Dostoievski

Opere în 11 volume

București — 1970

Dostoievski

Volumul 7

Traducere de
Marin Preda
și
Nicolae Gane

Aparatul critic de
Ion Ianoși

Editura UNIVERS

Coperta de *V. Socoliuc*

După ediţia :

Ф. И. Достоевский

Собрание сочинений

Гослитиздат
Москва 1957

Toate drepturile asupra
acestei versiuni sînt rezervate
Editurii UNIVERS

DEMONII

Roman în trei părți

Să mă tai de văd vreo urmă
Ce ne facem noi acum ?
Ne-a ajuns vreun drac din urmă
Şi ne-a abătut din drum.

. . . . . .

Mulţi ca frunze toamna-n vînt,
Încotro li-i drumul oare ?
Zbiară parcă-s la aman...
Se mărit-o vrăjitoare ?
Îl îngroapă pe Satan ?

A. PUŞKIN

Iar acolo era o turmă mare de porci, care păşteau pe munte. Şi l-au rugat să le îngăduiască lor să intre în porci; şi le-a îngăduit. Şi ieşind demonii din om au intrat în porci, iar turma s-a repezit de pe povîrniş în lac şi s-a înecat. Iar păstorii, văzînd ce s-a întîmplat, au fugit şi au dat de veste în cetate şi prin colibe. Atunci locuitorii au ieşit să vadă ce a fost şi au venit la Isus şi au găsit pe omul din care ieşiseră demonii, îmbrăcat şi cu minte, şezînd jos, la picioarele lui Isus, şi s-au înfricoşat. Şi cei ce văzuseră le-au spus cum a fost mîntuit demonizatul.

Evanghelia după Luca. Cap. VIII, 32—37

PARTEA ÎNTÎIA

Capitolul întîi

ÎN LOC DE INTRODUCERE, CÎTEVA AMĂNUNTE BIOGRAFICE DESPRE FOARTE ONORABILUL STEPAN TROFIMOVICI VERHOVENSKI.

I

Înainte de a întreprinde descrierea evenimentelor atît de stranii, survenite recent în oraşul nostru, în care nu se petrecuse pînă atunci nimic remarcabil, mă văd nevoit, din lipsă de experienţă, să arunc o privire fugară într-un trecut mai îndepărtat şi să dau cîteva amănunte biografice despre Stepan Trofimovici Verhovenski, un om foarte respectabil şi de mare talent. Ele vor servi de introducere la cronica a cărei istorisire mi-o propun, şi care abia urmează.

Trebuie s-o spun de la început şi fără ocol: Stepan Trofimovici a deţinut întotdeauna printre noi un rol mai aparte, un rol, ca să zic aşa, civic, pe care îl juca cu atîta pasiune şi dăruire de sine, încît n-ar fi fost în stare să renunţe la el niciciînd, ba mi se pare nici n-ar fi putut trăi fără să-l joace. Departe de mine gîndul de a-l compara cu un comedian, ferit-a sfîntul! mai ales că mie personal îmi inspira multă stimă. Era la el mai degrabă o chestiune de obişnuinţă, sau mai bine zis de înclinaţie statornică şi generoasă care îl prinsese încă din anii tinereţii, cînd se legăna în visuri ademenitoare în privinţa viitoarei sale poziţii sociale, şi care îl înfăţişa într-o aureolă de spendidă atitudine civică. Astfel, îi plăcea mult situaţia sa de „persecutat" şi ca să zicem aşa de „surghiunit". Aceşti doi termeni despre care se ştie că sînt, într-o anumită accepţiune, aureolaţi de o strălucire clasică,

l-au captivat odată pentru totdeauna și, înălțîndu-l treptat în proprii săi ochi, l-au făcut de-a lungul atîtor ani să se vadă în cele din urmă ridicat pe un fel de piedestal care îi măgulea foarte tare amorul propriu. Într-un roman satiric englez din secolul trecut se vorbește despre un anume Gulliver, care trăind mulți ani în țara liliputanilor, cu locuitori de statură minusculă, se obișnuise într-atît a se considera un uriaș printre localnici, încît, reîntorcîndu-se în Anglia, striga pe străzile Londrei, fără să vrea, către pietoni și birjari să se dea la o parte din drumul său, ca nu cumva să-i strivească, continuînd să se creadă un uriaș printre pitici. Lumea rîdea de el și îl înjura, iar birjarii grosolani îl și croiau pe uriaș cu lovituri de bici ; dar era drept, oare ? Ce nu face omul în virtutea obișnuinței ? Cam același lucru s-a întîmplat și cu Stepan Trofimovici, numai că într-o formă mai puerilă și mai inofensivă, ca să zicem așa, căci era, în fond, un om excelent.

Înclin să cred că spre sfîrșitul vieții lui lumea l-a uitat cu totul, dar în nici un caz nu s-ar putea susține că a fost cu desăvîrșire necunoscut într-o anumită perioadă. A făcut și el parte, de bună seamă, dintr-o faimoasă pleiadă de personalități care au sclipit pe firmamentul vieții publice a ultimei noastre generații, ba, la un moment dat, și pentru o clipă foarte scurtă de altfel, numele său a fost trecut de către unii oameni prea grăbiți din acea vreme chiar printre unele figuri proeminente ca Ceaadaev [1], Bielinski, Granovski [2] și Herzen, acesta din urmă începînd tocmai să se afirme peste hotare. Dar activitatea lui Stepan Trofimovici fusese sortită să ia sfîrșit aproape o dată cu începutul ei, ca să zicem așa, el fiind prins „în vîrtejul unui concurs de împrejurări". Și, de fapt, nu existase nici un „vîrtej" și nici un „concurs de împrejurări", după cum s-a constatat ulterior, cel puțin în cazul său. Abia de curînd, în ultimele zile, am aflat spre stupefacția mea, dar din surse absolut sigure, că departe de de a fi fost surghiunit în gubernia noastră, cum crezuse toată lumea, Stepan Trofimovici nu s-a aflat nici măcar sub supravegherea autorităților. Ca să vezi, unde-l poate duce pe om puterea imaginației ! El însuși a crezut sincer toată viața că în unele sfere suspuse este considerat primejdios și privit mereu cu suspiciune, că cel mai mic pas al său este cunoscut și înregistrat și că fiecare dintre cei trei guvernatori care

s-au succedat la cîrma guberniei noastre în decursul ultimilor douăzeci de ani sosea în localitate perfect edificat asupra persoanei lui, prevenit de anumite sugestii venite de sus şi înarmat la preluarea funcţiei cu instrucţiuni speciale în privinţa lui. Să fi încercat careva în acea perioadă să-i demonstreze excelentului nostru Stepan Trofimovici pe baze de probe incontestabile că de fapt n-are a se teme de nimic ! Ei bine, omul s-ar fi simţit, desigur, profund atins în amorul său propriu. Şi cînd te gîndeşti că era un om foarte inteligent şi înzestrat, un om, s-ar zice, de ştiinţă, deşi ca savant... în sfîrşit, în domeniul ştiinţei nu prea a făcut el cine ştie ce mare lucru, ba mi se pare că n-a făcut chiar absolut nimic. Dar cu oamenii de ştiinţă la noi în Rusia asemenea cazuri întîlneşti la tot pasul.

Reîntors din străinătate, el străluci la una din catedrele universitare pe la sfîrşitul deceniului al cincilea cu cele cîteva prelegeri ţinute despre seminţiile arabe, mi se pare ; a apucat de asemenea să-şi susţină în mod strălucit teza despre importanţa comunală şi hanseatică pe care ar fi putut s-o dobîndească micul orăşel german Hanau între anii 1413 şi 1428, precum şi despre cauzele speciale şi, de altfel, cu totul nelămurite care l-au împiedicat să capete o asemenea importanţă. Disertaţia aceasta reuşi să atingă în mod abil şi dureros pe slavofilii din acea vreme, creîndu-i în rîndurile acestora numeroşi duşmani înverşunaţi. Mai tîrziu — după ce fusese nevoit să renunţe la catedră — el mai tipări (în semn de răzbunare oarecum şi mai ales ca să arate ce fel de om au pierdut ei în persoana sa) în paginile unei reviste lunare şi progresiste, care publica traduceri din Dickens şi lăuda pe George Sand, începutul unui studiu aprofundat, pare-mi-se asupra genezei extraordinarei nobleţi morale a cutăror cavaleri din cutare epocă, mă rog, n-aş putea spune precis, dar ceva în acest gen. În orice caz, se promova în acest studiu nu ştiu ce idee elevată, nemaipomenit de nobilă şi generoasă. S-a zvonit apoi că publicarea în continuare a acestui opus a fost grabnic interzisă şi că însăşi acea revistă progresistă ar fi avut de suferit pentru faptul că a publicat prima jumătate a studiului. Se poate ! Cîte nu ne-a fost dat să vedem pe atunci întîmplîndu-se ?! Dar, în cazul de faţă, e mult mai probabil că de fapt nu se întîmplase nimic şi că autorul însuşi pur şi simplu din lene renunţase să-şi termine studiul. Cît

despre ciclul său de prelegeri asupra arabilor, motivul pentru care a fost obligat să le întrerupă era următorul : nu se ştie în ce împrejurări şi cine anume (evident unul din inamicii săi reacţionari) ar fi interceptat o anumită scrisoare adresată de Stepan Trofimovici unei anumite persoane, în care erau expuse anumite „stări de fapt" şi drept urmare de undeva, de către cineva, i s-ar fi cerut unele explicaţii. Nu ştiu cît de adevărat este acest fapt, dar se relata totodată că a fost descoperită în acelaşi timp, la Petersburg, o vastă asociaţie de aproximativ treisprezece persoane care urmăreau abolirea legilor morale şi ale statului [3] şi care erau cît p-aci să zdruncine din temelii întreg edificiul social. Se mai spunea că îşi propuneau chiar să-l traducă pe Fourier ! Ca un făcut, tot atunci a fost interceptat la Moscova şi un poem scris de Stepan Trofimovici [4] cu şase ani în urmă la Berlin, în prima lui tinereţe, şi care circulase în copie între doi amatori de versuri şi un student. Îl am şi eu acum în sertarul mesei. Mi-a fost dăruit anul trecut personal de Stepan Trofimovici în copie autografă recentă, cu dedicaţia autorului şi îmbrăcat într-o superbă copertă de marochin roşu. Poemul nu este lipsit de unele calităţi poetice şi chiar e scris cu oarecare talent ; cam nebulos, e adevărat, dar pe atunci (adică prin deceniul al patrulea) mulţi obişnuiau să scrie în această manieră. Mi-ar fi peste putinţă de a-i reda subiectul pentru că, la drept vorbind, nici nu l-am înţeles. E un fel de alegorie tratată într-o formă lirico-dramatică şi care aminteşte partea a doua din *Faust*. Cortina se ridică în intonaţiile unui cor femenin, apoi ale unui cor de bărbaţi, urmează apoi un cor al elementelor naturii şi în sfîrşit intervine corul unor suflete care nu au trăit încă, dar aspiră intens de a ajunge şi ele să se bucure de viaţă. Toate corurile acestea cîntă ceva foarte confuz, în bună parte despre nu ştiu ce blestem aducător de nenorociri, dar tratate nu fără o nuanţă de detaşare ironică. Brusc scena se schimbă pentru a face loc unui fel de „Sărbătoare a vieţii" la care cîntă pînă şi insectele, apare o broască ţestoasă ce rosteşte nişte formule sacramentale latineşti şi, dacă nu mă înşel, pînă şi un mineral, lucru prin definiţie total neînsufleţit, îşi cîntă aria respectivă. În general toţi cîntă aproape necontenit, iar dacă se mai întrerup din cînd în cînd ca să schimbe cîte o vorbă, parcă se ceartă într-un chip la fel de confuz, dar tot cu un aer elevat. Intervine

apoi o nouă schimbare de decor, care aduce pe scenă un peisaj pustiu și sălbatec ; pe acest loc rătăcește un tînăr civilizat, care rupe și suge niște buruieni ; la întrebarea unei zîne de ce suge aceste ierburi, tînărul răspunde că simțind în el un prisos de vitalitate caută uitarea, pe care o află în sucul acestor buruieni, dar că dorința lui supremă este de a-și pierde cît mai repede rațiunea (o dorință oarecum superfluă). Apare deodată, călare pe un cal negru, un adolescent de o nespusă frumusețe, urmat de un alai imens de oameni reprezentînd toate semințiile lumii. Adolescentul personifică moartea la care aspiră toate popoarele. Și, în sfîrșit, în ultima scenă răsare subit Turnul Babel și niște atleți se zoresc să termine ultimele lucrări din vîrful turnului, cîntînd imnul speranței noi. Cînd zidirea ajunge la capăt și edificiul este gata, posesorul, să zicem stăpînul Olimpului, o șterge în mod caraghios, iar omenirea, înțelegînd despre ce e vorba, îi ocupă locul și imediat se instaurează o eră nouă, cu o nouă ordine de viață și cu o nouă înțelegere a esenței lucrurilor. Acesta este poemul care a fost considerat atunci primejdios. Am propus lui Stepan Trofimovici anul trecut să-i public imediat poemul, dat fiind conținutul lui absolut inofensiv în zilele noastre, el a refuzat însă cu o vădită nemulțumire. Părerea că poemul său nu conține absolut nimic tendențios i-a displăcut și înclin să cred că acestui fapt se datorește răceala cu care m-a tratat timp de două luni încheiate. Printr-o curioasă întîmplare însă, cu totul pe neașteptate și aproape concomitent cu propunerea mea de a-i publica poemul în Rusia, acesta apare *acolo*, adică în străinătate, în paginile unei culegeri revoluționare și, bineînțeles, absolut fără știrea lui Stepan Trofimovici. Ei bine, speriat la culme, el alergă mai întîi la guvernator, ticlui apoi o prea nobilă scrisoare justificată pentru a fi trimisă la Petersburg, pe care mi-o citi de două ori, dar n-o mai expedie neștiind cui s-o adreseze. Într-un cuvînt, trăi într-o frămîntare continuă o lună întreagă ; dar eu sînt convins că în străfundurile sufletului se simțea extrem de flatat. Obținînd un exemplar al culegerii, nu se despărțea de el nici noaptea, iar ziua îl ascundea sub saltea, interzicînd slujnicei să mai facă patul. Și cu toate că se aștepta în orice zi să-i sosească de undeva nu se știe ce telegramă, nu ezită să arboreze în același timp un aer grav

de superioritate. Dar nu mai veni nici o telegramă. Tot atunci se împăcă şi cu mine, ceea ce dovedeşte extrema blîndeţe a firii sale temperate şi străină de orice ranchiună.

II

Nu m-aş încumeta să merg cu gîndul pînă acolo încît să susţin că n-a suferit niciodată pentru ideile lui. Dar sînt acuma absolut convins că nimic nu l-ar fi împiedicat să-şi continue după placul inimii prelegerile despre arabii lui, cu condiţia să prezinte explicaţiile de rigoare. Dar, rănit în amorul lui propriu, el se grăbise febril să-şi vîre în cap, o dată pentru totdeauna, ideea că întreaga lui carieră a fost iremediabil distrusă de „vîrtejul unui concurs de împrejurări". La drept vorbind, adevărata cauză care a determinat această schimbare bruscă de ocupaţie a fost propunerea făcută mai înainte şi reînnoită într-o formă delicată, chiar în acea perioadă, de către Varvara Petrovna Stavroghina, femeie foarte bogată, soţia general-locotenentului Stavroghin, de a-i încredinţa educaţia şi îndrumarea intelectuală a unicului ei fiu, în calitate de mentor distins şi de prieten, fără a mai vorbi de remuneraţia excepţională pe care urma s-o primească pentru osteneala lui. Propunerea aceasta îi fusese adresată pentru întîia oară pe cînd se afla încă la Berlin, în anul morţii soţiei sale. Prima lui soţie era o tînără cam zvăpăiată din gubernia noastră cu care se căsătorise în anii încă nesăbuiţi ai primei tinereţi: o fiinţă fermecătoare de altfel, dar care i-a pricinuit multe necazuri, întrucît el nu dispunea de mijloace de întreţinere corespunzătoare stilului ei de viaţă, precum şi din alte motive de ordin mai intim şi mai delicat. Despărţită de trei ani de soţ, ea decedă la Paris lăsînd în grija tatălui un băieţaş de cinci ani, „fructul primei iubiri fericite şi neîntinate încă de nici o pată", cum lăsă el să-i scape la un moment dat în faţa mea într-un acces de melancolie. Adus imediat în Rusia, băiatul fu lăsat tot timpul în grija unor mătuşi de o spiţă nedefinită dintr-un colţ îndepărtat de ţară. Stepan Trofimovici a declinat atunci propunerea Varvarei Petrovna şi în scurt timp, adică la mai

puțin de un an de la decesul primei sale soții, se recăsători cu o junâ și nu prea vorbăreață berlineză, deși n-ar fi avut de invocat nici un argument în justificarea acestui pas. Se contúrară totuși curînd și alte motive prin care se putea explica refuzul său de a accepta postul de preceptor : îl tenta răsunătoarea faimă a unui renumit profesor din acea vreme și se grăbi să-și ia zborul spre catedra la care aspira și pentru care se pregătise, ca la rîndu-i să-și încerce aripile de vultur. După ce se pomeni însă cu aripile pîrlite își aduse aminte, firește, de oferta care și atunci îi puse la grea încercare hotărîrea, făcîndu-l să ezite. Moartea subită a celei de a doua soții chiar în primul an de căsătorie veni să tranșeze totul definitiv. S-o spunem deschis : lucrurile se aranjară datorită interesului afectuos precum și prețioasei și, dacă se poate spune așa, clasicei prietenii pe care i-a purtat-o necontenit Varvara Petrovna. El se avîntă în brațele acestei prietenii, și situația lui se stabiliză astfel pentru mai mult de două decenii. Am folosit expresia „se avîntă în brațele", dar ferit-o sfîntul să-și închipuie cineva că ea ar tăinui niscai sensuri deplasate. Cuvîntul „brațe" trebuie înțeles într-o accepțiune strict morală. Cea mai fină și delicată legătură uni pentru totdeauna aceste două ființe atît de remarcabile.

Faptul că în imediata vecinătate a superbului domeniu Skvoreșniki al Stavroghinilor, situat în apropierea capitalei noastre guberniale, se afla și modesta moșioară a lui Stepan Trofimovici, rămasă lui după urma primei sale soții, înclină desigur și mai mult balanța hotărîrii pentru acceptarea postului de educator. Unde mai pui că avea posibilitatea oricînd, în liniștea cabinetului său și fără a mai fi sustras de vasta-i activitate universitară, să se consacre științei și să îmbogățească literatura națională prin studii aprofundate. Aceste studii nu parveniră vreodată să vadă lumina zilei ; în schimb el putu în tot restul vieții, adică timp de peste douăzeci de ani, să se ridice „ca o întruchipare a reproșului" în fața patriei, după expresia poetului :

Ca o întruchipare a reproșului[5]

. . . . . .

Stăteai în fața patriei
Tu, liberal-idealist.

Personajul vizat de poet avea poate dreptul să păstreze toată viaţa, dacă aşa voia, această poză, altfel foarte plictisitoare. Dar Stepan Trofimovici al nostru nu era de fapt decît un biet imitator în comparaţie cu acest fel de persoane ; de altfel, îl şi obosea statul prelungit în picioare, şi-i cam plăcea ades să zacă tolănit pe divan sau canapea. Ca să fim totuşi drepţi, întruchiparea reproşului continua să subziste chiar şi în poziţia aceasta orizontală, mai ales că pentru provincie era prea de-ajuns şi atît. O ! De l-aţi fi văzut în salonul de joc din clubul nostru, aşezîndu-se la o partidă de cărţi. Întreaga lui înfăţişare avea aerul de a spune : „O partidă ! Mă rog, iată-mă aşadar ajuns în halul de a juca şi cărţi ! Ce, cadrează cu situaţia mea ? Dar a cui e vina ? Cine mi-a zdruncinat toată activitatea reducînd-o la un wist ? Piară Rusia !“ şi cu un aer demn juca atuurile de cupă.

De fapt, îi plăcea grozav să petreacă la o măsuţă verde, fapt pentru care, şi îndeosebi în ultima vreme, avea dese discuţii neplăcute cu Varvara Petrovna, mai ales că pierdea mereu. Dar asupra acestei chestiuni vom mai reveni. Aş vrea numai să menţionez în treacăt că omul nostru avea şi mustrări de conştiinţă (uneori adică) şi atunci cădea în melancolie. În decursul celor douăzeci de ani cît a durat prietenia lui cu Varvara Petrovna, de trei-patru ori pe an el se lăsa cuprins de „tristeţea civică“, cum denumisem între noi această stare, adică pur şi simplu de ipohondrie, dar onorabila Varvara Petrovna ţinea mult la această expresie. Mai tîrziu el se lăsă cuprins şi de pasiunea pentru şampanie. Cu delicateţea ei plină de tact, Varvara Petrovna însă a ştiut să-l ferească toată viaţa de orice înclinaţii vulgare. Şi avea nevoie, firește, de o dădacă, pentru că devenea uneori foarte ciudat : în toiul celei mai înălţătoare „tristeţi civice“ izbucnea deodată într-un rîs dintre cele mai vulgare. Avea momente cînd se apuca să vorbească pe un ton zeflemitor pînă şi de el însuşi. Or, nimic n-o speria mai mult pe Varvara Petrovna decît tonul zeflemist. Era o femeie cu principii clasice, o femeie-mecena, care acţiona exclusiv din consideraţii de ordin superior. Influenţa acestei nobile doamne asupra sărmanului ei prieten în decursul celor douăzeci de ani a fost covîrşitoare. S-ar cuveni să-i consacrăm cîteva pagini speciale, ceea ce voi face chiar acum.

III

Există prietenii bizare : doi inşi sînt gata aproape să se mănînce unul pe altul, trăiesc aşa toată viaţa, dar nu sînt capabili să se despartă. Le-ar fi şi imposibil : dacă unul din ei, dintr-un capriciu, s-ar încăpăţîna să împingă lucrurile pînă la o ruptură, ar cădea desigur bolnav cel dintîi şi poate chiar că ar muri. Ştiu precis că Stepan Trofimovici, de cîteva ori, chiar şi după unele momente de efuziune foarte intime între patru ochi cu Varvara Petrovna, îndată după plecarea ei sărea de pe divan şi se apuca să lovească furios cu pumnii în pereţi.

Nu este de loc o metaforă, fiindcă izbuti într-o zi să crape în felul acesta peretele, făcînd să curgă tencuiala pe duşumea. Voi fi întrebat poate cum e posibil să fi aflat nişte amănunte atît de puţin sesizabile ? Dar dacă v-aş spune că am fost personal de faţă ? Dacă v-aş spune că însuşi Stepan Trofimovici de repetate ori a plîns în hohote pe umărul meu, dezvăluindu-mi în imagini impresionante dedesubturile existenţe sale ? (Şi cîte nu mi-a mai mărturisit el în aceste momente de criză !) Ce se întîmpla însă aproape întotdeauna după asemenea accese violente de plîns : a doua zi cădea pradă remuşcărilor, gata să se răstignească pentru ingratitudinea lui ; mă chema de urgenţă ori alerga el însuşi la mine, numai şi numai ca să-mi spună că Varvara Petrovna este „întruchiparea angelică a unui suflet cinstit şi delicat, în timp ce el era exact contrariul". Şi nu numai că alerga la mine, dar se şi autodivulga chiar ei în misive lungi şi disperate, mărturisindu-i sub proprie semnătură, aşternută integral, că nu mai departe decît ieri, de pildă, i-a povestit unei terţe persoane : că ea îl ţine din vanitate ; că îl invidiază pentru erudiţia şi talentele lui ; că îl urăşte şi, dacă această ură nu se manifestă, o face numai şi numai de teamă ca el să nu plece, ştirbindu-i astfel reputaţia de mecena a literelor ; că din pricina asta el se dispreţuieşte şi e hotărît să-şi pună capăt zilelor şi nu aşteaptă de la ea decît un ultim cuvînt care va decide soarta lui etc. etc. ; şi tot în felul ăsta. Vă puteţi închipui, aşadar, pînă la ce grad de isterie ajungeau uneori izbucnirile nervoase ale acestui copil, cel mai inocent dintre toţi copiii ajunşi la vîrsta de cincizeci de ani ! Am

avut personal prilejul să citesc una din aceste misive ale sale, scrisă după o asemenea ceartă survenită între ei pentru un motiv cu totul neînsemnat, dar pe care au ştiut amîndoi cu voluptate să-l încarce cu destul venin. Îngrozit, l-am implorat să nu trimită scrisoarea.

— Nu se poate... e mai cinstit aşa... datoria mea.... mor dacă nu-i mărturisesc totul, totul ! mi-a răspuns el ca într-un delir ; şi într-adevăr şi-a trimis confesiunea.

Tocmai în aceasta consta deosebirea dintre ei : că Varvara Petrovna n-ar fi trimis niciodată o asemenea. scrisoare. E adevărat că pentru Stepan Trofimovici era o îndeletnicire pasionantă să întreţină corespondenţă ; îi trimitea epistole chiar şi stînd cu dînsa sub acelaşi acoperiş, iar în momentele de criză nervoasă, chiar şi cîte două pe zi. Ştiu precis că ea le citea cu toată atenţia, indiferent de numărul scrisorilor primite în acea zi. După lectură nota pe ele cîte o însemnare şi le depunea după o anumită clasificare într-o casetă specială ; dar le mai depunea totodată şi în cutele memoriei sale. Lăsîndu-şi apoi prietenul să se perpelească o zi întreagă în aşteptarea răspunsului care nu mai venea, îl întîmpina a doua zi în modul cel mai obişnuit, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat între timp. Treptat îl dresă atît de bine, încît nici el nu cuteza să mai aducă vorba despre incidentul din ajun, ci se mulţumea doar să-i ghicească gîndurile, scrutîndu-i ochii. Dar ea nu uita nimic, în timp ce el uita uneori prea repede. Încurajat de calmul ei, îşi recăpăta voia bună, chiar în aceeaşi zi, glumea şi se distra şcolăreşte la şampanie, în cazul cînd se întîmpla să le pice vreunul din prieteni. Ce priviri veninoase putea să-i arunce Varvara Petrovna în asemenea momente, dar el nu observa nimic ! Şi abia peste o săptămînă, poate peste o lună sau chiar peste o jumătate de an, amintindu-şi subit vreo expresie din cele folosite într-o asemenea scrisoare, apoi scrisoarea întreagă cu toate amănuntele, sîngele îi năvălea în obraz de ruşine şi se simţea atît de zguduit, încît dădea în diaree. Aceste crize spontane, în genul holerinei, prin care culminau cîteodată şocurile sale nervoase, erau o particularitate curioasă a organismului lui Stepan Trofimovici.

Nu e nici o îndoială că în relaţiile lor existau momente, şi nu din cele mai rare, cînd Varvara Petrovna îl ura cu adevărat ; dar un lucru i-a scăpat lui Stepan Trofimovici pînă

la sfîrşitul vieţii : faptul că ea sfîrşise prin a-l considera pur şi simplu fiul ei ; era o creaţie a ei personală, ba s-ar putea spune ca o invenţie a ei ; că devenise trup din trupul ei şi dacă îl ocrotea şi-l întreţinea o făcea nu numai pentru că „îi invidia talentul". Ce mult o jigneau asemenea supoziţii ! Nutrea pentru el o dragoste insuportabilă, amestecată necontenit cu ură, gelozie şi dispreţ. Timp de douăzeci şi doi de ani veghease asupra-i, ferindu-l de orice firicel de praf, ocrotindu-l ca o dădacă, şi n-ar fi dormit de grijă nopţi întregi, dacă ar fi fost vorba de reputaţia lui de poet, de savant, de cetăţean. Era o plăsmuire a ei, în care ea însăşi crezuse cea dintîi. Era un fel de vis al ei... Dar în schimb şi pretindea de la el foarte mult, mergînd uneori pînă a-i cere o aservire totală. Fără a mai spune că era şi nemaipomenit de ranchiunoasă. Edificatoare sînt în această privinţă două fapte absolut autentice pe care aş vrea să le relatez aici.

IV

Într-o zi, Varvara Petrovna primi vizita unui baron din Petersburg, aflat în trecere prin oraşul nostru, om cu relaţii întinse în cercurile cele mai înalte şi legat direct de reforma dezrobirii ţăranilor, despre care începuseră să circule zvonuri tot mai insistente, stîrnind în întreaga Rusie un entuziasm general şi speranţe de renaştere totală. Varvara Petrovna preţuia mult asemenea vizite, deoarece relaţiile ei cu înalta societate slăbiseră încetul cu încetul după moartea soţului, iar în ultimul timp încetaseră aproape de tot. Baronul rămase la o ceaşcă de ceai şi petrecu la ea o oră. Altcineva nu mai participă, dar pe Stepan Trofimovici ea ţinu să-l invite cu gîndul ascuns să se mîndrească cu el. Baronul auzise pare-se vorbindu-se de el, sau se prefăcu numai că ar fi auzit, şi nu prea i se adresă în mod special în cursul acestei vizite. Bineînţeles, Stepan Trofimovici care avea şi maniere foarte distinse putea face faţă cu succes unei conversaţii mondene. De origine mai modestă, el fusese crescut totuşi din copilărie într-o familie de nobili din Moscova, primind deci o educaţie frumoasă, iar franţuzeşte vorbea ca un pari-

zian. Aşadar, baronul avea să-şi dea seama din capul locului cam ce fel de oameni formează anturajul Varvarei Petrovna chiar şi în izolarea ei de provincie. Dar lucrurile se petrecură puţin într-altfel. Cînd baronul confirmă temeinicia zvonurilor despre marea reformă, Stepan Trofimovici nu se putu reţine şi strigă *Ura !*, ba schiţă şi un gest pentru a-şi exprima şi mai deplin entuziasmul. Strigase nu prea tare şi s-ar putea spune cu oarecare distincţie ; nu este exclus de asemenea ca explozia aceasta de entuziasm să fi fost premeditată, iar gestul respectiv anume studiat în faţa oglinzii cu o jumătate de oră înainte de ceai ; ceva totuşi nu-i reuşise, probabil, deoarece baronul îşi îngădui un surîs uşor, deşi nu întîrzie să plaseze o frază dintre cele mai abile asupra emoţiei generale, deplin justificate de altfel, care a cuprins inimile tuturor ruşilor în aşteptarea marelui eveniment. Luîndu-şi rămas bun de la gazdă, în scurt timp după aceea, el nu uită să-i întindă două degete şi lui Stepan Trofimovici. Revenind în salon, Varvara Petrovna rămase tăcută două-trei minute, cu aerul că a uitat ceva pe masă. Apoi se întoarse brusc spre Stepan Trofimovici şi cu faţa palidă şi ochii scînteietori lăsă să-i scape printre dinţi, în şoaptă şuierată :

— N-am să ţi-o iert niciodată !

A doua zi îşi întîmpină prietenul ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat şi nu mai pomeni niciodată de acest incident. Dar după treisprezece ani, într-un moment tragic, îşi aduse totuşi aminte şi-i reproşă pălind, la fel cum se întîmplase cu treisprezece ani în urmă. Numai de două ori în viaţa ei îi adresase aceste cuvinte : „N-am să ţi-o iert niciodată". Cazul cu baronul era al doilea ; dar şi primul mi se pare tot atît de caracteristic şi cu repercusiuni atît de semnificative în destinul lui Stepan Trofimovici, încît îmi permit să-l relatez ceva mai amănunţit.

Era în luna mai a anului una mie opt sute cincizeci şi cinci curînd după ce la Skvoreşniki se primise vestea morţii bătrînului şi fluşuratecului general-locotenent Stavroghin, decedat în urma unei crize acute de deranjament stomacal care-l apucase în drum spre Crimeea, unde trebuia să ajungă cît mai urgent, fiind rechemat în post la una din unităţile armatei active. Varvara Petrovna rămase văduvă, îmbrăcînd vestminte de mare doliu. E drept că nu putea să-l plîngă cine ştie cît, deoarece în ultimii patru ani, din cauza unei

accentuate nepotriviri de caracter, stătuse complet separat de soţul său, căruia îi alocase o pensie anuală. (Generalul-locotenent avea titlu de nobleţe şi multiple relaţii, dar ca sursă personală de venituri nu putea conta decît pe o sută cincizeci de suflete şi pe leafă ; tot restul imensei averi şi domeniul Skvoreşniki aparţineau Varvarei Petrovna, unica fiică a unui mare om de afaceri şi concesionar.) Cu toate acestea vestea neaşteptată a pierderii soţului o zgudui şi ea se retrase într-o singurătate completă. Bineînţeles, Stepan Trofimovici continuă să rămînă permanent în preajma ei.

Luna mai era în plină înflorire ; serile erau splendide. Dădeau în floare şi mălinii. În fiecare seară cei doi prieteni se regăseau în boschetul din străvechiul parc şi pînă la căderea nopţii îşi împărtăşeau gîndurile şi sentimentele. Trăiau clipe de sublimă poezie. Sub impresia încă puternică a schimbării survenite în destinul ei, Varvara Petrovna vorbea mai mult ca de obicei. Părea că se simte irezistibil atrasă de inima vechiului ei prieten. Şi aşa se scurseră cîteva seri de-a rîndul. Deodată un gînd straniu îşi făcu loc în capul lui Stepan Trofimovici : „Nu cumva această văduvă neconsolată şi-a făcut anumite socoteli în privinţa lui şi speră ca el, după expirarea anului de doliu, s-o ceară în căsătorie ?“ Un gînd cinic ; dar structurile psihice mai rafinate favorizează uneori asemenea înclinaţii spre idei cinice, dat fiind factura evoluată a dezvoltării lor polivalente. Meditînd mai îndelung şi cumpănind în adînc lucrurile, omul nostru ajunse la concluzia că supoziţia sa pare să fie verosimilă. Şi iată-l căzut pe gînduri : „O avere imensă, nici vorbă, dar...“ Varvara Petrovna într-adevăr n-avea nimic comun cu ceea ce s-ar putea numi o frumuseţe. Era o femeie înaltă, gălbejită, osoasă, cu o figură disproporţionat alungită, sugerînd ceva cabalin. Stepan Trofimovici ezita din ce în ce mai mult ; ros de îndoieli şi neştiind ce atitudine să adopte, chiar şi plînse de vreo două ori din cauza nehotărîrii lui (plîngea el în general destul de des). Seara însă, adică în boschet, pe faţa lui începu să fluture involuntar o expresie capricioasă şi un pic ironică, vădind şi nuanţe uşoare de cochetărie şi totodată de infatuare. Lucrurile astea vin nu ştiu cum de la sine, fără vrerea omului ; şi par cu atît mai vizibile, cu cît persoana în cauză pare mai distinsă. E greu de spus, firește, dar e mai mult decît probabil că în inima Varvarei Petrovna nu se născuse nimic

din ceea ce ar fi putut îndreptăți atît de tare bănuielile lui Stepan Trofimovici. De altfel nu și-ar fi schimbat ea numele de Stavroghin cu numele lui, oricît ar fi fost el de reputat. Poate că din partea ei n-a fost decît un joc de femeie, manifestarea inconștientă a nu știu cărei cerințe proprii naturii femenine, atît de firească în unele circumstanțe femeiești excepționale. De altfel nu garantez nimic : o enigmă de nepătruns a rămas inima femeii și pînă-n ziua de azi ! Dar să revenim la cazul nostru.

E de presupus că Varvara Petrovna a știut curînd să descifreze acea expresie stranie de pe chipul prietenului ei ; avea fler și ochi pătrunzător, în timp ce el se arăta a fi uneori prea naiv. Între timp serile se scurgeau ca de obicei, discuțiile lor continuau să fie tot atît de poetice și interesante. Și iată că într-o seară, o dată cu căderea nopții, după o conversație extrem de animată și din cele mai poetice, ei se despărțiră cu prietenească afecțiune, strîngîndu-și cu multă căldură mîinile chiar în fața ușii pavilionului în care locuia Stepan Trofimovici. În fiecare vară el se muta din imensa clădire boierească a conacului Skvoreșniki în acest pavilion modest așezat aproape în desișul parcului. Intrînd în cameră, luă automat un trabuc și, fără să-l aprindă, se opri obosit în fața ferestrei deschise ; rămase așa nemișcat urmărind cu privirea nourașii albi, pufoși, ușori ca fulgul, ce pluteau lin în preajma lunii senine. Deodată un foșnet discret îl făcu să tresară și să-și întoarcă privirea. În fața lui stătea Varvara Petrovna de care se despărțise cu patru minute înainte. Chipul ei gălbejit era acum aproape vînăt, buzele-i strînse tresăreau la colțuri. Timp de lungi secunde ea îl fixă tăcută, ațintindu-și drept în ochii lui privirea tăioasă, nimicitoare, apoi îi repezi în obraz într-o șoaptă gîfîită :

— N-am să ți-o iert niciodată !

Cînd mi-a povestit peste vreo zece ani această tristă întîmplare, cu voce scăzută și încuind în prealabil ușa, Stepan Trofimovici s-a jurat că a fost atît de uluit în acel moment, încît n-a văzut și nici n-a auzit cum a dispărut Varvara Petrovna. Întrucît ea niciodată după aceea nu i-a făcut nici măcar o aluzie la acest fapt, și relațiile dintre ei au continuat pe făgașul lor de pînă atunci, el a rămas o viață întreagă încredințat că totul nu fusese decît rodul unei năzăriri premergătoare bolii, cu atît mai mult cu cît în aceeași noapte

a căzut la pat şi a zăcut timp de două săptămîni, ceea ce a pus capăt şi întîlnirilor din boschet.

Cu toate acestea şi oricît de ispitit fu el să considere această neaşteptată apariţie drept o halucinaţie, de-atunci el trăi zilnic, în tot restul vieţii lui, aşteptînd parcă să vină continuarea şi, ca să zicem aşa, deznodămîntul acestui eveniment. Nu se putea împăca cu gîndul că acesta fusese sfîrşitul ! Iar dacă într-adevăr aşa era, îmi închipui cu ce priviri ciudate scruta el uneori ochii bunei lui prietene.

V

Varvara Petrovna concepuse pînă şi ţinuta vestimentară a lui Stepan Trofimovici pe care el apoi a avut-o toată viaţa. Foarte elegant, vădind totodată şi amprenta unui gust individual, acest costum cuprindea : o redingotă neagră cu pulpane lungi, încheiată la toţi nasturii pînă sus, dar care îi stătea admirabil ; o pălărie moale cu boruri largi (vara pălăria era de paie) ; o lavalieră albă de batist, legată într-un nod gros şi cu aripile atîrnînd în jos ; un baston cu măciulie de argint ; iar ca o completare la acest cadru vestimentar părul lui bogat, castaniu, lăsat lung trebuia să-i cadă pînă pe umeri. Nu începuse să cărunţească decît foarte puţin şi abia în ultimii ani. Barba şi mustaţa şi le rădea. Se spunea că fusese foarte frumos în tinereţe. După părerea mea, şi la bătrîneţe avea o înfăţişare extrem de impunătoare. Ş-apoi cum se poate vorbi de bătrîneţe la o vîrstă cînd omul nu are încă decît cincizeci şi trei de ani ? Dar printr-un fel de cochetărie civică el nu numai că nu căuta să arate mai tînăr, ci dimpotrivă, părea că face paradă de vîrsta lui înaintată. Înalt, uscăţiv, în vestmîntul lui sobru, cu pletele căzute pe umeri, semăna cu un patriarh sau, şi mai exact, cu portretul poetului Kukolnik, aşa cum apare litografiat într-o ediţie a operelor sale publicate în deceniul al patrulea din secolul nostru. Portretul îl înfăţişează pe poet vara în grădină, aşezat pe o bancă sub o tufă imensă de liliac înflorit, sprijinit cu ambele mîini pe baston, cu o carte deschisă alături pe bancă, transportat într-o reverie poetică inspirată de un superb

apus de soare. Fiindcă pomenii de cărți, trebuie să menționez că în ultimul timp Stepan Trofimovici își cam neglija lecturile ; dar spre sfîrșit numai. Deși numeroasele reviste și ziare pe care le primea Varvara Petrovna el le citea regulat. Nu înceta de asemenea să se intereseze de succesele literaturii ruse, fără însă a o face în detrimentul demnității sale. Un timp se pasionase de studiul politicii noastre înalte contemporane în afacerile interne și externe ale țării, curînd însă renunță la această îndeletnicire. Se întîmpla și așa : cobora în parc cu o carte de Tocqueville în mînă, avînd în același timp vîrît în buzunar un volumaș de Paul de Kock. Dar e un fapt minor bineînțeles.

Fie-mi îngăduit să fac aici o mică digresiune relativ la portretul lui Kukolnik. Această mică imagine dintr-o ilustrație a nimerit pentru prima oară în mîinile Varvarei Petrovna încă pe cînd era elevă la Institutul de domnișoare nobile din Moscova. După obiceiul tuturor adolescentelor din internate și care se îndrăgostesc de oricine ar fi, mai ales de profesorii lor și în primul rînd de profesorii de caligrafie și desen, ea se îndrăgosti pe loc de personajul din ilustrație. Latura mai curioasă a acestei istorii însă n-o constituie îndrăgostirea exaltată a fetiței, trăsătură comună aproape tuturor copilelor de vîrsta ei, ci faptul că și la etatea de cincizeci de ani Varvara Petrovna continua să păstreze acest portret litografiat printre relicvele sale cele mai intime, încît pînă și conceptul de care s-a ghidat ea la combinarea ținutei lui Stepan Trofimovici avea poate ca sursă de inspirație datele vestimentare din acest portret. Dar și astea sînt desigur niște fleacuri.

În primii ani, sau mai precis în cursul primei jumătăți din întreaga perioadă cît a stat el la Varvara Petrovna, Stepan Trofimovici medita încă asupra unui vast studiu pe care în mod serios se pregătea zilnic să-l scrie. Dar în a doua jumătate a acestei perioade, i-a dispărut probabil din cap tot ce-și propusese inițial să dezbată în proiectata sa operă. Din ce în ce mai des îl auzeam spunînd : „Sînt parcă gata să mă apuc de treabă, materialele le am adunate, și uite că nu pot să mă urnesc, nu am dispoziția necesară pentru scris ! Dar absolut nici un chef de lucru !“ Și complet abătut își lăsa capul în piept. Fără îndoială, atitudinea aceasta era menită să-i accentueze și mai mult în ochii noștri aureola de martir

al ştiinţei ; dar el părea că aspiră şi la altceva. „M-au uitat, nimeni nu are nevoie de mine !" lăsa el să-i scape de multe ori. Stările acestea de ipohondrie se accentuară mai ales către sfîrşitul deceniului al şaselea. Varvara Petrovna înţelese în sfîrşit că de data aceasta situaţia e gravă. De altfel şi gîndul că prietenul ei a fost dat uitării şi că nimeni nu are nevoie de el, i se părea insuportabil. Ca să-l mai distreze şi să-i reactualizeze întrucîtva renumele, ea îl duse atunci la Moscova unde avea cîteva cunoştinţe ilustre în cercurile ştiinţifice şi literare. Dar nici Moscova nu-i satisfăcu.

Surveniseră de fapt nişte vremuri nu prea obişnuite ; intervenise ceva nou, ce nu semăna de loc cu liniştea de pînă atunci, un suflu foarte ciudat, dar cu repercusiuni întinse, ajungînd să se resimtă pînă şi la Skvoreşniki. Circulau felurite zvonuri. Faptele în general păreau mai mult sau mai puţin cunoscute ; era evident însă că ele antrenau şi o suită întreagă de idei noi şi, mai ales, numeroase. Toate acestea provocară o mare zăpăceală în spirite ; era imposibil să se discearnă semnificaţia exactă a acestor idei. Varvara Petrovna, în virtutea structurii sale psihice feminine, se arăta dispusă neapărat să întrevadă în ele un mister. Se apucă la un moment dat să citească personal ziarele şi revistele, publicaţiile din străinătate interzise în Rusia, ba şi manifestele clandestine care începuseră tocmai atunci să apară [6] (toate astea i se procurau) ; dar simţi că o apucă ameţelile. Se avîntă atunci într-o intensă corespondenţă, dar i se răspundea rar şi din ce în ce mai confuz şi neinteligibil. În cele din urmă Stepan Trofimovici fu solicitat solemn să-i explice o dată pentru totdeauna „toate ideile astea". Dar rămase vizibil nemulţumită şi de lămuririle lui. Consideraţiile lui Stepan Trofimovici asupra mişcării generale aveau un caracter extrem de prezumţios : toate convergeau, în ultima analiză, la faptul că el era uitat şi că nimeni nu avea nevoie de el. Dar iată că îşi aduseră aminte în sfîrşit şi de el ; mai întîi în publicaţiile de peste hotare, în care era considerat drept un martir, un ostracizat în exil, şi imediat după aceea şi în unele publicaţii din Petersburg, care pomeneau despre el ca de o stea ce a făcut parte odinioară dintr-o renumită constelaţie, ba îl comparau chiar, nu se ştie de ce, cu Radişcev [7]. Aopi careva, într-o notă, îl trecu în rîndul morţilor promiţînd să revină cu un necrolog. Stepan Trofimovici renăscu subit şi

luă o înfăţişare plină de importanţă. Toată desconsiderarea lui faţă de contemporani dispăru dintr-o dată şi sufletul i se înflăcără de o năzuinţă nouă : să adere la mişcare şi să demonstreze măsura capacităţilor sale. Varvara Petrovna îşi recăpătă imediat credinţa în marele său destin şi începu să se agite teribil. Hotărîră plecarea la Petersburg fără nici o zăbavă, să vadă la faţa locului şi să se convingă personal cum stau lucrurile şi, dacă era posibil, să se încadreze trup şi suflet în noua activitate. Între altele, Varvara Petrovna declară că este gata să fundeze o revistă proprie şi să-i consacre toată existenţa ei. Văzînd ce întorsătură luau lucrurile, Stepan Trofimovici afectă un aer de superioritate şi mai pronunţat, iar în timpul călătoriei adoptă faţă de tovarăşa sa de drum o atitudine aproape protectoare, ceea ce nu scăpă ochiului ager al Varvarei Petrovna, care se grăbi să pună şi asta la inimă. Dar ea avusese şi alte motive importante să întreprindă această călătorie : trebuia negreşit să-şi reînnoiască relaţiile în sferele înalte ale societăţii. Voia să reamintească lumii, în limita posibilităţilor, de existenţa ei ; trebuia în orice caz să încerce. Drept motiv de călătorie pretextă însă dorinţa de a-şi vedea unicul fiu, care tocmai era pe cale să-şi încheie studiile la un colegiu din Petersburg.

VI

Au stat la Petersburg aproape tot sezonul de iarnă. Dar către postul cel mare totul se risipi ca un balon de săpun irizat. Visurile se spulberară, în timp ce încurcătura în care orbecăiau, departe de a se clarifica, deveni şi mai insuportabilă. Mai întîi că restabilirea relaţiilor cu cercurile înalte nu se realiză decît într-o măsură infimă ; raportată la o sumă de eforturi umilitoare, importanţa lor minimă nu justifica nici pe departe acţiunea întreprinsă. Atinsă în amorul ei propriu, Varvara Petrovna se dărui trup şi suflet „noilor idei" şi începu să organizeze în salonul ei serate literare. Trimise invitaţii unor oameni de litere şi aceştia răspunseră aducînd o numeroasă asistenţă. Mai tîrziu lumea începu să vină şi fără invitaţii ; cei care mai fuseseră aduceau şi pe

alţii. Niciodată pînă atunci ea nu văzuse asemenea literaţi. Erau de o vanitate nemaipomenită, dar o manifestau pe faţă, fără nici o jenă, ca şi cum prin asta îşi îndeplineau o firească îndatorire. Unii (nu se putea spune că aproape toţi) se prezentau chiar în stare de ebrietate, dar avînd aerul că promovează o nouă categorie a esteticului, descoperită de ei chiar atunci în ajun. Cu toţi erau stăpîniţi de o formă bizară a mîndriei. Pe chipurile tuturor se putea citi de la distanţă că, în acest ultim moment crucial, ei au ajuns să deţină un secret de supremă importanţă. Se înjurau, făcîndu-şi din aceasta un titlu de merit. Era destul de greu să afli ce anume au scris ei, totuşi se intitulau critici, romancieri, dramaturgi, satirici, pamfletari. Stepan Trofimovici reuşi chiar să pătrundă în forul lor cel mai înalt, de unde era condusă mişcarea. Pînă la cercul diriguitorilor trebui să străbată o filieră întreagă de cercuri intermediare ascendente. Aceştia îl întîmpinară totuşi foarte cordial, deşi nimeni dintre ei nu ştia nimic despre el şi nu auzise decît doar că „întruchipa o idee". Ştiu atît de bine să manevreze în jurul lor, încît reuşi să-i aducă şi pe ei de vreo două ori în salonul Varvarei Petrovna, cu toată aureola lor de olimpieni. Aceştia erau gravi şi foarte politicoşi ; toţi ceilalţi părură intimidaţi de prezenţa lor ; era evident însă că nu prea aveau timp de pierdut. Se prezentară şi două-trei vechi celebrităţi literare ce se nimeriră să se afle tocmai atunci la Petersburg şi cu care Varvara Petrovna întreţinea de mult cele mai distinse relaţii. Dar, spre surprinderea ei, aceste celebrităţi autentice, incontestabile, nici nu crîcneau. Iar unii dintre ei pur şi simplu căutau să se dea bine pe lîngă adunătura aceasta nouă, adulînd-o în modul cel mai servil. La început Stepan Trofimovici se bucură de oarecare succes : fu luat în braţe şi etalat pe la tot felul de reuniuni literare. Cînd apăru pentru prima oară pe estradă la una din seratele publice fu întîmpinat cu aplauze furtunoase ce nu mai conteniră timp de aproape cinci minute. Şi peste vreo nouă ani el tot îşi aducea aminte cu lacrimi în ochi despre această primire, de fapt mai mult dintr-o sensibilitate excesivă a firii sale de artist, decît dintr-un sentiment de recunoştinţă. „Ei bine, aş putea să jur şi să pariez mărturisi el (numai mie şi în mare secret), că nici unul din tot publicul acela habar n-avea cine sînt eu !" O mărturisire demnă de reţinut. Aşadar, avea omul un spirit suficient de lucid, de

vreme ce imediat, chiar acolo pe estradă şi într-un moment de ameţitoare exaltare, a putut să-şi dea seama limpede de echivocul situaţiei sale ; după cum tot aşa de bine s-ar putea spune că nu avea un spirit de-ajuns de pătrunzător, de vreme ce chiar şi după nouă ani de zile nu era în stare să-şi aducă aminte despre acest fapt fără a încerca un sentiment de jignire. Îl puseră să semneze două sau trei proteste colective (împotriva cui sau a ce anume, nici el nu ştia) — a semnat. Au îndemnat-o şi pe Varvara Petrovna să-şi pună semnătura sub textul unui protest contra nu ştiu cărei „infamii" şi ea a semnat. De altfel, marea majoritate din oamenii aceştia noi care frecventau salonul Varvarei Petrovna se considerau datori, nu se ştie de ce, s-o privească de sus, cu vădit dispreţ şi cu ironie nedisimulată. Stepan Trofimovici mi-a mărturisit mai tîrziu, într-un moment de amărăciune, că de atunci a început ea să-l pizmuiască. Deşi înţelegea prea bine că nu se cădea să întreţină relaţii cu toţi oamenii aceştia, ea îi primea totuşi împinsă de o curiozitate, cu tot neastîmpărul isteric atît de propriu femeii şi mai ales mereu cu credinţa împlinirii iminente a unei aşteptări numai de dînsa ştiută. La aceste recepţii Varvara Petrovna vorbea puţin, deşi ar fi putut întreţine o conversaţie, prefera totuşi să asculte pe alţii. Se discuta abolirea cenzurei şi semnului tare din alfabet ; înlocuirea literelor din alfabetul rusesc prin litere latine ; deportarea de ieri a cutăruia ; ultimul scandal de la Pasaj [8] ; utilitatea dezmembrării Rusiei pe naţionalităţi [9], reunite apoi într-o Federaţie liberă ; desfiinţarea armatei şi marinei ; restaurarea Poloniei cu graniţa pînă la Nipru ; reforma ţărănească şi manifestele revoluţionare ; abolirea instituţiilor de moştenire şi de familie, de filaţiune şi a tagmei preoţeşti ; drepturile femeii ; casa lui Kraievski [10] pentru care domnul Kraievski n-a fost iertat de nimeni şi niciodată etc., etc. Era limpede că în adunătura aceasta numeroasă de oameni noi mişunau mulţi escroci, dar se găseau acolo fără îndoială şi mulţi oameni oneşti, chiar foarte simpatici şi agreabili, deşi provocau nedumerire, oferind priveliştea unor nuanţe destul de surprinzătoare. Oneştii erau mult mai greu de înţeles decît cei neoneşti şi grosolani ; dar nu se ştia cine pe cine îl are la mînă. Cînd Varvara Petrovna îşi dezvălui intenţia de a fonda o revistă, năvăli în salonul ei şi mai multă lume ; dar se pomeni totodată luată în focuri sub acuzaţia zvîrlită

verde în ochi că este capitalistă şi că exploatează munca. Insolenţa acuzaţiilor nu putea fi egalată decît doar de stupoarea provocată de acest atac uluitor. Bătrînul general Ivan Ivanovici Drozdov, prieten de ani de zile şi fost camarad de arme cu decedatul general Stavroghin, om onorabil (în felul său) şi binecunoscut aici la noi de toată lumea, foarte încăpăţînat şi arţăgos, care mînca teribil de mult şi se temea teribil de ateism, se lansă la una din seratele Varvarei Petrovna în discuţie cu un tînăr celebru. Chiar după primul schimb de cuvinte tînăra celebritate îi trînti drept în faţă : „Daţi-mi voie să vă spun că sînteţi un general dacă vorbiţi aşa", adică în sensul că nici nu găsea un termen mai injurios decît cuvîntul de general. Ivan Ivanovici se înfurie peste poate : „Da, domnul meu, sînt general şi încă general-locotenent şi mi-am făcut datoria în serviciul ţarului meu, iar dumneata, domnule, eşti un mucos şi ateu !" Se iscă un scandal nemaipomenit. A doua zi cazul fu relevat în presă şi se iniţie strîngerea de semnături pe un protest colectiv împotriva „abominabilei conduite" a Varvarei Petrovna, care a refuzat să-l alunge imediat pe general din casă. Într-o revistă ilustrată apăru o caricatură muşcătoare în care Varvara Petrovna, generalul şi Stepan Trofimovici erau reprezentaţi în chip de trio retrograd ; sub caricatură fuseseră inserate şi nişte stihuri ale unui poet la modă, scrise anume pentru acest caz. În treacăt fie spus, mulţi dintre cei ajunşi la gradul de general au într-adevăr obiceiul ridicol de a spune cu emfază : „Mi-am făcut datoria în serviciul ţarului meu"... ca şi cum dumnealor n-ar fi avut acelaşi ţar cu noi ăştia, simpli supuşi, ci unul aparte, exclusiv al lor.

Era evident imposibil pentru Varvara Petrovna şi prietenul ei de a mai rămîne la Petersburg, cu atît mai mult cu cît şi Stepan Trofimovici la rîndul lui suferi un *fiasco* definitiv. Nemaiputîndu-se abţine, el începu să vorbească în numele artei, invocînd drepturile acesteia, ceea ce atrase asupra lui şi mai multă batjocură. Cu prilejul ultimei sale conferinţe publice el se gîndi să-şi impresioneze auditoriul apăsînd pe coarda civică şi nădăjduind că prin variaţiuni de elocinţă pe tema „surghiunului" său va izbuti să mişte inimile şi să capteze simpatia şi respectul publicului. Recunoscu necondiţionat inutilitatea şi ridicolul cuvîntului „patrie" ; acceptă şi ideea influenţei pernicioase a religiei, dar ţinu să declare

sus şi tare că o pereche de cizme este mai prejos decît un Puşkin [11], şi chiar mult mai prejos. Fluierat şi huiduit fără nici o milă, el izbucni în lacrimi chiar pe estradă, în faţa auditoriului. Varvara Petrovna îl aduse acasă mai mult mort decît viu. *„On m'a traité comme un vieux bonnet de coton !"* ★ bolborosea el năuc. Ea îl îngriji toată noaptea, silindu-l să ia picături de esenţă pe bază de frunze de vişin şi foi de dafin, şi repetînd mereu pînă în ziuă : „Dumneata eşti încă un om util ; te vei afirma încă ; vei fi apreciat... în altă parte".

A doua zi, de dimineaţă, se prezentară la Varvara Petrovna cinci literaţi, dintre care trei complet necunoscuţi, pe care ea nici nu-i văzuse vreodată. Cu un aer grav ei declarară că au examinat chestiunea revistei pe care ea îşi propune s-o înfiinţeze şi au adoptat hotărîrea respectivă. Nicicînd şi pe nimeni nu autorizase Varvara Petrovna să examineze şi să decidă ceva în privinţa revistei sale. Hotărîrea celor cinci era : ca îndată după înfiinţarea revistei Varvara Petrovna urma s-o transmită lor, împreună cu fondurile respective şi cu titlul de liberă asociere, iar dumneaei personal să se reîntoarcă la Skvoreşniki, fără a uita să-l ia totodată cu dînsa şi pe Stepan Trofimovici „care a devenit prea demodat". Din delicateţe cei cinci acceptau să-i recunoască dreptul de proprietate şi să-i trimită anual a şasea parte din beneficiu. Lucrul cel mai înduioşător în toată afacerea aceasta era că din cei cinci indivizi cu siguranţă patru nu urmăreau nici un fel de scopuri venale, ci se agitau exclusiv în numele „cauzei generale".

— Am plecat complet năucit, povestea Stepan Trofimovici, nu eram în stare să pricep absolut nimic şi, mi-aduc aminte, repetam într-una în ritmul roţilor vagonului :

„Vek şi Vek, şi Lev Kambek [12],
Lev Kambek şi Vek şi Vek..."

şi dracu mai ştie ce, pînă am ajuns la Moscova. Abia acolo m-am dezmeticit, venindu-mi în fire complet, ca şi cum acolo la Moscova puteam găsi într-adevăr cu totul altceva ! Ei bine, dragii mei prieteni ! izbucnea el cîteodată pe un ton de subită exaltare. Nu vă puteţi închipui cîtă amărăciune şi tristeţe,

★ M-au tratat ca pe un bătrîn zaharist (Fr.)

cîtă furie îţi cuprinde sufletul, cînd vezi cum o idee măreaţă, pe care o nutreşti de ani de zile şi te închini ei cu sfinţenie, este preluată de nişte ignoranţi ca s-o tîrască în stradă, etalînd-o în faţa unor imbecili ca şi ei, încît deodată o regăseşti la bîlci, absolut de nerecunoscut, terfelită, tăvălită în noroi, înfăţişată anapoda, diform şi obtuz, lipsită de proporţii şi armonie, lăsată de izbelişte, ca o jucărie în mîinile unor copii nepricepuţi ! Ei bine, în vremea noastră n-a fost aşa, şi nu la aşa ceva aspiram noi. Nu, nu, la cu totul altceva. Nu mai recunosc nimic... Dar vremea noastră va trebui să revină ca să repună pe baze solide şi să îndrepte pe făgaşul cel drept tot ce s-a şubrezit şi se clatină astăzi. Altminteri, ce se va întîmpla ?

VII

Imediat după reîntoarcerea din Petersburg, Varvara Petrovna îşi expedie prietenul „să se reconforteze" în străinătate. De altfel, începuse şi ea să simtă de la un timp încoace că o separaţiune vremelnică dintre ei se impune. Stepan Trofimovici primi vestea plecării cu mare entuziasm. „Acolo renasc! strigă el. În sfîrşit, mă întorc acolo la ştiinţă !" Chiar în primele scrisori însă trimise din Berlin, reapărură aceleaşi accente de lamentare permanentă. „Inima mea e zdrobită, scria el Varvarei Petrovna, nu pot uita nimic ! Aici, la Berlin, totul îmi evocă trecutul, primele elanuri şi primele suferinţe. Unde este ea ? Unde sînt ele amîndouă ? Unde sînteţi voi, cei doi îngeri ai mei, de care nu am fost demn niciodată ? Unde este fiul meu, fiul meu iubit ? Unde sînt, în sfîrşit, eu însumi, cel de altădată, cu forţe de oţel şi neclintit ca o stîncă, cînd un Andrejeff oarecare, un bufon ortodox cu barbă, *peut briser mon existence en deux* *" etc. etc. În ce priveşte referirea lui Stepan Trofimovici la fiul său, nu-l văzuse pe acesta decît de două ori : pentru prima oară la naşterea acestuia, iar a doua oară — cu totul recent — la Petersburg, unde tînărul se pre-

* Poate să-mi distrugă viaţa (Fr.)

gătea să intre la Universitate. Toată viaţa lui, băiatul, după cum am spus, a fost crescut pe cheltuiala Varvarei Petrovna de nişte mătuşi în gubernia O-sk la vreo şapte sute verste de Skvoreşniki. Cît despre Andrejeff, adică Andreev, acesta era pur şi simplu un negustor din localitate, un personaj ciudat, care pe lîngă ocupaţia lui de băcan în oraşul nostru era şi arheolog-autodidact, colecţionar pasionat de antichităţi ruseşti, şi care avea pretenţia de a rivaliza cu Stepan Trofimovici în erudiţie, mai cu seamă în sfera opiniilor progresiste. Acest negustor onorabil, cu barbă albă şi ochelari respectabili în montură de argint, rămăsese dator lui Stepan Trofimovici patru sute ruble pentru cele cîteva deseatine de pădure vîndute din moşioara lui de lîngă Skvoreşniki pentru defrişare. Deşi Varvara Petrovna avusese grijă să-l finanţeze din belşug pe prietenul ei pentru această călătorie la Berlin, se vede treaba că Stepan Trofimovici conta în mod deosebit pe aceste patru sute de ruble pentru anumite cheltuieli secrete, probabil, de vreme ce era aproape să izbucnească în plîns, cînd Andrejeff îi ceru o amînare de o lună, la care de altfel avea şi dreptul, căci tot restul sumei îl achitase anticipat cu o jumătate de an înainte de termen, la rugămintea lui Stepan Trofimovici presat de nu ştiu ce nevoi urgente. Varvara Petrovna citi cu o curiozitate avidă această primă scrisoare şi, subliniind cu creionul exclamaţia : „Unde sînt ele amîndouă ?", notă pe ea data primirii şi o închise în cunoscuta casetă. El se gîndea desigur la cele două soţii ale sale decedate. În cea de a doua scrisoare trimisă din Berlin placa era total schimbată. „Lucrez cîte douăsprezece ore pe zi („unsprezece i-ar fi ajuns", mormăi Varvara Petrovna), răscolesc bibliotecile, confrunt texte, iau note, alerg, am întîlniri cu profesorii. Am reluat cunoştinţa cu excelenta familie Dundasov. Ce încîntătoare este Nadejda Nikolaevna chiar şi astăzi ! Vă trimite salutări. Tînărul ei soţ şi cei trei nepoţi sînt cu toţii la Berlin. Serile le petrec cu tineretul în discuţii ce se prelungesc pînă la ziuă ; sînt un fel de serate ateniene, dar numai sub raportul fineţei şi eleganţei ; totul poartă pecetea unei distincţii emoţionante ; multă muzică, melodii spaniole, visuri de înnoire a întregii omeniri, ideea frumuseţii eterne, Madona Sixtină [13], lumină brăzdată de fîşii de întuneric, dar pînă şi soarele are pete ! O, scumpa

mea prietenă, nobilă şi fidelă prietenă ! Sufleteşte eu sînt cu dumneata şi al dumitale, numai cu dumneata întotdeauna şi oriunde *en tout pays* *, fie chiar şi *dans le pays de Makar et de ses veaux* **, despre care, îţi aduci aminte, vorbeam adesea înfioraţi la Petersburg înainte de plecare. Îmi amintesc zîmbind. Trecînd peste graniţă m-am simţit neprimejdios, un sentiment ciudat, nou, pe care îl încerc pentru prima oară după atîţia şi atîţia ani..." etc. etc.

„Prostii ! decretă Varvara Petrovna, depunînd şi această scrisoare în casetă ; de vreme ce seratele ateniene ţin pînă la ziuă, n-are cum să-şi consacre cărţilor cîte douăsprezece ore pe zi. O fi fost beat cînd le-a scris ? Şi Dundasova aceasta cum de cutează să-mi trimită salutări ? De altfel, lasă-l să se amuze..."

Fraza *„dans le pays de Makar et de ses veaux"* era o traducere a proverbului rusesc corespunzînd zicalei „unde şi-a înţărcat dracul copiii". Stepan Trofimovici, care s-ar fi priceput desigur să transpună mult mai bine proverbele sau zicalele ruseşti în limba franceză, intenţionat le traducea însă în modul cel mai stupid, convins că maniera aceasta nu e lipsită de şic, părîndu-i-se şi spirituală totodată.

Escapada lui însă nu dură mult. În mai puţin de patru luni îl prinse disperarea şi se reîntoarse în grabă la Skvoreşniki. Ultimele sale scrisori, pline exclusiv de efuziuni sentimentale faţă de prietena lui absentă, erau literalmente scăldate în lacrimile despărţirii. Unele firi se ataşează de casă ca nişte căţei. Revederea celor doi prieteni fu înduioşătoare. După două zile totul reintră în vechiul său făgaş şi viaţa păru că se scurge şi mai plicticos. „Dragul meu, îmi spuse Stepan Trofimovici peste două săptămîni, cu un aer de mare confidenţă, dragul meu, am descoperit o cumplită noutate... pentru mine ; *je suis* un simplu parazit *et rien de plus ! Mais r-r-rien de plus !"* ***

* În orice ţară. (Fr.)
** În ţara lui Makar şi a viţeilor lui. (Fr.)
*** Sînt... şi nimic mai mult ! Dar n-n-nimic mai mult ! (Fr.)

VIII

Urmă apoi o perioadă de liniște completă care dură aproape nouă ani. Izbucnirile nervoase și hohotele de plîns pe umărul meu ce se repetau cu regularitate nu tulburau cu nimic existența noastră tihnită. Mă și miră faptul că Stepan Trofimovici nu se îngrășă în acest răstimp. Atîta doar că i se mai împurpură nasul și chipul începu să trădeze mai multă bunăvoință. Treptat se formă în jurul său un cerc constant de prieteni, destul de restrîns, de altfel. Deși Varvara Petrovna se cam ținea în afara acestui cerc, noi o consideram drept patroana noastră. După lecția din Petersburg ea se stabili definitiv în orașul nostru ; iarna locuia în casa cea mare din oraș, iar vara în conacul moșiei sale din împrejurimi. Niciînd nu s-a bucurat ea de un prestigiu și de o influență atît de mare în societatea noastră provincială ca în acești ultimi șapte ani, adică pînă în zilele cînd administrația guberniei a fost preluată de guvernatorul actual. Vechiul nostru guvernator, blîndul și neuitatul Ivan Osipovici, era ruda ei apropiată, căruia ea cîndva îi făcuse un mare bine. Soția lui se cutremura numai la gîndul că ceva din comportarea lor ar putea eventual să displacă Varvarei Petrovna, iar veneratia societății locale ajunsese aproape pînă la un fel de idolatrizare. Toate acestea, firește, îi priau și lui Stepan Trofimovici. Era membru al clubului gubernial, pierdea cu aer degajat și plin de demnitate la cărți, cîștigîndu-și stima generală, deși în ochii multora nu apărea decît ca o figură de „savant". Mai tîrziu, cînd Varvara Petrovna îi îngădui să locuiască într-o casă separată, noi ne simțeam și mai în voie. Ne întruneam la el de două ori pe săptămînă ; petreceam de minune, mai cu seamă cînd ne trata din belșug cu șampanie. Vinul se cumpăra de la băcănia aceluiași Andreev. Varvara Petrovna achita în fiecare jumătate de an conturile, iar ziua acestor plăți era totdeauna și o zi de holerină.

Cel mai vechi membru al micului nostru cerc era considerat Liputin, funcționar la cancelaria gubernială [14], un om destul de în vîrstă, mare liberal, care în oraș trecea și drept un ateist notoriu. Era căsătorit pentru a doua oară cu o tinerică drăguță, care i-a adus se pare și o zestre bunicică ; mai era tată a trei fete mari. Își ținea familia aproape totdeauna în-

chisă în casă şi cu frica în Dumnezeu ; era peste măsură de zgîrcit, iar cu veniturile din slujbă îşi cumpărase o căsuţă, ba îşi încropise şi un oarecare capital. Avea o fire de om fără astîmpăr avînd şi un grad mic în funcţiune ; nu prea era respectat în oraş, iar în cercurile mai sus-puse nu avea succes. Unde mai pui că era şi un bîrfitor notoriu, pedepsit pentru îndeletnicirea aceasta destul de dureros o dată de un ofiţer şi încă o dată de un moşier, respectabil tată de familie. Totuşi, noi ţineam la el pentru inteligenţa lui ageră, setea de a cunoaşte şi jovialitatea lui cam răutăcioasă. Varvara Petrovna nu-l prea suferea, dar el se pricepea nu ştiu cum, totdeauna, să se dea bine pe lîngă dînsa.

Ea nu-l prea înghiţea nici pe Şatov, care abia în ultimul an devenise membru al cercului. După mai mulţi ani de studenţie, fusese exclus din universitate în urma unui scandal ; în copilărie fusese elevul lui Stepan Trofimovici, se născuse din tată iobag, răposatul Pavel Feodorov, valet la moşia Varvarei Petrovna, şi crescuse sub grija ei. Varvara Petrovna nu-l suferea pentru mîndria şi ingratitudinea lui şi nu putea să-i ierte faptul că după eliminarea din universitate n-a venit îndată la dînsa ; dimpotrivă, nici chiar la scrisoarea ei nu-i răspunsese nimic, preferînd să se angajeze la un oarecare negustor mai civilizat, ca preceptor la copii. Împreună cu familia acestui negustor plecă în străinătate, mai curînd în calitate de dădacă decît de preceptor ; dar dorinţa de a pleca în străinătate îl făcu să treacă peste toate astea. Copiii aveau şi o guvernantă rusoaică, o fată vioaie, care se angajase abia înainte de plecare, fiind luată mai mult pentru că ceruse un salariu foarte modest. Peste vreo două luni negustorul o concedie pentru „idei prea libere". Şatov se luă după ea şi curînd se căsătoriră la Geneva. După vreo trei săptămîni de căsnicie se despărţiră, ca nişte oameni liberi, cum se considerau, pe care nu-i poate lega nimic ; bineînţeles, şi din cauza sărăciei. Mult timp după aceea el rătăci singur prin Europa, trăind din tot felul de expediente ; se spunea că a încercat şi ocupaţia de lustragiu şi de hamal în port. În sfîrşit, acum un an s-a întors în locurile natale instalîndu-se la o mătuşă bătrînă pe care a trebuit să o înmormînteze la o lună după aceea. Cu sora sa Daşa, crescută tot de Varvara Petrovna, şi care avea în casă o poziţie de favorită bucurîndu-se de un tratament foarte onorabil, fiind înconjurată de respect şi consideraţie,

întreţinea relaţii sporadice şi distante. Între noi rămînea mereu ursuz şi nu prea vorbăreţ ; doar cîteodată, şi numai cînd se simţea atins în convingerile sale, se aprindea reacţionînd bolnăvicios şi fără a-şi controla limbajul. „Pe Şatov trebuie mai întîi să-l legăm şi după aceea să stăm cu el la discuţii", glumea uneori Stepan Trofimovici, deşi îl iubea mult. În străinătate, Şatov îşi schimbase radical unele din convingerile sale socialiste de altădată, sărind în extrema cealaltă. Era unul din acei ruşi idealişti, care impresionaţi de o idee puternică se lăsau total cuprinşi de ea şi uneori copleşiţi pentru totdeauna. Oamenii de felul lui niciodată nu sînt în stare să elucideze şi să domine această idee din plin, ci aderă la ea fervent, cu toată pasiunea credinţei, şi astfel o viaţă întreagă rămîn sub puterea acesteia zbătîndu-se în convulsii supreme ca sub greutatea unui pietroi rostogolit peste ei şi pe jumătate striviţi de imensa lui greutate. Ca exterior, Şatov corespundea întru totul convingerilor sale : era stîngaci, blond, cu părul vîlvoi, de statură scund, spătos, buzat, cu sprîncene albicioase atîrnîndu-i stufos deasupra ochilor, cu fruntea încruntată, cu o privire neprietenoasă, îndărătnic lăsată în pămînt şi tot timpul parcă ruşinată. În pieptănătura lui nu lipsea niciodată un moţ, care nu voia nicicum să rămînă lipit şi stătea veşnic ţeapăn. Avea vreo douăzeci şi şapte, douăzeci şi opt de ani. „Nici nu mă mir că nevastă-sa l-a lăsat", spuse într-o zi Varvara Petrovna, privindu-l mai atentă. Căuta să se îmbrace îngrijit, cu toată sărăcia lui lucie. Nu apelă la ajutorul Varvarei Petrovna nici acum, descurcîndu-se el ştie cum ; îşi găsea de lucru pe la negustori. Într-un timp lucră şi în prăvălie ; urma la un moment dat să se îmbarce pe un vapor încărcat cu mărfuri ca ajutor al procuristului, dar se îmbolnăvi chiar în ajunul plecării. E greu să-şi închipuie cineva cîtă mizerie era în stare să îndure acest om, dar nici că-i păsa. Varvara Petrovna, aflînd de boala lui, îi trimise în secret şi anonim o sută de ruble ; el însă izbuti să afle cine i-a trimis banii, chibzui îndelung, primi suma şi se duse să-i mulţumească. Fericită, ea îl întîmpină cu multă căldură, dar şi de data aceasta el îi înşelă aşteptările : nu stătu decît vreo cinci minute, tăcu tot timpul cu privirea plecată şi un zîmbet stupid pe buze, pentru ca deodată, fără să mai asculte ce spune ea şi tocmai în punctul cel mai interesant al conversaţiei, să se ridice brusc, s-o salute stîngaci, cumva întors

numai cu umărul spre dînsa, reuşind chiar să atingă şi să-i răstoarne totodată măsuţa elegantă de lucru, făcînd-o ţăndări, şi plecă de acolo nici viu, nici mort de ruşine. Liputin îi reproşă mult timp după aceea faptul că el nu ştiuse să respingă cu dispreţ această sută de ruble oferită de fosta lui stăpînă, moşiereasa despotică, şi nu numai că a primit banii, dar s-a mai dus să-i şi mulţumească. Şatov, trăia, singuratic, undeva pe la marginea oraşului, şi nu prea îi plăcea să vină cineva la el, nici chiar dacă era vreunul dintre noi. Se prezenta însă regulat la seratele lui Stepan Trofimovici şi lua la plecare ziare şi cărţi.

Venea la aceste serate şi un alt tînăr, cu numele de Virghinski, funcţionar de pe aici, care părea că semăna întrucîtva cu Şatov, deşi era complet opus lui sub toate raporturile ; dar şi acesta era „familist". Un tînăr foarte potolit şi jalnic la înfăţişare, cam de vreo treizeci de ani, dar cu oarecare studii, deşi mai mult autodidact. Era slujbaş sărac, căsătorit, avea în grija sa şi o mătuşă şi pe sora neveste-si. Atît nevastă-sa, cît şi celelalte femei din casa lui, de altfel, aveau convingeri ultramoderne, dar felul lor de a se manifesta în această privinţă era destul de grosolan ; era, cum s-ar zice, „ideea coborîtă în stradă", după expresia lui Stepan Trofimovici, spusă cu nu ştiu ce alt prilej. Luau totul din cărţi şi din primele zvonuri parvenite din mijlocul cercurilor noastre progresiste ; erau gata să arunce la lada de gunoi orice, numai să existe un îndemn. Doamna Virghinskaia era de profesie moaşă ; înainte de măritiş locuise mult timp la Petersburg. Virghinski apărea în toate manifestările lui ca un om de o rară puritate a inimii şi nu prea mi-a fost dat să întîlnesc la alţii atîta curăţenie sufletească. „Niciodată n-am să mă lepăd de aceste speranţe luminoase", îmi spunea el cu ochi înflăcăraţi. Despre aceste „speranţe luminoase" vorbea totdeauna cu glas scăzut, cu voluptate, aproape în şoaptă, ca şi cum ar fi vorbit despre un mare secret. Era destul de înalt ca statură, dar foarte subţire şi îngust în umeri, şi cu un păr extrem de rar, roşcovan. Toate ironiile arogante ale lui Stepan Trofimovici, pe seama unora din opiniile lui, Virghinski le primea cu multă blîndeţe, iar cînd îl combătea uneori, o făcea cu toată seriozitatea şi de multe ori reuşea să-l pună în încurcătură. Stepan Trofimovici îl trata cu bunătate şi în general faţă de noi toţi se purta cu un fel de dragoste părintească.

— Voi toţi faceţi parte din categoria celor „neisprăviţi", zicea el în glumă, adresîndu-se lui Virghinski, toţi de-alde voi! Deşi n-aş putea spune că am observat la dumneata acea măr-gi-ni-re pe care am constatat-o la Petersburg *chez ces séminaristes* *, totuşi sînteţi nişte necopţi. Şatov doreşte grozav să se maturizeze, dar şi el este un neisprăvit.

— Dar eu ? întrebă Liputin.

— Iar dumneata faci parte pur şi simplu dintre acei oameni de mijloc care ştiu să se adapteze în orice împrejurări...

Pentru ca Liputin să se simtă jignit.

Se spunea despre Virghinski, şi din păcate nu fără temei, că soţia lui, la nici măcar un an de căsătorie legitimă, l-ar fi anunţat să se considere „demis" pentru că ea îl preferă pe Lebeadkin. Acest Lebeadkin, venit nu se ştie de unde, s-a dovedit ulterior un personaj foarte suspect şi nicidecum un căpitan în retragere, cum se recomandase. Nu ştia decît să-şi răsucească mustaţa, să bea şi să pălăvrăgească, îndrugînd verzi şi uscate. Fără multă ceremonie, individul s-a mutat îndată la ei, bucuros că avea gratuit întreţinerea ; mînca şi dormea la ei, ajungînd în cele din urmă să-l trateze de sus chiar pe stăpînul casei. Se mai spunea că Virghinski, ascultînd comunicarea de demitere pe care i-o făcuse nevastă-sa, i-ar fi declarat : „Dragă prietenă, pînă acum te-am iubit numai, acuma te şi stimez" [15], deşi nu-mi vine a crede că un asemenea aforism, demn de un roman din antichitate, să fi fost cu adevărat rostit ; dimpotrivă, se pare că în realitate el ar fi izbucnit în hohote de plîns. Într-o zi, la vreo două săptămîni după „demitere", ei toţi, toată „familia" adică, au plecat să facă o plimbare în afară din oraş, într-o pădurice, să ia, împreună cu nişte cunoştinţe, ceaiul. Virghinski era, cică, într-o dispoziţie de exuberanţă înfrigurată şi chiar a dansat. Deodată însă, fără să fi intervenit în prealabil vreo ceartă, l-a apucat pe namila de Lebeadkin, care dansa cancan solo, cu amîndouă mîinile de păr şi aplecîndu-i capul l-a tras roată după el cu ţipete, strigăte şi lacrimi. Namila se sperie atît de tare, încît nici nu încercă să se apere şi tot timpul cît fu purtat aşa de păr nu scoase aproape nici o vorbă ; după păruială însă, arboră un aer de nobilă indignare, de care

* La aceşti seminarişti. (Fr.)

poate fi capabil un gentilom jignit la culme. Toată noaptea Virghinski o imploră în genunchi pe nevastă-sa să-l ierte; dar i se refuză iertarea, pentru că nu acceptase să-i ceară scuze lui Lebeadkin; afară de asta fu demascat ca un om cu vederi înguste şi de o prostie crasă; această din urmă învinuire se întemeia pe faptul că în explicaţia lui cu o femeie a căzut în genunchi. Curînd căpitanul dispăru şi nu se mai întoarse în oraşul nostru decît abia în ultimul timp, însoţit de o soră a sa şi animat de noi intenţii; dar despre el vom avea de vorbit mai încolo. Aşadar, nu-i de mirare că sărmanul „familist" simţea nevoia să vină în societatea noastră să-şi mai aline sufletul. De altfel despre treburile lui de acasă nu deschidea niciodată vorba. O singură dată, plecînd cu mine de la Stepan Trofimovici, încercă pe drum să-mi vorbească mai pe ocolite despre situaţia lui, dar tot el se grăbi îndată să-şi curme confesiunea şi, apucîndu-mă de mînă, strigă cu înflăcărare:

— Dar n-are nici o importanţă; e un caz particular şi nimic mai mult; asta nu va dăuna niciodată „cauzei comune"!

Se întîmpla să vină în cercul nostru şi musafiri ocazionali; venea uneori ovreiaşul Leamşin, venea căpitanul Kartuzov. Într-o vreme frecventă cercul şi un bătrînel dornic să se instruiască, dar acesta, curînd, decedă. Liputin îl introduse pe un pastor exilat, Slonţevski şi un timp fu acceptat din principiu; ulterior însă încetară să-l primească.

IX

La un moment dat în oraş începu să circule zvonul precum că cercul nostru este o pepinieră de idei libertine, de ateism şi depravare; or, în realitate totul se reducea la o încîntătoare vorbărie liberală, perfect inofensivă şi în manieră cu totul rusească. „Un liberalism nobil, şi elevat" şi „un liberal nobil şi elevat", adică un liberal fără scop, sînt posibile numai în Rusia. Stepan Trofimovici, ca orice om de spirit, avea nevoie de auditoriu; mai mult, trebuia să aibă şi conştiinţa faptului că îşi îndeplinea suprema datorie de propagator de

idei. Şi, în sfîrşit, era atît de plăcut să bei şampanie într-o bună tovărăşie şi să faci un schimb de reflexii picante şi de un gen binecunoscut despre Rusia şi „spiritul rus", despre Dumnezeu în general şi despre un „Dumnezeu rus", în special; să repeţi pentru a nu ştiu cîta oară anecdote ruseşti de scandal arhicunoscute de toată lumea. Nu ezitam să gustăm şi din aroma cancanurilor locale, ceea ce ne dădea prilejul să emitem tot felul de sentinţe severe pătrunse de înaltă moralitate. Atingeam şi chestiuni de ordin general uman, discutam grav şi despre destinele viitoare ale Europei şi ale omenirii; preziceam sentenţios că Franţa, după perioada cezariană, va decade brusc pe treapta unui stat de mîna a doua şi eram ferm convinşi că asta se va întîmpla foarte curînd şi fără prea multe tribulaţii. Prezisesem Papei încă de mult un rol de simplu mitropolit în Italia reunită şi eram absolut convinşi că întreaga această problemă milenară nu este decît o bagatelă în secolul nostru al umanismului, industriei şi căilor ferate. De altfel, „liberalismul superior rusesc" nici nu tratează altfel aceste probleme. Stepan Trofimovici mai perora uneori despre artă, destul de frumos, dar cam abstract. Îşi aducea aminte cîteodată despre prietenii lui din tinereţe, tot personalităţi marcante în istoria dezvoltării noastre; îşi amintea cu duioşie şi veneraţie de ei, dar şi cu oarecare invidie. Dacă se întîmpla să ne plictisim prea tare, evreul Leamşin (un umil funcţionar în serviciul poştei), bun pianist, se aşeza şi ne cînta, iar în pauze ne distra ilustrînd fie grohăitul unui porc, fie o furtună, fie chinurile naşterii cu primul ţipăt al copilului etc. etc.; de altfel numai pentru asta era şi invitat, iar dacă se întîmpla să bem ceva mai mult — deşi aşa ceva se întîmpla mai rar — îi dădeam şi noi drumul şi într-o zi chiar am cîntat în cor şi cu mult entuziasm, acompaniaţi de Leamşin, *Marsilieza*. De altfel nu ştiu dacă a fost foarte reuşit. Ziua memorabilă de nouăsprezece februarie am întîmpinat-o cu entuziasm. Cu mult înainte chiar de apropierea acestei date am golit cîteva rînduri de pahare în cinstea ei, rostind discursuri potrivite. Asta s-a întîmplat de mult de tot, cînd nu aveam printre noi nici pe Şatov nici pe Virghinski şi cînd Stepan Trofimovici locuia încă în aceeaşi casă cu Varvara Petrovna. Cu cîteva zile înainte de marea sărbătoare, Stepan Trofimovici s-a apucat

să zică pe nas niște versuri cunoscute, deși cam ciudate, compuse probabil de un fost moșier liberal :

Vin mujicii cu topoare,
O, ce grozăvie mare...

În sfîrșit, cam așa ceva, nu-mi aduc aminte exact cum sunau. Varvara Petrovna, auzindu-le, i-a strigat : „Prostii, prostii !" și a plecat înfuriată. Liputin, care asistase la această scenă, i-a spus ironic lui Stepan Trofimovici :

— Ar fi regretabil dacă foștii iobagi ar cauza într-adevăr de bucurie domnilor moșieri niscai neplăceri, și făcu un gest cu degetul în jurul propriului său gît.

— *Cher ami* *, răspunse cu multă bonomie Stepan Trofimovici, crede-mă că *acest lucru* (și el repetă gestul cu degetul în jurul gîtului) nu va fi de nici un folos nici moșierilor noștri, și nici nouă tuturor în general. Chiar și fără capete, noi tot nu vom ști să înfăptuim nimic, deși tocmai capetele noastre ne împiedică cel mai mult să raționăm cum trebuie.

Notez că la noi foarte multă lume credea că în ziua proclamării manifestului se va produce ceva extraordinar, în sensul prezis de Liputin, și asta o susțineau așa-numiții cunoscători ai poporului și ai problemelor statului. Se pare că și Stepan Trofimovici împărtășea această credință, ba în așa măsură, încît cu cîteva zile de marele eveniment ceru voie Varvarei Petrovna să plece în străinătate ; într-un cuvînt, se arătă cam îngrijorat. Dar iată că trecu și ziua cea mare, mai trecu un timp, și zîmbetul lui de superioritate satisfăcută îi reapăru pe chip. El emise în fața noastră cîteva idei remarcabile despre firea rusului în general și aceea a țăranului rus în special.

— Oameni pripiți cum sîntem, prea ne-am grăbit cu bunii noștri țărani, își încheie el șirul de idei remarcabile. Am adus problema aceasta pe tapet și cîțiva ani de-a rîndul un sector întreg al literaturii s-a ocupat de ei ca de o prețioasă nestemată nou descoperită. Am pus cununi de lauri pe capete pline de păduchi. Satul rusesc în decurs de un mileniu întreg nu ne-a dat decît dansul și cîntecul *komarinski*. Un remarcabil poet rus, înzestrat de altfel și cu o puternică doză de spirit glumeț, văzînd-o pentru prima oară pe celebra Rachel [16]

* Dragă prietene. (Fr.)

pe scenă a strigat plin de entuziasm : „N-aş da-o pe Rachel pentru mujicul rus !“ Eu sînt gata însă să merg şi mai departe : aş da toţi mujicii ruşi în schimbul unei Rachel. E timpul să privim lucrurile cu mai multă luciditate şi să nu confundăm catranul nostru autohton rudimentar cu *bouquet de l'impératrice* *.

Liputin se declară imediat de acord, observînd însă că este totuşi necesar să se treacă peste anumite consideraţii lăudîndu-i pe ţărani ; că pînă şi doamnele din societatea înaltă plîng cînd citesc *Anton-Goremîka* [17], iar unele din ele au şi scris chiar din Paris vechililor de pe moşiile lor să se poarte de acum încolo cu ţăranii cît se poate mai uman.

Se întîmplă, ca un făcut, ca nu mult după ce începură să circule zvonurile despre Anton Petrov [18] în gubernia noastră, şi numai la cincisprezece verste de Skvoreşniki, să se producă oarecare evenimente neplăcute pentru care se luă măsura pripită de a se trimite acolo un detaşament. De data aceasta Stepan Trofimovici se arătă atît de emoţionat, încît ne sperie şi pe noi. Striga la club că trebuiesc mai multe trupe, că e nevoie să fie chemate telegrafic unităţi dintr-un judeţ vecin ; stăruia pe lîngă guvernator încercînd să-l convingă că el n-ar avea nici un amestec ; implora să nu fie implicat cumva şi el, din cauza reputaţiei lui, în această afacere ; şi propunea să se comunice imediat autorităţilor în drept la Petersburg conţinutul declaraţiei sale. Bine că totul s-a terminat repede şi fără nici un fel de urmări ; eu însă am rămas atunci foarte mirat de comportarea lui Stepan Trofimovici.

Aproximativ trei ani mai tîrziu, după cum se ştie, a început să se vorbească la noi despre „naţionalitate“ şi se născu o „opinie publică“. Stepan Trofimovici nu mai putea de rîs.

— Dragii mei, ne povăţuia el, „naţionalitatea“ dacă s-a „născut“ cu adevărat, cum vor să ne încredinţeze acum gazetele, se află deocamdată încă pe băncile şcolii, într-o oarecare şcoală nemţească *Peterschule* [19], cu carte nemţească în faţă, tocind la nesfîrşit o lecţie nemţească, iar învăţătorul neamţ o pune de cîte ori este nevoie să stea în genunchi. Pentru dascălul neamţ — toate laudele mele ; dar e mult mai

* Buchetul împărătesei (parfum) (Fr.)

probabil că nimic nu s-a întîmplat, nimic asemănător n-a luat naștere și că totul decurge ca și pînă acum, adică la voia întîmplării, și grație și sub ocrotirea Domnului. Și eu cred că este prea de-ajuns pentru Rusia, *pour notre sainte Russie* *. De altfel, tot acest panslavism și naționalism e ceva prea vechi, ca să pară nou. Ideea națională, dacă vreți, niciodată nu s-a manifestat la noi decît în chip de fantezie boierească vînturată prin saloanele cluburilor, iar dacă vreți și mai precis în chip de moft al domnilor de la Moscova. Nu mă refer bineînțeles la vremea lui Igor [20]. Și în definitiv, toate acestea nu sînt decît o consecință a trîndăviei. La noi totul purcede din trîndăvia noastră neasemuită, atît ce e bun cît și ce e bine. Toate ne vin de la acea trîndăveală boierească, simpatică, cultă și capricioasă ! De treizeci de mii de ani o tot spun mereu. Nu știm noi să trăim din propria noastră muncă. Și ce le-a venit acum acolo cu opinia asta publică, „născută" la noi, așa deodată, din senin, picată din cer ? Cum de nu înțeleg oamenii aceștia că pentru a te bucura de o opinie e nevoie în primul rînd de muncă, de muncă proprie, de un început propriu, de o inițiativă proprie în făptuire, e nevoie de experiență proprie ! Pe degeaba nimic nu se obține. Să muncim, așadar, să muncim și abia atunci să pretindem a avea propria noastră opinie. Dar, pentru că noi niciodată n-o să ne apucăm de treabă, e limpede că și opinie vor avea în locul nostru toți aceia care au lucrat pentru noi pînă acum, adică aceeași Europă, aceiași nemți, dascălii noștri de mai bine de două sute de ani. Afară de asta, Rusia, prin ea însăși, constituie o mare confuzie, mult prea mare pentru ca noi singuri să fim în stare s-o dezlegăm, fără ajutorul nemților și fără un efort de muncă ! Iată, de peste douăzeci de ani eu tot trag clopotul de alarmă și fac apel la muncă ! Mi-am sacrificat toată viața pentru acest deziderat în care am crezut ca un nebun ! Acum nu mai cred în nimic, dar nu încetez să dau alarma și voi continua așa pînă la sfîrșit, pînă la mormînt ; voi trage de funie pînă cînd o să-mi cînte prohodul !

Iar noi, vai, nu făceam decît să zicem *amin* la aceste cuvinte. Aplaudam pe dascălul nostru, și cu ce ardoare ! Ei

* Pentru sfînta noastră Rusie. (Fr.)

bine, domnilor, nu vi se pare că şi astăzi răsună încă adesea şi ne este dat să auzim la tot pasul asemenea discursuri, presărate cu tot felul de vechi baliverne ruseşti „drăguţe", „spirituale", „liberale" ?

Dascălul nostru credea în Dumnezeu.

— Nu înţeleg de ce toată lumea mă consideră aici drept un ateu ? spunea el uneori. Eu cred în Dumnezeu, *mais distinguons* *, eu cred în el ca într-o fiinţă care nu se recunoaşte pe sine ca atare decît numai prin eul meu. N-o să vă închipuiţi cumva că aş putea avea credinţa Nastasiei (slujnicei mele) sau a unui boier oarecare ce crede „pentru orice eventualitate", sau ca simpaticul nostru Şatov, ba nu, să-l lăsăm pe Şatov deoparte ; credinţa lui este *forţată*, ca la slavofilii moscoviţi. Cît priveşte creştinismul, cu toată stima mea sinceră, nu aş putea fi un creştin. Sînt mai curînd un păgîn antic, cum a fost marele Goethe sau anticii eleni. E de-ajuns numai simplul fapt că acest creştinism n-a înţeles femeia, ceea ce a fost cu atîta strălucire demonstrat de George Sand într-unul din romanele sale geniale. Cît priveşte închinăciunile, posturile şi toate celelalte, nu înţeleg ce-i interesează pe alţii ce fac eu ? Oricît şi-ar bate capul pe aici denunţătorii noştri, eu nu vreau să devin iezuit. În anul o mie opt sute patruzeci şi şapte, Bielinski i-a scris lui Gogol în străinătate cunoscuta lui epistolă [21] în care îi reproşa cu multă ardoare faptul că acesta crede „în nu se ştie ce Dumnezeu". *Entre nous soit dit* **, nu-mi pot imagina nimic mai caraghios decît momentul acela, cînd Gogol (Gogol de atunci !) a citit această expresie şi... în general întreaga scrisoare ! Dar lăsînd la o parte ridicolul, şi întrucît eu sînt de acord totuşi cu esenţa problemei, voi spune sus şi tare : iată nişte oameni adevăraţi ! Au ştiut să se umple de dragoste pentru poporul lor, au ştiut să sufere pentru el, au ştiut să-şi sacrifice totul pentru el şi au ştiut în acelaşi timp să nu fie de acord cu el, cînd acest lucru se impunea, să nu-l încurajeze în anumite privinţe. Nu putea Bielinski să caute într-adevăr mîntuirea în postul cu untdelemn sau în ridichile cu mazăre !...

Dar aici intervenea Şatov.

* Dar să facem deosebirea. (Fr.)

** Între noi fie spus. (Fr.)

— Niciodată oamenii aceştia ai dumitale n-au iubit poporul, n-au suferit pentru el, şi n-au sacrificat nimic în interesul lui, oricît s-ar fi complăcut dumnealor în a-şi închipui acest lucru spre propria lor satisfacţie, mormăia el posomorît, cu privirea în podea, răsucindu-se nerăbdător pe scaun.

— Ei n-au iubit poporul! Ei! urla Stepan Trofimovici. O, de-ai şti cît iubeau ei Rusia!

— Nici Rusia, nici poporul rus! urla la rîndul său Şatov, cu ochii scînteind. Nu poţi iubi ceva ce nu cunoşti, iar ei nu înţelegeau nimic din ceea ce se petrece în sufletul poporului rus! Toţi, şi dumneata împreună cu ei, aţi bîjbîit alunecînd cu privirea deasupra poporului rus, dar mai ales Bielinski; chiar din scrisoarea aceea către Gogol se vede acest lucru cît se poate de clar. Bielinski, aidoma Curiosului dintr-un basm al lui Krîlov, n-a observat elefantul din parcul zoologic, concentrîndu-şi toată atenţia asupra gîngăniilor sociale franţuzeşti [22]; şi la atîta s-a mărginit. Şi cînd te gîndeşti că era poate mult mai deştept decît voi toţi! Şi nu numai că n-aţi înţeles poporul nostru, ci l-aţi şi tratat cu un dispreţ dezgustător, judecînd după faptul că vorbind despre popor nu v-aţi gîndit decît la poporul francez şi chiar din poporul francez n-aţi ştiut să vedeţi decît pe parizieni, ruşinîndu-vă că poporul rus nu e ca ei. Este purul adevăr! Iar cine n-are popor, nu are nici Dumnezeu! Să se ştie, aşadar, că toţi aceia care încetează să-şi înţeleagă propriul lor popor şi pierd legătura cu el, negreşit îşi pierd şi credinţa strămoşească, devin sau ateişti, sau nişte indiferenţi. Ăsta e adevărul! Este un fapt confirmat de realitate. Iată de ce şi voi toţi şi noi toţi acum nu sîntem decît nişte ateişti odioşi, sau nişte mizerabili indiferenţi, depravaţi, şi nimic mai mult! Şi pe dumneata la fel, Stepan Trofimovici, n-am de gînd să te consider o excepţie, ba chiar anume despre dumneata am vorbit, să ştii!

De obicei, după un asemenea monolog (şi se întîmpla să izbucnească adesea în acest fel), Şatov punea mîna pe şapcă şi se repezea spre uşă, deplin convins că de data aceasta totul s-a sfîrşit şi că a rupt definitiv şi pentru totdeauna raporturile sale prieteneşti cu Stepan Trofimovici. Acesta însă izbutea totdeauna să-l reţină la timp.

— Ce-ar fi totuşi să ne împăcăm, Şatov, după schimbul acesta drăguţ de cuvinte? spunea el, întinzîndu-i cu blîndeţe, din fotoliul său, mîna.

Dar stîngaciul şi ruşinosul Şatov se arăta constant refractar oricărei efuziuni sentimentale, deşi cu toată aparenţa lui de om dur şi grosolan, avea un suflet foarte delicat. Dîndu-şi seama adesea că a depăşit orice măsură, el cel dintîi suferea din această cauză. Murmurînd ceva nedesluşit drept răspuns la apelul împăciuitor al lui Stepan Trofimovici şi schimbînd piciorul pe loc de cîteva ori, ca un urs, el începea deodată să zîmbească, îşi lepăda şapca şi se aşeza la locul său, cu privirea îndărătnic aţintită în pămînt. Bineînţeles, se comanda băutură şi Stepan Trofimovici ţinea un toast corespunzător, de pildă, în amintirea uneia dintre marile personalităţi publice ale trecutului.

Capitolul al doilea

PRINŢUL HARRY. PEŢITUL

I

Exista pe lume încă o fiinţă faţă de care Varvara Petrovna era nu mai puţin ataşată decît faţă de Stepan Trofimovici — unicul ei fiu, Nikolai Vsevolodovici Stavroghin. Tocmai pentru educaţia lui fusese invitat cîndva Stepan Trofimovici. Băiatul avea pe atunci opt ani, iar fluşturatecul general Stavroghin, tatăl său, trăia despărţit de mama băiatului, încît copilul a crescut sub îngrijirea şi îndrumarea ei. Trebuie să recunoaştem meritul lui Stepan Trofimovici de a fi ştiut să-şi cîştige dragostea elevului său. Tot secretul acestei ştiinţe consta în faptul că şi el însuşi era ca un copil. Pe atunci nu mă avea pe mine pe lîngă el şi tînjea după un suflet apropiat, un prieten sincer. N-a ezitat nici o clipă să-şi facă prieten dintr-o fiinţă atît de fragedă, chiar din momentul cînd băiatul a răsărit cît de cît. Nu ştiu cum, parcă de la sine, nu s-a interpus între ei nici o distanţă. De multe ori îl trezea pe micul său prieten, băiat încă în

vîrstă de zece sau unsprezece ani, noaptea, numai şi numai pentru aş împărtăşi în lacrimi sentimentele jignite sau pentru a-i confia un secret al familiei, fără să observe că aşa ceva era cu totul inadmisibil. Se aruncau unul în braţele altuia şi plîngeau împreună. Băiatul ştia despre maică-sa că îl iubea mult, dar nu cred că şi el o iubea la fel. Ea vorbea cu el puţin, îl stingherea rar, însă privirea ei atentă, mereu aţintită asupra lui o resimţea întotdeauna dureros. De altfel, în tot ce priveşte instrucţia şi educaţia lui morală mama se încredinţase întru totul lui Stepan Trofimovici. Pe atunci era încă plină de încredere în înţelepciunea lui. E de presupus că mentorul a contribuit întrucîtva la zdruncinarea sistemului nervos al elevului său. La vîrsta de şaisprezece ani, cînd a fost înscris la colegiu, arăta plăpînd şi palid, de-o cuminţenie şi îngîndurare ciudată (ulterior însă devenise de-o forţă fizică extraordinară). E de presupus de asemenea că cei doi prieteni plîngeau, aruncîndu-se unul în braţele celuilalt, nu numai în legătură cu nişte întîmplări sau cazuri de familie. Stepan Trofimovici a ştiut să atingă cele mai ascunse coarde din inima prietenului său şi să provoace prima senzaţie, încă de tot vagă, a eternei tristeţi sacre, pe care un suflet ales, gustînd-o şi cunoscînd-o o dată, pentru nimic în lume nu ar mai schimba-o cu o satisfacţie minoră. (Există şi asemenea amatori, care ţin la această tristeţe mai mult decît la cea mai deplină satisfacţie, chiar dacă o asemenea satisfacţie ar fi cu adevărat posibilă). În orice caz a fost binevenită despărţirea, deşi cam tîrzie, dintre elev şi mentor.

În primii ani de studiu la colegiu tînărul îşi petrecea vacanţele acasă. Cu prilejul călătoriei făcute de Varvara Petrovna şi Stepan Trofimovici la Petersburg el a asistat de cîteva ori la seratele literare organizate de maică-sa, ascultînd cu atenţie încordată şi observînd lumea. Vorbea puţin şi era tot atît de sfios ca şi altădată. Arăta aceeaşi atenţie gingaşă faţă de Stepan Trofimovici, dar se ţinea mai rezervat: îmi închipui că evita să mai discute subiecte înalte şi să evoce amintirile trecutului. Terminîndu-şi învăţătura îmbrăţişă, la dorinţa mamei, cariera militară şi în curînd fu încadrat într-unul din strălucitele regimente de cavalerie de gardă. Nu veni să se înfăţişeze mamei sale în uniformă şi era cam zgîrcit la scrisori. Varvara Petrovna îi trimitea bani

fără nici o socoteală, cu toate că după reformă veniturile moşiilor sale scăzuseră simţitor, încît în primii ani nu obţinea nici măcar jumătate din veniturile de altădată ; de altfel, datorită unor îndelungate economii, se asigurase între timp cu un capital lichid destul de important. Era foarte atentă la succesele fiului ei în societatea înaltă din Petersburg. Ceea ce nu-i reuşise ei, izbutise s-o facă tînărul ofiţer, bogat şi plin de speranţe. El reînnodă legăturile cu unele cunoştinţe, la care ea nu mai putea rîvni, şi era primit în saloanele acestora cu multă plăcere. Curînd însă la urechile Varvarei Petrovna începură să parvină nişte zvonuri cam ciudate : tînărul se dădu brusc la o viaţă de petreceri nesăbuite. Şi nu era vorba de jocul de cărţi sau de beţii uluitoare ; se vorbea despre o purtare cumplit de deşănţată, despre oameni striviţi sub copitele cailor săi, despre atitudinea lui de sălbatică brutalitate faţă de o doamnă din societatea înaltă pe care, după ce întreţinuse cu ea relaţii intime, ar fi ofensat-o apoi în mod public. Transpira în toate acestea ceva scandalos de murdar. Se mai spunea că fiul ei, ca un zurbagiu ordinar, se lega de oameni şi îi jignea dintr-o pură plăcere de a jigni. Varvara Petrovna se arătă profund tulburată, necăjindu-se amarnic. Stepan Trofimovici încerca s-o asigure că nu este vorba decît de primele manifestări violente ale unui organism puternic dotat, că apele se vor linişti şi că toate acestea seamănă mult cu tinereţea prinţului Harry [23], care chefuia cu Falstaff, Poins şi *mistress* Quickly descrisă de Shakespeare. De data aceasta Varvara Petrovna nu mai strigă „prostii, prostii !", cum obişnuia în ultimul timp faţă de Stepan Trofimovici, ci dimpotrivă îl ascultă cu multă luare-aminte, cerîndu-i să-i explice mai amănunţit, ba se apucă cu rîvnă să citească nemuritoarea cronică a lui Shakespeare. Dar lectura aceasta nu avu darul s-o liniştească şi nici prea multă asemănare nu găsi ea între cei doi. Aştepta cu nerăbdare răspunsul la cele cîteva scrisori trimise. Răspunsurile nu întîrziară ; curînd sosi vestea cum că prinţul Harry a avut aproape concomitent două dueluri, fiind absolut vinovat în amîndouă cazurile ; a ucis pe unul din adversarii săi, iar pe celălalt l-a rănit grav ; pentru aceste isprăvi a fost deferit justiţiei militare. Scandalul s-a terminat prin degradarea lui, cu pierderea tuturor drepturilor şi trimiterea ca simplu soldat într-unul din regimentele de infanterie, şi

încă toate acestea cu multă îngăduinţă din partea forurilor superioare.

În anul una mie opt sute şaizeci şi trei tînărul Stavroghin reuşi totuşi cumva să se distingă ; fu decorat şi înaintat la gradul de subofiţer şi după aceea destul de rapid şi la gradul de ofiţer. În tot răstimpul acesta Varvara Petrovna expedie în capitală cel puţin o sută de scrisori cu cereri şi rugăminţi ; ba recurse, călcîndu-şi pe inimă, şi la unele intervenţii destul de umilitoare, dat fiind importanţa cazului. După înaintarea sa la gradul de ofiţer, tînărul îşi dădu brusc demisia, dar Skvoreşniki tot nu veni şi încetă complet să-i scrie mamei sale. Prin căi lăturalnice se află în sfîrşit că iar s-a instalat la Petersburg, dar că nu mai frecventează societatea de odinioară ; părea că duce o viaţă cu totul retrasă. Se află apoi că se complace într-un anturaj foarte ciudat, întreţine relaţii cu nişte declasaţi, cu nişte bieţi funcţionăraşi, militari în retragere, care cu un aer de nobleţă cerşesc în stradă, cu nişte beţivi, că frecventează familiile lor care trăiesc în promiscuitate, zile şi nopţi petrece în nişte spelunci şi cartiere murdare, şi că a decăzut total. Se părea că îi plăcea acest gen de viaţă. Nu cerea bani de la maică-sa ; avea o moşioară proprie, fosta proprietate a generalului Stavroghin, pe care el ar fi arendat-o unui neamţ din Saxonia şi care îi aducea un venit oarecare. În cele din urmă Varvara Petrovna reuşi să-l înduplece să vină acasă şi într-adevăr prinţul Harry apăru în oraşul nostru. Abia atunci mi-a fost dat să-l văd îndeaproape pentru prima oară.

Era un tînăr foarte chipeş, cam de vreo douăzeci şi cinci de ani, şi mărturisesc că mi-a făcut o impresie extraordinară. Mă aşteptasem să văd un bicisnic murdar, beţiv şi desfrînat, care duhneşte a rachiu. Cînd colo m-am pomenit în faţa unui gentlemen elegant, cum nu-mi fusese dat să văd printre cei pe care-i cunoscusem vreodată, foarte bine şi cu mult gust îmbrăcat, cu o ţinută de adevărat domn, obişnuit să trăiască în mediul cel mai rafinat. Aceeaşi impresie a făcut-o şi asupra celorlalţi ; de altfel tot oraşul a rămas surprins, dat fiind că zvonurile despre biografia domnului Stavroghin ajunseseră să fie cunoscute pînă în cele mai mici amănunte, încît te întrebai cum şi de unde puteau oamenii aceştia să afle totul, mai ales că o bună parte din aceste zvonuri erau adevărate. Toate doamnele de societate din oraşul nostru rămaseră în-

nebunite după noul musafir. Dintr-o dată se desenară două tabere net opuse — una îl adora, cealaltă îl ura cumplit; dar și una și cealaltă erau nebune după tînăr. Pe unele le captiva mai ales faptul că sufletul său enigmatic ascundea probabil un profund mister; altora le plăcea pur și simplu fiindcă era un ucigaș. S-a dovedit apoi că au de-a face cu un om destul de cult, ba și cu destulă erudiție. E drept că nu era nevoie ca cineva să aibă cine știe ce cunoștințe pentru a ne uimi pe de-alde noi; dar el se pricepea să angajeze discuții interesante asupra unor probleme importante, cu o remarcabilă judiciozitate. Voi menționa ca o curiozitate: toată lumea la noi îl găsi, chiar din prima zi, drept un om foarte rațional. Nu prea vorbăreț, manierat fără exagerare, uimitor de modest, era în același timp îndrăzneț și sigur de sine, cum nu era nimeni altul la noi. Dandii noștri îl priveau cu invidie și se eclipsau completamente în fața lui. M-a surprins de asemenea chipul lui: avea părul nu știu cum prea negru, ochii lui de un albastru azuriu erau prea senini și calmi, tenul prea delicat și alb, rumeneala obrajilor prea pronunțată și pură, dinții ca niște perle, buzele de culoarea coralului, totul părea că se reunește într-o rară frumusețe bărbătească, și în același timp avea în el și ceva respingător. Unii spuneau că fața lui seamănă cu o mască; se vorbea mult, între altele, și despre extraordinara lui forță fizică. Era aproape înalt de statură. Varvara Petrovna îl privea cu mîndrie, dar și cu o neliniște necontenită. A stat în orașul nostru cam o jumătate de an. Molatic, liniștit, destul de rezervat, puțin chiar posac; apărea în societate regulat respectînd cu rigurozitate eticheta noastră provincială. Era înrudit pe linie paternă cu guvernatorul și primit în casa lui ca o rubedenie apropiată. Dar nu trecură cîteva luni și brusc fiara își scoase ghearele.

Aș vrea să menționez în treacăt că simpaticul și blîndul nostru Ivan Osipovici, fostul guvernator, semăna oarecum cu o muiere, dar provenea dintr-o familie foarte bună și cu relații în înalta societate, ceea ce explică și faptul că s-a menținut în postul său la noi atîția ani neschimbat, ferindu-se cu grijă să se amestece efectiv în treburile guberniei. Judecînd după ospitalitatea lui și felul cum își primea și trata

musafirii ar fi fost mai potrivit în funcţia de preşedinte al vechii nobilimi din vremurile bune de altădată, decît de guvernator în vremuri atît de neliniştite ca în zilele noastre. În oraş se vorbea mereu că nu el conduce gubernia, ci Varvara Petrovna. Bineînţeles, se ascundea în această afirmaţie şi o aluzie destul de usturătoare, dar realitatea era alta. De altfel cîte spirite n-au fost irosite pe această temă. Dimpotrivă, Varvara Petrovna, în ultimii ani mai ales, în mod conştient se retrase de la orice amestec în viaţa publică din oraş, cu toată stima de care se bucura în ochii întregii societăţi, şi în mod voit se îngrădi în nişte limite bine calculate de ea însăşi. În loc de o participare activă în viaţa publică, ea îşi deplasă brusc tot interesul asupra gospodăriei sale, şi în doi-trei ani izbuti să ridice veniturile moşiei aproape pînă la nivelul din trecut. Renunţînd la aspiraţiile ei poetice de odinioară (călătorii la Petersburg, proiecte de a edita o revistă etc.), ea se angajă într-o viaţă de economii şi aprigă acumulare de bani. Pînă şi pe Stepan Trofimovici îl îndepărtă întrucîtva, permiţîndu-i să-şi închirieze o locuinţă într-o altă casă (asupra cărui lucru el stăruise de nenumărate ori invocînd diferite pretexte). Treptat, Stepan Trofimovici ajunse s-o considere o femeie prea prozaică, spunîndu-i uneori în glumă: „prietena mea prozaică". Bineînţeles, asemenea glume nu-şi permitea să le facă decît într-o formă extrem de respectuoasă, alegînd cu multă grijă momentul potrivit.

Noi toţi, cei din preajma lor, înţelegeam, iar Stepan Trofimovici cu o sensibilitate mai receptivă decît a noastră a tuturora înţelegea şi mai bine că fiul apare acum în ochii ei ca o nouă speranţă şi chiar ca un vis nou. Pasiunea ei maternă se născu în perioada succeselor lui Nicolas în societatea înaltă din Petersburg şi se accentuă mai ales din clipa în care primi vestea degradării lui ca simplu soldat. Şi totuşi, era evident că se temea de el şi în prezenţa lui părea ca o sclavă. Se temea de ceva nedesluşit, misterios, pe care nici ea n-ar fi fost în stare să-l definească şi de multe ori îi surprindeam privirea scrutătoare aţintită asupra fiului ei, frămîntînd un gînd şi încercînd să ghicească ceva...Şi iată că fiara îşi scoase dintr-o dată ghearele.

II

Dintr-odată şi fără nici un motiv, prinţul nostru îşi permise nişte insolenţe revoltătoare faţă de cîteva persoane. Esenţialul consta tocmai în faptul că aceste insolenţe nemaiauzite şi cu totul inadmisibile, în sfîrşit, nici pe departe asemănătoare celor cu care sîntem obişnuiţi în viaţa noastră cotidiană, complet absurde şi copilăreşti chiar, şi dracul mai ştie cum erau cu desăvîrşire lipsite de orice justificare. Unul din respectabilii noştri seniori ai clubului, Piotr Pavlovici Gaganov, un om în vîrstă şi cu anumite merite în viaţa publică, avea obiceiul inocent de a adăuga aproape la orice cuvînt cu multă aprindere : „Ei bine, eu nu mă las dus de nas !“ Mă rog, fie. Dar într-o zi la club, în timp ce el nu se ştie cu ce prilej îşi rosti acest aforism favorit în cercul de vizitatori permanenţi ai clubului adunaţi în jurul său (tot oameni respectabili), Nikolai Vsevolodovici, care stătea cam deoparte singur şi căruia nimeni nu i se adresase, se apropie deodată de Piotr Pavlovici şi cu totul pe neaşteptate, dar cu destulă putere, îl apucă de nas cu două degete şi-l trase astfel după el prin sală cîţiva paşi. N-avea nici un fel de resentimente faţă de domnul Gaganov. S-ar fi putut crede că nu fu decît o strengărie pur şcolărească, bineînţeles foarte condamnabilă ; şi totuşi se povestea mai tîrziu că în timpul acestei operaţii părea aproape îngîndurat „ca şi cum ar fi fost nebun“ ; dar de acest lucru îşi aduseseră aminte cei de faţă abia mult mai tîrziu. În primul moment de surpriză ei nu reţinură decît clipa următoare şi anume cînd el era deja probabil în situaţia de a-şi da perfect seama de realitatea crudă a faptului şi totuşi nu numai că nu se jenă cîtuşi de puţin, ci dimpotrivă zîmbi cu răutate şi obrăznicie, „fără cea mai mică părere de rău“. Se iscă o zarvă extraordinară ; înconjurat din toate părţile, Nikolai Vsevolodovici se rotea în mijlocul mulţimii şi privea într-o parte, fără să răspundă la apostrofări şi cercetînd cu multă curiozitate chipurile celor care strigau. În sfîrşit, păru că îl cuprinsese iar aceeaşi îngîndurare — cel puţin aşa se spunea — apoi se încruntă, se apropie cu paşi hotărîţi de Piotr Pavlovici, care arăta jignit la culme, şi murmură vădit înciudat şi oarecum pripit în vorbă :

— Bineînțeles, vă rog să mă scuzați... nici nu știu, zău, cum de mi-a venit așa... prostește...

Formularea aceasta destul de neglijentă a scuzei echivala cu o nouă jignire. Se stîrni o larmă și mai mare. Nikolai Vsevolodovici ridică din umeri și plecă.

Din partea lui era bineînțeles o mare tîmpenie, fără să mai vorbim despre comportarea lui extrem de scandaloasă — scandaloasă în mod voit și intenționat, după cum părea la prima vedere, și prin urmare constituind o jignire intenționată, extrem de insolentă, adusă întregii noastre societăți. Exact așa a și fost interpretată. Drept urmare domnul Stavroghin a fost imediat și în unanimitate exclus din rîndul membrilor clubului; apoi se hotărî ca din partea întregului club să se facă demersuri la guvernator rugîndu-l să-l pună la punct pe turbulentul individ, pe acest „zurbagiu din capitală (înainte chiar de a se începe acțiunea în justiție) prin puterea administrativă de care dispunea, și în felul acesta să ferească liniștea și onoarea întregului cerc de oameni onorabili din orașul nostru de asemenea atingeri dăunătoare". Cu o naivitate răutăcioasă se mai adăuga cu acest prilej că „probabil împotriva domnului Stavroghin se va găsi un mijloc legal corespunzător". Fraza aceasta era strecurată în apelul adresat guvernatorului anume ca să-l înțepe pentru Varvara Petrovna. Se porni o avalanșă de comentarii difuzate cu multă pasiune. Ca un făcut, guvernatorul lipsea atunci din oraș; plecase undeva prin împrejurimi ca să boteze copilul unei văduve recente, femeie foarte bine, rămasă după moartea soțului său însărcinată; se știa însă că guvernatorul se va întoarce curînd. Iar în așteptare se organiză respectabilului Piotr Pavlovici o adevărată ovație: toată lumea îl îmbrățișa, îl săruta; aproape întreg orașul ținu să-i facă o vizită. Se proiecta chiar să i se ofere pe bază de subscripție o masă solemnă și numai la stăruința lui insistentă se renunță la această idee, inițiatorii dîndu-și poate seama că de fapt omul acesta a fost tîrît de nas în mod public și deci nu prea ar fi cazul să se facă din asta un motiv de mare triumf.

Și totuși, cum s-a putut întîmpla așa ceva? Este de notat mai ales faptul că nimeni la noi în tot orașul nu atribui această ieșire a lui Stavroghin vreunui acces de nebunie. Înseamnă că oamenii erau dispuși să se aștepte la asemenea

fapte din parte-i, cu toată deşteptăciunea şi inteligenţa lui. În ce mă priveşte nici pînă astăzi nu ştiu să găsesc vreo explicaţie, deşi foarte curînd a intervenit un eveniment care părea să explice totul, fiind în măsură să satisfacă curiozitatea obştească şi să împace lucrurile. Mai adaug de asemenea că patru ani după aceea, la întrebarea mea formulată cu multă prudenţă în privinţa cazului petrecut la club, el mi-a răspuns încruntîndu-se: „Păi, eu nu prea eram sănătos atunci". Dar să nu anticipăm.

Mi s-a părut destul de curioasă şi acea explozie generală de ură cu care se năpusti toată lumea împotriva „scandalagiului" şi „breterului" sosit din capitală. Se căuta cu tot dinadinsul în acest act o premeditare insolentă şi o sfidare intenţionată a întregii societăţi. Într-adevăr omul acesta reuşi să mobilizeze în jurul său toate antipatiile, şi cînd te gîndeşti prin ce anume? Pînă la această întîmplare el nu se certase cu nimeni, nu jignise pe nimeni şi era de o politeţe rară, ca un cavaler dintr-o gravură la modă, dacă această gravură ar fi fost în stare să deschidă gura. Presupun că era urît pentru mîndria lui. Pînă şi cuconetul nostru, care la început îl adora, vocifera acum împotriva lui mai mult chiar decît bărbaţii.

Varvara Petrovna rămase profund afectată. Mărturisi mai tîrziu lui Stepan Trofimovici că toate acestea le presimţea de mult şi că în decursul acestor şase luni nu era zi să nu se aştepte la ceva „în genul acesta", ceea ce constituia într-adevăr o mărturisire semnificativă din partea unei mame. „A început!" se gîndi ea cutremurîndu-se. În dimineaţa ce urmă serii fatale de la club ea încercă cu multă prudenţă, dar şi cu fermitate, o explicaţie discretă cu fiul ei, deşi aproape că tremura sărmana, cu toată hotărîrea ei neclintită. Nu dormise toată noaptea, iar dis-de-dimineaţă se sfătuise şi cu Stepan Trofimovici cu care prilej izbucnise chiar în lacrimi, ceea ce nu se întîmplase niciodată cu dînsa în faţa cuiva. Ar fi vrut ca Nicolas să-i spună el ceva, s-o onoreze măcar cu o explicaţie cît de sumară. Nicolas, de obicei atît de prevenitor şi respectuos cu maică-sa, o ascultă un timp încruntat, dar serios şi grav; apoi se ridică deodată şi fără a scoate o vorbă îi sărută mîna şi părăsi încăperea. În aceeaşi zi către seară, ca un făcut, surveni şi un alt scandal, deşi mult mai puţin important şi mai banal decît primul, dar care sus-

cită şi mai accentuat indignarea societăţii din cauza predispoziţiei acesteia şi atmosferei de ostilitate generală.

De data aceasta i se nimeri în cale prietenul nostru Liputin. Venise la Nikolai Vsevolodovici imediat după explicaţia acestuia cu Varvara Petrovna pentru a-l ruga să-i facă onoarea de a lua parte la serata pe care o organiza cu prilejul zilei onomastice a soţiei sale. Varvara Petrovna urmărea de mult, cu mare neliniște, această tendinţă de alunecare în jos a lui Nikolai Vsevolodovici în cercul unor cunoştinţe de mediu inferior, dar nu găsise în ea destulă putere ca să-i spună acest lucru. El apucase să lege cîteva cunoştinţe în păturile inferioare ale societăţii, ba coborîse şi mai jos, probabil, fiind predispus spre asemenea înclinaţii. Nu mai fusese pînă atunci în casa lui Liputin, deşi se întîlnise cu el în diferite ocazii. Era prea evident pentru el că Liputin îl invită acum din cauza scandalului de ieri de la club şi că în calitate de liberal nu putea fi decît entuziasmat de acest fapt, convins că numai aşa trebuiesc trataţi seniorii clubului, fiindcă o merită. Nikolai Vsevolodovici rîse şi promise să vină.

Casa lui Liputin era plină de invitaţi : tot lume măruntă şi modestă, dar plină de spirit şi voie bună. Orgoliosul şi invidiosul Liputin invita numai de două ori pe an musafiri la el, dar în aceste ocazii nu se zgîrcea de loc. Musafirul cel mai de vază, Stepan Trofimovici, nu veni din cauză că se simţea cam bolnav. Se servi ceai, mesele erau pline de platouri cu gustări şi de sticle cu vodcă ; trei mese erau rezervate pentru jucătorii de cărţi, iar tineretul în aşteptarea cinei începuse să danseze după muzică de pian. Nikolai Vsevolodovici o invită pe doamna Liputin, o femeie foarte drăguţă şi pe care invitaţia lui o intimidă teribil ; dansă cu ea făcînd două-trei tururi prin sală, apoi se aşeză lîngă ea şi tot discutînd reuşi s-o înveselească. Observînd în sfîrşit cît de drăguţă era cînd rîdea, el o cuprinse deodată de mijloc în faţa musafirilor şi o sărută pe gură de trei ori la rînd, cu multă voluptate. Nenorocita, înspăimîntată, leşină. Nikolai Vsevolodovici îşi luă pălăria, se apropie de soţul rămas uluit în mijlocul zarvei generale, îl privi cam jenat, bîigui cu aceeaşi voce pripită : „Nu vă supăraţi“ şi plecă. Liputin alergă după el în vestibul şi-l ajută să-şi îmbrace blana şi cu repetate plecăciuni îl conduse pînă afară. A doua zi, la această istorie, în fond destul de inocentă, se adăugă un epilog destul de amuzant, care îi

aduse de atunci lui Liputin o oarecare considerație și de care el a știut apoi să profite din plin.

Pe la ora zece dimineața în casa doamnei Stavroghina apăru slujnica lui Liputin, Agafia, o femeiușcă dezghețată și bună de gură, cu obrajii rumeni, cam de vreo treizeci de ani, și care venise la Nikolai Vsevolodovici cerînd „să-i vorbească personal". Deși avea o durere de cap teribilă tînărul Stavroghin ieși să vadă ce este. Varvara Petrovna reuși să asiste cînd Agafia transmise mesajul adus.

— Serghei Vasilevici (adică Liputin), turui cu îndrăzneală Agafia, mi-a poruncit mai întîi și întîi să vă aduc salutări și să vă întreb de sănătate ; cum vă simțiți după serata de ieri, cum ați dormit și dacă astăzi vă simțiți bine, după cele întîmplate ieri ?

Nikolai Vsevolodovici surîse.

— Spune-i că îi mulțumesc ; și mai spune-i, Agafia, stăpînului tău că e omul cel mai deștept din tot orașul.

— Iar dumnealui mi-a poruncit să vă răspund la asta, turui și mai îndrăzneață Agafia, că dumnealui știe și fără s-o spuneți dumneavoastră și v-o dorește la fel.

— Asta-i bună ! Dar cum putea el să știe ce am să-ți spun ?

— Nu știu cum ar fi putut s-o știe, dar după ce am ajuns aproape de colțul străzii, l-am văzut că aleargă după mine fără șapcă și-mi spune : „Auzi, Agafiuşka, dacă după ce îi spui ce ți-am poruncit eu, dumnealui îți va porunci :«Spune adică stăpînului tău că el este omul cel mai deștept din tot orașul», să nu uiți să-i spui îndată : «Dumnealui știe și fără s-o spuneți dumneavoastră și v-o dorește la fel»..."

III

În sfîrșit avu loc și explicația cu guvernatorul. Simpaticul și bunul nostru Ivan Osipovici chiar atunci se întorsese în oraș și abia apucase să ia cunoștință despre plîngerea energică a clubului. Fără îndoială, trebuia să facă ceva, dar ce anume nu prea știa, rămînînd într-o mare încurcătură. Ospitalierul bătrînel părea că se cam teme de tînăra sa rudă. Și

totuşi hotărî să-l înduplece să-şi ceară scuze în faţa membrilor clubului şi în faţa celui ofensat, dar într-o formă care să dea deplină satisfacţie tuturor şi de va fi cazul chiar şi în scris ; iar după aceea, cu toată blîndeţea, să-l roage să facă o călătorie de studii, să zicem, în Italia sau în general undeva în străinătate. În sala în care urma să-l primească de data aceasta pe Nikolai Vsevolodovici (care altădată se plimba cu drepturi de rudă prin toată casa), un funcţionar politicos, bine muştruluit, Alioşa Teleatnikov, şi totodată omul de casă al guvernatorului, desfăcea plicurile adunate pe biroul din colţ ; iar în camera de alături, lîngă fereastra cea mai apropiată de sală, luase loc un colonel gras şi voinic aflat în trecere prin oraş, un fost camarad de arme şi bun prieten al lui Ivan Osipovici, care în acel moment citea ziarul *Golos* [24], bineînţeles fără să dea nici o atenţie la ceea ce se petrece în sală ; ba se şi aşezase cu spatele spre uşă. Ivan Osipovici începu mai pe ocolite şi aproape în şoaptă, încurcîndu-se mereu. Nicolas îl privea cu un aer prea puţin amabil, nicidecum cu afecţiune de rudă ; era palid, şedea cu privirea în pămînt şi asculta cu sprîncenele încruntate, părînd că se luptă cu o durere sîcîitoare.

— Ai o inimă sensibilă şi generoasă, Nicolas, intercală între altele bătrînul ; eşti un om foarte cult ; cunoşti viaţa lumii selecte, de altfel şi aici pînă acum ai avut o comportare exemplară şi cu aceasta ai reuşit să aduci linişte în inima mamei dumitale, la care noi ţinem atît de mult... Şi iată că acum ai apărut într-o lumină foarte nefavorabilă dumitale, enigmatică şi primejdioasă ! Îţi vorbesc ca un prieten al casei voastre, ca un om în vîrstă care îţi este rudă şi te iubeşte, pe care n-ai de ce să te superi... Spune, ce te face să recurgi la asemenea fapte nesăbuite, care depăşesc orice convenienţe ? Ce înseamnă această comportare, care seamănă a delir ?

Nicolas îl asculta cu ciudă şi cu nerăbdare. Apoi deodată ceva viclean şi ironic licări în ochii lui.

— Mă rog, aş putea să v-o spun, zise el morocănos şi, rotindu-şi privirea prin sală, se aplecă la urechea lui Ivan Osipovici. Cuviinciosul Alioşa Teleatnikov se îndreptă la vreo trei paşi spre fereastră, iar colonelul tuşi în dosul ziarului. Bietul Ivan Osipovici se grăbi să-şi apropie încrezător urechea, atît de plin de curiozitate era, şi tocmai atunci se produse ceva inimaginabil, iar pe de altă parte ceva absolut clar

într-o anumită privință. Bătrînul simți deodată că Nicolas, în loc să-i fi șoptit un secret interesant, îi prinse urechea în dinți și-l mușcă destul de tare. Bătrînul începu să tremure ; respirația i se tăie.

— Nicolas, ce fel de glume sînt astea ! gemu el fără să-și dea seama și cu un glas schimbat.

Nici Alioșa, nici colonelul nu apucară să-și dea seama de nimic, de altfel nici n-au putut să observe ce se petrece, atît doar că i-au văzut șoptindu-și ceva unul altuia ; și totuși chipul descompus al bătrînului îi umplu de neliniște. Se uitau unul la altul cu ochii holbați, neștiind dacă trebuia să-i sară în ajutor, cum se înțeleseseră, sau se cuvenea să mai aștepte. Nicolas băgă de seamă acest lucru probabil, căci strînse de ureche cu dinții și mai tare.

— Nicolas, Nicolas, gemu iar biata victimă, ei bine... ai făcut o glumă, ajunge...

Încă o clipă și desigur sărmanul ar fi murit de frică, dar fiara se milostivi și dădu drumul urechii. Toată spaima aceasta nu dură decît cel mult un minut, dar după aceea bătrînul avu un fel de criză. Peste o jumătate de oră Nicolas fu arestat și reținut deocamdată la postul de gardă, într-o cămăruță izolată, cu o santinelă la ușă. Măsura era drastică, dar șeful nostru cel blînd fusese atît de indignat, încît hotărîse să-și ia toată răspunderea măsurii chiar și în fața Varvarei Petrovna. Spre surprinderea generală această doamnă, care se grăbi să sosească enervată la guvernator pentru explicații imediate, nu fu primită și trebui să se întoarcă fără a mai ieși din cupeu, înapoi acasă, nevoind să-și creadă ochilor și urechilor.

În sfîrșit, veni și lămurirea ! Pe la ora două noaptea arestatul, pînă atunci surprinzător de liniștit și somnoros chiar, brusc începu să strige, să bată furios cu pumnii în ușă și cu o putere extraordinară smulse gratia de fier din ușă și sparse geamul tăindu-și mîinile. Cînd ofițerul de serviciu sosi în fugă cu o escortă și cheile și dădu ordin să fie deschisă închisoarea, pentru a-l lega pe turbulent, se constată că acesta se zbătea într-o criză puternică de *delirium tremens ;* fu transportat imediat în casa mamei sale. Așadar, totul era clar. Cei trei medici din localitate opinară că și cu trei zile înainte bolnavul s-ar putea să se fi aflat în delir și, cu toate că aparent arăta conștient și lucid, de fapt nu era stăpîn pe voința și

raţiunea lui, ceea ce faptele săvîrşite o şi confirmau. Reieşea prin urmare că Liputin a fost primul care şi-a dat seama de acest lucru. Ivan Osipovici, om foarte delicat şi sensibil, se simţi jenat ; curios este însă că şi el îl considera pe Nikolai Vsevolodovici capabil de orice faptă nesăbuită fiind chiar în deplină capacitate a facultăţilor sale mintale. Cei din club se simţiră şi ei la fel de jenaţi şi nu-şi puteau explica : cum de nu-şi dăduseră seama de acest lucru atît de vizibil şi nu luaseră în seamă singura explicaţie posibilă a tuturor manifestărilor lui ? Se găsiră, bineînţeles, şi unii sceptici, dar rezistenţa lor pe această poziţie nu dăinui mult.

Nicolas zăcu în pat mai bine de două luni de zile, fu chemată urgent de la Moscova pentru consult o somitate medicală ; tot oraşul ţinu să-i facă vizită Varvarei Petrovna ; ea îi iertase. Către primăvară, cînd Nicolas se simţi pe deplin sănătos, acceptă fără opunere propunerea mamei sale să plece în Italia, ca şi rugămintea ei să facă tuturor cunoscuţilor o vizită de adio, pe cît era posibil cerîndu-şi scuze la cine trebuia. Nicolas acceptă cu multă plăcere. La club se află că el a avut cu Piotr Pavlovici Gaganov o explicaţie delicată cu prilejul vizitei făcute acestuia acasă la el şi care îi dăduse deplină satisfacţie. Făcîndu-şi vizitele, Nicolas arăta grav, ba şi posomorît întrucîtva. Toată lumea îl primi cu multă compasiune, deşi cu toţii se simţeau nu se ştie de ce foarte jenaţi şi păreau bucuroşi de faptul că el pleacă în Italia. Ivan Osipovici lăsă să-i cadă şi o lacrimă, dar nu îndrăzni să-l îmbrăţişeze nici la ultimul rămas bun. Într-adevăr unii dintre noi eram totuşi convinşi că mizerabilul şi-a bătut joc de noi toţi, simulînd această boală. Făcu o vizită şi lui Liputin.

— Spune-mi, te rog, întrebă el, cum de ai putut şti dinainte ceea ce voi spune eu despre inteligenţa dumitale, ba s-o şi povăţuieşti pe Agafia ce să-mi răspundă ?

— Simplu de tot, rîse Liputin, şi eu te consider drept un om foarte inteligent şi de aceea am putut să-mi închipui ce-ai să răspunzi.

— Şi totuşi e o coincidenţă remarcabilă. Dar dă-mi voie, înseamnă că dumneata mă consideri un om deştept, deci lucid, cînd mi-ai trimis-o pe Agafia, şi nu mă socoteai nebun ?

— Drept cel mai deştept şi cel mai lucid om şi m-am prefăcut numai a crede că nu eşti în toate minţile. De altfel şi

dumneata ţi-ai dat seama numaidecît de ceea ce gîndesc şi mi-ai acordat prin Agafia un certificat de perspicacitate.

— Aici cam greşeşti ; eu într-adevăr... am fost bolnav... murmură Nikolai Vsevolodovici încruntîndu-se. Ia stai, cum vine asta, strigă el, îţi închipui cumva cu adevărat că sînt capabil să mă năpustesc asupra oamenilor fiind în deplină raţiune ? Ce rost ar avea ?

Liputin se zgribuli, negăsind ce să-i răspundă. Nicolas păli deodată, sau poate aşa i se păru lui Liputin.

— În orice caz, ai un fel de a gîndi foarte nostim, continuă Nicolas, iar în ce priveşte figura cu Agafia aşa am înţeles-o, că mi-ai trimis-o să mă facă de rîs.

— Doar n-aţi fi vrut să vă provoc la duel ?

— Adevărat ! Am auzit eu că nu prea eşti amator de dueluri...

— Ce nevoie avem să-i copiem pe francezi ? se zgribuli iar Liputin.

— Eşti adeptul teoriei spiritului naţionalist ?

Liputin se făcu şi mai mic.

— Ehe ! Dar ce văd ! exclamă Nicolas observînd pe locul cel mai vizibil de pe masă un volum de Considerant, nu cumva din întîmplare eşti un *fourierist* ? Te pomeneşti că aşa e ! Păi, nu e tradus din franţuzeşte ? rîse el ciocănind cu degetul în carte.

— Ba nu, nu e o traducere din franţuzeşte ! păru că se saltă deodată Liputin cu un fel de ciudă. E o traducere din limba universală şi nu numai din limba franceză ! Din limba republicii universale umanitare şi a armoniei sociale, aşa să ştii ! Nu e numai din limba franceză !...

— Pe dracu, o asemenea limbă nici nu există ! continuă să rîdă Nicolas.

Uneori chiar şi un lucru mărunt impresionează puternic şi reţine pentru mult timp atenţia. Despre domnul Stavroghin am încă multe lucruri de spus ; acum voi semnala doar ca o curiozitate că, din toate impresiile trăite de el în decursul întregii perioade petrecute în oraşul nostru, cel mai puternic s-a întipărit în memoria lui figura insignifiantă şi aproape netrebnică a acestui mic funcţionar gubernial, gelos de nevindecat şi despot grosolan în familie, zgîrcit şi cămătar, care încuia resturile prînzului şi capetele de lumînare sub cheie, şi în acelaşi timp sectar înverşunat a cine ştie cărei viitoare

„armonii sociale", care se entuziasma noaptea în faţa viziunii fantastice a viitoarelor falanstere în a căror realizare apropiată în Rusia şi în gubernia noastră credea ca în propria-i existenţă. Şi toate acestea în locurile unde îşi încropise o „căsuţă", unde se căsătorise pentru a doua oară luînd zestre nişte bănişori, unde poate pe o distanţă de o sută de verste împrejur nu exista nici un om, începînd cu el primul, care să semene cît de cît, măcar în aparenţă, cu un viitor membru al „republicii universale umanitare şi a armoniei sociale generale".

„Dumnezeu ştie cum se plămădesc oamenii aceştia !" îşi zicea Nicolas nedumerit, amintindu-şi de acest fourierist original.

IV

Prinţul nostru călători mai bine de trei ani, încît fu aproape uitat de toţi în oraş. Ştim însă de la Stepan Trofimovici că a călătorit prin toată Europa, a fost în Egipt şi a ajuns chiar şi în Ierusalim ; apoi s-a alăturat undeva unei expediţii savante în Islanda şi într-adevăr a fost şi în Islanda. Se spunea de asemeni că timp de o iarnă ar fi audiat prelegeri la o universitate germană. Scria rar mamei sale — de două ori pe an, ba uneori numai o dată ; dar Varvara Petrovna nu se necăjea şi nu se considera jignită. Relaţiile dintre mamă şi fiu, o dată stabilite în felul acesta, ea le acceptase cu resemnare tăcută, ducînd necontenit dorul fiului ei. Dar nimănui nu-i mărturisea niciodată nici tristeţile, nici visările ei. Pînă şi de Stepan Trofimovici se depărtă de la o vreme. Nutrea în taină nu se ştie ce planuri şi se pare că devenea tot mai zgîrcită, adunînd şi mai stăruitor bani şi supărîndu-se de fiecare dată pentru orice pierdere pe care o avea Stepan Trofimovici la jocul de cărţi.

În sfîrşit, în aprilie anul acesta ea primi o scrisoare din Paris, de la o prietenă din copilărie, generăleasa Praskovia Ivanovna Drozdova. Praskovia Ivanovna, cu care Varvara Petrovna nu se mai văzuse şi nici nu corespondase de mai bine de opt ani, o înştiinţa cum că Nikolai Vsevolodovici a

devenit un oaspe nelipsit şi prieten bun al casei lor şi al Lizei (singura ei fiică) şi că prinţul intenţionează să le însoţească la vară în Elveţia, la Verney-Montreux, cu toate că în familia contelui K... (foarte influent personaj la Petersburg) care se află acum la Paris, este considerat aproape ca un fiu, încît aproape că stă tot timpul la ei. Scrisoarea era scurtă şi denota destul de limpede scopul, deşi afară de faptele menţionate nu conţinea nici un fel de concluzie. Fără să stea prea mult pe gînduri, Varvara Petrovna hotărî de îndată să plece şi după pripite pregătiri, luînd cu ea ca însoţitoare şi pe Daşa (sora lui Şatov), pe la mijlocul lunii aprilie porni spre Paris şi de acolo în Elveţia. Se întoarse în iulie singură, lăsînd-o pe Daşa în familia Drozdov ; iar Drozdovii, după spusa ei, promiseseră să vină în oraşul nostru la sfîrşitul lunii august.

Drozdovii erau şi ei moşieri din gubernia noastră, dar serviciul generalului Ivan Ivanovici (fostul prieten al Varvarei Petrovna şi camarad de arme al soţului ei) îi împiedica mereu să-şi viziteze superbul domeniu. După moartea generalului, survenită anul trecut, neconsolata Praskovia Ivanovna plecase cu fiica ei în străinătate, între altele şi cu intenţia de a face o cură de struguri la Verney-Montreux în a doua jumătate a verii. Iar după întoarcerea în ţară intenţiona să se stabilească pentru totdeauna în gubernia noastră. În oraş aveau o casă imensă, care ani de-a rîndul stătuse pustie, cu obloanele închise la ferestre. Erau nişte oameni bogaţi. Praskovia Ivanovna, după prima căsătorie doamna Tuşina, era, ca şi prietena ei de pension, Varvara Petrovna, tot fiică de otcupcic din vremurile trecute şi se măritase şi ea aducînd o zestre însemnată. Căpitanul de cavalerie în retragere Tuşin dispunea şi el de ceva avere, nefiind lipsit şi de anume calităţi. Înainte de a muri lăsă drept moştenire, unicei sale fiice de şapte ani, Liza, un capital considerabil. Acum, cînd Lizaveta Nikolaevna împlinise douăzeci şi doi de ani, se putea în mod sigur socoti zestrea ei la cel puţin două sute mii de ruble bani lichizi, fără a mai vorbi despre celelalte avuţii pe care urma să le moştenească cu timpul, după moartea mamei sale, care avea copii din a doua căsătorie. Varvara Petrovna părea foarte mulţumită de călătoria ei. După părerea ei Praskovia Ivanovna şi ea ajunseseră la o înţelegere amiabilă şi îndată după întoarcere comunică totul lui Stepan Tro-

fimovici ; mai mult, se arătă faţă de el foarte expansivă, ceea ce de mult nu se mai întîmplase în relaţiile dintre ei.

— Ura ! strigă Stepan Trofimovici pocnind din degete.

Entuziasmul lui deplin era îndreptăţit şi prin faptul că în lipsa prietenei sale se aflase într-o stare de extremă depresiune. Plecînd în străinătate, ea nici nu-şi luase rămas bun de la el cum se cuvine şi nici nu-i împărtăşise planurile, considerîndu-l că are „gură de muiere" şi de teamă probabil ca să nu scape vreo vorbă unde nu trebuie. Era supărată pe el atunci pentru o importantă pierdere la cărţi, despre care aflase întîmplător. Dar încă în Elveţia fiind inima îi spusese că prietenul părăsit astfel trebuia să fie recompensat, cu atît mai mult cu cît nu puţin timp fusese ea aspră faţă de dînsul. Această despărţire pripită şi misterioasă îl ului pe Stepan Trofimovici, sfîşiindu-i inima ; şi ca un făcut, interveniră între timp şi alte nedumeriri. Îl chinuia conştiinţa unei obligaţii vechi băneşti, de care fără ajutorul Varvarei Petrovna n-ar fi putut să se achite niciodată. Afară de asta, în luna mai a anului în curs, luă sfîrşit în cele din urmă şefia la gubernie a bunului şi prea blîndului nostru Ivan Osipovici, fiind înlocuit pe neaşteptate şi în nişte circumstanţe destul de neplăcute. Apoi, tot în lipsa Varvarei Petrovna, avusese loc şi instalarea noului nostru guvernator Andrei Antonovici von Lembke ; şi totodată interveniră şi unele schimbări prea vizibile în atitudinea aproape a întregii societăţi guberniale de la noi faţă de Varvara Petrovna şi, prin urmare, şi faţă de Stepan Trofimovici. În orice caz el avusese timp să culeagă unele observaţii destul de neplăcute, deşi foarte preţioase, şi se pare că se cam speriase fiind singur fără Varvara Petrovna. Îngrijorat, el frămînta în gînd bănuiala că despre el noul guvernator a şi fost informat ca despre un om primejdios. Aflase din izvoare sigure că unele dintre doamnele noastre intenţionau să înceteze vizitele lor la Varvara Petrovna. Iar despre soţia guvernatorului (care era aşteptată abia spre toamnă) se spunea că, deşi este cam mîndră, e o aristocrată autentică şi nu o „oarecare nenorocită de Varvara Petrovna a noastră". Nu se ştie de unde şi cum, dar toată lumea aflase cu lux de amănunte că soţia noului guvernator şi Varvara Petrovna avuseseră prilejul să se întîlnească cîndva în cercurile înaltei societăţi, dar se despărţiseră cu animozitate, încît numai o

simplă aluzie la doamna von Lembke producea asupra Varvarei Petrovna o impresie dureroasă. Înfățișarea optimistă și triumfătoare a Varvarei Petrovna, aerul de indiferență disprețuitoare cu care ascultase aceste relatări despre părerile doamnelor și despre tribulațiile societății noastre, avură darul de a-i reda lui Stepan Trofimovici curajul și voioșia care-i lipseau. Cu un umor exuberant și prevenitor se apucă el să-i descrie intrarea în oraș a noului guvernator.

— Dumitale, *excellente amie* *, fără îndoială că îți este cunoscut, spunea el tărăgănînd cu afectare grațioasă și cochetă cuvintele, ce înseamnă un administrator rus, în general, și ce înseamnă un administrator rus proaspăt promovat, adică nou-numit, nou-înscăunat... *Ces interminables mots russes !...*** Nu cred să fi avut însă vreodată prilejul să cunoști practic ce înseamnă frenezie administrativă și ce reprezintă concret această chestie !

— Frenezie administrativă ? Ce e asta ?

— Adică, *vous savez chez nous... En un mot* ***, pune-l de pildă pe omul cel mai insignifiant să vîndă niște mizere bilete la un ghișeu de cale ferată și de îndată această nulitate se va considera în drept să te privească cu un aer de Jupiter, cînd vei veni să-ți cumperi un bilet, *pour vous montrer son pouvoir* ****. „Să știi adică cu cine ai de-a face..." și fenomenul acesta atinge la ei stadiul unui entuziasm administrativ... *En un mot*, am citit deunăzi, nu știu unde, că un paracliser dintr-o biserică de-a noastră din străinătate — *mais c'est très curieux* ***** — ar fi dat literalmente afară din biserică o onorabilă familie engleză *des dames charmantes* ****** înainte de a începe slujba postului mare, *vous savez ces chants et le livre de Job...* *******, numai sub pretextul că „străinii n-au ce căuta prin bisericile rusești și să vină numai în orele fixate în anunț...", făcînd acele persoane să leșine... Paracliserul

* Prea stimată prietenă. (Fr.)
** Aceste cuvinte rusești interminabile ! (Fr.)
*** Știi la noi... Într-un cuvînt. (Fr.)
**** Ca să-ți demonstreze puterea sa. (Fr.)
***** Dar e foarte ciudat. (Fr.)
****** Niște doamne încîntătoare. (Fr.)
******* Cunoști acești psalmi și cartea lui Iov. (Fr.)

acesta fusese cuprins de un acces de frenezie administrativă *et il a montré son pouvoir...* *

— Fii mai scurt, dacă poţi, Stepan Trofimovici.

— Domnul von Lembke a plecat acum în inspecţie prin gubernie. *En un mot,* acest Andrei Antonovici, deşi e un neamţ rus de credinţă ortodoxă şi chiar — să-i fac această concesie — un bărbat foarte frumos, ca de vreo patruzeci de ani...

— De unde ai scos-o că e un bărbat frumos? Are ochi bulbucaţi ca de berbec.

— Într-adevăr. Dar fac această concesie în favoarea părerii doamnelor noastre...

— Să trecem la altceva, Stepan Trofimovici, te rog! Apropo, văd că porţi cravată roşie, de cînd asta?

— Păi... numai astăzi...

— Dar îţi respecţi programul de plimbări zilnice? Faci cei şase kilometri cum ţi-a fost prescris de medic?

— Nu... nu totdeauna.

— Ştiam eu! M-am gîndit la asta încă din Elveţia! strigă ea enervată. Acum va trebui să faci plimbări de cîte zece verste, nu şase! Te-ai delăsat groaznic, groa-znic! Că ai îmbătrînit e puţin spus, te-ai ramolit... Am rămas surprinsă cînd te-am văzut adineaori, deşi ţi-ai pus cravată roşie... *Quelle idée, rouge!* ** Continuă despre von Lembke, dacă într-adevăr ai ceva de spus, şi isprăveşte odată, te rog. Mă simt obosită.

— *En un mot,* eu am vrut doar să spun că este unul dintre acei administratori care-şi încep cariera la vîrsta de patruzeci de ani şi care pînă atunci lîncezesc într-un anonimat cenuşiu, ca deodată să răzbată în lume prin intermediul unei soţii achiziţionate pe neaşteptate sau prin mai ştii ce alte mijloace, nu mai puţin disperate... Adică el acum e plecat... şi vreau să spun deci că s-a găsit imediat cineva să-i şoptească în ambele urechi că aş fi un pervertitor al tineretului şi un propovăduitor al ateismului gubernial... Şi bineînţeles a început imediat să culeagă informaţii.

— Este adevărat?

* Şi şi-a arătat puterea. (Fr.)
** Ce idee, roşie! (Fr.)

— Bineînţeles că mi-am luat şi eu măsurile necesare. Iar cînd i s-a „raportat" despre dumneata, că de fapt dumneata „ai condus gubernia", *vous savez,* dumnealui şi-a permis să spună că „aşa ceva nu se va mai întîmpla".

— Chiar aşa a spus ?

— Da, că „aşa ceva nu se va mai întîmpla" şi *avec cette morgue...* * Pe Iulia Mihailovna, soţia dumnealui, vom avea plăcere s-o avem aici pe la sfîrşitul lunii august, sosită direct din Petersburg.

— Din străinătate. M-am întîlnit cu ea acolo.

— *Vraiment ?* **

— La Paris şi în Elveţia. Este rudă cu Drozdovii.

— Rudă ? Ce coincidenţă extraordinară ! Se spune că e vanitoasă şi... cu relaţii mari ?

— Prostii, nişte relaţii mizere ! Pînă la vîrsta de patruzeci şi cinci de ani a zăbovit ca fată mare fără nici o leţcaie, iar acum a reuşit să se mărite cu von Lembke al ei şi, bineînţeles, tot scopul ei — să-l scoată cît mai sus în lume. Amîndoi sînt nişte intriganţi.

— Se spune că e cu doi ani mai în vîrstă decît dînsul ?

— Cu cinci. Maică-sa, la Moscova, şi-a făcut ferfeniţă poalele rochiei frecînd-o de pragul meu ; se milogea să participe la balurile mele pe cînd trăia încă Vsevolod Nikolaevici. Ba se întîmpla ca o seară întreagă să rămînă singură într-un colţ fiindcă nimeni n-o invita la dans, cu toată aluniţa pe care şi-o lipea pe frunte, încît abia pe la ora trei, făcîndu-mi-se milă de ea, îi trimeteam vreun cavaler ca s-o invite. Pe atunci avea douăzeci de ani, dar purta rochiţe scurte ca de fetiţă. Devenise jenant s-o primească cineva într-o casă onorabilă.

— Parcă văd această aluniţă aplicată.

— Ascultă ce-ţi spun eu, abia am venit şi am şi dat peste o intrigă. Ai citit doar scrisoarea prietenei mele Drozdova. Ce poate fi mai clar ? Şi cînd colo ce găsesc ? Aceeaşi Drozdova neroadă — totdeauna a fost ea neroadă — mă priveşte întrebătoare : de ce adică am sosit ? Poţi să-ţi închipui ce mirată am rămas ! Mă uit şi constat că în jurul ei se tot învîrteşte această Lembke însoţită de verişorul acela, nepotul bătrînului

* Cu asemenea morgă. (Fr.)

** Adevărat ? (Fr.)

Drozdov — e limpede! Bineînțeles, am intervenit energic imediat și Praskovia a trecut iar de partea mea, dar intriga rămîne intrigă!

— Pe care ai reușit totuși s-o învingi. O, Bismark al nostru!

— Fără să fiu Bismark, sînt capabilă totuși să sesizez falsitatea și prostia oriunde o întîlnesc. Lembke, este falsitatea, iar Praskovia, prostia. Rar mi-a fost dat să întîlnesc o femeie mai flască, ba și cu picioarele umflate, ba și bună la inimă. Ce poate fi mai stupid decît un nerod bun la inimă?

— Dar un nerod rău, *ma bonne amie* *, un nerod rău e și mai nerod, replică generos Stepan Trofimovici.

— Poate că ai dreptate, dar o mai ții minte pe Liza?

— *Charmante enfant!* **

— Numai că, numai că acum nu mai e *enfant*, ci femeie în toată firea și încă o femeie cu caracter. Suflet nobil și cu temperament și ceea ce-mi place mai mult la ea că nu prea o iartă pe maică-sa, neroada aceea credulă. Din cauza verișorului acela era cît pe-aci să se nască o istorie.

— O clipă, păi, el nu e nici o rudă cu Lizaveta Nikolaevna... și-a pus ochii cumva pe ea?

— Să vezi, e un tînăr ofițer, prea puțin vorbăreț, ba modest chiar. Țin să fiu dreaptă întotdeauna. Mi se pare că el personal e împotriva acestei intrigi și nu urmărește nimic, toate sînt scorneli de-ale doamnei Lembke. Poartă multă stimă lui Nicolas. Înțelegi, totul depinde de Liza, am lăsat-o în relații excelente cu Nicolas, care mi-a promis și el să vină la noi negreșit în noiembrie. Prin urmare intriga o țese numai doamna Lembke, iar Praskovia nu-i decît o biată femeie care orbecăie. Ba îmi spune că toate bănuielile mele nu sînt decît fantezii; iar eu îi spun verde în ochi că este o proastă. Și sînt gata să confirm acest lucru și la judecata de apoi. Și dacă nu stăruia Nicolas să amîn deocamdată, nici n-aș fi plecat de acolo fără s-o demasc pe această femeie falsă. Se lingușea pe lîngă contele K. profitînd de protecția lui Nicolas, voia să despartă un fiu de mamă. Dar Liza e de partea noastră, iar cu

* Buna mea prietenă. (Fr.)
** O copilă încîntătoare! (Fr.)

Praskovia m-am înțeles. Știi, Karmazinov al nostru îi este rudă!

— Cum? Ruda doamnei von Lembke?

— Întocmai. O rudă mai îndepărtată.

— Karmazinov, nuvelistul?

— Ei da, scriitorul, ce te miră? Bineînțeles, el se consideră o somitate. Un îngîmfat! Ea va sosi împreună cu el; acolo face totul ca să-i intre în voie. Intenționează, cică, să organizeze aici un fel de reuniuni literare; el va sosi pentru o lună de zile în care timp vrea să-și vîndă ultima moșioară. Cît p-aci era să dau ochii cu el în Elveția, dar am reușit să-l evit; deși sper că el îmi va face onoarea să mă recunoască. Cîndva mi-a scris o mulțime de scrisori. Venea în casa noastră. Aș fi vrut, Stepan Trofimovici, să te îmbraci mai bine; pe zi ce trece devii tot mai neglijent... O, cum știi dumneata să mă chinuiești! Ce citești acum?

— Eu... eu...

— Înțeleg. Ca de obicei prietenii, chefurile, clubul, cărțile de joc și reputația de ateu. Nu-mi place reputația aceasta, Stepan Trofimovici. N-aș vrea să te considere lumea ateu; mai ales acuma n-o doresc de loc. Nici înainte nu prea eram de acord, fie numai și pentru faptul că totul nu este decît o vorbărie goală. A trebuit, în sfîrșit, să ți-o spun.

— *Mais, ma chère...* *

— Ascultă-mă, Stepan Trofimovici, în toate chestiunile savante eu, bineînțeles, față de dumneata sînt o ignorantă, dar plecînd spre țară m-am gîndit mereu la dumneata. Și-am ajuns la o convingere.

— Care anume?

— La convingerea că nu sîntem noi singurii mai deștepți decît toți din lume, și că există oameni și mai deștepți.

— E spiritual și cît se poate de nimerit. Există oameni mai deștepți, deci există oameni mai rezonabili și prin urmare și noi putem greși, nu-i așa? *Mais, ma bonne amie,* să zicem că eu greșesc, dar nu am și eu un drept general uman suprem și inalienabil de a mă bucura de libertatea conștiinței? N-am eu dreptul să nu fiu neapărat bigot și fanatic, dacă o vreau? Și, bineînțeles, pentru toate acestea voi fi urît de tot felul de

* Dar, scumpa mea... (Fr.)

domni pînă la sfîrşitul veacului. *Et puis, comme on trouve toujours plus des moines que de raison* *, şi întrucît eu sînt perfect de acord cu aceasta...

— Cum ai spus ?

— Am spus : *on trouve toujours plus des moines que de raison* şi întrucît eu sînt...

— Probabil că nu sînt cuvintele dumitale ; le-ai citit desigur undeva ?

— A spus-o Pascal.

— Mi-am închipuit eu... că nu dumneata ! De ce nu ştii niciodată s-o spui şi dumneata aşa scurt şi nimerit, ci o lungeşti la nesfîrşit ? E mult mai bine aşa decît cum ai vorbit adineaori despre frenezia administrativă...

— *Ma foi, chère...* ** de ce ? În primul rînd pentru că eu totuşi nu sînt un Pascal, *et puis...* *** în al doilea rînd noi, ruşii, nu ştim niciodată să exprimăm ceva pe limba noastră... cel puţin pînă în prezent nimeni n-a spus încă nimic...

— Hm ! poate că nu-i adevărat. Cel puţin notează-ţi şi memorează asemenea cuvinte, ştii, cu prilejul unei discuţii... Ah, Stepan Trofimovici, veneam aici plină de nerăbdare să stăm de vorbă cu totul serios !

— *Chère, chère amie !* ****

— Acum cînd au sosit aici alde Lembke, Karmazinov... O, Doamne, ce mult ai decăzut. O, cît mă chinuieşti ! Aş fi vrut ca oamenii aceştia să se pătrundă de respect faţă de dumneata, pentru că în realitate ei nu merită nici vîrful unghiei dumitale, iar dumneata cum te ţii ? Ce-au să vadă ei ? Ce-am să le arăt ?! În loc să constitui o nobilă mărturie, un exemplu pentru toţi, dumneata te înconjuri de nişte declasaţi ; ai căpătat nişte deprinderi imposibile, ai decăzut, nu eşti în stare să renunţi la băutură şi la cărţi, citeşti numai scrierile lui Paul de Kock şi nu scrii nimic, nimic, în timp ce acolo toţi scriu ; îţi iroseşti tot timpul în pălăvrăgeli. Dar e posibil, e admisibil oare să-ţi faci asemenea prieteni cum e nedespărţitul dumitale Liputin ?

* Ş-apoi, cum totdeauna întîlneşti mai mulţi călugări decît raţiune. (Fr.)

** Pe legea mea, scumpă... (Fr.)

*** Şi apoi. (Fr.)

**** Scumpă, scumpă prietenă ! (Fr.)

— Dar de ce spui că e *nedespărţitul meu* ? protestă timid Stepan Trofimovici.

— Unde-i el acum ? continuă tăios şi dur Varvara Petrovna.

— El... el vă stimează nemărginit ; a plecat la S-k, să ia în posesie moştenirea rămasă după moartea mamei sale.

— Am impresia că nu face altceva decît să adune bani. Ce face Şatov ? E tot aşa ?

— *Irascible, mais bon* *.

— Nu pot să-l sufăr pe Şatov al dumitale ; e înrăit şi încrezut !

— Cum se simte Daria Pavlovna ?

— Vorbeşti despre Daşa ? Ce ţi-a venit ? îl privi curioasă Varvara Petrovna. E bine sănătoasă, am lăsat-o la Drozdovi... Am auzit eu ceva în Elveţia despre fiul dumitale, dar mai mult de rău decît de bine.

— Oh, *c'est une histoire bien bête. Je vous attendais, ma bonne amie, pour vous raconter...* **

— Destul, Stepan Trofimovici, lasă-mă să mai răsuflu ; sînt obosită. Mai avem timp să discutăm după pofta inimii, mai ales cînd este vorba de ceva rău. Văd că începi să stropeşti cînd rîzi, e un fel de decrepitudine la dumneata ! Şi ce rîs ciudat ai acum... Dumnezeule, cîte deprinderi urîte ai reuşit să-ţi faci ! Karmazinov nu va veni la dumneata ! Dar şi aşa cei de aici se bucură din plin... Te-ai demascat complet. Ei bine, ajunge, ajunge, am obosit ! Ar fi cazul, în definitiv, să cruţi omul !

Stepan Trofimovici „a cruţat omul", dar a plecat foarte tulburat.

V

Se iviseră într-adevăr în firea prietenului nostru destule deprinderi urîte, mai ales în ultimul timp. Decăzuse vizibil

* Irascibil, dar bun. (Fr.)

** O, e o istorie destul de stupidă. Te-am aşteptat, scumpa mea prietenă, ca să-ţi povestesc... (Fr.)

şi foarte repede aproape în toate privinţele şi într-adevăr devenise cam neglijent. Începuse să şi bea mai mult ca înainte, se făcuse şi mai plîngăreţ, şi cu nervii nu prea stătea bine; începuse să dea şi semne de sensibilitate excesivă pentru lucrurile rafinate. Chipul lui căpătase o capacitate ciudată de a-şi schimba expresia cu repeziciune, trecînd de la cea mai gravă şi solemnă, de pildă, la cea mai grotesc sau chiar stupidă. Nu putea suporta singurătatea şi necontenit rîvnea şi aştepta să-l distreze cineva. Neapărat trebuia să i se spună vreun cancan, sau vreo anecdotă care circulă prin oraş şi era nerăbdător să audă zilnic altele noi. Iar dacă se întîmpla ca nimeni să nu treacă pe la ei mai mult timp, umbla abătut prin încăperi, se oprea în faţa ferestrei molfăind şi muşcîndu-şi buzele îngîndurat, oftînd adînc, ba şi văicărindu-se în cele din urmă. Era mereu stăpînit de presentimente, se temea fără încetare de nu ştiu ce primejdie iminentă, neaşteptată şi inevitabilă; devenise sperios; acorda o nefirească atenţie viselor.

Toată ziua şi seara aceea le-a petrecut profund întristat, a trimis să mă cheme, părea foarte emoţionat, mi-a vorbit mult şi îndelung, dar foarte confuz. Varvara Petrovna ştia de mult că el nu-mi ascunde nimic. În cele din urmă am avut impresia că ar avea pe suflet o grijă mare, ceva despre care nici el nu-şi dădea bine seama ce poate fi. De obicei, cînd ne întîlneam noi doi singuri şi începea să mi se plîngă, aproape întotdeauna, după un timp oarecare, apărea şi o sticluţă de băutură, ca să ne consoleze. De data aceasta nu se servi vin şi observai de mai multe ori cum îşi înfrînează dorinţa de a trimite după băutură.

— Şi de ce s-o fi supărînd! se plîngea el mereu, ca un copil. *Tous les hommes de génie et de progrès en Russie etaient, sont et seront toujours des* cartofori *et des* beţivi, *qui boivent* * de sting, iar eu parcă nu sînt chiar în aşa hal cartofor şi beţiv... Îmi reproşează de ce nu scriu nimic? Ciudată concepţie!... De ce zac mereu? Dumneata, zice, trebuie să fii un „exemplu şi să constitui un reproş". *Mais entre nous soit dit,* ce altceva ar avea de făcut un om căruia i-a fost hărăzit să

* Toţi oamenii de geniu şi progresişti din Rusia au fost, sînt şi vor fi totdeauna... care beau. (Fr)

stea drept un „reproș", decît să zacă, își dă seama ea de aceasta ?

Și în sfîrșit, se lămuri și cauza acelei tristeți majore și profund care-l chinuia de data aceasta atît de agasant. De nenumărate ori se apropie de oglindă oprindu-se îndelung în fața ei. Întorcîndu-se în cele din urmă spre mine îmi spuse cu un accent de stranie disperare :

— *Mon cher, je suis un* * om decăzut !

Da, într-adevăr, pînă în această zi el rămăsese constant convins de un singur lucru, în ciuda „vederilor noi" și cu toate „schimbările de concepții" ale Varvarei Petrovna, și anume că el continuă să fie fermecător pentru inima ei de femeie, că adică o atrage și o interesează nu numai ca un surghiunit, sau ca un savant cunoscut, dar și ca un bărbat frumos. Această convingere măgulitoare și liniștitoare trăia în el de douăzeci de ani și era poate, dintre toate convingerile lui, aceea la care îi era cel mai greu să renunțe. Presimțea el oare în seara aceea încercarea grozavă ce îl aștepta în viitorul cel mai apropiat ?

VI

Voi trece acum la descrierea acelei întîmplări în bună parte hazlie și cu care începe de fapt cronica mea.

Chiar în ultimele zile ale lunii august se reîntoarseră în țară, în sfîrșit, și Drozdovii. Apariția lor care fu urmată îndată de aceea atît de așteptată a rudei lor, soția noului guvernator, stîrni senzație în societatea noastră. Dar despre toate aceste evenimente interesante voi vorbi mai tîrziu ; acum mă voi mărgini numai la faptul că Praskovia Ivanovna aduse plocon Varvarei Petrovna, care o aștepta cu atîta nerăbdare, o enigmă de dezlegat, dintre cele mai îngrijorătoare : Nicolas îi părăsise încă la începutul lunii iulie și întîlnind în valea Rinului pe contele K. plecase împreună cu el și cu fa-

* Dragul meu, sînt un... (Fr.)

milia lui la Petersburg. (N.B. Toate cele trei fiice ale contelui erau în vîrstă de măritiş.)

— De la Lizaveta, dată fiind mîndria şi îndărătnicia ei, n-am putut afla nimic, încheie Praskovia Ivanovna, dar am văzut cu ochii mei că între ea şi Nikolai Vsevolodovici s-a întîmplat ceva. Nu-mi dau seama de cauze, dar mi se pare că va trebui chiar dumneata, buna mea prietenă Varvara Petrovna, să întrebi despre aceste cauze pe Daria Pavlovna a dumitale. După părerea mea, Liza se simte ofensată. Sînt nespus de bucuroasă că ţi-am adus-o în sfîrşit pe favorita dumitale şi ţi-o predau, cum s-ar zice, din mînă în mînă şi cu asta m-am descotorosit de o povară.

Aceste cuvinte perfide fuseseră rostite pe un ton destul de iritat. Era limpede că „femeia aceasta fleşcăită" le pregătise dinainte, savurînd anticipat efectul pe care-l vor produce. Dar pe Varvara Petrovna n-o puteai surprinde cu vorbe enigmatice şi efecte sentimentale. Drept urmare, ceru imediat cele mai precise şi complete explicaţii. Praskovia Ivanovna coborî de îndată tonul şi isprăvi chiar prin a izbucni în lacrimi, pusă pe cele mai prieteneşti efuziuni. Această doamnă irascibilă, dar şi sentimentală, aidoma lui Stepan Trofimovici, ducea necontenit dorul unei prietenii adevărate, şi plîngerea ei principală împotriva Lisavetei Nikolaevna consta tocmai în faptul că „fiică-sa nu vrea să-i fie prietenă".

Şi totuşi din noianul de explicaţii şi efuziuni nu se putu înţelege decît un singur lucru: că într-adevăr între Liza şi Nicolas intervenise o neînţelegere, dar de ce natură era această neînţelegere Praskovia Ivanovna, era limpede, nu reuşise să-şi dea exact seama. Iar în ce o priveşte pe Daria Pavlovna, nu numai că renunţase la sfîrşit la toate acuzaţiile împotriva ei, dar o şi rugase insistent pe Varvara Petrovna să nu dea cuvintelor ei anterioare nici o importanţă, pentru că le spusese într-un moment de „enervare". Într-un cuvînt, totul apărea foarte confuz, ba şi destul de suspect. După cele relatate de ea, neînţelegerea s-ar fi iscat din cauza „firii îndărătnice şi zeflemitoare" a Lizei; „iar Nikolai Vsevolodovici, om mîndru cum era, deşi îndrăgostit, n-a putut suporta aceste zeflemeli şi i-a răspuns tot prin zeflemeli."

— Curînd după aceea am cunoscut noi un tînăr, se pare că nepot al „profesorului" dumitale, de fapt poartă acelaşi nume...

— Fiu, nu nepot, o corijă Varvara Petrovna. Praskovia Ivanovna nu izbutise niciodată să reţină exact numele lui Stepan Trofimovici şi prefera să-i spună „profesorul".

— Fiu să fie, cu atît mai bine, deşi îmi este absolut egal. Un tînăr obişnuit, foarte vioi şi degajat, dar nimic mai mult. Ei bine, eu cred că aici Liza nu prea a procedat frumos, atrăgîndu-l pe acest tînăr, ca să-i aţîţe gelozia lui Nikolai Vsevolodovici. Dar nici nu prea înclin s-o condamn pentru aceasta : tertipuri de fată, mă rog, foarte fireşti, şi chiar amuzante. În schimb Nikolai Vsevolodovici, în loc să se aprindă puţin de gelozie, dimpotrivă, s-a şi împrietenit cu acest tînăr, ca şi cum n-ar fi observat nimic sau i-ar fi fost absolut indiferent. Pentru Liza a fost de-ajuns. Tînărul a plecat curînd (nu ştiu unde se grăbea), iar Liza a profitat de orice prilej ca să-şi arate nemulţumirea faţă de Nikolai Vsevolodovici. Băgînd de seamă că mai stă uneori de vorbă cu Daşa, se înfurie, şi de atunci n-am mai avut nici eu viaţă liniştită, prietenă dragă. Doctorii mi-au interzis orice enervare, şi mult lăudatul liman al lor m-a scîrbit teribil, încît m-au apucat durerile de dinţi şi crizele de reumatism. Chiar în presă scria că Lacul Geneva provoacă dureri de dinţi ; cică are această proprietate. Deodată Nikolai Vsevolodovici primeşte din partea contesei o scrisoare şi imediat pleacă de la noi, chiar a doua zi. De altfel şi-au luat rămas bun prietenește, şi Liza, conducîndu-l, părea foarte veselă, fluşturatică şi rîdea în hohote. Dar să ştii că toate acestea au fost numai o poză. După plecarea lui a devenit îngîndurată, nu i-a mai pomenit niciodată numele, interzicîndu-mi şi mie să-i vorbesc despre dînsul. Te-aş sfătui mai bine, dragă Varvara Petrovna, ca deocamdată să nu atingi cu Liza tema aceasta, mă tem să nu dăuneze chestiunii noastre. Văzîndu-te însă că taci, va deschide ea prima vorba şi atunci vei afla mai bine. Părerea mea este că se vor împăca, dacă bineînţeles Nikolai Vsevolodovici se va ţine de cuvîntul dat că o să se întoarcă aici fără întîrziere.

— Îi voi scrie imediat. Dacă toate se reduc la ceea ce mi-ai spus, nu poate fi vorba decît de o mică neînţelegere ; prostii ! De altfel şi pe Daria o cunosc prea bine ; şi astea-s prostii.

— Cît despre Daşenka, mărturisesc, sînt vinovată. N-au fost decît nişte convorbiri obişnuite, şi acelea în auzul tuturor. De fapt prea mă indispuseseră toate astea, draga mea.

De altfel şi Liza, am văzut eu, a început după aceea să vorbească cu Daşa cu aceeaşi prietenie ca şi înainte...

În aceeaşi zi Varvara Petrovna îi scrise lui Nicolas implorîndu-l să vină acasă măcar cu o lună înainte de termenul fixat de el. Şi totuşi ceva rămăsese pentru ea cam confuz şi de neînţeles. Se gîndi la asta toată seara şi toată noaptea. Punctul de vedere al „Praskoviei" i se părea prea naiv şi sentimental. „Praskovia a fost toată viaţa ei o sentimentală, încă din anii pensionului, medita ea, nu este Nicolas omul care să fugă de zeflemelile unei fetişcane. Trebuie să fie o altă cauză, dacă a intervenit o asemenea neînţelegere. Ofiţerul acesta este totuşi prezent aici, l-au adus cu ei, şi s-a instalat în casa lor în calitate de rudă. De altfel şi în ce o priveşte pe Daria, cam prea repede şi-a recunoscut Praskovia bănuiala neîntemeiată : fără îndoială că ar mai fi avut ea ceva de spus, dar n-a dus-o pînă la capăt..."

A doua zi dimineaţa Varvara Petrovna avea gata proiectul ei de a lămuri cel puţin una din nedumeririle ivite — un proiect remarcabil prin natura lui neaşteptată. Ce s-o fi petrecut în inima ei cînd l-o fi făurit ? E greu de spus ; de altfel nici nu mă încumet să descifrez anticipat toate contradicţiile din care fusese ticluit. Ca un cronicar, mă voi mărgini doar să expun evenimentele exact, aşa cum s-au produs, iar eu n-am nici o vină dacă acestea vor părea neverosimile. Şi totuşi trebuie să atest încă o dată că spre ziuă nu mai rămăsese în mintea ei nici o bănuială în ceea ce o privea pe Daşa. De altfel o asemenea bănuială nici nu apucase să se înfiripe chiar de la început ; avea prea mare încredere în Daşa. Pe de altă parte nici nu putea admite gîndul că Nicolas al ei ar fi putut să se îndrăgostească de... „Daria" ei. Aşadar, în dimineaţa următoare, cînd Daria Pavlovna turna ceai la masă, Varvara Petrovna o urmări cu privirea atentă îndelung şi poate pentru a douăzecea oară începînd de ieri îşi spuse cu toată convingerea :

— Prostii !

Ceea ce îi reţinuse întrucîtva atenţia era înfăţişarea cam obosită a Daşei şi starea ei oarecum mai apatică, mai potolită decît pînă atunci. După ceai, potrivit obiceiului statornicit o dată pentru totdeauna, se aşezară amîndouă la brodat. Varvara Petrovna porunci să-i facă un raport detailat asupra impresiilor ei din străinătate, mai ales despre peisaj, locuitori,

orașe, obiceiuri, arta localnicilor, industrie, adică să spună tot ce apucase să observe. Nici o întrebare despre familia Drozdov și despre viața ei în această familie. Dașa, care ședea lîngă dînsa la măsuța de lucru și o ajuta să brodeze, povestea de mai bine de o jumătate de oră, cu glasul ei puțin scăzut, egal și monoton.

— Daria, o întrerupse brusc Varvara Petrovna, n-ai nimic mai important de spus, pe care ai fi vrut să mi-l împărtășești?

— Nu, nimic, răspunse Dașa după un pic de gîndire și o privi pe Varvara Petrovna cu ochii ei senini.

— Ceva care să-ți stea pe suflet, pe inimă, pe conștiință?

— Nimic, repetă Dașa cu o fermitate aproape ursuză.

— Întocmai așa am crezut și eu! Să știi, Daria, că în privința ta n-aș putea avea nici o îndoială. Acum stai și ascultă. Treci pe scaunul acesta, așază-te în fața mea, vreau să te văd în plină lumină. Așa. Ascultă, vrei să te măriți?

Dașa îi răspunse cu o privire lungă, întrebătoare, de altfel nu prea mirată.

— Stai și ascultă. În primul rînd, există o diferență de vîrstă și încă foarte mare; dar tu știi, mai bine decît oricine altul, că este o mare prostie. Tu ești fată cu scaun la cap și în viața ta nu trebuie să intervină nici o greșeală. E drept că el este încă un bărbat frumos... Într-un cuvînt, Stepan Trofimovici, pe care l-ai stimat întotdeauna. Ei, ce zici?

Dașa o privi cu o expresie și mai întrebătoare și de data aceasta nu numai cu mirare, dar și roșindu-se.

— Stai și ascultă; nu te grăbi! Cu toate că ai o sumă frumușică, potrivit testamentului meu, dar după ce mor ce se întîmplă cu tine, fie chiar și avînd bani? Te vor înșela, îți vor lua banii și vei fi pierdută; dar așa, ca nevasta unui om celebru, e altceva. Să vedem acum chestiunea asta și din alt punct de vedere: să zicem că mor eu acum, cu toate că i-am asigurat existența, ce se va întîmpla cu el? Iar în tine am o mare nădejde. Așteaptă, n-am spus totul: el este ușuratec, nedescurcăreț, aspru, egoist, are niște deprinderi meschine, dar tu trebuie să știi să-l prețuiești, fie numai și pentru faptul că alții sînt și mai răi decît el. Doar nu vreau să te mărit după cine știe ce ticălos, să nu care cumva să te gîndești la așa ceva! Dar mai ales, va trebui să-l prețuiești pen-

tru că te-am rugat eu, o repezi ea, brusc enervată, auzi! Ce te încăpăţînezi?

Daşa continua să tacă şi să asculte.

— Stai, aşteaptă. El e ca o muiere, dar cu atît mai bine pentru tine. De altfel, o muiere jalnică; nici nu s-ar cădea să-l iubească o femeie. Şi totuşi merită să fie iubit pentru faptul că e complet lipsit de apărare şi tu să-l iubeşti pentru asta, pricepi ce vreau să-ţi spun? Pricepi?

Daşa dădu din cap afirmativ.

— Am ştiut eu, la mai puţin nici nu m-am aşteptat din partea ta. El te va iubi pentru că trebuie să te iubească, trebuie, va trebui să te adore! ţipă cam enervată Varvara Petrovna. De altfel şi fără nici o îndatorire el se va îndrăgosti de tine, îl cunosc prea bine. Şi apoi, voi fi şi eu în preajma voastră. Nici o grijă, voi fi prezentă mereu. Va încerca probabil să se plîngă de tine, să te bîrfească, va şuşoti despre tine cu primul venit, se va tîngui, veşnic se tînguie; îţi va trimite scrisori din camera vecină, uneori şi cîte două pe zi, dar fără tine nu va fi în stare să trăiască, şi asta e esenţialul. Să-l faci să te asculte; n-o să ştii s-o faci, vei fi o proastă. Va striga că vrea să se spînzure, te va ameninţa, să nu-l crezi; nu vor fi decît prostii! Să nu crezi şi totuşi să fii cu ochii în patru, ar putea la un moment dat s-o şi facă, ceasul rău; cu de-alde el se poate întîmpla şi aşa ceva; nu fiindcă e om tare, ci din slăbiciune s-ar spînzura; de aceea să nu întinzi coarda pînă la ultima limită, şi ăsta este cel mai important principiu într-o căsătorie. Nu uita de asemenea că este un poet. Ascultă, Daria: nu există fericire mai mare decît să te jertfeşti. Şi afară de asta îmi vei face şi mie o mare plăcere, ceea ce contează foarte mult. Să nu-ţi închipui cumva că am luat-o razna din prostie; îmi dau seama de ceea ce vorbesc. Eu sînt o egoistă. Fii şi tu egoistă. Doar nu te silesc; eşti liberă să hotărăşti după voia ta; cum o să spui, aşa o să fie. Ei, ce te-ai aşezat, spune şi tu ceva!

— Mie îmi este egal, Varvara Petrovna, dacă trebuie neapărat să mă mărit, rosti ferm Daşa.

— Neapărat? La ce faci aluzie? zise Varvara Petrovna şi o privi ţintă.

Daşa tăcea împungînd cu acul în canava.

— Cu toate că eşti deşteaptă, uite că ai spus o prostie. Este adevărat că m-am gîndit să te mărit neapărat acum,

dar nu din cauză că ar fi negreşit o mare nevoie, ci fiindcă aşa mi-a trăsnit mie, şi neapărat cu Stepan Trofimovici. Dacă n-ar fi fost Stepan Trofimovici nici nu m-aş fi gîndit să te mărit, cu toate că ai împlinit douăzeci de ani... Ei ?

— Cum doriţi dumneavoastră, Varvara Petrovna.

— Va să zică, eşti de acord ! Stai şi ascultă. Ce te grăbeşti, n-am terminat încă : potrivit testamentului îţi las cincisprezece mii de ruble. Ţi-i dau imediat după cununie, din care opt mii îi dai lui, adică nu lui în mînă, ci mie. El are o datorie de opt mii ruble ; eu am să-i acopăr datoria, dar el trebuie să ştie că din banii tăi. Şapte mii îţi vor rămîne în mînă, dar să nu-i dai nici o rublă sub nici un motiv. Să nu-i plăteşti niciodată datoriile. Dacă plăteşti o singură dată — n-o să contenească să le facă. De altfel eu am să fiu mereu în preajma voastră. Anual veţi primi de la mine cîte o mie două sute de ruble pentru întreţinere, iar pentru nevoi mai urgente o mie cinci sute, pe lîngă locuinţă şi masă, care vor veni tot din partea mea, ca şi pînă acum ; numai servitoarea să v-o angajaţi voi. Subsidiile anuale le vei primi global, ţi le voi înmîna eu personal. Dar fii şi tu bună la inimă : uneori dă-i şi lui cîte o sumă pentru diferite cheltuieli, îngăduie şi prietenilor lui să-l viziteze o dată pe săptămînă, dacă încearcă să-i aducă mai des, dă-i afară. După cum îţi spun însă eu voi fi aici. Această subvenţie nu va înceta nici dacă mor eu şi vei continua s-o primeşti pînă la moartea lui, mă auzi, numai pînă la moartea *lui,* pentru că e de fapt o subvenţie pe care o dau pentru el, nu pentru tine. Iar tu vei primi afară de cele şapte mii de ruble, care îţi vor rămîne neatinse, dacă vei fi fată deşteaptă, opt mii prin testament. Şi mai mult nu vei căpăta nimic, asta ţi-o spun ca să ştii. Ei, ce spui, consimţi ? Dar îmi răspunzi odată ceva sau nu ?

— V-am şi spus, Varvara Petrovna.

— Nu uita că eşti liberă să faci cum vrei, cum o să spui tu aşa o să fie.

— Aş avea doar o întrebare, Varvara Petrovna. Dar Stepan Trofimovici v-a spus ceva în această privinţă ?

— Nimic. Nu mi-a spus încă nimic şi nici nu ştie, dar... îţi va vorbi şi el, chiar acum !

Varvara Petrovna sări repede din loc şi îşi puse pe umeri şalul negru. Daşa se împurpură iar la chip, urmărind-o cu o

privire întrebătoare. Varvara Petrovna se întoarse deodată brusc spre ea, cu faţa roşie de mînie.

— Eşti o proastă, se năpusti ea spre Daşa ca un uliu, o proastă nerecunoscătoare ! Ce-ţi trece prin gînd ? Nu cumva îţi închipui că voi îngădui să fii compromisă măcar atîtica ! În genunchi se va tîrî în faţa ta, rugîndu-te ; el trebuie să moară de fericire, iată cum vor fi aranjate lucrurile ! Ştii doar că n-o să las să fii jignită ! Ori îţi închipui cumva că se va lăcomi la banii tăi, la aceste opt mii de ruble, iar eu încerc acuma să te vînd ? Eşti o proastă, o proastă, toate sînteţi nişte proaste nerecunoscătoare ! Dă-mi umbrela !

Şi porni ca o furie pe jos pe trotuarul umed de cărămidă şi pe potecile aşternute cu scînduri spre pavilionul lui Stepan Petrovici.

VII

Este adevărat că n-ar fi lăsat-o pe Daria să fie nedreptăţită sau jignită ; dimpotrivă, mai ales acum, ea se considera binefăcătoarea ei. Indignarea cea mai nobilă şi ireproşabilă i se aprinse în suflet, cînd punîndu-şi şalul pe umeri surprinse îndreptată asupră-i privirea neîncrezătoare şi jenată a pupilei sale. O iubea sincer încă de pe cînd era fetiţă. Pe bună dreptate zisese Praskovia Ivanovna referindu-se la ea : „favorita dumitale". De mult încă hotărîse Varvara Petrovna că „Daria are un cu totul altfel de caracter decît fratele ei" (adică Ivan Şatov) ; că este blîndă şi cuminte, capabilă de un mare sacrificiu, se distinge printr-un devotament deosebit, este extrem de modestă şi foarte raţională şi mai ales ştie să fie recunoscătoare. Pînă în prezent, probabil, Daşa îndreptăţise toate aşteptările ei. „În viaţa acestei fiinţe nu vor exista greşeli", spusese Varvara Petrovna cînd fetiţa împlinea doisprezece ani, şi întrucît avea însuşirea de a se ataşa cu încăpăţînare şi pasiune de orice vis care o captiva, de orice iniţiativă nouă a ei, de orice gînd care i se părea luminos, hotărîse îndată s-o crească pe Daşa ca pe propria ei fiică. De la început pusese pentru ea deoparte un capital şi adusese în casă o institutoare pe *miss* Creegs, care stătu pe lîngă fetiţă pînă

la vîrsta de şaisprezece ani, dar după aceea nu se ştie din ce cauză fusese concediată. Veneau profesori de liceu ca s-o înveţe, printre care şi un francez autentic care o învăţa franceza. Şi el, la un moment dat, nu se ştie de ce, fusese concediat. O doamnă săracă aflată în trecere în oraş, văduva unui dvorenin, o învăţă să cînte la pian. Dar dascălul principal era totuşi Stepan Trofimovici. De fapt el a fost acela care a descoperit-o cel dintîi pe Daşa : începuse s-o instruiască pe fetiţa cea blîndă încă înainte ca Varvara Petrovna să se fi gîndit la ea. Repet : rămîneai uimit văzînd ce repede se ataşau de el copiii ! Lizaveta Nikolaevna Tuşina l-a avut ca dascăl de la vîrsta de opt şi pînă la unsprezece ani(bineînţeles, Stepan Trofimovici o învăţa fără nici o remuneraţie şi nici n-ar fi acceptat pentru nimic în lume să primească vreun ban din partea familiei Drozdov). În schimb se îndrăgostise şi el de acest copil minunat şi-i povestea mereu nişte poeme despre zidirea lumii, a pămîntului, din istoria omenirii. Lecţiile despre popoarele primitive şi despre omul primitiv erau mai interesante decît poveştile arabe. Liza, care asculta fascinată aceste lecţii, îl imita destul de caraghios acasă. Aflînd despre acest lucru, Stepan Trofimovici reuşi o dată s-o asculte şi s-o surprindă într-un asemenea moment. Ruşinată, Liza se aruncă în braţele lui şi izbucni în plîns. Plînse şi Stepan Trofimovici de admiraţie. Curînd însă Liza trebui să plece şi rămase numai Daşa. Cînd începură să vină la Daşa dascăli din oraş, Stepan Trofimovici încetă s-o mai înveţe şi treptat nu-i mai acordă nici o atenţie. Asta dură un timp destul de îndelungat. Într-o zi, cînd Daşa împlini şaptesprezece ani, el rămase brusc impresionat de chipul ei drăgălaş. Erau cu toţii la masă la Varvara Petrovna. El intră în vorbă cu tînăra fată şi fu extrem de mulţumit de răspunsurile ei, terminînd prin a-i propune să-i ţină un curs vast şi important de istorie a literaturii ruse. Varvara Petrovna îl lăudă şi-i mulţumi pentru ideea aceasta excelentă, iar Daşa se arătă entuziasmată. Stepan Trofimovici depunea un zel deosebit în pregătirea acestor prelegeri şi în sfîrşit începu cursul. Porniră de la perioada veche ; prima lecţie decurse pasionant ; asista şi Varvara Petrovna. Cînd Stepan Trofimovici termină şi plecînd îşi anunţă eleva că data viitoare vor analiza *Cîntecul oastei lui Igor*[25], Varvara Petrovna se ridică şi declară că lecţiile vor înceta. Stepan Trofimovici se

strîmbă, dar nu spuse nimic ; Daşa se împurpură la faţă ; dar aci se termină şi cursul. Asta se întîmplase exact cu trei ani înainte de fantezia neaşteptată, de acum, a Varvarei Petrovna.

Bietul Stepan Trofimovici şedea în odaia lui singur şi nu bănuia nimic. Cuprins de tristeţe, de multe ori îşi arunca el privirile pe fereastră în speranţa că cineva dintre cunoscuţi va veni la el. Dar nimeni nu apărea. Afară cernea o ploaie măruntă şi se făcuse frig ; trebuia să aprindă focul în sobă ; el oftă. Deodată o arătare cumplită i se înfăţişă privirii : pe o vreme oribilă cum era cea de afară şi la oră atît de nepotrivită venea la el Varvara Petrovna ! Pe jos ! Rămase atît de surprins, încît uită să-şi schimbe costumul, primind-o în ţinuta în care se afla, adică în obişnuita lui pufoaică roz vătuită de casă.

— *Ma bonne amie !...* strigă el cu glas abia auzit păşind în întîmpinarea ei.

— Eşti singur, mă bucur : îi detest pe prietenii dumitale ! Ce mult fumezi ; Doamne, ce aer îmbîcsit ! Văd că nici ceaiul nu ţi l-ai băut, şi e ora aproape douăsprezece ! Fericirea dumitale, dezordinea ! Voluptatea dumitale, gunoiul ! Ce fel de hîrtii sfîşiate sînt astea pe duşumea ? Nastasia, Nastasia ! Ce face Nastasia dumitale ? Deschide, maică, ferestrele, şi uşile — să se mai aerisească aici. Iar noi trecem în salonaş ; am venit cu puţină treabă la dumneata. Dar măturăşi tu o dată prin casa asta, dragă !

— Păi, dacă dumnealor mereu fac gunoi ! răspunse Nastasia cu o voce piţigăiată, plîngăreaţă şi enervată.

— Treaba ta e să măturişi chiar de cincisprezece ori pe zi dacă trebuie ! Ai un salon mizerabil (intrînd în salon) ! Închide bine de tot uşile ca să nu asculte ea. Tapetele astea trebuiesc schimbate neapărat. Ţi-am trimis doar pe meşter cu nişte modele, de ce nu ţi-ai ales ? Stai jos şi ascultă. Dar aşază-te odată, te rog. Încotro ? Unde te duci ? De ce pleci ?

— Îndată, strigă din camera vecină Stepan Trofimovici, iată-mă, sînt aici !

— Aha, ţi-ai schimbat ţinuta ! îl privi Varvara Petrovna batjocoritor. (El îşi pusese redingota peste pufoaică.) Aşa se potriveşte mai bine... cu ce vom discuta. Dar aşază-te odată, te rog.

Varvara Petrovna îi explică țără ocolișuri și pe un ton hotărît și convingător totul. Făcu aluzie și la cele opt mii de ruble, de care avea el o nevoie atît de urgentă. Îi povesti amănunțit ce fel de zestre va avea Dașa. Stepan Trofimovici făcea ochi mari și tremura. Auzise tot, dar nu era capabil să se dumirească. Voi să spună ceva, dar glasul refuza să i se supună. Știa un singur lucru : că totul se va întîmpla exact așa cum spune ea, că n-are nici un rost să facă vreo obiecțiune, ori să nu consimtă și că este de aci înainte irevocabil un om căsătorit.

— *Mais ma bonne amie,* pentru a treia oară și la vîrsta mea... cu o fată tînără, aproape un copil, ca ea ! bîigui el în sfîrșit. *Mais c'est une enfant !*

— Un copil care are douăzeci de ani, slavă Domnului ! Nu-ți mai învîrti atîta ochii în cap, că nu ești la teatru. Ești un om deștept și foarte învățat, dar nu pricepi nimic din viață, mereu trebuie cineva să te dădăcească. Dacă eu mor, ce te faci ? Ea îți va fi dădacă bună ; e o fată modestă, care știe ce are de făcut, înțeleaptă ; și afară de asta voi fi și eu prezentă aici, doar nu mor îndată. E o fire casnică, e blîndă ca un înger, ideea aceasta fericită mi-a venit încă în Elveția. Înțelegi ce-ți spun eu, că este un înger de blîndețe !!? strigă ea, deodată înfuriată. Locuința dumitale e plină de gunoi, ea va face rînduială, curățenie, totul va străluci ca o oglindă... Nu cumva ți-a intrat în cap că trebuie să mă și milogesc de dumneata cînd e vorba de o astfel de comoară, să-ți expun toate avantajele care te așteaptă, să te pețesc ?! Dumneata ar trebui în genunchi... Vai, ce om neserios și nevolnic !

— Dar sînt... un bătrîn !

— Cum poți vorbi așa ceva la vîrsta dumitale de cincizeci și trei de ani ! Cincizeci de ani nici pe departe nu înseamnă un sfîrșit, ci doar jumătate din viață. Dumneata ești un bărbat frumos, o știi prea bine. Știi de asemenea că ea te stimează mult. Dacă mor eu, ce se întîmplă cu ea ? Iar ca soție a dumitale va fi în siguranță, voi fi și eu liniștită. Dumneata ai un nume, o poziție socială, o inimă iubitoare ; ai o pensie pe care eu o consider o îndatorire. Nu te gîndești că în felul acesta poate o și salvezi ? În orice caz îi vei face o onoare. Ai s-o formezi ca om, îi cultivi inima, îi îndrumezi mintea. Cîte fete nu pier în ziua de azi din cauză că gîn-

durile lor sînt greşit îndrumate! Pînă atunci va fi gata şi opera dumitale şi împreună vă veţi impune lumii.

— Tocmai, murmură el, cîştigat pe loc de laudele iscusite ale Varvarei Petrovna, tocmai mă pregăteam să mă apuc de povestirile mele *Din istoria Spaniei*...

— Ei vezi, ce bine se potriveşte!

— Dar... ea? Ea ştie?

— În privinţa asta să n-ai nici o grijă, nu mai încerca să mă descoşi. Bineînţeles că dumneata personal trebuie s-o rogi, s-o implori să-ţi facă onoarea, mă înţelegi? Dar, nici o grijă, voi fi şi eu de faţă. Şi apoi, dumneata o iubeşti doar...

Stepan Trofimovici simţi cum i se învîrteşte capul; pereţii se rotiră prin faţa ochilor. Îl muncea un gînd cumplit pe care nu izbutea să-l stăpînească.

— *Excellente amie,* tremură deodată vocea lui, eu... eu nu mi-am închipuit niciodată că dumneata vei hotărî brusc să mă dai... după altă... femeie!

— Nu eşti domnişoară, Stepan Trofimovici; numai domnişoarele sînt date la măritat, dumneata te însori singur, şuieră veninos Varvara Petrovna.

— *Oui, j'ai pris un mot pour un autre. Mais... c'est égal* *, o privi el cu ochi rătăciţi.

— Văd şi eu, că *c'est égal,* strecură ea dispreţuitor printre dinţi, Dumnezeule, dar el leşină! Nastasia, Nastasia! Apă!

Dar n-a mai fost nevoie de apă. El îşi reveni. Varvara Petrovna îşi luă umbrela.

— Văd că n-am ce vorbi acum cu dumneata...

— *Oui, oui, je suis incapable* **.

— Pînă mîine o să te odihneşti şi o să chibzuieşti bine totul. Rămîi acasă şi dacă se întîmplă ceva anunţă-mă chiar dacă e noapte. Nu-mi trimite scrisori, că n-o să le citesc. Mîine la aceeaşi oră vin personal, singură, să-mi dai răspunsul definitiv şi sper să-l am satisfăcător. Vezi să nu fie nimeni la dumneata şi nici gunoi să nu fie în casă, e prea din cale afară! Nastasia, Nastasia!

* Da, am folosit un cuvînt impropriu. Dar... e acelaşi lucru. (Fr.)
** Da, da, nu sînt în stare. (Fr.)

Bineînțeles a doua zi el dădu un răspuns pozitiv, consimțind ; de altfel cum ar fi putut să nu consimtă ! Aici trebuie să amintesc de o împrejurare specială...

VIII

Așa-zisa moșie a lui Stepan Trofimovici (vreo cincizeci de suflete după vechile tabele de evidență și învecinată cu domeniul Skvoreșniki) nu era nici pe departe a lui, ci aparținea primei lui soții și deci fiului său, Piotr Stepanovici Verhovenski. Stepan Trofimovici o administra doar în calitate de tutore, iar după ce tînărul ajunse la majorat, pe baza unei procuri formale date de acesta. Aranjamentul era avantajos pentru tînăr : primea de la tatăl său aproximativ o mie de ruble pe an cu titlu de venit adus de moșie, cînd în realitate în noile rînduieli nu aducea nici cinci sute (sau poate și mai puțin). Dumnezeu știe cum s-au stabilit între ei aceste raporturi. De altfel, mia întreagă o trimitea Varvara Petrovna, iar Stepan Trofimovici nu contribuia cu nici o rublă măcar. Dimpotrivă tot venitul moșioarei și-l băga în buzunar și afară de asta o adusese la ruină completă, dînd-o în arendă unui oarecare negustor, și în secret față de Varvara Petrovna vîndu și păduricea, adică principala ei valoare. Începuse el tăierile pentru vînzare din această pădure mai demult, parțial. În total pădurea valora cel puțin opt mii de ruble, pe cînd el o dădu cu cinci mii. Se întîmpla însă ca uneori să piardă prea mult la cărți și se temea să-i ceară Varvarei Petrovna bani pentru așa ceva. Ea scrîșni din dinți cînd află în cele din urmă despre toate acestea. Și deodată veni vestea că fiul lui va sosi personal să-și vîndă averea orice s-ar întîmpla, împuternicindu-l pe tatăl său să se ocupe de această vînzare. Era limpede că nobil și generos cum era, lui Stepan Trofimovici i-ar fi fost rușine să-i mărturisească ceea ce făcuse el acestui *cher enfant* ★ (pe care îl văzuse pentru ultima oară cam cu vreo nouă ani în urmă ca student la Petersburg).

★ Copil drag. (Fr.)

Inițial toată moșioara putea să valoreze vreo treisprezece-paisprezece mii, acum însă cu greu ar fi dat cineva pentru ea cinci mii. Fără îndoială, Stepan Trofimovici avea tot dreptul, pe baza împuternicirii formale, să vîndă pădurea și punînd în cont venitul anual exagerat de o mie de ruble, care ani de-a rîndul se trimitea fiului regulat, să se socotească în regulă la încheierea conturilor. Dar Stepan Trofimovici era un om generos și nobil, cu năzuințe superioare. În capul lui miji un gînd nemaipomenit de frumos: cînd Petrușa al lui va sosi acasă, el o să-i pună pe masă un preț maxim, adică cincisprezece mii ruble, fără nici o aluzie la sumele expediate pînă atunci și, cu lacrimi în ochi, o să-l strîngă cu dragoste la pieptul său pe *ce cher fils* * și cu asta va încheia definitiv toate conturile. Precaut și pe ocolite, el se apucă să-i expună Varvarei Petrovna imaginea înduioșătoare a acestui moment. O făcu să întrevadă cum că asta va imprima legăturii lor prietenești... „ideei" lor, o nuanță deosebit de nobilă și generoasă. Faptul ar face să apară dezinteresul și grandoarea foștilor „părinți" și în general pe oamenii de altădată în comparație cu tineretul modern, cu spiritul superficial și preocupat de idei socializante. Multe mai îndrugă el în acest sens, dar Varvara Petrovna nu spuse nimic. În cele din urmă, îi declară sec că este de acord să cumpere moșioara plătind prețul maxim, adică șase-șapte mii de ruble (și cu patru putea fi cumpărată). Despre celelalte opt mii de ruble care își luaseră zborul o dată cu păduricea, ea nu aminti nici un cuvînt.

Toate acestea se întîmplaseră cam cu o lună înainte de petit. Stepan Trofimovici rămase uluit și încercă să mai chibzuiască. Înainte mai putea nutri un fel de speranță că fiul poate nu va mai veni de loc — adică speranță, dacă judecai din afară, după părerea unui străin. Dar ca tată Stepan Trofimovici ar fi respins cu indignare chiar gîndul la o asemenea speranță. Pînă atunci zvonurile despre Petrușa erau mai degrabă ciudate. Mai întîi, terminîndu-și cursul la universitate cu vreo șase ani în urmă, el stătu la Petersburg fără nici o ocupație. Deodată ajunse în orașul nostru știrea cum că el luase parte la redactarea unei proclamații subversive și era

* Acest fiu scump. (Fr.)

tras la răspundere. Apoi cum că el se afla în străinătate, în Elveţia, la Geneva, fugind probabil acolo.

— E un lucru foarte ciudat, ne spunea pe atunci Stepan Trofimovici, destul de jenat. Petruşa *c'est une si pauvre tête* *! Este bun, nobil, un suflet foarte sensibil, şi mă bucurasem aşa de mult atunci, la Petersburg, comparîndu-l cu tineretul de astăzi, dar *c'est un pauvre sire tout de même...* ** Şi cînd mă gîndesc că toate acestea provin din aceeaşi lipsă de maturitate, din sentimentalism! Nu-i atrage realismul, ci latura sentimentală, ideală a socialismului, ca să zic aşa, nuanţa lui religioasă, poezia lui... bineînţeles, din auzite. Dar în ce situaţie mă pune pe mine! Am aici atîţia duşmani, *acolo* şi mai mulţi, totul va fi atribuit influenţei tatălui... Dumnezeule mare! Petruşa al meu, promotor! Ce timpuri trăim!

De altfel Petruşa îi comunicase între timp şi adresa lui exactă din Elveţia, pe care să i se expedieze obişnuiţii bani: ceea ce însemna că nu era chiar un emigrant. Şi deodată, după ce stătuse în străinătate vreo patru ani, apăru acum în patrie anunţîndu-şi pe curînd sosirea acasă, cu alte cuvinte nesupus nici unei urmăriri. Mai mult, părea că cineva se interesează de soarta lui şi-i acordă protecţie. Scria acum din sudul Rusiei, unde se afla din însărcinarea importantă, particulară, a unui necunoscut, căruia îi reprezenta interesele. Toate acestea erau bune, dar de unde ar putea obţine Stepan Trofimovici cele şapte-opt mii de ruble ca să adune preţul maxim dorit de fiul său pentru moşie? Dar dacă se stîrnea o mare zarvă şi în loc de tabloul măreţ închipuit de el lucrurile vor ajunge la un proces? Ceva îi spunea lui Stepan Trofimovici că sensibilul Petruşa nu-şi va neglija interesele. „Cum se face însă, după cum mi-a fost dat să observ, îmi şopti o dată Stepan Trofimovici, cum se face că toţi aceşti socialişti şi comunişti disperaţi sînt totodată venali şi nişte acaparatori nemaipomeniţi, nişte jinduitori de proprietate în aşa măsură, încît, cu cît e el mai mare socialist, cu cît a mers mai departe, cu atît mai puternic se simte în el vîna de proprietar... De ce oare? Să fie tot din cauza sentimentalismului?" Nu ştiu dacă această remarcă a lui Stepan Trofimovici conţinea sau

* E un mare zăpăcit! (Fr.)
** E totuşi un neisprăvit. (Fr.)

nu o doză de adevăr ; ştiu numai că Petruşa deţinea oarecare informaţii despre vînzarea pădurii şi de toate celelalte, iar Stepan Trofimovici la rîndul lui ştia că fiul său deţine asemenea informaţii. Mi se oferise ocazia să citesc şi scrisorile lui Petruşa adresate tatălui ; scria extrem de rar, cel mult o dată pe an. Numai în ultimul timp, anunţîndu-şi apropiata sosire, trimisese două scrisori aproape una după alta. Toate erau scurte, seci, conţinînd numai dispoziţii, şi întrucît tatăl şi cu fiul, după întîlnirea de la Petersburg, adoptaseră maniera la modă de a se tutui, şi scrisorile lui Petruşa semănau aidoma acelor dispoziţii vechi ale foştilor moşieri trimise din capitală oamenilor de încredere de la curte care le administrau moşiile. Şi deodată aceste opt mii de ruble care îi reveneau ca urmare a propunerii Varvarei Petrovna rezolvau toată încurcătura, ba pe deasupra ea îl făcu să înţeleagă clar că de nicăieri din altă parte ele nu-i pot pica. Bineînţeles, Stepan Trofimovici consimţi.

Îndată după plecarea ei trimise să mă cheme, iar faţă de orice altă vizită inopinată se apără, încuindu-se pentru toată ziua. A şi plîns, bineînţeles, şi a vorbit frumos, îndelung, încurcîndu-se mereu ; strecură şi un calambur din întîmplare, rămînînd mulţumit de felul cum l-a plasat, apoi fu cuprins de o formă uşoară de holerină ; într-un cuvînt, totul decurse cum trebuie. Apoi el scoase portretul soţioarei sale nemţoaice, decedată cu douăzeci de ani în urmă, şi privindu-l o imploră jalnic : „Vei putea oare să mă ierţi ?“ În general îmi făcu impresia că este foarte derutat. De amărăciune am şi ciocnit cîteva pahare. De altfel, curînd el adormi cuprins de un somn ca de prunc. A doua zi dimineaţa îşi legă în mod artistic cravata, se îmbrăcă cît mai îngrijit, dînd mereu tîrcoale oglinzii ; îşi parfumă batista, dar numai puţin de tot, şi în clipa cînd o zări pe Varvara Petrovna prin fereastră luă repede o altă batistă, iar pe cea parfumată o ascunse sub pernă.

— Aşa, admirabil ! îl lăudă Varvara Petrovna, auzindu-i consimţămîntul. În primul rînd, este dovada unei hotărîri de cea mai nobilă factură. În al doilea rînd, ai dat ascultare glasului raţiunii, de care rareori se întîmplă să ţii seama în treburile dumitale particulare. De altfel nu-i nici o grabă, adăugă ea, examinînd nodul cravatei lui albe, deocamdată să păstrezi deplină tăcere, la fel voi face şi eu. Curînd va fi

ziua dumitale de naştere ; voi veni împreună cu ea. Organizează seara o masă cu ceai şi, te rog, fără băuturi şi gustări ; de altfel voi avea eu grijă. Invită-ţi prietenii, vom face împreună selecţia. În ajun o să stai de vorbă cu ea, dacă va trebui ; iar la serata dumitale nu că vom anunţa sau că vom face un fel de logodnă, ci doar vom lăsa să transpire o aluzie sau poate chiar o să şi spunem, dar fără nici un fel de solemnitate. Iar peste vreo două săptămîni veţi face şi nunta, pe cît se poate fără mult zgomot... Ba o să puteţi să şi plecaţi amîndoi pentru un timp îndată după cununie, să zicem la Moscova. Poate că voi pleca şi eu cu voi... Principalul pînă atunci e să păstrăm tăcere.

Stepan Trofimovici era uimit. Încercă să deschidă vorba cum că ar trebui totuşi să vorbească şi el cu viitoarea mireasă, dar Varvara Petrovna se năpusti enervată :

— Pentru ce ? În primul rînd, poate că nici nu va fi nimic...

— Cum să nu fie ? murmură mirele uluit la culme.

— Uite aşa. Mai văd eu... De altfel totul se va întîmpla aşa cum am spus eu, să n-ai nici o grijă, o pregătesc eu personal. N-are rost intervenţia dumitale. Tot ce trebuie spus şi făcut va fi spus şi făcut, iar dumneata n-ai de ce să te bagi. Pentru ce ? În ce scop ? Nu te duce nici dumneata personal, şi nici scrisori să nu-i scrii. Te rog, nici o mişcare. Şi eu voi păstra tăcere.

Nu dădu nici un fel de explicaţie şi plecă vădit indispusă. Se pare că supunerea şi graba excesivă a lui Stepan Trofimovici o surprinsese. Din păcate el nu înţelegea de loc situaţia în care se afla şi întreaga chestiune nu i se înfăţişa şi din alte puncte de vedere. Dimpotrivă, începuse să adopte un ton nou, un aer triumfător şi uşuratec. Îşi dădea curaj.

— Nimic de zis, îmi place spunea el oprindu-se în faţa mea şi desfăcîndu-şi mîinile în lături, ai auzit ? Vrea să mă aducă într-o stare, încît în cele din urmă să nu mai consimt. Căci şi eu pot să-mi pierd răbdarea şi... să nu consimt ! „Stai, zice, liniştit, n-ai de ce să te duci acolo", dar pentru ce, în definitiv, trebuie neapărat să mă însor ? Numai pentru că aşa i s-a năzărit ei, pentru că i-a venit acest moft caraghios ? Eu sînt doar un om serios şi aş putea să nu mă supun fanteziilor unei femei trăsnite. Eu am anumite îndatoriri faţă de fiul meu şi... faţă de mine însumi ! Fac un sacrificiu, înţelege ea

acest lucru ? Poate că de aceea am consimţit, că mi s-a urît cu viaţa şi totul îmi este indiferent. Nu se gîndeşte însă că ar putea să mă scoată din sărite şi atunci cu adevărat puţin o să-mi pese : mă supăr şi refuz. *Et enfin le ridicule...* * Ce vor spune cei de la club ? Ce va spune... Liputin ? „Poate că nici nu va fi nimic", Cum îţi place !? Dar e culmea culmilor ! E ceva... ce înseamnă asta ? *Je suis un forçat* **, *un Badinguet* [26], un om strîns cu uşa !

În acelaşi timp un fel de infatuare capricioasă şi uşuratecă străbătea prin toate aceste lamentări şi exclamaţii. În seara aceea iar am golit împreună o sticluţă.

Capitolul al treilea

PĂCATELE ALTUIA

I

Cam la o săptămînă după aceea lucrurile începură să ia oarecare amploare.

În treacăt fie zis, în tot cursul acestei săptămîni nenorocite, a trebuit să îndur momente de mare tristeţe şi chin, rămînînd în calitatea mea de confident intim aproape nelipsit lîngă bietul meu prieten proaspăt logodit. Îl apăsa mai ales un sentiment penibil de ruşine, deşi în decursul întregii săptămîni n-am dat ochi cu nimeni şi am stat în casă singuri, noi doi ; se ruşina chiar şi de mine, ba într-aşa hal, încît pe măsură ce mi se destăinuia mai mult cu atît mai vîrtos şi tocmai de aceea se arăta mai pornit împotriva mea. Aceeaşi susceptibilitate bolnăvicioasă îl făcea să creadă că toată lumea, tot oraşul era la curent cu situaţia lui şi de aceea se ferea să apară nu numai la club, dar şi în cercul amicilor săi mai apropiaţi. Pînă şi plimbarea lui obişnuită de seara,

* Şi în fine ridicolul... (Fr.)
** Sînt un ocnaş. (Fr.)

prescrisă de medic, n-o făcea decît după ce se întuneca de tot, la căderea nopții.

Trecu o săptămînă întreagă și el nu știa încă dacă este logodit sau nu și nici nu izbutea să capete în această privință o certitudine oarecare, în ciuda încercărilor sale stăruitoare. Nu dăduse încă ochii cu logodnica ce-i fusese hărăzită și nici nu știa dacă are sau nu o logodnică ; nu știa nici măcar dacă era ceva serios în toată întreprinderea aceasta ! Varvara Petrovna, nu se știe din ce motive, refuza categoric să-l primească. Iar la una din primele lui scrisori (îi trimesese între timp nenumărate scrisori) îi răspunse cu rugămintea formată de a o scuti pentru un timp de orice relații, întrucît este foarte ocupată ; și cu toate că ar avea la rîndul ei să-i comunice lucruri foarte importante, o să aștepte pentru asta un moment de răgaz, de care nu dispunea acum de loc, și că îl va anunța chiar ea *la timpul potrivit,* cînd anume ar putea s-o viziteze. Cît despre scrisori, îl avertiza că i le va restitui nedesfăcute, pentru că toate acestea nu sînt „decît niște mofturi". Bilețelul acesta mi-l arătase chiar el și l-am citit personal.

Și cu toate acestea, nici atitudinea ei dură, nici noianul de incertitudini în care se pomenise nu erau nimic în comparație cu frămîntarea lui principală. Avea o grijă tăinuită care îl chinuia teribil, fără încetare ; îl vedeam slăbind la chip pe zi ce trece și pierzîndu-și tot mai mult curajul. Grija aceasta ascundea motivul rușinii lui covîrșitoare despre care nu voia să-mi vorbească nici mie ; dimpotrivă, de fiecare dată căuta să se eschiveze, mințindu-mă și recurgînd la niște explicații cu totul puerile ; ceea ce nu-l împiedica totuși zilnic să mă cheme, neputînd să rămînă nici două ore fără prezența mea, care îi devenise necesară aproape ca aerul sau apa.

Comportarea aceasta mă făcea oarecum să mă simt, fără să vreau, atins în amorul meu propriu. Nu e greu de ghicit că eu descifrasem de mult marea lui taină, care pentru mine devenise întru totul străvezie. După convingerea mea nestrămutată de atunci dezvăluirea acestei taine, a acestei frămîntări majore a lui Stepan Trofimovici, nu i-ar fi adăugat nimic la onoarea lui și, ca om tînăr ce eram, mă cam revolta brutalitatea sentimentelor sale și urîțenia unora din bănuielile lui.

Într-un moment de pornire și, recunosc, plictisit să-i tot servesc de confident, poate că am mers prea departe cu acuzațiile. Din cruzime căutam să obțin din partea lui o mărturisire, deși admiteam că asemenea mărturisiri, în unele situații, sînt cam dificile. Și el mă înțelegea foarte bine, adică își dădea seama că am priceput totul și că sînt supărat pe el, lucru pentru care se simțea la rîndu-i supărat pe mine, adică tocmai pentru faptul că mă supăr pe el și-l înțeleg prea bine. Enervarea mea în cazul de față putea să pară meschină și stupidă ; dar izolarea aceasta în doi de multe ori e dăunătoare unei adevărate prietenii. Dintr-un anumit punct de vedere el vedea just unele aspecte ale situației sale, ba și le definea cu destulă finețe în punctele în care nu considera necesar să se ascundă.

— Ce deosebire colosală ! spunea el, lăsînd să-i scape uneori cîte o confidență despre Varvara Petrovna. Ce deosebire între felul cum era ea înainte vreme, cînd stăteam de vorbă împreună... Închipuie-ți că pe atunci ea mai știa să discute. Ai putea să mă crezi că avea chiar idei, idei proprii, originale. Acum însă totul s-a schimbat ! Zice că toate acestea nu sînt decît vorbărie demodată ! Detestă tot ce a fost înainte... A devenit acum un fel de amploaiat, de vechil, o ființă cu inima înăsprită, și e tot timpul supărată...

— Dar de ce să se supere, de vreme ce ai acceptat ce-a vrut ? am obiectat eu.

Mă privi cu înțeles.

— *Cher ami,* dacă nu mă învoiam, s-ar fi supărat teribil, te-ri-bil ! Și totuși mai puțin decît acum, după ce am consimțit.

Se arătă foarte satisfăcut de felul cum își formulase constatarea și în seara aceea mai golirăm o sticluță în doi. N-a fost decît o dispoziție de moment ; a doua zi îl găsii mai deprimat și mai morocănos decît oricînd.

Cel mai mult mă agasa la el faptul că nu se hotăra nici măcar să facă o vizită de rigoare doamnelor Drozdov, de curînd sosite în oraș, pentru a reînnoda vechile relații cu această familie, lucru la care rîvnea nespus, tînjind aproape zilnic din cauză că nu izbutea să-și realizeze această dorință, mai ales că dorința era reciprocă, de vreme ce, după cum am auzit, întrebaseră și ele de el chiar imediat după sosire. Des-

pre Lizaveta Nikolaevna vorbea cu un entuziasm pentru mine aproape de neînțeles. Era fără îndoială din pricină că-și aducea aminte de dînsa ca despre un copil pe care îl îndrăgise atît de mult odinioară; afară de asta, nu se știe de ce, își închipuia că va găsi imediat în preajma ei o salvare de la toate chinurile prezente, ba și rezolvarea îndoielilor lui. Se aștepta să găsească în persoana Lizavetei Nikolaevna o ființă extraordinară. Și totuși nu se ducea s-o vadă, deși nu era zi să nu-și propună s-o facă. Principalul era că și eu însumi țineam mult pe atunci să-i fiu prezentat și nu puteam conta în această privință decît pe Stepan Trofimovici. Încercasem o impresie puternică întîlnind-o deseori pe stradă, bineînțeles, cînd pleca la plimbare în ținută de amazoană pe un cal superb, însoțită de așa-numita ei rudă, un ofițer chipeș, nepotul decedatului general Drozdov. Orbirea mea naivă n-a ținut decît o singură clipă și curînd a trebuit eu însumi să-mi dau seama de caracterul fantezist al visului meu, dar și această clipă existase aievea și de aceea vă puteți închipui cît de indignat eram uneori pe atunci pe bietul meu prieten pentru încăpățînarea lui de a se izola într-o singurătate absolută.

Toți ai noștri fuseseră chiar de la început înștiințați în mod expres cum că un timp Stepan Trofimovici nu va primi vizite și roagă să fie lăsat într-o absolută singurătate. El insistă ca această înștiințare să fie făcută în scris printr-un fel de circulară, deși eu îl sfătuisem să n-o facă. La rugămintea lui, trecui aproape pe la toți, anunțînd pe fiecare că Varvara Petrovna l-a însărcinat pe „bătrînul" nostru (așa îl numeam noi pe Stepan Trofimovici între noi) să-i redacteze o lucrare urgentă și să pună în ordine o corespondență de mai mulți ani; că el s-a încuiat ca să termine această lucrare, iar eu îl ajut, etc. etc. Numai pe la Liputin nu apucasem să trec, amînînd mereu, sau mai bine zis temîndu-mă să-l vizitez în acest scop. Știam dinainte că el nu va da crezare nici unui cuvînt al meu și negreșit își va închipui că este vorba de un secret păstrat exclusiv față de dînsul, și eram sigur că îndată ce voi pleca de la el va porni prin tot orașul ca să afle tot ce poate și bineînțeles să bîrfească. În timp ce-mi închipuiam toate acestea, întîmplarea făcu să-l întîlnesc pe neașteptate pe stradă. Constatai cu acest prilej că el de mult aflase vestea de la cei preveniți de mine. Ciudat

însă, nu numai că nu manifestă nici un fel de curiozitate şi nici nu întrebă despre Stepan Trofimovici, dar dimpotrivă, mă întrerupe chiar el, schimbînd subiectul îndată ce încercai să mă scuz de faptul că nu trecusem pe la el mai înainte. E adevărat că avea omul şi ce să-mi povestească ; era foarte agitat şi se bucură de faptul că găsise în mine un ascultător. Îmi vorbi despre noutăţile din oraş, despre sosirea soţiei guvernatorului „cu noile ei proiecte", despre opoziţia care s-a format la club, despre faptul că toată lumea discută problema ideilor noi şi cum se preocupă toţi de acest lucru etc. etc. Vorbi astfel cam un sfert de oră şi cu atîta haz încît nu mă lăsa inima să mă despart de el. Deşi nu puteam să-l sufăr, trebuie să recunosc însă că avea darul de a se face ascultat, mai ales cînd era foarte furios de ceva. Omul acesta, după părerea mea, era un spion autentic înnăscut. Ştia în orice clipă toate noutăţile de ultimă oră şi toate dedesubturile oamenilor din oraşul nostru, mai ales sub aspectul lor meschin, şi era de mirare în ce grad putea să se pasioneze de nişte lucruri care de fapt nu-l priveau de loc. Întotdeauna am avut impresia că trăsătura principală a firii sale era invidia. Cînd i-am spus în aceeaşi seară lui Stepan Trofimovici despre întîlnirea mea cu Liputin şi discuţia noastră, el, spre marea mea surprindere, se arătă extrem de emoţionat şi îmi puse o întrebare absurdă : „Liputin ştie sau nu ?" Căutai să-i demonstrez că nu avea cum să se afle aşa ceva atît de repede şi nici n-ar fi avut de la cine ; dar Stepan Trofimovici era de altă părere.

— Mă crezi sau nu, conchise el în cele din urmă şi cu totul neaşteptat, dar sînt convins că el nu numai că ştie totul absolut pînă la cele mai mici amănunte despre situaţia *noastră,* dar şi încă ceva în plus, ceva ce nu cunoşteam nici eu, nici dumneata şi probabil nu vom cunoaşte niciodată, sau o vom afla abia cînd va fi prea tîrziu şi nu va exista nici o posibilitate de întoarcere...

Tăcui, dar cuvintele acestea mi se părură că au un substrat semnificativ. Timp de cinci zile după aceea nu se mai făcu nici o aluzie între noi despre Liputin ; era limpede că Stepan Trofimovici regreta nespus faptul de a-şi fi dat în vileag, în faţa mea, asemenea bănuieli şi mărturisiri.

II

Într-o dimineaţă, adică la vreo şapte sau opt zile după ce Stepan Trofimovici se învoi să devină mire, pe la ora unsprezece, în timp ce mă grăbeam ca de obicei să ajung la nefericitul meu prieten, mi se întîmplă pe drum un fapt cu totul neprevăzut.

Îl întîlni pe Karmazinov, „marele scriitor", cum îl numea Liputin. Îi citisem opera încă din copilărie. Schiţele şi povestirile lui sînt cunoscute atît de generaţia trecută cît şi de a noastră ; mă pasionau ; erau desfătarea adolescenţei şi tinereţei mele. Pe urmă mă cam răcii faţă de pana lui ; nuvelele şi romanele cu tendinţă pe care le scrise mai tîrziu nu-mi mai plăcură la fel de mult ca operele lui de început, în care găseai atîta poezie sinceră ; iar scrierile lui din ultimul timp nu-mi plăceau chiar de loc.

În general vorbind, dacă-mi este îngăduit să-mi exprim aici părerea personală într-o chestiune atît de delicată, toţi scriitorii noştri talentaţi de mîna a doua, pe care opinia publică îi consideră cît timp trăiesc aproape nişte genii, nu numai că dispar fără urmă şi oarecum dintr-o dată din memoria oamenilor din chiar momentul morţii, dar se întîmplă ca şi în viaţă fiind încă, o dată cu apariţia unei noi generaţii, care ia locul generaţiei lor, adică aceleia în mijlocul căreia s-au afirmat, în mod inevitabil sînt uitaţi şi desconsideraţi cu o repeziciune neînchipuită. Toate astea se întîmplă la noi, nu ştiu cum, prea brusc, ca o schimbare de decor în teatru. O ! lucrurile se întîmplă în acest caz cu totul altfel decît cum se întîmplă cu un Puşkin, un Gogol, un Molière, sau Voltaire, adică cu toţi scriitorii aceştia mari care au avut de exprimat ceva nou, al lor, original. Este adevărat că domnii aceştia talentaţi de mîna a doua, nu ştiu cum se întîmplă că, ajungînd la o vîrstă respectabilă, se dezumflă ei înşişi într-un mod cu totul lamentabil, fără să-şi dea seama cîtuşi de puţin de acest lucru. De multe ori se constată că un scriitor căruia i se atribuia o profunzime extraordinară de gîndire şi de idei, şi de la care toată lumea se aştepta la o excepţională influenţă asupra mişcării de idei a societăţii, dă dovadă la sfîrşit de atîta anemie şi insignifianţă în ce priveşte ideile sale principale, încît nimeni nu mai regretă faptul că a putut atît de

repede să se epuizeze. Dar acești bătrîni cărunți nu observă acest lucru și se indignează. Orgoliul lor, tocmai spre sfîrșitul activității lor, capătă uneori niște proporții surprinzătoare. Dumnezeu știe ce încep ei să-și închipuie despre propria lor persoană, se cred probabil cel puțin niște semizei! Despre Karmazinov se spunea că el ține mai mult la relațiile sale cu puternicii zilei și cu societatea înaltă decît la puritatea conștiinței lui. Se spunea despre el că era în stare să te întîmpine cu brațele deschise, cu multă amabilitate, să te încînte, să te farmece prin simplitatea și sinceritatea lui, mai ales cînd avea nevoie de tine în cine știe ce chestiune și bine-înțeles dacă în prealabil i-ai fost recomandat de cineva. Dar era de ajuns să apară un cneaz, o contesă, un om de care se temea, că era gata, ba considera drept o datorie sacră a sa, să te ignore pe loc cu cea mai jignitoare desconsiderare, ca pe o așchie, ca pe o muscă, fără măcar să-ți lase timp să te îndepărtezi de el, închipuindu-și probabil cu toată seriozitatea că procedează după regulile celei mai perfecte bunecuviințe. În ciuda unei stăpîniri de sine desăvîrșite și a cunoașterii perfecte a bunelor maniere, se spunea că e orgolios pînă la isterie, încît nu era în stare în nici un fel să-și ascundă susceptibilitățile de autor, chiar și în acele cercuri din societate care prea puțin se interesează de literatură; iar dacă se întîmpla ca cineva să-l surprindă prin indiferență, se simțea nespus de jignit și căuta cu orice preț să se răzbune.

Cu un an în urmă am citit într-o revistă un articol de el [27], pretențios și naiv în același timp, în care făcea pe poetul și pe psihologul. Descria naufragiul unui vapor undeva aproape de litoralul insulelor britanice, la care asistase ca martor ocular, urmărind operațiile de salvare a supraviețuitorilor și de pescuirea cadavrelor celor înecați. Tot articolul acesta, destul de lung și stufos, fusese scris exclusiv cu scopul de a-și etala cît mai mult propria-i persoană. Și într-adevăr subtextul apărea evident: „Uitați-vă bine la mine și fiți atenți ce simțeam eu în acele clipe. N-are importanță marea în furtună și stîncile, sau sfărîmăturile navei naufragiate! V-am descris îndeajuns toate acestea prin pana mea viguroasă. Ce rost are să vă mai uitați la această femeie înecată cu copilul strîns în brațele ei moarte? Admirați mai bine cum n-am putut eu suporta această priveliște și mi-am întors capul. Iată-mă întors cu spatele; mă vedeți? Sînt îngrozit și inca-

pabil să-mi arunc privirea înapoi ; acum îmi închid ochii cutremurat, nu e ceva foarte-foarte interesant ?“ Cînd i-am împărtăşit lui Stepan Trofimovici părerea mea despre el, Stepan Trofimovici s-a declarat de acord cu mine.

Cînd se răspîndi zvonul cum că în oraşul nostru va sosi Karmazinov, eu, bineînţeles, am fost cuprins de o puternică dorinţă să-l văd şi dacă se va putea să-l şi cunosc. Ştiam că acest lucru ar fi fost posibil prin Stepan Trofimovici, care fusese cîndva prieten cu scriitorul. Şi deodată mă pomenesc cu el în faţă la încrucişarea unor străzi. L-am recunoscut de la prima ochire ; îmi fusese arătat cu cîteva zile înainte trecînd pe stradă în trăsura soţiei guvernatorului.

Era un om de talie mică, un fel de bătrînel, deşi nu avea mai mult de cincizeci de ani, stilat şi afectat, cu o faţă de păpuşă, înfloritoare şi rumenă, cu părul des, cărunt, răzbind stufos de sub borurile jobenului în cîrlionţi mărunţi, deasupra unor urechi mititele şi roze. Acest chip îngrijit nu era cine ştie ce frumos, avea buze subţiri şi lungi care arătau ca o cută şireată, cu un nas cam gros şi nişte ochişori mici, vioi, inteligenţi. Era îmbrăcat cam vetust, într-o pelerină aruncată pe umeri, cum se poartă de obicei în acest sezon undeva prin Elveţia sau Italia de Nord. În orice caz însă toate detaliile mărunte ale vestmîntului său : butonaşii de la manşete, guleraşul, năstureii, lornionul de os, atîrnat de un şnuruleţ subţire negru, ineluşul, toate erau aşa cum le poartă oamenii îmbrăcaţi ireproşabil. Sînt sigur că vara el purta nişte pantofiori de stofă colorată cu năsturei de sidef încheiaţi lateral. Cînd l-am întîlnit, tocmai se oprise la colţul străzii şi se uita în jurul său. Observînd că îl privesc cu multă curiozitate, el mă întreabă cu o voce mieroasă, deşi cam prea stridentă :

— Permiteţi-mi să vă întreb cum aş putea ajunge pe drumul cel mai scurt în strada Bîkov.

— Strada Bîkov ? Păi, e aici, aproape de tot, strigai eu cuprins de o emoţie subită. Mergeţi drept înainte şi a doua stradă la stînga.

— Vă sînt foarte recunoscător.

Blestemată să fie această clipă : se pare că m-am intimidat, şi l-am privit slugarnic ! El a remarcat îndată acest lucru, bineînţeles, şi-a dat seama pe loc de faptul că ştiu tot ;

știu adică cine este el, că i-am citit cărțile și îl admir încă din copilărie, că m-am intimidat și că îl privesc cu slugarnică admirație. Îmi zîmbi, dădu încă o dată din cap în semn de salut și porni în direcția pe care i-o arătasem. Nu știu de ce m-am întors și am pornit în urma lui ; după cum nu știu nici de ce mi-am grăbit pasul ca să-l ajung din urmă și să fac alături de el vreo zece pași. Deodată el se opri din nou.

— N-ați putea să-mi spuneți unde pot găsi prin apropiere un birjar ? mi se adresă el iar, cu aceeași voce țipătoare.

Neplăcut strigăt ; urîtă voce !

— Un birjar ? Birjarii opresc nu departe de aici... în fața catedralei, acolo staționează birjele, și a fost cît pe-aci să mă reped ca să chem un birjar. Bănuiesc că tocmai la așa ceva se aștepta el din partea mea. Bineînțeles că mi-am revenit îndată și am rămas pe loc, dar el a remarcat prea bine pornirea mea inițială și acum mă observa cu același zîmbet neplăcut. Și aci s-a întîmplat ceea ce nu voi uita niciodată.

Brusc el scăpă jos pe trotuar minusculul sac pe care îl ținea în mîna stîngă. De altfel nici nu era un săculeț, ci o cutioară, sau, mai bine zis, un fel de servietă, sau, și mai precis, un fel de poșetă, de felul vechilor poșete de damă, de altfel nici nu știu ce era, dar țin minte numai faptul că m-am repezit, mi se pare, s-o ridic.

Sînt absolut convins că nu am ridicat-o, dar prima mișcare pe care am schițat-o era în afară de orice îndoială ; n-aveam cum s-o maschez și de aceea am roșit ca un prost. Șiretul personaj a exploatat imediat această împrejurare și a folosit-o în modul cel mai convenabil.

— Nu vă deranjați, îl ridic singur, zise el cu un zîmbet fermecător, cînd văzu clar că nu voi ridica săculețul și, luîndu-și-l singur de pe jos, ca și cum ar fi vrut să preîntîmpine amabilitatea mea, dădu încă o dată din cap în chip de salut și-și urmă drumul, lăsîndu-mă aiurit. Era ca și cum i-aș fi ridicat eu obiectul. Timp de vreo cinci minute am stat pe loc, socotindu-mă complet și pe veci dezonorat ; dar apropiindu-mă de casa lui Stepan Trofimovici, mă apucă un teribil hohot de rîs. Întîlnirea aceasta mi se păru atît de caraghioasă, încît mă decisei imediat să-l distrez pe Stepan Trofimovici mimîndu-i întreaga scenă.

De data aceasta însă, spre surprinderea mea, îl găsii într-o dispoziţie cu totul neobişnuită. Se repezi el, ce-i drept, cu un fel de nerăbdare avidă în întîmpinarea mea, de cum mă văzu apărînd în uşă, dornic să audă ce veşti îi aduc, dar mă ascultă cu un aer atît de preocupat, încît la început nici nu înţelegea probabil ce-i spuneam. În clipa însă cînd pronunţai numele lui Karmazinov, brusc el îşi ieşi cu totul din fire şi izbucni :

— Să nu-mi spui nimic, să nu-i pronunţi numele ! strigă el aproape cu furie. Cum ţi se pare asta ? ! Poftim, citeşte ! Citeşte !

Trase unul din sertarele biroului şi zvîrli pe masă trei bucăţele de hîrtie scrise în grabă cu creionul de Varvara Petrovna. Primul bileţel era datat de alaltăieri, al doilea de ieri, din ajun, iar ultimul era de astăzi, primit cu o oră în urmă ; toate conţineau nişte naivităţi privitoare la Karmazinov şi trădau neliniştea vanitoasă şi orgolioasă a Varvarei Petrovna, provocată de teama că acest Karmazinov ar putea să uite să-i facă o vizită. Reproduc aceste bileţele în ordinea lor cronologică începînd cu cel scris acum două zile (exista probabil şi alt bileţel scris acum trei zile sau poate şi un altul scris cu patru zile în urmă) :

„Dacă el, în sfîrşit, te va onora astăzi, nu cumva să-mi rosteşti, în prezenţa lui, numele. Nici-o aluzie. Nu deschizi vorba şi nici nu aminteşti de mine.

V.S.'

Bileţelul de ieri :

„Dacă el se va decide, în sfîrşit, în dimineaţa aceasta, să te viziteze, cred că atitudinea cea mai demnă ar fi să nu-l primeşti. Aşa cred eu, nu ştiu care e părerea dumitale. V.S."

Bileţelul de astăzi, ultimul :

„Sînt convinsă că apartamentul dumitale e plin de gunoaie şi de fum de ţigări. Ţi-i trimit pe Maria şi Fomuşka ; într-o jumătate de oră vor face curat şi vor pune totul în ordine. Iar dumneata să nu-i împiedici, ci să stai în bucătărie cît timp se deretică. Îţi trimit un covor de Buhara şi două

vaze chinezești: de mult intenționam să ți le dăruiesc, și în plus pe Teniers al meu (provizoriu). Vazele ai putea să le așezi pe fereastră, iar pe Teniers atîrnă-l în dreapta portretului lui Goethe, peretele acela e mai bine luminat dimineața și tabloul va ieși mai bine în evidență. Dacă el va apărea în sfîrșit, primește-l cu o politețe aleasă, dar în conversație caută să-l întreții despre lucruri insignifiante, pe teme științifice, să zicem, și cu aerul omului care abia aseară s-a despărțit de el. Despre mine nici un cuvînt. Poate că o să trec pe la dumneata către seară. V.S. P.S. Dacă nici astăzi nu se prezintă, înseamnă că nu va veni de loc."

Am citit conținutul bilețelelor și am rămas mirat că își făcea atîta sînge rău pentru asemenea fleacuri. Privindu-l întrebător am observat deodată că, în timp ce eu citeam, apucase să-și schimbe cravata albă de totdeauna cu una roșie. Pălăria și bastonul erau pe masă, iar el avea fața palidă și mîinile-i tremurau.

— Puțin îmi pasă de neliniștile ei! strigă el furios, răspunzînd la privirea mea întrebătoare. *Je m'en fiche!** Îi arde să se tulbure din cauza lui Karmazinov, dar la scrisorile mele nu răspunde! Iată, poftim, scrisoarea mea nedesfăcută pe care mi-a trimis-o înapoi ieri, uite-o aici pe masă, sub carte, sub *L'homme qui rit*[28]. Ce mă interesează că ea se frămîntă din cauza lui Ni-ko-lenka! *Je m'en fiche et je proclame ma liberté. Au diable le Karmazinov! Au diable la Lembke!* ** Vazele le-am ascuns în vestibul, pe Teniers l-am vîrît în scrin, iar pe dînsa am somat-o să mă primească imediat. Ai auzit? Am so-ma-t-o! I-am trimis tot așa un bilețel ca și astea, scris cu creionul și nelipit în plic, prin Nastasia, și aștept. Vreau să vorbesc cu Daria Pavlovna personal, s-o aud declarîndu-mi cu propria ei gură și în fața cerului, sau cel puțin în fața dumitale. *Vous me seconderez n'est-ce pas, comme ami et témoin?* ***. Nu vreau să roșesc, nu vreau să mint, nu vreau secrete, nu voi admite taine și secrete în această chestiune! Să mi se spună deschis, sincer, cinstit, omenește, și atunci... atunci, poate că voi uimi toată

* Puțin îmi pasă! (Fr.)

** Puțin îmi pasă și îmi proclam libertatea. Ducă-se dracului Karmazinov! Ducă-se dracului Lembka! (Fr.)

*** Mă voi însoți, nu-i așa, ca amic și ca martor? (Fr.)

generația prin generozitatea mea... Sînt eu un ticălos, domnul meu ? încheie el brusc, uitîndu-se furios la mine, ca și cum eu aș fi fost acela care îl consideră ticălos.

L-am rugat să bea puțină apă ; nu-l mai văzusem într-o asemenea stare. Tot timpul cît vorbise, alergase de la un colț la altul de-a lungul camerei, și deodată se opri brusc în fața mea într-o poză cu totul neobișnuită.

— Îți închipui cumva dumneata, începu el cu un aer de aroganță bolnăvicioasă, măsurîndu-mă cu privirea din cap pînă-n picioare și invers, îți închipui cumva că eu, Stepan Verhovenski, nu voi fi capabil să găsesc în mine atîta forță morală ca, luînd-mi lădița — lădița mea sărăcăcioasă — și punînd-o pe umerii mei slabi să ies pe poartă și să dispar de aici pentru totdeauna, cînd așa ceva mi-o va cere onoarea și marele principiu al independenței ? Nu o dată a avut Stepan Verhovenski de înfruntat și de respins despotismul prin mărinimie sufletească, fie chiar și despotismul unei femei smintite, adică despotismul cel mai jignitor și cel mai cumplit, din toate formele de despotism care pot exista pe lume, deși văd că dumneata ți-ai îngăduit mi se pare în clipa aceasta să zîmbești la auzul cuvintelor mele, stimate domnule ! A, dumneata nu crezi că eu voi putea găsi în mine atîta mărinimie, ca să pot să-mi închei existența ca un preceptor în familia unui comerciant, sau să mor de foame sub un gard ! Răspunde, răspunde imediat : mă crezi sau nu mă crezi capabil ?

Dar eu m-am abținut intenționat să-i răspund. Ba m-am și prefăcut că ezit, necutezînd să-l jignesc printr-un răspuns negativ, dar neputînd să-i răspund nici afirmativ. Exista în toată enervarea aceasta a lui ceva ce vădea desigur o jignire neîndoielnică ; și nu pentru mine personal, o, nici pe departe ! dar... despre aceasta va fi vorba mai tîrziu.

Fața lui Stepan Trofimovici păli.

— Poate că te plictisești în societatea mea, G-v (numele meu) și-ai fi preferat... să nu mai vii de loc pe la mine ? spuse el pe un ton de liniște, care precede de obicei o explozie extraordinară. Am sărit speriat ; în aceeași clipă a intrat Nastasia, întinzîndu-i în tăcere un bilețel pe care era scris ceva cu creionul. Stepan Trofimovici aruncă pe el doar o privire și mi-l zvîrli mie. De mîna Varvarei Petrovna erau scrise numai două cuvinte : „Rămîi acasă".

Stepan Trofimovici își înșfăcă tăcut pălăria și bastonul și părăsi ca o furtună încăperea ; mașinal am pornit și eu după dînsul. Deodată în culoar se auziră niște glasuri și zgomot de pași. Rămase pe loc trăsnit.

— E Liputin, și sînt pierdut ! șopti el prinzîndu-mă de mînă.

În aceeași clipă intră Liputin.

IV

De ce urma să fie pierdut din cauza venirii lui Liputin, eu nu știam ; de altfel nici nu prea dădeam mare importanță cuvintelor sale ; atribuiam totul nervilor lui surescitați. Și totuși teama lui mi se păru prea neobișnuită și de aceea hotărîi să fiu atent la ce va urma.

Fie chiar și după felul cum intră, se vedea cît colo că de data aceasta Liputin se simțea îndreptățit să treacă peste orice opreliști, consemne și interdicții. Aducea cu el un domn necunoscut, abia sosit probabil în localitate. Drept răspuns la privirea năucită a lui Stepan Trofimovici, rămas stană de piatră, Liputin strigă tare :

— Îți aduc un musafir, unul nu prea obișnuit ! Îmi permit să-ți tulbur singurătatea. Domnul Kirillov, un inginer — constructor remarcabil. Important este că el îl cunoaște îndeaproape pe băiatul dumitale, pe mult stimatul Piotr Stepanovici și aduce din partea lui un mesaj. Chiar acum a sosit.

— Despre mesaj ai adăugat de la dumneata, observă tăios musafirul, n-am nici un fel de comisioane de îndeplinit, iar pe Verhovenski, într-adevăr, îl cunosc. M-am despărțit de el în gubernia H-n, acum zece zile.

Stepan Trofimovici îi întinse mașinal mîna, poftindu-l cu un gest să ia loc ; se uită la mine, se uită la Liputin și deodată, venindu-și parcă în fire, se așeză repede și el, rămînînd totuși, fără să-și dea seama, cu pălăria și bastonul în mînă.

— Erai gata să pleci, mi se pare ! Mi s-a spus că te simți cam bolnav din cauza prea multor ocupații.

— Da, sînt bolnav şi voiam să fac o scurtă plimbare, eu... Stepan Trofimovici se opri, aruncă pe divan pălăria şi bastonul şi se înroşi.

Între timp examinai la repezeală pe musafir. Era un om încă tînăr, în vîrstă de aproximativ douăzeci şi şapte de ani, zvelt şi uscăţiv ; decent îmbrăcat, oacheş, cu faţa cam pămîntie şi cu ochi negri fără nici un licăr. Avea un aer îngîndurat şi absent, vorbea sacadat şi întrucîtva incorect gramatical, dispunînd cuvintele într-o ordine ciudată şi mereu încurcîndu-se cînd trebuia să formuleze o frază mai lungă. Liputin observă, bineînţeles, că Stepan Trofimovici e foarte speriat, ceea ce-i procură vizibil o mare plăcere. El se aşeză pe un scaun împletit pe care îl scoase aproape în mijlocul camerei, ca să se afle la jumătatea distanţei dintre gazdă şi musafir, care se aşezaseră faţă-n faţă pe cele două canapele de lîngă pereţii opuşi de o parte şi de cealaltă a camerei. Ochii lui vioi scormoneau plini de curiozitate toate colţişoarele.

— Eu... de mult nu l-am văzut pe Petruşa... V-aţi întîlnit în străinătate ? izbuti să articuleze Stepan Trofimovici, adresîndu-se musafirului.

— Şi aici şi în străinătate.

— Alexei Nilîci vine direct din străinătate după o absenţă de patru ani, interveni Liputin, a făcut o călătorie în scop de perfecţionare în domeniul specialităţii sale, iar la noi s-a deplasat cu gîndul pe deplin îndreptăţit să-şi găsească un loc la construcţia podului nostru de cale ferată şi acum e în aşteptarea răspunsului. A cunoscut familia Drozdov, pe Lizaveta Nikolaevna, prin Piotr Stepanovici.

Inginerul şedea cam zgribulit, într-o încordare ursuză, şi ascultînd cu o nerăbdare prost ascunsă. Părea cam iritat.

— Dumnealui îl cunoaşte şi pe Nikolai Vsevolodovici.

— Îl cunoşti şi pe Nikolai Vsevolodovici ? se informă Stepan Trofimovici.

— Îl cunosc şi pe el.

— Eu... cam de mult nu l-am văzut pe Petruşa şi... mă simt prea puţin îndreptăţit de a mă considera tatăl său.... *C'est le mot* * ; eu... cum l-ai lăsat ?

* Asta e cuvîntul. (Fr.)

— Păi, așa l-am lăsat... vine și el, se grăbi să scape iar domnul Kirillov.

Hotărît lucru, era cam pornit.

— A, vine ! În sfîrșit eu... înțelegeți, de mult nu l-am văzut pe Petrușa ! se cramponă de această frază Ștepan Trofimovici. Aștept acum sosirea sărmanului meu băiat, în fața căruia... o, în fața căruia mă simt atît de vinovat ! Adică, propriu-zis, eu vreau să spun că despărțindu-mă atunci de el la Petersburg, eu... într-un cuvînt, eu îl consideram drept un om de nimica, *quelque chose dans ce genre* *. Știți, un băiat cam nervos, foarte sensibil și... fricos. Înainte de culcare se închina pînă-n pămînt, făcea semnul crucii și deasupra pernei, ca să nu moară noaptea... *Je m'en souviens. Enfin* ** nici un fel de simț artistic, adică nimic mai elevat, nimic fundamental, măcar un germene de viitoare idee... *C'était comme un petit idiot* ***. Dar mi se pare că am deviat, scuzați, eu... m-ați găsit...

— Vorbiți serios că făcea semnul crucii deasupra pernei ? se învioră deodată inginerul, văzînd un interes deosebit.

— Da, făcea semnul crucii...

— Am întrebat doar așa ; continuați.

Stepan Trofimovici îl scrută pe Liputin.

— Vă sînt foarte recunoscător pentru această vizită, dar mărturisesc, eu acum... nu sînt capabil... permiteți totuși să aflu unde locuiți ?

— Pe strada Bogoiavlenskaia, în casa Filippov.

— Ah, în aceeași casă unde locuiește și Șatov, remarcai eu involuntar.

— Exact, în aceeași casă, strigă Liputin, numai că Șatov stă sus la mansardă, iar dumnealui s-a instalat jos, la căpitanul Lebeadkin. Dumnealui îl cunoaște și pe Șatov, și pe soția lui Șatov. A cunoscut-o destul de aproape în străinătate.

— *Comment ?* **** Înseamnă că știți ceva și despre această nefericită căsnicie *de ce pauvre ami* *****. Și cunoașteți și pe

* Cam ceva în genul acesta. (Fr.)
** Țin minte bine. În sfîrșit. (Fr.)
*** Semăna cu un mic idiot. (Fr.)
**** Cum ? (Fr.)
***** A acestui biet prieten. (Fr.)

această femeie? strigă Stepan Trofimovici cuprins de o emoţie neaşteptată. Sînteţi primul om pe care-l întîlnesc şi care a cunoscut-o personal; şi dacă...

— Prostii! reteză inginerul roşindu-se brusc. Cum ştii dumneata, Liputin, să exagerezi! Nici n-am văzut-o pe soţia lui Şatov; doar o singură dată de la distanţă şi nicidecum de aproape... Pe Şatov da, îl cunosc; dar de ce să adaugi lucruri care nu sînt decît propriile dumitale născociri?

El se răsuci brusc pe divan, puse mîna pe pălărie, apoi iar o lăsă deoparte şi, reluîndu-şi poziţia de mai înainte, îşi aţinti ochii negri scînteind sfidător asupra lui Stepan Trofimovici. Mi se păru cu totul bizară această enervare subită.

— Scuzaţi-mă, zise grav Stepan Trofimovici, înţeleg că este vorba despre o chestiune de natură mai delicată...

— Nici un fel de chestiune delicată nu există şi cred că e ruşinos... Iar cuvîntul „prostii" nu vi l-am adresat dumneavoastră, ci lui Liputin, pentru că le scoate de la el... Scuzaţi-mă dacă s-a putut înţelege că m-am adresat dumneavoastră. Îl cunosc pe Şatov, dar pe nevastă-sa nu o cunosc de loc... de loc!

— Am înţeles, am înţeles; şi dacă am stăruit, e numai pentru că sărmanul nostru prieten îmi este foarte drag, *notre irascible ami* *, şi m-a interesat mereu... Omul acesta şi-a schimbat radical, după părerea mea, concepţiile de odinioară, poate prea juvenile, dar totdeauna corecte. Şi atît de mult ţipă astăzi despre *nortre sainte Russie* **, încît de mult am socotit necesar să atribui această schimbare din organismul său — nici n-aş vrea s-o consider altfel — unei zguduiri puternice de ordin familial, şi anume, căsătoriei sale nefericite. Eu unul, care am studiat temeinic sărmana mea Rusie şi o cunosc aşa cum îmi cunosc propriul meu buzunar, iar poporului i-am consacrat întreaga mea viaţă, şi pot să vă asigur că el nu cunoaşte poporul rus şi afară de asta...

— Nici eu nu cunosc de loc poporul rus şi... nu dispun de timp ca să-l studiez! reteză iar inginerul şi iar se răsuci

* Irascibilul nostru amic. (Fr.)
** Sfînta noastră Rusie. (Fr.)

brusc pe divan. Stepan Trofimovici își înghiți vorba la jumătatea frazei.

— Dumnealui studiază, studiază, interveni grăbit Liputin, a și început studiul și a compus un articol deosebit de interesant despre cauzele sinuciderilor devenite atît de frecvente în Rusia și în general despre cauzele care determină creșterea sau diminuarea numărului de sinucideri în societate. A ajuns la niște rezultate uimitoare.

Inginerul se tulbură teribil.

— Nu ai nici un drept, bîigui el mînios, n-am scris nici un articol. N-am vreme să mă ocup de prostii. Te-am întrebat în mod confidențial, cu totul întîmplător. Nici nu poate fi vorba despre articol; eu nu public nimic și dumneata n-ai dreptul...

Liputin părea că încearcă o grozavă plăcere.

— Scuzele mele, poate că am greșit denumind opera dumitale literară drept articol. Dumnealui nu face altceva decît să culeagă date și observații; cît privește esența problemei sau, ca să zic așa, latura ei morală, de asta nu se atinge de loc, ba și morala ca atare o respinge integral și împărtășește principiul cel mai nou, principiul distrugerii universale în vederea binelui final. De pe acum, dumnealui pretinde peste o sută milioane de capete pentru instaurarea rațiunii în Europa, deci mai mult decît s-a cerut la ultimul Congres al păcii [29]. În această privință Alexei Nilîci a mers mult mai departe decît toți ceilalți. Inginerul îl asculta cu un zîmbet palid, disprețuitor. Cam o jumătate de minut domni tăcerea.

— E o prostie crasă, Liputin, zise în sfîrșit Kirillov cu oarecare demnitate. Dacă ți-am spus în treacăt cîteva puncte, iar dumneata te-ai agățat de ele, mă rog, cum vrei. Dar nu ai nici un drept, pentru că despre aceste lucruri eu nu vorbesc nimănui. Eu detest vorbăria... Dacă există convingeri, pentru mine e clar... iar dumneata ai procedat în mod stupid. Eu nu discut probleme care sînt, pentru mine, soluționate definitiv. Nu suport discuția. Nu vreau să discut niciodată...

— Și poate că faceți foarte bine, nu-l răbdă inima să nu adauge Stepan Trofimovici.

— Vă cer scuze, dar aici eu nu sînt supărat pe nimeni, pe nimeni de-aici, continuă musafirul cu un fel de febră. Timp de patru ani nu prea am avut contact cu oamenii... În acești

patru ani am vorbit foarte puțin căutînd să nu mă întîlnesc cu nimeni, în interesul scopurilor mele, care nu privesc pe nimeni. Patru ani. Liputin a descoperit acest lucru și-și bate joc. Eu înțeleg și nu mă uit. Nu sînt susceptibil, ci mi-e necaz numai pe libertatea pe care și-o ia. Și dacă nu-mi expun ideile față de dumneavoastră, încheie el brusc cu o privire hotărîtă, n-o fac nu pentru că m-aș teme din partea dumneavoastră de un denunț făcut guvernului; nicidecum; vă rog să nu vă închipuiți cine știe ce prostii în acest sens...

Nimeni nu mai adăugă nimic la aceste cuvinte. Se mulțumiră doar să schimbe priviri. Pînă și Liputin uită să chicotească.

— Domnilor, regret mult, zise cu hotărîre, ridicîndu-se de pe divan, Stepan Trofimovici, dar mă simt foarte prost și indispus. Vă rog să mă scuzați.

— A, să plecăm adică, se precipită domnul Kirillov, apucîndu-și cartuzul. Foarte bine că ați spus-o, sînt cam uituc.

El se ridică și, cu un aer naiv, se apropie cu mîna întinsă de Stepan Trofimovici.

— Îmi pare rău că dumneavoastră nu vă simțiți bine, iar eu am venit.

— Îți doresc tot succesul la noi, răspunse Stepan Trofimovici cu multă bunăvoință, strîngîndu-i fără grabă mîna. Înțeleg că dacă dumneata, după cum a reieșit din cuvintele dumitale, ai stat atît de mult în străinătate, evitînd, pentru scopurile dumitale, societatea oamenilor și ai uitat Rusia, atunci, desigur, ne vei privi pe noi rușii sadea, fără să vrei, cu mirare, după cum și noi la fel te vom privi pe dumneata. *Mais cela passera* *. Într-o singură privință însă nu prea sînt dumirit: vrei să construiești podul nostru și în același timp declari că ești pentru principiul distrugerii universale. Nu-ți vor îngădui să construiești podul nostru!

— Cum? Cum ați spus... ei drăcie! strigă uimit Kirillov și deodată izbucni într-un rîs senin și voios. Pentru o clipă fața lui căpătă cea mai copilărească expresie, care mi se păru că i se potrivea foarte mult. Liputin își freca mîinile entuziasmat de remarca spirituală a lui Stepan Trofimovici. Iar eu pur și

* Dar acesta va trece. (Fr.)

simplu mă minunam : de ce se speriase Stepan Trofimovici într-atît de Liputin şi de ce strigase „sînt pierdut", cînd i-a auzit glasul ?

V

Ne oprisem cu toţii în pragul uşii. Era momentul cînd gazdele şi musafirii schimbă grăbiţi ultimele şi cele mai amabile cuvinte, iar apoi se despart mulţumiţi.

— Dumnealui a fost ursuz astăzi, strecură iar Liputin oarecum în treacăt, părăsind camera. A avut cu căpitanul Lebeadkin un schimb de cuvinte cam tari. Căpitanul Lebeadkin îşi croieşte zilnic superba lui surioară care e nebună, cu nagaica, cu o veritabilă nagaică căzăcească ; în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară. Din cauza asta Alexei Nilîci s-a mutat în încăperile din clădirea anexă, ca să nu asiste la aceste execuţii. Aşadar, la revedere.

— O bate pe sora sa ? O nebună ? Cu nagaica ? strigă Stepan Trofimovici, ca şi cum l-ar fi şfichiuit chiar pe el cineva cu nagaica. Care soră ? Care Lebeadkin ?

Frica de adineauri părea că îl cuprinde iar în această clipă.

— Lebeadkin ? Un căpitan în retragere ; înainte se intitula numai locotenent-major...

— Dar nu mă interesează gradul lui ! Ce fel de soră ? Dumnezeule... dumneata ai spus... Lebeadkin ? Păi, am avut noi unul Lebeadkin...

— Exact acela, Lebeadkin *al nostru,* ţineţi minte, la Virghinski ?

— Păi, acela n-a fost prins cu bancnote false ?

— Uite că s-a întors ; de trei săptămîni aproape şi în nişte împrejurări cu totul speciale.

— Păi, este un ticălos !

— Ca şi cum la noi n-ar putea exista şi un ticălos ? rînji deodată Liputin, iar ochişorii lui neastîmpăraţi păreau că îl pipăie pe Stepan Trofimovici.

— Ah, Dumnezeule, nu despre asta vorbeam eu... deşi în ceea ce priveşte ticăloşii sînt complet de acord cu dumneata, mai ales cu dumneata. Şi mai departe, mai departe ?

Ce-ai vrut să spui cu asta? Că doar dumneata negreşit ai vrut să spui ceva prin asta!

— Păi, ce să fie, nişte fleacuri... că adică acest căpitan, după toate aparenţele, a plecat atunci de la noi nu tocmai pentru hîrtiuţe false, ci numai pentru a găsi pe această surioară a sa, care se zice că se ascundea de el într-un anumit loc; şi uite acum a adus-o, şi asta-i tot. Ce v-aţi speriat atîta, Stepan Trofimovici? De altfel şi eu o spun luîndu-mă după pălăvrăgeala lui de beţivan, cînd e treaz nu prea vorbeşte despre asta. E un om foarte irascibil şi, ca să zic aşa, un militar cu veleităţi estetice, atîta doar că de un prost gust uluitor. Iar surioara asta a lui nu numai că e nebună, dar e şi şchioapă. Cică ar fi sedus-o cineva, pentru care lucru domnul Lebeadkin stoarce de mult timp încoace, în fiecare an, de la seducător nişte bănuţi, un fel de bir drept compensaţie pentru jignirea nobilă care i-a fost adusă, cel puţin aşa reiese din bîiguielile lui; iar eu aşa cred, că nu sînt decît nişte vorbe de beţivan. Se laudă! De altfel treburile astea de obicei costă mai ieftin. În ce priveşte însă banii, este adevărat că el dispune de bani; acum o săptămînă şi jumătate, zece zile, umbla încălţat pe picior gol, fără ciorapi, iar acum am văzut cu ochii mei că dispune de sute de ruble. Surioara lui are zilnic nişte crize, ţipă, iar el „o cheamă la ordine", folosind nagaica. Femeia, zice, trebuie ţinută la respect. Nu înţeleg cum de se împacă cu toate astea Şatov, care locuieşte la etaj. Alexei Nilîci n-a stat alături de ei decît trei zilişoare, îl cunoaşte din Petersburg, dar acum s-a mutat în clădirea anexă din cauza gălăgiei.

— E adevărat? se adresă Stepan Trofimovici inginerului.

— Vorbeşti cam mult, Liputin, murmură acesta mînios.

— Mereu taine, secrete! De unde reuşiţi să adunaţi atîtea taine şi secrete?! strigă Stepan Trofimovici fără a se stăpîni. Inginerul se încruntă, roşi, ridică din umeri şi dădu să plece.

— Alexei Nilîci i-a smuls chiar nagaica din mînă şi frîngînd-o a aruncat-o pe fereastră afară, s-au certat groaznic, adăugă Liputin.

— De ce trăncăneşti, Liputin, e absurd, ce rost are? se întoarse brusc Alexei Nilîci.

— Dar de ce să ascundem, din modestie, cele mai generoase înclinaţii ale unui suflet nobil, adică al sufletului dumitale, că despre al meu nu poate fi vorba?

— Ce stupide sînt toate acestea... şi absolut nelalocul lor... Lebeadkin este un prost şi cu totul neserios, iar pentru acţiune, chiar inutil, ba... şi dăunător. Ce rost are să pălăvrăgeşti atîta ? Eu plec.

— Ce rău îmi pare ! strigă Liputin cu un zîmbet senin. Altfel v-aş fi distrat, Stepan Trofimovici, cu încă o istorioară. Chiar şi venisem cu gîndul acesta ca să v-o spun, deşi probabil că aţi şi auzit-o. Ei bine, să lăsăm pe altădată, Alexei Nilîci e foarte grăbit... La revedere. Iar cu Varvara Petrovna mi s-a întîmplat ceva foarte nostim, m-a amuzat teribil ; alaltăieri a trimis special să mă cheme ; să te prăpădeşti de rîs, nu altceva. La revedere.

Aci însă Stepan Trofimovici pur şi simplu se năpusti asură-i ca un apucat : îşi înfipse degetele în umerii lui, îl întoarse brutal şi îl împinse înapoi în cameră, silindu-l să se aşeze pe scaun. Liputin de data asta părea că-şi pierduse cumpătul.

— Chiar aşa zău ! începu el primul, uitîndu-se cu fereală la Stepan Trofimovici, fără să se mişte de pe scaun. Mă pomenesc deodată chemat şi întrebat „confidenţial" cam ce părere aş avea eu personal : este sau nu este în toate minţile sale Nikolai Vsevolodovici ? Cum să nu te cuprindă mirarea ?

— Ai înnebunit ! bîigui Stepan Trofimovici şi deodată păru că îşi iese din sărite. Liputin, dumneata ştii prea bine că ai venit aici numai şi numai ca să torni o mîrşăvie de genul dumitale şi... poate că ceva şi mai rău !

Dintr-o dată îmi veni în minte presupunerea lui cum că Liputin ştie despre chestiunea noastră nu numai mai mult decît noi, dar şi nişte lucruri pe care nu le vom afla niciodată.

— Vai de mine, Stepan Trofimovici ! bolborosi Liputin, ca şi cum s-ar fi speriat grozav. Cum vă închipuiţi...

— Ajunge ! Dă-i drumul ! Te-aş ruga foarte mult, domnule Kirillov, să te întorci şi dumneata ca să fii de faţă, te rog ! Aşezaţi-vă. Iar dumneata, Liputin, binevoieşte să ne spui totul deschis şi clar... fără nici un fel de ocolişuri şi subterfugii !

— Dacă aş fi ştiut că acest lucru o să vă impresioneze atît de mult, nici n-aş fi început. Eu unul am crezut că ştiţi totul de la Varvara Petrovna !

— Nimic de acest gen n-ai crezut dumneata ! Începe dar, începe îţi spun !

— Vă rog numai să vă aşezaţi şi dumneavoastră ; cum aş putea să stau pe scaun în timp ce dumneavoastră să umblaţi atît de agitat în faţa mea... Nu se cade.

Stepan Trofimovici reuşi să se stăpînească şi se lăsă grav în fotoliu. Inginerul îşi propti încruntat privirea în pămînt. Liputin se uita la ei savurînd momentul.

— Păi, cum să încep... m-aţi zăpăcit de tot...

VI

— Cu totul pe neaşteptate, acum trei zile, mă pomenesc cu trimisul dumneaei : vă poftеşte, adică, să veniţi mîine la ora douăsprezece. Vă puteţi închipui ? Mi-am lăsat toate treburile şi ieri exact la amiază mă înfăţişez la dînsa. Sînt introdus direct în salon ; aştept un minut şi o văd că apare ; mă poftеşte să iau loc pe scaun, iar dînsa se aşează în faţa mea. Stau şi nu-mi vine a crede ochilor ; ştiţi doar cum m-a tratat întotdeauna ! A început direct, fără nici un ocol, după maniera ei de totdeauna : „Îţi aduci aminte, zice, că acum patru ani Nikolai Vsevolodovici, fiind bolnav, a avut cîteva manifestări ciudate, încît tot oraşul rămăsese perplex, pînă cînd totul s-a lămurit. Una din aceste fapte te privea direct pe dumneata. Nikolai Vsevolodovici ţi-a făcut atunci la insistenţa mea o vizită, după ce s-a însănătoşit. Ştiu de asemenea că el şi înainte de asta stătuse în cîteva rînduri de vorbă cu dumneata. Spune-mi deschis şi sincer, dumneata... (aici ea ezită un pic) dumneata cum l-ai găsit atunci pe Nikolai Vsevolodovici... cum l-ai considerat în general... ce părere ţi-ai făcut atunci şi... ce crezi acum ?..."

Aci dînsa s-a încurcat de tot, încît a tăcut aproape un minut întreg ; apoi deodată s-a înroşit. M-am speriat grozav. Şi iarăşi a început pe un ton, n-aş zice înduioşător, pentru că nu i se potriveşte de loc, ci foarte, foarte convingător :

— Vreau, zice, ca să mă înţelegi bine fără putinţa vreunei erori. Am trimis acum după dumneata pentru că te consider un om perspicace şi inteligent, capabil să faci o observaţie

exactă (vă închipuiți ce complimente!). Înțelegi desigur și faptul că-ți vorbește o mamă... Nikolai Vsevolodovici a trecut în viața lui prin anumite situații ingrate și numeroase încercări ale soartei. Toate acestea, zice, s-ar putea să se fi răsfrînt asupra dispoziției minții lui. Bineînțeles, nici nu poate fi vorba, zice, de nebunie, așa ceva este absolut exclus! (Cuvinte rostite cu multă fermitate și mîndrie.) Dar e posibil să fi intervenit ceva bizar, neobișnuit, o deviere în felul lui de a gîndi, o înclinație de a privi lucrurile într-un mod aparte, neobișnuit (sînt exact cuvintele ei și m-am mirat, Stepan Trofimovici, cu cîtă precizie știe Varvara Petrovna să înfățișeze lucrurile. De! O femeie de inteligență superioară!) Eu cel puțin, zice, am observat la el o anumită stare de neliniște permanentă și o tendință spre înclinații stranii. Dar eu sînt mamă, iar dumneata un om dinafară, cu alte cuvinte capabil, cu inteligența dumitale, să-ți formezi o părere mai obiectivă. Așadar, te implor (exact așa a fost spus: te implor), să-mi spui tot adevărul, fără nici un fel de eschivări sau reticențe. Și dacă îmi vei permite totodată să nu uiți nicicînd că ți-am vorbit în mod confidențial, vei putea conta din parte-mi în viitor întotdeauna pe dorința mea constantă de a-ți dovedi recunoștința mea, oricînd îmi va sta în putere". Ei, ce ziceți de asta!

— Ceea ce spui... dumneata e atît... e atît de stupefiant... bîigui Stepan Trofimovici, încît eu, pur și simplu, nu te cred...

— Dați-mi voie, dați-mi voie! Gîndiți-vă numai, reluă Liputin, ca și cum nici nu l-ar fi auzit pe Stepan Trofimovici, în ce hal de tulburare și neliniște a trebuit să se afle dînsa dacă a ajuns să se adreseze cu asemenea întrebare și de la o înălțime ca a ei unui om ca mine, ba coborîndu-se pînă la a-mi solicita ca totul să rămînă secret. Ce poate să însemne asta? O fi primit ceva vești neașteptate despre Nikolai Vsevolodovici?

— Eu nu cunosc... nici un fel de vești... de cîteva zile nici n-am văzut-o, dar... permite-mi să-ți spun... se bîlbîi Stepan Trofimovici, adunîndu-și cu greu gîndurile, permite-mi să-ți spun, Liputin, că dacă ți s-o fi încredințat un lucru confidențial, iar dumneata acum în fața tuturor...

— Absolut confidențial ! Să mă trăsnească Dumnezeu, dacă eu... Faptul că aici... ce are a face ? Doar nu sîntem niște străini ; să-l luăm, de pildă, chiar și pe Alexei Nilîci...

— Nu împărtășesc de loc părerea dumitale ; fără îndoială noi trei, care sîntem de față, vom păstra secretul, dar de dumneata, al patrulea, eu mă tem și n-am nici o încredere !

— Dar cum se poate ? Păi, eu sînt cel mai interesat, că doar mi s-a promis o recunoștință veșnică ! Iar eu tocmai voiam în privința aceasta să vă atrag atenția asupra unui fapt foarte curios, aș zice mai curînd psihologic decît pur și simplu curios. Aseară, sub impresia convorbirii cu Varvara Petrovna (vă puteți închipui desigur ce impresie a făcut asupra mea), m-am adresat lui Alexei Nilîci, luîndu-l pe departe, cu o întrebare discretă : dumneata, i-am zis, l-ai cunoscut și înainte pe Nikolai Vsevolodovici și în străinătate si la Petersburg ; ce părere ai despre inteligența și capacitățile lui ? Și dumnealui mi-a răspuns foarte laconic, după cum are obiceiul, că adică este un om de o inteligență subtilă, și cu o judecată sănătoasă. Dar n-ai observat cumva în decursul anilor, zic, o oarecare deviere de idei, sau o anumită tendință în felul său de a gîndi, sau oarecare semne, ca să spun așa, de nebunie ? Cu alte cuvinte am repetat întrebarea Varvarei Petrovna. Și, închipuiți-vă, Alexei Nilîci căzu deodată pe gînduri, se încruntă exact ca acuma și zise : „Da, zice, uneori mi s-a părut că are în el ceva ciudat". Notați totodată că dacă Alexei Nilîci a putut să rămînă cu o impresie de ceva straniu, ce putea să fie în realitate ?

— Este adevărat ? se întoarse Stepan Trofimovici către Alexei Nilîci.

— N-aș fi vrut să vorbesc despre asta, răspunse Alexei Nilîci, ridicînd deodată capul cu ochii scînteietori. Eu aș vrea să-ți contest dreptul, Liputin. N-ai nici un drept în cazul de față să te referi la mine. Niciînd nu ți-am spus părerea mea personală. Deși l-am cunoscut la Petersburg, dar e prea mult de atunci, și cu toate că l-am întîlnit recent, de fapt îl cunosc prea puțin pe Nikolai Stavroghin. Te rog să mă excluzi din cauză și apoi... toate acestea aduc foarte mult a clevetire.

Liputin își desfăcu brațele asemeni unui inocent ultragiat.

— Clevetitor ! Poate chiar spion ? Îți vine ușor, Alexei Nilîci, să mă critici, excluzîndu-te complet din cauză. Dar

n-ai să mă crezi, Stepan Trofimovici, că pînă şi Lebeadkin — un om pare-se cum nu se poate mai prost... încît ţi se face şi ruşine să spui cît de prost este — cunoaştem cu toţii comparaţia rusească, care indică gradul maxim în această privinţă ; ei bine, pînă şi el se consideră jignit de Nikolai Vsevolodovici, cu toate că îl admiră pentru ascuţimea lui de spirit. „Sînt uimit, zice, de acest om : de acest şarpe foarte subtil" (propriile lui cuvinte). Iar eu (tot sub influenţa convorbirii de ieri şi după ce am stat de vorbă şi cu Alexei Nilîci) îi zic : cum crezi, căpitane, ce părere ai dumneata : este scrîntit sau nu şarpele dumitale foarte subtil ? Ei bine, n-o să mă credeţi, dar parcă l-aş fi ars pe neaşteptate pe la spate cu biciul ; pur şi simplu a sărit în sus : „Da, zice... da, zice, numai că faptul acesta nu poate să influenţeze..." ; ce anume să influenţeze, n-a mai spus-o ; şi imediat după aceea s-a îngîndurat atît de amarnic, atîta s-a îngîndurat, încît şi beţia i-a zburat din cap. Şedeam împreună în tractirul lui Filippov. Şi abia peste o jumătate de oră mă pomenesc că izbeşte deodată cu pumnul în masă : „Da, zice, poate să fie şi scrîntit, numai că faptul acesta nu poate influenţa..." şi iar n-a mai spus ce nu poate influenţa. Bineînţeles, eu vă relatez acum doar un rezumat al conversaţiei, dar ideea în sine este clară ; pe oricine ai întreba, toţi ajung să creadă la fel, deşi poate că înainte nimănui nici nu-i trecuse prin cap acest gînd : „Da, zic ei, e nebun ; e foarte deştept, dar poate că e şi nebun".

Stepan Trofimovici părea că meditează adînc.

— Şi cine l-a pus la curent pe Lebeadkin ?

— În privinţa aceasta binevoiţi să-l întrebaţi pe Alexei Nilîci, care chiar acum m-a făcut aici în faţa dumneavoastră spion. Eu sînt spion, nu ştiu nimic, iar Alexei Nilîci ştie toate dedesubturile şi tace.

— Eu nu ştiu nimic, sau nu ştiu mare lucru, răspunse cu aceeaşi enervare inginerul. Dumneata îi dai lui Lebeadkin să bea, ca după ce l-ai îmbătat să afli. Şi pe mine dumneata m-ai adus aici ca să afli nu ştiu ce, ca să mă faci să vorbesc. Prin urmare, eşti un spion !

— Nu l-am îmbătat încă, de altfel nici nu merită el o asemenea cheltuială, cu toate tainele lui, care nu reprezintă pentru mine nici atîtica interes, nu ştiu dacă şi pentru dum-

neavoastră. Dimpotrivă, el face risipă de bani, deşi acum douăsprezece zile venise la mine să-mi ceară cincisprezece copeici ; el îmi dă mie să beau şampanie şi nu eu lui. Dar staţi că mi-aţi sugerat o idee, pentru că dacă va fi nevoie va trebui să-l îmbăt şi anume ca să aflu şi poate că într-adevăr reuşesc să aflu... micile voastre secrete, se oţărî cu răutate Liputin.

Stepan Trofimovici se uita nedumerit la cei doi puşi pe ceartă. Amîndoi se divulgau reciproc şi fără menajamente. M-am gîndit atunci că Liputin l-a adus pe acest Alexei Nilîci tocmai cu scopul de a-l atrage într-o discuţie, necesară lui, printr-o a treia persoană, maniera lui preferată.

— Alexei Nilîci îl cunoaşte prea bine pe Nikolai Vsevolodovici, continuă el enervat, dar nu vrea să vorbească. Iar la întrebarea dumneavoastră despre căpitanul Lebeadkin, pot să vă spun că el l-a cunoscut înaintea noastră, la Petersburg, cu vreo cinci sau şase ani în urmă, în acea perioadă obscură, dacă se poate spune astfel, din viaţa lui Nikolai Vsevolodovici, cînd el nici nu intenţiona să ne fericească cu prezenţa lui aici. E de presupus că pe atunci prinţul nostru îşi alesese la Petersburg un anturaj destul de bizar de cunoştinţe. Cam în acelaşi timp a făcut cunoştinţă şi cu Alexei Nilîci, se pare.

— Ia seama, Liputin, te previn, că Nikolai Vsevolodovici intenţionează să vină curînd pe aici şi că el nu e omul care să se lase călcat pe bătătură.

— Păi, ce poate să aibă cu mine? Eu sînt primul care strigă în gura mare că este un om de o inteligenţă subtilă şi rafinată, şi pe Varvara Petrovna ieri în acelaşi sens am reuşit s-o liniştesc. „Însă, zic, în ce priveşte firea, temperamentul lui, n-aş putea să garantez". La fel şi Lebeadkin spunea ieri : „Din cauza firii lui, zice, am avut de suferit". Ehe, Stepan Trofimovici, vă vine uşor să strigaţi că mă tot ţin adică de clevetiri şi intrigi şi, notaţi-vă bine, toate acestea mi le spuneţi după ce m-aţi tras de limbă şi cu ce curiozitate încă. Însă Varvara Petrovna a pus ieri punctul pe i : „Dumneata, zice, erai personal interesat în acest caz, de aceea mă adresez dumitale". Păi, sigur ! Despre ce fel de scopuri ascunse mai poate fi vorba, cînd a trebuit să înghit din partea excelenţei-sale o jignire personală în public ! Nu vi se pare că am motive suficiente să mă interesez şi nu numai de dragul bîrfelii ? Astăzi îţi strînge mîna, iar a doua zi te miri de ce

şi cum, pentru ospitalitatea ta, te pălmuieşte în faţa întregii societăţi onorabile, numai fiindcă aşa i-a plăcut dumnealui. Din prea mare huzur o face! Iar principalul la oameni ca el e femeia: ăştia sînt fluturi, cocoşi de sat petrecăreţi şi voinicoşi! Coconaşi cu aripioare, în chip de antici amoraşi, crăişori à la Peciorin [30], mîncători de inimi! Vă vine uşor să vorbiţi, Stepan Trofimovici, holtei înveterat, să mă faceţi bîrfitor din cauza excelenţei-sale. Dar ia să fiţi căsătorit, pentru că şi astăzi sînteţi un om chipeş, şi să vă luaţi o tînără frumuşică! Parcă vă văd atunci cum încuiaţi uşile şi vă baricadaţi toată casa de teama prinţului nostru! Ce să mai vorbim de altceva, uite aceeaşi *mademoiselle* Lebeadkina, bătută acum cu cnutul. De n-ar fi ea nebună şi şchioapă, apoi zău c-aş crede că tocmai ea este victima pasiunilor fantelui nostru şi de aceea a avut de suferit căpitanul Lebeadkin „jignit în demnitatea sa familiară", cum se exprimă el. Atîta doar că nu prea corespunde gustului rafinat al excelenţei-sale, deşi, oho, nici asta n-ar fi pentru el o piedică. Orice fruct e bun cîteodată numai să-i pice în mînă într-o anume dispoziţie... Iată, dumneata vorbeşti de bîrfă, păi numai eu sînt acela care bate toba cînd se ştie că urlă tot oraşul, iar eu nu fac altceva decît să ascult şi să dau din cap, zicînd ca ei şi ţinînd hangul: acest lucru după cîte ştiu eu nu este interzis.

— Urlă tot oraşul, adică despre ce?

— Adică vreau să spun că ţipă căpitanul Lebeadkin, beat fiind, prin tot oraşul; păi, nu e ca şi cum piaţa întreagă ar ţipa? Ce vină am eu? Îmi arăt interesul numai prin tre prieteni, pentru că mă consider aici totuşi ca între prieteni, ne cuprinse el într-o privire plină de candoare. Iată un caz, de pildă: excelenţa-sa ar fi expediat încă din Elveţia printr-o domnişoară foarte, foarte onorabilă şi. ca să zic aşa, orfană modestă, pe care am onoarea s-o cunosc, trei sute ruble pentru a fi transmise căpitanului Lebeadkin. Iar Lebeadkin, ceva mai tîrziu, a primit o ştire dintre cele mai exacte, nu spun de la cine, dar tot de la o persoană foarte, foarte onorabilă, şi deci o ştire absolut exactă, că i s-au trimis o mie de ruble şi nu trei sute!... Aşadar, s-a revoltat Lebeadkin, domnişoara respectivă m-a frustrat de şapte sute de ruble şi nu este exclus să reclame aceşti bani pe calea poli-

ţienească, aşa cel puţin ameninţă el şi ţipă în gura mare prin tot oraşul...

— E o ticăloşie, ceea ce faci dumneata e o ticăloşie, sări deodată inginerul.

— Păi, chiar dumneata eşti acea persoană foarte onorabilă, care i-a confirmat lui Lebeadkin, din partea lui Nikolai Vsevolodovici, că i s-au trimis o mie de ruble şi nu trei sute. Şi mi-a spus-o însuşi căpitanul Lebeadkin, fiind beat.

— E... e o confuzie groaznică. O fi greşit careva... E absurd, şi din partea dumitale e o ticăloşie !...

— Păi, şi eu aş vrea să cred că este absurd şi ascult cu mare mîhnire, pentru că, orice s-ar spune, e amestecată aici o domnişoară foarte onorabilă, în primul rînd cu aceste şapte sute ruble şi în al doilea prin vădite raporturi de intimitate cu Nikolai Vsevolodovici. Dar ce-l costă pe excelenţa-sa că-şi bate joc de o fată sau de nevasta altuia, cum a procedat în cazul meu ? Dă peste un om plin de generozitate şi îl pune să acopere cu numele său cinstit păcatele altuia. N-am păţit şi eu la fel ? Că doar despre mine vorbesc...

— Fereşte-te, Liputin ! se săltă în fotoliu Stepan Trofimovici şi păli.

— Să nu-l credeţi, să nu-l credeţi ! Careva s-a înşelat, iar Lebeadkin e un beţiv... strigă inginerul emoţionat la culme. Totul se va lămuri, iar eu nu mai pot... şi consider că e o josnicie... şi destul, destul !

Părăsi în fugă încăperea.

— Dar ce faci ? Vin şi eu cu dumneata ! se agită Liputin, sărind din locul său şi alergînd după Alexei Nilîci.

VII

Stepan Trofimovici rămase un minut pierdut pe gînduri : mă privi nu ştiu cum fără să se uite la mine, îşi luă pălăria, bastonul şi ieşi încet din cameră. Îl urmai ca adineauri. Ieşind pe poartă el observă că-l însoţesc şi îmi spuse :

— Da, ai putea fi martorul...*de l'accident. Vous m'accompagnerez, n'est-ce pas ?* *

— Stepan Trofimovici, nu cumva vrei să te duci acolo ? Gîndeşte-te ce-ar putea să se întîmple !

Cu un zîmbet pierdut şi jalnic, un zîmbet de ruşine, de exasperare, şi în acelaşi timp de ciudat extaz, el îmi şopti oprindu-se pentru o clipă :

— N-o să mă căsătoresc ca să acopăr „păcatele" altuia !

Atîta am aşteptat. În sfîrşit acest cuvînt tainic fusese rostit. După o săptămînă întreagă de fereală şi echivocuri el îmi revela gîndirea sa secretă. Pur şi simplu mi-am ieşit din fire :

— Cum e cu putinţă să admiţi chiar şi posibilitatea unui gînd atît de murdar... atît de meschin, dumneata, Stepan Verhovenski, cu inteligenţa dumitale rafinată, cu inima dumitale generoasă şi... înainte chiar de a fi intervenit Liputin !

Îmi repezi o privire scurtă şi, fără a răspunde, porni pe drumul său. N-am vrut să-l las singur. Voiam să atest toate astea în versiunea mea în faţa Varvarei Petrovna. L-aş fi iertat, dacă ar fi dat crezare numai lui Liputin, din cauza moliciunii sale de caracter, acum însă era limpede că el ajunsese la asemenea gînduri înainte de a-l fi auzit pe Liputin, iar Liputin nu făcuse altceva decît să-i confirme bănuielile şi să toarne gaz în foc. Nu ezitase o clipă să suspecteze o fată chiar din prima zi, fără să aibă măcar un temei oarecare, fie chiar şi de natura impulsurilor lui Liputin. Procedeul despotic al Varvarei Petrovna şi-l explica numai prin dorinţa ei desperată de a acoperi păcatele aristocratice ale nepreţuitului ei Nicolas printr-o căsătorie cu un om onorabil ! Tare aş fi vrut în acel moment să-şi primească pedeapsa meritată pentru aceasta.

— *O ! Dieu qui est si grand et si bon !* ** O, cine mă va linişti ! strigă el făcînd încă vreo sută de paşi şi oprindu-se brusc.

— Să ne întoarcem îndată înapoi şi vă explic eu tot ! strigai tare, întorcîndu-l cu faţa spre casă.

* Întîmplării. Mă vei însoţi, nu-i aşa ? (Fr.)
** O, dumnezeule mare şi milostiv ! (Fr.)

— El este! Stepan Trofimovici, dumneata eşti? Dumneata? se auzi lîngă noi un glas sonor, tînăr şi melodios.

Fără să fi observat cum în faţa noastră răsări deodată o călăreaţă, Lizaveta Nikolaevna, cu însoţitorul ei nelipsit. Îşi opri calul.

— Dar vino, vino mai repede! îl chemă ea cu voce cîntătoare şi veselă. De doisprezece ani nu te-am văzut şi totuşi te-am recunoscut... se poate să nu mă recunoşti?

Stepan Trofimovici îi apucă mîna întinsă şi o sărută cu adoraţie. O privea ca într-o rugă nesfîrşită, nefiind în stare să pronunţe nici un cuvînt.

— M-a recunoscut şi e bucuros! Mavriki Nikolaevici, el este extaziat că mă vede! Dar de ce n-ai venit de atîta timp, două săptămîni încheiate? Tanti a vrut să mă facă să cred că dumneata eşti bolnav şi că nu poţi fi deranjat; dar eu eram convinsă că tanti nu spune adevărul. Am bătut din picior, am tunat şi împotriva dumitale, dar voiam neapărat, neapărat ca dumneata să faci primul pas şi de aceea n-am trimis să te cheme. Dumnezeule, dar nu s-a schimbat de loc! Îl cerceta cu ochi scînteietori, aplecîndu-se de pe şa. E chiar ridicol cum nu s-a schimbat de loc! Ba nu, greşesc, i-au apărut nişte riduri, multe riduri în colţul ochilor şi pe obraji, şi fire de păr cărunt, însă ochii sînt aceiaşi! Dar eu m-am schimbat mult? M-am schimbat? De ce taci mereu şi nu spui nimic?

Îmi răsări în minte în acea clipă ceea ce auzisem povestindu-se cum că era aproape să se îmbolnăvească cînd a fost dusă la Petersburg la vîrsta de unsprezece ani, şi că mereu plîngea şi întreba de Stepan Trofimovici.

— Dumneata... eu... bîiguia el acum cu vocea sugrumată de bucurie, chiar cu o clipă înainte strigasem: „Cine mă va linişti!" şi a răsunat vocea dumitale... Socot că a intervenit o minune *et je comence à croire* *.

— *En Dieu? En Dieu, qui est là-haut et qui est si grand et si bon?* ** Vezi, toate prelegerile dumitale le ţin minte pe de rost. Mavriki Nikolaevici, de-ai şti ce putere de credinţă îmi insufla el *en Dieu, qui est si grand et si bon!* Dar îţi aduci

* Şi încep să cred. (Fr.)

** În Dumnezeu? În Dumnezeu, care este sus şi care e atît de mare şi de bun? (Fr.)

aminte despre povestirea cum a descoperit Columb America, cum au strigat cu toţii : „Pămîntul, pămîntul !“ Dădaca Alena Frolovna spune că după aceea eu toată noaptea am aiurat şi am strigat prin vis : „Pămîntul, pămîntul !“ Îţi mai aduci aminte cum mi-ai povestit istoria prinţului Hamlet ? Dar cum mi-ai descris felul în care sînt transportaţi bieţii emigranţi din Europa în America ? Şi nu era adevărat, am aflat eu pe urmă cum erau transportaţi ; dar ce frumoasă mi se părea atunci această minciună, Mavriki Nikolaevici, aproape mai frumoasă decît orice adevăr ! De ce te uiţi aşa la Mavriki Nikolaevici ? Este omul cel mai bun şi cel mai devotat din lumea întreagă, şi dumneata trebuie neapărat să-l îndrăgeşti, ca pe mine ! *Il fait tout ce que je veux* *. Dar, dragul meu Stepan Trofimovici, înseamnă că eşti iarăşi nefericit, dacă în plină stradă ai putut striga cine te va linişti ? Eşti nefericit, nu-i aşa ? Nu-i aşa ?

— Acum sînt fericit...

— Te nedreptăţeşte tanti ? continuă ea fără să asculte. Aceeaşi tanti rea, nedreaptă şi veşnic nepreţuită pentru noi ! Dar îţi mai aduci aminte cum te aruncai în braţele mele în parc şi eu te consolam şi plîngeam ; nu trebuie să te temi de Mavriki Nikolaevici ; el ştie totul, totul despre dumneata, de mult, şi ai putea să plîngi pe umărul lui cît ai vrea, şi el va sta cît va trebui !... Ridică-ţi puţin pălăria, dă-o jos de tot pentru o clipă, întinde capul, saltă-te în vîrful picioarelor ca să te sărut pe frunte, ca atunci la despărţire, cînd ne-am luat rămas bun pentru ultima dată. Vezi, domnişoara aceea ne priveşte şi ne admiră din fereastră... Ei hai, mai aproape, mai aproape. Dumnezeule, cum a cărunţit !

Şi, aplecîndu-se mai mult pe şa, ea îl sărută pe frunte.

— Ei, acum să mergem la dumneata acasă ! Ştiu unde locuieşti. Îndată, peste o clipă, voi veni la dumneata. Eu prima am să-i fac încăpăţînatului meu vizita, iar după aceea o să te aduc cu forţa pentru toată ziua la noi. Mergi, aşadar, şi pregăteşte-te să mă întîmpini.

Şi fata porni în goana calului însoţită de cavalerul ei. Ne-am întors. Stepan Trofimovici se aşează pe divan şi izbucni în plîns.

* El face tot ce vreau eu. (Fr.)

— *Dieu ! Dieu,* exclamă el, *enfin une minute de bonheur !**

Nu trecură nici zece minute şi ea apăru, după cum făgăduise, însoţită de Mavriki Nikolaevici al ei.

— *Vous et le bonheur, vous arrivez en même temps !* ** se ridică el s-o întîmpine.

— Poftim un buchet ; l-am luat de la madame Chevalier, are flori toată iarna pentru domnişoarele care îşi serbează onomastica. Ţi-l prezint şi pe Mavriki Nikolaevici, faceţi cunoştinţă. Am vrut să aduc în loc de buchet un pirog, dar Mavriki Nikolaevici m-a asigurat că n-ar fi în spiritul obiceiurilor ruseşti.

Acest Mavriki Nikolaevici era un căpitan de artilerie, de vreo treizeci şi trei de ani, un domn înalt, frumos, cu o ţinută şi înfăţişare de o corectitudine ireproşabilă ; cu o faţă impunătoare şi la prima vedere chiar severă, cu toată bunătatea lui uimitoare, de o mare delicateţe, şi de care oricine rămînea convins chiar din primele clipe de cunoştinţă. De altfel era cam taciturn, părea foarte calm şi nu căuta să lege prietenie cu orice preţ. Mulţi pe urmă au susţinut la noi că era cam mărginit, dar nu prea aveau dreptate.

Nu voi încerca să descriu frumuseţea Lizavetei Nikolaevna. Tot oraşul vuia despre frumuseţea ei, deşi unele din doamnele şi domnişoarele noastre se arătară indignate, nefiind de acord cu această apreciere. Erau printre ele şi persoane care începuseră chiar s-o urască pe Lizaveta Nikolaevna, în primul rînd pentru mîndria ei : Drozdovii aproape că nici nu începuseră să facă seria vizitelor de rigoare, şi asta fusese considerată drept jignire, deşi de vină era starea bolnăvicioasă în care se afla într-adevăr Praskovia Ivanovna. În al doilea rînd, o urau pentru faptul că era ruda soţiei guvernatorului ; în al treilea rînd, pentru că zilnic se plimba călare. În oraşul nostru pînă astăzi n-au existat amazoane ; era firesc deci ca apariţia Lizavetei Nikolaevna, călare, mai ales după ce nici nu făcuse vizitele aşteptate, să fie considerată o sfidare a societăţii. De altfel toată lumea aflase deja că plimbările călare îi fuseseră prescrise de medic, ceea ce oferea un prilej binevenit să se discute cu destul venin despre constituţia ei bolnăvicioasă. Şi într-adevăr era bolnavă. Ceea ce se ob-

* Doamne ! Doamne... în sfîrşit o clipă de fericire ! (Fr.)

** Dumneata şi fericirea sosiţi în acelaşi timp. (Fr.)

serva la ea de la prima vedere era o stare necontenită de surescitare nervoasă, maladivă. Vai ! sărmana suferea mult şi explicaţia se găsi abia ulterior. Acum, amintindu-mi trecutul, n-aş mai putea susţine că era o frumuseţe deosebită, cum mi se păruse atunci. E posibil chiar să nu fi fost de loc frumoasă. Înaltă, subţirică, dar zveltă şi puternică, ea surprindea chiar prin neregularitatea trăsăturilor feţei. Avea ochii dispuşi oblic, ca la calmuci ; era palidă, cu pomeţi destul de pronunţaţi, brună şi slabă la faţă, şi totuşi chipul acesta avea ceva care atrăgea şi subjuga ! O forţă neînţeleasă se făcea simţită în privirea scînteietoare a ochilor ei negri ; văzînd-o, îţi apărea „ca o învingătoare făcută anume pentru a învinge". Părea mîndră, ba uneori chiar arogantă ; nu ştiu dacă reuşea vreodată să fie bună ; dar ştiu foarte bine că voia şi se forţa să fie cît de cît bună. În firea ei, sălăşluiau desigur multe năzuinţe frumoase şi puternice înclinaţii spre acţiuni generoase ; dar totul în firea ei părea că-şi caută mereu un echilibru pe care nu şi-l găsea, totul era ca într-un haos, ca într-o agitaţie, într-un zbucium. Nu este exclus că îşi impunea rigori excesive faţă de ea însăşi, şi nu găsea niciodată destulă forţă ca să-şi satisfacă aceste exigenţe.

Se aşeză pe divan şi îşi plimbă privirea prin cameră.

— De ce oare în asemenea clipe mă cuprinde tristeţea, lămureşte-mă, dumneata care eşti un savant ? Toată viaţa mea m-am gîndit ce fericită şi bucuroasă o să fiu cînd am să te revăd şi cînd îmi voi aduce aminte de toate şi uite că acum parcă nici n-aş fi bucuroasă, deşi te iubesc... O, Doamne, are portretul meu atîrnat pe perete ! Dă-mi-l să-l văd ; da, mi-aduc aminte ; mi-aduc aminte !

Un excelent portret în miniatură, pictat în acuarelă, al Lizei la vîrsta de doisprezece ani fusese trimis lui Stepan Trofimovici de către Drozdovi din Petersburg, cu vreo nouă ani în urmă. De atunci atîrna permanent pe unul din pereţii camerei lui.

— Eram eu într-adevăr un copil atît de drăguţ ? E chiar chipul meu ?

Ea se ridică cu portretul în mînă şi se privi în oglindă.

— Ia-l mai repede, strigă ea restituindu-i portetul, nu-l mai atîrna acum ; după ce voi pleca ; nu vreau să-l privesc. Ea îşi reluă locul pe divan. O viaţă s-a scurs, a început alta, apoi astălaltă s-a scurs, a început a treia şi aşa fără sfîrşit.

Toate capetele parcă sînt tăiate cu foarfeca, vezi ce lucruri învechite îţi spun, şi totuşi cît adevăr conţin ele !

Surîzînd ea se uită la mine ; de cîteva ori mă privise pînă atunci ; dar Stepan Trofimovici, din cauza emoţiei, uitase că îmi promisese să mă prezinte.

— Dar de ce portretul meu atîrnă la dumneata sub nişte pumnale ? Şi de ce ţii atîtea pumnale şi săbii ?

Într-adevăr pe acel perete avea, nu ştiu de ce, două iatagane încrucişate, iar deasupra o veritabilă sabie de cerchez. Punînd această întrebare ea mă privi drept în faţă, încît mă simţii ispitit să-i răspund eu, dar mă reţinui. Stepan Trofimovici se dumiri în sfîrşit să mă prezinte.

— Am auzit, am auzit, zise ea, şi sînt încîntată. *Maman* a auzit şi ea multe despre dumneata. Faceţi cunoştinţă cu Mavriki Nikolaevici. E un om admirabil. Mi-am şi făcut despre dumneata o idee cam caraghioasă : eşti confidentul lui Stepan Trofimovici, nu-i aşa ?

Roşii.

— O, iartă-mă, te rog, cuvîntul nu e de loc potrivit ; nu caraghioasă, ci aşa... (ea roşi şi se simţi încurcată). De altfel de ce să-mi fie ruşine de vreme ce eşti un om admirabil ? Mavriki Nikolaevici, e timpul să plecăm ! Stepan Trofimovici, peste o jumătate de oră să fii negreşit la noi. Doamne, cîte avem de vorbit ! Acum voi fi eu confidenta dumitale şi vom sta de vorbă *despre toate*, înţelegi ?

Stepan Trofimovici tresări speriat.

— O, Mavriki Nikolaevici ştie tot, să nu-ţi fie jenă de el !

— Dar ce anume ştie ?

— Ce-i cu dumneata ? strigă ea uimită. A, vezi ! E deci adevărat că ele fac din asta ceva secret. N-am vrut să cred. Şi pe Daşa o ascund. Adineauri, tanti nu m-a lăsat să mă duc la Daşa, spunînd că o doare capul.

— Dar... cum de-ai aflat ?

— O, Doamne, aşa cum a aflat toată lumea. Mare lucru !

— Chiar toată lumea ?...

— Bineînţeles ! E adevărat, mama a ştiut mai întîi de la Aliona Frolovna, dădaca mea ; iar dădaca auzise de la Nastasia care a venit într-o fugă să ne spună. I-ai vorbit probabil Nastasiei ? Ea susţine că i-ai spus chiar dumneata.

— Eu... într-adevăr i-am spus o dată... bîigui Stepan Trofimovici, roşindu-se pînă în vîrful urechilor, dar... aşa prin aluzii... *j'étais si nerveux et malade et puis...* *

Ea izbucni în hohote.

— Şi întîmplîndu-se să-ţi lipsească în acel moment un confident s-a nimerit să apară Nastasia, ce vrei mai mult! Nastasia are o puzderie de cumetre prin oraş! Dar nu te mai necăji atîta; lasă-i să ştie, chiar e mai bine aşa. Vino aşadar cît mai repede, noi luăm masa devreme... Da, era cît p-aci să uit, şi se aşează iar. Ce vreau să te întreb, ce reprezintă acest Şatov?

— Şatov? E fratele Dariei Pavlovna...

— Ştiu că-i este frate, vai ce am eşti! îl întrerupse ea cu nerăbdare. Vreau să ştiu ce fel de om e!

— *C'est un pense-creux d'ici. C'est le meilleur et le plus irascible homme du monde...* **

— Am auzit şi eu că e nu ştiu cum, cam ciudat. De altfel, nu despre asta este vorba. Mi s-a spus că ştie trei limbi, cunoaşte şi engleza, şi se pricepe la lucrări literare. În cazul acesta aş avea pentru el destul de lucru; am nevoie de un colaborator, şi cu cît mai repede cu atît mai bine. Cum crezi, va accepta să-i dau nişte lucrări, sau nu? Mi-a fost recomandat...

— O, desigur, *et vous fairez un bienfait...* ***

— Nu ca să fac *bienfait*, am nevoie chiar eu de un ajutor.

— Îl cunosc destul de bine pe Şatov, intervenii eu, şi dacă mă împuterniciţi să-i transmit, chiar în clipa aceasta m-aş duce la el.

— Transmite-i să vină la mine mîine la ora douăsprezece. Admirabil! Mulţumesc. Mavriki Nikolaevici, eşti gata?

Şi plecară. Eu, bineînţeles, mă pregătii să alerg îndată la Şatov.

— *Mon ami!* mă ajunse din urmă în pridvor Stepan Trofimovici. Să vii negreşit la mine pe la ora zece sau unsprezece, cînd mă întorc. Mă simt atît de vinovat faţă de dumneata şi... faţă de toţi, faţă de toţi.

* Eram atît de nervos şi bolnav, şi apoi... (Fr.)

** Un cap găunos de pe-aici. Cel mai bun şi cel mai irascibil om din lume. (Fr.)

*** Şi veţi face o faptă bună... (Fr.)

VIII

Pe Șatov nu-l găsii acasă ; mai trecui pe la el peste vreo două ore, tot nu venise. În sfîrșit pe la ora opt revenii, crezînd că o să-l găsesc, sau dacă nu să-i las un bilețel ; nu era acasă. Locuința lui era încuiată ; știam că stă singur și nu are pe nimeni în serviciul său. Mă gîndii atunci să cobor jos, la căpitanul Lebeadkin, ca să-l întreb despre Șatov ; dar și aici găsii ușa încuiată, nici țipenie de om și nici vreo lumină la fereastră, ca și cum casa era pustie. Trecui cuprins de curiozitate prin fața ușii lui Lebeadkin, sub influența celor auzite mai dăunăzi. În cele din urmă mă hotărîi să trec mîine mai devreme. De altfel nici nu puneam mare nădejde pe bilețel ; Șatov putea să nu-l ia în considerație, îndărătnic și sfios cum era. Blestemîndu-mi acest insucces și dînd să ies pe poartă, îl întîlnii pe neașteptate pe domnul Kirillov ; se întorcea acasă și el cel dintîi mă recunoscu. Întrucît el primul deschise vorba, îi povestii în cîteva cuvinte că aș fi vrut să-i las lui Șatov un bilețel.

— Vino cu mine, zise el. Aranjez eu totul.

Îmi adusei aminte că, după spusele lui Liputin, el ocupase în dimineața aceea pavilionul de lemn din curte. În acest pavilion, prea încăpător pentru un singur om, locuia și o bătrînă surdă, care îi îngrijea de locuință. Stăpînul casei ținea un tractir într-o clădire nouă situată pe o altă stradă, iar bătrîna, se pare o rudă a lui, rămăsese să supravegheze casa cea veche. Camerele din pavilion păreau destul de curate, dar tapetele erau vechi și murdare. Încăperea în care intrai era mobilată cu niște vechituri de toate felurile, adunate la întîmplare : două mesuțe pentru joc de cărți, o comodă de frasin, o masă imensă de brad luată cine știe din ce izbă sau bucătărie, niște scaune și o canapea cu spetezele în gratii și cu perne tari de piele ; într-un colț se afla o icoană, în fața căreia bătrîna aprinsese o candelă, iar pe pereți atîrnau două portrete mari în ulei, întunecate de vreme : unul al decedatului împărat Nikolai Pavlovici, făcut, judecînd după cum arăta, încă în deceniul al treilea al veacului ; altul, al unui arhiereu.

Domnul Kirillov aprinse o lumînare și scoase din valiza sa aflată într-un colț, cu lucrurile încă nedesfăcute, un plic, un bastonaș de ceară și o ștampilă personală de cristal.

— Introdu bilețelul dumitale în acest plic, lipește-l și scrie numele adresantului.

Încercai să obiectez că nu e nevoie, dar la insistența lui procedai cum îmi spusese. După ce scrisei adresa, pusei mîna pe șapcă.

— Aș fi vrut să-ți ofer un ceai, zise el. Mi-am cumpărat din oraș ceai. Nu dorești ?

Nu-l refuzai. Curînd bătrîna aduse ceaiul, adică un imens ceainic plin cu apă clocotită, un ceainic mic cu multă esență de ceai, două căni mari de lut, cu ornamente destul de rudimentare, o franzelă și-o farfurie adîncă mare plină de zahăr căpățînă fărîmat în bucăți.

— Îmi place ceaiul. Noaptea. Mult, zise el. Mă plimb prin cameră și beau ceai ; pînă-n zori. În străinătate, noaptea, n-ai cum să bei ceai.

— Te culci spre ziuă ?

— Întotdeauna ; și de mult ; mănînc foarte puțin ; mă țin mai mult cu ceai. Liputin este șiret, dar nerăbdător.

Mă miră faptul că era dispus să stea de vorbă ; hotărîi să profit de acest moment.

— Adineauri s-au produs niște încurcături neplăcute, zisei eu.

El se încruntă.

— E o prostie ; niște fleacuri. De altfel toate nu sînt decît niște fleacuri, deoarece Lebeadkin e mereu beat. Nu i-am spus lui Liputin așa ceva, ci doar i-am explicat că este o prostie ; pentru că acela a denaturat. Liputin are multă fantezie și pe temeiul acestor prostii a construit un edificiu întreg. Ieri încă l-am crezut pe Liputin.

— Iar astăzi pe mine ? rîsei eu.

— Păi, dumneata cunoști acum totul. Liputin ori este prea slab, ori e nerăbdător, ori e primejdios, ori... invidios.

Ultimul cuvînt mă surprinse.

— De altfel, ai înșirat atîtea calificative, încît este exclus să nu i se potrivească vreunul.

— Dacă nu chiar toate la un loc.

— Tot ce se poate. Liputin — e un adevărat haos ! E adevărat că adineauri a mințit zicînd că intenționezi să scrii o lucrare ?

— Da de ce să fi mințit ? se încruntă el iar, lăsînd privirea în pămînt

Îmi cerui scuze, căutînd să-l asigur că nu vreau să-l trag de limbă. Se roşi.

— A spus adevărul ; scriu. Dar nu are nici o importanţă.

Tăcurăm timp de un minut ; şi deodată pe faţa lui apăru acelaşi zîmbet de odinioară, un zîmbet de copil.

— Cît despre capete, el singur a născocit chestia asta inspirîndu-se dintr-o carte, chiar el mi-a spus-o ; şi înţelege prost ce i se spune ; eu nu urmăresc decît să aflu cauza pentru care oamenii nu se hotărăsc să se sinucidă ; atîta tot. Dar nici asta n-are importanţă.

— Cum nu se hotărăsc ? Nu sînt destule sinucideri ?

— Prea puţine.

— Găseşti într-adevăr ?

El nu-mi răspunse, se sculă şi începu să se plimbe îngîndurat prin cameră.

— Ce-i reţine pe oameni, după părerea dumitale, să se sinucidă ? îl întrebai eu.

Mă privi distrat, căutînd parcă să-şi aducă aminte despre ce vorbisem.

— Eu... încă nu ştiu prea bine... Două prejudecăţi îi reţin, două lucruri ; numai două ; unul mic şi neînsemnat, celălalt foarte important. Dar şi cel mic este totodată foarte mare.

— Care să fie acel lucru mic ?

— Durerea.

— Durerea ? Să fie chiar aşa de important... în cazul de faţă ?

— O importanţă de prim ordin. Există două categorii : unii se sinucid fie din pricina unei mari depresiuni, fie dintr-o pornire furioasă, fie că sînt nebuni, fie cine să-i mai înţeleagă de ce... Aceştia o fac brusc. Nu prea se gîndesc la durere, ci o fac instantaneu. Iar alţii o fac raţional, aceştia meditează mult şi îndelung.

— Cum ? Există şi oameni care se sinucid raţional ?

— Foarte mulţi. Dacă n-ar fi existat prejudecăţi, numărul lor ar fi fost şi mai mare ; toţi.

— Ei, chiar toţi ?

El tăcu.

— Dar nu există şi metode de a muri fără durere ?

— Închipuieşte-ţi, se opri el în faţa mea, închipuieşte-ţi un pietroi de mărime imensă, de mărimea acestei case ; pie-

troiul acesta atîrnă deasupra capului dumitale ; dacă va cădea asupra dumitale, pe cap, vei simți durerea ?

— O piatră cît o casă ? E înfricoșător, firește.

— Nu-i vorba de frică : vei simți durerea sau nu ?

— O piatră cît un munte, un milion de puduri ? Bineînțeles că nu mai poate fi vorba de durere.

— Dar să te afli cu adevărat în situația aceasta, știind că această piatră atîrnă realmente deasupra capului dumitale, îți va fi negreșit o frică grozavă, că îți va provoca durere. Orice savant, orice medic, oricît de mare, la toți o să le fie frică. Știind că nu vor simți nici o durere, totuși vor suferi de frică, cu gîndul că o să-i doară.

— Dar cauza cealaltă, cea mare ?

— Lumea de apoi.

— Adică pedeapsa ?

— Indiferent ce. Lumea de apoi ; lumea de apoi, ca atare.

— Dar nu există ateiști, care nu cred de loc în lumea de apoi ?

Și de data aceasta îmi lăsă întrebarea fără răspuns.

— Poate că judeci după dumneata personal ?

— Nimeni nu poate judeca decît după el însuși, zise el roșindu-se. Libertatea deplină va veni abia atunci cînd omului îi va fi absolut egal dacă trăiește sau dacă nu trăiește. Iată scopul final.

— Scopul ? Dar atunci poate că nimeni nu va mai dori să trăiască ?

— Nimeni, zise el hotărît.

— Omul se teme de moarte fiindcă ține la viață, așa înțeleg eu lucrurile și este un imperativ al firii.

— Este o lașitate și tocmai aici se ascunde toată minciuna ! Ochii lui scînteiară. Viața este suferință, viața este spaimă, și omul e nefericit. Acum totul nu-i decît suferință și frică. Acum omul ține la viață, pentru că ține la suferință și la frică. Așa este construită acum lumea. Acum viața i se înfățișează omului în chip de suferință și frică, aici e toată minciuna. Astăzi omul încă nu este om adevărat. Va veni un om nou, fericit și mîndru, omul căruia îi va fi absolut indiferent dacă va trăi sau nu ; acesta va fi omul nou. Cine va învinge suferința și frica, acela va deveni el însuși Dumnezeu. Iar celălalt Dumnezeu nu va mai exista.

— Prin urmare celălalt Dumnezeu există după părerea dumitale ?

— Nu există, dar e prezent. În piatră nu există suferință, dar în frica de piatră suferința există. Dumnezeu este suferința fricii de moarte. Cine va învinge suferința și frica, va deveni el însuși Dumnezeu. Atunci va veni o viață nouă, va fi un om nou, totul va fi nou... Atunci istoria se va împărți în două : de la gorilă pînă la distrugerea dumnezeirii și de la distrugerea dumnezeirii pînă la...

— Pînă la gorilă ?

— ...Pînă la transformarea fizică a Pămîntului și a omului. Omul va deveni Dumnezeu și se va transforma fizicește. Și lumea se va transforma, și interesele se vor transforma, și concepțiile și sentimentele. Cum crezi, se va schimba atunci omul fizicește ?

— Dacă îi va fi totuna să trăiască ori să nu trăiască, atunci se vor sinucide probabil cu toții și aceasta va fi poate singura schimbare.

— N-are nici o importanță. Vor ucide minciuna. Oricine rîvnește la libertatea supremă trebuie să aibă cutezanța de a se sinucide. Cine are curajul să se sinucidă acela a dezvăluit taina minciunii. Dincolo de aceasta nu există libertate ; totul e în asta, iar mai departe nu există nimic. Cine îndrăznește să se sinucidă, acela este Dumnezeu. Astăzi oricine poate să facă așa ca Dumnezeu să nu existe și nimic să nu existe. Dar nimeni încă n-a făcut-o niciodată.

— Au existat milioane de sinucigași.

— Dar nu au făcut-o pentru asta ; mereu cu frică și nu în acest scop. Nu pentru a ucide frica. Cine se va sinucide numai pentru a ucide frica, acela îndată va deveni Dumnezeu.

— Numai să aibă timp, remarcai eu.

— N-are importanță, răspunse el cu o mîndrie calmă, aproape cu dispreț. Îmi pare rău că ai aerul de a lua spusele mele în rîs, adăugă el după o jumătate de minut.

— Iar mie mi se pare ciudat că azi-dimineață erai atît de enervat, iar acum ești foarte calm, deși vorbești cu multă pasiune.

— Azi-dimineață ? Azi-dimineață totul era ridicol, răspunse el surîzînd. Nu-mi place să mă cert și nu rîd niciodată, adăugă el trist.

— Într-adevăr, nu-ți petreci prea vesel nopțile la ceai.

M-am ridicat și am pus mîna pe șapcă.

— Crezi, zîmbi el puțin cu mirare, dar de ce? Nu, eu... eu nu știu, zise el încurcat, nu știu cum e la alții, deși simt că nu pot să fiu ca toată lumea. Toți ceilalți se gîndesc la un lucru, apoi trec imediat cu gîndul la alt lucru. Eu nu pot să mă gîndesc și la altceva; o viață întreagă mă gîndesc numai la un singur lucru. Dumnezeu m-a chinuit toată viața, conchise el brusc cu o surprinzătoare expansivitate.

— Scuză-mă că te întreb, cum se face că nu vorbești prea corect rusește? E posibil ca în cei cinci ani cît ai stat în străinătate să fi uitat?

— Ți se pare că vorbesc incorect? Nu știu. Nu, nu pentru că am stat în străinătate. Toată viața mea am vorbit așa... Mi-e absolut egal.

— Încă o întrebare, ceva mai delicată: te cred cînd spui că nu ai dorința să te întîlnești cu oamenii și că prea puțin stai de vorbă cu ei. Atunci de ce te-ai angajat în discuție cu mine?

— Cu dumneata? Te-am văzut azi-dimineață stînd acolo așa de cuminte și... dar n-are nici o importanță... semeni mult cu fratele meu, foarte mult, extraordinar, bîigui el roșindu-se; a murit acum șapte ani; fratele meu mai mare; foarte mult.

— Probabil că a avut o influență puternică asupra concepțiilor dumitale.

— Nu, nu, vorbea puțin; aproape de loc. Voi transmite bilețelul dumitale.

Mă conduse cu felinarul aprins pînă la poartă ca s-o încuie în urma mea. „E dement, firește", conchisei în sinea mea. În fața porții avusei o nouă întîlnire.

IX

Nici nu apucai să pășesc peste pragul înalt al portiței cînd m-am pomenit brusc că o mînă puternică mă înșfacă de piept.

— Care ești, bă? urlă o voce. Prieten sau dușman? Mărturisește!

— E de-al nostru, de-al nostru ! se auzi glasul piţigăiat al lui Liputin. Este domnul G-v, un tînăr cu educaţie clasică şi cu relaţii în cea mai aleasă societate.

— Îmi place, dacă e cu societatea clasi... vra să zică, fo-o-arte cult... căpitanul în rezervă Ignat Lebeadkin, în serviciul omenirii şi al prietenilor... dacă sînt devotaţi, dacă sînt devotaţi, canaliile.

Căpitanul Lebeadkin, o namilă de om gras, voinic, cu părul creţ, roşu la faţă şi foarte beat, abia se ţinea pe picioare în faţa mea şi cu greu izbutea să rostească cuvintele. De altfel îl mai văzusem şi înainte.

— Dar ăsta ?! zbieră el iarăşi, observîndu-l pe Kirillov, care nu plecase încă cu felinarul său ; dădu să ridice pumnul, dar îndată îl lăsă jos.

— Te iert pentru erudiţie ! Ignat Lebeadkin, cel mai cult...

Muiată-n focul dragostei adevărate
Plesni grenada-n pieptul lui Ignat.
Şi ciungul, bietul, plînge ne-ncetat
Braţu-i pierdut la Sevastopol, în cetate.

— Cu toate că n-am fost la Sevastopol [31] şi nici nu sînt ciung, dar cum îţi place rima ?! se îndesa el în mine, duhnind a băutură.

— Dumnealui n-are timp, n-are timp, trebuie să ajungă acasă, încerca să-l convingă Liputin, mîine va transmite totul Lizavetei Nikolaevna.

— Lizavetei !... zbieră căpitanul iar. Aşteaptă, nu pleca ! O altă variantă :

Ea galopează mîndră ca o stea,
Cu alte mîndre amazoane lîngă ea ;
De sus din şa, copila îmi zîmbeşte,
Arist-to-cra-tica-i zîmbire mă vrăjeşte.

— Asta se numeşte : „Stelei-amazoane". Spune dacă nu e un adevărat imn ! E un imn, dacă nu eşti un măgar ! Proştii nu înţeleg ! Stai ! se agăţă el de paltonul meu, simţind că încerc din răsputeri să ies prin portiţă. Transmite că eu sînt un cavaler al onoarei, iar pe Daşka... pe Daşka, cu două degete... e o iobagă şi să nu îndrăznească...

Aici el își pierdu echilibrul și se prăbuși, deoarece mă smucii cu toată forța din mîinile lui, pornind în goană pe stradă. Liputin se luă și el după mine.

— O să-l ridice Alexei Nilîci. Nici nu știi ce am aflat eu chiar acum de la dînsul ? îmi vorbi el grăbit. Ai auzit stihurile ? Ei bine, aceste stihuri către „Steaua-amazoană" le-a pus într-un plic, cu gîndul să le trimită mîine Lizavetei Nikolaevna sub propria-i semnătură. Ce zici de asta ?

— Pariez că dumneata l-ai îndemnat.

— Pierzi pariul ! rîse în hohot Liputin. E îndrăgostit, e îndrăgostit ca un motan și cînd mă gîndesc că a început prin a o urî. Prinsese atîta ură pe Lizaveta Nikolaevna pentru faptul că se plimbă călare, încît o bește lea în gura mare, în plină stradă ; și cu ce vorbe porcești ! Chiar acum două zile a apostrofat-o pe cînd trecea ; din fericire ea nu l-a auzit. Și deodată vine astăzi cu aceste stihuri ! Știi că și-a pus în gînd să rișteo cerere în căsătorie ? Îți spun foarte serios !

— Mă mir de dumneata, Liputin, ești nelipsit oriunde se ivește vreo mîrșevie și peste tot se simte mîna dumitale, i-am aruncat eu în față, cuprins de furie.

— Nu ți se pare că te cam întreci cu măsura, domnule G-v ? Nu cumva ți s-a strîns inimioara la gîndul unui rival, ai ?

— Ce-ai spus ? zbierai eu oprindu-mă

— Și uite că drept pedeapsă n-am să-ți spun nimic mai mult ! Și ai fi vrut desigur să mai auzi ! De pildă, faptul că acest nerod, astăzi, nu mai este un simplu căpitan, ci un moșier din gubernia noastră, ba și un moșier destul de important, pentru că Nikolai Vsevolodovici i-a vîndut zilele trecute tot conacul lui cu cele două sute de suflete, și te rog să mă crezi că nu mint ! Abia acum am aflat, dar din sursa cea mai sigură. Mai departe n-ai decît să-ți frămînți creierul cît vrei ; mai mult nu-ți spun nimic ; la revedere !

X

Stepan Trofimovici mă aștepta cu o nerăbdare aproape isterică. Se întorsese mai bine de o oră. Îl găsii într-o stare vecină cu ebrietatea ; în primele cinci minute, în orice caz,

crezui într-adevăr că este beat. Din păcate vizita la Drozdovi îl zdruncinase complet.

— *Mon ami,* mi-am pierdut firul... Lise... iubesc şi respect pe acest înger ca şi altădată ; exact ca şi altădată ; mi se pare însă că au aşteptat vizita mea numai şi numai ca să afle de la mine cîte ceva, adică pur şi simplu să mă descoasă şi după aceea, pe aci ţi-e drumul... Aşa este.

— Cum de nu ţi-e ruşine ! strigai eu indignat.

— Dragul meu, de aci încolo eu sînt absolut singur. *Enfin, c'est ridicule* *. Închipuieşte-ţi că şi acolo toate astea sînt împănate cu mistere. Să le fi văzut cum s-au năpustit asupra mea ca să afle ce-a fost cu nasul şi urechea aceea, ba şi despre nu ştiu ce istorii din Petersburg. Abia aici au aflat ele pentru prima dată despre isprăvile lui Nicolas de acum patru ani : „Erai aici, ai văzut tot, este adevărat că e nebun ?" Şi de unde s-a pornit această versiune, nu înţeleg. De ce anume Praskovia ar vrea negreşit să se dovedească că Nicolas e nebun ? Şi vrea acest lucru, îl vrea femeia aceasta cu orice preţ ! Acest Maurice sau cum îl cheamă, Mavriki Nikolaevici, *brave homme tout de même* **, să fie cumva în favoarea lui ? Dar mai ales după ce a scris de la Paris ea cea dintîi către *cette pauvre amie... Enfin,* această Praskovia, cum o numeşte *cette chère amie...* *** e un tip, e aceeaşi nemuritoare Korobocika [32] a lui Gogol ; numai că e o Korobocika rea, e o Korobocika îndrăcită şi la nişte proporţii infinit mai hiperbolice.

— Păi, atunci o s-avem de-a face cu o adevărată ladă, dacă zici că e de proporţii hiperbolice ?

— Ei bine, să zicem doar într-o oarecare măsură, e totuna ; numai să nu mă întrerupi pentru că totul mi se învîrte în cap. Şi-au dat drumul acolo într-un mod oribil ; afară de Lise, pe care n-o auzi decît „tanti" şi „tanti" ; dar Lise e şireată şi mă bate gîndul că şi aici se ascunde ceva. Numai mistere. Însă relaţiile cu bătrîna s-au cam încordat. *Cette pauvre tante* ****, e adevărat, le cam tiranizează pe toate... iar acum s-a amestecat şi această soţie a guvernatorului, şi lipsa de respect din partea societăţii, şi „lipsa de consideraţie" din

* In fine, e ridicol. (Fr.)
** Un om de treabă totuşi. (Fr.)
*** Această biată prietenă... Această dragă prietenă... (Fr.)
**** Această biată mătuşă. (Fr.)

partea lui Karmazinov ; şi colac peste pupăză, ideea aceasta despre nebunie, *ce Lipoutine, ce que je ne comprend pas* *, şi aud că şi-a înfăşurat capul cu un prosop îmbibat în oţet, iar noi o mai sîcîim cu lamentările şi scrisorile noastre... Vai, cum am mai chinuit-o în asemenea împrejurări ! *Je suis un ingrat !* ** Închipuieşte-ţi, mă întorc acasă şi găsesc din partea ei o scrisoare ; citeşte, citeşte ! Vai, ce urît a fost din partea mea.

Îmi întinse scrisoarea primită abia atunci de la Varvara Petrovna. Părea că regretă dispoziţia ei lapidară, categorică, de dimineaţă : „Rămîi acasă". Tonul scrisorii era acum politicos, dar la fel de hotărît şi laconic. Pentru a treia zi, duminică, îl poftea pe Stepan Trofimovici să vină la dînsa fix la ora douăsprezece, sfătuindu-l să aducă pe careva dintre prietenii lui (în paranteză figura numele meu). La rîndul ei, se angaja să-l invite pe Şatov, în calitatea lui de frate al Dariei Pavlovna.„Poţi obţine din partea ei un răspuns definitiv, eşti mulţumit ? Această formalitate îţi lipsea atîta ?"

— Observă această frază enervată de la sfîrşit despre formalitate. Biata, biata de ea, prietena mea de o viaţă întreagă ! Mărturisesc, această hotărîre *neaşteptată* în ce priveşte soarta mea mă cam deprimase... Mărturisesc că tot mai speram, dar acum *tout est dit* ***, şi eu îmi dau seama că totul s-a sfîrşit ; *c'est terrible* ****. O, dacă n-ar mai veni niciodată această duminică, ci ar rămîne totul ca altădată ; veneai dumneata la mine, iar eu aici...

— Te-au derutat toate mîrşăviile şi clevetirile de azi ale lui Liputin.

— Dragul meu, ai atins acum un alt punct dureros, cu degetul dumitale prietenesc. Aceste degete prieteneşti în general sînt neîndurătoare, iar uneori absurde, pardon, dar, mă crezi sau nu, aproape că uitasem despre toate aceste murdării, adică n-am uitat de tot ; dar, din prostia mea, tot timpul cît am stat la Lise mă străduiam să mă simt fericit, mă convingeam că sînt fericit. Dar acum... O ! acum mă gîndesc la această femeie generoasă, umană şi răbdătoare faţă de mes-

* Acest Liputin, ceea ce nu înţeleg. (Fr.)
** Sînt un ingrat ! (Fr.)
*** Totul este hotărît. (Fr.)
**** Este groaznic. (Fr.)

chinele mele defecte, şi chiar dacă nu e absolut răbdătoare, dar şi eu cum sînt de fapt, cu firea mea parşivă şi superficială?! Sînt ca un copil răzgîiat, avînd tot egoismul unui copil, minus nevinovăţia lui. Timp de douăzeci de ani a avut grijă de mine, ca o dădacă, *cette pauvre tante,* cum spune graţios Lise... Şi deodată, după douăzeci de ani, copilaşul s-a hotărît să se însoare; însoară-mă şi însoară-mă, scrisoare după scrisoare, iar capul ei e plin de comprese în oţet şi... iată-mă că mi-am atins scopul, duminică voi fi un om căsătorit, ca să vezi... Şi de ce am stăruit atîta? Ei bine, de ce i-am scris atîtea scrisori? Da, uitasem: Lise o adoră pe Daria Pavlovna, cel puţin aşa spune; zice despre ea: *„C'est un ange* *, cu toate că e cam ascunsă". Ele amîndouă m-au sfătuit, chiar şi Praskovia... deşi, greşesc, Praskovia nu m-a sfătuit. O, cît venin ascunde în suflet această Korobocika! De altfel nici Lise, propriu zis, nu m-a sfătuit: „Ce nevoie ai să te însori; ai destule satisfacţii de savant". Şi a rîs. I-am iertat acest rîs, pentru că şi inima ei suferă. Şi totuşi, zic ele, dumneata nu poţi rămîne fără o femeie. Se apropie vîrsta cînd vei avea nevoie neapărat de cineva lîngă dumneata, iar ea te va îngriji... *Ma foi* **... şi eu personal, în timp ce şedeam cu dumneata, m-am gîndit că providenţa mi-o trimite la apusul zilelor mele zbuciumate ca să mă îngrijească sau ce mai... *enfin,* o să fie nevoie de ea în gospodărie. Uită-te ce gunoi e în casă, ce dezordine; mai deunăzi am spus să se deretice, şi uite cum zace cartea pe duşumea. *La pauvre amie* mereu se supără că nu ţin curat... Ei bine, de aci încolo nu se va mai auzi vocea ei! *Vingt ans!* *** Şi mi se pare că i s-au trimis şi ei scrisori anonime; închipuieşte-ţi, se zice că Nicolas ar fi vîndut lui Lebeadkin moşia. *C'est un monstre, et enfin* ****, cine este acest Lebeadkin? Lise ascultă, ascultă; o, de-ai şti cum ascultă! I-am iertat rîsul, văzînd-o cum ascultă şi *ce Maurice*... n-aş fi vrut să fiu în pielea lui de acum, *brave homme tout de même* *****, cam timid; de altfel, Dumnezeu cu el...

* E un înger. (Fr.)
** Crede-mă. (Fr.)
*** Douăzeci de ani! (Fr.)
**** Este un monstru, şi în fine. (Fr.)
***** Cumsecade totuşi. (Fr.)

Stepan Trofimovici tăcu ; obosise şi se încurcă, rămînînd cu capul lăsat în piept şi cu privirea apatic aţintită în podea. Profitai de această pauză ca să-i povestesc vizita mea în casa Filippov, exprimîndu-i tăios şi sec părerea că într-adevăr nu este exclus ca sora lui Lebeadkin (pe care n-o văzusem) să fi fost cîndva într-un fel oarecare o victimă a lui Nicolas, în perioada misterioasă a vieţii acestuia, cum se exprimase Liputin, şi că e foarte posibil că Lebeadkin, din anumite motive, primeşte din partea lui Nicolas bani, dar atîta tot. În ce priveşte însă clevetirile pe seama Dariei Pavlovna, toate astea le consider absurde, nişte denaturări josnice ale ticălosului de Liputin, cel puţin după cum susţine foarte convins Alexei Nilîci, pe care nu există nici un motiv să nu-l credem. Stepan Trofimovici ascultă asigurările mele cu un aer distrat, de parcă nu-l priveau cîtuşi de puţin. Amintii în treacăt şi convorbirea mea cu Kirillov, adăugînd că acest Kirillov e posibil să fie un nebun.

— Nu e nebun, dar e un om cu gîndirea mărginită, bîigui el moale, parcă în silă. *Ces gens-là supposent la nature et la société humaine autres que Dieu ne les a faites et qu'elles ne sont réelement* *. Cu oamenii aceştia unii caută să se pună bine, dar nu este cazul lui Stepan Verhovenski. I-am văzut atunci la Petersburg *avec cette chère amie* ** (o, cît am putut s-o jignesc atunci !) şi nu m-am speriat nici de înjurăturile, dar nici de laudele lor... N-or să mă sperie nici acum, *mais parlons d'autre chose...* *** Mi se pare că am făcut nişte lucruri îngrozitoare ; închipuieşte-ţi că i-am trimis ieri Dariei Pavlovna o scrisoare şi... pur şi simplu mă blestem pentru asta !

— Dar ce i-ai scris ?

— O, dragă prietene, crede-mă că am făcut-o cu cea mai nobilă intenţie. Am informat-o că i-am scris lui Nicolas cu cinci zile în urmă cu aceeaşi nobilă intenţie.

— Înţeleg acum ! strigai eu aprins. Şi ce drept ai avut dumneata să legi numele lor laolaltă ?

* Oamenii aceştia îşi imaginează natura şi societatea umană altfel decît le-a creat Dumnezeu şi decît sînt în realitate. (Fr.)

** Cu această scumpă prietenă. (Fr.)

*** Dar să vorbim despre altceva. (Fr.)

— Dar, *mon cher,* nu mă strivi complet, nu ţipa la mine; şi aşa sînt strivit, ca... un gîndac. Şi la urma urmelor, eu socot că atitudinea mea este cît se poate de onorabilă. Închipuieşte-ţi că realmente s-a petrecut ceva acolo... *en Suisse* *... sau era pe cale să se înfiripe. Nu sînt eu obligat să întreb în prealabil inimile lor, ca... *enfin,* să nu impietez asupra năzuinţei lor şi să nu le stau în cale?... Numai şi numai dintr-o pornire nobilă.

— Dumnezeule, ce inspiraţie stupidă ai avut! îmi scăpă mie involuntar.

— Stupidă, stupidă! Aşa este, se agăţă el cu o grabă febrilă de acest cuvînt. Niciodată n-ai spus un adevăr mai mare, *c'était bête mais que faire, tout est dit* **. Totuna e, mă însor, fie şi ca să acopăr „păcatele" altuia, atunci ce rost avea să mai scriu? Nu-i aşa?

— Iar o iei de la început!

— O, acum nu mă mai sperii de strigătele dumitale, acum nu mai ai de-a face cu Stepan Verhovenski de altădată; acela e înmormîntat; *enfin, tout est dit* ***. Şi de ce strigi? Numai pentru faptul că nu te însori dumneata şi nu dumneata va trebui să porţi o anumită podoabă pe cap? Iar te simţi şocat? Bietul meu prieten, dumneata nu cunoşti femeia, iar eu n-am făcut altceva decît s-o studiez mereu. „Dacă vrei să învingi lumea întreagă, învinge-te pe tine", singurul lucru pe care a reuşit să-l spună atît de nimerit un alt ins romantic ca dumneata, Şatov, fratele soţiei mele. Împrumut de la el cu multă plăcere acest aforism. Şi iată-mă gata să mă înving pe mine însumi, să mă căsătoresc, în schimb ce voi cuceri în loc de o lume întreagă? O, dragul meu, căsătoria este moartea morală a oricărui suflet mîndru, a oricărei independenţe. Viaţa conjugală mă va corupe, îmi va ştirbi toată energia, mă va lipsi de curajul bărbăţiei în slujirea cauzei, vor veni copii, care te pomeneşti că nici nu vor fi ai mei, adică bineînţeles că nu vor fi ai mei; un om înţelept nu se teme să privească adevărul în faţă... Liputin îmi propunea adineauri să-mi baricadez casa împotriva lui Nicolas; e un imbecil Liputin ăsta.

* În Elveţia. (Fr.)
** A fost o prostie, dar ce să-i faci, totul s-a hotărît. (Fr.)
*** Într-un cuvînt, totul e hotărît. (Fr.)

Femeia poate înşela şi ochiul atotvăzător. *Le bon Dieu* *, creînd femeia, ştia bineînţeles la ce se expune, dar eu sînt convins că ea a ştiut să-l deruteze şi l-a silit ea însăşi s-o creeze aşa cum arată şi... cu asemenea atribute ; altminteri, cine ar fi căutat să-şi ia pe cap asemenea griji pe degeaba ? Nastasia, eu ştiu, poate că se va supăra pentru asemenea idei deocheate, dar... *Enfin, tout est dit.*

Stepan Trofimovici s-ar fi dezminţit pe sine însuşi dacă ar fi omis să recurgă la acest liberpansism de cafenea, atît de înfloritor pe vremea lui ; în orice caz, de data aceasta îşi găsi consolidarea rostind acest calambur ; dar nu pentru mult timp.

— O, de n-ar mai veni de loc acest poimîine, această duminică ! strigă el deodată, acum însă cuprins de o totală exasperare. De ce adică să nu fie măcar singura săptămîna aceasta fără zi de duminică — *si le miracle existe* ** ? Ce o costă pe onorata providenţă să şteargă din calendar măcar o duminică, fie chiar şi pentru a demonstra unui ateist omnipotenţa sa *et que tout soit dit !* *** O, ce mult am iubit-o ! Douăzeci de ani, în toţi aceşti douăzeci de ani ea niciodată nu m-a înţeles.

— Dar despre cine vorbeşti ; nici eu nu te înţeleg ? întrebai eu cu mirare.

— *Vingt ans !* Şi niciodată nu m-a înţeles, e prea crud ! E cu putinţă oare să-şi închipuie ea că mă voi căsători de frică, de mizerie ? O, ce ruşine ! Tanti, tanti, pentru tine o fac !... Lasă să afle ea, această tanti, că ea e singura femeie pe care am adorat-o timp de douăzeci de ani ! Ea trebuie să afle acest lucru, altfel nimic nu se va întîmpla, altfel numai cu forţa ar putea să mă ducă sub *ce qu'on appelle le...* **** cunună.

Pentru prima oară mi-a fost dat să aud această mărturisire exprimată într-o formă atît de categorică. Nu voi ascunde că mi-a venit să pufnesc în rîs. Dar nu aveam dreptate.

— Numai el, numai el mi-a rămas acum, singura mea speranţă ! plesni el deodată din mîini, ca strălufgerat de un gînd nou. Acum nu-l mai am decît pe dînsul, pe bietul meu

* Bunul Dumnezeu. (Fr.)
** Dacă există miracole ? (Fr.)
*** Şi ca totul să se lămurească. (Fr.)
**** Aşa-numita. (Fr.)

băiat, el mă va salva şi, o, Doamne, de ce nu soseşte ! O, fiul meu, o, Petruşa al meu... şi chiar dacă nu merit numele de tată, ci mai curînd de tigru, totuşi... *laissez moi, mon ami* *, mă culc puţin ca să-mi adun gîndurile. Mă simt atît de obosit, atît de obosit, de altfel şi dumneata ar trebui, cred, să te culci, *voyez vous* **, e ora douăsprezece ..

Capitolul al patrulea

ŞCHIOAPA

I

Şatov nu se îndărătnici şi, răspunzînd invitaţiei din bileţelul meu, se prezentă pe la amiază la Lizaveta Nikolaevna. Intrarăm aproape împreună ; eu veneam ca să-i fac prima vizită. Erau acolo cu toţii, adică Liza, bătrîna Drozdova şi Mavriki Nikolaevici, în salonul cel mare, angajaţi într-o aprigă ciorovăială. Mama cerea ca Liza să cînte la pian un vals şi, cînd ea începu să cînte, i se năzări să susţină morţiş că valsul nu era cel cerut. Mavriki Nikolaevici, în naivitatea lui, luă apărarea Lizei asigurînd-o că valsul era exact acela care a fost comandat ; bătrîna, de necaz, izbucni în lacrimi. Era bolnavă şi se mişca cu greu. I se umflaseră picioarele şi de cîteva zile o ţinea mereu într-o toană, se lega de toţi, deşi de Liza s-a cam temut întotdeauna. Se bucurară vizibil de venirea noastră. Liza se îmbujoră la faţă de plăcere şi, adresîndu-mi un *merci*, pentru Şatov, bineînţeles, se îndreptă spre el, cercetîndu-l cu o privire curioasă.

Şatov se oprise stîngaci lîngă uşă. Mulţumindu-i că a venit, ea îl conduse la *maman*.

— Ţi-l prezint pe domnul Şatov, despre care ţi-am vorbit, iar dumnealui este domnul G-v un bun prieten al meu şi al

* Lasă-mă singur, dragă prietene. (Fr.)
** Vezi. (Fr.)

lui Stepan Trofimovici. Şi Mavriki Nikolaevici i-a făcut ieri cunoştinţa.

— Şi care este profesorul ?

— Nu există nici un profesor, *maman*.

— Ba există, chiar tu mi-ai spus că o să vie un profesor probabil că el e, arătă ea cu o mină dispreţuitoare spre Şatov.

— Niciodată nu ţi-am spus că o să vie un profesor. Domnul G-v e slujbaş, iar domnul Şatov, fost student.

— Student sau profesor tot din universitate sînt. Îţi place să mă contrazici mereu. Cel din Elveţia avea mustăţi şi bărbuţă.

— Acela era fiul lui Stepan Trofimovici şi *maman* îi tot spunea profesor, explică Liza şi-l pofti pe Şatov în celălalt capăt al salonului, să se aşeze pe divan.

— Cînd i se umflă picioarele, e totdeauna aşa, mă înţelegeţi, e bolnavă, şopti ea lui Şatov, continuînd să-l examineze cu aceeaşi privire curioasă şi mai cu seamă moţul lui de pe cap.

— Dumneata eşti militar ? mi se adresă bătrîna, lîngă care mă lăsase fără nici o milă Liza.

— Ba nu, sînt funcţionar...

— Domnul G-v este un bun prieten al lui Stepan Trofimovici, se auzi imediat glasul Lizei.

— Eşti în serviciul lui Stepan Trofimovici ? Păi, şi el e profesor ?

— O, Doamne. Dumneata, *maman*, probabil şi noaptea în vis ţi se năzar tot profesori, strigă cu necaz Liza.

— Văd destui şi ziua-n amiază mare. Iar tu atîta aştepţi, ca s-o contrazici pe maică-ta. Erai aici pe timpul şederii lui Nikolai Vsevolodovici la maică-sa, acum patru ani ?

Răspunsei afirmativ.

— Dar vreun englez a fost împreună cu voi ?

— Nu, n-a fost.

Liza rîse.

— Ei, vezi că n-a fost nici un fel de englez ? Înseamnă că toate sînt numai minciuni. Şi Varvara Petrovna şi Stepan Trofimovici mint amîndoi. Toţi mint.

— Tanti, şi ieri Stepan Trofimovici, au găsit un fel de asemănare între Nikolai Vsevolodovici şi prinţul Harry din *Henric IV* de Shakespeare ; şi acum mama este pornită să lă-

murească dacă a fost pe atunci vreun englez aici, ne explică Liza.

— Dacă n-a fost nici un Harry, înseamnă că n-a fost şi nici un englez. Nikolai Vsevolodovici îşi făcea de cap de unul singur.

— *Maman* înadins vorbeşte aşa, găsi cu cale Liza să-i explice lui Şatov, ştie foarte bine cine e Shakespeare, chiar eu i-am citit actul I din *Othello ;* dar acum e suferindă. *Maman,* auzi ? A bătut ora douăsprezece, e timpul să-ţi iei doctoria.

— A sosit doctorul, apăru în uşă camerista.

Bătrîna se ridică şi începu să-şi strige căţeluşa : „Zemirka, Zemirka, vino măcar tu cu mine". O căţeluşă oribilă, mică, bătrînă, Zemirka, nu voia să asculte şi se vîrî sub divanul pe care şedea Liza.

— Nu vrei ? Atunci nici eu nu te vreau. Adio, domnul meu, nu-ţi cunosc prenumele şi nici prenumele tatălui dumitale, mi se adresă ea mie.

— Anton Lavrentievici...

— Lasă, degeaba mi-o spui, îmi intră pe o ureche şi îmi iese pe cealaltă. Nu mă conduce, Mavriki Nikolaevici, am chemat-o numai pe Zemirka ; slavă Domnului, pot umbla încă şi singură ; iar mîine ies la plimbare.

Şi părăsi mînioasă salonul.

— Anton Lavrentievici, puteţi sta între timp de vorbă cu Mavriki Nikolaevici, te asigur că amîndoi veţi fi în cîştig dacă vă veţi cunoaşte mai de-aproape, zise Liza şi zîmbi prietenoasă lui Mavriki Nikolaevici, care se lumină îndată la chip sub privirea ei. Neavînd încotro, rămăsei să stau de vorbă cu Mavriki Nikolaevici.

II

Spre surprinderea mea Lizaveta Nikolaevna avea într-adevăr nevoie de colaborarea lui Şatov şi exclusiv în nişte chestiuni literare. Nu ştiu de ce, dar aveam impresia că îl chemase de fapt din alte motive. Noi, adică eu cu Mavriki Nikolaevici, văzînd că nu se ascund faţă de noi şi discută cu glas tare, începurăm să tragem cu urechea, după care am fost

invitaţi la sfat comun. Problema era că Lizaveta Nikolaevna concepuse de mult publicarea unei cărţi foarte folositoare, după părerea ei, dar din cauza lipsei totale de experienţă avea nevoie de un colaborator. Seriozitatea cu care se apucă să-i expună lui Şatov planul ei mă surprinse pînă şi pe mine. „Probabil că face parte din categoria oamenilor noi, gîndii eu, nu degeaba a stat în Elveţia." Şatov o asculta atent, cu ochii plecaţi în pămînt şi fără nici un semn de mirare că o domnişoară din lumea selectă, cu preocupări mondene, se apucă de asemenea lucruri cu totul nepotrivite.

Iată care era proiectul literar al Lizei. În Rusia se editează o mulţime de ziare şi reviste, în capitală şi în provincie, şi în paginile lor se relatează o sumedenie de întîmplări şi evenimente. Anul trece, publicaţiile se depun în dulapuri, ori sînt folosite pentru împachetat sau alte destinaţii de acest fel. O mulţime de fapte apărute astfel în presă produc impresie şi rămîn întipărite în memoria publicului, dar pe măsură ce trec anii se uită. Mulţi ar dori apoi să şi le reîmprospăteze în memorie, dar căutarea lor în arhive, în noianul de file, mai ales pentru cine nu a reţinut nici ziua, nici locul sau chiar anul cînd s-a produs evenimentul, este o muncă prea grea. Dacă s-ar aduna însă toate aceste fapte pe un an întreg într-un singur volum, după un anumit plan de prezentare şi după un anumit criteriu diriguitor, însoţit de un sumar, de indexuri ale categoriilor tematice, pe luni şi date, o asemenea culegere în volum ar putea să ofere o caracterizare a vieţii ruseşti pe un an întreg, deşi poate că numărul de fapte înregistrate astfel în presă ar reprezenta abia o mică parte faţă de tot ce s-a întîmplat.

— În loc de o mulţime de file vom avea astfel numai cîteva cărţi groase, asta-i tot, observă Şatov.

Dar Lizaveta Nikolaevna îşi apără proiectul cu înflăcărare, deşi nu se pricepea chiar aşa de bine să şi-l expună. Un singur volum, şi nu prea gros, asigura ea. Dar să zicem că ar fi ceva mai mare, totul va apărea însă absolut clar, pentru că esenţialul este şi criteriul de prezentare a faptelor ; bineînţeles nu totul va trebui să fie selecţionat şi retipărit. Decretele, dispoziţiile guvernului, măsurile locale, legile, deşi reprezintă nişte acte importante, în publicaţia proiectată pot fi omise. S-ar putea ca foarte mult material să fie lăsat la o parte şi să ne mărginim numai cu selectarea evenimente-

lor care mai mult sau mai puțin exprimă latura personală morală din viața poporului, personalitatea poporului rus la momentul dat. Bineînțeles, pot fi incluse : cazurile ciudate, incendiile, donațiile, tot felul de fapte bune și rele, expresii și discursuri, poate chiar și informații despre inundații, ba chiar și unele din decretele guvernului ; dar din toate acestea să se aleagă ceea ce este caracteristic epocii ; tot ce se va include va răspunde unei anumite concepții, aruncînd o lumină de ansamblu prin tendința lor orientativă. Și în sfîrșit cartea trebuie să prezinte interes chiar pentru o lectură ușoară, nu mai vorbim de faptul că trebuie să constituie un izvor de informație ! Ar fi, într-un fel, o imagine a vieții lăuntrice ruse, morale și spirituale, pe timp de un an. „Trebuie ca totul să fie vandabil. Aceste volume să se transforme în cărți de căpătîi, susținea Liza ; îmi dau seama că totul depinde de felul cum este conceput planul și de aceea m-am adresat dumitale", conchise ea. Se înflăcărase foarte tare și, cu toate că lămuririle ei erau cam vagi, confuze și necomplete, Șatov începuse să o înțeleagă.

— Prin urmare, se va constitui ceva cu tendință, o selecție a faptelor supusă unui anumit criteriu de orientare, murmură el, cu capul tot plecat.

— Nicidecum, nu e nevoie să selecționăm totul după o anumită tendință, și nici de tendință în sine nu e nevoie. O obiectivitate completă, iată tendința.

— De altfel n-ar fi rău să fie și cu tendință, se învioră Șatov, e cu neputință de evitat complet tendința din moment ce se propune o oarecare selecție. În felul de a selecționa faptele va apare și indicațiunea cum trebuie înțelese. Ideea dumneavoastră nu e rea.

— Așadar, găsești că este posibilă realizarea unei asemenea cărți ? se bucură Liza.

— Trebuie să ne mai gîndim, să chibzuim. E o întreprindere vastă. Nu se poate de la prima vedere spune nimic cu precizie. Ne lipsește experiența. De altfel chiar dacă publicăm un volum tot n-o să avem destulă experiență. Poate după mai multe experiențe de acest gen... Dar ideea este interesantă, utilă.

În sfîrșit el își ridică privirea și ochii îi păreau iluminați de plăcere, într-atît părea de interesat.

— E o idee a dumneavoastră personală ? întrebă el cu căldură și cam jenat.

— Să-ţi vină o asemenea idee nu-i mare lucru, dar planul e greu de conceput, zîmbi Liza. Nu prea mă pricep şi nici mintea nu mă ajută şi de aceea nu urmăresc decît ceea ce mi se pare mie însămi suficient de clar...

— Spuneţi că urmăriţi ?...

— Probabil cuvîntul nu este potrivit, nu-i aşa ? întrebă ea cu repeziciune.

— Ba de ce nu, e bun şi acest cuvînt ; n-am vrut să spun nimic special.

— Mi s-a părut, încă în străinătate, că aş putea fi şi eu cu ceva de folos, dispun de nişte sume care zac neîntrebuinţate ! De ce să nu contribui şi eu cu ceva la cauza comună ? De altfel ideea mi-a venit nu ştiu cum, spontan ; n-am reflectat cine ştie ce ca să ajung la ea şi am fost foarte fericită cînd mi-a venit ; acum însă mi-am dat seama că n-aş putea face nimic fără un colaborator, pentru că nu mă pricep să fac nimic singură. Colaboratorul, bineînţeles, va deveni şi coautorul volumului. Vom împărţi contribuţia pe jumătate. Al dumitale va fi planul şi munca, mie îmi revine ideea iniţială şi mijloacele de editare. Sper că publicaţia îşi va acoperi cheltuielile ?

— Dacă găsim un plan potrivit, cartea va merge.

— Te previn că nu-mi propun nici un fel de profituri, dar aş fi bucuroasă să ştiu că această carte o să aibă succes şi voi fi mîndră să realizez eventual şi un profit.

— Şi eu ce să fac pentru asta ?

— Păi, tocmai de aceea te-am invitat, ca să-ţi propun o colaborare... Totul va fi pe jumătate. Dumneata vei concepe planul.

— Dar de ce credeţi că aş fi capabil să concep un plan ?

— Mi s-a vorbit despre dumneata, am auzit şi aici... Ştiu că eşti un om foarte inteligent şi... că ai preocupări de acest gen şi... meditezi mult ; mi-a vorbit despre dumneata Piotr Stepanovici Verhovenski, în Elveţia, adăugă ea grăbită. El este un om foarte inteligent, nu-i aşa ?

Şatov îi aruncă o privire scurtă, fugară, şi îşi plecă iar ochii.

— De altfel şi Nikolai Vsevolodovici mi-a vorbit mult despre dumneata...

Şatov roşi brusc.

— De altfel, am aici cu mine un număr de ziare, apucă Liza grăbită, de pe scaun, un tean de ziare pregătit şi legat

cu o sforicică. Am încercat să subliniez niște fapte, notîndu-le prin numerotare... vei vedea.

Șatov luă pachetul.

— Ia-l acasă și cercetează-l, unde stai dumneata ?

— Pe strada Bogoiavlenskaia, în casa Filippov.

— Da, știu, acolo locuiește mi se pare și un căpitan alături de dumneata, domnul Lebeadkin ? reluă Luiza cu aceeași precipitare.

Șatov, cu pachetul suspendat în mînă, rămase așa pe fotoliu cam un minut, fără să răspundă și cu privirea mereu ațintită în podea.

— Pentru așa ceva poate că ar fi fost mai bine să alegeți pe altcineva, mă tem că n-am să vă fiu de nici un folos, zise el în sfîrșit, coborînd în mod foarte ciudat vocea, aproape pînă la șoaptă.

Liza se înroși.

— Despre ce anume vorbești ? Mavriki Nikolaevici ! strigă ea. Adu-mi, te rog, scrisoarea aceea.

Urmîndu-l pe Mavriki Nikolaevici, m-am apropiat și eu de cei doi.

— Te rog aruncă-ți ochii, se adresă ea brusc către mine, desfăcînd cu mare emoție scrisoarea. Ți s-a întîmplat vreodată să vezi așa ceva ? Citește, te rog, cu glas tare ; vreau ca și domnul Șatov să audă.

Cu destulă mirare citii următoarea misivă :

Desăvîrșitei domnișoare Tușina.
Stimată domnișoară
Elizaveta Nikolaevna !

O, făr-de seamăn e pe lume
Elizaveta Tușina !
Cînd ca turnată-n șa gonește
De-o rubedenie-nsoțită,
Și vîntu-i zbenguie zulufii,
Ori cînd la liturghie-ngenunchiază,
Cu maica ei alături,
Piosu-i chip bujorii arătîndu-și...
Tînjesc atunci la conjugale bucurii și legiuite
Și-n urmă-i, ca și maica ei, stau lăcrămat...

Compusă de către un neerudit într-o dispută.

„Stimată domnişoară !

Mai mult decît de oricine îmi pare rău de mine însumi, că nu mi-am pierdut glorios braţul la Sevastopol ; nici n-am călcat pe acolo, iar toată campania am făcut-o în serviciul ticăloasei aprovizionări, considerînd acest lucru o josnicie. Sînteţi o zeiţă antică, iar eu un nimic şi am întrezărit infinitul. Priviţi acestea ca nişte versuri, şi nimic mai mult, pentru că versurile sînt totuşi o inepţie şi justifică ceea ce în proză se consideră obrăznicie. Ar putea oare soarele să se supere pe un infuzor, dacă acest infuzor i-ar compune un poem din fundul unei picături de apă, în care sînt atîtea, dacă te uiţi prin microscop ? Pînă şi clubul pentru protecţia marilor dobitoace [33] din Petersburg, din sînul societăţii înalte, manifestă pe bună dreptate compasiune pentru cîine şi cal, şi dispreţuieşte micul infuzor, neamintind de el de loc, pentru că n-a evoluat încă deajuns. N-am evoluat nici eu. Gîndul la căsătorie mi s-ar fi părut caraghios ; curînd însă voi avea două sute de foste suflete de la o fiară cu chip de om pe care o dispreţuiţi. Aş putea să dau multe informaţii şi mă ofer pe bază de acte doveditoare, pînă la riscul cu Siberia. Nu desconsideraţi propunerea. Consideraţi că scrisoarea din partea infuzorului e în versuri.

Căpitanul *Lebeadkin,* prieten supus,
dispunînd şi de timp".

— Aşa ceva a putut să scrie un om beat şi mîrşav ! am strigat eu cuprins de indignare. Îl cunosc !

— Scrisoarea aceasta am primit-o ieri, începu să explice zorit Liza, roşindu-se. Mi-am dat seama imediat că e de la vreun nerod şi nici n-am arătat-o pînă acum mamei, ca să n-o indispun şi mai mult. Dar dacă va continua aşa, nu ştiu cum să procedez. Mavriki Nikolaevici vrea să se ducă la el ca să-i interzică. Întrucît te considerăm anticipat ca un colaborator, se adresă ea lui Şatov, şi întrucît locuieşti acolo, aş fi vrut să te întreb, ca să-mi fac o idee, la ce aş putea să mă aştept din partea lui pe viitor ?

— E un beţiv şi un ticălos, bîigui aproape în silă Şatov.

— E chiar atît de redus ?

— N-aş spune, nu e de loc prost, cînd nu e beat.

— Am cunoscut un general care scria nişte versuri exact ca acestea, observai eu rîzînd.

— Şi totuşi din scrisoarea aceasta se vede că şi-a pus ceva în gînd, strecură pe neaşteptate tăcutul Mavriki Nikolaevici.

— Aud că stă cu o soră a lui ? întrebă Liza.

— Da, cu soră-sa.

— Se zice că o tiranizează, este adevărat ?

Şatov ridică iar o privire fugară asupra Lizei, se încruntă, mormăi : „Nu mă priveşte !" şi se îndreptă spre uşă.

— Aşteaptă un pic, strigă alarmată Liza, unde pleci ? Am avea încă atîtea de vorbit...

— Ce să mai vorbim ? Mîine vă dau răspunsul...

— Despre chestiunea principală, a tipografiei ! Crede-mă, te rog, nu glumesc de loc, vreau în modul cel mai serios să întreprind acest lucru, îl asigură Liza cu nelinişte crescîndă. Dacă hotărîm publicarea, unde o vom tipări ? Doar este problema cea mai importantă, căci nu vom pleca pentru asta tocmai la Moscova, iar în tipografia de aici o asemenea ediţie este imposibilă. Sînt decisă de mult să-mi procur o tipografie, fie chiar şi pe numele dumitale, şi *maman*, sînt convinsă, va permite, dar numai dacă e pe numele dumitale...

— Dar de ce vă închipuiţi că eu m-aş pricepe în chestiuni tipografice ? întrebă posomorît Şatov.

— Pentru că Piotr Stepanovici s-a referit tocmai la dumneata în Elveţia, că adică te-ai pricepe să conduci o tipografie şi cunoşti această problemă. A vrut să-mi dea chiar şi un bileţel în acest scop, dar se vede că a uitat.

Şatov, după cît mi-aduc aminte acum, se schimbă la faţă, rămînînd încă cîteva secunde în tăcere, apoi părăsi brusc camera.

Liza se supără.

— Totdeauna pleacă aşa ? se întoarse ea spre mine.

Dădui din umeri, dar Şatov se întoarse brusc, se duse direct la masă şi depuse pachetul cu ziare pe care-l luase :

— Nu pot să vă fiu colaborator, n-am timp...

— Dar pentru ce, pentru ce ? Am impresia că te-ai supărat ? îl întrebă Liza cu glas amărît şi implorator.

Tonul şi accentele glasului ei părură că îl uimesc ; cîteva clipe el o privi ţintă, ca şi cum ar fi vrut să-i pătrundă gîndurile.

— Oricum, mormăi el încet, nu vreau...

Şi plecă de tot. Liza rămase complet uluită, ba mi se păru chiar exagerat de uluită.

— Ce om straniu ! zise tare Mavriki Nikolaevici.

III

„Straniu", într-adevăr, dar toate astea ascundeau multe lucruri neclare. Se întrevedeau nişte dedesubturi. N-aveam nici o încredere în posibilitatea editării unei asemenea publicaţii, apoi, scrisoarea aceasta stupidă, din care reieşea însă prea transparent oferta unui denunţ „pe bază de acte", pe care o treceau sub tăcere şi preferau să discute despre cu totul altceva ; în sfîrşit, această tipografie şi plecarea bruscă a lui Şatov tocmai pentru că se deschisese vorba despre tipografie. Toate acestea mă făcură să cred că înainte de venirea mea aici se petrecuse ceva ce nu-mi era cunoscut ; că eu, aşadar, eram cu totul de prisos şi că lucrurile astea nu mă priveau de loc. De altfel era şi timpul să plec, stătusem prea mult pentru o primă vizită. Mă apropiai de Lizaveta Nikolaevna să-mi iau rămas bun.

Părea că uitase de prezenţa mea în încăpere şi rămăsese îngîndurată pe locul în care stătea lîngă masă, cu capul plecat şi cu privirea fixată într-un punct de pe covor.

— Pleci şi dumneata, la revedere, murmură ea cu tonul ei amabil de totdeauna. Transmite salutul meu lui Stepan Trofimovici şi convinge-l să treacă pe la mine cît mai curînd. Mavriki Nikolaevici, Anton Lavrentievici pleacă. Te rog s-o scuzi pe *maman,* nu va putea să iasă ca să-şi ia rămas bun de la dumneata...

Coborîsem scările, cînd mă pomenii deodată cu feciorul ajungîndu-mă din urmă :

— Cucoana vă roagă mult să vă reîntoarceţi...

— Cucoana sau Lizaveta Nikolaevna ?

— Dumneaei.

O găsii pe Liza de data aceasta într-un salonaş alăturat salonului mare în care fuseserăm primiţi adineauri. Uşa spre salonul mare, în care rămăsese acum numai Mavriki Nikolaevici, era închisă de tot.

Liza îmi zîmbi, dar chipul ei era palid. Stătea în mijlocul încăperii vădit nehotărîtă, pradă unei frămîntări nemărturisite ; deodată însă mă prinse de mînă, ducîndu-mă repede lîngă fereastră.

— Vreau s-o văd pe *ea* negreşit şi chiar acum, îmi şopti, aţintindu-şi asupra-mi privirea febrilă, hotărîtă şi nerăbdătoare, care nu admitea nici o umbră de împotrivire. Trebuie s-o văd cu ochi mei şi îţi solicit ajutorul.

Se afla într-o stare de zbucium sfîşietor, ajuns pînă la exasperare.

— Pe cine vreţi să vedeţi, Lizaveta Nikolaevna ? o întrebai eu speriat.

— Pe Lebeadkina aceea, pe şchioapă... este adevărat că e şchioapă ?

Eram consternat.

— N-am văzut-o niciodată, dar am auzit că este şchioapă, chiar ieri am auzit, bîiguii eu cu grabă febrilă şi tot în şoaptă.

— Trebuie s-o văd negreşit. Ai putea să-mi aranjezi asta chiar în cursul zilei de azi ?

Mă cuprinse o milă teribilă de ea.

— Este imposibil, de altfel nici nu m-aş pricepe cum s-o fac, încercai s-o opresc, mă voi duce la Şatov...

— Dacă nu reuşeşti să aranjezi pentru ziua de mîine, mă voi duce eu singură, pentru că Mavriki Nikolaevici a refuzat. Mă bizui numai pe dumneata, n-am pe nimeni altul ; am vorbit cu Şatov într-un mod stupid... Sînt convinsă că eşti un om absolut cinstit, ba poate chiar şi devotat mie, te rog numai fă tot ce se poate.

Mă simţii cuprins de o dorinţă nemărginită să-i fiu de ajutor în toate.

— Iată ce-o să fac, reflectai eu după cîteva clipe, mă duc astăzi singur, ca s-o văd *neapărat !* Voi proceda în aşa fel ca s-o văd, vă dau cuvîntul meu de onoare ; vă cer numai permisiunea să mă încredinţez lui Şatov.

— Spune-i că nutresc această dorinţă şi că nu pot să mai aştept, şi să ştie de asemenea că în ceea ce i-am vorbit n-am avut nici un gînd să-l induc în eroare. A plecat poate tocmai din cauză că este prea cinstit şi nu i-a plăcut faptul că n-aş fi fost sinceră cu el. Ar greşi, nu-l înşel ; vreau cu adevărat să public şi să înfiinţez o tipografie...

— Este cu adevărat un om cinstit, un om cinstit, confirmai cu multă căldură.

— De altfel, dacă pînă mîine nu se va aranja nimic, mă voi duce singură, orice ar fi şi chiar dacă vor afla toţi.

— Înainte de trei n-am să pot veni la dumneavoastră, precizai eu, venindu-mi puţin în fire.

— Prin urmare, la ora trei. Prin urmare, am avut dreptate să presupun ieri la Stepan Trofimovici că aş putea conta pe dumneata ca pe un om devotat mie? zîmbi ea, strîngîndu-mi febril mîna şi grăbindu-se să se întoarcă la Mavriki Nikolaevici.

Plecai copleşit de făgăduiala pe care o făcusem şi neînţelegînd de fapt ce se întîmplase. Văzusem o femeie cuprinsă de o nemărginită disperare şi care nu se temea să se compromită printr-o confidenţă în faţa unui om aproape necunoscut ei. Zîmbetul plin de feminitate, într-o clipă atît de grea pentru dînsa, şi aluzia cum că observase de ieri sentimentele mele mă loviră ca un vîrf de cuţit în inimă; dar îmi părea rău, îmi părea rău de dînsa, iată totul. Secretele ei deveniseră brusc pentru mine nişte lucruri sacre şi, dacă acum cineva ar fi încercat să mi le dezvăluie, mi-aş fi astupat probabil urechile, nevoind să ascult mai departe. Presimţeam doar ceva... Şi totuşi nu vedeam de loc cum voi putea aranja ceea ce mi se cerea. Mai mult, nici acum nu înţelegeam prea bine ce anume va trebui să aranjez: o întîlnire, dar ce fel de întîlnire? Şi cum aş putea să le pun faţă-n faţă, între patru ochi? Toată speranţa mea era în Şatov, deşi era de prevăzut că el nu mă va ajuta cu nimic. Şi totuşi primul lucru pe care îl făcui fu să alerg direct la el.

IV

Abia seara, către ora opt, îl găsii acasă. Spre surprinderea mea avea musafiri: unul era Alexei Nilîci, celălalt, un domn pe care îl cunoscusem mi se pare cu totul în treacăt, cu numele de Şigaliov, frate bun cu nevasta lui Virghinski.

Acest Şigaliov se afla cam de vreo două luni prin oraşul nostru; nu ştiu de unde venise; auzisem numai că publicase un articol într-una din revistele progresiste din Petersburg.

Virghinski îmi făcuse cunoştinţă cu el cu totul ocazional, pe stradă. În viaţa mea nu văzusem pe chipul unui om atîta încruntare, posomorîre, morocăneală. Se uita cu nişte ochi, ca şi cum s-ar fi aşteptat în orice clipă la o catastrofă a lumii şi nu aşa, ipotetic, pe bază de nişte profeţii care s-ar putea nici să nu se adeverească, ci avînd toată certitudinea că poimîine dimineaţă, să zicem, exact la ora zece şi douăzeci şi cinci minute faptul se va împlini. Nu schimbasem atunci aproape nici un cuvînt cu el, ci doar ne strînsesem mîna cu aerul unor conspiratori. Cel mai mult mă uimiseră urechile lui de o mărime nefirească : lungi, late şi groase, neobişnuit de mult depărtate în lături. Avea mişcări lente şi neîndemînatice. Dacă Liputin a visat vreodată că falansterul va putea fi realizat cîndva în gubernia noastră, omul acesta ştia probabil cu precizie ziua şi ora cînd acest lucru se va înfăptui. Îmi făcuse o impresie sinistră ; iar cînd dădui de el acum la Şatov rămăsei foarte mirat, mai ales că Şatov nu era de loc amator de oaspeţi.

Încă de la scară se auziră glasurile lor tari, vorbind toţi trei deodată, angajaţi se pare într-o dispută ; dar în clipa în care apărui, tăcură ca la comandă. Discutau în picioare, iar acum deodată se aşezară cu toţii, încît trebui să mă aşez şi eu. Tăcerea această stupidă continuă cel puţin trei minute. Şigaliov, deşi mă recunoscuse, se făcu totuşi că nu mă cunoaşte şi nu din ostilitate probabil, ci pur şi simplu fiindcă aşa înţelegea el. Cu Alexei Nilîci schimbai un salut din cap, dar tot în tăcere şi fără să ne stringem mîna. Şigaliov îşi îndreptă, în cele din urmă, privirea severă şi încruntată asupra mea, cu naiva convingere probabil că eu mă voi ridica imediat şi voi pleca. În sfîrşit, Şatov se sculă de pe scaun şi cu el şi ceilalţi. Plecară fără să-şi ia rămas bun şi numai Şigaliov îi spuse din uşă lui Şatov, care îi conducea :

— Ţine minte că eşti dator să prezinţi un raport.

— Puţin îmi pasă de rapoartele voastre şi nu datorez nimănui nici un fel de raport, zise Şatov petrecîndu-l şi încuie în urmă-i uşa cu zăvorul.

— Culici * ! zile el, privindu-mă cu un surîs cam acru.

* Păsări de baltă prevestitoare de ploaie. În folclorul rus : fiăcău care vine la şezătoare cu faţa învăluită, ascunsă sub basma. Aici, la figurat — enigmatici.

Avea faţa supărată şi mi se păru destul de ciudat că vorbi el cel dintîi. De obicei, întotdeauna cînd treceam pe la el (foarte rar de altfel), el se aşeza încruntat într-un colţ, răspundea morocănos şi numai după o destul de lungă tăcere se înviora şi începea să discute cu plăcere. În schimb, cînd îşi lua rămas bun, se încrunta iar de fiecare dată şi îţi deschidea uşa cu aerul omului care este bucuros să scape de prezenţa unui inamic personal.

— La acest Alexei Nilîci am luat ieri ceaiul, zisei eu, se pare că ateismul l-a scrîntit la cap.

— Ateismul rus n-a depăşit niciodată stadiul calambururilor, mormăi Şatov, vîrînd o lumînare nouă în locul celei arse aproape complet.

— Şi totuşi de data aceasta mi s-a părut că nu am de-a face cu un amator de calambururi ; e drept că nu se pricepe să vorbească nici simplu, necum în calambururi.

— Oameni de carton ; din cauza servilismului gîndirii lor, zise calm Şatov, aşezîndu-se într-un colţ pe scaun şi proptindu-şi palmele pe genunchi. Există şi destulă ură, reluă el, după un minut de tăcere. Ei primii s-ar simţi grozav de nenorociţi, dacă Rusia s-ar transforma cumva brusc, fie chiar şi după concepţia lor, şi ar deveni deodată extraordinar de bogată şi fericită. N-ar mai avea pe cine să urască, pe cine să scuipe, n-ar mai fi de cine să-şi bată joc ! Avem de-a face aici numai şi numai cu o imensă ură animalică faţă de Rusia, care le-a intrat în sînge... şi nici un fel de lacrimi nevăzute pentru soarta lumii nu există sub rîsul lor văzut ! Niciodată încă n-au fost rostite în Rusia cuvinte atît de false ca despre aceste lacrimi nevăzute ! strigă el aproape cu furie.

— Dumnezeu ştie ce tot spui ! rîsei eu.

— Iar dumneata eşti un „liberal moderat", zîmbi la rîndu-i Şatov. De ! se grăbi el brusc să adauge, mi se pare că n-am nimerit-o cu expresia „servilismul gîndirii" ; probabil că o să-mi răspunzi : „Tu eşti fiul unui servitor, eu niciodată n-am fost servitor".

— Nici prin cap nu mi-a trecut un asemenea gînd... Ce ţi-a venit !

— Nu e nevoie să te scuzi, nu mă tem de dumneata. Atunci m-am născut numai din servitor, acum însă am şi devenit un servitor la fel ca dumneata. Liberalul nostru rus

înainte de toate este un servitor şi atîta aşteaptă, să i se ofere posibilitatea de a-i lustrui cuiva cizmele.

— Care cizme? Ce fel de alegorie e asta?

— Nici o alegorie! Văd că rîzi... Stepan Trofimovici a spus un adevăr, afirmînd că zac copleşit sub greutatea unui pietroi, copleşit, dar nu şi strivit, ci numai mă zbat în convulsii; e o bună comparaţie.

— Stepan Trofimovici susţine că te-ai scrîntit pe chestia nemţilor, rîsei eu. Orice ai spune însă, ceva ceva tot am şterpelit noi de la nemţi şi am vîrît în buzunarul nostru.

— Am luat douăzeci de copeici şi am dat o sută de ruble.

Cîtva timp rămaserăm în tăcere.

— Chestia asta a clocit-o el în America.

— Cine? Ce a clocit?

— Mă gîndesc la Kirillov. Patru luni de zile am zăcut acolo împreună într-o izbă pe duşumea.

— Ai călătorit în America? mă mirai eu. Nu mi-ai povestit niciodată.

— Ce să mai povestesc. Acum trei ani am plecat cîteşitrei împreună pe un vapor de emigranţi în Statele de Nord ale Americii, pe ultimii bănişori, „ca să gustăm din viaţa muncitorului american şi în felul acesta să verificăm prin *propria* noastră experienţă starea omului în cea mai cumplită situaţie socială pentru el". Iată cu ce scop am plecat.

— Doamne! rîsei eu. Păi, pentru aşa ceva n-aveaţi decît să plecaţi în oricare din guberniile noastre pe timpul muncilor de vară, „ca să vă faceţi o experienţă personală proprie", ce nevoie mai aveaţi să porniţi tocmai în America!

— Ne-am angajat acolo ca lucrători la un exploatator; ne adunaserăm la el acolo vreo şase ruşi: studenţi, chiar şi moşieri plecaţi de pe moşiile lor, chiar şi ofiţeri — toţi animaţi de acelaşi scop măreţ. Bineînţeles, am lucrat, am transpirat, ne-am chinuit, ne-am istovit, şi în cele din urmă eu şi Kirillov a trebuit să plecăm, ne-am îmbolnăvit, n-am rezistat. Proprietarul exploatator ne-a ciupit zdravăn la socoteală, în loc de treizeci de dolari, după cum ne înţelesesem, ne-a plătit mie opt, lui cincisprezece; am mîncat şi bătaie acolo de cîteva ori. Şi uite aşa, rămaşi fără de lucru, am zăcut cu Kirillov într-un orăşel pe duşumea alături patru luni încheiate; el cu gîndurile lui, eu cu ale mele.

— Şi aţi mîncat, zici, bătaie de la patron ? În America ? Îmi închipui ce l-aţi mai înjurat...

— De loc, dimpotrivă, am hotărît îndată că „noi, ruşii, în faţa americanilor, sîntem nişte băieţandrii nepricepuţi şi că trebuia să ne naştem în America sau cel puţin să trăim acolo ani de-a rîndul împreună cu americanii, ca să ajungem la nivelul lor". Ce mai vorbă : cînd pentru un lucru de o para ni se pretindea un dolar, plăteam cu toată plăcerea, ba şi cu pasiune. Lăudam totul : spiritismul, linşajul, revolverele, vagabonzii. Într-o zi, călătorind, un om îşi vîrî mîna în buzunarul meu, scoase peria mea de cap şi începu să-şi pieptene părul ; noi, cu Kirillov, am schimbat priviri şi ne-am zis în gînd că e bine aşa şi că ne place grozav...

— Ciudat însă că la noi asta nu numai că îşi face loc în capetele unora, dar că se şi preia în practică, observai eu.

— Oameni de carton, repetă Şatov.

— Şi totuşi, ca să treci oceanul pe un vapor de emigranţi, într-o ţară necunoscută, fie chiar şi cu scopul „de a cunoaşte prin proprie experienţă" etc., într-adevăr este o dovadă de generoasă fermitate... Şi cum ai scăpat de acolo ?

— Am scris unui om din Europa şi el mi-a trimis o sută de ruble.

Spunînd toate astea, Şatov rămăsese după obiceiul lui tot timpul cu ochii aţintiţi în pămînt, chiar şi în momentele cînd se înflăcăra. Şi deodată îşi ridică privirea :

— Vrei să ştii numele acestui om ?

— Cine e ?

— Nikolai Stavroghin.

Se ridică brusc, se întoarse cu faţa spre biroul lui de scris improvizat şi începu să caute ceva pe el. Circulau la noi zvonuri vagi, dar statornic nedezmînţite, cum că nevastă-sa la Paris s-ar fi aflat un timp în relaţii cu Nikolai Stavroghin şi anume cu doi ani în urmă, adică exact în perioada cînd Şatov era în America ; e drept că mult după ce îl părăsise la Geneva. „În cazul acesta, ce rost mai avea să citeze acum acest nume şi să intre în asemenea amănunte ?" mă gîndii eu.

— Nici pînă astăzi nu i-am restituit încă aceşti bani, se întoarse el către mine, privindu-mă ţintă ; apoi se aşeză pe locul său din colţ şi mă întrebă brusc pe un ton cu totul

schimbat şi cu vocea înăsprită : Îmi închipui că ai venit la mine cu un scop oarecare ; despre ce este vorba ?

I-am relatat imediat totul în ordine strict cronologică, adăugînd că deşi mi-am revenit acum îndeajuns din zăpăceala clipelor acelea, dar mă simt şi mai încurcat : mi-am dat seama că este o chestiune foarte importantă pentru Lizaveta Nikolaevna, că aş vrea mult s-o ajut, dar că din nenorocire nu numai că nu ştiu cum să-mi ţin făgăduiala, dar nici nu prea îmi dau seama ce anume i-am promis. Apoi îi confirmai încă o dată cu toată seriozitatea că nu a fost în intenţia Lizei să-l inducă în eroare într-un fel oarecare, fiind absolut străină vreunui asemenea gînd ascuns ; că s-a iscat de fapt o inexplicabilă neînţelegere şi că ea este foarte amărîtă de plecarea lui atît de bruscă.

Mă ascultă cu multă atenţie.

— Poate că, într-adevăr, după obiceiul meu am făcut o gafă adineauri... Iar dacă ea n-a înţeles de ce am plecat în felul acesta... cu atît mai bine pentru dînsa.

Se sculă, se duse la uşă şi o întredeschise ascultînd spre scară.

— Ai vrea s-o vezi pe acea persoană ?

— Doar atît, dar cum s-o fac ? sării eu bucuros.

— Păi, să mergem pur şi simplu acolo cît timp e singură. Altminteri, dacă află el că am fost la dînsa o stîlceşte în bătaie. De multe ori am vizitat-o aşa pe furiş. Mai dăunăzi a trebuit să-l smulg cu forţa de lîngă ea cînd se apucase iar s-o bată.

— Ce spui ?

— Ce puteam face ? L-am apucat de păr şi l-am tras ca s-o scap. A vrut să sară la bătaie cu mine, dar l-am speriat puţintel şi cu asta totul s-a terminat. Mă tem însă că într-o zi, întorcîndu-se beat, îşi va aduce aminte şi o s-o ia la bătaie şi pentru asta.

Coborîrăm imediat jos.

V

Uşa spre încăperile lui Lebeadkin era doar închisă, fără să fie încuiată, şi am intrat nestingheriţi. Toată încăperea consta din două cămăruţe mici, mizere, cu pereţii înnegriţi

de fum, pe care literalmente atîrnau în fîşii nişte tapete murdare. Cîndva, cu ani în urmă, era aici o cîrciumă, înainte ca Filippov, proprietarul, s-o fi mutat în casa cea nouă. Celelalte încăperi, care serveau altădată drept local propriu-zis, erau acum încuiate ; iar aceste două cămăruţe fuseseră închiriate lui Lebeadkin. Mobilierul, cu excepţia unui fotoliu vechi cu un braţ lipsă, consta din simple bănci şi mese de brad. În cealaltă cameră, în colţ, se afla un pat acoperit cu o plapumă de cit, aparţinînd domnişoarei Lebeadkina, iar căpitanul, culcîndu-se să doarmă, se trîntea regulat pe duşumea, adesea aşa îmbrăcat cum era. Peste tot se vedeau firimituri, gunoaie, urme de apă vărsată ; o cîrpă mare, groasă şi udă, zăcea în mijlocul primei odăi, chiar pe duşumea, şi tot aici într-o băltoacă de apă se vedea un papuc scîlciat. Era limpede că nimeni aici nu deretică, sobele nu se încălzesc, mîncare nu se găteşte ; n-aveau nici samovar, după cum am înţeles din lămuririle sumare date de Şatov. Căpitanul şi sora lui sosiseră în localitate absolut fără nici un fel de bagaje, ca nişte cerşetori şi, după cum spunea Liputin, el a început prin a bate pragurile unor case cerşind ; dar căpătînd pe neaşteptate o sumă de bani, s-a apucat imediat de băutură, umbla tot timpul ameţit, şi nu-i păsa de loc de neorînduiala din casă.

Domnişoara Lebeadkina, pe care rîvneam atît de mult s-o văd, şedea cuminte şi neauzită într-un colţ din a doua încăpere, la masa de bucătărie din lemn de brad, pe o bancă. Nu ne-a adresat nici un cuvînt cînd am deschis uşa, nici nu s-a mişcat de la locul ei. Şatov spunea că uşa lor nici nu se încuie, iar o dată uşa din antreu a stat deschisă la perete toată noaptea. La lumina unei lumînări mici, subţiri, înfiptă într-un sfeşnic de fier, am reuşit să disting trăsăturile unui chip de femeie de vreo treizeci de ani, cu aerul bolnăvicios, firavă la trup, îmbrăcată într-o rochie veche de stambă, de culoare închisă, cu gîtul lung neacoperit şi cu părul rar întunecat, legat la ceafă într-un nod de mărimea unui pumnişor de copil de doi ani. Ne privi destul de veselă ; afară de sfeşnic, în faţa ei pe masă se afla o oglinjoară în cadru de lemn cum se pot vedea la ţară, un pachet vechi de cărţi de joc, un volumaş uzat de cîntece şi o chiflă albă nemţească, din care cineva muşcase o dată sau de două ori. Se

putea observa că domnişoara Lebeadkina se dă cu cremă şi cu fard pe obraz şi-şi drege cu ceva şi buzele ; sprîncenele ei frumos arcuite, subţiri şi brune, de asemeni erau date cu negru. Pe fruntea îngustă, dar înaltă, cu tot fardul, se desenau destul de clar trei cute lungi. Ştiam că este şchioapă, dar în faţa noastră ea nu se mai ridică să umble. Cîndva, în prima ei tinereţe, această fată slăbită poate că era destul de atrăgătoare ; dar ochii ei blînzi, calzi, cenuşii şi acum erau minunaţi ; o lumină visătoare, plină de bucurie naivă, se revărsa din privirea ei blîndă, aproape radioasă. Această bucurie calmă, lină, care se exprima în zîmbetul ei mă surprinse nespus, mai ales după tot ceea ce auzisem despre nagaica căzăcească şi toate sălbăticiile fratelui ei. Părea curios că în loc de un sentiment penibil de silă, sau de sfiiciune amestecată cu teamă, pe care-l încearcă omul în prezenţa unor asemenea fiinţe bătute de Dumnezeu, am simţit că-mi face pur şi simplu plăcere chiar din prima clipă s-o privesc şi doar un fel de milă, nicidecum de silă, m-a cuprins ulterior.

— Uite aşa stă mereu şi literalmente zile întregi singură-singurică, nici nu se urneşte din loc, ghiceşte în cărţi sau se priveşte în oglinjoară, mi-o arătă din prag Şatov. El nu-i dă nimic de mîncare. Bătrînica din pavilion îi mai aduce din cînd în cînd de pomană cîte ceva ; cum de-o lasă cu lumînarea aprinsă !

Spre mirarea mea, Şatov vorbea tare, ca şi cum ea nici n-ar fi fost de faţă.

— Bună ziua, Şatuşka ! îi zîmbi domnişoara Lebeadkina.

— Ţi-am adus un musafir, Maria Timofeevna, zise Şatov.

— Musafirul să fie binevenit. Nu ştiu pe cine mi-ai adus, nu-mi amintesc să-l fi văzut, mă privi ea atentă din spatele lumînării şi imediat se adresă lui Şatov (iar de mine nu se mai ocupă de loc în tot timpul convorbirii, ca şi cum nici n-aş fi fost prezent lîngă ei). Te-ai plictisit probabil stînd singur şi umblînd de colo, pînă colo prin cameră ? rîse ea dezvăluind două şiraguri de dinţi superbi.

— M-am şi plictisit, dar şi pe tine am vrut să te văd.

Şatov trase mai aproape de masă banca ; se aşeză invitîndu-mă şi pe mine lîngă el.

— Sînt totdeauna bucuroasă să stau de vorbă, numai că tare-mi vine să rîd de tine, Şatuşka, parcă eşti un călugăr. De cînd nu te-ai mai pieptănat ? Ia să-ţi aranjez eu părul,

şi scoase din buzunar un pieptene mic. Cred că de atunci cînd te-am pieptănat ultima oară nici nu ţi-ai mai atins părul ?

— N-am nici pieptene, rîse Şatov.

— Adevărat ? Îţi fac eu cadou unul, dar nu pe ăsta, ci un alt pieptene, să-mi aduci numai aminte.

Cu aerul cel mai serios ea se apucă să-l pieptene, îi făcu şi o cărare, apoi se trase puţin înapoi, ca să vadă mai bine dacă totul e în ordine, şi-şi vîrî iar pieptenele în buzunar.

— Mă uit la tine, Şatuşka, clătină ea din cap, eşti un om cu scaun la cap, dar te plictiseşti. Mă uit la voi şi mă minunez ; nu înţeleg, cum poate un om să se plictisească. Tristeţea nu este plictiseală. Eu nu mă plictisesc. Sînt veselă.

— Şi cînd vine fratele tu, tot veselă eşti ?

— Vorbeşti de Lebeadkin ? El e lacheul meu şi mi-e totuna dacă e aici sau nu. Îl strig : „Lebeadkin, adu-mi apă ; Lebeadkin, adu-mi papucii", iar el aleargă ; uneori mă prinde şi păcatul să rîd de el, atît e de caraghios.

— Şi uite aşa tot timpul, zise cu glas tare şi fără jenă, adresîndu-mi-se, Şatov. Ea într-adevăr îl tratează ca pe un lacheu ; am fost de faţă cînd îi striga : „Lebeadkin, adu-mi apă" şi rîdea în hohote ; toată diferenţa e că el de fapt nu aleargă după apă, ci o bate pentru asta ; dar ea nu se teme de loc. Are nişte crize nervoase, aproape zilnic, care îi atacă memoria, încît după aceste crize uită totul, tot ce se întîmplase cu cîteva minute înainte, şi e mereu în deficienţă cu noţiunea de timp. Crezi că ea mai ţine minte cum am intrat ; poate că şi ţine minte, dar sînt sigur că-şi închipuie totul în felul ei şi ne consideră acum şi pe dumneata şi pe mine altcineva decît sîntem noi în realitate, deşi a reţinut că eu sînt Şatuşka. N-are nici o importanţă că spun toate astea cu glas tare ; din clipa în care omul nu vorbeşte cu ea, încetează să-l mai asculte şi se avîntă în lumea ei de visuri ; exact : se avîntă. E o visătoare nemaipomenită ; cîte opt ore pe zi e în stare să stea într-un loc. Uite, în faţa ei este o chiflă, de dimineaţă pînă acuma poate că a muşcat o singură dată din ea şi o va termina probabil mîine. Uită-te acum, s-a apucat să dea în cărţi...

— Dau eu, dau, Şatuşka, dar nu prea îmi iese cum trebuie, prinse deodată firul Maria Timofeevna, la auzul ultimului cuvînt şi, fără să se uite, întinse mîna stîngă spre

chiflă (probabil tot la auzul vorbelor despre chiflă). Apucă în sfîrşit chifla, dar după ce o ţinu un timp în mîna stîngă, captivată de reluarea conversaţiei, o lăsă pe masă cu o mişcare mecanică şi fără să fi muşcat măcar o dată.

— Îmi cade mereu acelaşi lucru : un drum, un om rău, nişte urzeli din partea cuiva, aşternut de moarte, o scrisoare de undeva, o veste neaşteptată — cred că sînt minciuni toate, ce zici Şatuşka ? Dacă mint oamenii, de ce să nu mintă cărţile ? Amestecă deodată cărţile. Acelaşi lucru i-am spus odată maichii Praskovia, o femeie venerabilă, mereu trecea pe la mine în chilie să ghicească în cărţi pe ascuns de maica stareţa. Şi nu numai ea, veneau şi altele. Se miră, clatină din cap, pun ţara la cale, iar eu rîd. „Da de unde, zic, maică Praskovia, să-ţi pice scrisoare cînd de doisprezece ani nu ţi-a venit nimic ?" Ginerele ei a dus-o pe fiică-sa undeva în Turcia şi de doisprezece ani nu se ştia nimic despre ei. A doua zi către seară stau la ceai la maica stareţa (e de neam de cnezi), era la dînsa şi o doamnă oarecare aflată în trecere, mare visătoare, şi un călugăraş, tot în trecere, venit de la muntele Athos, un omuleţ destul de caraghios după părerea mea. Şi ce crezi, Şatuşka, acest călugăraş adusese în dimineaţa aceea maicăi Praskovia din Turcia o scrisoare de la fata ei. Ca să vezi valetul de caro ce înseamnă, o veste neaşteptată ! Bem noi ceai, iar călugăraşul de la muntele Athos îi spune maicii stareţe : „Cel mai mult, cuvioasă maică stareţă, a binecuvîntat Domnul Dumnezeu mănăstirea dumneavoastră prin aceea că ţine în sînul ei o comoară atît de preţioasă". „Ce comoară ?" întreabă maica stareţă. „Maica Lizaveta scrîntită întru Dumnezeu". Lizaveta aceea scrîntită era zidită în ograda mănăstirii într-o cuşcă cam de un stînjen lungime şi cam de doi arşini înălţime ; stă ea după gratia aceea de fier de şaisprezece ani, iarna şi vara într-o cămaşă de pînză, şi tot scormoneşte cu un pai sau o surcea prin cămaşa ei împungînd în pînză şi nu spune nimic, nu se piaptănă, nu se spală de şaisprezece ani. Iarna i se vîră un cojocel prin gratii şi în fiecare zi i se strecoară cîte o coajă de pîine şi o cană de apă. Credincioşii o privesc, se minunează, oftează şi lasă cîte un bănuţ acolo. „Ţi-ai găsit comoară, răspunse maica stareţa (s-a supărat ; nu putea s-o sufere pe Lizaveta). Lizaveta asta numai din răutate stă aşa, din încăpăţînare, şi totul la ea este o prefăcătorie". Nu mi-a plăcut asta de loc ;

îmi pusesem tocmai în gînd să mă sihăstrez şi eu aşa. „Dar după mine, zic, Dumnezeu şi natura este acelaşi lucru." Cu toţii strigară atunci într-un glas : „Asta-i bună !" Stareţa a rîs, a şoptit ceva cucoanei, m-a chemat, m-a mîngîiat, iar cucoana mi-a dăruit o fundă roz, vrei să ţi-o arăt ? Iar călugăraşul s-a apucat să mă povăţuiască, vorbea cu blîndeţe şi smerenie şi cu multă înţelepciune se vede ; stau şi ascult. „Ai înţeles ?" mă întreabă. „Nu, zic, n-am înţeles nimic şi lăsaţi-mă, zic, în pace." Ei, şi de atunci m-au lăsat în deplină pace, Şatuşka. Între timp îmi şopteşte ieşind din biserică una din maicile trimise la noi spre pocăinţă, fiindcă prorocea : „Născătoarea de Dumnezeu ce este, după tine ?" „Maica tuturor, răspund, nădejdea neamului omenesc." „Aşa, zice, născătoarea de Dumnezeu este maica tuturor, este glia roditoare, şi mare este de aceea bucuria omului. Şi orice durere lumească şi orice lacrimă pămîntească sînt pentru bucuria noastră ; iar cînd ai udat pămîntul sub tine cu lacrimile tale ca să pătrundă jumătate arşin adîncime, atunci te va cuprinde o bucurie neasemuită. Şi nu vei mai avea, zice, nici o amărăciune ; asta este zice, prorocirea." M-au atins adînc în suflet aceste cuvinte. Şi am început de atunci să fac la rugăciuni, închinîndu-mă pînă la pămînt, să sărut de fiecare dată pămîntul ; îl sărut şi plîng. Şi uite, crede-mă, Şatuşka : nimic rău nu există în aceste lacrimi ; şi chiar dacă n-ai avea nici o durere, totuna, lacrimile tale chiar de bucurie vor curge. De la sine curg, e adevărat. Plecam cîteodată pe malul lacului : de o parte e mănăstirea noastră, de cealaltă, muntele nostru cu vîrful ascuţit ; aşa se şi chiamă, muntele ascuţit. Urcam pe acest munte, mă întorceam cu faţa spre răsărit, mă închinam lipindu-mă de pămînt şi plîngeam, plîngeam şi nu mai ştiam de cît timp plîng şi nu mai ştiam eu atunci nimic. Mă ridicam apoi, mă întorceam cu faţa în urma mea, iar soarele era la apus, un soare mare, falnic, frumos — îţi place să priveşti soarele, Şatuşka ? E bine, dar e trist. Îmi întorceam iar faţa spre răsărit ; iar umbra, umbra muntelui nostru aluneca departe pe lac ca o săgeată îngustă şi lungă, lungă ca de o verstă, pînă la ostrovul din lac ; iar ostrovul acela de piatră îl spinteca în două, şi cînd îl spinteca în două, atunci apunea şi soarele de tot, şi totul se stingea. Şi atunci mă apuca tristeţea şi dorul ; atunci îmi venea şi memoria, mă tem de înserare, Şatuşka. Şi plîng mereu de copilaşul meu...

— Păi, l-ai avut ? îmi dădu cotul Șatov, care o asculta tot timpul cu luare-aminte.

— L-am avut, firește : mic, roz, cu unghiuțe așa mici, mici, și toată tristețea mea este că nu mai țin minte dacă era fetiță sau băiat. Ba-mi amintesc că era băiat, ba că era fetiță. Și cînd l-am născut atunci, l-am înfășurat în batist și în dantele, l-am legat cu panglicuțe roz, l-am acoperit cu floricele, am făcut și o rugăciune asupra lui și l-am dus așa, nebotezat ; îl port eu astfel în brațe prin pădure și mi-e frică de pădure, și mi-e groază, dar mai ales plîng că l-am născut și nu-mi cunosc bărbatul.

— Poate că ai avut și un bărbat ? întrebă prudent Șatov.

— Mă faci să rîd, Șatușka, cu judecata ta. De avut poate că l-am avut, dar ce folos că l-am avut, cînd de fapt e ca și cum nu l-am avut ? Ei, poftim, ghici ghicitoarea mea, că nu-i așa de grea ? surîse ea.

— Și unde ți-ai lăsat copilașul ?

— L-am lăsat în eleșteu, suspină ea.

Șatov îmi dădu din nou un ghiont ușor.

— Nu cumva n-ai avut nici un copil și toată chestia asta e numai o aiureală, ce zici ?

— Grea întrebare îmi pui, Șatușka, răspunse ea îngîndurată și fără să se mire. În privința asta nu-ți voi spune nimic, poate că nici n-am avut ; după mine, din partea ta nu-i decît o simplă curiozitate ; eu tot am să-l plîng și de aci încolo, că doar nu în vis mi s-a năzărit ? Și lacrimi mari sclipiră în ochii ei. Șatușka, Șatușka, dar e adevărat că te-a părăsit nevasta ? zise ea, punîndu-și amîndouă mîinile pe umerii lui și privindu-l cu compătimire. Nu te supăra pe mine, nici mie nu mi-e ușor. Știi, Șatușka, mi s-a arătat așa un vis : vine el iar la mine, îmi face semn cu mîna, mă cheamă : „Pisicuța mea, zise, pisicuța mea, vino la mine !“ și uite la vorba aceasta „pisicuță“ m-am bucurat cel mai mult : mă iubește, îmi zic.

— Poate că va veni și aievea, murmură încet Șatov.

— Ba nu, Șatușka, n-a fost decît un vis... nu vine aievea. Cunoști cîntecul :

Nu-mi trebuie palate.
Colea-n chilia mea,
Cu rugi înfocate,
Domnului pentru tine m-oi ruga.

Of, Şatuşka, Şatuşka, scumpul meu, de ce nu mă întrebi nimic niciodată ?

— Păi, tot n-ai să-mi spui, de aceea nu te întreb.

— Nu-ţi spun, nu-ţi spun, taie-mă în bucăţi, tot nu-ţi spun, zise ea aprinsă, arde-mă şi nu-ţi spun. Şi oricît ar trebui să îndur, nu voi spune, nu vor afla oamenii !

— Ei vezi, fiecare cu ale lui, care va să zică, murmură şi mai încet Şatov, aplecîndu-şi tot mai mult capul.

— Şi dacă m-ai ruga, totuşi poate că ţi-aş spune, poate că ţi-aş spune ! repetă ea extaziată. De ce nu mă rogi ? Roagă-mă, roagă-mă bine de tot, Şatuşka, poate că ţie îţi spun ; înduplecă-mă, Şatuşka, ca să mă învoiesc eu singură... Şatuşka, Şatuşka !

Dar Şatuşka rămase mut ; timp de un minut domni tăcerea. Lacrimile se prelingeau încet, încet pe obrajii ei fardaţi ; rămăsese nemişcată, uitîndu-şi mîinile pe umerii lui Şatov, dar cu privirea dusă cine ştie unde.

— Ei, dar ce-mi pasă mie de tine, ar fi şi păcat, se sculă brusc în picioare Şatov. Ridică-te puţin ! trase el supărat de sub mine banca şi o aşează pe locul dinainte. Dacă vine el să nu-şi dea seama ; e timpul să plecăm.

— Despre cine vorbeşti, despre lacheul meu ? rîse deodată Maria Timofeevna. Ţi-e frică ! Ei, cu bine, oaspeţi dragi ; dar ia ascultă o clipă ce o să-ţi spun. Adineauri a trecut pe aici acest Nilîci cu Filippov, proprietarul, o barbă roşcovană ; fratele meu tocmai se repezise la mine. Numai ce văd că proprietarul ăsta pune mîna pe dînsul şi mi-l ia la rost tîrîndu-i prin cameră, iar al meu ţipă : „N-am nici o vină, pentru vina altora sufăr !“ N-ai să mă crezi, ne-am prăpădit de rîs cu toţii...

— Aoleo, Timofeevna, eu eram acela despre care zici tu că avea barba roşcată, eu l-am tras deunăzi de chică pe fratele tău ca să te scap ; iar proprietarul a fost la voi acum trei zile ca să se certe cu voi ; ai cam încurcat lucrurile.

— Ia stai, te pomeneşti că le-am încurcat, poate că ai fost tu într-adevăr. Ei, ce să mai vorbim despre fleacuri ; parcă nu-i totuna, pentru el cine-i trage chelfăneala, zise ea rîzînd.

— Să mergem, mă trase brusc de mînecă Şatov, am auzit scîrţîind portiţa ; dacă ne găseşte aici, o stîlceşte în bătăi.

Nici n-apucarăm să urcăm pe scară sus, şi în poartă se şi auziră zbierete şi înjurături de om beat. Şatov mă introduse în camera lui şi închise uşa cu zăvorul.

— Va trebui să stai cîtva timp, dacă nu vrei să izbucnească scandal. Îl auzi cum zbiară, ca un porc înjunghiat, probabil iar s-a agăţat de prag ; de fiecare dată cade poticnindu-se acolo.

Şi totuşi n-am scăpat de scandal.

VI

Şatov rămase în spatele uşii zăvorîte, ascultînd ce se petrece pe scară, şi deodată îl văzui sărind înapoi.

— Vine încoace, am prevăzut, îmi şopti el furios, te pomeneşti că nici pînă-n miezul nopţii nu scăpăm de el.

Se auziră cîteva izbituri puternice cu pumnul în uşă.

— Şatov, Şatov, deschide ! zbieră căpitanul. Şatov, prietene...

Am venit să te salut [34]
Şi să-ţi spun c-afară mîndru soare
Foc r-r-revarsă din tării.
Cîntă-n codru... sindrofii.
Ca să viu încoace, pui de lele,
M-am trezit... de tot... sub răchiţele...

Ca sub vergi, ha, ha, ha !

Orice păsăruică... are sete.
Aş mai bea, că nu-s vreun gorobete,
Aş mai bea... dar zău dacă ştiu ce...

La dracu, cu această curiozitate prostească ! Şatov, înţelegi tu cît de frumos e să trăieşti în lume !

— Nu răspunde, îmi şopti Şatov iar.

— Deschide odată ! Înţelegi tu că există ceva mai sublim decît bătaia... în omenire ; există clipe din no-obilă simţire... Şatov, eu sînt mărinimos ; te voi ierta... Şatov, la naiba cu manifestele, ce zici ?

Tăcere.

— Înţelegi tu, măgarule, eu sînt îndrăgostit, mi-am cumpărat şi un frac, priveşte, fracul iubirii, cincisprezece ruble; dragostea unui căpitan pretinde respectarea bunei-cuviinţe... Deschide! urlă el sălbatic, bombardînd uşa cu pumnii.

— Cară-te dracului! strigă deodată Şatov.

— Sclavule! Sclav iobag, şi soră-ta este sclavă, sclavă şi... hoaţă!

— Iar tu ţi-ai vîndut sora.

— Minţi! Plătesc pentru altul şi ar fi destul un singur cuvînt din partea mea... Îţi dai tu seama cine e ea?

— Cine? Şatov se apropie de uşă plin de curiozitate.

— Dar înţelegi tu?

— Voi înţelege, n-ai grijă, spune, cine?

— Am curajul s-o spun! Am curajul oricînd s-o spun în public!....

— Mă îndoiesc că vei avea curajul, îl aţîţă Şatov, făcîndu-mi semn să ascult.

— Nu îndrăznesc?

— Eu aşa cred, că nu îndrăzneşti.

— Nu îndrăznesc?

— Păi, vorbeşte, dacă nu ţi-e frică de pedeapsa cu bice boiereşti... Eşti un fricos şi încă te pretinzi căpitan!

— Eu... eu... ea... ea este... bîigui căpitanul cu vocea tremurătoare, emoţionată

— Ei? îşi lipi urechea de uşă Şatov.

Se aşternu o tăcere de cel puţin o jumătate de minut.

— Ti-că-losule! se auzi în sfîrşit în dosul uşii. Şi căpitanul se retrase repede jos pe scară, pufăind ca un samovar, şi împiedicîndu-se la fiecare treaptă.

— E şiret, şi nici beat nu se trădează, se depărtă Şatov de uşă.

— Dar despre ce este vorba? întrebai eu.

Şatov dădu din mînă, deschise uşa ciulind iar urechea spre scară; ascultă mult timp, coborî încetişor cîteva trepte. Şi în sfîrşit se întoarse.

— Nu se aude nimic, n-a sărit s-o bată; înseamnă că s-a prăbuşit de cum a intrat şi doarme. E timpul să pleci.

— Ascultă, Şatov, ce pot deduce eu din toate astea?

— Ei, ce vrei! răspunse el cu un glas obosit şi dezgustat şi se aşeză la masa lui de scris.

Am plecat. Un gînd neverosimil mi se întărea tot mai mult în închipuire. Mă gîndeam cu neliniște la a doua zi...

VII

Această „a doua zi", adică acea duminică, în care urma să se hotărască irevocabil soarta lui Stepan Trofimovici, a fost una dintre zilele cele mai importante din cronica mea. A fost o zi de surprize, care ne permise să descurcăm anumite enigme, dar care ne puse altele noi, o zi care ne dezvălui explicații uluitoare, dar care făcu să crească confuzia generală. Dimineața, după cum îi este cunoscut cititorului, trebuia să-mi însoțesc prietenul la Varvara Petrovna, potrivit poruncii acesteia, iar la ora trei după-amiază urma să fiu la Lizaveta Nikolaevna, ca să-i spun nici eu nu știu ce, și s-o ajut, nici eu nu știu cum. Între timp însă lucrurile se desfășurară cum nu s-ar fi așteptat nimeni. Într-un cuvînt, a fost o zi de coincidențe extraordinare.

Începu prin aceea că eu cu Stepan Trofimovici, prezentîndu-ne la Varvara Petrovna exact la ora douăsprezece, cum fixase ea, n-o găsirăm acasă ; nu se întorsese încă de la biserică. Bietul meu prieten era într-așa fel dispus, mai bine zis indispus, încît acest singur fapt avu darul să-l doboare ; aproape extenuat, el se lăsă greoi pe un fotoliu din salon. I-am oferit un pahar de apă ; dar cu toată paloarea chipului său și chiar cu tot tremurul în mîini, el refuză cu multă demnitate. Între altele, ținuta lui se distingea de data aceasta printr-o eleganță excepțională : cămașa, aproape de gală, din batist cu broderii, cravata albă, o pălărie nouă pe care o ținea în mînă, mănuși noi de culoarea paiului, ba și o adiere ușoară de parfum. De-abia ne așezarăm, că intră Șatov introdus de valet ; nu încăpea nici o îndoială, venise tot la invitația formală a stăpînei. Stepan Trofimovici dădu să se ridice ca să-i întindă mîna, dar Șatov, aruncîndu-ne o privire scrutătoare, se îndreptă spre un colț și se așeză acolo, fără măcar să ne fi salutat din cap. Stepan Trofimovici îmi căută ochii, speriat.

Rămaserăm astfel cîteva minute în deplină tăcere. Stepan Trofimovici începu la un moment dat să-mi şoptească ceva în grabă, dar eu nu-l înţelesei ; de altfel era atît de emoţionat, că renunţă îndată să mai continuie. Intră iarăşi valetul ca să îndrepte ceva pe masă ; mai exact, să vadă ce facem. Şatov i se adresă brusc, cu glas tare :

— Alexei Egorîci, nu ştii cumva, Daria Pavlovna a plecat cu ea ?

— Varvara Petrovna a binevoit să plece la biserică singură, iar Daria Pavlovna a binevoit să rămînă în camera ei sus ; nu prea se simte bine, raportă cuviincios şi cu voce povăţuitoare Alexei Egorîci.

Îngrijorat, bietul meu prieten îmi căută iar privirea, dar mă hotărîi să-mi feresc ochii. Deodată în faţa intrării se auzi uruit de trăsură şi ecourile surde ale unei forfoteli ce se iscă prin casă ne vesti că gazda se întorsese. Schiţarăm cu toţii mişcarea de a sări din loc, dar interveni o altă surpriză : răsună zgomot de paşi numeroşi, ceea ce însemna că gazda nu era singură, lucru care într-adevăr părea cam ciudat, întrucît chiar ea ne fixase această oră. În sfîrşit se auzi cu totul distinct că cineva vine cu o grabă ciudată, aproape în fugă ; era exclus să fie Varvara Petrovna. Şi deodată ea apăru ca purtată de vijelie, cu sufletul la gură, pradă unei tulburări teribile. În urma ei, cu pas mai lent, venea Lizaveta Nikolaevna, ţinînd-o de mînă pe Maria Timofeevna Lebeadkina ! Dacă mi s-ar fi arătat o asemenea imagine în vis, nici atunci n-aş fi crezut.

Pentru a explica această surpriză cu totul de neînchipuit ar trebui să ne întoarcem cu o oră în urmă şi să relatăm mai amănunţit extraordinara peripeţie prin care trecuse Varvara Petrovna în biserică.

Mai întîi, pentru această liturghie se adunase aproape tot oraşul ; mă refer bineînţeles la pătura suspusă a societăţii noastre. Se ştia că va asista pentru prima oară de la sosirea sa şi soţia guvernatorului. Notez că la noi se zvonise deja că ea era liber-cugetătoare şi adepta unor „noi principii". Toate doamnele ştiau de asemenea că ea va fi îmbrăcată cu o extraordinară eleganţă şi într-o toaletă foarte luxoasă ; de aceea toaletele doamnelor noastre străluceau de data aceasta prin bogăţie şi lux. Numai Varvara Petrovna era îmbrăcată ca totdeauna modest şi în negru, cum obişnuia să se îmbrace în

ultimii patru ani. Intrînd în biserică, ea își luă locul obișnuit, în stînga, în primul rînd, și un fecior așeză în fața ei o pernă de catifea pentru îngenunchieri, într-un cuvînt, totul decurse ca de obicei. Se observă însă că de data aceasta în tot timpul cît ținuse serviciul divin se rugă cu multă ardoare ; se spunea mai tîrziu, cînd totul se preciză pînă la amănunt, că lumea observase chiar și lacrimi în ochii ei. În sfîrșit, liturghia se termină și protoiereul nostru, părintele Pavel, ieși ca să-și rostească predica de sărbătoare. Predicile lui erau foarte apreciate ; la un moment dat se insistă chiar ca el să și le publice, dar părintele ezita. De data aceasta predica lui păru nu știu cum foarte lungă.

Și iată că în cursul predicii sosi la biserică o doamnă cu o birjă de piață de modă veche, adică una din acele trăsuri pe care doamnele puteau ședea numai pe părțile laterale, ținîndu-se de centura birjarului și clătinîndu-se la zdruncinăturile trăsurii ca un firicel de iarbă în bătaia vîntului. Asemenea birje continuă să circule și astăzi în orașul nostru. Oprind într-un colț lîngă ograda catedralei, pentru că în fața porții de intrare staționau numeroase trăsuri, ba erau și jandarmi, doamna care sosise cu această birjă sări jos și întinse birjarului patru copeici de argint.

— Ți se pare puțin, Vanea !? strigă ea, observîndu-i expresia de nemulțumire. Tot ce am, adăugă ea jalnic.

— Fie, Dumnezeu cu tine, nu m-am tocmit cînd te-am luat, dădu din mînă birjarul și o privi gîndindu-se probabil : „Ar fi și păcat să te obijduiesc" ; vîrîndu-și apoi în buzunarul de la piept portmoneul de piele, dădu bici calului și plecă însoțit de glumele zeflemitoare ale birjarilor adunați acolo. Ironii și strigăte de mirare însoțiră și pe doamna respectivă tot timpul cît merse pînă la porțile bisericii, printre trăsurile și lacheii care-și așteptau stăpînii. Într-adevăr constituia ceva neobișnuit și surprinzător pentru toți apariția unei asemenea persoane pe stradă într-o mulțime atît de numeroasă. Arăta bolnăvicios de slabă și șchiopăta ușor, era tare sulemenită, cu gîtul lung neînfășurat, fără basma pe cap, fără jacheță, numai într-o rochie veche de culoare închisă, deși vremea era destul de răcoroasă în această zi senină de septembrie și sufla vîntul. Avea capul complet gol, cu părul strîns într-un nodulet minuscul pe ceafă, iar pe partea dreaptă își prinsese un trandafir artificial, de felul

acelora cu care sînt împodobiți heruvimii în săptămîna floriilor. Un asemenea heruvim împodobit cu o cunună de trandafiri de hîrtie am observat cu prilejul vizitei de ieri în colțul cu icoane din camera Mariei Timofeevna. Unde mai pui că doamna aceasta, deși mergea cu privirea lăsată cu modestie în jos, avea pe buze tot timpul un zîmbet șiret și vesel. Dacă ar fi întîrziat cîteva clipe doar, probabil că n-ar fi lăsat-o să intre în catedrală... Reuși însă să se strecoare și, intrînd în biserică, își făcu pe nesimțite loc înainte.

Cu toate că predica nu fusese încă rostită decît pe jumătate și masa compactă de oameni care se afla în biserică asculta cu atenție reculeasă și într-o profundă liniște, cîteva perechi de ochi se îndreptară totuși curioase și nedumerite asupra acestei necunoscute. Ea se prăbuși în genunchi pe treptele altarului, plecîndu-și chipul fardat, și rămase așa îndelung, probabil plîngînd; ridicîndu-și însă capul și sculîndu-se din genunchi, își reveni curînd și fața ei se învioră, luînd o expresie amuzată. Cu un aer vesel și cu vizibilă plăcere își plimba privirea pe fețele celor prezenți și pe pereții bisericii; cu o deosebită curiozitate își ațintea privirea pe chipurile unor doamne, ridicîndu-se în acest scop chiar și în vîrful picioarelor, ba de vreo două ori chicoti. Dar iată că predica luă sfîrșit și preotul apăru cu crucea. Soția guvernatorului porni prima s-o sărute, dar la doi pași zăbovi puțin, dorind probabil s-o lase pe Varvara Petrovna să treacă înainte; aceasta într-adevăr înaintase prea dîrz și cu aerul că nu vedea pe nimeni înaintea ei. Era în extrema atenție a soției guvernatorului, fără îndoială, o doză de maliției evidentă și destul de abilă în felul ei; așa înțelese toată lumea; așa înțelese probabil și Varvara Petrovna; dar ea continuă să înainteze, cu aerul că nu obesrvă nimic și pe nimeni, plină de demnitate netulburată, și după ce sărută crucea porni direct spre ieșire. Valetul în livrea îi deschidea drum, deși toată lumea se trăsese și-așa pentru a-i lăsa loc de trecere. Dar iată că la ieșire, chiar pe pridvor, un grup de oameni îmbulziți îi bară drumul pentru cîteva clipe. Varvara Petrovna se opri și deodată o ființă ciudată și cu o înfățișare foarte neobișnuită, femeia cu trandafirul de hîrtie în păr, strecurîndu-se printre oameni, se aplecă în fața ei în genunchi. Varvara Petrovna, care nu se lăsa prea ușor descumpănită, mai ales în public, o privi grav și sever.

Mă grăbesc să remarc aici, cît se poate pe scurt, că Varvara Petrovna, deşi devenise în ultimii ani, cum se spunea, excesiv de economicoasă, ba chiar şi puţin zgîrcită, niciodată nu se zgîrcea la bani în ceea ce priveşte actele de filantropie. Era membră a unei societăţi filantropice din capitală. În anul cumplitei foamete[35] expediase la Petersburg, pe adresa comitetului general pentru colectă de ajutorare în favoarea sinistraţilor, cinci sute de ruble, fapt care nu trecuse la noi neobservat. În sfîrşit, chiar în ultimul timp, înainte de numirea noului guvernator, iniţiase personal constituirea unui comitet local de doamne pentru ajutorarea celor mai sărace lehuze din oraş şi din întreaga gubernie. Mulţi o învinuiau de vanitate ; dar o anumită impetuozitate temperamentală a Varvarei Petrovna, dublată de o extraordinară energie şi perseverenţă, erau pe cale să învingă toate piedicile ; societatea părea aproape înfiinţată, iar ideea iniţială cîştiga teren tot mai larg, luînd în mintea entuziastă a fondatoarei forme tot mai precise : visa să întemeieze un asemenea comitet şi la Moscova şi să-i extindă încetul cu încetul activitatea în toată Rusia. Şi deodată, din cauza schimbării neaşteptate a guvernatorului, totul se opri pe loc ; iar soţia noului guvernator, se zicea, apucase să exprime în public cîteva observaţii usturătoare şi mai ales nimerite şi judicioase în privinţa ineficienţei practice a însăşi ideii de înfiinţare a unui asemenea comitet, ceea ce bineînţeles cu augmentările şi înfloriturile de rigoare ajunsese deja la urechile Varvarei Petrovna. Unul Dumnezeu poate să pătrundă adîncul inimilor, dar cred că Varvara Petrovna încercă şi oarecare plăcere oprindu-se astfel în faţa uşilor catedralei, deoarece urma să treacă imediat soţia guvernatorului, apoi şi toţi ceilalţi şi „las' să vadă că puţin îmi pasă de ceea ce crede ea şi de ceea ce spune despre substratul vanitos al faptelor mele filantropice. Aşa să ştie toată lumea !"

— Ce e cu dumneata, draga mea, ce vrei să mă rogi ? o privi cu atenţie Varvara Petrovna pe femeia îngenuncheată în faţa ei. Necunoscuta se uită la ea cu nişte ochi sfioşi, ruşinaţi, aproape plini de evlavie, apoi deodată surîse şi chicoti în felul ei ciudat.

— Ce e cu ea ? Cine e ?

Varvara Petrovna îşi plimbă întrebătoare privirea autoritară pe feţele oamenilor din jur, dar nimeni nu-i răspunse.

— Eşti nefericită ? Ai nevoie de ajutor ?

— Am nevoie... am venit... bîigui „nefericita" cu o voce sugrumată de emoţie. Am venit numai să vă sărut mîna... şi iar chicoti. Cu acea privire candidă cu care linguşesc copiii pe cei mari, ca să obţină ceva, se întinse să prindă mîna Varvarei Petrovna, dar speriindu-se parcă îşi retrase mişcarea.

— Numai pentru asta ai venit? zîmbi Varvara Petrovna cu un aer de compasiune, dar imediat îşi scoase din buzunar portmoneul de sidef şi, luînd o bancnotă de zece ruble, o întinse necunoscutei. Femeia primi banii. Varvara Petrovna părea foarte intrigată şi nu considera probabil această persoană drept o solicitatoare de rînd.

— I-a dat zece ruble, zise careva din mulţime.

— Mîna dumneavoastră, vă rog! bîigui „nefericita", apucînd tare cu degetele mîinii stîngi, bancnota de zece ruble primită, pe care o flutura vîntul. Varvara Petrovna, nu se ştie de ce, se cam încruntă şi, cu un aer grav, aproape sever, îi întinse mîna; femeia o sărută cu veneraţie. Privirea ei recunoscătoare străluci într-un fel de extaz. Tocmai în clipa aceea se apropie soţia guvernatorului, urmată de o mulţime de doamne şi domni din protipendadă. Fără să vrea, soţia guvernatorului trebui să se oprească pentru o clipă în această îmbulzeală; ceilalţi la fel.

— Dumneata tremuri, ţi-e frig? observă deodată Varvara Petrovna şi, lepădîndu-şi de pe umeri jacheta, prinsă din zbor de valet, îşi luă de pe umeri şalul negru (destul de scump) şi cu mîinile ei înfăşură gîtul descoperit al femeii care stătea încă în genunchi.

— Dar scoală-te, te rog, scoală-te din genunchi!

Femeia se ridică.

— Unde stai? Chiar aşa, nimeni nu ştie unde locuieşte această femeie? se întoarse ea nerăbdătoare, privind în jur. Dar mulţimea de adineaori se împrăştiase; erau numai chipuri de cunoscuţi, de funcţionari superiori, care priveau scena, unii cu o mirare severă, alţii cu o curiozitate vicleană şi în acelaşi timp cu o dorinţă ascursă de a asista la un mic scandal, alţii începuseră chiar să schimbe surîsuri ironice.

— Mi se pare că o cheamă Lebeadkina, se găsi în sfîrşit un om săritor cu răspunsul, onorabilul şi mult respectatul nostru negustor Andreev, cu ochelari, barbă căruntă, în vestminte de croială rusească şi cu un cilindru pe care-l ţinea

acum în mîini. Stă în casa lui Filippov pe strada Bogoiavlenskaia.

— Lebeadkin? Casa Filippov? Am auzit eu ceva... Vă mulțumesc, Nikon Semionîci, dar cine este acest Lebeadkin?

— Se zice că e un căpitan, un om pare-se cam nesăbuit. Iar dumneaei este într-adevăr surioara lui. E de presupus că a scăpat de sub supraveghere, adăugă el cu voce mai scăzută, privind-o cu înțeles pe Varvara Petrovna.

— Vă înțeleg; vă mulțumesc, Nikon Semionîci. Așadar, draga mea, ești doamna Lebeadkina?

— Nu; nu sînt Lebeadkina.

— Atunci poate fratele dumitale este Lebeadkin?

— Fratele meu este Lebeadkin.

— Uite ce facem, te iau acum cu mine, iar de la mine te vor duce cu trăsura în familia dumitale; vrei să mergi cu mine?

— O, da, vreau! își împreună mîinile doamna Lebeadkina.

— Tanti, tanti! Ia-mă și pe mine cu dumneata! se auzi glasul Lizavetei Nikolaevna.

Menționez că Lizaveta Nikolaevna venise la biserică împreună cu soția guvernatorului, iar Praskovia Ivanovna, conform recomandării medicului, plecase între timp să facă o plimbare în cupeu. Ca să nu se plictisească, îl luase cu dînsa și pe Mavriki Nikolaevici. Liza părăsi deodată pe soția guvernatorului și se apropie în grabă de Varvara Petrovna.

— Draga mea, știi prea bine că eu sînt totdeauna bucuroasă să te văd, dar ce-o să spună maică-ta? răspunse grav Varvara Petrovna, dar se opri brusc, jenată, observînd agitația Lizei.

— Tanti, tanti, vreau neapărat să vin cu dumneata, o imploră ea, sărutînd-o pe Varvara Petrovna.

— *Mais qu'avez vous donc, Lise!** zise cu o mirare accentuată soția guvernatorului.

— O, iartă-mă, *chère cousine***, drăguța mea, aș vrea să mă duc la tanti, se întoarse sprintenă Liza către draga ei verișoară neplăcut surprinsă de gestul ei, și o sărută de două ori.

* Dar ce-i cu dumneata, Lise! (Fr.)

** Dragă verișoară. (Fr.)

— Spune-i şi lui *maman* să vină imediat după mine la tanti ; *maman* voia neapărat, neapărat să vină la tanti, chiar adineaori mi-a spus-o şi eu am uitat să vă previn, turui Liza. Mă simt vinovată, nu te supăra, Julie... *chère cousine*... Tanti, sînt gata !

— Dacă nu mă iai acum, tanti, o să alerg după cupeul dumitale ţipînd ca din gură de şarpe, şopti ea repede şi disperată aproape la urechea Varvarei Petrovna ; bine că n-a auzit nimeni. Varvara Petrovna, uimită, se dădu chiar puţin înapoi, cercetînd-o cu o privire pătrunzătoare pe această fată care îşi pierduse capul. Privirea aceasta hotărî totul : se gîndi pe loc că trebuie neapărat s-o ia cu dînsa şi pe Liza !

— Trebuie pus capăt la toate astea, lăsă ea să-i scape. Bine, te iau cu plăcere, Liza, adăugă imediat cu glas tare, bineînţeles dacă Iulia Mihailovna consimte să te lase, se întoarse ea direct şi cu o sinceritate demnă către soţia guvernatorului.

— O, bineînţeles, n-aş vrea s-o lipsesc de această plăcere, mai ales că eu însămi... (cu ce amabilitate surprinzătoare ciripea Iulia Mihailovna) eu însămi ştiu prea bine ce zvăpăiat şi voluntar e căpşorul acestei fetiţe (Iulia Mihailovna schiţă un zîmbet fermecător)...

— Vă mulţumesc din toată inima, îi spuse Varvara Petrovna cu o plecăciune ceremonioasă, plină de pondere şi prestanţă.

— Cu deosebită plăcere, continuă să îngăime Iulia Mihailovna aproape cu entuziasm, roşindu-se cu totul de emoţie şi plăcere, şi cu atît mai mult cu cît văd că, afară de bucuria de a merge la dumneavoastră, Liza este stăpînită acum de un sentiment atît de frumos, atît de elevat aş putea spune.... compasiunea... (ea aruncă o privire asupra „nenorocitei")... şi.... chiar pe treptele lăcaşului sfînt...

— Felul dumneavoastră de a privi lucrurile vă onorează, încuviinţă generos Varvara Petrovna. Cu o mişcare plină de elan, Iulia Mihailovna îi întinse mîna pe care Varvara Petrovna o atinse în treacăt cu degetele. Impresia generală fu excelentă ; chipurile unora dintre cei de faţă se luminară de plăcere, se iviră cîteva zîmbete dulcege şi servile.

Într-un cuvînt, dintr-o dată tot oraşul îşi dădu seama că nu Iulia Mihailovna fusese aceea care arătase desconsiderare faţă de Varvara Petrovna şi n-o vizitase, ci dimpotrivă însăşi Varvara Petrovna o „ţinuse la distanţă pe Iulia Mihailovna,

în timp ce aceasta poate că ar fi alergat şi pe jos ca să-i facă vizita, numai să fi avut convingerea că Varvara Petrovna n-avea să-i închidă uşa". Prestigiul Varvarei Petrovna crescu.

— Ia loc în trăsură deci, draga mea, arătă Varvara Petrovna domnişoarei Lebeadkina trăsura trasă în acel moment în faţa lor ; „nenorocita" alergă bucuroasă la portiera cupeului, unde o susţinu de braţ valetul ca s-o ajute să se urce.

— Cum ! Dumneata şchiopătezi ! strigă Varvara Petrovna aproape speriată şi pălind totodată. (Toată lumea observase atunci acest lucru, dar nu înţelesese nimic...)

Cupeul porni. Casa Varvarei Petrovna se afla foarte aproape de catedrală. Liza mi-a povestit pe urmă că Lebeadkina, în cele trei minute cît dură călătoria, rîdea fără încetare cu rîsul ei isteric, iar Varvara Petrovna şedea „ca într-un somn magnetic", după expresia personală a Lizei.

Capitolul al cincilea

ŞARPELE SUBTIL

I

Varvara Petrovna sună din clopoţel şi se aşeză în fotoliul de lîngă fereastră.

— Ia loc aici, draga mea, indică ea Mariei Timofeevna locul în mijlocul salonului lîngă masa cea mare, rotundă. Stepan Trofimovici, ce înseamnă asta ? Poftim, uită-te la această femeie, da, uită-te, ce înseamnă asta ?

— Eu... eu... bîigui Stepan Trofimovici...

Dar apăru valetul.

— O ceaşcă de cafea, imediat, şi cît se poate mai repede ! Cupeul să rămînă cu caii înhămaţi.

— *Mais, chère et excellente amie, dans quelle inquiétude...* ★ exclamă cu voce pierdută Stepan Trofimovici.

— Ah ! în franţuzeşte, în franţuzeşte ! Se vede dintr-o dată că e o lume selectă ! bătu din palme Maria Timofeevna,

★ Dar scumpă şi excelentă prietenă, în ce nelinişte... (Fr.)

pregătindu-se să asculte cu nesaţ o conversaţie în limba franceză. Varvara Petrovna o privi aproape cu groază.

Noi toţi tăceam, aşteptînd să vedem cum se vor sfîrşi toate astea. Şatov nu-şi ridicase de loc capul, iar Stepan Trofimovici se afla într-o stare de agitaţie extremă, ca şi cum s-ar fi simţit vinovat de toate ; transpirase la tîmple. Mă uitai la Liza (se aşezase în acelaşi colţ unde şedea şi Şatov). Privirea ei trecea scrutătoare de la Varvara Petrovna la femeia cea şchioapă şi viceversa ; pe buze îi tremura un zîmbet crispat, neplăcut. Varvara Petrovna observase acest zîmbet. Între timp, Maria Timofeevna părea extaziată : cu nespusă plăcere şi fără nici o jenă examina salonul superb al Varvarei Petrovna, mobilierul, covoarele, tablourile din pereţi, plafonul sculptat în stil antic, crucifixul mare de bronz din colţ, lustra de faianţă, albumele şi obiectele de pe masă.

— Şi tu eşti aici, Şatuşka ! exclamă ea deodată. Închipuieşte-ţi, te văd de cînd am venit şi mă gîndesc : nu e el ! Cum ar putea să ajungă el aici ?!

Şi rîse vesel.

— O cunoşti pe această femeie ? se întoarse îndată către el Varvara Petrovna.

— O cunosc, murmură Şatov şi schiţă o mişcare ca pentru a se ridica de pe scaun, dar rămase pe loc.

— Şi ce ştii despre dînsa ? Te rog cît mai repede !

— Ce să spun... zîmbi el cu totul deplasat şi se poticni... vedeţi doar şi dumneavoastră.

— Ce să văd ? Ei haide, vorbeşte !

— Locuieşte în casa unde stau şi eu... cu fratele... un ofiţer.

— Ei şi ?

Şatov ezită iar.

— Nici nu merită să discutăm... mormăi el şi tăcu hotărît. Sforţarea de a formula acest răspuns categoric făcu să-i năvălească sîngele în obraz.

— Fireşte. De la dumneata, nici nu se poate aştepta omul la mai mult ! reteză indignată Varvara Petrovna. Îşi dădea acum prea bine seama că toată lumea ştie ceva, dar se şi teme de ceva, din moment ce se fereşte să răspundă la întrebările ei ; i se tăinuie ceva.

Intră valetul care aduse pe o tavă mică de argint cafeaua, o singură ceaşcă, cum i se comandase, şi imediat, la un semnal al ei, se îndreptă spre Maria Timofeevna.

— Draga mea, te-a cam pătruns adineaori frigul, bea mai repede şi încălzeşte-te.

— *Merci,* făcu Maria Timofeevna, luă ceaşca şi izbucni deodată în rîs pentru faptul că îi spusese lacheului *merci.* Dar, întîlnind privirea severă a Varvarei Petrovna, se intimidă şi lăsă ceaşca pe masă.

— Tanti, te-ai supărat cumva? îngînă ea cu o candoare jucăuşă.

— Pof-tim? tresări şi se îndreptă ţeapănă în fotoliu Varvara Petrovna. Ce fel de tanti îţi sînt eu? Ce ţi-ai închipuit?

Maria Timofeevna, care nu se aşteptase la asemenea explozie de mînie, se înfioră toată, cuprinsă de un tremur mărunt, convulsiv, ca într-o criză, şi se smuci înapoi, lipindu-se de speteaza fotoliului.

— Eu... eu am crezut că aşa trebuie, bîigui ea privind-o cu ochii larg deschişi pe Varvara Petrovna. Aşa vă spunea Liza.

— Care Liza?

— Uite domnişoara asta, arătă cu degetul ei mic Maria Timofeevna.

— Ai ajuns să-i zici pe nume, Liza?

— Dumneavoastră aşa i-aţi spus adineaori, prinse puţin curaj Maria Timofeevna. De altfel văzusem şi în vis aşa o fată frumoasă, zîmbi ea, parcă fără să vrea.

Dumerindu-se, Varvara Petrovna se linişti întrucîtva; ba schiţă şi un zîmbet la auzul ultimelor cuvinte ale Mariei Timofeevna. Aceasta, surprinzîndu-i zîmbetul, se sculă de pe fotoliu şi se apropie şchiopătînd.

— Luaţi-l, am uitat să vi-l restitui, nu vă supăraţi pentru lipsa mea de politeţe, trase ea jos de pe umerii săi şalul negru, cu care îi înfăşurase gîtul mai înainte Varvara Petrovna.

— Pune-ţi-l pe umeri şi păstrează-ţi-l pentru totdeauna. Aşază-te la locul dumitale şi bea-ţi cafeaua şi, te rog, să nu-ţi fie teamă de mine, draga mea, linişteşte-te. Încep să te înţeleg.

— *Chère amie...* îşi îngădui să intervină iar Stepan Trofimovici.

— Ah, Stepan Trofimovici, situaţia e şi-aşa destul de complicată şi fără dumneata ; cruţă-mă cel puţin dumneata... Trage, te rog, de şnurul clopoţelului de alături...

Se făcu tăcere adîncă. Privirea ei luneca bănuitoare şi enervată pe chipurile noastre. Apăru Agaşa, camerista ei favorită.

— Adu-mi basmaua în carouri pe care am cumpărat-o la Geneva. Ce face Daria Pavlovna ?

— Nu se simte prea bine.

— Du-te şi poftеşte-o să vină aici. Mai spune-i că o rog foarte mult, deşi nu se simte prea bine.

În clipa aceea din încăperile de alături se auzi iarăşi un zgomot neobişnuit de paşi şi glasuri, ca şi prima oară, şi deodată apăru în prag, gîfîind şi „tulburată" Praskovia Ivanovna. Mavriki Nikolaevici o susţinea de braţ.

— Dumnezeul, de-abia m-am tîrît pînă aici ; Liza, nebuno, ce faci cu maică-ta ! ţipă ea punînd în acest ţipăt, după obiceiul tuturor firilor slabe, dar foarte irascibile, toată enervarea care se acumulase în ea.

— Dragă Varvara Petrovna, am venit la dumneata să-mi iau fata !

Varvara Petrovna o privi pe sub sprîncene, se ridică puţin în întîmpinarea ei şi îşi ascunse cu greu ciuda.

— Bine ai venit, Praskovia Ivanovna, fă-mi plăcerea şi ia loc, zise. Ştiam că o să vii.

II

Pentru Praskovia Ivanovna această primire nu putea constitui o surpriză. Varvara Petrovna o trata totdeauna, încă din anii copilăriei, pe fosta ei colegă de pension destul de tiranic şi, sub masca prieteniei, aproape cu dispreţ. Dar în cazul de faţă situaţia era mult diferită. În ultimele zile raporturile dintre cele două case evoluau cu repeziciune spre o ruptură completă, după cum semnalam în treacăt mai înainte. Cauzele acestui început de ruptură erau deocamdată pentru Varvara Petrovna cam misterioase, şi de aceea şi mai jignitoare ; esenţialul era însă că Praskovia Ivanovna apucase să

adopte față de dînsa o atitudine neobișnuit de trufașă. Varvara Petrovna se simți bineînțeles atinsă în amorul ei propriu ; între timp începuseră să ajungă la urechile ei niște zvonuri stranii, care de asemeni o iritau în gradul cel mai înalt, și mai ales prin caracterul lor confuz. Varvara Petrovna era o fire dreaptă și de o francheță fără cusur, semeață, dacă s-ar putea spune astfel. Detesta pînă la dezgust insinuările misterioase, acuzațiile și instigările din umbră și totdeauna prefera un război pe față. În orice caz, de cinci zile cele două doamne nu se mai văzuseră ; ultima vizită o făcuse Varvara Petrovna, care plecase de la „Drozdoaia" contrariată și ofensată. Aș putea susține fără teamă de a greși că Praskovia Ivanovna intrase acum cu naiva convingere că Varvara Petrovna, nu se știe de ce, trebuia să se sperie de venirea ei ; acest lucru i se citea pe expresia chipului. Dar și pe Varvara Petrovna se pare că tocmai atunci o apuca demonul mîndriei celei mai trufașe, cînd pentru un motiv sau altul putea bănui cît de cît că cineva ar crede că ea trebuie neapărat să se simtă umilită. Praskovia Ivanovna, asemeni majorității persoanelor cu firea slabă, care îngăduie timp îndelungat să fie umilite fără a schița vreun protest, excela prin pasiunea care o îndemna să atace la cea dintîi întorsătură favorabilă a împrejurărilor. E adevărat că în acest moment era cam bolnavă, stare în care devenea totdeauna mai irascibilă. Voi adăuga, în sfîrșit, că noi toți cei prezenți în salon n-am fi putut stînjeni prea mult prin prezența noastră pe cele două prietene din copilărie, în cazul cînd între ele ar fi izbucnit o ceartă ; eram considerați drept oameni ai casei, dacă nu chiar și subordonați. Mi-am dat seama și nu fără teamă de acest lucru imediat. Stepan Trofimovici, care nu se așezase încă din momentul sosirii Varvarei Petrovna, de cum auzi țipătul Praskoviei Ivanovna, se lăsă istovit pe scaun și cu disperare căuta să-mi surprindă privirea. Șatov se răsuci brusc pe locul lui și mormăi ceva pe sub nas. Cred că vrusese să se ridice și să plece. Liza se săltă ușor de pe scaun, dar se reașeză imediat, neacordînd nici o atenție țipătului mamei sale, nu din cauza „firii sale recalcitrante", ci pentru că se afla evident sub puterea unei impresii puternice de cu totul altă natură. Privirea ei era ațintită acum undeva în gol, aproape absentă, încetînd să mai acorde atenție pînă și Mariei Timofeevna.

– Uite, aici! arătă Praskovia Ivanovna un fotoliu de lîngă masă şi se lăsă greoi în el, cu ajutorul lui Mavriki Nikolaevici. Nu m-aş fi aşezat la dumneata, draga mea, dacă nu m-ar fi necăjit picioarele! adăugă ea cu o voce gîfîită.

Varvara Petrovna înălţă uşor capul, lipindu-şi degetele mîinii drepte de tîmpla dreaptă, cu un aer suferind, probabil din cauza durerii puternice pe care o simţea *(tic douloureux *)*.

— Dar de ce, Praskovia Ivanovna, de ce adică să nu te aşezi să mai stai la mine? Eu m-am bucurat din partea decedatului tău soţ o viaţă întreagă de o sinceră prietenie, iar noi împreună şi ca fetişcane ne jucam încă de-a păpuşile la pensionat.

Praskovia Ivanovna îşi agită mîinile.

— Am bănuit eu! Totdeauna începi cu pensionatul cînd ai de gînd să-mi reproşezi ceva, e tertipul dumitale. Iar după părerea mea toate astea sînt oratorie goală. Nu pot suferi pensionatul acesta al dumitale.

— Mi se pare că ai venit foarte indispusă; cum îţi simţi picioarele? Uite ţi-aduce cafeaua, poftim bea şi nu te supăra.

— Dragă Varvara Petrovna, vorbeşti cu mine parcă aş fi o fetiţă. Nu vreau cafea, şi gata!

Şi cu un gest enervat ea făcu din mînă semn că refuză categoric către feciorul care îi aducea cafeaua. (De altfel refuzaseră cafeaua şi toţi ceilalţi, afară de mine şi de Mavriki Nikolaevici. Stepan Trofimovici luă ceaşca, dar o lăsă alături pe masă, neatinsă. Maria Timofeevna, deşi ar fi dorit să mai bea o ceaşcă, întinse mîna, dar se răzgîndi şi refuză ceremonios, vizibil mulţumită de propria-i hotărîre.)

Varvara Petrovna schiţă un zîmbet silit.

— Îmi vine să cred, draga mea Praskovia Ivanovna, că ţi s-a năzărit iar cine ştie ce bazaconie şi de aceea ai intrat aici atît de pornită. Toată viaţa te-ai condus numai după închipuirile tale năstruşnice. Văd că te-ai înfuriat pentru referirea mea la pensionat; dar ţii minte cum, venind de acasă, ai încercat să convingi toată clasa cum că te-a cerut în căsătorie

* Tic maladiv. (Fr.)

husarul Şablîkin şi cum *madame* Lefébure te-a prins pe loc cu minciuna. Şi de fapt nu minţeai, ci te-ai lăsat tîrîtă de o închipuire amăgitoare. Ei hai, spune : de ce ai venit acum ? Ce ţi-ai mai vîrît în cap, care ţi-e nemulţumirea ?

— Iar dumneata te-ai îndrăgostit de popa, care ne preda la pension religia, na, poftim, dacă eşti atît de ranchiunoasă, ha, ha, ha !

Hohotul ei de rîs veninos se înecă în tuse.

— Aha, nu l-ai uitat pe popă... o privi cu ură Varvara Petrovna.

Se înverzise la faţă. Praskovia Ivanovna luă deodată un aer demn.

— Nu-mi arde mie acum, draga mea, de rîs ; de ce mi-ai amestecat fiica în scandalul dumitale, în văzul întregului oraş, iată de ce am venit !

— În scandalul meu ? se îndreptă ţeapănă şi ameninţătoare Varvara Petrovna.

— *Maman,* te-aş ruga şi eu să fii mai moderată, zise deodată Lizaveta Nikolaevna.

— Cum ai spus ? se porni iar pe ţipat mama, dar se potoli brusc sub privirea scînteietoare a fiicei sale.

— Cum ai putut, mamă, să vorbeşti despre nu ştiu ce scandal ? se aprinse toată la faţă Liza. Am venit singură, cu îngăduinţa Iuliei Mihailovna, pentru că mă interesa să aflu povestea acestei nefericite, ca să-i pot fi cumva de folos.

— „Povestea acestei nefericite !" repetă lungind vorba şi cu un rîs răutăcios Praskovia Ivanovna. Dar îţi şade bine ţie să te amesteci în asemenea „poveşti" ? Ei bine, draga mea, ne-am săturat de despotismul dumitale ! se întoarse ea furioasă către Varvara Petrovna. Se spune, nu ştiu dacă e adevărat sau nu, că muştruluieşti aici tot oraşul, dar se vede treaba că ţi-a venit şi dumitale rîndul !

Varvara Petrovna şedea dreaptă şi încordată, ca săgeata gata să ţîşnească din arc. Timp de vreo zece secunde o fixă pe Praskovia Ivanovna cu o privire severă, neclintită.

— Ei bine, mulţumeşte lui Dumnezeu, Praskovia, că toţi cei de faţă sînt oameni de-ai casei, rosti ea în sfîrşit cu un calm răuprevestitor, ai vorbit cam mult ce nu trebuie.

— Eu, draga mea, nu am de ce să mă tem de părerea lumii, ca alţii ; dumneata eşti aceea care sub masca mîndriei tremuri în faţa părerii lumii. Iar faptul că toţi cei de faţă

sînt oameni de-ai casei e spre binele dumitale ; mai rău ar fi fost dacă auzeau străinii.

— Te-ai făcut cumva mai deşteaptă în această săptămînă ?

— Nu m-am făcut mai deşteaptă în această săptămînă, dar se vede treaba că a ieşit la iveală adevărul în această săptămînă.

— Şi ce adevăr, mă rog, a ieşit la iveală în această săptămînă ? Ascultă, Praskovia Ivanovna, nu mă enerva, ci explică-te îndată, te rog omeneşte : ce fel de adevăr a ieşit la iveală şi ce vrei să spui prin asta ?

— Păi, iată-l adevărul, e aici, pe acest fotoliu ! arătă Praskovia Ivanovna, cu acea hotărîre disperată, care nu mai ţine seama de nici un fel de urmări, şi este mînată numai de dorinţa de a lovi. Maria Timofeevna, care tot timpul o privea cu o curiozitate veselă, rîse fericită la vederea degetului musafirei mînioase îndreptat spre dînsa şi se foi voioasă în fotoliu.

— Doamne Isuse Hristoase, au înnebunit cu toţii, sau ce e cu ei ! exclamă Varvara Petrovna pălind brusc şi se sprijini de speteaza fotoliului.

Pălise atît de tare, încît printre cei de faţă se produse o adevărată panică. Stepan Trofimovici se repezi spre dînsa cel dintîi, m-am apropiat şi eu ; pînă şi Liza se ridică în picioare, dar rămase pe locul ei lîngă fotoliu ; mai mult decît toţi ceilalţi însă se sperie Praskovia Ivanovna : scoase un ţipăt, se ridică cum putu în picioare şi aproape că strigă cu glas plîngăreţ :

— Măicuţă, Varvara Petrovna, iartă-mi nerozia răutăcioasă ! Dar aduceţi careva un pahar cu apă !

— Nu mai boci te rog, Praskovia Ivanovna, şi daţi-vă la o parte, domnilor, faceţi bine, nu e nevoie de apă ! articulă Varvara Petrovna cu glasul ferm, deşi cam încet, şi cu buzele palide.

— Măicuţo, continuă Praskovia Ivanovna liniştindu-se un pic, draga mea Varvara Petrovna, deşi mă recunosc vinovată de cuvintele imprudente spuse, dar am fost enervată la culme de scrisorile acelea anonime, cu care sînt bombardată de nişte indivizi ; să-ţi fi scris ţie, dacă au ceva de spus despre tine, dar eu am o fiică !

Varvara Petrovna o privea mută, cu ochii larg deschişi, ascultînd cu mirare. În aceeaşi clipă se deschise neauzit uşa

laterală din colţ şi apăru Daria Pavlovna. Se opri cam nedumerită la vederea agitaţiei noastre şi-şi plimbă privirea prin salon. N-o observase probabil dintr-o dată pe Maria Timofeevna, despre prezenţa căreia nu fusese prevenită. Stepan Trofimovici o zări cel dintîi, schiţă o mişcare precipitată, se înroşi, şi nu se ştie de ce anunţă cu glas tare: „Daria Pavlovna!", încît dintr-o dată toate privirile se întoarseră spre noua venită.

— E adevărat? E chiar Daria Pavlovna a dumneavoastră? exclamă Maria Timofeevna. Ei bine, Şatuşka, nu-ţi seamănă de loc surioara! Cum se poate ca fratele ăsta al meu să spună unei fete atît de frumoase Daşka-iobaga!

Daria Pavlovna între timp se apropiase de Varvara Petrovna; dar, surprinsă de exclamaţia Mariei Timofeevna, se întoarse brusc, rămînînd nemişcată în faţa scaunului şi cu privirea aţintită asupra infirmei.

— Stai jos, Daşa, zise Varvara Petrovna cu un calm ameninţător. Mai aproape, uite aşa; poţi s-o vezi şi stînd pe scaun pe această femeie. O cunoşti?

— N-am văzut-o niciodată, răspunse încet Daşa şi, după un timp de tăcere, adăugă: Este probabil sora bolnavă a unui domn Lebeadkin.

— Şi eu, draga mea, tot pentru prima oară te-am văzut acum, deşi aş fi vrut mult să te cunosc, pentru că în fiecare gest al dumitale constat o bună creştere, strigă cu înflăcărare Maria Timofeevna. Iar faptul că lacheul meu vorbeşte vrute şi nevrute, cine să-l creadă că tocmai dumneata i-ai luat banii lui, o persoană atît de binecunoscută şi atît de drăguţă? Pentru că dumneata eşti foarte, foarte, foarte drăguţă, ţi-o spun eu! încheie ea cu entuziasm, fluturîndu-şi mîna mică.

— Înţelegi ceva? întrebă cu demnitate gravă Varvara Petrovna.

— Înţeleg totul...

— Despre bani ai auzit?

— Probabil e vorba despre aceiaşi bani pe care eu, la rugămintea lui Nikolai Vsevolodovici, încă în Elveţia, m-am angajat să-i transmit acestui domn Lebeadkin, fratele ei.

Urmă o tăcere destul de lungă.

— Nikolai Vsevolodovici te-a rugat personal să i-i transmiţi?

— Voia foarte mult să transmită acești bani, în total trei sute ruble, domnului Lebeadkin. Dar fiindcă nu-i cunoștea adresa și aflînd că domnul Lebeadkin urmează să vină în orașul nostru, m-a împuternicit să-i transmit eu pentru cazul cînd domnul Lebeadkin într-adevăr ar sosi.

— Ce fel de bani... au dispărut? Ai auzit ce a spus chiar acum această femeie?

— În privința aceasta nu mai știu nimic; a ajuns la urechile mele cum că domnul Lebeadkin ar fi spus în public că nu i-am predat întreaga sumă; dar eu nu pricep despre ce anume poate fi vorba. Mi s-au încredințat în total trei sute de ruble și i-am transmis trei sute de ruble.

Daria Pavlovna părea că se liniștise aproape complet. Și în general se cuvine să remarc: era foarte greu s-o uluiești prin ceva pentru mult timp pe această fată, s-o scoți din apele ei, oricare ar fi fost starea ei sufletească. Toate răspunsurile ea și le formulă cumpănit, fără grabă, răspunzînd imediat clar și precis la fiecare întrebare, cu voce calmă, egală, fără urmă de emoția inițială cauzată de neprevăzut și fără să se fi încurcat cît de cît, ceea ce ar fi constituit poate o dovadă că simte o oarecare vină. Privirea Varvarei Petrovna n-o părăsi nici o clipă în tot timpul cît vorbi. Varvara Petrovna reflectă un minut.

— Ei bine, rosti ea în sfîrșit cu toată fermitatea, evident adresîndu-se celor de față, deși o privea numai pe Dașa, dacă Nikolai Vsevolodovici nu s-a adresat cu această însărcinare a lui nici chiar mie, ci te-a rugat pe tine, înseamnă, desigur, că avea motivele lui să procedeze astfel. Nu mă consider îndreptățită să caut a afla, de vreme ce ele trebuie să constituie și față de mine un secret. Dar singurul fapt că tu ești amestecată în această chestiune îmi dă liniștea desăvîrșită în privința acestor motive, să știi acest lucru, Daria, înainte de toate. Gîndește-te însă, draga mea, avînd cugetul absolut curat ai fi putut totuși, necunoscînd viața, să faci vreo imprudență; și ai făcut-o luînd asupra ta sarcina contactului cu un ticălos. Zvonurile răspîndite de acest om mizerabil confirmă că ai făcut o greșeală. Voi avea eu grijă să aflu ce hram poartă acest domn, și ca ocrotitoare a ta voi ști să te apăr. Iar acum e timpul să punem capăt la toate astea.

— Cel mai bine ar fi cînd va veni el, interveni deodată Maria Timofeevna, aplecîndu-se înainte în fotoliul ei, să-l

trimiteţi în odăile slugilor. Lăsa-ţi-l să bată acolo cărţile cu lacheii, iar noi vom rămîne aici să bem cafea. O ceaşcă de cafea s-ar putea încă să i se trimită, dar eu îl dispreţuiesc profund.

Şi ea făcu un gest expresiv din cap.

— Trebuie să punem capăt, repetă Varvara Petrovna, după ce ascultă cu multă atenţie pe Maria Timofeevna. Stepan Trofimovici, sună, te rog.

Stepan Trofimovici apăsă pe sonerie şi deodată păşi înainte, cuprins de emoţie.

— Dacă... dacă eu... bîigui el febril, roşindu-se, bîlbîindu-se şi întrerupîndu-se, dacă mi-a fost dat să aud cea mai dezgustătoare născocire sau, mai bine zis, calomnie, apoi... plin de indignare, *enfin c'est un homme perdu et quelque chose comme un forçat évadé* *...

Se întrerupse şi nu mai termină ; Varvara Petrovna îngustîndu-şi pleoapele, îl privi din cap pînă-n picioare. Intră ceremonios Alexei Egorovici.

— Cupeul, porunci Varvara Petrovna, iar tu, Alexei Egorîci, pregăteşte-te s-o însoţeşti pe doamna Lebeadkina acasă, îţi va arăta ea singură unde.

— De cîtăva vreme domnul Lebeadkin o aşteaptă personal pe dumneaei jos şi a rugat stăruitor să fie anunţat.

— E cu neputinţă, Varvara Petrovna, se nelinişti deodată Mavriki Nikolaevici, care tăcuse tot timpul imperturbabil, făcînd acum un pas înainte ; dacă-mi îngăduiţi, nu este un om care să fie admis în societate, este... este... un om imposibil, Varvara Petrovna.

— Mai aşteaptă, se întoarse Varvara Petrovna către Alexei Egorîci şi acesta se făcu iar nevăzut.

— *C'est un homme malhonnête et je crois même que c'est un forçat évadé ou qelque chose dans ce genre* **, murmură iar Stepan Trofimovici, înroşindu-se iar şi neterminîndu-şi vorba.

— Liza, e timpul să plecăm, anunţă cu dezgust Praskovia Ivanovna şi se ridică de la locul ei. Părea că regretă acum

* In sfîrşit, este un om decăzut, un fel de ocnaş evadat. (Fr.)

** E un om necinstit şi cred chiar că e un ocnaş evadat sau aşa ceva. (Fr.)

faptul de a se fi recunoscut odinioară, cînd o cuprinsese frica, drept o proastă. În timp ce vorbea Daria Pavlovna ea ascultase cu buzele strînse într-o expresie trufaşă. Dar cel mai mult m-a surprins înfăţişarea Lizavetei Nikolaevna, din clipa apariţiei Dariei Pavlovna : în ochii ei sclipiră ura şi dispreţul cel mai nedisimulat.

— Mai aşteaptă un minut, Praskovia Ivanovna, te rog, o reţinu Varvara Petrovna cu acelaşi calm neverosimil. Fii amabilă şi ia loc puţin ; am de gînd să spun tot ce gîndesc, iar pe tine te dor picioarele. Uite aşa, îţi mulţumesc. Adineauri mi-am pierdut cumpătul spunîndu-ţi cîteva vorbe pripite, fii drăguţă şi iartă-mă ; am procedat prostește şi cea dintîi o regret, pentru că în toate îmi place dreptatea. Bineînţeles, şi tu pierzîndu-ţi răbdarea ai amintit despre o anonimă. Orice afirmaţie calomnioasă anonimă merită tot dispreţul, fie chiar şi pentru singurul fapt că nu este semnată. Dacă eşti de altă părere în privinţa aceasta, nu te invidiez. În orice caz, în locul tău nu m-aş fi ostenit să scot asemenea fiţuică murdară din buzunar, nu m-aş fi mînjit, iar tu te-ai mînjit. Întrucît însă chiar tu ai început discuţia despre acest lucru, vreau să-ţi spun că şi eu am primit acum şase zile o scrisoare anonimă, mai mult decît ridicolă. În această scrisoare un ticălos mă asigură că Nikolai Vsevolodovici a înnebunit şi că eu trebuie să mă feresc de o femeie şchioapă, care „va avea de jucat un mare rol în existenţa mea", am reţinut bine această expresie. Chibzuind mai temeinic şi ştiind că Nikolai Vsevolodovici are foarte mulţi duşmani, am trimis să fie chemat un om de aici, unul din duşmanii lui ascunşi, cel mai răzbunător şi cel mai dezgustător dintre toţi duşmanii lui, şi din convorbirea cu el m-am convins imediat de provenienţa abjectă a scrisorii anonime. Dacă te-au deranjat *din cauza mea* şi pe tine, sărmana mea Praskovia Ivanovna, cu scrisori asemănătoare sau, cum te-ai exprimat, „ai fost bombardată", firește eu cea dintîi regret faptul că am fost cauza, fără nici o vină din partea mea. Iată tot ce am vrut să-ţi spun ca o explicaţie. Cu regret constat că ai obosit atît de tare şi nu te simţi în toată firea. De altfel sînt hotărîtă irevocabil *să-l las să intre* chiar acum pe acest om suspect, despre care Mavriki Nikolaevici s-a exprimat nu tocmai potrivit : că el nu poate fi *admis*. Mai ales Liza n-ar mai

avea de făcut aici nimic. Apropie-te de mine, Liza, sufletul meu, şi îngăduie-mi să te mai sărut o dată.

Liza traversă încăperea şi se opri în tăcere în faţa Varvarei Petrovna. Aceasta o sărută, o prinse de mîini, o îndepărtă puţin de ea şi o privi înduioşată, apoi o binecuvîntă cu semnul crucii şi iar o sărută.

— Aşadar, adio, Liza (în glasul Varvarei Petrovna se simţiră accente de lacrimi), crede-mă, n-am să încetez să te iubesc, orice ţi-ar fi hărăzit soarta de aici înainte... Dumnezeu să te aibă în paza lui. Întotdeauna am binecuvîntat mîna lui dreaptă...

Ar fi vrut se pare să mai adauge ceva, dar stăpînindu-se tăcu. Liza porni spre locul ei, tot aşa tăcută şi absorbită de gînduri, şi deodată se întoarse oprindu-se în faţa maică-si.

— Mamă, eu nu plec încă, mai rămîn puţin la tanti, zise ea cu glas scăzut, dar în tonul potolit cu care rostise aceste cuvinte răsună o hotărîre dură ca fierul.

— Dumnezeule mare, dar ce înseamnă asta ! strigă Praskovia Ivanovna, plesnind neputincioasă din palme. Dar Liza nu răspunse nimic, ca şi cum nici n-ar fi auzit-o ; ea se aşeză la locul ei în colţ şi îşi aţinti privirea undeva în gol.

O expresie de triumf şi orgoliu licări pe chipul Varvarei Petrovna.

— Mavriki Nikolaevici, m-ai îndatora mult dacă mi-ai accepta rugămintea să te duci personal să-ţi arunci ochii pe individul care aşteaptă acolo jos ; şi dacă există măcar o posibilitate oarecare de a fi *admis*, adu-l aici.

Mavriki Nikolaevici se înclină şi părăsi salonul. Peste un minut se întoarse urmat de domnul Lebeadkin.

IV

Am mai avut prilejul să vorbesc despre înfăţişarea acestui domn : un om înalt, voinic, cu părul creţ, în vîrstă de vreo patruzeci de ani, cu faţa roşie-vînătă, puţin tumefiată ; cu obrajii flasci ce tresăreau la orice mişcare ; cu nişte ochi mici, injectaţi şi uneori destul de şireţi ; cu mustăţi, favoriţi şi cu omuşorul cărnos ameninţînd să devină tot mai proeminent,

de un aspect destul de neplăcut. Cel mai mult surprindea însă în înfăţişarea lui faptul de a fi apărut acum în frac şi în cămaşă curată. „Există oameni în ţinuta cărora lenjeria curată constituie aproape o necuviinţă", obiectase Liputin la remarca amicală a lui Stepan Trofimovici, cînd acesta îi reproşase odată în glumă neglijenţa vestimentară. Căpitanul avea şi mănuşi negre, noi-nouţe, din care cea dreaptă, încă neprobată niciodată, o ţinea în mîna stîngă, iar cea stîngă, trasă probabil cu greu, fără să se poată încheia, îi acoperea pe jumătate laba lui imensă, în care mai ţinea şi o pălărie rotundă cu luciu, absolut nouă, cumpărată probabil recent de tot şi folosită pentru prima oară. Aşadar, „fracul dragostei" despre care strigase ieri lui Şatov exista în realitate. Toate acestea, adică fracul şi lenjeria, fuseseră pregătite (după cum am aflat mai tîrziu) la îndemnul lui Liputin, pentru nişte scopuri misterioase. Nu încăpea nici o îndoială că şi sosirea lui de acum (într-un cupeu de piaţă) fusese sugerată tot de altcineva ; el singur nu s-ar fi dumirit s-o facă, şi nici să se îmbrace, să se pregătească şi să se hotărască în vreo patruzeci de minute, presupunîndu-se chiar că scena de pe treptele catedralei ajunsese la cunoştinţa lui imediat. Nu era beat, dar se afla în acea stare de mahmureală grea a omului care abia s-a trezit după multe zile de beţie continuă. Părea că este de-ajuns să-l clatine cineva uşurel de umăr ca să se ameţească îndată.

Îşi luase o alură degajată la intrarea în salon, dar avu ghinionul să se poticnească chiar în uşă de covor. Maria Timofeevna pufni în rîs cu mare haz. El îi aruncă o privire fioroasă şi brusc porni înainte, făcînd cîţiva paşi spre Varvara Petrovna.

— Am venit, doamnă... tună el cu glasul lui de trompetă.

— Fii amabil, domnul meu, se îndreptă Varvara Petrovna în fotoliu, şi ia loc acolo pe scaun. Te vei auzi şi de acolo ; de altfel îmi va fi comod şi să te privesc.

Căpitanul se opri cu privirea tîmpă aţintită înainte, dar se întoarse imediat pe loc şi se aşeză pe scaunul indicat, chiar lîngă uşă. Faţa lui trăda acum o mare nesiguranţă ; în acelaşi timp un anumit aer de insolenţă şi un fel de iritabilitate constantă se manifestau vizibil în expresia trăsăturilor lui. O frică teribilă pusese stăpînire pe el, era evident, dar se simţea atins şi în amorul lui propriu ; şi se putea lesne ghici că sub impulsul amorului propriu iritat ar fi în stare să comită,

la ocazie, cu toată frica ce-l stăpînea, orice act de impertinenţă. Părea că se teme pentru orice mişcare a corpului său mătăhălos. Se ştie că principala suferinţă a unor asemenea personaje, nimerite printr-o întîmplare oarecare într-o societate de condiţie bună, sînt propriile lor mîini şi conştiinţa de fiecare moment că nu ştiu ce să facă cu ele. Căpitanul rămase nemişcat pe scaunul său, cu pălăria şi mănuşile în mînă şi cu privirea stupidă aţintită pe chipul sever al Varvarei Petrovna. Ar fi vrut poate să se uite mai atent în jurul său, dar nu se hotăra deocamdată. Maria Timofeevna, găsind probabil din nou că figura lui pare foarte caraghioasă, izbucni iar în hohote de rîs, dar el continua să rămînă imobil. Fără nici o milă, îndelung, un minut întreg poate, Varvara Petrovna îl ţinu astfel în această poziţie, examinîndu-l neîndurător.

— Înainte de toate, permite-ne să-ţi cunoaştem numele de la dumneata personal, rosti ea tărăgănat şi grav.

— Căpitanul Lebeadkin, tună căpitanul. Am venit, doamnă... dădu el să iasă din încremenire, schiţînd o mişcare uşoară.

— Dă-mi voie ! îl opri iar Varvara Petrovna. Această nefericită persoană, care mi-a trezit atîta interes, este într-adevăr sora dumitale ?

— Soră-mea, doamnă, care a scăpat de sub supraveghere, întrucît se află într-o asemenea stare...

Aci el se încurcă ; sîngele îi năvăli în obraz.

— Să nu mă înţelegeţi greşit, doamnă, se bîlbîi el groaznic. Un frate bun nu va păta... într-o asemenea stare, care va să zică, nu înseamnă, în asemenea stare... în înţelesul care adică ar compromite reputaţia... în ultimul timp...

Şi se întrerupse brusc.

— Domnule ! ridică capul Varvara Petrovna.

— Iată în ce stare ! încheie el pe neaşteptate, arătînd cu degetul în mijlocul frunţii sale. Urmă iar o scurtă tăcere.

— Şi de mult suferă astfel ? întrebă Varvara Petrovna cu vocea puţin tărăgănată.

— Stimată doamnă, am venit să vă mulţumesc pentru generozitatea arătată pe treptele bisericii, rusește, frăţeşte...

— Frăţeşte ?

— Adică nu frăţeşte, ci numai în sensul că eu sînt fratele surorii mele, stimată doamnă, şi vă rog să mă credeţi, stimată

doamnă, se pripi el roşindu-se iar, că nu sînt chiar atît de incult cum s-ar putea crede de la prima vedere în salonul dumneavoastră. Eu şi sora mea nu sîntem nimic, stimată doamnă, în comparaţie cu splendorile pe care le vedem aici. Dar mai sînt şi clevetitori. Lebeadkin este însă mîndru de reputaţia lui, stimată doamnă, şi... şi... am venit să vă mulţumesc... Poftim banii, stimată doamnă!

Aici el îşi smulse din buzunar portofelul, trase din el un teanc de bancnote pe care începu să le răsfoiască cu degetele tremurătoare, cuprins de un adevărat acces de nerăbdare. Se vedea că ar fi vrut cît mai repede să explice ceva, avea nevoie neapărat s-o facă; simţind însă că zăbava aceasta cu banii îi dă o înfăţişare şi mai stupidă, îşi pierdu şi ultima stăpînire de sine: banii nu voiau să se potrivească la socoteală, degetele se încurcau şi, spre culmea ruşinii, o bancnotă verde alunecînd din portofel zbură în zigzaguri pe covor.

— Douăzeci de ruble, stimată doamnă, sări el deodată cu pachetul de bani în mînă şi cu faţa transpirată de atîta chin; observînd bancnota căzută jos, dădu să se aplece ca s-o culeagă, dar, ruşinîndu-se nu se ştie de ce, renunţă cu un gest de indiferenţă din mînă.

— S-o ia personalul dumneavoastră, stimată doamnă, valetul care o va ridica să ţină minte pe Lebeadkina.

— Aşa ceva nu pot admite, spuse grăbit şi cu oarecare teamă Varvara Petrovna.

— În cazul acesta...

El se aplecă, ridică bancnota, se făcu roşu-vînăt la faţă şi deodată, apropiindu-se de Varvara Petrovna, îi împinse banii număraţi.

— Ce e asta? se sperie de-a binelea Varvara Petrovna, dîndu-se înapoi pe speteaza fotoliului.

Mavriki Nikolaevici, eu şi Stepan Trofimovici păşirăm spre cei doi.

— Liniştiţi-vă, liniştiţi-vă, eu nu sînt nebun, zău că nu sînt nebun! asigura căpitanul tulburat, privind în toate părţile spre cei de faţă.

— Ba eu cred, domnule, că ai înnebunit.

— Stimată doamnă, toate astea nu înseamnă ceea ce vă închipuiţi! Eu sînt desigur o verigă neînsemnată... O, stimată doamnă, sînt bogate interioarele dumneavoastră, dar sărace ale Mariei Necunoscuta, sora mea, născută Lebeadkina, dar

pe care s-o numim deocamdată Maria Necunoscuta, deocamdată, stimată doamnă, numai *deocamdată,* deoarece pentru totdeauna nu va îngădui însuşi Domnul Dumnezeu ! Stimată doamnă, i-aţi dat zece ruble şi dînsa le-a primit, dar numai pentru că i-aţi dat *dumneavoastră,* stimată doamnă ! Mă auziţi, stimată doamnă ? De la nimeni în lume nu ar primi această Maria Necunoscuta, altminteri s-ar cutremura în mormînd căpitanul de cavalerie, bunicul ei, ucis în Caucaz sub privirile lui Ermolov [36] însuşi ; dar de la dumneavoastră, stimată doamnă, ea va primi orice. Deşi cu o mînă va primi, iar cu cealaltă vă va întinde douăzeci de ruble, ca danie pentru unul din comitetele de binefacere din capitală, a cărui membră, stimată doamnă, sînteţi... După cum şi dumneavoastră personal, stimată doamnă, aţi publicat în *Curierul Moscovei* [37] că aveţi aici pentru oraşul nostru un registru al societăţii de binefacere, în care oricine poate subscrie.

Căpitanul se întrerupse brusc ; respira greu, ca după o ispravă foarte grea. Toate aceste cuvinte referitoare la comitetul de binefacere fuseseră probabil dinainte pregătite, posibil chiar dictate de Liputin. Transpirase acum şi mai mult ; broboane de sudoare literalmente apăruseră pe tîmplele lui. Varvara Petrovna îl privea cu ochi pătrunzători.

— Acest registru, zise ea cu glas sever, se află permanent jos la intrare, la portarul casei mele ; acolo puteţi subscrie dania voastră, dacă aveţi o asemenea dorinţă. De aceea te rog să-ţi ascunzi banii în buzunar şi să nu-i mai vînturi în aer. Aşa. Şi acum te mai rog să te aşezi pe locul dumitale. Aşa. Îmi pare rău, stimate domn, că am greşit în privinţa surorii dumitale şi i-am dat bani considerînd-o săracă, cînd ea este atît de bogată. Un lucru nu înţeleg însă : de ce ea poate primi numai de la mine, şi de la nimeni altul n-ar accepta să primească. Ai insistat atît de mult asupra acestei chestiuni, încît vreau să am o explicaţie absolut precisă.

— Stimată doamnă, este o taină care poate fi îngropată numai în mormînt ! răspunse căpitanul.

— Dar de ce ? întrebă Varvara Petrovna, cu un glas mai puţin ferm.

— Stimată doamnă, stimată doamnă !...

Căpitanul tăcu posomorît, cu privirea lăsată în jos şi cu mîna lipită de piept în dreptul inimii. Varvara Petrovna aştepta, fără a-şi desprinde privirea de pe faţa lui.

— Stimată doamnă ! zbieră el deodată. Mi-ați îngădui să vă pun o întrebare, numai una, dar sincer, deschis, rusește, din toată inima ?

— Te rog, s-aud întrebarea.

— Ați suferit vreodată în viața dumnevoastră, stimată doamnă ?

— Vrei să spui că ai avut de suferit sau chiar suferi din cauza cuiva ?

— Stimată doamnă, stimată doamnă ! sări el brusc iarăși, fără să-și dea seama probabil și lovindu-se cu pumnul în piept. Aici, în această inimă s-au adunat atîtea, atîtea, încît se va mira Dumnezeu însuși, cînd se va afla la judecata de apoi !

— Hm, e cam tare spus.

— Stimată doamnă, eu vorbesc poate prea iritat...

— Nici o grijă, voi ști eu cînd o fi cazul să te opresc.

— Pot să vă mai pun o întrebare, stimată doamnă ?

— Vorbește, te ascult.

— Poate muri cineva numai și numai din noblețe sufletească ?

— Nu știu, nu mi-am pus niciodată o asemenea întrebare.

— Nu știți ! Nu v-ați pus niciodată asemenea întrebare !! strigă el pe un ton de patetică ironie. Dacă e așa, dacă e așa,

„Taci, inimă fără speranță !

și el se lovi cu putere în piept.

Acum iar umblă de colo-colo prin încăpere. Trăsătura distinctivă a oamenilor de felul lui este o incapacitate totală de a-și stăpîni, de a-și reține dorințele pentru ei înșiși ; dimpotrivă, sînt mînați de o tendință irezistibilă de a și le manifesta, în toată urîțenia lor. Nimerind într-un mediu în care se simte străin, un asemenea individ începe prin a se comporta de obicei foarte timid, dar în clipa în care îi întinzi un deget nu va întîrzia să treacă imediat la atitudinea cea mai insolentă. Căpitanul se înfierbîntase, umbla prin salon, dădea din mîini, nu asculta întrebările, vorbea despre el însuși pripindu-se peste măsură, încît i se încîlcea și limba, și înghițind apoi cuvintele sărea la fraza următoare. E adevărat că era puțin probabil să fi fost treaz ; de altfel, în apropiere se afla și Lizaveta Nikolaevna, la care nu se uitase niciodată, dar a cărei prezență se pare că îl înflăcăra pînă

la amețeală ; deși nu este decît o presupunere a mea personală. Exista așadar un motiv pentru care Varvara Petrovna, învingîndu-și dezgustul, se hotărîse să-l asculte pe un asemenea om. Praskovia Ivanovna pur și simplu tremura de frică, e drept fără să înțeleagă prea bine despre ce este vorba. Tremura și Stepan Trofimovici, dar acesta dimpotrivă, pentru că era înclinat întotdeauna să înțeleagă mai mult decît ar fi cazul. Mavriki Nikolaevici stătea în picioare în poziția unui apărător al tuturor. Liza ședea palidă și nu-și lua ochii larg deschiși de pe chipul căpitanului sălbatec. Șatov rămăsese pe scaun în poza lui de pînă atunci ; mai ciudat însă mi s-a părut faptul că Maria Timofeevna nu numai că încetase să mai rîdă, dar devenise deodată foarte tristă. Sprijinindu-și mîna dreaptă pe masă, ascultase cu o privire lungă și melancolică perorația fratelui său. Numai Daria Pavlovna mi s-a părut că rămăsese cu desăvîrșire calmă.

— Toate astea nu sînt decît niște alegorii absurde, se mînie în cele din urmă Varvara Petrovna. Nu mi-ai răspuns la întrebarea : De ce ? Insist să-mi dai un răspuns.

— N-am răspuns la acest „de ce". Așteptați răspunsul la „de ce"-ul dumneavoastră, zise căpitanul făcînd cu ochiul. Acest mic cuvînt „de ce" este răspîndit prin tot universul încă de la facerea lumii, stimată doamnă, și natura toată în fitece clipă strigă creatorului ei : „De ce ?" Și iată sînt de atunci șapte mii de ani și nu primește nici un răspuns. Cum ar putea așadar să răspundă singur căpitanul Lebeadkin ? Și ar fi just oare, stimată doamnă ?

— Toate astea nu sînt decît prostii și nu ceea ce aștept eu ! începu să-și piardă răbdarea Varvara Petrovna. E o alegorie ; afară de asta vorbești prea pompos, stimate domn, ceea ce consider că este o impertinență.

— Stimată doamnă, n-o ascultă căpitanul. Poate că aș fi vrut să mă numesc Ernest, și totuși sînt nevoit să suport numele grosolan de Ignat ; de ce adică, cum credeți ? Aș fi vrut să mă numesc prințul de Montbard, și totuși nu mă numesc decît Lebeadkin, de la lebădă, de ce ? Eu sînt poet, stimată doamnă, în sufletul meu sînt poet, și aș putea să capăt o mie de ruble de la orice editor, totuși sînt nevoit să locuiesc într-o covată, de ce, de ce ? Stimată doamnă ! După părerea mea, Rusia este un joc al naturii, și nimic mai mult !

— Aşadar, nimic mai precis n-ai putea să-mi spui ?

— Aş putea să vă recit poezia *Gîndacul,* stimată doamnă !

— Pof-tim ?

— Stimată doamnă, nu sînt încă un nebun ! Voi ajunge nebun, cu siguranţă, dar încă nu sînt ! Stimată doamnă, un prieten de-al meu — o persoană de mare nobleţe sufletească — a scris o fabulă de Krîlov, intitulată *Gîndacul,* pot să v-o recit ?

— Vrei să ne reciţi o fabulă de Krîlov ?

— Nu, nu o fabulă de Krîlov vreau să vă recit, ci o fabulă a mea personală, compunerea mea proprie ! Vă rog să mă credeţi, stimată doamnă, fără să mi-o luaţi în nume de rău, că nu sînt chiar într-atît de incult şi pervers ca să nu înţeleg că Rusia are un mare fabulist, Krîlov [38], căruia ministrul instrucţiunii i-a ridicat un monument în Grădina de Vară, pentru amuzament la vîrsta copilăriei. M-aţi întrebat, stimată doamnă, „de ce ?“ Răspunsul se află în tîlcul acestei fabule, scris cu litere de foc !

— Să auzim fabula dumitale.

— A fost odată un gîndac,
Vrednic de gîndăcescul neam,
Şi nimeri el tam-nisam
Într-un pahar cu muscărie...

— Doamne, ce-i asta ? exclamă Varvara Petrovna.

— Asta înseamnă că în zilele de vară, se apucă să explice căpitanul, dînd teribil din mîini, cu iritarea unui autor întrerupt din lectura operei sale, cînd adică într-un pahar se adună multe muşte, se produce, adică, o muscărie, orice guguman înţelege, nu mă întrerupeţi, nu mă întrerupeţi, veţi vedea mai departe... (şi dădea mereu din mîini).

Cercă să-şi facă loc noul venit,
Dar muştele se revoltară,
Că şi aşa mulţimea lor dădea pe-afară,
Ba şi lui Jupiter s-au jeluit.
Numai că-n toiul sfadei lor
Se arătă acolo binişor
Blajinul moş Nikifor...

N-am scris încă sfîrşitul, dar n-are nici o importanţă. Vă spun aşa ! se înfierbîntă căpitanul. Nikifor ia paharul şi, cu

toate strigătele de protest, răstoarnă toată comedia asta în lighean, cu muște și cu gîndac cu tot, ceea ce trebuia de mult să facă. Un lucru observați însă, stimată doamnă, gîndacul nu protestează ! Iată răspunsul la întrebarea dumneavoastră : „De ce ?“ proclamă el triumfător. „Gîndacul nu pro-tes-tea-ză !“ În ce-l privește pe Nikifor, el reprezintă natura, adăugă căpitanul, la fel de repezit, și, mulțumit de sine, porni să se preumble prin salon.

Varvara Petrovna se înfurie.

— Dar despre ce fel de bani este vorba, dă-mi voie să te întreb, trimiși chipurile de Nikolai Vsevolodovici și care nu ți-au fost predați integral, căci așa pretinzi dumneata mi se pare, îndrăznind să învinuiești o anumită persoană care face parte din casa mea ?

— Calomnie curată ! zbieră Lebeadkin, ridicîndu-și într-un gest dramatic mîna dreaptă.

— Nu, nu este o calomnie.

— Stimată doamnă, există circumstanțe care-l silesc pe om să îndure mai curînd dezonoarea în propria lui familie, decît să spună cu glas tare adevărul. Căpitanul Lebeadkin va ști să tacă, stimată doamnă !

Părea orbit total ; era cuprins de un soi de inspirație ; se simțea în centrul atenției ; în fața ochilor săi tulburi mijea o anumită întruchipare. Ajunsese la un punct cînd ar fi vrut să jignească pe cineva, să facă o mîrșăvie, să-și arate puterea.

— Stepan Trofimovici, fii amabil și sună, rugă Varvara Petrovna.

— Lebeadkin e șiret, stimată doamnă ! făcu el din ochi cu un zîmbet dezgustător. E șiret, dar nu e lipsit nici el de slăbiciuni, are și el un prag al pasiunilor ! Acest prag îl întruchipează bătrînul șip de husar, odinioară cîntat de Denis Davîdov [39]. Și uite, cînd ajunge să se afle în pragul pasiunii, stimată doamnă, se poate întîmpla să trimită o scrisoare în versuri, o scrisoare super-bă, dar pe care după aceea ar fi vrut s-o primească înapoi cu prețul unor lacrimi vărsate o viață întreagă, pentru că este violat sentimentul frumosului. Dar păsărica, o dată luîndu-și zborul, n-o mai prinzi de coadă ! Ei bine, în acest prag, stimată doamnă, în acest prag, Lebeadkin ar fi putut poate scăpa o vorbă și despre o domnișoară nobilă, în chip de nobilă indignare a unui suflet re-

voltat de jigniri, şi uite, de acest fapt profită calomniatorii săi. Dar Lebeadkin e şiret, stimată doamnă! În zadar îl pîndeşte un lup feroce, turnîndu-i băutură clipă de clipă în aşteptarea finalului; Lebeadkin nu va spune nimic, iar pe fundul sticlei în loc de cele aşteptate apare de fiecare dată Şiretenia lui Lebeadkin! Destul însă, o! destul! Stimată doamnă, apartamentele dumneavoastră somptuoase sînt demne să aparţină celei mai nobile persoane, dar gîndacul nu se plînge! Remarcaţi, aşadar, remarcaţi, în cele din urmă, că el nu se plînge şi recunoaşteţi în el un suflet mare!

În aceeaşi clipă de jos de la parter se auzi sunetul clopoţelului şi aproape imediat apăru Alexei Egorîci, care zăbovise să vină la chemarea lui Stepan Trofimovici. Bătrînul şi încercatul servitor, contrar ţinutei lui de obicei grave şi demne, părea acum foarte tulburat.

— Nikolai Vsevolodovici a binevoit să sosească în acest moment şi vine încoace, anunţă el răspunzînd privirii întrebătoare a Varvarei Petrovna.

Mi s-a întipărit în memorie în mod deosebit înfăţişarea ei din acea clipă: păli mai întîi, dar imediat după aceea ochii ei scînteiară. Se încordă dreaptă în fotoliu, cu o expresie de extraordinară hotărîre în ochi. Încolo toată lumea a rămas înmărmurită. Sosirea cu totul neaşteptată a lui Nikolai Vsevolodovici, care urma să sosească abia peste o lună poate, păru ciudată nu numai prin surpriza cu care se producea, ci mai ales prin faptul de a fi coincis cu acest moment atît de fatidic. Pînă şi căpitanul rămase stană de piatră în mijlocul salonului, privind cu gura căscată şi cu o înfăţişare total neroadă spre uşă.

Şi iată că, din salonul vecin, o încăpere mare şi lungă, se auziră apropiindu-se în grabă paşi iuţi, mărunţi; aveai impresia că cineva aleargă pe nişte rotile şi deodată în salon năvăli în fugă nu Nikolai Vsevolodovici, ci un tînăr cu totul necunoscut celor prezenţi.

V

Îmi îngădui să mă întrerup aici ca să înfăţişez măcar în cîteva trăsături fugare pe acest personaj apărut atît de brusc.

Era un om tînăr, în vîrstă de aproximativ douăzeci şi şapte de ani, de statură depăşind puţin înălţimea mijlocie, cu părul rar blond şi în plete destul de lungi, cu mustăţile şi barba în smoculeţe prizărite. Îngrijit îmbrăcat, curat, chiar după moda zilei, dar fără o eleganţă pretenţioasă ; la prima vedere puţin adus din spate şi neîndemînatec, şi totuşi nici urmă de gîrboveală ori stîngăcie, ci foarte degajat în mişcări. Producea impresia unui om original, cu toate că ulterior toată lumea la noi fu de acord că are maniere foarte civilizate şi o conversaţie întotdeauna la locul ei.

Nimeni n-ar fi spus că este urît, dar chipul lui nu plăcea nimănui. Conformaţia capului puţin alungit spre ceafă şi turtit uşor de ambele părţi dădea figurii sale o expresie cam ascuţită. Avea fruntea înaltă şi îngustă, iar trăsăturile feţei mărunte ; ochiul pătrunzător, nasul mic şi ascuţit, buzele lungi şi subţiri. Expresia feţei părea că trădează o stare a sănătăţii şubredă, bolnăvicioasă, dar nu era decît o aparenţă. Pe obraji şi sub pometi avea un fel de cută uscată, ceea ce îi imprima un aer de convalescenţă după o boală grea. Şi totuşi era complet sănătos, vînjos şi niciodată n-a fost bolnav.

Mersul şi mişcările le avea pripite, dar nu se grăbea nicăieri niciodată. Părea că nimic n-ar putea să-l facă să-şi piardă cumpătul ; în orice circumstanţe şi în orice societate el rămînea acelaşi. Era plin de sine, personal însă nu-şi dădea seama de acest lucru cîtuşi de puţin.

Vorbea repede, precipitîndu-se, în acelaşi timp cu multă siguranţă şi prezenţă de spirit. Cu toată precipitarea aparentă, ideile sale erau perfect ordonate, clare şi precise, amănunt cu deosebire izbitor. Se exprima uimitor de limpede ; cuvintele lui se rostogoleau înşiruindu-se într-o succesiune curgătoare ca nişte mărgeluşe netede, întotdeauna bine potrivite şi întotdeauna gata să vă servească. La început acest lucru place, dar cu timpul începe să dezguste, tocmai din cauza acestei exprimări prea clare, din cauza acestei cursivităţi prea lejere a unor cuvinte întotdeauna gata să se reverse. Ai impresia la un moment dat că limba lui are o conformaţie specială, neobişnuit de lungă şi subţire, foarte roşie, cu vîrful extrem de ascuţit şi într-o continuă mişcare automată.

Şi iată-l pe acest tînăr năvălind acum vijelios în salon şi, mă credeţi, pînă acum am rămas cu ideea că începuse să vorbească încă în încăperea vecină şi a intrat chiar aşa cu

vorba în gură. Într-o clipită l-am şi văzut postat în faţa Varvarei Petrovna.

— ...Închipuiţi-vă, Varvara Petrovna, l-am auzit turuind cu multă volubilitate, intru cu gîndul să-l găsesc aici venit de cel puţin un sfert de oră ; căci a sosit de o oră şi jumătate ; ne-am întîlnit la Kirillov, el a plecat înainte cu o jumătate de oră direct spre casă, spunîndu-mi să vin şi eu peste un sfert de oră...

— Dar despre cine este vorba ? Cine ţi-a spus să vii aici ? îl interogă Varvara Petrovna.

— Nikolai Vsevolodovici, cine ? ! E posibil să nu vă fi informat nimeni pînă acum despre sosirea lui şi să aflaţi abia în clipa aceasta ? Bagajul său trebuia doar să ajungă aici mult mai înainte, cum de nu vi s-a spus ? Înseamnă că eu cel dintîi vă aduc această veste. Totuşi ar fi bine poate să fie trimis cineva să-l caute, deşi sînt sigur că va apare îndată şi poate chiar exact în momentul corespunzător anumitor prevederi şi, după cum aş putea eu să judec, anumitor calcule ale sale. Aici el îşi roti privirea prin salon şi cu atenţie deosebită zăbovi asupra căpitanului. Ah, Lizaveta Nikolaevna, sînt foarte bucuros să vă întîlnesc chiar din primul meu pas aici, sînt fericit să vă strîng mîna, zbură el către Lizaveta Nikolaevna, ca să prindă mîna ce-i fusese întinsă cu zîmbet vesel de Liza, şi pe cît îmi dau seama nici prea stimata Praskovia Ivanovna nu şi-a uitat, se pare, „profesorul", ba nici nu este supărată pe el, aşa cum se supără mereu în Elveţia. Dar cum se simt aici picioarele dumneavoastră, Praskovia Ivanovna, şi se adevereşte recomandarea consultului specialiştilor elveţieni în ce priveşte clima din patrie ? Poftim ? Prişniţe ? Probabil că au un efect binefăcător. Cît am regretat eu, Varvara Petrovna (se întoarse el iar), că nu am reuşit să ajung la timp atunci în străinătate pentru a vă prezenta personal omagiile mele şi a-mi exprima respectul, afară de faptul că aveam atîtea şi atîtea să vă comunic... Am scris aici bătrînului meu, dar el, după obiceiul său de totdeauna, se pare...

— Petruşa ! strigă Stepan Trofimovici, revenindu-şi într-o clipită din încremenirea care îl cuprinsese ; plesnind din palme, se repezi să-şi îmbrăţişeze fiul. Pierre *mon enfant* *,

* Copilul meu. (Fr.)

să știi că nu te-am recunoscut! și îl strînse în brațe lăcrimînd.

— Ei, lasă, lasă, fără gesturi; ajunge, ajunge, te rog, murmură grăbit Petrușa, încercînd să scape de îmbrățișarea bătrînului.

— Întotdeauna m-am simțit vinovat față de tine!

— Ei bine, ajunge; vorbim noi mai pe urmă. Știam eu că o să începi cu efuziuni sentimentale. Fii mai lucid, te rog.

— Dar nu te-am văzut de zece ani!

— Cu atît mai puțin sînt motivele pentru efuziuni...

— *Mon enfant!*

— Bine, bine; te cred că mă iubești; ia-ți mîinile de pe mine. Incomodezi pe ceilalți... Iată-l și pe Nikolai Vsevolodovici; dar lasă-mă, lasă-mă, te rog!

Nikolai Vsevolodovici într-adevăr apăruse în salon; intră încet și pentru o clipă se opri în ușă, cuprinzînd într-o privire calmă întreaga adunare.

Ca și acum patru ani, cînd l-am văzut pentru prima oară, am fost la fel de uimit și de data această, de la cea dintîi privire. Nu-l uitasem de loc; dar există se pare chipuri care cu fiecare apariție îți relevă parcă ceva nou, ce n-ai observat pînă atunci, cu toate că le-ai mai văzut poate și de-o sută de ori. Aparent era același, așa cum l-am cunoscut cu ani în urmă: la fel de elegant, la fel de grav, cu același mers impunător ca și atunci, ba și la fel de tînăr poate. Zîmbetul lui ușor, tot atît de satisfăcut de sine, păstrase aceași afabilitate de circumstanță; privirea la fel de severă, îngîndurată și oarecum distrată. Într-un cuvînt, ca și cum ne-am fi despărțit ieri. Un singur lucru mă izbi totuși: înainte, chiar era socotit un bărbat frumos, fața lui într-adevăr „semăna cu o mască", ca să folosesc expresia unor doamne răutăcioase din societatea noastră. Acum însă, nu știu de ce, chiar de la întîia privire, el mi se păru cu adevărat un bărbat de o frumusețe incontestabilă, încît nici într-un caz nu se putea susține că fața lui seamănă cu o mască. Poate pentru că fața aceasta devenise ceva mai palidă decît altădată și ceva mai slăbită parcă? Sau poate că în ochii lui sclipea acum licărul unui gînd nou?

— Nikolai Vsevolodovici! strigă Varvara Petrovna încordîndu-se dreaptă în fotoliu, dar fără să se ridice, și oprindu-l cu un gest poruncitor. Așteaptă o clipă!

Dar pentru a explica întrebarea teribilă care urmă imediat după acest gest şi această exclamaţie, întrebare a cărei posibilitate n-aş fi întrevăzut-o nici chiar la Varvara Petrovna, îl voi ruga pe cititor să-şi amintească de firea ei în general, aşa cum s-a manifestat toată viaţa, şi îndeosebi de temperamentul extraordinar de impulsiv al Varvarei Petrovna în anumite momente critice. Îl rog de asemenea să ţină seama că, în ciuda tăriei sale sufleteşti excepţionale şi a unei considerabile doze de luciditate şi de simţ practic, ca să zic aşa, gospodăresc, pe care-l poseda, în viaţa ei nu lipsiră totuşi şi destule momente în voia cărora se lăsase brusc şi cu desăvîrşire şi, dacă-mi este permis să mă exprim astfel, fără nici o reţinere. Îl rog de asemenea să ia în consideraţie şi faptul că momentul acesta într-adevăr putea constitui pentru dînsa unul din acele momente în care se concentrează brusc, ca într-un focar, toată esenţa vieţii, tot ce existase în trecut, tot prezentul, ba poate chiar şi viitorul. Voi reaminti apoi în treacăt şi despre scrisoarea anonimă la care se referise atît de iritată în discuţia aprinsă cu Praskovia Ivanovna, deşi trecuse mi se pare sub tăcere ultima parte din conţinutul acestei scrisori; nu este exclus că tocmai acolo se ascundea dezlegarea-motivul care determină posibilitatea unei întrebări de felul aceleia pe care o adresă fiului ei cu atîta vehemenţă.

— Nikolai Vsevolodovici, repetă ea accentuînd cuvintele cu glasul ferm, în care răsunau notele dure ale unei cumplite ameninţări. Te rog, să-mi spui imediat, fără să te mişti din acel loc : este adevărat că această nenorocită, această şchioapă, iat-o stă acolo, priveşte-o ! E adevărat că femeia aceasta este... soţia dumitale legitimă ?

Mi-a rămas întipărită în memorie prea bine această clipă ; el nici nu clipi din ochi, uitîndu-se ţintă la maică-sa ; pe faţa lui nu se văzu nici o schimbare. În sfîrşit, un surîs calm şi indulgent oarecum îi învioră chipul şi, fără a rosti un cuvînt măcar, el se apropie încet de maică-sa, îi luă mîna, o duse respectuos la buze şi o sărută, şi într-atît era de puternică influenţa lui constantă şi de neînvins asupra mamei sale, încît ea nici nu îndrăzni să-şi retragă mîna. Îl privea ţintă, concentrată asupra acestei singure întrebări şi, după toată înfăţişarea ei încordată la ultima limită, se vedea că încă o

clipă şi ea nu va mai fi în stare să mai suporte această incertitudine.

Dar el continua să tacă. Sărutîndu-i mîna, el cuprinse încă o dată cu privirea întreaga asistenţă şi, tot aşa fără grabă, se îndreptă direct spre Maria Timofeevna. E foarte greu să descrii expresia de pe chipul oamenilor în anumite momente. Eu personal, de pildă, am reţinut că Maria Timofeevna, cu respiraţia tăiată de teamă, se ridică în picioare în întîmpinarea lui, împreunîndu-şi mîinile ca într-un gest de implorare ; dar îmi revine totodată în memorie şi neasemuitul extaz din privirea ei, un extaz nebun, care îi desfigura aproape chipul, un extaz pe care oamenii cu greu îl suportă. Sau poate că era şi una şi alta : şi teamă şi extaz ; dar ţin minte că am schiţat o mişcare ca s-o susţin (mă aflam chiar lîngă dînsa), findcă mi se păruse că în aceeaşi clipă va leşina.

— Nu mai poţi rămîne aici, îi spuse Nikolai Vsevolodovici cu un glas blînd, melodic, şi ochii lui se luminară de o duioşie neobişnuită. Stătea în faţa ei în cea mai cuviincioasă poză şi fiecare mişcare a lui trăda cel mai sincer respect. Într-o semişoaptă grăbită, aproape sufocîndu-se, sărmana bîigui :

— Dar se poate... acum... să cad în genunchi în faţa dumitale ?

— Nu, aşa ceva chiar de loc nu se poate, zise el cu un zîmbet superb, încît o făcu şi pe ea să zîmbească fericită. Cu acelaşi glas melodios şi îndemnînd-o cu duioşie, ca pe un copil, el adăugă grav : Gîndeşte-te că eşti o domnişoară, iar eu, deşi sînt prietenul dumitale cel mai devotat, sînt totuşi o persoană străină ; nu-ţi sînt nici soţ, nici tată, nici logodnic. Dă-mi aşadar mîna şi să mergem ; te voi conduce pînă la cupeu şi, dacă îmi îngădui, chiar eu te voi însoţi pînă acasă.

Ea îl ascultă şi îşi plecă capul, reflectînd parcă.

— Să mergem, zise ea apoi cu un suspin şi-i întinse mîna.

Dar aici avu un mic ghinion. Întorcîndu-se probabil cam imprudent, ea călcă cu toată greutatea pe piciorul său cel bolnav şi scurt, într-un cuvînt căzu pe o coastă pe fotoliu şi, poate dacă nu se lovea de fotoliu, s-ar fi prăbuşit pe duşumea. El o prinse repede şi o susţinu, o apucă apoi de braţ şi cu multă grijă şi atenţie o conduse spre uşă. Ea se simţi probabil foarte amărîtă de căderea ei pentru că părea jenată, roşind

și ruşinîndu-se. Cu privirea în pămînt, şchiopătînd tare, ea îl urmă aproape atîrnînd de braţul lui. Şi aşa, la braţ, ieşiră din salon. Liza, am văzut prea bine, nu se ştie de ce, dădu să sară de la locul ei, în timp ce ei plecau ; cu o privire fixă îi urmări pînă-n uşă. Apoi se lăsă iar tăcută în fotoliu. Trăsăturile ei se contractară însă într-o grimasă convulsivă ca la atingerea unei reptile dezgustătoare.

În tot timpul cît ţinu această scenă între Nikolai Vsevolodovici şi Maria Timofeevna, toată lumea rămase mută de uimire ; s-ar fi putut auzi şi zborul unei muşte ; dar în clipa cînd uşa se închise în urma lor, toţi deodată începură să vorbească.

VI

De fapt nu se prea auzeau vorbe în explozia aceea de glasuri, mai mult exclamaţii răzleţe. Am şi uitat întrucîtva succesiunea schimbului de cuvinte, pentru că s-a produs o zăpăceală nemaipomenită. Exclamă ceva în franţuzeşte Stepan Trofimovici plesnindu-şi palmele, dar Varvara Petrovna n-avea timp de dînsul. Pînă şi Mavriki Nikolaevici articulă ceva repezit şi cu vocea sacadată. Cel mai surescitat era însă Piotr Stepanovici ; cu gesturi largi, făcea eforturi desperate s-o convingă pe Varvara Petrovna de ceva, dar mult timp n-am putut înţelege de ce anume se agită. Se adresa şi Praskoviei Ivanovna, şi Lizavetei Nikolaevna, ba în toiul înflăcărării strigă în treacăt şi tatălui său ceva, într-un cuvînt era într-o fierbere continuă învîrtindu-se prin tot salonul. Varvara Petrovna, roşie la faţă, sări la un moment dat de la locul ei strigînd Praskoviei Ivanovna : „Ai auzit, ai auzit tu ce a spus el chiar acum acestei fete ?“ Dar Praskovia Ivanovna era incapabilă să mai răspundă ; nu fu în stare decît să bîiguie ceva, dînd din mînă. Biata femeie era copleşită de propriile ei griji : necontenit îşi întorcea capul spre Liza, privind-o cu o teamă inexplicabilă, dar să se ridice şi să plece n-ar fi îndrăznit cît timp nu se ridica şi fiică-sa. Între timp căpitanul, care din clipa cînd apăru Nikolai Vsevolodovici arăta foarte speriat, vădi clar intenţia s-o şteargă

neobservat, am băgat de seamă bine acest lucru, dar Piotr Stepanovici îl prinse de mînă şi nu-l lăsă să plece.

— Este necesar, absolut necesar, îi tot dădea el din gură, rostogolindu-şi cu o stăruitoare persuasiune cuvintele, ca nişte mărgele, în faţa Varvarei Petrovna, care se reaşezase între timp în fotoliul său şi, ţin minte, îl asculta cu aviditate ; în cele din urmă, el îşi atinse scopul cucerindu-i toată atenţia.

— Este necesar, Varvara Petrovna. Vedeţi doar şi singură că avem de-a face aici cu o neînţelegere şi după toate aparenţele cu nişte lucruri ciudate, dar de fapt foarte clare, limpezi şi simple ca bună ziua. Înţeleg foarte bine că n-am nici o dezlegare să povestesc şi poate că apar cam ridicol, insistînd în această privinţă. Dar, în primul rînd, însuşi Nikolai Vsevolodovici nu atribuie acestei chestiuni cine ştie ce importanţă şi, în definitiv, există şi cazuri în care îi vine greu omului să se hotărască pentru o explicaţie personală, ba este chiar absolut necesar ca altcineva, o terţă persoană, să facă acest lucru, întrucît îi vine mai uşor să vorbească despre unele chestiuni mai delicate. Credeţi-mă, Varvara Petrovna, că Nikolai Vsevolodovici nu-i de loc de condamnat pentru faptul că n-a răspuns la întrebarea dumneavoastră de acum printr-o explicaţie categorică, deşi chestiunea în sine este cu totul minoră ; o ştiu încă din timpul şederii sale la Petersburg. De altfel tot cazul acesta nu poate decît să-l onoreze pe Nikolai Vsevolodovici, dacă este neapărat nevoie să recurgem la acest cuvînt vag „onoare"...

— Vrei să spui că ai fost martor la vreun incident care a ocazionat.. această neînţelegere ? întrebă Varvara Petrovna.

— Martor şi participant, confirmă grăbit Piotr Stepanovici.

— Dacă-mi dai cuvîntul că asta nu va răni delicateţea lui Nikolai Vsevolodovici şi sentimentele pe care ştiu că le nutreşte faţă de mine, întrucît el nu-mi ascunde ni-mic... şi dacă totodată eşti convins că procedînd astfel îi vei face chiar plăcere...

— Negreşit aşa va fi, şi tocmai de aceea socot că îmi fac şi eu cu aceasta o datorie deosebit de plăcută. Sînt convins că el însuşi m-ar fi rugat să fac asta.

Părea destul de stranie şi în afară de orice uzanţă socială o asemenea dorinţă stăruitoare a acestui domn, picat parcă din cer, să relateze istoriile altuia. Dar izbutise s-o prindă în

undiță pe Varvara Petrovna atingînd punctul cel mai sensibil. Pe atunci încă nu cunoșteam caracterul acestui om și cu atît mai puțin intențiile lui.

— Să auzim, încuviință Varvara Petrovna, pe un ton circumspect și rezervat, vizibil necăjită de această îngăduință a sa.

— Istoria ca atare e scurtă ; și dacă vreți, de fapt nici nu este o istorie în sensul adevărat al cuvîntului, se porni Piotr Stepanovici să-și răsfire șuvoiul de cuvinte, ca niște mărgele. Un romancier, neavînd altă treabă, ar fi putut confecționa și un roman. O întîmplare destul de nostimă, Praskovia Ivanovna, și eu sînt convins că Lizaveta Nikolaevna o va asculta cu interes, deoarece găsim în ea multe lucruri dacă nu chiar minunate, în orice caz bizare. Acum cinci ani, la Petersburg, Nikolai Vsevolodovici a cunoscut pe acest om, iată-l, e aici în fața dumneavoastră, domnul Lebeadkin care stă acum cu gura căscată și intenționase pare-se s-o șteargă neobservat. Scuzați-mă, Varvara Petrovna. Dar nu te sfătuiesc s-o ștergi din loc, domnule fost funcționar din fostul departament al aprovizionării (după cum vezi, te țin minte foarte bine). Și eu și Nikolai Vsevolodovici cunoaștem prea bine toate matrapazlîcurile dumitale de aici, pentru care, nu uita acest lucru, va trebui să dai socoteală. Încă o dată vă cer scuze, Varvara Petrovna. Pe atunci Nikolai Vsevolodovici îl numea pe domnul acesta Falstaff al său ; ceea ce vrea să însemne probabil (explică el deodată) că e vorba de un vechi personaj, un caracter *burlesque,* de care toată lumea rîde și care permite tuturor să rîdă de el, numai bani să iasă. Nikolai Vsevolodovici ducea pe atunci la Petersburg o viață, ca să zic așa, în batjocură, n-aș putea să găsesc un alt cuvînt mai potrivit ca s-o definesc, pentru că omul acesta nu se lăsa pradă deziluziei niciodată și desconsidera orice ocupație. Vorbesc numai de acea perioadă, Varvara Petrovna. Acest Lebeadkin avea o soră, persoana care a stat aici pînă adineauri. Fratele și surioara n-aveau nici un adăpost și trăiau aciuindu-se pe la străini. El bătea caldarîmul sub arcadele magazinelor de la Gostinnîi Dvor, totdeauna îmbrăcat în fosta lui redingotă de uniformă, acosta trecătorii mai spilcuiți și tot ce aduna dădea pe băutură. Iar surioara lui se hrănea ca păsările cerului. Se angaja prin diferite case mizere, ca să-și țină într-un fel zilele. Un sodom îngrozitor ; aș vrea să trec peste tabloul acestei existențe de

unghere, existență în care se complăcuse pe atunci din excentricitate și Nicolai Vsevolodovici. Numai despre perioada de atunci vorbesc, Varvara Petrovna ; iar expresia „excentricitate" îi aparține lui personal. Nu avea de ascuns cine știe ce lucruri față de mine. *Mademoiselle* Lebeadkina, care într-un timp avusese repetate ocazii să-l vadă pe Nikolai Vsevolodovici, rămase profund impresionată de înfățișarea lui. Era, ca să zic așa, un diamant pe fondul mizer al vieții acestei fete. Nu mă pricep la descrierea sentimentelor, de aceea voi trece peste asta ; dar niște oameni păcătoși au luat-o imediat în rîs și batjocură, ceea ce o făcu să cadă într-o adîncă tristețe. În general, acolo toată lumea își bătea joc de dînsa, dar ea nici nu prea lua în seamă toate acestea. Mintea ei încă pe atunci nu era în perfectă ordine, deși nu chiar în starea de acum. E de presuspus, și sînt destule temeiuri pentru asta, că în copilărie, datorită nu știu cărei binefăcătoare, era aproape să capete o educație frumoasă. Nikolai Vsevolodovici nu-i dădea nici o atenție și se mulțumea să joace preferans cu niște funcționari — dintr-un pachet soios, pe un sfert de copeică. Într-o zi însă, cînd batjocura lor întrecuse orice măsură, el (fără a mai întreba de ce și pentru ce) îl prinse pe unul din acești funcționari de guler și-i dădu drumul jos de la etajul doi pe fereastră. Nici urmă de indignare cavalerească în favoarea inocenței ultragiate nu se făcu simțită cu acest prilej ; toată operația aceasta se desfășură în hazul general și cel mai mult rîdea Nikolai Vsevolodovici. Cînd totul se termină cu bine, cei doi se împăcară și se apucară de băut punci. În schimb ea, inocența ultragiată, nu uită acest lucru. Bineînțeles, rezultatul a fost zdruncinarea definitivă a facultăților ei mintale. Repet, nu sînt meșter în a descrie sentimente, dar cred că în esență aici este vorba de un vis. Iar Nikolai Vsevolodovici, ca un făcut, atîța și mai mult acest vis : în loc să rîdă, el începu să-i arate acestei *mademoiselle* Lebeadkina un respect neobișnuit. Kirillov, care era de față (un original nemaipomenit, Varvara Petrovna, și un om dintr-o bucată ; poate că îl veți cunoaște vreodată, se află acum aici), și uite acest Kirillov, care de obicei tăcea mereu, se aprinde deodată, mi-aduc aminte foarte bine acest lucru, și-i spune lui Nikolai Vsevolodovici că o tratează pe această doamnă ca pe o marchiză și cu aceasta îi dă ultima lovitură. Mai adaug că Nikolai Vsevolodovici îl respecta pe acest Kirillov. Și ce credeți că i-a

răspuns : „Îți închipui cumva, domnule Kirillov, că-mi bat joc de ea ; te rog să mă crezi că o respect cu adevărat, pentru că ea e mai bună decît noi toți" ; dar, știți, a spus-o cu tonul cel mai serios. Adevărul este că în aceste două-trei luni, afară de *bună ziua* și *la revedere*, n-a schimbat de fapt cu ea nici un cuvînt. Eu, care am fost mereu de față, țin minte foarte bine că ea ajunsese să se iluzioneze atît de tare, încît începuse să-l considere un fel de logodnic al ei, care nu îndrăznea s-o „răpească" numai pentru că avea mulți dușmani și întîmpina piedici din partea familiei sau altceva în genul acesta. Ce s-a mai rîs și pe chestia asta ! S-a terminat prin aceea că, urmînd să plece încoace, Nikolai Vsevolodovici a dat dispoziție ca cineva să aibă grijă de întreținerea ei și i-a fixat și o pensie anuală destul de măricică, de vreo trei sute ruble, mi se pare, dacă nu și mai mult. Într-un cuvînt, să zicem că toate acestea au fost un amuzament, fantezia unui om obosit prea devreme ; admitem în sfîrșit că a fost, cum zicea Kirillov, o nouă experiență a unui om blazat cu scopul de a afla pînă unde poate fi dusă o infirmă pe jumătate nebună. „Dumneata, zicea el, anume ți-ai ales pe cea mai nevolnică ființă, pe această sărmană infirmă, veșnic expusă la batjocuri și bătăi, știind mai ales că ființa aceasta se prăpădește de o dragoste ridicolă pentru dumneata ; și te-ai apucat să-i zăpăcești capul numai pentru plăcerea de a vedea ce va rezulta !" În definitiv, ce vină are omul dacă unei femei țicnite i s-a năzărit așa ceva, cînd, notați acest lucru, el nu schimbase cu ea nici două fraze în tot acest timp ! Există, Varvara Petrovna, lucruri despre care nu numai că nu se poate vorbi în mod inteligent, dar despre care nici nu este inteligent să te apuci să vorbești. Hai să zicem, dacă vreți, că e o ciudățenie, dar mai mult decît atît nu-mi imaginez ce s-ar mai putea spune ; și totuși ne este dat să vedem acum ce istorie s-a brodat din acest mic episod... Îmi este cunoscut în bună parte, Varvara Petrovna, ce se petrece aici.

Povestitorul se întrerupse brusc cu intenția vizibilă de a se adresa lui Lebeadkin, dar Varvara Petrovna îl opri ; era într-o stare de extremă exaltare.

— Ai terminat ? întrebă ea.

— Nu încă ; dar pentru ca tabloul să fie mai complet aș fi vrut, dacă îmi îngăduiți, să pun cîteva întrebări acestui

domn... Veţi afla îndată despre ce este vorba, Varvara Petrovna.

— Ajunge, mai pe urmă, opreşte-te pentru o clipă, te rog. O, ce bine am făcut lăsîndu-te să vorbeşti!

— Şi remarcaţi, Varvara Petrovna, reluă cu vioiciune Piotr Stepanovici, putea oare Nikolai Vsevolodovici singur să vă explice acest lucru adineauri, ca răspuns la întrebarea dumneavoastră formulată poate prea categoric?

— O da, prea categoric!

— Şi n-am avut eu dreptate, susţinînd că în unele cazuri îi e mai uşor unei terţe persoane să explice decît celui direct vizat?

— Da, da, aşa este... doar într-o singură privinţă te-ai înşelat şi cu regret observ că persiţi în această eroare.

— Se poate? Cum anume?

— Vezi... dar mai bine să iei loc, Piotr Stepanovici.

— Voia dumneavoastră, mă simt chiar puţin obosit; vă mulţumesc.

Îşi trase îndată un fotoliu întorcîndu-l în aşa fel ca să stea între Varvara Petrovna şi Praskovia Ivanovna lîngă masă şi cu faţa spre domnul Lebeadkin, pe care nu-l slăbea din ochi nici o clipă.

— Greşeşti cînd numeşti asta „excentricitate"...

— O, dacă numai asta e...

— Nu, nu, aşteaptă puţin, îl opri Varvara Petrovna, pregătindu-se probabil să se lanseze într-o peroraţie lungă şi entuziastă. Piotr Stepanovici observă îndată acest lucru şi-şi ascuţi atenţia.

— Nu, asta a fost ceva mult mai mult decît o „excentricitate" şi, crede-mă, ceva aproape sfînt! Un om mîndru şi prea de timpuriu jignit, ajuns să ducă viaţa în „bătaie de joc", despre care ai amintit în remarca dumitale atît de subtilă, într-un cuvînt, prinţul Harry, cum l-a comparat admirabil Stepan Trofimovici la un moment dat şi cu care m-aş declara întru totul de acord, dacă n-ar fi semănat încă mai mult cu Hamlet, cel puţin după părerea mea.

— *Et vous avez raison* *, observă cu emoţie gravă Stepan Trofimovici.

* Şi aveţi dreptate. (Fr.)

— Îţi mulţumesc, Stepan Trofimovici, dumitale, în mod deosebit, îţi mulţumesc şi mai ales pentru încrederea neclintită în Nicolas, în generozitatea lui sufletească şi înalta lui menire. Cu încrederea aceasta mi-o întăreai şi pe a mea, ori de cîte ori cădeam pradă îndoielii.

— *Chère, chère...* Stepan Trofimovici făcu un pas înainte, dar se opri, socotind probabil că e primejdios să o întrerupă.

— Şi dacă Nicolas (continuă Varvara Petrovna, tărăgănind rostirea cuvintelor pe un ton aproape cîntat) l-ar fi avut în preajma lui pe Horaţiu al său, calm, superb în smerenia lui — o altă expresie admirabilă a dumitale, Stepan Trofimovici — poate că de mult ar fi fost salvat de acest trist şi „năpraznic demon al ironiei", care l-a chinuit toată viaţa. (Excelenta expresie, demonul ironiei, tot dumitale îţi aparţine, Stepan Trofimovici). Nicolas însă n-a avut niciodată parte de Horaţio, nici de Ofelia. N-o avea decît pe maică-sa, dar ce poate să facă o mamă singură şi în asemenea împrejurări? Ştii, Piotr Stepanovici, mi se pare acum întru totul de înţeles că o fiinţă ca Nicolas a putut să apară chiar şi în asemenea spelunci despre care mi-ai povestit. Îmi închipui acum cu toată claritatea această luare în „bătaie de joc" a vieţii (o foarte reuşită expresie a dumitale!), această sete nepotolită de contraste, acest fond sumbru al tabloului pe care el apare ca un diamant, de asemenea după comparaţia dumitale, Piotr Stepanovici. Şi iată-l întîlnind acolo o fiinţă nedreptăţită de toţi, o infirmă semidementă, şi totuşi însufleţită poate de sentimente foarte nobile!

— Hm, da, să zicem.

— Şi cu toate astea vi se pare de neînţeles că el nu-şi bate joc de dînsa, ca toţi ceilalţi! Vai, ce oameni! Vi se pare de neînţeles că el o apără împotriva celor care o nedreptăţesc şi-i arată stimă „ca unei marchize" (acest Kirillov probabil că are un dar excepţional de a înţelege profund sufletul omenesc, deşi nici el nu l-a înţeles pe Nicolas!). Şi dacă vreţi, tocmai din cauza acestui contrast s-a iscat nenorocirea; dacă nefericita s-ar fi aflat într-un alt mediu, poate că nici n-ar fi ajuns pînă la un asemenea stadiu de exaltare în iluziile ei. Numai o femeie, o femeie, poate înţelege acest lucru, Piotr Stepanovici, şi ce rău îmi pare că dumneata...

adică, nu că nu eşti femeie, dar că cel puţin faţă de acest caz nu ai firea unei femei, ca să înţelegi !

— Adică în sensul că nu există rău fără bine, înţeleg, înţeleg, Varvara Petrovna. E ca şi în religie : cu cît mai rău trăieşte omul sau cu cît este mai oropsit ori mai sărac întreg poporul, cu atît mai dîrz şi mai fervent visează el la răsplata din rai, iar dacă se mai ostenesc pentru asta şi o sută de mii de preoţi, aţîţînd acest vis şi speculîndu-l, atunci... vă înţeleg, Varvara Petrovna, fiţi liniştită.

— De fapt, nu e tocmai aşa. Dar ia spune-mi, te rog : crezi cumva că Nicolas, pentru a stinge un asemenea vis în acest organism nenorocit (de ce Varvara Petrovna a folosit aici cuvîntul „organism", n-am înţeles), trebuia neapărat să rîdă şi el de dînsa şi să se poarte faţă de ea ca şi ceilalţi funcţionari ? Nu-mi îmchipui ca dumneata să refuzi a recunoaşte acel sentiment de compasiune superioară, acea vibraţie nobilă a organismului său întreg, care l-au făcut pe Nicolas să răspundă cu atîta gravitate lui Kirillov : „Eu nu rîd de dînsa". Ce răspuns nobil, sfînt !

— *Sublime* *, murmură Stepan Trofimovici.

— Şi vă rog să notaţi, el nu este chiar atît de bogat, cum şi-ar fi putut închipui cineva ; bogată sînt eu, şi nu el ; iar pe atunci el nu accepta de la mine aproape nimic.

— Înţeleg, înţeleg toate astea, Varvara Petrovna, dădu semne de nerăbdare Piotr Stepanovici.

— O, dar e chiar firea mea ! Mă recunosc în Nicolas. Îmi este atît de familiară această tinereţe, acest clocot răscolitor de impulsuri nestăpînite, ameţitoare, cumplite... Şi dacă ne vom cunoaşte cîndva mai de aproape, Piotr Stepanovici, ceea ce eu personal aş dori-o sincer, mai ales că îţi sînt atît de recunoscătoare astăzi, poate că vei înţelege atunci ceea ce...

— O, vă rog să mă credeţi, la rîndu-mi doresc... murmură cu vocea sacadată Piotr Stepanovici.

— Vei înţelege atunci acel impuls, care te face ca în această orbire a sentimentului de generozitate să-ţi opreşti deodată ochii asupra unui om chiar şi nedemn de tine în toate privinţele, care nu te înţelege cîtuşi de puţin, este gata să te chinuiască la orice prilej şi pe care, în ciuda celei mai evidente realităţi, să-l transformi într-un fel de ideal, să-l

* Sublim. (Fr.)

iei drept întruchiparea unui vis al tău, să-ți concentrezi asupra lui toate speranțele, să te închini în fața lui, să-l iubești o viață întreagă, absolut fără să știi pentru ce, sau poate tocmai pentru faptul că el n-o merită... O, cum am suferit eu toată viața, Piotr Stepanovici!

Stepan Trofimovici, a cărui față trăda o expresie îndurerată, îmi căuta privirea; dar m-am eschivat la timp.

— ...Și încă recent, recent de tot — o cît de vinovată mă simt eu în fața lui Nicolas!... Nici n-ai să mă crezi dacă îți spune ce hărțuită am fost din toate părțile; m-au chinuit toți, toți: și dușmanii, și intriganții, și prietenii; poate prietenii mai mult decît dușmanii. Cînd mi-au adresat prima din aceste abjecte scrisori anonime, poate n-ai să mă crezi, Piotr Stepanovici, nici n-am mai găsit în mine suficientă forță pentru a răspunde cu dispreț la toată răutatea aceasta... Niciodată, niciodată nu-mi voi ierta această slăbiciune!

— Am și auzit cîte ceva despre scrisorile anonime de aici, se învioră brusc Piotr Stepanovici, aflu eu cine sînt, nici o grijă.

— Dar nici nu-ți închipui ce intrigi s-au țesut aici! Au copleșit-o pînă și pe sărmana noastră Praskovia Ivanovna, dar pentru ce și pe dînsa, mă rog? Am fost poate astăzi prea nedreaptă cu tine, draga mea Praskovia Ivanovna, adăugă ea într-un generos elan de înduioșare, dar nu și fără o ironie triumfătoare.

— Vai, draga mea, murmură Praskovia Ivanovna în silă, după mine, ar trebui să se pună capăt acestor discuții; s-a vorbit destul... și o privi sfioasă pe Liza, care se uita țintă la Piotr Stepanovici.

— Iar fința aceasta sărmană și nefericită, scrîntita aceasta care și-a pierdut totul, păstrîndu-și însă inima, aș vrea acum s-o înfiez, strigă deodată Varvara Petrovna, este o datorie a mea, pe care am de gînd s-o împlinesc cu sfințenie. Începînd chiar de astăzi o iau sub ocrotirea mea!

— Și va fi foarte, foarte bine dintr-un anumit punct de vedere, se însufleți de tot Piotr Stepanovici. Scuzați-mă, adineauri nu terminasem încă. Mă gîndesc la ceea ce ați spus despre ocrotire. Închipuiți-vă, cînd a plecat atunci Nikolai Vsevolodovici (reiau în continuare exact momentul la care mă oprisem, Varvara Petrovna), acest domn, da, da, acest domn Lebeadkin imediat și-a închipuit că are tot dreptul să

dispună în întregime de ajutorul fixat surorii lui ; şi într-adevăr a dispus. Nu ştiu precis cum anume rînduise totul Nikolai Vsevolodovici atunci, dar peste un an, în străinătate, aflînd ceea ce se petrece, a fost nevoit să-şi schimbe dispoziţiile anterioare. Nu cunosc nici în această privinţă toate amănuntele, le veţi afla de la dînsul, dar ştiu un lucru : persoana în cauză a fost internată într-o mănăstire, în condiţii foarte confortabile, dar sub o supraveghere amicală, înţelegeţi ? Şi ce credeţi că întreprinde domnul Lebeadkin ? Face mai întîi toate încercările ca să afle unde a fost ascunsă sursa lui de venituri, adică surioara ; recent de tot îşi atinge scopul : o scoate din mănăstire, invocînd nu ştiu ce fel de drepturi, şi o aduce direct aici. O ţine în mizerie, nu-i dă nimic de mîncare, o bate, o tiranizează, în sfîrşit nu ştiu pe ce căi primeşte din partea lui Nikolai Vsevolodovici o sumă considerabilă pe care o iroseşte într-o beţie continuă, iar în loc de recunoştinţă recurge la o provocare impertinentă faţă de Nikolai Vsevolodovici, formulînd nişte pretenţii absurde, ameninţîndu-l să-l dea în judecată în cazul că nu va plăti pensia direct lui în mînă. În felul acesta darul benevol al lui Nikolai Vsevolodovici se transformă într-un fel de bir, vă puteţi imagina ? Domnule Lebeadkin, este adevărat *tot* ceea ce am spus eu acum aici ?

Căpitanul, care stătuse tot timpul tăcut, cu ochi lăsaţi în pămînt, făcu doi paşi înainte înroşindu-se ca racul.

— Piotr Stepanovici, eşti crud faţă de mine, bîigui el scurt.

— Cum adică sînt crud cu dumneata, de ce ? Dar să lăsăm asta : chestiunea cruzimii sau blîndeţii o discutăm noi mai tîrziu ; acum te rog numai să-mi răspunzi la prima mea întrebare : este adevărat *tot* ce am spus eu acum aici, sau nu ? Dacă crezi că nu este adevărat poţi s-o declari imediat.

— Eu... ştii şi dumneata, Piotr Stepanovici... bîigui căpitanul şi amuţi încurcat.

E de notat că Piotr Stepanovici şedea în fotoliu picior peste picior, iar căpitanul stătea în faţa lui în cea mai respectuoasă poziţie. Ezitările domnului Lebeadkin mi se pare că nu prea îi plăcură lui Piotr Stepanovici ; faţa lui se contractă într-o convulsie răutăcioasă.

— Nu cumva ai avea într-adevăr să declari ceva ? privi el cu tîlc ascuns pe căpitan. În cazul acesta fă bine şi vorbeşte, toată lumea vrea să te audă.

— Știi prea bine, Piotr Stepanovici, că n-am ce declara.

— Ba nu știu nimic, și aud asta pentru prima dată ; de ce n-ai putea să declari ?

Căpitanul tăcea cu privirea lăsată în pământ.

— Îngădui-mi să plec, Piotr Stepanovici, zise el hotărît.

— Da, însă nu mai înainte ca dumneata să dai un răspuns precis la întrebarea mea : este adevărat *tot* ce am spus eu ?

— E adevărat, zise surd Lebeadkin, ridicîndu-și ochii asupra călăului său. Îl trecuseră năduşelile și pe tîmple îi apărură broboane de transpirație.

— *Totul* este adevărat ?

— Totul este adevărat.

— Mai ai ceva de adăugat, să faci vreo obiecțiune ? Dacă crezi că noi te nedreptățim, spune-o ; protestează, declară cu glas tare că ești nemulțumit.

— Nu, n-am nimic de spus.

— L-ai amenințat recent de tot pe Nikolai Vsevolodovici ?

— Aici... aici e de vină mai mult băutura, Piotr Stepanovici. (El își înălță deodată capul) Piotr Stepanovici ! Dacă onoarea familiei și ruşinea nemeritată la care a fost expusă inima vor da țipăt în fața lumii, și atunci oare este vinovat omul ? zbieră el în neștire, izbucnind ca mai adineaori.

— Dar acum dumneata ești treaz, domnule Lebeadkin ? îl țintui cu o privire pătrunzătoare Piotr Stepanovici.

— Sînt... treaz.

— Ce înseamnă aceste fraze despre onoarea familiei și ruşinea nemeritată de inimă ?

— Nu mă refer la nimeni, nu m-am gîndit la nimeni. Numai la mine... se prăbuşi din nou căpitanul.

— Am impresia că te-au jignit expresile mele cu privire la dumneata și la purtarea dumitale ? Ești prea irascibil, domnule Lebeadkin, dar îți atrag atenția că eu încă n-am început să vorbesc despre purtarea dumitale așa cum se înfățişează ea cu adevărat. Voi vorbi și despre purtarea dumitale în adevărata ei înfățişare. E posibil s-o și spun, dar deocamdată n-am atins această chestiune în *adevărata* ei înfățişare.

Lebeadkin tresări, uitîndu-se cu ochi înnebuniți la Piotr Stepanovici.

— Piotr Stepanovici, abia acum încep să mă trezesc !

— Hm, eu sînt acela care te-am trezit ?

— Da, dumneata m-ai trezit, Piotr Stepanovici, şi am dormit patru ani sub un nor negru suspendat deasupra capului meu. Pot să plec, în sfîrşit, Piotr Stepanovici ?

— Acum poţi să pleci, dacă Varvara Petrovna nu va găsi necesar...

Ea dădu numai din mîini în sensul că nu are nimic de spus.

Căpitanul salută din cap, făcu doi paşi spre uşă, apoi se opri brusc, îşi lipi mîna de piept în dreptul inimii, vrînd să spună ceva, dar nu mai scoase nici o vorbă şi se repezi afară. Chiar în uşă însă se ciocni cu Nikolai Vsevolodovici ; acesta se dădu deoparte ; căpitanul se zgribuli într-un mod cam ciudat în faţa lui şi rămase împietrit pe loc, neputînd să-şi ia ochii de pe chipul lui, ca un iepure sub privirea unui şarpe boa. Aşteptînd un pic, Nikolai Vsevolodovici îl dădu uşor în lături cu mîna şi intră în salon.

VII

Părea bine dispus şi calm. Poate că i se întîmplase ceva deosebit de plăcut, necunoscut încă nouă ; în orice caz era vizibil foarte mulţumit.

— Mă vei ierta oare vreodată, Nicolas ? nu se putu stăpîni Varvara Petrovna, ridicîndu-se grăbită în întîmpinarea lui.

Dar Nicolas rîse voios.

— Exact aşa cum am crezut ! strigă el glumeţ cu bonomie. Văd că ai aflat totul. Plecînd de aici mă gîndeam în cupeu : „Trebuia cel puţin să istorisesc măcar ceva, să nu plec aşa !“ Dar amintindu-mi că a rămas aici Piotr Stepanovici, mi-a dispărut orice îngrijorare.

Spunînd asta el aruncă o privire fugară prin încăpere.

— Piotr Stepanovici ne-a povestit un vechi episod din viaţa petersburgheză a unui om bizar, reluă entuziasmată Varvara Petrovna, a unui om capricios şi nesăbuit, dar întotdeauna generos în sentimentele sale, întotdeauna nobil ca un adevărat cavaler...

— Cavaler ? Chiar pînă acolo aţi ajuns ? rîse Nicolas. Totuşi sînt foarte recunoscător lui Piotr Stepanovici de data

aceasta pentru graba lui (aici el schimbă cu acesta o privire fulgerătoare). Trebuie să ştii, *maman,* că Piotr Stepanovici e împăciuitorul tuturor ; este rolul, boala lui, marota lui, şi chiar l-aş recomanda în mod special din acest punct de vedere. Îmi închipui cam ce a putut el să vă turuie, pentru că el realmente turuie cînd povesteşte ; capul lui e o adevărată cancelarie. Notaţi că, în calitate de realist, el n-ar putea să spună un neadevăr şi că adevărul i se pare mai preţios decît succesul... Bineînţeles afară de unele cazuri speciale, cînd succesul pentru el este mai scump decît adevărul. (Spunînd acest lucru el nu conteneă să-şi plimbe privirea prin încăpere). Aşadar, e limpede, *maman,* că nu este cazul ca dumneata să-mi ceri iertare şi că dacă s-a comis cine ştie ce nebunie, asta numai eu am făcut-o, asta arată în cele din urmă că eu sînt totuşi un nebun, trebuie doar să-mi menţin reputaţia de care mă bucur aici.

Cu aceste vorbe el îşi îmbrăţişă duios mama.

— În orice caz, chestiunea aceasta este închisă, totul s-a spus, şi am putea prin urmare să schimbăm subiectul, adăugă el, şi accente seci răsunară în glasul lui. Varvara Petrovna sesiză îndată aceste accente ; dar exaltarea ei nu trecuse, ci dimpotrivă.

— Nu te aşteptam decît peste o lună, Nicolas !

— Bineînţeles, îţi voi explica totul, *maman,* acum însă...

Şi el se îndreptă spre Praskovia Ivanovna.

Dar ea abia îşi întoarse spre el capul, deşi cu o jumătate de oră înainte fusese uluită de apariţia lui. Avea acuma alte griji : din clipa în care ieşise căpitanul şi se ciocnise în uşă cu Nikolai Vsevolodovici, Liza se pornise pe rîs, la început discret, apoi tot mai clocotitor şi sacadat, încît devenea din ce în ce mai distinct şi mai zgomotos. Se roşise toată. Contrastul cu dispoziţia ei sumbră de mai înainte era izbitor. În timp ce Nikolai Vsevolodovici vorbea cu Varvara Petrovna, ea, printr-un semn din mînă, îl chemase de vreo două ori pe Mavriki Nikolaevici, voind parcă să-i şoptească ceva, dar în momentul cînd acesta se apleca, ea se pornea pe rîs ; s-ar fi putut crede că rîde tocmai de bietul Mavriki Nikolaevici, deşi în realitate părea că încearcă să se stăpînească ducîndu-şi batista la gură. Cu aerul cel mai candid şi plin de franchete, Nikolai Vsevolodovici o salută.

— Te rog să mă scuzi, răspunse ea pripit, dumneata... dumneata desigur l-ai văzut pe Mavriki Nikolaevici... Doamne, eşti inadmisibil de înalt, Mavriki Nikolaevici!

Şi iar o pufni rîsul. Mavriki Nikolaevici într-adevăr era un om înalt, dar nu de o statură chiar inadmisibilă.

— Dumneata... ai sosit de mult? murmură ea stăpînindu-se iar, ba şi jenată oarecum, dar cu privirea scînteietoare.

— Cam de vreo două ore, răspunse Nicolas, uitîndu-se la ea atent.

E de notat că se menţinea în timpul acestei conversaţii în marginile unei curtoazii rezervate, dar făcîndu-se abstracţie de această curtoazie, chipul lui trăda o expresie de totală indiferenţă şi poate chiar apatie.

— Şi unde ai de gînd să stai?

— Aici.

Varvara Petrovna o urmărea pe Liza şi brusc o străfulgeră un gînd neaşteptat.

— Şi unde ai fost, Nicolas, pînă acum în aceste două ore? zise ea apropiindu-se. Trenul soseşte la ora zece.

— L-am dus mai întîi pe Piotr Stepanovici la Kirillov, iar cu Piotr Stepanovici m-am întîlnit în Matveevo (cu vreo trei staţii înainte) şi ne-am continuat drumul în acelaşi vagon.

— Aşteptam la Matveevo de dimineaţă, interveni Piotr Stepanovici, vagoanele din urmă de la trenul nostru săriseră de pe şină, puţin rămăsese să nu-mi strivesc picioarele.

— Să-ţi striveşti picioarele! strigă Liza. *Maman, maman,* şi noi am vrut săptămîna trecută să plecăm la Matveevo, ne strivea şi nouă picioarele!

— Doamne fereşte! se cruci Praskovia Ivanovna.

— *Maman, maman,* draga mea *maman,* să nu te sperii, dacă într-adevăr o să-mi frîng cu adevărat picioarele; cu mine se poate întîmpla oricînd, chiar şi matale o spui, fiindcă zilnic călăresc ca o nebună. Mavriki Nikolaevici, ai să mă însoţeşti ca să mă duci la braţ şchioapă? hohoti Liza iar. Dacă se va întîmpla aşa ceva, nu voi permite nimănui să mă conducă, afară de dumneata, poţi fi sigur de asta. Să zicem că îmi voi frînge un singur picior... Dar fii drăguţ şi spune-mi că o vei considera o fericire.

— Ce mai fericire, cu un singur picior? răspunse grav Mavriki Nikolaevici încruntîndu-se.

— În schimb ai să mă conduci singur şi nu va mai fi nimeni altul !

— Chiar şi atunci tot dumneata ai să mă conduci, Lizaveta Nikolaevna, murmură şi mai grav Mavriki Nikolaevici.

— Dumnezeule, a vrut să facă un calambur ! strigă aproape îngrozită Liza. Mavriki Nikolaevici, să nu mai îndrăzneşti să te aventurezi pe această cale ! Ca să vezi ce egoist eşti. Sînt convinsă, spre cinstea dumitale, că în cazul de faţă te ponegreşti singur ; dimpotrivă : de dimineaţă şi pînă seara mă vei asigura că fără un picior am devenit şi mai interesantă ! Un singur lucru va fi ireparabil, dumneata eşti nemăsurat de înalt, iar eu fără un picior voi deveni prea scundă, cum ai să mă conduci atunci la braţ, nu ne vom potrivi !

Şi Liza izbucni iar într-un rîs nervos. Spiritele şi aluziile ei erau plate, dar se pare că în acea clipă nu-i ardea de glorie.

— Isterie, îmi şopti Piotr Stepanovici, ar fi bine să-i aducă cineva un pahar cu apă.

Ghicise bine ; după un minut toată lumea se agita în jurul ei, cineva adusese apă. Liza îşi îmbrăţişa mama sărutînd-o fierbinte, plîngea pe umărul ei şi imediat dădea capul înapoi, o privea ţintă în faţă, şi începea iar să rîdă cu hohote. Izbucni în plîns, în cele din urmă, şi *maman*. Varvara Petrovna le luă repede în apartamentul ei, şi dispărură după uşa din care ieşise în salon mai înainte Daria Pavlovna. Dar nu zăboviră acolo decît foarte puţin, vrea patru minute, nu mai mult...

Încerc să-mi reconstitui acum în memorie fiecare amănunt din ultimele minute ale acelei dimineţi memorabile. Am reţinut bine că rămînînd singuri, fără doamne (rămăsese în salon numai Daria Pavlovna, care nu se mişcase din locul ei), Nikolai Vsevolodovici trecu pe lîngă fiecare dintre noi salutîndu-ne, pe toţi afară de Şatov, care stătea ca şi înainte în colţul său, aplecat şi mai mult şi cu privirea aţintită mereu în podea. Stepan Trofimovici încercă o conversaţie foarte spirituală cu Nikolai Vsevolodovici, dar acesta se îndreptă grăbit spre Daria Pavlovna. În acest timp însă îl interceptă aproape cu forţa Piotr Stepanovici şi, trăgîndu-l la fereastră, începu să-i şoptească repede ceva foarte important probabil, judecînd după expresia feţei şi gesturile cu care îşi însoţea

şoapta. Nikolai Vsevolodovici în schimb îl asculta aproape impasibil şi distrat, cu zîmbetul lui protocolar pe buze, iar spre sfîrşit chiar şi cu un aer de nerăbdare, voind parcă să scape cît mai repede de interlocutorul său. Se depărtă de fereastră exact în momentul cînd se întoarseră doamnele noastre ; Varvara Petrovna o aşează pe Liza în locul pe care stătuse înainte, asigurîndu-le că trebuie să mai stea neapărat măcar vreo zece minute să-şi revină şi că aerul proaspăt n-ar fi prea favorabil acum nervilor zdruncinaţi. Arăta o grijă deosebită faţă de Liza, aşezîndu-se chiar alături de ea. Piotr Stepanovici, eliberat de conversaţia cu Nikolai Vsevolodovici, veni în grabă la ele şi începu o conversaţie vioaie, veselă. Şi chiar în acel moment Nikolai Vsevolodovici se apropie în cele din urmă de Daria Petrovna, cu aceiaşi paşi măsuraţi ; Daşa aproape că tremură pe locul ei, văzîndu-l că se apropie, şi repede dădu să sară, vădit tulburată şi cu obrajii împurpuraţi.

— Mi se pare că pot să te felicit... sau nu încă ? zise el cu o expresie cu totul neobişnuită pe faţă.

Daşa îi răspunse ceva ce nu se putu desluşi.

— Iartă-mi indiscreţia, ridică el glasul, dar să ştii că am fost înştiinţat în mod expres. Ai ştiut de acest lucru ?

— Da, am ştiut că aţi fost încunoştiinţat.

— Sper că n-am fost inoportun cu felicitarea mea, rîse el, şi dacă Stepan Trofimovici...

— Cu ce, cu ce s-o feliciţi ? sări brusc Piotr Stepanovici. Cu ce te felicită, Daria Pavlovna ? Aha, aha ! Nu cumva cu... ? Îmbujorarea dumitale arată că am ghicit. Într-adevăr, cu ce ar putea fi felicitate frumoasele şi virtuoasele noastre domnişoare şi de ce natură pot fi felicitările care le fac să roşească cel mai mult ? Ei, atunci primeşte şi felicitările mele, dacă am ghicit bine, şi te somez să-mi achiţi pariul pierdut : îţi mai aduci aminte, în Elveţia, ai pariat că nu te vei mărita niciodată... Apropo de Elveţia, — ce e cu mine ? Închipuiţi-vă că o bună parte din motivul călătoriei mele a fost tocmai ăsta, şi era aproape să uit : ia spune-mi, tată, se întoarse el repede către Stepan Trofimovici, cînd ai de gînd să pleci în Elveţia ?

— Eu... în Elveţia ? se miră jenat Stepan Trofimovici.

— Păi, cum ? Nu pleci ? Că doar şi tu te căsătoreşti... Mi-ai scris !

— Pierre ! exclamă Stepan Trofimovici.

— Ei, ce Pierre... Trebuie să ştii, bineînţeles dacă îţi face plăcere : mă grăbeam să ajung aici cît mai repede ca să-ţi spun că n-am nimic împotrivă, întrucît ai dorit să afli părerea mea cît mai neîntîrziat ; iar dacă (turui el) trebuie să te „salvez", după cum mai scrii şi mă implori în aceeaşi scrisoare, îţi stau la dispoziţie. E adevărat că se căsătoreşte ? se întoarse el repede către Varvara Petrovna. Sper că nu sînt indiscret ; mi-a scris doar cu mîna lui că tot oraşul ştie şi că toată lumea îl felicită, încît pentru a evita aceste felicitări nu iese din casă decît noaptea. Scrisoarea e în buzunarul meu. Vă rog să mă credeţi, Varvara Petrovna, că eu pur şi simplu nu-l mai înţeleg ! Spune-mi un lucru, Stepan Trofimovici, ce trebuie să fac : să te felicit sau să te „salvez" ? Nici n-o să mă credeţi ; alături de cele mai fericite efuziuni dai şi de nişte rînduri pline de lamentări desperate. Întîi şi întîi îmi cere iertare ; hai, să zicem, e obiceiul dumnealor... Deşi ce să ne ascundem : închipuiţi-vă un om care în viaţa lui nu m-a văzut decît de două ori, dar şi atunci cu totul întîmplător, şi deodată acum, în pragul de a contracta o a treia căsătorie, i se năzare că nesocoteşte nu ştiu ce îndatoriri paterne faţă de mine, mă imploră de la distanţă de o mie de verste ca să nu mă supăr şi să-i dau consimţămîntul meu ! Te rog, să nu te formalizezi, Stepan Trofimovici, e trăsătura vremii ; privesc lucrurile larg şi nu condamn, de fapt asta îţi face onoare etc. etc., şi totuşi esenţialul este că tocmai esenţialul nu-l înţeleg. S-au amestecat aici şi nişte „păcate din Elveţia". Mă căsătoresc, adică, pentru nişte păcate sau din cauza păcatelor nu ştiu cui, sau cum apare la el acolo, într-un cuvînt, „păcate". „O fată, zice, perlă şi diamant" şi, bineînţeles, „el nu este demn", mă rog, stilul dumnealor ; dar din cauza unor păcate sau circumstanţe „este nevoit să-şi pună pirostriile pe cap şi să plece în Elveţia", şi deci „lasă imediat totul şi vino să mă salvezi". Înţelegi ceva din toate astea ? Deşi... deşi, din expresia chipurilor de aici observ (el îşi rotea privirea cu un zîmbet candid, cercetînd chipurile şi ţinînd scrisoarea în mînă), că, după obiceiul meu, am făcut se pare o gafă... din cauza sinceităţii mele stupide sau, cum s-a exprimat Nikolai Vsevolodovici, din cauza firii mele prea repezite. Am crezut totuşi că sîntem între intimi, adică în mediul tău intim, Stepan Trofimovici, mediul tău intim, pen-

tru că eu de fapt sînt un străin aici, şi văd... şi văd că toată lumea ştie ceva, ceva ce nu cunosc şi-mi scapă.

Spunînd toate acestea el continua să scruteze chipurile celor de faţă.

— Chiar aşa ţi-a şi scris Stepan Trofimovici, că se însoară cu „păcatele unui altuia săvîrşite în Elveţia", şi să vii „ca să-l salvezi", exact cu aceste cuvinte ? se apropie de el brusc Varvara Petrovna, cu faţa galbenă şi descompusă, cu buzele tremurînd.

— Să vedeţi, adică, dacă n-am înţeles ceva aici, părea că se sperie pripindu-se şi mai mult Piotr Stepanovici, vina e a dumnealui, pentru că aşa scrie. Am aici scrisoarea. Ştiţi, Varvara Petrovna, nişte scrisori interminabile şi necontenite, iar în ultimele două-trei luni am primit pur şi simplu scrisoare după scrisoare şi, mărturisesc, uneori nici nu le citeam pînă la capăt. Iartă-mă, Stepan Trofimovici, pentru această mărturisire stupidă, dar cred că vei fi de acord că, deşi te adresai mie, scriai mai mult pentru generaţiile viitoare, încît ţi-este absolut egal... Ei hai, nu te supăra ; doar noi sîntem atît de apropiaţi ! Scrisoarea aceasta însă, Varvara Petrovna, scrisoarea aceasta am citit-o pînă la capăt. Aceste „păcate" — aceste „păcate ale altuia" — probabil sînt anumite păcate ale noastre personale şi, sînt gata să pariez, foarte inocente, dar din cauza cărora i s-a năzărit să înceapă această istorie teribilă cu iz de noblete şi a început-o numai şi numai de dragul acestui iz de noblete. Vedeţi, aici cred că avem de-a face cu vreo defecţiune mai mult de ordin contabilicesc, ar fi cazul, în definitiv, s-o recunoaştem. Ştiţi, nouă ne cam place să filăm cartonaşele... deşi e cu totul de prisos, într-adevăr, e cu totul de prisos să mai ating această chestiune. Vă rog să mă iertaţi, sînt prea guraliv, dar credeţi-mă, Varvara Petrovna, el pur şi simplu m-a speriat şi într-adevăr mă pregătisem întrucîtva să-l „salvez". De fapt, în privinţa asta am şi mustrări de conştiinţă. Chiar aşa, să-i bag cuţitul în coastă ? Ce sînt eu, un vampir de creditor ? Văd că scrie aici ceva despre zestre... Şi la urma urmelor, te căsătoreşti cu adevărat, Stepan Trofimovici ? Deoarece se poate întîmpla şi aşa : ne aprindem, înşirăm nişte vorbe frumoase, dar mai mult de dragul vorbei... Ah, Varvara Petrovna, eu sînt con-

vins că acum, de fapt, şi dumneavoastră mă condamnaţi, pentru aceeaşi vorbărie multă...

— Dimpotrivă, dimpotrivă, văd că ai fost împins la capătul răbdării şi desigur ai avut motive temeinice să fii necăjit, zise cu năduf Varvara Petrovna.

Ascultase cu o plăcere răutăcioasă avalanşa de cuvinte „sincere" debitate de Piotr Stepanovici, care, evident, juca un rol (ce rol anume pe atunci nu-mi dădeam seama, dar jocul era prea străveziu şi fusese executat destul de grosolan).

— Dimpotrivă, continuă ea, îţi sînt foarte recunoscătoare, pentru ceea ce ai spus; fără dumneata n-aş fi aflat aceste lucruri. Pentru prima dată în aceşti douăzeci de ani mi se deschid ochii. Nikolai Vsevolodovici, ai spus adineaori că şi dumneata ai fost anunţat în mod special: nu cumva şi dumitale ţi-a scris Stepan Trofimovici în acelaşi gen?

— Am primit din partea dumisale o scrisoare foarte inocentă şi... şi... foarte generoasă...

— Văd că eziţi şi nu găseşti o expresie potrivită, e suficient! Stepan Trofimovici, aştept din partea dumitale să-mi faci o mare favoare, i se adresă ea brusc cu ochii scînteind, fii amabil şi părăseşte-ne îndată, iar pe viitor te rog să nu-mi mai calci pragul.

Rog să nu se uite recenta „exaltare", care nici în momentul de faţă nu trecuse. Adevărat, Stepan Trofimovici avea o mare vină! Dar ceea ce m-a uimit atunci în mod deosebit era faptul că el a rezistat cu o demnitate surprinzătoare atît „demascărilor" lui Petruşa, fără gînd să le întrerupă, cît şi „afuriseniei" Varvarei Petrovna. De unde o fi găsit atîta tărie sufletească? Mi-a fost dat mai tîrziu să aflu doar un singur lucru: că fusese, fără îndoială, profund jignit de felul cum a decurs prima lui întîlnire cu Petruşa, şi anume de momentul îmbrăţişării. Pentru el, aşa cum înţelegea el lucrurile, pentru inima lui scena aceasta a constituit o profundă şi *reală* durere. Simţise în acele clipe şi o altă durere pricinuită de proasta-i conştiinţă, înveninată de faptul că procedase într-un mod josnic; acest lucru mi l-a mărturisit chiar pe urmă cu toată sinceritatea. O durere *reală*, adevărată este capabilă să-l facă uneori pînă şi pe un om de o superficialitate fenomenală să devină serios şi stoic, fie chiar şi pentru scurtă vreme; mai mult, de pe urma unei dureri adevărate chiar şi unii oameni proşti se întîmplă să se deştepte, desigur, tot pentru un timp

oarecare ; e o însușire curioasă a durerii. Iar dacă este așa, ne putem lesne închipui ce s-a putut petrece cu un om ca Stepan Trofimovici. O adevărată transformare, bineînțeles tot atît de vremelnică.

El se înclină cu demnitate în fața Varvarei Petrovna, fără să scoată o vorbă (e drept că nici n-ar fi avut altceva mai bun de făcut). Dădu chiar să plece, dar nu-l răbdă inima și se apropie de Daria Pavlovna. Aceasta presimțise, probabil, că așa se va întîmpla, pentru că îndată chiar ea cea dintîi, și aproape speriată, i-o luă înainte, grăbindu-se parcă să-l prevină :

— Vă rog, Stepan Trofimovici, pentru numele lui Dumnezeu, nu spuneți nimic, începu ea să-i vorbească precipitat, cu o expresie de suferință întipărită pe față și întinzîndu-i scurt mîna, credeți-mă că eu vă respect ca și înainte... și vă prețuiesc la fel și... gîndiți-vă la mine cu aceleași gînduri bune, Stepan Trofimovici, și eu voi prețui mult, mult acest lucru...

Stepan Trofimovici o salută, înclinîndu-se adînc în fața ei.

— Voia ta, Daria Pavlovna, știi prea bine că în toată chestiunea aceasta ești stăpînă absolută pe voința ta ! Ai fost și ești și acum, vei fi și pe viitor, conchise grav Varvara Petrovna.

— Vai ! Înțeleg totul acum, își lovi fruntea Piotr Stepanovici. Dar... în ce situație am fost pus eu, după toate acestea ? Daria Pavlovna, te rog să mă ierți !... Vezi ce mi-ai făcut ? se întoarse el către tatăl său.

— Pierre, ai putea să te exprimi față de mine puțin mai altfel, nu-i așa, dragul meu ? rosti încet de tot Stepan Trofimovici.

— Nu striga, te rog, își vîntură Pierre mîinile, crede-mă că toate aceste enervări bolnăvicioase, bătrînești, nu-ți vor folosi la nimic. Spune-mi mai bine, ai fi putut doar presupune că voi vorbi chiar din primele clipe : de ce nu m-ai prevenit ?

Stepan Trofimovici îl privi scrutător în ochi.

— Pierre, tu care știi atîtea din ceea ce se petrece aici, se poate să nu fi știut nimic în privința aceasta, să nu fi auzit nimic ?

— Pof-tim ? Ca să vezi, ce oameni ! Va să zică, sîntem nu numai niște copii bătrîni, dar și copii răutăcioși pe deasupra ? Varvara Petrovna, ați auzit ce-a spus ?

Aici se stîrni un adevărat vacarm ; dar în furtuna aceasta se produse deodată un fapt de-a dreptul uluitor, la care chiar că nimeni nu s-ar fi aşteptat.

VIII

În primul rînd voi aminti că în ultimele două trei minute Lisaveta Nikolaevna începu iarăşi să dea semne vizibile de frămîntare ; schimba şoapte grăbite cu maică-sa şi cu Mavriki Nikolaevici, care se apleca mereu spre dînsa. Faţa ei trăda o mare nelinişte, dar şi o hotărîre fermă. În sfîrşit, ea se ridică de pe locul ei şi se grăbi să plece zorind-o şi pe maică-sa, pe care o ajuta să se ridice din fotoliu Mavriki Nikolaevici. Dar se vede că nu le-a mai fost dat să plece fără să fi asistat la întreaga suită de episoade, pînă la sfîrşit.

Şatov, uitat de toată lumea în colţul său retras (nu departe de Lizaveta Nikolaevna) şi care, probabil, nici el însuşi nu ştia de ce rămăsese şi nu plecase, se ridică deodată de pe scaun şi traversînd întreaga încăpere cu pas lent, dar hotărît, se îndreptă spre Nikolai Vsevolodovici, privindu-l drept în faţă. Acesta îl observase de departe cum se apropie şi schiţă un surîs ; în momentul însă cînd Şatov veni aproape piept în piept cu dînsul, încetă să mai surîdă.

Cînd Şatov se propti în faţa sa, tăcut şi cu privirea ţintă în ochii lui, toată lumea băgă de seamă acest lucru şi dintr-o dată se aşternu tăcerea. Ultimul se potoli Piotr Stepanovici ; Liza şi *maman* se opriră în mijlocul salonului. Se scurseră astfel vreo cinci secunde ; expresia de nedumerire sfidătoare cedă locul pe chipul lui Nikolai Vsevolodovici mîniei, el se încruntă şi deodată...

Şi deodată Şatov ridică mîna lui grea şi lungă şi cu toată puterea îl lovi în obraz. Nikolai Vsevolodovici se clătină tare sub puterea acestei lovituri.

De altfel şi lovitura venise cu totul într-alt fel decît se dau în asemenea împrejurări palmele (dacă se poate spune astfel) ; Şatov nu lovise cu palma, ci cu pumnul lui zdravăn, greu, osos, acoperit cu puf roşietic şi cu pistrui. Lovitura căzu pe obraz din plin, atingînd marginea stîngă a buzelor şi dinţii

maxilarului superior, de unde imediat începu să curgă sînge. Dacă i-ar fi atins nasul, i-ar fi zdrobit, desigur, cartilajul.

Se pare că în aceeaşi clipă se auzi un ţipăt, strigase poate Varvara Petrovna, nu-mi mai aduc aminte, pentru că imediat totul păru că încremeneşte. De altfel şi scena întreagă nu dură decît cel mult zece secunde.

Dar şi în aceste zece secunde se petrecură o mulţime de lucruri.

Voi reaminti iarăşi cititorului că Nikolai Vsevolodovici aparţinea acelei categorii de oameni care nu ştiu ce este frica Într-un duel putea să înfrunte împuşcătura adversarului, neclintit, să ţintească şi să omoare cu un calm feroce. Dacă l-ar fi lovit cineva pe obraz, cel puţin aşa mi se pare mie, nici nu l-ar fi provocat la duel, ci l-ar fi omorît pe loc pe ofensator; acesta era omul şi ar fi ucis deliberat şi cu deplină conştiinţă a faptului săvîrşit şi nicidecum pierzîndu-şi cumpătul. Ba, mi se pare că el nici nu cunoscuse vreodată asemenea momente de furie oarbă, care nu mai îngăduie o judecată cît de cît lucidă. În cele mai teribile accese de mînie, care îl cuprindeau uneori, el era în stare totuşi să rămînă stăpîn deplin asupra acţiunilor lui şi deci să-şi dea seama că pentru omuciderea comisă în afară de duel va fi negreşit trimis la ocnă; şi totuşi l-ar fi omorît neapărat pe ofensator, fără nici o ezitare.

Studiasem în tot timpul din urmă firea lui Nikolai Vsevolodovici şi, datorită unui concurs special de circumstanţe cu totul deosebite, pot afirma că în acest moment, cînd scriu despre asta, cunosc numeroase cazuri concrete în acest sens. L-aş compara poate cu unele personaje din trecut, despre care s-au păstrat astăzi în societatea noastră unele amintiri legendare. Se povestea, de pildă, despre decembristul L-n [40], care o viaţă întreagă a căutat să înfrunte mereu tot felul de primejdii, îmbătîndu-se cu senzaţia pericolului, transformînd această senzaţie într-o adevărată cerinţă a firii sale: în tinereţe se bătea la duel pentru o nimica toată; în Siberia pornea să înfrunte ursul numai cu un cuţit în mînă; îi plăcea să dea ochi în desişul codrilor Siberiei cu ocnaşii fugiţi, care, în treacăt fie zis, erau mai primejdioşi decît un urs. Fără îndoială, aceste personaje legendare erau capabile să simtă, poate chiar într-un grad considerabil, frica, altfel ar fi dus o viaţă mult mai potolită şi n-ar fi făcut din senzaţia primej-

diei o adevărată cerinţă a firii lor. Ceea ce îi ispitea era tocmai dorinţa de a-şi înfrînge această frică. Îi pasiona beţia necontenită a victoriei şi conştiinţa că nu au fost învinşi de nimeni. Acest L-n şi înainte de a fi deportat înfruntase un timp foamea şi prin muncă istovitoare îşi cîştiga pîinea zilnică numai şi numai pentru că nu voia în nici un chip să se supună pretenţiilor tatălui său bogat, pretenţii pe care le considera nejustificate. Aşadar, concepea lupta într-un mod multilateral, şi nu numai în aspectul ei de luptă împotriva ursului sau în dueluri, preţuia în el însuşi tenacitatea şi forţa de caracter.

Dar s-au scurs de atunci ani destui, iar firea nervoasă, istovită şi dedublată a oamenilor din vremea noastră exclude cu totul în prezent o cerinţă asemănătoare celei pe care o simţeau pe atunci unii domni neastîmpăraţi în activitatea lor, unii oameni din vremurile de altădată, cerinţa unor senzaţii nemijlocite şi totale. Nikolai Vsevolodovici poate că l-ar fi privit pe L-n cu un aer de superioritate, sau l-ar fi numit chiar drept un fricos care face mereu pe curajosul, un cocoşel, bineînţeles fără a o spune cu glas tare. S-ar fi bătut şi în duel, împuşcîndu-şi adversarul, ar fi mers împotriva ursului, dacă ar fi trebuit, ar fi ştiut să se descotorosească şi de tîlharul din pădure cu acelaşi succes şi tot atît de neînfricat ca şi L-n, dar fără nici un fel de plăcere, ci numai dintr-o necesitate dezagreabilă, cu indiferenţă, plictiseală, ba poate chiar şi în silă. Sub raportul mîniei el constituia, bineînţeles, un progres faţă de L-n, chiar şi faţă de Lermontov. Nikolai Vsevodolovici era capabil poate să ajungă la un grad de mînie mult mai mare şi mai intens decît cei doi luaţi împreună, dar mînia aceasta era rece, calmă şi, dacă se poate spune altfel, raţională, cu alte cuvinte cea mai dezgustătoare şi cea mai oribilă mînie din cîte ar putea să existe. Repet încă o dată : de pe atunci încă îl consideram, îl consider şi acum (cînd totul s-a sfîrşit), drept omul care, dacă ar fi primit o lovitură în obraz sau o jignire echivalentă, l-ar fi ucis pe loc pe adversarul său, imediat, fără nici o ezitare şi fără să-l provoace la duel.

Şi totuşi, în cazul de faţă, lucrurile se petrecură cu totul diferit şi într-un fel care ne stupefie pe toţi.

În momentul în care îşi regăsi echilibrul, după ce se clătinase într-o parte atît de umilitor, aproape pe o linie de înclinaţie pînă pe jumătatea staturii sale, de pe urma loviturii

primite, şi se părea că nu amuţise încă în salon sunetul scîrbos, aproape umed, al loviturii pe obraz, Nikolai Vsevolodovici îl înşfăcă pe Şatov de umeri cu amîndouă mîinile ; dar cu aceeaşi repeziciune îşi trase înapoi amîndouă mîinile, încrucişîndu-le la spate. Se uita ţintă în ochii lui Şatov şi părea ca o pînză. Ciudat însă, privirea lui părea că se stinge. Peste vreo zece secunde ochii lui se uitau rece şi, sînt convins că nu greşesc, calm. Atîta doar că era îngrozitor de palid. Bineînţeles, n-aveam cum să-mi dau seamă cam ce se petrecea în forul lui lăuntric. Nu vedeam decît ce se petrece în exterior. Mi se pare că dacă ar exista un asemenea om care apucînd în mînă, de exemplu, o bară de fier încinsă pînă la roşu ar strînge-o cu scopul de a-şi încerca tăria şi după aceea în decurs de zece secunde ar rezista durerii insuportabile, terminînd totuşi prin a o învinge, acel om, cred eu, ar fi suportat ceva asemănător cu ceea ce încercase acum în aceste zece secunde Nikolai Vsevolodovici.

Primul lăsă privirea în jos Şatov, şi, desigur, pentru că fu nevoit să şi-o plece. După care se întoarse lent şi părăsi încăperea, dar nu cu mersul cu care se apropiase mai adineaori de Stavroghin. Plecă încet, ridicîndu-şi nu ştiu cum stîngaci umerii, cu capul în jos, ducînd parcă un dialog neauzit cu el însuşi ; ba mi s-a părut chiar că îşi şoptea ceva. Înainta precaut, evitînd să atingă ori să răstoarne vreun obiect ; uşa o deschise foarte puţin, strecurîndu-se prin ea oarecum lateral, ca printr-o crăpătură. În timp ce se strecura astfel, moţul lui rebel de pe cap se făcuse şi mai vizibil.

Apoi, înaintea oricărui alt glas, se auzi un strigăt teribil. Văzui cum Lizaveta Nikolaevna o prinse pe maică-sa de umăr, pe Mavriki Nikolaevici de braţ şi îi smuci de cîteva ori după dînsa, ca să-i scoată din salon. Dar în aceeaşi clipă scoase acel strigăt şi se prăbuşi fără cunoştinţă, căzînd jos ca secerată. Parcă aud şi acum zgomotul pe care îl făcu ceafa ei izbindu-se de covor.

PARTEA A DOUA

Capitolul întîi

NOAPTEA

Se scurseră opt zile. Astăzi, cînd totul a trecut şi eu scriu această cronică, ştim cu toţii despre ce este vorba ; dar pe atunci nu cunoşteam încă nimic şi bineînţeles diferite lucruri ni se păreau foarte stranii. Cel puţin la început eu şi cu Stepan Trofimovici ne-am retras izolîndu-ne complet de lumea de afară, şi cu teamă observam evenimentele de la distanţă. Hai să zicem că eu personal mai ieşeam din cînd în cînd, continuînd ca şi altădată să-i aduc diferite ştiri, fără de care el n-ar fi putut trăi nici o zi.

Prin oraş începură să circule, bineînţeles, cele mai diverse zvonuri despre palmă, leşinul Lizavetei Nikolaevna şi tot ce se întîmplase în acea duminică. Ceea ce ne miră însă cel mai mult fu repeziciunea şi precizia cu care transpiră totul. Cine putuse s-o facă ? Nici una din persoanele care au fost de faţă nu părea să aibă vreun interes şi nici nevoia de a trăda secretul celor întîmplate. Din personalul de serviciu nu asistase nimeni ; singur Lebeadkin ar fi fost în stare să pălăvrăgească, şi nu atît din răutate, deoarece plecase extrem de speriat (iar frica faţă de duşman alungă pînă şi ura împotriva lui), ci pentru că nu era în stare pur şi simplu să-şi ţină gura. Dar Lebeadkin împreună cu surioara lui dispăruseră fără veste chiar de a doua zi ; în casa Filippov nu mai fură găsiţi ; se mutaseră probabil într-un loc neştiut de nimeni, ca şi cum ar fi intrat în pămînt. Şatov, la care încercai să mă informez

despre Maria Timofeevna, se încuiase în camera lui din care nu ieşi în tot acest timp, întrerupîndu-şi chiar şi ocupaţiile prin oraş. Trecînd a treia zi, marţi, pe la dînsul, îi bătui în uşă, dar nu-mi răspunse. Convins după anumite indicii neîndoielnice că este totuşi acasă, bătui încă o dată. Atunci el, sărind probabil din pat, se apropie în paşi mari de uşă şi-mi strigă cu glas tare : „Şatov nu este acasă". Şi a trebuit să fac calea întoarsă.

Eu şi cu Stepan Trofimovici, cu toată cutezanţa presupunerii, dar încurajîndu-ne reciproc, ne fixarăm în sfîrşit asupra următoarelor supoziţii : vinovat de răspîndirea acestor zvonuri nu putea fi decît Piotr Stepanovici, deşi el mai tîrziu, într-o convorbire cu tatăl său, îl asigură că toată istoria alergase imediat din gură în gură, în special la club, şi că tot ce se petrecuse era deja cunoscut guvernatorului şi soţiei lui. Şi încă un fapt demn de reţinut : chiar de a doua zi, luni seara, mă întîlnii cu Liputin, care ştia totul pînă la ultimul cuvînt rostit, încît era evident că fusese printre cei dintîi informat.

Multe doamne (chiar din lumea mondenă) manifestară o nemaipomenită curiozitate în ce priveşte „misterioasa şchioapă", cum o numeau pe Maria Timofeevna. Se găsiră chiar şi persoane interesate s-o vadă negreşit personal şi să-i facă cunoştinţa, încît cei ce se grăbiră să-i ascundă pe Lebeadkini se dovediră a fi destul de bine inspiraţi. Şi totuşi pe primul plan rămînea leşinul Lizavetei Nikolaevna, lucru despre care se interesa „toată lumea bună", fie chiar şi prin faptul că o privea în mod direct pe Iulia Mihailovna, ca rudă şi ocrotitoare a Lizavetei Nikolaevna. Dar cîte şi mai cîte nu se spuneau în această privinţă ! Bîrfa era înteţită şi de caracterul misterios al împrejurărilor : cele două case rămîneau închise şi cu obloanele trase ; Lizaveta Nikolaevna, după cum se spunea, zăcea în delir ; acelaşi lucru se afirma şi despre Nikolai Vsevolodovici, cu unele amănunte dezgustătoare privind un dinte scos şi obrazul umflat. Se mai şoptea pe la colţuri că nu este exclus să ne pomenim în faţa unui omor, întrucît Stavroghin nu este omul care să înghită o asemenea jignire şi, bineînţeles, îl va ucide pe Şatov, dar într-un mod misterios, ca într-o vendetta corsicană. Ideea seducea spiritele ; dar majoritatea tineretului nostru aparţinînd cercurilor mondene asculta cu desconsiderare aceste presupuneri, afectînd un aer de indiferenţă dispreţuitoare. În general vechea

ostilitate din sînul societății noastre față de Nikolai Vsevolodovici reapăru cu toată evidența. Pînă și oamenii cei mai serioși căutau să-l învinuiască, deși nici unul n-ar fi știut pentru ce anume. Se șușotea că el ar fi compromis bunul renume al Elizavetei Nikolaevna, cu care ar fi întreținut relații mai apropiate în timpul ședерii în Elveția. Oamenii mai prudenți se arătau bineînțeles mai reticenți, dar cu toții ascultau vorbăria cu multă plăcere. Se ventilau și alte aserțiuni, care nu se discutau în public, ci numai în cercuri restrînse, aproape închise, aserțiuni deosebit de ciudate și despre care amintesc numai spre a-i preveni pe cititori în vederea expunerii ulterioare a istorisirii mele și anume : unii susțineau, încruntîndu-se, și Dumnezeu știe pe ce temei, cum că Nikolai Vsevolodovici are de îndeplinit în gubernia noastră o misiune specială, că el, prin contele K., a pătruns la Petersburg în niște cercuri suspuse, sau chiar se află într-un anumit serviciu, fiind investit cu anumite împuterniciri. Cînd oamenii mai reținuți și mai serioși răspundeau la acest zvon surîzînd și remarcînd că un om care duce o viață de scandal și care își începe activitatea la noi cu o falcă umflată nu prea seamănă a funcționar, li se replica în șoaptă că serviciul lui nu avea un caracter oficial de fapt, ci unul confidențial și în asemenea cazuri este chiar necesar ca funcționarul respectiv să semene cît mai puțin cu un slujbaș. Remarca aceasta își produse efectul necesar ; se știa că activitatea zemstvei din gubernia noastră era urmărită în mod special în capitală. Repet, aceste insinuări se iviră oarecum instantaneu și dispărură tot atît de fulgerător, fără nici o urmă deocamdată, chiar la prima apariție a lui Nikolai Vsevolodovici ; notez însă că la originea multor insinuări de acest fel se aflau în bună parte cele cîteva cuvinte scurte, dar răutăcioase, aruncate vag printre dinți la club, și imediat după reîntoarcerea sa recentă din capitală, de Artemi Pavlovici Gaganov, căpitan de gardă în retragere, un mare moșier din gubernia și din județul nostru, om de lume din capitală și fiul răposatului Pavel Pavlovici Gaganov, respectabilul senior al clubului cu care Nikolai Vsevolodovici avusese acum patru ani acea altercație de pomină prin neașteptata și nemaipomenita ei grosolănie, despre care am amintit încă la începutul povestirii mele.

Toată lumea știu imediat că Iulia Mihailovna făcuse o vizită specială Varvarei Petrovna la ușa căreia i se spusese

că aceasta, „nesimțindu-se bine, n-o poate primi". Apoi că peste vreo două zile după această vizită Iulia Mihailovna trimisese în mod special un curier ca să afle de sănătatea Varvarei Petrovna. Și în sfîrșit, că începu s-o „apere" pe Varvara Petrovna, bineînțeles în sensul cel mai elevat al cuvîntului, adică pe cît era posibil în termenii cei mai vagi. Toate zvonurile și aluziile inițiale despre întîmplarea de duminică ea le ascultase cu un aer sever și rece, încît în zilele următoare în prezența ei nimeni nu se mai încumetă să le readucă în discuție. În felul acesta se înrădăcină pretutindeni convingerea că Iulia Mihailovna cunoaște nu numai întreaga această istorie misterioasă, dar și dedesubturile ei pînă la cele mai mici amănunte și nu ca o persoană absolut străină de cauză, ci ca o părtașă. Notez cu acest prilej că între timp ea începuse să-și cîștige la noi, treptat, acea influență de ordin superior la care rîvnea desigur atît de mult, și își crease chiar un „anturaj". O parte din opinia publică a societății îi recunoscu o anumită inteligență practică și tact... dar aceasta se va vedea mai tîrziu. Tot prin ocrotirea ei se explicau în parte și succesele foarte rapide înregistrate de Piotr Stepanovici în societatea noastră, succese care îl surprinseră mai ales pe Stepan Trofimovici.

Sau poate că noi doi exageram întrucîtva în privința asta. În orice caz chiar, în primele patru zile de la apariția sa, Piotr Stepanovici izbuti într-un fel vertiginos să cunoască aproape tot orașul. Sosise duminică. Iar în ziua de marți îl și zării în trăsură împreună cu Artemi Pavlovici Gaganov, un om orgolios, irascibil și arogant, cu toată educația lui mondenă, o persoană cu care din cauza firii sale dificile cu greu se puteau întreține relații. Piotr Stepanovici se introduse și în casa guvernatorului unde se bucură de o primire excelentă, devenind în scurt timp unul din intimii casei, ca să zicem așa, sau în situația de tînăr protejat ; lua masa la Iulia Mihailovna aproape zilnic. Făcuse cu ea cunoștință încă în Elveția și totuși acest succes rapid în casa excelenței-sale părea într-adevăr cam straniu. Într-un timp avusese totuși reputația de revoluționar emigrat în străinătate, nu se știe pe cît era de adevărat sau nu, dar se acreditase cîndva zvonul cum că participase la diferite congrese și colaborase la diferite publicații din străinătate „ceea ce se poate dovedi chiar și cu paginile respective din ziare", după cum se exprimase cu

ciudă, întîlnindu-mă într-o zi, Alioşa Teleatnikov, în prezent, vai, un biet funcţionăraş în retragere, dar care mai înainte avusese şi el poziţia de tînăr agreat şi protejat în casa fostului guvernator. În acelaşi timp însă toată lumea trebui să constate realitatea unui fapt incontestabil: fostul revoluţionar se întorsese în patria sa dragă nu numai fără nici o dificultate sau neplăcere, dar şi bucurîndu-se aproape de anumite semne de încurajare; şi deci bănuielile acestea puteau să fie şi neadevărate. Personal m-am pomenit într-o zi cu Liputin şoptindu-mi că, potrivit unor zvonuri, Piotr Stepanovici îşi prezentase la locul în drept cuvenita mărturisire de pocăinţă şi obedienţă; cu preţul divulgării cîtorva nume ar fi obţinut iertarea şi că în felul acesta probabil şi-a răscumpărat vina, promiţînd să fie şi pe viitor un cetăţean folositor patriei. Am transmis această frază veninoasă lui Stepan Trofimovici care, deşi era aproape cu totul incapabil să mai judece, căzu pe gînduri. Ulterior se află că Piotr Stepanovici sosise la noi cu o scrisoare de recomandaţie specială din partea unui personaj important, că în orice caz o asemenea scrisoare a fost adusă soţiei guvernatorului din partea unei bătrînici venerabile şi cu întinse relaţii în capitală, iar soţul ei era unul dintre cei mai de vază bătrîni din Petersburg. Această bătrînică, naşa Iuliei Mihailovna, menţiona în scrisoarea ei că şi contele K. îl cunoaşte bine pe Piotr Stepanovici prin intermediul lui Nikolai Vsevolodovici, îi arăta multă bunăvoinţă şi îl găsea drept un „tînăr merituos, cu toate rătăcirile lui de altădată". Iulia Mihailvona ţinea foarte mult la relaţiile ei din „sferele înalte" puţine cîte erau şi pe care le menţinea cu atîta greutate şi, bineînţeles, a fost fericită să primească o asemenea scrisoare din partea bătrînei venerabile; şi totuşi părea că se întrevede aici şi altceva ce scapă deocamdată observaţiei. Chiar şi pe soţul ei l-a pus în relaţii aproape tot atît de familiare cu Piotr Stepanovici, încît domnul von Lembke se plîngea... dar să nu anticipăm.

Tot ca să nu uit, notez că şi ilustrul scriitor se arătă foarte binevoitor cu Piotr Stepanovici invitîndu-l imediat în casa lui. Graba aceasta a unui om atît de îngîmfat avu darul să-l atingă profund pe Stepan Trofimovici; eu însă îmi explicai puţin într-alt fel acest fapt: invitîndu-l în casa lui pe un nihilist, domnul Karmazinov avusese în vedere desigur evoluţia relaţiilor sale cu tineretul progresist din cele două

capitale... Marele scriitor tremura de o emoţie bolnăvicioasă în faţa noului tineret revoluţionar, închipuindu-şi, în necunoştinţă de cauză, că acesta deţine în mîinile lui cheile viitoarei dezvoltări a Rusiei ; se linguşea pe lîngă ei în modul cel mai umilitor, mai ales din cauza că acest tineret nu-i acorda nici o atenţie.

II

Piotr Stepanovici trecu în grabă de vreo două ori pe la tatăl său, din păcate tocmai cînd lipseam eu. Prima dată îl vizită miercuri, adică a patra zi după prima lor întîlnire la Varvara Petrovna, şi numai într-o chestuine de afaceri. Şi fiindcă veni vorba, ţin să arăt că socotelile lor în ce priveşte moşioara se încheiară într-un mod oarecum tacit, fără să fi transpirat ceva. Varvara Petrovna preluase asupra ei totul, achitînd bineînţeles tot ce se cuvenea şi rămînînd astfel proprietara moşiei, iar Stepan Trofimovici fu încunoştiinţat că afacerea este lichidată. Împuternicitul Varvarei Petrovna, credinciosul Alexei Egorovici, îi prezentă să semneze o hîrtie, ceea ce el făcu executîndu-se în tăcere şi cu multă demnitate. În privinţa demnităţii aş vrea să amintesc că aproape nici nu-l recunoşteam în aceste zile pe „bătrînul" nostru. Comportarea lui se schimbă brusc : deveni surprinzător de tăcut şi nu mai scrise nici o scrisoare Varvarei Petrovna începînd de duminică încoace, ceea ce mi se păru o adevărată minune ; impresiona mai ales calmul lui. Era limpede că se fixase definitiv asupra unei idei de importanţă extraordinară pentru el, care-i aducea calm şi echilibru. Descoperise această idee şi acum aştepta în linişte. E drept că la început se simţise cam bolnav, mai ales în ziua de luni, cînd se pomeni iar cu o criză de holerină. Bineînţeles, nici fără veşti nu putea rămîne mult timp ; dar în clipa în care, lăsînd la o parte latura faptică, încercam să trec la miezul chestiunii emiţînd vreo ipoteză, el începea să fîlfîie din mîini ca să mă opresc. Cele două întrevederi cu fiul avură totuşi asupra lui un efect cam dureros, fără să-i clintească însă hotărîrea. De fiecare dată după aceste vizite, în restul zilei, el zăcu pe divan cu

capul înfăşurat într-un prosop înmuiat în oţet, în esenţă continuînd totuşi să rămînă calm.

Se întîmpla uneori să nu dea din mîini pentru a mă opri. Ba mi se părea cîteodată că hotărîrea misterioasă pe care o adoptase e pe cale să-l părăsească şi în el se isca o luptă cu un aflux seducător de idei noi, captivante. Nu erau decît impresii de o clipă, dar le semnalez. Bănuiesc că ar fi dorit mult să se afirme din nou, părăsindu-şi solitudinea, să se avînte iar în luptă, să dea o ultimă bătălie.

— *Cher,* i-aş zdrobi iremediabil! lăsă el să-i scape joi seara, după cea de a doua întîlnire cu Piotr Stepanovici, zăcînd lungit pe divan, cu capul înfăşurat în prosop.

Pînă în acea clipă el nu-mi adresase nici un cuvînt în tot cursul zilei.

— *„Fils, fils chéri"* * şi aşa mai departe, sînt de acord că toate aceste expresii sînt absurde, vocabular de bucătăreasă, mă rog, fie, văd şi eu acum. Nu l-am hrănit, nu l-am crescut, l-am expediat din Berlin în gubernia V., pe cînd era încă un prunc, prin poştă, etc. etc., mă rog sînt de acord... „Tu, zice, nu m-ai crescut şi m-ai expediat prin poştă, ba m-ai şi jefuit aici." Dar, nenorocitule, îi strig eu, inima mea a sîngerat pentru tine toată viaţa, fie chiar şi prin poştă! *Il rit* **. Dar sînt de acord, de acord... fie prin poştă, conchise el ca într-un delir. *Passons* ***, reluă el peste vreo cinci minute. Nu-l înţeleg pe Turgheniev. Bazarov [41] al lui e un fel de personaj fictiv, care nu există în realitate; ei cei dintîi l-au respins atunci, declarînd că nu semăna cu nimic. Acest Bazarov e un amestec vag de Nozdrev [42] şi Byron, *c'est le mot* ****. Priveşte-i mai atent: se zbenguie, se dau de-a berbeleacul şi ţipă de bucurie, ca nişte ţînci la soare; sînt fericiţi, sînt învingători! Ce caută aici Byron!... Şi de fapt ce platitudine! Ce susceptibilităţi de ţaţă isterică, cîtă sete meschină *de faire du bruit autour de son nom* *****, fără să observe că *son nom*... o, ce caricatură! Dă-mi voie, îi strig eu, nu cumva îţi închipui că ai putea să te oferi oamenilor în locul lui Crist? *Il rit, il rit*

* Fiule, scumpul meu fiu. (Fr.)
** El rîde. (Fr.)
*** Să trecem peste. (Fr.)
**** Acesta e cuvîntul. (Fr.)
***** De a stîrni zgomot în jurul numelui său. (Fr.)

beaucoup, il rit trop *. Are un zîmbet ciudat. Maică-sa nu avea asemenea zîmbet. *Il rit toujours* **.

Se aşternea iar o lungă tăcere.

— Ei sînt şireţi, duminică ei au fost înţeleşi... trînti el deodată.

— O, fără îndoială, am strigat eu, ciulind urechile, toate acestea nu erau decît o înscenare cusută cu aţă albă şi destul de prost jucată.

— Altceva vreau să spun. Îţi dai seama că anume a fost cusută cu aţă albă, ca să observe cei... ce trebuiau să observe? Înţelegi cum vine asta?

— Nu, nu înţeleg.

— *Tant mieux. Passons* ***. Sînt foarte nervos astăzi.

— Dar ce nevoie era să angajezi o asemenea discuţie cu el, Stepan Trofimovici? îi reproşai eu.

— *Je voulais convertir* ****. Rîzi bineînţeles. *Cette pauvre tanti, elle entendra de belles choses!* *****. O, dragul meu, mă crezi, adineaori m-am simţit un patriot! Deşi întotdeauna mă simţeam rus... da, un rus adevărat nici n-ar putea fi altfel decît aşa cum sîntem noi amîndoi. *Il y a là dedans quelque chose d'aveugle et de louche* ******.

— Negreşit, răspunsei eu.

— Dragul meu, adevărul adevărat este întotdeauna neverosimil, ai ştiut acest lucru? Ca să faci adevărul să apară mai verosimil, e nevoie neapărat să-i mai adaugi şi puţină minciună. Oamenii au procedat întotdeauna astfel. Poate că există aici un ce pe care nu-l înţelegem. Cum crezi, există şi ceva de care nu ne dăm seama în aceste ţipete triumfătoare? Aş fi vrut să existe. Aş fi vrut.

Am tăcut. Rămase şi el într-o lungă tăcere.

— Unii zic, spirit francez... murmură el brusc, ca într-o febră, e o minciună, întotdeauna a fost aşa. De ce să calomniem spiritul francez? E pur şi simplu lenea noastră rusească, incapacitatea noastră umilitoare de a naşte o idee, parazitis-

* El rîde, el rîde mult, rîde prea mult. (Fr.)
** El rîde mereu. (Fr.)
*** Cu atît mai bine. Să lăsăm asta. (Fr.)
**** Am vrut să-l convertesc. (Fr.)
***** Această sărmană... va auzi lucruri drăguţe! (Fr.)
****** Există în asta ceva orb şi confuz. (Fr.)

mul nostru dezgustător în concertul popoarelor. *Ils sont tout simplement des paresseux* *, şi nicidecum spiritul francez. Vai, pentru binele omenirii, ruşii ar trebui să fie exterminaţi, ca nişte paraziţi dăunători! La altceva, la cu totul altceva rîvneam noi; şi nu înţeleg nimic. Am încetat să mai înţeleg! Îţi dai seama, îi strig eu, îţi dai seama că dacă ghilotina ocupă la voi primul loc, şi încă sînteţi entuziasmaţi de ea, e numai şi numai pentru că cel mai uşor lucru este să tai capete, iar cel mai greu este să ai idei! *Vous êtes des paresseux! Votre drapeau est une guenille, une impuissance* **. Aceste căruţe, sau cum spun ei: „zgomotul căruţelor, care transportă pîine omenirii", este mai util decît Madona Sixtină, sau cum zic ei acolo... *une bêtise dans ce genre* ***. Cum nu-ţi dai seama, strig eu, cum nu-ţi dai seama că, afară de fericire, omul mai are nevoie în egală măsură şi de nefericire!? *Il rit.* Ţie-ţi arde, zice, să faci calambururi, „lăfăindu-ţi mădularele (s-a exprimat el mult mai vulgar!) pe divanul acesta de catifea..." Şi bagă de seamă, obiceiul acesta al nostru de a-şi vorbi per tu între tată şi fiu; hai, să zicem, dacă ar fi o discuţie cordială — mai merge, dar cînd te certi?

Se aşternu iar un moment de tăcere.

— *Cher,* conchise el brusc, ridicîndu-se în capul oaselor, ştii că toate astea negreşit se vor termina cu ceva?

— Bineînţeles, răspunsei eu.

— *Vous ne comprenez pas. Passons* ****. În general... totul în lume se încheie prin nimic, dar aici va fi un sfîrşit, negreşit, negreşit!

Se ridică de pe divan şi începu să umble de colo-colo prin cameră, cuprins de o puternică emoţie şi, ajungînd la un moment dat pînă la divan, se prăbuşi pe el istovit.

Vineri dimineaţă Piotr Stepanovici plecă undeva în judeţ şi nu se întoarse decît luni. Despre plecarea lui aflai de la Liputin şi tot atunci, venind vorba, aflai de la acesta că Lebeadkinii, fratele şi sora, se află undeva peste rîu, în maha-

* Sînt pur şi simplu leneşi. (Fr.)

** Sînteţi nişte leneşi! Drapelul vostru este o cîrpă, întruchiparea neputinţei. (Fr.)

*** O tîmpenie în acest gen. (Fr.)

**** Nu înţelegi. Să trecem peste. (Fr.)

laua Gorşecinaia. „Doar eu i-am transportat peste rîu", adăugă Liputin şi, părăsind subiectul, îmi spuse deodată că Lizaveta Nikolaevna se mărită cu Mavriki Nikolaevici şi, cu toate că încă nu s-a anunţat nimica oficial, logodna a avut loc şi chestiunea este aranjată. A doua zi o întîlnii pe Lizaveta Nikolaevna călare în compania lui Mavriki Nikolaevici ; ieşise pentru prima oară după boală. Mă străfulgeră de la distanţă cu privirea ei, rîse şi mă salută prietenos din cap. Toate acestea le transmisei lui Stepan Trofimovici care păru mai interesat oarecum de ştirea privitoare la Lebeadkini.

Şi acum, după ce am relatat situaţia confuză în care ne-am aflat în decursul acestor opt zile, cînd nu ştiam aproape nimic, reiau cronica mea în deplină cunoştinţă de cauză, adică expunînd evenimentele aşa cum îmi apar ele azi, cînd totul s-a explicat şi ştiu despre ce e vorba. Voi începe chiar din ziua a opta după memorabila duminică, adică cu seara zilei de luni, pentru că de fapt tocmai din acea seară începu „o nouă istorie".

III

Era ora şapte seara. Nikolai Vsevolodovici se afla în cabinetul său, camera lui preferată de multă vreme : înaltă, cu podeaua acoperită cu covoare, mobilată cu piese destul de greoaie, de un model cam învechit. Şedea pe divanul din colţ, îmbrăcat ca de oraş, deşi părea că nu are intenţia să iasă. Pe masa din faţa lui ardea o lampă cu abajur. Colţurile şi pereţii laterali ai marii încăperi rămîneau în umbră. Avea privirea îngîndurată şi concentrată, nu tocmai liniştită ; chipul lui părea obosit şi cam slăbit. Suferea într-adevăr de un abces ; dar zvonul despre un dinte scos era exagerat. Dintele fusese clătinat doar, acum se întărise iar... Avea buza de sus cam sfîrtecată pe dinăuntru, dar şi ea era pe cale să se vindece. Abcesul nu scăzuse o săptămînă întreagă, numai pentru că bolnavul nu acceptase să fie vizitat de medic ca să-i facă intervenţia necesară, ci aştepta să se coacă şi să se spargă de la sine. Nici pe maică-sa aproape că n-o lăsa să-l viziteze şi ea reuşea să intre la el doar o dată pe zi şi numai pentru un

minut şi de regulă pe înserate, cînd începea să se întunece, şi înainte de aprinderea lămpilor. Nu-l primi nici pe Piotr Stepanovici, care zilnic trecea de cîte două trei ori pe la Varvara Petrovna, în zilele cînd rămînea în oraş. Şi iată, în sfîrşit, întorcîndu-se luni dimineaţa după o absenţă de trei zile, după o alergătură prin tot oraşul şi după ce luase masa de prînz la Iulia Mihailovna, Piotr Stepanovici se înfăţişă către seară la Varvara Petrovna, care-l aştepta cu nerăbdare. Interdicţia fusese anulată şi Nikolai Vsevolodovici dădu voie să fie vizitat. Varvara Petrovna îl conduse personal pe musafir pînă la uşa cabinetului ; dorea de mult să aibă loc această întrevedere, iar Piotr Stepanovici îi făgădui să treacă apoi de la Nicolas la dînsa şi să-i relateze convorbirea. Varvara Petrovna bătu uşor în uşă, dar neprimind nici un răspuns îndrăzni să întredeschidă uşor uşa.

— Nicolas, pot să-l las să intre pe Piotr Stepanovici ? întrebă ea încet şi cu glas stăpînit, încercînd să examineze pe Nikolai Vsevolodovici din spatele lămpii cu abajur.

— Se poate, se poate, fireşte că se poate ! strigă tare şi voios Piotr Stepanovici, deschise larg uşa şi intră.

Nikolai Vsevolodovici nu auzise bătaia în uşă, ci doar întrebarea timidă a mamei sale, dar nu apucă să răspundă nimic. În faţa lui, în acea clipă, zăcea pe masă o scrisoare chiar atunci citită şi asupra căreia tocmai medita. Auzind strigătul neaşteptat al lui Piotr Stepanovici el tresări şi acoperi scrisoarea în grabă cu tamponul care îi căzuse sub mînă, dar colţul scrisorii şi aproape întreg plicul rămîneau vizibile.

— Anume am strigat atît de tare ca să ai timp să te pregăteşti, îi şopti grăbit şi cu multă candoare Piotr Stepanovici, venind în grabă spre masă şi aţintindu-şi privirea asupra tamponului şi colţului descoperit al scrisorii.

— Şi bineînţeles, ai apucat să observi cum ascund de dumneata sub tampon o scrisoare chiar acum primită, rosti calm Nikolai Vsevolodovici fără a se mişca din loc.

— O scrisoare ? Nu mă interesează de loc scrisoarea dumitale, strigă musafirul, dar... principalul, şopti el iar, întorcîndu-şi privirea spre uşa acum închisă, cu un gest din cap spre ieşire.

— N-are obiceiul să asculte la uşă, zise rece Nikolai Vsevolodovici.

— Şi chiar dacă ar asculta! reluă imediat, înălţîndu-şi voios glasul şi aşezîndu-se în fotoliu, Piotr Stepanovici. N-am nimic împotrivă, am alergat doar într-un suflet să stăm de vorbă între patru ochi... În sfîrşit am reuşit să pătrund la dumneata! Mai întîi şi întîi, cum te simţi? Văd că arăţi admirabil şi chiar mîine probabil îţi vei face apariţia, nu-i aşa?

— Poate.

— Dar linişteşte-i în sfîrşit, şi lămureşte-mă şi pe mine! gesticulă el larg şi cu un aer glumeţ şi amabil. Dacă ai şti ce a trebuit să le spun. Ştii de altfel.

Piotr Stepanovici rîse.

— Ştiu totul. Am auzit de la mama că... te agiţi mult...

— Dar n-am spus nimic precis, tresări Piotr Stepanovici, apărîndu-se parcă de un atac primejdios, ştii, am recurs la cazul cu soţia lui Şatov, adică am folosit zvonurile despre relaţiile dintre voi la Paris, prin care fapt se şi poate explica, desigur, incidentul de duminică... Nu te superi?

— Sînt convins că ai depus o maximă diligenţă.

— Uite, tocmai de asta m-am temut eu. Ce înseamnă „maximă diligenţă"? Sună ca un reproş. De altfel văd că pui chestiunea direct şi pe faţă; şi eu care mă temeam, venind încoace, că n-ai să vrei s-o abordezi direct.

— Tocmai că nu vreau să abordez nimic direct, ripostă Nikolai Vsevolodovici cu oarecare enervare, dar pe loc schiţă un surîs.

— Dar nu este vorba despre asta; să nu cazi în greşeală, nu despre asta vorbesc eu, nu despre asta! îşi flutură mîinile Piotr Stepanovici lăsînd să-i ţîşnească vorbele şuvoi, ca nişte boabe de mazăre, şi bucurîndu-se vădit de enervarea gazdei. Nu vreau să te enervez cu afacerea *noastră*, mai ales în situaţia în care te afli acum. Am venit numai să discutăm cazul de duminică şi numai în măsura în care este necesar în momentul de faţă, pentru că aşa nu se poate. Sînt mînat de cea mai sinceră dorinţă de a mă explica şi de această explicaţie am absolută nevoie eu şi nu dumneata, o spun asta ca să-ţi menajez amorul propriu, dar totodată spunîndu-ţi şi purul adevăr. Am venit cu gîndul să fiu de aici încolo totdeauna sincer faţă de dumneata.

— Ceea ce înseamnă că pînă acum n-ai fost sincer?

— O ştii doar prea bine şi singur. Am recurs de multe ori la şiretenii... Văd că zîmbeşti şi mă bucur de acest zîmbet,

pentru că îmi va servi ca pretext pentru explicație ; înadins am provocat acest zîmbet prin cuvîntul meu lăudăros „șiretenii", ca să te superi imediat : cum aș fi îndrăznit, adică, să cred că ascunzîndu-mă față de dumneata prin șiretlicuri să pot ajunge la o explicație ? Observi, observi cît de sincer am devenit acum ! Ei bine, vrei să mă asculți ?

Pe fața lui Nikolai Vsevolodovici, disprețuitor de calmă și chiar ironică, în ciuda intenției evidente a musafirului de a-l enerva prin impertinența calculată a naivităților sale premeditat grosolane, își făcu loc, în sfîrșit, o expresie de ușoară curiozitate îngrijorată.

— Ascultă așadar, se agită Piotr Stepanovici și mai mult. Plecînd încoace, adică în general, spre acest oraș, acum zece zile, eu, bineînțeles, eram hotărît să joc un rol. Cel mai bine ar fi fost să nu joc nici un rol și să apar așa cum sînt eu, cu adevărata mea față adică, nu-i așa ? Nu există nimic mai derutant decît fața adevărată a omului, deoarece nimeni n-o crede. Mărturisesc, am vrut la un moment dat să fac pe prostul, pentru că fizionomia de prost e mai comodă decît propria-ți fizionomie ; întrucît însă figura de prost constituie o extremă, iar extremele totdeauna stîrnesc curiozitate, m-am decis să apar cu fața mea adevărată. Și care este, de fapt, fața mea adevărată ? Mediocritatea aurită : nici prost, nici deștept, destul de modest înzestrat și căzut din lună, cum se exprimă aici unii înțelepți, nu-i așa ?

— De, s-ar putea să fie și așa, schiță un surîs abia perceptibil Nikolai Vsevolodovici.

— Așadar, ești de acord ; eram sigur că prin asta nu fac altceva decît să exprim ceea ce gîndești chiar dumneata... Nici o grijă, nici o grijă, nu mă supăr și, dacă m-am caracterizat astfel, am făcut-o nu ca să-mi atrag din partea dumitale niște obiecțiuni compensatorii laudative : „că adică nu-i chiar așa, nu ești lipsit de talente, dimpotrivă, ești un om deștept"... Observ că iar zîmbești !... altă gafă. N-ai fi spus : „ești deștept", hai să zicem ; admit orice. *Passons*, cum zice papă, și între paranteze fie spus, nu te supăra pentru vorbăria mea. Să-ți dau, dacă vrei, și un exemplu : întotdeauna vorbesc mult, adică înșir nenumărate cuvinte, și mă grăbesc, și de aceea nu reușesc niciodată să exprim ceea ce doresc. Dar de ce vorbesc mult, cu multe cuvinte și nu-mi ating scopul niciodată ? Pentru că nu știu să vorbesc. Cei care se pricep să vorbească

bine se exprimă concis. Iată deci și lipsa mea de talent, nu-i așa ? Întrucît însă acest talent de a nu avea talente, cu totul firesc mie, îl am ca dar natural, de ce nu l-aș folosi profitînd de el în mod artificial ? Și deci îl folosesc și profit din plin. E adevărat că pregătindu-mă să vin în aceste locuri m-am gîndit să adopt o atitudine de tăcere ; pentru a ști să taci însă îți trebuie un mare talent, deci ceva nepotrivit persoanei mele ; pe de altă parte, tăcerea e totuși primejdioasă ; și atunci m-am hotărît definitiv că e mai bine să vorbesc, și să vorbesc exact așa cum vorbesc, fără nici un talent, adică mult, mult, mult, precipitîndu-mă să demonstrez și la sfîrșit să mă încurc întotdeauna în propriile mele demonstrații, încît ascultătorul să se depărteze de mine fără să fi ascultat pînă la capăt, dînd din umeri și desfăcîndu-și nedumerit brațele, sau și mai exact scuipînd cu dezgust. Rezultatul : în primul rînd, ai dat dovadă și i-ai convins că ești cam simplut și un mare naiv ; în al doilea rînd, ai reușit să-i plictisești la culme ; în alt treilea, ai rămas neînțeles ; deci trei avantaje dintr-o dată ! Gîndește-te, așadar, cum s-ar putea ca, după toate astea, cineva să te bănuiască de cine știe ce intenții ascunse sau urzeli misterioase ? Oricare din ei s-ar simți personal ofensat de acela care ar veni cu presupunerea că aș nutri niște gînduri ascunse. Unde mai pui că uneori izbutesc chiar să-i fac să rîdă cu mare haz, ceea ce este deja o izbîndă prețioasă. Acum ei îmi vor ierta orice, fie chiar și pentru simplul fapt că deșteptul, care publica acolo undeva manifeste, s-a dovedit aici mai prost decît ei toți, nu-i așa ? Zîmbetul dumitale îmi spune că mă aprobi.

De fapt, Nikolai Vsevolodovici nu zîmbea de loc, ci dimpotrivă asculta cam încruntat și nerăbdător.

— Aud ? Poftim ? Mi se pare că ai spus „absolut egal" ? turui Piotr Stepanovici. (Nikolai Vsevolodovici nu scosese nici o vorbă.) Dar bineînțeles, bineînțeles, fii sigur că nu fac asta pentru a te compromite cu tovărășia mea. Știi, am impresia că astăzi nu prea ești în apele dumitale ; am alergat aici cu sufletul deschis și vesel, iar dumneata îmi suspectezi orice cuvîntel ; te asigur deci că astăzi nu voi atinge nici o chestiune delicată, ai cuvîntul meu și accept anticipat toate condițiile dumitale !

Nikolai Vsevolodovici continua să tacă.

— Poftim ? Ai spus ceva ? Văd, văd că iarăși am făcut o

gafă ; n-ai propus nici un fel de condiţii, şi nici nu vei propune ; cred, cred, dar te rog calmează-te ; îmi dau seama prea bine că nu merit să mi se pună vreo condiţie, nu-i aşa ? Răspund chiar eu pentru dumneata, cu anticipaţie şi, bineînţeles, din lipsă totală de talent ; numai şi numai din lipsă de talent, exclusiv din lipsă de talent... Rîzi ? Aud ? Ce-ai spus ?

— Nimic, zîmbi în sfîrşit Nikolai Vsevolodovici, mi-am adus aminte în clipa aceasta că într-adevăr te-am calificat într-o zi drept un om lipsit de talente, dar nu erai de faţă şi înseamnă că ţi s-a transmis... Te-aş ruga să treci mai repede la ceea ce te aduce.

— Păi, tocmai despre acestea am vorbit pînă acum, despre cele întîmplate duminică ! bîigui Piotr Stepanovici. Ei bine, cum crezi că m-am comportat eu duminică ? Exact ca o mediocritate grăbită şi lipsită de harul talentelor şi care în modul cel mai netalentat a pus stăpînire pe întreaga conversaţie, forţînd toată desfăşurarea ei. Dar mi s-a iertat totul, în primul rînd pentru că sînt căzut din lună — se pare că toţi aici sînt de acord în această privinţă ; în al doilea rînd, pentru că le-am povestit o istorioară drăguţă şi v-am scos pe toţi din bucluc, nu-i aşa ? Este sau nu este adevărat ?

— Da, dar ai povestit-o în aşa fel, încît să persiste dubiul şi să dai în vileag indirect înţelegerea şi înscenarea noastră, care de fapt nici n-a existat, ştiind prea bine că eu nu te-am rugat nimic în acest sens.

— Exact, exact ! se înflăcără Piotr Stepanovici, arătîndu-se entuziasmat. Am procedat în aşa fel ca dumneata să observi tot angrenajul acestui resort ; am făcut-o doar pentru dumneata, numai pentru dumneata m-am izmenit făcînd acest circ, pentru că urmăream să te prind şi să te compromit. Dar mai ales voiam să aflu în ce măsură îţi este frică.

— Sînt curios, de ce mi-o spui acum atît de franc ?

— Nu te supăra, nu te supăra ; nu mă fulgera cu privirea dumitale scînteietoare. De altfel, nici nu fulgeri, nici nu scînteiezi. Ai vrea să ştii de ce vorbesc atît de sincer ? Păi, tocmai pentru faptul că totul acum s-a schimbat, s-a terminat, a trecut şi a rămas acoperit de nisip. Mi-am schimbat brusc ideea pe care mi-o făcusem despre dumneata. Calea cea veche s-a epuizat ; de acum încolo nu te voi compromite niciodată pe această cale, ci pe o cale nouă.

— E o schimbare de tactică?

— Nu există nici o tactică. Acum în toate domnește voia dumitale deplină; dacă vrei, spui *da*, dacă vrei, spui *nu*. Iată tactica mea cea nouă. Iar despre cauza *noastră* nu voi scoate nici un cuvînt pînă cînd nu-mi vei porunci chiar dumneata. Rîzi? Voia dumitale; și eu rîd. De data aceasta însă foarte foarte serios, deși un om care se grăbește atîta este desigur lipsit de talent, nu-i așa? Nu importă, fie și fără talent, dar o fac foarte foarte serios.

Și într-adevăr le spusese toate astea cu multă seriozitate, pe un ton cu totul schimbat și cuprins de o emoție neobișnuită la el, încît Nikolai Vsevolodovici îl privi plin de curiozitate.

— Zici că ți-ai schimbat ideea pe care ți-o făcuseși despre mine? întrebă el.

— Mi-am schimbat ideea în privința dumitale exact în clipa cînd, după gestul lui Șatov, ți-ai dus mîinile la spate; și atîta ajunge, ajunge; te rog fără alte întrebări, mai mult nu voi spune nimic.

Piotr Stepanovici sări de la locul său fluturîndu-și mîinile, alungînd parcă din fața lui presupusele întrebări; întrucît însă nu urmă nici o întrebare, și cum n-avea nici un motiv să plece, se așeză din nou în fotoliu, oarecum liniștindu-se.

— Apropo, între paranteze, reluă el imediat, unii susțin aici că ai să-l omori, s-au angajat și pariuri, încît Lembke s-a gîndit la un moment dat să pună în mișcare poliția, dar Iulia Mihailovna i-a interzis... Dar ajunge, ajunge despre asta, am spus-o doar așa, cu titlu informativ. Și tot fiindcă veni vorba: în aceeași zi i-am transportat pe Lebeadkini peste rîu, cunoști acest lucru; ai primit bilețelul meu cu adresa unde se află ei?

— L-am primit chiar atunci.

De data aceasta însă n-am făcut-o „din lipsă de talent", ci cu toată sinceritatea, din devotament. Chiar dacă rezultatul denotă o lipsă de talent, în schimb intenția a fost sinceră.

— N-aș avea nimic de obiectat, poate că tocmai așa trebuia... zise îngîndurat Nikolai Vsevolodovici, te rog însă pe viitor să nu-mi mai trimiți bilețele.

— Nu se putea altfel, doar unul singur.

— Prin urmare, Liputin știe?

— Nu se putea altfel; dar știi și dumneata că Liputin nu va îndrăzni... Totuși ar trebui să trecem și pe la ai noștri, adică și pe la ei, nu pe la ai *noștri*, altminteri parcă te văd că te legi iar de cuvinte. Fii liniștit însă, nu chiar acum, ci cîndva mai tîrziu. Acum plouă. Îi voi înștiința, se vor aduna, iar noi ne vom duce seara. Ne așteaptă cu nerăbdare, cu gurile căscate, ca niște pui de cioară în cuib, să vadă ce surprize o să le aducem! Niște capete înflăcărate. Și-au făcut rost de cărți, au de gînd să facă o mare discuție. Virghinski reprezintă ideea general umană, Liputin este fourierist cu înclinații vădite pentru afaceri polițienești; trebuie să-ți spun că într-o anumită privință este un om prețios, în toate celelalte însă reclamă multă severitate; în sfîrșit, cel cu urechile lungi își va expune sistemul lui propriu. Știi, sînt cam ofensați de faptul că îi tratez cam de sus și-i răcoresc din cînd în cînd cu cîte un jet de apă rece, ha, ha! Trebuie neapărat să ne ducem pe acolo.

— M-ai prezentat cumva ca un fel de șef? lăsă să-i scape cît se poate mai nepăsător Nikolai Vsevolodovici.

Piotr Stepanovici îi aruncă o privire scurtă.

— Apropo, schimbă el subiectul, ca și cum n-ar fi auzit întrebarea lui Stavroghin, cu vădită intenție de a se eschiva, am venit de cîte două și chiar de trei ori pe zi la venerabila Varvara Petrovna, ceea ce m-a obligat să vorbesc mult.

— Îmi închipui.

— Să nu-ți închipui nimic, ci pur și simplu i-am spus că n-ai să-l omori și bineînțeles și alte lucruri plăcute. Și ce crezi: chiar de a doua zi dumneaei știa că eu am transportat-o pe Maria Timofeevna peste rîu; i-ai spus dumneata?

— Nici gînd.

— Eram convins că nu de la dumneata a aflat. Dar cine altul putea să-i spună afară de dumneata? Sînt foarte curios să știu.

— Liputin, bineînțeles.

— Nu, nu; în nic un caz Liputin, murmură, încruntîndu-se, Piotr Stepanovici, voi afla eu cine anume. Mă cam bate gîndul că s-a amestecat Șatov. De altfel, vorbesc prostii, să lăsăm acum asta! Deși e un lucru foarte important...

Apropo, am tot așteptat ca mama dumitale să-mi pună brusc, după cum are obiceiul, întrebarea esențială... Dar în toate zilele acestea ea mi s-a părut tare morocănoasă ; cînd colo, sosind astăzi, o găsesc într-o dispoziție excelentă. Cum vine asta ?

— Foarte simplu, pentru că astăzi i-am dat cuvîntul că o să mă duc să cer în căsătorie, peste cinci zile, pe Lizaveta Nikolaevna, zise Nikolai Vsevolodovici cu o sinceritate neașteptată.

— Asta-i, va să zică... acum înțeleg, bîigui Piotr Stepanovici, încurcat parcă. Cică se logodește cu Mavriki. Dar ai dreptate, asta nu contează, ar fi în stare să fugă și de sub cununie. E de ajuns să-i faci un semn. Nu te supăra că îți vorbesc așa, de-a dreptul.

— Nu mă supăr de loc.

— Observ că astăzi nimic nu este în stare să te supere și încep să mă tem de dumneata. Sînt curios cum te vei înfățișa mîine. Ai pregătit probabil multe năstrușnicii. Nu te superi că-ți vorbesc astfel ?

Nikolai Vsevolodovici nu-i mai răspunse nimic, ceea ce avu darul să-l enerveze la culme pe Piotr Stepanovici.

— Apropo, i-ai spus în mod serios mamei dumitale despre intenția pe care o ai în privința Lizavetei Nikolaevna ? întrebă el.

Nikolai Vsevolodovici îl fixă cu o privire rece.

— Aha, înțeleg, ca s-o liniștești numai, bineînțeles.

— Dar dacă ar fi chiar foarte serios ? îl întrebă hotărît Nikolai Vsevolodovici.

— Mă rog, Dumnezeu să vă binecuvînteze, cum se spune în asemenea ocazii, nu va dăuna de loc cauzei (observi, n-am spus cauzei noastre, nu prea înghiți cuvîntul *noastră),* în ce mă privește... sînt bineînțeles întru totul la dispoziția dumitale, o știi prea bine.

— Crezi ?

— Nu cred, nu cred nimic, se grăbi să spună rîzînd Piotr Stepanovici, întrucît știu prea bine că în problemele personale ai obiceiul să chibzuiești temeinic dinainte și că deci totul la dumneata este pus la punct în această privință. N-am vrut să spun decît că mă pun cu toată seriozitatea la dispoziția dumitale, adică oriunde și în orice împrejurări poți conta pe mine, înțelegi ?

Nikolai Vsevolodovici căscă.

— Te-am plictisit, sări brusc Piotr Stepanovici de pe locul său punînd mîna pe pălăria lui rotundă, absolut nouă, şi dînd parcă să plece, deşi continua să rămînă şi să vorbească neîntrerupt, stînd în picioare, din cînd în cînd umblînd prin cameră, iar în momentele mai agitate lovindu-se cu pălăria peste genunchi.

— Intenţionam să te mai distrez puţin cu soţii Lembke, strigă el vesel.

— Mai bine s-o lăsăm pe altădată. Totuşi, cum se simte Iulia Mihailovna ?

— Ce înseamnă şi mondenitatea ! Nici măcar nu-ţi pasă de sănătatea ei, după cum nu-ţi pasă, să zicem, de sănătatea unei pisici cenuşii, şi totuşi mă întrebi de sănătatea Iuliei Mihailovna. E foarte lăudabil, bineînţeles. E sănătoasă, te respectă pînă la superstiţie şi tot pînă la superstiţie se aşteaptă la multe din partea dumitale. În ce priveşte cazul de duminică, păstrează o tăcere rezervată şi este convinsă că vei învinge totul prin însăşi apariţia dumitale. Crede-mă, zău, ea îşi închipuie că eşti capabil de nişte lucruri extraordinare. De altfel, eşti acum o persoană enigmatică şi mai mult ca oricînd învăluită de aureolă romantică — poziţie extrem de avantajoasă. Toată lumea te aşteaptă cu nerăbdare nemaipomenită. La plecarea mea cu toţii stăteau ca pe jăratec, iar acum poţi să-ţi închipui ce se petrece acolo. Apropo, mulţumesc încă o dată pentru scrisoare. Se cam tem cu toţii, nu ştiu de ce, de contele K. Ştii că ei te consideră drept un fel de spion ? Iar eu îi las să creadă ţinîndu-le isonul ; te superi cumva ?

— De loc.

— Nu strică ; mai tîrziu s-ar putea să fie de mare folos. Au aici rînduielile lor. Eu, bineînţeles, caut să-i încurajez ; Iulia Mihailovna în frunte, apoi Gaganov... Rîzi ? E tactica mea : dau din gură, înşir vrute şi nevrute şi deodată plasez cîte un cuvinţel cu tîlc, tocmai în momentul cînd toată lumea e în căutarea lui şi e dornică să-l audă. Se adună buluc în jurul meu, dar eu m-am şi lansat într-ale mele. În privinţa mea toată lumea este lămurită : „E capabil, zic ei, dar e căzut din lună". Lembke îmi propune să iau o slujbă, ca să mă redresez. Ştii, faţă de dînsul am adoptat o atitudine destul de compromiţătoare pentru el, cască nişte ochi cît cepele.

Iulia Mihailovna mă încurajează. Apropo, Gaganov e foarte supărat pe dumneata. Ieri la Duhovo mi-a vorbit foarte urît despre dumneata. Atunci i-am spus tot adevărul, bineînţeles nu chiar tot adevărul. Am stat la el la Duhovo o zi întreagă. O moşie excelentă, un conac superb.

— Cum, mai stă încă şi acum la Duhovo ? tresări Nikolai Vsevolodovici, săltîndu-se printr-o mişcare repezită înainte şi aproape sărind din loc.

— Nu, am venit doar cu el azi-dimineaţă în oraş, ne-am întors împreună, zise Piotr Stepanovici, ca şi cum n-ar fi observat emoţia subită a lui Nikolai Vsevolodovici. Dar ce fac eu ? Am dat fără să observ cartea asta jos, se aplecă el ca să ridice *keepsake* *-ul atins din nebăgare de seamă. *Femeile în opera lui Balzac,* volum ilustrat, deschise el cartea, n-am citit-o. Şi Lembke scrie romane.

— Da ? făcu mirat Nikolai Vsevolodovici, ca şi cum acest lucru l-ar fi interesat realmente.

— În limba rusă, aşa în secret, bineînţeles. Iulia Mihailovna ştie despre asta şi-i permite. Un bleg. De altfel, scrie după un ritual şi cu procedee anume, toate bine puse la punct în spiritul formaţiei lor. Cîtă rigurozitate în formă, cîtă consecvenţă rectilinie ! Uite, aşa ceva ne-ar trebui şi nouă.

— Faci elogiul administraţiei ?

— Şi de ce nu adică ? ! Singurul lucru care la noi în Rusia vine de la sine, în mod natural, şi a ajuns... Bine, bine, am tăcut, se întrerupse el brusc, n-am spus nimic, nici un cuvînt, în chestiunea asta delicată. Şi acum la revedere, arăţi cam prost.

— Am febră.

— Se şi vede. Culcă-te mai bine. Apropo : avem aici în judeţ nişte grupuri de scapeţi, lume interesantă... Dar să lăsăm pe altă dată. De altfel, aş putea să-ţi mai spun un fapt destul de curios ; e încartiruit la noi în judeţ un regiment de infanterie. Vineri seara la B-ţi am băut cu nişte ofiţeri. Avem printre ei trei prieteni, *vous comprenez* ** ? S-a vorbit despre ateism, şi bineînţeles Dumnezeu a fost aruncat la coş. Entuziasmaţi, ţipă de bucurie. Apropo, Şatov susţine că dacă

* *Keepsake* — volum ilustrat în ediţie de lux (engl.).
** Înţelegi ? (Fr.)

ar fi să se înceapă în Rusia o revoluție, trebuie neapărat început cu ateismul. Poate că are dreptate. Ședea acolo împreună cu noi un căpitan cărunt, morocănos; n-a scos tot timpul nici o vorbă și deodată se scoală în picioare, iese în mijlocul camerei și cu glas tare, dar ca pentru sine, exclamă: „Dacă Dumnezeu nu există, atunci ce fel de căpitan sînt eu?" Și-a luat chipiul și, desfăcîndu-și nedumerit brațele, a părăsit încăperea.

— A exprimat omul o idee destul de închegată, căscă pentru a treia oară Nikolai Vsevolodovici.

— Consideri? Eu n-am înțeles; voiam să te întreb pe dumneata. Ei, ce să-ți mai spun: e foarte interesantă fabrica Șpigulin; după cum știi, numără cinci sute de muncitori, e un focar de holeră, nu s-a făcut curățenie de vreo cincisprezece ani și muncitorii sînt jecmăniți la plată de acești negustori milionari. Ei bine, te rog să mă crezi că unii dintre muncitori au oarecare idee despre *Internaționale*. De ce zîmbești? O să te convingi personal, aș avea doar nevoie de ceva timp, nu prea lung! Ți-am mai cerut odată un asemenea răgaz, iar acum îmi reînnoiesc cererea și atunci... am înțeles, iartă-mă, nu mai scot nici o vorbă, dar nu m-am referit la asta; nu te încrunta. Așadar, adio. Dar ce-i cu mine? se întoarse el de la ușă. Am uitat să-ți spun tocmai esențialul, pentru care venisem doar: am aflat adineaori că ne-a sosit lada din Petersburg.

— Adică? îl privi Nikolai Vsevolodovici, fără să înțeleagă despre ce este vorba.

— Adică lada dumitale, cu lucrurile dumitale, cu fracurile, pantalonii și lenjeria; a sosit? Este adevărat?

— Parcă mi s-a spus ceva mai adineaori.

— Dar nu s-ar putea chiar acum?...

— Vorbește cu Alexei.

— Bine, să lăsăm atunci pe mîine; mîine, nu-i așa? Împreună cu lucrurile dumitale am pus acolo și haina mea, fracul și trei perechi de pantaloni, lucrate la Charmeur, după recomandarea dumitale, ții minte?

— Am auzit că aici faci pe gentlemanul elegant! surîse Nikolai Vsevolodovici. Este adevărat că ai de gînd să iei lecții de călărie?

Piotr Stepanovici schiță un surîs crispat.

— Știi ce propun eu, Nikolai Vsevolodovici, vorbi el pripit de tot, cu vocea tremurătoare și întretăiată, să lăsăm personalitățile deoparte. Renunțăm la persiflări de această natură, o dată pentru totdeauna. E mai bine. Poți să mă disprețuiești cît vrei, bineînțeles, dacă în ochii dumitale apar atît de ridicol, dar un timp oarecare ar fi mai bine să renunțăm la personalități, nu-i așa ?

— Bine, mă voi conforma, se învoi Nikolai Vsevolodovici.

Piotr Stepanovici zîmbi, își lovi genunchiul cu pălăria, schimbă greutatea corpului de pe un picior pe celălalt și chipul lui își reluă expresia obișnuită.

— Unii mă consideră aici un fel de rival al dumitale în privința Lizavetei Nikolaevna ; cum vrei să n-am grijă de exteriorul meu ? întrebă el rîzînd. Dar cine o fi acela care te informează ? Hm. E ora opt ; trebuie să plec ; i-am promis Varvarei Petrovna să trec pe la dînsa, dar îmi este imposibil, iar dumneata culcă-te și mîine vei fi mai înviorat. Afară plouă, e întuneric, de altfel mă așteaptă birjarul, pentru că oricum pe stradă aici noaptea nu prea ai siguranță... Apropo : prin preajma orașului, chiar și prin oraș uneori, rătăcește un ocnaș fugit din Siberia, Fedka-ocnașul. Și închipuiește-ți, e un fost iobag din curtea noastră pe care taică-meu, acum cincisprezece ani, l-a dat la oaste luînd bani pentru el. Un personaj foarte interesant.

— Dumneata... ai stat de vorbă cu el ? îi repezi o privire scurtă Nikolai Vsevolodovici.

— Am stat de vorbă. De mine nu se ascunde. Este gata să facă orice, pentru bani bineînțeles, dar nu este lipsit și de anumite convingeri, în genul său firește. Și încă ceva, bine că mi-am adus aminte și de asta : dacă cumva e într-adevăr serios ceea ce mi-ai spus adineaori despre intențiile dumitale în privința Lizavetei Nikolaevna, îți repet încă o dată că și eu sînt o persoană gata să fac orice, de orice natură și oricînd, fiind complet la dispoziția dumitale... Ce rost are să pui mîna pe baston ? Aha, am greșit... Mi s-a părut că ai căutat cu privirea bastonul ?

Nikolai Vsevolodovici nu căutase nimic cu privirea și nici nu spusese nimic, deși, ce-i drept, se săltase puțin și cam brusc din fotoliu, cu o ciudată expresie pe față.

— Dacă o să ai nevoie de ceva în privința domnului Ganov, trînti deodată Piotr Stepanovici, arătînd cu o mișcare din cap spre tamponul de pe masă, bineînțeles, aș putea să aranjez totul și sper că nu mă vei desconsidera din acest punct de vedere.

Părăsi camera brusc, fără să se mai aștepte la vreun răspuns, dar imediat își vîrî din nou capul prin ușă.

— O spun asta, strigă el cu repeziciune, pentru că nici Șatov, de pildă, n-avea dreptul să-și rîște duminică viața apropiindu-se de dumneata, nu-i așa ? Aș fi dorit să te gîndești puțin la acest lucru.

Și dispăru, fără să mai aștepte un răspuns.

IV

Și-o fi închipuind omul, dispărînd astfel, că Nikolai Vsevolodovici, odată rămas singur, avea să sară și să izbească cu pumnii în pereți ; desigur, ar fi fost fericit să tragă cu ochiul și să vadă acest lucru, dacă așa ceva ar fi fost posibil. Dar se înșela amarnic : Nikolai Vsevolodovici rămăsese calm, în poziția în care îl lăsase. Timp de vreo două minute stătu el astfel lîngă masă, profund îngîndurat ; după care un zîmbet rece, incolor, se schiță pe buzele lui. Se reașeză fără grabă pe locul său din colțul divanului, apoi își închise ochii, copleșit parcă de oboseală. Colțul scrisorii se vedea de sub tampon, dar el nu mai schiță nici o mișcare ca să-l acopere.

Curînd îl cuprinse toropeala. Istovită de grijile din ultimele zile, Varvara Petrovna, cînd văzu că Piotr Stepanovici nu-și ține făgăduiala să treacă pe la ea la plecare, nu mai putu rezista și riscă să intre ea însăși la Nicolas, cu toate că ora nu era de loc potrivită. Tot mai trăgea nădejde că va auzi din partea lui, în sfîrșit, un cuvînt clar și definitiv. Bătu încetișor ca și adineaori la ușă și, neprimind nici un răspuns, o deschise. Îl văzu pe Nicolas într-o poziție prea imobilă, și se apropie repede de canapea cu inima palpitînd violent. Rămase surprinsă că el adormise atît de repede și că poate dormi în poziția aceasta, șezînd drept și atît de straniu ; aproape că nu i se putea auzi nici respirația. Chipul lui

palid şi sever părea ţeapăn, împietrit ; sprîncenele erau puţin împreunate, într-o contracţie rigidă ; impresia unei figuri neînsufleţite, de ceară, era copleşitoare. Stătu aşa fără să-şi ia privirea de la chipul lui vreo cîteva minute, reţinîndu-şi respiraţia, şi deodată simţi că o cuprinde frica ; porni spre uşă în vîrful picioarelor, se opri în prag, ridică mîna într-un gest grăbit şi binecuvîntă cu semnul crucii fiul astfel adormit şi se depărtă neobservată, purtînd pe inimă o nouă apăsare chinuitoare şi o nouă presimţire grea.

Nikolai Vsevolodovici dormi mult, mai bine de o oră, în aceeaşi stare de înţepenire ; nici un muşchi pe faţa lui nu tresări, nici o mişcare nu se ivi în tot corpul său ; sprîncenele rămăseseră tot aşa încruntate. Dacă Varvara Petrovna ar mai fi zăbovit încă vreo trei minute, n-ar fi fost în stare să mai suporte impresia cutremurătoare pe care o producea imobilitatea aceasta letargică şi sigură că l-ar fi deşteptat. El însă îşi deschise deodată ochii şi rămase în aceeaşi poziţie nemişcată, vreo zece minute, cu privirea aţintită fix, dar plină de curiozitate, asupra unui obiect din colţul camerei care se părea că îl uimeşte, deşi acolo nu se putea vedea nimic nou, nimic deosebit.

În sfîrşit se auzi bătaia domoală şi profundă a orologiului din perete, care sună o singură dată. El întoarse cu oarecare nelinişte capul spre ceas, dar aproape în aceeaşi clipă se deschise uşa din fundul camerei care ducea spre culoar şi apăru bătrînul valet Alexei Egorovici. Într-o mînă ţinea un palton călduros, fularul şi pălăria, iar în cealaltă, o tăviţă de argint pe care se vedea un bileţel.

— E ora nouă şi jumătate, anunţă el cu glas potolit şi, depunînd îmbrăcămintea adusă pe scaunul din colţ, îi aduse tava cu bileţelul, un petecuţ de hîrtie, fără plic, conţinînd două rînduri scrise cu creionul. Parcurgînd aceste rînduri, Nikolai Vsevolodovici luă de pe masă un creion, scrise în josul bileţelului două cuvinte şi îl depuse înapoi pe tavă.

— Să fie transmis imediat ce ies, iar acum dă-mi să mă îmbrac, zise el sculîndu-se de pe canapea.

Observînd că este îmbrăcat într-o haină uşoară de catifea, chibzui puţin şi porunci să i se aducă un surtuc de stofă pe care-l folosea mai mult seara, cînd făcea vizite. În sfîrşit, complet îmbrăcat şi cu pălăria pe cap, el încuie uşa prin care intrase la el Varvara Petrovna şi, luînd scrisoarea ascunsă

sub tampon, ieşi pe culoar însoţit de Alexei Egorovici. Din culoar coborîră pe scara îngustă de piatră a intrării de serviciu, care dădea direct în parc. În colţul vestibulului se afla un mic felinar şi o umbrelă enormă.

— Din cauza ploii mari, pe străzi e un noroi scîrbos, raportă Alexei Egorovici în chip de sfioasă şi ultimă încercare de a-l face pe stăpîn să renunţe la călătorie. Dar acesta ieşi tăcut afară, desfăcu umbrela şi pătrunse în bătrînul parc întunecos ca o pivniţă, rece şi umed. Vîntul sufla printre crengi legănînd vîrfurile copacilor pe jumătate despuiaţi; cărările înguste acoperite cu nisip erau îmbibate de apă şi lunecoase. Alexei Egorovici îl urma aşa cum ieşise din casă, în frac şi fără pălărie, luminîndu-i drumul cu trei paşi înainte.

— N-o să se vadă? întrebă deodată Nikolai Vsevolodovici.

— Prin ferestre nu se vede nimic şi în afară de asta am avut grijă de totul dinainte, a răspuns servitorul încet şi cumpănit.

— Mama doarme?

— S-a încuiat după obiceiul ei din ultima vreme fix la ora nouă şi n-ar avea cum să afle ceva. Le ce oră poruncîţi să vă aştept? adăugă el îndrăznind întrebarea.

— La ora unu, la unu şi jumătate, nu mai tîrziu de ora două.

— Am înţeles.

Făcînd ocolul întregului parc pe cărările lui întortocheate, pe care amîndoi le cunoşteau cu ochii închişi, ajunseră pînă la gardul de piatră unde într-un colţ dădură peste o portiţă mică care ducea într-o ulicioară îngustă şi neumblată, vecină cu parcul; portiţa aceasta era încuiată totdeauna, dar Alexei Egorovici luase cu el cheia.

— N-o să scîrţîie portiţa? întrebă iar Nikolai Vsevolodovici.

Dar Alexei Egorovici îi raportă că încă din ajun a uns-o, „şi astăzi încă o dată". Era ud leoarcă. După ce deschise portiţa, întinse cheia lui Nikolai Vsevolodovici.

— Dacă aveţi de gînd să mergeţi ceva mai departe, îmi permit să vă previn că lumea de aici, dar mai ales de prin străzile mai singuratice nu prea este sigură, cu atît mai mult cea de peste rîu, nu-l mai răbdă inima pe Alexei Egorovici să nu-şi prevină stăpînul încă o dată. Era un slujitor vechi,

fostul îngrijitor al lui Nikolai Vsevolodovici, care-l dădăcise cîndva purtîndu-l în brațe, un om de ispravă, priceput și serios, căruia îi plăcea să asculte și să citească cărți sfinte.

— Să n-ai nici o grijă, Alexei Egorîci.

— Dumnezeu să vă binecuvînteze, domnule, dar numai la fapte bune.

— Cum? se opri Nikolai Vsevolodovici care păşise spre stradă.

Alexei Egorovici repetă cu fermitate urarea lui; niciodată înainte n-ar fi cutezat să și-o exprime în asemenea cuvinte cu glas tare în fața stăpînului său.

Nikolai Vsevolodovici încuie portița, vîrî cheia în buzunar și porni pe ulicioară înaintînd cu greu prin noroiul adînc pînă peste căpute. Ajungînd la capătul ulicioarei răzbi în sfîrșit pe o stradă mai mare, pavată. Cunoștea orașul ca pe cele cinci degete ale sale; dar strada Bogoiavlenskaia era încă departe. Trecuse de ora zece cînd el se opri în cele din urmă în fața porții încuiate a casei vechi și sumbre a lui Filippov. Încăperile de jos, după plecarea lui Lebeadkin, rămăseseră complet goale, cu obloanele închise la ferestre, dar la mansardă fereastra lui Șatov era luminată. Întrucît la poartă nu exista clopoțel, Stravroghin se apucă să bată în ea cu pumnul. O ferestruică se deschise și în ea se arătă capul lui Șatov privind spre poartă; era întuneric beznă și greu de recunoscut cineva la poartă; după ce se uită îndelung, Șatov întrebă:

— Dumneata ești?

— Eu sînt, răspunse musafirul nepoftit.

Șatov închise fereastra, coborî jos și descuie poarta. Nikolai Vsevolodovici păși peste pragul înalt și, fără a rosti un cuvînt, trecu pe lîngă el direct spre pavilionul lui Kirillov.

V

Aici totul era deschis vraiște. Vestibulul și primele două camere erau în întuneric, dar ultima în care locuia și-și bea ceaiul Kirillov era luminată și se auzeau de acolo rîsete și

exclamații. Nikolai Vsevolodovici se îndreptă într-acolo, dar înainte de a intra se opri în pragul ușii. Pe masă se servise ceaiul. În mijlocul camerei stătea o bătrînă, ruda gazdei, cu capul gol, numai în cămașă și fustă, cu picioarele goale vîrîte în papuci și cu o cataveică din blănițe de iepure pe umeri. Ținea în brațe un copilaș de un an și jumătate, îmbrăcat numai în cămășuță, cu piciorușele goale și obrajii aprinși, cu părul zbîrlit, chiar atunci luat probabil din leagăn. Se vedea că plînsese, pentru că pe obraji îi luceau încă urme de lacrimi ; în clipa aceea însă își întinsese mînuțele bătînd din palme și rîzînd în hohote, cum rîd copiii mici, cu sughițuri. În fața lui, Kirillov izbea de podea o minge mare de cauciuc, care se înălța pînă la tavan și iar cădea, iar copilul striga : ba, ba ! Kirillov prindea „babaul" și îl dădea lui, iar copilul îl arunca acum singur cu mînuțele lui stîngace și nesigure. Kirillov se lăsă deodată jos, întins pe dușumele, încercînd să scoată mingea de sub dulap. Nikolai Vsevolodovici intră în cameră ; văzîndu-l, copilul se lipi de pieptul bătrînei, izbucnind într-un plîns neostoit ; femeia plecă imediat cu el din cameră.

— Stravroghin ? zise Kirillov ridicîndu-se de jos cu minmea în mînă, fără să se mire cîtuși de puțin de această vizită neașteptată. Vrei un pahar de ceai ?

Se ridicase și stătea acum în picioare.

— Cu multă plăcere dacă e fierbinte, zise Nikolai Vsevolodovici, m-au pătruns ploaia și frigul.

— Un ceai cald, ba și fierbinte chiar, confirmă cu plăcere Kirillov. Ia loc ; ai picioarele pline de noroi, nu-i nimic ; șterg eu pe urmă podeaua cu o cîrpă udă.

Nikolai Vsevolodovici se așeză și bău aproape fără răsuflare ceaiul servit.

— Încă o ceașcă ? întrebă Kirillov.

— Mulțumesc.

Kirillov, care pînă atunci rămăsese în picioare, se așeză și el la masă în fața musafirului și-l întrebă :

— Cu ce treburi ?

— Iată despre ce este vorba. Citește scrisoarea aceasta pe care am primit-o de la Gaganov. Ți-aduci aminte ? Ți-am vorbit despre el la Petersburg.

Kirillov luă scrisoarea, o citi, o depuse pe masă și-l privi cu un aer de așteptare.

— Pe acest Gaganov, începu să explice Nikolai Vsevolodovici, după cum știi l-am întîlnit acum o lună la Petersburg, pentru prima oară în viața mea. Am dat ochi cu el de vreo trei ori în societatea altor oameni. Fără să facă cunoștință cu mine și fără să schimbe măcar un cuvînt, el găsi totuși de cuviință să se poarte obraznic față de mine. Ți-am povestit mi se pare. Iată însă ce nu cunoști dumneata : plecînd atunci din Petersburg înaintea mea, el mi-a trimis pe neașteptate o scrisoare, deși nu ca asta, dar extrem de necuviincioasă și cu atît mai ciudată cu cît această scrisoare nu dădea nici o explicație asupra motivului pentru care mi-a fost adresată. I-am răspuns imediat tot în scris și absolut sincer mi-am exprimat părerea că el este supărat pe mine probabil din cauza incidentului pe care l-am avut acum patru ani aici la club cu tatăl său și că sînt gata să-i prezint orice scuze ar dori pe baza faptului că gestul meu de atunci n-a fost de loc intenționat, ci determinat de starea mea de boală. L-am rugat să ia în considerare scuzele mele. Nu mi-a răspuns nimic și a plecat ; iată însă că îl găsesc aici cu desăvîrșire turbat. Mi s-au transmis cîteva păreri exprimate de el în public despre mine, absolut injurioase, și niște acuzații surprinzătoare. În sfîrșit, astăzi primesc această scrisoare cu un conținut cum probabil nimeni și niciodată n-a avut ocazia să primească, plină de injurii și de expresii cum ar fi „botul dumitale pălmuit". Am venit la dumneata în speranța că n-o să refuzi să-mi fii martor.

— Ai spus că asemenea scrisoare nimeni n-a mai primit niciodată, observă Kirillov. Într-un acces de furie se poate întîmpla ; au mai fost cazuri. Pușkin i-a scris lui Heeckeren [43]. Bine, accept. Explică-mi ce am de făcut !

Nikolai Vsevolodovici îi explică : vrea să înceapă chiar mîine și negreșit prin reînnoirea scuzelor, ba și printr-o promisiune de a-i adresa o a doua scrisoare cu scuze, dar cu o condiție, ca și Gaganov la rîndu-i să-i dea promisiunea că n-o să-i mai scrie. Scrisoarea de față ar urma să fie considerată ca inexistentă.

— Prea multe concesii, nu va consimți, murmură Kirillov.

— Am venit în primul rînd să aflu dacă accepți să-i transmiți aceste condiții.

— Accept. Te privește. Dar nu va consimți.

— Știu că nu va consimți.

— Vrea să se bată. Spune, cu ce arme?

— Esențialul pentru mine este ca toată această afacere să se consume chiar mîine. Pe la ora nouă vei fi acolo. El o să te asculte și o să respingă propunerile dumitale, dar o să-ți facă cunoștință cu martorul lui; să zicem că acest lucru o să aibă loc pe la ora unsprezece. Te vei înțelege cu martorul respectiv ca la ora unu sau la două după-amiază să ne întrunim cu toții la locul hotărît. Te rog să ai grijă să fie exact așa. Arma, bineînțeles, pistolul; și mai ales insist ca barierele de întîlnire să fie la distanța de zece pași una de alta; apoi ne postați pe fiecare la zece pași de la bariera respectivă și la semnalul convenit pornim spre liniile de barieră. Fiecare trebuie negreșit să ajungă la această linie, avînd dreptul să tragă și înainte, din mers. Iată tot ce propun eu.

— Zece pași distanță între linii e prea aproape, observă Kirillov.

— Hai să zicem doisprezece, dar nu mai mult; mă înțelegi, el vrea să se bată în mod serios. Știi să încarci pistoalele?

— Mă pricep. Am și pistoale; îmi voi da cuvîntul meu de onoare că dumneata n-ai tras cu ele. La fel și martorul lui își va da cuvîntul de onoare în ce privește pistoalele lui; două perechi de pistoale, și vom trage la sorți care din ele să fie folosite.

— Perfect.

— Vrei să vezi pistoalele?

— Desigur.

Kirillov se aplecă, lăsîndu-se pe vine deasupra valizei sale din colț, care rămăsese încă în starea pe care o lăsase la sosire, dar din care lucrurile erau scoase pe măsura trebuinței. Trase din fundul valizei o cutie din lemn de palmier, căptușită cu catifea roșie, și dădu la iveală două pistoale elegante și extrem de scumpe.

— Am aici totul, și pulbere, și gloanțe, și cartușe. Mai am și un revolver. Să ți-l arăt.

Răscolind iar prin valiză, scoase o altă cutie cu un revolver american cu șase țevi.

— Ai destul armament, și foarte scump.

— Foarte.

Om sărac, aproape cerșetor, Kirillov, care de altfel niciodată nu-și observa halul de mizerie în care trăia, arăta acum

cu multă mîndrie prețioasele lui arme, achiziționate desigur cu mari sacrificii.

— Tot n-ai renunțat la gîndul dumitale ? întrebă Stavroghin, cu oarecare precauție și după un minut de tăcere.

— N-am renunțat, răspunse scurt Kirillov, ghicind după tonul interlocutorului său despre ce este vorba, și se apucă să-și așeze la loc armele.

— Cînd ? întrebă și mai prudent Nikolai Vsevolodovici, după o nouă tăcere.

Kirillov, care între timp își plasase în valiză ambele cutii, se așează pe locul lui.

— După cum știi, nu depinde de mine ; cînd mi se va porunci, murmură el stingherit parcă de această întrebare, în același timp însă vizibil dispus să răspundă la orice alte întrebări. Se uita la Stavroghin țintă cu ochii săi negri fără luciu, cu o expresie de calm și bunăvoință caldă în privire.

— Înțeleg, desigur, că cineva vrea să se împuște, reluă încruntîndu-se puțin Nikolai Vsevolodovici, după o tăcere îngîndurată, lungă de minute întregi, uneori am încercat și eu să-mi închipui cam în ce fel s-ar petrece, dar de fiecare dată intervenea un gînd nou : dacă ai comite, de pildă, o crimă oribilă sau, mai ales, o faptă extrem de rușinoasă, adică execrabilă, în orice caz neînchipuit de mîrșavă și... ridicolă, care să rămînă întipărită în memoria oamenilor pentru o mie de ani, încît să le vină tuturor să scuipe de scîrbă o mie de ani, și deodată, „un glonte în tîmplă și nu mai rămîne nimic". Ce-mi pasă atunci de restul omenirii și de faptul că ei vor scuipa o mie de ani, nu-i așa ?

— Și dumneata numești asta o idee nouă ? murmură Kirillov, după o clipă de gîndire.

— Nu... zic că e nouă... Dar cînd mi-a venit, am simțit că e nouă...

— Ai „simțit" o idee ? repetă Kirillov. E bine spus. Există astfel multe idei care totdeauna devin deodată noi. Așa este. Multe lucruri acum mi se par că le văd pentru prima oară.

— Să zicem că ai locuit un timp pe lună, îl întrerupse Stavroghin, fără să-l asculte și continuîndu-și gîndul. Să zicem că acolo ai săvîrșit toate aceste mîrșăvii ridicole... De aici îți dai prea bine seama că acolo vor rîde de tine și vor scuipa la auzul numelui tău, o mie de ani, veșnic, pe toată planeta. Dar în momentul de față te afli aici și te uiți la lună de aici :

ce te privește pe tine tot ce ai săvîrșit acolo și ce-ți pasă aici, pe pămînt, că locuitorii de pe lună te vor scuipa o mie de ani, nu-i așa ?

— Nu știu, răspunse Kirillov, n-am fost niciodată pe lună, adăugă el fără pic de ironie, pur și simplu precizînd starea de fapt.

— Al cui este copilul pe care l-am văzut la tine adineauri ?

— Soacra bătrînei a sosit, ba nu, nora... totuna. De trei zile. Zace bolnavă, cu pruncul ; noaptea țipă groaznic. Burta. Maică-sa doarme, iar bătrîna îl aduce la mine ; îl distrez cu mingea. Mingea am cumpărat-o la Hamburg ; o arunc și o prind : întărește șira spinării. O fetiță.

— Iubești copiii ?

— Îmi sînt dragi, răspunse Kirillov, pe un ton destul de indiferent.

— Înseamnă că iubești și viața ?

— Iubesc și viața, dar de ce întrebi ?

— Mă gîndesc totuși că ești hotărît să te împușți.

— Ce are a face ? De ce le amesteci ? Asta e altceva, cealaltă chestiune e altceva. Viața există, moartea nu există.

— Ai început să crezi în viața de apoi, veșnică ?

— Nu în viața veșnică, de apoi, ci în veșnicia vieții de aici. Există clipe, ajungi la asemenea clipe, cînd timpul încetează brusc să curgă și vine veșnicia.

— Speri să atingi o asemenea clipă ?

— Da.

— Nu cred că așa ceva este posibil în vremea noastră, răspunse Nikolai Vsevolodovici, de asemeni fără nici o ironie, cu glas tărăgănat și oarecum dus pe gînduri. În apocalips Îngerul jură că timpul nu va mai fi.

— Știu. E foarte bine spus acolo ; clar și precis. Cînd omul, în integritatea lui, va atinge fericirea, timpul va înceta să mai existe, pentru că nu va mai fi nevoie de el. O idee foarte justă.

— Și ce se va întîmpla cu timpul ? Unde îl vor ascunde ?

— Nu-l vor ascunde nicăieri. Timpul nu este un obiect sau lucru, ci un concept. Se va stinge în intelect.

— Vechi speculații filozofice, prea răsuflate, aceleași de la începutul veacurilor, murmură Stavroghin cu un fel de compătimire disprețuitoare.

— Aceleași ! Mereu aceleași de la începutul veacurilor, și altele nu vor exista, nicicînd, de nici un fel ! strigă Kirillov cu

privirea scînteietoare, ca și cum însăși ideea aceasta reprezenta aproape o victorie.

— Se pare că ești foarte fericit, Kirillov?

— Da, sînt foarte fericit, răspunse acesta, ca și cum ar fi dat un răspuns foarte banal.

— Și cînd mă gîndesc că nu prea de mult erai atît de amărît, atît de pornit împotriva lui Liputin?

— Hm... Acum nu mai sînt. Pe atunci încă nu știam că sînt fericit. Ai văzut vreodată o frunză, o frunză de copac?

— Am văzut.

— Am văzut nu demult o frunză galbenă, puțin verzuie, care începuse să putrezească pe la margini. O purta vîntul. La vîrsta de zece ani, pe timp de iarnă, închideam înadins ochii și-mi închipuiam o frunză, de un verde suculent și viu, cu nervuri, strălucind în bătaia soarelui sclipitor. Deschideam ochii și nu-mi venea a crede că n-o mai văd, pentru că în închipuire era atît de bine, și iar îi închideam.

— E o alegorie?

— Nu... Nu e vorba de nici o alegorie! Pur și simplu o frunză, o singură frunză. E bine că există frunza. Totul e bine.

— Totul?

— Totul. Omul e nefericit pentru că nu știe că este fericit; numai de aceea. Asta-i tot, tot! Cine izbutește s-o afle devine îndată, imediat, în aceeași clipă fericit. Soacra aceasta va muri, dar fetița va rămîne, e bine. Am avut această revelație.

— Dar cel care moare de foame, și cel care face rău unei fetițe, o necinstește, și asta e bine?

— Da. Și dacă vreunul va zdrobi capul celui care a necinstit fetița, e bine; și dacă nimeni nu i-l va zdrobi, tot bine e. Totul e bine, totul. Sînt fericiți toți aceia care știu că totul e bine. Dacă ar ști că sînt fericiți, ar fi fericiți; cît timp însă nu știu că sînt fericiți, tot atîta timp vor fi nefericiți. Iată ideea, întreaga idee; în afara ei nu există alta!

— Și cînd ai aflat că ești atît de fericit?

— Săptămîna trecută, marți; ba nu, miercuri, pentru că marțea trecuse, noaptea.

— Cu ce prilej?

— Nu-mi aduc aminte. Pur și simplu așa, dintr-o dată; mă plimbam prin cameră... N-are importanță. Am oprit

ceasul, era ora două şi treizeci şi şapte de minute noaptea.

— Ca semn că timpul trebuie să înceteze să curgă?

Kirillov nu răspunse.

— Nu sînt buni, reluă el brusc, pentru că nu ştiu că sînt buni. Cînd vor afla, nu vor silui fetiţa. Trebuie să afle că sînt buni şi cu toţii imediat vor deveni buni, toţi pînă la unul.

— Dumneata ai aflat, înseamnă că eşti bun?

— Da, sînt bun.

— De altfel, cu asta sînt pe deplin de acord, murmură încruntat Stavroghin.

— Acela care va şti să înveţe oamenii că toţi sînt buni va desăvîrşi universul, lumea.

— Acela care i-a învăţat a fost răstignit.

— O să vie totuşi, şi numele lui va fi Omul-Dumnezeu.

— Dumnezeu-Omul?

— Omul-Dumnezeu, tocmai aici e deosebirea.

— Nu cumva tot dumneata îţi aprinzi şi candela?

— Da, eu am aprins-o.

— Te-ai pătruns de credinţă?

— Îi place bătrînei, să fie aprinsă candela... Dar astăzi n-a avut timp, murmură Kirillov.

— Dar rugăciuni încă nu faci?

— Mă rog la orice. Vezi păianjenul care umblă pe acest perete, îl privesc şi-i sînt recunoscător pentru faptul că umblă!

Ochii lui se aprinseră din nou. Se uita drept în ochii lui Stavroghin cu o privire fermă, neclintită. Stavroghin îl urmărea încruntat şi cu dezgust, dar fără pic de ironie.

— Pariez că pînă la următoarea mea vizită o să ajungi să crezi şi în Dumnezeu, zise el ridicîndu-se şi luîndu-şi pălăria.

— De ce adică? dădu să se ridice şi Kirillov.

— Dacă ai fi ştiut că crezi în Dumnezeu, credeai şi acum; întrucît însă nu ştii că crezi deja în Dumnezeu, nu crezi încă, surîse Nikolai Vsevolodovici.

— Nu-i tocmai aşa, chibzui Kirillov, mi-ai răstălmăcit ideea. Tertipuri de salon. Adu-ţi aminte de ceea ce ai însemnat dumneata pentru mine, Stavroghin.

— La revedere, Kirillov.

— Vino într-o noapte. Pe cînd?

— Nu cumva ai uitat despre ziua de mîine?

— Adevărat, uitasem ; fii pe pace, o să fiu în picioare la ora nouă. Știu să mă trezesc cînd vreau. Mă culc și-mi spun : la ora șapte, și mă trezesc la ora șapte ; la ora zece, și mă trezesc la ora zece.

— Ai niște însușiri admirabile, îi scrută fața palidă Nikolai Vsevolodovici.

— Îți descui poarta.

— Nu te deranja, îmi descuie Șatov.

— Așa, Șatov. Bine, adio.

VI

Geamlîcul casei pustii în care locuia Șatov nu era încuiat ; pătrunzînd însă în antreu, Stavroghin se pomeni complet în întuneric și trebui să bîjbîie pînă găsi scara spre mansardă. Deodată sus se deschise ușa și-i lumină puțin drumul ; Șatov nu apăru în întîmpinarea lui, ci se mulțumi doar să-i deschidă ușa camerei. Oprindu-se în prag, Nikolai Vsevolodovici îl zări stînd în picioare lîngă masa din colț și așteptîndu-l să intre.

— Ești dispus să mă primești, avem ceva de discutat ? întrebă el din prag.

— Intră și ia loc, răspunse Șatov. Încuie ușa ; sau lasă că o încui eu singur.

Șatov încuie ușa, se întoarse lîngă masă și se așeză în fața lui Nikolai Vsevolodovici. În cursul acestei săptămîni el slăbise vizibil, iar acum părea mistuit de friguri.

— M-ai lăsat să mă chinuiesc atîta, zise el cu privirea în pămînt, într-o șoaptă abia deslușită. De ce n-ai venit ?

— Erai atît de sigur că voi veni ?

— Da. Ia stai, aiuram... poate că și acum aiurez... O clipă.

El se ridică de pe locul său și, întinzînd mîna, luă de pe raftul său de cărți cu trei policioare un obiect. Era un revolver.

— Într-o noapte, aiurînd, mi s-a năzărit că vei veni să mă omori și a doua zi dimineața am cumpărat acest revolver de la nemernicul acela de Leamșin, dîndu-i ultimii mei bani ; nu voiam să mă las răpus de dumneata. Apoi mi-am venit

în fire... N-am nici pulbere, nici gloanțe ; și de atunci zace așa pe raft. O clipă...

Se ridică puțin și deschise gemulețul de aerisire.

— Nu-l arunca, n-are rost, îl opri Nikolai Vsevolodovici. Costă bani, iar oamenii or să înceapă să pălăvrăgească : din fereastra lui Șatov se aruncă revolvere ; pune-l la loc, așa ; acum șezi. Spune-mi, de ce ai aerul ăsta de pocăință în fața mea pentru gîndul pe care zici că l-ai avut, că voi veni să te ucid ? De altfel nici acum n-am venit ca să mă împac, ci ca să stăm de vorbă în privința celor necesare. Explică-mi în primul rînd : nu m-ai lovit pentru legătura mea cu soția dumitale, nu-i așa ?

— Știi prea bine că nu pentru asta, își coborî iar privirea Șatov.

— Și nu pentru că ai dat crezare acelei bîrfeli stupide în privința Dariei Pavlovna ?

— Nu, și nu, bineînțeles ! Prostii ! Soră-mea chiar de la început mi-a spus... explică tăios și cu nerăbdare Șatov, aproape bătînd din picior în podea.

— Așadar, și eu și dumneata am ghicit adevărul, continuă pe un ton calm Stavroghin. Ai dreptate : Maria Timofeevna Lebeadkina este soția mea legitimă, cu care m-am cununat la Petersburg acum patru ani și jumătate. Pentru ea m-ai lovit, așa este ?

Total uluit, Șatov îl asculta fără să scoată o vorbă.

— Am ghicit și nu-mi venea să cred, bîigui el în sfîrșit, privindu-l cu un aer straniu.

— Și totuși m-ai lovit ?

Șatov se înroși la față și bolborosi aproape fără nici o legătură :

— Pentru că ai decăzut... pentru minciuni. Nu m-am apropiat ca să te pedepsesc ; în momentul cînd mă apropiam nu știam că te voi lovi... Te-am lovit pentru ceea ce ai însemnat atîta timp și atît de mult în viața mea... Eu...

— Înțeleg, înțeleg, fă economie la vorbă. Îmi pare rău că ești acum într-o stare de febră ; vreau să discut cu tine o chestiune foarte importantă.

— M-ai lăsat să te aștept prea mult, aproape se cutremură Șatov și se ridică pentru o clipă de pe locul său. Spune-mi despre ce este vorba, am și eu ceva să-ți spun... Mai pe urmă...

Şi se aşezâ.

— Chestiunea care mă aduce nu are nimic comun cu afacerea asta, începu Nikolai Vsevolodovici, observîndu-l cu curiozitate. Anumite împrejurări m-au obligat să vin chiar astăzi alegînd această oră, ca să te previn că s-ar putea să fii ucis.

Şatov se uită la el cu o privire sălbatecă.

— Ştiu că mă paşte o primejdie, zise el tărăgănat. Dar cum de ştii dumneata acest lucru?

— Pentru că şi eu fac parte din organizaţia lor, ca şi dumneata, şi sînt membru al asociaţiei lor, ca şi dumneata.

— Dumneata... membru al societăţii?

— După ochii dumitale văd că te-ai fi aşteptat la orice din partea mea, dar nu la aşa ceva, zîmbi uşor Nikolai Vsevolodovici. Dă-mi voie însă; va să zică, dumneata ştiai că se pune la cale aşa ceva împotriva dumitale?

— Nici prin gînd nu mi-a trecut. Şi nici acum nu-mi pasă, cu toate că mi-ai spus asta, deşi... deşi cine ar putea să garanteze pentru ceea ce sînt în stare să facă aceşti imbecili! strigă el, înfuriindu-se brusc şi izbind cu pumnul în masă. Nu mă tem de ei! Am rupt cu ei. Ăsta a venit la mine de vreo patru ori ca să-mi spună că e posibil... dar, îl privi el scrutător pe Stavroghin, de fapt, ce ştii dumneata?

— Nici o grijă, nu caut să te induc în eroare, continuă destul de rece Stavroghin, cu aerul omului care îşi îndeplineşte o datorie. Mă întrebi ce ştiu? Ştiu că ai intrat în societate în străinătate, acum doi ani, şi încă de pe vremea organizării ei vechi, chiar în preajma călătoriei dumitale în America şi se pare că imediat după ultima noastră convorbire, despre care mi-ai scris atît de mult din America în scrisoarea dumitale. Şi fiindcă veni vorba, scuză-mă că nu ţi-am răspuns tot în scris, ci m-am limitat...

— Să-mi trimiţi bani; o clipă, îl opri Şatov trăgînd grăbit sertarul mesei şi scoţînd de sub nişte hîrtii o bancnotă. Poftim, îţi restitui cele o sută de ruble pe care mi le-ai trimis; fără de care aş fi pierit acolo. Nu ţi le-aş fi restituit atît de repede, dacă n-ar fi intervenit mama dumitale: această sută de ruble mi-a dăruit-o cu nouă luni în urmă, ca să mă scoată din mizeria în care mă aflam după boală. Dar continuă, te rog...

Se sufocă.

— În America ţi-ai schimbat vederile şi, revenind în Elveţia, ai vrut să te retragi. Ei nu ţi-au răspuns nimic, dar te-au împuternicit să iei în primire aici în Rusia de la cineva o tipografie şi s-o păstrezi pînă la predarea ei persoanei care se va prezenta în acest scop. Nu cunosc chestiunea în toate amănuntele, dar esenţialul se pare că ăsta e? Iar dumneata, în speranţa sau cu condiţia că asta va fi ultima lor pretenţie şi că după aceea vei fi eliberat de tot, ai acceptat. Toate acestea, fie că sînt adevărate sau nu, nu le-am aflat de la ei, ci cu totul întîmplător. Un lucru însă mi se pare că nu ştii nici pînă acum: domnii aceştia nici gînd n-au să se despartă de dumneata.

— Dar e absurd! zbieră Şatov. Doar le-am declarat cinstit că mă despart, fiind într-un dezacord total cu ei! Este un drept al meu, dreptul conştiinţei şi gîndirii mele... Nu admit aşa ceva! Nu există o forţă care să poată...

— Ştii ce, nu striga, îl opri cu multă seriozitate Nikolai Vsevolodovici. Acest Verhovenski este un om care poate că şi în clipa aceasta ne aude, cu urechile lui sau ale altora, poate chiar din vestibulul dumitale. Pînă şi beţivanul de Lebeadkin fusese aproape obligat să te supravegheze, iar dumneata să-l supraveghezi pe el, nu-i aşa? Spune-mi mai bine: ţi-a acceptat de data aceasta Verhovenski argumentele, sau nu?

— Le-a acceptat; a spus că se poate şi că am dreptul...

— Ei bine, să ştii că te înşală. Îmi este cunoscut că pînă şi Kirillov, care aproape nici nu aparţine grupului lor, i-a informat despre dumneata; au numeroşi agenţi, chiar şi oameni care nici nu ştiu că servesc societatea. Pe dumneata te-au supravegheat mereu. Piotr Verhovenski, între altele, a sosit aici ca să termine cu cazul dumitale şi are toate împuternicirile, anume: să te lichideze la momentul oportun, pentru motivul că ştii prea multe şi ai putea să-i denunţi. Repet, e ceva absolut cert; şi dă-mi voie să adaug că ei sînt convinşi, nu ştiu de ce, că dumneata eşti un spion şi că, dacă nu i-ai denunţat, îi vei denunţa. Este adevărat?

Colţul gurii lui Şatov se contractă într-un spasm la auzul unei asemenea întrebări puse pe un ton atît de obişnuit.

— Chiar dacă aş fi un spion, cui aş putea să fac un asemenea denunţ? zise el iritat şi fără a da un răspuns direct. Ei bine, să lăsăm asta, dracu să mă ia! strigă el revenind brusc la ideea care-l preocupase iniţial şi-l tulburase vizibil

cu mult mai puternic decît ştirea primejdiei care îl ameninţa personal. Dumneata, dumneata, Stavroghin, cum de-ai putut să te laşi atras în această aberaţie deşănţată şi abjectă a unor nulităţi cu mentalitate şi apucături de slugoi? Dumneata, membru al societăţii lor! Ăsta să fie actul de supremă dăruire al lui Nikolai Stavroghin? strigă el aproape cuprins de exasperare.

Şatov îşi plesni chiar palmele, ca şi cum nimic mai amar şi mai dezolant n-ar fi putut să existe pentru el ca această descoperire.

— Iartă-mă, se miră cu adevărat Nikolai Vsevolodovici, dar am impresia că dumneata vezi în mine un fel de astru, iar pe dumneata te consideri o gînganie faţă de mine. Am remarcat acest lucru chiar în conţinutul scrisorii dumitale din America.

— Dumneata... dumneata ştii... Dar să nu mai vorbim despre mine, persoana mea prea puţin interesează! se întrerupse brusc Şatov. Dacă poţi să-mi dai vreo lămurire despre dumneata, explică-mi. Ţi-am pus o întrebare! repetă el ca într-un delir.

— Cu plăcere. Mă întrebi: cum de am putut să mă las tîrît într-o astfel de afacere murdară. După cele ce ţi-am comunicat, mă simt chiar obligat să fiu oarecum sincer în această chestiune. De fapt, într-un sens riguros eu nici nu aparţin acestei organizaţii; n-am aparţinut nici înainte şi am mai mult drept decît dumneata să mă dezic de ei, pentru că nici nu m-am înregimentat vreodată. Dimpotrivă, chiar de la început am declarat categoric că nu mă consider tovarăş cu ei, şi dacă i-am ajutat întîmplător, am făcut-o numai fiindcă n-aveam nici o altă ocupaţie. Întrucîtva, am participat la reorganizarea societăţii, conform noului plan, şi atîta tot. Acum însă ei s-au răzgîndit, hotărînd în sinea lor că ar fi primejdios să mă elibereze chiar şi pe mine şi se pare că sînt şi eu condamnat.

— O da, ei nu visează decît condamnări la moarte şi lucrează numai pe bază de instrucţiuni, hîrtii prevăzute cu ştampile, semnate de trei oameni şi jumătate; şi crede-mă, ar fi în stare!

— Aici dumneata, în parte, ai dreptate, în parte însă nu, continuă Stavroghin cu aceeaşi impasibilitate, aproape apatic. Există fără îndoială şi multă fantezie, ca de obicei, în ase-

menea cazuri : un mic grup îşi exagerează statura şi importanţa. Şi dacă vrei să ştii, după părerea mea, tot grupul lor în cazul de faţă se reduce la un singur şi unic personaj, Piotr Verhovenski, şi el este încă prea modest, considerîndu-se numai un simplu agent al întregii sale societăţi. De altfel ideea lor de bază nu este mai stupidă decît altele de acest gen. Ei au legături cu *Internationale,* au ştiut să-şi recruteze agenţi în Rusia, ba au descoperit se pare şi unele procedee care nu sînt de loc lipsite de originalitate... numai teoretic, bineînţeles. Cît priveşte însă intenţiile lor de aici, trebuie să recunoaştem că mişcarea organizaţiei noastre ruseşti este o afacere atît de obscură şi aproape întotdeauna atît de neaşteptată, imprevizibilă, încît realmente la noi se poate încerca orice. Notează-ţi că Verhovenski este un om tenace.

— Un păduche, un ignorant, un imbecil, care nu înţelege nimic din ceea ce se petrece în Rusia ! strigă mînios Şatov.

— Nu-l cunoşti bine. Este adevărat că în general ei nu prea îşi dau seama ce se petrece în Rusia, dar nu cu mult mai puţin decît mine şi tine ; ş-apoi, Verhovenski este un entuziast.

— Verhovenski, entuziast ?

— O da. Există un punct de la care el încetează să mai fie un măscărici şi devine... semidement. Aş vrea să-ţi reamintesc ce mi-a spus într-o zi : „Îţi dai seama cît de puternic poate fi un om ?“ Sînt propriile dumitale cuvinte. Te rog să nu rîzi, el este cu adevărat în stare să apese pe trăgaci. Ei sînt convinşi că şi eu sînt un spion. Şi, fiindcă habar n-au cum trebuie să acţioneze, sînt cu toţii foarte dispuşi să acuze pe alţii de spionaj.

— Dumitale însă nu ţi-e frică, nu-i aşa ?

— N-nu... nu prea... În ce te priveşte însă situaţia se schimbă. Te-am prevenit, ca să-ţi iei toate măsurile. După părerea mea, n-ai de ce să te simţi jignit de faptul că primejdia te ameninţă din partea unor imbecili ; inteligenţa aici n-are nici o importanţă : au ridicat ei mîna şi asupra unor oameni mai grozavi decît dumneata şi ca mine. Dar să nu uităm că e unsprezece şi un sfert — îşi privi el ceasul şi se ridică de pe scaun — aş fi vrut să-ţi pun o întrebare de cu totul altă natură.

— Dar te rog ! strigă Şatov, sărind brusc de pe scaun.

— Cum adică? îl privi întrebător Nikolai Vsevolodovici.

— Pune, pune întrebarea dumitale, te rog, repetă Șatov cuprins de o emoție indescriptibilă, dar cu o condiție: să-mi dai voie să-ți pun și eu o întrebare. Te implor... dacă îmi permiți... eu nu pot... pune întrebarea!

Stavroghin așteptă cîtva timp și începu:

— Am auzit că te-ai bucurat aici de oarecare influență asupra Mariei Timofeevna și că îi plăcea să te vadă și să te asculte. Este adevărat?

— Da... mă asculta... bîigui Șatov, cam încurcat.

— Am intenția să anunț în mod public zilele acestea, aici în oraș, că sînt căsătorit cu ea.

— E posibil așa ceva? șopti aproape îngrozit Șatov.

— Adică în ce sens? Nu prezintă nici o dificultate; martorii actului de căsătorie sînt de față. Totul s-a petrecut atunci la Petersburg pe cale absolut legală și normală, și dacă n-a fost dat nimic în vileag pînă acum e numai pentru că cei doi singuri martori ai căsătoriei, Kirillov și Piotr Verhovenski, și în sfîrșit, însuși Lebeadkin (pe care am plăcerea acum să-l consider ruda mea) și-au dat atunci cuvîntul să tacă.

— Nu m-am gîndit la asta... Vorbești atît de calm... Dar continuă, te rog! Ascultă, doar n-ai fost constrîns prin forță să închei această căsătorie, nu-i așa?

— De loc, nimeni nu m-a constrîns, zîmbi Nikolai Vsevolodovici, ca răspuns la precipitarea febrilă a lui Șatov.

— Dar ceea ce vorbește ea tot timpul despre copilașul ei? îl zori Șatov ca într-un delir și fără nici o legătură.

— Vorbește despre copilașul ei? Ei uite, despre asta n-am știut nimic, pentru prima oară aud. N-a avut nici un copil și nici n-ar fi putut avea: Maria Timofeevna e fecioară.

— Ah! Așa am crezut și eu! Ascultă!

— Ce e cu tine, Șatov?

Șatov își acoperi fața cu palmele, se întoarse, și deodată îl apucă brusc pe Stavroghin de umăr.

— Dar măcar știi, strigă el, da, știi măcar pentru ce ai făcut toate acestea și de ce accepți acum această pedeapsă?

— Întrebarea dumitale este inteligentă și usturătoare, dar la rîndul meu am de gînd să te uimesc: da, aproape știu pentru ce m-am căsătorit atunci și de ce accept această pedeapsă, cum te-ai exprimat.

— Să lăsăm asta... O să mai vorbim altădată, stai, nu-mi spune nimic ; să vorbim despre ceea ce este esenţial, esenţial : te-am aşteptat doi ani.

— Da ?

— Te-am aşteptat de mult şi îndelung, şi mereu m-am gîndit la dumneata. Eşti singurul om care ar putea... încă din America ţi-am scris despre asta.

— Ţin minte foarte bine lunga dumitale scrisoare.

— Prea lungă pentru a fi citită ? De acord ; şase foi de hîrtie poştală. Taci, taci ! Spune-mi : poţi să-mi acorzi încă zece minute, dar acum, îndată... Prea mult te-am aşteptat !

— Poftim, îţi acord o jumătate de oră, dar numai atît, nici un minut în plus, dacă îţi convine.

— Şi cu o condiţie, totuşi, reluă furios Şatov, să renunţi la acest ton. Auzi, eu cer, pretind, în loc să te implor. Înţelegi ce înseamnă să pretinzi, cînd ar trebui să rogi ?

— Înţeleg că în felul acesta dumneata te înalţi deasupra cotidianului, în scopuri superioare, zîmbi uşor Nikolai Vsevolodovici. Dar constat totodată cu durere că eşti într-o stare de adevărată febră.

— Cer, pretind un minimum de respect ! strigă Şatov. Respect nu faţă de persoana mea, ducă-se dracului persoana mea, ci faţă de altceva, măcar în acest moment, pentru cele cîteva cuvinte... Sîntem două fiinţe care ne-am întîlnit într-un infinit... pentru ultima oară în lume. Renunţă la tonul dumitale şi adoptă un ton uman ! Măcar o dată în viaţa dumitale vorbeşte cu glas omenesc. N-o cer pentru mine, ci chiar pentru dumneata... Îţi dai seama că trebuie să-mi ierţi această lovitură pe obrazul dumitale, fie chiar şi pentru singurul fapt că ţi-am dat prilejul să descoperi cu această ocazie forţa dumitale nemărginită... Iar acest zîmbet dispreţuitor de om de lume. O, cînd vei putea să mă înţelegi ! Ducă-se dracului marele senior ! Înţelege odată că eu pretind, pretind acest lucru ; altminteri n-o să vorbesc, n-o să vorbesc în ruptul capului !

Surescitarea lui ajungea la paroxism ; Nikolai Vsevolodovici se încruntă şi păru că devine mai prudent.

— Dacă am rămas pentru o jumătate de oră, zise el grav şi apăsat, în timp ce clipele îmi sînt acum atît de preţioase, crede-mă, te rog, că am de gînd să te ascult cel puţin cu inte-

res și... sînt convins că voi auzi de la dumneata lucruri necunoscute mie.

Spunînd aceasta el se așează pe scaun.

— Ia loc ! strigă Șatov și brusc se așează și el.

— Dă-mi voie să-ți reamintesc totuși, ținu să precizeze încă o dată Stavroghin, că începusem să formulez o rugăminte în ce o privește pe Maria Timofeevna, care prezintă pentru ea o importanță deosebită...

— Ei bine ? se încruntă brusc Șatov, cu aerul omului întrerupt în momentul cel mai important și care, chiar dacă se uită la om, nu s-a dumerit încă asupra întrebării lui.

— Nici dumneata nu m-ai lăsat să termin, adăugă surîzînd Nikolai Vsevolodovici.

— Prostii, mai pe urmă ! făcu un gest dezgustat cu mîna Șatov, înțelegînd în sfîrșit despre ce era vorba și reveni imediat la ideea lui.

VII

— Știi dumneata, începu el aproape amenințător, aplecîndu-se înainte pe scaunul său, cu ochii scînteind și ridicîndu-și degetul arătător al mîinii drepte (desigur fără să-și dea seama), știi dumneata care popor din lume este astăzi singurul „purtător al dumnezeirii", care vine să înnoiască și să salveze lumea în numele unui nou Dumnezeu și care deține cheile vieții și ale cuvîntului cel nou... Știi dumneata care este acel popor și cum se numește ?

— Potrivit formulării dumitale și a tonului cu care ai rostit-o, necesarmente eu trebuie să conchid, și se pare cît mai repede, că acest popor nu este altul decît poporul rus...

— Te și văd gata să pufnești în rîs, o ce neam ! se smuci din locul lui Șatov.

— Liniștește-te, te rog ; m-am așteptat în mod precis la ceva de genul ăsta.

— Te-ai așteptat la ceva de genul ăsta ? Dar dumitale nu ți se par cunoscute aceste cuvinte ?

— Foarte cunoscute ; ghicesc prea bine la ce te gîndești. Întreaga frază a dumitale, pînă și expresia popor „purtător al

dumnezeirii" nu este decît concluzia discuţiei noastre, pe care am avut-o acum doi ani şi mai bine în străinătate, cu puţin înainte de plecarea dumitale în America... Cel puţin, pe cît îmi pot aduce aminte acum.

— Este o frază care-ţi aparţine în întregime dumitale, şi nu mie. Propria dumitale frază, şi nu numai o încheiere a discuţiei noastre. Nici n-am avut o discuţie „a noastră" : exista un dascăl care rostea nişte vorbe mari, şi exista un învăţăcel înviat din morţi. Eu sînt acel învăţăcel, iar dumneata eşti dascălul.

— Dar dacă ne aducem bine aminte, tocmai după aceste cuvinte ale mele dumneata te-ai înregimentat în acea asociaţie şi abia după aceea ai plecat în America.

— Da, ţi-am scris despre asta din America ; ţi-am scris despre toate. Da, nu puteam să mă smulg imediat de ceea ce fusesem prins cu trup şi suflet din copilărie, pentru care îmi irosisem tot entuziasmul speranţelor mele şi vărsasem toate lacrimile urii mele... Nu e uşor să-ţi schimbi zeii. Nu te-am crezut atunci, pentru că n-am vrut să cred, şi m-am agăţat pentru ultima oară de această cloacă, de acest hîrdău cu lături... Dar sămînţa a rămas în mine şi a încolţit. Spune-mi, dar sincer, ai citit pînă la capăt scrisoarea mea din America ? Poate că nici n-ai citit-o de loc ?

— Am citit trei pagini, primele două şi ultima, cele din mijloc le-am parcurs fugitiv. Tot intenţionam...

— Să lăsăm asta, ducă-se dracului, dădu din mînă Şatov. Dacă te-ai lepădat acum de cuvintele acelea, de ceea ce ai spus atunci despre popor, cum de-ai putut să le rosteşti atunci ?... Iată ce mă apasă acum.

— Nu glumeam atunci cu dumneata ; încercînd să te conving, poate că mă gîndeam mai mult la mine decît la dumneata, zise enigmatic Stavroghin.

— N-ai glumit ! În America am zăcut trei luni pe un aşternut de paie alături de unul... un... nenorocit şi am aflat de la el că în acelaşi timp, adică în timp ce sădeai în inima mea ideea dumnezeirii şi a patriei, în acelaşi timp, sau poate chiar în aceleaşi zile, umpleai de venin inima acestui nenorocit, acestui maniac, Kirillov... Cultivai în el minciuna şi negaţia şi i-ai împins raţiunea pînă la marginea nebuniei... Du-te şi-l vezi acum, este opera dumitale... De altfel, l-ai şi văzut.

— În primul rînd, îţi voi spune că însuşi Kirillov mi-a declarat chiar adineaori, mi-a declarat că este fericit şi că a atins perfecţiunea. Supoziţia dumitale că toate acestea s-au petrecut în acelaşi timp este aproape exactă ; şi totuşi ce dovedeşte asta ? Repet, nu vă mînţeam atunci nici pe dumneata, nici pe dînsul.

— Dumneata eşti ateu ? Acum eşti ateu ?

— Da.

— Dar atunci ?

— Exact la fel, atunci ca şi acum.

— Nu pentru mine şi faţă de persoana mea am pretins eu respect cînd am început această discuţie ; cu inteligenţa dumitale ar fi fost cazul să înţelegi acest lucru, bîigui revoltat Şatov.

— Nu m-am ridicat chiar după primele cuvinte spuse de dumneata ca să curm discuţia, n-am plecat de la dumneata, ci stau pînă acum şi îţi răspund cuminte la întrebări. Şi... suport ţipetele dumitale, va să zică nu te-am lipsit încă de respectul cuvenit.

Şatov îl întrerupse cu un gest :

— Îţi aduci aminte expresia dumitale : „Un ateu nu poate fi rus ; acela care devine ateu încetează imediat să fie rus", îţi aduci aminte ?

— Da ? păru că-i întoarce cu îndoială întrebarea Nikolai Vsevolodovici.

— Mă întrebi pe mine ? Ai uitat ? Şi de fapt este una din afirmaţiile cele mai exacte în privinţa trăsăturii specifice principale a spiritului rus, intuită de dumneata. Nu se poate s-o fi uitat ! Ba îţi mai reamintesc şi altceva, tot atunci ai spus : „Chiar şi cine nu este ortodox nu poate fi rus".

— Presupun că asta este o idee slavofilă.

— Nu ; slavofilii de astăzi o vor repudia. Oamenii au devenit astăzi mai inteligenţi. Dumneata însă ai mers şi mai departe : dumneata profesai convingerea că nici catolicismul roman nu mai este creştinism ; dumneata susţineai că Roma l-a proclamat pe Crist căzut în ispita celei de-a treia ademeniri diavoleşti şi, vestind lumii întregi că Cristos nu poate dăinui pe pămînt fără o împărăţie pămîntească, catolicismul prin însuşi faptul acesta l-a proclamat pe Anticrist şi astfel a dus la pierzanie întreaga lume occidentală. Şi demonstrai că dacă Franţa se zbate în zvîrcoliri chinuitoare, ea suferă

numai şi numai din vina catolicismului, deoarece a repudiat Dumnezeul roman împuţit, fără a-şi fi aflat însă unul nou. Iată ce-ai fost în stare să vorbeşti atunci! Ţin minte foarte bine discuţiile noastre.

— Dacă aş fi credincios, fără îndoială, aş repeta acest lucru şi acum; n-am minţit atunci vorbind ca un credincios, zise cu seriozitate Nikolai Vsevolodovici. Crede-mă însă, îmi produce o impresie prea neplăcută această repetare a unor gînduri ale mele din trecut. N-ar fi cazul să încetezi?

— Dacă ai fi credincios? strigă Şatov fără să acorde vreo atenţie rugăminţii acestuia. Dar nu mi-ai spus chiar dumneata că dacă ţi s-ar demonstra matematic că adevărul este în afara lui Cristos ai prefera totuşi să rămîi cu Cristos, decît cu adevărul? Ai spus asta? Ai spus?

— Dar dă-mi voie în sfîrşit să-ţi pun şi eu o întrebare, ridică glasul Stavroghin, unde vrei să ajungi cu acest examen nerăbdător şi... plin de ură?

— Examenul acesta va dispărea pentru totdeauna şi nu-ţi va fi reamintit.

— Ţii la ideea dumitale că sîntem în afara spaţiului şi timpului?

— Taci! strigă deodată Şatov. Sînt stupid şi nătîng, piară numele meu în ridicol! Însă dă-mi voie să-ţi repet acum ideea dumitale principală de atunci... O, numai zece rînduri, concluzia.

— Repet-o, dacă este vorba numai de o concluzie...

Stavroghin schiţă o mişcare să se uite la ceas, dar se reţinu şi n-o duse la capăt.

Şatov se smuci iar înainte pe scaunul său şi îşi înălţă iar degetul pentru o clipă.

— Nici un popor, începu el ca şi cum ar fi citit dintr-un text şi continuînd totodată să se uite cu o privire cumplită la Stavroghin, nici un popor deocamdată nu s-a organizat pe temeiul principiilor ştiinţei şi ale raţiunii; n-a existat nicicînd un asemenea exemplu şi dacă a existat vreodată a fost numai pentru un minut poate, şi numai dintr-o pură prostie. Socialismul prin însăşi esenţa lui trebuie negreşit să fie ateism, fiindcă a proclamat de la început că îşi propune să construiască o societate pe baza unor principii exclusiv ştiinţifice şi raţionale. Acum şi de la începutul veacurilor raţiunea şi ştiinţa în viaţa popoarelor au îndeplinit totdeauna

doar o funcție de ordin secundar și de serviciu ; la fel o vor îndeplini și pînă la sfîrșitul veacurilor. Popoarele se formează și se mișcă în virtutea unei alte forțe, dominante și imperative, dar a cărei origine rămîne necunoscută și inexplicabilă. Forța aceasta este dorința de nestins de a atinge sfîrșitul și care constituie în același timp negarea acestui sfîrșit. Este forma afirmării necontenite și neobosite a existenței sale și a negării morții. Spiritul vieții, după cum spune Scriptura, „rîurile de apă vie", a căror secare o prevestește amenințător Apocalipsul. Principiul estetic, cum se exprimă filozofii, principiul etic, cum zic aceiași filozofi. „Căutarea lui Dumnezeu", cum o numesc eu mult mai simplu. Scopul întregii mișcări a masei, la oricare popor și în orice perioadă a existenței sale, constituie numai și numai căutarea lui Dumnezeu, a unui Dumnezeu al său, negreșit al lui propriu, și a credinței în el ca Dumnezeu unic și adevărat. Dumnezeu este personalitatea sintetică a întregului popor, luat în totalitatea lui, de la începutul și pînă la sfîrșitul existenței sale. Niciodată nu s-a întîmplat ca toate popoarele sau mai multe popoare să aibă un Dumnezeu comun, dar întotdeauna s-a întîmplat ca fiecare popor să aibă un Dumnezeu al lui, aparte. Cînd dumnezeii încep să devină comuni este un indiciu că națiile respective sînt pe cale de dispariție. Cînd dumnezeii devin comuni ei mor și moare și credința în ei, o dată cu popoarele înseși. Cu cît un popor e mai puternic, cu atît Dumnezeul lui e mai specific. Niciodată n-a existat încă un popor fără religie, adică fără noțiunea de bine și de rău. Orice popor are noțiunea sa proprie despre bine și despre rău și un bine și un rău al lui propriu. Cînd noțiunile de bine și de rău încep să devină comune la mai multe popoare, atunci încep să dispară popoarele respective și însăși deosebirea dintre bine și rău începe să se șteargă și să dispară. Niciodată rațiunea n-a fost în măsură să definească binele și răul, sau numai să separe binele de rău, cît de aproximativ ; dimpotrivă, întotdeauna, spre rușinea ei, le-a confundat într-un mod lamentabil ; iar știința oferea soluții fondate pe forța brutală. Se distinge în această privință mai ales semiștiința, cel mai cumplit flagel al omenirii, mai cumplit decît molima, foametea și războiul, un flagel necunoscut pînă-n secolul nostru. Semiștiința este un despot, cum n-a existat niciodată pînă acum. Un despot care-și are slujitorii lui, sa-

cerdoţi şi sclavi ; un despot în faţa căruia totul s-a prosternat cu dragoste şi superstiţie, cum nimeni nu şi-ar fi putut imagina pînă acum, în faţa căruia tremură chiar şi ştiinţa însăşi şi-i cîntă în strună într-un mod ruşinos. Toate acestea sînt propriile dumitale cuvinte, Stavroghin, cu excepţia cuvintelor despre semiştiinţă ; acestea îmi aparţin mie, le-am adăugat de la mine pentru că eu însumi nu sînt decît semiştiinţă întruchipată şi deci am motive însutite şi puternice s-o urăsc. În ce priveşte ideile, ba chiar şi cuvintele dumitale, n-am schimbat nimic, nici măcar o silabă.

— Nu cred să nu le fi schimbat chiar de loc, observă prudent Stavroghin, le-ai recepţionat cu pasiune şi cu aceeaşi pasiune le-ai denaturat, fără să-ţi dai seama. Simplul fapt că reduci noţiunea de Dumnezeu la un simplu atribut al naţiei...

Începuse deodată să-l observe pe Şatov cu atenţie deosebit de accentuată, urmărind cu un interes crescînd nu atît ceea ce spunea el, cît mai ales figura lui.

— Reduc noţiunea de Dumnezeu pînă la un atribut al naţiei ? strigă vehement Şatov. Dimpotrivă, înalţ poporul pînă la Dumnezeu. Dar, mă rog, a fost cîndva şi altfel ? Poporul este trupul lui Dumnezeu. Orice popor numai într-atît şi atîta timp există ca popor, cît timp îşi are un Dumnezeu al său, excluzînd neîmpăcat orice alt Dumnezeu din lume ; cît timp are credinţa în faptul că prin Dumnezeul său va învinge şi va izgoni din lume pe toţi ceilalţi dumnezei. Această credinţă o aveau toţi de la începutul veacurilor, cel puţin toate popoarele mari, toate popoarele care cît de cît s-au afirmat în istorie, toate popoarele care s-au aflat în fruntea omenirii. Imposibil să lupţi contra faptelor. Evreii n-au trăit decît pentru a aştepta pe Dumnezeul cel adevărat şi au lăsat lumii un Dumnezeu adevărat. Grecii antici au divinizat natura şi au testat lumii religia lor, adică filozofia şi arta. Roma şi-a zeificat poporul personificîndu-l în structura de stat şi a lăsat moştenire popoarelor statul. Franţa, în decursul îndelungatei sale istorii, n-a fost decît întruchiparea şi dezvoltarea ideii Dumnezeului roman, şi dacă s-a lepădat în sfîrşit de Dumnezeul său roman, aruncîndu-l în genune, şi a căzut în ateism, care deocamdată poartă la ei numele de socialism, n-a făcut-o decît pentru că ateismul este totuşi mai sănătos decît catolicismul roman. Dacă un popor mare nu are credinţa că el este singurul deţinător al adevărului (unic şi exclusiv), dacă nu

are credința că numai el este capabil și chemat să-i învie pe toți și să-i salveze prin adevărul lui, acest popor încetează imediat de a mai fi un popor mare, și devine un simplu material etnografic. Un popor cu adevărat mare nu se va împăca niciodată cu un rol secundar în societatea umană, și nici chiar cu un rol de prim ordin, ci va rîvni negreșit și exclusiv la un rol de frunte. Cine pierde o asemenea credință nu mai constituie un popor. Dar adevărul e unul singur și prin urmare numai unul dintre popoare poate avea un Dumnezeu adevărat, chiar dacă celelalte popoare au și ele dumnezeii lor aparte și mari. Singurul popor „purtător de Dumnezeu" este poporul rus și... și... dar nu se poate să mă crezi chiar atît de prost, Stavroghin, zbieră el deodată furios, drept un imbecil, care nu este în stare nici măcar să deosebească dacă cuvintele sale în această clipă sînt o pălăvrăgeală de babe, pe care au măcinat-o, timp de ani toate morile slavofile din Moscova, sau dacă reprezintă un cuvînt absolut nou, ultimul cuvînt, singurul cuvînt de înnoire și de renaștere și... și... ce-mi pasă mie de rîsul dumitale în această clipă ! Ce-mi pasă mie că nu mă înțelegi de loc, absolut de loc, nu înțelegi nici un cuvînt, nici un sunet !... O, cum detest eu în această clipă și rîsul dumitale trufaș și privirea dumitale plină de orgoliu !

Șatov sări de pe locul său ; făcuse și spume la gură.

— Dimpotrivă, Șatov, dimpotrivă, zise Stavroghin neobișnuit de grav și reținut, fără să se ridice de pe scaun, dimpotrivă, cuvintele dumitale înflăcărate au avut darul să-mi evoce amintiri deosebit de puternice. În cuvintele dumitale recunosc propria mea stare de spirit de acum doi ani și de data aceasta eu nu-ți voi spune, ca adineauri, că dumneata ai exagerat în privința ideilor mele de atunci. Ba mi se pare că ele au sunat și mai tăios, și mai intransigent ; și te rog pentru a treia oară să mă crezi că tare aș fi vrut să confirm tot ce mi-ai spus, pînă la ultimul cuvînt, dar...

— Dar ai nevoie de iepure ?

— Poftim ?

— O expresie josnică de a dumitale, rîse cu răutate Șatov, așezîndu-se la loc : „ca să prepari un sos de iepure, ai nevoie de iepure ; ca să crezi în Dumnezeu, ai nevoie de un Dumnezeu". Se zice că la Petersburg îl parafrazai mereu pe Nozdrev, care voia să prindă iepurele apucîndu-l de picioarele dinapoi.

— Ba nu, acela se lăuda că l-ar fi prins aievea. Apropo, dă-mi voie totuşi să te deranjez cu o întrebare, mai ales că am impresia că am acum pe deplin drept să ţi-o pun. Spune-mi : iepurele dumitale e prins, sau tot mai aleargă ?

— Îţi interzic să mă chestionezi în felul acesta ! Întreabă-mă în alţi termeni, alţi, alţi termeni ! se înfioră deodată Şatov începînd să tremure.

— Bine, să te întreb în alţi termeni, îl privi aspru Nikolai Vsevolodovici. Voiam doar să ştiu : dumneata personal crezi sau nu crezi în Dumnezeu ?

— Eu cred în Rusia, eu cred în ortodoxia ei... Eu cred în trupul lui Cristos... Eu cred că a doua venire a lui Crist se va săvîrşi în Rusia. Eu cred... bîigui Şatov, intrat în paroxismul exaltării.

— Dar în Dumnezeu ? În Dumnezeu ?

— Eu... Eu voi crede în Dumnezeu.

Nici un muşchi nu tresări pe faţa lui Stavroghin. Şatov se uita la el ţintă, cu ochi sfidători, ca şi cum ar fi vrut să-l transforme în scrum cu privirea-i scînteietoare.

— În definitiv eu nu ţi-am spus că nu cred absolut de loc ! strigă el în sfîrşit. Eu semnalez numai că nu sînt decît o carte nenorocită, plicticoasă şi nimic mai mult deocamdată, deocamdată... Dar las' să piară numele meu ! Nu e vorba de mine acum, ci de dumneata... Eu nu sînt decît un om lipsit de har şi pot doar să-mi dau sîngele şi nimic mai mult, ca orice om lipsit de har. Piară şi sîngele meu ! Eu vorbesc despre dumneata, doi ani de zile te-am aşteptat... Pentru dumneata ţopăi eu aici de o jumătate de oră despuiat. Dumneata, numai dumneata ai putea să înalţi acest steag !...

Nu-şi termină gîndul şi, deznădăjduit, se sprijini cu coatele de masă, apucîndu-se de cap cu amîndouă mîinile.

— Numai fiindcă veni vorba, din simplă curiozitate aş vrea să te întreb, îl întrerupse brusc Stavroghin : de ce oare toată lumea vrea să-mi pună în mîini nu ştiu ce steag ? Piotr Verhovenski este convins şi el că eu aş putea „să le ridic steagul", cel puţin aşa mi s-a spus. Şi-a băgat în cap că eu aş putea să joc pentru ei rolul unui Stenka Razin dată fiind „aptitudinea mea extraordinară pentru crimă", sînt chiar cuvintele lui.

— Cum ? întrebă Şatov. „Dată fiind aptitudinea dumitale extraordinară pentru crimă ?"

— Exact.

— Hm. Dar este adevărat că dumneata, surîse el răutăcios, este adevărat că dumneata făceai parte la Petersburg dintr-o societate secretă de indivizi cu înclinaţii de bestialitate senzuală ? Este adevărat că marchizul de Sade ar fi avut ce învăţa de la dumneata ? Este adevărat că ademeneai copii ca să-i murdăreşti ? Vorbeşte, şi să nu îndrăzneşti să minţi, strigă el ieşindu-şi complet din fire. Nikolai Stavroghin nu poate minţi în faţa lui Şatov, care l-a pălmuit ! Spune totul, şi dacă este adevărat, te voi ucide imediat, pe loc !

— Am spus asemenea cuvinte, dar nu m-am atins de copii, zise Stavroghin, abia după o lungă tăcere. Pălise şi în ochi i se iviră săgeţi aprinse.

— Ai spus-o totuşi ! continuă autoritar Şatov, fără să-şi ia ochii scînteietori de pe chipul lui. Este adevărat că ai afirmat că nu faci nici o deosebire între o mîrşăvie oarecare de senzualitate bestială şi orice faptă de sublimă generozitate, fie chiar şi una ce comportă sacrificiul suprem pentru binele omenirii ? Este adevărat că pe ambele aceste poluri ai găsit o coincidenţă a frumuseţii, o similitudine a voluptăţii ?

— E imposibil de răspuns la asemenea întrebări... nu vreau să răspund, murmură Stavroghin care, deşi ar fi putut prea bine să se ridice şi să plece, nu se ridica şi nu pleca totuşi.

— Nici eu nu ştiu de ce răul e odios, iar binele e sublim, dar ştiu de ce sentimentul acestei deosebiri se şterge şi dispare la domni ca Stavroghin, nu se lăsă Şatov, care tremura continuu, vrei să-ţi spun de ce te-ai căsătorit atunci într-un fel atît de inept şi ticălos ? Tocmai pentru că aici absurdul şi infamia mergeau pînă la genialitate ! O, nu este în firea dumitale să rătăceşti pe marginea abisului, ci te arunci hotărît cu capul în el. Te-ai căsătorit din pasiune pentru supliciu, din pasiune pentru remuşcări, din voluptate morală. Cuprins de un paroxism nervos... Sfidarea bunului simţ era prea ademenitoare şi n-ai rezistat ! Stavroghin şi o biată şchioapă, săracă lipită pămîntului, cu trupul slăbănog şi mintea rătăcită, aproape semidementă. Cînd l-ai muşcat pe guvernator de ureche, ai simţit vreo voluptate ? Ai simţit ? Cuconaş trîndav şi pierde-vară ce eşti, ai simţit ?

— Eşti un psiholog, păli din ce în ce mai mult Stavroghin, deşi în privinţa cauzelor căsătoriei mele greşeşti întrucîtva...

Cine a putut totuşi să-ţi procure toate aceste informaţii, schiţă el un surîs cam forţat, Kirillov poate ? Dar el n-a luat parte...

— Te-ai îngălbenit ?

— În definitiv, ce vrei de la mine ? ridică în sfîrşit vocea Nikolai Vsevolodovici. De-o jumătate de oră stau sub biciul dumitale şfichiuitor. Ai fi putut să mă laşi cel puţin să plec în mod politicos... dacă într-adevăr nu ai un motiv rezonabil să procedezi cu mine în felul acesta.

— Un motiv rezonabil ?

— Bineînţeles. Cred că era de datoria dumitale să-mi spui cel puţin ce scop urmăreşti. Am tot aşteptat s-o faci, dar pînă acum n-am văzut decît o pornire turbată. Te rog, descuie-mi poarta.

Cu aceste cuvinte el se ridică de pe scaun. Şatov se repezi nebun în urma lui.

— Sărută pămîntul, scaldă-l cu lacrimile tale, cere-i iertare ! strigă el scuturîndu-l de umăr.

— Şi totuşi, nu te-am ucis... în dimineaţa aceea... Şi mi-am ascuns mîinile la spate... zise aproape cu durere Stavroghin, plecîndu-şi privirea.

— Termină-ţi gîndul, termină-l ! Ai venit să mă previi despre primejdia care mă paşte, m-ai lăsat să vorbesc, mîine vrei să-ţi anunţi, să-ţi dai în vileag căsătoria în mod public !... Parcă nu văd eu după chipul dumitale că te încearcă acum un nou gînd teribil... Stavroghin, de ce sînt eu condamnat să cred în dumneata pe veci ? Aş fi putut oare vorbi în felul acesta cu altcineva ? Eu sînt un om auster, dar nu m-am temut să mă arăt gol : Stavroghin era cel care mă asculta. Nu m-am temut să caricaturizez o idee măreaţă atingîndu-mă de ea, fiindcă îi vorbeam tocmai lui Stavroghin... Crezi că n-am să sărut urmele paşilor dumitale după ce vei pleca ? Nu sînt în stare să te smulg din inima mea, Nikolai Stavroghin !

— Îmi pare rău, dar nu pot să te iubesc, Şatov, zise cu răceală Nikolai Vsevolodovici.

— Ştiu că nu poţi, şi ştiu că nu minţi. Ascultă, aş putea repara totul : îţi voi procura iepurele !

Stavroghin tăcea.

— Dumneata eşti ateu, pentru că eşti aristocrat, ultimul aristocrat. Nu mai ştii să discerni binele de rău, pentru că ai

încetat să-ți înțelegi poporul. Vine o nouă generație, ieșită direct din inima poporului, și n-o vei cunoaște de loc nici dumneata, nici alde Verhovenski, fiul ca și tatăl, nici eu, pentru că și eu sînt un domn, eu, fiul lacheului vostru iobag Pașka... Ascultă, caută-l pe Dumnezeu pe căile muncii ; totul aici stă ; sau, dacă nu, dispari ; dispari ca un mucegai ; găsește-l prin muncă.

— Pe Dumnezeu prin muncă ? Ce muncă ?

— Prin muncă țărănească. Du-te, leapădă-ți bogățiile... Aha ! rîzi, ți-e frică de ridicol ?

Stavroghin însă nu rîdea.

— Crezi că Dumnezeu poate fi aflat prin muncă și anume prin muncă țărănească ? repetă el reflectînd, ca și cum într-adevăr ar fi auzit ceva nou și serios, ce merita să fie luat în considerare. Apropo, trecu el brusc la o altă idee, m-ai făcut să-mi amintesc acum : știi oare că eu nu sînt de loc bogat, încît nici n-aș avea ce lepăda ? Aproape că nu sînt în stare să-i asigur nici măcar viitorul Mariei Timofeevna... Și încă ceva : venisem cu intenția să te rog, dacă se poate, s-o ocrotești și pe viitor pe Maria Timofeevna, pentru că ești singurul om care poate avea oarecare influență asupra minții ei sărmane... Spun asta pentru orice întîmplare...

— Bine, bine, în privința Mariei Timofeevna, dădu din mînă Șatov, ținînd în cealaltă lumînarea, bine, pe urmă, se înțelege de la sine... Ascultă, du-te la Tihon.

— La cine ?

— La Tihon. Tihon e un fost arhiereu. Din motive de sănătate s-a retras și locuiește în tihnă aici în oraș, în raza orașului, în mănăstirea Nașterii Domnului din cartierul mărginaș Efimievo.

— Și ce e cu el ?

— Ce să fie ! Umblă la el tot felul de lume. Du-te ; ce te costă ? Ce ai de pierdut ?

— Aud pentru prima oară și... niciodată n-am cunoscut asemenea oameni. Îți mulțumesc, mă voi duce.

— Pe aici, lumină Șatov coborînd înaintea lui pe scară. Poftim ! deschise el larg portița spre stradă.

— Nu voi mai veni niciodată la tine, Șatov, zise încet Stavroghin, pășind peste pragul portiței.

Întunericul și ploaia domneau afară ca și înainte.

Capitolul al doilea

NOAPTEA

(continuare)

I

Străbătu toată strada Bogoiavlenskaia ; apoi ajunse la un urcuș, picioarele îi alunecau în noroi și deodată în fața lui se deschise un spațiu larg, cenușiu, ce părea gol — fluviul. Casele făcură loc bojdeucilor, strada dispăru într-un noian de ulicioare. Nikolai Vsevolodovici merse îndelung pe lîngă garduri, fără a se depărta de malul apei, dar își găsea drumul cu siguranță și poate chiar fără să fie prea mult preocupat de acest lucru. Gîndurile lui erau îndreptate în cu totul altă parte și se uită cu mirare în jurul său, cînd, revenind din profunda-i îngîndurare, se pomeni aproape în mijlocul podului nostru de pontoane, lung și umed. De jur împrejur țipenie de om, încît i se păru cu totul ciudat că la un moment dat auzi pe neașteptate aproape de cotul său un glas politicos, familiar, destul de plăcut de altfel, cu acele accente scandate dulceag, pe care le afectează la noi tîrgoveții prea civilizați sau tinerii vînzători cîrlionțați din Gostinîi Read.

— Îmi îngăduiți, stimate domn, să profit de umbrela dumneavoastră ?

Într-adevăr o siluetă se strecură, sau numai avu aerul că se strecoară, sub umbrela lui. Vagabondul păși alături de el aproape „simțindu-l cu cotul", cum se exprimă ostașii. Încetinindu-și pasul, Nikolai Vsevolodovici se aplecă puțin ca să poată vedea pe necunoscut, pe cît era posibil acest lucru în întuneric : un om de statură potrivită, cu înfățișarea unui tîrgoveț chefliu ; era îmbrăcat destul de prost și de loc potrivit pentru timpul de afară ; pe capul lui, cu părul vîlvoi și puțin creț, purta o șapcă de postav cu cozorocul pe jumătate desprins. Părea să fie un brunet uscățiv și cu fața smeadă ; avea ochii mari, desigur negri, cu un luciu puternic

și cu sclipiri gălbui, ca la țigani ; chiar și în întuneric se ghicea acest lucru. De vreo patruzeci de ani ca vîrstă și de loc beat.

— Mă cunoști ? întrebă Nikolai Vsevolodovici.

— Domnul Stavroghin, Nikolai Vsevolodovici ; mi-ai fost arătat duminica trecută în stație cînd s-a oprit trenul, afară de faptul că am auzit de dumneavoastră și înainte.

— De la Piotr Stepanovici ? Tu... tu ești Fedka-ocnașul ?

— Botezat am fost Feodor Feodorovici ; maică-mea care m-a născut trăiește și astăzi prin locurile acestea, o bătrînică uitată de Dumnezeu, cu un picior în groapă, se roagă pentru noi lui Dumnezeu zi și noapte, ca să nu-și irosească timpul bătrîneții, zăcînd degeaba pe cuptor.

— Ești evadat din ocnă ?

— Adică mi-am schimbat cariera. M-am lepădat de cărți și clopote și de toate treburile bisericești, fiindcă am fost trimis pe drumurile ocnei pe viață. Dar era puțin cam lung pentru mine.

— Și ce faci pe aici ?

— Păi, ce să fac, trece ziua, trece noaptea și cam asta e toată viața. Și unchiul nostru și-a încheiat zilele săptămîna trecută în pușcăria de aici pentru bănuți falși. Și uite, făcîndu-i parastasul, două duzini de pietre am împărțit la cîini — atîta treabă am avut pînă acum, deocamdată. Afară de asta, Piotr Stepanovici mă ține cu nădejdea să capăt buletin de identitate de negustor ca să pot umbla prin toată Rusia, și uite aștept să se împlinească făgăduiala lui mărinimoasă. Pentru că, zice, tăticu te-a pierdut atunci la cărți la clubul inglez ; de aceea, zice, eu găsesc fapta aceasta neomenoasă lipsită de dreptate. Ai bunătatea, domnule, și fericește-mă cu trei rublișoare ca să am cu ce-mi încălzi măruntaiele la ceainărie.

— Va să zică, mă pîndeai ; nu-mi place. Din ordinul cui ?

— Despre ordin nici nu poate fi vorba ; din partea nimănui. Știam însă omenia dumneavoastră, cunoscută de toată lumea. Veniturile noastre, după cum știți, sînt sau un smoc de fîn, sau o furcă în sîn. Vinerea trecută m-am îndopat cu plăcinte ca Martin cu săpun, și de atunci o zi n-am mîncat, a doua am adăstat, iar a treia zi iar n-am mîncat. Apă în rîu găsești cît vrei, cresc în burtă carași și brotăcei... Și de aceea mă rog dumneavoastră să binevoiți a nu mă lăsa fără milă

obligăduitoare ; am aici pe aproape o cumetrică care însă nu m-ar primi fără niște rublișoare.

— Ți-a promis ceva din partea mea Piotr Stepanovici ?

— Nu c-ar fi promis, dar spunea că pot, la nevoie, să vă fiu de folos domniei-voastre, dacă se iveşte vreo trebuință oarecare, de pildă ; dar cum și ce anume nu mi-a spus, care va să zică mai exact, pentru că Piotr Stepanovici mă încearcă în chip de probă în răbdare căzăcească și nu prea-mi arată mare încredere.

— De ce adică ?

— Piotr Stepanovici e un *astrolom* și cunoaşte toate planetele Domnului, dar și nici el nu e fără cusur. Mă înfățișez înaintea dumneavoastră, domnule, ca înaintea lui Dumnezeu cel adevărat, pentru că am auzit multe despre dumneavoastră. Una este Piotr Stepanovici, cu totul altceva sînteți dumneavoastră, domnule. Dumnealui dacă a hotărît despre un om că e un ticălos, apoi din vorba asta nu-l mai scoate, nimic altceva nu vrea să știe. Sau dacă a apucat să spuie — un prost, apoi pe omul acela tot prost îl face. Dar poate că eu sînt prost, numai în zilele de marți și miercuri, iar joia sînt mai deştept decît dînsul. Și uite aşa se face că știind despre mine acum că tînjesc grozav după un buletin, pentru că în Rusia nu-i chip să fie cineva fără acte, dumnealui crede că mi-a robit sufletul. Piotr Stepanovici este omul, trebuie să-ți spun, domnule, care duce o viață uşoară pe lumea asta, pentru că are despre oameni o idee inventată și trăieşte pe urmă cu ei conform acestei invenții. Unde mai pui că e și foarte zgîrcit. Dumnealui crede că fără cuvîntul dumisale nu voi îndrăzni să vă bat capul. Eu însă, domnule, în fața dumneavoastră îs ca în fața Celui-de-sus — uite, a patra noapte vă aştept pe domnia-voastră pe acest pod, numai ca să știe că și fără dumnealui aș putea să-mi găsesc pe îndelete un drum propriu. Căci aşa cred eu, mai bine să mă închin cizmei, decît unei opinci.

— Dar cine ți-a spus că aș putea să trec peste pod noaptea ?

— Apoi lucrul acesta, mărturisesc, l-am aflat cu totul din întîmplare, mai mult din prostia căpitanului Lebeadkin, pentru că ăsta nu e în stare să-și țină gura de loc... Încît cele

trei rublişoare din partea dumneavoastră ar veni cam cîte una pentru cele trei zile şi trei nopţi de plictiseală. Şi că m-a pătruns ploaia nu punem la socoteală, n-avem nici o pretenţie pentru asta.

— Eu o iau la stînga, tu la dreapta ; am trecut podul. Ascultă, Feodor, îmi place ca o vorbă spusă de mine să fie înţeleasă o dată pentru totdeauna : nu-ţi dau nici o copeică, şi pe viitor să nu-mi ieşi în cale nici pe pod şi nici în alt loc, n-am nevoie de tine şi nici nu voi avea, iar dacă nu mă asculţi — te leg burduf şi te dau pe mîna poliţiei. Marş !

— Ia te uită, cel puţin pentru că v-am ţinut tovărăşie aruncaţi-mi ceva, v-am înveselit drumul.

— Hai, şterge-o !

— Dar măcar cunoaşteţi drumul ? E un păienjeniş de străduţe întortocheate... Aş putea să vă fiu de folos, pentru că oraşul acesta e aşezat fără nici o noimă, de parcă dracul în coş l-a purtat şi ţopăind din coş l-a răsturnat.

— Bagă de seamă, te leg ! se întoarse mînios Nikolai Vsevolodovici.

— Poate că vă răzgîndiţi, domnule ; nu e greu să nedreptăţeşti un biet orfan.

— Cum văd eşti cam prea sigur de tine !

— Eu, domnule, sînt sigur de dumneavoastră, cît despre mine nu prea.

— Nu am nevoie de dumneata, ţi-am spus !

— Dar eu am nevoie de dumneavoastră, domnule, aici e buba. Vă aştept la întoarcere, fie.

— Pe cuvînt de onoare : dacă te mai găsesc aici — te leg.

— Atunci să-mi pregătesc şi o cingătoare. Drum bun, domnule. Oricum, l-aţi încălzit pe un biet orfan sub umbrelă, numai pentru atît şi vă voi fi recunoscător pînă la mormînt.

Fedka rămase în urmă. Nikolai Vsevolodovici ajunse la destinaţie cam îngrijorat. Acest om picat din cer era absolut convins că îi este necesar şi chiar foarte grăbit să i-o spună cu toată neobrăzarea. În general, nu se prea sinchiseau de el, după cîte se părea. Nu era exclus însă ca vagabondul să nu-i fi spus numai minciuni şi-şi oferea serviciile din proprie iniţiativă şi oarecum fără ştirea lui Piotr Stepanovici. Sub acest aspect chestiunea devenea într-adevăr destul de interesantă.

II

Casa spre care se îndrepta Nikolai Vsevolodovici se afla într-o fundătură pustie, străjuită de niște garduri, în spatele cărora se întindeau grădinile de zarzavat, literalmente la marginea orașului. Era o căsuță de lemn singuratică, de curînd construită și cu pereții încă necăptușiți în scînduri. La una din ferestre obloanele fuseseră anume lăsate deschise, iar pe pervaz ardea o lumînare, evident cu scopul de a servi drept far musafirului întîrziat din seara aceea. La o distanță de vreo treizeci de pași Nikolai Vsevolodovici observă pe pridvor silueta unui om de statură înaltă, probabil stăpînul casei, ieșit să scruteze nerăbdător drumul. Se auzi și vocea lui nerăbdătoare și oarecum timidă :

— Dumneavoastră sînteți ? Dumneavoastră ?

— Eu sînt, răspunse Nikolai Vsevolodovici, dar nu înainte de a fi ajuns la pridvor și a-și fi închis umbrela.

— În sfîrșit ! se agită fără rost căpitanul Lebeadkin, căci el era. Permiteți-mi să vă preiau umbreluța ; ce vreme urîtă ; o desfac aici pe dușumea în colț. Poftim, poftim.

Ușa din vestibul care da spre camera luminată cu două lumînări era larg deschisă.

— Dacă nu mă preveneați atît de categoric că veniți neapărat, aș fi renunțat să vă mai aștept.

— E ora unu fără un sfert, se uită la ceas Nikolai Vsevolodovici, intrînd în cameră.

— Afară plouă și distanța e mare... N-am nici ceas, iar din fereastră nu văd decît grădini, încît... sînt în urma evenimentelor... N-o spun cu reproș, cum aș îndrăzni, cum mi-aș permite așa ceva, ci doar ca să-mi arăt nerăbdarea, care mă roade de o săptămînă întreagă, ca să se rezolve... în sfîrșit.

— Poftim ?

— Ca să-mi cunosc soarta, Nikolai Vsevolodovici. Vă rog, luați loc.

El se înclină, arătînd un loc la măsuța din fața divanului.

Nikolai Vsevolodovici cercetă cu privirea încăperea ; era o cameră minusculă, scundă ; ca mobilier avea numai strictul necesar ; cîteva scaune, un divan de lemn, tot nou, fără tapițerie și fără perne, două măsuțe de lemn de tei, una lîngă

divan, alta într-un colţ, acoperită cu faţă de masă, pe care sub un şervet imaculat se desenau contururile unui aranjament de cină. De altfel toată camera era ţinută vizibil într-o mare curăţenie. De vreo opt zile căpitanul Lebeadkin nu pusese pic de băutură în gură ; cam tras şi gălbejit la faţă, avea privirea neliniştită, plină de curiozitate şi vizibil nedumerită : era prea evident că nici el nu ştia încă ce ton să adopte în această convorbire şi care să-i fie cît mai avantajos.

— Vedeţi, arătă el cu un gest încăperea, trăiesc ca Zosima [44]. Cumpătare, singurătate şi sărăcie — legămîntul vechilor cavaleri.

— Crezi că vechii cavaleri de altădată făceau asemenea legăminte ?

— Am greşit poate ? Vai, sînt cam lipsit de binefacerile culturii ! Am dat cu piciorul în toate ! Mă credeţi, Nikolai Vsevolodovici, abia aici pentru prima oară mi-am venit în fire, trezindu-mă din păcătoşenia mea, nici un păhărel, nici o picătură ! Am un colţ al meu şi şase zile simt harurile conştiinţei netulburate, chiar şi pereţii miros a smoală, amintindu-mi de natură. Şi ce-am fost eu, ce-am fost ?

Noaptea rătăcesc fără popas, [45]
Ziua umblu tot cu limba scoasă,

după expresia genială a poetului ! Dar... v-a cam pătruns ploaia... Nu doriţi un ceai ?

— Nu te deranja.

— Samovarul l-am ţinut în clocot de la ora opt, dar... acum s-a stins... ca orice pe lume. Se zice că şi soarele la rîndu-i se va stinge... Deşi, dacă trebuie, pregătesc totul îndată, Agafia nu doarme.

— Spune-mi, Maria Timofeevna...

— E aici, aici, se grăbi să confirme în şoaptă Lebeadkin. Doriţi s-o vedeţi ? arătă el cu capul spre uşa închisă ce da în cealaltă cameră.

— Nu doarme ?

— Nu, nu, cum se poate ? Dimpotrivă, de cu seară vă tot aşteaptă, şi cînd a aflat mai adineaori, imediat a început să se gătească, îşi strîmbă el gura într-un zîmbet glumeţ, dar se şi stăpîni îndată.

— Cum se simte în general ? întrebă încruntîndu-se Nikolai Vsevolodovici.

— În general ? După cum ştiţi (el ridică din umeri compătimitor), iar acum... acum stă şi dă în cărţi...

— Bine, mai tîrziu ; mai întîi să termin cu dumneata.

Nikolai Vsevolodovici se aşează pe un scaun.

Căpitanul nu mai îndrăzni să se aşeze şi el pe divan, ci imediat îşi trase un alt scaun şi, într-o aşteptare înfrigurată, se aplecă încordat înainte, gata să asculte.

— Ce ai acolo în colţ sub şervet ? băgă de seamă deodată Nikolai Vsevolodovici.

— Acolo ? se întoarse şi Lebeadkin. Din dărnicia dumneavoastră şi în chip, ca să zic aşa, de bucurie pentru sărbătorirea mutării în casă nouă, ţinînd seama de asemenea şi de drumul făcut atît de departe, precum şi fireasca oboseală, chicoti el înduioşat, apoi se sculă de la locul lui şi, apropiindu-se în vîrful picioarelor, grijuliu şi respectuos, dădu la o parte şervetul de pe masă. Era pregătită o gustare : şuncă, friptură rece de viţel, sardele, brînză, o carafă mică verzuie şi o sticlă lunguiaţă de bordo ; toate fuseseră aranjate cu mare grijă şi pricepere, în desăvîrşită curăţenie, aproape cu eleganţă.

— Dumneata ai pregătit toate astea ?

— Eu. De ieri încă şi cu tot ce am putut, în cinstea dumneavoastră... Maria Timofeevna, după cum ştiţi, în privinţa aceasta e indiferentă. Principalul este că totul s-a făcut din dărnicia dumneavoastră, vă aparţine, cum s-ar zice ; dumneavoastră sînteţi aici stăpîn şi nu eu ; eu, ca să zic aşa, nu sînt decît împuternicitul dumneavoastră, pentru că, orice s-ar zice, orice s-ar zice, Nikolai Vsevolodovici, sînt totuşi un spirit independent ! N-o să mă privaţi, sper, de acest ultim avut al meu ! încheie el înduioşat.

— Hm !... Ai face bine să te aşezi totuşi.

— Re-cu-nos-că-tor, recunoscător dar independent ! (El se aşează.) Ah, Nikolai Vsevolodovici, în inima aceasta s-a adunat atîta clocot, încît nici nu mai ştiam cum să vă aştept ! Iată, acum îmi veţi hotărî soarta şi... soarta acestei nenorocite, iar încolo... încolo ca pe vremuri, ca odinioară, îmi voi revărsa tot ce simt, ca acum patru ani ! Pe atunci doar îmi făceaţi onoarea să mă ascultaţi, îmi citeaţi versuri... N-are a face că pe atunci îmi ziceau că sînt Falstaff-ul dumneavoastră din Shakespeare, dumneavoastră aţi însemnat atît de mult în viaţa mea !... Căci şi acum sînt cuprins de o mare

frică şi numai de la dumneavoastră mă pot aştepta la un sfat şi la lumină. Piotr Stepanovici procedează cu mine în mod îngrozitor !

Nikolai Vsevolodovici îl asculta cu multă curiozitate, scrutîndu-l cu privirea. Era evident că Lebeadkin, deşi încetase să bea, se afla totuşi departe de ceea ce se cheamă o stare armonioasă, echilibrată. În psihicul unor asemenea beţivi înveteraţi se înrădăcinează în cele din urmă pentru totdeauna o stare de incoerenţă, de zăpăceală, un fel de dezaxare apropiată de sminteală, ceea ce nu-i împiedică să mintă, să înşele şi să trişeze la nevoie, aproape tot atît de bine ca şi alţii.

— Văd că nu te-ai schimbat de loc, căpitane, în aceşti patru ani şi mai bine, zise ceva mai binevoitor Nikolai Vsevolodovici. Este adevărat probabil că a doua jumătate din viaţa omului se compune de obicei numai din nişte deprinderi acumulate în prima ei jumătate.

— Ce cuvinte sublime ! Rezolvaţi enigma vieţii ! strigă căpitanul, pe jumătate viclean, dar pe jumătate sincer cuprins de un entuziasm nespus, pentru că era un mare amator de vorbe de spirit. Din toate cuvintele dumneavoastră, Nikolai Vsevolodovici, mi-a rămas întipărită în memorie mai ales o expresie pe care aţi folosit-o încă la Petersburg : „Trebuie să fii într-adevăr un om mare, ca să ştii rezista chiar şi împotriva bunului simţ". Asta e !

— În egală măsură şi un imbecil.

— Mă rog, fie şi un imbecil, dar toată viaţa dumneavoastră aţi strălucit prin vorbe de spirit, iar ei ? Să spună Liputin, de exemplu, sau Piotr Stepanovici măcar ceva, ceva asemănător ! O, cît de barbar a procedat cu mine Piotr Stepanovici !...

— Dar şi dumneata, căpitane, şi dumneata cum te-ai comportat ?

— Starea de ebrietate la care mai adăugaţi şi liota de duşmani ! Dar acum toate acestea au trecut şi eu renasc ca un şarpe. Nikolai Vsevolodovici, ştiţi că eu îmi scriu testamentul şi că l-am şi scris ?

— Interesant. Dar ce laşi prin acest testament şi cui ?

— Patriei, umanităţii şi studenţilor. Nikolai Vsevolodovici, am citit în ziare biografia unui american. Şi-a lăsat toată averea lui imensă fabricilor şi ştiinţelor pozitive ; scheletul său l-a testat studenţilor academiei de acolo, iar pielea

şi-a lăsat-o pentru a fi întinsă pe tobă, cu dispoziţia ca zi şi noapte un toboşar să bată pe ea imnul naţional american. Vai, noi sîntem nişte pigmei în comparaţie cu zborul avîntat al gîndirii Statelor Unite ale Americii de Nord ; Rusia este un joc al naturii, dar nu al inteligenţei. Să încerc numai să-mi testez pielea pentru o tobă, să zicem, pentru toba regimentului de infanterie Akmolinsk, în care am avut onoarea să-mi încep cariera militară, cu dispoziţia ca în fiecare zi toboşarul să bată în faţa regimentului imnul naţional rus, ei bine, mă vor acuza de liberalism, îmi vor interzice pielea... şi de aceea m-am mărginit numai la studenţi. Vreau să las prin testament scheletul meu academiei, dar cu o condiţie, ca pe fruntea craniului să fie lipită pentru vecii vecilor o etichetă cu următoarele cuvinte : „Un liber-cugetător pocăit". Asta e !

Căpitanul vorbea cu înflăcărare şi bineînţeles credea absolut sincer în frumuseţea testamentului american, dar fiind şi mare şmecher voia de asemenea să-l mai distreze pe Nikolai Vsevolodovici, al cărui măscărici fusese multă vreme. Dar acesta nici nu surîse măcar, ci dimpotrivă îl întrebă cu oarecare suspiciune :

— Va să zică, ai intenţia să-ţi publici testamentul, fiind încă în viaţă, şi să capeţi o recompensă ?

— Şi chiar dacă ar fi aşa, Nikolai Vsevolodovici, de ce n-aş face-o ? îl privi circumspect Lebeadkin. Gîndiţi-vă ce soartă am avut ! Am ajuns să nu mai scriu nici versuri ; şi a fost o vreme cînd versurile mele vă amuzau, Nikolai Vsevolodovici, vă aduceţi aminte, la un pahar de băutură ? Dar s-a sfîrşit cu pana mea. N-am scris decît o singură poezie, aşa cum a scris Gogol *Ultima povestire,* ţineţi minte, chiar el anunţase în întreaga Rusie că este „cîntarea" inimii lui. Tot astfel şi eu, mi-am cîntat cîntecul şi cu asta s-a sfîrşit.

— Ce fel de poezie ?

— *În cazul cînd dînsa şi-ar frînge piciorul !*

— Pof-tim ?

Căpitanul atît aşteptase. Îşi admira şi preţuia mult versurile, dar în virtutea aceleiaşi duplicităţi coţcăreşti a sufletului său îi plăcea de asemenea şi faptul că Nikolai Vsevolodovici se înveselea întotdeauna ascultînd stihurile sale, rîzînd în hohote, ba uneori chiar ţinîndu-se de burtă. În felul acesta îşi atingea un dublu scop ; şi pe cel poetic şi pe cel

de serviciu ; de data aceasta însă urmărea şi un al treilea scop cu totul special şi deosebit de delicat : împingîndu-şi pe prima linie stihurile, căpitanul spera să se justifice într-un anumit punct, pe care îl considera deosebit de primejdios pentru el şi în privinţa căruia se simţea foarte vinovat.

— *În cazul cînd dînsa şi-ar frînge piciorul,* adică într-un caz de călărie. O fantezie, Nikolai Vsevolodovici, o aiureală, dar aiureală de poet : într-o zi am fost impresionat, trecînd pe stradă, de o călăreaţă şi mi-am pus întrebarea concretă : „Ce s-ar întîmpla atunci ?", adică într-un asemenea caz. Era limpede : toţi candidaţii s-ar retrage, toţi pretendenţii la mîna ei ar da bir cu fugiţii ; vorba aia, bună ziua şi adio ; şi numai poetul singur ar rămîne devotat, cu inima zdrobită în piept. Nikolai Vsevolodovici, chiar şi un păduche, chiar şi acela ar putea să se îndrăgostească, căci nu-i interzice nici o lege. Şi totuşi, persoana respectivă s-a simţit jignită şi de scrisoare, şi de versuri. Ba se zice că şi dumneavoastră v-aţi supărat, aşa este ? E foarte trist, nici nu-mi venea să cred. Ce rău puteam pricinui numai cu zborul imaginaţiei mele ? Şi, afară de asta, jur pe cinstea mea că m-a pisat şi Liputin : „Trimite-i-o şi trimite-i-o, orice om are dreptul la corespondenţă". Şi atunci i-am trimis-o.

— Mi se pare că te-ai oferit ca pretendent la mîna ei ?

— Scornirile duşmanilor mei ! Peste tot numai duşmani.

— Să-ţi aud versurile, îl întrerupse aspru Nikolai Vsevolodovici.

— O aiureală, v-am spus doar, o aiureală.

Dar nu întîrzie să-şi umfle pieptul ţanţoş şi întinzînd mîna începu :

— Frumoasa-ntre frumoase şi-a rupt un mădular,
Şi iat-o mai vîrtos frumoasă.
Îndrăgostitul, ce-o-ndrăgea barbar,
Şi mai vîrtos se-ndrăgosti de-a lui crăiasă !

— Bine, ajunge, dădu din mînă Nikolai Vsevolodovici.

— Visez să mă stabilesc la Petersburg, schimbă repede subiectul Lebeadkin, ca şi cum nici n-ar fi fost vorba pînă atunci despre versuri, visez renaşterea... Binefăcătorule ! Aş putea să sper că mă veţi ajuta cu bani să pot pleca acolo ? V-am aşteptat toată săptămîna ca pe un soare.

— Scuză-mă, dar am rămas aproape fără de mijloace, şi apoi ce rost ar avea să-ţi dau bani ?...

Nikolai Vsevolodovici părea brusc supărat. Cu glasul sec şi pe scurt enumeră toate ticăloşiile căpitanului : beţia, minciuna, însuşirea şi irosirea banilor destinaţi întreţinerii Mariei Timofeevna, scoaterea ei cu forţa şi prin înşelăciune din mănăstire, scrisorile neobrăzate, cu ameninţarea de a da în vileag secretul, calomnierea Dariei Pavlovna etc., etc. Căpitanul pufăia, gesticula, încerca să obiecteze, dar Nikolai Vsevolodovici de fiecare dată îl oprea cu un gest poruncitor.

— Şi dă-mi voie să-ţi mai spun, zise el la sfîrşit, îmi scrii mereu despre o „dezonoare familială". Ce dezonoare poate constitui pentru dumneata faptul că sora dumitale este căsătorită legal cu Stavroghin ?

— Da, dar această căsătorie este ţinută în taină, Nikolai Vsevolodovici, căsătoria este ţinută în taină, şi e o taină funestă. Primesc de la dumneata bani şi deodată sînt întrebat : pentru ce primeşti aceşti bani ? Legat prin cuvînt, eu nu pot să răspund, în dauna surorii mele, în dauna demnităţii mele familiale.

Căpitanul ridică tonul : îi plăcea să vorbească pe această temă pe care punea mare preţ scontîndu-i efectele. Dar, vai, nici nu bănuia, prăpăditul, ce lovitură buimăcitoare avea să primească. Calm şi precis, ca şi cum ar fi fost vorba despre o dispoziţie obişnuită de ordin casnic, Nikolai Vsevolodovici îi comunică : zilele acestea, poate chiar mîine sau poimîine, el intenţiona să facă actul său de căsătorie cunoscut în mod public, „atît poliţiei, cît şi societăţii", încît va dispare de la sine şi problema demnităţii familiei, va lua sfîrşit totodată şi chestiunea subsidiilor. Căpitanul rămase cu ochii holbaţi ; părea că nici nu înţelege ; fu nevoie să i se mai explice.

— Dar ea este... pe jumătate nebună ?...

— Voi avea grijă de cele necesare.

— Dar... ce va spune mama dumneavoastră ?

— Ce-o să vrea.

— Va trebui totuşi să vă introduceţi soţia în casa dumneavoastră ?

— Poate că da. De altfel nu este de loc treaba dumitale şi toate acestea nu te privesc cîtuşi de puţin.

— Cum asta, nu mă privesc, strigă căpitanul, dar cu mine cum rămîne ?

— Dumneata, bineînțeles, nu vei avea ce căuta în casa mea.

— Dar nu-i sînt rudă ?

— De asemenea rude lumea se ferește. Și atunci ce rost ar avea să-ți mai dau bani, judecă și dumneata ?

— Nikolai Vsevolodovici, Nikolai Vsevolodovici, așa ceva este imposibil ; poate că te mai gîndești, n-o să vrei doar să-ți faci seama... ce-o să-și închipuie, ce-o să spună lumea ?

— Puțin îmi pasă de lumea dumitale. M-am căsătorit atunci cu sora dumitale, fiindcă așa mi-a venit după o petrecere cu chef mare, pariind pe sticle de vin, iar acum voi face în mod public cunoscut acest lucru... de vreme ce mă amuză !

Spusese toate acestea pe un ton atît de enervat, încît Lebeadkin începu să-i dea crezare, îngrozit.

— Dar eu, eu ce mă fac ?... Principalul în toată treaba asta, cu mine ce se-ntîmplă ? Glumiți poate, Nikolai Vsevolodovici ?

— Nu glumesc de loc.

— Voia dumneavoastră, Nikolai Vsevolodovici, dar eu nu vă cred... atunci fac reclamație.

— Ești teribil de prost, căpitane.

— Mă rog, să fie și așa, dar ce altceva îmi rămîne de făcut ! se zăpăci total căpitanul. Altădată pentru slujba ei prin unghere căpătam cel puțin locuință, dar acum ce mă fac dacă vă deziceți complet de mine ?

— N-ai spus chiar dumneata adineauri că vrei să pleci la Petersburg și să-ți schimbi ocupațiile ? Apropo, e adevărat ce am auzit, că ai de gînd să pleci acolo cu un denunț, în speranța să capeți iertarea, denunțîndu-i pe ceilalți ?

Căpitanul rămase cu gura căscată, holbat, fără a răspunde.

— Ascultă, căpitane, zise foarte serios Stavroghin, aplecîndu-se deasupra mesei. Pînă atunci el vorbise oarecum în doi peri, încît Lebeadkin, din experiența lui în rolul de măscărici, pînă în ultima clipă nu avea totuși certitudinea dacă stăpînul său se supără cu adevărat sau dacă glumește, exprimînd intenția absurdă de a-și anunța căsătoria. Acum însă aerul extrem de grav al lui Nikolai Vsevolodovici era atît de convingător, încît căpitanul simți că-l trec pe spate fiori reci. Ascultă, și să-mi spui drept, Lebeadkin : ai făcut vreun denunț pînă acuma sau încă nu ? Ai apucat să faci ceva în acest sens ? N-ai trimis vreo scrisoare din prostie ?

— Nu, n-am apucat nimic și... nici gînd n-am avut, îl privea nemișcat căpitanul.

— Că nici gînd n-ai avut e o minciună, tocmai pentru asta vrei să pleci la Petersburg. Dar dacă nu l-ai scris. nu cumva ai pălăvrăgit în fața cuiva de pe aici? Spune adevărul, parcă am auzit eu ceva.

— I-am spus lui Liputin, beat fiind. Liputin este un trădător. Mi-am deschis în fața lui inima, șopti bietul căpitan.

— Inima ca inima, dar omul nu trebuie să fie chiar atît de prost. Dacă ți-a trecut prin cap un asemenea gînd, trebuia să-l păstrezi numai pentru dumneata; astăzi oamenii deștepți știu să tacă și nu pălăvrăgesc.

— Nikolai Vsevolodovici! începu să tremure căpitanul. Dumneavoastră doar n-ați participat la nimic, în ce vă privește pe dumneavoastră...

— N-ai fi cutezat, firește, să-ți denunți vaca de muls.

— Nikolai Vsevolodovici, gîndiți-vă, gîndiți-vă!... Cuprins de disperare și cu lacrimi în ochi, căpitanul se apucă să-și povestească viața pe care o dusese în cei patru ani. Era povestea stupidă a unui neghiob, care se băgase într-o afacere a cărei însemnătate nici măcar n-o înțelesese pînă-n ultima clipă, din cauza beției și a chefurilor. Mărturisi că încă la Petersburg se „atașase mai întîi, pur și simplu din prietenie, ca un student adevărat, deși nu era student", și neștiind despre ce este vorba, „cu totul nevinovat", împrăștia tot felul de foi pe scări, lăsa cu zecile în fața ușilor, soneriilor, le vîra în loc de ziare, le aducea la teatru, le băga în pălăriile oamenilor, le strecura și prin buzunare. Apoi începuse să capete de la ei și bani, „pentru că ce mijloace aveam eu!" În două gubernii împrăștiase prin județe „tot felul de păcătoșenii". O, Nikolai Vsevolodovici, exclamă el, cel mai mult mă revolta faptul că toate acestea erau contrare legilor civile și mai ales celor naționale! Scria în ele la un moment dat ca să se pună mîna pe furci și să nu se uite că cine va ieși dimineața sărac, poate că seara se va întoarce acasă bogat, gîndiți-vă numai! Personal mă simțeam cutremurat, dar le împrăștiam. Sau deodată, cinci-șase rînduri adresate tam nisam Rusiei întregi: „Închideți cît mai repede bisericile, distrugeți-l pe Dumnezeu, rupeți căsătoriile, desființați dreptul de moștenire, înarmați-vă cu cuțite" și așa mai departe, și dracu mai știe ce. Și uite cu o asemenea fițuică, de cinci

rînduri numai, cît p-aci era s-o pățesc, dar ofițerii regimentului mi-au tras o bătaie zdravănă și, Dumnezeu să-i aibă în pază, mi-au dat drumul. Și anul trecut erau aproape să pună mîna pe mine cînd i-am transmis lui Korovaev niște bancnote de cincizeci de ruble falsificate în Franța ; norocul meu că acest Korovaev, fiind beat, s-a înecat chiar atunci în eleșteu și n-am mai fost descoperit. Aici la Virghinski proclamam dreptul femeii la dragoste. În iunie, într-un județ de aici, la fel, am împrăștiat asemenea fițuici. Aud că ne vor obliga iar... Mă pomenesc deodată cu Piotr Stepanovici care mă anunță că trebuie să mă supun fără crîcnire ; de mult mă amenință. Cum s-a purtat el atunci duminică față de mine ! Nikolai Vsevolodovici, eu sînt un sclav, un vierme [46], nu un zeu, numai prin asta mă deosebesc de poetul Derjavin. Dar cunoașteți dumneavoastră resursele mele ?

Nikolai Vsevolodovici îl ascultase cu mult interes pînă la sfîrșit.

— Multe lucruri din cele ce mi-ai spus nu le-am știut, zise el, bineînțeles, se puteau întîmpla multe cu un om ca dumneata... Ascultă, zise el după un pic de reflecție, dacă vrei spune-i acolo cui știi că Liputin a mințit și că n-ai vrut decît să mă sperii pe mine cu acest denunț, crezînd că și eu sînt compromis și în felul acesta să storci cît mai mulți bani de la mine. Înțelegi ?...

— Nikolai Vsevolodovici, scumpul meu, să fie chiar adevărat că mă amenință o asemenea primejdie ? Așteptam cu nerăbdare prilejul să vă întreb.

Nikolai Vsevolodovici schiță un surîs.

— La Petersburg, bineînțeles, nu te vor lăsa să pleci, chiar dacă ți-aș da bani de drum... dar e timpul să mergem la Maria Timofeevna. Și el se ridică de pe scaun.

— Nikolai Vsevolodovici, dar cum va fi cu Maria Timofeevna ?

— Așa cum am spus.

— Este totuși adevărat ?

— Tot nu-ți vine să crezi ?

— Nu-mi vine să cred că mă veți lepăda, ca pe o pereche de cizme uzate.

— Mai văd eu, rîse Nikolai Vsevolodovici, acum lăsă-mă.

— Doriți să rămîn puțin afară în pridvor... ca nu cumva să trag întîmplător cu urechea.. odăițele sînt cam micuțe.

— Bună idee ; rămîi în pridvor. Ia şi umbrela.

— Umbrela dumneavoastră.. merit eu aşa ceva ? exageră căpitanul.

— O umbrelă merită oricine.

— Pe loc ştiţi să determinaţi *minimum*-ul drepturilor omului...

Dar toate acestea le bîigui absolut maşinal ; era prea copleşit de cele aflate şi părea complet derutat. Cu toate acestea, aproape imediat ce ieşi pe pridvor şi desfăcu umbrela, în capul lui trăsnit de coţcar îşi făcu loc din nou acelaşi gînd consolator cum că nu i s-a spus adevărul, că este dus de nas şi că dacă e aşa, el n-are de ce să se teamă, ci dimpotrivă alţii se tem de el.

„Dacă ei mint şi umblă cu şiretlicuri, care să fie pricina ?" îşi frămînta el creierul. Anunţarea căsătoriei i se părea o absurditate : „E adevărat, de la un asemenea făcător de minuni te poţi aştepta la orice ; nu trăieşte decît pentru a face rău oamenilor. Dar dacă şi el se teme, după afrontul înghiţit duminică, şi se teme cum nu s-a temut niciodată pînă acum ? Iată-l deci fuga-fuguţa să mă asigure că va declara singur, de teamă ca să n-o fac eu. Ia seama, Lebeadkin, să nu dai greş ! Şi ce rost are să vii noaptea, pe furiş, cînd vrei chiar a doua zi să anunţi ceva în mod public ? Iar dacă se teme, înseamnă că se teme chiar în acest moment, că teama l-a cuprins acum, şi anume în aceste cîteva zile... Ia seama, Lebeadkin, fii cu ochii în patru !... Mă sperie cu Piotr Stepanovici. Într-adevăr, e îngrozitor ! Cînd mă gîndesc la asta, mă trec chiar fiorii ! Cine m-a pus să trăncănesc cu Liputin ! Cine ştie ce pun la cale ticăloşii ăştia, niciodată n-am putut să-i înţeleg. Iar se agită ca acum cinci ani. Într-adevăr, cui puteam să-mi adresez denunţul ? „Nu cumva i-ai scris cuiva din prostie ?" Hm, înseamnă că se poate scrie din prostie ? Să fie un sfat, o sugestie ? „Pentru asta pleci la Petersburg." Escrocul, eu numai am visat, iar el mi-a şi ghicit visul ! Parcă m-a îndemnat chiar el să plec. Nu pot fi aici decît două chestii, ori una ori alta : ori el însuşi se teme, întrucît şi-a cam făcut de cap, ori... nu se teme personal de nimic şi umblă numai să mă îndemne ca eu să-i denunţ pe ei toţi ! Îngrozitor ! Ia seama, Lebeadkin, să nu dai greş !...

Într-atît era absorbit de gînduri, încît uită să mai tragă cu urechea. De altfel, era şi greu să facă acest lucru ; uşa

cu un singur canat era groasă și înăuntru se vorbea încet de tot; nu ajungeau la el decît sunete vagi. Căpitanul scuipă de necaz și se întoarse pe pridvor, fluierînd îngîndurat.

III

Odăița Mariei Timofeevna era de două ori mai mare decît aceea pe care o ocupa căpitanul și mobilată cu lucruri rudimentare asemănătoare; însă masa din fața canapelei era acoperită cu o față de masă elegantă, în mijlocul căreia ardea o lampă cu picior; podeaua era acoperită cu un covor admirabil; patul fusese despărțit cu o perdea lungă de restul încăperii, iar lîngă masă se mai afla și un fotoliu mare, comod, pe care însă Maria Timofeevna nu se așeza niciodată. Într-un colț, ca și în fosta ei locuință, atîrna o icoană cu candela aprinsă; pe masă se găseau rînduite toate lucrușoarele necesare ei: un joc de cărți, oglinjoara, o cărticică de cîntece, ba și un cozonăcel, și de asemenea două cărțulii cu poze colorate. Una — extrase din peripețiile unui călător foarte popular, adaptate pentru adolescenți, cealaltă — o culegere de povestiri moralizatoare, în bună parte din viața cavalerilor, bune ca daruri de pomul de Crăciun sau pentru pensionatele de fete. Mai era pe masă și un album cu tot felul de fotografii. Maria Timofeevna își așteptase desigur musafirul, după cum îl informase căpitanul; în momentul însă cînd Nikolai Vsevolodovici intră în camera ei, ea dormea sprijinită cu spatele de speteaza canapelei și cu capul lăsat pe o perină brodată. Musafirul închise încet ușa după el și, fără a se urni din loc, contemplă femeia adormită.

Căpitanul exagerase spunînd că ea se gătise astăzi în mod special. Era îmbrăcată în aceeași rochie de culoare închisă, ca și în duminica aceea la Varvara Petrovna. La fel își pieptănase și părul, legîndu-l într-un nod subțire la ceafă; tot așa avea dezgolit și gîtul ei lung și slab. Șalul dăruit de Varvara Petrovna fusese împăturit cu grijă și pus la un capăt al divanului. Cu aceeași lipsă de pricepere se și sulemenise. Nikolai Vsevolodovici rămase așa nemișcat doar un minut, deoarece ea se trezi deodată, simțind parcă privirea lui în-

dreptată asupra ei, deschise ochii şi-şi redresă corpul pe divan. Dar şi cu musafirul se-ntîmplase ceva ciudat probabil, deoarece continua să rămînă lîngă uşă tăcut şi nemişcat, scrutîndu-i chipul cu o privire fixă şi pătrunzătoare. Poate că privirea aceasta era prea dură, poate că exprima dezgust sau o plăcere sadică la vederea spaimei pe care i-o provocase — dacă totul nu era cumva o nălucire pe care ea o avusese în vis ; fapt este însă că, după o aşteptare de un minut aproape, pe faţa bietei fete se ivi o expresie de groază cumplită ; chipul i se schimonosi, şi ea îşi ridică mîinile, agitîndu-le într-un gest de apărare ; brusc izbucni în plîns, exact ca un copil speriat ; încă o clipă şi ar fi ţipat. Dar musafirul îşi reveni ; dintr-o dată chipul lui îşi schimbă expresia şi cu zîmbetul cel mai binevoitor şi mîngîios el se apropie de masă.

— Iartă-mă, Maria Timofeevna, te-am speriat din somn intrînd fără veste, zise el întinzîndu-i mîna.

Glasul lui cînd rosti aceste cuvinte duioase îşi produse efectul ; expresia de groază dispăru de pe chipul ei, deşi continua să-l privească cu oarecare teamă, silindu-se parcă să înţeleagă ceva. Îi întinse sfios mîna. În sfîrşit, zîmbetul îi coloră buzele.

— Bună ziua, prinţe, şopti ea privindu-l într-un fel cam ciudat de insistent.

— Ai avut probabil un vis urît ? continuă el, zîmbindu-i tot mai amabil şi mai cald.

— Dar dumneata de unde ştii că am visat *despre aceasta* ?...

Şi deodată se cutremură iar şi se trase înapoi, ridicîndu-şi mîinile în faţă, cu acelaşi gest parcă de apărare, gata să izbucnească din nou în plîns.

— Linişteşte-te, de ce ţi-e frică, nu m-ai recunoscut ? o îndemnă Nikolai Vsevolodovici.

Dar de data aceasta cu greu reuşi s-o liniştească ; ea se uita la el în tăcere, cu aceeaşi privire nedumerită şi chinuită de un gînd apăsător care întîrzia în capul ei sărman, străduindu-se vizibil să înţeleagă ceva nedesluşit. Ba îşi pleca privirea, ba îl învăluia într-o căutătură rapidă şi iscoditoare. În sfîrşit, departe de a se fi liniştit cît de cît, păru mai de grabă că izbuteşte să ia o hotărîre.

— Şezi, te rog, lîngă mine, ca să te pot vedea mai de aproape, zise ea destul de ferm, stăpînită evident de un

gînd nou. Acum să n-ai nici o grijă, n-am să te mai privesc, ci am să mă uit în jos. Să nu te uiți nici dumneata la mine pînă cînd nu te voi ruga. Dar ia loc, adăugă ea aproape cu nerăbdare.

Se vedea că senzația cea nouă punea tot mai mult stăpînire pe ea. Nikolai Vsevolodovici se așeză așteptînd ; interveni o tăcere destul de lungă.

— Hm ! mi se pare ciudat, murmură ea aproape cu dezgust. Am avut niște visuri urîte, desigur ; dar de ce a trebuit să te visez pe dumneata în felul acesta ?

— Să lăsăm visele deoparte, se întoarse el nerăbdător, contrar interdicției, și se părea că expresia de adineaori licări iar în ochii lui. Observase de cîteva ori că ea ar fi vrut să-l privească, dar rezista cu tărie uitîndu-se în jos.

— Ascultă, prințe, ridică ea brusc glasul, ascultă, prințe...

— De ce-ți întorci privirea, de ce nu te uiți la mine și ce rost are această comedie ? strigă el neputîndu-se stăpîni.

Maria Timofeevna păru că nici nu aude întrebarea.

— Ascultă, prințe, repetă ea pentru a treia oară cu glas ferm, cu o expresie de îngrijorare neplăcută pe față. În clipa în care mi-ai spus atunci în trăsură că vei anunța căsătoria noastră m-am speriat groaznic că taina se va sfîrși. Acum însă nici eu nu mai știu ; m-am tot gîndit și văd limpede că nu sînt potrivită de loc pentru așa ceva. Voi ști să mă îmbrac, și să primesc lume, poate ; ce mare lucru să inviți la o ceașcă de ceai, mai ales cînd ai și servitori ? Și totuși cum li se va părea străinilor ? În dimineața aceea de duminică am reușit să văd multe în casa voastră. Domnișoara aceea drăguță se uita mereu la mine, mai ales cînd ai intrat dumneata. Dumneata ai intrat atunci, nu-i așa ? Mama ei e pur și simplu o bătrînică de societate foarte caraghioasă. Lebeadkin al meu s-a distins și el ; ca să nu mai rîd mereu mă uitam în tavan, e foarte frumos pictat plafonul. Mamei *lui* i-ar ședea mai bine să fie stareță de mănăstire ; mi-e frică de ea, cu toate că mi-a dăruit un șal negru. Îmi închipui că toți m-au văzut și m-au judecat atunci printr-o latură cu totul surprinzătoare ; nu mă supăr, dar ședeam atunci și mă gîndeam : ce fel de rudă le-aș fi eu ? Bineînțeles, de la o contesă nu se cer decît calități sufletești, pentru că în ce privește treburile gospodărești are destui lachei, și oarecare cochetărie mondenă, ca să știe să primească vizitatori și călători străini. Și cu toate astea

atunci duminică se uitau la mine exasperaţi. Numai Daşa este un înger. Mi-e teamă ca nu cumva ei *să-l* amărască cu cine ştie ce remarcă imprudentă despre mine.

— Să nu-ţi fie frică şi să n-ai nici o grijă, îşi schimonosi gura Nikolai Vsevolodovici.

— De altfel nu mă deranjează cu nimic toate astea, chiar dacă îi va fi puţin ruşine pentru mine, deoarece întotdeauna aici va exista mai multă milă decît ruşine, judecînd după om, bineînţeles. El doar ştie că mai curînd ar trebui mie să-mi fie milă de ei, decît lor de mine.

— Mi se pare că te-au rănit adînc, Maria Timofeevna?

— Pe mine? De loc, surîse ea cu candoare. Chiar de loc, de loc. M-am uitat eu la voi toţi, atunci: cu toţii eraţi supăraţi şi v-aţi certat între voi; ca să vezi, se adună laolaltă, dar nu ştiu nici măcar să petreacă din tot sufletul. Atîta bogăţie şi ce puţină veselie — mi-e şi scîrbă. De altfel nu-mi pare rău acum de nimeni, afară de mine însumi.

— Am auzit că ai dus-o foarte rău cu fratele în lipsa mea?

— Cine ţi-a spus? Prostii; acum e mult mai rău; acum am visuri urîte, iar visele au devenit urîte pentru că ai sosit dumneata. Şi de ce ai apărut, mă rog, spune, de ce?

— Nu vrei să te întorci iar la mănăstire?

— Poftim! Presimţeam eu că mi se va propune iar să intru la mănăstire! Ce mare minune e şi mănăstirea voastră! Şi pentru ce să mă duc acolo, cu ce voi intra acum acolo? Acum sînt doar singură de tot! E prea tîrziu să încep o a treia viaţă.

— Văd că eşti tare supărată; nu cumva ţi-e teamă că nu te mai iubesc?

— În privinţa dumitale nu-mi fac nici o grijă. Mi-e teamă de mine să nu încetez a iubi pe cineva de tot.

Şi surîse dispreţuitor.

— Probabil că sînt vinovată faţă de *el* în ceva foarte important, adăugă ea ca pentru sine, numai că nu ştiu care este anume vina mea şi aici e toată nenorocirea mea în veci. Mereu, mereu, în toţi aceşti cinci ani mă apăsa gîndul, zi şi noapte, că am o vină faţă de el. Mă rog, mă închin, şi mă gîndesc mereu la această vină mare pe care o am faţă de el. Şi uite că totul s-a adeverit.

— Ce s-a adeverit?

— Mi-e teamă numai dacă nu-mi poartă şi *el* vreun gînd, continuă ea fără să-i răspundă la întrebare, poate şi fără să-l fi auzit. Şi totuşi nu cred ca el să se fi împrietenit cu oamenii aceştia de nimic. Contesa ar fi bucuroasă să mă sfîşie, deşi m-a luat în cupeul ei. Toţi complotează — şi el oare? Să mă fi trădat şi el? (Bărbia şi buzele ei începură să tremure.) Ascultă: ai citit despre Grişka Otrepiev, cel care a fost afurisit de şapte soboare?

Nikolai Vsevolodovici rămase mut.

— Ei bine, acum îmi întorc faţa spre dumneata ca să te privesc, se hotărî ea deodată, întoarce-te şi dumneata spre mine şi priveşte-mă drept în ochi. Vreau să mă conving pentru ultima dată.

— Te privesc de mult.

— Hm, făcu Maria Timofeevna privindu-l cu multă atenţie. Te-ai cam îngrăşat...

Ar fi vrut se pare să mai spună ceva, însă brusc, pentru a treia oară, spaima de adineaori îi schimonosi faţa şi ea se trase înapoi iarăşi, ridicîndu-şi mîinile înaintea ochilor.

— Dar ce e cu dumneata? strigă Nikolai Vsevolodovici aproape furios.

Dar spaima nu dură decît o singură clipă; chipul ei se crispă într-un zîmbet ciudat, bănuitor, neplăcut.

— Te rog, prinţe, ridică-te şi intră, zise ea deodată cu glas ferm şi stăruitor.

— Cum adică intră? Unde să intru?

— De cinci ani nu-mi închipui decît cum va intra *el*. Scoală-te, treci dincolo de uşă, în cealaltă cameră. Eu voi rămîne aşa, ca şi cum n-aş aştepta nimic, voi lua în mînă cartea şi deodată dumneata vei intra după cinci ani de călătorie. Vreau să văd cum va fi.

Nikolai Vsevolodovici scrîşni reţinut din dinţi şi murmură ceva nedesluşit.

— Ajunge, zise el, izbind cu palma în masă, te rog, Maria Timofeevna, să mă asculţi. Fă bine şi concentrează-ţi pe cît poţi toată atenţia. Că doar nu eşti nebună de tot! lăsă el să-i scape de nerăbdare. Mîine anunţ în public căsătoria noastră. Nu vei locui niciodată într-un palat, renunţă la acest gînd. Dacă vrei, vei sta cu mine toată viaţa, dar numai foarte departe de aici. În munţii din Elveţia, există acolo un loc... Nu te nelinişti, nu te voi părăsi niciodată şi nici într-o casă

de nebuni nu te voi interna. Voi avea bani destui ca să nu trebuiască să cerşesc. Vei avea o slujnică ; n-o să fii nevoită să lucrezi nimic. Tot ce-o să doreşti, din cele posibile, vei avea. O să te închini şi o să te rogi, o să te duci unde o să vrei şi o să faci ce vrei. Nu mă voi atinge de dumneata. Nici eu nu voi pleca nicăieri toată viaţa. Dacă vrei nu vom vorbi toată viaţa ; dacă vei fi dispusă, îmi vei povesti în fiecare seară, ca atunci la Petersburg prin ungherele acelea, poveştile dumitale. Îţi voi citi cărţi, dacă vei dori. Dar vom sta o viaţă întreagă în acelaşi loc, iar locul e cam posomorît. Vrei ? Decide-te ! Nu vei regreta ? Nu mă vei chinui cu lacrimile, cu blestemele dumitale ?

Ea ascultă cu mult interes şi rămase apoi într-o lungă tăcere, reflectînd.

— Ce-mi spui dumneata mi se pare cu totul nefiresc, rosti ea în sfîrşit cu ironie şi dezgust. Te pomeneşti că va trebui să trăiesc astfel patruzeci de ani în munţii aceia.

Şi izbucni în rîs.

— E posibil să trăim şi patruzeci de ani, se încruntă Nikolai Vsevolodovici.

— Hm. Nu plec în ruptul capului.

— Nici cu mine ?

— Dar cine eşti, mă rog, ca să plec cu dumneata ? Patruzeci de ani necontenit să stau cu el pe un vîrf de munte — ţi-ai găsit. Mă şi mir ce oameni răbdători au apărut astăzi ! Nu, nu-mi pot închipui ca şoimul să se facă bufniţă. Nu seamănă de loc cu prinţul meu ! îşi săltă ea capul mîndru şi solemn.

Un gînd neaşteptat îl lumină pe Stavroghin.

— De ce mă numeşti prinţ şi... cine crezi că sînt eu ? întrebă el brusc.

— Cum ? Nu eşti un prinţ ?

— N-am fost niciodată.

— Şi mi-o spui chiar aşa, drept în faţă, mărturisind că nu eşti prinţ ?

— Îţi spun că n-am fost niciodată.

— Doamne ! plesni ea din palme. La orice m-aş fi aşteptat din partea vrăjmaşilor *lui*, dar la o asemenea obrăznicie, niciodată ! Trăieşte ? strigă ea aproape turbată, înaintînd spre Nikolai Vsevolodovici. Mărturiseşte, l-ai ucis sau ce ai făcut ?

— Drept cine mă iei ? sări el din loc cu faţa descompusă.

Dar ea nu mai putea fi speriată, triumfa :

— Cine poate să te știe, cine ești și de unde ai apărut ! O, inima mea, inima mea a presimțit în toți anii aceștia uneltirea ! Iar eu stau și mă mir : ce bufniță oarbă îmi dă tîrcoale ? Ei bine, puișorule, să știi că ești un actor prost, mai prost chiar decît Lebeadkin. Transmite-i contesei salutul meu prea plecat, și spune-i să trimită unul mai priceput. Te-a tocmit dumneaei, răspunde ? Ești în serviciul ei la bucătărie ? Văd toată înșelăciunea voastră ca într-o oglindă ; v-am ghicit eu pe voi toți, toți, pînă la unul !

El o prinse cu putere de mînă, mai sus de cot ; ea îi rîdea drept în față cu hohote :

— Semeni tu, semeni foarte mult, poate că îi ești și rudă, ce oameni vicleni ! Numai că al meu e un șoim și e prinț, iar tu ești o bufniță și un negustoraș ! Al meu de vrea se închină lui Dumnezeu, de vrea nu i se închină, iar pe tine Șatușka (dragul de el, scump și bun !) te-a pălmuit, mi-a povestit Lebeadkin al meu. Și de ce te-ai speriat atunci, cînd ai intrat ? Cine te-a speriat așa ? Cînd ți-am văzut fața ticăloasă, cînd am căzut și tu m-ai ridicat, parcă un vierme mi s-a strecurat în inimă : nu este *el*, mi-am zis, nu este *el* ! Nu s-ar fi rușinat șoimul meu niciodată de mine în fața unei domnișoare din lumea mare ! O, Doamne ! Dar eu eram fericită în toți acești cinci ani chiar și cu gîndul numai că șoimul meu trăiește, undeva dincolo de munți, și zboară și se bucură de soare... Spune, impostorule, mulți bani ți-au plătit ? Cu cît te-ai învoit ? Eu nu ți-aș fi dat nici o para chioară. Ha, ha, ha ! Ha, ha, ha !...

— Ce idioată ! scrîșni din dinți Nikolai Vsevolodovici, continuînd s-o țină de braț.

— Afară, impostorule !... strigă ea poruncitor. Eu sînt soția prințului meu, nu mi-e teamă de cuțitul tău !

— Cuțitul !

— Da, cuțitul ! Ții ascuns în buzunar un cuțit. Ai crezut că dorm, dar eu am văzut ; cînd ai intrat adineaori, ai scos cuțitul !

— Ce spui, nenorocito, ce visuri ți se năzar ! zbieră el respingînd-o cu toată puterea, încît ea se izbi dureros cu umerii și capul de canapea. El o luă la fugă ; dar ea sări imediat pe urmele lui șchiopătînd și pripindu-se în mers săltat și chiar de pe pridvor, ținută din răsputeri de Lebeadkin,

speriat la culme, reuşi să-i mai strige, cu ţipete şi hohote, în întunericul nopţii :

— Grişka Ot-rep-iev [47] a-na-te-ma !

IV

„Cuţit, cuţit !" repeta el furios la culme, mergînd cu paşi mari prin noroi şi băltoace, fără a mai alege drumul. E drept că uneori se simţea ispitit să izbucnească în hohote tari, turbate ; dar nu se ştie de ce se stăpînea, reţinîndu-şi rîsul. Îşi veni în fire abia pe pod, exact în locul unde îl întîlnise la ducere pe Fedka ; acelaşi Fedka îl aştepta acolo şi, cum îl văzu, îşi scoase şapca rînjind vesel şi începu să-i povestească ceva, cu multă vioiciune. Nikolai Vsevolodovici, de data aceasta, îşi continuă drumul fără să se mai oprească, ba un timp chiar şi fără să-l mai asculte pe vagabond, care i se alăturase iar. Deodată îl uimi gîndul că uitase complet de prezenţa acestuia şi uitase tocmai în momentul cînd îşi repeta în gînd neîncetat, în fiecare minut, cuvîntul „cuţit, cuţit". Îl prinse pe vagabond de guler şi, cu toată furia acumulată în el, îl izbi cu putere de pod. O clipă acesta se gîndi să-l înfrunte, dar dîndu-şi seama imediat că în faţa acestui adversar, care îl şi atacase atît de neaşteptat, nu însemna decît un fir de pai, se potoli fără să mai opună vreo rezistenţă. Stînd în genunchi, apăsat spre pămînt, cu coatele întoarse la spate, vicleanul vagabond aştepta calm sfîrşitul, fără să se gîndească, se pare, la vreo adevărată primejdie.

Nu greşise ; Nikolai Vsevolodovici, care îşi scosese între timp cu mîna stîngă fularul călduros ca să-i lege mîinile, dintr-o dată, nu se ştie de ce, renunţă şi-l respinse. Acesta sări într-o clipă în picioare, se întoarse şi un cuţit lat de cizmărie, scos fulgerător, numai el ştia de unde, sclipi în mîna lui.

— Leapădă cuţitul, ascunde-l, ascunde-l imediat ! porunci cu un gest nerăbdător Nikolai Vsevolodovici şi în aceeaşi clipă cuţitul dispăru tot atît de fulgerător, cum apăruse.

Nikolai Vsevolodovici, la fel de tăcut şi fără a mai privi înapoi, îşi continuă drumul ; dar încăpăţînatul vagabond nu se lăsă şi-l urmă cu îndărătnicie, e adevărat, fără pălăvră-

geală acum și la oarecare distanță, ba și respectînd se pare această distanță cam cu un pas. Străbătură în felul acesta podul și păşiră pe mal, de data aceasta luînd-o la stînga într-o altă străduță lungă și pustie pe care se putea ajunge mai repede în centrul orașului decît pe strada Bogoiavlenskaia.

— Este adevărat ce se spune că ai jefuit zilele trecute undeva prin județ o biserică? întrebă deodată Nikolai Vsevolodovici.

— De fapt, intrasem să mă închin, răspunse vagabondul grav și prevenitor, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat; ba se putea spune că nu numai cu aer grav, ci și cu oarecare demnitate. Aerul de familiaritate „amicală" de adineaori dispăruse complet Acum vorbea un om serios și priceput în treburi, care e cu adevărat jignit pe nedrept, dar care știe să și uite jignirile.

— Și dacă am văzut încotro m-au purtat pașii pe căile Domnului, continuă el, harul cerurilor, mi-am zis în gînd! Pentru sărăcia mea se-ntîmplă toate, știut fiind că prin soarta și după șartul nostru nu e chip de trăit fără ajutoare. Ei bine, vă rog să mă credeți, domnule, martor mi-e Dumnezeu, toate mi-au mers în pagubă, m-a pedepsit se vede Cel-de-sus pentru păcatele mele: pentru cădelniță și pentru patrafirul diaconului n-am căpătat decît douăsprezece ruble. Podoaba de argint de la icoana Sfîntului Nicolae s-a dus pe degeaba, cică era dintr-un amestec de aramă și zinc, nici pomeneală de aur.

— L-ai înjunghiat pe paznic?

— De fapt împreună cu el am adunat lucrurile, împreună cu paznicul; după aceea însă spre ziuă, pe malul rîului, s-a iscat între noi o ciorovăială, cine să ducă sacul. M-a împins păcatul și l-am ușurat de povară.

— Jefuiește mai departe, înjunghie.

— Tot așa mi-a spus și Piotr Stepanovici, dar exact așa, cuvînt cu cuvînt, ca și dumneata mă sfătuiește, pentru că e tare zgîrcit și fără înțelegere cînd e vorba să dea un ajutor omului. Afară de faptul că nu crede nici cît negru sub unghie în creatorul din cer, care ne-a făcut oameni din țărînă, și spune că totul a fost făcut numai de natură, pînă la ultima lighioană, dumnealui nu înțelege nici atît că, după cum ne-a fost hărăzit nouă, n-am putea vieții nicicum fără un ajutor mărinimos, dar cu nici un chip n-am putea. Cum începi să-i

spui însă toate astea, se uită ca berbecul în apă, de rămîi cu gura căscată. Uite, mă credeţi sau nu, dar se întîmpla că la căpitanul Lebeadkin, la care aţi fost acuma, pe cînd locuia încă înainte de venirea dumneavoastră în casa lui Filippov, uşa să rămînă uneori deschisă toată noaptea ; el zăcea beat mort, iar din buzunare îi curgeau banii pe jos. Cu ochii mei am avut prilejul să văd acest lucru, pentru că după datul nostru nu se poate să trăim fără niscai ajutor...

— Cum adică, cu ochii tăi ? Ai intrat la el noaptea ?

— Poate că am şi intrat, dar lucrul acesta nu-l ştie nimeni.

— Şi de ce nu l-ai înjunghiat ?

— Socotindu-mă bine, am zis să mă stăpînesc. Pentru că, de vreme ce mi-a fost dat să aflu o dată cu toată siguranţa cum că cel puţin vreo sută şi cincizeci de rublişoare aş putea oricînd să-i scot din buzunar, ce rost avea să fac aşa ceva, cînd mai aşteptînd puţin putea să-mi cadă şi o mie cinci sute ? Pentru că Lebeadkin (cu urechile mele am auzit) totdeauna punea mare nădejde pe dumneavoastră cînd era beat, şi nu exista tractir sau cîrciumioară cît de prăpădită unde să nu fi vorbit despre asta la beţie, întocmai aşa, precum v-am spus. Încît auzind despre acest lucru din mai multe guri, mi-am pus şi eu toată nădejdea în excelenţa-voastră. Vă spun, domnule, ca unui tată sau unui frate, întrucît Piotr Stepanovici nu va afla asta de la mine niciodată, şi nimeni altul. Ce ziceţi, excelenţa-voastră, vă înduraţi sau nu faţă de mine cu vreo trei rublişoare ? Lămuriţi-mă o dată pentru totdeauna, excelenţă, ca să cunosc adică adevărul adevărat, pentru că alde noi fără asemenea ajutoare nu putem trăi.

Nikolai Vsevolodovici izbucni în hohote şi, scoţînd din buzunar portofelul în care avea vreo cincizeci de ruble în bancnote mărunte, îi aruncă din pachetel o bancnotă, apoi alta, apoi a treia şi a patra. Fedka le prindea din zbor, se avînta după ele, unele căzeau în noroi. Prinzîndu-le, Fedka striga scurt : „Aşa, aşa !“ În cele din urmă, Nikolai Vsevolodovici trînti în el tot pachetul şi, continuînd să rîdă în hohote, porni repede înainte, de data aceasta singur. Vagabondul rămase în genunchi, tîrîndu-se prin noroi în căutarea bancnotelor împrăştiate de vînt şi rătăcite prin băltoace ; timp de o oră se mai putea auzi după aceea prin întunericul nopţii exclamaţia lui grohăită : „aşa, aşa !“

Capitolul al treilea

DUELUL

I

A doua zi, pe la orele două după-amiază, avu loc duelul. Neastîmpărata pornire a lui Artemi Pavlovici Gaganov, care ţinea cu orice preţ să se bată, precipită deznodămîntul acestei afaceri de onoare. Nu înţelegea de loc comportarea adversarului său şi era înfuriat la culme. O lună întreagă îl ţinuse nepedepsit sub focul unor jigniri insuportabile şi totuşi nu izbutise să-l scoată din sărite. Avea nevoie ca faptul decisiv să vină din partea lui Nikolai Vsevolodovici, deoarece el personal n-avea nici un pretext plauzibil pentru a formula o provocare la duel. Se jena să-şi mărturisească motivul ascuns al urei sale bolnăvicioase faţă de Stavroghin pentru jignirea pe care acesta o adusese cu patru ani în urmă familiei sale. Invocarea unui asemenea pretext, mai ales în urma scuzelor prea umile prezentate în două rînduri de Nikolai Vsevolodovici, i se părea nejustificat. Îşi vîrîse în cap că acesta este de fapt un laş de cea mai josnică speţă ; nu putea pricepe cum un om de condiţia lui a fost în stare să rabde palma primită de la Şatov. Astfel se hotărî, în sfîrşit, să trimită acea scrisoare nemaipomenit de grosolană, care îl determină în cele din urmă pe Nikolai Vsevolodovici să-i propună o întîlnire la bariera de onoare pe teren. Expediind în ajun această scrisoare şi aşteptînd cu nerăbdare febrilă provocarea, Gaganov îşi cumpănea chinuit sorţii de izbîndă, într-o frămîntare continuă între speranţă şi disperare ; pentru orice eventualitate avusese grijă totuşi, de cu seara încă, să se asigure cu un martor, rugîndu-l în acest scop pe Mavriki Nikolaevici Drozdov, care-i era prieten, fost coleg de şcoală şi omul pe care îl respecta cel mai mult. În felul acesta Kirillov, care se prezentă a doua zi la ora nouă dimineaţa să-şi îndeplinească misiunea, găsi terenul complet pregătit. Toate scuzele şi concesiile de necrezut ale lui Nikolai Vsevolodovici fură

respinse dintru început cu vehemenţă. Mavriki Nikolaevici, care de-abia în ajun fusese informat asupra desfăşurării conflictului, la auzul acestor propuneri nemaipomenite căscă gura de uimire şi fu gata să intervină pentru o împăcare, dar observînd că Artemi Pavlovici, care-i ghicise intenţia, începu să tremure de furie pe scaunul său, tăcu şi nu mai stărui. Dacă n-ar fi apucat prietenul său să-şi dea cuvîntul, ar fi plecat imediat; rămase numai pentru că mai nutrea speranţa să mai poată fi de folos cu ceva chiar în cursul duelului. Kirillov transmise provocarea; toate condiţiile întîlnirii formulate de Stavroghin fură acceptate pe loc şi integral, fără nici o obiecţiune. O singură modificare se făcu, de altfel foarte dură, şi anume: dacă în urma primului schimb de focuri la barieră nu va rezulta nimic decisiv, să aibă loc un al doilea schimb de focuri; dacă nici a doua oară nu va rezulta nimic, să urmeze un al treilea. Kirillov se încruntă, stărui să se renunţe la cel de al treilea, dar, nereuşindu-i încercarea, consimţi, însă cu precizarea că „de trei ori se mai poate, dar nici într-un caz şi a patra oară". Mai concesivă de data aceasta, partea adversă se declară de acord în privinţa ultimei precizări. Astfel, la ora două după-amiază, întîlnirea avu loc la Brînkovo, adică într-o pădure situată între Skvoreşniki şi fabrica Şpigulin. Ploaia din ajun încetase, dar aerul era umed, pămîntul jilav, sufla vîntul. Nori grei, tulburi şi zdrenţuiţi goneau pe cerul rece; copacii şuierau des şi prelung din vîrfurile lor agitate, scrîşnind amar pe la încheieturi. Era o dimineaţă grozav de mohorîtă.

Gaganov şi Mavriki Nikolaevici sosiră la locul fixat într-un docar elegant tras de o pereche de cai voinici pe care îi mîna Artemi Pavlovici; în spatele docarului aveau un valet. Aproape în acelaşi minut apărură Nikolai Vsevolodovici şi Kirillov, dar nu în trăsură, ci călare, urmaţi de asemenea de un valet tot pe cal. Kirillov, deşi nu călărise niciodată, se ţinea în şa drept şi curajos, purtînd în mîna dreaptă o cutie grea cu pistoale, pe care nu voise s-o încredinţeze valetului, iar cu mîna stîngă, din nepricepere, trăgea şi încorda neîndemînatec dîrlogii, din care cauză calul smucea mereu din cap, manifestînd dorinţa de a se cabra, ceea ce totuşi nu-l speria de loc pe călăreţ. Bănuitor şi extrem de susceptibil cum era din fire, Gaganov socoti prezentarea aceasta călare a adversarului său drept o nouă jignire, în

sensul că dușmanii săi prea erau siguri de succes, devreme ce nici nu se gîndiseră la posibilitatea că vor avea nevoie de trăsură în cazul cînd Stavroghin ar fi rănit. Coborî din docarul său, galben de furie, și simți cum îi tremură mîinile, fapt pe care îl comunică îndată lui Mavriki Nikolaevici. La salutul lui Nikolai Vsevolodovici nu binevoi să răspundă, întorcîndu-și capul. Martorii procedară la alegerea armelor: sorții indicară pistoalele lui Kirillov; măsurară și marcară distanța dintre bariere, postară adversarii pe locurile lor, expediară trăsura și caii cu servitorii la o depărtare de vreo trei sute pași, încărcară pistoalele și le înmînară adversarilor.

E regretabil că nevoia de a grăbi istorisirea nu ne îngăduie o descriere mai amănunțită; se cer totuși menționate cîteva observații. Mavriki Nikolaevici părea trist și îngrijorat. În schimb Kirillov era absolut calm și imperturbabil; își îndeplinea conștiincios, pînă la cele mai mici detalii, funcția asumată, fără a se agita și fără a vădi vreun interes sau pic de curiozitate pentru sfîrșitul fatal iminent al acestei afaceri. Nikolai Vsevolodovici arăta mai palid ca de obicei; era îmbrăcat destul de ușor, în pardesiu și cu pălărie albă de fetru. Părea foarte obosit, din cînd în cînd își încrunta sprîncenele și evident nu găsea necesar cîtuși de puțin să-și ascundă proasta dispoziție. Figura cea mai de remarcat însă în acel moment era Artemi Pavlovici, și de aceea se cuvine neapărat să-i acord cîteva cuvinte aparte.

II

N-am avut prilejul pînă acum să-i descriu înfățișarea. Un om voinic, blond, bine hrănit, cum se spune în popor, aproape gras, cu părul rar de culoarea spicului, în vîrstă cam de treizeci și trei ani și cu trăsăturile feței aproape frumoase. Chipeș colonel, își dăduse pe neașteptate demisia din armată, deși dacă ar fi rămas în activitate și ar fi parvenit să ajungă la gradul de general ar fi făcut o figură și mai impozantă și ar fi devenit probabil un brav general pe cîmpul de bătălie.

Nu este lipsită de interes pentru caracterizarea personajului nici împrejurarea că ceea ce îl determinase de fapt să demisioneze era tocmai gîndul chinuitor şi obsedant la dezonoarea ce apăsa asupra familiei sale în urma ofensei aduse de Nikolai Stavroghin tatălui său la club, cu patru ani în urmă. Considera lipsită de onestitate rămînerea lui mai departe în cadrele active ale armatei şi era convins, în forul său intim, că prin aceasta îşi compromitea regimentul şi camarazii, deşi nimeni dintre ei nu ştia nimic despre incident. E adevărat că mai manifestase o dată intenţia de a demisiona, cu mult înainte de această ofensă şi pentru un motiv cu totul diferit, dar tot ezitase s-o facă. Oricît de ciudat s-ar părea, dar acest motiv iniţial, sau mai bine zis acest îndemn lăuntric de a demisiona avea drept cauză manifestul din 19 februarie [48] pentru abolirea iobăgiei. Latifundiar de frunte printre moşierii cei mai bogaţi din gubernia noastră, Gaganov, care nici nu suferise cine ştie ce pierdere mare de pe urma acestei reforme, ba era el însuşi capabil să-şi dea seama de caracterul umanitar al manifestului şi chiar să înţeleagă într-o anumită măsură avantajele economice ale acestei reforme, se simţise totuşi jignit personal. Era ceva cu totul inconştient, asemănător unui sentiment tulbure, dar cu atît mai puternic cu cît scăpa oricărei percepţii raţionale. De altfel, pînă la moartea tatălui său el nu putuse întreprinde nici un pas decisiv ; dar la Petersburg ajunsese cunoscut, prin concepţiile sale „nobile", printre un mare număr de personalităţi marcante cu care întreţinea relaţii strînse. Era tipul de om retras în sine, rezervat şi necomunicativ. Şi încă o trăsătură : aparţinea acelei categorii cam stranii de moşieri-nobili ce mai pot fi întîlniţi în Rusia, care ţin teribil la vechimea spiţei şi la puritatea originii lor, acordînd o importanţă excesivă şi un interes serios acestor chestiuni. În acelaşi timp detesta istoria rusă şi, în general, toate obiceiurile ruseşti, considerîndu-le în bună parte o adevărată porcărie. Încă din anii de fragedă tinereţe, pe băncile şcolii militare create anume pentru fiii familiilor bogate şi de neam, în care avusese onoarea să-şi înceapă şi să-şi termine instrucţia, manifestase oarecare înclinaţii poetice : îi plăceau castelele, viaţa medievală, toate aspectele ei de operetă, atmosfera de cavalerism ; doar că nu plîngea de ruşine la gîndul că un boier rus din timpul statului moscovit putea fi supus de ţară

la o pedeapsă corporală, şi orice comparaţie în acest sens cu persoana lui îl făcea să roşească. Omul acesta dificil, cu firea aparent rigidă şi pedantă, care-şi cunoştea la perfecţie serviciul şi-şi executa conştiincios îndatoririle, era în sufletul lui de fapt un visător. Se spunea că era capabil să ţină cuvîntări în faţa unei adunări, dovedind un adevărat talent oratoric ; şi totuşi pînă la vîrsta de treizeci şi trei ani cîţi avea preferase să se încuie într-o muţenie desăvîrşită. Chiar şi în mediul acela înalt din Petersburg, pe care-l frecventase în ultimul timp, se purta cu multă trufie. Întîlnirea de la Petersburg cu Nikolai Vsevolodovici, abia reîntors din străinătate, fusese aproape să-l scoată din minţi. În momentul de faţă, postat în faţa barierei, se afla într-o stare de cumplită nelinişte. Tot i se părea că ar putea interveni ceva care să împiedice duelul şi cea mai mică zăbavă îl făcea să tremure de nerăbdare. O expresie dureroasă se întipări pe chipul său cînd Kirillov, în loc să dea semnalul pentru începerea duelului, se apucă deodată să vorbească, e adevărat numai de formă, după cum se şi grăbi să precizeze :

— Cu titlul de ultimă formalitate ; în acest moment cînd pistoalele se află în mîinile dumneavoastră şi urmează să se dea semnalul, propun pentru ultima oară împăcarea ! E datoria mea de martor.

Ca un făcut, Mavriki Nikolaevici, care tăcuse pînă atunci, dar care încă de ieri încoace nu încetase să-şi reproşeze amarnic moliciunea şi o prea mare îngăduinţă, se agăţă brusc de propunerea lui Kirillov şi interveni :

— Mă asociez în totul cuvintelor domnului Kirillov... Ideea că în faţa barierei nu se admite împăcarea este o prejudecată, bună pentru francezi... De altfel, eu nici nu înţeleg în ce constă aici ofensa ; să-mi fie cu iertare, dar de mult voiam să vă spun acest lucru... De vreme ce au fost oferite toate scuzele care se puteau pretinde, nu-i aşa ?

Se înroşise pînă-n vîrful urechilor. Rareori i se întîmplase să vorbească atît de mult şi cu atîta emoţie.

— Reînnoiesc şi acum oferta mea de a prezenta orice scuze s-ar pretinde, confirmă cu mare grabă Nikolai Vsevolodovici.

— Cum este posibil aşa ceva ? strigă furios Gaganov, adresîndu-se lui Mavriki Nikolaevici şi izbind cu piciorul în pămînt. Explicaţi-i omului acesta, dacă îmi sînteţi martor şi

nu dușman, Mavriki Nikolaevici (și împunse aerul cu pistolul înspre Nikolai Vsevolodovici), că asemenea concesii nu pot constitui decît o agravare a ofensei ! Dumnealui se consideră mai presus de orice posibilitate de a se simți jignit de mine !... Nu vede pentru dînsul nimic ruşinos în faptul de a se fi retras din fața mea de la barieră ! Drept cine mă socoate el, după toate acestea, chiar în prezența dumneavoastră... Și încă sînteți martorul meu ! V-ați propus să mă enervați, ca să nu țintesc bine. El izbi iar cu piciorul în pămînt ; strigase toate acestea împroșcînd stropi de salivă.

— Pertractările au luat sfîrșit. Vă rog să fiți atenți la comanda mea ! strigă din răsputeri Kirillov. Unu ! Doi ! Trei !

La auzul cuvîntul *trei*, adversarii se îndreptară unul împotriva altuia. Gaganov ridică imediat pistolul și la al cincilea sau la al șaselea pas apăsă trăgaciul. Se opri pentru o clipă și, văzînd că ratase, grăbi pasul și ajunse la barieră. Se apropie de semnul demarcării. Nikolai Vsevolodovici ridică pistolul, cam prea sus însă, și trase aproape fără să țintească. Își scoase apoi batista și o înfășură în jurul degetului său mic, de la mîna dreaptă. Abia atunci își dădură seama și ceilalți că Artemi Pavlovici nu greșise de tot și că glonțul său atinsese mîna adversarului la deget numai, dar fără să fi atins osul ; cu alte cuvinte, provocîndu-i o zgîrietură neînsemnată. Kirillov anunță imediat că dacă adversarii nu se declară satisfăcuți duelul continuă.

— Declar, hîrîi Gaganov (i se uscase gîtlejul), adresîndu-se din nou lui Mavriki Nikolaevici, că omul acesta(el împunse iar aerul cu pistolul înspre Stavroghin) a tras intenționat în aer... O nouă jignire ! Vrea să facă acest duel imposibil !

— Am dreptul să trag cum vreau și mă privește exclusiv, cît timp o fac cu respectarea regulamentului, declară cu fermitate Nikolai Vsevolodovici.

— Ba nu, nu are dreptul ! Explicați-i, explicați-i ! strigă Gaganov.

— Mă asociez întru totul părerii lui Nikolai Vsevolodovici, anunță Kirillov.

— De ce mă cruță ? urla Gaganov fără să asculte. Detest cruțarea lui. Scuip... Eu...

— Vă dau cuvîntul meu de onoare că n-am intenționat să vă jignesc, zise cu nerăbdare Nikolai Vsevolodovici. Am tras

în sus pentru că nu vreau să mai ucid pe nimeni, nici pe dumneata, nici pe oricine altul, oricine ar fi, nu vă priveşte. E adevărat, nu mă consider ofensat şi îmi pare rău că acest lucru vă supără. Dar nu îngădui nimănui să se amestece în ceea ce consider că este dreptul meu.

— Dacă se teme atîta de sînge, întrebaţi-l de ce m-a provocat ? zbieră Gaganov, adresîndu-se mereu lui Mavriki Nikolaevici.

— Cum putea să nu vă provoace, interveni Kirillov, n-aţi vrut să ascultaţi nimic, cum putea să scape de dumneavoastră ? !

— Aş vrea să se noteze un lucru, zise Mavriki Nikolaevici cu vădit efort şi consternat de penibila desfăşurare a acestui duel : dacă adversarul declară anticipat că va trage în sus, duelul într-adevăr nu poate continua... din motive delicate şi... evidente...

— N-am declarat că de fiecare dată voi trage în aer ! strigă Stavroghin, pierzîndu-şi de tot răbdarea. N-aveţi de unde şti ce e în capul meu şi cum voi trage acum... Nu zădărnicesc cîtuşi de puţin desfăşurarea duelului.

— Întîlnirea deci poate continua, se adresă Mavriki Nikolaevici lui Gaganov.

— Domnilor, reluaţi-vă locurile ! comandă Kirillov.

O nouă întîlnire la barieră, o nouă ratare la Gaganov şi un nou foc în aer la Stavroghin. De altfel aceste focuri în aer erau destul de discutabile : Nikolai Vsevolodovici ar fi avut tot dreptul să afirme că nu se pricepe să tragă bine, dacă n-ar fi recunoscut singur ratarea intenţionată. Nu ţintea direct în sus sau într-un copac, ci îndreptîndu-şi pistolul în adversar, dar în aşa fel încît glonţul să poată trece cam la o jumătate de metru deasupra capului. La această a doua împuşcătură ţintise şi mai jos, încît execuţia părea şi mai verosimilă ; dar acum Gaganov nu s-ar fi lăsat convins nici în ruptul capului.

— Iarăşi ! scrîşni el din dinţi. Dar îmi este egal ! Am fost provocat şi profit de dreptul meu. Vreau să trag şi a treia oară... orice s-ar întîmpla.

— Aveţi tot dreptul, îl linişti Kirillov.

Mavriki Nikolaevici nu mai spuse nimic. Adversarii luară poziţie pentru a treia oară, se auzi comanda ; de data aceasta Gaganov merse pînă la linia de barieră şi de acolo, de la dis-

tanța de doisprezece pași, ridică pistolul țintind. Mîinile îi tremurau prea tare ca să poată executa o împușcătură corectă. Stavroghin stătea cu pistolul lăsat în jos și aștepta nemișcat să tragă adversarul său.

— Prea mult durează ochirea, prea mult! strigă Kirillov. Trageți! Trageți!

Se auzi împușcătura și de data aceasta pălăria albă de fetru zbură de pe capul lui Nikolai Vsevolodovici. Focul fusese destul de precis, cîțiva centimetri mai jos și s-ar fi sfîrșit cu Stavroghin. Kirillov prinse pălăria și i-o întinse lui Nikolai Vsevolodovici.

— Trageți, nu țineți pe adversar! strigă extrem de emoționat Mavriki Nikolaevici, văzînd că Stavroghin părea să fi uitat de tot că trebuie să tragă, și-și examina împreună cu Kirillov pălăria. Stavroghin tresări, se uită la Gaganov, întoarse capul și de data aceasta fără nici un fel de menajamente slobozi focul în cu totul altă parte, spre pădurice. Duelul luase sfîrșit. Gaganov stătea copleșit. Mavriki Nikolaevici se apropie de el, căutînd să-i explice ceva, dar acesta părea că nu înțelege nimic. Kirillov la plecare își ridică pălăria și salută din cap pe Mavriki Nikolaevici; cît despre Stavroghin părea că uitase cu totul de comportarea lui politicoasă de totdeauna; trăgînd în direcția pădurii, el nici nu se mai întorsese la barieră; zvîrli pistolul lui Kirillov și se îndreptă grăbit spre locul unde se aflau caii. Fața lui exprima mînie. Tăcea. Tăcea și Kirillov. Încălecară și porniră în galop...

III

— De ce taci? îl apostrofă el nerăbdător pe Kirillov cînd se apropiară de casă.

— Ce vrei? răspunse acela, aproape gata să alunece de pe calul ce se ridicase pe picioarele dinapoi.

Stavroghin se stăpîni.

— N-am vrut să-l jignesc pe... imbecilul acela, și totuși l-am jignit iar, zise el încet.

— Da, l-ai jignit iar, reteză Kirillov, și unde mai pui că nici nu este un imbecil.

— Dar am făcut, se pare, tot ce se putea.

— Nu.

— Şi ce trebuia să fac?

— Să nu-l provoci.

— Să mai suport şi alte palme?

— Da, să mai suporţi şi alte palme.

— Încep să nu mai înţeleg nimic! zise furios Stavroghin. De ce, mă rog, toată lumea se aşteaptă de la mine la ceea ce nu se aşteaptă de la nimeni? De ce să suport eu ceea ce nimeni nu suportă, şi de ce trebuie să iau asupra mea poveri pe care nimeni nu le poate duce?

— Credeam că dumneata însuţi cauţi asemenea poveri.

— Eu caut poveri?

— Da.

— Ai... observat aşa ceva?

— Da.

— E atît de vizibil?

— Da.

Se aşternu un moment de tăcere. Stavroghin părea foarte îngrijorat, aproape uluit.

— N-am tras fiindcă n-am vrut să omor, şi nimic altceva n-a fost la mijloc, te asigur, zise el grăbit şi tulburat, ca pentru a se justifica.

— Nu trebuia să-l jigneşti.

— Şi cum trebuia să procedez?

— Trebuia să-l omori.

— Îţi pare rău că nu l-am omorît?

— Nu-mi pare rău de nimic. Crezusem că vrei să-l omori cu adevărat. Nici nu ştii ce vrei, ce cauţi.

— Caut poveri, rîse Stavroghin.

— Dacă nu voiai sînge, de ce i-ai oferit prilejul să omoare?

— Dacă nu-l provocam, m-ar fi omorît pur şi simplu, fără duel.

— Nu e treaba dumitale. Poate că nu te-ar fi omorît.

— M-ar fi bătut numai?

— Nu e treaba dumitale. Poartă-ţi povara! Altminteri dispare meritul destoiniciei.

— Scuip pe această destoinicie a dumitale, nu caut nici un fel de merit.

— Şi eu care credeam că îl cauţi, conchise cu un calm înspăimîntător Kirillov.

Intrară în curtea casei.

— Urci sus la mine? propuse Nikolai Vsevolodovici.

— Nu, plec acasă, adio.

Kirillov coborî de pe cal și-și luă lădița subțioară.

— Sper că cel puțin dumneata nu ești supărat pe mine? îi întinse mîna Stavroghin.

— Nici gînd! se întoarse Kirillov ca să-i strîngă mîna. Dacă mie-mi vine ușor să-mi port povara, pentru că așa mi-e firea, e posibil ca dumitale să-ți fie mai greu, pentru că așa îți este firea. Nu e cazul să-ți fie foarte rușine, ci doar așa, puțin...

— Știu că am o fire nevolnică, dar nici nu mă erijez în om tare!

— Bine faci; nu ești un om tare. Treci pe la mine la o ceașcă de ceai.

Nikolai Vsevolodovici urcă în camera lui extrem de tulburat.

IV

Află îndată de la Alexei Egorovici că Varvara Petrovna, foarte mulțumită de această plimbare călare a lui Nikolai Vsevolodovici — prima după opt zile de boală — porunci să i se pună caii la trăsură plecînd singură „ca de obicei să ia puțin aer curat, pentru că în cele opt zile aproape că uitase ce înseamnă să respire aer curat".

— A plecat singură sau cu Daria Pavlovna? îl întrerupse brusc Nikolai Vsevolodovici și se încruntă auzind că Daria Pavlovna „refuzase s-o însoțească simțindu-se nu tocmai bine și că acum se află în apartamentul dumisale".

— Ascultă, bătrîne, se hotărî brusc Stavroghin, supraveghează-o astăzi toată ziua și dacă observi că se îndreaptă spre camera mea, întîmpin-o și transmite-i că în aceste cîteva zile nu voi putea s-o primesc... Că o rog să-mi îndeplinească această dorință... Iar cînd va veni momentul o chem eu singur, ai înțeles?

— Transmit, zise Alexei Egorovici cu tristețe în glas, lăsîndu-și privirea în pămînt.

— Dar nu-i spui decît dacă vezi limpede că se îndreaptă spre camera mea.

— Nici o grijă, nu voi greși. Doar prin mine au avut loc pînă acum toate vizitele ; întotdeauna a cerut ajutorul meu.

— Știu. Și totuși să fii atent ca nu cumva să-i spui fără să te fi convins că vine la mine. Adu-mi ceaiul și dacă se poate cît mai repede.

Aproape în același moment, după plecarea bătrînului, ușa se deschise și în prag se ivi Daria Pavlovna. Avea privirea calmă, dar chipul palid.

— De unde ai apărut ? strigă Stavroghin.

— Eram în fața ușii și așteptam să iasă ca să pot intra la dumneata. Am auzit porunca dumitale și, cînd a dat să iasă, m-am ascuns după ieșindul din dreapta și el nu m-a văzut.

— De mult voiam să rup cu dumneata, Dașa... cît timp... mai este posibil. Nu pot să te primesc în noaptea aceasta, cu toată scrisoarea pe care mi-ai trimis-o. Voiam să-ți scriu, dar nu mă pricep la scris, adăugă el cu necaz, ba și cu dezgust aproape.

— Și eu cred că trebuie să punem capăt... Varvara Petrovna e pusă pe bănuieli și suspectează serios relațiile dintre noi.

— N-are decît.

— Nu trebuie să-i pricinuim griji. Așadar, nu mai avem decît să așteptăm sfîrșitul ?

— Tot mai crezi că va veni negreșit un sfîrșit ?

— Da, sînt convinsă.

— Pe lumea aceasta nimic nu se sfîrșește.

— În cazul de față va fi un sfîrșit. Atunci să mă chemi, voi veni. Acum adio.

— Și care va fi acest sfîrșit ? surîse Nikolai Vsevolodovici.

— Nu ești rănit ? Și... n-ai vărsat sînge ? întrebă ea fără să răspundă la întrebarea lui despre sfîrșit.

— A fost ceva stupid ; n-am ucis pe nimeni, fii liniștită. De altfel, chiar astăzi vei afla totul din gura lumii. Nu știu ce am, dar mă simt cam prost.

— Plec. Divulgarea căsătoriei n-o mai faci astăzi ? adăugă ea nehotărîtă.

— Astăzi nu ; nici mîine ; poimîine — nu știu, poate că murim cu toții și va fi cu atît mai bine. Dar lasă-mă, lasă-mă odată.

— N-ai s-o duci la pierzanie pe cealaltă... pe smintită?

— Pe cele smintite nu le voi duce la pierzanie, nici pe una, nici pe cealaltă, pe cea înţeleaptă însă cred că o pierd; într-atît de ticălos şi mîrşav sînt eu, Daşa, încît pe dumneata te voi chema probabil, cînd va veni acel „sfîrşit definitiv", cum te-ai exprimat adineaori şi, cu toată înţelepciunea dumitale, mă tem că vei veni. De ce îţi cauţi cu tot dinadinsul pierzania?

— Ştiu că în cele din urmă voi rămîne singură, eu cu dumneata şi... aştept această clipă.

— Dar dacă în cele din urmă eu nu te voi chema, ci voi fugi de dumneata?

— Aşa ceva este imposibil, mă vei chema.

— Ai mult dispreţ faţă de mine în cele ce-mi spui acum.

— Ştii prea bine că nu numai despre dispreţ poate fi vorba aici.

— Va să zică, dispreţul există totuşi?

— Nu m-am exprimat bine. Martor îmi este Dumnezeu, tare aş vrea să nu ai niciodată nevoie de mine.

— O frază onorează pe alta. Şi eu aş fi vrut să nu te duc la pierzanie.

— Niciodată, în nici un fel, n-ai putea să mă duci la pierzanie, o ştii mai bine decît oricine altul, replică Daria Pavlovna cu vioiciune şi fermitate în glas. Dacă nu va trebui să vin lîngă dumneata, mă fac soră de caritate, infirmieră, sau colportoare de cărţi bisericeşti. Aşa am hotărît. Nu pot deveni soţia nimănui; nu pot trăi în case ca aceasta. Altceva aş vrea eu... Cunoşti doar totul.

— Nu, niciodată n-am reuşit să înţeleg ce anume vrei dumneata; am impresia că interesul pe care mi-l porţi e de maniera acelor infirmiere bătrîne, care nu se ştie de ce manifestă un interes deosebit mai ales faţă de unul dintre bolnavii lor, sau, şi mai potrivit, e ca al acelor bătrîne bisericoase, amatoare de ceremonii funebre, care printr-o curioasă selectare îşi îndreaptă preferinţa spre leşurile mai arătoase. De ce mă priveşti atît de ciudat?

— Eşti foarte bolnav? îl întrebă ea cu vădită compasiune, scrutîndu-i stăruitor chipul. Doamne! Şi omul acesta vrea să se dispenseze de mine!

— Ştii, Daşa, de la o vreme încoace mi se năzar mereu tot felul de vedenii. O stîrpitură de diavol mi s-a oferit

aseară pe pod să-i înjunghie pe Lebeadkin şi pe Maria Timofeevna, ca să se pună capăt căsătoriei mele legitime şi să nu se mai ştie nimic. Mi-a cerut avans trei ruble, dar mi-a dat să înţeleg clar că toată operaţia va costa cel puţin o mie cinci sute. Ca să vezi ce diavol calculat! Contabil, nu altceva! Ha, ha!

— Eşti sigur că a fost o nălucire?

— Da de unde, nici o nălucire! Fedka-ocnaşul în carne şi oase, un tîlhar evadat din ocnă. Dar nu-i vorba de asta; cum crezi, ce-am făcut eu? I-am aruncat toţi banii pe care-i aveam în portofel şi acum el este ferm convins că i-a primit drept acont!...

— L-ai întîlnit noaptea şi ţi-a făcut această ofertă? Dar nu-ţi dai seama că te-au încolţit din toate părţile ca într-o plasă?

— N-au decît. Ia ascultă, citesc în ochii tăi o întrebare mută, te munceşte un gînd. Hai, dă-i drumul, adăugă el iritat şi cu un zîmbet răutăcios.

Daşa se sperie.

— N-am nimic de întrebat şi nici un fel de îndoieli. Încetează, te rog! strigă ea alarmată, apărîndu-se parcă de asemenea întrebări.

— Va să zică, eşti sigură că nu mă voi duce în dugheana lui Fedka?

— O, Doamne! imploră Daşa, plesnindu-şi palmele. De ce m-o fi chinuind astfel?

— Ei hai, iartă-mi te rog această glumă stupidă, încep să împrumut probabil din manierele lor oribile. Ştii, de aseară mă podideşte mereu rîsul, am o poftă nepotolită să rîd într-una, mult, mult, fără oprire. Ca şi cum mi-ar fi fost inoculat microbul rîsului... Auzi! A sosit mama; cunosc uruitul roţilor cînd se opreşte cupeul în faţa pridvorului.

Daşa îl cuprinse de mînă.

— Să te păzească Dumnezeu de demonul dumitale şi... să mă chemi, să mă chemi cît mai curînd!

— Aş, ce demon! Un mic drac răutăcios, scrofulos şi guturăiat, un drac ratat. Am însă impresia că iar te roade ceva la inimă şi nu îndrăzneşti să-mi spui?

Daşa îl privi cu reproş şi durere în ochi şi porni spre uşă.

— Ascultă, strigă el din urmă cu un surîs răutăcios, schimonosit. Dacă... în sfîrşit, ei bine... mă înţelegi, dacă m-aş

duce, să zicem, în dugheana aia, și după aceea te-aș chema, ai veni, adică după aceea ?

Ea părăsi odaia, fără să se mai întoarcă să-l privească sau să-i răspundă, acoperindu-și fața cu palmele.

— Va veni chiar și după dugheană ! murmură el reflectînd un pic și o expresie de scîrbă și dispreț se întipări pe chipul lui : Infirmieră ! Hm... Deși poate că e tocmai ceea ce-mi trebuie.

Capitolul al patrulea

TOATĂ LUMEA E ÎN AȘTEPTARE

I

Povestea cu duelul se răspîndi cu repeziciune în întreaga noastră societate și produse o mare impresie : toată lumea se grăbi, fără nici o rezervă, să ia partea lui Nikolai Vsevolodovici. Mulți dintre foștii lui dușmani se declarară categoric printre prietenii săi. Cauza principală a acestui reviriment neașteptat în sînul opiniei publice trebuia căutată în acele cîteva cuvinte nimerite și bine plasate, spuse cu glas tare de un personaj, care pînă atunci se ținuse într-o rezervă totală, iar acum imprimase brusc acestui eveniment o semnificație atît de neașteptată încît avu darul să suscite un interes extraordinar în cercurile largi ale opiniei noastre publice. Iată ce se întîmplase : chiar a doua zi după acest eveniment, tot orașul se întrunise în saloanele soției mareșalului nobilimii din gubernia noastră, cu prilejul onomasticei gazdei. Luase parte, sau mai bine zis deținuse acolo un rol de frunte și Iulia Mihailovna, acompaniată de Lisaveta Nikolaevna, care strălucea de frumusețe și iradia de o veselie atît de neobișnuită pentru felul ei de a fi, încît multe dintre doamnele noastre se simțiră dispuse imediat să întrevadă în aceasta ceva foarte suspect. Și fiindcă veni vorba : nu mai încăpea nici o îndoială în privința logodnei Lisavetei Nikolaevna cu Mavriki Nikolaevici. La întrebarea pusă în glumă de un ge-

neral în retragere, dar cu o poziție de vază și despre care va fi vorba ceva mai departe, Lisaveta Nikolaevna răspunse fără ezitare în seara aceea că este logodită. Și totuși, nici una, dar absolut nici una dintre doamnele noastre nu vru să dea crezare acestei logodne. Toată lumea persista în presupunerea că îndărătul acestor aparențe se ascunde enigma unui roman ținut secret, o taină fatală de familie, survenită în Elveția și, nu se știe de ce, negreșit cu participarea Iuliei Mihailovna. E greu de spus care era substratul unei acreditări atît de persistente a tuturor acestor zvonuri sau, ca să zicem așa, visuri și de ce trebuia să fie neapărat amestecată aici Iulia Mihailovna. Din clipa intrării acesteia în salon întreaga asistență își îndreptă privirile spre dînsa, încărcate de o stranie curiozitate. De notat că, din cauza noutății de ultimă oră și a anumitor circumstanțe în care se petrecuseră lucrurile, despre acest eveniment se vorbea în seara aceea cu destulă prudență, se discuta mai mult în șoaptă. De altfel, nici atitudinea autorităților superioare nu se făcuse cunoscută încă. Se știa doar că cei doi duelanți nu fuseseră deocamdată deranjați cu nimic. Astfel toată lumea aflase că Artemi Pavlovici plecase dis-de-dimineață nestingherit la moșia sa Duhovo. E lesne de închipuit, așadar, cu cîtă nerăbdare aștepta întreaga asistență să se deschidă vorba cu glas tare despre aceste evenimente, rupîndu-se astfel zăgazurile din calea curiozității febrile a tuturor. Și nu fără temei, toate speranțele se concentraseră asupra persoanei susmenționatului general.

Acest general, unul dintre cei mai vajnici membri ai clubului nostru, un moșier nu prea bogat, dar cu spirit și vederi de o remarcabilă originalitate, un crai de modă veche, iscusit distribuitor de complimente tinerelor doamne, își făcuse o mare delectare din obiceiul de a vorbi la marile reuniuni cu glas tare și cu toată greutatea cuvîntului său de general tocmai despre lucruri pe care alții nu le discutau decît în șoaptă și prin aluzii discrete. Acesta era de fapt rolul său special, ca să zicem așa, în societatea noastră. În asemenea cazuri adopta o manieră de vorbire deosebit de tărăgănată, savurînd cuvintele pe care le rostea cu o dulce graseiere, împrumutînd probabil această deprindere de la rușii noștri călătoriți prin străinătăți sau de la foștii latifundiari ruși,

care s-au ruinat cel mai tare după reforma țărănească. Stepan Trofimovici relevase chiar într-o zi că un moșier cu cît este mai ruinat cu atît mai tărăgănată și mai sîsîită îi devine vorba. De altfel, el însuși avea acest obicei, dar nu-și dădea seama de propria-i meteahnă.

Generalul vorbi în cunoștință de cauză. Afară de faptul că era întrucîtva rudă depărtată cu Artemi Pavlovici, deși certat și se pare chiar și în proces cu el, personal avusese și el cîndva două dueluri, iar pentru unul din ele fusese degradat și trimis într-o unitate din Caucaz ca simplu soldat. Cineva pomeni numele Varvarei Petrovna, care „întremată după boală" își reluase de două zile plimbările, și nu atît cu persoana ei atrăsese atenția cît cu atelajul superb de patru cai suri din proprie herghelie, înhămați la cupeu. Aici generalul lăsă să-i scape vorba că în cursul zilei întîlnise pe „tînărul Stavroghin" călare... Toată lumea tăcu brusc. Generalul își frămîntă fălcile țuguind buzele și deodată declară, învîrtind între degete tabachera lui de aur primită în dar din partea curții:

— Regret că n-am fost aici cu cîțiva ani în urmă... Vreau să spun că eram pe atunci la Karlsbad. Hm... Mă interesează foarte mult acest tînăr, despre care am auzit la întoarcere circulînd atîtea zvonuri. Hm. Dar este adevărat că e nebun? Parcă așa mi s-a spus pe atunci. Aud acum că a fost insultat aici de un student în prezența verișoarelor sale și că s-a ascuns sub masă. Ieri însă am auzit de la Stepan Vîsoțki că același Stavroghin s-a bătut în duel cu acest... Gaganov. Și numai cu scopul galant de a-și expune fruntea în fața unui om turbat de furie. Numai ca să se descotorosească odată de el. Hm. E absolut în stilul și spiritul eticei unităților de gardă din anii 1820. Vizitează el pe careva din cei prezenți aici?

Generalul tăcu plimbîndu-și privirea ca în așteptarea unui răspuns. Porțile nerăbdării publice fuseseră deschise.

— E foarte simplu, răsună deodată glasul Iuliei Mihailovna, enervată de faptul că toată lumea își întoarse ca la comandă privirea către dînsa. De ce să ne mirăm că Stavroghin s-a duelat cu Gaganov și n-a răspuns studentului? Doar nu putea să-l provoace la duel pe fostul său iobag!

Cuvinte magice: această idee simplă și clară nu-i trecuse totuși pînă atunci nimănui prin cap. Cuvinte care avură con-

secinţe extraordinare. Toate aspectele de scandal şi de intrigă, toate aserţiunile de natură meschină şi anecdotică fură împinse dintr-o dată pe ultimul plan ; se releva o altă semnificaţie. Apărea un personaj nou, în privinţa căruia toată lumea pînă atunci se aflase într-o profundă eroare, chipul unui om cu trăsături ce denotau o austeritate de concepţii aproape ideală. Pălmuit de un student, adică de un om cult şi demult ieşit din starea de iobăgie, el desconsideră această jignire de moarte, pentru că ofensatorul este totuşi fostul lui iobag. Societatea zumzăia în fîrfă şi cancanuri ; societatea aceasta uşuratecă privea cu dispreţ pe omul pălmuit ; ei bine, el desconsidera opinia unei societăţi care nu s-a ridicat încă pînă la adevăratele concepţii superioare şi care se aventurează totuşi să le comenteze.

— Şi cînd te gîndeşti, Ivan Alexandrovici, că mai avem pretenţia să discutăm adevăratele principii, strigă cu o nobilă ardoare unul din bătrînii clubului, adresîndu-se vecinului său.

— Aşa este, Piotr Mihailovici, aşa este, îi ţinu hangul celălalt cu voluptate, ca să vezi cum e tineretul.

— Nu-i vorba de tineret, Ivan Alexandrovici, interveni un al treilea, aici nu se pune problema tinerei generaţii ; e vorba de un astru, nicidecum de un tînăr oarecare ; aşa trebuie văzute lucrurile.

— Exact ce ne trebuie ; ducem o mare lipsă de asemenea oameni.

Principalul era că „omul cel nou", pe lîngă faptul că se dovedise a fi „un nobil incontestabil", mai era şi cel mai bogat proprietar de moşii din gubernie şi prin urmare întru totul capabil de a contribui cu o substanţială activitate la viaţa publică şi la mersul treburilor obşteşti ale ţinutului. Am avut prilejul să menţionez în treacăt undeva mai înainte despre starea de spirit generală a moşierilor noştri.

Zelul demonstrării atingea adesea forme frenetice :

— Nu numai că nu l-a provocat pe student, ba şi-a ascuns chiar mîinile la spate, e un lucru cu totul remarcabil, excelenţa-voastră, argumenta unul.

— Şi nici nu l-a tîrît măcar în faţa justiţiei noi [49], adăuga altul.

— Cu toate că această justiţie nouă l-ar fi supus, pentru

această ofensă *personală* adusă unui nobil, la cincisprezece ruble amendă. He, he, he !

— Să vă spun eu secretul noilor instanțe judecătorești, se aprindea pînă la paroxism al treilea : dacă cineva fură sau escrochează, și e prins și dovedit fără putință de tăgadă, n-are decît să se repeadă cît mai este timp acasă și să-și omoare mama. Cu siguranță va fi achitat de toate fărădelegile lui și coconetul din balcoane își va flutura fericit batistele de mătase extrafină ; acesta e adevărul adevărat !

— Adevărat, adevărat !

Nu lipsiră nici anecdotele. Își aduseră aminte oamenii de relațiile lui Nikolai Vsevolodovici cu contele K. Opinia separată și atitudinea plină de rezervă a contelui K. în privința ultimelor reforme erau cunoscute. Era cunoscută și activitatea lui remarcabilă, întrucîtva frînată în ultimul timp. Și iată că, dintr-o dată, apăru absolut neîndoielnic pentru toată lumea că Nikolai Vsevolodovici este logodit cu una din fiicele contelui K., deși nimic nu îndreptățea un asemenea zvon. Iar în ce privește unele aventuri din Elveția și pe Lizaveta Nikolaevna, pînă și doamnele încetară să le amintească. Vom menționa totodată că între timp familia Drozdov reușise să se achite de toate vizitele cu care întîrziase atîta. Toată lumea, bineînțeles, o găsise pe Lizaveta Nikolaevna drept o fată foarte obișnuită, care „se fandosea" cu nervii ei delicați. Leșinul ei din ziua sosirii lui Nikolai Vsevolodovici era explicat acum numai prin spaima cauzată de purtarea îngrozitoare a studentului. Se accentua voit pînă la exagerare caracterul prozaic al faptelor cărora înainte căutau să le atribuie un colorit oarecum fantastic. Cît despre o anumită șchioapă fusese total dată uitării ; se și jenau să-și mai amintească. „Și o sută de șchioape să fi fost, care dintre noi n-a fost tînăr ? !" Era scos în evidență respectul deosebit al lui Nikolai Vsevolodovici față de maică-sa, căutîndu-i-se și diferite alte virtuți ; se făceau aprecieri binevoitoare asupra erudiției sale cîștigate în cei patru ani de studii prin universitățile germane. Comportarea lui Artemi Pavlovici fu calificată drept lipsită de tact. Iar Iulia Mihailovna își cîștigă definitiv reputația de femeie de o perspicacitate teribilă.

În felul acesta, cînd își făcu în sfîrșit apariția Nikolai Vsevolodovici însuși, toată lumea îl întîmpină cu cea mai candidă seriozitate ; toate privirile îndreptate asupra lui tră-

dau aşteptare şi nerăbdare. Nikolai Vsevolodovici însă se încuie într-o tăcere severă, prin care, bineînţeles, oferi tuturora mai multă satisfacţie, decît dacă ar fi ţinut chiar şi un întreg discurs. Într-un cuvînt, totul îi mergea din plin, ajunsese la mare vogă. Cine-şi face o dată apariţia într-o societate provincială, nu mai are cum să se ţină deoparte. Nikolai Vsevolodovici îşi reluă obligaţiile mondene, cu eleganţă şi rafinament, conformîndu-se tuturor rînduielilor guberniale. Nimeni nu pretindea să-l vadă vesel şi bine dispus : „omul a suferit, nu e un om ca oricare altul ; are la ce să mediteze". Pînă şi atitudinea lui mîndră şi distantă, care îi atrăsese atîta antipatie şi ură cu patru ani în urmă, era acum respectată şi chiar apreciată.

Adevăratul triumf însă era cel al Varvarei Petrovna. N-aş putea spune în ce măsură o decepţionase faptul că visurile ei în privinţa Lizavetei Nikolaevna se năruiseră. Şi orgoliul de familie o ajutase, desigur, să se consoleze repede. Lucru ciudat însă : Varvara Petrovna căpătă deodată credinţa fermă că Nicolas într-adevăr „îşi alesese" una din fiicele contelui K. ; dar şi mai ciudat părea că această credinţă şi-o baza pe aceleaşi zvonuri ajunse la dînsa ca şi la toţi ceilalţi, din gura lumii ; se temea totuşi să-l întrebe direct. Nu rezistă însă ispitei şi de vreo două trei ori îi reproşă discret, pe un ton glumeţ, faptul că nu este sincer de tot cu dînsa ; Nikolai Vsevolodovici zîmbi continuînd să tacă. Tăcerea lui fu considerată drept mărturisire. Şi totuşi, nu-i ieşea din cap gîndul la şchioapă ; era ca o piatră pe inimă, ca un coşmar chinuitor cu năzăriri ciudate şi presimţiri grele, totul învălmăşindu-se haotic în noianul lui de visuri cu privire la fiicele contelui K. Dar despre aceasta vom mai vorbi. În societate Varvara Petrovna regăsi, firește, respectul de altădată, redevenind obiectul celei mai prevenitoare atenţii, dar prea puţin profita de ele şi rareori se întîmpla să iasă din casă.

Făcu totuşi o vizită solemnă soţiei guvernatorului. Desigur că nimeni n-a fost mai încîntat şi cucerit de acele cuvinte remarcabile ale Iuliei Mihailovna rostite la recepţia soţiei mareşalului nobilimei decît Varvara Petrovna ; multă amărăciune luară ele de pe inima ei şi dintr-o dată aduseră rezolvarea atîtor motive de supărare care o copleşiseră după duminica aceea de pomină. „Mărturisesc, n-am ştiut s-o înţeleg pe această femeie !" rosti ea într-o bună zi, şi cu impe-

tuozitatea ei caracteristică declară Iuliei Mihailovna că a venit să-i aducă *mulţumiri*. Iulia Mihailovna se simţi măgulită, dar ştiu să-şi păstreze independenţa. Între timp începuse să-şi dea seama de propria ei valoare, ba într-o măsură cam exagerată poate. Astfel, în toiul conversaţiei, nu se sfii să declare, de pildă, că niciodată nu auzise nimic despre activitatea şi erudiţia lui Stepan Trofimovici.

— Îl primesc, desigur, pe tînărul Verhovenski cu toată bunăvoinţa. E cam nesăbuit, dar e încă prea tînăr ; de altfel, posedă cunoştinţe destul de temeinice. Oricum, nu e un oarecare fost critic demodat.

Varvara Petrovna se grăbi imediat să precizeze că Stepan Trofimovici de fapt n-a fost niciodată un critic, ci dimpotrivă, toată viaţa şi-o petrecuse în casa ei, dar devenise cunoscut prin activitatea sa de la începutul carierii „preacunoscută lumii întregi", iar în ultimul timp, prin studiile sale în domeniul istoriei Spaniei ; intenţionează de asemenea să scrie despre starea actualelor universităţi germane, ba şi ceva despre Madona de la Dresda [50]. Într-un cuvînt Varvara Petrovna nu vru să-l abandoneze pe Stepan Trofimovici în faţa Iuliei Mihailovna.

— Despre Madona de la Dresda ? E vorba de Madona Sixtina ? *Chère* Varvara Petrovna, am stat două ceasuri încheiate în faţa acestui tablou ca să plec decepţionată. N-am înţeles nimic şi am rămas foarte mirată. Şi Karmazinov e de aceeaşi părere că e foarte greu de înţeles. Astăzi nimeni nu găseşte în el ceva extraordinar, atît ruşii cît şi englezii. Tot renumele ei trîmbiţat aparţine gustului vechii generaţii.

— O modă nouă, va să zică ?

— Eu însă cred că nu trebuie să priviţi de sus nici pe tinerii noştri. Sînt învinuiţi cu spume la gură că ar fi comunişti, în timp ce după părerea mea trebuie să-i cruţăm şi să-i preţuim. Citesc acuma totul, toate ziarele, lucrările despre comunism, ştiinţele naturale, mi se aduc zilnic pe masă, că doar trebuie să ştie omul, în definitiv, pe ce lume trăieşte şi cu cine are de-a face. Nu se poate toată viaţa să ţi-o petreci pe crestele fanteziei tale. Am tras concluzia necesară şi mi-am impus ca regulă să protejez tineretul şi prin aceasta să-l opresc de a se precipita dincolo de extrema limită. Cre-

de-mă, Varvara Petrovna, că numai noi, societatea, prin influența noastră binefăcătoare și anume prin bunătate și gingașă atenție putem să-i oprim de pe marginea prăpastiei în care îi împinge intoleranța tuturor acestor bătrîni închistați. În orice caz sînt fericită să aflu de la dumneata despre Stepan Trofimovici. Mi-ai sugerat o idee: ar putea să ne fie de mare folos la matineul nostru literar. M-am gîndit să organizez o serbare cu program artistic și distractiv, pe bază de subscripție, în beneficiul învățătoarelor sărace originare din gubernia noastră. Sînt împrăștiate în număr mare prin toată Rusia; șase dintre ele s-au născut în județul nostru. Printre ele avem două telegrafiste, alte două tinere sînt studente, ar fi vrut să studieze și celelalte, dar nu au mijloace. Destinul femeii ruse este groaznic, Varvara Petrovna! Problema lor a devenit acum o problemă universitară; s-a ținut și o ședință specială a Consiliului de Stat consacrată acestei chestiuni. În Rusia noastră plină de ciudățenii se poate face orice. Consider deci că și aici numai prin blîndețe ocrotitoare și prin compasiunea caldă a întregii societăți am putea să dirijăm această măreață operă comună pe făgașul cel bun. Personalitățile de elită nu sînt, vai, numeroase! Ele există desigur, dar sînt răzlețite. Să ne unim, așadar, ca să devenim mai puternici. Pe scurt, voi avea la început un matineu literar, apoi o gustare frugală, vom face o pauză, după care la orele obișnuite de seară va urma balul. Am vrut să începem acest matineu cu tablouri vivante, dar aceasta ne-ar angaja mi se pare la cheltuieli prea mari și de aceea am hotărît să-i oferim publicului un cadril sau două cu măști și costume caracteristice, care să reprezinte anumite curente literare. Ideea aceasta nostimă ne-a sugerat-o Karmazinov; el mă ajută mult. Știi, ne-a promis să ne citească la acest matineu ultima sa lucrare, absolut inedită; renunță la scris și nu-și va mai relua condeiul; cu acest eseu își ia rămas bun de la public. O bucată adorabilă intitulată: *„Merci"*. Titlul e franțuzesc, dar el găsește că sună mai glumeț și mai delicat. Și eu cred la fel, chiar l-am și sfătuit. Cred că și Stepan Trofimovici ar putea să citească ceva care să nu fie prea lung și... prea savant. Mi se pare că vor mai citi cîte ceva Piotr Stepanovici și alți cîțiva. Piotr Stepanovici va trece pe la dumneata să-ți comunice programul; sau mai bine îngăduie-mi să ți-l aduc chiar eu.

— Îmi vei da voie şi mie să subscriu la lista dumneavoastră. O să-i spun lui Stepan Trofimovici şi o să-l rog şi eu personal.

Varvara Petrovna se întoarse acasă complet fermecată; era acum întru totul de partea Iuliei Mihailovna şi nu se ştie de ce se supără foc pe Stepan Trofimovici. Sărmanul nu ştia însă nimic stînd mereu acasă.

— Şi îndrăgostită de ea şi nu înţeleg cum de a fost posibil să greşesc într-atît în privinţa acestei femei, mărturisi ea lui Nikolai Vsevolodovici şi lui Piotr Stepanovici, care se abătuse pe la ei în seara aceea.

— Şi totuşi ar fi cazul să vă împăcaţi cu bătrînul, sugeră Piotr Stepanovici. E disperat. Ca şi cum l-aţi fi expediat la bucătărie. Aseară întîlnind trăsura dumneavoastră v-a salutat, dar aţi întors capul. Ştiţi, avem de gînd să-l promovăm; am anumite calcule în privinţa lui şi poate să ne fie încă de folos.

— O da, ne va citi ceva la matineu.

— Nu mă gîndesc numai la asta. Voiam chiar astăzi să trec pe la dînsul. Pot să-i comunic?

— Dacă vreţi; deşi nu-mi închipui cum veţi aranja asta, zise ea nehotărîtă. Intenţionam să am cu el o explicaţie personală şi ar trebui să fixez ziua şi locul.

Se încruntă.

— Dar nu e nevoie să-i fixaţi o întrevedere specială. Îi transmit pur şi simplu despre ce e vorba, şi atîta tot.

— Mă rog, fie şi aşa, transmite-i. Dar te mai rog să adaugi că-i voi fixa neapărat o zi de întrevedere, să adaugi negreşit.

Piotr Stepanovici se duse într-un suflet, cu surîsul pe buze. În general, pe cît îmi aduc aminte, în perioada aceea el era, nu ştiu cum, prea impulsiv şi chiar îşi permitea unele ieşiri de-a dreptul necuviincioase prin nerăbdarea lui răutăcioasă, aproape faţă de toată lumea. Ciudat însă era faptul că toate i se treceau cu vederea. În general, se înrădăcinase părerea că este un ins cu o fire cam aparte şi deci trebuie tratat cu respectiva înţelegere. Notez că el se arătase furibund aflînd despre duelul lui Nikolai Vsevolodovici. Fusese luat prin surprindere de această întîmplare; se înverzise la faţă cînd i se relatase faptul. S-o fi simţit poate atins în amorul său propriu, întrucît nu aflase noutatea decît abia a doua zi, cînd toată lumea deja o cunoştea?

— Dar știi că n-aveai dreptul să te bați, îi șopti el lui Stavroghin în a cincea zi, văzîndu-l întîmplător la club.

E de remarcat că în cursul acestor cinci zile ei nu se întîlniră nicăieri, deși Piotr Stepanovici trecea zilnic pe la Varvara Petrovna.

Nikolai Vsevolodovici îl privi în tăcere cu un aer distrat, neînțelegînd parcă despre ce este vorba și trecînd mai departe. Străbătea salonul cel mare al clubului îndreptîndu-se spre bufet.

— Te-ai dus și la Șatov... Vrei să dai în vileag și chestiunea cu Maria Timofeevna, se ținea el de dînsul și, preocupat de ceea ce avea de spus, îl prinse de umăr.

Nikolai Vsevolodovici se scutură printr-o mișcare bruscă de mîna lui și se întoarse la el încruntat. Piotr Stepanovici îl privi în ochi cu un zîmbet ciudat, prelung. Totul nu dură decît o clipă. Nikolai Vsevolodovici porni mai departe.

II

Ieșind de la Varvara Petrovna, Piotr Stepanovici trecu pe la bătrîn și, dacă se grăbi atîta, o făcu numai și numai din răutate, ca să se răzbune pentru o jignire anterioară, despre care nu știusem nimic. Cu prilejul ultimei lor întîlniri, și anume în joia trecută, bătrînul, care de altfel singur începuse discuția, la sfîrșit își alungase fiul amenințîndu-l cu bastonul. Acest fapt Stepan Trofimovici mi-l ascunsese ; dar acum, în momentul cînd Piotr Stepanovici apăru vijelios cu veșnicul său surîs, de o candoare orgolioasă, și aerul lui neplăcut, scormonind cu ochii prin toate colțurile, Stepan Trofimovici îmi făcu un semn discret să rămîn în cameră. În felul acesta mi-a fost dat să cunosc adevăratele lor relații, întrucît de data aceasta am asistat la toată convorbirea dintre ei.

Stepan Trofimovici ședea sprijinit de speteaza canapelei cu picioarele întinse înainte. Din joia aceea fața îi slăbise vizibil și se îngălbenise. Cu aerul cel mai familiar Piotr Stepanovici se așeză lîngă el, punîndu-și picioarele fără ceremonie pe canapea și ocupînd în felul acesta mult mai mult loc decît impunea respectul față de tatăl său. Demn și fără să scoată o vorbă, Stepan Trofimovici se dădu mai la o parte.

Pe masă se afla o carte deschisă. Era romanul *Ce-i de făcut ?* [51] Trebuie să mărturisesc, vai, o ciudată naivitate a prietenului nostru : nutrea o idee veche că trebuie să-şi iasă din solitudine şi să dea o ultimă bătălie ; acest vis domina tot mai mult închipuirea lui bolnăvicioasă. Mi-am dat seama că şi-a procurat şi *studiază* acest roman numai cu scopul ca în eventualitatea unei ciocniri inevitabile cu cei „care ţipă" să cunoască dinainte procedeele şi argumentele lor, chiar din „catehismul" lor, şi pregătit în felul acesta să-i biruie pe toţi în *ochii ei.* O, cît de mult îl chinuia această carte ! O arunca uneori disperat pe masă şi, sărind de pe scaun, se plimba prin cameră aproape înnebunit.

— Sînt de acord că ideea fundamentală a autorului este adevărată, îmi spunea el înfrigurat, dar asta e cu atît mai groaznic ! Este chiar ideea noastră ; exact ideea noastră ; noi, noi am lansat-o cei dintîi, am insuflat-o, am cultivat-o ; de altfel ce lucru nou ar mai fi în stare să spună ei, după noi ! Dar cum e prezentată, Dumnezeule mare ; cum totul este ciuntit, deformat, denaturat ! strigă el, subliniindu-şi revolta prin lovituri de deget în carte. Asemenea concluzii vizam noi ? Cine ar mai putea recunoaşte aici ideea iniţială ?

— Te instruieşti ? surîse Piotr Stepanovici, luînd volumul de pe masă şi citindu-i titlul. Era şi cazul, de mult. Îşi aduc şi altele, dacă vrei, şi mai grozave.

Stepan Trofimovici nu catadicsi să-i răspundă nici de data aceasta, păstrînd o tăcere plină de demnitate. Şedeam într-un colţ, pe cealaltă canapea.

Piotr Stepanovici explică în grabă motivul vizitei sale. Bineînţeles, Stepan Trofimovici rămase foarte surprins, ascultîndu-l aproape speriat şi indignat la culme.

— Şi această Iulia Mihailovna crede că eu voi accepta să citesc la matineul ei ?

— De fapt ea nu are cine ştie ce mare nevoie de participarea ta. O face numai ca să te flateze şi prin aceasta să intre în graţiile Varvarei Petrovna. Oricum însă, cred că nu-ţi va trece prin cap să refuzi. Sînt convins că arzi de nerăbdare să apari în public, zîmbi el ; voi, bătrînii, sînteţi cu toţii stăpîniţi de o ambiţie infernală. Ai grijă totuşi să nu fii prea plictisitor. Care e subiectul tău, din istoria Spaniei, mi se pare ? Dă-mi materialul cu cîteva zile înainte să-l văd şi eu, altminteri te pomeneşti că toată lumea adoarme.

Brutalitatea nedisimulată a acestor înțepături, aruncate grăbit, într-o înșiruire neîntreruptă, era vădit intenționată. Ai fi zis, auzindu-l, că față de Stepan Trofimovici nici nu se putea vorbi probabil într-un limbaj mai fin. Stepan Trofimovici continua stoic să nu observe jignirile. Dar noutățile pe care le afla cu acest prilej produceau asupra-i o impresie tot mai zguduitoare.

— Chiar dumneaei, dumneaei *personal* te-a însărcinat să-mi transmiți aceasta... pe *dumneata?* întrebă el pălind.

— Adică, să vezi, dînsa vrea să-ți fixeze ziua și locul pentru explicația voastră; rămășițele strîmbăturilor voastre sentimentale. Timp de douăzeci de ani ai tot cochetat cu ea și ai obișnuit-o cu cele mai ridicule procedee. Dar fii fără grijă, acum lucrurile s-au cam schimbat; o spune mereu ea singură, că abia acum „i s-au deschis ochii". I-am explicat pe față că prietenia aceasta a voastră consta în a vă arunca unul înaintea altuia cîte-o căldare de lături. Mi-a povestit, bătrîne, foarte multe; cînd mă gîndesc ce funcție de slugoi ai îndeplinit în tot timpul ăsta! Pînă și eu m-am simțit rușinat pe tine.

— Eu am îndeplinit o funcție de slugoi? nu se mai putu stăpîni Stepan Trofimovici.

— Mai rău, te-ai lăsat întreținut, adică te-ai complăcut într-un rol de lacheu benevol. Nu-ți place să muncești, în schimb îți plac bănișorii veniți de-a gata. Acum își dă seama și ea de toate astea; în orice caz mi-a povestit despre tine niște lucruri îngrozitoare. Ce-am mai rîs eu de scrisorile tale către dînsa; rușinos și dezgustător. Nici nu mi-am închipuit vreodată că ești atît de pervers, atît de pervers! Orice act de miluire conține în el întotdeauna ceva iremediabil depravant și cazul tău e un exemplu concludent!

— Ți-a arătat scrisorile mele!

— Pe toate. Bineînțeles, nu aveam cum să le citesc chiar pe toate. Cîtă hîrtie ai fost în stare să umpli scriindu-i, cred că sînt peste două mii de scrisori... Știi la ce mă gîndesc, bătrîne, cred că în relațiile voastre a existat un moment cînd ea ar fi fost gata să se mărite cu tine! Ai pierdut ocazia în modul cel mai stupid! Vorbesc, bineînțeles, din punctul tău de vedere, dar tot ar fi fost mai bine decît să te lași pețit ca acum acoperind „păcatele altora", ca un bufon de rîsul tuturor, pentru bani.

— Pentru bani! Auziți, pentru bani! Ea să spună așa ceva! gemu Stepan Trofimovici.

— Dar ce credeai? Liniștește-te însă, ți-am luat apărarea. E singura cale pentru justificarea ta. Ea a înțeles că aveai nevoie de bani ca oricare altul, și că din acest punct de vedere poate că aveai dreptate. I-am demonstrat matematic că viața voastră a fost bazată pe avantaje reciproce: ea reprezenta capitalul, iar tu îl făceai pe lîngă dînsa pe bufonul sentimental. De altfel, nu pentru bani e ea supărată, cu toate că ai muls-o ca pe o capră. O cuprinde însă ciuda pentru faptul că timp de douăzeci de ani a avut în tine toată încrederea, pentru faptul că ai fraierit-o cîntîndu-i în struna generozității și nobleței și că ai făcut-o atîta timp să mintă. Că a mințit ea însăși n-o va recunoaște, bineînțeles, și tocmai de aceea se răsfrînge totul pe capul tău, îndoit. Nu înțeleg cum de nu te-ai gîndit că va trebui cîndva să dai pentru toate astea socoteală. Că doar nu ți-a lipsit oarecare inteligență. Ieri am sfătuit-o să te interneze într-un azil, n-ai nici o grijă, un azil onorabil, nu-ți va părea rău; probabil că așa va face. Îți aduci aminte ultima ta scrisoare către mine trimisă în gubernia H., acum trei săptămîni?

— Nu cumva i-ai arătat-o? sări îngrozit Stepan Trofimovici.

— Și de ce nu i-aș fi arătat-o, mă rog! E primul lucru pe care l-am făcut. Exact scrisoarea în care mă încunoștințai că ea te exploatează, îți invidiază talentul, bineînțeles și despre „păcatele altora". Ei bine, frate dragă, fiindcă veni vorba, trebuie să-ți spun că ai niște susceptibilități teribile! Să te prăpădești de rîs, nu altceva. În general însă toate scrisorile tale sînt foarte plicticoase; ai un stil imposibil, de multe ori nici n-am avut răbdarea să le citesc, iar una din ele și acum zace undeva printre hîrtiile mele nedesfăcută; ți-o restitui mîine. Dar asta, ultima ta scrisoare, este o capodoperă! M-a amuzat foarte mult! Am rîs în hohote!

— Bestie, bestie! zbieră Stepan Trofimovici.

— Ei drăcie, nici nu se poate sta de vorbă cu tine. Ascultă, văd că iar te șifonezi ca joia trecută!

Stepan Trofimovici se descovoie amenințător:

— Cum îți permiți să vorbești cu mine în felul acesta?

— Cum adică, în felul acesta? Îţi vorbesc simplu şi clar.

— Dar spune-mi, în sfîrşit, bestie, eşti tu fiul meu sau nu eşti?

— Asta ar trebui s-o ştii tu mai bine. Bineînţeles, orice tată este înclinat în asemenea cazuri să fie orb...

— Taci, taci! se cutremură Stepan Trofimovici.

— Ai văzut, ţipi şi mă certi ca şi joia trecută, cînd ai vrut să dai cu bastonul în mine; eu însă actul acela l-am găsit atunci. De curiozitate toată seara mi-am pierdut-o scotocind în valiză. Ce-i drept, nu există nimic precis, poţi să fii liniştit. E doar un bileţel adresat de maică-mea polonezului acela. Judecînd însă după temperamentul ei...

— Încă un cuvînt şi te pălmuiesc.

— Ce oameni! mi se adresă brusc Piotr Stepanovici. Să vezi, chestiunea aceasta s-a iscat între noi joia trecută. Îmi pare bine că astăzi eşti şi dumneata de faţă, poţi să-ţi dai o părere judicioasă. În primul rînd, starea de fapt: el îmi reproşează felul cum vorbesc despre maică-mea, dar cine m-a împins la asta? Cînd eram încă licean la Petersburg, n-a fost el acela care mă trezea de două ori pe noapte, îmbrăţişîndu-mă şi plîngînd ca o muiere şi povestindu-mi — cum credeţi, ce-mi povestea el atunci noaptea? Tocmai aceste istorioare indecente despre maică-mea! Chiar de la el primul le-am aflat.

— Dar bine, îţi înfăţişam atunci lucrurile în sensul cel mai elevat! Vai, nu m-ai înţeles. Nimic, nimic n-ai înţeles.

— În orice caz, ticăloşia ta de atunci era mult mai mare decît a mea de acum, recunoaşte. Căci, în definitiv, dacă vrei, mie îmi este absolut egal. Vorbesc pentru tine, situîndu-mă pe punctul tău de vedere. În ce mă priveşte, fii pe pace: nu-i fac mamei nici o vină; ori tu, ori polonezul, mie îmi este egal. N-am nici o vină că acolo la Berlin aţi ajuns într-un asemenea hal de nerozie. De altfel nici n-aţi fost capabili să faceţi ceva mai inteligent. Spune-mi, aşadar, nu sînteţi voi nişte caraghioşi, după toate astea?! Şi ce-ţi pasă ţie dacă eu sînt sau nu sînt fiul tău? Ascultă, mi se adresă el iar, omul acesta n-a cheltuit pentru mine o para chioară în toată viaţa lui, pînă la vîrsta de şaisprezece ani nici nu m-a cunoscut, apoi m-a jefuit aici, iar acum ţipă că inima lui a sîngerat toată viaţa pentru mine şi se izmeneşte în faţa mea

ca un actor. Să am iertare, drept cine mă iei ? Doar nu sînt Varvara Petrovna ?

Piotr Stepanovici se sculă şi-şi luă pălăria.

— Afurisit să fii, şi de azi înainte nu vreau să ştiu de tine, îşi întinse mîna spre dînsul Stepan Trofimovici, alb ca varul la faţă.

— Ca să vezi pînă la ce prostie poate să ajungă un om ! zise cu mirare Piotr Stepanovici. Aşadar, adio, bătrîne ; nu mai vin la tine niciodată. Nu uita să-mi trimiţi articolul din timp ; şi caută, dacă poţi, să nu scrii aberaţii : fapte, fapte şi numai fapte. Dar mai ales să fii concis. Adio.

III

De altfel, toată discuţia aceasta avea şi un substrat încărcat de cauze lăturalnice. Fără îndoială Piotr Stepanovici îşi făcuse anumite socoteli în privinţa tatălui său. Cred că îşi propusese să-l împingă pe bătrîn la exasperare şi prin aceasta să-l determine la vreo ieşire scandaloasă, într-o manieră scontată de el în vederea realizării scopurilor sale viitoare, nemărturisite şi cu totul în afara relaţiilor dintre ei, despre care va fi vorba mai departe. O mulţime de proiecte şi planuri de acelaşi gen roiau în acea perioadă în capul tînărului şi, bineînţeles, în cea mai mare parte erau cu totul fanteziste. Mai avea el în vedere şi o altă victimă, afară de Stepan Trofimovici. În general, pusese omul ochii pe mai multe victime şi nu puţine la număr, după cum s-a constatat ulterior ; dar mai ales pe una conta el în mod deosebit şi aceasta era chiar domnul von Lembke.

Andrei Antonovici von Lembke aparţinea acelui neam privilegiat (de natură), care în Rusia, potrivit condicilor de evidenţă, numără cîteva sute de mii de indivizi şi care poate că nici ei nu ştiu că în totalitatea lor formează în această ţară un fel de asociaţie perfect organizată. O asociaţie neconstituită şi nicidecum anume concepută, ci inerentă spiritului întregului neam, fiinţînd fără o înţelegere prestabilită şi fără un acord prealabil, ca o îndatorire morală obligatorie, în virtutea căreia toţi membrii acestui neam se ajută şi se susţin unul pe altul întotdeauna, pretutindeni şi în orice împreju-

rări. Andrei Antonovici avusese onoarea să-şi facă studiile în una din acele instituţii ruseşti de învăţămînt superior, care sînt frecventate de tineri proveniţi din familii faţă de care soarta se arătase mai darnică în avuţii sau relaţii. Absolvenţii acestei instituţii de învăţămînt, aproape imediat după terminarea şcolii, erau numiţi în posturi destul de importante dintr-un anumit departament al administraţiei de stat. Andrei Antonovici avea un unchi locotenent-colonel de geniu, şi un alt unchi brutar ; izbuti totuşi să se strecoare în această şcoală superioară, ba întîlni acolo şi destui de mulţi semeni din seminţia respectivă. Era un camarad vesel ; învăţa destul de prost, dar se făcuse îndrăgit de toţi. Chiar şi în clasele superioare, cînd mulţi dintre tineri, îndeosebi cei de origine rusă, începuseră deja să discute probleme importante de actualitate, cu un aer care părea să arate că abia aşteaptă absolvirea şcolii ca să le rezolve dintr-o dată pe toate, Andrei Antonovici continua să se preocupe de cele mai naive şotii şcoleresti. Prin glume destul de prosteşti, poate şi cam cinice, stîrnea hazul celorlalţi, făcîndu-şi din aceasta un scop. Ba îşi sufla nasul într-un fel caraghios, cînd profesorul la lecţie îi punea vreo întrebare, reuşind astfel să provoace rîsul camarazilor şi al profesorului ; ba înfăţişa în dormitor un tablou vivant într-o poză cinică, în aplauzele tuturor ; ba executa exclusiv pe nas (cu destulă iscusinţă) uvertura din *Fra Diavolo* [52]. Printr-o neglijenţă voită, îşi atribuia nu se ştie ce notă de originalitate. În ultimul an de şcoală se apucă să scrie poezioare ruseşti. Limba neamului său o cunoştea destul de agramat, ca mulţi alţi conaţionali ai săi din Rusia. Înclinaţia pentru stihuri îl împrieteni cu un camarad posac şi cu o înfăţişare veşnic amărîtă parcă, fiul unui general sărac şi care trecea printre colegii lui de şcoală drept o viitoare glorie a literaturii ruse. Acesta îl luă sub protecţia sa. Întîmplarea făcu însă ca la vreo trei ani după absolvirea liceului acest camarad posac, care se lăsase între timp de cariera funcţionărească pentru a se consacra literaturii ruse şi care, drept consecinţă, umbla în ghete scîlciate şi dîrdîia de frig, fiind îmbrăcat toamna tîrziu într-un pardesiu uşor de vară, să-l întîlnească întîmplător lîngă podul Anicikov pe fostul său *protéjé* *, pe „Lembka", cum îi spuneau colegii săi

* Protejat. (Fr.)

de școală. Și ce credeți ? Era de nerecunoscut, încît omul se uită la el aproape uiuit. În fața lui stătea un tînăr îmbrăcat impecabil, cu favoriții ajustați îngrijit, de nuanță roșcată, *pince-nez*, în ghete de lac și în mănuși nou-nouțe, într-un palton larg de croială modernă și cu o servietă la subțioară. Lembke se arătă foarte amabil față de colegul său, îi dădu adresa lui și-l invită să vină pe la el într-o seară. Se constată cu acest prilej că el nu mai era „Lembka", ci von Lembke. Fostul său camarad se duse totuși să-l viziteze, probabil numai de ciudă. La intrare, în fața unei scări prea puțin prezentabile și nici pe departe luxoase, dar cu treptele acoperite cu preș roșu de postav, îl întîmpină un portar întrebîndu-l pe cine caută. Se auzi apoi răsunînd puternic, sus la etaj, un clopoțel. Dar în locul ambianței de bogăție și lux pe care vizitatorul se aștepta s-o vadă, îl găsi pe „Lembka" al său aciuat într-o cămăruță dosnică, întunecoasă și prost întreținută, despărțită în două printr-o draperie de culoare verde-închis, cu o mobilă tapisată în aceeași culoare, dar foarte veche, cu storuri de culoare verde pe niște ferestre înguste și înalte. Von Lembke stătea la o rudă a sa depărtată, un general, care îl proteja. Își întîmpină musafirul cu un aer cordial, se purtă cu multă seriozitate și cu o politețe amabilă. Discutară și despre literatură, dar în limitele cuvenite într-o conversație ocazională. Un lacheu cu cravată albă le servi ceai slab și cîte un fursec rotund minuscul și uscat. Furios, colegul lui ceru apă gazoasă. I se servi, dar cu oarecare întîrziere, fapt care îl făcu se pare pe Lembke să se simtă prost și să-l cheme a doua oară pe lacheu repetîndu-și dispoziția. Oferind musafirului să accepte o gustare, rămase vizibil mulțumit cînd acesta refuză și în sfîrșit plecă. Pe scurt, în acea vreme Lembke abia își începea cariera și stătea la acest general influent în calitate de conațional miluit.

Era perioada cînd el se topea de dragoste față de cea de a cincea fiică a generalului bucurîndu-se, se pare, de reciprocitate. Și totuși Amalia fu măritată, cînd îi sosi vremea, cu un bătrîn neamț, fabricant de băuturi spirtoase, vechi camarad al bătrînului general. Andrei Antonovici nu se tîngui prea mult, ci-și construi din carton un teatru. Cortina se ridica, apăreau niște actori care gesticulau ; lojile erau pline de spectatori, orchestra acționată de un mecanism trăgea din arcușuri pe strunele viorilor, capelmaistrul își mișca bagheta,

iar la parter cavalerii şi ofiţerii băteau din palme. Totul fusese făcut din hîrtie, totul fusese conceput şi executat personal de von Lembke ; asta îi luase o jumătate de an. Generalul convocă în mod special o reuniune intimă într-o seară şi capodopera fu demonstrată oaspeţilor. Toate cele cinci fiice ale generalului, printre care şi noua căsătorită Amalia, fabricantul ei şi celelalte domnişoare şi doamne cu nemţii lor s-au uitat cu mare interes şi au lăudat teatrul, după care s-a dansat. Lembke a rămas foarte mulţumit şi curînd s-a consolat definitiv.

Trecură ani şi cariera lui se preciză. Deţinuse mereu posturi prin instituţii importante şi totdeauna sub conducerea unor şefi de acelaşi neam cu el şi în sfîrşit ajunse la un grad foarte înalt pentru vîrsta lui. De mult dorea să se însoare şi de mult îşi căuta o pereche corespunzătoare. Pe ascuns de şefii săi trimisese redacţiei unei reviste o povestire, care însă nu mai văzu lumina tiparului. În schimb construi din carton un tren întreg de cale ferată şi cu acelaşi succes : călătorii ieşeau din gară cu valijoarele, rucsacurile, copiii şi căţeii lor şi intrau în vagoane. Conductorii şi îngrijitorii umblau încoace şi încolo, suna clopoţelul, se auzea semnalul de plecare şi trenul pornea. Realizarea acestei capodopere complicate i-a luat un an întreg de trudă migăloasă. Şi totuşi trebuia să se căsătorească. Cercul său de cunoştinţe era destul de larg, şi în bună parte format de lume nemţească ; dar frecventa şi cercurile ruseşti, bineînţeles la reuniunile şefilor săi. În sfîrşit, cînd împlini treizeci şi opt de ani, îi pică şi o moştenire. Decedase un unchi, brutar, lăsîndu-i prin testament treisprezece mii de ruble. Rămînea acum să se fixeze asupra unui post potrivit. Domnul von Lembke, cu tot nivelul destul de înalt al sferei sale de serviciu, era un om modest. S-ar fi mulţumit să i se dea conducerea unui serviciu cu atribuţii poate mai puţin prestigioase, dar cu administraţie independentă, în care să aibă drepturi depline de a dispune, să zicem, asupra recepţionării lemnelor livrate statului, sau chiar alt locşor de acest gen, dar la fel de mănos şi tihnit, unde să rămînă toată viaţa. Iată însă că în loc de o Minnă sau o Ernestină, cum se aştepta el, interveni în viaţa lui Iulia Mihailovna. Cariera lui săltă deodată pe o treaptă mai sus. Modestul şi conştiinciosul von Lembke simţi că şi el ar putea fi ambiţios.

Iulia Mihailovna poseda, conform tabelelor vechi de evidenţă cadastrală, vreo două sute de suflete la care se adăuga şi o considerabilă zestre de relaţii utile. Pe de altă parte von Lembke era frumos, iar ea depăşise vîrsta de patruzeci de ani. E de remarcat că el, încetul cu încetul, se îndrăgosti de dînsa cu adevărat, pe măsură ce se complăcea tot mai mult în situaţia de logodnic. În ziua cununiei îi trimise de dimineaţă nişte versuri. Toate acestea o încîntau, chiar şi versurile : patruzeci de ani sînt patruzeci de ani, nu te joci cu o astfel de cifră. Curînd după căsătorie el primi o şi mai sensibilă avansare în grad cu decoraţia aferentă, iar după aceea fu numit să conducă gubernia noastră.

Pregătindu-se să plece la noi, Iulia Mihailovna socoti necesar să-şi dădăcească puţin soţul. Era convinsă că nu e un om lipsit de capacităţi ; ştia să-şi facă apariţia şi să se prezinte cu demnitate ; să asculte cu un aer important şi să rămînă într-o tăcere gravă, aparent grăitoare ; îşi formase o ţinută de prestanţă ; ba, era capabil să rostească chiar şi un discurs ; ba mai avea şi niscai frînturi şi crîmpeie de idei ; prinsese omul şi spoiala unui liberalism necesar, la modă. Şi totuşi o neliniştea faptul că se arăta cam prea puţin receptiv şi, după atîta amar de căutare a unei poziţii bune în carieră, începuse acum să dea semne evidente că ar avea nevoie de linişte. Ea ar fi vrut să-i treacă ambiţia ei, cînd colo el se apucă deodată să construiască din mucava un templu ; păstorul apărea să-şi spună predica, credincioşii ascultau împreunîndu-şi cu evlavie mîinile pe piept, o doamnă îşi ştergea cu batista lacrimile, un bătrînel îşi sufla nasul ; la sfîrşit răsuna o minusculă orgă comandată anume din Elveţia, cu mare cheltuială. De cum află de existenţa ei, Iulia Mihailovna, aproape cu un fel de spaimă, îi confiscă opera pe loc, încuind-o în dulap ; în schimb îi îngădui drept mîngîiere să scrie un roman, dar fără să-şi dea în vileag această preocupare. Din nefericire, se putea întrevede în decizia aceasta o precumpănire uşuratecă a nechibzuinţei şi fanteziei asupra simţului măsurii. Soarta o ţinuse prea mult în situaţia de fată bătrînă. Ideile îi aţîţau vanitatea, una după alta, asaltîndu-i mintea surescitată. Nutrea gînduri ambiţioase, voia cu orice preţ să conducă gubernia, se vedea de pe acum înconjurată de o lume în plină admiraţie, îşi fixase şi direcţia de activitate. Von Lembke simţi cum începe să-l cuprindă

teama ; curînd însă intui, cu flerul lui funcționăresc, că de fapt nu ar avea de loc motive de îngrijorare pentru scaunul său de guvernator. Și într-adevăr, primele două, trei luni se scurseră chiar într-un climat de guvernare întru totul satisfăcător. Dar iată că se ivi Piotr Stepanovici și lucrurile luară o întorsătură mai mult decît bizară.

Fapt e că, dintru început chiar, tînărul Verhovenski manifestă o lipsă totală de respect față de Andrei Antonovici, arogîndu-și niște drepturi ciudate, iar Iulia Mihailovna, totdeauna atît de geloasă în ce privește prestigiul soțului ei, nu se arătase dispusă de loc să observe acest lucru ; în orice caz nu-i acorda nici o importanță. Tînărul deveni favoritul ei ; mînca, bea și aproape că dormea în casa lor. Von Lembke începu să se apere, îi spunea în fața lumii „tinere", îl bătea ocrotitor pe umăr, dar cu aceasta nu reuși de loc să se impună : Piotr Stepanovici părea mereu că își rîde de el pe față, chiar și atunci cînd îi vorbea cu toată seriozitatea, iar în prezența altora îi spunea cele mai surprinzătoare lucruri. Într-o zi, întorcîndu-se acasă, Lembke îl găsi pe tînăr în cabinetul său, dormind pe canapea fără să-i fi cerut voie. Acesta se justifică prin aceea că intrînd și negăsindu-l acasă „a profitat de ocazie ca să tragă un pui de somn". Von Lembke se simți ofensat și se plînse iar soției ; ea își bătu joc de enervarea lui și făcu remarca usturătoare că probabil el nu știe să se impună ; cel puțin față de dînsa „acest băiețandru" nu-și permite niciodată familiarități ; de altfel, „este cam naiv, simplu și de o prospețime sufletească, care iese, ce-i drept, din cadrul uzanțelor societății". Von Lembke se bosumflă. Dar ea reuși să-i împace. Fără să-și fi cerut formal scuze, Piotr Stepanovici scăpă nu știu cum printr-o glumă plată, care în alte împrejurări ar fi apărut drept o nouă jignire, dar în cazul de față fusese acceptată ca un semn de căință. Vulnerabilitatea lui Andrei Antonovici rezida în faptul că avusese slăbiciunea chiar de la începutul cunoștinței lor să-i mărturisească că scrie un roman. Închipuindu-și că are de-a face cu un tînăr cu sufletul vibrînd de poezie și visînd de mult să găsească un ascultător receptiv îi citi chiar în primele zile de cunoștință două capitole din opera sa. Acesta ascultase fără să-și ascundă plictiseala, căscînd nepoliticos și fără să fi exprimat măcar o laudă, dar la plecare îi ceruse totuși manuscrisul ca să-și facă o părere citindu-l în liniște

acasă, iar Andrei Antonovici i-l încredinţase. De atunci manuscrisul nu-i fusese restituit, deşi nu era zi ca tînărul să nu vină în casa lor, iar la întrebările lui, de fiecare dată, răspundea doar prin rîs ; în cele din urmă îi declară că-l pierduse undeva pe stradă chiar în ziua cînd îl primise. Aflînd despre toate acestea, Iulia Mihailovna se supără foc pe soţul ei.

— Nu cumva i-ai spus despre templu ? se alarmă ea aproape speriată.

Von Lembke pur şi simplu căzu pe gînduri, iar prea multă îngîndurare îi fusese interzisă de medici, ca fiindu-i dăunătoare. Afară de faptul că-i picară pe cap o mulţime de complicaţii survenite prin gubernie, despre care vom vorbi mai jos, căpătase omul şi o belea de cu totul altă natură, strict intimă : se simţea atins nu numai în orgoliul lui de şef suprem al guberniei, dar şi în străfundurile ascunse ale inimii. Cerînd-o în căsătorie pe Iulia Mihailovna, Andrei Antonovici nu şi-ar fi închipuit niciodată posibilitatea vreunor neînţelegeri sau disensiuni în viitor. Astfel îşi închipuia el căsnicia de o viaţă întreagă, visînd la Minna şi Ernestina. Simţea că nu este în stare să facă faţă vreunei furtuni familiale. Dar iată că Iulia Mihailovna avu cu el în cele din urmă o explicaţie deschisă.

— N-ai de ce să te formalizezi de toate astea, zise ea, fie chiar şi pentru motivul prea evident că tu eşti întreit mai rezonabil şi infinit superior ca poziţie pe scara ierarhiei sociale. Băiatul acesta mai are numeroase metehne rămase de pe urma deprinderilor anterioare de liber-cugetător şi pe care eu le consider pur şi simplu mofturi ştrengăreşti ; nu poţi să-l schimbi dintr-o dată, ci treptat. Trebuie să preţuim tineretul nostru ; eu procedez cu blîndeţe şi bunăvoinţă şi izbutesc să-i reţin de pe marginea prăpastiei.

— Dar e o gură-spartă şi vorbeşte dracu ştie ce, obiectă von Lembke. Nu mai pot tolera ca în public şi în prezenţa mea să afirme cum că guvernul încurajează beţia, înlesnind poporului consumul de vodcă, anume ca să-l abrutizeze şi în felul acesta să-l împiedice de a se răscula. Gîndeşte-te în ce situaţie sînt pus eu cînd trebuie să ascult toate acestea în faţa lumii.

Spunînd acest lucru von Lembke îşi aduse aminte conversaţia sa recentă cu Piotr Stepanovici. În speranţa naivă că îl va dezarma pe tînăr prin liberalismul său, îi arătă colecţia

sa personală de felurite proclamaţii, ruseşti şi din străinătate, pe care şi-o adunase cu grijă începînd din anul 1859, mai mult dintr-o utilă curiozitate, decît ca un simplu amator. Piotr Stepanovici, ghicindu-i intenţia, declară brutal că într-un singur rînd al unora dintre manifeste există mai mult sens decît într-o cancelarie întreagă, „inclusiv cancelaria dumneavoastră", aş zice eu.

Lembke se simţi şocat.

— Dar e prea devreme, prea devreme pentru noi aşa ceva, murmură el aproape rugător, arătînd spre colecţia de manifeste.

— Nicidecum ; din moment ce vă este teamă, înseamnă că nu este devreme.

— Şi totuşi există aici, de pildă, un îndemn la dărîmarea bisericilor.

— Şi de ce nu, adică ? Dumneavoastră sînteţi doar un om inteligent şi desigur nu credeţi în Dumnezeu, şi înţelegeţi prea bine că aveţi nevoie de credinţă numai pentru abrutizarea poporului. Adevărul este mai cinstit decît minciuna.

— De acord, de acord, sînt perfect de acord cu dumneata, şi totuşi e prea devreme, prea devreme pentru noi... îşi încreţea rădăcina nasului şi fruntea von Lembke.

— Atunci ce fel de funcţionar al guvernului sînteţi, dacă personal sînteţi de acord cu însuşi faptul dărîmării bisericilor şi al ridicării ciomegelor împotriva Petersburgului, şi toată obiecţiunea dumneavoastră se reduce doar la o chestiune de termen ?

Prins cu vorba atît de brutal şi profund vexat, Lembke îşi pierdu cumpătul.

— Nu, nu ; nu este de loc aşa, se împotrivi el cu înfocare, întărîtîndu-se din ce în ce mai mult în amoru-i propriu zgîndărit, dumneata ca om tînăr, şi mai ales necunoscînd scopurile noastre, greşeşti. După cum am înţeles, dragul meu Piotr Stepanovici, dumneata ne consideri pe noi funcţionari ai guvernului ? Aşa. Funcţionari cu drept de iniţiativă personală ? Aşa. Dar ia să vedem, cum acţionăm noi ? Noi purtăm toată răspunderea ; şi de fapt, dacă privim lucrurile în finalitatea lor, şi noi, ca şi voi, servim aceeaşi cauză comună. Atîta doar că noi proptim ceea ce voi zdruncinaţi şi ceea ce fără de noi s-ar fi desfăcut urnindu-se în toate direcţiile. Noi nu vă sîntem duşmani, nicidecum, noi vă spunem : mergeţi

înainte, progresaţi, zdruncinaţi chiar, adică tot ce este vechi şi trebuie modificat ; dar tot noi sîntem aceia care, la nevoie, vom trebui să vă ţinem în limitele necesare, salvîndu-vă astfel de voi înşivă, pentru că fără noi aţi răvăşi doar întreaga Rusie, privînd-o de înfăţişarea ei decentă, iar sarcina noastră este tocmai salvgardarea acestei înfăţişări decente. Înţelegeţi dar, că noi şi voi avem nevoie unii de alţii. În Anghia *whigs* şi *tories* sînt la fel necesari în mod reciproc. Aşadar ; noi sîntem *tories,* iar voi *whigs,* aşa înţeleg eu lucrurile.

Andrei Antonovici începu să devină emfatic. De pe timpul cînd era la Petersburg încă îi plăcea să vorbească lucruri inteligente şi în spirit liberal, dar mai ales cînd ştia că nimeni nu trage cu urechea. Piotr Stepanovici tăcea cu un aer neobişnuit de serios pentru el. Aceasta îl stimula şi mai mult pe orator.

— Ştii dumneata că eu, „stăpînul guberniei", continuă el preumblîndu-se prin cabinet, ştii dumneata că eu din cauza multiplelor mele obligaţii nu pot să îndeplinesc nici una din ele, iar pe de altă parte aş putea tot atît de bine să-ţi spun că nici n-am ce face aici. Tot secretul constă în faptul că toate sînt în funcţie de vederile guvernului şi depind de guvern. Dacă guvernul din cine ştie ce consideraţiuni politice, sau pentru potolirea pasiunilor, instaurează chiar şi o republică, să zicem, dar totodată întăreşte puterea guvernatorilor, ei bine, şi noi guvernatorii înghiţim republica ; şi nu numai republica : înghiţim tot ce vreţi ; eu cel puţin simt că sînt gata... Într-un cuvînt, dacă guvernul îmi cere telegrafic *activité dévorante* *, desfăşor şi eu *activité dévorante.* Eu am declarat aici categoric : „Domnilor, pentru echilibrul şi propăşirea tuturor instituţiilor guberniale se cere un singur lucru : întărirea puterii guvernatorilor". Să vezi, este necesar ca toate aceste instituţii — fie ale zemstvei [53], fie judecătoreşti — să aibă, ca să zic aşa, o existenţă dublă, adică este necesar ca ele să existe (sînt absolut de acord că aşa ceva este necesar), iar pe de altă parte este necesar ca ele să nu existe. Totul depinde de vederile guvernului. Va veni la un moment dat un suflu ca instituţiile să fie necesare, şi ele vor apărea imediat în gubernia mea. Va dispare această nece-

* Activitate turbată. (Fr.)

sitate şi nimeni nu le va mai găsi la mine. Iată ce înţeleg eu prin *activité dévorante,* care însă nu va putea exista fără întărirea puterii guvernatorilor. Vorbim aici între patru ochi. Ştii, am şi comunicat la Petersburg că am nevoie de o santinelă specială la uşa reşedinţei particulare a guvernatorului. Aştept răspunsul.

— Aveţi nevoie de două, zise Piotr Stepanovici.

— De ce adică două? se opri în faţa lui von Lembke.

— Pentru că o singură santinelă e prea puţin, ca să vă faceţi respectat. Aveţi nevoie negreşit de două.

Faţa lui Andrei Antonovici se contractă într-o grimasă convulsivă.

— Dumneata... îţi permiţi prea mult, Piotr Stepanovici. Profiţi de bunătatea mea, îmi spui tot felul de impertinenţe şi faci aici pe *bourru bienfaisant* *...

— Mă rog, murmură Piotr Stepanovici, şi totuşi dumneavoastră ne deschideţi nouă drumul şi ne pregătiţi succesul.

— Adică cui anume nouă şi ce fel de succes? îl privi uluit von Lembke, dar nu primi nici un răspuns.

Iulia Mihailovna, ascultîndu-i raportul despre această conversaţie, se arătă foarte nemulţumită.

— Doar nu pot, se justifică von Lembke, să-l tratez cu autoritatea de şef pe favoritul tău şi încă într-o discuţie între patru ochi... Mai scap cîte o vorbă... în bunătatea inimii mele.

— Exagerat de bună. Nici n-am ştiut că ai o colecţie de manifeste, fă bine şi mi-o arată.

— Dar... mi le-a cerut să i le dau pentru o zi.

— Şi le-ai dat, iar! se supără Iulia Mihailovna. Ce lipsă de tact!

— Trimit acuma să le ia înapoi.

— Nu ţi le dă.

— Îi impun! se aprinse von Lembke şi sări de pe locul lui. Cine este el ca să mă tem atîta de dînsul şi cine sînt eu ca să nu pot face nimic?

— Stai jos şi linişteşte-te, îl opri Iulia Mihailovna. Îţi voi răspunde la prima întrebare: am despre el nişte referinţe de recomandare excelente; e un tînăr capabil şi uneori spune nişte lucruri foarte inteligente. Karmazinov m-a asigurat că el are relaţii aproape peste tot şi o influenţă extraordinară

* Bădăran binevoitor. (Fr.)

asupra tineretului din capitală. Iar dacă prin el îi voi atrage pe toți, grupîndu-i în jurul meu, îi voi feri de pierzanie, deschizînd perspective noi ambiției lor. Îmi este devotat din toată inima și mă ascultă în toate.

— Dar dacă în timp ce tu îi ocrotești, ei vor face... dracu știe ce. Desigur, este o idee... se apăra vag von Lembke, dar... uite, aud că în județul V. au apărut niște manifeste.

— Dar zvonul acesta a circulat încă vara trecută, manifeste, bancnote false și mai știu eu ce, și totuși pînă acum n-au pus mîna pe nici una. Cine ți-a spus?

— Am auzit de la von Blum.

— Ia lasă-mă cu von Blum al dumitale; să nu mai aud pomenindu-se numele lui!

Iulia Mihailovna se înfurie și timp de un minut nici nu mai fu în stare să scoată o vorbă. Von Blum era unul din funcționarii cancelariei guberniale pe care ea prinsese o ură deosebită. Dar despre aceasta vom mai vorbi.

— Te rog să n-ai nici o grijă în privința lui Verhovenski, conchise ea, dacă ar fi participat la vreo strengărie oarecare, nu ți-ar fi vorbit așa cum vorbește cu tine și cu toți cei de aici. Palavragiii nu sînt primejdioși, ba aș putea să-ți spun și altceva: de-ar fi să se întîmple ceva, eu prima voi afla prin el. Îmi este devotat în mod fanatic, fanatic.

Notez, anticipînd evenimentele, că dacă n-ar fi tronat aici ambiția nemăsurată și prezumțiozitatea Iuliei Mihailovna, poate că nici nu s-ar fi întîmplat tot ceea ce au izbutit să facă la noi acești indivizi mizerabili. Ea poartă o mare răspundere!

Capitolul al cincilea

ÎN AJUNUL SERBĂRII

I

Sărbătoarea inițiată de Iulia Mihailovna pe bază de liste de subscripție în folosul institutoarelor din gubernia noastră se amînase de cîteva ori. Printre cei care se înghesuiau în jurul soției guvernatorului erau nelipsiți Piotr Stepanovici,

neînsemnatul funcționar Leamșin, care îndeplinea diferite comisioane mărunte și care într-o vreme frecventase reuniunile lui Stepan Trofimovici, iar acum intrase deodată în grațiile Iuliei Mihailovna pentru că știa să cînte la pian ; adesea Liputin, pe care Iulia Mihailovna îl desemnase ca viitor redactor-șef al proiectatului ziar independent gubernial, cîteva doamne și domnișoare și în sfîrșit Karmazinov însuși care, deși nu era prezent mereu, se anunțase solemn și cu un aer satisfăcut că va oferi publicului o surpriză plăcută cu prilejul „cadrilului literaturii". Listele de subscripție și cele cu donații însumară un număr impresionant de semnături ; figura în ele întreaga elită a orașului ; erau acceptate să subscrie însă și persoane de rînd, dacă veneau, bineînțeles, cu donații de bani. Iulia Mihailovna declarase că uneori este cazul să se îngăduie și un amestec între clase sociale, „altfel cine să-i lumineze pe acești oameni sărmani ?" Se constitui un comitet neoficial dintre intimii casei guvernatorului, care hotărî ca festivitatea să aibă un caracter democratic. Abundența subscripțiilor ispitea la cheltuieli ; se urmărea o realizare nemaipomenită din care cauză interveniseră atîtea amînări. Tot nu se puteau decide unde să organizeze balul : în imensa casă a soției mareșalului nobilimii, care își oferise saloanele în acest scop, sau la Varvara Petrovna, în conacul Skvoreșniki ? Skvoreșniki se aflau la o distanță destul de apreciabilă de oraș, dar mulți membri ai comitetului erau de părere că acolo lumea „se va simți mai liberă". Personal Varvara Petrovna ar fi fost încîntată ca balul de seară să aibă loc la dînsa. E greu de spus pentru ce această femeie mîndră căuta atît de mult să-i intre în voie Iuliei Mihailovna. Probabil, îi plăcea faptul că și aceasta, la rîndul ei, aproape se umilea în fața lui Nikolai Vsevolodovici și era mai amabilă cu el decît cu oricare altul. Repet încă o dată : Piotr Stepanovici nu înceta să acrediteze în casa guvernatorului o idee lansată înainte, insinuînd în șoaptă că Nikolai Vsevolodovici este un om cu foarte misterioase relații în cele mai misterioase cercuri și, desigur, se află aici într-o misiune specială.

Stranie stare de spirit domnea într-adevăr la noi pe atunci ! Mai ales în societatea cucoanelor apăruse un fel de frivolitate și nu s-ar putea spune că acest lucru nu se pro-

dusese dintr-o dată. Se instaurase o atmosferă de exuberanţă nestăpînită, uşuratică, lipsită de jenă şi nu totdeauna agreabilă. Devenise la modă un fel de zvăpăiere deşucheată a minţilor şi ideile cele mai anapoda erau întîmpinate cu entuziasm. Mai tîrziu, după ce evenimentele se consumară, lumea o învinui pe Iulia Mihailovna, anturajul ei şi influenţa acestuia ; dar nu-mi vine să cred că toate se datorau exclusiv Iuliei Mihailovna şi că ea e unica vinovată. Dimpotrivă, foarte mulţi, la început, se întreceau în laude la adresa soţiei noului guvernator, relevîndu-i meritele de a fi ştiut să unească societatea şi să creeze o atmosferă destinsă. Avuseseră loc chiar şi cîteva fapte scandaloase în care Iulia Mihailovna realmente n-a avut nici o vină ; dar pe atunci toată lumea rîdea şi se distra, şi nu s-a găsit nimeni care să-i oprească. A rezistat, ce e drept, ţinîndu-se deoparte, un grup destul de numeros, care-şi formase o părere aparte asupra cursului evenimentelor de atunci ; dar nici aceştia nu-şi exprimau nemulţumirea ; ba chiar zîmbeau.

Mi-aduc aminte că se formase atunci, nu ştiu cum de la sine, un cerc destul de larg al cărui centru poate că într-adevăr se afla în salonul Iuliei Mihailovna. În cadrul acestui cerc mai intim, adunat în jurul ei, se îngăduiau, desigur, printre tineri, tot felul de şotii, într-adevăr uneori destul de deplasate. Din acest cerc făceau parte printre altele şi cîteva doamne chiar fermecătoare. Tineretul organiza picnicuri, serate, uneori plimbări prin oraş în cavalcade întregi, în trăsuri sau călare. Se pasionau după tot felul de năstruşnicii, şi uneori le inventau anume numai pentru a creea motive de distracţie şi istorioare de povestit. Îşi făceau de cap, ca şi cum ar fi nimerit în tîrgul de pomină Glupov *. Grupul lor fusese poreclit „farseurii", pentru că nu se dădeau înapoi de la nimic. S-a întîmplat astfel ca soţia unui locotenent din localitate, o bruneţică foarte tînără, deşi cam anemică din cauza condiţiilor proaste de trai în casa bărbatului ei, la una din serate, dintr-o pornire superficială, să se aşeze la masa de joc, în speranţa că o să cîştige la cărţi, o să-şi cumpere o mantilă, şi în loc de asta s-a pomenit că a pierdut cincispre-

* Glupov — derivă de la cuvîntul *glupîi* (prost, tîmp) ; Glupovo este şi denumirea oraşului fictiv din romanul satiric *Istoria unui oraş* de Saltîkov-Şcedrin.

zece ruble. De frica bărbatului şi neavînd cu ce să plătească, aducîndu-şi aminte de îndrăzneala ei de altădată, se hotărî să ceară discret împrumut suma respectivă, chiar acolo la serată, fiului primarului oraşului nostru, un tînăr păcătos, depravat de timpuriu. Acesta nu numai că o refuză, dar se mai duse să-i spună şi soţului rîzînd în hohote. Locotenentul, care într-adevăr o ducea cam greu, trăind numai din salariu, aducîndu-şi acasă soţia, o bătu pînă o snopi, cu toate ţipetele, strigătele şi rugăminţile bietei femei, care în genunchi îi cerea iertare. Acest caz revoltător nu stîrni în oraş decît hohote de rîs şi, cu toate că biata soţie de locotenent nu făcea parte din societatea din anturajul Iuliei Mihailovna, una din doamnele „cavalcadei", o fiinţă excentrică şi năstruşnică, care o cunoştea pe ofiţereasă, trecu pe la dînsa şi pur şi simplu o luă la ea acasă. Aici o înconjurară tinerii zurlii, o copleşiră cu atenţii, îi făcură nenumărate cadouri şi o ţinură acolo patru zile, fără s-o lase să se întoarcă acasă. Rămase astfel la doamna aceasta smintită şi zile întregi merse cu ea în trăsură şi cu întreaga societate, care se distra plimbîndu-se prin oraş, participînd la petreceri şi dansuri. Toţi o îndemnau să-l dea pe soţ în judecată, să facă scandal. Făgăduiau s-o susţină cu toţii, depunînd ca martori. Soţul tăcea, neîndrăznind să lupte. În cele din urmă, biata femeie îşi dădu seama că dăduse de bucluc şi, nici vie nici moartă, fugi a patra zi, la adăpostul întunericului, la soţ. Nu s-a aflat exact ce s-a petrecut între ofiţer şi soţia lui ; dar timp de două săptămîni obloanele de la ferestrele casei scunde în care locotenentul îşi închiriase locuinţa nu se mai deschiseră. Iulia Mihailovna îi dojeni pe zurbagii şi rămase foarte nemulţumită de fapta doamnei excentrice, cu toate că aceasta îi prezentase în mod special pe soţia locotenentului chiar în ziua răpirii. Dar toate acestea fură curînd uitate.

Şi mai bătătoare la ochi fu purtarea turbulentă a grupului într-un alt caz petrecut în casa unui modest funcţionar, dar bun familist, demn de tot respectul. Un tînăr dintr-un judeţ vecin, tot mic funcţionar, după multe stăruinţi pe lîngă acesta, reuşi să-i obţină consimţămîntul de a se căsători cu fiica lui, o fetiţă de şaptesprezece ani, cunoscută în tot oraşul prin frumuseţea ei. Curînd se află însă că în prima noapte de căsătorie tînărul soţ se purtă foarte urît cu frumoasa june răzbunîndu-se pentru insistenţele umilitoare cu care o obţinuse.

Leamşin, care fusese aproape martor ocular la această istorie, întrucît se îmbătase la nuntă şi rămăsese peste noapte în casa socrului, a doua zi dis-de-dimineaţă trecu pe la toţi făcînd cunoscută această ştire senzaţională. Imediat se formă un grup de vreo zece tineri, toţi călări, unii chiar pe cai căzăceşti închiriaţi, ca de pildă Piotr Stepanovici şi Liputin ; acesta cu toată vîrsta lui participa aproape la toate aventurile zgomotoase ale tineretului nostru fluşturatic. Cînd tînăra pereche apăru în stradă într-o trăsură, făcînd vizitele de rigoare statornicite de obiceiul locului pentru a doua zi după cununie, orice s-ar fi întîmplat între timp, întreaga cavalcadă înconjură în chip de escortă trăsura şi cu rîsete şi strigăte voioase îi însoţi toată dimineaţa prin oraş. E adevărat că nimeni dintre ei nu intra prin case, ci aşteptau călare în faţa porţilor ; nu şi-au permis să aducă nici un fel de jignire specială mirelui şi miresei şi totuşi provocară un scandal. Tot oraşul se umplu de vorbe. Bineînţeles, toată lumea rîdea în hohote. Dar de data aceasta se revoltă von Lembke care ţinu să aibă cu Iulia Mihailovna o discuţie aprinsă. Aceasta, la rîndul ei, se supără şi hotărî pe loc să refuze zurbagiilor accesul în casa ei. Dar a doua zi îi iertă cedînd în faţa stăruinţelor lui Piotr Stepanovici şi a cîtorva cuvinte spuse de Karmazinov. Acesta găsi „gluma" destul de spirituală.

— Cadrează perfect cu moravurile de aici, zise el, şi în orice caz nu este lipsit de originalitate şi... îndrăzneală ; uitaţi-vă, toată lumea rîde şi numai dumneavoastră sînteţi indignată.

Dar se petrecură şi năzbîtii evident intolerabile, cu anumită tendenţiozitate.

În oraş apăruse o colportoare de cărţi bisericeşti ; o femeie respectabilă, deşi dintr-un mediu de tîrgoveţi. Atrăsese atenţia pentru că în presa din capitală apăruseră nişte articole interesante despre aceste colportoare. Ticălosul de Leamşin se distinse şi aici ; cu ajutorul unui absolvent al seminarului teologic, care îşi pierdea vremea degeaba în aşteptarea unui post de învăţător la vreo şcoală, strecură pe furiş în sacul colportoarei, în timp ce se făcea că vrea să cumpere cărţi, un teanc întreg de fotografii pornografice din străinătate, dăruite de cineva anume în acest scop, iar după cum s-a aflat mai pe urmă de un bătrînel foarte onorabil, al cărui nume omit să-l menţionez, care purta o decoraţie impunătoare şi căruia îi

plăcea, după propria-i expresie, „rîsul sănătos şi gluma veselă". Cînd biata femeie începu să-şi scoată din sac cărţile sfinte ca să le expună spre vînzare în piaţa mare a oraşului, căzură risipindu-se pe caldarîm şi fotografiile. Se stîrniră rîsete şi murmure de indignare ; mulţimea se îmbulzi, se auziră ocări ; n-ar fi scăpat femeia nici de bătaie, probabil, dacă n-ar fi intervenit poliţia. Colportoarea de cărţi bisericeşti fu băgată la zdup şi numai către seară, prin intervenţia lui Mavriki Nikolaevici, care aflase indignat amănuntele ascunse ale acestei istorii urîte, femeia a fost eliberată şi condusă pînă la marginea oraşului. Aici Iulia Mihailovna îi interzise categoric lui Leamşin să-i mai calce pragul, dar în aceeaşi seară ai noştri, apărînd în grup compact, îl aduseră şi pe el anunţînd că dumnealui a compus o nouă bucată cu totul originală la pian, convingînd-o să-i îngăduie doar să se producă. Pieseta într-adevăr se dovedi să fie foarte amuzantă, avînd şi un titlu caraghios : „Războiul franco-prusian". Se începea prin intonarea impresionantă a sunetelor *Marsiliezei :*

„Qu'un sang impur abreuve nos sillons !" ★

Răsunau în introducerea aceasta accente de trufaşă sfidare, beţia viitoarelor victorii. Iată însă că, printre măsurile meşteşugit variate ale imnului, de undeva de alături, jos de tot, într-un colţişor, dar foarte aproape, încep să se furişeze sunetele răutăcioase ale melodiei *Mein lieber Augustin* ★★. *Marsilieza* nu le observă, *Marsilieza* e în culmea freneziei majestuoase ; dar *Augustin*-ul se întăreşte, *Augustin*-ul devine tot mai obraznic, şi iată că măsurile *Augustin*-ului încep neaşteptat să coincidă cu măsurile *Marsiliezei.* Aceasta pare să înceapă a da semne de supărare ; observă în sfîrşit *Augustin*-ul, vrea să se descotorosească de el, să-l alunge ca pe o muscă sîcîitoare, dar *Mein lieber Augustin* s-a prins de ea bine ; e vesel şi sigur de el ; e fericit şi obraznic ; şi *Marsilieza* deodată se prosteşte : nu mai ascunde că e jignită şi enervată ; răsună acum în ţipete de indignare, în lacrimi şi jurăminţi, cu mîinile întinse către providenţă :

„Pas un pouce de notre terrain, pas une pierre de nos forteresses ! ★★★

★ Sîngele spurcat să stropească ogoarele noastre ! (Fr.)

★★ Iubitul meu Augustin. (Germ.)

★★★ Nici o palmă de pămînt, nici o piatră din zidurile cetăţilor noastre ! (Fr.)

Dar este nevoită să cînte acum în același tact cu *Mein lieber Augustin*. Apoi melodia ei, într-un mod stupid, se transformă în *Augustin*, se pleacă, se stinge. Din cînd în cînd doar, printr-o tresărire convulsivă, se mai aude iar : *qu'un sang impur...*", pentru ca imediat să sară pe melodia urîtă a valsului. Și iat-o resemnîndu-se complet : este Jules Favre plîngînd la pieptul lui Bismarck și cedînd totul, totul... Dar acum devine furios *Augustin*-ul : se aud sunete răgușite, se simte berea băută peste măsură, furia lăudăroșeniei, pretențiile de multe miliarde, de țigări de foi fine, de șampanie, de ostatici ; *Augustin*-ul se transformă într-un urlet turbat... Războiul franco-prusian se termină. Ai noștri aplaudă, Iulia Mihailovna zîmbește și zice : „Ei, cum să-l dai afară !?" Pacea e încheiată. Avea într-adevăr talent ticălosul. Stepan Trofimovici mă asigura într-o zi că cele mai alese talente artistice pot fi și niște nemernici oribili și că una pe alta nu se exclude. A circulat apoi zvonul că Leamșin șterpelise această piesetă de la un tînăr talentat, dar modest, un cunoscut de al său venit în trecere, și rămas necunoscut ; să lăsăm însă asta. Acest nemernic care cîțiva ani la rînd se tot învîrtise prin preajma lui Stepan Trofimovici, reprezentînd la seratele lui, la cerere, tipuri de ovreiași, spovedania unei bătrîne surde, nașterea unui prunc, acum caricaturiza, printre altele, la Iulia Mihailovna, și cu destul succes uneori, chiar pe Stepan Trofimovici însuși, în chip de „liberal din deceniul al cincilea". Toată lumea se prăpădea de rîs, încît de fapt era aproape imposibil să fie alungat : devenise prea necesar. Unde mai pui că intrase sub pielea lui Piotr Stepanovici, care la rîndu-i cîștigase între timp o influență ciudată asupra Iuliei Mihailovna...

Nu m-aș fi referit la acest nemernic în mod special și nici n-ar merita să ne ocupăm atîta de el ; dar aci s-a produs o istorie revoltătoare în care se spune că și el a luat parte, iar cazul acesta n-aș putea să-l omit din cronica mea.

Într-o bună dimineață se răspîndi prin tot orașul știrea despre o faptă odioasă și revoltătoare de profanare. La intrarea în imensa piață de mărfuri a orașului se afla o veche biserică a Nașterii Maicii Domnului, cel mai remarcabil monument istoric din acest oraș străvechi. La poarta ogrăzii, din vechime, fusese pusă o icoană mare a Maicii Domnului, fixată în zid și apărată de un grilaj. Și iată că peste noapte icoana

aceasta fusese jefuită ; geamul chiotului spart, grilajul smuls, şi din cunună şi odăjdii fuseseră scoase cîteva pietre şi perle, nu se ştie dacă erau sau nu atît de preţioase ca valoare. Aspectul cel mai grav al acestui furt îl constituia însă faptul că se comisese totodată şi un act absurd de blasfemie : în spatele geamului spart al icoanei fusese găsit, se spune, un şoarece viu. Se ştie precis acum, după patru luni, că furtul fusese săvîrşit de ocnaşul Fedka, dar nu se ştie cum şi de ce a fost implicat apoi şi Leamşin. Pe atunci nimeni nu pomenea numele lui şi nu-l bănuia, acum însă toată lumea susţine că el ar fi introdus acolo şoarecele. Mi-aduc aminte că autorităţile noastre îşi cam pierduseră capul în faţa acestui caz. Lumea se îmbulzi la locul infracţiunii chiar de dimineaţă. O mulţime de cel puţin o sută de oameni se găsea acolo tot timpul. Unii veneau, alţii plecau. Cei care se apropiau îşi făceau semnul crucii, sărutau icoana ; se depuneau şi ofrande ; un călugăr adusese pentru aceasta o tavă şi abia către ora trei autorităţile se dumeriră că ar putea ordona oamenilor să nu staţioneze, ci rugîndu-se, sărutînd icoana şi depunîndu-şi obolul să-şi vadă de treburi. Acest caz abominabil produse cea mai deprimantă impresie asupra lui von Lembke. Iulia Mihailovna, după cum mi s-a transmis ulterior, s-ar fi exprimat că începînd din dimineaţa aceasta fatală ea observase la soţul ei acea stare de depresiune ciudată, care nu-l mai părăsi după aceea pînă la plecarea lui definitivă, cu două luni în urmă, pe motiv de boală, şi care îl însoţea, se pare, şi acum în Elveţia, unde continuă să se odihnească după activitatea lui scurtă în gubernia noastră.

Mi-aduc aminte că pe la ora unu după prînz m-am dus şi eu în piaţă ; mulţimea stătea într-o tăcere gravă, posomorîtă. Dintr-o trăsură coborî un negustor gras şi galben la faţă, se închină pînă la pămînt, sărută icoana, depuse pe tavă o rublă, scoase un oftat, se urcă iar în trăsură şi plecă. Sosi şi o caleaşcă cu două dintre doamnele noastre de societate, însoţite de doi tineri din cunoscutul grup de poznaşi. Tinerii (dintre care unul nu era de loc aşa de tînăr) coborîră şi ei din trăsură şi-şi făcură loc prin mulţime spre icoană, înlăturînd destul de dispreţuitor pe cei care formau cercul. Nu găsiră de cuviinţă să se descopere, iar unul din ei îşi puse pe nas şi lornionul. În mulţime se auziră murmure, e adevărat cam surde. dar evident ostile. Tînărul cu lornion scoase din por-

tofelul ticsit de bancnote un bănuț de aramă și-l aruncă pe tavă. Amîndoi se întoarseră spre caleașcă rîzînd și vorbind tare. În clipa aceea deodată apăru călare Lizaveta Nikolaevna, însoțită de Mavriki Nikolaevici. Ea sări de pe cal, aruncă dîrlogii însoțitorului său, rămas din porunca ei călare, și se apropie de icoană exact în momentul cînd fusese aruncat acel bănuț. O roșeață de indignare îi năvăli pe obraz ; ea își scoase pălăria rotundă, mănușile, se lăsă în genunchi în fața icoanei, direct pe trotuarul murdar, și cu multă evlavie făcu trei închinăciuni pînă la pămînt, apoi își scoase portmoneul, dar constatînd că nu conține decît cîteva monezi de argint mărunte, își scoase repede cerceii cu briliante și-i puse pe tavă.

— Se poate, se poate ? Pentru podoaba icoanei ? întrebă ea cu tulburare pe călugăr.

— Se poate, răspunse acesta, orice obol este binecuvîntat.

Mulțimea tăcea, fără să manifeste nici un semn de aprobare sau dezaprobare ; Lizaveta Nikolaevna sări pe cal cu rochia mînjită de noroi și dispăru.

II

Două zile după cazul descris mai sus am întîlnit-o într-o societate numeroasă plecînd undeva în trei trăsuri, înconjurată de călăreți. Îmi făcu semn cu mîna să mă apropii, opri trăsura și-mi ceru stăruitor să mă alătur societății lor. Se găsi un loc în caleașcă și ea mă recomandă rîzînd voios însoțitoarelor sale, niște doamne luxos îmbrăcate, iar mie-mi explică că se proiectează o expediție extrem de interesantă. Rîdea în hohote și părea peste măsură de fericită. În ultima vreme începuse să fie de o veselie și voioșie aproape peste limite. Într-adevăr, expediția era cam excentrică : tot grupul pleca peste rîu, în casa negustorului Sevostianov, în curtea căruia, într-o clădire anexă, de vreo zece ani trăia în liniște, bunăstare și răsfăț cunoscutul, și nu numai la noi, dar și prin guberniile învecinate, ba chiar și în cele două capitale, Semion Iakovlevici, scrîntit întru Domnul, cu darul prezicerilor [54]. Îl vizita multă lume, mai ales venită din alte părți, rîvnind să-i audă vorba, să i se închine și să depună oboluri.

Aceste oboluri, uneori destul de importante, dacă nu dispunea de ele imediat însuşi Semion Iakovlevici, erau duse cu evlavie în bisericile Domnului şi mai ales în mănăstirea noastră Naşterea Domnului ; din partea mănăstirii în acest scop veghea în permanenţă pe lîngă Semion Iakovlevici un călugăr. Întreaga societate spera să aibă o aventură plină de haz şi veselie. Nimeni dintre ei încă nu-l văzuse pe Semion Iakovlevici. Numai Leamşin se dusese o dată acolo şi acum povestea că acesta poruncise să fie alungat cu un măturoi, ba aruncase cu mîna lui, în urmă-i, cu doi cartofi fierţi. Printre călăreţi îl observai pe Piotr Stepanovici, şi de data aceasta tot pe un cal căzăcesc închiriat, pe care se ţinea destul de neîndemînatec, precum şi pe Nikolai Vsevolodovici. Acesta nu se eschiva uneori de a lua parte la aceste petreceri comune şi în asemenea cazuri avea totdeauna o ţinută decent voioasă, deşi vorbea ca şi înainte puţin şi rar. Cînd alaiul ajunse, coborînd panta spre pod, în dreptul hotelului, cineva anunţă deodată că într-o cameră din hotel, fusese găsit chiar atunci un călător care se împuşcase şi că este aşteptată să sosească poliţia. Imediat altcineva făcu propunerea să ne ducem să-l vedem pe sinucigaş. Propunerea fu acceptată : doamnele noastre nu mai văzuseră niciodată un sinucigaş. Mi-aduc aminte că una din ele a spus atunci cu glas tare că „totul a ajuns atît de plictisitor, încît nu este cazul să ne sinchisim în ce priveşte natura distracţiei, numai să fie interesantă". Doar cîţiva rămaseră să aştepte în faţa intrării ; ceilalţi intrară grămadă în hotel pătrunzînd într-un culoar murdar şi printre ei, spre surprinderea mea, am văzut-o şi pe Lizaveta Nikolaevna. Camera celui ce se împuşcase era deschisă şi bineînţeles nimeni nu îndrăzni să nu ne lase să intrăm. Era un tînăr cu faţa aproape de adolescent, de vreo nouăsprezece ani, nu mai mult, probabil foarte drăguţ la chip, cu părul blond des, cu un oval al feţii regulat, cu o frunte pură frumoasă. Corpul lui intrase deja în stare de rigiditate cadaverică, şi chipul lui alb părea ca de marmoră. Pe masă zăcea un bileţel în care scrisese cu mîna lui să nu fie nimeni învinuit de moartea sa şi că s-a împuşcat din cauză că „a topit în chefuri" patru sute de ruble. Expresia „topit în chefuri" figura textual în bilet : în cele patru rînduri scrise erau trei greşeli gramaticale. Se căina în mod deosebit lîngă trupul lui un moşier gras, probabil un vecin al mortului, care trăsese într-o altă cameră a hotelului,

venit în chestiuni de afaceri. Din spusa acestuia reieşea că băiatul fusese trimis de familia sa, de mama văduvă, surori şi mătuşi din satul lor la oraş, ca sub îndrumarea unei rubedenii ce locuia acolo să facă diferite cumpărături pentru zestrea surorii lui mai mari, care urma să se mărite, şi să aducă aceste cumpărături acasă. Îi încredinţaseră cele patru sute de ruble, strînse cu greu de-a lungul cîtorva decenii, cu multă frică şi îngrijorare, însoţindu-l cu numeroase poveţe, rugăciuni şi binecuvîntări. Băiatul fusese pînă atunci foarte cuminte şi foarte serios. Sosind acum trei zile în oraş, nu se mai dusese la rubedenia sa, ci se oprise la hotel ducîndu-se direct la club în speranţa că o să găsească undeva în odăile din fund vreun cartofor ţinînd bancul sau vreun loc unde să se joace barbut, dar în seara aceea nu se înjghebase acolo nici un fel de joc de zaruri sau de cărţi. Întorcîndu-se în camera sa cam pe la miezul nopţii, el ceru să i se aducă şampanie, ţigări de foi de havana şi o cină compusă din şase sau şapte feluri de mîncare. Şampania îl ameţi, ţigările de foi îi făcură rău, încît nici nu se atinse de mîncăruri, culcîndu-se şi adormind fără cunoştinţă. Trezindu-se a doua zi, proaspăt ca un măr, plecă imediat într-o şatră de ţigani care îşi aşezase tabăra de petreceri peste rîu într-o suburbie despre care auzise în ajun la club şi timp de două zile nu mai apăru la hotel. În sfîrşit ieri, cam pe la ora cinci după-amiază, se întorsese beat, se culcase îndată şi dormise pînă la ora zece seara. Trezindu-se ceru o pîrjoală, o sticlă de château-yquem, nişte struguri, hîrtie, cerneală şi contul. Nimeni nu observase la el nimic neobişnuit. Era calm, blînd şi amabil. Se împuşcase probabil cam pe la miezul nopţii, deşi pare ciudat că nimeni nu auzise împuşcătura, ci se alarmară abia a doua zi pe la prînz. Bătură în uşă şi, neprimind nici un răspuns, o forţară. Sticla cu vin era pe jumătate golită, strugurii cam tot pe jumătate consumaţi. Se împuşcase cu un revolver mic cu trei ţevi drept în inimă. Cursese foarte puţin sînge ; revolverul căzuse din mîna lui pe covor. Tînărul stătea pe jumătate răzemat de canapea. Moartea survenise probabil fulgerător ; nici un semn de suferinţă, de agonie nu se observa pe chipul lui. Faţa avea o expresie calmă, aproape fericită, plină parcă de dor de viaţă. Toţi cei din grupul nostru îl cercetau cu privirile avide. În general orice nenorocire a semenului oferă întotdeauna ceva ce bucură privirea celorlalţi, oricine ar fi în cauză. Doam-

nele noastre se uitau în tăcere, în schimb însoţitorii lor excelară printr-o înaltă prezenţă de spirit şi cîteva remarci fine. Unul strecură că biatul găsise soluţia cea mai bună şi că n-ar fi putut proceda mai inteligent ; altul ţinu să releve faptul că măcar o clipă, dar cel puţin a trăit-o bine. Un al treilea trînti deodată : de ce oare la noi cazurile de sinucidere prin împuşcare sau spînzurare au devenit atît de frecvente, ca şi cum oamenii aceştia s-ar fi rupt din rădăcini, ca şi cum pămîntul le-ar fi fugit de sub picioare ? Priviri ostile curmară reflecţiile respectivului. În schimb Leamşin, care-şi făcea un titlu de onoare din rolul său de bufon, şterpeli de pe farfurie un ciorchine de struguri. Exemplul său îl urmă rîzînd un altul, iar un al treilea întinsese mîna spre sticla cu vin. Dar poliţaiul sosit între timp îl opri, ba îi şi pofti „să elibereze camera". Întrucît toată lumea privise îndeajuns, se supuseră fără obiecţiuni, deşi Leamşin se legase totuşi nu se ştie de ce de poliţai. Buna dispoziţie generală, rîsetele şi conversaţia voioasă crescu devenind aproape îndoit mai animată în tot restul drumului.

Sosirăm la Semion Iakovlevici exact la ora unu după-amiază. Porţile de la intrarea imensei case negustoreşti erau deschise şi accesul spre pavilion liber. De îndată se află că Semion Iakovlevici binevoieşte să-şi ia masa de prînz, dar că primeşte şi vizite. Întreg grupul pătrunse la el buluc. Camera în care primea şi mînca scrîntitul era destul de încăpătoare, cu trei ferestre şi o despărţitură din scînduri la mijloc de la un perete la altul, înaltă cam de un metru şi ceva, pînă la nivelul pieptului. Vizitatorii obişnuiţi rămîneau în faţa despărţiturii, iar cei norocoşi erau admişi după dispoziţa scrîntitului să treacă în al doilea compartiment printr-o uşiţă şi acolo erau aşezaţi, dacă binevoia el, pe nişte fotolii vechi de piele şi pe o canapea ; gazda trona totdeauna pe un fotoliu uzat de modă veche în stil voltairian. Era un om destul de voinic, cu faţa puhavă şi gălbejită, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, blond şi chel, cu părul rar pe locurile unde se mai păstrase, cu barba rasă, cu obrazul drept umflat şi cu o gură cam strîmbă, cu un mare neg lîngă nara stîngă, cu ochi mici, înguşti şi cu o expresie calmă, gravă şi somnoroasă a feţii. Era îmbrăcat în haine de croială nemţească, în surtuc negru. dar fără vestă şi fără cravată. De dedesubtul surtucului se vedea o cămaşă destul de groasă, dar albă, curată ; picioarele lui,

se pare bolnave, erau în pantofi de casă. Auzisem că pe vremuri fusese funcţionar, avînd şi un grad oarecare. Tocmai mîncase ciorbă de peşte şi se apucase de felul doi preferat : cartofi fierţi în coajă pe care îi mînca presărîndu-i cu sare. Altceva nu mînca niciodată ; bea mult ceai, fiind un mare amator. În preajma lui se învîrteau vreo trei servitori plătiţi de negustor ; unul din ei era îmbrăcat în frac, celălalt semăna cu un funcţionar, al treilea semăna cu un paraclisier. Mai era acolo şi un băiat de vreo şaisprezece ani, vioi şi sprinten în mişcări. Afară de acest personal de serviciu, asista şi un respectabil călugăr cu părul cărunt şi cam prea obez, ţinînd în mîini cutia milelor. Pe una din mese clocotea un samovar imens şi cu o tavă alături pe care se aflau peste douăzeci de pahare. Pe o altă masă, în partea opusă a camerei, erau aşezate darurile : cîteva căpăţîni şi pachete de zahăr, cîteva pachete de ceai, o pereche de pantofi brodaţi, un fular, o bucată de stofă, un balot de pînză şi altele. Obolurile băneşti intrau aproape în întregime în cutia călugărului. Camera era ticsită de lume, cam peste zece vizitatori, dintre cari doi şedeau dincolo de despărţitură, în compartimentul din fund, lîngă Semion Iakovlevici ; aceştia erau un bătrînel cărunt, închinător pe la locuri sfinte, pelerin din „prostime", şi un călugăr mic de statură şi uscăţiv, aflat în trecere, care şedea cuviincios, cu privirea plecată în pămînt. Toţi ceilalţi vizitatori stăteau în picioare în compartimentul din faţă, dincoace de despărţitură, tot mai mult lume de jos, afară de un negustor sosit dintr-o capitală de judeţ, un bărbos îmbrăcat în haine de tradiţională croială rusească şi care era cunoscut ca un om bogat, o doamnă din familie de nobili scăpătaţi şi un moşier. Cu toţii aşteptau să le pice norocul, neîndrăznind să deschidă gura ei înşişi. Vreo patru oameni stăteau în genunchi, dar cel mai mult atrăgea atenţia moşierul, un om gras de vreo patruzeci şi cinci de ani, care se lăsase în genunchi chiar lîngă despărţitură, în faţă, înaintea tuturor şi cu multă evlavie aştepta privirea binevoitoare sau cuvîntul lui Semion Iakovlevici. Stătea aşa cam de o oră, dar acesta nu-l lua în seamă. Doamnele noastre se îmbulziră chiar lîngă despărţitură, schimbînd şoapte vesele şi glumeţe. Cei aşezaţi în genunchi, ca şi ceilalţi vizitatori fură împinşi deoparte sau lăsaţi în spate, afară de moşier care rămăsese dîrz în faţă ţinîndu-se cu mîinile de despărţitură. Priviri curioase, avide şi vesele se aţintiră asupra lui

Semion Iakovlevici, deopotrivă cu lornioanele, ochelarii și chiar binoclurile de teatru ; Leamșin cel puțin se înarmase cu un binoclu. Semion Iakovlevici, calm și alene, se uită la toți cu privirea ochișorilor săi mici.

— Șolticarii, șolticarii, zise el cu o voce de bas, ușor spartă.

Toți cei din grupul nostru rîseră : „Ce însemna această vorbă ?“ Dar Semion Iakovlevici se afundă în tăcere, terminîndu-și mîncarea de cartofi. În sfîrșit, se șterse cu șervețelul la gură și i se servi ceaiul.

De obicei nu bea ceaiul singur, ci îl oferea și vizitatorilor, dar nu oricui, ci indicînd personal pe cel fericit. Dispozițiile acestea întotdeauna uimeau, prin neprevăzutul lor. Ocolind pe cei bogați și pe demnitari, îl indica pe un țăran sau o băbuță uitată de Dumnezeu pe lume ; altădată, ocolind pe cei săraci, ospăta pe vreun negustor gras, bogătan. Chiar și ceaiul era servit în diferite feluri, unii îl primeau cu zahărul pus în pahar, alții cu zahărul fărîmat bucăți lîngă pahar, alții îl primeau fără zahăr. De data aceasta norocul căzuse pe călugărul aflat în trecere, care căpătă un pahar cu zaharul înăuntru, și pe bătrînul pelerin care primi ceai fără zahăr. Iar călugărul gras cu cutia mînăstirii nu se știe de ce fu uitat, deși pînă atunci i se oferea zilnic cîte un pahar.

— Semion Iakovlevici, spuneți-mi ceva, am vrut atît de mult să vă fac cunoștința, gunguri surîzînd și mijindu-și ochii acea doamnă planturoasă din trăsura noastră, care făcuse observația de adineaori că nu trebuie să alegi distracția, amuzant să fie.

Semion Iakovlevici nici nu se uită la ea. Moșierul care stătea în genunchi oftă adînc și cu zgomot, de parcă ar fi fost ridicate și apăsate brațele unor foale imense.

— Cu zahăr în pahar ! indică deodată Semion Iakovlevici, arătînd spre negustorul bogătan ; acesta păși înainte și se opri lîngă moșier.

— Mai pune-i zahăr ! porunci Semion Iakovlevici, după ce paharul fusese umplut. Încă o porție ; și încă una, și încă una !

Adăugară zahăr și a treia, și a patra oară. Negustorul se apucă să bea siropul fără crîcnire.

— Doamne ! șopti mulțimea făcîndu-și cruce. Moșierul răsuflă iarăși adînc și zgomotos.

— Taică ! Semion Iakovlevici ! se auzi brusc glasul trist, dar atît de ascuțit încît nimeni nu s-ar fi așteptat să-l aibă

doamna cea săracă pe care ai noştri o împinseseră spre perete. De un ceas întreg, dragul meu, aştept binecuvîntarea. Rosteşte-ţi cuvîntul, lămureşte-mă pe mine, nefericita.

— Întreab-o, porunci Semion Iakovlevici servitorului cu înfăţişare de paraclisier.

Acesta se apropie de despărţitură.

— Ai îndeplinit ce ţi-a poruncit data trecută Semion Iakovlevici ? întrebă el pe văduvă, cu glas potolit şi măsurat.

— Cum s-o împlinesc, taică Semion Iakovlevici, cum aş fi putut s-o îndeplinesc, cu nişte oameni ca ei ! se tîngui văduva. Nişte fiare, se plîng împotriva mea la tribunal, ameninţă să facă jalbă la senat ; împotriva mamei care i-a născut !...

— Daţi-i !... arătă Semion Iakovlevici spre căpăţîna de zahăr.

Băiatul sări, apucă căpăţîna de zahăr şi o duse văduvei.

— Of, taică, mare îţi este mila. La ce-mi trebuie atîta zahăr ? începu să strige văduva.

— Încă, încă ! o fericea Semion Iakovlevici.

I se dădu încă o căpăţînă, „încă, încă", porunci scrîntitul ; aduseră o a treia şi o a patra căpăţînă. Văduva era acum înconjurată din toate părţile de căpăţîni de zahăr. Călugărul mînăstiresc suspină : toate acestea ar fi putut nimeri chiar astăzi în cămările mînăstirii, după semnele de adineauri.

— Ce să fac cu atîta zahăr, ofta umilită văduva, mi se apleacă, aşa singură cum sînt !... N-o fi vreo prorocire, taică ?

— Întocmai, o prorocire, zise cineva din mulţime.

— Daţi-i şi o pungă ! nu se astîmpără Semion Iakovlevici.

Pe masă rămăsese încă o căpăţînă întreagă, dar Semion Iakovlevici indicase punga şi văduvei îi dădură o pungă de zahăr.

— Doamne ! Doamne ! oftă şi îşi făcu cruce mulţimea. E curată prorocire.

— Îndulceşte-ţi de-aici înainte inima cu bunătate şi milostenie şi după aceea să vii să te plîngi de copiii tăi, os din osul tău, iată ce pare să însemne acest simbol, zise încet, dar mulţumit de el, călugărul gras, neospătat cu ceai, luînd asupra-şi tălmăcirea, fiind cuprins de un acces de amor propriu iritat.

— Ce spui, taică, se înfurie brusc văduva, păi, ei m-au dus cu arcanul în foc, cînd s-a aprins la alde Verşinin, mi-au

aruncat în aşternut o pisică moartă, sînt gata să-mi facă orice mîrşăvie...

— Alung-o, alung-o! dădu din mîini Semion Iakovlevici.

Servitorul cu înfăţişarea de paraclisier şi băiatul ieşiră dincolo de despărţitură. Cel dintîi o luă pe văduvă de mînă şi aceasta cuminţindu-se porni spre uşă, întorcînd capul spre căpăţînile de zahăr primite în dar, pe care le luă băiatul şi i le dădu.

— Luaţi-i una înapoi, înapoi! strigă Semion Iakovlevici servitorului cu înfăţişarea de paraclisier.

Acesta se repezi după cei plecaţi şi toţi trei servitorii se întoarseră peste scurt timp aducînd înapoi una din căpăţînile dăruite văduvei, care totuşi plecase cu trei căpăţîni.

— Semion Iakovlevici, se auzi un glas chiar de lîngă uşă, am văzut în vis o pasăre, o cioară, şi-a luat zborul din apă spre foc. Ce înseamnă acest vis?

— Arată a ger, zise Semion Iakovlevici

— Semion Iakovlevici, dar de ce nu mi-ai răspuns nimic, mă interesez de dumneata de atîta timp? ridică iar glasul doamna noastră.

— Întreabă-l! arătă deodată spre moşierul lăsat în genunchi şi fără s-o asculte Semion Iakovlevici.

Călugărul de la mînăstire, care fusese indicat să întrebe, se apropie grav de moşier.

— Prin ce-ai păcătuit? Şi n-ai avut poruncă să îndeplineşti ceva?

— Să nu bat, să-mi stăpînesc mîinile, răspunse răguşit moşierul.

— Şi ai îndeplinit porunca? întrebă călugărul.

— N-o pot îndeplini, nu pot să mă stăpînesc!

— Alungă-l, alungă-l! Cu mătura, cu mătura! îşi vîntură mîinile Semion Iakovlevici.

Moşierul, fără să mai aştepte executarea pedepsei, sări din loc şi fugi din cameră.

— A lăsat o monedă de aur, anunţă călugărul ridicînd de pe podea moneda.

— Să i se dea lui! arătă cu degetul Semion Iakovlevici spre negustorul bogat.

Bogătanul nu îndrăzni să refuze şi o luă.

— Aurul la aur trage, nu-l răbdă inima să nu spună pe călugărul de la mînăstire.

— Iar ăstuia, ceai cu zahăr în pahar, îl arătă deodată Semion Iakovlevici pe Mavriki Nikolaevici.

Servitorul turnă ceaiul şi îl aduse din greşeală filfizonului cu ochelari.

— Lunganului, lunganului, îl corectă Semion Iakovlevici

Mavriki Nikolaevici luă paharul, salută discret milităreşte şi începu să bea.

Nu ştiu de ce ai noştri se prăpădiră toţi de rîs.

— Mavriki Nikolaevici, i se adresă Liza, domnul acela care stătuse în genunchi a plecat, ia-i locul în genunchi.

Mavriki Nikolaevici o privi nedumerit.

— Te rog, îmi vei face o mare plăcere. Ascultă, Mavriki Nikolaevici, începu ea deodată să-i vorbească repede, repede, cu stăruinţă aprinsă, îndărătnică, lasă-te în genunchi negreşit, vreau să te văd cum o să stai. Dacă nu te laşi în genunchi, să nu mai vii pe la mine. Vreau, vreau, neapărat !...

Nu ştiu ce o fi vrut să spună cu asta ; dar o pretindea cu o stăruinţă neînduplecată, ca într-un acces de isterie. Mavriki Nikolaevici interpretase, după cum vom vedea mai departe, aceste manifestări capricioase ale ei, foarte frecvente în ultima vreme, drept nişte izbucniri de ură oarbă faţă de dînsul, pornite nu din răutate sau mînie, dimpotrivă, ea îl respecta, îl iubea şi îl preţuia, el o ştia, ci dintr-o ură inconştientă, inexplicabilă, pe care ea nu era în stare s-o învingă uneori.

El dădu ceaşca de ceai unei bătrîne care se afla în spatele lui, deschise portiţa despărţiturii, păşii fără a fi poftit în jumătatea intimă a lui Semion Iakovlevici şi se lăsă în genunchi în văzul tuturor. Cred că a fost prea zguduit în sufletul său simplu şi delicat de această ieşire brutală şi batjocoritoare a Lizei, în văzul întregii societăţi. Şi-o fi închipuit poate că ea se va ruşina de fapta ei, văzîndu-l atît de umilit, prin stăruinţa ei nesăbuită. Bineînţeles, nimeni altul n-ar fi îndrăznit să încerce o îndreptare a unei femei zănatice pe o cale atît de naivă şi riscantă, afară de dînsul. Stătea în genunchi cu o faţă gravă şi imperturbabilă, lung, deşirat, ridicol. Dar ai noştri nu mai rîdeau ; pretenţia aceasta cu totul neaşteptată produse un efect rău. Toate privirile se îndreptară spre Liza.

— Mir pe frunte, mir pe frunte, murmură Semion Iakovlevici.

Liza păli brusc, strigă, scoţînd un „ah" strident, şi se repezi dincolo de despărţitură şi aci se produse fulgerător o scenă isterică : din toate puterile ea se sili să-l ridice pe Ma-

vriki Nikolaevici din genunchi, trăgîndu-l cu ambele mîini de cot.

— Ridică-te, ridică-te ! strigă ea, ca ieşită din minţi. Ridică-te îndată, îndată ! Cum ai îndrăznit să te laşi în genunchi !?

Mavriki Nikolaevici se ridică în picioare.

Ea îl apucă de braţe mai sus de cot şi, strîngîndu-i-le tare, îl privea ţintă în obraz. Ochii ei trădau spaimă.

— Şolticarii, şolticarii ! repetă încă o dată Semion Iakovlevici.

În sfîrşit ea îl scoase pe Mavriki Nikolaevici dincoace de despărţitură. Tot grupul nostru fu cuprins de o teribilă agitaţie. Doamna din trăsura noastră, voind probabil să împrăştie impresia, pentru a treia oară îl întrebă cu glas tare şi strident pe Semion Iakovlevici, schiţînd acelaşi zîmbet cochet :

— Dar bine, Semion Iakovlevici, chiar aşa, n-ai să „rosteşti" nimic la întrebarea mea ? Contam atît de mult pe dumneata.

— Să-mi... în tine ! Să-mi... în tine... zise deodată, întorcîndu-se spre dînsa, Semion Iakovlevici.

Cuvintele fuseseră rostite cu furie şi cu o claritate înspăimîntătoare. Doamnele noastre, scoţînd ţipete stridente, dădură buzna afară, iar cavalerii izbucniră într-un hohot de rîs nebun. Aşa luă sfîrşit călătoria noastră la Semion Iakovlevici.

Şi totuşi, se zice că se produsese cu acest prilej încă un fapt foarte enigmatic şi, mărturisesc, tocmai din cauza lui am relatat cu atîta amănunţime această călătorie. Se zice că, după ce toată lumea năvăli afară, Liza, susţinută de Mavriki Nikolaevici, se ciocni deodată în înghesuiala de la uşă cu Nikolai Vsevolodovici. Trebuie spus că din dimineaţa aceea de duminică şi de la leşinul Lizei, deşi se mai întîlniseră de cîteva ori în societate, nu se apropiaseră unul de celălalt şi nu schimbaseră nici o vorbă. Am văzut bine momentul ciocnirii lor în uşă : mi s-a părut că amîndoi se opresc brusc şi se privesc într-un fel ciudat. S-ar putea totuşi eu să fi văzut prost în mulţime. Ceilalţi asigurau însă într-un glas, şi cu toată seriozitatea, că Liza ridicase repede mîna, cam la nivelul obrazului celuilalt şi că l-ar fi lovit probabil dacă el n-ar fi apucat să se dea puţin la o parte. Poate că nu i-a plăcut expresia feţei lui, sau vreun surîs al lui, mai ales atunci, după acel episod cu Mavriki Nikolaevici. Mărturisesc, eu personal n-am văzut nimic, şi totuşi cei ce pretindeau că au văzut afirmau cu tărie că aşa a fost, deşi după părerea mea acest

lucru n-ar fi putut să-l observe chiar toată lumea din cauza zăpăcelii şi îmbulzelii, ci doar cîţiva. De fapt nici n-am dat crezare atunci acestei afirmaţii. Mi-aduc aminte totuşi că la întoarcere Nikolai Vsevolodovici era cam palid.

III

Aproape în acelaşi timp, mai exact în aceeaşi zi, avu loc în sfîrşit şi întîlnirea dintre Stepan Trofimovici şi Varvara Petrovna, pe care aceasta de mult o proiectase şi o anunţase fostului său mare prieten, dar nu se ştie de ce o amînase mereu. Întîlnirea avu loc la Skvoreşniki, Varvara Petrovna sosi în conacul ei încărcată de griji : în ajun se luase hotărîrea definitivă ca festivitatea proiectată să aibă loc la soţia mareşalului nobilimii. Dar Varvara Petrovna îşi făcu imediat socoteala, cu mintea ei ageră, că după festivitate nimic n-o va împiedica să ofere o chermeză specială la Skvoreşniki, convocînd tot oraşul. Astfel toată lumea ar fi avut ocazia să se convingă concret a cui casă este mai frumoasă şi cine ştie mai bine să primească şi să dea un bal cu mai mult gust. În general era de nerecunoscut. Părea că renăscuse transformîndu-se din inaccesibila de altădată, „venerabilă doamnă din lumea mare" (expresia aparţine lui Stepan Trofimovici), într-o femeie de lume dintre cele mai obişnuite şi capricioase. Deşi nu era exclus ca totul să nu fie decît o simplă aparenţă.

Sosind în conacul pustiu, ea trecu prin toate camerele însoţită de bătrîna şi credincioasa ei slugă Alexei Egorovici şi de Fomuşka, un om umblat şi trecut prin multe, mare specialist în materie de ornamentare şi decor. Se angajă o consfătuire amplă în privinţa celor ce erau de făcut : ce anume mobilier urma să fie adus din casa de la oraş ; ce obiecte, ce tablouri, cum să fie aranjate ; cum să folosească florile din seră ca şi sera însăşi ; unde să fie puse draperii noi, unde să fie instalat bufetul, numai unul, sau chiar două ? şi aşa mai departe. Ei bine, în toiul acestor preocupări însufleţite, îi veni deodată în cap să-şi trimită trăsura ca să-l aducă pe Stepan Trofimovici.

Acesta fusese de mult anunţat şi pregătit, zilnic aşteptîndu-se la o asemenea invitaţie fără veste. Aşezîndu-se în cu-

peu, el își făcu semnul crucii ; se hotăra soarta lui. Își găsi prietena în salonul cel mare, pe un divan micuț așezat în nișă, în fața unei măsuțe de marmoră, cu hîrtie și creion în mînă ; Fomuška măsura cu arșinul înălțimea balconului pentru cor și a ferestrelor, iar Varvara Petrovna nota personal cifrele, făcînd însemnări marginale. Fără a-și părăsi ocupația, ea dădu din cap înspre Stepan Trofimovici și, cînd acesta bîigui nu știu ce salut, îi întinse repede mîna arătîndu-i fără să-l privească locul de lîngă dînsa.

— Am stat și am așteptat vreo cinci minute, „cu inima strînsă", îmi povesti el mai tîrziu. Am văzut cu totul altă femeie decît aceea pe care o cunoscusem timp de douăzeci de ani. Convingerea absolută, în privința sfîrșitului inevitabil, mi-a dat niște forțe care au uimit-o chiar și pe dînsa. Îți jur că ea a rămas surprinsă de stoicismul meu din această ultimă oră.

Varvara Petrovna lăsă deodată creionul pe măsuță și se întoarse cu o mișcare bruscă către Stepan Trofimovici.

— Stepan Trofimovici, trebuie să stăm puțin de vorbă. Sînt convinsă că ți-ai pregătit o sumedenie de fraze frumoase și tot felul de expresii patetice, dar e mai bine să pășim direct la obiectul discuției noastre, nu-i așa ?

El tresări scuturat de un fior rece. Prea se arăta grăbită să-și impună tonul, la ce se mai putea el aștepta în cursul conversației ?

— Așteaptă, taci, lasă-mă să-ți spun tot ce am de spus eu, și după aceea vei vorbi dumneata, deși nu știu, zău, ce ai mai putea să-mi obiectezi, continuă ea pe același ton precipitat. O mie două sute de ruble cu titlu de pensie viageră consider a mea datorie sfîntă să ți-o prestez pînă la sfîrșitul vieții ; adică de ce să-i zicem neapărat datorie sfîntă, pur și simplu o înțelegere între noi, ar fi o formulare mult mai conform cu realitatea, nu-i așa ? Dacă vrei o consemnăm și într-un act formal. Pentru cazul morții mele am lăsat dispoziții speciale. Afară de aceasta, eu îți asigur dumitale de aci încolo locuință, serviciul și întreținerea completă. Dacă transformăm toate acestea în bani, vor reprezenta suma de o mie cinci sute ruble, nu-i așa ? Mai adaug pentru cazuri neprevăzute trei sute ruble, în total fac trei mii. Îți va fi de ajuns pe un an ? Mi se pare că nu e puțin ? În cazuri cu totul excepționale voi veni și cu alte sume. Așadar, primește banii, dă drumul la oamenii mei și rînduiește-ți viața după pofta inimii, unde vrei, la

Petersburg, la Moscova, în străinătate sau chiar aici, numai nu la mine. E bine?

— Nu demult tot atît de hotărît şi tot atît de rapid mi se transmisese prin aceeaşi gură o altă propunere, zise rar şi cu o claritate tristă Stepan Trofimovici. M-am resemnat şi... am jucat cazaciocul ca să fac pe placul dumitale. *Oui, la comparaison peut être permise. C'était comme un petit cosak du Don, qui sautait sur sa propre tombe* * Acum...

— Opreşte-te, Stepan Trofimovici. Eşti formidabil de vorbăreţ. N-ai jucat, ci mi te-ai înfăţişat punîndu-ţi cravată nouă, cămaşă nouă, înmănuşat, pomădat şi parfumat. Te asigur, erai chiar foarte dispus să te căsătoreşti; se vedea cît colo după faţa dumitale şi, crede-mă, departe de a te prinde, expresia chipului dumitale nu era de loc plăcută la vedere. Dacă nu ţi-am spus-o chiar atunci, a fost numai şi numai din delicateţe. Căci dumneata doreai, doreai să te căsătoreşti cu toate josniciile pe care le proferai în scrisorile dumitale intime în privinţa mea şi a logodnicei dumitale. Acum totul s-a schimbat. Şi ce rost are să pozezi în nu ştiu ce *cosak du Don* deasupra unui mormînt al dumitale închipuit? Nu înţeleg de loc comparaţia. Dimpotrivă, n-ai de ce să mori, ci trebuie să trăieşti, trăieşte cît mai mult, şi eu voi fi mulţumită.

— Într-un azil?

— În azil? Nimeni nu se duce într-un azil avînd un venit de trei mii de ruble. Ah, da, îmi amintesc, zîmbi ea; într-adevăr, Piotr Stepanovici a pomenit o dată în glumă despre azil. Dar gîndeşte-te că este un azil într-adevăr cu totul aparte, la care merită să reflectezi. O instituţie specială pentru persoane foarte onorabile, e internat acolo un colonel, acum solicită să fie internat şi un general. Dacă vei intra cu banii de care dispui, vei găsi acolo fără îndoială şi linişte, şi mulţumire, şi personal de serviciu. Îţi vei dedica timpul ştiinţei şi oricînd vei putea să faci o partidă de preferans...

— *Passons.*

— *Passons?* repetă contrariată Varvara Petrovna. În cazul acesta, sîntem înţeleşi; dumneata ai luat cunoştinţă, şi de azi înainte ducem o viaţă separată.

* O asemenea comparaţie e admisibilă. Ca un pui de cazac de la Don care juca pe propriul său mormînt. (Fr.)

— Şi atîta tot? E tot ce a mai rămas din cei douăzeci de ani? Ultimul rămas bun?

— Îţi plac grozav exclamaţiile patetice, Stepan Trofimovici. Astăzi nu mai sînt la modă. Ei vorbesc brutal, dar simplu. Ţi-au intrat în cap aceşti douăzeci de ani! Douăzeci de ani de harţă orgolioasă reciprocă, şi altceva nimic. Fiecare dintre scrisorile dumitale adresate mie n-au fost scrise pentru mine, ci pentru posteritate. Eşti un stilist, nu un prieten, iar prietenia la dumneata nu era decît un cuvînt frumos, care în cazul nostru nu se reducea în fond decît la plăcerea reciprocă de a deşerta hîrdăul de lături...

— Doamne, cîte cuvinte ce nu-ţi aparţin! Lecţii prinse şi învăţate din zbor! Şi pe dumneata te-au îmbrăcat în uniforma lor! Şi dumneata eşti radioasă, şi dumneata stai în soare; *chère, chère,* pentru ce blid de linte ţi-ai vîndut libertatea dumitale!

— Nu sînt un papagal, ca să repet cuvintele altora, se aprinse Varvara Petrovna. Fii sigur că am destule lucruri acumulate în inimă, de atîta timp, ca să găsesc cuvintele care-mi convin. Ce ai făcut pentru mine în aceşti douăzeci de ani? Mi-ai refuzat pînă şi cărţile, pe care ţi le procuram prin abonamente şi care, dacă nu treceau pe la legătorie, ar fi rămas netăiate. Ce mi-ai dat să citesc, cînd te-am rugat să mă îndrumi în primii ani? Pe Capefigue şi mereu pe Capefigue. Erai gelos pînă şi pe năzuinţa mea de a mă cultiva şi-ţi luai măsurile respective. Şi cînd mă gîndesc că, de fapt, toată lumea rîde de dumneata. Mărturisesc, întotdeauna te-am considerat un simplu critic; eşti un critic literar şi nimic mai mult. Cînd am plecat la Petersburg ţi-am explicat pe drum că aş vrea să editez o revistă şi să-mi consacru ei toată viaţa; nu s-a ivit în inima dumitale alt imbold decît să schiţezi un zîmbet ironic şi să mă priveşti de sus, cu un aer de trufie arogantă.

— Dar n-a fost aşa, n-a fost aşa... Ne temeam doar de persecuţii pe atunci...

— Ba, aşa a fost; iar la Petersburg n-aveai de ce să-ţi fie frică de persecuţii. Îţi aduci aminte cum mai tîrziu, în februarie, cînd s-a răspîndit vestea despre revistă, ai venit la mine în fuga mare, speriat la culme, cerîndu-mi să-ţi dau imediat o dovadă, în formă de scrisoare, că dumneata nu ai nici un amestec în revista proiectată şi că tineretul vine la mine şi nu la dumneata, iar dumneata nu eşti decît preceptorul casei,

care locuieşte în casa mea numai pentru că nu i s-a achitat salariul, n-a fost aşa ? Îţi aduci aminte de asta ? Te-ai distins mereu în acest sens toată viaţa dumitale, Stepan Trofimovici.

— N-a fost decît o clipă de timorare, un moment petrecut între patru ochi, strigă el disperat ; dar e posibil aşa ceva, e posibil ca o ruptură definitivă să fie provocată de nişte impresii atît de mărunte ? E posibil oare ca nimic mai mult să nu fi rămas mai trainic între noi după atîţia ani ?

— Eşti foarte calculat ; mereu ai vrea să fie aşa ca tot eu să-ţi rămîn datoare. Cînd te-ai întors din străinătate mă priveai de sus şi nu mă lăsai să spun nici un cuvînt, iar cînd am plecat eu acolo şi întorcîndu-mă am deschis vorba despre impresia produsă asupra-mi de Madona Sixtină, n-ai vrut să mă asculţi şi ai arborat un zîmbet dispreţuitor examinîndu-ţi cravata, ca şi cum n-aş fi fost în stare să am aceleaşi sentimente ca şi dumneata.

— Dar nu este aşa, probabil că n-a fost aşa... *J'ai oublié* *.

— Ba aşa a fost ; de altfel, nici nu era cazul să te lauzi atîta în faţa mea pentru că toate nu erau decît nişte prostii şi născociri de ale dumitale. Astăzi nimeni, dar nimeni nu se mai entuziasmează de Madona şi nu-şi pierde timpul cu aşa ceva, afară de bătrînii închistaţi. E un lucru dovedit.

— Chiar şi dovedit ?

— Nu este de nici un folos. Cana aceasta este folositoare, pentru că se poate turna apă în ea ; creionul acesta e folositor pentru că poţi scrie cu el ; pe cînd aici ce vezi : un chip de femeie şi încă inferior atîtor chipuri văzute în natură. Încearcă să pictezi un măr [55] şi pune alături de el un măr adevărat, pe care îl vei lua ? N-ai să greşeşti, desigur. Iată la ce se reduc toate teoriile dumitale acum, de îndată ce au fost luminate de cea dintîi rază a unei cercetări libere.

— Aşa, aşa.

— Zîmbeşti ironic. Dar ce-mi spuneai, de pildă, despre milostenie ? Cînd de fapt, bucuria actului de milostenie este o bucurie orgolioasă, vanitoasă şi imorală, plăcerea omului care dispune de avuţie, voluptatea puterii şi comparaţiei între importanţa sa şi lipsa de orice importanţă a unui cerşetor. Pomana îl perverteşte şi pe cel care o dă şi pe cel care o ia şi afară de aceasta nu-şi atinge scopul, pentru că nu face decît

* Am uitat. (Fr.)

să accentueze mizeria. Leneşii care nu vor să lucreze se îmbulzesc în jurul celor care dau de pomană, ca jucătorii în jurul meselor de joc în speranţa să cîştige. În realitate sumele mizere care le sînt aruncate nu sînt suficiente nici a suta parte. Cît ai dat în felul acesta în viaţa dumitale? Vreo opt grivne, nu mai mult, adu-ţi aminte. Încearcă să-ţi aminteşti, cînd ai dat pentru ultima oară; acum doi ani, sau poate acum patru ani. Vorbăria şi strigătele dumitale împiedică pe alţii să lucreze. Pomana trebuie interzisă prin lege chiar şi în societatea noastră de astăzi. Noua orînduire nu va cunoaşte săraci.

— Vai, ce torent de cuvinte împrumutate! Aşadar, a ajuns treaba şi pînă la o nouă orînduire? Sărmana, să te ajute Dumnezeu!

— Da, aşa este, a ajuns, Stepan Trofimovici; mi-ai ascuns cu grijă orice idee nouă, acum cunoscute tuturor, şi ai făcut-o numai din gelozie, ca să mă domini. Astăzi, pînă şi această Iulia e cu o sută de verste înaintea mea. Dar acum mi s-au deschis şi mie ochii. Te-am apărat, Stepan Trofimovici, cît am putut; pe dumneata te învinuieşte toată lumea.

— Destul, dădu el să se ridice din fotoliu, destul! Şi ce ar trebui să-ţi mai urez altceva decît să te căieşti?

— Aşază-te pentru un minut, Stepan Trofimovici, aş avea ceva să te mai întreb. Ţi s-a transmis invitaţia să citeşti ceva la matineul literar; prin mine s-a aranjat. Spune-mi, ce anume ai de gînd să citeşti?

— Păi, tocmai despre această regină a reginelor, despre acest ideal al omenirii, despre Madona Sixtină care nu valorează, după părerea dumitale, nici cît un pahar sau un creion.

— Cum adică, nu ai de gînd să tratezi un subiect din istorie? se miră necăjită Varvara Petrovna. Dar nu te va asculta nimeni. Ţi-a intrat în cap această Madonă! Ce rost are, dacă toată lumea va dormi? Fii sigur, Stepan Trofimovici, că nu-ţi vorbesc decît în interesul dumitale. Altceva este dacă vii cu o istorioară scurtă, dar amuzantă, cu subiect luat din viaţa vreunei curţi medievale, să zicem, din istoria Spaniei, sau, şi mai bine, un fapt cu caracter anecdotic, presărat cu tot felul de reflecţii spirituale, cum ştii să le faci dumneata. Au existat în această ţară curţi somptuoase, cu femei impresionante, cu otrăviri, Karmazinov zice că va părea ciu-

dat, dacă tocmai din istoria Spaniei fiind subiectul, să nu iasă ceva amuzant.

— Așa va să zică, Karmazinov, acest nerod, complet epuizat, îmi alege el tema ?

— Karmazinov are o inteligență aproape de om de stat ! Ești prea îndrăzneț vorbind astfel, Stepan Trofimovici.

— Karmazinov al dumitale este o muiere îmbătrînită și înrăită, care nu mai este capabil să scrie ! *Chère, chère,* ce puțin timp le-a trebuit ca să te lași înrobită de ei, o Doamne !

— Eu nici acum nu-l pot suferi pentru aerul lui de importanță, dar trebuie să-i recunosc inteligența. Repet, te-am apărat din răsputeri, pe cît mi-a fost posibil. Și ce rost are să te expui riscului de a fi ridicol și plictisitor ? De ce, adică, să nu apari pe estradă cu un zîmbet venerabil, ca un reprezentant demn al secolului trecut, povestind două-trei anecdote cu acea eleganță spirituală care te caracterizează, așa cum te pricepi uneori să povestești. Să zicem că ești un om bătrîn, să zicem că aparții unor timpuri trecute, să zicem, în sfîrșit, că ai rămas în urma lor ; dar o vei recunoaște chiar dumneata cu zîmbetul pe buze în introducere, și toată lumea își va da seama că ești un vestigiu simpatic, bun, spiritual... Într-un cuvînt, un om de altădată, dar suficient de perspicace ca să-și dea seama de toată enormitatea unor concepții pe care le-a urmat pînă acum. Fă-mi această plăcere, te rog.

— *Chère,* ajunge ! Nu mă ruga, pentru că nu pot s-o fac. Voi prezenta o expunere despre Madona, dar voi stîrni o furtună care sau îi va strivi pe toți, sau mă va prăbuși pe mine !

— Presupun că numai pe dumneata, Stepan Trofimovici.

— Acesta îmi este destinul. Voi povesti despre acel sclav nemernic, despre acel slugoi pervers și puturos, care primul se va urca pe scară cu foarfeca în mînă și va sfîșia chipul dumnezeesc al mărețului ideal, în numele egalității, invidiei și... digestiei. Să răsune blestemul meu, și pe urmă, pe urmă...

— Direct la ospiciu ?

— Se poate. În orice caz însă, fie că voi fi învins, fie că voi ieși învingător, în aceeași seară îmi iau pe umăr traista, traista mea de cerșetor, las puținele lucrușoare pe care le am, toate cadourile dumitale, toate subvențiile și făgăduielile de binefaceri viitoare și voi pleca pe jos ca să-mi închei viața ca

preceptor la vreun negustoraş, ori să mor undeva de foame sub un gard. Am zis. *Alea jacta est!* *

El dădu din nou să se ridice.

— Eram sigură, se ridică Varvara Petrovna cu ochii scînteind, eram sigură de ani de zile că nu trăieşti decît cu gîndul ca spre sfîrşit să-mi acoperi casa şi pe mine de ruşine prin cine ştie ce calomnii. Ce înseamnă cuvintele dumitale că te vei duce ca preceptor la un negustoraş, ori vei muri sub gard? Nimic altceva decît răutate şi calomnie!

— Întotdeauna m-ai dispreţuit; dar eu voi termina ca un cavaler, credincios doamnei sale, pentru că părerea dumitale mi-a fost totdeauna mai scumpă decît orice. Începînd din clipa aceasta nu primesc nimic, ci te respect dezinteresat.

— Ce stupizenie!

— Nu mi-ai purtat niciodată măcar un pic de respect. Se prea poate să fi avut o mulţime de slăbiciuni. Da, ţi-am mîncat pîinea; folosesc acum limbajul nihiliştilor; dar aceasta niciodată n-a constituit principiul suprem al actelor mele. S-au întîmplat nu ştiu cum, de la sine... Am crezut întotdeauna că între noi va exista şi va dăinui ceva ce depăşeşte actul îngurgitării, şi niciodată, niciodată n-am fost un ticălos! Aşadar, la drum, ca să mai dreg ce se poate drege! La un drum întîrziat, afară e toamnă, ogoarele sînt învăluite în ceaţă rece, o brumă moşnegească acoperă viitorul meu drum, iar vuietul vîntului îmi aminteşte de mormîntul ce mă aşteaptă curînd... La drum, aşadar, la drum, la un drum nou:

Pătruns de o dragoste curată, [56]
Credincios unui vis ademenitor...

O, adio, visurile mele! Douăzeci de ani! *Alea jacta est.*

Faţa lui fu brusc scăldată în lacrimi. El îşi luă pălăria.

— Nu înţeleg latina, proferă Varvara Petrovna ferindu-se ţeapănă de emoţia care o stăpînea.

Cine ştie, poate că îi venea şi ei să plîngă, dar indignarea şi capriciul învinseră şi de data aceasta.

— Dar ştiu un singur lucru, că toate acestea nu sînt decît nişte mofturi. Niciodată n-ai fost în stare să-ţi aduci la îndeplinire ameninţările pline de egoism. Nu vei pleca nicăieri, la nici un negustor, ci vei isprăvi prin a rămîne senin pe

* Zarurile sînt aruncate. (Lat.)

brațele mele, încasînd subvenția și adunîndu-ți fiecare marțea amicii dumitale imposibili. Adio, Stepan Trofimovici.

— *Alea jacta est!* o salută el cu o plecăciune adîncă și se întoarse acasă abia tîrîndu-și picioarele, mai mult mort decît viu.

Capitolul al șaselea

PIOTR STEPANOVICI SE DĂ PESTE CAP

I

Ziua serbării fusese fixată definitiv, iar von Lembke devenea tot mai trist și mai îngîndurat. Era plin de presentimente ciudate, sinistre și asta o neliniștea mult pe Iulia Mihailovna. E drept că nici prin gubernie lucrurile nu prea mergeau bine. Cumsecadele nostru fost guvernator lăsase administrația cam în dezordine. Se iviseră semnele unei epidemii de holeră; pe alocuri dăduse molima în vite; vara întreagă prin orașe și sate bîntuiră incendii, iar în popor se înrădăcina tot mai mult credința că focul era pus de cineva și se auzeau murmure prostești. Jaful luase proporții mari. Dar toate acestea n-ar fi fost desigur lucruri prea grave, dacă nu s-ar fi adăugat și alte motive de neliniște pentru Andrei Antonovici, care se simțise atît de fericit pînă atunci.

O surprindea pe Iulia Mihailovna mai ales faptul că, pe zi ce trecea, el devenea tot mai taciturn și, lucru ciudat, mai ascuns. Și ce ar fi avut, mă rog, de ascuns? E adevărat, rareori o contrazicea și în bună parte i se supunea cu totul. La insistența ei au fost luate, de pildă, două sau trei măsuri foarte riscante și aproape ilegale în scopul întăririi autorității guvernatorului. Au fost îngăduite și cîteva favoruri inadmisibile, cu același scop; astfel, indivizi care meritau să fie judecați și trimiși în Siberia, numai și numai la intervenția ei fură prezentați spre decorare. Unele plîngeri și interpelări sistematice erau lăsate fără răspuns. Toate acestea se aflară mai tîrziu. Lembke nu numai că semna orice, dar nici nu punea în discuție măsura participării soției sale în efectuarea

propriilor lui îndatoriri. În schimb îl apuca din cînd în cînd duhul împotrivirii la niște „adevărate fleacuri" uimind-o pe Iulia Mihailovna. Desigur, pentru zilele de ascultare simțea omul nevoia să se recompenseze prin cîteva clipe de revoltă. Din nefericire, Iulia Mihailovna, cu toată perspicacitatea ei, nu știu să înțeleagă acest rafinament la un om delicat din fire ! Vai, era preocupată prea mult de altele ca să-și dea seama de asta și de aceea se ajunsese la atîtea încurcături.

Nu stă în puterile mele și nici nu voi ști să povestesc unele lucruri. După cum nici nu este de competența mea să discut unele greșeli cu caracter administrativ. De altfel, tot aspectul acesta administrativ îl las deoparte, înlăturîndu-l de plano. Apucîndu-mă să scriu această cronică îmi propusesem alte scopuri. Afară de aceasta, multe lucruri vor ieși la iveală abia după ancheta care în prezent este încă în curs în gubernia noastră, încît se cuvine să mai așteptăm puțin. Cîteva lămuriri totuși mi se par necesare.

Dar să ne reîntoarcem la Iulia Mihailovna. Biata femeie, îmi pare sincer rău de ea, ar fi reușit să obțină tot ce-și dorise și o pasiona atîta (glorie și altele) fără acele acțiuni forțate și excentrice pe care și le propusese să le întreprindă chiar din capul locului. Fie din cauza unei înclinații excesiv de romantice, fie din cauza neizbînzilor și decepțiilor îndelungate din prima ei tinerețe, ea se simți brusc, o dată cu această schimbare a sorții, într-un fel purtătoarea unei meniri aparte, aproape unsă cu har, „deasupra capului căreia se aprinsese o limbă de foc", și tocmai în această limbă de foc zăcea adevărata nenorocire ; oricum, nu era un conciu pe care îl putea îmbrăca orice cap de femeie. E un adevăr însă de care nu poți să convingi o femeie ; dimpotrivă, cîntîndu-i în strună, izbutești întotdeauna, ceea ce se și întîmplă în realitate, cei din jurul ei profitînd din plin. Și dintr-o dată biata femeie se pomeni punct convergent și jucăria celor mai diverse influențe, deplin convinsă totodată că este foarte originală. Mulți profitori își încălziră în preajma ei mîinile, manevrînd cu abilitate naivitatea ei, în timpul scurt cît îi fu dat să conducă destinele guberniei. Și ce harababură rezultă din această pretinsă independență și originalitate ! Îi plăcea și proprietatea latifundiară, și elementul aristocratic, și întărirea autorității guvernatorului, și elementul democratic, și noile instituții, și ordinea, și tendințele liber-cugetătoare, și

ideile socialiste, şi ţinuta riguroasă a salonului aristocratic, şi atitudinea vulgar-degajată, aproape de cafenea, a tineretului din anturajul ei. Visa să *aducă fericirea* şi să împace ceea ce era de neîmpăcat, sau mai exact, să unească pe toţi şi totul în adorarea propriei ei personalităţi. Avea şi cîţiva favoriţi: Piotr Stepanovici, de pildă, care acţiona, între altele, printr-o linguşire brutală, îi plăcea foarte mult. De altfel, ţinea la el şi dintr-o altă cauză, năstruşnică de tot, şi care o caracteriza cel mai bine pe biata femeie: nutrea mereu speranţa că acesta-i va divulga un mare complot contra statului! Oricît de greu ar fi să ne închipuim o asemenea speranţă naivă, acesta era adevărul. I se părea, nu se ştie de ce, că în gubernie se ascund negreşit firele unui complot antistatal. Piotr Stepanovici, prin tăcerile lui în unele cazuri şi aluziile în altele, contribuise mult la întărirea acestei idei. Îşi vîrîse femeia în cap că el întreţine legături cu toate elementele revoluţionare din Rusia, şi că îi este devotat ei în acelaşi timp pînă la adorare. Descoperirea complotului, recunoştinţa Petersburgului, perspectivele unei cariere strălucite în viitor, exercitarea unei influenţe binefecătoare „prin blîndeţe şi atenţie" asupra tineretului, pentru a-l reţine de pe marginea prăpăstiei, toate acestea se împăcau perfect în capul ei fantezist. Îl salvase doar, îl subjugase pe Piotr Stepanovici (nu se ştie de ce era ferm convinsă de acest lucru), tot astfel va şti să-i salveze şi pe alţii. Nimeni, nimeni dintre ei nu va trebui să piară, îi va salva pe toţi; îi va categorisi; va raporta în acest sens; va proceda astfel în scopul justiţiei supreme, şi nu este exclus ca istoria şi întreaga mişcare liberală rusă să-i binecuvînteze numele; dar şi complotul va fi descoperit. Toate avantajele dintr-o dată.

Şi totuşi era necesar ca pentru ziua festivităţii chipul lui Andrei Antonovici să se lumineze. Trebuia neapărat să fie înveselit şi liniştit. În acest scop îl trimise la el pe Piotr Stepanovici, sperînd că acesta va izbuti să-l scoată din starea depresivă în care se afla printr-un procedeu oarecare, numai lui cunoscut. Poate chiar prin nişte informaţii, ca să zicem aşa, transmise din prima sursă. Era deplin încredinţată de priceperea acestuia. Piotr Stepanovici de mult nu mai intrase în cabinetul domnului von Lembke. Pătrunse vijelios la el, tocmai într-un moment cînd pacientul se afla într-o dispoziţie din cale afară de proastă.

II

Intervenise o complicaţie pe care domnul von Lembke nu izbutea nicicum s-o dezlege. Într-unul din judeţe (chiar în judeţul în care chefuise nu demult Piotr Stepanovici) un căpitan făcuse o admonestare verbală subalternului său. Faptul se petrecuse în faţa întregii companii. Subalternul era un ofiţer tînăr, în gradul de sublocotenent, recent sosit din Petersburg, totdeauna foarte tăcut şi posomorît, cu un aer impunător, deşi mic de statură, gras şi rubicond. Neputînd suporta admonestarea, el se repezi brusc asupra comandantului său cu un ţipăt surprinzător de ascuţit, care uimi toată compania şi, aplecîndu-şi într-un mod ciudat capul, îl lovi cu toată puterea şi-l muşcă de umăr ; cu greu putură să-l tragă deoparte. Nu încăpea îndoială că omul înnebunise ; în orice caz se constată că în ultimul timp dăduse numeroase semne de comportare mai mult decît ciudată. Astfel, aruncase din locuinţa sa două icoane care aparţineau gazdei, iar una din ele o sfărîmase cu toporul ; iar în camera sa expusese pe nişte suporturi în chip de trei pupitre scrieri de Vogt, Moleschott şi Büchner, aprinzînd regulat în faţa fiecărui pupitru lumînări de ceară bisericeşti. După numărul de cărţi găsite la el se putea conchide că era un om foarte cult. Dacă ar fi avut cincizeci de mii de franci, probabil că ar fi plecat pe insulele Marchize, ca acel „cadet" despre care aminteşte cu atîta haz d. Herzen [57] într-una din operele sale. Cînd fu ridicat, în buzunarele sale şi în locuinţă se găsiră pachete de proclamaţii incendiare.

Proclamaţiile ca atare erau cu totul lipsite de importanţă şi, după părerea mea, n-ar fi putut cauza cine ştie ce bătaie de cap. Am văzut atîtea în viaţa noastră. De altfel nici nu prezentau vreo noutate : exemplare identice, după cum s-a constatat mai pe urmă, fuseseră împrăştiate în gubernia H., iar Liputin, care făcuse un drum cu vreo lună şi jumătate înainte în acel judeţ şi în gubernia învecinată, asigura că pe atunci încă văzuse acolo asemenea foi. Ceea ce îl uimise pe Andrei Antonovici era însă faptul că directorul fabricii Şpigulin, exact în acelaşi timp, depusese la poliţie două sau trei pachete de manifeste identice cu ale sublocotenentului, aruncate noaptea prin fabrică. Nici nu fuseseră încă desfăcute şi nimeni dintre muncitori nu apucase să citească măcar unul. Fap-

tul părea de o naivitate prostească evidentă, dar Andrei Antonovici căzu pe gînduri. Chestiunea i se înfăţişa într-un aspect extrem de complicat şi neplăcut.

Tocmai în această fabrică se iscase acea „istorie“ [58] despre care s-a vorbit atît de mult, făcîndu-se caz mare la noi şi care fusese relatată cu lux de amănunte în diferite versiuni de gazetele din capitală. Cu vreo trei săptămîni în urmă se îmbolnăvise şi decedase acolo unul dintre muncitori, atins de holera asiatică ; după el se îmbolnăviră şi alţi cîţiva. Tot oraşul fu cuprins de spaimă, întrucît primejdia răspîndirii molimei venea dintr-o gubernie învecinată. Notez că la noi fuseseră luate din timp măsuri sanitare preventive, în limita posibilităţilor destul de satisfăcătoare, pentru a bara drumul acestei musafire nepoftite. Fabrica Şpigulin însă, proprietatea unor milionari şi oameni cu întinse relaţii, fusese nu ştiu cum omisă. Şi deodată toată lumea începu să ţipe într-un glas că tocmai acolo se ascunde un focar de infecţie, că în fabrică şi îndeosebi în locuinţele muncitorilor domneşte atîta necurăţenie, încît chiar dacă nu s-ar fi încuibat holera, venind din altă parte, ea tot ar fi trebuit să apară acolo. Bineînţeles, fură luate toate măsurile şi Andrei Antonovici insistă în modul cel mai energic ca ele să fie imediat puse în aplicare. Fabrica fu curăţită şi dezinfectată în trei săptămîni, dar proprietarii, nu se ştie de ce, o închiseră. Unul dintre fraţii Şpigulin locuia permanent la Petersburg, iar celălalt, după ordinul de revizuire sanitară, plecase la Moscova. Directorul începu concedierea muncitorilor şi, după cum s-a constatat ulterior, făcuse abuzuri cu acest prilej, înşelîndu-i. Muncitorii începură să murmure, pretinzînd o socoteală dreaptă ; din prostie începură să bată pragurile poliţiei, deşi fără prea multă gălăgie şi fără multă turburare. Ei bine, tocmai în acest moment Andrei Antonovici primi teancurile de proclamaţii trimise de director.

Piotr Stepanovici pătrunse în cabinet fără să fie anunţat, ca un prieten bun şi om al casei, ba şi cu o însărcinare de îndeplinit din partea Iuliei Mihailovna. Văzîndu-l, von Lembke îşi încruntă sprîncenele şi se opri cu un aer ursuz lîngă biroul său. Pînă atunci se plimbase prin cabinet discutînd între patru ochi cu şeful cancelariei sale Blum, un neamţ foarte posac şi greoi pe care-l adusese cu el din Petersburg, cu toată împotrivirea energică a Iuliei Mihailovna. Funcţionarul, văzîndu-l pe Piotr Stepanovici, se trase spre uşă, dar

nu ieşi. Piotr Stepanovici avu chiar impresia că acesta schimbă o privire plină de înţeles cu şeful său.

— În sfîrşit, v-am surprins, căpetenie ascunsă a guberniei, strigă rîzînd Piotr Stepanovici şi acoperi cu palma manifestul de pe masă, piesa aceasta e menită probabil să vă îmbogăţească colecţia, nu-i aşa ?

Andrei Antonovici se aprinse la faţă. Un tremur convulsiv îi strîmbă faţa.

— Încetează, încetează imediat ! strigă el tresărind de mînie. Îţi interzic... domnule...

— Dar ce este ? Am impresia că sînteţi supărat ?

— Dă-mi voie să-ţi spun, domnul meu, că de azi înainte nu sînt de loc dispus să-ţi mai suport apucăturile acestea *sans façon* * şi te rog să nu uiţi...

— Ei drăcie, văd că vorbiţi serios !

— Taci, taci odată, bătu din picior von Lembke, şi să nu îndrăzneşti...

Dumnezeu ştie pînă unde s-ar fi ajuns. Căci se strecurase la mijloc o împrejurare total necunoscută nici lui Piotr Stepanovici, nici Iuliei Mihailovna însăşi. Bietul Andrei Antonovici ajunsese într-un asemenea hal de zăpăceală, încît în ultimele zile începuse să fie gelos pe Piotr Stepanovici în legătură cu soţia sa. Rămînînd singur, mai ales noaptea, el trăia momente de frămîntare penibilă.

— Şi eu care credeam că după ce un om, două zile la rînd, îţi citeşte pînă peste miezul nopţii romanul său, cerîndu-ţi părerea, asemenea convenţii strict protocolare nu-şi mai au rostul... Iulia Mihailovna mă primeşte în termeni foarte amicali ; nici nu ştiu ce să mai cred, zise Piotr Stepanovici cu un aer nu tocmai lipsit de demnitate. Şi fiindcă veni vorba, poftim, aveţi aici şi romanul dumneavoastră, depuse el pe birou un caiet voluminos făcut sul şi înfăşurat într-o coală de hîrtie albastră

Lembke se făcu roşu la faţă şi dădu semne de ezitare.

— Şi unde l-ai găsit ? întrebă el nehotărît, cuprins de o bucurie năvalnică pe care nu putea s-o reţină, dar pe care ar fi vrut totuşi să şi-o stăpînească.

— Închipuiţi-vă, aşa cum era făcut sul, se rostogolise în spatele comodei. Probabil că intrînd în odaie l-am aruncat

* Nepoliticoase. (Fr.)

nu prea îndemînatec şi abia acum trei zile a fost găsit, cu prilejul curăţeniei ; mare bătaie de cap mi-aţi dat !

Lembke îşi plecă sever privirea în jos.

— Două nopţi la rînd n-am dormit din pricina dumneavoastră. Acum trei zile a fost găsit şi a trebuit să citesc nopţile, neavînd timp ziua. Ei bine, nu mă satisface : ideea nu-mi convine. Dar să lăsăm asta, n-am fost niciodată un critic ; ce-i drept însă, n-am putut să mă smulg pînă nu l-am citit pînă la capăt, cu toate că nu sînt mulţumit ! Capitolele patru şi cinci sînt... sînt... dracu ştie ce ! Şi ce încărcătură densă de umor, am rîs în hohote. Sînteţi un meşter grozav de a lua în rîs *sans que cela paraisse !* * Hai, să zicem, capitolul nouă şi zece, unde se vorbeşte despre dragoste, nu-i domeniul meu ; şi totuşi sînt pline de efect ; după scrisoarea lui Igrenev îmi venea aproape să plîng, deşi l-aţi înfăţişat cu multă fineţe... Ştiţi, e foarte emoţionant şi în acelaşi timp parcă aţi vrea să-l înfăţişaţi printr-o latură falsă, nu-i aşa ? Am ghicit bine sau nu ? Iar în ce priveşte finalul, pur şi simplu, v-aş lua la bătaie. În definitiv care este ideea ? Aceeaşi idealizare de altădată a fericirii familiale, cu înmulţirea copiilor capitalurilor, cu viaţa prosperă dominată de grija de înavuţire ! Cititorii vor rămîne bineînţeles încîntaţi, dacă pînă şi eu nu m-am putut smulge, dar e cu atît mai rău. Cititorul e la fel de prost ca altădată, ar trebui ca oamenii cu scaun la cap să-l zguduie puţin, iar dumneavoastră... Dar ajunge deocamdată, adio. Să nu vă supăraţi, altădată ; veneam să vă spun cîteva vorbe foarte necesare ; dar sînteţi într-o dispoziţie...

Între timp Andrei Antonovici îşi culegea de pe masă romanul, încuindu-l în dulapul de stejar plin de cărţi şi reuşind totodată să-i facă lui Blum un semn discret să plece. Acesta dispăru, cu faţa amărîtă şi tristă.

— Nu sînt eu chiar aşa... ci pur şi simplu... tot felul de neplăceri, murmură el încruntîndu-se, dar acum fără mînie, şi aşezîndu-se la birou, ia loc şi spune-mi ce te aduce. De mult nu te-am văzut, Piotr Stepanovici, numai te rog nu mai intra pe viitor în felul acesta... Uneori chestiunile de serviciu...

— Felul meu este acelaşi...

— Ştiu şi cred că n-o faci intenţionat, dar împovărat uneori de felurite griji... Dar şezi, te rog.

* Fără ca acest lucru să se vadă ! (Fr.)

Piotr Stepanovici se aşeză comod pe canapea, trăgîndu-şi picioarele sub el.

III

— Şi ce griji, mă rog ; nu cumva flecuşteţele astea ? arătă el cu capul spre manifeste. Dacă vreţi vă aduc foi de astea cu toptanul, încă de prin gubernia X am făcut cunoştinţă cu ele.

— Adică, pe timpul cînd ai locuit acolo ?

— Bineînţeles, doar nu puteam s-o fac nefiind acolo. Are şi o vinietă, o secure desenată în partea de sus. Îmi daţi voie (şi luă un manifest) ? Ei da, uite, şi securea ; este exact aceeaşi.

— Da, da ; o secure. Vezi dumneata, o secure.

— Ei şi ce, v-aţi speriat de secure ?

— Nu de secure... şi nu m-am speriat, dar afacerea aceasta... e o afacere care... dă de gîndit, date fiind împrejurările...

— Ce împrejurări ? Faptul că au fost găsite în fabrică ? He, he. Dar ştiţi că la fabrica aceasta a dumneavoastră foarte curînd înşişi muncitorii vor scrie proclamaţii ?

— Cum adică ? îl privi sever von Lembke.

— Uite aşa. Să fiţi atenţi la ei. Sînteţi prea blînd, Andrei Antonovici ; scrieţi romane. Cînd, de fapt, ar trebui să procedaţi după metode vechi.

— Care metode vechi, ce fel de sfaturi sînt astea ? Fabrica a fost dezinfectată ; am dat ordin şi s-a făcut curăţenie radicală.

— Iar muncitorii sînt în plină răscoală. Ar fi cazul să fie bătuţi zdravăn cu nuiaua, toţi pînă la unul, şi să se pună capăt agitaţiei, o dată pentru totdeauna.

— Răscoală ? Prostii ; am dat poruncă şi s-a făcut curăţenie.

— De, Andrei Antonovici, sînteţi prea moale !

— În primul rînd, nu sînt chiar atît de moale, şi în al doilea... se simţi iar atins von Lembke. Vorbea cu tînărul vădit în silă, mai mult din curiozitate, poate află de la el ceva nou.

— Aha, încă o cunoştinţă veche ! îl întrerupse Piotr Stepanovici, aţintindu-şi privirea pe o altă foaie vîrîtă sub tampon. Probabil tot o proclamaţie, tipărită se pare în străinătate, dar în versuri, pe asta o ştiu chiar pe de rost : „O personalitate luminoasă !“ Ia să vedem : exact, „O personalitate luminoasă“, aşa cum am crezut. Cunosc această personalitate încă din străinătate. De unde aţi dezgropat-o ?

— Zici că ai văzut-o în străinătate ? tresări von Lembke.

— Ba bine că nu, cu patru sau cinci luni în urmă.

— Multe lucruri ai mai văzut dumneata în străinătate, observă subtil von Lembke, privindu-l ţintă. Fără să-l asculte, Piotr Stepanovici desfăcu foaia şi citi cu glas tare versurile :

O personalitate luminoasă [59]

Nu era de neam vestit,
Din popor s-a fost ivit.
Cu dîrzenie înfruntă
Ţarul şi prigoana-i cruntă,
Veninata boierime,
Învechită-n uri şi crime.
Nu e spaimă să-l abată
De pe calea lui bărbată ;
Şi cuvîntu-i arzător
Viu răsună în popor :
Libertate şi frăţie,
Toţi de-o seamă să se ştie !
Vis de altă rînduială
L-a purtat într-o răscoală,
Şi-a fugit atunci din ţară
Dintr-a călăului gheară.

Iar poporul clocoteşte
De luptă se chibzuieşte...
De la Smolensk la Taşkent
Îl aşteaptă pe student,
Ţar, boieri şi silnicie
Să răpună pe vecie,
Ogoare să înfrăţească,
Viaţă nouă să-şi clădească !

— Le-aţi găsit probabil la ofiţerul acela ? întrebă Piotr Stepanovici.

— Îl cunoşti şi pe acest ofiţer ?

— Ba bine că nu. Vreo două zile am chefuit cu ei acolo. Nu-i rămînea decît să înnebunească.

— Poate că nici nu-i vorba de nebunie.

— Pentru că a început să muşte ?

— Dă-mi voie însă, dacă zici că ai citit aceste versuri în străinătate şi după aceea se găsesc aici, la acest ofiţer...

— Vi se pare curios, nu-i aşa ? După cum văd, Andrei Antonovici, mă supuneţi la un examen ? Să vedeţi, începu el cu un aer neobişnuit de grav, întrucît le-am citit în străinătate, la întoarcerea mea în ţară, am şi adus faptul la cunoştinţa celor în drept, cu explicaţiile respective, explicaţii apreciate ca fiind satisfăcătoare, altminteri oraşul n-ar fi avut fericirea să se bucure de prezenţa mea. Consider afacerea lămurită şi încheiată din acest punct de vedere, şi nu sînt obligat să dau nimănui socoteală. Şi este încheiată nu pentru că aş fi un denunţător, ci pentru că n-am avut cum proceda altfel. Cei ce au scris Iuliei Mihailovna, în deplină cunoştinţă de cauză, m-au descris ca pe un om cinstit... Dar să lăsăm naibii toate acestea, venisem să vă expun o chestiune foarte importantă, şi bine aţi făcut că l-aţi expediat pe hornarul dumneavoastră. O chestiune foarte importantă pentru mine, Andrei Antonovici ; vin la dumneavoastră cu o rugăminte specială.

— O rugăminte ? Hm, poftim, te ascult şi, mărturisesc, cu multă curiozitate. Şi în general, aş vrea să adaug că dumneata, Piotr Stepanovici, pur şi simplu mă uimeşti.

Von Lembke părea tulburat. Piotr Stepanovici îşi puse picior peste picior.

— La Petersburg, începu el. am fost destul de sincer în multe privinţe, dar unele lucruri, ca de exemplu această foaie (el lovi cu degetul în „O personalitate luminoasă"), am trecut-o sub tăcere ; în primul rînd, pentru că nu merita să vorbesc despre asta, în al doilea rînd, pentru că n-am declarat decît ceea ce m-au întrebat. Nu-mi place să anticipez asupra unor lucruri în privinţa cărora nu sînt întrebat ; aci după mine stă deosebirea între un ticălos şi un om cinstit, căzut pur şi simplu în nişte împrejurări... în sfîrşit, să lăsăm asta la o parte. Acum însă... cînd aceşti neghiobi... în sfîrşit, cînd chestiunea aceasta a ieşit la iveală şi se află în mîinile dumneavoastră şi, după cum înţeleg, nu poate scăpa vigilenţei

dumneavoastră, pentru că sînteţi un om cu ochi ageri şi nimeni n-ar putea să vă ghicească gîndurile, iar aceşti imbecili, cum văd eu, se încăpăţînează să continue, eu... eu, într-un cuvînt, am venit să vă rog să salvaţi un om, tot un imbecil, poate chiar şi nebun, în numele tinereţii, nenorocirilor sale, în numele concepţiilor dumneavoastră umanitariste... că doar nu sînteţi uman numai în paginile romanelor dumneavoastră de fabricaţie proprie ! îşi curmă el brusc discursul, cu un sarcasm brutal şi plin de nerăbdare.

Într-un cuvînt, apăru ca un om sincer şi deschis, dar lipsit de abilitate şi de politeţea necesară, din cauza sentimentelor umane care-l copleşeau şi poate chiar din cauza delicateţei exagerate a unui om cam redus, după cum aprecie îndată von Lembke şi cum îl crezuse încă de multă vreme, mai ales în ultima săptămînă, cînd rămînînd singur în cabinetul său, îndeosebi nopţile, îl înjura în gînd pentru succesele lui inexplicabile pe lîngă Iulia Mihailovna.

— Pentru cine intervii şi ce înseamnă toate acestea ? se informă guvernatorul grav, căutînd să-şi ascundă curiozitatea.

— Pentru... pentru.... ei drăcie... dar n-am nici o vină că cred în dumneavoastră ! Ce vină am eu că vă consider un om cu sufletul nobil şi generos şi, mai ales, un om înţelept... capabil adică să înţeleagă... dracu să mă ia...

Sărmanul, se vedea cît colo, nu izbutea să-şi învingă jena.

— Dar înţelegeţi odată, continuă el, înţelegeţi că rostindu-i numele îl dau legat în mîinile dumneavoastră ; îl trădez, nu-i aşa ? Nu-i aşa ?

— Păi, cum altfel aş putea eu să ştiu despre cine este vorba, dacă nu îndrăzneşti să-mi spui chiar dumneata ?

— Ei vedeţi, asta este, totdeauna mă daţi gata cu această logică a dumneavoastră, dracu să mă ia... În sfîrşit, n-am încotro... Această „personalitate luminoasă", acest „student" este Şatov... Poftim, am spus-o !

— Şatov ? Cum adică este Şatov ?

— Şatov e „studentul" despre care se aminteşte aici. El locuieşte aici, e un fost iobag, acela care l-a pălmuit pe Stavroghin.

— Cunosc, cunosc, îşi îngustă ochii Lembke, dă-mi voie însă, ce acuzaţii i se aduc şi care e în definitiv rostul intervenţiei dumitale ?

— Păi, vă rog să-l salvaţi, mă înţelegeţi ? L-am cunoscut încă acum opt ani, i-am fost chiar prieten poate, îşi ieşi din

fire Piotr Stepanovici. În definitiv, nu sînt obligat să vă dau socoteala despre viața mea anterioară, dădu el din mîini, și de fapt nu era decît o înjghebare mizeră, în total trei oameni și jumătate, iar cu cei din străinătate nu se numărau poate decît vreo zece oameni ; principalul e că mi-am pus nădejdea în spiritul dumneavoastră uman, în înțelepciunea dumneavoastră. Veți înțelege cum trebuie lucrurile și veți înfățișa chestiunea în lumina ei adevărată, și nu cine știe cum, doar ca un vis absurd al unui om zănatec... din cauza nenorocirilor, notați, din cauza unor nenorociri îndelungate, și nu ca un complot nemaipomenit antistatal, sau dracu mai știe cum...

Aproape se sufoca.

— Hm. Văd că el este vinovat de aceste proclamații cu securea, conchise aproape majestuos Lembke, dă-mi voie să-ți spun totuși că, dacă este singur, cum putea să le difuzeze și aici, și în provincie, ba și în gubernia CH-n și... și, în sfîrșit, principalul, de unde le-a luat ?

— Păi, nu v-am spus că nu sînt, probabil, decît vreo cinci oameni în total, hai să zicem zece, de unde să știu ?

— Dumneata nu știi ?

— Păi, de unde să știu, dracu să mă ia ?

— Dar văd că despre Șatov ai știut că este unul dintre complici ?

— Of ! dădu din mînă Piotr Stepanovici, apărîndu-se parcă de perspicacitatea zdrobitoare a celui care-l întreba. Ei bine, ascultați atunci, vă spun tot adevărul : în privința manifestelor n-am nici o cunoștință, adică nu cunosc absolut nimic, dracu să mă ia, înțelegeți ce înseamnă nimic ?... Desigur, e acel sublocotenent sau și altcineva de aici... poate și acest Șatov, și altcareva, și atîta tot, niște prăpădiți păcătoși... Eu însă am venit să vă rog în privința lui Șatov, el trebuie salvat, pentru că aceste versuri sînt scrise de el, le-a compus chiar el, și în străinătate prin el au fost tipărite ; iată tot ce cunosc eu absolut precis, dar despre manifeste nu știu chiar nimic.

— Dacă a scris versurile înseamnă că a compus și manifestele. Dar ce anume te face să-l bănuiești pe domnul Șatov ?

Cu aerul omului total scos din răbdări, Piotr Stepanovici își smulse din buzunar portofelul, iar din portofel un bilet.

— Poftim dovada ! strigă el aruncînd biletul pe birou. Lembke îl desfăcu ; biletul fusese scris cu jumătate de an în

urmă şi expediat de aici undeva în străinătate, era foarte scurt şi nu cuprindea decît aceste cuvinte :

„«Personalitatea luminoasă» n-o pot tipări aici, de altfel nu pot face nimic aici ; tipăriţi-o în străinătate.

Iv. Şatov"

Lembke îşi aţinti privirea asupra lui Piotr Stepanovici. Bine îl caracterizase Varvara Petrovna că avea întrucîtva o privire de berbec, mai ales în unele momente.

— Adică, iată cum vine toată treaba, se smuci iar din loc Piotr Stepanovici, el a scris, va să zică, versurile acestea aici, acum o jumătate de an, dar n-a putut să le tipărească în vreo tipografie tăinuită şi de aceea roagă să fie tipărite în străinătate... Nu e clar ?

— Da, e clar, dar cui se adresează el în acest bilet ? Iată ce nu apare clar ! observă Lembke cu ironia cea mai şireată.

— Lui Kirillov, desigur ; biletul este adresat lui Kirillov în străinătate... Ce, n-aţi ştiut ? Ceea ce mă necăjeşte e faptul că dumneavoastră, probabil, vă prefaceţi în faţa mea cum că nu ştiţi, cînd de fapt de mult ştiaţi despre aceste versuri şi despre tot ! Cum se explică faptul că ele se află pe biroul dumneavoastră ? S-au priceput ele aşa, singure, să apară aici ! De ce mă chinuiţi, aşadar ?

El îşi şterse cu un gest convulsiv transpiraţia de pe frunte.

— Poate că am ştiut şi eu ceva... se eschivă abil Lembke, dar cine este acest Kirillov ?

— Păi, un inginer sosit de curînd, a fost martorul lui Stavroghin la duel, un maniac, un nebun ; sublocotenentul dumneavoastră într-adevăr poate că e într-o stare de *delirium tremens,* dar acesta e nebun cu adevărat... De asta vă garantez. Eh, Andrei Antonovici, dacă ar şti guvernul ce fel de oameni de nimica sînt toţi, n-ar mişca nici un deget împotriva lor. Pe toţi i-ar trimite grămadă la dracu în praznic ; încă în Elveţia şi la diferitele lor congrese mi-am dat seamă ce fel de oameni sînt.

— De acolo este condusă mişcarea de la noi ?

— Cine să conducă ? Trei oameni şi încă o jumătate de om. Numai cînd îi priveşti, îţi vine să mori de plictiseală. Şi care mişcare de la noi, mă rog ? Cea a circulaţiei de manifeste, cumva ? Şi cine este recrutat aici, nişte sublocotenenţi ajunşi în stare de *delirium tremens* şi doi-trei studenţi ! Sînteţi un om deştept, vă pun o întrebare : de ce nu sînt recrutaţi

niște oameni cu greutate, de ce numai studenți și niște neisprăviți, în vîrstă de douăzeci și doi de ani? Și cîți sînt la număr, mă rog? Îmi închipui că un milion de dulăi îi caută, și cîți au fost găsiți? Șapte inși. Vă spun, îți vine să mori de plictiseală.

Lembke îl ascultă cu multă atenție, dar cu o expresie care părea să spună: „Vrei să vinzi castraveți la grădinar?"

— Dă-mi voie să-ți spun totuși, dumneata binevoiești să afirmi că biletul a fost expediat în străinătate; dar nu văd nici un fel de adresă; cum puteai ști dumneata că adresantul este domnul Kirillov și, în sfîrșit, trimis în străinătate și... și... că într-adevăr e scris de domnul Șatov?

— Procurați-vă imediat ceva scris de Șatov și controlați. În cancelaria dumneavoastră negreșit trebuie să existe vreo hîrtie cu semnătura lui, iar faptul că a fost adresat lui Kirillov îl știu chiar de la acesta, de la Kirillov, care mi-a și arătat biletul atunci.

— Prin urmare și dumneata...

— Ei da, bineînțeles, și eu. Cîte și mai cîte nu mi s-au arătat acolo. Iar în ce privește versurile, se pare că însuși decedatul Herzen le-a scris atunci lui Șatov, cînd acesta rătăcea prin străinătate, ca amintire despre întîlnirea lor, și cu titlu de elogiu pentru el, de recomandare, sau dracu știe pentru ce... iar Șatov le difuzează în rîndurile tineretului. Aflați, adică, cum m-a apreciat însuși Herzen.

— Te-te-te, se dumeri în sfîrșit complet Lembke. Mă gîndeam eu: manifeste, mă rog, se înțelege de la sine, dar ce rost au versurile?

— Păi, tocmai dumneavoastră să nu înțelegeți? Dracu știe de ce v-am spus eu toate acestea! Ascultați-mă, mie să mi-l dați pe Șatov, iar în ce privește pe toți ceilalți, să-i ia dracu, chiar și pe Kirillov, care stă acum încuiat în casa lui Filippov, unde se ascunde și Șatov. Ei nu mă suferă, pentru că m-am întors.. Dar făgăduiți-mi-l pe Șatov, și atunci vi-i servesc pe toți ca pe tavă. Vă voi fi de folos, Andrei Antonovici! Tot grupușorul acesta mizer de vreo nouă-zece oameni, cred. Și-i urmăresc, din proprie inițiativă. Trei ne sînt cunoscuți deja: Șatov, Kirillov și acel sublocotenent. Pe ceilalți îi am deocamdată *sub observație* .. deși poate că nu sînt chiar atît de miop. Exact ca în gubernia CH-n; au fost surprinși acolo cu manifeste asupra lor doi studenți, un licean, doi nobili în vîrstă de douăzeci de ani, un învățător și un maior în

retragere, de vreo şaizeci de ani, ameţit de băutură, şi atîta tot ; şi vă rog să mă credeţi că aceştia erau toţi ; s-au şi mirat chiar, că numai atîţia erau. Dar am nevoie de vreo şase zile. Mi-am şi făcut socoteala pe abac ; vreo şase zilişoare, nu mai înainte. Dacă vreţi să obţineţi un rezultat serios, să nu vă atingeţi de ei încă vreo şase zile şi eu vi-i predau pe toţi grămadă ; dacă faceţi vreo mişcare mai devreme, cuibul va fi gol. Să mi-l daţi însă pe Şatov, mă rog pentru Şatov... Şi cel mai bine ar fi să fie chemat în mod secret şi prietenește, fie chiar şi aici în biroul dumneavoastră, şi anchetat temeinic, arătîndu-i-se adevărul, ridicînd în faţa ochilor săi cortina... Sînt convins că el singur se va arunca la picioarele dumneavoastră şi va izbucni în lacrimi ! Este o fire nervoasă, nenorocită ; nevastă-sa e în relaţii cu Stavroghin. Mîngîiaţi-l, adresaţi-i nişte cuvinte calde şi va spune totul ; dar trebuie să aveţi răbdare vreo şase zile... Şi mai ales, mai ales, nici un cuvîntel să nu-i spuneţi Iuliei Mihailovna. Să fie secret, puteţi păstra secretul ?

— Cum ? căscă ochii Lembke. Nu i-ai spus nimic... Iuliei Mihailovna ?

— Iuliei Mihailovna ? Ferească sfîntul ! Vai de mine, Andrei Antonovici ! Să vedeţi : preţuiesc mult prietenia pe care mi-o arată şi o stimez nespus de mult, mă rog, şi toate celelalte... dar n-aş face o asemenea greşeală. N-o contrazic, pentru că, ştiţi şi dumneavoastră, e primejdios s-o contrazică cineva. Am aruncat poate aşa, un cuvîntel, pentru că îi plac asemenea chestii, dar ca să-i spun ei totul. cum am făcut acum faţă de dumneavoastră, să dau numele sau altceva mai precis, cum v-aţi putut închipui aşa ceva ! De ce m-am adresat acuma direct dumneavoastră ? Pentru că sînteţi totuşi bărbat, un om serios, cu o experienţă de serviciu de ani de zile, pătruns de fermitate profesională. Aţi văzut atîtea în viaţa dumneavoastră. Cred că orice pas făcut de cineva pe aceste cărări vă este cunoscut anticipat, după exemplele pe care le-aţi avut la Petersburg. Dar dacă i-aş fi spus dumneaei aceste două nume, de exemplu, ar fi pornit imediat să bată toba... că doar dumneaei vrea să uimească Petersburgul cu ceva de aici. Nu, nu ; este exclus, e prea înflăcărată, să ştiţi.

— Da, într-adevăr, e cam repezită, murmură cu o vădită satisfacţie Andrei Antonovici, regretînd în acelaşi timp teribil că acest individ redus îşi permite se pare să-şi dea cu părerea cam prea liber despre Iulia Mihailovna. În schimb Piotr Ste-

panovici avu impresia, probabil, că a spus prea puțin și că trebuie să mai îngroașă puțin culorile și, flatîndu-i amorul propriu lui „Lembka", să-l subjuge astfel total.

— Exact, cam repezită, îi cîntă el în strună ; să zicem că este într-adevăr o femeie genială, o literată, dar e în stare să sperie vrăbiile. Nici șase ore nu va rezista să țină secretul, necum șase zile. Ei bine, Andrei Antonovici, este riscant să pui o femeie la o asemenea restricție pe un termen de șase zile ! Îmi veți recunoaște totuși și mie oarecare experiență în aceste chestiuni ; cunosc doar și eu cîte ceva, de altfel, știți și dumneavoastră că pot cunoaște cîte ceva. Aceste șase zile nu vi le solicit așa, dintr-un capriciu, ci în interesul cauzei.

— Am auzit.. ezită să-și exprime gîndul Lembke, am auzit că reîntorcîndu-te din străinătate ți-ai făcut în fața celor în drept... un fel de *mea culpa* ?

— Mă rog, ce a fost a fost.

— Bineînțeles, n-aș vrea să intru în... dar am avut mereu impresia că tot timpul aici ai vorbit într-un stil cu totul diferit, despre religia creștină, de pildă, despre temeiurile organizării sociale, și în sfîrșit, despre guvern...

— Se poate, cîte n-am vorbit eu. Același lucru spun și acum, numai că aceste idei nu trebuie promovate în felul cum o fac imbecilii aceia, iată care-i deosebirea. Ce folos dacă-l mușcă de umăr ? N-ați fost și dumneavoastră de acord cu mine, dar rămînînd la părerea că este prea devreme ?

— De fapt, nu în privința aceasta înțelegeam eu să fiu de acord și spuneam că e prea devreme.

— E surprinzător cum fiecare cuvîntel al dumneavoastră este bine cîntărit și plasat la locul lui. Ehei, sînteți un om extraordinar de circumspect ! se înveseli brusc Piotr Stepanovici. Dar bine, papă, trebuia doar să fac cunoștință cu dumneavoastră, tocmai de aceea am vorbit în stilul meu personal. Și nu numai cu dumneavoastră, ci cu mulți alți fac cunoștință în felul acesta. Poate că voiam să vă cunosc caracterul.

— Pentru ce-ți trebuia să-mi cunoști caracterul ?

— Păi, ce știu eu pentru ce (rîse el iarăși) ? Vedeți, mult stimate și scumpe Andrei Antonovici, sînteți un om șiret, dar pînă la *aceasta* lucrurile n-au ajuns încă și, desigur, nu vor ajunge, mă înțelegeți ? Probabil că înțelegeți. Deși am prezentat unde trebuie explicațiile mele la întoarcerea din străinătate, și zău nu știu de ce un om cu anumite vederi

şi convingeri n-ar putea să acţioneze în favoarea acestor convingeri ale sale sincere... dar mie *acolo* nimeni nu mi-a vorbit nimic despre firea dumneavoastră şi nici un fel de indicaţii în acest sens n-am luat asupră-mi *de acolo*. Gîndiţi-vă : aş fi avut doar posibilitatea să divulg aceste două nume nu numaidecît dumneavoastră, ci direct *acolo*, adică acolo unde am prezentat explicaţiile iniţiale ; iar dacă şi-ar putea închipui cineva că o fac din interes personal sau financiar, desigur ar fi fost o socoteală greşită din parte-mi, pentru că toată recunoştinţa celor de acolo se va revărsa acum asupra dumneavoastră, şi nu asupra mea. Eu lupt pentru Şatov, adăugă cu un aer nobil Piotr Stepanovici, numai pentru Şatov, şi numai în numele prieteniei de altădată... Mă rog, cînd veţi pune mîna pe condei ca să raportaţi *acolo*, poate că, şi numai dacă veţi dori bineînţeles, strecuraţi şi pentru mine o laudă... nu mă opun, he he ! *Adieu !* E timpul să plec, am abuzat cam mult ; n-ar fi trebuit să vorbesc atîta ! adăugă el cu un zîmbet afabil, ridicîndu-se de pe canapea.

— Dimpotrivă, îmi pare bine că lucrurile încep, ca să zic aşa, să se precizeze, se ridică şi von Lembke de pe fotoliu, zîmbind şi el foarte amabil, plăcut impresionat probabil de ultimele cuvinte ale interlocutorului său. Primesc cu recunoştinţă serviciile dumitale şi fii încredinţat că tot ce se va putea din parte-mi în ce priveşte referinţele şi aprecierea rîvnei dumitale...

— Numai şase zile. Principalul, să-mi acordaţi acest răgaz de şase zile în care dumneavoastră să nu întreprindeţi nici o mişcare, numai atîta îmi trebuie !

— Fie.

— Bineînţeles, aceasta nu înseamnă că vreau să vă leg la mîini, de altfel nici n-aş putea îndrăzni. O supraveghere se impune, firește ; dar să nu-i speriaţi din cuib înainte de vreme, iată pe ce mizez eu contînd pe înţelepciunea şi experienţa dumneavoastră. Îmi închipui cîţi copoi şi agenţi aveţi în acest scop, he, he ! trînti, cu haz şi uşurinţa caracteristică unui tînăr fluşturatic, Piotr Stepanovici.

— Ei, nu-i chiar aşa, se eschivă cu un zîmbet afabil Lembke. E o prejudecată a tinereţii, că sînt nenumăraţi... Apropo, dă-mi voie să te întreb un lucru : păi, dacă acest Kirillov a fost martor la duelul lui Stavroghin, înseamnă că şi domnul Stavroghin în acest caz...

— Cum adică ?

— Vreau să spun, adică, întrucît sînt prieteni atît de buni ?

— A, nu, nu, nu ! Aicea aţi dat greş, cu toate că sînteţi foarte perspicace. Mă şi surprinde. Am crezut că în privinţa aceasta aveţi informaţii suficiente... Hm, Stavroghin este exact contrariul, dar absolut... *Avis au lecteur* *.

— Să fie adevărat ? Te pomeneşti ! făcu Lembke cu un aer neîncrezător. Mi-a spus Iulia Mihailovna că, potrivit informaţiilor pe care le deţine de la cineva din Petersburg, este un om cu oarecare, ca să zicem aşa, însărcinări...

— Eu nu ştiu nimic, nu ştiu nimic, absolut nimic. *Adieu. Avis au lecteur !* găsi cu cale Piotr Stepanovici să se eschiveze brusc şi nedisimulat.

Cu aceste cuvinte el se repezi spre uşă.

— Dă-mi voie, Piotr Stepanovici, dă-mi voie, strigă Lembke, încă o chestiune de mică importanţă, şi imediat îţi dau drumul.

Guvernatorul scoase dintr-un sertar al biroului un plic.

— Iată o mică mostră, din aceeaşi categorie, şi prin aceasta îţi dovedesc încrederea mea deosebită faţă de dumneata. Poftim, ce părere ai ?

Plicul cuprindea o scrisoare ; o scrisoare ciudată, anonimă, adresată lui Lembke şi primită chiar în ajun. Spre marea lui ciudă, Piotr Stepanovici citi următoarele :

Excelenţă !

Pentru că aşa vă numiţi. Prin aceasta vă anunţ că se pregăteşte un atentat asupra vieţii unor personagii înalte şi asupra patriei ; căci totul duce la asta. Personal am difuzat necontenit ani de-a rîndul. Aşişderi şi impietate. Se pregăteşte o răscoală, iar manifeste cîteva mii şi după fiecare manifest vor alerga o sută de oameni cu limba scoasă, dacă acestea nu vor fi din timp confiscate de autorităţi, pentru că multă recompensă se promite, iar mulţimea e neroadă, pe deasupra şi vodca. Poporul, respectîndu-l pe vinovat, distruge şi pe unul şi pe celălalt, şi, temîndu-mă de ambele părţi, mă căiesc de ceea ce n-am făcut, pentru că aşa sînt imprejurările mele. Dacă doriţi un denunţ pentru salvarea patriei. precum şi a bisericilor şi a icoanelor, numai eu aş putea să-l

* Aţi fost prevenit. (Fr.)

fac, dar cu condiţia să mi se dea iertare din partea secţiei a treia imediat telegrafic numai mie singur, dintre toţi, iar ceilalţi să fie traşi la răspundere. Pe fereastra portarului, în semn convenit, să ardă în fiecare seară la ora şapte o lumînare. Văzînd-o, voi crede şi voi veni să vă sărut mîna milostivă din capitală, dar şi cu condiţia să-mi fie asigurată o pensie, căci altfel cum voi trăi? Iar dumneavoastră nu veţi regreta, pentru că veţi fi decorat. Trebuie procedat discret, pentru că altminteri mă curăţă.

Al excelenţei-voastre, un om disperat.
Cad la picioarele dumneavoastră,
un liber-cugetător pocăit *Incognito*".

Von Lembke lămuri că scrisoarea fusese lăsată ieri în vestibulul casei în lipsa portarului.

— Şi ce părere aveţi despre asta? întrebă aproape brutal Piotr Stepanovici.

— Înclin să cred că nu este decît o intrigă murdară anonimă, în bătaie de joc.

— Mai mult ca probabil că aşa este. Văd că nu vă lăsaţi păcălit.

— Am ajuns la această concluzie pentru că e prea absurdă.

— Aţi mai primit aici şi alte asemenea scrisorele?

— De vreo două ori, anonime.

— Bineînţeles, cine ar cuteza să le semneze? Într-un stil diferit? Scrise de mîini diferite?

— Într-un stil diferit şi cu scris diferit.

— Aveau şi un conţinut caraghios, ca acesta?

— Da, erau caraghioase, ştii... foarte scîrboase.

— E clar, dacă aţi mai primit, înseamnă că şi asta vine din aceeaşi sursă.

— Dar mai ales e atît de tîmpit. Aceia sînt doar nişte oameni culţi şi, desigur, nu vor scrie într-un fel atît de stupid.

— Bineînţeles, bineînţeles.

— Dar nu cumva acest cineva ar vrea totuşi să facă un denunţ adevărat?

— Neverosimil, i-o reteză sec Piotr Stepanovici. Ce vrea să zică telegrama din partea secţiei a treia şi pensiune? E un caraghiozlîc, evident.

— Ai dreptate, se ruşină Lembke.

— Ştiţi ceva, daţi-mi-o mie deocamdată. Sînt sigur că voi

afla de unde vine. Mai înainte chiar decît să vi-i dau în mînă pe toţi ceilalţi.

— Poftim, se învoi von Lembke, deşi cu oarecare ezitare.

— Aţi arătat-o cuiva ?

— Nu, cum se poate, nimănui.

— Adică, vreau să spun, Iuliei Mihailovna ?

— Ferească sfîntul, şi te conjur să nu-i arăţi nici dumneata ! strigă Lembke speriat. Va fi zguduită... şi se va supăra foc pe mine.

— Într-adevăr, veţi fi primul care să aibă neplăceri, va spune că aţi meritat-o, de vreme ce vi se scrie în felul acesta. Cunoaştem noi logica femeiască. Aşadar, adio. E posibil ca peste vreo două-trei zile să vi-l prezint pe acest autor de anonime. Esenţialul, să ne respectăm înţelegerea !

IV

Piotr Stepanovici era poate un om destul de inteligent, dar Fedka-ocnaşul îl ghicise bine spunînd despre el că „trăia cu ideea despre un om pe care şi-o inventase". Plecă de la von Lembke perfect convins că a reuşit să-l liniştească cel puţin pe timp de şase zile, termen de care avea absolută nevoie. Îşi făcuse totuşi o idee greşită, şi numai pentru că îşi făurise chiar de la început imaginea unui Andrei Antonovici închipuit, o dată pentru totdeauna, drept un prost fără margini.

Ca orice om ipohondru şi suspicios, Andrei Antonovici se arăta de fiecare dată foarte încrezător în primele clipe de evadare din necunoscut. Întorsătura nouă a lucrurilor i se înfăţişă la început într-un chip destul de plăcut, cu toate complicaţiile îngrijorătoare ce se puteau întrevede. În orice caz, cel puţin îndoielile de pînă atunci păreau să se risipească. Afară de aceasta, în ultimele zile se simţea atît de obosit, atît de chinuit şi neajutorat, încît sufletul său tînjea după linişte. Dar, vai, liniştea aceasta nu dură mult. Viaţa îndelungată la Petersburg îi lăsase în suflet urme neşterse. Istoria oficială, ba şi cea secretă, „a generaţiei noi" îi fusese destul de bine cunoscută, era un om curios din fire şi colecţiona chiar manifeste, dar nu fusese niciodată în stare să

înţeleagă din ea cuvîntul esenţial. Iar acum rătăcea ca într-un codru : prin toate fibrele fiinţei sale presimţea că în cuvintele lui Piotr Stepanovici se ascunde ceva cu totul fără noimă, în afară de orice forme şi condiţii, „deşi, dracu ştie ce se mai poate întîmpla cu această «generaţie nouă» şi dracu ştie cum se pot petrece lucrurile la ei acolo" medita el, pierzîndu-se în tot felul de consideraţii.

Şi, ca un făcut, tocmai în acel moment îşi vîrî capul în uşa cabinetului său Blum. Tot timpul cît durase vizita lui Piotr Stepanovici el aşteptase prin apropiere. Blum acesta îi venea lui Andrei Antonovici întrucîtva şi rudă depărtată, faptul acesta însă fusese ascuns cu grijă şi teamă toată viaţa. Cer iertare cititorului pentru cele cîteva cuvinte acordate acestui personaj neînsemnat. Blum făcea parte din familia ciudată a nemţilor „nenorociţi" şi nu din cauza incapacităţii sale totale, dar tocmai că nu se ştie din ce cauză anume. Nemţii „nenorociţi" nu sînt un mit, ci există realmente, chiar şi în Rusia, şi reprezintă un tip aparte. Andrei Antonovici a nutrit o viaţă întreagă faţă de Blum cea mai înduioşătoare compasiune şi pretutindeni, unde se putea, pe măsura propriilor sale succese în serviciu, îl promova şi pe Blum într-un loc subordonat lui la instituţia respectivă ; dar omului nu-i mergea nicăieri. Fie că postul era declarat la un moment dat disponibil, fie că se schimba între timp conducerea, ba la un moment dat se pomeni şi trimis în judecată împreună cu mai mulţi alţii. Era un funcţionar punctual şi meticulos, dar cam prea posomorît, fără de nevoie şi de multe ori în dauna sa ; un om roşcovan, înalt, adus din spate, cu aer deprimat, sentimental întrucîtva şi, cu toată înfăţişarea lui umilă, încăpăţînat şi tenace ca un bou, deşi totdeauna anapoda. Faţă de Andrei Antonovici, atît el cît şi nevastă-sa şi numeroşii săi copii nutreau o afecţiune îndelungată şi aproape pioasă. Afară de Andrei Antonovici, nimeni niciodată nu-l iubise. Iulia Mihailovna dintru început l-a declarat indezirabil, nereuşind totuşi în această privinţă să înfrîngă îndărătnicia soţului ei. De fapt a fost prima lor ceartă de familie şi care avusese loc imediat după căsătorie, chiar în cele dintîi zile de miere, în momentul cînd a apărut în faţa ei pentru prima oară Blum, care pînă atunci fusese cu grijă ţinut în umbră, la adăpostul tainei relaţiilor de rubedenie dintre ei. Andrei Antonovici implora, împreunîndu-şi palmele şi povestind cu emoţie întreaga istorie a prieteniei sale cu Blum încă din fragedă

copilărie, dar Iulia Mihailovna se socoti dezonorată pentru vecie şi recurse chiar şi la tactica leşinurilor, dar von Lembke nu cedă cu nici un pas, declarînd că nu-l va părăsi pe Blum pentru nimic în lume şi nu-l va depărta din preajma sa, încît pînă la urmă şi ea rămase uimită, împăcîndu-se cu gîndul prezenţei lui Blum. Fusese însă hotărît că înrudirea aceasta va fi ţinută şi mai departe în taină cu toată grija, foarte strict, dacă va fi posibil, şi chiar şi numele şi prenumele lui Blum vor fi schimbate, întrucît nu se ştie prin ce împrejurare el se numea, ca şi von Lembke, tot Andrei Antonovici. În oraşul nostru Blum nu legă cunoştinţă cu nimeni, afară doar de farmacistul neamţ ; nu făcea vizite nimănui şi, după obiceiul său, ducea o viaţă zgîrcită şi singuratică. Cunoştea de mult păcatele literare ale lui Andrei Antonovici. Tocmai el era acela care trebuia să asculte lectura primă a romanului în şedinţele secrete între patru ochi, rezistînd cîte şase ore la rînd, aşezat pe scaun şi neîndrăznind să facă nici o mişcare ; omul transpira, îşi încorda toate puterile ca să nu adoarmă şi ca să zîmbească ; întorcîndu-se acasă, suspina împreună cu lungana şi uscăţiva lui nevastă vorbind despre slăbiciunea nefericită a binefăcătorului lor pentru literatura rusă.

Andrei Antonovici se uită cu ochi plini de suferinţă la Blum care între timp pătrunsese în birou.

— Te rog, Blum, să mă laşi în pace, începu el agitat, intenţionînd probabil să evite reluarea conversaţiei lor, întreruptă prin venirea lui Piotr Stepanovici.

— Şi totuşi, acest lucru s-ar putea aranja într-un mod foarte discret, fără nici un fel de publicitate ; aveţi doar toate împuternicirile, stărui Blum respectuos, dar cu îndărătnicie, încovoindu-şi spatele şi mai mult şi apropiindu-se cu paşi mărunţi de Andrei Antonovici.

— Blum, tu îmi eşti atît de devotat şi serviabil, încît de fiecare dată mă uit la tine cuprins de teamă.

— Întotdeauna spuneţi nişte lucruri spirituale şi mulţumit de cele spuse adormiţi în linişte, dar tocmai prin aceasta singur vă faceţi rău.

— Blum, chiar adineaori m-am convins că ceea ce am discutat noi apare cu totul într-altfel, e absolut altceva.

— Nu cumva vă formaţi această idee pe baza spuselor acestui tînăr fals şi vicios, pe care chiar dumneavoastră îl

bănuiți ? V-a subjugat prin laude linguşitoare pentru talentul dumneavoastră literar.

— Blum, tu nu înțelegi nimic ; proiectul tău este absurd, îți spun eu. Nu vom găsi nimic, dar se va stîrni un scandal enorm, după care vor urma hohotele de rîs, batjocura, iar apoi Iulia Mihailovna...

— Vom găsi neapărat ceea ce căutăm, păşi ferm spre dînsul Blum, lipindu-şi palma dreaptă pe piept la inimă. Vom face o percheziție inopinată, dis-de-dimineață, cu toate menajamentele necesare față de persoana respectivă şi cu respectarea tuturor formalităților legale. Tinerii, Leamşin şi Teleatnikov, sînt ferm convinşi că vom găsi tot ce urmărim. Au fost acolo de nenumărate ori. Față de domnul Verhovenski nimeni nu are simpatie, generăleasa Stavroghina i-a refuzat pe față protecția sa, şi orice om cinstit, dacă există în populația grosolană a acestui oraş un asemenea om, este convins că în acel loc întotdeauna s-a ascuns sursa proprietății şi teoriei socialiste. Acolo sînt păstrate toate cărțile interzise, *Cugetările* lui Rîleev [60], toate scrierile lui Herzen... Pentru orice eventualitate, am întocmit un catalog aproximativ...

— O, Doamne, aceste cărți le are oricine ; cît de prost eşti, sărmanul meu Blum !

— Şi multe manifeste, continuă Blum fără să țină seama de observația şefului. Vom încheia prin a da negreşit de urma manifestelor pe care le aveți în birou. Acest tînăr Verhovenski mi se pare foarte, foarte suspect.

— Dar îl confunzi pe tată cu fiul. Ei nu se au bine ; fiul îşi bate joc pe față de tatăl său.

— E numai o mască.

— Blum, ți-ai propus să mă omori chinuindu-mă ! Gîndeşte-te, e doar o persoană marcantă aici. Fost profesor, un om cunoscut, va protesta şi imediat se vor porni în oraş glume şi ironii, şi cîte şi mai cîte... Dar gîndeşte-te ce se va întîmpla cu Iulia Mihailovna !

Blum îi da zor înainte, fără să asculte.

— N-a fost decît conferențiar, numai conferențiar, iar ca grad n-a ajuns decît la asesor de colegiu. În retragere, se bătu el cu mîna în piept ; nu are nici un fel de decorație, a fost destituit din serviciu fiind bănuit de complot împotriva guvernului. A fost un timp şi probabil că se află şi acum sub supraveghere secretă. În fața dezordinilor iscate acum sînteți pur şi simplu obligat să luați măsuri. Iar dum-

neavoastră, dimpotrivă, pierdeți ocazia de a vă distinge, protejînd pe adevăratul vinovat.

— Iulia Mihailovna! Cară-te, Blum! strigă brusc von Lembke, auzind din camera învecinată glasul soției sale.

Blum tresări, dar nu cedă.

— Dar dați-mi voie, dați-mi voie, stărui el lipindu-și și mai tare mîinile pe piept.

— Pleacă! scrîșni din dinți Andrei Antonovici. Fă ce vrei... pe urmă... O, Doamne!

Draperia se dădu deoparte și apăru Iulia Mihailovna. Se opri majestuos văzîndu-l pe Blum, îl măsură cu o privire trufașă jignită, ca și cum simpla prezență a acestui om constituia pentru dînsa o mare ofensă. Blum o salută tăcut și respectuos printr-o plecăciune adîncă și, încovoiat de respect, se îndreptă în vîrful picioarelor spre ușă, cu brațele în lături, atîrnînd ca două vîsle.

Nu se știe, fie pentru că într-adevăr înțelesese ultima exclamație isterică a lui Andrei Antonovici drept permisiune directă de a proceda așa cum solicitase, fie pentru că vrusese să profite de acest echivoc în interesul direct al binefăcătorului său, întrucît era prea convins că întreaga acțiune propusă de el se va încununa cu succes, dar, în urma acestei conversații a șefului cu subalternul său, se produseră niște lucruri neașteptate, care stîrniră hazul mulțora. Ele provocară însă mînia cumplită a Iuliei Mihailovna și prin aceasta măriră și mai mult zăpăceala și confuzia din capul lui Andrei Antonovici, care definitiv derutat căzu pradă, într-un moment critic, celei mai deplorabile nehotărîri.

V

Ziua aceea a fost pentru Piotr Stepanovici încărcată de griji. De la von Lembke el se grăbi să alerge în strada Bogoiavlenskaia, dar, trecînd pe strada Bîkov pe lîngă casa în care se stabilise Karmazinov, el se opri brusc, surîse și intră în casă. I se răspunse: „Sînteți așteptat", ceea ce i se păru destul de curios, întrucît nu prevenise pe nimeni despre această vizită.

Dar marele scriitor îl aștepta într-adevăr, de altfel de ieri și de alaltăieri încă. Cu vreo trei zile în urmă îi încre-

dinţase manuscrisul operei sale *Merci* (pe care voia s-o citească la matineul literar al serbării organizate de Iulia Mihailovna) şi o făcuse din amabilitate, deplin convins că faptul de a-i fi oferit personal posibilitatea de a cunoaşte anticipat o operă atît de importantă îl va măguli nespus pe acest tînăr. Piotr Stepanovici observase de mult că domnul acesta vanitos, răsfăţat şi jignitor de inaccesibil pentru simplii muritori, această „inteligenţă aproape de om de stat" caută pur şi simplu, cu o lacomă nerăbdare, să se dea bine pe lîngă el. Mi se pare că tînărul ghicise, în cele din urmă, că domnul acesta, chiar dacă nu vedea în el pe capul întregii mişcări secrete revoluţionare din toată Rusia, îl considera cel puţin drept unul dintre cei mai apropiaţi de cercul care deţine secretele revoluţiei ruse şi care exercită o influenţă incontestabilă asupra tineretului. Concepţiile şi starea de spirit „ale omului cel mai inteligent din Rusia" îl interesau mult pe Piotr Stepanovici, dar pînă acum el, din anumite motive, evitase să le cerceteze şi să le lămurească.

Marele scriitor se instalase în casa surorii sale, soţie de şambelan şi proprietară de moşii; amîndoi soţii venerau pe ruda lor celebră, dar în momentul de faţă se aflau la Moscova, spre marele lor regret, încît onoarea de a-l întîmpina şi de a-l primi reveni unei bătrîne, rudă săracă şi depărtată a şambelanului, care locuia de mult în această casă şi conducea menajul. Din ziua sosirii domnului Karmazinov tot personalul casei începu să umble în vîrful picioarelor. Bătrîna comunica la Moscova aproape zilnic cum dormise oaspetele, ce mîncase, iar într-o zi expediase chiar o telegramă cu ştirea cum că, după un prînz de gală la primarul oraşului, musafirul a fost nevoit să înghită o linguriţă dintr-un anumit medicament. Nu îndrăznea să intre în camera lui decît rareori, deşi acesta i se adresa cu multă politeţe, dar destul de sec, şi vorbea cu dînsa numai în chestiuni de gospodărie legate de persoana sa. În momentul cînd apăru Piotr Stepanovici, Karmazinov îşi consuma chifteluţa de dimineaţă, avînd în faţă şi o jumătate de pahar de vin negru. Cu prilejul altor vizite Piotr Stepanovici mai asistase la oficierea acestui dejun matinal, privind cum îşi consumă chifteluţa de dimineaţă în prezenţa sa, fără să-l trateze însă cu ceva şi pe vizitator. După chifteluţă i se aduse şi o mică ceaşcă de cafea. Valetul care îl servea era îmbrăcat în frac, purta mănuşi şi cizme moi, încît nu i se auzeau paşii.

— A-a ! se ridică Karmazinov de pe canapea ştergîndu-se cu şervetul şi, cu un aer de mare bucurie, se apropie să-l sărute, obicei caracteristic ruşilor, dacă sînt personaje foarte celebre. Dar Piotr Stepanovici reţinuse din experienţa trecută că, dînd să-l sărute, gazda de fapt îi oferea obrazul şi de aceea procedă şi el la fel ; cei doi obraji se atinseră. Karmazinov, fără a arăta că a observat acest lucru, se aşează pe canapea şi cu un zîmbet afabil îi indică lui Piotr Stepanovici fotoliul din faţă, în care acesta se şi grăbi să se trîntească.

— Dar dumneata... n-ai dori să iei o gustare ? întrebă gazda, trădîndu-şi de data aceasta obiceiul, dar spunînd-o cu un aer care sugera evident un răspuns politicos negativ. Piotr Stepanovici declară pe loc că ar dori să ia o gustare. O umbră de mirare jignită întunecă chipul gazdei, dar numai pentru o clipă ; sună nervos valetul şi, cu toată buna lui creştere, ridică dezgustat glasul, poruncind să fie servită gustarea.

— Ce doriţi, o chifteluţă sau cafea ? întrebă el încă o dată.

— Şi chifteluţă şi cafea, şi vin dacă se poate, simt că am flămînzit, răspunse Piotr Stepanovici, examinînd cu atenţie calmă costumul gazdei. Domnul Karmazinov era îmbrăcat într-un fel de pufoaică de casă, în chip de jacheţică, cu năsturei de sidef, dar atît de scurtă, încît nu se potrivea de loc cu burticica lui îndestulată şi cu rotunjimea destul de proeminentă a şoldurilor lui. Ţinea pe genunchi un pled cadrilat de lînă care-i acoperea picioarele pînă la podea, deşi în cameră era cald.

— Sînteţi cumva bolnav ? se informă Piotr Stepanovici.

— Nu, nu sînt bolnav, dar mă tem să nu mă îmbolnăvesc, dată fiind clima de aici, răspunse scriitorul cu glasul lui piţigăiat, dar scandînd graţios fiecare cuvînt şi pelticăind delicat cuvintele, după maniera aristocratică. V-am aşteptat încă de ieri.

— Cum aşa ? N-am promis doar.

— Da, dar v-am încredinţat manuscrisul meu. L-aţi... citit ?

— Manuscrisul, ce fel de manuscris ?

Karmazinov păru foarte surprins.

— L-aţi adus totuşi acum ? se nelinişti el brusc într-atît, încît încetă să mai mănînce şi-l privi pe Piotr Stepanovici cu un aer speriat.

— A, e vorba de acel *Bonjour,* mi se pare ?

— *Merci.*

— N-are importanţă. Am uitat de el şi nu l-am citit, n-am avut timp. Nici nu ştiu dacă e la mine, în buzunare, nu-l găsesc... L-oi fi lăsat acasă pe birou, nici o grijă, se va găsi.

— Totuşi ar fi mai bine să trimit pe cineva acasă la dumneavoastră. Poate să dispară ; s-ar putea să-l fure cineva.

— Cine să aibă nevoie de el ! Dar ce atîta sperietură, ştiu de la Iulia Mihailovna că de obicei pregătiţi mai multe copii, una în străinătate la notarul public, alta la Petersburg, a treia la Moscova, alta o păstraţi în safeul băncii, se pare.

— Păi, Moscova ar putea să fie mistuită de incendiu şi o dată cu ea să dispară şi manuscrisul meu. Mai bine trimit imediat să-l aducă.

— Un moment, iată-l ! scoase Piotr Stepanovici din buzunarul de la spate un teanc de foi de formatul scrisorilor de corespondenţă. S-a cam mototolit. Închipuiţi-vă, chiar din momentul cînd l-am luat de la dumneavoastră a rămas aşa în buzunarul din spate, unde-mi ţin batista ; am uitat.

Karmazinov apucă febril manuscrisul, îl examină cu multă atenţie, numără foile şi, cu o grijă pioasă, îl depuse deocamdată pe o măsuţă alăturată, dar în aşa fel ca să-l aibă mereu sub ochi.

— Mi se pare că nu prea citiţi mult ? şuieră el, nemaiputînd rezista.

— Într-adevăr, nu prea.

— Dar din beletristica rusă, nici atît ?

— Din beletristica rusă ? Daţi-mi voie, ceva-ceva am citit eu... *Pe drum...* sau *La drum...* sau *La răscruce de drumuri,* parcă aşa ceva, nu ţin minte. E cam mult de atunci, au trecut vreo cinci ani. N-am timp.

Urmă un timp de tăcere.

— Chiar din momentul sosirii, i-am asigurat pe toţi că sînteţi un om foarte deştept, şi acum, se pare, toată lumea e nebună după dumneavoastră.

— Vă mulţumesc, răspunse calm Piotr Stepanovici.

Se servi gustarea. Piotr Stepanovici se năpusti şi mîncă cu o poftă extraordinară chifteluţa, bău paharul de vin, apoi şi cafeaua.

„Acest ignorant, îl examina gînditor, privindu-l cu coada ochiului, Karmazinov, înghiţindu-şi ultima îmbucătură şi

sorbind ultima picătură de cafea, acest ignorant o fi înțeles acum toată usturimea frazei mele... de altfel, sînt convins că mi-a citit manuscrisul cu mult interes, dar nu știu de ce se preface. Deși s-ar putea și să nu mintă, ci e pur și simplu un prost sadea. Prefer ca omul genial să fie întrucîtva prost. Nu cumva acest om e cu adevărat un geniu la ei, dracul să-l ia."

Se sculă de pe canapea și porni să se plimbe prin cameră, dintr-un colț în celălalt, într-un fel de mișcare ritmică pentru stimularea digestiei, pe care o executa zilnic după dejun.

— Mai stați mult pe aici? întrebă Piotr Stepanovici, rămînînd în fotoliu și aprinzîndu-și o țigaretă.

— Am venit de fapt să-mi vînd moșia și plecarea mea depinde acum de administratorul meu.

— După cîte știu însă ați venit se pare pentru că lumea acolo se așteaptă la tot felul de epidemii după război?

— N-nu, nu tocmai de aceea, continuă domnul Karmazinov scandîndu-și cu o calmă seninătate frazele și la fiecare întoarcere din colț făcînd o mișcare vioaie cu piciorușul drept, abia perceptibilă de altfel. Într-adevăr, surîse el cu oarecare venin, îmi propun să trăiesc un timp cît mai îndelungat. Boierimea rusă are în ea ceva care se uzează extraordinar de repede sub toate raporturile. Dar eu aș vrea să mă uzez cît mai tîrziu posibil și acum am de gînd să mă stabilesc în străinătate pentru totdeauna; e și clima mai bună acolo, și clădirile sînt de piatră, și totul e mai trainic. Pentru veleatul meu Europa va dăinui, cred. Dumneata ce crezi?

— N-am de unde să știu.

— Hm. Dacă într-adevăr acolo se va prăbuși Babilonul și vom asista la o cădere impresionantă (în această privință sînt perfect de acord cu dumneata, deși sînt convins că pentru cît mai am eu de trăit va rezista încă), în schimb la noi în Rusia nici nu are ce să se prăbușească, vorbesc în sens comparativ. Nu avem nimic de piatră care să se prăbușească și totul va aluneca în mocirlă. Sfînta Rusie este cea mai puțin capabilă să opună vreo rezistență. Poporul simplu se mai ține cumva prin credința în Dumnezeul rusesc; dar acest Dumnezeu rusesc, după ultimile informații, este prea nesigur, încît pînă și în fața reformei țărănești abia a reușit să rămînă în picioare, în orice caz s-a clătinat destul de serios. Unde mai pui apariția căilor ferate, unde mai pui că ați apărut și voi... nu, nu, nu mai cred de loc în Dumnezeul rus.

— Dar în cel european ?

— Nu cred în nici un Dumnezeu. Am fost calomniat în fața tineretului rus. Întotdeauna am simpatizat mișcările sale. Mi-au fost arătate proclamațiile de aici. Sînt privite cu nedumerire, pentru că toată lumea e speriată de forma lor, și cu toate acestea, toți sînt convinși de puterea lor, chiar dacă nu sînt conștienți de aceasta. Cu toții au început de mult să se prăbușească și de mult știu că n-au de ce să se agațe. Sînt convins de succesul acestei propagande secrete, fie chiar și pentru faptul că Rusia este prin excelență acea țară din lume unde orice se poate produce fără să i se opună vreo rezistență oarecare. Îmi dau seama prea bine de ce toți rușii înstăriți iau calea străinătății și cu fiecare an tot mai mulți pleacă acolo. Ei se lasă pur și simplu mînați de instinct. O corabie amenințată să se scufunde e părăsită în primul rînd de șobolani. Sfînta Rusie este o țară cu case de lemn, mizeră și... primejdioasă ; țara unor trufași săraci în straturile superioare, iar în marea ei majoritate trăiește în niște bojdeuci. Ar fi fericită orice ieșire i s-ar propune, e de ajuns numai să i se explice. Singur guvernul vrea încă să reziste, dar dă cu bîta pe întuneric în dreapta și în stînga, lovind în ai săi. Aici totul este predestinat și condamnat. Rusia, așa cum apare, nu are nici un viitor. Am devenit neamț și îmi fac din aceasta un titlu de onoare.

— Ați pomenit adineaori despre proclamații ; spuneți-mi, care este părerea dumneavoastră în privința lor ?

— Toată lumea se teme de ele, înseamnă că sînt puternice. Ele demască în mod fățiș minciuna și demonstrează că la noi nu există nimic de care să te agăți și nici pe ce să te sprijini. Ele vorbesc în gura mare, cînd toată lumea tace. Forța lor biruitoare (în pofida formei) constă mai ales în cutezanța, nemaipomenită pînă azi, cu care privesc adevărul în față. Capacitatea aceasta de a privi adevărul drept în față este apanajul exclusiv al generației ruse. Nu, nu, în Europa nu există o asemenea îndrăzneală : acolo e o împărăție a pietrei, acolo mai există și lucruri de care te poți sprijini. Pe cît mi-a fost dat să văd și să judec, esența ideii revoluționare ruse constă în negarea onoarei. Îmi place că ideea aceasta este proclamată cu atîta îndrăzneală și fără nici un fel de teamă. Nu, nu, Europa încă nu e în stare să înțeleagă acest lucru, în timp ce la noi tocmai asta va prinde. Pentru omul rus onoarea este o adevărată povară de prisos. De altfel în tot

cursul istoriei sale a fost o povară. Mult mai repede poate fi atras rusul proclamînd în faţa lui „dreptul la dezonoare". Aparţin unei generaţii vîrstnice şi, mărturisesc, mai sînt încă pentru onoare, dar n-o fac decît în virtutea unei deprinderi. Ţin încă la formele vechi, să zicem, dintr-un fel de laşitate ; trebuie doar să-mi trăiesc cumva veacul.

Gazda se opri brusc.

„Eu tot vorbesc, vorbesc mereu, gîndi el, iar dumnealui tot tace şi mă observă, a venit probabil ca să-i pun întrebarea pe faţă. Şi am să i-o pun."

— Iulia Mihailovna m-a rugat să aflu cumva pe căi ocolite de la dumneata ce fel de surpriză pregăteşti pentru balul de poimîine ? îl întrebă deodată Piotr Stepanovici.

— Da, într-adevăr, va fi o surpriză şi-i voi ului realmente... se umflă în pene Karmazinov, dar secretul nu ţi-l voi spune.

Piotr Stepanovici nu mai stărui.

— Aveţi aici pe unul Şatov, se informă marele scriitor, şi închipuiţi-vă nu l-am văzut încă.

— E un personaj interesant. Dar de ce întrebaţi ?

— Aşa. Mi se pare că şi el ţine nu ştiu ce cuvîntare. N-o fi acela care l-a pălmuit pe Stavroghin ?

— El este.

— Dar despre Stavroghin ce părere ai ?

— Nici nu ştiu ce să spun ; un crai.

Karmazinov prinsese ură pe Stavroghin pentru că acesta îl ignora cu desăvîrşire.

— Acest crăişor, zise el chicotind, dacă se va realiza la noi vreodată ceva în sensul proclamat în manifeste, probabil va fi spînzurat de o cracă.

— Nu este exclus să se întîmple şi mai devreme, zise deodată Piotr Stepanovici.

— S-ar cuveni, îl aprobă Karmazinov, de data aceasta fără să mai rîdă şi cu un aer grav de tot.

— Mi-aţi mai spus o dată acest lucru şi eu, ştiţi, i-am transmis.

— Cum aşa, i-ai transmis cu adevărat ? rîse iar Karmazinov.

— La care el a răspuns că dacă el merită să fie spînzurat de o cracă, pentru dumneavoastră probabil va fi de ajuns o bătaie cu nuiaua, dar nu numai de formă, ci în modul cel mai drastic, cum sînt bătuţi mujicii.

Piotr Stepanovici puse mîna pe pălărie și se ridică de pe fotoliu. Karmazinov îi întinse, în semn de rămas bun ambele mîini.

— Dar cum crezi, miorlăi el cu un glăscior mieros și cu o intonație cu totul aparte, continuînd să-i rețină mîinile în ale sale, cum crezi, dacă va fi să se înfăptuiască tot... ce se plănuiește atunci... cam cînd s-ar putea să se întîmple ?

— De unde să știu, răspunse Piotr Stepanovici cam brutal. Amîndoi se priviră fix în ochi.

— Dar așa, aproximativ ? miorlăi și mai mieros Karmazinov.

— Veți avea timp să vă vindeți moșia și să plecați în străinătate, murmură și mai brutal Piotr Stepanovici. Și iarăși se priviră țintă în ochi.

Se așternu un minut de tăcere.

— Către începutul lui mai viitor se va porni, iar cam pe la sfîrșitul lui octombrie totul se va încheia, zise deodată Piotr Stepanovici.

— Vă mulțumesc din tot sufletul, zise cu glas emoționat Karmazinov strîngîndu-i mîinile.

„Vei avea timpul, șobolanule, să părăsești corabia !" gîndi Piotr Stepanovici ieșind în stradă. „Ei bine, dacă pînă și această «inteligență aproape ca de om de stat» este atît de convinsă că trebuie să se informeze în privința zilei și orei și cu atîta respect mulțumește pentru informația primită, ce să ne mai îndoim atunci chiar noi de noi înșine după toate astea. (El surîse.) Hm. Într-adevăr, omul acesta al lor nu e chiar atît de prost și... nu este decît un șobolan care părăsește corabia ; unul ca el nu va denunța !"

El porni grăbit spre casa Filippov din strada Bogoiavlenskaia.

VI

Piotr Stepanovici intră întîi la Kirillov. Kirillov era singur, ca de obicei, și în momentul acela își făcea exercițiile de gimnastică în mijlocul camerei, stînd cu picioarele depărtate unul de altul și învîrtindu-și brațele deasupra capului într-un anumit fel. O minge de cauciuc zăcea jos pe podea. Ceaiul răcit nu fusese încă strîns de pe masă. Piotr Stepanovici se opri un pic în prag.

— Văd că îţi îngrijeşti serios sănătatea, strigă el voios pătrunzînd în cameră. Ce minge frumoasă, ia te uită cum sare, tot pentru gimnastică?

Kirillov îşi îmbrăcă haina.

— Da, tot pentru sănătate, murmură el sec, ia loc.

— Am trecut numai pentru o clipă. Dar hai să mă aşez. Sănătate-sănătate, dar vreau să-ţi amintesc de înţelegerea noastră. Se apropie „într-un anumit sens" termenul nostru, conchise el neîndemînatic.

— Care înţelegere?

— Cum care înţelegere? se alarmă Piotr Stepanovici, aproape speriat.

— Nici o înţelegere şi nici o obligaţie, nu sînt legat prin nimic, eşti în eroare.

— Ascultă, ce ai de gînd să faci? sări din loc Piotr Stepanovici.

— Voinţa mea.

— Care?

— Aceeaşi totdeauna.

— Adică, ce vrea să zică asta? Înseamnă că ai rămas la ideea de atunci?

— Exact. Dar nici un fel de înţelegere n-a existat şi nu mă simt legat prin nici o obligaţie. A existat numai voinţa mea şi acum la fel nu există altceva decît voinţa mea.

Precizarea aceasta Kirillov o făcu tăios şi cu dezgust.

— Sînt de acord, de acord, fie şi voinţa ta, numai să nu se schimbe cumva, se aşeză Piotr Stepanovici cu un aer satisfăcut. Te superi pentru nişte cuvinte. Ai devenit prea supărăcios în ultimul timp, de aceea am evitat să mai vin pe la dumneata. De altfel eram absolut sigur că nu vei trăda.

— Nu te iubesc de loc; dar poţi fi absolut sigur. Deşi nu accept acest termen de trădare.

— Ar fi cazul totuşi, se alarmă Piotr Stepanovici, din nou, să ne lămurim cum trebuie, ca să n-o încurcăm. Afacerea cere multă precizie, iar dumneata mă zăpăceşti groaznic. Îmi dai voie să-ţi vorbesc?

— Vorbeşte, reteză Kirillov, privind într-un colţ.

— Ai hotărît mai demult să-ţi curmi viaţa... Adică ai avut o asemenea idee. Mă exprim bine? Nu există nici o greşeală?

— Şi acum nutresc această idee.

— Perfect. Notează în același timp că nimeni nu te-a silit la așa ceva.

— Tronc ! Vorbești prostii.

— Fie, fie ; m-am exprimat ca un tîmpit. Fără îndoială că ar fi fost cu totul absurd să îndemni pe cineva la asta ; așadar : ai fost membru al Societății încă de pe timpul vechii organizații și ai mărturisit atunci despre intenția dumitale unuia dintre membrii societății.

— N-am mărturisit nimic, ci pur și simplu i-am spus.

— Mă rog. Ar fi fost și caraghios să „mărturisești", ca la spovedanie. Pur și simplu ai spus, perfect.

— Ba nu, nu-i de loc perfect, pentru că prea o lungești. Nu-ți datorez nici un fel de socoteală, și nici nu ești în stare să-mi înțelegi gîndurile. Vreau să-mi curm viața pentru că am în mine această idee, pentru că nu vreau să existe frica morții, pentru că... pentru că nici n-ai de ce să știi pentru ce... Dorești ceva ? Vrei ceai ? E rece. Să-ți aduc un alt pahar.

Piotr Stepanovici pusese într-adevăr mîna pe ceainic și căuta un pahar gol. Kirillov îi aduse din dulap un pahar curat.

— Am luat adineaori dejunul la Karmazinov, zise musafirul, apoi am ascultat vorbăria lui și am transpirat, alergînd încoace am transpirat de asemenea, și mi-e sete grozav.

— Bea. Ceai rece face bine.

Kirillov se așează iar pe scaun și-și ațintì privirea în același colț.

— În Societate s-a născut ideea, continuă el pe același ton, că aș putea fi cu ceva de folos dacă omor. În momentul cînd veți face-o boacănă pe aici și vor începe căutarea vinovaților, eu să mă împușc pe neașteptate, lăsînd o scrisoare în care să arăt că vinovatul sînt eu, încît, cel puțin un an întreg, să rămîneți în afară de orice bănuială.

— Ba și cîteva zile ; și o singură zi este prețioasă.

— Bine. În acest sens mi s-a spus ca eu să mai aștept dacă vreau. Am răspuns că voi aștepta pînă mi se va anunța ziua din partea Societății, pentru că mie mi-este absolut egal.

— Așa este, dar adu-ți aminte că te-ai obligat ca redactarea scrisorii acesteia s-o faci numai împreună cu mine și că, sosind în Rusia, să fii la... într-un cuvînt la dispoziția mea, bineînțeles numai în vederea acestui caz, exclusiv ; în toate celelalte privințe dumneata ești desigur absolut liber, adăugă Piotr Stepanovici aproape cu amabilitate.

— Nu m-am obligat, ci am consimțit, pentru că îmi este absolut egal.

— Atunci totul e perfect, perfect. N-am nici o intenție să-ți lezez amorul propriu, dar...

— Nici nu poate fi vorba despre amor propriu.

— Adu-ți aminte totuși că pentru dumneata, prin colectă, a fost adunată suma de o sută douăzeci de taleri bani de drum, va să zică, ai luat niște bani.

— Nicidecum, se aprinse Kirillov, e cu totul altceva. Pentru așa ceva nu se iau bani.

— Uneori se iau totuși.

— Minți. Printr-o scrisoare trimisă din Petersburg am anunțat că-i voi restitui, iar la sosirea dumitale la Petersburg ți-am numărat în mînă o sută douăzeci de taleri... care au fost expediați acolo, dacă nu i-ai reținut cumva dumneata.

— Bine, bine, nu te contrazic, au fost expediați. Principalul este că nu ai renunțat la ideea dumitale de atunci.

— N-am renunțat. Cînd vei veni și îmi vei spune „a sosit momentul", mă voi executa. E vorba să fie curînd?

— E o chestiune de zile... Nu uita însă biletelul îl vom întocmi împreună, chiar în noaptea aceea.

— Poate fi și ziua-n amiaza mare. Ai spus că trebuie să iau asupra-mi răspunderea pentru manifeste?

— Și încă ceva.

— Dar nu-mi iau chiar totul asupra mea.

— Ce anume nu vrei să iei asupra ta? se neliniști iar Piotr Stepanovici.

— Ceea ce nu mi-ar conveni; destul. Nu mai am chef să vorbesc despre asta.

Piotr Stepanovici se stăpîni și schimbă subiectul.

— Altceva vreau să-ți spun, îl preveni el, vii diseară la ai noștri? Virghinski își sărbătorește ziua onomastică, e un pretext bun pentru a ne aduna.

— Nu vin.

— Fii bun, vino. E necesar. Trebuie să impunem și prin numărul celor prezenți și prin înfățișare... Ai o figură... într-un cuvînt, ai o figură fatală.

— Găsești? rîse Kirillov. Bine, voi veni; dar nu pentru a-mi etala figura. Cînd?

— Cît mai devreme, pe la șase și jumătate. Știi, poți să intri și să te așezi, fără să fie nevoie să stai de vorbă cu

cineva, oricîţi ar fi de faţă. Dar nu uita să iei cu dumneata hîrtie şi creion.

— Pentru ce ?

— Îţi este doar egal ; e o rugăminte a mea specială. Stai liniştit, nu schimbi o vorbă cu nimeni, asculţi şi te prefaci că notezi cîte ceva din cînd în cînd ; de fapt, poţi chiar să desenezi ce-ţi place.

— Ce prostie, pentru ce ?

— Dacă zici că-ţi este egal, o spui doar mereu că-ţi este absolut egal.

— Şi totuşi ce rost are ?

— Rostul este că acel membru delegat al Societăţii, inspectorul, s-a împotmolit la Moscova, iar eu m-am apucat să anunţ că e posibil să fim vizitaţi de un inspector ; şi iată că în felul acesta îşi vor închipui că dumneata eşti acela, şi întrucît eşti aici de vreo trei săptămîni, surprinderea lor va fi şi mai mare.

— Ce tertipuri. N-ai dumneata nici o umbră de inspector acolo la Moscova.

— Să zicem că nu există, dracul să-l ia, ce te priveşte şi prin ce te poate incomoda acest lucru ? Eşti doar membru al Societăţii.

— Poţi să le spui lor că eu sînt inspectorul ; voi sta fără să deschid gura, dar nu vreau să am în mînă hîrtie şi creion.

— Dar de ce ?

— Nu vreau.

Piotr Stepanovici se înfurie, aproape se înverzi la faţă ; dar se stăpîni iar, îşi luă pălăria şi se ridică de pe scaun.

— *Ăla* e la dumneata ? întrebă el coborînd deodată vocea.

— E la mine.

— Foarte bine. Curînd îl scot de aici, nici o grijă.

— Nici gînd să fiu îngrijorat. Nu vine decît noaptea, să doarmă. Bătrîna e la spital, i-a murit nora ; de două zile sînt singur. I-am arătat locul din gard, cu scîndura desprinsă ; se strecoară pe acolo, fără să fie văzut.

— Îl iau curînd.

— El zice că are mai multe locuri unde poate înnopta.

— Minte, este căutat, iar aici n-o să-i treacă nimănui prin cap să-l caute. Staţi şi de vorbă ?

— Aproape toată noaptea. Te înjură teribil. I-am citit într-o noapte din apocalips, l-am tratat şi cu ceai. A ascultat cu multă atenţie ; cu foarte multă atenţie, toată noaptea.

— Ei drăcie, te pomenești că-l aduci la credința creștină!

— De fapt este creștin. Nu te teme, va înjunghia. Dar pe cine vreți voi să-l înjunghiați?

— Nu-l țin ascuns în acest scop; am alte gînduri cu el... Dar Șatov știe despre Fedka?

— Cu Șatov nu stau niciodată de vorbă și nici nu-l văd.

— Sînteți porniți unul contra altuia?

— Nu, nu sîntem porniți, ci numai întoarcem privirile cînd ne întîlnim. Prea mult timp am zăcut într-un loc împreună în America.

— Trec acum pe la el.

— Cum vrei.

— Pe la ora zece, poate că vin la dumneata direct de acolo împreună cu Stavroghin.

— Veniți.

— Trebuie să discut cu el o chestiune foarte importantă... Știi ce te-aș ruga, fă-mi cadou mingea dumitale; la ce-ți poate folosi acum? Aș face și eu exerciții de gimnastică. Dacă vrei îți plătesc cît costă.

— Ți-o dau așa.

Piotr Stepanovici vîrî mingea în buzunarul din spate.

— N-ai să afli de la mine nimic împotriva lui Stavroghin, murmură Kirillov conducîndu-și musafirul.

Acesta îl privi mirat, dar nu mai spuse nimic.

Ultimele cuvinte aruncate în urma lui de Kirillov îl tulburară mult pe Piotr Stepanovici; nu reușea încă să pătrundă sensul lor adevărat, dar ajungînd la scara lui Șatov se forță să-și schimbe expresia de nemulțumire într-un zîmbet amabil. Șatov era acasă și nu se simțea prea bine. Zăcea întins pe pat, deși îmbrăcat complet.

— Ce rău îmi pare! strigă Piotr Stepanovici din prag. Ești bolnav în mod serios?

Expresia amabilă dispăru brusc de pe chipul lui; ascuțișuri răutăcioase sclipiră în ochii săi.

— De loc, se săltă nervos pe pat Șatov, nu sînt de loc bolnav, numai capul puțin...

Părea că se pierde cu firea; apariția neașteptată a unui asemenea vizitator îl speriase cumplit.

— Vin într-o chestiune care nu îngăduie boală, începu Piotr Stepanovici vorbind repezit și oarecum autoritar, dă-mi voie să iau loc (și se așeză), iar dumneata așază-te pe patul dumitale, uite așa. Astăzi, sub pretextul onomasticii lui Vir-

ghinski, se vor aduna la el cîțiva dintre ai noștri ; nici un alt caracter nu va avea reuniunea, s-au luat măsuri. Voi veni cu Nikolai Stavroghin. Nu te-aș tîrî și pe dumneata acolo, bineînțeles, cunoscîndu-ți starea de spirit din acest moment... adică în sensul că n-aș fi vrut să te chinuiești acolo, și deci nu pentru că am crede că ai putea să ne denunți. Și totuși situația impune ca să fii prezent și dumneata. Vei întîlni acolo pe aceia cu care va trebui să se ia hotărîrea definitivă în ce mod ai putea să părăsești Societatea și cui să predai ceea ce se află la dumneata. Acest lucru se va face cu totul discret ; ne vom retrage undeva într-un colț : va fi lume multă și n-are nici un rost ca să știe toți. Mărturisesc că a trebuit să pledez cam mult cauza dumitale ; acum însă ei sînt de acord se pare, bineînțeles cu obligația pentru dumneata să predai tipografia și toate actele. Și atunci ești liber să pleci unde vrei.

Șatov ascultă încruntat și mînios. Șocul nervos de pe urma spaimei de adineaori trecuse de tot.

— Nu recunosc nici un fel de obligație de a da dracu știe cui vreun raport, reteză el, nimeni nu poate și n-are căderea să-mi dea sau nu voie să plec unde vreau.

— Nu e chiar așa. Ți s-au încredințat prea multe. N-aveai nici un drept să rupi brusc, cum te taie capul. Și în definitiv, n-ai fost niciodată precis și clar în această privință, încît i-ai ținut tot timpul într-o situație echivocă.

— Sosind aici am anunțat clar acest lucru printr-o scrisoare.

— Nu, n-a fost de loc clar, obiectă calm Piotr Stepanovici, ți-am trimis, de exemplu, *Personalitatea luminoasă* ca s-o tipărești aici și exemplarele să le păstrezi pînă ce îți vor fi cerute de cineva de aici ; la fel și două proclamații. Le-ai restituit cu o scrisoare echivocă, din care nu reieșea nimic precis.

— Am refuzat categoric să le tipăresc.

— Ai refuzat, dar nu categoric. Ai scris : „Nu pot", dar n-ai explicat motivul pentru care nu poți. „Nu pot" nu înseamnă și „nu vreau". Se putea crede că nu poți pur și simplu din cauze materiale. Exact așa s-a și interpretat, considerîndu-se că ești totuși de acord să continui legătura cu Societatea, și deci bazîndu-se pe asta, s-ar fi putut întîmpla să-ți mai încredințeze și altceva, riscînd astfel să fie compromiși. Cei de aici susțin că dumneata pur și simplu ai

vrut să-i induci în eroare, cu scopul de a primi vreo comunicare importantă şi de a-i denunţa. Te-am apărat cît mi-a stat în putere şi le-am arătat răspunsul dumitale scris în două rînduri, drept act doveditor în favoarea dumitale. Dar şi eu a trebuit să recunosc, recitind acum cele două rînduri, că sînt vagi şi capabile să inducă în eroare.

— Ai păstrat cu atîta grijă această scrisoare?

— Nu e rău că am păstrat-o; şi acum o am asupra mea.

— N-ai decît, dracul să te ia!... strigă furios Şatov. Imbecilii aceştia ai dumitale n-au decît să considere că i-am denunţat, puţin îmi pasă! Aş vrea să văd ce aţi putea să-mi faceţi?

— Te-ar nota şi, la cea dintîi izbîndă a revoluţiei, te-ar spînzura.

— Adică în momentul cînd veţi pune mîna pe puterea supremă şi veţi subjuga Rusia?

— Nu rîde. Repet, te-am apărat. Oricum ar fi, eu te sfătuiesc totuşi să te prezinţi astăzi. Ce rost au atîtea cuvinte inutile izvorîte dintr-un fals sentiment de mîndrie? Nu e mai bine să ne despărţim prieteneşte? Că doar va trebui, în orice caz, să predai tiparniţa împreună cu literele şi actele vechi, iată dar că vom avea ce discuta.

— Voi veni, murmură Şatov îngîndurat şi cu privirea în pămînt.

Piotr Stepanovici îl observa atent din locul său, privindu-l cu coada ochiului.

— Vine şi Stavroghin? întrebă deodată Şatov, ridicînd capul.

— Vine negreşit.

— He, he!

Se aşternu iar un minut de tăcere. Şatov zîmbea scîrbit şi iritat.

— Dar acea mizerabilă *Personalitate luminoasă* a dumitale, pe care eu n-am vrut s-o tipăresc aici, a fost tipărită?

— E tipărită.

— Şi liceenilor trebuie să li se spună că însuşi Herzen ţi le-a scris în albumul dumitale?

— Însuşi Herzen.

Iar se aşternu o tăcere de vreo trei minute. În sfîrşit Şatov se ridică în picioare.

— Poţi să pleci, n-am nici un chef să stau cu dumneata.

— Plec, zise aproape înveselit Piotr Stepanovici, ridicîndu-se imediat, un singur cuvînt încă : Kirillov, mi se pare, stă singur — singurel în pavilionul lui, şi fără servitoare ?

— Singur — singurel. Pleacă, nu mai pot suferi să stau în aceeaşi încăpere cu dumneata.

„Ai ajuns într-un hal, n-am ce zice ! gîndi Piotr Stepanovici ieşind în stradă. În acelaşi hal vei fi şi diseară, tot ce-mi trebuie de fapt, acum, nici nu m-am aşteptat să se potrivească lucrurile atît de bine, atît de bine ! Însuşi Dumnezeul rusesc îmi vine în ajutor !"

VII

Alergase probabil foarte mult cu treburile lui în acea zi şi bineînţeles cu mult succes, deoarece pe faţă i se putea citi o expresie de mulţumire în acea seară cînd exact la ora şase apăru la Nikolai Vsevolodovici. Dar nu fu lăsat să intre imediat ; Nikolai Vsevolodovici tocmai se încuiase în cabinetul său între patru ochi cu Mavriki Nikolaevici. Vestea aceasta îl umplu imediat de îngrijorare. El se aşeză chiar lîngă uşa cabinetului, cu gîndul să aştepte pînă la plecarea musafirului. De după uşă se auzeau glasuri, dar nu se putea distinge nici un cuvînt. Vizita dură puţin ; curînd se auziră paşi, răsună o voce puternică şi tăioasă, după care se deschise uşa şi Mavriki Nikolaevici ieşi cu faţa albă ca varul. Fără să-l observe pe Piotr Stepanovici, el trecu repede spre ieşire. Imediat Piotr Stepanovici pătrunse în cabinet.

Îmi este imposibil să nu relatez cît mai amănunţit despre această foarte scurtă întîlnire a celor doi „rivali", întîlnire care părea imposibilă, date fiind circumstanţele din ultimul timp, şi care totuşi avu loc.

Iată cum se întîmplase : Nikolai Vsevolodovici dormita în cabinetul său întins pe canapea imediat după masă, cînd Alexei Egorovici anunţă vizita acestui musafir neaşteptat. Auzind numele anunţat, el aproape sări de pe canapea, nevenindu-i să-şi creadă urechilor. Curînd însă pe buzele lui fluturâ un zîmbet, un zîmbet orgolios de triumf şi în acelaşi timp de uimire tîmpă, neîncrezătoare. Mavriki Nikolaevici, care intrase între timp, fu surprins pare-se de acest zîmbet,

în orice caz se opri brusc în mijlocul încăperii, nehotărît parcă : să înainteze mai departe, ori să se întoarcă ? Gazda izbuti însă pe loc să-şi schimbe expresia feţei şi, cu un aer de gravă nedumerire, păşi în întîmpinarea lui. Acesta nu-i strînse mîna care-i fusese întinsă, trase neîndemînatec un scaun şi, fără a spune un cuvînt, se aşeză înainte de a o fi făcut gazda şi fără să mai aştepte poftirea. Nikolai Vsevolodovici se aşeză la rîndu-i puţin pieziş pe canapea şi, scrutînd chipul lui Mavriki Nikolaevici, aştepta în tăcere.

— Dacă poţi, căsătoreşte-te cu Lizaveta Nikolaevna, îl ferici brusc Mavriki Nikolaevici şi, ceea ce păru şi mai curios, nu se putea şti după intonaţia glasului său ce vrea să însemne această declaraţie : o rugăminte, o recomandare, o cedare sau un ordin.

Nikolai Vsevolodovici continua să tacă ; oaspetele însă părea că spusese tot ce avea de spus şi îl privea cu ochii ţintă, aşteptînd răspunsul.

— Dacă nu mă înşel (deşi e prea evident), Lizaveta Nikolaevna este logodită cu dumneata, rosti în sfîrşit Stavroghin.

— Logodită, şi-am schimbat şi inelele, confirmă clar şi ferm Mavriki Nikolaevici.

— V-aţi... certat ?... Te rog să mă scuzi, Mavriki Nikolaevici.

— Nu, ea mă „iubeşte şi mă respectă", repet cuvintele ei. Cuvintele ei sînt pentru mine lucrul cel mai preţios.

— O, fără îndoială.

— Dar să ştii, chiar dacă va sta în faţa altarului cu cununia pe cap, la chemarea dumitale, mă va părăsi imediat, pe mine şi pe toţi, şi se va duce la dumneata.

— De sub cununie ?

— Şi după cununie.

— Nu greşeşti cumva ?

— Nu. În spatele urei necontenite, sincere şi nemărginite, în fiecare clipă se străvede dragostea şi... nebunia... Cea mai sinceră şi nemăsurată dragoste şi nebunie ! Şi dimpotrivă, prin dragostea pe care o nutreşte faţă de mine, tot atît de sincer, în fiecare clipă, străbate ura cea mai cumplită ! Niciodată pînă acum nu mi-aş fi putut închipui asemenea... metamorfoze.

— Mă surprinde totuşi, cum de-ai putut veni cu gîndul de a dispune de mîna Lizavetei Nikolaevna ? Ce drept ai avut s-o faci ? Sau ai venit din împuternicirea ei ?

Mavriki Nikolaevici se încruntă şi pentru un moment îşi lăsă capul în piept.

— Nu sînt decît nişte cuvinte gratuite din partea dumitale, zise el deodată, cuvinte de răzbunare şi triumf, sînt sigur că dumneata înţelegi subtextul şi un sentiment de vanitate meschină nu-şi are locul aici. Nu-ţi este de ajuns satisfacţia pe care o încerci? Neapărat trebuie să înşirăm la fraze punînd punctul pe „i", poftim, sînt gata să pun aceste puncte, dacă ai atîta nevoie de umilirea mea; n-am nici un drept să vorbesc în numele ei, nici un fel de împuternicire nu este posibilă de imaginat; Lizaveta Nikolaevna nu ştie nimic despre vizita aceasta a mea, iar logodnicul ei, pierzîndu-şi ultima raţiune, ar merita să fie internat într-o casă de nebuni şi, culmea culmelor, se prezintă chiar el ca să-ţi raporteze aceste lucruri. În lumea întreagă numai dumneata ai putea s-o faci fericită şi numai eu aş putea s-o fac nefericită. Dumneata aspiri la ea, o urmăreşti, şi nu ştiu de ce nu te căsătoreşti cu ea. Dacă este vorba despre o ceartă întîmplată în străinătate, care pentru a fi curmată ar necesita să fiu eu sacrificat, sacrificaţi-mă. E prea nefericită şi acest lucru n-aş putea să-l suport. Cuvintele mele nu sînt nici autorizaţie, nici ordin, şi de aceea în nici un caz nu te poţi considera atins în amorul propriu. Dacă ai fi vrut să-mi iei locul în faţa altarului, ai fi putut s-o faci fără învoirea mea, şi, bineînţeles, n-ar fi avut nici un rost să vin la dumneata cu această nebunie. Cu atît mai mult că nici căsătoria noastră n-ar fi posibilă după un asemenea demers din partea mea. Dar nu pot s-o duc la altar ca un ticălos? Ceea ce fac eu acum, aici, precum şi faptul că ţi-o predau dumitale, celui mai neîmpăcat duşman al ei poate, după părerea mea este o ticăloşie pe care, bineînţeles, nu voi fi în stare s-o suport.

— Te vei împuşca cînd vom merge la cununie?

— Nu, mult mai tîrziu. De ce să-i mînjesc vălul de cununie cu sîngele meu? Poate că nici nu mă împuşc; nici acum, nici mai tîrziu.

— Spunînd acestea, vrei probabil să mă linişteşti?

— Pe dumneata? Ce ar putea să mai însemne pentru dumneata o ţîşnire de sînge în plus?

Mavriki Nikolaevici păli şi ochii îi scînteiară. Urmă o tăcere scurtă.

— Te rog să mă scuzi pentru întrebările pe care ţi le-am pus, începu iar Stavroghin, pe unele din ele n-aveam nici un

drept să le formulez, dar una singură în orice caz am tot dreptul s-o pun : spune-mi, ce anume te-a făcut să ajungi la asemenea concluzie în privinţa sentimentelor mele faţă de Lizaveta Nikolaevna ? Mă refer la acel grad de sentimente, în privinţa cărora fiind pe deplin convins ţi-ai îngăduit să vii la mine şi... să rişti asemenea propunere.

— Cum ? tresări Mavriki Nikolaevici. N-ai dorit mîna ei ? N-ai dorit şi nu continui s-o mai doreşti ?

— În general, despre sentimentele mele faţă de o femeie sau alta eu nu mă simt capabil să vorbesc unei a treia persoane, şi nimănui, oricine ar fi, afară de acea femeie. Te rog să mă ierţi, dar e o ciudăţenie a firii mele. În schimb îţi voi spune tot restul adevărului. Sînt căsătorit şi-mi este imposibil să mai contractez o căsătorie sau s-o „doresc".

Mavriki Nikolaevici păru atît de uluit, încît se sprijini de speteaza fotoliului rămînînd un timp cu ochii pironiţi pe chipul lui Stavroghin.

— Ei bine, aşa ceva nu mi-a trecut prin minte niciodată, murmură el, ai spus atunci, în dimineaţa aceea, că nu eşti căsătorit... şi am crezut că nu eşti căsătorit...

Chipul lui devenea tot mai palid ; deodată el izbi cu pumnul cu toată puterea în masă.

— Dar dacă după această mărturisire n-o vei lăsa în pace pe Lizaveta Nikolaevna şi o vei face nenorocită, te voi omorî izbindu-te cu bastonul ca pe un cîine sub gard !

El sări din loc şi părăsi repede cabinetul.

Piotr Stepanovici, care intră imediat după el în mare fugă, îl găsi pe Stavroghin stăpînit de cea mai neaşteptată voie bună.

— A, dumneata eşti ! rîse în hohote Stavroghin ; părea că rîde de mutra lui Piotr Stepanovici care năvălise mînat de o curiozitate mistuitoare.

— Ai ascultat la uşă ? Ia stai, cu ce scop ai venit ? Mi se pare că ţi-am promis ceva... Aşa, mi-am adus aminte ; să mergem la „ai noştri" ! Merg, cu multă plăcere, nici că se putea o propunere mai nimerită în acest moment.

Îşi apucă pălăria şi părăsiră împreună casa.

— Rîzi anticipat de faptul că îi vei vedea pe „ai noştri" ? se gudură vesel Piotr Stepanovici, ba încercînd să meargă în pas alături de însoţitorul său pe trotuarul îngust de cărămidă, ba coborînd pe caldarîm, în noroi, pentru că acesta nu observa

de loc că merge prin mijlocul trotuarului, nelăsînd loc și celuilalt.

— Nu rîd de loc, răspunse Stavroghin cu glas voios, dimpotrivă, sînt convins că se vor aduna colo niște oameni foarte serioși.

— „Niște imbecili morocănoși", cum ai binevoit să te exprimi într-o zi.

— Ce poate fi mai amuzant decît un imbecil morocănos ?

— Te referi probabil la Mavriki Nikolaevici ! Sînt convins că a venit la dumneata ca să-și cedeze logodnica, am dreptate ? Eu i-am sugerat indirect acest gînd, îți închipui ? Iar de n-o vrea să cedeze, o luăm noi și fără voia lui, ce zici ?

Piotr Stepanovici știa, desigur, că e cam riscant să recurgă la asemenea manevre, dar în clipele cînd se simțea foarte agitat prefera să rîște totul, decît să rămînă în necunoștință de cauză. Nikolai Vsevolodovici nu-i răspunse decît printr-o nouă explozie de rîs.

— Tot te mai gîndești să mă ajuți ? întrebă el.

— Dacă mă chemi. Să știi însă că există o cale dintre cele mai bune.

— Cunosc calea dumitale.

— Ba nu, deocamdată e un secret, ține minte însă că secretul costă bani.

„Știu și cît costă", murmură în sinea lui Stavroghin, dar se stăpîni și tăcu.

— Cît ? Cum ai spus ? se încordă Piotr Stepanovici.

— Am zis : să te ia dracul cu secretul dumitale ! Spune mai bine, cine va fi la voi acolo ? Știu că mergem să sărbătorim o onomastică, dar cine va fi anume ?

— O, tot felul de lume pestriță ! Pînă și Kirillov va fi.

— Toți membrii grupurilor voastre ?

— Ei drăcie, ce grăbit ești ! Nici un singur grup măcar nu s-a constituit.

— Cum ai reușit atunci să difuzezi atîtea manifeste ?

— Acolo unde mergem noi, vor fi numai patru membri ai grupului. Ceilalți, în așteptare, se spionează unul pe altul, întrecîndu-se să-mi raporteze. Oameni siguri. E un material care se cere organizat, trebuie s-o fac și apoi s-o șterg. De altfel, chiar dumneata ai întocmit statutul, nu e nevoie să-ți explic.

— Și cum merge, cam greu, nu-i așa ? Întîmpini piedici ?

— Cum merge ? Uşor, cum nici nu s-ar cuveni. Aş putea să-ţi povestesc cîteva lucruri care să te facă să te prăpădeşti de rîs : în primul rînd îi fascinează uniforma cu atributele ei. Uniforma exercită o putere magică. Am născocit anume tot felul de funcţii şi grade : am secretari, agenţi secreţi, casieri, preşedinţi, registratori şi respectivii lor adjuncţi ; le place extraordinar şi a prins de minune. Vine apoi forţa următoare, bineînţeles, sentimentalismul. Ştii, socialismul la noi se răspîndeşte mai ales din sentimentalism. Nenorocirea este că dăm uneori şi peste indivizi cum e acest sublocotenent colţos, care din cînd în cînd îţi fac pocinogul. Urmează apoi escrocii sadea ; aceştia, să zicem, sînt oameni de treabă, uneori sînt chiar foarte convenabili, dar reclamă mult timp, trebuie necontenit supravegheaţi. Şi, în sfîrşit, forţa principală, cimentul care încheagă totul, este teama de a avea o opinie personală. Ei bine, asta e o forţă grozavă ! Şi cine a elaborat-o, cine e „drăguţul" care a muncit şi s-a ostenit atîta, încît nimănui nu i-a mai rămas în cap o singură idee proprie măcar ! Le-ar fi ruşine să gîndească prin ei înşişi.

— Atunci, ce te mai agiţi atîta ?

— Păi cum, să nu profiţi de situaţie ? Cum să nu pui mîna pe unul care se dă legat gata ? Se poate chiar în mod serios să nu crezi în posibilitatea succesului nostru ? Credinţă există, dar lipseşte dorinţa. Numai cu astfel de oameni e posibil succesul. Îţi spun, vor merge la semnul meu pînă şi-n foc, desigur, numai să strig la ei că nu sînt suficient de liberali. Gugumanii îmi reproşează că i-am păcălit pe toţi cu gogoriţa comitetului central şi a „nenumăratelor ramificaţii". Chiar şi dumneata mi-ai reproşat acest lucru într-o zi ; dar ce fel de păcăleală ? Comitetul central sîntem eu şi dumneata, iar ramificaţii vor exista cîte vrei.

— Şi toţi, unul şi unul, nişte ticăloşi !

— Acesta e materialul. Vor fi buni de ceva şi ei.

— Tot mai contezi pe mine ?

— Dumneata eşti şeful, dumneata eşti forţa ; iar eu pe lîngă dumneata îţi voi fi secretar. Ştii, ne aşezăm într-o barcă, cu vîsle de arţar, cu pînze de mătase, pe pupă stă frumoasa zînă Lizaveta Nikolaevna... sau cum naiba îi spune acolo în cîntecul lor...

— Te-ai poticnit ! rîse în hohote Stavroghin. Mai bine, să-ţi spun un adaos la poveste. Dumneata văd că socoteşti pe degete din ce forţe se organizează grupurile. Toţi factorii

aceştia de ordin funcţionăresc şi sentimental constituie un mortar bun de cimentare, dar există ceva şi mai bun : aţîţă pe vreo patru membri ai grupului să-l omoare pe al cincilea, sub pretextul că acesta va denunţa, şi dintr-o dată îi legi pe toţi ca într-un nod strîns prin sîngele vărsat. Vor deveni sclavii dumitale, nu vor mai îndrăzni să se răzvrătească sau să pretindă dări de seamă. Ha, ha, ha !

„Ei bine, tu... ei bine, va trebui să-mi plăteşti aceste cuvinte, gîndi în sinea lui Piotr Stepanovici şi anume chiar în seara aceasta. Cam prea multe îţi permiţi !"

În felul acesta, sau aproape în felul acesta trebuia să gîndească Piotr Stepanovici. De altfel se şi apropiară de casa lui Virghinski.

— Te pomeneşti că m-ai prezentat acolo drept cine ştie ce membru fondator, sosit din străinătate, care ţine legătura cu Internaţionala, sau drept inspector ? întrebă deodată Stavroghin.

— Nu, nu ca inspector ; inspector nu vei fi dumneata ; dumneata vei apărea ca membru fondator venit din străinătate, care deţine cele mai importante secrete, acesta este rolul dumitale. Vei lua cuvîntul, nu-i aşa ?

— Ce ţi-a venit ?

— Acum trebuie să iei cuvîntul.

Stavroghin se opri în mijlocul străzii, în apropierea felinarului, atît era de mirat. Piotr Stepanovici rezistă obraznic şi calm privirii sale. Stavroghin scuipă şi porni înainte.

— Dar dumneata vei vorbi ? întrebă el brusc pe Piotr Stepanovici.

— Nu, prefer să te ascult pe dumneata.

— Dracul să te ia. Dar cu aceasta îmi sugerezi o idee !

— Care ? sări în faţa lui Piotr Stepanovici.

— Să zicem că acolo iau eu cuvîntul, dar după aceea îţi trag o bătaie, dar ştii, o bătaie zdravănă.

— Apropo, deunăzi i-am vorbit lui Karmazinov despre dumneata, şi i-am spus că ai declarat despre dînsul că trebuie bătut, şi nu pur şi simplu de formă, ci cu adevărat, ca pe un mujic.

— Păi, n-am spus niciodată aşa ceva, ha, ha !

— Nu face nimic. *Se non è vero...* *

* Chiar dacă nu e adevărat... (Ital.)

— Pentru aceasta îţi mulţumesc, îţi mulţumesc sincer.

— Ştii ce mai spune Karmazinov : că în fond doctrina noastră este o negare a onoarei şi că proclamînd un drept deschis la dezonoare este cel mai uşor să-l tentezi şi să-l antrenezi pe omul rus.

— Admirabile cuvinte ! Cuvinte de aur ! strigă Stavroghin. A sesizat bine punctul vulnerabil ! Dreptul la dezonoare, păi asta înseamnă că toată lumea va alerga la noi, nu va rămîne nimeni dincolo ! Dar ia ascultă, Verhovenski, nu cumva faci parte din aparatul superior al poliţiei ?

— Ştiam că asemenea întrebări, chiar dacă îi trec cuiva prin gînd, nu se pun.

— Înţeleg. Dar sîntem între noi.

— Nu, deocamdată nu fac parte. Gata, am ajuns. Compuneţi o mină potrivită, Stavroghin ; întotdeauna fac asta cînd apar la ei. O expresie cît mai tenebroasă şi atît, nu e nevoie de nimic altceva ; e simplu de tot.

Capitolul al şaptelea

LA AI NOŞTRI

I

Virghinski locuia în propria lui casă, adică în casa nevestei sale, în strada Furnicilor. Era o casă de bîrne, cu un singur cat, şi nimeni altul în afară de familia lui nu mai locuia în ea. Sub pretextul onomasticii stăpînului se adunaseră vreo cincisprezece musafiri ; dar adunarea aceasta nu semăna de loc cu o serată de petrecere obişnuită în provincie. Chiar de la începutul convieţuirii lor, soţii Virghinski conveniră odată pentru totdeauna că este o prostie să chemi oaspeţi la onomastici, cînd în realitate „nu există nici un motiv de bucurie". În decurs de cîţiva ani reuşiră astfel să se izoleze complet de societate. Om capabil şi de loc „un sărac oarecare", el apărea în ochii tuturor, şi nu se ştie de ce, drept un original care preferă singurătatea şi care, în plus, vorbeşte „cu aere de superioritate". Iar *m-me* Virghinskaia, de profesie moaşă, prin însăşi faptul acesta ocupa o poziţie de ultimă treaptă pe scara

socială ; inferioară şi celei de preoteasă, cu tot rangul funcţionăresc al soţului ei. Însă nu prea dădea dovadă de modestie corespunzătoare poziţiei sale. Iar după legătura ei stupidă şi inadmisibil de fătişă, din principiu, cu un escroc, căpitanul Lebeadkin, pînă şi cele mai binevoitoare dintre doamnele noastre îi întorseseră spatele cu un dispreţ total. *M-me* Virghinskaia însă acceptă toate astea, ca şi cum tocmai asta urmărise. E de remarcat că aceleaşi doamne austere, în cazul cînd se pomeneau în pragul unei sarcini, se adresau pe cît era posibil tot Arinei Prohorovna (adică Virghinskaia), evitînd pe celelalte trei moaşe din oraşul nostru. Veneau după dînsa chiar şi trăsurile moşierităţelor din raza judeţului, într-atît toată lumea era încredinţată de priceperea, îndemînarea şi norocul ei în asemenea cazuri imperioase. Ajunsese, în cele din urmă, să-şi exercite practica profesională numai şi numai în casele cele mai bogate ; mai ales că era şi lacomă de bani. Simţindu-şi pe deplin puterea, nu se mai sinchisea de nimic în manifestările firii ei. Şi probabil înadins chiar, cu prilejul practicării meseriei ei în cele mai selecte case, îşi permitea să sperie clientele cu nervii slabi printr-o nemaipomenită şi nihilistă uitare a buneicuviinţe, sau, în sfîrşit, prin zeflemisirea a „tot ce este sfînt", şi tocmai în clipele cînd „apelul la aceste lucruri sfinte" era poate de cea mai mare utilitate. Medicul-şef Rozanov, de la noi, de specialitate mamoş, relata ca un fapt autentic cum, într-un caz, în timp ce femeia care năştea zbiera în gura mare invocînd numele atotputernic al lui Dumnezeu, din gura moaşei ieşise tocmai o astfel de expresie libertină „ca un foc de pistol", care speriind-o pe bolnavă avu drept efect salutar o rapidă eliberare de sarcină. Deşi nihilistă, Arina Prohorovna nu dispreţuia însă de loc obiceiurile lumeşti şi nu numai de uzanţă curentă, dar şi pe cele vechi de tot, bazate pe cele mai absurde prejudecăţi, cînd asemenea prejudecăţi puteau să-i aducă vreun folos. N-ar fi admis în ruptul capului să lipsească, de pildă, de la botezul pruncului moşit de dînsa, apărînd la asemenea ocazii într-o rochie de mătase verde cu trenă, cu părul pieptănat şi aranjat în cîrlionţi şi bucle, deşi în restul timpului simţea o adevărată voluptate să umble cît se poate mai neglijent. Şi cu toate că în timpul oficierii tainei afişa întotdeauna „aerul cel mai insolent", încît clerul se simţea scandalizat, după terminarea ceremoniei însă ţinea neapărat să apară personal cu tava pentru a servi cupele de şampanie de rigoare (singurul

scop pentru care venea gătită astfel), şi să fi îndrăznit careva, luînd cupa de şampanie, să nu depună pe tavă un ban pentru „caşă".

Oaspeţii adunaţi de data aceasta la Virghinski (aproape numai bărbaţi) aveau aerul de a se fi reunit din întîmplare şi cu totul ocazional. Nu se serviră nici gustări, nu se înjghebară nici partide de cărţi. În mijlocul camerei celei mai încăpătoare, care servea de salon, tapisată cu tapete bleu, foarte vechi, fuseseră alăturate două mese şi acoperite cu o faţă mare, deşi nu prea curată, iar pe mese clocoteau două samovare. O tavă imensă cu douăzeci şi cinci de pahare şi un coş de pîine albă de franzelă tăiată în numeroase felii, aşa cum se obişnuieşte în pensionatele pentru băieţi şi fete odrasle de nobili, erau aşezate într-un capăt al mesei. Ceaiul îl turna o domnişoară în vîrstă de vreo treizeci de ani, sora gospodinei, cu părul blond spălăcit, fără urmă de sprîncene, o fiinţă tăcută şi înveninată, dar care împărtăşea noile concepţii şi de care pînă şi Virghinski însuşi se temea în ambianţa casei. Nu erau decît trei doamne în salon : gospodina casei, surioara ei cea fără de sprîncene şi sora bună a lui Virghinski, domnişoara Virghinskaia, care tocmai sosise din Petersburg. Arina Prohorovna era o doamnă impozantă, de vreo douăzeci şi şapte ani, destul de drăguţă, pieptănată cam neglijent şi îmbrăcată într-o rochie verzuie de lînă, ca de toate zilele. Şedea plimbîndu-şi ochii îndrăzneţi pe feţele musafirilor, voind parcă să spună neapărat : „Vedeţi, cum nu mă tem de nimic ?" Domnişoara Virghinskaia, nou sosită, destul de drăguţă şi ea, studentă şi nihilistă, durdulie ca o minge, cu obrajii rumeni, mică de statură, se aşezase lîngă Arina Prohorovna, aproape fără să-şi fi schimbat ţinuta de drum, cu un sul de hîrtie în mînă, şi examina feţele musafirilor cu o privire nerăbdătoare, plină de neastîmpăr. În seara aceea Virghinski nu prea se simţise bine, şi totuşi apăru şi el, luînd loc într-un fotoliu la masa de ceai. Toţi musafirii se aşezaseră şi ei şi în dispoziţia aceasta ordonată a scaunelor în jurul mesei se putea întrevede că este vorba de o şedinţă. Era limpede că toată lumea era încă în aşteptare şi că deocamdată cei prezenţi duc o conversaţie însufleţită pe chestiuni de alt ordin. La apariţia lui Stavroghin şi Verhovenski se aşternu brusc o linişte completă.

Aici îmi voi permite să dau cîteva lămuriri necesare pentru mai multă claritate.

Sînt convins că toți domnii aceștia se adunaseră într-adevăr cu speranța plăcută că vor auzi ceva foarte interesant, mai ales că fuseseră și preveniți. Toți reprezentau crema liberalismului celui mai roșu din vechiul nostru oraș și fuseseră cu multă grijă selecționați de către Virghinski pentru această „ședință". Mai notez că unii dintre ei (deși nu prea mulți) niciodată pînă atunci nu-i frecventaseră casa. Bineînțeles, majoritatea oaspeților n-aveau o idee clară în ce scop fuseseră preveniți. De altfel, cu toții îl considerau pe Piotr Stepanovici drept un emisar sosit din străinătate cu anumite împuterniciri : ideea aceasta se înrădăcină oarecum brusc și, natural, păru măgulitoare. Și totuși în grupul acesta de cetățeni adunați sub pretextul sărbătoririi unei onomastici, erau și unii cărora li se făcuseră anumite propuneri concrete. Piotr Verhovenski izbutise să închege la noi „un cerc de cinci", asemănător aceluia pe care îl avea la Moscova și, după cum s-a constatat ulterior, și în județul nostru printre ofițeri. Se spunea că mai avea un asemenea grup și în gubernia Ch-n. Acești cinci aleși ședeau acum la masa comună și cu multă iscusință știuseră să-și dea aerul celor mai obișnuiți oameni, încît nimeni să nu-i poată recunoaște. Erau, fiindcă astăzi nu mai este o taină, în primul rînd Liputin, apoi Virghinski însuși, urecheatul Șigaliov, fratele doamnei Virghinski, Leamșin și, în sfîrșit, unul Tolkacenko, un personaj ciudat, om de peste patruzeci de ani, vestit prin cunoștințele lui vaste asupra poporului, îndeosebi prin studii în mediul escrocilor și tîlharilor ; hoinărea în mod special prin cîrciumi (deși nu exclusiv pentru studiul poporului) și brava prin veșmintele sale ponosite, prin cizmele unse cu dohot, prin aerul său șiret-iscoditor și prin vorbirea sa cu înfloriturl din graiul popular. O dată sau de două ori Leamșin îl mai adusese la seratele lui Stepan Trofimovici, unde însă nu produsese de fapt cine știe ce impresie. În oraș apărea cu intermitențe, mai ales cînd rămînea fără serviciu la calea ferată, în rețeaua căreia își căuta de obicei de lucru. Toți acești cinci militanți formaseră primul grup cu credința fermă că acesta nu este decît o mică unitate printre sutele și miile de alte asemenea unități răspîndite prin toată Rusia, și că totul depinde de un for central, masiv, dar secret, care la rîndul său este organic legat de revoluția mondială din Europa. Din păcate însă, trebuie să recunosc, că printre ei chiar și în această vreme începuseră să se ivească semne de discordie. Adevărul era că toți așteptau încă din

primăvară sosirea lui Piotr Verhovenski, anunțată mai întîi de Tolkacenko, apoi de Șigalev, imediat după sosirea sa. Se așteptau din partea lui la niște minuni extraordinare și cu toate că acceptaseră imediat, fără nici un fel de obiecțiuni, la cea dintîi chemare a lui să constituie acest cerc, tot imediat după constituirea lui se simțiră ofensați și anume tocmai din cauza acestei adeziuni prea grăbite. Acceptaseră să intre în cerc bineînțeles dintr-o jenă generoasă, ca să nu se spună pe urmă că ei n-au îndrăznit să participe ; și totuși Piotr Verhovenski era dator să aprecieze în modul cuvenit isprava lor nobilă și cel puțin să le spună drept recompensă ceva foarte important și esențial. Dar Verhovenski nici gînd nu avea să satisfacă curiozitatea lor legitimă și nu le spunea decît ceea ce considera el absolut indispensabil. În general îi trata cu multă severitate, ba și cu un fel de desconsiderare. Faptul în sine avu darul să-i irite, și unul dintre membri, anume Șigalev, îi și instigase pe ceilalți „să ceară darea de seamă", bineînțeles, nu acum în casa lui Virghinski, unde se adunase atîta lume și din afara grupului.

În ce privește pe acești oameni din afară, mă bate de asemenea gîndul să cred că sus-numiții membri ai primului cerc de cinci erau dispuși să bănuiască prezența printre musafirii lui Virghinski și a unor membri făcînd parte din alte cercuri necunoscute lor, dar înființate prin oraș, potrivit aceluiași sistem secret și de către același Verhovenski, încît în cele din urmă toți cei adunați se suspectau unii pe alții, pozînd fiecare în fața celuilalt și afectînd diferite aere, ceea ce imprima întregii adunări o înfățișare confuză, ba și cam bizară. Erau de față totuși și persoane absolut în afară de orice bănuială. Un maior activ, de pildă, ruda apropiată a lui Virghinski, un om cu totul inocent, care nu fusese invitat, dar venise din proprie inițiativă să-l felicite pe sărbătorit, încît nu se putea să nu-l primească. Amfitrionul era totuși liniștit, pentru că maiorul „n-ar fi putut denunța în nici într-un caz", deoarece, în pofida tîmpeniei lui, îi plăcuse toată viața să se bage oriunde printre liberalii extremiști. Nu simpatiza personal cu aceștia, dar îi plăcea să-i asculte. Mai mult, fusese chiar și compromis : cu totul întîmplător prin mîinile sale trecuseră în tinerețe depozite întregi ale revistei *Clopotul* [61] și manifeste și, cu toate că se temuse să arunce în ele măcar o privire, socotise drept o ticăloșie să refuze răspîndirea lor ; așa sînt unii ruși chiar și pînă în ziua de astăzi. Ceilalți musafiri

reprezentau fie tipul purtătorului unui nobil amor propriu, profund lezat, fie tipul primului elan generos al tinereții înflăcărate. Categoria aceasta o formau doi sau trei învățători, dintre care unul șchiop, de vreo patruzeci și cinci ani, profesor de liceu, foarte veninos la vorbă și un om extrem de vanitos, precum și doi sau trei ofițeri. Dintre aceștia unul era un tînăr artilerist care, sosit abia de cîteva zile dintr-un liceu militar, un băiat tăcut și necunoscînd încă pe nimeni, se pomeni deodată la Virghinski cu un creion în mînă și, fără a participa la discuție, nota mereu ceva în carnetul său. Toată lumea observase acest lucru, dar cu toții, nu se știe de ce, aveau aerul că nu observă. Mai erau prezenți : un seminarist vîntură-lume, care împreună cu Leamșin strecurase acele fotografii obscene în desaga colportoarei de cărți bisericești, un vlăjgan cu privirea insolentă, dar și neîncrezătoare totodată, afișînd mereu un zîmbet sarcastic și în același timp un aer satisfăcut, plin de conștiința triumfătoare a propriei sale perfecțiuni. Mai era aici, nu se știe pentru ce, și fiul primarului nostru, acel imberb mizerabil, înglodat în vicii și uzat înainte de vreme, despre care am mai pomenit relatînd pățania micuței soții de locotenent. Junele acesta rămase tăcut toată seara. Și în sfîrșit, ca să închei lista, un licean, un băiețandru de vreo optsprezece ani, cu fire aprinsă și păr vîlvoi, care ședea cu înfățișarea sumbră a unui tînăr jignit în demnitatea lui și suferind vizibil pentru tinerețea celor optsprezece ani ai săi. Acest puști era la rîndul său șeful unui grup independent de complotiști, care se formase în clasele superioare ale liceului, fapt descoperit spre surprinderea generală abia mai tîrziu. N-am amintit nimic despre Șatov ; acesta se așezase în colțul din fund al mesei, cu scaunul scos puțin înainte din rînd, uitîndu-se mereu în jos într-o tăcere posomorîtă. Refuză ceaiul și pîinea și tot timpul își ținu șapca în mîini, ca și cum ar fi vrut prin aceasta să arate că nu este un musafir, ci a venit numai cu treabă și că va pleca îndată ce va găsi de cuviință. În apropierea lui se așezase și Kirillov, la fel de tăcut și el, dar cu privirea dreaptă. cercetînd atent chipul fiecărui vorbitor cu ochii aproape ficși, lipsiți de orice luciu, și ascultînd totul fără nici un fel de emoție sau mirare. Unii dintre invitați, care nu-l mai văzuseră pînă atunci, îl examinau pe furiș cu priviri îngîndurate. Nu se știe dacă *m-me* Virghinskaia cunoștea ceva despre existența grupului de cinci. Consider că știa totul de la soțul ei. Studenta, bineînțeles, nu lua

parte la nimic, dar avea o preocupare proprie ; intenţiona să rămînă doar o singură zi sau cel mult două, după care să plece mai departe şi mai departe, prin toate oraşele universitare, „ca să participe la suferinţele studenţilor săraci şi să-i îndemne la un protest". Căra cu dînsa cîteva sute de exemplare dintr-o proclamaţie litografiată şi compusă, pare-se, chiar de ea personal. E de notat că liceanul chiar de la început prinse faţă de ea o ură de moarte, deşi n-o vedea decît pentru prima dată în viaţa lui, după cum şi ea începu imediat să-l urască pe el. Maiorul era un unchi de-al ei care o întîlni aici pentru prima oară de zece ani. În momentul cînd apărură Stavroghin şi Verhovenski obrajii fetei ardeau ca doi maci roşii, fiindcă tocmai atunci se certase cu unchiul ei în problema femeii.

II

Cu o remarcabilă nepăsare Verhovenski se instalase comod pe un scaun la capătul din faţă al mesei, aproape fără să fi schimbat cu nimeni un cuvînt de salut. Avea un aer dezgustat şi chiar dispreţuitor. Stavroghin salută politicos, dar cu toate că numai ei mai erau aşteptaţi să vină, cei de faţă, ca la comandă, se făcură că aproape nici nu-i observă. Gospodina casei se adresă sever lui Stavroghin, de îndată ce acesta se aşeză pe scaun.

— Stavroghin, vrei ceai ?

— Toarnă-mi, răspunse acesta.

— Ceai pentru Stavroghin, porunci ea celeia care îngrijea de umplerea paharelor, dar dumneata vrei ? se întoarse ea şi către Verhovenski.

— Dar bineînţeles. De unde-i moda aceasta să întrebi un musafir despre aşa ceva ? Dar aş vrea cu frişcă, la voi întotdeauna se serveşte un ceai mizerabil ; şi cînd te gîndeşti că e ziua onomastică a stăpînului casei.

— Cum, şi dumneata recunoşti zilele onomastice ? rîse deodată studenta. Chiar acum s-a discutat această chestiune.

— E o chestiune răsuflată, mormăi liceanul din celălalt capăt al mesei.

— Ce este răsuflat ? Renunţarea la prejudecăţi nu poate fi niciodată ceva răsuflat, chiar dacă e vorba de cele mai ne-

vinovate, ci dimpotrivă, spre ruşinea generală, pînă astăzi este încă ceva nou, replică cu repeziciune studenta smucindu-se din tot trupul înainte pe scaunul ei. De altfel nici nu există prejudecăţi nevinovate, adăugă ea cu înverşunare.

— Am vrut numai să spun, se agită groaznic liceanul, că prejudecăţile, deşi sînt lucruri desigur învechite şi trebuiesc extirpate, dar în privinţa onomasticei toată lumea ştie că este o prostie, o chestie prea învechită, ca să mai pierdem cu ea timpul preţios, şi aşa destul de mult pierdut de o lume întreagă, încît agerimea minţii ar putea fi folosită pentru un subiect mai util...

— Prea o lungeşti, nimic nu se înţelege, strigă studenta.

— Mi se pare că oricine are dreptul de a lua cuvîntul egal cu ceilalţi, şi dacă doresc să-mi exprim părerea, ca orişicare altul, atunci...

— Nimeni nu-ţi ia dreptul de exprimare, reteză brusc însăşi gospodina, eşti numai invitat să vorbeşti mai clar şi mai concis, pentru că nimeni nu te poate înţelege.

— Daţi-mi voie să remarc totuşi că dumneavoastră nu mă respectaţi de loc ; dacă n-am reuşit să-mi duc ideea pînă la capăt, nu e pentru că n-aş avea idei, ci mai curînd dintr-un prisos de idei... bîigui aproape disperat liceanul şi se încurcă definitiv.

— Dacă nu te pricepi să vorbeşti, mai bine taci, trînti studenta.

Liceanul aproape sări de pe scaun.

— Am vrut numai să declar, strigă el roşu de ruşine şi temîndu-se să se uite în jurul său, că dumneata ai vrut numai să arăţi cît de inteligentă eşti pentru că a intrat domnul Stavroghin, asta este !

— Gîndul dumitale e murdar şi imoral şi arată toată mizeria nivelului dumitale intelectual. Rog de aci încolo să nu-mi adresezi nici un cuvînt, turui studenta.

— Stavroghin, începu gazda, înainte de venirea voastră s-a discutat aici foarte aprins despre drepturile familiei, iată acest ofiţer (şi arătă cu capul spre ruda sa, maiorul). Şi bineînţeles, nu eu ar trebui să te deranjez cu asemenea probleme răsuflate, şi de mult lămurite. Şi totuşi de unde au putut să apară drepturile şi îndatoririle familiare în sensul acelei prejudecăţi în care acum ne sînt înfăţişate ? Iată întrebarea. Ce părere ai ?

— Cum așa, de unde au putut să apară? întrebă, repetîndu-i cuvintele, Stavroghin.

— Cu alte cuvinte, noi știm, de pildă, că prejudecata despre Dumnezeu provine de la tunet și fulger, se smuci iar studenta, aproape năpustindu-se cu ochii asupra lui Stavroghin, este prea bine cunoscut că omul primitiv, speriat de tunet și de fulger, l-a zeificat pe dușmanul invizibil, simțindu-și neputința în fața lui. Dar de unde provine prejudecata în privința familiei? De unde provine familia însăși?

— Nu e același lucru... încercă s-o întrerupă gazda.

— Cred că răspunsul la această întrebare riscă să fie cam indecent, răspunse Stavroghin.

— Cum adică? se smuci iar studenta.

Dar în grupul dascălilor se auziră chicote la care imediat se alăturară din celălalt capăt al mesei chicotirile lui Leamșin și ale liceanului, iar pe urmă hohotele de rîs răgușite ale maiorului, ruda studentei.

— Ți-ar ședea bine să scrii vodeviluri, observă Virghinskaia adresîndu-se lui Stavroghin.

— De loc nu-ți face cinste, nu-ți cunosc numele, reteză categoric indignată studenta.

— Ca să te înveți minte și să nu te mai bagi! trînti maiorul. Ești o domnișoară și s-ar cuveni să te ții mai modestă, cînd colo parcă te-ai așezat pe un ac.

— Te poftesc să taci și să nu îndrăznești să-mi vorbești pe tonul acesta familiar venind cu asemenea comparații vulgare. Te văd pentru prima oară și nici nu vreau să te recunosc ca rudă.

— Îți sînt doar unchi; te-am purtat în brațe cînd erai încă un prunc!

— Nu mă interesează ce-ai purtat și cînd ai purtat. Nu te-am rugat să mă porți și prin urmare, domnule ofițer necuviincios, asta îți făcea o plăcere personală. Și dă-mi voie să-ți atrag atenția să nu mai îndrăznești a-mi vorbi *per tu*. Dacă nu o faci dintr-un principiu civic, eu personal îți interzic o dată pentru totdeauna.

— Așa sînt ei toți! izbi maiorul cu pumnul în masă, adresîndu-se lui Stavroghin, care ședea în dreptul lui de cealaltă parte a mesei. Dați-mi voie, mă atrage liberalismul și contemporaneitatea și-mi place să ascult discuții inteligente, dar cu o condiție — cînd discută bărbații. Dar cînd se bagă femeile, cînd sar să clănțănească farfaralele astea contempo-

rane, să am iertare, mi se face lehamite ! Nu te mai suci atîta ! strigă el studentei care se smucea mereu să sară de pe scaun. Asta-i culmea ! Cer şi eu cuvîntul, mă simt jignit.

— Dumneata împiedici doar pe alţii să vorbească, şi singur nu eşti în stare să spui nimic, murmură indignată gazda.

— Ba nu, vreau să spun tot ce gîndesc, se înfierbîntă maiorul, adresîndu-se lui Stavroghin. Eu, domnule Stavroghin, contez pe dumneata ca pe un om nou apărut, deşi nu am onoarea să te cunosc. Fără bărbaţi ele se vor pierde ca muştele, iată părerea mea. Toată problema lor feminină nu este decît o lipsă de originalitate. Vă asigur că problema aceasta feminină a fost născocită pentru ele tot de bărbaţi, dintr-o prostie, s-au legat singuri la cap ; slavă Domnului că nu sînt căsătorit ! Nici un fel de variaţie, un simplu model de broderie nu sînt în stare să născocească ; şi modelele acestea tot bărbaţii le născocesc pentru ele ! Poftim, am purtat-o în braţe, cînd avea zece ani, dansam cu ea mazurca, a sosit astăzi aici, bineînţeles m-am zorit să vin s-o îmbrăţişez, ca să aud din gura ei de la cea de a doua vorbă spusă că Dumnezeu adică nu există. Hai să zicem de la a treia să fi fost, da nu chiar de la a doua ; ţi-ai găsit, se grăbeşte ! Să zicem că oamenii inteligenţi nu cred, dar asta se explică prin faptul că sînt inteligenţi, dar tu, tu mormolocule, ce te pricepi tu în chestiunea dumnezeirii ? Te-a învăţat vreun student ? De te învăţa să aprinzi candele, le aprindeai.

— Tot ce spui e o minciună, eşti un om foarte rău, iar adineaori am demonstrat cu toată claritatea inconsistenţa dumitale etică, replică studenta cu dispreţ, ca şi cum ar fi considerat de prisos să discute cu un asemenea om. Ţi-am spus adineaori că pe noi toţi ne-au învăţat după catehism : „Dacă-ţi vei respecta tatăl şi părinţii, vei trăi ani mulţi pe pămînt şi te vei bucura de bogăţie". E în Decalog. Dacă Dumnezeu a găsit necesar să ofere în schimbul iubirii filiale o recompensă, înseamnă că Dumnezeul vostru este imoral. Cu aceste cuvinte ţi-am demonstrat adineaori şi nu din al doilea cuvînt şi numai pentru că ţi-ai reclamat drepturile. Cine e de vină că eşti redus şi pînă acuma n-ai înţeles ? Te doare acest lucru şi de aceea eşti furios, iată enigma generaţiei dumitale.

— Neroado ! zise maiorul.

— Imbecil !

— Aşa, dă-i drumul !

— Dă-mi voie, Kapiton Maximovici, doar dumneata însuţi îmi spuneai că nu crezi în Dumnezeu, piui din capătul mesei Liputin.

— Ce are a face că aş fi spus-o, eu sînt cu totul altceva! Poate că şi cred, da nu chiar de tot. Deşi poate nu cred deplin, n-aş spune totuşi că Dumnezeu trebuie împuşcat. Pe cînd îmi făceam încă serviciul la husari, mă tot bătea gîndul în privinţa lui Dumnezeu. În toate versurile nu auzi decît că husarul bea şi chefuieşte; ei bine, poate că am şi băut, dar, vă rog să mă credeţi, săream uneori din aşternut şi mă apucam să fac semnul crucii în faţa icoanelor, ca Dumnezeu să mă lumineze cu credinţa, pentru că nici pe atunci nu aveam linişte şi mă frămînta gîndul: există Dumnezeu sau nu există? Mi-era uneori şi lehamite! Dimineaţa, bineînţeles, te lăsai prins de altele şi părea că iar dispare credinţa; şi, în general, am observat că ziua credinţa întrucîtva dispare.

— N-aveţi cumva cărţi de joc? căscă tare Verhovenski, adresîndu-se gazdei.

— Consider foarte binevenită întrebarea dumneavoastră! se smuci studenta, roşie de indignare faţă de cele auzite de la maior.

— Se pierde un timp preţios cu aceste discuţii stupide, reteză gazda şi îl privi poruncitor pe soţul ei.

Studenta se reculese:

— Am vrut să înfăţişez adunării suferinţele şi protestul studenţilor, dar întrucît timpul se pierde în discuţii imorale...

— Nu există nimic moral sau imoral! interveni imediat liceanul, de cum o auzi pe studentă.

— Ştiu acest lucru, domnule licean, l-am ştiut cu mult înainte de a te fi dumirit să-l înveţi dumneata.

— Eu însă declar, se înverşună acesta, că dumneata nu eşti decît un copilaş sosit din Petersburg cu pretenţii să ne luminezi asupra unor lucruri pe care le cunoaştem cu toţii de mult. În ce priveşte porunca: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta", pe care n-ai ştiut nici măcar s-o reproduci şi faptul că ea este imorală o ştie toată Rusia încă de pe timpul lui Bielinski.

— Dar nu se termină cu asta o dată? se adresă hotărîtă *m-me* Virghinskaia soţului. În calitate de gazdă, ea se ruşina pentru nivelul mizer al acestei discuţii, mai ales că observa cîteva zîmbete, ba şi semne de nedumerire printre oaspeţii poftiţi.

— Domnilor, înălță deodată vocea Virghinski, dacă cineva dorește să treacă la o discuție mai la subiect sau are de făcut vreo declarație, propun să începem, fără a mai pierde timp.

— Mi-aș permite să formulez o întrebare, zise blînd dascălul șchiop, care pînă atunci păstrase tăcerea și o ținută foarte cuviincioasă. Aș vrea să știu, ne constituim aici într-o ședință sau pur și simplu formăm o adunare de simpli muritori, veniți în vizită? Întreb acest lucru mai mult pentru respectarea unei rînduieli și ca să nu plutim într-o incertitudine.

Întrebarea aceasta „șireată" își produse efectul; toți schimbară între ei priviri, ca și cum așteptau ca celălalt să dea răspunsul, și deodată brusc, ca la comandă, privirile tuturor se ațintiră asupra lui Verhovenski și Stavroghin.

— Propun pur și simplu să punem la vot întrebarea: „Sîntem în ședință sau nu?" zise *m-me* Virghinskaia.

— Mă alătur întru totul propunerii, zise Liputin, deși e formulată cam vag.

— Și eu mă alătur, și eu, se auziră voci.

— Și mi se pare că astfel vom avea într-adevăr mai multă ordine, întări Virghinski.

— Așadar, chestiunea se pune la vot! anunță stăpîna casei. Leamșin, te rog, așază-te la pian: poți și de acolo să-ți dai votul, cînd va începe scrutinul.

— Iarăși, strigă Leamșin, nu ajunge cît v-am tot zdrăngănit?

— Te rog stăruitor să cînți; nu vrei să fii de folos cauzei?

— Dar te asigur, Arina Prohorovna, că nimeni nu ascultă la ferestre. E o fantezie de a dumitale, de altfel și ferestrele sînt destul de sus, și apoi cine va putea înțelege măcar ceva chiar și dacă ar asculta?

— Nici noi înșine nu putem înțelege despre ce este vorba, murmură careva.

— Eu însă vă spun că măsurile de precauție sînt întotdeauna necesare. Mă gîndesc la cazul vreunor spioni, explică ea lui Verhovenski, din stradă să se audă muzica, așa ca la onomastică.

— Ei, drăcie! zise cu năduf Leamșin.

Se așează la pian și se apucă să zdrăngăne un vals, lovind în clape aproape cu pumnul.

— Cine dorește ca să ne constituim în ședință, propun să ridice sus mîna dreaptă, zise *m-me* Virghinskaia.

Unii ridicară mîna, alţii nu. Ba unii după ce o ridicară imediat o traseră în jos. După ce o traseră, iar o ridicară.

— Dracul să mă ia ! N-am înţeles nimic, strigă un ofiţer.

— Nici eu nu înţeleg, strigă altul.

— Ba eu înţeleg, strigă al treilea, dacă eşti pentru *da*, ridici mîna în sus.

— Dar acest *da* ce înseamnă ?

— Înseamnă şedinţă.

— Nu, nu înseamnă şedinţă.

— Eu am votat pentru şedinţă, strigă liceanul, adresîndu-se către *m-me* Virghinskaia.

— Atunci de ce n-ai ridicat mîna ?

— M-am uitat la dumneavoastră şi, văzînd că n-aţi ridicat-o, n-am ridicat-o nici eu.

— Dar e stupid, pentru că eu am fost aceea care am făcut propunerea, tocmai de aceea n-am ridicat-o. Domnilor, propun să procedăm invers : cine vrea şedinţă să stea locului şi să nu ridice mîna, iar cine nu vrea, să ridice mîna dreaptă.

— Cine nu vrea ? întrebă liceanul.

— Dar ce e cu dumneata, o faci înadins ? strigă mînioasă *m-me* Virghinskaia.

— Dar daţi-ne voie, cine vrea sau cine nu vrea, pentru că acest lucru trebuie bine precizat ? se auziră două-trei voci.

— Cine nu vrea, *nu* vrea.

— Bine, bine, dar ce trebuie să facem, să ridicăm sau să nu ridicăm, dacă *nu* vrem ? strigă ofiţerul.

— Ehe, nu sîntem încă obligaţi cu constituţia ! observă maiorul.

— Domnule Leamşin, fă bine, baţi atît de tare, încît nimeni nu poate auzi nimic, zise dascălul şchiop.

— Dar crede-mă, Arina Prohorovna, nimeni nu ascultă la ferestre, sări Leamşin. Nu vreau să mai cînt ! Am venit în ospeţie la voi, nu să zdrăngănesc la pian !

— Domnilor, propuse Virghinski, răspundeţi cu glas răspicat : sîntem noi în şedinţă sau nu ?

— Şedinţă, şedinţă ! se auzi din toate părţile.

— Păi, dacă e aşa, ce nevoie este de vot, e suficient. Sînteţi mulţumiţi, domnilor, mai e nevoie să votăm ?

— Nu e nevoie, nu e nevoie, am înţeles !

— Poate că cineva nu vrea să fie şedinţă ?

— Nu, nu, vrem cu toţii.

— Dar ce înseamnă şedinţă ? strigă un glas. Nu i se răspunse.

— Să alegem un preşedinte, se auziră strigăte din diferite părţi.

— Stăpînul, bineînţeles, stăpînul !

— Domnilor, dacă este aşa, începu Virghinski în calitate de preşedinte ales, reînnoiesc propunerea mea de adineauri : dacă cineva doreşte să ia cuvîntul mai la subiect sau are de făcut vreo declaraţie, să poftească şi să înceapă fără a mai pierde timpul.

Se aşternu o tăcere generală. Privirile tuturor se întoarseră iarăşi asupra lui Stavroghin şi a lui Verhovenski.

— Verhovenski, n-ai nimic de spus ? întrebă direct *m-me* Virghinskaia.

— Absolut nimic, îşi destinse acesta trupul, căscînd, pe scaun. Deşi aş dori poate un păhărel de coniac.

— Stavroghin, dumneata nu doreşti ?

— Mulţumesc, eu nu beau.

— Vreau să spun, doreşti să iei cuvîntul sau nu, nu e vorba de coniac.

— Să iau cuvîntul, despre ce anume ? Nu, nu doresc.

— Ţi se va servi coniacul, răspunse ea lui Verhovenski.

Se ridică studenta. Pînă atunci de cîteva ori ea schiţase mişcarea să sară de pe scaun.

— Am sosit aici ca să fac o declaraţie despre suferinţele nenorociţilor studenţi şi despre necesitatea de a fi îndemnaţi pretutindeni să protesteze...

Aci ea îşi înghiţi vorba ; în celălalt capăt al mesei se ivi un concurent, şi toate privirile se întoarseră spre el. Clăpăugul Şigaliov, cu un aer sumbru şi întunecat, se ridică încet de pe locul său şi depuse melancolic un caiet cu scriere mărunţă pe masă. Rămase în picioare şi în tăcere. Mulţi priveau consternaţi caietul, dar Liputin, Virghinski şi dascălul şchiop păreau că încearcă o mulţumire.

— Cer cuvîntul, zise ursuz dar ferm Şigaliov.

— Aveţi cuvîntul, încuviinţă Virghinski.

Oratorul se aşeză, tăcu aproximativ o jumătate de minut şi rosti cu glas grav :

— Domnilor...

— Poftim coniacul ! zise cu scîrbă şi dispreţ ruda gazdei care turna ceai, şi adusese acum coniacul, punînd sticla în

fața lui Verhovenski împreună cu un pahărel adus în mînă fără tavă sau farfurioară.

Oratorul întrerupt se opri cu un aer plin de demnitate.

— Nu e nimic, continuați, eu nu ascult, strigă Verhovenski turnîndu-și coniac.

— Domnilor, adresîndu-mă atenției dumneavoastră, reîncepu Șigaliov, după cum veți vedea mai departe, solicitîndu-vă concursul într-un punct de importanță primordială, mă văd nevoit să fac o introducere.

— Arina Prohorovna, n-aveți niște foarfeci? întrebă deodată Piotr Stepanovici.

— Ce nevoie ai de foarfeci? căscă ea spre dînsul ochii.

— Am uitat să-mi tai unghiile, de trei zile tot vreau s-o fac, zise Piotr Stepanovici examinîndu-și impasibil unghiile lungi și murdare.

Arina Prohorovna se înroși, dar domnișoarei Virghinskaia îi plăcu probabil această figură.

— Mi se pare că am văzut niște foarfeci adineaori aici pe fereastră, se ridică ea de la masă pornind într-acolo să caute foarfecile și întorcîndu-se apoi cu ele în mînă. Piotr Stepanovici, fără să o privească, apucă foarfecile și-și făcu cu ele de lucru. Arina Prohorovna înțelese că este vorba de un procedeu cu un anumit rost și se rușină de susceptibilitatea ei. Adunarea schimba priviri tăcute. Dascălul șchiop urmărea cu privirea mînioasă și plin de invidie gesturile lui Verhovenski. Șigaliov continuă:

— Consacrîndu-mi energia problemei studiului organizării sociale a societății viitoare, care va veni să înlocuiască pe cea prezentă, am ajuns la concluzia că toți făuritorii sistemelor sociale, de la cele mai îndepărtate timpuri și pînă în anul nostru 187..., erau niște visători, niște fantezişti, niște neghiobi, care se contraziceau pe ei înșiși neînțelegînd absolut nimic din știința naturii și în ce privește acel animal ciudat care este omul. Platon, Rousseau, Fourier nu sînt decît coloane de aluminiu [62], toate astea sînt bune pentru vrăbii, și nu pentru societatea umană. Întrucît însă forma socială viitoare este necesară tocmai acum, cînd noi toți, în sfîrșit, ne pregătim să trecem la acțiune, ca să nu existe nici un fel de ezitare, eu propun propriul meu sistem de organizare a lumii. Iată-l! izbi el cu pumnul în caiet. Am vrut să expun adunării cartea mea pe cît se poate într-o formă prescurtată; dar văd că va fi nevoie să mai adaug și o mulțime de explicații orale,

peste cele cuprinse în text, ceea ce înseamnă că întreaga expunere va necesita cel puțin zece ședințe, după numărul capitolelor din carte. (Se auziră rîsete.) Afară de aceasta anunț dinainte că sistemul meu nu este încă terminat. (Iar rîsete.) M-am încurcat în datele mele proprii și concluzia la care am ajuns este în directă opoziție cu ideea inițială de la care am pornit. Pornind de la o libertate nelimitată, eu închei printr-un despotism nelimitat. Țin să adaug totuși că afară de soluția aceasta a mea, în ce privește formula socială, nu poate exista o altă soluție.

Rîsul creștea devenind tot mai puternic, dar rîdeau mai mult tinerii și, ca să zicem așa, musafirii prea puțin inițiați. Pe chipul doamnei Virghinskaia, al lui Liputin și al dascălului șchiop se ivi oarecare expresie de ciudă.

— Dacă dumneata însuți n-ai reușit să-ți închei propriul sistem și ai ajuns la disperare, ce am putea face noi? observă prudent unul dintre ofițeri.

— Aveți dreptate, domnule ofițer activ, i se adresă răstit Șigaliov, mai ales în ce privește folosirea foarte nimerită a termenului „disperare". Da, am ajuns la disperare și totuși tot ce am expus în cartea mea este de neînlocuit și nu există o altă soluție; nimeni niciodată nu va născoci altceva. Și de aceea mă grăbesc, fără a mai pierde timpul, să invit întreaga adunare să-și exprime părerea după ce va asculta expunerea mea în cele zece ședințe. Iar dacă membrii nu vor dori să mă asculte, să ne împrăștiem chiar de la început, bărbații ca să-și vadă de serviciul la stat, femeile pe la bucătării, pentru că, respingînd cartea mea, o altă soluție ei nu vor găsi. Nici o altă soluție! Iar prin pierderea de timp își vor dăuna lor înșiși, întrucît mai tîrziu se vor întoarce inevitabil la același lucru.

Se produse o mișcare: „E nebun cumva?" se auziră glasuri.

— Va să zică, toată chestiunea constă în disperarea lui Șigaliov, conchise Leamșin, iar problema esențială în a se ști: este sau nu cazul să fie dumnealui disperat?

— Eventuala stare de disperare a lui Șigaliov este o problemă a sa personală, declară liceanul.

— Propun să se pună la vot în ce măsură disperarea lui Șigaliov privește cauza comună, și totodată, merită sau nu merită să fie ascultat? decise vesel ofițerul.

— Chestiunea se prezintă puțin altfel, interveni, în sfîrșit, șchiopul. În general el vorbea cu un zîmbet întrucîtva ironic, încît era greu de fapt să-ți dai seama dacă vorbește serios sau glumește. E altceva aici. Domnul Șigaliov este prea devotat sarcinei sale și totodată este prea modest. Cartea dumisale îmi este cunoscută. Dumnealui propune, ca o soluție finală a problemei, diviziunea omenirii în două părți inegale. O a zecea parte capătă libertatea personală și dreptul neîngrădit asupra celorlalte nouă zecimi ale omenirii. Aceste nouă zecimi trebuie să-și piardă personalitatea și să se transforme într-un fel de turmă și printr-o supunere nelimitată să atingă, pe calea unei regenerări succesive, o stare de inocență primitivă, un fel de rai primitiv, deși vor trebui totuși să lucreze. Măsurile propuse de autor pentru deposedarea celor nouă zecimi din omenire de libertatea voinței și pentru transformarea lor într-o turmă, pe calea reeducării mai multor generații, sînt absolut remarcabile, se bazează pe date naturale și sînt foarte logice. Am putea să nu fim de acord cu unele concluzii, dar este greu să încapă vreo îndoială în ce privește inteligența și cunoștințele autorului. E regretabil că acea condiție cu cele zece seri de ședințe este cu totul incompatibilă cu circumstanțele, altminteri am putea auzi multe lucruri extrem de interesante.

— Vorbești serios? se adresă *m-me* Virghinskaia către dascălul șchiop, cuprinsă de oarecare neliniște. Dacă acest om, neștiind ce să facă cu oamenii, transformă nouă zecimi din ei în sclavi? De mult mi s-a părut suspect individul.

— Vorbești adică despre frățiorul dumitale? întrebă șchiopul.

— Rubedenie? Îți bați joc de mine?

— Și afară de asta, este o ticăloșie să lucrezi pentru niște aristocrați și să te supui lor ca unor zeități! explodă furioasă studenta.

— Nu propun ticăloșii, ci raiul, raiul terestru, și nici un alt rai pe pămînt nu poate să existe, încheie autoritar Șigaliov.

— Eu însă în loc de rai, strigă Leamșin, aș lua aceste nouă zecimi din omenire, dacă n-ai ce să faci cu ele, și le-aș arunca în aer, lăsînd numai o mînă de oameni culți, care să înceapă a trăi huzurind după regulile științei.

— Așa poate vorbi numai un bufon! izbucni studenta

— E un bufon, dar folositor, îi șopti *m-me* Virghinskaia.

— Poate că aceasta ar fi cea mai bună soluție a problemei ! se adresă înflăcărat Șigaliov către Leamșin. Dumneata, bineînțeles, nici nu-ți dai seama, vechiul meu demon, ce idee profundă ai reușit să exprimi. Întrucît însă ideea dumitale este aproape irealizabilă, va trebui să ne mulțumim cu acest rai pămîntesc, dacă așa a fost dat să-l denumim.

— Și totuși e destul de absurd, lăsă Verhovenski să-i scape o reflecție, posibil, cu totul fără voie. De altfel fără a-și ridica privirea el continua cu aceeași nepăsare să-și taie unghiile.

— De ce adică să fie absurd ? interveni imediat șchiopul, ca și cum nu așteptase din partea lui Verhovenski decît rostirea acestui prim cuvînt, ca să se ia cu el la harță. De ce adică să fie absurd ? Domnul Șigaliov e întrucîtva un fanatic al umanismului. Să ne aducem aminte însă că și Fourier și Cabet mai ales, și chiar Proudhon însuși au o mulțime de soluții dintre cele mai despotice și fanteziste în această problemă. Domnul Șigaliov oferă poate o soluție mult mai lucidă decît ei. Vă asigur că, după ce i-ai citit cartea, este aproape imposibil să nu fii de acord cu unele lucruri. Poate că tocmai el este acela care, mai puțin decît oricare altul, s-a depărtat de realism, și raiul lui pămîntesc este aproape rai adevărat, exact același pentru pierderea căruia suspină întreaga omenire, dacă acest rai a existat cîndva aievea.

— Știam eu că voi fi luat în furci, murmură iar Verhovenski.

— Dați-mi voie, se înfierbîntă tot mai mult șchiopul, discuțiile și considerațiile în privința organizării sociale viitoare sînt aproape o necesitate imperioasă a tuturor oamenilor de gîndire contemporană. Herzen toată viața lui n-a avut decît grija aceasta. Bielinski, după cum știu cu precizie, petrecea seri întregi cu prietenii săi, dezbătînd și soluționînd anticipat pînă și cele mai mici, ca să zicem așa, amănunte de bucătărie ale viitoarei orînduiri sociale.

— Ba unii înnebunesc chiar, remarcă pe dată maiorul.

— Am putea ajunge totuși la o concluzie oarecare, decît să stăm așa și să tăcem cu aere de dictatori, șuieră Liputin îndrăznind parcă să înceapă, în sfîrșit, atacul.

— Nu m-am gîndit la Șigaliov cînd am spus că este absurd, tărăgănă Verhovenski. Vedeți, domnilor, își săltă el un pic privirea, după părerea mea, toate cărțile acestea, Fourier, Cabet, toate aceste „drepturi la muncă", și celelalte de la

Şigaliov citire, toate acestea sînt un fel de romane, care pot fi scrise cu sutele de mii. O delectare estetică. Înţeleg că aici în acest orăşel vă plictisiţi, şi desigur vă năpustiţi cu aviditate asupra unor pagini scrise.

— Daţi-mi voie, se agită pe scaunul său şchiopul, deşi sîntem nişte provinciali şi, bineînţeles, demni de toată compătimirea, ştim totuşi că pe lumea aceasta deocamdată nu s-a întîmplat nici un fapt extraordinar sub raportul noutăţii şi a cărui ignorare va trebui s-o deplîngem. Ni se propune, de pildă, prin tot felul de foi strecurate, de factură străină, să ne strîngem rîndurile şi să ne organizăm în grupuri cu unicul scop de distrugere generală sub pretextul că, oricît ai lecui lumea aceasta, tot bolnavă va rămîne, dar aşa, retezînd radical o sută milioane de capete şi prin aceasta uşurîndu-ţi sarcina, poţi mai uşor să sari peste şanţ. Ideea e excelentă, fără îndoială, dar cel puţin tot atît de incompatibilă cu realitatea, ca şi cele de la „Şigaliov citire", în privinţa cărora aţi emis chiar acum aprecieri atît de dispreţuitoare.

— Mă rog, de altfel nici n-am sosit aici pentru discuţii, lăsă Verhovenski să-i scape un cuvîntel de tulburătoare semnificaţie şi, făcîndu-se că nu-şi dă seama de această gafă, trase lumînarea mai aproape de el, ca să aibă înaintea lui mai multă lumină.

— E regretabil, e foarte regretabil că n-aţi venit aici pentru discuţii, şi e şi mai regretabil că în momentul acesta sînteţi atît de preocupat cu toaleta dumneavoastră.

— Dar ce vă deranjează toaleta mea?

— O sută de milioane de capete retezate e tot atît de greu realizabil ca şi transformarea lumii prin propagandă. Chiar mai greu poate, mai ales dacă vrei s-o faci în Rusia, riscă iar Liputin.

— Tocmai pe Rusia se pune toată nădejdea, strecură ofiţerul.

— Am auzit-o noi şi pe asta, cum că în Rusia e toată nădejdea, profită de prilej şchiopul. Ştim că asupra patriei noastre minunate a fost aţintit acel *index* misterios, ca ţara cea mai aptă pentru înfăptuirea sarcinei măreţe. Un lucru însă vreau să vă spun: în cazul rezolvării treptate a problemei prin propagandă eu personal măcar ceva-ceva voi avea de cîştigat, să zicem, chiar şi prin faptul că voi purta nişte discuţii plăcute, iar din partea şefilor poate voi căpăta şi un grad pentru servicii aduse cauzei sociale; pe cînd în cazul

celeilalte alternative, care urmăreşte o soluţie rapidă prin retezarea a o sută milioane de capete, là ce recompensă aş putea să mă aştept de fapt? Pentru asemenea propagandă, te pomeneşti că îţi taie limba.

— Dumitale negreşit ţi-o vor tăia-o, zise Verhovenski.

— Vedeţi aşadar. Întrucît însă, chiar în condiţiile cele mai favorabile, un asemenea măcel nu poate fi terminat decît peste vreo cincizeci de ani, hai să zicem treizeci, că doar nu sînt nici ei nişte berbeci şi te pomeneşti că nu se lasă chiar aşa de uşor căsăpiţi, n-ar fi cazul atunci, luîndu-ne catrafusele, să ne strămutăm undeva peste mări şi ţări, pe nişte insule paşnice ca să ne închidem acolo ochii fără grijă? Credeţi-mă, bătu el semnificativ cu degetul în masă, cu asemenea propagandă nu veţi reuşi nimic altceva decît să provocaţi o emigrare masivă!

Omul încheie cu un aer vizibil triumfător. Era incontestabil una din minţile cu mare pondere în toată gubernia. Liputin zîmbea viclean, Virghinski asculta cam abătut, toţi ceilalţi urmăreau disputa cu atenţie încordată, mai cu seamă doamnele şi ofiţerii. Îşi dădeau seama cu toţii că agentul celor o sută milioane de capete fusese strîns cu uşa şi aşteptau urmarea.

— Am impresia că ceea ce spui dumneata nu e de loc rău, rosti rar şi tărăgănat Verhovenski, cu un aer şi mai impasibil, aproape plictisit. Ideea emigrării este bună. Şi totuşi, dacă în pofida oricăror dezavantaje pe care le întrevezi, se ridică pentru cauza aceasta comună pe zi ce trece tot mai mulţi oşteni, înseamnă că se va putea şi fără dumneata. Aici, dragul meu, o religie nouă vine s-o înlocuiască pe cea veche, de aceea apar atîţia combatanţi şi de aceea cauza aceasta este o întreprindere de mari proporţii. Dumneata n-ai decît să emigrezi! Şi te-aş sfătui chiar să te duci la Drezda şi nu în nişte insule paşnice. În primul rînd, este un oraş care n-a cunoscut niciodată nici un fel de epidemii, şi întrucît eşti un om cult, probabil că ţi-e frică de moarte. În al doilea rînd, vei fi destul de aproape de graniţa rusească, încît vei putea mult mai uşor şi repede să-ţi primeşti din scumpa dumitale patrie veniturile; în al treilea rînd, are o mulţime de comori de artă, iar dumneata eşti un estetician, fost profesor de teorie literară, mi se pare; şi, în sfîrşit, mai conţine într-însul şi un fel de Elveţie în miniatură, proprie inspiraţiilor dumitale poetice,

deoarece scrii probabil și versuri. Într-un cuvînt, e o comoară într-o tabachere.

Se produse o animație generală ; mai ales se agitară ofițerii. Încă un moment și toată lumea s-ar fi pornit să vorbească dintr-o dată. Dar șchiopul se năpusti enervat asupra momelii :

— Să avem iertare, dar noi poate că nici nu vom părăsi cauza comună ! Acest lucru trebuie să fie bine înțeles...

— Cum adică, ai intra și într-un grup de cinci, dacă ți-aș propune ? trînti pe neașteptate Verhovenski și depuse foarfeca pe masă.

Cu toții tresăriră parcă. Omul enigmatic se da brusc pe față într-un mod surprinzător : se referise expres și fără ezitare la „grupul celor cinci".

— Oricare dintre noi se simte un om cinstit și nu se va eschiva de la cauza comună, se izmeni șchiopul, dar...

— Mă rog, mă rog, aici nu mai încape nici un *dar*, îl întrerupse autoritar și tăios Verhovenski. Vă anunț, domnilor, că am nevoie de un răspuns categoric. Îmi dau seama perfect de bine că venind aici, și adunîndu-vă laolaltă, vă datorez niște explicații (altă dezvăluire neașteptată), dar eu nu pot să dau nici un fel de explicații fără să cunosc orientarea dumneavoastră ideologică. Lăsînd la o parte orice discuții, pentru că nu vom sta doar treizeci de ani tot la discuții, cum am tot pălăvrăgit pînă acum timp de treizeci de ani, eu vă întreb ce preferați : calea lentă, care constă în compunerea romanelor sociale și într-o rezolvare birocratică a destinelor omenirii cu anticipații de o mie de ani numai pe hîrtie, în timp ce despotismul va înghiți mereu bucăți fripte, care de fapt zboară singure în gurile voastre și pe care voi le lăsați să vă scape, sau o soluție rapidă, oricare ar fi ea, dar care, în sfîrșit, ne va dezlega mîinile și va permite omenirii să-și întocmească în voie singură orînduirea socială ce-i convine, dar de data aceasta prin fapte concrete, și nu pe hîrtie ? Unii țipă : „O sută de milioane de capete" ! Hai, să zicem, că ar putea să fie și o simplă metaforă, dar de ce să ne temem de asta, dacă în cazul visărilor pe hîrtie despotismul va devora într-o sută de ani nu o sută, ci poate cinci sute milioane de capete ? Vă rog să mai notați că un bolnav incurabil n-are cum să se vindece, orice i s-ar prescrie pe hîrtia rețetelor, ci dimpotrivă, dacă se mai întîrzie, pînă într-atît se va descompune, încît și pe noi ne va molipsi, alterînd toate forțele proaspete

pe care încă mai putem conta astăzi, încît în cele din urmă ne vom prăbuşi cu toţii. Sînt absolut de acord că este foarte plăcut să duci discuţii liberale frumoase, iar trecerea la acţiune e cam incomodă... În sfîrşit, nu mă pricep la discursuri; am sosit aici pentru a face nişte comunicări şi de aceea rog întreaga onorabilă adunare nu să voteze de fapt, ci să declare deschis şi categoric ce-i surîde mai mult: un mers de broască ţestoasă prin mocirlă, sau cu toată viteza peste mlaştină?

— Eu sînt pentru mersul cu toată viteza! strigă liceanul.

— Şi eu, zise Leamşin.

— Bineînţeles, nu există nici o îndoială în ce priveşte alegerea, murmură unul din ofiţeri, urmat apoi de altul, şi încă de careva. Deosebit de puternic impresionase pe toţi mai ales faptul că Verhovenski avea de făcut „comunicări", promiţînd să ia în acest sens cuvîntul.

— Domnilor, eu văd că aproape toată lumea se declară pentru o soluţie în spiritul proclamaţiilor, zise el, plimbîndu-şi privirea de la un chip la altul.

— Toată lumea, toată lumea, se auzi strigătul majorităţii glasurilor.

— Eu personal, trebuie să mărturisesc, sînt mai mult adeptul unei soluţii umane, murmură maiorul, întrucît însă toată lumea zice aşa, mă alătur şi eu la glasul celorlalţi.

— Va să zică, nici dumneata nu te opui? se adresă Verhovenski către dascălul şchiop.

— Nu că m-aş... se înroşi acesta, dar dacă sînt acum de acord cu toată lumea, numai pentru a nu tulbura...

— Uite, aşa sînteţi voi toţi! O jumătate de an e capabil omul să discute de dragul oratoriei liberale, ca la urmă să termine prin a vota ca ceilalţi! Domnilor, gîndiţi-vă bine încă o dată, cu adevărat sînteţi cu toţii gata? (La ce anume să fie gata? era o chestiune vagă de tot, însă grozav de ademenitoare.)

— Bineînţeles, toţi... se auziră glasuri.

Deşi cu toţii se uitau unii la alţii.

— N-o să vă simţiţi pe urmă ofensaţi de faptul că v-aţi dat adeziunea atît de repede? Pentru că la voi cam aşa se întîmplă aproape totdeauna.

Se produse o tulburare extraordinară în cele mai diverse sensuri. O adevărată fierbere. Şchiopul apostrofă pe Verhovenski, fără nici o reticenţă:

— Dă-mi voie să-ţi spun totuşi că răspunsurile la asemenea întrebări în mod obişnuit trebuiesc condiţionate. Chiar dacă ne-am declarat hotărîţi, notaţi că întrebarea pusă într-un fel atît de ciudat...

— Cum adică, într-un fel ciudat?

— Pentru că asemenea întrebări nu se pot pune astfel.

— Mă rog, învăţaţi-mă, cum anume? De altfel eram convins că dumneata vei fi primul care te vei simţi jignit.

— Ne-ai smuls aici răspunsul că sîntem gata pentru o acţiune imediată, dar cu ce drept ai procedat astfel? Ce împuterniciri ai ca să pui asemenea întrebări?

— Păi, n-aveai decît să pui în prealabil această întrebare! De ce ai răspuns? Ţi-ai dat consimţămîntul şi acum baţi în retragere.

— Credinţa mea este că francheţea uşuratică a întrebării dumitale principale îndrituieşte presupunerea că dumneata nu dispui de nici un fel de împuterniciri sau drepturi, ci ai procedat din proprie iniţiativă şi dintr-o simplă curiozitate personală.

— Dar despre ce este vorba, despre ce? strigă Verhovenski, cuprins parcă de nelinişte.

— Eu cred că adeziunile, oricare ar fi ele, trebuiesc date între patru ochi, şi nu într-o adunare întreagă de douăzeci de oameni necunoscuţi! trînti şchiopul. Îşi descărcase năduful, dar era prea enervat. Verhovenski se întoarse repede către adunare, cu un aer bine simulat de îngrijorare.

— Domnilor, consider de datoria mea să declar în faţa tuturor că toate acestea sînt nişte prostii şi că discuţia noastră a depăşit orice limită. N-am luat încă adeziunea nimănui, şi nimeni nu are dreptul să afirme că eu adun adeziuni, ci pur şi simplu am discutat problema opiniilor. Nu-i aşa? Într-un fel sau altul, totuşi îmi provoci o mare îngrijorare, se adresă el din nou şchiopului, nici prin gînd nu mi-a trecut că aici, unde discutăm nişte chestiuni aproape cu totul inofensive, ar fi fost cazul să vorbim între patru ochi. Vă temeţi cumva de un denunţ? E cu putinţă ca între noi să se afle vreun denunţător?

Se iscă o mare larmă; toată lumea începu să vorbească deodată.

— Domnilor, dacă ar fi aşa, continuă Verhovenski, cel mai compromis aş fi eu şi de aceea propun să mi se răspundă

la o singură întrebare, bineînțeles dacă doriți. Aveți toată libertatea.

— Ce întrebare? Ce întrebare? strigară cu toții.

— O întrebare care va limpezi totul: este cazul să mai rămînem aici cu toții laolaltă sau ar fi mai bine să ne luăm în tăcere căciulile și să ne împrăștiem care încotro.

— Să auzim întrebarea! Întrebarea?

— Dacă fiecare dintre noi ar avea cunoștință despre punerea la cale a unui omor de natură politică, s-ar duce el să denunțe, prevăzînd toate consecințele, sau ar rămîne acasă așteptînd desfășurarea evenimentelor? Aici opiniile pot fi împărțite. Răspunsul la întrebarea aceasta ne va lămuri dacă trebuie să ne despărțim sau să rămînem împreună și de aci încolo și nu numai pentru o adunare de o singură seară. Dă-mi voie să te întreb pe dumneata primul, se întoarse el către dascălul șchiop.

— De ce să fiu eu primul?

— Pentru că dumneata ai fost acela care ai început. Fă bine și nu te eschiva, nu-ți va fi de folos nici un fel de subterfugiu. Deși, voia dumitale, ești liber să procedezi cum vrei.

— Scuză-mă, dar o asemenea întrebare este chiar jignitoare.

— Nu s-ar putea să fii mai precis?

— N-am fost niciodată un agent al poliției secrete, se schimonosi celălalt și mai mult.

— Fă bine și răspunde precis, nu zăbovi.

Șchiopul se înfuriase într-atîta, încît încetă să mai răspundă. Cu pîlpîiri de răutate în ochi, se uita țintă la călăul său pe deasupra ochelarilor.

— Da sau nu? Ai denunța sau n-ai denunța? strigă Verhovenski.

— Bineînțeles că nu voi denunța! strigă și mai tare șchiopul.

— Și nimeni nu va denunța, bineînțeles că nu va denunța, se auziră mai multe glasuri.

— Dă-mi voie să mă adresez acum dumitale, domnule maior: ai denunța sau nu ai denunța? continuă Verhovenski. Și, te rog, notează, în mod intenționat mă adresez acum dumitale.

— Nu voi denunța.

— Dar dacă ai şti că cineva vrea să omoare şi să jefuiască pe un altul, pe un simplu muritor, în cazul acesta ai denunţa, ai aduce la cunoştinţă?

— Desigur, e doar un caz civil, iar aci e vorba de un denunţ politic. N-am fost niciodată un agent al poliţiei secrete.

— Şi nimeni de aici dintre noi n-a fost, se auziră iar glasuri. O întrebare de prisos. Cu toţii avem acelaşi răspuns. Nu există denunţători între noi!

— De ce se ridică acest domn? strigă studenta.

— E Şatov. De ce te-ai sculat, Şatov? strigă *m-me* Virghinskaia.

Şatov într-adevăr se sculase de pe scaunul său cu şapca în mînă şi se uita la Verhovenski. Părea că vrea să-i spună ceva, dar ezită. Faţa îi era palidă şi rea, dar se stăpîni, nu pronunţă nici un cuvînt şi porni tăcut spre ieşire.

— Şatov, dar ceea ce faci este în defavoarea ta! strigă enigmatic în urma lui Verhovenski.

— În schimb va fi în avantajul tău, spion şi mizerabil ce eşti! îi întoarse din prag Şatov şi părăsi încăperea.

Izbucniră iar strigăte şi exclamaţii.

— Poftim proba încercării! strigă un glas.

— A fost de folos! strigă altul.

— Numai să nu fi fost prea tardivă? observă un al treilea.

— Cine l-a invitat? Cine l-a primit? Cine este? Cine e acest Şatov? Va denunţa sau nu va denunţa? se precipitară întrebările.

— Dacă era un denunţător, s-ar fi prefăcut, dar văd că a scuipat şi a plecat, zise careva.

— Uite că pleacă şi Stavroghin, nici Stavroghin n-a răspuns la întrebare, strigă studenta.

Stavroghin într-adevăr se ridicase în picioare şi o dată cu el, în celălalt capăt al mesei, se ridică şi Kirillov.

— Dă-mi voie, domnule Stavroghin, i se adresă tăios stăpîna casei, noi toţi aici am răspuns la întrebare, pe cînd dumneata vrei să pleci fără să te declari?

— Nu găsesc pentru mine necesar să răspund la întrebarea care vă interesează pe dumneavoastră, murmură Stavroghin.

— Dar noi ne compromitem, iar dumneata nu, se auziră cîteva strigăte.

— Ce mă privește pe mine faptul că voi vă compromiteți? rîse Stavroghin, dar ochii îi scînteiară.

— Cum ce te privește? Cum ce te privește? se auziră exclamații. Mulți săriră de pe scaune.

— Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie, strigă șchiopul, dar nici domnul Verhovenski n-a răspuns la întrebare, ci numai a pus-o.

Observația avu un efect uluitor. Toată lumea schimbă priviri. Stavroghin îi rîse tare drept în față dascălului șchiop și plecă. Kirillov îl urmă imediat, Verhovenski se repezi după ei în vestibul.

— Ce mi-ați făcut? bîigui el, prinzîndu-l pe Stavroghin de mînă și strîngînd-o cu toată puterea. Acesta își smulse în tăcere mîna.

— Duceți-vă direct la Kirillov. Vin și eu... Am absolută nevoie, absolută nevoie!

— Eu însă nu simt nici o nevoie să merg, refuză sec Stavroghin.

— Stavroghin va veni, curmă Kirillov. Stavroghin, e necesar să vii și dumneata. Îți voi demonstra acolo.

Capitolul al optulea

ȚAREVICIUL IVAN

Cei doi plecară. Piotr Stepanovici se repezi să se întoarcă la „ședință", ca să restabilească ordinea, dar socotind probabil că nu merită osteneala, renunță lăsînd totul baltă și peste două minute era în stradă, zorindu-se în urma celor plecați. În timp ce alerga își aduse aminte de ulicioara prin care putea ajunge mai repede la casa lui Filippov; afundîndu-se pe alocuri în noroi pînă în genunchi, el se repezi pe această ulicioară și într-adevăr ajunse chiar în clipa cînd Stavroghin și Kirillov intrau pe poartă.

— Ai și sosit? zise Kirillov. Foarte bine. Intră.

— Parcă spuneai că stai singur! zise Stavroghin, văzînd în vestibul samovarul în clocot.

— Vei vedea îndată cu cine stau, murmură Kirillov, intrați.

Imediat ce intrară, Verhovenski scoase din buzunar scrisoarea anonimă luată în ziua aceea de la Lembke şi o depuse în faţa lui Stavroghin. Toţi trei se aşezară. Stavroghin citi în tăcere scrisoarea.

— Ei? făcu el.

— Mizerabilul va proceda întocmai aşa cum a scris acolo, explică Verhovenski. Fiindcă el depinde de dumneata, învaţă-mă cum să procedez. Te asigur că e în stare chiar mîine să se ducă la Lembke.

— N-are decît.

— Cum aşa? Putem să-l împiedicăm.

— Greşeşti, el nu depinde de mine. De altfel îmi este absolut egal; pe mine nu mă ameninţă, ci te ameninţă pe dumneata.

— Şi pe dumneata.

— Nu cred.

— Dar nu-ţi dai seama că ceilalţi ar putea să nu te cruţe? Ascultă, Stavroghin, ce rost are să ne jucăm aici cu cuvintele? Îţi pare rău cumva de bani?

— Crezi că e nevoie de bani?

— Neapărat, vreo două mii sau minimum o mie cinci sute. Dă-mi-i mîine sau chiar astăzi şi mîine seară îl expediez la Petersburg, ceea ce, de fapt, şi urmăreşte. Dacă vrei o ia şi pe Maria Timofeevna, notează acest lucru.

Părea cu totul derutat, vorbea fără nici un pic de prudenţă, lăsa să-i scape cuvinte nechibzuite. Stavroghin îl privi surprins.

— Nu văd nici o nevoie s-o expediez pe Maria Timofeevna.

— Poate că nici nu vrei? zîmbi ironic Piotr Stepanovici.

— Poate că nici nu vreau.

— Mă rog, dai sau nu dai bani? strigă el la Stavroghin cu o nerăbdare mînioasă şi pe un ton ce părea că nu mai admite nici o discuţie. Acesta îl măsură de sus pînă jos cu o privire gravă.

— Nu dau nici un ban.

— Bagă de seamă, Stavroghin! Probabil că ai aflat ceva sau ţi-ai luat toate măsurile. Glumeşti?

Faţa i se schimonosi, colţurile buzelor tresăriră şi deodată el izbucni într-un rîs fără nici o noimă, cu totul nelalocul lui.

— Dumneata ai primit nişte bani de la tatăl dumitale pentru moşie, observă calm Nikolai Vsevolodovici. Mama ţi-a

dat vreo șase sau opt mii pentru Stepan Trofimovici. N-ai decît să plătești o mie cinci sute din acești bani. Nu mai am nici un chef să plătesc pentru alții, și așa am dat destui bani, mă cam sîcîie asta... surîse el de propriile sale cuvinte.

— Văd că ești dispus să glumești...

Stavroghin se sculă de pe scaun, în aceeași clipă sări și Verhovenski și mașinal se postă cu spatele spre ușă, barînd parcă ieșirea. Nikolai Vsevolodovici schiță un gest să-l înlăture și să iasă, dar se opri brusc.

— Nu ți-l cedez pe Șatov, zise el.

Piotr Stepanovici tresări. Amîndoi se priviră țintă în ochi.

— Ți-am spus mai deunăzi: de ce ai nevoie de sîngele lui Șatov? scînteie din ochi Stavroghin. Vrei cu acest lipici să-ți închegi grupulețele. Ai reușit cu dibăcie să-l alungi adineaori pe Șatov: știai prea bine că el n-ar fi spus: „Nu voi denunța", iar ca să mintă în fața dumitale ar fi considerat acest lucru drept o josnicie. Dar de mine, ce nevoie ai avut acum de mine? Te-ai legat de mine încă din străinătate. Ceea ce mi-ai explicat pînă acum este o pură aiureală. Și acum încerci să mă faci ca, dîndu-i lui Lebeadkin o mie cinci sute de ruble, să-i ofer lui Fedka ocazia să-l înjunghie. Știu că ți-a intrat în cap că aș vrea să fie înjunghiată totodată și nevastă-mea. Legîndu-mă printr-o asemenea crimă, dumneata speri, desigur, să capeți asupra mea un ascendent absolut, așa este? Ce nevoie ai de această putere? Ce nevoie ai de mine? Uită-te o dată pentru totdeauna cu ochii bine deschiși la mine: pot fi eu omul care-ți trebuie dumitale? Și pe urmă lasă-mă în pace.

— Fedka a venit la dumneata? întrebă sufocîndu-se Verhovenski.

— Da, a fost la mine; a și fixat prețul; e același, o mie cinci sute... Dacă vrei îți va confirma el însuși, iată-l... întinse Stavroghin mîna.

Piotr Stepanovici se întoarse fulgerător. În prag, din întuneric, se ivi o siluetă; era Fedka, îmbrăcat în scurtă, dar fără căciulă, ca la el acasă. Stătea și surîdea, rînjindu-și șiragul de dinți albi. Ochii săi negri cu sclipiri gălbui scormoneau prudent prin cameră, observîndu-i pe domni. Ceva scăpa înțelegerii lui; probabil că-l adusese chiar Kirillov și de aceea privirea lui întrebătoare se întoarse către acesta; se opri în prag și nu făcu nici un pas ca să intre în cameră.

— L-aţi ţinut ascuns aici probabil ca să audă tîrguiala noastră sau chiar să vadă şi banii în mîinile noastre, nu-i aşa? întrebă Stavroghin şi fără să mai aştepte un răspuns ieşi din casă. Verhovenski îl ajunse la poartă, aproape înnebunit.

— Stai! Nici un pas mai departe! strigă el, prinzîndu-l de cot. Stavroghin îşi smuci braţul, dar nu reuşi să se desprindă. Îl cuprinse o furie turbată: prinzîndu-l pe Verhovenski de păr cu mîna stîngă, îl izbi din toată puterea de pămînt şi ieşi pe poartă. Dar nu făcu nici treizeci de paşi, cînd acesta îl ajunse iar din urmă.

— Să ne împăcăm, să ne împăcăm, îi şopti el febril, sufocat.

Nikolai Vsevolodovici ridică din umeri, dar nu se opri şi nici nu se întoarse.

— Ascultă, chiar mîine o să ţi-o aduc pe Lizaveta Nikolaevna, vrei? Nu? De ce nu răspunzi? Spune ce vrei şi fac orice. Ascultă: ţi-l cedez pe Şatov, vrei?

— Va să zică, tot este adevărat că aţi hotărît să-l suprimaţi? strigă Nikolai Vsevolodovici.

— Dar ce nevoie ai de Şatov? Ce nevoie? continuă Verhovenski în şoaptă gîfîită, ca un apucat, precipitîndu-se şi mereu ieşindu-i în faţă şi prinzîndu-l pe Stavroghin de cot, probabil fără să-şi dea seama. Ascultă: ţi-l cedez, să ne împăcăm. Contul dumitale e mare, dar... să ne împăcăm!

Stavroghin îl privi în cele din urmă şi rămase uimit. Avea cu totul altă privire; auzea cu totul altă voce, decît acea obişnuită sau cu care vorbise chiar adineaori la Kirillov; văzu aproape cu totul alt chip. Intonaţia vocii era schimbată: Verhovenski se ruga, implora; avea înfăţişarea unui om încă nedezmeticit, căruia i se ia ori i se luase lucrul cel mai preţios.

— Dar ce e cu dumneata? strigă Stavroghin.

Acesta nu răspunse, ci continua să alerge după el şi să-l privească cu aceiaşi ochi imploratori, dar totodată şi neînduplecaţi.

— Să ne împăcăm! Şopti el încă o dată. Ascultă, am în carîmbul cizmei, ca şi Fedka, un cuţit, dar vreau să mă împac cu dumneata.

— Dar spune-mi odată, ce nevoie ai de mine, dracul să te ia! strigă mînios şi uimit la culme Stavroghin. E vreo taină la mijloc? Ce sînt eu, un talisman pentru dumneata?

— Ascultă, vom provoca un haos, răsturnînd totul pe dos, murmură Piotr Stepanovici pripindu-se, ca într-un delir aproape. Nu-ţi vine să crezi că vom provoca un haos? Un asemenea haos, încît totul se va răsturna din temelii. Karmazinov are dreptate că ei n-au de ce să se agaţe. Karmazinov este foarte deştept. Încă vreo zece grupuri ca cel de aici să am în toată Rusia şi voi fi de negăsit.

— Imbecili ca toţi aceştia, îi scăpă fără să vrea lui Stavroghin.

— O, te rog, fii mai prost, Stavroghin, fii mai prost! Ştii, nici nu eşti chiar atît de deştept, ca să mai rîvneşti la aşa ceva: dumitale îţi este frică, dumneata nu crezi, te sperie proporţiile. Şi de ce, adică, ei sînt imbecili? Nu sînt chiar aşa de imbecili; nimeni astăzi nu poate spune că e deştept prin el însuşi. Astăzi rareori găseşti inteligenţe originale. Virginski este omul cel mai pur, mai pur decît noi de zece ori; dar să-l lăsăm pe el. Liputin e o canalie, dar îi cunosc punctul vulnerabil. Nu există canalie care să nu aibă un punct vulnerabil. Singurul Leamşin nu are asemenea punct, în schimb îl am la mînă. Cîteva încă asemenea grupuri şi voi avea peste tot acte de identitate şi bani, e ceva, nu-i aşa? Dar nu numai atît. Voi avea şi gazde tăinuite şi atunci n-au decît să mă urmărească. Un grup va cădea, la altul însă se vor împotmoli. Vom provoca un haos... Se poate să nu crezi că e de-ajuns să fim numai noi doi?

— Ia-l pe Şigaliov; pe mine lasă-mă în pace...

— Şigaliov e un om genial! Ştii că e un geniu de felul lui Fourier; dar mai îndrăzneţ decît Fourier, dar mai puternic decît Fourier; mă voi ocupa de el. A născocit „egalitatea"!

„Are febră şi aiurează; s-a întîmplat cu el ceva extraordinar", îl privi încă o dată Stavroghin. Amîndoi mergeau fără oprire.

— Totul la el e bine pus la punct în caietul acela, continuă Verhovenski. Instaurează în primul rînd spionajul. Fiecare membru al societăţii îl supraveghează pe celălalt şi este obligat să denunţe. Fiecare aparţine tuturor, şi toţi fiecăruia în parte. Toţi sînt sclavi şi egali în sclavie. În cazuri extreme calomnia şi omorul, esenţialul însă este egalitatea. Mai întîi şi întîi scade nivelul culturii, ştiinţelor, talentelor. Un nivel înalt al ştiinţelor şi talentelor este accesibil numai unor capacităţi superioare, dar nu e nevoie de capacităţi superioare! Capacităţile superioare totdeauna acaparează puterea şi devin

despoți. Capacitățile superioare nu pot să nu fie despotice și întotdeauna au adus mai multă pervertire decît folos; ele trebuiesc eliminate sau executate. Lui Cicero i se taie limba, unui Copernic i se scot ochii, un Shakespeare este omorît cu pietre, iată ce este șigaliovismul! Sclavii trebuie să fie egali: fără despotism n-a existat încă nici libertate, nici egalitate, dar în turmă trebuie să domnească egalitatea. Și iată deci șigaliovismul! Ha, ha, ha, ți se pare ciudat? Sînt pentru șigaliovism!

Stavroghin căuta să grăbească pasul și să ajungă cît mai repede acasă. „Dacă omul acesta e beat, unde a apucat totuși să se îmbete? gîndea el. Coniacul băut?"

— Ascultă, Stavroghin: a nivela munții e o idee excelentă, de loc ridiculă. Eu sînt pentru Șigaliov! Nu e nevoie de instrucție, cultură; destul cu știința! Și fără știință va fi material suficient pentru o mie de ani, însă trebuie orînduită supunerea. Un singur lucru lipsește în lume: ascultarea. Setea de instrucție este deja o sete aristocratică. Cum apare familia sau dragostea, apare îndată și dorința de proprietate. Vom ucide această dorință: vom slobozi beția, intriga, denunțul; vom dezlănțui un dezmăț inimaginabil; orice geniu îl vom înăbuși încă în fașă, vom reduce totul la un singur numitor, egalitate deplină. „Am învățat o meserie și sîntem oameni cinstiți, n-avem nevoie de nimic altceva", iată răspunsul recent al muncitorilor englezi. Este necesar numai necesarul, iată deviza globului terestru de aci încolo. Dar va fi nevoie și de convulsii; de asta vom avea grijă noi, guvernanții. Sclavii trebuie să aibă guvernanți. Ascultare deplină, despersonalizare deplină, dar o dată la treizeci ani Șigaliov dezlănțuie și o convulsie, și lumea începe brusc să se devoreze reciproc, pînă la o anumită limită, și numai pentru a evita plictiseala. Plictiseala este un sentiment aristocratic; șigaliovismul nu admite dorinți. Dorința și suferința sînt pentru noi, iar pentru sclavi șigaliovismul.

— Pe dumneata personal te excluzi? lăsă Stavroghin să-i scape iar.

— Și pe dumneata. Știi, mă bătea gîndul să predau lumea papei. Lasă-l să iasă pe jos și desculț și să se arate mulțimii: „Iată, adică, în ce hal m-au adus!" și toată omenirea îl va urma, inclusiv oștirea. Papa e sus, noi în jurul său, iar dedesubt șigaliovismul. E nevoie numai ca între papa și Internaționala să intervină o înțelegere; și așa va fi. Moșneguțul va

consimţi imediat. De altfel, nici nu ar avea altă ieşire, ţine minte ce-ţi spun, ha, ha, ha, ţi se pare stupid ? Spune, e stupid sau nu ?

— Destul, murmură Stavroghin cu dispreţ.

— Destul ! Ascultă, am renunţat la papă ! Ducă-se dracului şigaliovismul ! Ducă-se dracului papa ! Ne trebuie ceva de actualitate acută şi nu şigaliovismul, pentru că acest şigaliovism este o lucrare fină de giuvaergiu. E un ideal, o chestiune de viitor. Şigaliov e giuvaergiu şi este prost ca orice filantrop. Avem nevoie de muncă brută, iar Şigaliov dispreţuieşte munca brută. Ascultă : papa va trona în Apus, iar la noi, la noi vei fi dumneata !

— Eşti beat, lasă-mă în pace ! murmură Stavroghin şi grăbi pasul.

— Stavroghin, eşti superb ! strigă Piotr Stepanovici aproape în extaz. Nici nu ştii ce superb eşti ! Şi ceea ce este mai preţios la dumneata e că uneori nici nu-ţi dai seama de asta. O, te-am studiat bine ! De multe ori te observ discret, de undeva dintr-un colţ ! Ai în dumneata chiar şi un fel de candoare şi naivitate, ştii asta ? Încă mai ai, mai ai ! Probabil că suferi, suferi sincer din cauza acestei candori. Admir frumuseţea. Sînt nihilist, dar admir frumuseţea. De ce, adică, nihiliştii să nu iubească frumuseţea ? Ei nu iubesc numai idolii, eu însă iubesc idolul ! Dumneata eşti idolul meu ! Dumneata nu jigneşti pe nimeni, şi toată lumea te urăşte ; dumneata tratezi toată lumea egal şi toţi se tem de dumneata, e foarte bine că este aşa. Nimeni nu va veni la dumneata să te bată pe umăr. Eşti un aristocrat teribil. Cînd un aristocrat vine în democraţie, este fascinant ! Pe dumneata nu te costă nimic să-ţi jertfeşti viaţa, s-o jertfeşti şi pe a altuia. Eşti exact aşa cum îmi trebuie. Am nevoie de unul exact ca dumneata. Nu cunosc altul ca dumneata. Dumneata eşti conducătorul, eşti soarele, iar eu sînt viermele dumitale...

Pe neaşteptate Verhovenski îi sărută mîna. Pe spinarea lui Stavroghin trecură fiori reci şi îşi smulse speriat mîna. Se opriră.

— Eşti nebun ! şopti Stavroghin.

— Se poate, se poate, oi fi şi aiurind, reluă el febril, dar eu sînt acela care am dibuit cum trebuie făcut primul pas. Niciodată Şigaliov nu va fi în stare să conceapă primul pas. Există mulţi ca Şigaliov ! Dar unul singur, un singur om numai în toată Rusia a născocit primul pas şi ştie cum să-l

facă. Acest om sînt eu. De ce te uiţi aşa la mine ? Am nevoie de dumneata, fără dumneata sînt zero. Fără dumneata sînt o gînganie, o idee în retortă, un Columb fără Americă.

Nemişcat, Stavroghin stătea şi-l privea în ochii dementi.

— Ascultă, mai întîi vom provoca tulburările, vorbea gîfîind Verhovenski, apucîndu-l mereu de mîneca stîngă. Ţi-am mai spus : vom pătrunde în sînul poporului. Ştii că de pe acum sîntem foarte tari ? Lucrează pentru noi nu numai aceia care asasinează, incendiază şi trag împuşcături clasice sau muşcă. Aceştia sînt de fapt o piedică. Fără disciplină nu concep nimic. Sînt un escroc, nu un socialist, ha, ha ! Ascultă, i-am numărat pe toţi : dascălul care-şi bate joc împreună cu copiii de Dumnezeul lor şi de leagănul lor este deja al nostru. Avocatul care apără pe un ucigaş cult pe motivul că este mai evoluat decît victimile sale şi care pentru a-şi face rost de bani n-ar fi putut să nu ucidă este deja al nostru. Şcolarii care omoară pe un mujic, ca să încerce o senzaţie tare, sînt ai noştri. Juraţii care achită pe criminali sînt toţi ai noştri. Procurorul care tremură în instanţă de teamă, să nu pară prea puţin liberal, e al nostru, e al nostru. Administratorii, funcţionarii administrativi, literaţii, o, avem mulţi, foarte mulţi, sînt ai noştri fără să-şi dea seama de asta ! Pe de altă parte, supunerea şcolarilor şi prostănacilor a ajuns la extrema limită ; dascălii au vezica biliară umflată şi fac fiere ; pretutindeni vanitatea a atins proporţii neînchipuite, lăcomia a devenit fără margini, ca de fiară... Ştii dumneata cît vom cîştiga numai cu ajutorul ideilor gata confecţionate ? Cînd plecam din ţară bîntuia teza lui Littré, potrivit căreia crima este un act de demenţă ; mă întorc, şi crima deja nu mai este o nebunie, ci un act de bun-simţ, aproape o datorie, în cel mai rău caz un protest nobil. „Cum să nu omoare un ucigaş cult dacă are nevoie de bani !?" Dar toate astea nu sînt decît floare la ureche. Dumnezeul rus a şi dat înapoi în faţa „basamacului". Poporul o ţine într-o beţie necontenită, mamele sînt bete, copiii sînt beţi, bisericile goale, iar în instanţele judecătoreşti : „două sute de lovituri cu nuiaua, sau la cărat hîrdăul". O, lăsaţi numai să crească generaţia ! Regret însă că nu pot să mai aştept, altfel i-am avea pe toţi şi mai beţi ! Ce păcat că n-avem proletari ! Dar îi vom avea, îi vom avea, într-acolo mergem...

— Şi mai păcat e că ne-am prostit de-a binelea, murmură Stavroghin şi-şi continuă drumul.

— Ascultă, am văzut cu ochii mei un copil de şase ani care îşi tîra mama beată acasă, iar ea îl împroşca cu vorbe scîrboase. Crezi că mă bucur de toate astea ? Cînd vor nimeri în mîinile noastre poate că îi vom lecui... iar de va fi nevoie îi vom izgoni în deşerturi pentru patruzeci de ani... Una sau două generaţii de desfrînare însă sînt acum necesare ; e nevoie de un desfrîu nemaiauzit de ticălos, cînd omul se transformă într-o scîrnăvie dezgustătoare, laşă, egoistă şi ferice, iată ce ne trebuie ! Mai adăugăm şi puţin „sîngişor proaspăt", ca să se mai aclimatizeze. De ce rîzi ? Nu mă contrazic de loc. Îi contrazic numai pe filantropi şi şigaliovismul. Sînt escroc şi nu socialist. Ha, ha, ha ! Păcat că nu prea avem timp de aşteptat. I-am promis lui Karmazinov că încep în luna mai şi isprăvesc în octombrie. Rapid, nu-i aşa, ha ha ! Ascultă ce-ţi spun, Stavroghin : s-a văzut pînă în prezent că cinismul nu este în firea poporului rus, deşi înjură cu vorbe scîrnave. Ştii că sclavul iobag se respecta mai mult decît se respectă Karmazinov ? Era bătut şi schingiuit, dar şi-a apărat, şi-a păstrat zeii, pe cînd Karmazinov nu şi i-a apărat.

— Ei bine, Verhovenski, te ascult pentru prima dată şi trebuie să-ţi spun că te ascult cu mirare, zise Nikolai Vsevolodovici, aşadar, dumneata într-adevăr nu eşti socialist, ci un fel de ambiţios... politic ?

— Zi escroc ! Escroc. Te îngrijorează că sînt astfel ? Îţi voi spune îndată cine sînt eu, că doar asta voiam să fac. Doar nu degeaba ţi-am sărutat mîna. Dar e nevoie ca şi poporul să creadă ce ştim noi, ce vrem şi că ceilalţi numai „învîrtesc bîta deasupra capului şi dau în ai lor". Aoleo, dacă am avea timp ! Nenorocirea e că n-avem timp. Vom proclama distrugerea... De ce, de ce totuşi această idee este atît de fascinantă ! E nevoie totuşi să ne mai dezmorţim oscioarele. Vom da naştere la incendii... vom lansa legende... În treaba asta orice „grup" răpănos ne va fi util. Chiar în aceste grupuri voi găsi asemenea amatori, încît se vor oferi pentru orice împuşcătură, ba ne vor fi şi recunoscători pentru onoarea ce li se face. Şi astfel va începe haosul ! Să-i dai vînt numai, se va porni un iureş pe care lumea nu l-a cunoscut niciînd... Se va înceţoşa Rusia, va boci pămîntul după vechile zeităţi... Ei bine, abia atunci noi vom face să apară... cine ?

— Cine ?

— Ivan Ţarevici [63].

— Cine-e ?

— Ţareviciul Ivan, dumneata, dumneata!

Stavroghin reflectă un minut.

— Un impostor? întrebă el brusc, privindu-l cu profundă mirare pe acest exaltat. Iată, în sfîrşit, planul dumitale, va să zică.

— Vom spune că el „se ascunde", zise Verhovenski încet, într-o şoaptă aproape drăgăstoasă, încît părea că este într-adevăr beat. Ştii ce efect pot produce aceste cuvinte: „El se ascunde". Dar se va înfăţişa, se va înfăţişa. Vom lansa o legendă mai grozavă decît cea a scapeţilor. El există, dar nimeni nu l-a văzut. O, ce legendă se poate porni! Şi principalul, vine o forţă nouă. Cînd tocmai de aşa ceva este nevoie. După aşa ceva tînjeşte toată lumea. Ce găseşte în socialism: distruge forţele vechi, dar forţe noi nu aduce. Pe cînd aici e o forţă, şi încă ce forţă, nemaipomenită! N-avem nevoie decît de o pîrghie, pentru o singură dată, ca să ridicăm pămîntul. Totul se va ridica.

— Aşadar, contezi pe mine în mod serios? surîse cu răutate Stavroghin.

— De ce rîzi, şi încă cu atîta răutate? Nu mă speria. Acum eu sînt ca un copil, ai putea să mă sperii de moarte cu un singur zîmbet ca ăsta. Ascultă, nu te voi înfăţişa nimănui, nimănui... Aşa trebuie... El există, dar nimeni nu l-a văzut, se ascunde. Deşi s-ar putea să-l şi arătăm unuia singur dintr-o sută de mii, de pildă. Şi se va porni pe toată faţa pămîntului zvonul: „L-am văzut, l-am văzut". Şi Ivan Filipovici, dumnezeul Savaot, a fost văzut cum s-a înălţat într-un car de foc în cer în faţa oamenilor, l-au văzut cu „proprii" lor ochi. Or, dumneata nu eşti un Ivan Filipovici. Dumneata eşti un Făt-Frumos, mîndru ca un zeu, care nu vrea nimic pentru el, cu nimb de sacrificiu, „care se ascunde". Principalul este să pornească legenda! Îi vei învinge. Arunci o singură privire şi ai învins. Poartă un adevăr nou şi „se ascunde". Mai lansăm totodată şi două-trei judecăţi solomoniene. Avem doar grupurile, grupurile de cîte cinci, nu e nevoie de ziare! Dacă din zece mii o singură cerere va fi satisfăcută, toţi vor veni cu cereri. În orice sat, orice ţăran va şti că există undeva o asemenea scorbură unde trebuiesc lăsate cererile. Şi se va porni un vuiet pe faţa pămîntului: „O lege nouă şi dreaptă vine", şi se va tulbura marea; şi se va prăbuşi şandramaua; şi, uite, atunci ne vom gîndi cum să înălţăm o zidire de piatră.

Pentru prima oară! Ziditorii vom fi *noi*, numai noi, numai noi!

— Nebunie curată! murmură Stavroghin.

— De ce, de ce nu vrei? Ţi-e frică? Dar eu m-am agăţat de dumneata, tocmai pentru că nu ţi-e frică de nimic. Ţi se pare ceva total lipsit de înţelepciune? Păi, deocamdată nu sînt decît un Columb fără Americă; poate părea înţelept un Columb fără America?

Stavroghin tăcea. Între timp ajunseră la el şi se opriră în faţa uşii de intrare.

— Ascultă, se plecă Verhovenski la urechea lui, voi face totul şi fără bani; voi termina mîine cu Maria Timofeevna... fără bani, şi chiar mîine ţi-o voi aduce pe Liza. Vrei să ţi-o aduc pe Liza chiar mîine?

„O fi înnebunit cu adevărat?" surîse Stavroghin. Uşa de la intrare se deschise.

— Stavroghin, e a noastră America? îl prinse de mînă pentru ultima oară Verhovenski.

— La ce bun? murmură grav şi sever Nikolai Vsevolodovici.

— Îţi lipseşte dorinţa, am ştiut eu! strigă acesta cuprins de furie. Minţi, cuconaş păcătos, pervers şi fandosit ce eşti; nu te cred, ai o poftă de lup!... Nu-ţi dai seama ce încărcat este contul dumitale acum şi că nu mai pot renunţa la dumneata! Nu există pe suprafaţa pămîntului altul ca dumneata! Eu te-am plăsmuit încă în străinătate; te-am plăsmuit privindu-te. Dacă nu te-aş fi privit pe furiş din colţuri nu mi-ar fi venit în cap această idee!...

Stavroghin porni în sus pe scară fără a răspunde.

— Stavroghin, strigă în urma lui Verhovenski, îţi dau o zi... două... să zicem trei; mai mult decît trei nu pot, şi aştept răspunsul dumitale!

Capitolul al nouălea

O PERCHEZIŢIE LA STEPAN TROFIMOVICI

Între timp interveni la noi un eveniment care mă miră mult, iar pe Stepan Trofimovici pur şi simplu îl zgudui. Pe la orele opt de dimineaţă veni la mine în fugă Nastasia cu

ştirea din partea lui cum că boierul a fost „percheziţionat". La început n-am priceput aproape nimic : la urmă am înţeles totuşi că au venit nişte funcţionari, au „percheziţionat", au ridicat nişte hîrtii pe care un soldat le-a adunat într-o legătură mare şi „le-a dus cu roaba". Ştirea era uluitoare. M-am dus imediat la Stepan Trofimovici.

L-am găsit într-o stare ciudată : indispus, foarte tulburat şi în acelaşi timp privind cu un aer triumfător. Pe masă, în mijlocul camerei, clocotea samovarul şi se vedea un pahar de ceai plin rămas neatins. Stepan Trofimovici se plimba absent în jurul mesei şi pînă-n toate colţurile, fără să-şi dea seama de mişcările sale. Purta obişnuita lui flanea roşie, dar zărindu-mă se grăbi să-şi îmbrace vesta şi haina, ceea ce înainte n-o făcuse niciodată cînd vreunul din apropiaţii săi îl găsea în această flanelă. Imediat se repezi şi-mi prinse cu multă căldură mîna.

— *Enfin un ami!* * (El respira din tot pieptul.) *Cher,* am trimis numai la dumneata şi nimeni nu ştie nimic. Voi da ordin Nastasiei să încuie uşile şi să nu lase pe nimeni să intre, cu excepţia, bineînţeles, *a dumnealor... Vous comprenez ?*

Mă privi îngrijorat aşteptînd parcă un răspuns. Bineînţeles, mă grăbii să-i pun întrebări şi, cu chiu cu vai, din vorbirea lui confuză, cu nenumărate întreruperi şi inutile digresiuni, aflai că la ora şapte de dimineaţă a venit la el „pe neaşteptate" un funcţionar din cancelaria gubernială...

— *Pardon, j'ai oublié son nom. Il n'est pas du pays* **, dar se pare că a fost adus de Lembke, *quelque chose de bête et d'allemand dans la physionomie. Il s'appelle Rosenthal.* ***

— Nu cumva Blum ?

— Blum. Exact aşa s-a recomandat. *Vous le connaissez ? Quelque chose d'hébété et de très content dans la figure, pourtant très sévère, raide et sérieux.* **** Un tip din poliţie, din cei subordonaţi, *je m'y connais.* ***** Încă dormeam şi,

* În sfîrşit, un prieten ! (Fr.)

** Scuză-mă, i-am uitat numele. Nu-i de pe aici. (Fr.)

*** Are ceva tîmpit şi nemţesc în figură. Îl cheamă Rosenthal. (Fr.)

**** Îl cunoşti ? E ceva tîmp şi satisfăcut în înfăţişarea lui, de altfel foarte severă, ţeapănă şi serioasă. (Fr.)

***** Mă pricep eu. (Fr.)

închipuiește-ți, m-a rugat să-i dau voie „să arunce o privire" în cărțile și manuscrisele mele, *oui, je m'en souviens, il a employé ce mot.** Nu m-a arestat, ci mi-a confiscat doar cărțile... *Il se tenait à distance*** și, cînd a început să-mi explice această vizită, avea aerul că eu... *enfin il avait l'air de croire que je tomberai sur lui immédiatement et que je commencerai a le battre comme plâtre. Tous ces gens du bas étage sont comme ça,**** cînd au de-a face cu un om cumsecade. Desigur am înțeles imediat totul. *Voilà vingt ans que je m'y prépare.***** I-am deschis toate sertarele și i-am predat toate cheile ; i-am înmînat personal totul. *J'étais digne et calme.****** Dintre cărți a reținut edițiile din străinătate ale lui Herzen, un exemplar legat din *Clopotul,* patru copii ale poemului meu, *et enfin tout ça.******* Apoi hîrtiile și scrisorile *et quelques unes de mes ébauches historiques, critiques et politiques.******** Toate acestea le-a luat cu el. Nastasia zice că soldatul le-a dus într-o roabă acoperindu-le cu un șorț ; *oui c'est cela *********,* cu un șorț.

Semăna a delir. Cine putea înțelege ceva din toate astea. L-am copleșit iar cu întrebări : Blum a venit singur sau și altcineva ? Trimis de cine ? Cu ce drept ? Cum de a îndrăznit ? Cum și-a explicat vizita ?

— *Il était seul, bien seul **********,* deși a mai fost cineva *dans l'antichambre, oui, je m'en souviens, et puis...* *********** A mai fost și încă cineva, mi se pare, iar în vestibul stătea paznicul. Trebuie s-o întreb pe Nastasia ; ea știe mai bine. *J'étais surexcité, voyez vous. Il parlait, il parlait... un tas de*

* Da, mi-aduc aminte, a folosit acest cuvînt. (Fr.)

** Se ținea la distanță. (Fr.)

*** În sfîrșit avea aerul să creadă că mă voi năpusti imediat asupra lui și-l voi lua la bătaie. Toți oamenii ăștia de extracție joasă sînt la fel. (Fr.)

**** Sînt vreo douăzeci de ani de cînd tot mă aștept la așa ceva. (Fr.)

***** Eram demn și calm. (Fr.)

****** Și în sfîrșit toate acestea. (Fr.)

******* Și cîteva din încercările mele istorice, critice și politice. (Fr.)

******** Da, exact așa. (Fr.)

********* Era singur, chiar singur. (Fr.)

********** În anticameră, da, îmi aduc aminte, și pe urmă... (Fr.)

choses * ; de altfel, el a vorbit puţin, mai mult eu am vorbit... I-am povestit viaţa mea, bineînţeles, anume sub acest aspect numai... *J'étais surexcité, mais digne, je vous l'assure.*** Mă tem totuşi că am izbucnit în plîns mi se pare. Roaba au luat-o de la băcanul de alături.

— O, Doamne, cum a fost posibil aşa ceva! Dar fii te rog mai precis, Stepan Trofimovici, ceea ce povesteşti dumneata e ca un vis urît!

— *Cher,* eu însumi parcă visez... *Savez vous, il a prononcé le nom de Teleatnikov* *** şi eu cred că tocmai acesta se ascundea în vestibul. Da, mi-am adus aminte, propunea un procuror, şi mi se pare pe Dmitri Mitrici... *qui me doit encore quinze roubles* de la panţarolă *soit dit en passant. Enfin, je n'ai pas trop compris.* **** Dar i-am dus de nas, ş-apoi ce-mi pasă mie de Dmitri Mitrici. Mi se pare că am stăruit prea mult rugîndu-l să nu transpire în public, prea mult m-am rugat, şi mă tem că m-am şi înjosit, *comment croyez vous? Enfin il a consenti.* ***** Da, mi-am adus aminte că el însuşi a zis că e mai bine ca să rămînă totul secret, pentru că a venit numai să „arunce o privire", *et rien de plus* ******, şi nimic mai mult, nimic... şi că dacă nu se va găsi nimic, nici nu va fi nimic. Încît am terminat totul *en amis, je suis tout à fait content.* *******

— Dar, dă-mi voie, el ţi-a propus obişnuitele, în asemenea cazuri, garanţii procedurale, iar dumneata le-ai respins! strigai eu, cuprins de o indignare amicală.

— Lasă că e mai bine aşa, fără garanţii. Ce nevoie am de scandal? Să rămînă pînă una alta *en amis*... Ştii, dacă se află în oraşul acesta al nostru... *mes ennemis... et puis à quoi bon ce procureur, ce cochon de notre procureur, qui deux fois m'a manqué de politesse et qu'on a rossé à plaisir l'autre année chez cette charmante et belle* Natalia Pavlovna, *quand*

* Să vezi, eram prea surescitat. El vorbea, vorbea... o mulţime de lucruri. (Fr.)

** Eram surescitat, dar demn, te asigur. (Fr.)

*** Ştii, a rostit numele lui Teleatnikov. Fr.)

**** Care, între noi fie vorba, îmi datorează cincisprezece ruble... Într-un cuvînt, n-am înţeles prea bine. (Fr.)

***** Cum crezi dumneata? În sfîrşit, a consimţit. (Fr.)

****** Şi nimic mai mult. (Fr.)

******* În mod amical, sînt foarte mulţumit. (Fr.)

il se cacha dans son boudoire. Et puis, mon ami *, nu mă contrazice şi nu mă descuraja, te rog, pentru că nu există nimic mai insuportabil, cînd omul este nefericit, iar o sută de prieteni ţin să-i arate ce prostie a făcut. Ia loc totuşi şi bea un ceai, căci eu mărturisesc mă simt foarte obosit... N-ar fi mai bine să mă întind aici pe canapea şi să-mi pun o compresă de oţet la cap ? Cum crezi ?

— Neapărat, strigai eu, şi puţină gheaţă, eşti foarte tulburat. Eşti palid, îţi tremură mîinile. Culcă-te, odihneşte-te şi îmi povesteşti mai pe urmă. Rămîn lîngă dumneata şi aştept.

Nu se hotăra totuşi să se culce, dar stăruii şi îl convinsei. Nastasia aduse într-un castronaş oţet, înmuie în el un şervet şi i-l pusei pe frunte. Apoi Nastasia se urcă pe un scaun ca să aprindă candela în faţa icoanei. Am înregistrat acest lucru cu surprindere, pentru că înainte nu exista această candelă în cameră, şi acum deodată apăruse.

— Am dat dispoziţie adineaori, după ce au plecat ăia, murmură Stepan Trofimovici, cu o privire şireată, *quand on a de ces choses — là dans sa chambre et qu'on vient vous arrêter* **, asta impune, de altfel sînt şi ei datori să raporteze ce au văzut...

Terminînd cu candela, Nastasia rămase nemişcată în uşă, cu palma dreaptă lipită de obraz şi privindu-l cu o faţă jalnică.

— *Eloignez-la* *** sub un pretext oarecare, îmi făcu el cu capul de pe canapea, nu pot suferi această milă rusească, *et puis ça m'embête.* ****

Dar ea plecă singură. Observai că el tot se uită îngrijorat spre uşă, atent la ce se aude în vestibul.

— *Il faut être prêt, voyez vous,* zise el cu înţeles privindu-mă, *chaque moment...* *****. vin, te ridică, şi hait, dispare omul !

* Duşmanii mei... şi apoi ce rost are acest procuror, acest porc de procuror al nostru, care de două ori s-a arătat nepoliticos faţă de mine şi care a înghiţit o bătaie zdravănă anul trecut la această fermecătoare şi drăguţă... cînd s-a ascuns în budoarul ei. Şi apoi, dragul meu. (Fr.)

** Cînd ai în camera ta asemenea lucruri şi vin să te aresteze. (Fr.)

*** Îndepărteaz-o. (Fr.)

**** Şi apoi asta mă plictiseşte. (Fr.)

***** Ştii, trebuie să fii gata... în orice moment. (Fr.)

— Doamne, dar cine să vină ? Cine să te ridice ?

— *Voyez vous, mon cher,* l-am întrebat de-a dreptul cînd pleca : ce se întîmplă acum cu mine ?

— De ce n-ai întrebat şi unde te vor deporta ? strigai eu plin de indignare.

— La asta mă gîndeam, punînd întrebarea, dar el a plecat fără să-mi răspundă. *Voyez vous :* în ce priveşte lenjeria, hainele, îmbrăcămintea caldă mai ales, cum vor dispune ei ; dacă spun să mă ridice aşa cum mă găsesc, sînt în stare să mă trimită şi într-o manta soldăţească. Am reuşit însă (coborî el vocea, uitîndu-se cu fereală spre uşa prin care ieşise Nastasia), să-mi strecor în tăietura buzunarului de la vestă treizeci şi cinci de ruble, uite aici, pipăie... Cred că nu-mi vor scoate şi vesta, iar ca să alung orice bănuială am lăsat în portofel şapte ruble, „adică, tot ce am asupra-mi." Sînt acolo şi nişte bani mărunţi pe masă, încît nu se vor dumiri că mi-am ascuns banii şi vor crede că ăştia sînt toţi banii mei. Dumnezeu ştie unde voi fi nevoit să-mi petrec noaptea ce vine.

Lăsai capul în jos auzind această nebunie. Era evident, după felul relatat de el, că nu se proceda astfel nici la arestări, nici la percheziţie şi, desigur, el o încurcase rău. E drept că toate acestea se întîmplau înainte de a intra în vigoare noile legi de astăzi. Este exact şi faptul că i s-a propus (după cum spunea chiar el) o procedură mai legală, dar el *i-a dus,* refuzînd... Bineînţeles înainte vreme, adică nu chiar aşa de demult, guvernatorul avea dreptul în cazuri extreme... Dar ce fel de caz excepţional era acesta ? Iată ce nu puteam eu să înţeleg.

— Probabil că s-a primit vreo telegramă din Petersburg, zise deodată Stepan Trofimovici.

— O telegramă ! În privinţa dumitale ? Pentru scrierile lui Herzen şi pentru poemul dumitale, ai înnebunit, pentru asta să te aresteze ?

Eram pur şi simplu furios. El schiţă o grimasă, vizibil şocat, nu pentru apostrofarea mea, ci pentru gîndul că n-ar exista nici un motiv ca el să fie arestat.

— Cine e în măsură să ştie astăzi pentru ce un om poate fi arestat ? murmură el enigmatic.

Un gînd stupid, idiot, îmi trecu prin cap.

— Stepan Trofimovici, spune-mi ca unui bun prieten, strigai eu, ca unui adevărat prieten, n-am să te trădez: faci parte din vreo societate secretă sau nu?

Ei bine, spre surprinderea mea, nici de asta el nu era absolut convins: făcea sau nu făcea parte dintr-o societate secretă.

— Păi, depinde cum o iei, *voyez vous*...

— Cum adică... „depinde cum o iei"?

— Cînd aparţii cu tot sufletul cauzei progresului şi... cine poate garanta... crezi în acelaşi timp că nu aparţii, te pomeneşti că se constată, în cele din urmă, că aparţii totuşi unui ce, nu ştiu care.

— Cum este posibil aşa ceva, aici nu încape decît un da sau un nu!

— *Cela date de Pétersburg* *, cînd am vrut împreună cu dînsa să înfiinţăm o revistă. Aci e buba. Atunci am şters-o la timp şi am fost uitaţi, dar acum şi-au adus aminte. *Cher, cher,* parcă nu ştii cum e la noi! strigă el cu sfîrşeală în glas. Te ridică, te urcă într-o chibitcă, şi marş în Siberia pentru toată viaţa, sau te face uitat într-o cazemată...

Şi cu aceste cuvinte el izbucni într-un plîns nestăpînit, vărsînd şiroaie de lacrimi fierbinţi. Îşi acoperi ochii cu fularul lui roşu şi plînse în hohote cu zguduiri convulsive timp de vreo cinci minute. Simţii cum toată fiinţa mi se crispează. Omul acesta, care timp de douăzeci de ani a făcut pe profetul în faţa noastră, pe propovăduitorul, îndrumătorul, patriarhul, acest Kukolnik al nostru, a cărui figură plana deasupra noastră a tuturor într-o sferă superioară şi pe care îl veneram din tot sufletul, considerînd prezenţa sa între noi drept o mare cinste, ei bine, omul acesta mi se înfăţişă deodată plîngînd, plîngînd în hohote, ca un băieţandru prins cu o poznă care îşi aşteaptă pedeapsa cu nuiaua, pe care se ducea s-o ia dascălul. Mi se făcu tare milă de el. El credea în „chibitcă" tot atît de ferm ca în prezenţa mea în acel moment alături de dînsul şi o aştepta în dimineaţa aceea să apară în orice clipă, şi toate acestea pentru scrierile lui Herzen şi un poem al lui oarecare. Necunoaşterea aceasta completă, absolută, a realităţii cotidiene era înduioşătoare, dar şi dezgustătoare întrucîtva.

* Asta datează de pe vremea cînd eram la Petersburg. (Fr.)

În sfîrşit, el încetă să mai plîngă, se ridică de pe canapea şi-şi reluă plimbarea prin încăpere, continuînd să discute cu mine, dar uitîndu-se mereu pe fereastră şi trăgînd cu urechea spre vestibul. Convorbirea noastră continuă haotic. Toate asigurările mele şi încercările de-al linişti fură zadarnice. Aproape că nici nu asculta şi totuşi simţea nevoia să fie consolat şi necontenit vorbea în aşa fel încît să provoace asemenea consolări. Îmi dădui seama că el n-ar putea rămîne acum nici o clipă fără prezenţa mea şi nu m-ar lăsa să plec în ruptul capului. De aceea rămăsei şi stăturăm astfel împreună peste două ore. În cursul discuţiei el îşi aduse aminte că Blum îi confiscase printre altele şi două manifeste.

— Ce fel de manifeste, mă alarmai eu imprudent, nu cumva...

— Mi-au fost strecurate vreo zece bucăţi, răspunse el cu necaz (vorbea cu mine sau de sus şi iritat, sau umil şi plîngăreţ); m-am descotorosit de opt din ele, Blum n-a luat decît două...

Şi deodată se înroşi de indignare.

— *Vous me mettez avec ces gens-là!* * Îţi închipui cumva că aş putea fi laolaltă cu aceşti nemernici, care strecoară tot felul de maculatură, cu fiul meu Piotr Stepanovici, *avec ces esprits forts de la lâcheté!* ** O, Doamne!

— Nu cumva te-au confundat cu altul... Deşi e absurd, imposibil! remarcai eu.

— *Savez-vous,* izbucni el deodată, simt uneori, *que je fairai là-bas quelque esclandre.* *** O, nu pleca, nu mă lăsa singur! *Ma carrière est fini aujourd'hui, je le sens.* **** Ştii, nu este exclus ca eu să mă reped şi să muşc acolo pe careva, ca acel sublocotenent...

El se uită la mine cu o privire stranie, speriată şi în acelaşi timp doritoare parcă să sperie. Îl sîcîia, desigur, un gînd, enervîndu-se din ce în ce mai mult pe ceva şi cineva, pe măsură ce trecea timpul şi „chibitca" tot nu apărea; ba se pare că acest fapt îl şi înciuda. Deodată Nastasia, care ieşise nu se ştie pentru ce din bucătărie în vestibul, atinse şi răs-

* Mă pui pe acelaşi picior cu aceşti indivizi! (Fr.)
** Cu aceşti adepţi ai laşităţii! (Fr.)
*** Ştii dumneata... că voi face acolo cine ştie ce scandal. (Fr.)
**** Cariera mea este astăzi terminată, o simt. (Fr.)

turnă cuierul. Stepan Trofimovici se cutremură şi încremeni pe loc ; cînd se lămuri însă ce se-ntîmplase, izbucni în ţipete isterice împotriva Nastasiei şi, bătînd din picioare, o expedie îndărăt în bucătărie. Peste un minut îmi zise, privindu-mă cu disperare :

— Sînt pierdut ! *Cher,* se aşeză el deodată lîngă mine, privindu-mă jalnic ţintă în ochi, *cher,* eu nu mă tem de Siberia, îţi jur, o, *je vous jure* * (îi dăduseră şi lacrimi în ochi), mă tem de altceva...

După expresia feţei lui am ghicit că vrea să-mi comunice, în sfîrşit, ceva foarte important, pe care, deci, se reţinuse pînă acum să mi-l împărtăşească.

— Mă tem de oprobriul public ce-mi va acoperi numele, îmi şopti el tainic.

— Ce fel de oprobriu ? Dimpotrivă ! Crede-mă, Stepan Trofimovici, că totul se va lămuri chiar astăzi în favoarea dumitale...

— Eşti convins că voi fi iertat ?

— Ce înseamnă „iertat" ! Ce vorbe sînt astea ! Ce crimă ai făcut ! Te asigur că n-ai săvîrşit nimic ilegal !

— *Qu-en savez-vous* ** ; toată viaţa mea a fost... *cher...* îşi vor aduce aminte de toate... iar dacă nu vor găsi nimic, *cu atît mai rău* pentru mine, adăugă el pe neaşteptate.

— Cum adică, cu atît mai rău ?

— Mai rău.

— Nu înţeleg.

— Scumpul meu, scumpul meu prieten, nu mă sperie Siberia, nu mă sperie Arhanghelskul, nu mă sperie privaţiunea de drepturi, dacă e vorba să pier voi pieri, dar... mă tem de altceva (din nou şoaptă, aer speriat şi plin de mister).

— Ce anume te sperie ?

— Că voi fi bătut cu vergele, zise el uitîndu-se la mine zdrobit.

— Cine să te bată ? Unde ? Pentru ce ? strigai eu alarmat la gîndul că poate că şi-a pierdut minţile.

— Unde ? Acolo... unde se face asta.

— Dar unde se face asta ?

* Ţi-o jur. (Fr.)
** Ce ştii dumneata. (Fr.)

— Nici nu ştii, dragul meu, îmi şopti el aproape la ureche, se desface sub dumneata brusc podeaua, te cufunzi pînă la piept... toată lumea ştie.

— Poveşti, strigai eu dumirindu-mă, poveşti vechi ; şi chiar ai crezut în asemenea baliverne ? Izbucnii în hohote.

— Poveşti ! Nu e fum fără foc, poveştile astea n-au apărut aşa fără un temei ; pentru cel supus la o asemenea execuţie n-ar fi nici un titlu de glorie sau de laudă. De zeci de mii de ori mi-am închipuit cum vine asta !

— Pe dumneata însă pentru ce să te bată ? Doar n-ai făcut nimic !

— Cu atît mai rău, vor vedea că n-am făcut nimic şi mă vor bate.

— Şi eşti convins că în acest scop vei fi transportat la Petersburg !

— Dragul meu, ţi-am spus că nu-mi pare rău de nimic, *ma carrière est fini.* Din clipa aceea de la Skvoreşniki, cînd ea şi-a luat rămas bun de la mine, n-are de ce să-mi pară rău de viaţă... Dar oprobriul, oprobriul, *que dira-t-elle* * cînd va afla ?

Mă privi sărmanul, exasperat, înroşindu-se pînă în vîrful urechilor. Mi-am plecat şi eu privirea.

— Dînsa nu va afla nimic, pentru că nimic nu se va întîmpla cu dumneata. Ca şi cum aş sta de vorbă cu dumneata pentru prima oară în viaţă, Stepan Trofimovici, într-atît m-ai uimit în dimineaţa asta.

— Dragul meu, dar nu este vorba de frică. Să zicem că mă vor ierta chiar, să zicem că mă vor aduce înapoi aici şi nu-mi vor face nimic, şi totuşi voi fi pierdut. *Elle me soupçonnera toute sa vie...* ** pe mine, pe mine, poetul, gînditorul, omul pe care l-a adorat timp de douăzeci şi doi de ani !

— Nici prin cap nu-i va trece.

— Îi va trece, şopti el profund convins. De cîteva ori am discutat cu ea despre asta la Petersburg, în postul mare, înainte de a pleca, cînd ne temeam amîndoi... *Elle me soupçonnera toute sa vie...* Şi cum s-o conving de contrariul ? Imposibil ! Şi cine mă va crede în orăşelul acesta, *c'est invraisemblable... Et puis les femmes...* *** Se va bucura teribil. Va

* Ce va spune ea. (Fr.)
** Ea mă va suspecta toată viaţa. (Fr.)
*** Este neverosimil... Şi apoi, femeile. (Fr.)

fi foarte amărîtă, foarte, sincer, ca un prieten adevărat, dar în sinea ei se va bucura... Îi voi furniza o armă împotriva mea pentru toată viaţa. O, s-a dus viaţa mea ! Douăzeci de ani în deplină fericire cu ea... şi poftim !

El îşi acoperi faţa cu palmele.

— Stepan Trofimovici, n-ar fi mai bine să comunici imediat Varvarei Petrovna cele întîmplate ? propusei eu.

— Ferească sfîntul ! tresări el şi sări din loc. Pentru nimic în lume. Niciodată, după cele ce mi s-au spus la despărţire atunci, la Skvoreşniki, niciodată !

Ochii lui scînteiară.

Rămaserăm apoi tăcuţi mai bine de o oră, într-o aşteptare încordată, aşa i se năzărise. Se întinse apoi pe canapea, îşi închise chiar şi ochii şi rămase astfel fără a scoate nici un cuvînt vreo douăzeci de minute, încît îl crezusem adormit sau în neştire totală. Cînd deodată se ridică fulgerător în capul oaselor, îşi smulse şervetul de pe cap, sări de pe canapea, se repezi spre oglindă, îşi legă cu mîinile tremurînde cravata şi, cu un glas tunător, o strigă pe Nastasia, poruncind să aducă paltonul, pălăria cea nouă şi bastonul.

— Nu mai pot răbda mai mult, zise el cu voce întretăiată, nu mai pot, nu mai pot !... Mă duc personal acolo.

— Unde ? sării şi eu.

— La Lembke. Dragul meu, trebuie, sînt obligat. E de datoria mea. Sînt cetăţean şi om, şi nu o aşchie oarecare, am tot dreptul, îmi reclam drepturile... Timp de douăzeci ani nu mi-am reclamat drepturile, o viaţă întreagă le-am ignorat în mod criminal... dar acum, le voi pretinde. El este dator să-mi spună totul. El a primit telegrama. Cum îşi permite să mă chinuiască astfel, să mă aresteze, să mă aresteze, să mă aresteze !

Strigă toate astea cu o voce stridentă, aproape schelălăită, şi bătînd din picioare în podea.

— Te aprob, zisei eu intenţionat şi cît mai calm, deşi mi-era frică de ceea ce va urma, desigur e mult mai bine aşa, decît să stai şi să te chinuieşti, dar nu-ţi aprob starea de surescitare în care te afli ; uite în ce hal eşti şi cum poţi să te duci în halul acesta acolo ! *Il faut être digne et calme*

avec Lembke. * Într-adevăr, ai putea să te năpustești asupra cuiva acolo și să-l mușți.

— Mă predau eu singur. Mă duc drept în gura leului...

— Merg și eu cu dumneata.

— Nici nu m-am așteptat la mai puțin din partea dumitale, și îți accept sacrificiul, sacrificiul unui prieten adevărat, dar numai pînă la intrare, numai pînă la intrare : dumneata nu trebuie, n-ai dreptul să te compromiți de aci încolo, arătîndu-te în societatea mea. *O, croyez moi, je serais calme !* ** Mă simt în clipa aceasta *à la hauteur de tout ce qu'il y a de plus sacré...****

— Poate că voi intra și în casă împreună cu dumneata, îl întrerupsei eu. Ieri am fost înștiințat din partea comitetului lor stupid, prin Vîsoțki, că cei de acolo contează pe mine și mă invită să iau parte la festivitatea de mîine ca supraveghetor de ordine, sau cum i se mai spune... adică să fiu unul din cei șase tineri care sînt desemnați să supravegheze tăvile, să facă curte doamnelor, să indice oaspeților locurile și să poarte o fundă de panglici albe și roșii pe umărul stîng. Intenționam să refuz, dar acum de ce n-aș intra în casă sub pretextul solicitării unor explicații din partea Iuliei Mihailovna personal... Și astfel vom intra împreună.

El ascultă, dînd din cap, dar avui impresia că nu înțelegea nimic. Stătea în prag.

— *Cher,* întinse el mîna spre colțul unde ardea candela, *cher,* niciodată n-am crezut în asta, dar... fie, fie ! (Își făcu semnul crucii.) *Allons !* ****

„Așa e mai bine, gîndii eu, ieșind împreună cu dînsul în pridvor, pe drum luăm puțin aer proaspăt, ne vom potoli, ne întoarcem acasă și ne culcăm apoi să ne odihnim..."

Dar socoteala mea nu se adeveri. Tocmai pe drum interveni ceva care îl zgudui și mai mult pe Stepan Trofimovici, făcîndu-l să rămînă și mai hotărît în decizia sa... încît, mărturisesc, nici nu m-aș fi așteptat din partea prietenului nostru la explozia de energie impetuoasă de care dădu dovadă în dimineața aceea. Săracul, bunul meu prieten !

* Trebuie să fii demn și calm cu Lembke. (Fr.)
** O, crede-mă, voi fi calm ! (Fr.)
*** La înălțimea a tot ce este mai sfînt. (Fr.)
**** Să mergem ! (Fr.)

Capitolul al zecelea

FLIBUSTIERII. O DIMINEAȚĂ FATALĂ

I

Întîmplarea ce ne aștepta pe drum era de asemenea dintre cele mai surprinzătoare. Dar să urmărim faptele petrecute în ordinea desfășurării lor. Cu o oră înainte ca noi, Stepan Trofimovici și cu mine, să ieșim în stradă, prin oraș trecea sub ochii curioșilor un grup numeros de vreo șaptezeci de oameni, sau și mai mulți poate, muncitori de la fabrica fraților Șpigulin. Pășeau în ordine, aproape într-o tăcere deplină, încolonați în rînduri regulate. Mai tîrziu s-a spus că acești șaptezeci de oameni erau reprezentanți ai celor nouă sute de muncitori din fabrică delegați să meargă la guvernator și, în lipsa proprietarilor, să-i solicite acestuia ocrotire împotriva abuzurilor administratorului fabricii, care închizînd întreprinderea și concediind muncitorii îi înșelase la socoteli, fapt asupra căruia nu există acum absolut nici un fel de îndoială. Unii pînă și astăzi resping afirmația că aceștia reprezentau un grup de delegați aleși, susținînd că șaptezeci de oameni ar fi fost un număr exagerat pentru o asemenea delegație, și că această mulțime era compusă din cei mai nedreptățiți, care porniseră să ceară în numele lor personal ocrotire, încît n-a fost de fapt nici pomeneală de acea „răzvrătire" generală în fabrică, despre care s-a vorbit și s-a scris atîta mai tîrziu. Alții susțineau cu spume la gură că acești șaptezeci de oameni nu erau simpli nemulțumiți, ci adevărați răzvrătiți politici, oameni dintre cei mai turbulenți, care fuseseră atițați și de niște manifeste subversive. Într-un cuvînt, nici pînă astăzi nu se știe precis dacă a existat realmente vreo influență sau vreo acțiune de instigare din afară. Părerea mea personală este că muncitorii n-au citit asemenea manifeste subversive, și chiar dacă le-ar fi citit, n-ar fi înțeles nici un cuvînt, fie chiar și pentru simplul fapt că autorii acestor foi, cu toată violența stilului, scriu foarte confuz. Întrucît însă muncitorii fabricii într-adevăr avuseseră de suferit și erau nemulțumiți, iar poliția căreia i se adresaseră n-a vrut să le ia apărarea, n-a fost nimic mai firesc ca ei să ajungă la ideea că n-au altă ieșire decît să se adreseze în

masă „generalului însuși" și dacă se poate chiar cu jalba în proțap, să se posteze în ordine în fața intrării clădirii reședinței sale și, în clipa cînd se va arăta căpetenia guberniei, să se arunce cu toții în genunchi cerînd ocrotirea sa providențială. Cred că în cazul de față nu era nevoie nici de răscoală, nici chiar de delegați, întrucît calea aceasta este uzitată din vechime, este o cale de tradiție istorică ; poporul rus, din moși strămoși, îndrăgise aceste apeluri directe către „însuși generalul", fie și numai din plăcerea de a sta cu el de vorbă, independent de rezultatul în sine la care ar duce această discuție.

De aceea sînt absolut convins că deși Piotr Stepanovici, Liputin, poate că și altcineva, poate chiar și Fedka, circulaseră în prealabil printre muncitori (întrucît în privința aceasta într-adevăr există indicii destul de serioase) și stătuseră de vorbă cu unii dintre ei, în orice caz nu mai mult decît cu vreo doi-trei sau, hai să zicem, cu cinci oameni, doar ca o încercare, aceste convorbiri ale lor nu avuseseră nici un efect. În ce privește răzvrătirea, chiar dacă muncitorii înțeleseseră cîte ceva din propaganda lor, sînt sigur că le-au și întors spatele imediat, încetînd să-i mai asculte și socotind că nu le arde lor acum de asemenea bazaconii. Altfel se prezentau lucrurile în cazul lui Fedka : acesta mi se pare că avusese mai mult succes decît Piotr Stepanovici. După cum s-a constatat mai tîrziu, la incendierile care au provocat focul în oraș trei zile mai tîrziu, împreună cu Fedka, luaseră parte și doi muncitori de la fabrică, iar cam peste o lună fuseseră prinși încă trei foști muncitori ai fabricii care se îndeletniceau prin județ cu incendieri și jafuri. Și chiar dacă Fedka izbutise să atragă pe unii muncitori pentru o acțiune directă, imediată, nu mai puțin adevărat este însă că îndemnul lui s-a soldat doar cu înhăitarea celor cinci, de vreme ce despre nimeni altul nu s-a mai auzit așa ceva.

Oricum o fi fost — muncitorii ajunseră în sfîrșit în grup compact pe mica piațetă din fața edificiului de reședință a guvernatorului rînduindu-se tăcuți, într-o ordine perfectă. Apoi rămaseră cu gurile căscate spre ușa de intrare așteptînd urmarea. Mi s-a spus că ei își scoaseră căciulile chiar în clipa cînd se rînduiră, adică cu o jumătate de oră înainte de apariția stăpînului guberniei, care, ca un făcut, nu se afla acasă. Bineînțeles imediat sosiră organele polițienești, la început figuri răzlețe, pe urmă în formațiuni complete ; și bine-

înțeles aceștia începură să dea porunci amenințătoare ca mulțimea să se împrăștie. Dar muncitorii rămaseră dîrji, ca o turmă de oi ajunsă cu botul în gard, și răspundeau laconic că ei au venit la „generalul însuși" ; hotărîrea lor fermă era evidentă. Strigătele de somație nefirești încetară și le luă locul o schimbare de atitudine mai chibzuită, cu dispoziții date în șoaptă și îngrijorări sumbre ale șefilor cu sprîncenele încruntate. Comisarul preferă să aștepte sosirea lui von Lembke. Este cu totul inventată afirmația că acest comisar ar fi apărut într-o trăsură înhămată cu trei cai mînați în goană și că imediat ar fi început să dea cu pumnii în cei adunați. Era un om căruia îi plăcea într-adevăr să circule în goană mare în trăsura lui vopsită la spate în galben și pe măsură ce „lăturașii aținați pînă la desfrîu" luau din ce în ce mai mult vînt, entuziasmînd pe toți negustorii din piața halelor, el se ridica în picioare ținîndu-se de o curea fixată anume pentru aceasta, în spatele caprei vizitiului, și întinzîndu-și mîna dreaptă în aer contempla în felul acesta orașul. Dar în cazul de față el nu lovi pe nimeni, cu toate că nu era exclus să nu fi slobozit și un cuvîntel mai tare, dar a făcut-o exclusiv numai ca să-și mențină popularitatea. Era și mai absurdă afirmația că fuseseră scoase unități de soldați cu baionetele la armă și că telegrafic s-ar fi cerut de undeva să se trimită tunuri și detașamente de cazaci : sînt baliverne pe care nu le mai cred acum nici născocitorii lor. Tot atît de absurdă era și afirmația că fură aduse tulumbele pompierilor care împroșcară mulțimea cu jeturi de apă. Pur și simplu Ilia Ilici, șeful poliției, înfierbîntat, strigase că o să-i bage pe toți la apă ; din asta probabil s-a ajuns la imaginea unor butoaie cu apă, iar apoi și tulumbe, cum a și apărut ulterior în corespondențele ziarelor din capitală. Versiunea cea mai exactă era desigur aceea că mulțimea fusese înconjurată pentru început de un lanț de polițiști, cîți se putuseră aduna, iar șeful secției întîi fusese trimis special la Lembke și acesta zburase în trăsurica șefului poliției pe drumul spre Skvoreșniki, știindu-se că într-acolo plecase cu o jumătate de oră înainte Lembke în caleașca sa...

Mărturisesc însă că pentru mine rămîne neclară o singură chestiune : cum a fost posibil ca apariția unui grup, fie chiar și mai numeros, de petiționari, de vreo șaptezeci de oameni, adică o simplă mulțime obișnuită de petiționari, să fie înfățișată chiar de la început ca un act de răscoală ce amenința

cu subminarea temeliilor statului? De ce Lembke însuşi s-a agăţat de această idee, cînd a apărut la vreo douăzeci de minute după plecarea curierului? Înclin să cred (nu este decît o părere a mea personală) că Ilia Ilici, cumătru cu administratorul fabricii, era interesat să-i prezinte lui von Lembke apariţia mulţimii într-o asemenea lumină, ca să nu se ajungă la o cercetare substanţială a acestui caz; iar versiunea ca atare poliţaiul şi-o construise pe baza unor presupuneri exprimate de Lembke însuşi. În ultimele două zile guvernatorul avusese cu acesta două consfătuiri secrete, deşi foarte confuze, din care Ilia Ilici se alesese totuşi cu convingerea că guvernatorul se cramponase ferm de ideea efectului incendiar al manifestelor şi că muncitorii fabricii fraţilor Şpigulin fuseseră instigaţi de cineva la răscoală socială şi era într-atît de pornit pe această cale, încît ar fi regretat poate dacă acţiunea de instigare s-ar fi dovedit inexistentă. „Vrea să se distingă cumva în faţa mărimilor din Petersburg, gîndi şiretul Ilia Ilici, părăsind cabinetul lui von Lembke, fie cu atît mai bine pentru noi."

Sînt încredinţat însă că bietul Andrei Antonovici n-ar fi dorit o asemenea răscoală nici chiar pentru a fi remarcat şi distins. Era un funcţionar extrem de conştiincios, care îşi păstrase inocenţa pînă la căsătorie. Şi ce vină avea el că în locul unor inocente stive de lemne şi a unei tot atît de inocentă Minchen, această prinţesă în vîrstă de patruzeci de ani îl înălţase pînă la nivelul ei? Ştiu aproape cu certitudine că tocmai din această dimineaţă fatală s-au manifestat la el primele semne evidente ale acelei stări psihice, care l-au dus între zidurile unei instituţii speciale din Elveţia, unde cică îşi adună acum noi forţe. Admiţînd însă că tocmai din această dimineaţă au apărut la el aceste semne neîndoielnice *de aşa ceva,* nu este de loc exclus, după părerea mea, că şi în ajun încă s-ar fi putut ivi asemenea semne, fie chiar şi nu atît de evidente. Din surse cu totul intime (presupuneţi chiar, mă rog, că însuşi Iulia Mihailovna ulterior, şi nu în perioada ei de mare triumf, *aproape* căindu-se, pentru că o femeie niciodată nu se poate căi *deplin,* mi-ar fi comunicat o părticică din această istorie) ştiu că Andrei Antonovici a venit la nevastăsa în ajun, noaptea tîrziu, pe la orele trei spre ziuă, a trezit-o şi i-a cerut să-i asculte „ultimatumul". Cererea era atît de insistentă, încît femeia a trebuit să se scoale din aşternut, indignată şi cu părul în bigudiuri, şi s-a aşezat pe o cana-

peluţă, cu un dispreţ sarcastic, să-l asculte totuşi. Abia atunci, pentru prima oară, îşi dăduse ea seama cît de avansată era la Andrei Antonovici starea lui şi se îngrozi. Ar fi fost cazul, în sfîrşit, să-şi revină şi să se îmblînzească, dar ea, învingîndu-şi groaza, se îndîrji şi mai mult. Avea, ca toate soţiile, probabil, o manieră proprie de comportare faţă de Andrei Antonovici, verificată de atîtea ori şi care nu o dată îl ducea la exasperare. Maniera Iuliei Mihailovna consta în adoptarea unei atitudini de tăcere dispreţuitoare timp de o oră, două ore, douăzeci şi patru ore, ba chiar şi pe timp de cîteva zile, o tăcere din care nu ieşea orice ar fi spus el, orice ar fi făcut, chiar dacă ar fi încercat să se arunce de pe fereastra etajului trei, procedeu insuportabil pentru un om mai sensibil! Fie că voia să-şi pedepsească soţul pentru greşelile lui din ultimele zile, pentru invidia lui stupidă faţă de capacităţile ei administrative; fie că era revoltată pentru felul critic cu care privea el comportarea ei faţă de tineret şi de întreaga noastră societate, fără să poată înţelege scopurile ei subtile şi de abilă previziune politică; fie că era supărată pentru gelozia lui obtuză şi absurdă faţă de Piotr Stepanovici, în orice caz Iulia Mihailovna era ferm hotărîtă să rămînă neînduplecată, chiar şi în ceasul acesta al treilea din noapte, cu toată tulburarea nemaipomenită a lui Andrei Antonovici. Plimbîndu-se, scos din fire, în toate direcţiile pe covoarele buduarului ei, el îi spuse totul, totul, e adevărat foarte incoherent, dar *tot* ce se adunase în sufletul lui, pentru că „depăşea orice limită". Începu prin a-i declara că toată lumea îşi bate joc de el şi că „este dus de nas". „Puţin îmi pasă de expresii, ţipă el imediat, surprinzîndu-i zîmbetul, lasă să fie «de nas», dar este adevărat!... Nu, doamnă, a sosit momentul; să ştii că nu-mi arde de rîsete şi de tertipurile cochetăriei femeieşti. De data aceasta nu mai sîntem în buduarul unei femei simandicoase, ci două fiinţe abstracte într-un aerostat, care ne-am întîlnit ca să ne spunem tot adevărul. (Vorbea confuz, firește, şi nu găsea formulele corespunzătoare pentru a-şi exprima ideile, de altfel, foarte juste.) Dumneata, dumneata eşti aceea, stimată doamnă, care m-ai scos din poziţia pe care o aveam, şi am acceptat acest loc numai pentru dumneata, din cauza vanităţii dumitale... Zîmbeşti ironic? Nu te grăbi să triumfi. Să ştii, doamnă, să ştii că eu m-aş fi priceput, aş fi fost în stare să fac faţă cerinţelor acestui post, şi nu numai unui singur post ca acesta, ci şi a altor

zece asemenea posturi, pentru că sînt om capabil; dar cu dumneata, doamnă, alături de dumneata, îmi este imposibil; pentru că alături de dumneata capacităţile mele sînt anihilate. Două centre nu pot coexista, iar dumneata ai instituit două, unul la mine, altul la dumneata, în buduarul dumitale, două centre ale autorităţii, doamnă, dar eu nu mai pot tolera aşa ceva, nu mai pot! În serviciu, ca şi în căsnicie, există un singur centru, două centre sînt imposibile... Care a fost atitudinea dumitale faţă de mine? continuă el să-şi descarce mînia. Căsnicia noastră consta numai în faptul că dumneata, tot timpul, oră de oră, îmi demonstrai că eu sînt o nulitate, că sînt un nerod şi chiar ticălos, iar eu tot timpul, oră de oră, şi în chipul cel mai umilitor mă vedeam obligat să-ţi demonstrez că nu sînt o nulitate, nu sînt un nerod, şi că toţi sînt impresionaţi de nobleţea mea sufletească. Spune şi dumneata dacă nu este umilitor pentru ambele părţi?" Aci el se porni să bată mărunt în covor cu ambele picioare, încît Iulia Mihailovna se văzu nevoită să schiţeze o pornire de a se ridica de pe canapeluţă, cu un aer de severă demnitate. Dumnealui se potoli îndată, în schimb însă apăsă pe coarda sentimentală, izbucnind în lacrimi (da, în hohote de plîns), lovindu-se în piept cu pumnul timp de aproape cinci minute şi pierzîndu-şi cumpătul din ce în ce mai mult din cauza tăcerii profunde a Iuliei Mihailovna. În sfîrşit, făcînd o gafă iremediabilă, mărturisi că este gelos pe Piotr Stepanovici. Dîndu-şi seama pe loc de această gafă stupidă, el se înfurie de tot şi zbieră că „nu va permite negarea lui Dumnezeu"; că el va desfiinţa „salonul ei deşănţat al celor fără credinţă"; că un guvernator este chiar obligat să creadă în Dumnezeu, „şi că prin urmare şi soţia lui"; că nu va mai îngădui prezenţa acestor tineri; că „dumneata, dumneata, doamnă, ar trebui, apărîndu-ţi propria dumitale demnitate, să stai de veghe la bunul renume al soţului dumitale, să-i sprijini inteligenţa, chiar dacă el ar fi lipsit de aptitudini potrivite (or, eu nu sînt de loc lipsit de asemenea aptitudini!), pe cînd dumneata, tocmai dumneata eşti aceea care atrage asupra mea dispreţul tuturor, dumneata eşti aceea care ai dat tonul acestei atitudini!..." Mai strigă că el va nimici problema feminină, că va stîrpi pînă şi amintirea acestei probleme, că festivitatea stupidă pe bază de subscripţii în folosul învăţătoarelor (dracul să le ia!) o va interzice chiar mîine şi-i va alunga pe toţi; că va expulza chiar mîine

din raza guberniei pe cea dintîi învățătoare ce se va nimeri, sub escortă de cazaci! „Înadins, înadins! țipă el. Știi dumneata, strigă el, știi că ticăloșii dumitale aţîţă oamenii din fabrică și că acest lucru a ajuns la cunoștința mea? Știi că ei difuzează înadins manifeste, în-na-dins! Știi că eu cunosc numele a patru ticăloși din ăștia și simt că înnebunesc, înnebunesc definitiv, definitiv !!!..." Aci însă Iulia Mihailovna își întrerupse tăcerea și îi declară grav că și ea știe de mult despre aceste uneltiri criminale și că toate acestea sînt prostii, că el o ia prea în serios, iar în ce-i privește pe strengari ea cunoaște numele nu numai celor patru, ci numele tuturor (aci ea minți); dar că n-are de gînd de loc să înnebunească din această cauză, ci dimpotrivă încrederea ei în propria-i inteligență se întărește și că speră să dirijeze totul spre un final armonios: să încurajeze tineretul, să-l readucă la bunul-simț, făcîndu-l să asculte de glasul rațiunii, să demonstreze brusc și prin surprindere că uneltirile lor sînt cunoscute și apoi să le indice perspectiva unor noi scopuri pentru o activitate rezonabilă și mai luminoasă. Ei bine, nu vă închipuiți ce se petrecu atunci cu Andrei Antonovici! Aflînd că Piotr Stepanovici iar îl păcălise, bătîndu-și joc atît de grosolan de el, dezvăluindu-i ei mult mai înainte și mult mai multe decît lui și că, în sfîrșit, poate că însuși Piotr Stepanovici era uneltitorul principal și instigatorul tuturor acțiunilor criminale, furia lui Andrei Antonovici ajunse la paroxism. „Să știi, femeie nesăbuită, și plină de venin ce ești, explodă el rupînd deodată toate zăgazurile, să știi că pe acest amant nemernic al dumitale îl arestez îndată, îl pun în lanțuri și-l voi închide în cazemată sau mă arunc îndată eu însumi sub ochii tăi pe fereastră!" La această tiradă Iulia Mihailovna, cu fața înverzită de furie, izbucni într-un hohot de rîs nestăpînit, prelung și răsunător, cu triluri și tremoluri, exact ca pe scena teatrului francez, cînd o actriță pariziană, angajată pentru o sută de mii de ruble să joace rolul unei cochete, rîde în fața soțului care a îndrăznit să fie gelos. Von Lembke dădu să se repeadă spre fereastră, dar se opri brusc ca înțepenit pe loc, își încrucișă brațele pe piept și, cu fața albă ca varul, o privi cu niște ochi scînteietori pe femeia care rîdea. „Știi tu, știi tu, Iulia... zise el sufocîndu-se și cu un glas implorator, știi tu că eu aș fi în stare de cine știe ce?" Dar la o nouă explozie și mai puternică de hohot ce urmă după ultimile lui cuvinte, Lembke scrîșni din dinți,

gemu şi brusc se năpusti, dar nu spre fereastră, ci asupra soţiei sale, ridicînd ameninţător pumnul! Dar nu lăsă să i se abată pumnul, nu, de trei ori nu; în schimb dispăru fulgerător. Nemaidîndu-şi seama ce i se întîmplă, ajunse în goana mare în cabinetul său, se aruncă aşa îmbrăcat cum era, cu faţa în jos, pe aşternutul divanului pregătit pentru el, se înfăşură cu mişcări convulsive trăgînd cearceaful pînă peste cap şi zăcu astfel vreo două ore, fără somn, fără gînduri, cu inima ca de piatră şi cu sufletul amorţit într-o disperare neclintită. Uneori numai, tresărea din tot corpul, scuturat de fiori de febră dureroasă. Îi mijiră prin cap diferite lucruri confuze, cu totul anapoda: ba se gîndea, de pildă, la un orologiu vechi de perete, pe care-l avusese acum cincisprezece ani în urmă la Petersburg şi căruia îi căzuse minutarul; ba la funcţionarul vesel Millebois şi cum împreună cu acesta prinsese într-o zi o vrabie, în parcul Alexandrovski şi prinzînd-o, îşi aduseseră aminte rîzînd în hohote, ce răsunaseră în tot parcul, că unul din ei avea deja gradul de asesor de colegiu. Îl fură somnul, cred, abia pe la ora şapte dimineaţa şi dormi cu voluptate, în visuri agreabile. Trezindu-se pe la ora zece, el sări brusc din aşternut, îşi aduse aminte de toate şi se lovi tare cu palma pe frunte; refuză gustarea; nu-l primi nici pe Blum, nici pe şeful poliţiei, nici pe funcţionarul venit să-i dea de ştire că membrii unei adunări guberniale îl aşteaptă să prezideze şedinţa din acea dimineaţă; nu voi să asculte şi nu înţelegea nimic, se repezi ca un nebun în apartamentul Iuliei Mihailovna. Acolo, Sofia Antropovna, o bătrînică dintr-o familie de nobili scăpătaţi, care se aciuiase de mult pe lîngă Iulia Mihailovna, îi spuse că încă de pe la ora zece soţia sa a binevoit să plece, într-o mare companie, în trei trăsuri, la Varvara Petrovna Stavroghina, ca să vadă locul pregătit la Skvoreşniki pentru viitoarea, cea de-a doua serbare proiectată, ce urma să aibă loc peste două săptămîni, şi că aşa fusese înţelegerea cu Varvara Petrovna încă de acum trei zile. Uluit de această veste, Andrei Antonovici se întoarse în cabinetul său strigînd nerăbdător să i se pună caii la trăsură. Cu greu izbuti să aştepte pînă ce trăsura trase la scară. Sufletul lui rîvnea la Iulia Mihailovna: s-o vadă numai, să stea în preajma ei măcar cinci minute; îl va observa poate, îl va privi, îi va zîmbi ca altădată, îl va ierta, o, o! „Dar de ce întîrzie trăsura?“ Cu un gest automat deschise cartea groasă ce se afla pe masă (uneori încerca să-şi ghi-

cească astfel după carte, o deschidea la întîmplare şi citea primele trei rînduri de la începutul paginei din dreapta.) Îi ieşi : *„Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possible"* *. Voltaire, *Candide*. Scuipă şi alergă să urce în trăsură : „La Skvoreşniki !" Vizitiul povesti pe urmă că boierul îl îndemna tot drumul să mîne cît mai repede, dar cînd se apropiară de conacul moşiei, porunci să întoarcă şi să mîne înapoi în oraş : „Mai repede, te rog, mai repede". „Înainte de a ajunge la centura oraşului, excelenţa-sa îmi porunci să opresc, ieşi din trăsură şi trecînd peste drum porni pe cîmp ; crezui că pentru vreo nevoie oarecare, dar se opri numai aşa, ca să privească floricelele, şi rămase mult timp astfel, mi se păru nu ştiu cum prea ciudat, zău, începui să cad la îndoială." Aşa suna mărturia vizitiului. Mi-aduc aminte starea timpului din acea dimineaţă : era o zi senină şi rece, cu vînt de septembrie ; în faţa lui Andrei Antonovici ieşit în cîmp se întindea un peisaj aspru de ogoare despuiate de semănăturile de peste vară ; suflul şuierător al vîntului legăna probabil nişte rămăşiţe de floricele îngălbenite, moarte... Simţise cumva nevoia să-şi compare destinul cu al acestor floricele pirpirii bătute de vitregia timpului de toamnă ? Nu-mi vine a crede. Ba înclin să cred mai mult că n-avusese un asemenea imbold şi nici nu-şi amintea nimic despre floricele, cu toată mărturia vizitiului şi a şefului secţiei întîi de poliţie care tocmai atunci ajunsese acolo în trăsura comisarului, şi care susţinea mai tîrziu că îl găsise într-adevăr pe guvernator cu un bucheţel de flori galbene în mînă. Acest poliţist, reprezentant tipic al tagmei care întruchipa gradul extatic al freneziei administrative, cu numele de Vasili Ivanovici Flibustierov, fusese numit recent în oraşul nostru, dar se şi distinsese prin zelul său exagerat şi zgomotos, prin ardoarea sa exacerbată în executarea tuturor ordinelor şi prin starea sa nativă de ebrietate.

Sărind din trăsurică şi fără a-şi face gînduri la vederea ocupaţiei şefului guberniei se repezi spre dînsul şi, cu un aer dement, dar convins, raportă într-o răsuflare că „în oraş nu e linişte".

— Cum ? Ce doreşti ? se întoarse către el Andrei Antonovici cu o faţă severă, dar fără nici un fel de mirare sau licărire de gînd la trăsură şi vizitiu, ca la el în cabinet.

* Totul e cît se poate de bine în cea mai bună lume cu putinţă. (Fr.)

— Şeful secţiei întîi, Flibustierov, excelenţa-voastră. În oraş e răscoală.

— Flibustierii [64] ? întrebă Andrei Antonovici, dus pe gînduri.

— Întocmai, excelenţa-voastră. S-au răsculat cei de la fabrica Şpigulin.

— De la fabrica Şpigulin !...

Ceva îi miji parcă în memorie guvernatorului la auzul cuvintelor „fabrica Şpigulin". Tresărind îşi duse degetul la frunte : „Cei de la fabrica Şpigulin !" Tăcut şi la fel de îngîndurat porni fără grabă spre trăsură, urcă şi porunci să fie dus în oraş. Poliţistul îl urmă în trăsurica lui.

Îmi închipui că îşi imagina vag pe drum numeroase lucruri foarte interesante, pe teme diferite, dar nu cred să fi avut vreo idee precisă sau vreo intenţie clară la sosirea sa în piaţa din faţa edificiului reşedinţei guberniale. De îndată ce zări însă mulţimea de „răsculaţi", postată ferm în rînduri neclintite, cordonul de poliţişti şi pe neputinciosul (poate că intenţionat neputinciosul) poliţai şi privirile pline de aşteptare aţintite spre dînsul, sîngele îi năvăli în inimă. Palid la faţă, el coborî din trăsură.

— Jos căciulile ! rosti el abia perceptibil şi sufocîndu-se. În genunchi ! ţipă el deodată şi tocmai în această explozie neaşteptată şi pentru el însuşi trebuie căutată poate şi explicaţia la tot ce urmă apoi în această afacere. Totul se petrecu aşa cum se întîmplă la săniuş ; este imposibil ca săniuţa, o dată pornită în zbor vertiginos de sus, să se oprească în mijlocul dealului. Ca un făcut şi în pofida firii sale, Andrei Antonovici se distinsese toată viaţa lui printr-o fire calmă şi niciodată nu strigase la nimeni şi nu bătuse din picioare ; cu asemenea oameni e mare primejdie, dacă se întîmplă vreodată ca săniuţa lor s-o ia razna neaşteptat de pe vîrful dealului. Totul se învîrteji înaintea ochilor lui.

— Flibustierilor ! ţipă el şi mai ascuţit, şi mai absurd, şi vocea i se frînse. Se opri, neştiind încă ce avea de făcut, dar simţind prin toate fibrele fiinţei sale că va face ceva, negreşit.

„Doamne !" se auzi un suspin din mulţime. Un flăcău începu să-şi facă semnul crucii ; trei-patru inşi într-adevăr dădură să se lase în genunchi, dar ceilalţi se urniră în masă cu vreo trei paşi înainte şi deodată, prinzînd glas, începură să strige cu toţii : „Excelenţa-voastră... ne-am tocmit cu patru-

zeci de copeici... directorul... n-ai voie să vorbeşti" etc. etc. Nu se putea înţelege nimic.

Vai ! Anton Antonovici nu era în stare să priceapă : bucheţelul de floricele mai era încă în mîinile sale. Răscoala era pentru el tot atît de evidentă, cum îi erau de evidente mai deunăzi lui Stepan Trofimovici chibitcele. Iar în rîndurile mulţimii de „rebeli", cu ochii căscaţi spre dînsul, umbla agitat Piotr Stepanovici „aţîţîndu-i" şi a cărui imagine nu-l părăsise de ieri nici o clipă, acelaşi Piotr Stepanovici pe care-l ura atîta...

— Vergile ! strigă el la fel de neaşteptat.

Se aşternu o tăcere mormîntală.

Iată, deci, cum s-au desfăşurat lucrurile chiar de la început, judecînd după datele cele mai precise şi după unele presupuneri ale mele. De aci încolo aceste informaţii devin mai puţin precise, ca şi presupunerile mele de altfel. Cu toate că printre acestea nu lipsesc şi unele fapte concrete.

În primul rînd, snopul de vergi apăru surprinzător de repede ; fuseseră probabil pregătite între timp de zelosul şef al poliţiei. Totuşi nu fură pedepsiţi decît vreo doi inşi, hai să zicem trei, dar nu cred ; insist asupra acestui fapt. E o pură născocire că fuseseră pedepsiţi toţi sau cel puţin jumătate din mulţime. E absurdă apoi şi afirmaţia că o oarecare doamnă săracă din nobilimea scăpătată, trecînd pe acolo, fusese prinsă şi ea şi supusă execuţiei, şi totuşi mi-a fost dat să citesc eu însumi aşa ceva mai tîrziu într-o corespondenţă publicată de unul din ziarele petersburgheze. S-a vorbit mult la noi despre o biată pensionară de la azilul de bătrîni de lîngă cimitir, cu numele de Avdotia Petrovna Tarapîghina, care întorcîndu-se dintr-o vizită în azilul său şi trecînd întîmplător prin piaţă s-ar fi băgat şi ea printre cei ce se uitau cu o curiozitate firească la ceea ce se petrecea şi ar fi exclamat : „Ce ruşine !" şi ar fi scuipat cu acest prilej. Pentru acest fapt, cică, au pus mîna şi pe dînsa „supunînd-o la bătaia cu vergile". În legătură cu acest caz au apărut în ziare nu numai informaţii în acest sens, dar în oraşul nostru s-a iniţiat la repezeală şi o chetă pe bază de listă de subscripţii. Personal şi eu am subscris douăzeci de copeici. Şi ce credeţi ? Se constată astăzi că nici n-a existat la noi vreo bătrînă cu numele de Tarapîghina internată în azil ! M-am dus personal să mă conving în azilul respectiv : nu se ştia acolo nimic despre o presupusă pensionară Tarapîghina ; mai mult, se simţiră chiar jigniţi, cînd le

relatai zvonul care circula. Mă refer la cazul acesta cu Avdotia Petrovna inexistentă, numai pentru faptul că un asemenea caz, asemănător cu al ei (dacă aceasta ar fi existat aievea), era cît pe-aci să se întîmple și cu Stepan Trofimovici; nu este exclus însă ca zvonul acesta absurd despre Tarapîghina să se fi iscat tocmai pornind de la cele ce s-au întîmplat lui Stepan Trofimovici, adică pur și simplu, în cursul nenumăratelor relatări ale pățaniei lui, gura lumii îl transformase pe el într-o Tarapîghina oarecare. De altfel nu-mi pot da seama cum se făcu că îl pierdui de lîngă mine chiar din clipa cînd intrarăm în piață. Presimțind că se petrece ceva foarte grav, mă gîndii să-l duc în jurul pieții direct spre intrarea casei guvernatorului, dar împins de curiozitate mă oprii doar pentru o clipă ca să-ntreb pe primul întîlnit ce se întîmpla și, cînd îmi întorsei ochii iar spre Stepan Trofimovici, acesta dispăruse. Din instinct mă repezii să-l caut în locul cel mai primejdios; nu știu ce presimțire îmi spunea că și săniuța lui o luase razna de pe vîrful dealului. Și, într-adevăr, îl găsii chiar în centrul evenimentului. Îmi aduc aminte că l-am apucat de mînă, dar el se uită la mine calm și mîndru, cu un aer de nemăsurată autoritate:

— *Cher,* zise el cu un glas în care vibrau accente sfîșietoare de coardă plesnită. Dacă ei toți procedează aici în piață atît de arbitrar, la ce-am mai putea să ne așteptăm din partea unuia ca *ăsta,* de pildă... dacă va trebui să acționeze personal din propria-i inițiativă.

Și tremurînd de indignare, cu o dorință nemăsurată în ochi de a sfida, arătă cu degetul amenințător și demascator spre Flibustierov, care la vreo doi pași de noi se uita la el cu ochii holbați.

— *Ăsta!* strigă Flibustierov simțind că i se întunecă lumea înaintea ochilor. Care ăsta? Dar tu cine ești? înaintă el ridicîndu-și pumnul. Tu cine ești? zbieră el turbat, chinuit, exasperat. (Notez că îl cunoștea bine pe Stepan Trofimovici.) Încă o clipă și, desigur, l-ar fi apucat de guler; din fericire Lembke își întoarse spre noi capul la auzul acestui zbieret. Nedumerit, își opri ochii asupra lui Stepan Trofimovici și îl privi fix, încercînd parcă să se dumirească, și deodată dădu din mînă nerăbdător. Flibustierov înghiți în sec. Îl scosei pe Stepan Trofimovici din mulțime. De altfel, și el se pare era acum doritor să bată în retragere.

— Acasă, acasă, insistam eu, dacă n-am mîncat bătaie e numai şi numai datorită lui Lembke.

— Du-te, dragă prietene, din vina mea te expui şi dumneata. Ai încă în faţă viitorul şi cariera dumitale, iar mie *mon heure a sonné* *

El păşi ferm pe treptele casei guvernatorului. Portarul mă cunoştea ; îi spusei că venim amîndoi la Iulia Mihailovna. În salonul de primire luarăm loc aşteptînd. Nu mă înduram să-mi părăsesc prietenul, dar nici nu găseam necesar să-i mai vorbesc. Avea înfăţişarea omului care îşi sacrifică viaţa mergînd la o moarte sigură pentru salvgardarea patriei. Ne aşezarăm în colţuri diferite, eu mai aproape de uşa de intrare, el mult mai departe, în fund, cu capul aplecat într-o profundă îngîndurare şi cu mîinile sprijinite pe baston. În mîna stîngă îşi ţinea pălăria cu boruri late. Rămaserăm astfel în aşteptare vreo zece minute.

II

Lembke intră brusc cu paşi repezi, însoţit de şeful poliţiei, aruncă o privire distrată spre noi şi, fără a ne lua în seamă, dădu să intre pe uşa din dreapta în cabinet, dar Stepan Trofimovici se postă în faţă-i barîndu-i drumul. Statura lui înaltă şi cu totul deosebită de a celorlalţi produse impresie ; Lembke se opri.

— Cine e dumnealui ? murmură el nedumerit, adresîndu-se parcă şefului poliţiei, dar fără să fi întors măcar capul şi continuînd să-l scruteze cu privirea pe Stepan Trofimovici.

— Asesorul de colegiu în retragere, Stepan Trofimovici Verhovenski, excelenţa-voastră, răspunse Stepan Trofimovici salutînd din cap cu multă demnitate. Excelenţa-sa continua să-l cerceteze, de altfel, cu o privire destul de tîmpă.

— Despre ce este vorba ?

Şi cu un gest laconic şi autoritar îşi întoarse nerăbdător şi dezgustat urechea spre Stepan Trofimovici, luîndu-l drept un solicitator obişnuit, care se prezintă cu vreo cerere scrisă.

* Mi-a sunat ceasul. (Fr.)

— Mi s-a făcut astăzi o percheziție domiciliară de către un funcționar care proceda în numele excelenței-voastre ; de aceea voiam...

— Numele ? Numele ? întrebă nerăbdător Lembke, părînd că începe să se dumirească.

Stepan Trofimovici își repetă numele cu un aer și mai impunător.

— A-a-ha ! E... e acea pepinieră... Domnul meu, te-ai manifestat într-un fel... Dumneata ești profesor ? Profesor ?

— Cîndva am avut onoarea să țin cîteva prelegeri tineretului la universitatea N.

— Ti-ne-retului ! păru că tresare Lembke, deși sînt gata să pariez că nu prea își dădea seama încă despre ce era vorba și cu cine stă de vorbă. Eu, domnul meu, nu sînt dispus să tolerez așa ceva, se mînie el brusc. Nu admit nici un fel de tineret. Asta înseamnă manifeste. Atentat împotriva societății, domnul meu, un act de piraterie, flibustierism... Ce rugăminte aveți ?

— Dimpotrivă, soția dumneavoastră m-a rugat să iau cuvîntul mîine la serbarea dumisale. Eu nu solicit nimic. Am venit să-mi afirm drepturile...

— La serbare ? Nu va avea loc nici un fel de serbare. Nu voi admite nici o serbare ! Prelegeri ? Prelegeri ? strigă el furios.

— Aș dori să vorbiți cu mine mai politicos, excelența-voastră, fără să bateți din picior și fără să țipați la mine ca la un băietan.

— Îți dai dumneata seama cu cine vorbești ? roși Lembke.

— Perfect, excelența-voastră.

— Menirea mea este să apăr societatea, iar voi o distrugeți. O dis-trugeți ! Voi... de altfel îmi aduc aminte de dumneata : ai fost un timp preceptor în casa generalesei Stavroghina ?

— Așa este, am fost... preceptor... în casa generalesei Stavroghina.

— Și în decurs de douăzeci de ani ai fost semănătorul a tot ce acum s-a acumulat... Iată roadele... Mi se pare că te-am văzut chiar acum în piață. Ferește-te însă, domnul meu, ferește-te ; cursul ideilor dumitale este cunoscut. Fii sigur că te am în vedere. Eu, domnule, nu pot admite prelegerile dumitale, nu pot. Cu asemenea cereri să nu mi te adresezi mie.

Guvernatorul dădu să treacă înainte.

— Repet, sînteţi în profundă eroare, excelenţa-voastră ; personal soţia dumneavoastră m-a invitat să iau cuvîntul, nu să ţin o prelegere, ci să ţin o conferinţă literară la serbarea de mîine. Dar acum refuz eu însumi să ţin această conferinţă. Vă rog respectuos să-mi explicaţi dacă este posibil : prin ce împrejurare şi pentru care motiv am fost supus unei percheziţii domiciliare astăzi ? Mi-au ridicat nişte cărţi, acte, o corespondenţă privată, scumpă pentru mine, şi le-au cărat prin oraş într-o roabă...

— Cine te-a percheziţionat ? tresări Lembke dumirindu-se complet şi sîngele îi năvăli în obraji. El se întoarse repede spre şeful poliţiei. În aceeaşi clipă în uşă apăru silueta adusă din spate a lunganului Blum.

— M-a percheziţionat acest funcţionar, arătă spre dînsul Stepan Trofimovici.

Blum păşi înainte cu un aer vinovat, dar hotărît să rămînă pe poziţia sa.

— *Vous ne faites que des bêtises* *, îi aruncă mînios şi cu necaz Lembke şi brusc păru că se transformă, venindu-şi complet în fire. Scuzaţi... bîigui el aproape zăpăcit şi roşindu-se pe cît mai era posibil, a fost... a fost probabil o simplă lipsă de tact, o confuzie... O simplă confuzie.

— Excelenţa-voastră, zise Stepan Trofimovici, în tinereţe am fost martor ocular la un caz tipic. Într-o seară la teatru, în culoar cineva s-a apropiat repede de altcineva şi în faţa publicului i-a dat o palmă răsunătoare. Dîndu-şi seama imediat că persoana respectivă nu era aceea căreia îi fusese destinată palma, ci cu totul altă persoană, care semăna doar întrucîtva, agresorul furios şi grăbit, cu aerul omului care nu are vreme de pierdut, i-a spus exact aşa cum aţi rostit şi dumneavoastră, excelenţa-voastră : „Am greşit... scuzaţi, a fost o confuzie, o simplă confuzie". Iar cînd omul pălmuit a continuat totuşi să protesteze, agresorul i-a strigat foarte agasat : „Vă spun doar că a fost o confuzie, ce mai ţipaţi ?!"

— E... e, bineînţeles, foarte caraghios... zîmbi acru Lembke, dar... dar îţi dai seama cît de nefericit sînt eu însumi ?

* Faci numai prostii. (Fr.)

Aproape strigase aceste cuvinte şi... şi mi se pare voi să-şi acopere faţa cu palmele.

Acest strigăt dureros, neaşteptat, aproape plînset, era insuportabil. Fusese probabil clipa luării de cunoştinţa clară şi deplină a celor petrecute, începînd din ajun, urmată imediat de un sentiment de disperare, totală, umilitoare, dezarmantă; cine ştie, încă o clipă şi ar fi izbucnit poate în hohote de plîns chiar acolo, în văzul tuturor. Stepan Trofimovici îl privi la început cu nişte ochi sălbatici, apoi îşi plecă fruntea şi cu un glas emoţionat zise:

— Excelenţa-voastră, nu vă mai preocupaţi de plîngerea mea sîcîitoare şi dispuneţi numai să-mi fie restituite cărţile şi scrisorile...

Dar fu întrerupt. Se întorsese Iulia Mihailovna însoţită de întregul ei anturaj zgomotos. Aici însă aş vrea să descriu lucrurile cît mai amănunţit posibil.

III

Întîi că întregul grup care sosise în trei trăsuri năvăli zgomotos în salonul de primire. Apartamentul Iuliei Mihailovna avea o intrare separată direct dinspre peron, care ducea în interiorul aripei stîngi; dar de data aceasta toată lumea intră prin salonul de primire şi eu cred că tocmai din cauză că se afla acolo Stepan Trofimovici, ceea ce însemna că toate întîmplările, inclusiv şi cele cu muncitorii de la fabrica Şpigulin îi fuseseră aduse deja la cunoştinţă Iuliei Mihailovna la intrarea ei în oraş. Acest lucru apucase să-l facă Leamşin, care pentru o vină oarecare, fiind lăsat acasă, nu participase la călătorie şi în felul acesta aflase noutăţile înaintea tuturor. Cu o bucurie răutăcioasă el se repezi, călare pe o mîrţoagă închiriată, spre Skvoreşniki în întîmpinarea cavalcadei, ca să facă cunoscute aceste veşti amuzante. Cred că Iulia Mihailovna, cu tot aerul ei de supremă siguranţă, se simţi totuşi contrariată, aflîndu-le; deşi probabil numai pentru moment. Aşa, de pildă, aspectul politic al chestiunii părea că n-o deranjase: în nenumărate rînduri Piotr Stepanovici găsise prilejul să-i sugereze că turbulenţii din fabrica Şpigulin ar trebui să fie bătuţi cu vergile şi de la un timp încoace într-adevăr devenise în ochii ei un om cu multă autoritate. „Şi

totuşi... şi totuşi el îmi va plăti asta", probabil se gîndi în sinea ei Iulia Mihailovna, iar acest *el* desigur se referea la soţul ei. Notez, în treacăt, că Piotr Stepanovici, ca un făcut, de data aceasta nu luase parte la plimbarea colectivă şi nimeni nu-l mai văzuse încă de dimineaţă. Voi menţiona de asemenea că Varvara Petrovna, primind în conacul ei grupul de musafiri, se întorsese împreună cu ei în oraş (în aceeaşi trăsură cu Iulia Mihailovna), cu scopul de a lua parte negreşit la ultima şedinţă a comitetului de organizare a serbării de a doua zi. E de presupus că veştile lui Leamşin, privindu-l pe Stepan Trofimovici, fură de natură s-o intereseze, ba chiar s-o şi turbure.

Sancţionarea lui Andrei Antonovici începu imediat. Vai, el o simţi din prima ochire aruncată pe chipul superbei sale soţii. Cu un aer degajat, cu un zîmbet fermecător pe buze, ea se apropie repede de Stepan Trofimovici, îi întinse mîna elegant înmănuşată şi-l copleşi cu cele mai amabile atenţii, ca şi cum n-ar fi avut o altă grijă în toată dimineaţa aceea, decît să-l vadă cît mai repede şi să-l copleşească cu atenţii, numai şi numai pentru faptul de a fi avut în sfîrşit fericirea să-l vadă în casa ei. Nici o aluzie la percheziţia din dimineaţa aceea ; ca şi cum nici nu s-ar fi cunoscut acest lucru. Nici un cuvînt adresat soţului ei, nici o privire spre dînsul, ca şi cum acesta nici n-ar fi fost prezent în sală. Mai mult, Stepan Trofimovici fu imediat şi autoritar confiscat şi dus în salonul ei, ca şi cum acesta n-ar fi avut nici un fel de explicaţii cu Lembke, sau în orice caz, chiar dacă ar fi avut, nu merită să le continue. Repet încă o dată : impresia mea este că, în cazul acesta, Iulia Mihailovna, cu toată alura ei de mondenitate aleasă, mai comise o greşeală. Contribui la aceasta şi Karmazinov (care participase şi el la excursie, răspunzînd invitaţiei speciale a Iuliei Mihailovna, şi făcînd în sfîrşit, în felul acesta, în mod indirect vizita mult aşteptată de Varvara Petrovna, care avu slăbiciunea să se arate încîntată). Chiar din uşă (el intrase ultimul) Karmazinov scoase o exclamaţie de bucurie văzîndu-l pe Stepan Trofimovici şi se repezi să-l îmbrăţişeze, întrerupînd-o chiar pe Iulia Mihailovna.

— Nu ne-am mai văzut de atîţia ani ! În sfîrşit... *Excellent ami !*

Se repezi să-l sărute şi bineînţeles îşi întinse obrazul. Zăpăcit Stepan Trofimovici se văzu nevoit să-l sărute.

— *Cher*, îmi spunea el în seara aceea, aducîndu-şi aminte de tot ce se întîmplase în decursul zilei, m-am gîndit la un moment dat care dintre noi este mai ticălos ? El, care mă îmbrăţişa pentru a mă umili, sau eu care îl detestam şi totuşi îl sărutam pe obraz, deşi puteam foarte bine să evit... Ptiu !

— Ei hai, spune, spune totul, sîsîi dulceag Karmazinov, ca şi cum Stepan Trofimovici ar fi putut aşa, dintr-o dată, să-i povestească toată viaţa din cei douăzeci şi cinci de ani trecuţi. Dar superficialitatea aceasta stupidă era în tonul „societăţii alese".

— Mi-aduc aminte că ne-am văzut ultima dată la Moscova, la masa oferită în cinstea lui Granovski şi că de atunci au trecut douăzeci şi patru de ani... începu foarte rezonabil (şi deci nu în tonul societăţii alese) Stepan Trofimovici.

— *Ce cher homme* *, îl întrerupse familiar şi cu glas ţipător Karmazinov, strîngîndu-i cu mîna umărul printr-un gest amical afectat, dar duceţi-ne mai repede la dumneavoastră, Iulia Mihailovna, să ia loc acolo şi să ne povestească totul.

— Şi cînd te gîndeşti că eu cu această faţă enervantă n-am fost niciodată în relaţii apropiate, continua să mi se plîngă Stepan Trofimovici tot atunci seara, tremurînd de ciudă. Eram aproape nişte imberbi, şi încă de pe atunci începusem să-l urăsc... la fel şi el pe mine, bineînţeles...

Salonul Iuliei Mihailovna se umplu repede de lume. Varvara Petrovna era deosebit de surescitată, deşi căuta să pară indiferentă, dar mi-a fost dat să surprind la ea două-trei priviri de ură îndreptate împotriva lui Karmazinov şi de mînie împotriva lui Stepan Trofimovici, de mînie anticipată, din gelozie, din dragoste : de s-ar fi întîmplat ca Stepan Trofimovici să fi dat cumva în gropi, îngăduindu-i lui Karmazinov să-l pună în încurcătură faţă de toţi, bănuiesc că ea n-ar fi ezitat să sară imediat şi să-l ia la palme. Uitai să spun că era acolo şi Liza, pe care n-am văzut-o niciodată mai veselă, mai radioasă şi mai fericită ca atunci. Bineînţeles, era de faţă şi Mavriki Nikolaevici. În mulţimea doamnelor tinere şi a tinerilor cam deşucheaţi, care formau suita obiş-

* Scumpul meu. (Fr.)

nuită a Iuliei Mihailovna şi în rîndurile cărora comportarea deşănţată se considera drept veselie, iar cinismul ieftin drept inteligenţă, remarcai şi două-trei chipuri noi: un polonez aflat în trecere, foarte băgăreţ şi linguşitor, un doctor neamţ oarecare, bătrîn voinic şi care rîdea mereu cu mare poftă şi glas suculent la glumele pe care le spunea el şi, în sfîrşit, un tînăr prinţişor din Petersburg, cu mişcări automatizate, cu aerul unui om de stat şi cu guler extrem de înalt. Se vedea însă că Iulia Mihailovna era mîndră de acest musafir şi chiar îngrijorată pentru ţinuta salonului ei...

— *Cher monsieur Karmazinoff,* începu Stepan Trofimovici aşezîndu-se într-o manieră epatantă pe divan şi sîsîind tot aşa de bine ca şi Karmazinov, *cher monsieur Karmazinoff*, viaţa unui om din timpurile noastre şi care posedă anumite convingeri ar putea să pară monotonă, chiar dacă s-ar întinde pe un interval de douăzeci şi cinci de ani...

Neamţul slobozi un hohot sacadat, aş zice un fel de nechezat, crezînd probabil că Stepan Trofimovici spusese ceva foarte amuzant. Acesta îl privi cu o mirare prefăcută, fără a produce însă asupra bătrînului vreun efect oarecare. Îl privi pe neamţ şi prinţişorul, întorcînd spre el tot gulerul şi arborîndu-şi *pince-nez*-ul, deşi fără prea mare curiozitate.

— ...Ar trebui să pară prea monotonă, repetă înadins Stepan Trofimovici, tărăgănînd cît se poate mai mult şi fără jenă fiecare cuvînt. Aşa a fost şi existenţa mea în decursul acestui sfert de veac, *et comme on trouve partout plus de moines que de raison* *, şi întrucît sînt absolut de acord cu aceasta, rezultă că în decursul acestui sfert de veac...

— *C'est charmant, les moines* **, şopti Iulia Mihailovna, întorcîndu-se spre Varvara Petrovna care şedea alături de dînsa.

Varvara Petrovna îi răspunse cu o privire plină de mîndrie. Karmazinov însă nu suportă succesul frazei franţuzeşti şi cu o voce stridentă se grăbi să-l întrerupă pe Stepan Trofimovici.

— În ce mă priveşte eu sînt în această privinţă liniştit şi iată de vreo şase ani stau permanent la Karlsruhe. Şi cînd, anul trecut, consiliul municipal a hotărît să construiască o

* Şi întrucît peste tot întîlneşti mai mulţi călugări, decît raţionea. (Fr.)

** E fermecător, călugări. (Fr.)

nouă conductă de canalizare, am simţit cu toată inima că această problemă de canalizare a municipiului Karlsruhe îmi este mai scumpă şi mai dragă decît toate problemele nepreţuitei mele patrii... pe tot intervalul aşa-ziselor reforme de aici

— Mă văd nevoit să vă exprim compasiunea mea, fie chiar şi împotriva vrerii inimii mele, suspină Stepan Trofimovici aplecîndu-şi semnificativ capul.

Iulia Mihailovna triumfa: conversaţia devenea şi profundă, şi cu tendinţă.

— O conductă pentru scurgerea impurităţilor? se informă cu glas tare doctorul.

— O conductă de canalizare, doctore, de canalizare, şi eu chiar i-am ajutat la întocmirea proiectului.

Doctorul hohoti tunător. Pilda lui o urmară şi alţii, dar rîzînd vizibil şi de el, ceea ce bătrînul nici nu observă, rămînînd foarte satisfăcut că toată lumea rîde.

— Permite-mi să nu fiu de acord cu dumneata, Karmazinov, se grăbi să intervină Iulia Mihailovna. Karlsruhe e altă chestiune, dar dumitale îţi place să mistifici şi de aceea nu te vom crede de data aceasta. Care dintre ruşi, dintre scriitori, a înfăţişat atîtea personaje reprezentative ale spiritului modern, a anticipat atîtea probleme de epocă relevînd tocmai acele aspecte contemporane, din care se poate forma ideea unui om de acţiune modern? Dumneata singurul, dumneata şi nimeni altul. În zadar vrei să ne asiguri de indiferenţa dumitale faţă de patrie şi de interesul grozav pentru reţeaua de canalizare din Karlsruhe! Ha, ha!

— Da, e adevărat, sîsîi Karmazinov, am reprezentat în personajul Pogojev toate defectele slavofililor, iar în chipul lui Nikodimov toate defectele occidentaliştilor...

— Ei, chiar *toate*, şopti discret Leamşin.

— Dar fac acest lucru oarecum în treacăt, tangenţial, numai ca să-mi omor cumva timpul agasant şi... să satisfac oarecum aceste pretenţii agasante ale compatrioţilor mei.

— Cunoaşteţi probabil, Stepan Trofimovici, continuă entuziasmată Iulia Mihailovna, că mîine vom avea nespusa plăcere de a asculta admirabile rînduri... una dintre cele mai recente şi mai subtile inspiraţii beletristice ale lui Semion Egorovici, care se intitulează *Merci*. Dumnealui declară în această bucată că de aci încolo nu va mai scrie, nu va mai

scrie pentru nimic în lume, chiar dacă îngerul din cer sau, mai bine zis, întreaga societate selectă l-ar implora să-şi schimbe hotărîrea. Într-un cuvînt, îşi depune condeiul pe masă pentru totdeauna, şi acest graţios *Merci* se adresează publicului cu titlu de recunoştinţă pentru acel entuziasm constant, cu care a recepţionat timp de atîţia ani truda sa neostoită în slujba ideei ruse cinstite.

Iulia Mihailovna trăia clipe de supremă voluptate.

— Aşa este, îmi voi lua rămas bun ; îmi voi rosti supremul *Merci* şi voi pleca ; şi acolo, la Karlsruhe... voi închide ochii, începu treptat să se înduioşeze Karmazinov.

Ca şi mulţi alţi scriitori mari de la noi (iar noi avem foarte mulţi scriitori mari), el nu rezista laudelor şi imediat se înduioşa, cu toate că era un om de spirit. Cred însă că aşa ceva este de iertat. Se spune că unul dintre Shakespeare-ii noştri ar fi trîntit pur şi simplu, într-o conversaţie particulară, că „noi, *oamenii mari*, nici n-am putea altfel" etc.

— Acolo, la Karlsruhe deci, îmi voi închide ochii. Nouă, oamenilor celebri, nu ne rămîne altceva de făcut, decît săvîrşindu-ne opera să închidem cît mai repede ochii, fără a rîvni la recompensă. La fel voi face şi eu.

— Lăsaţi-mi adresa şi voi veni la Karlsruhe să vă vizitez mormîntul, hohoti nestăpînit neamţul.

— Acum morţii sînt transportaţi şi pe calea ferată, zise pe neaşteptate unul dintre tinerii insignifianţi aflaţi de faţă.

Leamşin chelălăi de plăcere. Iulia Mihailovna se încruntă. Intră Nikolai Stavroghin.

— Închipuiţi-vă, mi s-a spus că aţi fost luat la poliţie ? zise el tare, adresîndu-se în primul rînd lui Stepan Trofimovici.

— Nu, n-a fost decît un caz *particular*, de ambiţie, glumi Stepan Trofimovici.

— Sper însă că faptul acesta nu va avea nici un fel de consecinţă defavorabilă în privinţa rugăminţii mele, interveni repede Iulia Mihailovna, nădăjduiesc că, în pofida acestei neplăceri regretabile, despre care n-am avut pînă acum nici o cunoştinţă, dumneata nu vei dezamăgi cele mai plăcute aşteptări şi nu ne vei lipsi de marea bucurie de a te asculta la matineul nostru literar.

— Nici nu ştiu ce să spun, eu... acum ..

— Vai, ce nefericită mă simt, Varvara Petrovna... şi închipuieşte-ţi, tocmai acum cînd ardeam de nerăbdare să cunosc

cît mai repede personal pe una dintre cele mai remarcabile şi independente inteligenţe ruseşti, şi iată că pe neaşteptate Stepan Trofimovici manifestă intenţia de a ne părăsi.

— Elogiul a fost rostit cu o voce atît de tare, încît eu n-ar fi trebuit să-l aud, răspică Stepan Trofimovici, dar nu-mi vine a crede că sărmana şi modesta mea persoană era atît de necesară pentru festivitatea dumneavoastră de mîine. Deşi, în ce mă priveşte...

— Ce înseamnă acest răsfăţ ! strigă Piotr Stepanovici intrînd vijelios în salon. De-abia reuşii să-l strunesc, şi deodată într-o singură dimineaţă, percheziţie, arestare, poliţaiul îl apucă de guler, iar acum, poftim, e înconjurat şi elogiat de doamne în salonul capului guberniei ! Cred că îi tresare acum fiecare oscior de plăcere ; nici n-a visat un asemenea recital. Să-l vezi numai cum începe acum să-i denunţe pe socialişti !

— Este exclus, Piotr Stepanovici. Socialismul e o idee prea măreaţă, ca să nu-şi dea seama de acest lucru tocmai Stepan Trofimovici, interveni energic Iulia Mihailovna.

— Ideea este măreaţă, dar slujitorii ei nu prea sînt întotdeauna nişte uriaşi, *et brisons là, mon cher* *, conchise Stepan Trofimovici, adresîndu-se fiului său şi ridicîndu-se cu eleganţă de pe fotoliu.

Dar aici interveni ceva cu totul imprevizibil. Von Lembke se afla de cîtva timp în salon, neobservat parcă de nimeni, deşi toată lumea văzuse cînd a intrat. Pornită pe atitudinea ei iniţială, Iulia Mihailovna continua să-l ignore. El luă loc lîngă uşă şi, cu un aer sumbru şi faţa severă, ascultă atent conversaţia. Surprinzînd aluziile la evenimentele din dimineaţa aceea, el deveni cam neliniştit, îl fixă la un moment dat pe prinţişor, surprins probabil de gulerul lui ţeapăn ieşit mult prea înainte ; apoi tresări parcă, auzind glasul şi văzîndu-l pe Piotr Stepanovici cum intră în salon şi, imediat după ce Stepan Trofimovici apucă să-şi rostească aforismul despre socialişti, se îndreptă spre dînsul, împingînd în drum pe Leamşin, care se dădu la o parte cu un gest de surprindere comică, frecîndu-se la umăr şi prefăcîndu-se că a fost izbit teribil.

— Destul ! zise von Lembke, apucîndu-l energic pe Stepan

* Şi cu aceasta să încheiem, dragul meu. (Fr.)

Trofimovici de braţ şi strîngîndu-l cu toată forţa. Acesta îl privi speriat. Destul, flibustierii timpurilor noastre au fost identificaţi. Nici un cuvînt mai mult. Măsurile au fost luate...

Vorbise tare, în auzul întregii asistenţe, şi ultimele cuvinte le rosti cu multă energie. Impresia produsă fu penibilă. Toată lumea simţi că ceva nu este în regulă. Observai cum Iulia Mihailovna păli brusc. Efectul produs culmină printr-o întîmplare stupidă. Anunţînd că toate măsurile au fost luate, Lembke făcu stînga împrejur şi dădu să iasă grăbit din încăpere, dar la al treilea pas se poticni de covor, cu greu reuşind să-şi recapete echilibrul şi să nu se lungească pe podea. Pentru un moment el se opri, privi locul de care se împiedicase, şi rosti tare: „Să fie schimbat", apoi dispăru pe uşă. Iulia Mihailovna alergă în urma lui. O dată cu plecarea ei se stîrni o mare larmă, în care era greu să înţelegi ceva. Se spunea că este „indispus", alţii susţineau că „este apucat". Alţii arătau cu degetul spre frunte; Leamşin, din colţ, îşi arboră două degete deasupra frunţii. Se făceau aluzii la nişte neînţelegeri familiare, bineînţeles, numai în şoaptă. Nimeni nu manifesta intenţia să plece, şi toată lumea rămăsese în aşteptare. Nu ştiu ce reuşi să facă Iulia Mihailovna, dar peste vreo cinci minute ea se întoarse silindu-se din răsputeri să pară liniştită. Răspunse evaziv că Andrei Antonovici e cam turburat, dar că nu e nimic grav, deoarece asemenea stări ar fi avut el şi în copilărie, că dumnealui ştie „mult mai bine" ce îi trebuia şi că serbarea de mîine, desigur, îl va înveseli. Apoi adresă cîteva cuvinte măgulitoare, şi numai de convenienţă, lui Stepan Trofimovici şi o invitaţie cu glasul mai ridicat membrilor comitetului să treacă imediat la deschiderea şedinţei. Şi abia atunci cei care nu făceau parte din comitet se dumeriră să se pregătească de plecare; dar întîmplările penibile din această zi fatală nu luaseră încă sfîrşit...

Chiar din clipa în care intrase Nikolai Vsevolodovici, observai că Liza îi aruncă o privire foarte atentă, fixîndu-l apoi astfel îndelung, atît de îndelung încît în cele din urmă atrase atenţia generală. Văzui de asemenea că la un moment dat Mavriki Nikolaevici se aplecă spre dînsa din spate, voind se pare să-i şoptească ceva, dar renunţă, îşi reluă poziţia dinainte, cu o privire vinovată. Suscită curiozitatea asistenţei şi Nikolai Vsevolodovici: avea faţa mai palidă decît de obicei, iar privirea extrem de distrată. Aruncînd întrebarea lui

Stepan Trofimovici în momentul intrării, el părea că îl şi uitase pe loc şi mă tem să nu greşesc, dar se pare că uitase s-o salute chiar şi pe gazdă. Spre Liza nu privise o singură dată măcar, nu pentru că n-ar fi vrut s-o facă, şi de aceea îmi îngădui să afirm că nici pe dînsa n-o observase. Cînd deodată, după tăcerea care se aşternuse un timp imediat după invitaţia Iuliei Mihailovna de a se proceda fără zăbavă la deschiderea ultimei şedinţe, răsună glasul Lizei pe un ton voit ridicat, adresîndu-se lui Nikolai Vsevolodovici.

— Nikolai Vsevolodovici, un oarecare căpitan, care se dă drept rudă a dumitale, frate al soţiei dumitale. cu numele de Lebeadkin, îmi adresează mereu scrisori necuviincioase în care se plînge împotriva dumitale, oferindu-mi să divulge nu ştiu ce secrete despre dumneata. Dacă este într-adevăr rudă cu dumneata, te rog să-i interzici să mă deranjeze şi scuteşte-mă de asemenea neplăceri.

O provocare teribilă răsună în aceste cuvinte şi toată lumea înţelese acest lucru. Acuzaţia era făţişă, deşi poate că şi pentru dînsa absolut neaşteptată. O făcuse aidoma omului care brusc şi-ar închide ochii şi s-ar arunca de pe acoperiş.

Răspunsul lui Nikolai Stavroghin fu şi mai uluitor.

În primul rînd păru cu totul ciudat că el nu se arătă de loc surprins şi o ascultă pe Liza cu cea mai calmă atenţie. Nici urmă de zăpăceală sau de mînie nu se observă pe chipul lui. Simplu, ferm, ba şi cu un aer foarte prevenitor, el răspunse la această întrebare fatală :

— Într-adevăr, am nefericirea să fiu rudă cu acest om. Sînt soţul surorii sale, născută Lebeadkina, de mai bine de cinci ani. Fiţi încredinţată că-i voi transmite somaţia dumneavoastră în timpul cel mai scurt şi garantez că de aci încolo el nu vă va mai deranja.

Niciodată nu voi putea uita spaima care se zugrăvi pe chipul Varvarei Petrovna. Cu un aer dement, ea se ridică de pe fotoliu şi îşi întinse în faţă mîna dreaptă, ca într-un gest de apărare. Nikolai Vsevolodovici se uită la ea, se uită la Liza, cuprinse apoi într-o privire întreaga asistenţă şi, zîmbind deodată cu un aer de nemărginit orgoliu, părăsi fără garbă încăperea. Toată lumea văzu cum Liza sări de pe divan, de îndată ce Nikolai Vsevolodovici se întoarse ca să plece şi schiţă vizibil o mişcare să alerge după dînsul, dar revenindu-şi imediat, se stăpîni şi părăsi şi dînsa salonul, la fel fără

a spune nimănui nici un cuvînt, fără a privi pe nimeni, bineînțeles însoțită de Mavriki Nikolaevici, care imediat se smulse din loc urmînd-o...

Nu cred că mai e necesar să amintesc de fierberea și discuțiile ce se iscară prin oraș în acea seară. Varvara Petrovna se încuie în casa ei din oraș, iar Nikolai Vsevolodovici, se zice, plecă direct la Skvoreșniki, fără să-și fi văzut mama. Stepan Trofimovici mă trimise spre seară la *„cette chère amie"* ca să-i obțin permisiunea de a o vizita, dar n-am fost primit. El era zguduit, plîngea. O asemenea căsătorie ! O asemenea căsătorie ! O asemenea grozăvie în familie, repeta el necontenit. Își aducea aminte totuși și de Karmazinov, făcîndu-l de trei parale. Se pregătea totodată cu multă energie și pentru matineul literar de a doua zi și, fire artistică !, o făcea în fața oglinzii, încercînd să-și reamintească toate calamburile și cuvintele de spirit adunate în decursul unei vieți întregi și notate într-un caiet special, ca să le folosească cu prilejul conferinței sale de a doua zi.

— Dragul meu, o fac în numele ideei măreție, îmi zicea el, probabil, ca o justificare. *Cher ami,* m-am urnit din locul meu pe care am lîncezit timp de douăzeci și cinci de ani, și iată-mă gata de drum, încotro, nu știu, dar am pornit...

PARTEA A TREIA

Capitolul întîi

FESTIVITATEA. PRIMA PARTE — MATINEUL

I

Festivitatea avu loc, în pofida tuturor nedumeririlor provocate de întîmplările „șpigulin" din ziua precedentă. Cred că nici chiar moartea lui Lembke, dacă acesta ar fi decedat peste noapte, n-ar fi împiedicat ținerea serbării în dimineața aceea, atîta importanță și semnificație deosebită atribuia Iulia Mihailovna acestui eveniment. Vai, pînă în ultimul minut ea continua să rămînă într-o orbire totală, nedîndu-și seama de starea de spirit care cuprinsese societatea. Nimeni, în cele din urmă, nu mai credea că această zi solemnă se va termina fără vreun scandal monstru, fără „deznodămînt", cum spuneau unii, frecîndu-și anticipat mîinile. E adevărat că mulți căutau să arboreze un aer posomorît și avertizat; dar, în general vorbind, grozav îi place rusului nostru orice dandana scandaloasă în societate. E adevărat, de asemenea, că exista la noi și ceva mult mai serios decît o simplă sete de scandal: o iritare generală, un fel de mînie nesățioasă; toată lumea părea scîrbită de tot și de toate. Se intronase un fel de cinism haotic general, un cinism în silă, forțat. Numai doamnele nu se lăsau dezorientate și numai într-o singură privință: rămîneau ferme în ura lor necruțătoare față de Iulia Mihailovna. Asupra acestui punct se reuniseră într-un concert unanim toate tendințele și curentele tagmei lor. Iar aceasta, sărmana, nu bănuia nimic; pînă în ultimul moment rămăsese convinsă că este „anturată" și că toată lumea continuă să-i fie „devotată pînă la fanatism".

Menţionai undeva că apăruseră la noi tot felul de indivizi. În vremuri tulburi de şovăială sau de tranziţie întotdeauna şi pretutindeni apar tot felul de indivizi. Nu mă refer la oamenii aşa-zişi „avansaţi" care se grăbesc întotdeauna să fie înaintea tuturor (preocuparea lor principală), deşi adesea cu scopul cel mai stupid, în orice caz însă cu un scop mai mult sau mai puţin precis. Nu despre aceştia este vorba, ci mă refer la canalii. În orice vremuri de tranziţie se ridică această pleavă ticăloasă, care există în orice societate şi nu numai lipsită de orice scop, dar neavînd nici cea mai palidă mijire de idee, ci doar purtînd în ea clocotul unui neastîmpăr şi al unei nerăbdări intense. Ei bine, drojdia aceasta, fără să-şi dea seama, aproape întotdeauna se lasă condusă de acel grup neînsemnat de „avansaţi", care acţionează cu un scop precis şi care dirijează tot gunoiul acesta unde-i convine, dacă nu este cumva el însuşi format numai de nişte idioţi sadea, cum de altfel se mai întîmplă în viaţă. N-auzim la noi spunîndu-se astăzi, cînd totul aparţine trecutului, că Piotr Stepanovici era condus de „Internaţională", la rîndul său Piotr Stepanovici o dirija pe Iulia Mihailovna, iar aceasta, la comanda lui, dirija tot felul de canalii? Cele mai cumpănite minţi de la noi se întreabă acum nedumerite: cum de nu şi-au dat seama atunci de ceea ce se întîmplă cu adevărat? În ce consta vremea noastră tulbure, de la ce anume şi spre ce anume urma să se treacă, nu ştiu, şi nimeni altul nu ştie, cred eu, afară poate de unii oaspeţi observatori din afară. Cert este că nişte personaje dubioase, de factură abjectă, căpătară brusc ascendent, începură să critice în public tot ce era sfînt, în timp ce înainte nici nu îndrăzneau să deschidă gura; iar oamenii de frunte, care pînă atunci deţineau întîietatea în chip atît de fericit, începură deodată să-i asculte în tăcere, ba unii dintre ei chiar să-i încurajeze, chicotind în modul cel mai ruşinos. Indivizi ca Leamşin, Teleatnikov, moşieri de teapa lui Tentetnikov, imberbi mărginiţi, cu ifose de urmaşi ai lui Radiscev, ovreiaşi cu zîmbetul trist şi arogant, exuberanţi călători în trecere şi izbucnind în rîs ca din senin, poeţi de tendinţă, veniţi din capitală, poeţi fără tendinţă şi fără talent, dar în bluză ţărănească şi cu cizme unse cu dohot în picioare, maiori şi colonei care îşi băteau joc de gradele lor absurde şi pentru o rublă în plus erau gata să-şi lepede săbiile şi să se facă conţopişti la calea ferată; generali dezertaţi în avocatură; intermediari evoluaţi, negustoraşi în curs

de evoluție, nenumărați seminariști, femei care se considerau personificarea problemei feminine, toată această adunătură căpătă brusc preponderență deplină, și asupra cui? Asupra clubului, asupra demnitarilor respectabili, asupra generalilor în proteze, asupra societății noastre inexpugnabile de doamne austere. Dacă și Varvara Petrovna, pînă în momentul catastrofei cu fiul ei, ajunsese să îndeplinească comisioanele acestei adunături ticăloase, cum să nu fie iertată sminteala de atunci a celorlalte Minerve ale noastre? Acum totul se aruncă, după cum spuneam, pe seama „Internaționalei". Ideea aceasta se înrădăcină într-atît, încît persoanelor sosite din alte părți să se intereseze de cele întîmplate li se relatau lucrurile în acest sens. Chiar și acum nu demult, consilierul de stat Kubrikov, în vîrstă de șaizeci și doi de ani, decorat cu ordinul Stanislav cu cordon, se prezentă din proprie inițiativă ca să destăinuie cu o voce tulburată că în decursul celor trei luni cît a stat la noi s-a aflat desigur sub influența „Internaționalei". Iar cînd fu invitat, cu tot respectul cuvenit vîrstei și meritelor sale, să dea o explicație mai satisfăcătoare, acesta, deși nu fu în stare să prezinte nici un fel de acte doveditoare sau să invoce vreun argument cît de cît plauzibil, afară de faptul că „o simțea prin toate fibrele ființei sale", rămase totuși ferm pe poziția acestei declarații, încît renunțară la audierea lui fără să-i mai ceară părerea.

Repet încă o dată. Rămăsese și la noi un grup infim de persoane prudente, care se ținură deoparte chiar de la început, ba se și izolară de tot încuindu-se în casă. Dar ce lacăt poate rezista în fața unei legi a firii? În familiile cele mai prudente cresc de obicei, ca și la alții, domnișoare dornice și ele să danseze. Și iată, deci, că pînă și aceste persoane serioase sfîrșiră toate prin a semna lista de subscripție în folosul institutoarelor. Iar balul proiectat promitea să fie atît de strălucitor și grandios, încît se povesteau minunății; circulau zvonuri cu o mulțime de amănunte senzaționale printre care figurau: prinți cu lornioane; zeci de supraveghetori pentru ordine — tot tineri cavaleri, unul și unul, cu funde pe umărul stîng; nu știu ce animatori celebri din Petersburg; faptul că și Karmazinov, în scopul măririi chetei, se învoise să-și citească opera *Merci*, îmbrăcat în veșmintele unei institutoare din gubernia noastră; un „cadril al literaturii" în travesti, fiecare costum reprezentînd un anumit curent li-

terar ; şi, în sfîrşit, că va dansa tot în travesti şi o oarecare „gîndire rusă cinstită", ceea ce prin însuşi faptul anunţării ca atare constituia o noutate nemaipomenită. Cum să nu subscrie omul ? Şi au subscris toţi.

II

Ziua festivă, potrivit programului, fusese împărţită în două : un matineu literar începînd de la amiază pînă la ora patru şi apoi balul, de la ora nouă pînă a doua zi dimineaţă. Ei bine, însuşi programul astfel conceput conţinea în el germenii dezordinii. În primul rînd, chiar de la început se acredita în public zvonul că imediat după matineul literar, sau chiar în timpul acestui matineu, dar într-o pauză anume prevăzută în acest scop, se va oferi participanţilor un dejun cu şampanie, bineînţeles, gratuit, inclus ca un punct în program. Preţul excesiv al biletului (trei ruble) contribuise mult la acreditarea acestui zvon. „Altfel ce rost ar fi avut să subscriu ? Se programează o serbare de douăzeci şi patru de ore, oamenilor li se va face foame, deci trebuie să le dai şi să mănînce", auzeai vorbindu-se peste tot. Trebuie să spun că însăşi Iulia Mihailovna fu aceea care dădu prilej să prindă aripi acest zvon dăunător, din cauza superficialităţii ei. Cu o lună înainte încă, entuziasmată la culme de formidabila ei iniţiativă, deschidea vorba despre proiectata serbare cu oricine se nimerea să iasă în calea ei, iar faptul că la această serbare se vor ţine toasturi se inserase chiar şi în paginile unui ziar din capitală. O încînta pe atunci nespus gîndul la aceste toasturi : voia personal să le proclame şi în aşteptarea evenimentului era mereu preocupată de redactarea lor. Toasturile urmau să explice deviza principală înscrisă pe steagul nostru (ce fel de steag ? pariez că biata femeie nici pînă la sfîrşit nu reuşi să şi-l imagineze), să apară în cadrul unor corespondenţe prin paginile ziarelor din capitală, să înduioşeze şi să încînte autorităţile de acolo şi apoi să se răspîndească prin toate guberniile provocînd uimire şi dorinţa de a o imita. Dar pentru rostirea toasturilor era necesar să existe şi cupe de şampanie, iar cum ştiut este că şampania nu se poate bea pe stomacul gol, în mod automat, ca de la sine, se impunea necesitatea unui dejun. Mai tîrziu, cînd

datorită eforturilor ei fu organizat un comitet şi se păşi mai serios la executarea programului, i se demonstră pe loc şi explicit că dacă se va da un dejun bietele institutoare se vor alege cu o nimica toată, oricît de frumoasă ar fi reţeta. Aşadar, se impunea următoarea alternativă : un ospăţ balthazarian şi toasturi, şi doar vreo nouăzeci de ruble ce vor mai rămîne pentru institutoare, sau realizarea unui beneficiu important în cadrul unei serbări, ca să zicem aşa, organizate mai mult de formă. Prin aceasta, comitetul încercase, de fapt, s-o sperie puţin, gîndindu-se totuşi la o a treia soluţie mai prudentă, de compromis, adică la o serbare destul de serioasă în toate privinţele, dar fără şampanie, încît să rezulte un beneficiu onorabil depăşind cu mult suma de nouăzeci de ruble. Iulia Mihailovna însă nu voi să accepte ; detesta media mic-burgheză şi hotărî pe loc, de vreme ce prima variantă nu era realizabilă, să adopte imediat şi integral extrema cealaltă, adică să se realizeze o colectă colosală care să provoace invidia tuturor guberniilor. „Ar trebui, în definitiv, să înţeleagă şi publicul, îşi încheie dînsa discursul înflăcărat rostit în sînul comitetului, că atingerea unor scopuri general umane este mai presus de orice satisfacţii trupeşti de moment ; că serbarea în fond nu este decît un mijloc de promovare a unei idei măreţe, şi de aceea lumea trebuie să se mulţumească cu un bal nemţesc, economicos, cu un gest simbolic, dacă nu ne putem dispensa chiar de loc de acest bal nesuferit", într-atît începuse deodată să-l urască. În cele din urmă, reuşiră s-o liniştească. Tocmai cu acest prilej se născu, de pildă, ideea salutară a unui „cadril al literaturii", ca şi celelalte propuneri de program estetic, care să înlocuiască satisfacţiile trupeşti. Tot atunci şi Karmazinov consimţi definitiv să-şi citească opera *Merci* (deoarece pînă atunci mereu răspundea cam în doi peri) şi prin lectura aceasta să extermine însăşi ideea hranei din minţile publicului nostru prea puţin temperat. În felul acesta balul îşi recăpăta caracterul dorit de solemnitate magnifică, deşi într-o manieră diferită de aceea cu care publicul era obişnuit. Iar ca să nu existe impresia că totul pluteşte prea mult în nori, hotărîră că la începutul balului se poate servi cîte un ceai cu lămîie şi cu fursecuri rotunjoare, apoi oranjadă şi limonadă, iar către sfîrşit şi îngheţată, dar atît şi nimic mai mult. Pentru persoanele însă care invariabil, întotdeauna şi pretutindeni sînt chinuite de foame şi, mai ales, de sete, să se organizeze în

fundul anfiladei de încăperi un bufet special de care se va ocupa Prohorîci (bucătarul-şef al clubului), de altfel sub cea mai strictă supraveghere a comitetului, şi care să servească la cerere tot ce ar pofti musafirii, dar contra plată, lucru în privinţa căruia să se pună un afiş special pe uşa saloanelor cu precizarea expresă că bufetul nu face parte din program. A doua zi dimineaţa însă hotărîră să nu se deschidă un asemenea bufet, ca să nu fie turburată partea literară, deşi bufetul s-ar fi aflat abia în a şasea încăpere de la salonul alb, în care Karmazinov acceptase să-şi citească opera *Merci*. Pare curios că acestui singur eveniment, adică lecturii operei *Merci*, comitetul îi acordase o importanţă atît de exagerată, şi nu numai comitetul ca atare, ci pînă şi spiritele cele mai practice dintre organizatori. Cît despre spiritele poetice, soţia mareşalului nobilimii, de pildă, îi declarase lui Karmazinov că imediat după matineu va porunci să se bată pe unul din pereţii salonului său alb o placă de marmură cu inscripţie de aur, pe care să se scrie că la data cutare din anul cutare, aci, pe acest loc, marele scriitor rus şi european, depunîndu-şi condeiul, a dat citire operei sale *Merci* şi în felul acesta pentru prima oară îşi lua rămas bun de la publicul rus în persoana reprezentanţilor oraşului nostru şi că această inscripţie va fi citită chiar de cei prezenţi la bal, adică numai la cinci ore după ce va fi fost citită *Merci*. Cunosc din surse foarte sigure că tocmai Karmazinov a fost acela care a cerut ca în cursul dimineţii să nu existe nici un fel de bufet, pînă nu isprăveşte el lectura, sub nici o formă, cu toate obiecţiunile unora dintre membrii comitetului că aşa ceva n-ar cadra de loc cu moravurile noastre.

Astfel se prezentau lucrurile cînd în oraş tot mai dăinuia credinţa într-un ospăţ balthazarian, adică a unui bufet oferit chiar de comitetul de organizare ; crezură pînă în ultima oră. Chiar şi domnişoarele visau o cantitate imensă de bomboane şi dulciuri şi încă ceva nemaipomenit. Toată lumea ştia că reţeta e colosală, că tot oraşul intenţionează să ia parte la serbare, că sosesc oameni de prin judeţe şi că nu mai ajung biletele. Se ştia, de asemenea, că pe lîngă sumele încasate din vînzarea biletelor se oferiseră şi contribuţii considerabile personale : Varvara Petrovna, de pildă, plătise pentru biletul ei trei sute de ruble şi dăruise pentru înfrumuseţarea sălii toate florile din sera ei. Soţia mareşalului nobilimii (membră în comitet) şi-a oferit în acest scop imensa ei casă plus ilumi-

natul ; clubul a pus la dispoziție orchestra și personalul de serviciu, cedîndu-l și pe Prohorîci pentru toată ziua. Se făcuseră și alte donații, deși nu atît de mari, încît se născu ideea de a se reduce prețul biletului de la trei ruble la două. Într-adevăr, comitetul se gîndi la început că pe un bilet de trei ruble nu vor veni domnișoarele și reflectase asupra propunerii de a se emite niște bilete de familie și anume fiecare familie să plătească numai pentru o singură domnișoară, iar celelalte domnișoare din aceeași familie, fie chiar și în număr de zece exemplare, să intre gratis. Dar toate aceste temeri se risipiră curînd : tocmai domnișoarele erau acelea care veniră în număr mare. Pînă și cei mai săraci funcționari își aduseră fetele, deși era limpede că dacă nu aveau fete domnișoare nici prin gînd nu le-ar fi trecut să subscrie. Un biet secretăraș se prezentă cu toate cele șapte fiice ale sale, fără a mai socoti pe soția și o nepoată, și fiecare din ele ținea în mînă cîte un bilet de intrare de trei ruble. Așadar, ne putem închipui ce revoluție se stîrnise în oraș ! Să ne gîndim numai la faptul că festivitatea, fiind împărțită în două reprize, a fost necesar ca fiecare reprezentantă a sexului feminin să-și procure două rînduri de toalete, una pentru matineul literar și una pentru balul de seară. Mulți din clasa mijlocie, cum s-a dovedit mai pe urmă, și-au amanetat pentru această zi tot ce aveau, inclusiv lenjeria de familie pînă la cearceafuri și în unele cazuri și la saltele, împrumutîndu-se de la ovreii noștri, care parcă anume în ultimii doi ani se înmulțiseră considerabil și numărul lor în orașul nostru creștea necontenit. Aproape toți funcționarii își luaseră avansuri din salarii, iar unii dintre moșieri își vînduseră vitele necesare muncii cîmpului, și toate acestea numai pentru a-și prezenta domnișoarele ca pe niște marchize, spre a nu fi ele mai prejos de celelalte. Splendoarea toaletelor a fost de data aceasta nemaivăzută prin locurile noastre. Cu vreo două săptămîni înainte încă, orașul fusese invadat de tot felul de anecdote privind viața intimă a unora, anecdote care imediat ajungeau la cunoștința curții Iuliei Mihailovna și dădeau prilej zeflemiștilor noștri să-și ascută limba în voie. Începuseră să circule în acest sens și caricaturi. Personal am văzut în albumul Iuliei Mihailovna cîteva desene de acest gen. Toate acestea ajungeau cu repeziciune la cunoștința caselor respective ; iată de ce, mi se pare, se iscă atîta ură prin familii față de Iulia Mihailovna în ultimele zile premergătoare ser-

bării. Astăzi toți se revoltă și, aducîndu-și aminte, scrîșnesc din dinți. Era limpede însă că dacă comitetul nu va reuși să satisfacă publicul sau va șchiopăta cumva balul, explozia de indignare va fi nemaipomenită. Iată de ce fiecare în sinea lui se aștepta să se ajungă la un scandal ; și de vreme ce scandalul era atît de așteptat, cum se putea să nu se producă ?

Exact la ora douăsprezece răsunară alămurile fanfarei. Făcînd parte din grupul de supraveghetori pentru menținerea ordinei, adică dintre cei doisprezece „tineri cavaleri cu fundă la umăr", am fost martor ocular la felul cum s-a început această zi de tristă amintire. În primul rînd, chiar de la început se iscă o îmbulzeală nemaipomenită la intrare. S-a întîmplat ca totul să meargă anapoda chiar din primul pas și toți se zăpăciră în frunte cu poliția de ordine. Nu învinuiesc publicul cel adevărat : capii familiilor nu numai că nu se înghesuiau și nu împingeau pe nimeni, cu toate gradele și titlurile lor, ci dimpotrivă se scandalizară, zice-se, încă din stradă, văzînd o atare îmbulzeală de lume, neobișnuită în orașul nostru, o mulțime tumultoasă care nu intra pur și simplu, ci lua intrarea prin asalt. Între timp trăsurile soseau necontenit și în cele din urmă blocară strada. Astăzi, cînd scriu aceste lucruri, am date incontestabile pentru a afirma că o parte din ticăloșimea orașului nostru a fost introdusă fără bilete de către Liputin și Leamșin, sau poate chiar și de altcineva din rîndul supraveghetorilor de ordine, cum eram și eu. În orice caz în sală apărură și niște persoane cu totul necunoscute, venite de prin județe și nu se mai știe de unde. Aceste brute, de îndată ce pășeau în sală (executînd parcă un consemn), se interesau aproape într-un glas unde-i bufetul și aflînd că nu există bufet, fără nici o jenă și cu o neobrăzare neobișnuită la noi pînă atunci, începeau să vocifereze. E adevărat că unii dintre ei veniseră beți. Alții, impresionați ca niște sălbatici de splendoarea saloanelor soției mareșalului, rămîneau un timp în tăcere privind cu gura căscată, întrucît nimic asemănător nu mai văzuseră pînă atunci. Salonul alb, o încăpere imensă, deși de o arhitectură arhaică, era într-adevăr superb : vast, cu ferestre mari în două rînduri suprapuse, cu plafonul ornat în ghips și poleit cu aur, cu balcoane sus, cu oglinzi imense între ferestre, încadrate în draperii roșii, cu statui de marmură prin diferite locuri (nu erau cine știe ce, dar erau totuși statui), cu mobilier greoi din epoca napoleoniană, albă cu dungi aurii și tapisată în

catifea roşie. În momentul pe care-l descriu, în fundul sălii se înălţa o estradă înaltă pentru cei care vor lua cuvîntul la matineul literar, iar tot restul sălii era plin de rînduri regulate de scaune cu intervale largi, ca într-un parter de teatru cu locuri destinate publicului. După primele minute de surprindere însă începură să plouă cele mai absurde întrebări şi pretenţii. „Poate că noi nici nu vrem să ascultăm lecturi literare... Noi am plătit bani... Publicul a fost înşelat... Noi sîntem stăpîni şi nu Lembke !..." Într-un cuvînt, ca şi cum fuseseră lăsaţi să intre numai pentru ca să facă scandal. Mi s-a întipărit bine în memorie mai ales o altercaţie în care s-a distins prinţişorul aflat în trecere şi care în dimineaţa din ajun fusese la Iulia Mihailovna, cel cu gulere tari înalte şi cu faţa de păpuşă de lemn. Şi el, la stăruitoarele ei rugăminţi, consimţi să facă parte din grupul de ordine cu fundă prinsă pe umărul stîng. Se dovedi însă că această figură mută de ceară şi pe resorturi ştia, dacă nu să vorbească, în orice caz să acţioneze în felul lui. Cînd un vlăjgan cu faţa ciupită de vărsat, un căpitan în rezervă, escortat de un grup întreg de derbedei, care se ţinea după el tot timpul, îl acostă, cerîndu-i să arate intrarea la bufet, prinţişorul făcu din ochi un semn discret plutonierului de poliţie. Ordinul fu imediat executat : cu toate protestele şi vociferările căpitanului beat, acesta fu scos afară din sală. Între timp începu să apară în cele din urmă şi „publicul adevărat" şi în trei şiruri lungi pătrunse în sală prin cele trei intervale dintre scaune. Elementele turbulente începură să se potolească, dar publicul, în general, chiar şi cel mai „curăţel", avea un aer nemulţumit, surprins ; iar unele dintre doamne păreau pur şi simplu speriate.

În sfîrşit, toată lumea fu plasată pe locurile respective ; încetă să mai cînte şi muzica. Începură să-şi sufle nasurile în batiste şi să se uite în jurul lor. Publicul aştepta cu un aer prea solemn, ceea ce întotdeauna constituie un semn rău. „Lembkii" nu apărură încă. Mătăsurile, catifelele ardeau în culorii vii, diamantele sclipeau din toate părţile ; prin aer plutiră miresme parfumate. Bărbaţii erau toţi în ţinută de gală de ordine la revere şi gît, iar bătrînii chiar şi în uniformă. Apăru în sfîrşit şi soţia mareşalului, însoţită de Liza. Niciodată n-a fost Liza mai orbitor de frumoasă ca în acea dimineaţă şi într-o toaletă atît de superbă. Avea părul coafat în bucle fermecătoare, ochii îi scînteiau, faţa îi radia de un zîmbet, de un zîmbet fericit. Produse incontestabil o impresie

puternică asupra tuturor ; toți o priveau cu interes și schimbau șoapte discrete. Unii susțineau că îl caută cu privirea pe Stavroghin, dar nici Stavroghin, nici Varvara Petrovna nu veniseră. N-am înțeles atunci ce era cu ea : de unde atîta fericire, bucurie, energie și forță se adunase în expresia chipului ei ? Gîndul la ceea ce îmi fusese dat să văd ieri și ceea ce vedeam acum mă făcu să rămîn pur și simplu perplex. Dar soții „Lembke" tot nu apăreau. Era o mare greșeală. Mai tîrziu am aflat că Iulia Mihailovna așteptase pînă în ultimul moment pe Piotr Stepanovici, fără de care în ultimul timp nu era în stare să facă nici un pas, deși în sinea ei n-ar fi vrut s-o recunoască. Menționez în paranteze că Piotr Stepanovici, în ajun, la ultima ședință a comitetului, depusese funda de supraveghetor, refuzînd să participe în această calitate, ceea ce o amărîse pe Iulia Mihailovna pînă la lacrimi. Spre surprinderea, iar mai apoi și spre cea mai mare nedumerire a ei (lucru asupra căruia anticipez), el dispăruse în acea dimineață și nu se prezentase nici la matineu, încît pînă seara nimeni nu-l mai văzu. În cele din urmă publicul începu să dea semne de nerăbdare. Nici pe estradă nu apărea nimeni. În rîndurile din spate se auziră aplauze ca la teatru. Bătrînii și cucoanele în vîrstă se încruntară : „acești Lembke prea o fac pe grozavii". Pînă și în rîndurile publicului select începu să circule șoapta că festivitatea s-ar putea într-adevăr să nu aibă loc, pentru că Lembke te pomenești că este realmente foarte bolnav etc. etc. Dar, grație Domnului, soții Lembke în sfîrșit își făcură apariția : el o conducea la braț ; mărturisesc că și eu personal mă cam îndoiam de venirea lor. Dar toate aserțiunile în această privință se dovediră imediat neîntemeiate și adevărul triumfă. Publicul părea că răsuflă ușurat. Lembke părea să aibă înfățișarea de om deplin sănătos, după cum mi-aduc aminte, întrucît, vă închipuiți doar, cîte priviri îl întîmpinară. Mai notez pentru a caracteriza atmosfera că, în general, erau prea puțini în rîndurile societății noastre selecte care să fi crezut cu adevărat că Lembke este în mod serios bolnav ; iar comportarea lui fusese considerată foarte normală, într-atît de normală, încît pînă și cazul de ieri dimineață petrecut în piață fusese primit cu aprobare. „Așa trebuia să se procedeze chiar de la început, ziceau demnitarii. Poți să-l faci pe filantropul cît vrei, tot la asta ajungi, fără să-ți dai seama că așa ceva este necesar chiar și pentru filantropia însăși", cel puțin așa se discuta la club. O singură vină

i se găsea, că prea mult se iuţise. „Lucrurile acestea trebuie făcute cu mai mult sînge rece ; ei, dar n-ai ce face, omul e încă fără experienţă", spuneau specialiştii. Cu aceeaşi aviditate se întoarseră privirile şi spre Iulia Mihailovna. Bineînţeles, nimeni n-ar avea dreptul să-mi pretindă mie, ca povestitor, prea multe amănunte precise în privinţa unui anumit punct : aci e vorba de o taină, e vorba de o femeie ; ştiu însă un lucru : în seara zilei aceleia, adică de ieri, Iulia Mihailovna intră în cabinetul lui Andrei Antonovici şi zăbovi acolo mult peste miezul nopţii. Andrei Antonovici fu iertat şi consolat. Soţii se înţeleseseră în toate, totul fusese uitat, şi la sfîrşitul explicaţiei, cînd Lembke se lăsă totuşi în genunchi în faţa ei, aducîndu-şi aminte cu groază despre episodul final din noaptea precedentă, mînuţa graţioasă iar apoi şi buzele soţiei îi stăviliră efuziunile înflăcărate şi discursul de pocăinţă al omului covîrşit de înduioşare şi delicat ca un cavaler. Toată lumea o vedea acum radiind de fericire. Păşea cu faţa deschisă, sigură de ea, îmbrăcată într-o rochie superbă. Părea că se află în culmea mulţumirii ; serbarea, scopul şi încununarea politicii sale, fusese realizată. Trecînd spre locurile lor, chiar în primul rînd din faţa estradei, soţii Lembke salutau şi răspundeau la plecăciuni, în dreapta şi în stînga. Imediat în jurul lor se formă un cerc. Soţia mareşalului nobilimii se ridică în picioare în întîmpinarea lor... Dar aci interveni o deficienţă deplorabilă : tam-nisam orchestra intonă un *„tusch"*, nu un marş oarecare, ci pur şi simplu un *„tusch"* de ospăţ, cum se obişnuia la noi la club, cînd la un banchet oficial se bea în sănătatea cuiva. Astăzi ştiu precis că figura aceasta era opera lui Leamşin care, în calitatea lui de supraveghetor de ordine, ceruse să se intoneze un *„tusch"*, chipurile în onoarea soţilor Lembke. El, bineînţeles, oricînd ar fi putut să se justifice că a făcut-o dintr-o prostie sau zel excesiv... Din păcate, eu nu ştiam încă pe atunci că ei nici nu-şi mai băteau capul în privinţa justificărilor, ci erau hotărîţi să-şi ducă la capăt tot planul chiar în aceeaşi zi. Dar lucrurile nu se opriră aici : în timp ce publicul rămăsese contrariat schimbînd priviri nedumerite sau zîmbete ironice, în fundul sălii şi pe balcoane răsunară strigăte de *ura*, tot parcă în onoarea soţilor Lembke. Nu erau voci prea multe, dar strigătele ţinură o bună bucată de vreme. Iulia Mihailovna se aprinse toată la faţă, ochii îi scînteiară. Lembke se opri în dreptul scaunului său şi întorcîndu-se în direcţia strigătelor cercetă cu o pri-

vire severă, impunătoare fundul sălii... Cei de lîngă el se grăbiră să se aşeze. Din nou observai cu teamă pe faţa lui acel zîmbet primejdios pe care-l avea ieri stînd în salonul soţiei sale şi privindu-l pe Stepan Trofimovici, înainte de a se apropia de el. Mi se păru că şi acum mijeşte pe faţa lui o expresie fatală şi, ceea ce era mai rău, întrucîtva comică, expresia omului care este gata să se sacrifice pentru realizarea scopurilor superioare ale soţiei sale... Iulia Mihailovna îmi făcu semn să mă apropii şi-mi şopti să alerg la Karmazinov şi să-l rog să înceapă. Dar chiar în clipa cînd mă întorsei să plec, se produse o altă mîrşăvie, dar mult mai urîtă decît prima. Pe estradă, spre care erau îndreptate în acea clipă toate privirile şi toate aşteptările şi unde nu se vedea decît o măsuţă cu un scaun în spatele ei, iar pe măsuţă un pahar de apă pe o tăviţă de argint, pe estrada aceasta goală apăru deodată silueta mătăhăloasă a căpitanului Lebeadkin în frac şi cu cravată albă. Rămăsei atît de uimit, încît nu-mi venea să-mi cred ochilor. Căpitanul păru intimidat şi se opri pentru un moment în fundul estradei. Deodată din public se auzi un strigăt : „Lebeadkin, tu eşti ?“ Mutra stupidă şi roşie a căpitanului (era complet beat) la auzul acestui strigăt răspunse cu un zîmbet larg şi tîmp. Îşi ridică mîna, îşi frecă fruntea, dădu din capul lui lăţos, ca şi cum s-ar fi hotărît brusc la orice, făcu doi paşi înainte şi deodată pufni în rîs, nu prea tare, dar chicotind prelung şi fericit, din care cauză corpul lui masiv şi gras începu să se zguduie caraghios, iar ochii şi aşa pierduţi în grăsime se ascunseră în fundul unor crăpături. La aceasta, aproape jumătate din asistenţă izbucni în rîs, iar vreo douăzeci de persoane începură să aplaude. Publicul serios schimba priviri posomorîte ; totul nu dură însă decît vreo jumătate de minut. Pe estradă apărură în fugă Liputin cu funda lui de supraveghetor şi doi servitori ; aceştia îl prinseră uşurel de braţe, iar Liputin îi şopti ceva. Căpitanul se încruntă şi mormăi : „Dacă-i aşa, mă rog“, dădu din mînă a lehamite, îşi întoarse spatele imens către public şi dispăru împreună cu cei care îl însoţeau. După o clipă Liputin se înfiinţă iar pe estradă. Avea pe buze cel mai mieros dintre zîmbetele lui dulcege de totdeauna, care aminteau de obicei gustul de oţet amestecat cu zahăr, iar în mîini ţinea o foaie de felul hîrtiei pentru scrisori. Cu paşi mărunţi şi repezi se apropie de rampă.

— Domnilor, se adresă el publicului, din cauza lipsei de supraveghere s-a întîmplat o defecţiune comică, care a şi fost

înlăturată ; eu însă luai asupră-mi însărcinarea de a prezenta cea mai respectuoasă rugăminte a unuia dintre versificatorii noştri localnici... Animat de o năzuinţă înaltă, plină de simţire umanitară... cu toată înfăţişarea sa... de acel scop, care ne-a reunit pe noi toţi... ca să ştergem de pe obrajii sărmanelor fete instruite din gubernia noastră lacrimile... acest domn, adică vreau să spun acest poet localnic... dorind să rămînă incognito... ar fi dorit mult ca versurile lui să fie citite înainte de începerea balului... adică, vreau să spun, a matineului literar. Cu toate că această poezie nu este prevăzută în program şi nu figurează... deoarece abia de o jumătate de oră ne-a parvenit *nouă*... (adică cui nouă? reproduc cuvînt cu cuvînt această prezentare confuză) dar noi considerăm că remarcabila naivitate a sentimentului, laolaltă cu remarcabila dispoziţie de haz a acestei poezii îngăduie să fie citită aici, adică nu ca ceva serios, ci ca ceva potrivit solemnităţii... Într-un cuvînt, la idee... Cu atît mai mult că nu sînt decît cîteva rînduri... Şi de aceea cer permisiunea publicului binevoitor.

— Citiţi-o ! zbieră un glas din fundul sălii.

— Aşadar, s-o citesc ?

— Citiţi, citiţi ! se auziră mai multe glasuri.

— O voi citi cu permisiunea publicului, îşi schimonosi faţa Liputin din nou, în acelaşi zîmbet mieros. Părea totuşi că nu prea îndrăzneşte, iar eu personal avui impresia că este şi emoţionat. Cu toată îndrăzneala care-i caracterizează, oamenii aceştia se şi poticnesc uneori, deşi seminaristul n-ar fi ezitat probabil, dar Liputin oricum aparţinea societăţii de altădată.

— Previn, adică am onoarea să previn că este vorba nu de un fel de odă, cum se scriau altădată pentru solemnităţi, ci aproape, ca să zic aşa, o glumă, dar pătrunsă de un sentiment incontestabil, îmbinat cu o veselie cochetă şi, ca să zic aşa, cu adevărul arhireal.

— Citeşte-o, citeşte-o !

Liputin despături foaia. Bineînţeles, nimeni nu mai apucă să-l oprească. De altfel, apăruse cu funda lui de veghetor la ordinea balului. Cu glas răsunător el recită :

— Institutoarei naţionale de pe aceste meleaguri, din partea unui poet, cu prilejul sărbătorii.

Salut, salut, institutoare.
Triumfă şi te bucură din plin !

Ție, o retrogradă, ori o george-sandistă,
Eu versul meu din inimă-ți închin !

— Păi, sînt versurile lui Lebeadkin ! Ale lui Lebeadkin, sigur ! răsunară cîteva glasuri. Se auziră rîsete și chiar aplauze, deși nu prea multe.

Te osenești să-nveți copii mucoși
Pe-abecedar cu slovă franțuzită,
Dar orișicui i-ai face azi ochi dulci,
Numai să-ți ceară mîna ofilită.

— Ura ! Ura !

Află că-n veacul nostru de reforme,
Nici un paracliser n-o să te ia.
***Împacă-te cu stropul tău** de soartă,*
Te-ntoarce la abecedar, frumoasa mea...

— Exact, exact, acesta este adevăratul realism, fără „strop", nici un pas !

Nu-ți face gînduri negre ! Astă seară,
Cînd petrecurăm la ospăț și-n dansuri,
Ți-am încropit cu toții mîndră zestre
Și mîine soarta n-o mai fi amară...

Tu, retrogradă, ori o george-sandistă,
Te bucură : ai zestre, domnișoară !
Scuipă pe tot, uită de orice chin —
Triumfă și te bucură din plin !

Mărturisesc, nu-mi venea să-mi cred urechilor. Era o impertinență crasă, atît de evidentă, încît nu încăpea nici un fel de scuză pentru Liputin, nici chiar scuza prostiei. Și de fapt Liputin nu era de loc un prost. Intenția era clară, cel puțin pentru mine : se grăbeau să provoace dezordine. Unele versuri din poezia asta idioată, ultimul, de pildă, era de așa natură, încît nici un fel de prostie nu ar fi îngăduit-o. Se pare că Liputin își dădea seama el însuși că luase prea mult asupra sa : ducîndu-și isprava la capăt, păru atît de năucit de propria-i îndrăzneală, încît nici nu se gîndi să plece de pe estradă, ci rămase pe loc, ca și cum ar fi vrut să mai adauge ceva. Crezuse probabil că efectul va fi cu totul altul ; dar

pînă şi grupul de gălăgioşi, care aplaudase în tot timpul farsei, tăcu brusc, uluit probabil şi el. Stupizenia cea mai mare era că mulţi dintre ei priviseră toată înscenarea asta cu multă emoţie, luînd-o drept o realitate, un adevăr tulburător în privinţa institutoarelor, drept o poezie cu tendinţă şi nu un pamflet. Dar natura deşănţată a versurilor îi surprinsese pînă şi pe ei. Cît despre restul publicului, întreaga sală rămăsese nu numai scandalizată, dar şi jignită, se pare. Cred că nu greşesc de loc, împărtăşindu-vă această impresie. Iulia Mihailovna spunea mai tîrziu că încă o clipă, şi ar fi leşinat. Unul dintre cei mai venerabili bătrînei şi-a luat la braţ bătrînica şi au părăsit amîndoi sala sub privirile îngrijorate ale publicului. Cine ştie, poate că exemplul lui ar fi fost urmat şi de alţii, dacă în clipa aceea n-ar fi apărut pe estradă însuşi Karmazinov, în frac, cu cravată albă şi cu un caiet în mînă. Iulia Mihailovna îl învălui într-o privire entuziasmată, ca pe un adevărat salvator... Mă repezii în dosul culiselor să-l caut pe Liputin.

— Intenţionat ai făcut-o ! îi zisei eu indignat, apucîndu-l de mînă.

— Nici prin gînd nu mi-ar fi trecut aşa ceva, se zgribuli el începînd să mintă şi prefăcîndu-se nenorocit, chiar atunci mi-au fost aduse aceste versuri şi am crezut că au haz...

— N-ai crezut dumneata aşa ceva. Nu-mi vine a crede că ai putea să consideri această mîzgălitură ordinară drept o glumă hazlie !

— Şi totuşi, aşa o consider.

— Pur şi simplu minţi, şi nici nu e adevărat că ţi s-au adus acum aceste versuri. Chiar dumneata le-ai compus împreună cu Lebeadkin, şi poate chiar ieri, anume ca să provoci scandal. În orice caz ultimul vers îţi aparţine, fără îndoială, ca şi versul cu paracliserul, de altfel. Cum se face că Lebeadkin a apărut îmbrăcat în frac ? Înseamnă că v-aţi înţeles ca el să le citească, şi aşa ar fi fost dacă nu s-ar fi îmbătat.

Liputin mă privi rece şi vanitos.

— Dar pe dumneata ce te privesc toate astea ? întrebă el deodată, cu un calm ciudat.

— Cum ce mă privesc ? Văd că şi dumneata porţi pe umăr această fundă... Unde este Piotr Stepanovici ?

— Nu ştiu ; pe aici, pe undeva, trebuie să fie ; dar de ce întrebi ?

— Pentru că văd prea limpede acum ce se întîmplă aici. E un complot împotriva Iuliei Mihailovna, pentru a compromite această zi...

Liputin mă privi pieziş.

— Dar ce te doare pe dumneata? zîmbi el, şi dînd din umeri îmi întoarse spatele.

Rămăsei locului încremenit. Toate bănuielile mele se adevereau. Şi cînd mă gîndesc că sperasem tot timpul să n-am dreptate! Ce trebuia să fac? Mă gîndii mai întîi să mă sfătuiesc cu Stepan Trofimovici, dar acesta stătea în faţa oglinzii, încercînd diferite surîsuri şi mereu aruncîndu-şi ochii pe foaia în care îşi făcuse diferite note. Urma să ia cuvîntul imediat după Karmazinov şi nu-i ardea de loc să stea de vorbă cu mine. Să alerg la Iulia Mihailovna? Era cam prea devreme: ca să fi înţeles avea nevoie de o lecţie mai aspră, care s-o vindece de convingerea ei nestrămutată că e „anturată" şi că toată lumea îi este „devotată pînă la fanatism". Nici nu m-ar fi crezut şi m-ar fi socotit un scrîntit. De altfel, ce ar mai fi putut să facă ea acum? „La urma urmelor, gîndii eu, într-adevăr, ce mă privesc pe mine toate astea, de ce mă amestec; îmi scot funda şi plec acasă, *de îndată ce va începe*". Chiar aşa mi-au şi zis *„de îndată ce va începe"*, ţin minte bine.

Dar era timpul să mă duc să-l ascult pe Karmazinov. Aruncîndu-mi ochii pentru ultima dată prin culise observai că mişună pe-acolo tot felul de indivizi absolut străini, printre care şi femei, într-un du-te-vino necontenit. „Culisele" acestea reprezentau un spaţiu destul de îngust, despărţit de privirile publicului printr-o perdea compactă şi comunicînd prin culoar cu celelalte încăperi. Aci îşi aşteptau rîndul şi cei care urmau să apară pe estradă. Dar m-a surprins în clipa aceea mai ales conferenţiarul, care trebuia probabil să apară imediat după Stepan Trofimovici. Era şi el, cred, un fel de profesor (nici astăzi nu ştiu exact cine este), demisionat de bună voie dintr-o instituţie de învăţămînt oarecare după o istorie cu turburări studenţeşti şi sosit nu se ştie pentru ce în oraşul nostru acum cîteva zile. Fusese şi el recomandat Iuliei Mihailovna care îl primise, firește, aproape cu veneraţie. Ştiu astăzi că n-o vizitase decît o singură dată, la o serată, şi că tot timpul rămăsese tăcut, zîmbind cu o expresie ambiguă la glumele şi tonul grupului care o înconjura pe Iulia Mihailovna şi produsese asupra tuturor o impresie neplăcută prin aerul lui

arogant şi în acelaşi timp susceptibilitatea lui bănuitoare. Îl invitase să conferenţieze însăşi Iulia Mihailovna. Acum se plimba dintr-un colţ în altul şi, aidoma lui Stepan Trofimovici, îşi şoptea ceva sub nas, dar nu privindu-se în oglindă, ci cu ochii în pămînt. Nu-şi potrivea nici un fel de zîmbete, deşi mereu surîdea cu o expresie răutăcioasă, crudă. Era limpede că nici cu acesta nu se putea sta de vorbă. Era mic de statură, în vîrstă de vreo patruzeci de ani, absolut chel, cu o bărbuţă căruntă, îmbrăcat destul de decent. Mai interesant era faptul că la fiecare mişcare de întoarcere pe loc el îşi ridica pumnul în sus, îl vîntura scurt şi energic deasupra capului şi-l abătea apoi brusc în jos, zdrobind parcă un inamic închipuit. Figura aceasta o repeta mereu şi invariabil. Simţii cum mă cuprinde frica. Plecai repede de acolo ca să-l ascult pe Karmazinov.

III

Atmosfera din sală nu promitea nimic bun. Ţin să subliniez : mă închin în faţa măreţiei unui geniu ; dar de ce aceşti domni, oamenii noştri de geniu, către sfîrşitul anilor glorioşi ai activităţii lor procedează uneori absolut ca nişte copilandri ? Ei, şi ce dacă eşti tu Karmazinov şi ţi-ai făcut apariţia umflîndu-te în pene cît cinci şambelani laolaltă ? E admisibil oare să reţii atenţia unui public ca al nostru asupra unui singur articol timp de o oră întreagă ? În general, am observat că poţi fi şi un arhigeniu, dar la un matineu literar nu poţi reţine nepedepsit atenţia asistenţei asupra persoanei tale mai mult de douăzeci de minute. Ce e drept, apariţia marelui geniu fu primită cu mult respect. Pînă şi cei mai pretenţioşi şi severi dintre bătrîni îşi manifestară aprobarea şi interesul, iar doamnele chiar şi un fel de entuziasm. Totuşi aplauzele răsunară scurt, cam răzleţite şi nu prea convinse. În schimb, în ultimele rînduri nu se mai auzi nici o neorînduială pînă în clipa cînd domnul Karmazinov începu să vorbească, şi nici chiar în acest moment nu interveni de faţt ceva grav, ci mai mult un fel de neînţelegere. Am amintit cu altă ocazie că avea un glas prea strident, întrucîtva feminin, şi o pronunţie aristocratică, cu un sîsîit cochet. N-apucă să rostească nici cîteva cuvinte cînd în sală cineva îşi îngădui să rîdă, un prostălău oarecare, probabil, lipsit de experienţa

vieții și neștiutor în ceea ce privea lumea mondenă, ba avînd poate și o predispoziție înnăscută de a rîde din te miri ce. Dar nici vorbă de vreo demonstrație oarecare ; dimpotrivă, pomenindu-se privit chiorîș și somat cu un sst ! poruncitor de cei din jurul lui, nerodul se potoli pe loc. Dar iată-l pe domnul Karmazinov anunțînd cu ton afectat și modulări cochete în glas că el „la început n-a vrut în ruptul capului să accepte să citească" (ce rost avea să mai anunțe așa ceva !). „Că există, adică, rînduri care izvorăsc direct din inimă încît nici n-ai cum să le exprimi în cuvinte și deci cu atît mai puțin asemenea lucruri sacre ar fi potrivite să fie înfățișate în public" (atunci de ce le înfățișa ?) ; cedînd însă unor rugăminți stăruitoare, le-a adus să le înfățișeze publicului și întrucît, mai ales, își depune condeiul pe masă pentru totdeauna, jurîndu-și să nu mai scrie nimic, treacă de la dînsul, a scris această ultimă operă ; și întrucît a jurat de asemeni să nu mai citească în public nimic și niciodată, fie, de data aceasta, își va citi acest ultim articol în fața publicului etetera etetera...

Dar hai, să zicem că asta încă n-ar fi nimic, cine nu cunoaște asemenea introduceri ale unui autor ? Deși mă gîndesc că față de gradul redus de cultură al publicului nostru și de starea de spirit a celor din ultimele rînduri toate astea comportau oarecare riscuri. Ce era mai simplu decît să fi citit o scurtă nuvelă, o schiță oarecare în genul acelora pe care le scrisese pînă atunci, adică deși cu fandoseli și manierisme, dar și cu oarecare spirit ? În felul acesta era totul salvat. Aș, ți-ai găsit ! Dădu drumul vorbăriei ! Dumnezeule mare, ce nu găseai aici ! Spun fără nici o ezitare, pînă și publicul din capitală n-ar fi rezistat, nu numai al nostru.. Închipuiți-vă aproape două coli de tipar întregi de peltea lungă și inutilă ; unde mai pui că domnul acesta și citea cu un aer de superioritate, ca o mare favoare pentru ascultători și îndurerat parcă de a fi trebuit să facă această concesie, încît pe bună dreptate publicul nostru avea cum să se simtă jignit. Tema... Dar cine ar fi putut să descifreze această temă ? Un fel de dare de seamă despre niște impresii, despre niște amintiri. Dar ce fel și care anume ? Oricît își încrețeau frunțile înțelepții din gubernia noastră în prima jumătate a cuvîntării, nimic nu reușiră să înțeleagă, încît restul timpului ascultară numai din politețe. E adevărat, se vorbea acolo mult despre

dragoste, despre dragostea unui geniu pentru nu se ştie ce persoană, dar, trebuie să mărturisesc, lucrul acesta suna cam penibil. Părea că nu prea cadrează cu silueta grăsună şi otova a scriitorului genial relatarea aceasta a momentului primei sale sărutări... Cel puţin aşa socot eu. Şi ceea ce era şi mai supărător, aceste sărutări se produceau oarecum într-alt fel decît la toţi oamenii. Pretutindeni creştea grozama (negreşit grozama sau altă asemenea iarbă oarecare, denumirea căreia n-o întîlneşti decît poate în tratatele de botanică). Cerul căpătase, negreşit, un colorit violaceu, pe care niciodată nimeni dintre simplii muritori nu-l observase, adică îl văzuseră cu toţii, desigur, dar nu se pricepuseră să-l observe, pe cînd „iată eu am ştiut să-l observ şi vi-l descriu acum vouă, proştilor, ca pe un lucru foarte obişnuit". Copacul sub care se aşezase perechea îndrăgostită era de o culoare negreşit portocalie sau aşa ceva. Şedeau ei undeva în Germania. Deodată îl zăriră pe Pompeius sau pe Cassius în ajunul bătăliei şi pe amîndoi îi străbătură fiorii reci ai entuziasmului. O ştimă ţipă în tufiş. Gluck începu deodată să cînte la vioară prin stufăriş. Melodia pe care o intonase era denumită *en toutes lettres* *, dar n-o cunoaşte nimeni şi, ca să afli despre ce este vorba, trebuia să cercetezi un dicţionar muzical. Între timp ceaţa se învolburase, într-atît se învolburase, într-atît se învolburase, încît semăna mai mult cu un milion de perne decît cu ceaţă. Şi deodată totul dispare şi marele geniu traversează în plină iarnă pe vreme de moină fluviul Volga. Două pagini şi jumătate de traversare, şi totuşi se prăbuşeşte printr-un ochi de gheaţă în apă. Geniul se îneacă, dar credeţi că s-a înecat ? Nici gînd ; toate astea i-au trebuit ca să arate cum, fiind gata să se înece definitiv şi să dispară sub apă, în faţa lui apăru deodată un crîmpei de gheaţă, un firicel de gheaţă cît un bob de mazăre, dar atît de pur şi atît de cristalin „ca o lacrimă îngheţată" şi cum în acest crîmpei de gheaţă se oglindi toată Germania sau, mai bine zis, cerul Germaniei amintindu-i, prin jocul iradiat al acestei imagini reflectate, acea lacrimă, care, „ţi-aduci aminte, s-a prelins din ochii tăi, cînd şedeam sub copacul acela de smarald, şi tu ai exclamat cuprinsă de bucurie : «Nu există crimă !» «Da, am zis şi eu

* În întregime. (Fr.)

printre lacrimi, dar dacă este aşa, atunci nu există nici oameni drepţi». Am izbucnit amîndoi în hohote de plîns şi ne-am despărţit pentru totdeauna". Ea a plecat undeva pe litoralul mării, el în nişte peşteri ; şi iată-l că începe să coboare, coboară şi coboară, timp de trei ani coboară sub turnul Suharev din Moscova şi deodată în adîncul pămîntului, în peşteră, vede o candelă, iar în faţa candelei un sihastru. Sihastrul se roagă. Geniul pătrunde pînă la ferestruica cu gratii şi deodată aude un suspin. Vă închipuiţi cumva că a suspinat sihastrul ? Nicidecum. Puţin îi pasă lui de sihastrul vostru ! Acest suspin pur şi simplu i-a amintit lui însuşi primul ei suspin, scos acum treizeci şi şapte de ani în urmă, cînd „ţi-aduci aminte, în Germania, şedeam sub copacul de culoarea agatului şi tu mi-ai spus : «Ce rost are dragostea ? Priveşte, în jurul nostru creşte umbra nopţii şi eu iubesc, dar cînd va înceta să crească umbra nopţii — voi înceta şi eu să iubesc». Aci iar se învolbură ceaţa, apăru Hoffman, şuieră din Chopin o ştimă şi deodată din ceaţă apăru, într-o cunună de lauri, deasupra acoperişurilor Romei, Ancus Martius [65]. Fiori de extaz ne-au străpuns spinările şi noi ne-am despărţit pentru totdeauna" etc. etc. Într-un cuvînt, poate că nu redau atît de exact tot conţinutul şi nici nu m-aş pricepe s-o fac, dar sensul poliloghiei sale era tocmai acesta. Şi, în sfîrşit, ce-o mai fi şi cu pasiunea aceasta scandaloasă a minţilor noastre luminate pentru calambururi într-un sens superior ! Un filozof european mare, un mare savant, un inventator, un truditor, un martir — toţi aceşti trudiţi ai cugetării şi împovăraţi ai făptuirilor sînt pentru marele nostru geniu rus un fel de bucătari în conacul lui. El este boierul, iar ei se prezintă în faţa lui cu bonetele albe în mînă şi-i aşteaptă poruncile. E adevărat, el surîde cu aere de superioritate şi cînd e vorba de Rusia şi cea mai mare plăcere a sa este să anunţe falimentul Rusiei sub toate raporturile faţă de marile spirite din Europa ; în ce priveşte însă propria-i persoană, o, aci situaţia este exact contrară ; el este acela care se-nalţă deasupra acestor spirite mari ale Europei ; toţi nu sînt decît un material bun pentru calambururile lui. Preia ideea cuiva, îi alătură antiteza ei şi calamburul este gata. Există crimă, nu există crimă ; nu există adevăr, nu există oameni drepţi ; ateism, darwinism, clopotele Moscovei... Dar, vai, el nu mai crede în clopotele Moscovei ; Roma, laurii... dar el nu crede nici în lauri... Adăogaţi şi un acces obligatoriu de tristeţe

byroniană, o schimă din Heine, ceva din Peciorin, şi tot aşa, dă-i şi dă-i înainte, se porni şuierînd maşina... „Dar puteţi să mă şi lăudaţi, desigur, puteţi, aşa ceva îmi place grozav ; v-am spus numai aşa că depun condeiul ; nici o grijă, vă mai plictisesc eu încă, şi de trei sute ori poate, veţi obosi citind..."

Bineînţeles că lectura nu se încheie chiar atît de bine ; mai rău era însă că tocmai de aici se şi porni totul. În sală demult se iscaseră şi se făceau tot mai auzite smiorcăieli, tîrşit de picioare, tuse, şi ce se mai poate auzi, cînd la un matineu literar autorul, oricine ar fi el, reţine atenţia publicului mai mult de douăzeci de minute. Dar genialul scriitor nu observa nimic. El continua să-şi debiteze poliloghia dulceagă şi sîsîită, făcînd abstracţie de public, încît toată lumea începu să schimbe priviri nedumerite. Deodată în rîndurile din fund se ridică un glas singuratic, dar răsunător :

— Doamne, ce prostii !

A fost o izbucnire involuntară şi, sînt convins, fără gînd de ostentaţie. Pur şi simplu, obosise omul. Dar domnul Karmazinov se opri, privi ironic spre public şi se formaliză pe neaşteptate, cu aerul unui demnitar jignit : Mi se pare că prea v-am plictisit, domnilor ?

Tocmai aici e vina lui, de a fi deschis primul vorba : provocînd în felul acesta un răspuns, oferise posibilitatea unor nemernici să deschidă gura şi, ca să zicem aşa, cu deplin drept, în timp ce, dacă s-ar fi abţinut, totul s-ar fi limitat la nişte smiorcăieli şi ar fi trecut cumva cu bine... S-o fi aşteptat omul la un ropot de aplauze ca răspuns la întrebarea lui ? Dar nu aplaudă nimeni ; dimpotrivă, toată lumea păru că se zgribuleşte speriată, şi nu se mişcă.

— N-aţi văzut niciodată pe Ancus Marcius, nu sînt decît vorbe goale, se auzi o voce enervată, aproape chinuită.

— Exact, interveni şi o altă voce, astăzi nu mai există vedenii, ci ştiinţe naturale. Documentaţi-vă în ştiinţele naturii.

— Domnilor, cel mai puţin m-am aşteptat la asemenea obiecţii, se arătă surprins Karmazinov.

Marele geniu se dezobişnuise, stînd mereu la Karlsruhe, de realităţile patriei.

— În secolul nostru e o ruşine să afirmi că universul se sprijină pe trei balene, turui deodată o domnişoară. Este absolut exclus, ca dumneata, Karmazinov, să fi coborît în

peșteră la schimnic. Și cine mai vorbește astăzi despre schimnici ?

— Domnilor, cel mai mult mă surprinde că toate acestea sînt spuse pe un ton serios. De altfel... de altfel, aveți perfectă dreptate. Nimeni nu respectă mai mult decît mine adevărul real...

Cu toate că zîmbea ironic, se vedea că era uluit. Chipul lui părea că spune : „Eu, doar, nu sînt așa cum vă închipuiți, eu sînt cu voi, lăudați-mă numai, lăudați-mă cît mai mult, cît mai mult, îmi place grozav să fiu lăudat..."

— Domnilor, strigă el în sfîrșit, profund atins, văd că sărmanul meu poem nu și-a găsit aici locul. De altfel, și mie mi se pare că n-am nimerit unde trebuie.

— A ochit în cioară, și a nimerit în vacă, zbieră cît îl ținea gura un guguman oarecare, beat probabil, și care desigur nu merita să i se dea nici o atenție.

E drept că se auzi și un rîset nepoliticos.

— În vacă ziceți ? reluă imediat Karmazinov. Glasul lui devenea tot mai strident. În ce privește ciorile și vacile îmi permit să mă abțin, domnilor. Port prea mult respect oricărui public, ca să-mi permit vreo comparație, cît de inocentă ar fi ; dar eu am crezut...

— Totuși, stimate domn, dumneata să nu-ți... strigă careva din ultimele rînduri.

— Dar eu am crezut că, depunîndu-mi condeiul și luîndu-mi bun rămas de la cititori, voi fi ascultat...

— Nu, nu, vrem să vă ascultăm, vrem, se auziră, prinzînd curaj în sfîrșit, cîteva glasuri din primele rînduri.

— Citiți mai departe, citiți ! se asociară și cîteva voci entuziaste de doamne, și în sfîrșit se înfiripă și un scurt ropot de aplauze, e adevărat foarte anemice și răzlețe.

Karmazinov zîmbi acru și dădu să se ridice de pe locul său.

— Crede-ne, Karmazinov, că toată lumea consideră drept o cinste... nu se abținu chiar și soția mareșalului nobilimii.

— Domnule Karmazinov, răsună deodată o voce tinerească din fundul sălii. Strigase un învățător foarte tînăr dintr-o școală medie județeană, un tînăr admirabil, cuminte și generos, recent venit la noi. Se ridicase de pe locul său. Domnule Karmazinov, dacă aș fi avut fericirea să iubesc în felul acesta, cum ne-ați descris, credeți-mă, n-aș fi făcut descrierea iubirii mele într-un articol destinat de a fi citit în public...

Tînărul se roşise ca racul.

— Domnilor, strigă Karmazinov, eu am terminat. Omit să mai citesc sfîrşitul şi mă îndepărtez. Îngăduiţi-mi totuşi să vă citesc numai şase rînduri cu care încheie. „Da, prietene cititor, adio ! începu el imediat să citească din manuscris şi fără să se mai aşeze. Adio, cititorule ; nici nu prea stărui în dorinţa mea de a ne despărţi prieteni : la ce bun să te mai deranjez, într-adevăr ? Ba, poţi să mă şi înjuri, o înjură-mă cît vrei, dacă aceasta îţi va face vreo plăcere. Ar fi mult mai bine însă dacă am uita unul de altul. Şi chiar dacă voi toţi, cititorii, v-aţi arăta deodată atît de buni încît, lăsîndu-vă în genunchi, m-aţi ruga cu lacrimi în ochi : «Scrie, o, mai scrie pentru noi, Karmazinov, pentru patrie, pentru urmaşi, pentru cununi de lauri», chiar şi atunci v-aş răspunde, bineînţeles mulţumindu-vă cu tot respectul : «Nu, dragii mei compatrioţi, ne-am ocupat destul unul de altul. *Merci !* E timpul să ne despărţim ! *Merci, merci, merci !*»"

Karmazinov se închină ceremonios şi, roşu ca racul, se retrase după culise.

— Dar nimeni nu se gîndeşte să stea în genunchi ; ce aberaţie !

— Dar şi ce orgoliu !

— E numai humor, încercă să-l corijeze careva mai avizat.

— Ba, să mă scuteşti de acest humor al dumitale.

— Totuşi e o neobrăzare, domnilor.

— Bine, cel puţin, că a terminat odată.

— Ce plictiseală e la ei aici !

Dar toate aceste exclamaţii ignorante în rîndurile din spate (deşi nu numai în cele din spate) au fost acoperite de aplauzele celeilalte părţi a publicului, care îl aclama pe Karmazinov cerînd să reapară pe scenă. Cîteva doamne, în frunte cu Iulia Mihailovna şi soţia mareşalului nobilimii, se îngrămădiră în faţa estradei. În mîinile Iuliei Mihailovna apăru o cunună de lauri superbi pe o pernuţă de catifea albă, încadrată într-o jerbă de trandafiri vii.

— Lauri ! rosti Karmazinov cu un surîs fin şi puţin maliţios. Eu, bineînţeles, sînt mişcat şi accept această cunună, pregătită dinainte, dar care n-a apucat încă să se veştejească, cu cel mai viu sentiment ; dar vă asigur, *mesdames*, am devenit brusc atît de realist, încît consider că în secolul nostru frunzele de lauri sînt mai la locul lor în mîinile unui bucătar priceput, decît în mîinile mele...

— Sigur, bucătarii sînt mai folositori, strigă acelaşi seminarist, care participase la „şedinţa" de la Virghinski.

Ordinea părea că se tulbură. Din multe rînduri lumea sări ca să vadă mai bine ceremonia oferirii cununii de lauri.

— Pentru chestia cu bucătarul sînt gata să adaug acum încă trei ruble, se auzi un alt glas ridicat, prea răsunător, voit răsunător.

— Şi eu.

— Şi eu.

— Dar cum se poate să n-aibă ei un bufet ?

— Domnilor, am fost traşi pe sfoară...

De altfel, trebuie să recunoaştem că toţi aceşti domni gălăgioşi se cam temeau încă vizibil de demnitarii prezenţi şi de poliţaiul care veghea în sală. Treptat, cam în vreo zece minute, toată lumea îşi reluă locurile, dar ordinea de la început nu se mai restabili. Şi iată, tocmai pe acest început de haos nimeri sărmanul nostru Stepan Trofimovici...

IV

Apucai totuşi să mă reped încă o dată în dosul culiselor ca să-l previn, extrem de tulburat, că după părerea mea totul s-a dus de rîpă şi ar face mai bine să nu apară pe scenă, ci imediat să plece acasă pretextînd o indispoziţie stomacală, fiind şi eu hotărît să-mi lepăd funda şi să plec împreună cu dînsul. Dădui de el tocmai cînd se îndrepta spre estradă ; se opri brusc, mă privi de sus, măsurîndu-mă din cap pînă-n picioare, şi îmi zise cu un aer solemn :

— Ce te face, domnule, să mă consideri capabil de asemenea mîrşăvie ?

A trebuit să mă retrag. Eram sigur că, aşa cum de două ori doi fac patru, fără catastrofă nu va scăpa de acolo. În timp ce stăteam deprimat la culme, în faţa mea apăru iar silueta fostului profesor, care urma să ia cuvîntul după Stepan Trofimovici şi care adineaori ridica mereu şi lăsa să se abată cu toată puterea pumnul. Ca şi atunci se plimba de colo pînă colo, concentrat şi murmurîndu-şi ceva sub nas, cu un zîmbet perfid, dar triumfător. Aproape fără nici un gînd (dracul m-a pus) mă apropiai şi de dînsul.

— Ştiţi, zisei eu, s-a văzut din nenumărate exemple că dacă lectorul reţine atenţia publicului mai mult de douăzeci minute, acesta nu-l mai ascultă. O jumătate de oră nici chiar o celebritate nu reuşeşte să se menţină...

El se opri brusc şi aproape tremură de jignire. O expresie de nemărginit orgoliu îi apăru pe faţă.

— N-aveţi nici o grijă, murmură el cu dispreţ şi porni mai departe.

În aceeaşi clipă se auzi din sală glasul lui Stepan Trofimovici.

„Dracu să vă ia pe voi toţi!" îmi zisei şi alergai în sală.

Stepan Trofimovici se aşeză în fotoliu, încă în plin vacarm. Rîndurile din faţă se pare că îl întîmpinară cu priviri ostile. (La club, în ultimul timp, încetaseră să-l mai agreeze şi nu i se arătau semnele de respect de altădată). Tot era bine că nu se auzeau fluierături. Un gînd ciudat mă stăpînea încă de ieri: că, negreşit, va fi fluierat îndată ce va apărea. De fapt, nici nu fusese observat dintr-o dată, din cauza dezordinei ce încă nu se potolise complet. La ce mai spera omul acesta, dacă şi faţă de Karmazinov procedară astfel? Stepan Trofimovici era palid; mai bine de zece ani nu mai apăruse în faţa publicului. După emoţia care-l cuprinsese şi întreaga lui înfăţişare, prea bine cunoscute mie, n-avui nici pic de îndoială că şi el însuşi consideră apariţia sa de acum pe estradă ca un moment deciziv al destinului său, în orice caz neapărat ceva în sensul acesta. Tocmai de asta mă temeam. Îmi era tare drag acest om. Dar cum m-am simţit eu cînd l-am văzut începîndu-şi cuvîntarea şi i-am auzit prima frază!

— Domnilor! rosti el deodată, decis parcă, să dea foc în urma lui la toate punţile, şi în acelaşi timp cu o voce aproape sugrumată. Domnilor, chiar în dimineaţa zilei acesteia am avut sub ochii mei pe masă una din foile clandestine împrăştiate recent aici şi pentru a suta oară mi-am pus întrebarea: „Care este misterul ei?"

Întreaga sală amuţi dintr-o dată, şi toate privirile se întoarseră către el, unele vădit speriate. N-am ce zice, se pricepea să suscite interesul de la primul cuvînt. Pînă şi din dosul culiselor se arătară cîteva capete; Liputin şi Leamşin păreau numai ochi şi urechi. Iulia Mihailovna îmi făcu iar semn cu mîna să mă apropii.

— Opriţi-l, orice s-ar întîmpla, opriţi-l! îmi şopti ea tulburată.

Dădui neputincios din umeri : mai putea fi oprit un om care se *decisese* ? Vai, îmi dădeam seama perfect de ceea ce se petrecea cu Stepan Trofimovici.

— Ehe, despre proclamaţii ! se auziră şoapte în rîndurile publicului.

Toată sala se încordă.

— Ei bine, domnilor, am dezlegat acest mister. Tot misterul efectului produs de ele constă în stupiditatea lor ! (Ochii lui scînteiară.) Da, domnilor, dacă ar fi fost o stupiditate premeditată, afişată dintr-un anumit calcul, o, desigur, ar fi fost ceva genial ! Dar se cuvine să fim drepţi şi să recunoaştem : ei n-au falsificat absolut nimic, nu găsim în ele nici o mistificare. Avem aci de-a face cu cea mai despuiată, cea mai naivă, cea mai rudimentară prostie, *c'est la bêtise dans son essence la plus pure, quelque chose comme un simple chimique* *. Dacă era spus într-un fel cît de cît inteligent, oricine ar fi văzut îndată toată sărăcia mizeră a acestei prostii reduse. Acum însă toţi se opresc cuprinşi de nedumerire ; nimănui nu-i vine să creadă că este posibilă o asemenea prostie primitivă. „Nu se poate să fie chiar numai atît şi nimic, nimic altceva", îşi spune în gînd fiecare şi caută dezlegarea secretului, vede în asta un mister, vrea să citească printre rînduri, şi iată deci că efectul e obţinut ! O, niciodată încă prostia n-a fost recompensată printr-o consacrare atît de triumfală, cu toate că de nenumărate ori o meritase... Fiindcă *en parenthèse* **, prostia cea mai crasă, ca şi geniul cel mai sublim, sînt deopotrivă de folositoare destinului omenirii...

— Calambururi din deceniul al patrulea ! se auzi un glas, de altfel foarte modest, dar suficient ca să provoace răsturnarea tuturor zăgazurilor ; se dezlănţui un vacarm nemaipomenit.

— Domnilor, ura ! Propun un toast pentru prostie ! strigă Stepan Trofimovici într-o frenezie totală, sfidînd întreaga sală.

Alergai la el ca pentru a-i turna un pahar de apă.

— Stepan Trofimovici, încetează, Iulia Mihailovna te imploră...

* E prostia în forma ei cea mai pură, ceva în genul unui element chimic. (Fr.)

** În treacăt fie zis. (Fr.)

— Ba, te rog, să încetezi dumneata şi să mă laşi în pace, tinere pierde-vară ! se răsti el la mine în auzul tuturor. Mă grăbii să dispar. *Messieurs* *, continuă el, ce rost are această tulburare, ce rost au strigătele de indignare pe care le aud ? Am venit cu ramura de măslin. Vă aduc cuvîntul definitiv pentru că în chestiunea aceasta eu am ultimul cuvînt şi vom ajunge la împăcare.

— Jos cu el ! strigau unii.

— Linişte, lăsaţi-l să vorbească, lăsaţi-l să spună ce are de spus, zbieră o altă parte a sălii.

Se agita mai ales tînărul învăţător, care îndrăznind o dată să deschidă gura părea că nu se mai poate opri.

— *Messieurs,* ultimul cuvînt în chestiunea aceasta este un cuvînt de iertare. Sînt un bătrîn care-mi închei viaţa, şi declar solemn, că spiritul vieţii adie ca şi înainte, aşa cum forţa cea vie n-a secat în tînăra generaţie. Entuziasmul tinereţii contemporane este la fel de pur şi luminos, cum era şi în zilele noastre. N-a survenit decît o singură schimbare : inversarea scopurilor, substituirea unei concepţii a frumosului prin alta ! Toată problema constă în a se şti dacă Shakespeare este superior unei perechi de cizme sau Rafael unui bidon de gaz.

— E un denunţ, murmurau unii.

— Întrebări compromiţătoare !

— *Agent-provocateur !* **

— Iar eu declar, ţipă Stepan Trofimovici într-un hal de surescitare ajunsă la paroxism, iar eu declar că Shakespeare şi Rafael sînt mai presus de dezrobirea ţăranilor, mai presus de naţionalitate, mai presus de socialism, mai presus de tînăra generaţie, mai presus de chimie, mai presus aproape de întreaga umanitate, pentru că ei sînt deja un rod, un rod real al întregii omeniri, şi poate chiar rodul cel mai perfect din cîte ar putea să existe ! O formă a frumuseţei deja atinsă, fără realizarea, fără de existenţa căreia poate că nici n-aş consimţi să trăiesc... O, Doamne ! îşi împreună el cu un plesnet palmele. Acum zece ani exact acelaşi lucru am strigat la Petersburg şi tot de pe estradă, rostind aceleaşi cuvinte şi şi la fel ca atunci ei n-au înţeles nimic, rîdeau şi fluierau,

* Domnilor. (Fr.)

** Agent-provocator ! (Fr.)

ca acum ; oameni mărginiţi, ce vă lipseşte ca să mă înţelegeţi ? Ştiţi voi oare, ştiţi voi oare că fără englezi mai poate trăi omenirea, şi fără Germania poate, fără omul nostru rus cu atît mai mult ar putea să trăiască, fără ştiinţă la fel, fără pîine la fel, numai fără frumuseţe nu poate, pentru că atunci nici n-ar avea ce face omul pe lumea aceasta ! Aici e tot misterul, aici e toată istoria ! Însăşi ştiinţa nu va putea dăinui un singur minut fără frumuseţe, vă daţi voi seama de asta, voi de acolo care rîdeţi, se va ticăloşi degenerînd în incultură crasă, nu va fi capabilă să născocească un simplu cui... Nu voi ceda ! urlă el într-un mod cu totul absurd în încheiere, izbind cu toată puterea cu pumnul în masă.

Dar în timp ce el ţipa fără rost şi fără legătură, se destrăma şi ordinea din sală. Mulţi săriră de pe locurile lor, unii se repeziră înainte, mai aproape de estradă. În general toate astea se petrecură cu mult mai repede decît decurge descrierea mea şi n-a fost timp să se ia nici o măsură. Sau poate că nici nu s-a voit o asemenea intervenţie.

— Vă vine uşor să vorbiţi, vouă, răzgîiaţilor, feciori de bani gata ! zbieră chiar în faţa estradei acelaşi seminarist, rînjindu-i cu plăcere drept în faţă lui Stepan Trofimovici.

Acesta îl observă şi sări chiar lîngă rampă :

— N-am fost eu acela care chiar acum am afirmat că entuziasmul tinerii generaţii este la fel de pur şi luminos cum a fost şi altădată, şi că ea piere greşind doar în formele frumosului ? ! Nu vă ajunge ? Şi dacă mai ţineţi seama de faptul că lucrul acesta îl afirmă un tată jignit, zdrobit, este posibil oare, o, minţi înguste ce sînteţi, este posibil oare ca cineva să se ridice mai presus în atitudinea imparţială şi obiectivă a acestui tată ? Ingraţilor... Nedrepţilor... De ce, de ce nu vreţi să ne împăcăm ? !...

Şi pe neaşteptate, el izbucni într-un plîns isteric. Îşi ştergea lacrimile cu degetele. Umerii şi pieptul lui tresăreau de hohote de plîns... Uitase cu totul pe ce lume se afla.

Publicul se alarmă peste măsură, aproape toată lumea sări de pe locuri. Sări cu repeziciune şi Iulia Mihailovna, îl prinse de braţ pe soţul ei, căutînd să-l ridice de pe fotoliu... Scandalul lua proporţii nemaipomenite.

— Stepan Trofimovici ! urlă fericit seminaristul. Aici prin oraş şi prin împrejurimi rătăceşte acum Fedka, ocnaşul, un evadat din ocnă. El jefuieşte şi de curînd a săvîrşit o nouă crimă. Daţi-mi voie să vă întreb : dacă acum cincisprezece

ani nu l-aţi fi predat ca recrut în armată pentru a vă achita o datorie la cărţi, adică, dacă nu l-aţi fi pierdut pur şi simplu la joc de cărţi, ar fi nimerit el la ocnă? Ar fi căsăpit el oamenii ca acum în lupta pentru existenţă? Ce aveţi de spus, domnule estet?

Renunţ să mai descriu scena care a urmat. În primul rînd, izbucni un ropot de aplauze asurzitoare. Nu aplauda toată lumea, poate că numai a cincea parte din asistenţă, dar cei care aplaudau o făceau într-un fel delirant. Restul publicului năvăli spre ieşire, întrucît însă partea de public care aplauda se înghesuia la rîndul ei, înaintînd spre estradă, se produse o învălmăşeală inimaginabilă. Doamnele scoteau ţipete, unele dintre domnişoare izbucniră în lacrimi şi se rugau să fie duse acasă. Lembke, stînd în picioare în dreptul scaunului său, privea mereu în juru-i cu nişte ochi sălbatici. Iulia Mihailovna se zăpăcise de tot, pentru prima oară de la începerea activităţii ei la noi. Cît priveşte pe Stepan Trofimovici, în primul moment el păru literalmente strivit de cuvintele seminaristului; dar imediat după aceea îşi înălţă ambele mîini, întinzîndu-le parcă deasupra publicului, şi urlă:

— Îmi scutur praful de pe picioare şi blestem... Am terminat... am terminat...

Şi smucindu-se din loc, alergă în dosul culiselor, agitîndu-şi ameninţător mîinile.

— A jignit societatea!... Să fie adus îndărăt! zbierau turbaţii.

Careva voi să se repeadă după el. Nimeni n-ar fi putut să-l oprească, cel puţin în clipa aceea, şi, deodată, catastrofa definitivă se abătu ca o bombă asupra adunării şi explodă în mijlocul ei: al treilea conferenţiar, maniacul care îşi agita mereu pumnul în dosul culiselor apăru brusc, venind în fugă pe scenă.

Avea înfăţişarea unui adevărat nebun. Cu un zîmbet larg şi triumfător, plin de sine şi încrezut peste măsură, îşi plimba privirea satisfăcută peste sala agitată, bucurîndu-se parcă de această dezordine. Nu-l contraria de loc faptul că trebuia să ia cuvîntul într-un asemenea vacarm, dimpotrivă, părea fericit. Era atît de evident acest lucru, încît dintr-o dată atrase asupra lui atenţia.

— Dar asta ce-o mai fi?! se auziră întrebări. Cine mai e şi ăsta? Sst! Să auzim ce vrea să spună?

— Domnilor! strigă din răsputeri maniacul, postîndu-se chiar la marginea rampei şi aproape cu un glas la fel de ţipător, feminin, ca al lui Karmazinov, dar fără sîsîitul aristocratic al acestuia. Domnilor, cu douăzeci de ani în urmă, în ajunul războiului cu juma-Europă, Rusia stătea sus ca un ideal în ochii tuturor consilierilor activi şi onorifici. Literatura era servitoarea cenzurii; prin universităţi se preda mărşăluirea; oastea fusese transformată în balet, iar poporul plătea impozite şi tăcea sub cnutul regimului iobăgist. Patriotismul se transformase în jumulirea de şperţuri de pe vii şi morţi. Cei care nu luau şperţuri erau consideraţi răzvrătiţi, pentru că tulburau armonia sistemului. Pădurile de mesteacăn erau defrişate ca mijloc auxiliar pentru menţinerea ordinei. Europa tremura... Dar niciodată Rusia, în decursul unui mileniu întreg de existenţă tembelă, n-a atins un asemenea grad de ruşine...

Oratorul îşi înalţă cu extaz pumnul şi, agitîndu-l cumplit deasupra capului, îl abătu brusc cu toată puterea asupra unui inamic închipuit, zdrobindu-l cu furie, să se aleagă praf din el. Un urlet asurzitor izbucni din toate părţile, o furtună de aplauze potopi imensa sală. Aplauda aproape jumătate din asistenţă; se înflăcăraseră pînă şi cei mai inocenţi: era hulită Rusia în mod public, în gura mare, cum să nu-i vină omului să urle de entuziasm?

— Aşa da! Aşa înţeleg şi eu! Ura! Aici nu mai e vorba de estetică!

Maniacul continuă cuprins de beţie:

— De atunci au trecut douăzeci de ani. Universităţile sînt deschise şi au crescut la număr. Mărşăluirea, muştruluirea e o legendă; numărul ofiţerilor este neîndestulător şi reclamă alte mii în completare. Căile ferate au înghiţit toate capitalurile şi au împînzit Rusia ca un păianjeniş, încît peste vreo cincisprezece ani poate că va avea omul într-adevăr posibilitatea să facă şi o călătorie undeva. Podurile nu ard decît ici-colo, iar oraşele ard reglementar, după o anumită ordine, pe rînd, în sezoanele de incendii. Instanţele judecătoreşti dau sentinţe solomoniene, iar juraţii iau şperţ exclusiv numai în cadrul luptei pentru existenţă, cînd sînt ameninţaţi să moară de foame. Iobagii s-au eliberat şi, în amintirea croielilor cu vergile, înghiţite de la foştii lor stăpîni moşieri, se croiesc acum unii pe alţii. Mări şi oceane de vodcă se consumă pen-

tru susținerea bugetului, iar la Novgorod în fața anticei și inutilei Sofii [66] s-a înălțat solemn un glob de bronz uriaș în comemorarea mileniului nostru de dezordine și prostie. Europa se încruntă și iar începe să se îngrijoreze... Cincisprezece ani de reforme ! Și totuși nicicînd Rusia, chiar și în cele mai caricaturale epoci ale tembelismului său, n-a atins...

Ultimele cuvinte nici nu se mai auziră din cauza urletului mulțimii. Se văzu cum el ridică iar mîna și lăsă cu forță încă o dată pumnul în jos. Entuziasmul depășise orice limită : lumea urla, bătea din palme, pînă și unele dintre doamne strigau : „Destul ! Nimic mai bun n-ai putea să ne mai spui !" Toți erau ca în delir. Oratorul își plimba deasupra capetelor privirea, topindu-se parcă în propriul lui triumf. Îl zării în fugă pe Lembke, cuprins de o tulburare nemaipomenită ; arăta cuiva nu se știe ce. Iulia Mihailovna, albă ca varul, demonstra ceva cu febrilitate prințișorului care se apropiase în fugă de dînsa... În această clipă un grup de vreo șase persoane cu funcții mai mult sau mai puțin oficiale se repezi din dosul culiselor pe estradă, îl înșfăcă pe orator și îl trîrî înapoi. Nu înțeleg cum putu el să scape de strînsoarea lor, dar se vede că reuși, pentru că apăru iar în capătul estradei lîngă rampă și apucă să mai strige din răsputeri, agitîndu-și pumnul :

— Dar niciodată Rusia n-a atins încă...

Aci însă fu iar înșfăcat și tras înapoi. Văzui cum vreo cincisprezece indivizi se repeziră în dosul culiselor ca să-l elibereze, dar nu sărind pe estradă, ci prin culoarul lateral, forțînd îngrăditura ușoară de scînduri care, cedînd presiunii, se prăbuși imediat... Văzui apoi, fără să-mi cred ochilor, că pe estradă apăru brusc de undeva studenta (ruda lui Virghinski) cu același sul sub braț, îmbrăcată în aceeași rochie, la fel de roșie la obraz, la fel de grăsuță, înconjurată de alte două-trei femei și de vreo doi-trei bărbați și însoțită de dușmanul ei de moarte, liceanul. Apucai chiar să aud fraza : „Domnilor, am sosit aici ca să vă aduc la cunoștință suferințele bieților studenți și să-i îndemn să protesteze..." Dar nu mai aveam timp, trebuia să fug. Îmi ascunsei funda în buzunar și prin culoare dosnice cunoscute ieșii din casă în stradă. În primul rînd mă îndreptai, bineînțeles, spre locuința lui Stepan Trofimovici.

Capitolul al doilea

SFÎRŞITUL SERBĂRII

I

Nu voi să mă primească. Se încuiase şi scria. La bătăile mele repetate şi la chemarea mea, îmi răspunse din dosul uşii :

— Dragul meu, am terminat totul, ce se mai poate cere de la mine ?

— N-ai terminat nimic, ci ai contribuit numai la acest dezastru total. Pentru numele lui Dumnezeu, lasă calambururile, Stepan Trofimovici, şi deschide. Trebuiesc luate măsuri ; s-ar putea să vină la dumneata şi să te insulte...

Mă consideram în drept să fiu faţă de el aspru şi sever. Mi-era teamă să nu întreprindă ceva şi mai nesăbuit. Dar, spre surprinderea mea, mă izbii de o fermitate neaşteptată :

— Atunci de ce ţii neapărat să iasă aşa, de parcă vrei dumneata să mă jigneşti primul ? Îţi mulţumesc pentru toate cele din trecut, dar repet încă o dată : am încheiat toate socotelile cu oamenii, cu cei buni şi cu cei răi. Scriu Dariei Pavlovna pe care o neglijasem atît de inadmisibil pînă acum. Mîine, dacă vrei, te rog să duci scrisoarea ; iar acum „*merci*".

— Stepan Trofimovici, te asigur că situaţia e mult mai gravă decît îţi închipui dumneata. Crezi cumva că ai zdrobit acolo pe careva ? N-ai zdrobit pe nimeni, ci te-ai zdrobit pe dumneata însuţi, ca pe o eprubetă goală de sticlă fină (o, am fost dur şi nepoliticos ; îmi aduc aminte cu amărăciune !). N-ai de ce să-i scrii Dariei Pavlovna... Şi ce te faci acum fără mine ? Ce soluţie concretă vezi ? Probabil că ţi s-a năzărit să mai întreprinzi ceva ? Vei suferi un nou eşec dacă ţi-a intrat în cap să mai încerci vreun pas...

El se ridică şi se apropie de uşă.

— Ai stat în mijlocul lor foarte puţin, dar te-ai şi molipsit de limbajul şi tonul lor, *Dieu vous pardonne, mon ami, et Dieu vous garde* *. Am observat însă întotdeauna la dum-

* Dumnezeu să te ierte, dragul meu, şi Dumnezeu să te păzească. (Fr.)

neata niște trăsături de bun-simț, și poate că îți mai revii, *après le temps* *, bineînțeles, așa cum se întîmplă cu noi toți, cu noi rușii. În ce privește observația dumitale referitoare la lipsa mea de simț practic îți voi reaminti o cugetare de a mea de multă vreme : că la noi în Rusia un număr imens de oameni nu fac altceva decît să se năpustească, găsind în asta o adevărată îndeletnicire, cu o înverșunare crescîndă și din ce în ce mai agasantă, ca muștele vara, împotriva lipsei de simț practic la alții, acuzînd-o la fiecare și la toți, dar excluzîndu-se bineînțeles pe ei înșiși. *Cher,* nu uita că sînt foarte tulburat și nu mă chinui. Încă o dată îți spun *merci* pentru tot și să ne despărțim de aci încolo, cum s-a despărțit Karmazinov de public, adică să uităm unul de altul, pe cît se poate cu mai multă generozitate. De fapt la el a fost o șiretenie tactică, această rugăminte stăruitoare de a fi uitat de foștii săi cititori ; *quant à moi* ** nu sînt atît de orgolios și mizez mai ales pe tinerețea inimii dumitale neprihănite : n-ai cum să ții minte mult timp pe un biet bătrîn inutil ! „Să trăiești mult", dragul meu prieten, cum mi-a urat Nastasia, rîndul trecut de ziua mea onomastică *(ces pauvres gens on quelque fois des mots charmants et pleins de philosophie* ***). Nu-ți doresc fericire multă, te va plictisi ; nu-ți doresc nici nenorociri ; după pilda filozofiei populare, repet pur și simplu : „Să trăiești mult" și caută să reușești să nu te plictisești prea mult ; această urare vană o adaug de la mine. Așadar, adio și adio în mod serios. Și nu mai sta în fața ușilor mele, pentru că nu-ți voi deschide.

Cu aceste cuvinte el se depărtă în interior și nu mai reușii să obțin nimic de la el. Cu toată „tulburarea" lui, vorbea lent, potolit, cu multă greutate, căutînd vizibil să mă convingă. Bineînțeles, îmi purta puțină pică și în mod indirect căuta să se răzbune pe mine, poate pentru chibitca de ieri și „podelele ce se desfăceau sub picioare". Lacrimile lui vărsate în mod public în dimineața aceea, cu toată speranța sa de victorie, îl situau, o știa și el prea bine, într-o poziție întrucîtva comică, și nu exista alt om care să fie zelos ca dînsul

* Cu timpul. (Fr.)

** În ce mă privește. (Fr.)

*** La oamenii aceștia de jos auzi uneori cuvinte admirabile pline de sens filozofic. (Fr.)

de frumusețea și austeritatea formelor în relațiile cu prietenii. O, nu-l acuz ! Dar această rigurozitate și tonul sarcastic, care dăinuiau la el, cu toate zguduirile din ultimul timp, avură darul să mă liniștească totuși : un om care a reușit să nu se schimbe aproape de loc după asemenea evenimente nu poate fi dispus desigur în acea clipă să facă cine știe ce gest necugetat sau tragic. Așa crezusem eu atunci și, Dumnezeule, cît de mult greșeam ! Pierdusem din vedere numeroase alte lucruri...

Anticipînd evenimentele, voi reproduce cîteva din primele rînduri ale scrisorii sale către Daria Pavlovna, care într-adevăr o primi chiar a doua zi.

„*Mon enfant*, mîna mea tremură, dar am încheiat totul. N-ai fost de față la ultima mea bătălie cu oamenii ; n-ai venit la acest matineu literar și bine ai făcut. Dar ți se va povesti că în Rusia noastră sărăcită de caractere s-a ridicat un om integru și, sfidînd amenințările cu moartea proferate împotriva lui din toate părțile, a spus acestor imbecili adevărul lor intim, adică faptul că sînt imbecili. *O, ce sont des pauvres petits vauriens et rien de plus, des petits imbéciles, voilà le mot !* * Sorții au fost aruncați ; plec din orașul acesta pentru totdeauna, și nu știu unde. Toți aceia pe care i-am iubit mă reneagă. Dar dumneata, dumneata, ființă pură și candidă, dumneata ființă blîndă, a cărei soartă era cît pe aci să se unească cu a mea, după vrerea unei inimi capricioase și despotice, dumneata care te uitai poate cu dispreț cum vărsam lacrimi lașe în ajunul căsătoriei noastre care n-a avut loc ; dumneata care nu se poate, oricine ai fi, să nu vezi în mine decît un personaj comic ; o, dumitale se adresează acest ultim strigăt al inimii mele, numai față de dumneata îmi îndeplinesc această ultimă și supremă datorie, numai față de dumneata ! N-aș putea să te las pentru totdeauna cu gîndul că am fost un nerod nerecunoscător, un necioplit și egoist, cum probabil afirmă în fața dumitale despre mine zi de zi o inimă nerecunoscătoare și crudă, pe care, vai, nu pot s-o uit..."

Și așa mai departe, și așa mai departe, în total patru pagini de format mare.

* Sînt niște sărmane secături și nimic altceva, niște proști, acesta e cuvîntul ! (Fr.)

Izbind, drept răspuns la „nu-ţi voi deschide", de trei ori în uşă cu pumnul şi strigînd în urma lui că astăzi chiar el va trimite, poate şi de trei ori, după mine pe Nastasia să mă cheme, dar că de data aceasta nici eu nu voi veni, am făcut calea întoarsă alergînd spre Iulia Mihailovna.

II

Aici mă pomenii martorul unei scene revoltătoare : sărmana femeie era păcălită în modul cel mai nerușinat şi ţinută în eroare în pofida oricărei evidenţe, iar eu n-aveam cum s-o ajut. Într-adevăr, ce i-aş fi putut spune ? Apucasem întrucîtva să-mi revin şi să-mi dau seama că nu dispuneam decît de nişte impresii, vagi presentimente şi bănuieli, şi nimic mai mult. O găsii scăldată în lacrimi, aproape într-o criză de nervi, tamponîndu-şi fruntea cu apă de colonie. În faţa ei stătea Piotr Stepanovici, care vorbea fără încetare, şi mai la o parte prinţul, într-o tăcere mută, de parcă avea lacăt la gură. Cu ochi înlăcrimaţi, bînd apă, cu sughiţuri şi exclamaţii, ea îi reproşa lui Piotr Stepanovici că „a renegat-o". M-a surprins din capul locului că tot insuccesul scandalos, toată ruşinea dimineţii aceleia, într-un cuvînt absolut totul, ea căuta să-l atribuie absenţei lui Piotr Stepanovici.

Iar la el observai o schimbare importantă : părea extrem de preocupat de ceva, şi aproape grav de tot. De obicei el niciodată nu se arăta serios, mereu rîdea, chiar şi cînd se supăra, iar momentele acestea de supărare erau la el foarte frecvente. O da, şi acum era mînios, vorbea brutal, neglijent, cu necaz şi nerăbdare. Încerca s-o asigure că avusese groaznice dureri de cap cu vărsături, în timp ce se afla în casa lui Gaganov, pe la care trecuse întîmplător dis-de-dimineaţă. Vai, sărmana femeie era încă atît de dornică să mai fie înşelată ! Chestiunea principală, care constituia subiectul discuţiei lor în momentul cînd am intrat era : să aibă sau să nu aibă loc balul, adică partea doua a festivităţii ? Iulia Mihailovna refuza categoric să apară la bal după „jignirile de adineaori", cu alte cuvinte, dorea din toate fibrele fiinţei sale să fie silită să meargă şi negreşit chiar de el, de Piotr Stepanovici. Se uita la el ca la un oracol, şi părea că, de i-ar veni lui în gînd

să plece imediat, ar cădea îndată şi ea bolnavă în pat. Dar el nu se grăbea să plece : avea neapărat nevoie să obţină prin orice mijloc ca balul să aibă loc astăzi şi ca Iulia Mihailovna să participe negreşit şi ea...

— Dar ce rost au lacrimile ! Vă trebuie neapărat o scenă ? Ca să daţi vina pe cineva ? Daţi-o pe mine, dar mai repede, pentru că timpul trece şi trebuie să vă hotărîţi. Nu ne-a mers cu matineul literar, vom reuşi cu balul. Iată, şi prinţul este de aceeaşi părere. Da, da, dacă nu era prinţul, nu ştiu ce s-ar mai fi întîmplat la voi acolo !

Prinţul, la început, se declară împotriva balului, adică împotriva apariţiei la bal a Iuliei Mihailovna (balul în orice caz trebuia să aibă loc), dar după două-trei asemenea referiri la părerea lui începu şi el treptat să mormăie ceva în semn de acord.

M-a surprins de asemenea şi tonul neobişnuit de nepoliticos al lui Piotr Stepanovici. O ! Resping cu indignare bîrfa josnică care se răspîndi mai tîrziu despre relaţiile dintre Iulia Mihailovna şi Piotr Stepanovici. Nimic de acest gen nu avusese loc şi era exclus să fie. Căpătase ascendent asupra ei numai prin tactica lui servilă de a-i încuraja din răsputeri, chiar de la început, visurile ei în care se vedea exercitînd asupra societăţii şi ministerului o anumită influenţă ; de a-i stimula planurile, ba şi de a i le făuri sugerîndu-i anumite idei ; şi toate astea, folosind cea mai grosolană linguşire, prinzînd-o în mrejele lui total şi făcîndu-se necesar ca aerul...

Cînd mă văzu, ea strigă cu ochii scînteietori :

— Poftim, întreabă-l pe dînsul, care tot timpul nu s-a depărtat de mine ca şi prinţul. Spune, nu este clar că toate acestea au fost rezultatul unui complot, unui complot perfid şi josnic, ca să-mi cauzeze cît mai mult rău mie şi lui Andrei Antonovici ? O, da, ei au fost înţeleşi ! Au procedat după un anumit plan. E un partid, un partid întreg !

— Mergeţi prea departe, ca de obicei. Veşnicele poeme din căpşorul dumneavoastră. De altfel, îmi pare bine de venirea domnului... (se prefăcu că-mi uitase numele) ca să-şi dea şi el părerea.

— Părerea mea, mă grăbii eu, concordă întru totul cu părerea Iuliei Mihailovna. Complotul e prea evident. Am adus aceste panglici, Iulia Mihailovna. Va avea sau nu va avea loc balul, e o chestiune care nu mă priveşte, desigur, întrucît

nu depinde de mine ; dar rolul meu de supraveghetor s-a sfîrşit. Iertaţi-mi această intervenţie, dar nu pot acţiona în detrimentul bunului simţ şi convingerii mele.

— Ai auzit, ai auzit ! plesni ea din palme.

— Aud şi iată ce vreau să-ţi spun dumitale, se întoarse el către mine, eu cred că voi toţi aţi înghiţit ceva, din care cauză sînteţi cu toţii cuprinşi de delir. După părerea mea, nu s-a produs nimic grav, absolut nimic din ceea ce nu s-ar fi întîmplat şi înainte şi ce nu s-ar putea întîmpla oricînd în oraşul acesta. Ce fel de complot ? S-au petrecut lucruri detestabile, ruşinos de stupide, dar unde vedeţi voi complotul ? Un complot împotriva Iuliei Mihailovna, împotriva ocrotitoarei lor, care îi răsfaţă şi le iartă toate şotiile ? Iulia Mihailovna ! Nu v-am bătut eu la cap o lună întreagă neîncetat ? Nu v-am prevenit ? Ce rost avea să adunăm gloata aceasta ? Ce rost avea să ne încurcăm cu atîta lume ? Ce rost, pentru ce ? Ca să reunim societatea, dar sînt ei capabili să se unească, gîndiţi-vă !

— Cînd m-ai prevenit ? Dimpotrivă, ai aprobat mereu, ba ai cerut chiar... Mărturisesc, sînt atît de surprinsă... Chiar dumneata ai fost acela care mi-ai prezentat o sumedenie de indivizi ciudaţi.

— Dimpotrivă, am obiectat totdeauna, şi n-am aprobat, de adus, e drept, i-am adus, dar abia cînd năvăliseră deja zeci de persoane la dumneavoastră şi numai în ultimul timp, ca să se constituie „cadrilul literaturii", n-aveam cum să ne dispensăm de mitocanii ăştia. Sînt totuşi gata să pariez că în dimineaţa aceasta cel puţin cîteva zeci de alţi asemenea mitocani au fost introduşi fără bilete în sală !

— Absolut sigur, confirmai eu.

— Ei vezi, începi să fii de acord şi dumneata. Aduceţi-vă aminte ce atmosferă domnea în ultimul timp în tot oraşul ! Un iureş furibund de indecenţă şi neobrăzare ; un scandal necontenit cu valuri de bîrfe şi zvonuri murdare, cu larma cea mai deşănţată. Şi cine i-a încurajat, mă rog ? Cine acoperea totul prin autoritatea ei ? Cine i-a derutat pe toţi ? Cine a iritat toată gloata aceasta ? În albumul dumneavoastră sînt doar reproduse toate secretele familiilor de pe-aici. N-aţi fost dumneavoastră aceea care îi mîngîiaţi pe cap pe toţi aceşti poeţi şi desenatori ai dumneavoastră ? Nu-i întindeaţi dumneavoastră lui Leamşin mînuţa să v-o sărute ? Dar semi-

naristul acela, nu l-a ofensat el în prezența dumneavoastră pe bătrînul consilier de stat, iar fiicelor sale nu le-a mînjit el rochiile cu cizmele lui unse cu dohot ? De ce vă miraţi că publicul vă este ostil ?

— Dar toate acestea au fost provocate de dumneata ! O, Doamne, Dumnezeule !

— Ba nu, eu v-am avertizat, ne-am certat chiar, auziţi, ne-am certat !

— Dumneata minţi cu nerușinare.

— Bineînțeles, ce vă costă să aruncaţi în mine cu asemenea cuvinte ! Aveţi nevoie acum de o victimă, ca să vă vărsaţi năduful pe cineva ; mă rog, descărcaţi-vă furia pe mine, am mai spus-o. Mă întorc la dumneata, domnule... (tot nu reușea să-şi aducă aminte de numele meu). Să enumerăm pe degete : eu afirm că afară de Liputin n-a existat nici un fel de complot, absolut de nici un fel ! Şi o voi demonstra ; dar să analizăm mai întîi cazul Liputin. El a apărut cu versurile dobitocului de Lebeadkin, şi ce înseamnă asta, un complot după părerea dumitale ? Dar ştii dumneata că Liputin e capabil să considere asta drept o simplă glumă şi încă foarte spirituală ? Că e convins, dar absolut convins că a făcut o surpriză foarte spirituală, s-a gîndit, pur şi simplu, să-i distreze şi să-i înveselească pe toţi, şi în primul rînd pe a lui patroană, Iulia Mihailovna, şi atîta tot ? Nu e de crezut ? Dar nu este şi acest lucru în tonul celor petrecute aici timp de o lună întreagă ? Şi dacă vreţi o spun pe şleau : sînt convins că în alte împrejurări probabil că ar fi trecut cu bine ! O glumă grosolană, hai să zicem prea tare, dar amuzantă, nu-i aşa că a fost amuzantă ?

— Cum ? ! Dumneata consideri că ceea ce a făcut Liputin a fost spiritual ? strigă în culmea indignării Iulia Mihailovna. O asemenea stupiditate, asemenea lipsă de tact, asemenea josnicie, ticăloşie, totul premeditat, văd eu că o spui înadins ! Înseamnă că şi dumneata ai complotat împreună cu ei !

— Negreşit şi bineînţeles stăteam în spatele lor ascuns şi manevram întreaga maşinărie ! Păi, dacă aş fi luat parte eu la un complot — vă rog să înţelegeţi acest lucru ! — nu s-ar fi rezumat la un singur om, la Liputin ! Din cele ce spuneţi dumneavoastră acum, ar reieşi nici mai mult, nici mai puţin că m-am înţeles şi cu taică-meu ca să provoace înadins un asemenea scandal ? Dar cine e de vină că tai-

că-meu a fost admis să ia cuvîntul ? Vă aduceţi aminte, cine vă spunea nu, chiar ieri, ieri ?

— *Oh, hier il avait tant d'esprit* *, contam atît de mult pe dînsul şi e atît de manierat : credeam că el şi Karmazinov... şi, poftim !

— Tocmai, poftim. Şi cu tot *tant d'esprit*-ul lui taică-meu, a făcut-o boacănă, şi dacă aş fi ştiut dinainte că se va întîmpla aşa, întrucît ziceţi că fac parte din acest complot neîndoielnic împotriva festivităţii dumneavoastră, n-aş fi căutat nicidecum să vă conving să nu-i daţi drumul caprei în grădină, nu-i aşa ? Şi totuşi chiar eu şi încă ieri v-am sfătuit că nu, pentru că presimţeam parcă ceva. Bineînţeles, nu se poate prevedea totul, nu era chip : nici el singur probabil nu ştia cu un minut înainte ce-i va ieşi din gură. Bătrîneii aceştia nervoşi parcă nici nu seamănă a oameni ! Mă gîndesc totuşi că se mai pot salva încă aparenţele, cît de cît măcar : trimiteţi mîine, spre satisfacţia publicului şi pentru a-i închide gura, pe calea administrativă şi cu toate onorurile, doi medici care să se informeze de starea sănătăţii sale ; ba s-ar putea face acest lucru chiar şi astăzi, şi să-l ducă direct la spital sub duşuri reci. Cel puţin toată lumea va rîde şi-şi va da seama că n-are de ce să se simtă jignită. Voi putea să anunţ acest lucru chiar astăzi la bal, în calitatea mea de fiu. Altceva e cu Karmazinov ; acesta a procedat ca un neghiob şi a ţinut publicul cu articolul lui o oră întreagă, ăsta era desigur în complot cu mine ! Hai să-i facem, adică, o poznă Iuliei Mihailovna !

— O, Karmazinov, *quelle honte* ** ! Îmi ardea obrazul de ruşine pentru publicul nostru !

— Ei bine, mie nu mi-ar fi fost atît de ruşine, ci i-aş fi făcut ceva lui Karmazinov. Oricum, publicul are dreptate. Dar cine e de vină pentru cazul Karmazinov ? Vi l-am vîrît eu pe gît cumva ? Am luat cumva parte la adorarea lui ? Dar dracu să-i ia ! Cu totul altceva e cu maniacul acela, al treilea, cel politic. Cu el, într-adevăr, am dat cu toţii greş, şi nu este numai complotul meu.

— Vai, nici nu mai pomeni, e groaznic, groaznic ! Aici e vina mea, numai a mea !

* O, ieri a fost atît de spiritual. (Fr.)
** Ce ruşine ! (Fr.)

— Bineînțeles, dar în cazul acesta mă văd în situația să vă dau eu deplină justificare. Cine e în stare să-i supravegheze pe toți ăștia, sincerii! De ei nici la Petersburg nu reușesc să se ferească. V-a fost recomandat doar; și încă ce recomandație! Veți fi de acord, cred, că acum sînteți pur și simplu obligată să apăreți la bal. E o chestiune foarte importantă, l-ați cooptat personal să ia cuvîntul la tribună. Sînteți obligată acum să declarați în mod public că nu vă solidarizați cu așa ceva, că individul se află pe mîinile poliției, și că ați fost în mod inexplicabil indusă în eroare. Trebuie să declarați cu indignare că ați căzut victima unui dement. Pentru că e un dement în toată puterea cuvîntului. În privința lui s-ar cădea să fie înaintat și un raport. Nu pot să sufăr pe indivizii ăștia care se reped să muște. Vorbesc și eu uneori poate lucruri și mai deocheate, dar n-o fac de la tribună. Toată lumea acum nu vorbește decît despre senator.

— Ce fel de senator? Cine vorbește despre senator?

— Vedeți, nici eu nu înțeleg ce se petrece. Dumneavoastră, Iulia Mihailovna, nu știți nimic despre un senator?

— Senator?

— Ca să vedeți, ei sînt convinși că a fost numit aici un senator, iar dumneavoastră sînteți transferați la Petersburg. Am auzit de la mulți.

— Am auzit și eu, confirmai la rîndul meu.

— Și cine o spune? se roși la față Iulia Mihailovna.

— Adică cine a spus-o primul? De unde să știu? Dar circulă zvonul. Mulțimea vorbește. Ieri mai ales s-a vorbit mult. Și toți par s-o spună cu foarte multă seriozitate, deși nu se poate înțelege nimic din spusele lor. Desigur, oamenii mai deștepți și mai pricepuți la astfel de lucruri se abțin, dar și dintr-ăștia unii au ciulit urechile.

— Ce mîrșăvie! Și... ce prostie!

— Uite, tocmai de aceea este cazul să vă prezentați la bal, ca să le demonstrați acest lucru acestor gugumani.

— Mărturisesc, încep să-mi dau seama și eu că sînt chiar obligată, dar... dacă mă așteaptă o altă rușine? Ce va fi dacă nu mai vine nimeni? Pentru că sînt convinsă că nu va veni nimeni, nimeni, nimeni!

— Ce judecată pripită! Cum să nu vină? Dar toaletele pregătite, dar costumele domnișoarelor? În cazul acesta da-

ţi-mi voie să-mi schimb părerea despre dumneavoastră ca femeie. Grozav mai cunoaşteţi oamenii!

— Soţia mareşalului nobilimii nu va veni, nu va veni!

— Dar, la urma urmelor, ce anume s-a întîmplat?! De ce să nu vină? strigă el cuprins de o nerăbdare mînioasă.

— Ne-am acoperit de ruşine, ne-am compromis, iată ce s-a întîmplat. Nu ştiu ce-a fost, dar ceea ce mi-a fost dat să văd şi să aud e de aşa natură încît mă împiedică absolut să apar acolo.

— Dar de ce? În definitiv, care este vina dumneavoastră? De ce vreţi neapărat să preluaţi toată răspunderea asupra dumneavoastră? Dar publicul însuşi nu poartă nici o vină, bătrîneii dumneavoastră, venerabilii dumneavoastră capi de familie? Ei trebuiau să-i reţină pe derbedei şi nemernici pentru că totul a fost provocat numai de derbedei şi de nemernici, iar în mod serios n-a fost nimic. În nici o societate şi nicăieri poliţia singură nu se poate descurca în asemenea cazuri. La noi fiecare pretinde, intrînd într-un loc public, să i se dea separat cîte un vardist ca să-l apere. Nici atîta nu pot înţelege: că societatea prin ea însăşi trebuie să se apere. Ce fac în asemenea cazuri la noi capii de familii, demnitarii, soţiile, fiicele? Tac şi se bosumflează. N-au nici măcar atîta spirit de iniţiativă obştească să pună la locul lor nişte golani.

— O da, este foarte adevărat! Tac, se bosumflă şi... se uită în jurul lor.

— Păi, dacă este adevărat, ar trebui s-o spuneţi în auzul tuturor, cu demnitate şi severitate. Tocmai ca să arătaţi că n-aţi fost înfrîntă. Şi tocmai acestor bătrînei şi mame. O, dumneavoastră veţi şti s-o faceţi, aveţi un dar adevărat, cînd vă este capul limpede. Îi grupaţi în jurul dumneavoastră şi le-o spuneţi verde în ochi. După aceea, o corespondenţă la *Golos* sau la *Birjevîie* [67]. Lăsaţi că mă ocup eu personal de această chestiune, aranjez eu totul. Bineînţeles cît mai multă atenţie la buget, să fie supravegheat; rugaţi-l pe prinţ, rugaţi-l pe dumnealui... Doar nu puteţi să ne lăsaţi, *monsieur*, cînd totul trebuie luat de la început. Şi, în sfîrşit, dumneavoastră veţi apărea la braţ cu Andrei Antonovici. Cum se simte Andrei Antonovici?

— O, cît de nedrept aţi fost, cît de greşit şi jignitor l-aţi judecat voi pe acest înger de om! strigă deodată Iulia Mihailovna, cuprinsă de un elan neaşteptat şi aproape cu lacrimi în glas, ducîndu-şi batista la ochi.

Piotr Stepanovici, în primul moment, se zăpăci de tot.

— Cum se poate, eu.. păi eu... întotdeauna...

— Niciodată, niciodată ! Dumneata niciodată nu-i dădeai dreptate !

— E greu de pătruns sufletul unei femei ! mormăi Piotr Stepanovici cu un zîmbet silit.

— Este omul cel mai drept, cel mai delicat, are un suflet de înger ! Este omul cel mai bun !

— Bine, dar în ce privește bunătatea... întotdeauna i-am recunoscut bunătatea...

— Niciodată ! Dar să lăsăm asta. Nu prea mă pricep să-l apăr. Adineauri iezuita aceea, soția mareșalului, nu pierdu prilejul să strecoare cîteva aluzii sarcastice despre cele întîmplate ieri.

— O, nu-i arde ei acum de aluzii în privința celor întîmplate ieri, abia poate face față grijilor de astăzi. Și de ce vă preocupă atîta că nu va veni la bal ? Bineînțeles că nu va veni, dacă a nimerit în asemenea scandal. Poate că n-are nici o vină și totuși și reputația ei e în joc ; nu se poate ca mînuțele ei să nu fie murdărite !

— Ce vrei să spui, nu înțeleg : cum, adică, mînuțele murdărite ? îl privi nedumerită Iulia Mihailovna.

— Bineînțeles nu pot afirma categoric, dar prin oraș circulă deja zvonuri că ea a fost aceea care le-a mijlocit.

— Poftim ? Ce le-a mijlocit ?

— Cum, nu știți nimic ! strigă el cu mirare perfect simulată. Întîlnirea între Stavroghin și Lizaveta Nikolaevna.

— Cum ? Ce vrei să spui ? strigarăm noi toți.

— Chiar nu știți nimic ? Ptiu ! E o întreagă tragicomedie ! Lizaveta Nikolaevna s-a mutat direct din cupeul mareșălesei în cupeul lui Stavroghin și a șters-o cu „acesta din urmă" la Skvoreșniki, ziua în amiaza mare. Acum o oră, nici chiar o oră n-a trecut.

Am rămas încremeniți. Bineînțeles, îl asaltarăm imediat cu întrebări, dar spre mirarea noastră nici el, cu toate că fusese din „întîmplare" martor ocular, nu mai știu să ne povestească nimic ca lumea. Cică totul s-ar fi petrecut astfel : cînd soția mareșalului nobilimii i-a adus pe Liza și pe Mavriki Nikolaevici de la „matineul literar" acasă la mama Lizei (mereu suferindă de picioare), în apropiere de casă, la vreo

douăzeci şi cinci de paşi distanţă, staţiona un cupeu. Liza a sărit din cupeul mareşălesei spre scara de intrare, dar imediat a schimbat direcţia şi a alergat spre acel cupeu ; portiera se deschisese şi apoi se închisese cu zgomot ; Liza strigase lui Mavriki Nikolaevici : „Cruţaţi-mă !", şi cupeul pornise imediat în goană mare spre Skvoreşniki. La întrebările noastre febrile : „A fost vreo înţelegere prealabilă ? Cine se afla în acel cupeu ?", Piotr Stepanovici declară că nu ştie nimic ; că au fost, desigur, înţeleşi în prealabil, dar că pe Stavroghin n-avusese timp să-l vadă dacă era sau nu în cupeu ; posibil să fi fost numai bătrînul valet Alexei Egorîci. La întrebarea : „Dar cum s-a întîmplat să fii de faţă ? Şi de unde ştii că au plecat la Skvoreşniki ?", el lămuri că faptul se petrecuse tocmai în momentul cînd el trecea pe acolo şi că, văzînd-o pe Liza, se apropiase în fugă de cupeu (şi totuşi nu văzuse cine se află în cupeu, deşi curiozitatea lui era arhicunoscută !), că Mavriki Nikolaevici nu numai că nu pornise să-i urmărească, dar nici nu încercase s-o oprească pe Liza, ba chiar o reţinuse cu mîna lui pe mareşăleasă, care se agita ţipînd în gura mare : „Fuge la Stavroghin, fuge la Stavroghin !" Aici îmi ieşii din fire şi-i strigai cu furie lui Piotr Stepanovici :

— Tu, nemernicule, tu ai aranjat toate astea ! De aceea ai lipsit toată dimineaţa. Tu l-ai ajutat pe Stavroghin, tu ai sosit în cupeu şi tot tu ai urcat-o... Tu, tu, tu ! Iulia Mihailovna, omul acesta este duşmanul dumneavoastră, vă duce la pierzanie ! Feriţi-vă !

Şi părăsii în fugă salonul, ieşind în stradă.

Nici pînă astăzi nu-mi dau seama şi mă gîndesc plin de mirare cum de i-am strigat lui toate acestea. Dar ghicisem perfect : totul se petrecuse aproape exact aşa cum îi spusesem, şi după cum se adeveri ulterior. Mai ales, prea bătător la ochi fusese acel procedeu fals prin care ne comunicase el ştirea. Nu ne relatase cazul imediat ce intrase în casă, cum era şi normal, drept cea mai uluitoare şi proaspătă ştire, ci se prefăcu a crede că noi îl ştim deja, ceea ce ar fi fost imposibil într-un termen atît de scurt. Şi chiar dacă am fi aflat, tot ar fi fost exclus să nu se pomenească nimic despre asta pînă ce n-a deschis el vorba. Era o minciună şi faptul că prin oraş circula deja „zvonuri" în privinţa mareşălesei, tot din cauză că timpul era prea scurt pentru aşa ceva. Iar în timp

ce ne povestea, el lăsă să i se vadă de vreo două ori un zîmbet perfid şi fluşturatic, taxîndu-ne probabil drept nişte proşti care s-au lăsat atît de uşor duşi de nas. Dar nu mai aveam timp de pierdut cu acest individ ; faptul în sine îmi părea verosimil şi plecai de la Iulia Mihailovna aproape înnebunit. Catastrofa mă lovise drept în inimă. Sufeream dureros pînă la lacrimi ; poate chiar şi plîngeam. Nu-mi dădeam seama ce-aş fi putut întreprinde. M-am dus la Stepan Trofimovici, dar în încăpăţînarea lui omul acesta revoltător iar nu-mi deschise. Nastasia mă asigură într-o şoaptă plină de veneraţie că s-a culcat să se odihnească, dar eu n-o crezui. Acasă la Liza reuşii să mai descos feciorii ; aceştia îmi confirmară fuga, dar altceva nu ştiau nimic. Casa era cuprinsă de nelinişte ; bătrîna Drozdova căzuse într-o serie de leşinuri ; Mavriki Nikolaevici veghea lîngă dînsa. Mi se păru imposibil să-l chem pe Mavriki Nikolaevici. Cu privire la Piotr Stepanovici, mi s-a răspuns că el în timpul din urmă venea des pe acolo, ba uneori şi de cîte două ori pe zi. Servitorii erau trişti şi vorbeau despre Liza cu un respect deosebit ; ţineau mult la dînsa. Că Liza apucase drumul pierzaniei, al pierzaniei definitive, n-aveam nici o îndoială, dar latura psihologică a cazului îmi era absolut de neînţeles, mai ales după scena de ieri dintre ea şi Stavroghin. Mi se păru odios să alerg prin oraş pentru a culege informaţii prin casele atît de pornite împotriva Lizei, unde probabil vestea se răspîndise ; de altfel consideram că şi pentru Liza ar fi fost umilitor. Ciudat însă că m-am dus la Daria Pavlovna, unde de fapt nici n-am fost primit (în casa Stavroghinilor începînd din ajun nu era primit nimeni) ; nici nu ştiu ce aş fi putut să-i spun şi cu ce scop m-am dus la ea ! De acolo o luai spre casa Filippov, la fratele ei. Şatov mă ascultă posomorît, în tăcere. Notez că îl găsii într-o stare neobişnuit de sumbră ; părea foarte îngîndurat şi mă şi ascultă în silă. Nu-mi spuse aproape nimic şi începu să se plimbe de colo pînă colo prin cameră, cu cizmele lui, şi mai greoi decît de obicei. Iar la plecare îmi strigă în urmă să trec pe la Liputin : „Acolo vei afla totul". Dar nu m-am mai dus la Liputin, ci m-am întors aproape de la jumătatea drumului iar la Şatov şi întredeschizînd uşa, fără să intru, i-am pus o întrebare laconică, fără nici o explicaţie : „O să te duci cumva astăzi la Maria Timofeevna ?" La care Şatov mă înjură şi trebuii să plec de la uşă. Notez

ca să nu uit că în seara aceea el s-a dus anume la Maria Timofeevna, pe care n-o văzuse de mult, tocmai în marginea orașului. O găsi într-o stare a sănătății și într-o dispoziție relativ bună, iar pe Lebeadkin beat mort, dormind pe divanul din prima cameră. Lucrul acesta s-a întîmplat exact la ora nouă. Așa mi-a relatat el a doua zi cînd m-am întîlnit cu el întîmplător pe stradă. Abia la ora zece mă hotărîi să mă duc la bal, dar nu în calitate de „tînăr responsabil pentru ordine" (de altfel și funda o lăsasem la Iulia Mihailovna), ci dintr-o dorință invincibilă să aflu ce mai e (fără să mai întreb) : cam ce se spune la noi în oraș despre toate aceste evenimente în general ? Pe de altă parte, aș fi vrut s-o văd cum apare acolo și pe Iulia Mihailovna, măcar de la distanță. Mă mustra conștiința că am plecat în felul acesta de la dînsa.

III

Toată noaptea aceasta cu evenimentele ei atît de absurde și cu „deznodămîntul" groaznic dinspre dimineață îmi apare și acum ca un coșmar oribil și reprezintă — cel puțin pentru mine — partea cea mai apăsătoare a cronicii mele. Deși întîrziat, apucai totuși să intru către sfîrșitul balului, atît de repede fusese dat ca el să se încheie. Trecuse de ora zece cînd ajunsei în casa mareșălesei unde același salon alb, în care avusese loc matineul literar, fusese aranjat ca să servească acum drept sală de dans și unde se presupunea că va fi prezent întregul oraș. Oricît de sceptic eram eu încă în dimineața aceea în privința reușitei acestui bal, totuși nu presimțisem întregul adevăr : înalta societate strălucea prin absența ei ; pînă și funcționarii cu grade ceva mai importante ignorară evenimentul, iar faptul acesta era îndeajuns de semnificativ. Cît privește doamnele și domnișoarele, socotelile de adineauri ale lui Piotr Stepanovici (acum evident perfide) se dovediră extrem de greșite : veniseră foarte puține : cam o doamnă la patru bărbați, și ce doamne ! „Niște" soții de subofițeri, tot felul de slujbași mărunți de la poștă și alte instituții, trei doctorițe cu fiicele, două-trei moșierese scăpătate, șapte fiice și o nepoată ale aceluiași secretar despre care am mai pomenit mai sus, soții de negustori, deci foarte departe de ceea ce se aștepta să vadă Iulia Mihailovna !

Pînă şi negustorii nu veniră nici pe jumătate la număr. Cît despre bărbaţi, cu toată absenţa în masă a nobilimii, numărul lor era totuşi destul de mare, dar produceau o impresie îndoielnică, ba chiar destul de suspectă. Bineînţeles, erau aici şi cîţiva ofiţeri foarte ponderaţi şi respectuoşi cu soţiile lor, cîţiva capi de familie docili, ca de exemplu acelaşi secretar, tată a opt fete. Întreagă această lume măruntă şi supusă se prezentă, ca să zicem aşa, „din obligaţie", cum s-a şi exprimat, de altfel, unul din aceşti domni. Pe de altă parte, numărul de persoane cu o comportare extrem de degajată şi mulţimea de indivizi pe care eu şi Piotr Stepanovici îi bănuisem mai adineauri ca fiind lăsaţi să intre fără bilete, părea să crească mai mult chiar decît în cursul dimineţii. Toţi aceştia se aciuiaseră deocamdată la bufet şi intrînd în salon se îndreptau direct acolo, ca într-un loc convenit dinainte. Cel puţin aceasta a fost impresia mea. Bufetul se afla în fund, la capătul anfiladei de încăperi, într-o sală încăpătoare, unde se instalase Prohorîci cu toate produsele ispititoare ale bucătăriei sale de la club şi cu o întreagă expoziţie de gustări şi băuturi. Observai aici cîţiva indivizi aproape în haine zdrenţuite, dubioşi în aceste veşminte absolut nepotrivite pentru bal, treziţi din beţie cu multă trudă şi pentru puţin timp, şi culeşi cine ştie de unde, străini de oraş. Ştiam că, potrivit ideii Iuliei Mihailovna, se intenţiona organizarea unui bal în spiritul cel mai democratic, „fără a se refuza accesul chiar şi tîrgoveţilor, dacă s-ar întîmpla ca vreunul din ei să-şi achite biletul". Aceste cuvinte putea să le pronunţe cu toată îndrăzneala în sînul comitetului ei, fiind deplin convinsă că nimeni dintre tîrgoveţii oraşului nostru, în masa lor absolută nişte nevoiaşi, nu se va gîndi măcar să cumpere un bilet. Şi totuşi pentru mine era un mare semn de întrebare dacă aceşti surtucari posomorîţi şi aproape zdrenţuiţi puteau fi lăsaţi să intre cu tot democratismul comitetului. Cine i-a lăsat totuşi să intre şi cu ce scop ? Liputin şi Leamşin fuseseră scoşi din rîndul purtătorilor de funde (deşi erau de faţă la bal, ca participanţi la „cadrilul literaturii") ; dar locul lui Liputin, spre surprinderea mea, îl luase cunoştinţa noastră de dimineaţă, seminaristul care a contribuit cel mai mult la compromiterea „matineului" prin disputa lui cu Stepan Trofimovici, iar locul lui Leamşin îl luase însuşi Piotr Stepanovici ; la ce te mai puteai aştepta în cazul

acesta ? Căutai să fiu atent la ceea ce se vorbește. Unele păreri surprindeau prin absurditatea lor. Se afirma, de pildă, într-un cerc că toată istoria cu Stavroghin și Liza fusese aranjată de Iulia Mihailovna și că pentru acest lucru luase chiar și bani de la Stavroghin ; se preciza și suma. Unii susțineau că și festivitatea fusese organizată anume cu acest scop; de aceea nici nu venise aproape jumătate din oraș aflînd cum stă treaba, iar Lembke personal fusese atît de șocat, încît „i s-a tulburat creierul" și acum ea îl „poartă" așa nebun cum este. Peste tot se auzeau hohotele de rîs ale unor glasuri răgușite, sălbatice, denotînd o anumită stare de spirit. Toată lumea critica groaznic balul, iar pe Iulia Mihailovna o înjurau fără nici o jenă. În general, multă pălăvrăgeală incoerentă, explozivă și dură a unor oameni amețiți de băutură și turbulenți, încît era foarte greu să-și formeze cineva o impresie precisă. Tot aici, la bufet, se aciuiaseră și persoane pur și simplu dispuse să petreacă, ba erau și cîteva doamne din categoria acelora pe care nu le mai poți speria sau mira cu nimic, foarte amabile și vesele, în bună parte tot neveste de ofițeri cu bărbații lor. Acestea se așezaseră în jurul unor măsuțe separate în grupuri de cunoștințe și beau cu multă voie bună ceai. Bufetul se transformase într-o oază aproape pentru jumătate din publicul venit la bal. Și totuși, peste un timp oarecare, întreagă această masă urma să năvălească în sală ; mă cuprindea groaza cînd mă gîndeam la acest lucru.

Între timp în salonul alb, cu participarea prințului, se înjghebaseră trei cadrilașe anemice. Domnișoarele dansau, iar părinții se bucurau privindu-le. Dar și aici, multe din aceste persoane respectabile începuseră să chibzuiască cum să plece mai din timp, după ce își vor distra puțintel odraslele, fără să mai rămînă pînă cînd „se va începe". Toată lumea era pe deplin convinsă că negreșit trebuia „să înceapă" ceva. Mi-este foarte greu să descriu dispoziția Iuliei Mihailovna însăși. Nu intrai în vorbă cu ea, deși mă apropiai destul de mult de locul unde stătea. La plecăciunea mea în momentul intrării, ea nu răspunse, neobservîndu-mă (cu adevărat nu mă observase). Chipul ei arăta o dispoziție bolnăvicioasă, privirea îi era disprețuitoare și trufașă, dar neliniștită. Se forța vizibil într-un fel chinuitor să facă față momentului. De ce și pentru cine ? Ar fi trebuit să plece imediat și, mai ales, să-și ducă de acolo soțul, dar ea se încăpățîna să rămînă ! Chiar

după fața ei se putea observa că ochii „i se deschiseseră de tot" și că n-avea rost să mai aștepte. Nici nu-l chema lîngă dînsa pe Piotr Stepanovici (de altfel, și acesta se pare că o evita; l-am văzut la bufet, era foarte vesel). Iulia Mihailovna continua totuși să rămînă la bal și nu lăsa pe Andrei Antonovici să se depărteze de ea nici pentru o clipă. O, desigur, pînă în ultima clipă și cu cea mai sinceră indignare ea ar fi respins orice aluzie la starea sănătății lui, chiar și cu privire la momentele din dimineața aceea. Acum însă urma să se dumirească și în această privință. Cît despre mine, avui impresia, îndată ce îl zării, că Andrei Antonovici arată mult mai prost decît dimineața. Părea că se afla într-o stare de absență totală și că nu-și dădea seama unde se găsește. Brusc arunca uneori în jurul său cîte o privire neașteptat de severă, cum îl surprinsei de două ori uitîndu-se la mine, de pildă. La un moment dat încercă să spună ceva, cu glas tare, și nu-și mai termină vorba, speriindu-l aproape pe un umil funcționar bătrîn, care se pomenise lîngă el. Dar pînă și partea aceasta ordonată și modestă a publicului prezent în sala albă se ferea cu teamă de Iulia Mihailovna, aruncînd în același timp priviri foarte ciudate asupra soțului ei, priviri care nu se armonizau prin insistența lor nedesimulată cu aerul timid al acestor oameni.

„Ei bine, tocmai această trăsătură m-a surprins atunci și abia din clipa aceea am început să mă dumiresc în privința lui Andrei Antonovici", mi-a mărturisit mai tîrziu Iulia Mihailovna.

Da, o dată mai mult ea comisese o greșeală. Probabil că, după plecarea mea precipitată și imediat după ce hotărîseră împreună cu Piotr Stepanovici ca balul să aibă loc și ca ei să participe, probabil că ea se mai dusese în cabinetul lui Andrei Antonovici „suprazguduit" de „matineu" și, recurgînd iarăși la mijloacele ei de seducție, îl tîrîse cu dînsa. Dar cît de mult se chinuia acum! Și totuși nu pleca! O rodea mîndria sau pur și simplu își pierduse de tot cumpătul, nu știu. Cu destulă umilință și surîzînd amabil, cu toată trufia ei, încercă să vorbească cu unele doamne, dar acestea se zăpăceau imediat nefiind în stare să spună decît cîte un „da" sau „nu", căutînd s-o evite.

Dintre personalitățile cu adevărat reprezentative ale elitei orașului nostru nu fusese de față aici la bal decît una singură,

acel general impozant în retragere, pe care am mai avut prilejul să-l descriu şi care la recepţia soţiei mareşalului nobilimii, după duelul lui Stavroghin cu Gaganov, „deschisese uşile nerăbdării obşteşti". Se plimba grav prin saloane observînd şi ascultînd ce se vorbeşte, cu aerul omului care a venit mai mult pentru a veghea asupra ţinutei moravurilor, decît pentru propria lui plăcere. Sfîrşi apoi prin a se aşeza definitiv lîngă Iulia Mihailovna şi nu se mai depărtă de dînsa nici un pas, căutînd probabil s-o încurajeze şi s-o liniştească. Incontestabil, era un om de o extremă bunătate, foarte prezentabil şi într-atît de bătrîn, încît din partea lui părea suportabilă pînă şi compătimirea. Îi venea greu totuşi să recunoască, în sinea ei chiar, că acest bătrîn palavragiu îndrăzneşte s-o compătimească şi aproape s-o protejeze, conştient că îi face o adevărată onoare prin însăşi prezenţa lui. Iar generalul nu se lăsa şi vorbea fără încetare.

— Un oraş, se zice, nu poate exista fără cei şapte oameni drepţi ai lui. Şapte mi se pare, nu mai ţin minte numărul cuvenit. Nu ştiu, cîţi dintre aceşti şapte... drepţi incontestabili din urbea noastră... au avut onoarea de a veni la balul dumneavoastră, dar cu toată prezenţa lor, eu încep să mă simt nu tocmai în plină siguranţă. *Vous me pardonerez, charmante dame, n'est-ce pas ?* * Vorbesc a-le-go-ric, dar m-am dus la bufet şi sînt fericit că m-am întors teafăr... Nepreţuitul nostru Prohorîci nu e la locul său acolo şi am impresia că spre ziuă chioşcul lui va fi făcut ţăndări. Glumesc, de altfel. Aştept numai să văd cum se prezintă acest „cadril al literaturii" şi apoi — drept acasă la culcare. Vă rog să-l iertaţi pe bătrînul bolnav de podagră care sînt, dar obişnuiesc să mă culc devreme, de altfel v-aş sfătui şi pe dumneavoastră să vă duceţi să faceţi „nani", cum li se spune *aux enfants* **. Şi cînd mă gîndesc că am venit să admir junele frumuseţi... pe care, desigur, nicăieri n-aş putea să le văd într-o garnitură atît de completă ca în locul acesta... Toate sînt de peste rîu, ori eu acolo nu prea mă duc. Nevasta unui ofiţer... de vînători, se pare... e destul de drăguţă, ba chiar foarte drăguţă şi... o ştie şi ea. Am stat de vorbă cu ştrengăriţa ; e vioaie şi... bine-

* Mă iertaţi desigur, încîntătoare doamnă, nu-i aşa ? (Fr.)
** Copiilor. (Fr.)

înțeles și fetițele sînt foarte fragede ; și atît ; afară de frăgezime, nimic altceva. De altfel, le-am primit cu plăcere. Niște bobocei ; numai că au buzele prea groase. În general trumusețea chipurilor femeilor ruse nu prea excelează printr-o regularitate a trăsăturilor și... și seamănă puțin cu o clătită... *Vous me pardonnerez, n'est-ce pas...* De altfel, au ochi frumoși... niște ochișori surîzători. Acești bobocei timp de vreo doi ani sînt adorabili, chiar și trei... pe urmă însă se lăbărțează pentru totdeauna... provocînd la soții lor acel jalnic indi-ferentism, care contribuie atît de mult la intensificarea problemei feminine... dacă înțeleg just această problemă... Hm ! salonul e superb ; încăperile sînt aranjate destul de plăcut. Se putea întîmpla să fie un aranjament mai prost. Muzica putea fi mult mai proastă... Nu zic că ar fi trebuit să fie. O impresie defavorabilă produce faptul că sînt prea puține doamne, în general. Despre toalete nici nu mai vorbesc. E destul de rău că domnul acesta în pantaloni gri își permite cu atîta lipsă de jenă să danseze cancanul... I-aș trece acest lucru cu vederea dacă aș ști că o face din exuberanță și apoi pentru că este un farmacist din localitate... deși la ora unsprezece s-ar părea că e prea devreme chiar și pentru un farmacist... Dincolo la bufet doi inși s-au luat la bătaie și n-au fost dați afară. La ora unsprezece s-ar cuveni ca bătăușii să fie scoși afară, oricare ar fi moravurile publicului... nu mai spun de ora trei, aci, să zicem, sînt necesare oarecare concesii în fața opiniei publice — o, numai dacă acest bal va mai apuca să dăinuie pînă la ora trei. Totuși Varvara Petrovna nu s-a ținut de cuvînt și n-a trimis flori. Hm, se pare că nu-i arde ei de flori acum, *pauvre mère !* * Iar biata Liza, ați auzit ? Se spune că e ceva plin de mister și... iarăși pe arenă același Stavroghin... Hm. M-aș duce să mă culc... Mă doboară somnul. Și cînd urmează acest „cadril al li-te-raturii" ?

În sfîrșit, începu și „cadrilul literaturii" [68]. În oraș în ultimul timp, cînd începea discuția despre balul ce urma să aibă loc, negreșit venea vorba și despre acest „cadril al literaturii" și întrucît nimeni nu-și putea închipui cam ce reprezenta asta, faptul stîrnea o curiozitate nemaipomenită. Nimic mai primejdios pentru succesul unui punct dintr-un program și, într-adevăr, ce decepție generală urmă !

* Sărmana mamă ! (Fr.)

Se deschiseră uşile laterale ale sălii albe, care pînă atunci fuseseră închise, şi apărură imediat cîteva măşti. Publicul nerăbdător făcu cerc în jurul lor. Întreg bufetul, pînă la ultimul om, năvăli deodată în sală. Măştile se pregătiră de dans. Reuşii să mă strecor în faţă şi mă oprii exact în spatele grupului pe care-l formau Iulia Mihailovna, von Lembke şi generalul. În acelaşi moment, în mers grăbit, săltăreţ, se apropie de Iulia Mihailovna Piotr Stepanovici, care rămăsese nevăzut pînă atunci.

— Am stat tot timpul la bufet ca să observ, şopti el cu un aer vinovat de şcolar, de altfel anume disimulat, ca s-o enerveze şi mai mult.

Iulia Mihailovna se făcu roşie de mînie.

— Cel puţin acum ar fi bine să nu mă înşeli, nerușinat personaj ! lăsă ea să-i scape cu glas tare, încît se auzi şi în rîndurile publicului.

Piotr Stepanovici se depărtă extrem de mulţumit de el însuşi. E greu să-şi închipuie cineva o alegorie mai lamentabilă, mai banală, mai plată şi mai fadă decît acest „cadril al literaturii". Nimic mai nepotrivit nu s-ar fi putut născoci pentru publicul nostru ; şi totuşi se spunea că îl concepuse Karmazinov. E drept că îl organizase acelaşi Liputin, sfătuindu-se cu învăţătorul şchiop, pe care-l văzusem la serata lui Virghinski. Dar Karmazinov venise totuşi cu ideea şi se zice că intenţionase chiar şi el personal să se travestească, luînd asupra sa nu ştiu ce rol special. Cadrilul era format din şase perechi de măşti mizere, aproape că nici nu erau măşti, pentru că purtătorii lor apărură în costume obişnuite, cu nimic deosebite de îmbrăcămintea celor din sală. Aşa, de pildă, un domn în vîrstă, de statură mijlocie, în frac, într-un cuvînt, aşa cum se îmbracă toţi, dar cu o barbă albă respectabilă (aplicată, şi în asta consta toată deghizarea lui), dansa, ţopăia pe loc cu o expresie gravă, bătînd mărunt din picioare şi aproape fără să se urnească. Scotea nişte sunete moderate cu o voce de bas răguşit şi această răguşeală a vocii trebuia să întruchipeze unul din ziarele de mare circulaţie. În faţa acestei măşti, din partea opusă, dansau doi giganţi X şi Z şi aceste litere erau cusute pe fracurile lor, ceea ce voia să însemne că aceşti X şi Z rămăseseră o enigmă. „Cinstita gîndire rusă" era reprezentată de un domn în vîrstă de vreo patruzeci de ani, cu ochelari, în frac, în mănuşi şi în lanţuri (lan-

ţuri veritabile). „Cinstita gîndire rusă" ţinea subţioară o servietă cu nu ştiu ce „cauză". Din buzunar i se vedea o scrisoare din străinătate desfăcută, care cuprindea un certificat, pentru toţi cei care s-ar fi îndoit de onestitatea „cinstitei gîndiri ruse". Toate acestea erau explicate de tinerii supraveghetori de ordine, pentru că scrisoarea din buzunar nu era bineînţeles lizibilă. În mîna dreaptă purtătorul „cinstitei gîndiri ruse" ţinea o cupă, cu aerul că vrea să proclame un toast. De ambele părţi ale acestei măşti şi alături cu dînsa înaintau cu paşi mărunţi două nihiliste tunse, iar în faţă dansa un domn tot în vîrstă, dintre cei aflaţi în trecere, în frac, cu o bîtă grea în mînă şi care întruchipa o publicaţie nepetersburgheză, dar cumplită : „Te pocnesc, praf te fac". Dar cu toată bîta lui, el nu putea să suporte privirea aţintită asupra lui prin ochelari „a cinstitei gîndiri ruse" şi şi-o fereă uitîndu-se în lături, iar cînd făcea *pas de deux* * se încovoia, se răsucea, neştiind încotro să dispară, într-atît îl mustra probabil conştiinţa... De altfel, nici nu-mi amintesc chiar toate născocirile lor stupide ; toate erau cam în genul acesta, încît foarte curînd mi se făcu de-a dreptul ruşine. Şi iată că exact aceeaşi impresie de ruşine se văzu şi pe chipul publicului, chiar şi pe feţele cele mai ursuze, venite de la bufet. Un timp toată lumea privi în tăcere şi cu o nedumerire mînioasă acest spectacol. Omul covîrşit de ruşine începe de obicei să se supere şi înclină spre cinism. Încetul cu încetul în public se auzi o rumoare.

— Ce înseamnă prin urmare chestia asta ? murmură dintr-un grup un bufetier.

— O prostie oarecare.

— Ceva din *leteratură*. Îşi bat joc de *Golos*.

— Şi ce mă interesează asta pe mine ?

Într-un alt grup :

— Nişte măgari !

— Nu sînt ei măgari, ci noi sîntem măgari.

— Şi de ce eşti tu măgar ?

— Dar nu sînt de loc măgar.

— Păi, dacă tu nu eşti măgar, eu nici atîta.

Într-un al treilea grup :

* Figură de dans.

— Să li se tragă o mamă de bătaie, şi ducă-se dracului.
— N-ar strica să fie scuturată toată sala.
În al patrulea :
— Cum nu le e ruşine la alde Lembke să se uite ?
— De ce să le fie lor ruşine ? Nici ţie nu ţi-e ruşine !
— Ba, mi-e ruşine şi mie, dar el e guvernator.
— Iar tu eşti un porc.
— În viaţa mea n-am văzut un bal atît de anost, zise cu venin o doamnă aflată chiar lîngă Iulia Mihailovna, probabil cu intenţia de a fi auzită.

Doamna aceasta era în vîrstă de vreo patruzeci de ani, voinică şi sulemenită, într-o rochie de mătase în culori ţipătoare ; o cunoştea aproape tot oraşul, dar nu era primită în nici o casă. Era văduva unui fost consilier, care îi lăsase moştenire o casă de bîrne şi o mică pensie, dar o ducea binişor, avea şi un atelaj propriu cu o pereche de cai. Făcuse cu două luni în urmă cea dintîi vizită Iuliei Mihailovna, dar nu fusese primită.

— Era şi de prevăzut, adăugă ea uitîndu-se obraznic drept în ochii Iuliei Mihailovna.

— Dacă ai prevăzut, de ce ai mai venit ? nu se abţinu Iulia Mihailovna.

— Din naivitate, reteză imediat vorbăreaţa doamnă, încordîndu-se toată (era grozav de dornică să provoace o altercaţie) ; dar generalul se interpuse între ele :

— *Chère dame,* se aplecă el spre Iulia Mihailovna, ar fi mai bine să plecăm. Prezenţa noastră îi cam incomodează, fără noi se vor distra foarte bine. V-aţi făcut datoria, aţi deschis balul, şi acum lăsaţi-i în voia lor... De altfel, şi Andrei Antonovici nu prea se simte în apele lui, se pare... Să nu se întîmple ceva ?

Dar era prea tîrziu.

Andrei Antonovici, în tot timpul cadrilului, se uita la cei care dansau cu un fel de nedumerire mînioasă, iar cînd se auziră aprecieri în rîndurile publicului, începu să se uite în jurul său neliniştit. Abia acum zări el cîteva personaje dintre amatorii de la bufet ; în ochii lui apăru o expresie de mirare extraordinară. Deodată sala izbucni în hohote de rîs, provocate de o figură de cadril : editorul „cumplitei publicaţii extrapetersburgheze", care dansa cu bîta în mînă, simţind definitiv că nu mai poate suporta privirea ochelarilor „cinstitei

gîndiri ruse" şi neştiind unde să se ascundă, brusc, la ultima figură a dansului, porni spre aceşti ochelari cu picioarele în sus, ceea ce de fapt urma să însemne denaturarea constantă şi de-a-ndoaselea a oricărui bun simţ în paginile „publicaţiei cumplite extrapetersburgheze". Întrucît numai Leamşin se pricepea să umble cu picioarele în sus, el era acela care fusese pus să-l întruchipeze pe editorul cu bîta. Iulia Mihailovna nu ştia nimic de acest număr cu picioarele în sus. „Mi-au ascuns acest lucru", repeta ea mai tîrziu plină de desperare şi de revoltă. Rîsetele publicului salutară, desigur, nu alegoria ca atare, care nu interesa pe nimeni, ci pur şi simplu umblatul cu picioarele în sus în frac cu falduri. Lembke tresări şi se înfurie.

— Nemernicul ! strigă el arătînd cu degetul pe Leamşin. Puneţi mîna pe nemernic şi întoarceţi-l... întoarceţi-l cu picioarele... cu capul... Capul să fie sus... sus !

Leamşin sări în picioare. Hohotele de rîs se înteţiră.

— Să fie daţi afară toţi mizerabilii care rîd ! porunci brusc Lembke.

Mulţimea se agită şi se produse tumult.

— Aşa ceva nu se poate, excelenţa-voastră.

— Nu e permis să insultaţi publicul.

— E un prost ! se auzi de undeva un glas din colţ.

— Flibustierilor ! strigă careva dintr-un alt capăt al sălii.

Lembke se întoarse repede la acest strigăt şi se făcu galben la faţă. Un zîmbet stupid se schiţă pe buzele lui, ca şi cum ar fi înţeles ceva deodată şi şi-ar fi adus aminte.

— Domnilor, se adresă Iulia Mihailovna mulţimii care înainta, trăgîndu-l în acelaşi timp în urma ei pe soţ, domnilor, scuzaţi-l pe Andrei Antonovici, Andrei Antonovici nu se simte bine... Scuzaţi, iertaţi-l, domnilor !

Am auzit precis cum a spus ea acest cuvînt : „Iertaţi-l". Scena se desfăşură cu o repeziciune uluitoare. Dar mi-aduc aminte foarte bine că o parte din public se repezi în acelaşi timp afară din sală, cuprinsă parcă de frică tocmai la auzul acestor cuvinte ale Iuliei Mihailovna. Mi s-a întipărit de asemenea şi un strigăt isteric printre lacrimi, scos de un glas de femeie :

— Ah, iar ca mai dăunăzi !

Şi deodată în acest început de învălmăşeală căzu ca o bombă, la fel ca şi „iar ca mai dăunăzi" un alt strigăt :

— Foc ! Arde Zarecie ! *

Nu ţin minte de unde a venit pentru prima oară acest strigăt îngrozitor : din sală sau, după cum se pare, cineva venise în fugă de afară, dar imediat după aceea se stîrni o panică atît de mare, încît îmi este pur şi simplu imposibil s-o descriu. Mai mult de jumătate din publicul venit la bal era din Zarecie, proprietari ai caselor de lemn de acolo sau locatarii acestora. Se repeziră la ferestre, într-o clipă perdele fură date la o parte, storurile smulse. Zarecie ardea în flăcări. E drept că incendiul era încă la început, dar focul se vedea arzînd în trei locuri cu totul diferite, tocmai acest fapt îi speriase cel mai mult.

— Focul a fost pus de cei de la fabrica Şpigulin ! zbierau în mulţime.

Îmi rămaseră în memorie cîteva exclamaţii foarte caracteristice :

— Îmi spunea mie inima că vor da foc, o presimţeam în toate zilele acestea !

— Cei de la Şpigulin, de la Şpigulin, nimeni altul !

— Am fost adunaţi aici anume, ca să fie pus acolo focul !

Acest ultim şi cel mai surprinzător strigăt îl scosese un glas de femeie, cu totul spontan şi fără un gînd anume, o Korobocika sinistrată. Mulţimea se repezi spre ieşire. Nu voi mai descrie îmbulzeala din vestibul cu prilejul primirii paltoanelor, şalurilor şi scurteicilor de la garderobă, ţipătul femeilor speriate, plînsetele domnişoarelor. Nu cred să fi avut loc cu acest prilej vreo încercare de furt, dar nu era de mirare că într-un asemenea haos unii să fi plecat şi fără îmbrăcămintea lor caldă, fapt care dădu loc la tot felul de poveşti cu înfloriturí şi adevărate legende, care circulară ulterior prin oraş. Lembke şi Iulia Mihailovna fură aproape striviţi de mulţime în uşă.

— Să fie opriţi toţi ! Nu lăsaţi pe nimeni să iasă ! zbiera Lembke cu mîna întinsă în întîmpinarea celor ce dădeau buzna. Să fie percheziţionaţi sever absolut toţi, imediat !

Din sală se auziră înjurături tari.

— Andrei Antonovici ! Andrei Antonovici ! striga Iulia Mihailovna exasperată.

— Ea cea dintîi să fie arestată ! strigă el îndreptînd de-

* Denumirea cartierului de peste rîu.

getul amenințător spre dînsa. Prima să fie percheziționată! Balul a fost organizat cu scopul să se pună foc...

Cu un țipăt ea leșină (o, desigur, de data aceasta leșină cu adevărat). Eu, prințul și generalul ne repezirăm în ajutorul ei; mai erau și alții care ne ajutară în această clipă grea, chiar și cîteva doamne. Am scos-o pe nenorocita din acest infern și am dus-o în cupeu; nu-și veni în fire decît aproape cînd să ajungem la ea acasă, și primul ei strigăt fu: Andrei Antonovici. O dată cu prăbușirea tuturor iluziilor ei fanteziste nu-i mai rămînea decît el singur, Andrei Antonovici. Fu chemat doctorul. Rămase la dînsa o oră întreagă, de asemeni și prințul; generalul, într-un acces de generozitate (cu toate că el însuși fusese foarte speriat), n-ar fi vrut să se depărteze nici o clipă, rămînînd toată noaptea „lîngă patul nenorocitei", dar peste zece minute adormi în salon, cînd medicul era așteptat încă, într-un fotoliu, unde îl și lăsai pe urmă, așa adormit.

Șeful poliției, care se grăbea să plece de la bal la locul incendiului, apucase să-l scoată în urma noastră pe Andrei Antonovici voind să-l urce în cupeu lîngă Iulia Mihailovna, convingînd stăruitor pe excelența-sa „să se odihnească nițel". Dar nu înțeleg de ce n-a insistat pînă la capăt. Bineînțeles, Andrei Antonovici nici nu voi să audă despre odihnă, ținînd cu orice preț să meargă la locul incendiului; polițistul însă n-ar fi trebuit să cedeze. Sfîrși prin a-l duce acolo chiar în trăsurica lui. Mai tîrziu povesti că tot drumul Lembke gesticula și „striga niște lucruri care erau imposibil de executat". Ulterior s-a și raportat în acest sens, că, adică, excelența-sa în acele clipe deja se afla în stare de febră albă din cauza „sperieturii neașteptate". N-are nici un rost să mai povestesc cum s-a terminat balul. Cîteva zeci de petrecăreți, printre cari și cîteva femei, au rămas în saloane. Nici un polițist. Muzica a fost sechestrată, iar muzicanții care au încercat să plece au fost luați la bătaie. Spre ziuă tot „chioșcul lui Prohorîci" fu devastat, se bău fără socoteală, se dansă *komarinski* într-o manieră nerușinată, încăperile fură murdărite de scîrnăvii, și abia cînd începu să se lumineze de ziuă o parte din banda aceasta, complet beată, apucă să ajungă la locul incendiului pe sfîrșite, gata pentru noi dezordini... Ceilalți rămaseră trîntiți prin saloane, care cum nimeriră, pe canapelele de catifea și pe podele, beți morți, adormiți pe

locurile pe unde vomitaseră. Dimineaţa, fură tîrîţi de picioare de servitori şi daţi afară în stradă. Aşa se încheie serbarea organizată în beneficiul institutoarelor din gubernia noastră.

IV

Incendiul îngrozi publicul nostru din cartierul Zarecie tocmai prin faptul că incendierea era premeditată şi prea evidentă. E de remarcat că la primul strigăt „arde Zarecie" imediat răsună şi strigătul că „cei de la Şpigulin au pus focul". Acum se ştie precis că într-avedăr trei muncitori de la fabrica Şpigulin luaseră parte la incendiere, dar numai aceştia trei; toţi ceilalţi acuzaţi de la fabrică au fost absolviţi şi de opinia generală, şi de autorităţi. Afară de cei trei nemernici (dintre care unul a fost prins şi a mărturisit, iar ceilalţi doi sînt daţi dispăruţi şi pînă astăzi), a luat parte la punerea focului incontestabil şi Fedka-ocnaşul. Iată tot ce se ştie deocamdată cu privire la cauzele incendiului; altfel stau lucrurile cu supoziţiile. Ce anume i-a îndemnat pe aceşti trei mizerabili, au fost puşi sau nu de cineva? Un răspuns la aceste întrebări este foarte greu de dat, chiar şi astăzi.

Din cauza unui vînt puternic şi prin faptul că a fost pus din trei părţi focul se întinse repede, cuprinzînd un sector întreg de construcţii de lemn, într-o mare de flăcări (de altfel incendiul mare, aşa cum se dezlănţuise, pornise numai din două locuri, pentru că al treilea focar a fost stins aproape în momentul izbucnirii, după cum se va vedea mai jos). Dar în corespondenţele ziarelor din capitală nenorocirea abătută asupra oraşului nostru fu prezentată totuşi în culori exagerat de sumbre; incendiul nu mistuise decît (ba poate şi mai puţin) o pătrime din întreaga suburbie Zarecie, vorbind cu oarecare aproximaţie. Echipa noastră de pompieri, deşi foarte slabă în comparaţie cu întinderea oraşului, acţionă totuşi foarte energic, precis şi cu multă abnegaţie. Şi cu toate acestea n-ar fi reuşit să facă cine ştie ce mare lucru, cu tot concursul solidar şi însufleţit al locuitorilor, dacă spre ziuă vîntul nu şi-ar fi schimbat direcţia şi nu s-ar fi potolit aproape de tot. Cînd ajunsei, cam peste o oră după fuga de la bal, la Zarecie focul încă bîntuia cu furie. O stradă întreagă, paralelă cu

rîul, era cuprinsă de flăcări. Se vedea totul ca ziua. Nu voi descrie în amănunt tabloul incendiului : care locuitor din Rusia nu-l cunoaşte ? În ulicioarele din preajma străzii cuprinse de flăcări era o larmă şi o zăpăceală nemaipomenită. Primejdia ca focul să se întindă şi acolo era iminentă şi locuitorii îşi dădeau afară tot avutul, rămînînd însă lîngă casele lor, iar în aşteptare şedeau pe scrinurile şi saltelele scoase, fiecare sub ferestrele lui. O parte din populaţia bărbătească lucra din greu la dărîmarea nemiloasă a gardurilor ba şi a unor căsuţe întregi, aflate în apropierea focului sub bătaia vîntului. Plîngeau numai copii treziţi din somn şi urlau bocind femeile care apucaseră să-şi scoată boarfele. Cei care n-o făcuseră încă lucrau de zor la evacuarea lor în tăcere. Vîntul purta departe scîntei şi tăciuni încinşi pe care oamenii se grăbeau să-i stingă cît se putea mai repede. În imediata apropiere a focului se îmbulzeau privitori adunaţi din toate cartierele oraşului. Unii ajutau la stins, alţii căscau gura privind. Un foc mare în timpul nopţii produce întotdeauna o impresie excitantă şi înviorătoare ; aşa se explică şi efectul focurilor de artificii ; dar acolo limbile de foc sînt dispuse în jerbe şi dîre luminoase armonios combinate şi, dat fiind lipsa oricărei primejdii, produc o senzaţie captivantă de elan şi vioiciune, ca după o cupă de şampanie băută. Cu totul alta este senzaţia pe care o provoacă vederea unui incendiu adevărat : aci groaza şi un oarecare sentiment de primejdie personală, o dată cu o anumită impresie înviorătoare produsă de un foc în noapte provoacă în spectator (bineînţeles, nu şi în cel sinistrat) o oarecare comoţie cerebrală şi un fel de răscolire a propriilor lui instincte destructive, care, vai ! se ascund în sufletul fiecăruia, chiar şi în sufletul celui mai cuminte şi potolit slujbaş familist cu grad nominal modest de consilier titular... Această senzaţie obscură creează aproape întotdeauna o dispoziţie de îmbătare. „Nici nu ştiu, zău, dacă ar putea cineva să privească un incendiu fără să simtă o anumită plăcere ?“ Reproduc cuvînt cu cuvînt cele spuse mie de Stepan Trofimovici, după ce se reîntorsese o dată de la un incendiu nocturn, la care nimerise întîmplător şi sub impresia încă vie a spectacolului. Bineînţeles, acelaşi amator de incendii nocturne n-ar ezita nici o clipă, desigur, să se arunce primul în foc ca să scoată din flăcări un copil sau o bătrînă, dar aceasta este o altă latură a chestiunii.

Zorind pasul în urma mulțimii de curioși, ajunsei fără să mai cer vreo lămurire la punctul principal și cel mai primejdios al incendiului, unde îl zării în sfîrșit pe Lembke, pe care îl căutam din însărcinarea Iuliei Mihailovna însăși. Silueta lui se profila singuratică, oferind o imagine uluitoare. Stătea în picioare pe un gard doborît; în stînga lui, la vreo treizeci de pași distanță, se contura scheletul negru al unei clădiri de două caturi aproape complet arse, cu găuri în loc de ferestre în ambele caturi, cu acoperișul prăbușit în flăcări, ale căror limbi șerpuitoare se mai prelingeau ici-colo pe bîrnele carbonizate. În fundul curții, la vreo douăzeci de pași de clădirea arsă, tocmai luase foc o altă clădire — anexă tot cu două caturi, în jurul căreia lucrau din răsputeri pompierii. Mai la dreapta alți pompieri și poporul adunat încercau să zăgăzuiască drumul focului spre o clădire de lemn imensă, care nu ardea încă, dar se aprinsese de cîteva ori, și părea sortită să cadă pradă incendiului. Lembke striga și gesticula cu fața spre clădirea-anexă, dînd porunci pe care nimeni nu le executa. Crezui la început că fusese părăsit aici de toți. În orice caz din mulțimea densă și foarte pestriță strînsă în jurul său, în care printre tot felul de oameni se aflau și niște domni, ba chiar și protopopul catedralei, deși îl ascultau cu mirare și curiozitate, nimeni nu-i spunea nici o vorbă și nu încerca să-l ducă de acolo. Lembke, palid, cu ochii scînteietori, rostea cele mai uimitoare lucruri; unde mai pui că era cu capul gol, fiindcă își pierduse probabil pălăria de mult.

— E mîna incendiatorilor! E nihilism! Dacă arde ceva în flăcări, e nihilism! auzii eu aproape cu groază. Desigur, nu trebuia să mă mai mir de nimic. Dar realitatea brutală are întotdeauna în ea ceva zguduitor.

— Excelența-voastră, apăru lîngă dînsul un polițai, șef de secție, dacă ați binevoi să încercați tihna de acasă... E prea primejdios pentru excelența-voastră să rămîneți aici.

Acest polițai, după cum am aflat mai tîrziu, fusese lăsat anume pe lîngă Andrei Antonovici de către șeful poliției ca să-l supravegheze, încercînd tot posibilul ca să-l ducă acasă, iar în caz de primejdie să folosească chiar forța, un ordin evident peste puterile executantului.

— Lacrimile sinistraților se vor șterge, dar orașul îl vor arde. Sînt cei patru ticăloși, patru și jumătate. Să fie arestat

ticălosul ! El e singurul vinovat, iar cei patru şi jumătate sînt calomniaţi de el. El se strecoară şi compromite onoarea familiilor. Pentru incendierea caselor au folosit învăţătoarele. E o ticăloşie, ticăloşie ! Vai, ce face el ! strigă Andrei Antonovici observînd pe acoperişul clădirii în flăcări un pompier sub picioarele căruia acoperişul arsese, iar în jur se ridicau flăcări. Să fie dat jos, să fie dat jos, se va prăbuşi, va arde, stingeţi-l... Ce face el acolo ?

— Stinge focul, excelenţa-voastră.

— Imposibil. Incendiul e în minţi, în capete, şi nu pe acoperişul caselor. Să fie dat jos şi lăsat totul baltă ! Mai bine să fie lăsat totul, lăsat totul ! Se va sfîrşi cumva de la sine ! Dar cine plînge acolo ? O bătrînă ! Ţipă bătrîna, de ce a fost uitată bătrîna ?

Într-adevăr, în catul de jos al clădirii anexe cuprinsă de flăcări striga o bătrînă, în vîrstă de optzeci de ani, ruda negustorului, proprietarul casei incendiate. Dar nu fusese uitată, se întorsese ea singură în casă, cît se mai putuse, cu gîndul nebun să-şi scoată salteaua din cămăruţa din colţ, încă neatinsă. Sufocîndu-se de fum şi ţipînd de căldură, pentru că se aprinsese şi cămara, ea încerca din toate puterile să împingă salteaua prin gemuleţul spart de la fereastră, cu mîinile ei bătrîneşti. Lembke se repezi în ajutorul ei. Toată lumea văzu cum el se apropie de fereastră, apucă de colţul saltelei şi, trăgînd din răsputeri, încercă s-o scoată prin geam. Ca un făcut, de pe acoperiş căzu exact în acel moment o scîndură desprinsă şi-l izbi pe nenorocit. Nu-l omorî, ci în zbor îl atinse cu un capăt pe gît, dar activitatea lui Andrei Antonovici luă sfîrşit, cel puţin la noi ; lovitura îl doborî la pămînt şi el căzu fără simţire.

În sfîrşit, se iviră zorile : sumbre, posomorîte. Incendiul se domolea vizibil ; după ce se potoli vîntul de tot, se făcu brusc linişte, apoi se porni o ploaie lentă, măruntă, parcă cernută prin sită. Mă aflam acum în cealaltă parte a cartierului Zarecie, departe de locul unde căzuse Lembke şi aci, în mulţime, îmi fu dat să aud nişte vorbe foarte ciudate. Se descoperise un fapt bizar : chiar la marginea cartierului, în mijlocul unui imens loc viran, dincolo de parcelele de grădini cu zarzavat, cam la vreo cincizeci de paşi de orice altă clădire, sta singuratică o casă de lemn nu de mult construită şi tocmai această casă izolată se aprinsese aproape printre primele,

chiar la începutul incendiului. Chiar dacă ar fi ars această casă, din cauza distanței la care se afla de celelalte, focul nu s-ar fi putut întinde și asupra vreunei clădiri a cartierului și nici viceversa, dacă ar fi ars și întregul cartier Zarecie, această casă singuratică ar fi scăpat, oricît de puternic ar fi fost vîntul. Reieșea că focul se iscase aici cu totul independent și, deci, nu întîmplător. Esențialul era că nu arsese de fapt și în interiorul ei, spre ziuă, se descoperiră lucruri uluitoare. Stăpînul acestei case noi, un tîrgoveț, care locuia într-o suburbie din imediata apropiere, cum zări că arde casa lui cea nouă se repezi acolo și apucă să stingă focul cu ajutorul vecinilor săi și anume un foc iscat într-o stivă de lemne așezată lîngă unul din pereții laterali. Dar casa era locuită, o ocupa un căpitan cunoscut în tot orașul și sora lui, împreună cu o servitoare bătrînă, și iată că acești locatari, căpitanul, sora lui și servitoarea fură găsiți asasinați și evident jefuiți. (Acolo se dusese șeful poliției de la locul incendiului mare, cînd Lembke încerca să salveze salteaua). Către ziuă știrea se răspîndi și valuri întregi de oameni și mulți sinistrați din Zarecie năvăliră pe acest loc viran înconjurînd casa cea nouă. Aproape că nici nu se putea trece, atîta lume se adunase. Mi se povesti imediat că primul fusese găsit căpitanul cu beregata tăiată, pe bancă, îmbrăcat și că probabil fusese omorît fiind beat mort, încît nu auzise nimic, iar din el cursese sînge „ca dintr-un taur" ; că sora sa, Maria Timofeevna, toată „împunsă" cu cuțitul zăcea pe dușumea în fața ușii, încît era de presupus că se zbătuse și se luptase cu ucigașul ; iar servitoarea, care probabil și ea se trezise, avea capul complet spart. După spusa proprietarului casei, încă în ajun căpitanul trecuse pe la el beat și, lăudîndu-se, îi arătase o sumă importantă de bani, vreo două sute ruble. Vechiul portofel verde și uzat al căpitanului fusese găsit gol pe dușumea ; dar scrinul Mariei Timofeevna rămăsese neatins, de asemeni și îmbrăcămintea de argint a icoanei ; toată îmbrăcămintea căpitanului se găsi și ea la locul ei. Se vedea că tîlharul fusese grăbit, fiind un om care cunoștea bine situația și obiceiurile căpitanului și că venise numai pentru bani, știind și unde îi ține. Dacă n-ar fi venit atît de repede proprietarul, focul pus

în stiva de lemne ar fi cuprins sigur toată casa, „iar după cadavrele carbonizate ar fi fost greu să se afle adevărul".

Așa se povestea. Se mai adăugau și alte informații : că locuința aceasta fusese închiriată pentru căpitan și sora lui de către fiul generalesei Stavroghina, domnul Stavroghin, Nikolai Vsevolodovici, care venise personal în acest scop și stăruise mult, deoarece proprietarul nu prea era dispus s-o închirieze și destinase casa pentru local de cîrciumă, dar că Nikolai Vsevolodovici nu se scumpise la bani și achitase chiria pe jumătate de an înainte.

— Focul ăsta își are tîlcul lui ascuns, se auzea spunîndu-se în mulțime.

Cei mai mulți însă tăceau, chipurile oamenilor erau posomorîte, dar o iritare prea mare, mai vizibilă, nu se observa. De jur împrejur însă istoriile despre Nikolai Vsevolodovici nu conteneau ; și că femeia ucisă este soția lui; și că ieri chiar „în mod necinstit" făcuse să fugă la el o tînără, fiica generalului Drozdov, a cărui casă era una dintre cele mai de frunte din oraș ; și că se vor face plîngeri împotriva lui la Petersburg ; iar că soția lui a fost asasinată, ca el să se poată căsători cu tînăra Drozdova, nu încape îndoială. Skvoreșniki se aflau cam la vreo două verste și jumătate numai și-mi aduc aminte că mă gîndii chiar atunci dacă n-ar fi bine să mă duc acolo și să dau de știre. De altfel, n-am observat vreun aținător prin mulțime, n-aș vrea să păcătuiesc, deși prin fața mea trecură și vreo două sau trei mutre dintre cele pe care le zărisem la „bufet" și care apăruseră acum spre ziuă la incendiu ; i-am recunoscut bine. Mi se întipări îndeosebi chipul unui vlăjgan uscățiv și înalt cu înfățișarea de tîrgoveț, cu părul creț și negru, cu fața smolită, cu mutra de bețiv, după cum am aflat mai tîrziu, un lăcătuș. Acum nu era beat, dar spre deosebire de mulțimea care stătea posomorîtă, el părea ieșit din minți. Mereu se adresa ba unuia, ba altuia, dar nu mai țin minte ce anume spunea. Tot ce reținui mai închegat din spusele lui suna cam așa : „Dar bine, fraților, cum vine asta ? Se poate chiar așa să rămînă ?" și-și vîntura brațele.

Capitolul al treilea

SFÎRŞITUL UNUI ROMAN

I

Din sala cea mare a conacului Skvoreşniki (aceea în care avusese loc ultima întrevedere dintre Varvara Petrovna şi Stepan Trofimovici) incendiul putea fi văzut în întregime. Spre ziuă, pe la ora şase dimineaţa, în faţa ultimei ferestre din dreapta stătea Liza, cu privirea aţintită spre vîlvătaia în scădere. Se afla singură în încăpere. Era îmbrăcată în rochia de ieri, cu care fusese la matineul literar, de culoare verde pală, luxoasă, toată în dantele, dar acum şifonată, îmbrăcată la repezeală şi neglijent. Observînd deodată că rochia ei nu este bine încheiată la piept, ea se roşi, se încheie în grabă, apucă de pe fotoliu un şal roşu, pe care îl lepădase ieri intrînd în casă, şi-şi acoperi gîtul şi umerii. Părul bogat în bucle răvăşite îi căzuse de sub basma pe umărul drept. Avea faţa obosită, îngrijorată, dar ochii ardeau sub sprîncenele încruntate. Se apropie din nou de fereastră şi-şi sprijini fruntea înfierbîntată de geamul rece. Se deschise uşa şi intră Nikolai Vsevolodovici.

— Am trimis un călăreţ special, zise el, peste vreo zece minute vom afla totul, deocamdată însă rîndaşii din curte spun că a ars o parte din Zarecie, dinspre malul rîului, la dreapta de pod. Focul a început cam pe la ora douăsprezece; şi acum scade.

Nu se apropie de fereastră, ci se opri în spatele ei, la vreo trei paşi; ea însă nu-şi întoarse faţa spre dînsul.

— După calendar, încă de acum o oră trebuia să se lumineze de ziuă, şi totuşi e întuneric ca noaptea, zise ea cu necaz.

— Greşesc calendarele, încercă el să glumească cu un surîs amabil, dar ruşinîndu-se adăugă grăbit: e plictisitor să trăieşti după calendar, Liza.

Şi tăcu definitiv, necăjit de această nouă banalitate pe care o spusese; Liza zîmbi în silă.

— Eşti atît de indispus, încît nici nu găseşti cuvinte potrivite ca să stai cu mine de vorbă. Dar fii liniştit, ai nimerit

bine : într-adevăr, trăiesc totdeauna după calendar, fiecare pas al meu este calculat după calendar. Te surprinde ?

Ea se depărtă brusc de fereastră şi se aşeză într-un fotoliu.

— Ia loc şi dumneata, te rog. Avem la dispoziţie prea puţin timp şi vreau să spun tot ce îmi vine în cap... De ce, adică, n-ai proceda şi dumneata la fel, spunînd tot ce-ţi trece prin cap ?

Nikolai Vsevolodovici se aşeză alături de dînsa şi încetişor, aproape sfios, o prinse de mînă.

— Ce înseamnă acest limbaj, Liza ? Ce rost are ? Ce înseamnă „avem prea puţin timp la dispoziţie" ? Observ că este a doua frază enigmatică din jumătatea aceasta de oră, pe care o rosteşti de cînd te-ai trezit.

— Te-ai apucat să-mi numeri frazele enigmatice ? rîse ea. Dar îţi aduci aminte că ieri, intrînd, ţi-am spus că primeşti vizita unui cadavru ambulant ? Acest lucru găseşti necesar să-l uiţi, probabil, sau să nu-l observi.

— Nu-mi aduc aminte, Liza. De ce un cadavru ? Viaţa trebuie trăită...

— Uite că ai şi tăcut ! Ţi-a dispărut complet darul oratoric. Eu mi-am trăit ora pe lumea asta şi-mi ajunge. Îţi aduci aminte de Hristofor Ivanovici ?

— Nu, nu-mi amintesc, se încruntă el.

— Hristofor Ivanovici, de la Lausanne ? Te plictisea groaznic. De fiecare dată, deschizînd uşa, spunea : „Vin numai pentru un minut" şi rămînea toată ziua. N-aş vrea să semăn cu Hristofor Ivanovici şi să rămîn o zi întreagă.

O expresie dureroasă se întipări pe faţa ei.

— Liza, mă doare acest limbaj forţat. Grimasa aceasta te costă scump, chiar pe dumneata însăţi. Ce rost are, pentru ce ?

Ochii lui se aprinseră.

— Liza, strigă el, îţi jur, acum te iubesc mai mult decît ieri, cînd ai intrat la mine !

— Ce mărturisire ciudată ! Are vreun rost această comparaţie între ieri şi azi, ce să măsori ?

— N-ai să mă părăseşti, continuă el aproape cu desperare, vom pleca împreună, chiar astăzi, nu e aşa ? Nu e aşa ?

— Vai, nu-mi strînge atît de tare mîna, mă doare ! Unde să plecăm împreună chiar astăzi ? Iarăşi undeva ca să „re-

naştem“ ? Nu mi-ajung încercările de pînă acum... e atît de lent totul ; de altfel, nici nu sînt capabilă de aşa ceva ; e prea sublim pentru mine. Dacă e vorba să plecăm, vreau numai la Moscova, iar acolo să facem vizite, să primim şi noi, iată idealul meu, îl cunoşti ; nu ţi-am ascuns nici în Elveţia cum sînt în realitate. Şi întrucît este imposibil să plecăm la Moscova şi să facem vizite, deoarece eşti căsătorit, n-are nici un rost să vorbim despre asta.

— Liza ! Dar atunci ce a fost aseară ?

— Ce a fost, a fost.

— Nu se poate ! Ar fi prea crud din partea ta !

— Şi ce, dacă e prea crud, ia-ţi inima în dinţi şi suportă cruzimea.

— E o răzbunare pentru fantezia de ieri... murmură el, surîzînd răutăcios.

Liza se aprinse la faţă.

— Ce gînd meschin !

— Atunci de ce mi-ai dăruit... „atîta fericire“ ? Am dreptul să aflu şi eu ?

— Nu, descurcă-te cumva fără să reclami vreun drept ; nu-ţi încununa presupunerea josnică şi printr-o prostie. Astăzi nu-ţi reuşeşte. Apropo, nu cumva ţi-e frică de opinia publică şi că vei fi dezaprobat pentru „atîta fericire“ ? O, dacă e vorba de asta, fii pe pace. Dumneata n-ai nici o vină şi nu vei avea de răspuns în faţa nimănui. Cînd am deschis ieri uşa dumitale, nici nu ştiai cine intră. E într-adevăr o fantezie de a mea şi nimic mai mult, aşa cum te-ai exprimat acum. Poţi cu tot curajul şi absolut victorios să te uiţi în ochii oricui.

— Cuvintele tale, acest rîs, iată, de o oră îmi dau fiori reci de spaimă. Această „fericire“, despre care îmi vorbeşti cu atîta pornire, mă costă... totul. Cum aş putea să te pierd acum ? Îţi jur, ieri încă te iubeam mai puţin. De ce atunci îmi iei totul astăzi ? Îţi dai seama oare ce m-a costat această nouă speranţă ? Am cîştigat-o cu preţul unei vieţi.

— A vieţii tale sau a altcuiva ?

El se ridică brusc în picioare.

— Ce înseamnă asta ? zise el tărăgănat, uitîndu-se la ea fix.

— Ai plătit-o cu preţul vieţii tale, sau a vieţii mele, iată ce am vrut să te întreb ? Sau ai început să nu mă mai înte-

legi de loc ? se roşi toată Liza. De ce ai sărit aşa deodată ? De ce mă priveşti cu un aer atît de ciudat ? Mă sperii. De ce te temi ? De mult am observat că ţi-e frică, tocmai acum, tocmai acum... Dumnezeule, cum păleşti !

— Dacă tu ştii ceva, Liza, îţi jur că *eu* nu ştiu... şi de loc nu vorbeam despre *asta,* cînd am spus că plătesc cu viaţa...

— Nu te înţeleg de loc, îngăimă ea cu teamă.

În sfîrşit, un surîs îngîndurat apăru încet pe buzele lui. Se aşeză lent, îşi sprijini coatele pe genunchi şi-şi acoperi cu mîinile faţa.

— Un vis urît şi aiureli... Vorbeam despre două lucruri diferite.

— Nu ştiu de loc despre ce-ai vorbit... Se poate să nu-ţi fi dat seama că astăzi voi pleca de la tine, ai ştiut sau n-ai ştiut acest lucru ? Să nu mă minţi, ai ştiut sau n-ai ştiut ?

— Am ştiut... zise el încet.

— Ei bine, ce mai vrei atunci : ai ştiut şi ai reţinut „clipa" pentru dumneata. Ce socoteli ar mai putea să aibă loc ?

— Spune-mi tot adevărul, strigă el profund îndurerat : ieri cînd deschideai uşa mea ca să intri, erai conştientă că o deschizi numai pentru o oră ?

Ea îl privi cu ură.

— Într-adevăr, chiar şi omul cel mai serios poate pune cele mai surprinzătoare întrebări. Ce te nelinişteşte atît ? Te simţi cumva atins în orgoliul dumitale, prin faptul că o femeie te lasă cea dintîi, şi nu dumneata pe dînsa ? Ştii, Nikolai Vsevolodovici, în acest scurt răstimp cît am stat la dumneata m-am convins, între altele, că te porţi faţă de mine cu multă generozitate, şi tocmai acest lucru nu-l pot suporta.

El se ridică de la locul său şi făcu cîţiva paşi plimbîndu-se prin cameră.

— Fie, să zicem că aşa trebuia să se termine... Dar cum s-a putut întîmpla asta ?

— Altă grijă ! Mai ales că dumneata cunoşti acest lucru, cum îţi cunoşti cele cinci degete, şi-l înţelegi mai bine decît oricine altul din lume, ba şi contai pe asta. Eu sînt o domnişoară, inima mea a fost educată la operă, iată de unde s-a început, iată şi dezlegarea enigmei.

— Nu.

— Nu există aici nimic de natură să-ţi sfîşie amorul propriu, şi tot ce-ţi spun este adevăr curat. A început printr-un

moment frumos, la care n-am avut destulă tărie să rezist. Alaltăieri cînd te-am „jignit" în public, iar dumneata mi-ai răspuns cu atîta cavalerism, după ce m-am întors acasă mi-am dat seama imediat că mă eviţi pentru că eşti căsătorit, şi nu pentru că mă dispreţuieşti, lucru de care mă temeam cel mai mult, cum se şi cuvenea unei domnişoare din societatea bună. Am înţeles atunci că fugind de mine, nesăbuită cum mă arătasem, căutai tocmai să mă ocroteşti. Observi ce mult preţuiesc eu generozitatea dumitale ! Deodată a sărit Piotr Stepanovici şi mi-a descoperit, mi-a explicat totul. Mi-a dezvălui că te reţine o idee măreaţă în faţa căreia şi eu şi el nu reprezentăm nimic, şi că totuşi eu îţi sau în cale. A ţinut să-şi asocieze şi propria-i persoană la asta, ţinea să figurăm toţi trei laolaltă şi mi-a vorbit despre nişte lucruri suprafantastice, despre barcă şi vîslele de arţar dintr-un cîntec rusesc oarecare. L-am lăudat, i-am spus că este un poet, şi el n-a văzut în toate astea nimic ce nu i s-ar cuveni. Întrucît însă ştiam încă de mult, şi fără de asta, că hotărîrile mele nu sînt decît un foc de paie, am şi luat pe loc una. Asta-i tot şi cred că e destul, să lăsăm la o parte orice explicaţie. Te pomeneşti că ne şi certăm. Să nu-ţi fie teamă de nimic şi de nimeni, iau asupra mea totul. Sîn rea, capricioasă, m-am lăsat ispitită de imaginea bărcii de operă, sînt o domnişoară... Ştii, eu am crezut totuşi că mă iubeşti teribil. Nu dispreţui naivitatea mea şi nu rîde văzînd această lacrimă, care mi-a scăpat. Grozav îmi place să plîng „de mila mea însămi". Aşadar, destul, destul. Nu sînt capabilă de nimic, şi nici dumneata nu eşti capabil de nimic ; două bobîrnace căpătate reciproc, să ne consolăm deci cu atît. Cel puţin nu vom suferi în amorul nostru propriu.

— Un vis urît şi aiureală ! strigă Nikolai Vsevolodovici, frîngîndu-şi mîinile şi plimbîndu-se prin cameră. Biata mea Liza, ce-ai făcut din tine ?

— M-am ars la flacăra unei lumînări, şi atîta tot. Nu cumva plîngi şi tu ? Fii mai decent, fii mai insensibil...

— De ce, de ce ai venit la mine ?

— Dar nu-ţi dai seama, în sfîrşit, în ce situaţie comică te pui chiar dumneata în faţa opiniei publice cu asemenea întrebări ?

— De ce te-ai dus la pierzanie în modul acesta monstruos şi atît de stupid, şi ce e de făcut acum ?

—Şi acesta este Stavroghin, „vampirul Stavroghin" cum te numeşte aici o doamnă îndrăgostită de dumneata ! Ascultă, ţi-am spus doar : mi-am dat viaţa unei singure ore şi sînt liniştită. Fă şi dumneata la fel... Deşi cu dumneata e altceva ; ai în faţă atîtea asemenea „ore" şi „clipe", care te aşteaptă în viitor.

— Tot atîtea cîte ai şi tu ; îţi dau cuvîntul meu suprem, nici cu o oră mai mult decît ai avea tu !

El continua să se plimbe şi nu observă privirea ei scurtă şi pătrunzătoare, iluminată parcă de un licăr de speranţă. Dar licărul se stinse în aceeaşi clipă.

— Dacă ai cunoaşte preţul *imposibilei* mele sinceriţăţi în clipa de faţă, Liza, dacă aş putea numai să-ţi dezvălui...

— Să-mi dezvălui ? Vrei să-mi dezvălui ceva ? Fereascămă sfîntul de dezvăluirile dumitale ! îl întrerupse ea aproape cu teamă.

El se opri şi aşteptă cu nelinişte.

— Trebuie să-ţi mărturisesc că încă de atunci, încă din Elveţia, mi-a intrat în cap gîndul că te apasă pe suflet ceva oribil, murdar şi sîngeros şi... în acelaşi timp care te pune într-o postură teribil de ridicolă. Fereşte-te să-mi dezvălui ceva, dacă este adevărat : îmi voi bate joc de dumneata. Voi rîde de dumneata în hohote toată viaţa... Văd că iar ai pălit ? Bine, bine, încetez, plec imediat, sări ea din loc cu un gest de scîrbă şi dispreţ.

— Chinuieşte-mă, pedepseşte-mă, descarcă-ţi ura pe mine, strigă el exasperat. Ai tot dreptul ! Ştiam că nu te iubesc şi totuşi te-am dus la pierzanie. Da, „am reţinut pentru mine clipa" : nutream o speranţă... de mult încă... ultima... N-am rezistat luminii care îmi învăluise inima, cînd te-am văzut intrînd ieri la mine, singură, spontan. Şi am crezut deodată... Poate că mai cred şi acum.

— Pentru sinceritatea aceasta plină de noblete îţi voi răspunde cu aceeaşi sinceritate : nu vreau să-ţi fiu soră de caritate. Şi chiar dacă voi ajunge cîndva cu adevărat soră de caritate, dacă nu reuşesc să mor azi, ceea ce ar fi foarte potrivit, în orice caz nu pe dumneata te voi îngriji, deşi meriţi mai mult decît oricare olog sau ciung. Mi s-a părut totdeauna că mă vei duce într-un loc unde trăieşte un imens păianjen de statură omenească, şi noi vom sta acolo toată viaţa şi-l vom privi, stăpîniţi mereu de frică. Şi astfel va

decurge dragostea noastră reciprocă. Adresează-te Daşenkăi ; ea va merge cu dumneata unde vrei.

— N-ai putut să nu te referi la ea nici într-o împrejurare ca asta !?

— Sărmană căţeluşă ! Salut-o din partea mea. Ştie că încă în Elveţia ţi-ai rezervat-o pentru vreme de bătrîneţe ? Cîtă grijă ! Cîtă prevedere ! Ah, cine este ?

În fundul sălii se întredeschisese uşa ; un cap se arătă pentru o clipă şi dispăru imediat.

— Tu eşti, Alexei Egorîci ? întrebă Stavroghin.

— Ba nu, nu sînt decît eu, se vîrî acum Piotr Stepanovici numai pe jumătate. Bună ziua, Lizaveta Nikolaevna ; mai bine zis, bună dimineaţa. Eram convins că vă găsesc pe amîndoi în această sală. N-am venit decît pentru o clipă, Nikolai Vsevolodovici, aş avea neapărat nevoie să-ţi spun cîteva cuvinte... Foarte urgent... Numai două cuvinte !

Stavroghin porni spre dînsul, dar după ce făcu vreo trei paşi se întoarse spre Liza.

— Dacă vei auzi acum ceva, Liza, să ştii : eu sînt vinovatul.

Ea tresări şi îl privi speriată ; dar el se grăbi să iasă.

II

Camera din care se arătase prin uşă Piotr Stepanovici era un vestibul mare de formă ovală. Pînă la venirea lui aici veghea Alexei Egorîci, dar Stavroghin îl expediase. Nikolai Vsevolodovici trase uşa după el şi se opri în aşteptare. Piotr Stepanovici îl cuprinse într-o privire scrutătoare, fugară.

— Ei ?

— Dacă ai aflat cumva totul, începu febril Piotr Stepanovici, scormonind cu ochii, de parcă ar fi vrut să-i scruteze adîncurile sufletului, atunci să ştii că nimeni dintre noi nu este vinovat şi mai ales dumneata, pentru că un asemenea concurs... coincidenţă de împrejurări... într-un cuvînt, din punct de vedere juridic eşti în afară de cauză şi am venit în grabă să te previn.

— Au ars? Au fost asasinați?

— Au fost asasinați, dar n-au ars, ceea ce este foarte rău, dar îți dau cuvîntul de onoare că nici aici nu sînt eu de vină, oricît m-ai bănui, pentru că mă bănuiești probabil, nu-i așa? Vrei să știi tot adevărul: să vezi, într-adevăr, m-a ispitit gîndul, chiar dumneata mi l-ai sugerat, nu în mod serios, ci necăjindu-mă (că doar nu te-ai fi apucat să-mi sugerezi așa ceva în mod serios), dar eu nu îndrăzneam și n-aș fi îndrăznit în ruptul capului, nici pentru o sută de ruble, de altfel n-aș fi avut nici un folos, pentru mine personal... (Se pripea groaznic și turuia aproape înecîndu-se). Dar să vezi ce coincidență: din banii mei (auzi, din banii mei, de la dumneata n-am avut nici o rublă măcar, de altfel o știi prea bine) i-am dat acestui neghiob bețiv Lebeadkin două sute treizeci de ruble alaltăieri, seara, auzi, alaltăieri și nu ieri după „matineu", notează bine asta: este o coincidență foarte importantă, pentru că de fapt nu știam nimic pe atunci cu siguranță, dacă va merge sau nu la dumneata Lizaveta Nikolaevna; i-am dat însă banii mei personali numai pentru că alaltăieri te-ai distins grozav, declarînd în public taina dumitale. Dar nu mă amestec... te privește... cavaler... mărturisesc însă că am rămas uluit, parcă m-ar fi izbit cineva cu o ghioagă în frunte. Întrucît însă toate tragediile acestea m-au plictisit groaznic, și notează, îți vorbesc serios, deși folosesc asemenea expresii, întrucît toate astea, în definitiv, îmi încurcă planurile, mi-am dat cuvîntul să-i expediez pe Lebeadkinii cu orice preț și fără știrea dumitale la Petersburg, cu atît mai mult că și ei rîvneau să plece acolo. O singură greșeală am făcut: i-am dat banii ca din partea dumitale; e o greșeală sau nu? Poate că n-a fost nici o greșeală, ce zici? Ascultă acum, ascultă dar cum s-au încurcat lucrurile...

În fierbințeala pledoariei el se apropiase de Stavroghin și dăduse să-l apuce de reverul hainei (poate chiar înadins). Printr-o mișcare scurtă Stavroghin îl lovi peste mînă.

— Dar ce faci... ai putea să-mi frîngi mîna... esențialul este cum s-au întîmplat lucrurile... turui el mai departe, fără să-i pese de lovitură. Îi dau seara banii, ca să plece împreună cu soră-sa a doua zi dis-de-dimineață; îl însărcinez pe Liputin să-i aranjeze expedierea. Dar ticălosul de Liputin nu știu de ce i-a trebuit să facă figura aceea în fața publicului, poate că ai auzit? La „matineu"? Ascultă dar, ascultă: se așază la băut amîndoi, compun versuri, din care jumătate îi aparțin

lui Liputin ; îl îmbracă în frac, asigurîndu-mă în acelaşi timp că l-a şi expediat de dimineaţă, şi-l ţine ascuns undeva într-o cămăruţă dosnică, ca să-l împingă apoi pe estradă. Acela însă, nu se ştie cum, reuşeşte să se îmbete la repezeală. Apoi urmează scandalul cunoscut, după care el este adus acasă beat mort, iar Liputin îi scoate din buzunar două sute de ruble, lăsînd mărunţişul. Din nefericire Lebeadkin încă de dimineaţă se fălise cu aceste două sute de ruble scoţînd banii din buzunar şi arătîndu-i unde nu se cădea. Întrucît însă Fedka atîta aştepta, iar la Kirillov auzise cîte ceva (ţii minte aluzia dumitale ?) s-a hotărît să profite de ocazie. Acesta e tot adevărul. Îmi pare bine cel puţin că Fedka n-a găsit bani. Îşi făcuse socoteala mizerabilul să pună mîna pe o miişoară ! S-a grăbit şi mi se pare că el însuşi s-a speriat de incendiu... Mă crezi, incendiul acesta m-a năucit... Nu, zău, să mă ia dracul ! O astfel de samavolnicie... Ei bine, nutresc atîtea speranţe în privinţa dumitale, încît n-am să-ţi ascund nimic : e adevărat, de mult încă mă ducea gîndul la un asemenea foc, întrucît aşa ceva prinde grozav în rîndul maselor ; dar mi-l păstram pentru un moment critic, pentru acel moment preţios cînd ne vom ridica cu toţii şi... Cînd colo, li s-a năzărit să acţioneze cu de la sine putere şi fără nici un ordin s-o facă acum, într-un asemenea moment, cînd de fapt trebuiau să se pitească undeva, să se ascundă şi nici să nu sufle ! Ca să vezi, ce samavolnicie !... Într-un cuvînt, nu ştiu încă nimic, se vorbeşte despre doi inşi de la fabrica Şpigulin... dar dacă sînt amestecaţi printre ei şi *de-ai noştri* şi măcar unul din ei şi-a încălzit mîinile la treaba asta, vai de capul lui ! Iată ce înseamnă să slăbeşti cît de puţin frînele ! Nu zău, canaliile acestea democratice cu nucleele lor de cinci sînt o bază nesigură ; aci se cere o voinţă unică, fascinantă şi subjugătoare, o voinţă despotică, care să nu se întemeieze pe ceva întîmplător şi din afară... Atunci şi nucleele de cinci vor sta cu coada între picioare, supuse şi servile, realmente folosibile la nevoie. În orice caz, deşi cei de acolo ţipă acum în gura mare că Stavroghin avea nevoie să-şi ardă în flăcări nevasta şi că din această cauză s-a dat foc oraşului, totuşi...

— Au şi început s-o spună în gura mare ?

— Adică nu tocmai aşa şi, mărturisesc, eu n-am auzit absolut nimic, dar ce te faci cu mulţimea, mai ales cu cei

sinistrați : „*Vox populi vox dei*" *. Nu e de loc greu să arunci în vînt un asemenea zvon !... Dumneata însă n-ai de ce să te temi în orice caz. Din punct de vedere juridic ești în afară de cauză, conștiința dumitale este curată, doar n-ai vrut-o ? N-ai vrut-o, nu e așa ? Nici un fel de dovezi, o simplă coincidență... S-ar putea totuși ca Fedka să-și mai aducă aminte de cuvintele dumitale imprudente spuse atunci la Kirillov (și ce rost avea să le spui ?), dar asta încă nu dovedește nimic, iar pe Fedka îl aranjăm. Chiar astăzi îl aranjez...

— Și cadavrele n-au ars de loc ?

— De loc ; canalia aceasta n-a știut să facă nimic cum trebuie. Dar îmi pare bine cel puțin că ești atît de calm... Pentru că, deși n-ai nici o vină, nici cu gîndul măcar, totuși... Și apoi, cred că ești de acord, toate astea dau o întorsătură admirabilă treburilor dumitale ! Ești acum un văduv liber și chiar în clipa aceasta poți să te căsătorești cu o domnișoară superbă și cu bani mulți, care de fapt se află deja în mîinile dumitale. Iată ce poate să iasă dintr-un concurs brutal de împrejurări, nu e așa ?

— Mă amenințI cumva, cap sec ce ești ?

— Ei, asta e acum, ce înseamnă cap sec și acest ton ? În loc să te bucuri, dumneata... Am zburat într-un suflet aici ca să-ți dau de știre cît mai repede... Și cum aș putea să te amenințI ? Ce mi-ar folosi să te țin în amenințări ?! Am nevoie de consimțămîntul dumitale liber, și nu constrîns. Dumneata ești lumina și soarele... Eu sînt acela care mă tem de dumneata cumplit, și nu dumneata de mine ! Eu doar nu sînt Mavriki Nikolaevici... Și închipuiește-ți, zbor încoace pe o trăsurică ușoară, și-l văd pe Mavriki Nikolaevici stînd în fața gardului de lîngă parcul vostru, în colțul din fund al parcului... În manta, pătruns de ploaie, a stat probabil toată noaptea ! Minunății ! Pînă în ce hal de nebunie pot ajunge unii oameni !

— Mavriki Nikolaevici ? Este adevărat ?

— Adevărat, adevărat, e lîngă gard. De aici cam la vreo trei sute de pași, cred. Am trecut repede pe lîngă dînsul, dar m-a văzut. N-ai știut ? În cazul acesta îmi pare bine că n-am uitat să-ți spun. Uite, un om ca ăsta e cel mai periculos dacă mai are la el și un revolver, unde mai pui că a stat o noapte

* **Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu. (Lat.)**

întreagă de veghe în ploaie și în vînt, enervat la culme firește, pentru că să ne gîndim în ce situație se află el, ha, ha ! Cum crezi, de ce s-a postat el acolo ?

— O așteaptă pe Lizaveta Nikolaevna, bineînțeles.

— Asta e ! Dar cum își închipuie dumnealui că o să iasă ea la dînsul ? Și pe o ploaie... ca asta... Mare dobitoc !

— Chiar acum ea o să iasă la dînsul.

— Oho ! Ce noutate ! Va să zică... Dar ascultă, situația ei acum s-a schimbat cu totul : ce, o interesează acum Mavriki ? Doar ești un văduv, liber, și puteți chiar mîine să vă căsătoriți ! Ea nu știe încă, lasă-mă pe mine să aranjez imediat totul. Unde este ea, să-i spun bucuria.

— Bucuria ?

— Dar cum crezi ? Mergem.

— Și crezi că ea nu se va dumeri ce e cu aceste cadavre ? își îngustă destul de ciudat ochii Stavroghin.

— Firește că nu se va dumeri, hotărî cu un aer de prostălău Piotr Stepanovici, pentru că din punct de vedere juridic... Mare lucru ! Chiar dacă s-ar fi dumerit ! Femeile au o capacitate de a trece cu vederea atît de bine peste toate astea, încă nu le cunoști ! Afară de faptul că acum i-ar conveni în orice caz să se mărite cu dumneata, de vreme ce s-a compromis în așa hal, i-am mai vorbit și despre „barcă" și mi-am dat seama că imaginea acestei „bărci" poate să aibă cel mai mare efect asupra ei ; care va să zică, îți dai seama ce temperament zace în această domnișoară. N-avea nici o grijă, va păși cu atîta hotărîre peste aceste cadavre, încît îți va fi mai mare dragul s-o privești, cu atît mai mult că dumneata doar n-ai nici un amestec, absolut nici un amestec, nu e așa ? Doar că le va păstra pentru sine aceste cadavre ca să te înțepe la vreo doi ani după căsătorie. Orice femeie, mergînd la cununie, are grijă să se înarmeze pentru orice eventualitate cu ceva din trecutul soțului în acest scop ; ei, dar atunci... peste un an cîte și mai cîte nu se pot întîmpla ? Ha, ha, ha !

— Dacă ai venit cu o droșcă, ia-o cu dumneata și du-o imediat la Mavriki Nikolaevici. Acum cîteva clipe mi-a spus că nu mă poate suferi și că pleacă de la mine și, bineînțeles, nu va accepta să se urce în trăsura mea.

— Ehe ! Într-adevăr, vrea să plece ? Dar care să fie cauza ? îl privi cam aiurit Piotr Stepanovici.

— Și-o fi dat seama cumva în această noapte că n-o iubesc de loc... Lucru pe care l-a știut de altfel întotdeauna.

— Dar dumneata n-o iubeşti ? zise Piotr Stepanovici cu un aer de mirare nemărginită. Apoi, dacă e aşa, de ce cînd a intrat ieri la dumneata ai reţinut-o, nu i-ai spus direct ca un om de onoare că n-o iubeşti ? Nu e de loc cinstit din partea dumitale, şi apoi în ce lumină mizerabilă m-ai pus pe mine în faţa ei ?

Stavroghin izbucni în rîs.

— Rîd de o maimuţă a mea, explică el imediat.

— Aha ! Ai ghicit că fac pe mucalitul, începu să rîdă cu haz şi Piotr Stepanovici, ca să te înveselesc ! Închipuieşte-ţi, chiar în clipa în care ai apărut aici, ieşind la mine, mi-am dat seama după expresia feţei dumitale că ai avut „ghinion". Sau poate chiar un eşec complet, ai ? Pariez, strigă el aproape înecîndu-se de haz, că toată noaptea aţi stat alături în sala aceasta pe scaune şi aţi discutat despre cine ştie ce sublimă noblete sufletească, pierzînd în asemenea discuţii tot timpul preţios... Dar iartă-mă, iartă-mă ; nu mă priveşte ; încă de ieri eram sigur că totul se va termina la voi în modul cel mai stupid. Ţi-am adus-o numai ca să te mai distrezi şi să-ţi dovedesc că n-ai să te plictiseşti cu mine alături ; de sute de ori îţi voi mai fi de folos în felul acesta ; în general îmi place să ofer oamenilor lucruri plăcute. Iar dacă acum n-ai nevoie de ea, ceea ce am scontat şi eu, şi tocmai de aceea am şi venit, atunci...

— Şi zici că mi-ai adus-o numai cu gîndul de a mă distra, de a-mi face o plăcere ?

— Dar cum altfel ?

— Nu ca să mă faci să-mi omor nevasta ?

— Haida de, dar ce, ai omorît-o dumneata ? Ce spirit tragic !

— Totuna e, chiar dacă dumneata ai omorît-o.

— Păi ce, am omorît-o eu ? Îţi spun doar, n-am nici un amestec. Totuşi începi să mă îngrijorezi...

— Continuă-ţi ideea, ai spus : „Dacă acum nu ai nevoie de dînsa, atunci..."

— Las-o în seama mea, bineînţeles ! O mărit foarte bine cu Mavriki Nikolaevici, pe care, de altfel, nu l-am postat eu lîngă gardul parcului, nu cumva să-ţi intre aşa ceva în cap. Să ştii însă că acum mi-e cam frică de el. Uite, spuneai de droşcă : am trecut pe lîngă el în goana mare... Nu zău, te pomeneşti că are asupra lui şi revolver ?... Bine că mi l-am

luat şi eu pe al meu. Iată-l (scoase din buzunar revolverul, îl arătă şi imediat îl ascunse), l-am luat din cauză că drumul e destul de lung... Uite ce, aranjez eu totul într-o clipă : inimioara dumneaei acum cred că tînjeşte după Mavriki... În orice caz ea îl regretă... Să ştii că începe întrucîtva să-mi pară rău de dînsa ! O duc la Mavriki şi imediat se va apuca să-l certe, inimă de femeie ! Văd că iar rîzi ? Mă bucur că te-ai înveselit. Atunci mergem. Cum intru îi spun despre Mavriki, iar despre ceilalţi... despre cei morţi... n-ar fi mai bine deocamdată să nu spun nimic ? Totuna, află pe urmă.

— Despre ce să afle ? Cine a fost omorît ? Ce-ai spus despre Mavriki Nikolaevici ? deschise brusc uşa Liza.

— Aha ! Aţi ascultat la uşă ?

— Ce-ai spus chiar acum despre Mavriki Nikolaevici ? A fost ucis ?

— A ! Va să zică, n-aţi auzit bine ! Liniştiţi-vă, Mavriki Nikolaevici este viu şi sănătos şi vă veţi putea convinge de acest lucru imediat, pentru că e chiar prin apropiere, stă lîngă gardul parcului... şi mi se pare că a stat acolo toată noaptea ; este ud leoarcă, în manta... M-a văzut venind încoace.

— Nu este adevărat. Ai spus „omorît"... Cine a fost omorît ? stărui dînsa cu un glas plin de neîncredere şi chin.

— A fost omorîtă numai soţia mea, fratele ei Lebeadkin şi servitoarea lor, zise ferm Stavroghin.

Liza tresări şi se făcu palidă ca varul.

— Un caz monstruos, ciudat, Lizaveta Nikolaevna, un caz de tîlhărie stupidă, cu scop de jaf, profitînd de incendiu, se ambală imediat Piotr Stepanovici. E mîna tîlharului Fedka-ocnaşul şi din cauza prostiei imbecilului de Lebeadkin, care a arătat tuturora că are asupra lui bani... Am venit tocmai ca să aduc această veste... Ca o lovitură de măciucă în cap. Stavroghin era cît pe-aci să cadă cînd i-am spus. Ne sfătuiam aici : să-ţi spunem dumitale acum sau nu ?

— Nikolai Vsevolodovici, e adevărat ceea ce spune el ? abia reuşi să bîiguie Liza.

— Nu este adevărat.

— Cum nu este adevărat, tresări Piotr Stepanovici, ce înseamnă asta !?

— Doamne, simt că înnebunesc, strigă Liza.

— Dar nu vă daţi seama cel puţin că el este nebun în clipa aceasta ! strigă din răsputeri Piotr Stepanovici. Oricum :

i-a fost omorîtă nevasta. Vedeţi ce palid este... Că doar noaptea întreagă a stat cu dumneavoastră, nu v-a părăsit nici o clipă, cum să fie bănuit el?

— Nikolai Vsevolodovici, spune-mi ca în faţa lui Dumnezeu, eşti vinovat sau nu, iar eu, îţi jur, voi crede în cuvîntul dumitale, ca în cel al Domnului, şi voi merge cu dumneata pînă-n capătul pămîntului, o, voi merge! Voi merge ca o căţeluşă...

— Dar de ce o chinuieşti, fiinţă nesăbuită! se înfurie Piotr Stepanovici. Lizaveta Nikolaevna, îţi jur, să mă faci piftie în piuliţă, el n-are nici o vină, dimpotrivă, e doborît cu adevărat şi aiurează, vedeţi doar. Nici un amestec, dar absolut nici un amestec, nici cu gîndul măcar!... Este o faptă a unor tîlhari, care peste cîteva zile, sînt sigur, vor fi prinşi şi pedepsiţi... E unul Fedka-ocnaşul şi nişte oameni de la fabrica Şpigulin, tot oraşul vorbeşte despre asta, de aceea o spun şi eu.

— E adevărat? E adevărat? murmură Liza, tremurînd toată, în aşteptarea sentinţei supreme pentru ea.

— Nu i-am omorît şi am fost împotriva acestui omor, dar ştiam că vor fi omorîţi şi nu i-am oprit pe ucigaşi. Pleacă de la mine, Liza, zise Stavroghin şi intră în sală.

Liza îşi acoperi faţa cu mîinile şi porni spre ieşire. Piotr Stepanovici dădu să alerge după dînsa, dar se întoarse repede în sală.

— Aşa va să zică? Aşa va să zică? Dumneata va să zică nu te temi de nimic, se năpusti el spre Stavroghin, cuprins de o furie nebună, împroşcînd cu spume la gură cuvinte ce aproape nu se înţelegeau.

Stavroghin rămăsese în picioare în mijlocul sălii şi nu răspunse nimic. Îşi prinsese cu mîna stîngă un smoc de păr de pe cap şi zîmbea pierdut. Piotr Stepanovici îl trase cu putere de mînecă.

— Ţi-ai ieşit cumva din minţi? Ce ţi-ai pus în gînd? Vrei să-i denunţi pe toţi, şi singur să te duci la mănăstire sau la dracu... Dar să ştii că te omor, chiar dacă nu ţi-e frică de mine!

— A, dumneata turui? îl observă în sfîrşit Stavroghin. Fugi, îşi veni el în fire brusc, fugi după dînsa, ia cupeul meu, n-o părăsi... Fugi, fugi! Condu-o pînă acasă, să nu ştie nimeni şi mai ales să nu se ducă acolo... la cadavre... la cadavre... Urc-o cu forţa în cupeu... Alexei Egorîci! Alexei Egorîci!

— Stai, nu striga ! Ea acum e în braţele lui Mavriki... N-o va urca Mavriki în trăsura dumitale... Aşteaptă ! Avem de discutat lucruri mai importante decît cupeul !

El îşi scoase brusc revolverul ; Stavroghin îl privi grav.

— N-ai decît să mă omori, zise el încet, aproape împăciuitor.

— Ca să vezi, cu ce minciună este în stare să-şi încarce conştiinţa un om ! se înfioră Piotr Stepanovici. Ar fi cazul să te omor ! Într-adevăr, meritai ca ea să te scuipe în faţă !... Ce fel de „barcă" eşti dumneata, putredă, de transportat lemne şi bună de aruncat la foc !... Măcar înfurie-te, asta te-ar trezi ! Dar îţi este absolut egal, de vreme ce nu-ţi mai pasă de nimic şi nu aştepţi decît să ţi se tragă un glonte în cap.

Pe faţa lui Stavroghin lunecă un surîs ciudat.

— Dacă n-ai fi atît de caraghios, poate că ţi-aş fi spus acum : da... Dacă ai fi un pic mai deştept...

— Oi fi eu caraghios, dar nu vreau, nu vreau ca dumneata, principala mea jumătate, să devii caraghios ! Înţelegi ce-ţi spun ?

Stavroghin era singurul care îl înţelegea pe Piotr Stepanovici. Şatov se mirase cînd Stavroghin îi spusese că Piotr Stepanovici e capabil de entuziasm.

— Acum piei din ochii mei la dracul, pînă mîine poate că reuşesc să storc din mine ceva în sensul unei hotărîri. Vino mîine.

— Da ? Da ?

— Nu ştiu încă nimic !... La dracu, la dracu !

Şi părăsi sala.

— Poate că e spre mai bine, murmură Piotr Stepanovici, ascunzîndu-şi revolverul.

III

Se repezi s-o ajungă din urmă pe Lizaveta Nikolaevna, care abia se depărtase cu cîţiva paşi de casă. Alexei Egorovici încercase s-o reţină şi acum o urma la un pas distanţă, în frac, aplecat respectuos şi fără pălărie. Se ruga de ea neîncetat să aştepte trăsura ; bătrînul era speriat şi aproape plîngea.

— Întoarce-te, domnul vrea ceai, n-are cine să-l servească, îl respinse Piotr Stepanovici și o luă pe Lizaveta Nikolaevna de braț.

Aceasta nu-și smulse brațul, dar se pare că nu-și dădea seamă de nimic, nu-și revenise încă.

— În primul rînd, n-ați pornit bine, vorbi Piotr Stepanovici, trebuie s-o luăm în direcția aceasta, și nu pe lîngă parc ; în al doilea rînd, este imposibil să mergeți pe jos, sînt vreo trei verste pînă la dumneavoastră, și n-aveți peste rochie nici un fel de îmbrăcăminte. N-ar fi bine să așteptați un pic numai, sînt aici cu trăsura, e în curte, o chem imediat, veți urca în trăsură și vă duc acasă, nimeni n-o să vă vadă.

— Ce bun ești... zise blînd Liza.

— Vai de mine, într-un asemenea caz orice om de omenie în locul meu la fel...

Liza îl privi și se miră.

— Dumnezeule, eu am crezut că e tot acel bătrîn !

— Ascultați-mă, mă bucur că priviți astfel lucrurile, pentru că totul nu este decît o groaznică prejudecată și, în cazul acesta, n-ar fi mai bine să-i spun acestui bătrîn să comande cupeul, va fi gata în zece minute, iar noi ne întoarcem deocamdată și așteptăm în pridvor, ce ziceți ?

— Întîi și întîi vreau... unde sînt cei uciși ?

— O, ce fantezie ! De asta m-am temut... Să lăsăm mai bine aceste orori deoparte ; n-are nici un rost să le vedeți.

— Eu știu unde sînt, cunosc casa.

— Ei, și ce dacă știți, pe așa o vreme, ploaie, ceață (ca să vezi, ce obligație sfîntă mi-am luat !)... Lizaveta Nikolaevna, una din două : ori acceptați să mergeți cu mine în trăsura mea și atunci rămîneți aici pe loc, pentru că dacă mai facem vreo douăzeci de pași, ne vede negreșit Mavriki Nikolaevici.

— Mavriki Nikolaevici ! Unde e ? Unde e ?

— Mă rog, dacă doriți totuși să plecați cu el, pot să vă conduc încă puțin și să vă arăt unde stă, iar eu îmi iau tălpășița ; n-aș vrea de loc să dau ochi cu el acum.

— El mă așteaptă, Dumnezeule ! se opri ea brusc și sîngele îi năvăli în obraz.

— Dar de ce nu, dacă este un om fără prejudecăți ! Știți, Lizaveta Nikolaevna, nu este treaba mea ; eu n-am nici un amestec aici, și dumneavoastră o știți prea bine ; dar vă doresc sincer binele... Dacă nu ne-a reușit „barca" noastră, dacă s-a

dovedit că tot ce ne închipuisem noi nu este decît ceva putred, bun de aruncat la gunoi...

— Admirabil! strigă Liza.

— Admirabil, ziceţi, dar printre lacrimi. E nevoie de tărie, de fermitate. Nu e cazul ca o femeie să cedeze cu nimic faţă de un bărbat. În secolul nostru, cînd femeia... la dracu (era aproape să scuipe Piotr Stepanovici)! De fapt nici n-ar fi cazul să vă pară rău: poate că tot ce s-a întîmplat e spre mai bine. Mavriki Nikolaevici este un om... într-un cuvînt, un om cu sensibilitate, deşi poate nu prea vorbăreţ, ceea ce de asemeni nu e de loc rău, bineînţeles cu condiţia dacă se ridică deasupra oricăror prejudecăţi.

— Admirabil, admirabil! rîse isteric Liza.

— Ei, drăcie... Lizaveta Nikolaevna, se şifonă brusc Piotr Stepanovici, de fapt nu mă zbat decît pentru dumneavoastră... Mie ce-mi pasă... v-am făcut un serviciu ieri, cînd v-aţi exprimat singură dorinţa, dar astăzi... Mă rog, de aici se vede Mavriki Nikolaevici, uitaţi-vă, stă acolo, nu ne vede pe noi. Lizaveta Nikolaevna, aţi citit *Polinka Saks*[69]?

— Ce este asta?

— E un roman, *Polinka Saks*. L-am citit cînd eram încă student... Acolo un funcţionar, Saks, foarte bogat, îşi sechestrează în vila sa soţia pentru necredinţă... La dracu, puţin îmi pasă! Veţi vedea că Mavriki Nikolaevici, înainte chiar să ajungeţi acasă, vă va cere în căsătorie. El încă nu ne vede.

— E mai bine, e mai bine că nu ne vede! strigă brusc Liza ca o nebună. Să plecăm, să plecăm! În pădure, în cîmp!

Şi porni în fugă înapoi.

— Lizaveta Nikolaevna, e o laşitate! Piotr Stepanovici alerga după dînsa. Şi de ce nu vreţi să vă vadă? Dimpotrivă, priviţi-l drept în ochi, cu toată mîndria... Dacă vă gîndiţi cumva la *acel lucru*... feciorelnic... este o prejudecată atît de absurdă, anacronică... Dar unde vă duceţi, încotro? Uitaţi-vă cum fuge! Să ne întoarcem mai bine la Stavroghin, luăm trăsura... Dar încotro? E cîmp gol acolo... Poftim, a căzut!...

El se opri. Liza zbura ca o pasăre, fără să ştie încotro, iar Piotr Stepanovici rămăsese aproape cu vreo cincizeci de paşi în urmă. Ea căzu împiedicîndu-se de un muşuroi. În aceeaşi clipă de undeva din urma lor, venind oarecum dintr-o parte, se auzi un strigăt groaznic, strigase Mavriki Nikolaevici care văzînd-o cum aleargă şi cade se repezi spre dînsa peste cîmp. Piotr Stepanovici se retrase în aceeaşi clipă, adă-

postîndu-se după poarta curții lui Stavroghin, ca să-și ia mai repede trăsura.

Între timp Mavriki Nikolaevici, speriat la culme, o ajunse și stătea aplecat spre Liza, care reușise să se ridice în picioare ținîndu-și mîna în mîinile lui. Condițiile neverosimile ale acestei întîlniri îi zguduiseră rațiunea, și pe față îi curgeau lacrimi. O văzuse pe Liza în fața căreia era gata să se închine, alergînd peste cîmp la o oră ca aceasta și pe un timp groaznic, numai în rochie, în această rochie de bal acum mototolită și plină de noroiul căderii... Nu era în stare să scoată nici o vorbă, se dezbrăcase de manta și cu mîinile tremurătoare încerca să-i învelească umerii. Și deodată el scoase un țipăt, simțind că ea îi atinsese cu buzele mîna.

— Liza, strigă el, nu mă pricep la nimic, dar nu mă alunga de lîngă tine!

— O da, să plecăm mai repede de aici, nu mă lăsa! și prinzîndu-l de mînă ea îl tîrî după dînsa. Mavriki Nikolaevici, coborî ea brusc și cu teamă glasul, acolo am tot făcut-o pe curajoasa, dar aici, acum, mă tem de moarte. Voi muri, voi muri foarte curînd, dar mi-e frică de moarte... șoptea ea, strîngîndu-i cu putere mîna.

— O, cineva măcar dacă ar trece! se uita el în jurul său cu desperare. Ei, un vehicol oarecare! Ai să-ți uzi picioarele, dumneata... îți vei pierde mințile!

— Nu-i nimic, nu-i nimic, îl încuraja ea, așa, lîngă dumneata, mă tem mai puțin, ține-mă de mînă, du-mă... Încotro mergem, acasă? Nu, nu; vreau mai întîi să văd pe cei asasinați. Ei spun că a fost asasinată nevasta lui, iar el zice că el a asasinat-o; dar nu este adevărat, nu este adevărat, nu-i așa? Vreau să-i văd cu ochii mei pe cei omorîți... Din cauza mea... Din cauza lor el în noaptea aceasta a încetat să mă iubească... Dacă văd, aflu totul. Mai repede, mai repede, cunosc casa aceasta... Acolo e incendiu... Mavriki Nikolaevici, prietene drag, să nu mă ierți pe mine necinstita! De ce să mă ierți? De ce plîngi? Dă-mi o palmă și omoară-mă aici în cîmp, ca pe un cîine!

— Nimeni n-are dreptul să te judece acum, zise ferm Mavriki Nikolaevici, Dumnezeu să te ierte, iar eu pot să te judec mai puțin decît oricine!

Conversația lor însă ar părea prea ciudată dacă aș mai transcri-o. Mergeau alături mînă în mînă, grăbindu-se ca doi semidementi. Se îndreptau direct spre incendiu. Mavriki Niko-

laevici tot spera să întîlnească măcar o căruță, dar nimeni nu-i ieșea în cale. O ploaie măruntă și deasă cernea peste toată împrejurimea, înghițind orice reflex și orice nuanță și transformînd totul într-o pînză plumburie uniformă ca ceața. De mult se făcuse ziuă, și totuși părea că nu se luminează încă. Și deodată din această negură fumurie și rece se profilă o siluetă ciudată, absurdă, venind spre ei. Imaginîndu-mi acum acest tablou cred că nu mi-aș fi crezut ochilor, chiar dacă aș fi fost în locul Lizavetei Nikolaevna ; și totuși ea îl recunoscu imediat pe omul care se apropia de ei și scoase un strigăt de bucurie. Era Stepan Trofimovici. Cum a plecat, cum s-a putut realiza ideea absurdă, care i se năzărise la un moment dat, de a fugi, va veni vorba mai pe urmă. Voi menționa doar atît : că în dimineața aceea se pomenise cuprins de frigurile febrei, dar nici starea aceasta de boală nu-l oprise ; pășea ferm pe pămîntul ud ; se vedea că își chibzuise cît mai bine acest pas, cu toată lipsa de experiență a omului de birou. Era îmbrăcat „ca de drum", adică în manta, încins cu o centură lată de piele lăcuită și cu cataramă, încălțat în cizme noi înalte și cu pantalonii vîrîți în carîmburi. Probabil că de mult își făurise imaginea aceasta a drumețului, iar centura și cizmele cu carîmburi tari de cavalerist, în care nici nu știa să umble, și le procurase cu cîteva zile în urmă. Pe cap avea o pălărie cu boruri late, un fular de lînă moale și-l înfășurase în jurul gîtului, în mîna dreaptă ținea un baston, în cea stîngă un sac de voiaj mic, dar umplut pînă la refuz. Mai ținea în mîna dreaptă și o umbrelă desfăcută. Aceste trei obiecte, umbrela, bastonul și sacul de voiaj, le purtase destul de anevoios prima verstă, dar la a doua deveniseră și mai incomode.

— Dumneata ești, cu adevărat ? strigă Liza, privindu-l cu mirare tristă, care cedase locul primului elan de bucurie spontană.

— Lise ! strigă și Stepan Trofimovici, avîntîndu-se spre dînsa ca într-o febră. *Chère, chère,* ești dumneata cu adevărat... În ceața aceasta ? Vezi : reflexul vîlvătăilor ! *Vous êtes malheureuse, n'est-ce pas ?* * Văd, văd, nu-mi spune nimic, dar nici pe mine nu mă întreba. *Nous sommes tous malheureux, mais il faut les pardonner tous. Pardonnons,*

* Ești nefericită, nu-i așa ? (Fr.)

Lise *, şi vom fi liberi pentru totdeauna. Ca să ne dispensăm de această lume şi să devenim absolut liberi. *Il faut pardonner, pardonner et pardonner !* **

— Dar de ce te laşi în genunchi ?

— Pentru că, luîndu-mi rămas bun de la lume, vreau în persoana şi chipul dumitale să-mi iau rămas bun de la tot trecutul meu ! El izbucni în lacrimi şi-şi lipi ambele ei mîini de ochii săi. Mă las în genunchi în faţa a tot ce a fost frumos în viaţa mea, îţi sărut mîinile şi îţi mulţumesc ! Acum m-am împărţit în două : acolo — omul nesăbuit, care visase să se înalţe la cer, *vingt deux ans !* ***. Aici bătrînul preceptor distrus şi înfrigurat... *chez ce marchand, s'il existe pourtant ce marchand...* ****. Dar eşti udă toată, Lise ! strigă el sărind în picioare, simţind că i s-au pătruns de umezeală şi genunchii săi pe pămîntul ud. Dar cum se poate aşa, în această rochie ?... Şi pe jos, şi în acest cîmp... Plîngi ? *Vous êtes malheureuse* ? Ah da, am auzit ceva... Dar de unde vii acum ? Cu un aer înfricoşat îşi grăbea el întrebările, privindu-l profund nedumerit pe Mavriki Nikolaevici. *Mais savez-vous l'heure qu'il est ?* *****

— Stepan Trofimovici, ai auzit ceva despre nişte oameni omorîţi acolo... Este adevărat ? Adevărat ?

— Oamenii aceştia ! Am văzut vîlvătăile faptelor lor furibunde toată noaptea. Nici nu s-ar fi putut termina altfel... (Ochii săi scînteiară iarăşi.) Fug de o lume în delir, fug de coşmar, alerg în căutarea Rusiei, *existe-t-elle la Russie ? Bah, c'est vous, cher capitaine ?* ****** Niciodată nu m-am îndoit că te voi întîlni undeva la postul de onoare, îndeplinindu-ţi o datorie supremă... Dar luaţi umbrela mea şi de ce aţi pornit neapărat pe jos ? Vă implor, luaţi măcar umbrela, eu tot voi angaja undeva o trăsură. Am plecat pe jos numai pentru că Stasie (adică Nastasia) ar fi zbierat în gura mare în auzul întregii străzi, dacă ar fi aflat că plec ; de aceea am şters-o pe cît s-a putut incognito. Nu ştiu, am citit în *Golos* despre nenu-

* Cu toţii sîntem nefericiţi, dar trebuie să-i iertăm pe toţi. Să iertăm, Lise. (Fr.)

** Trebuie să iertăm, să iertăm şi să iertăm ! (Fr.)

*** Douăzeci şi doi de ani ! (Fr.)

**** La acest negustor, dacă există un asemenea negustor. (Fr.)

***** Dar ştiţi cît e ora acum ? (Fr.)

****** Există oare ea, Rusia ? Cum, dumneata eşti, scumpul meu căpitan ? (Fr.)

mărate tîlhării la drumul mare, dar nu cred că tocmai acum, cînd am pornit eu la drum, să apară imediat şi tîlharul? *Chère* Lise, ai spus parcă de cineva că ar fi omorît pe altcineva? *O mon Dieu,* ţi-e rău!

— Să mergem, să mergem! strigă Liza ca într-un acces de isterie şi trăgîndu-l iar după dînsa pe Mavriki Nikolaevici. Aşteaptă un pic, Stepan Trofimovici, se întoarse ea brusc spre acesta, dă-mi voie, sărmanul meu, să te binecuvîntez cu semnul crucii. Poate că ar trebui să fii legat, dar mai bine te binecuvîntez. Roagă-te şi dumneata pentru „sărmana" Liza. Cît de puţin, nu te obosi prea tare. Mavriki Nikolaevici, restituie acestui copil umbrela lui, dă-i-o neapărat. Aşa... Să mergem dar! Să mergem!

Sosirea lor la casa fatală coincise exact cu momentul cînd mulţimea densă adunată în faţa casei auzise destule despre Stavroghin şi cît de interesat era el să-şi omoare nevasta. Şi totuşi, repet, imensa majoritate a celor de faţă continua să asculte nemişcată şi în tăcere. Zbierau şi se revoltau numai nişte bezmetici ameţiţi de băutură şi unii dintre „apucaţi", de felul acelui tîrgoveţ care dădea neîncetat din mîini. Toţi îl ştiau drept un om foarte tăcut şi potolit, dar din cînd în cînd părea că-l apucă brusc o forţă nevăzută şi-l poartă fără vrerea lui, în cazurile cînd un lucru îl impresiona în mod deosebit. Eu n-am văzut cum au ajuns acolo Liza şi Mavriki Nikolaevici: cînd o zării, înmărmurii de uimire, era departe de mine în mijlocul mulţimii, iar pe Mavriki Nikolaevici la început nici nu-l observai. Se pare că la un moment el rămăsese în urma ei la vreo doi paşi din cauza înghesuielii sau din cauză că fusese împins într-o parte. Liza, răzbind prin mulţime şi fără să vadă nimic în jurul ei, ca într-un delir, ca o bolnavă fugită din spital, bineînţeles, atrase foarte repede atenţia tuturor: se auziră murmure şi exclamaţii tari şi deodată mulţimea izbucni în urlete. Cineva strigă: „E iubita lui Stavroghin!" Iar altcineva din altă parte adăugă: „N-a fost de ajuns că i-a omorît, a venit să-i şi vadă!" Deodată zării pe deasupra capului ei, ridicîndu-se din spate şi abătîndu-se un pumn; Liza căzu. Se auzi un strigăt nebun al lui Mavriki Nikolaevici, care se smulsese şi sărise în ajutorul ei şi-l izbise din toată puterea pe omul care-l împiedica să răzbată stînd în faţa Lizei. În aceeaşi clipă însă fusese prins cu amîndouă mîinile de acel tîrgoveţ. Cîteva clipe nu se putu desluşi nimic în încăierarea produsă. Se pare că Liza se ridică, dar

căzu iar, doborîtă de o altă lovitură. Brusc mulțimea se dădu în lături și se formă un cerc gol în jurul Lizei întinse la pămînt, iar Mavriki Nikolaevici însîngerat și înnebunit stătea lîngă ea, strigînd, plîngînd și frîngîndu-și mîinile. Nu-mi aduc aminte exact ce a fost mai departe ; știu numai că Liza a fost ridicată și purtată pe mîini. Alergai după dînsa ; era încă vie și poate conștientă încă. Cei din mulțime puseră mîna pe tîrgoveț și pe încă trei inși. Acești trei și pînă astăzi neagă c-ar fi luat parte la crimă, susținînd cu tărie că au fost prinși din greșeală ; poate că au dreptate. Tîrgovețul identificat deplin, dar un om cu totul aiurit, nici pînă astăzi nu poate să explice ca lumea ce s-a petrecut. Și eu, martor ocular, deși mă aflam mult mai departe, a trebuit să-mi fac depoziția. Am declarat că totul s-a produs absolut din întîmplare, din cauza unor oameni, poate că și porniți, dar prea puțin conștienți de ceea ce fac, beți și care își pierduseră firul conștiinței faptelor. De aceeași părere sînt și astăzi.

Capitolul al patrulea

HOTĂRÎREA SUPREMĂ

I

În dimineața aceea multă lume îl întîlni pe Piotr Stepanovici ; toți cei care-l văzuseră își aduceau aminte că el se afla într-o stare de extremă surescitare. Pe la ora două după prînz trecuse pe la Gaganov, sosit cu o zi înainte din conacul său ; casa era plină de vizitatori, care comentau cu multă animație și cu belșug de amănunte evenimentele recent petrecute. Piotr Stepanovici vorbea mai mult decît toți ceilalți, reușind treptat să monopolizeze atenția tuturor. Toată lumea îl socotea la noi drept „un student, palavragiu fără seamăn și cam într-o ureche", dar acum el vorbea despre Iulia Mihailovna și în atmosfera de fierbere și zarvă generală tema era palpitantă. În calitate de confident intim al ei pînă în ultimul timp, el relată despre ea o mulțime de amănunte absolut noi și surprinzătoare ; în treacăt (și desigur, prea nesocotit), lăsă să-i scape și cîteva păreri de ale ei despre unele persoane bine

cunoscute în orașul nostru, reușind astfel să zgîndăre pe loc amorul propriu al celor prezenți dintre ei. Totul apărea în relatarea lui confuz și neclar, ca la omul plin de naivități, dar care se vede totuși pus în situația ingrată, chinuitoare de a lămuri o dată pentru totdeauna o sumedenie de nedumeriri și care, în naivitatea lui neîndemînatică, nici nu știe de unde să înceapă și cu ce să termine. Destul de imprudent lăsă el să-i scape și informația că Iulia Mihailovna cunoștea toată taina lui Stavroghin și tocmai ea a fost aceea care a patronat întreaga intrigă. Tot ea a fost aceea care l-a indus în eroare și pe el, Piotr Stepanovici, pentru că și el era îndrăgostit de nefericita aceasta de Liza, și cînd colo astfel a „aranjat" lucrurile, încît el a trebuit *aproape* s-o ducă în cupeu la Stavroghin. „Desigur vă vine ușor, domnilor, să rîdeți, dar dacă știam, dacă știam eu cum se vor sfîrși toate astea!", încheie el. La tot felul de întrebări alarmate despre Stavroghin el declară categoric că această catastrofă cu Lebeadkin, după părerea lui, este un caz cu totul întîmplător și că e de vină exclusiv Lebeadkin singur, care s-a apucat să-și arate peste tot banii. Mai ales aspectul acesta știu să-l explice foarte bine. Unul dintre ascultători îi obiectă să degeaba „se preface", deoarece a mîncat și a băut și aproape că n-a dormit în casa Iuliei Mihailovna, iar acum el cel dintîi se apucă s-o pone-greasscă, ceea ce nu e de loc frumos, cum își închipuie el. Dar Piotr Stepanovici știu imediat să se apere:

— Am mîncat și am băut nu pentru că n-aveam bani; ce vină am eu dacă eram mereu invitat? Îngăduiți-mi să pot judeca și singur în ce măsură ar trebui să fiu eu recunoscător pentru aceasta.

În general impresia rămase favorabilă lui: „Chiar dacă e un băiat cam trăsnit și, bineînțeles, superficial, dar ce vină are el de toate prostiile făcute de Iulia Mihailovna? Dimpotrivă, reiese că el a încercat chiar s-o mai domolească..."

Pe la orele două se răspîndi brusc știrea că Stavroghin, despre care se dicuta atîta, ar fi plecat cu trenul de amiază la Petersburg. Vestea stîrni interes; mulți se încruntară. Piotr Stepanovici păru atît de impresionat, încît se spune că ar fi făcut fețe-fețe și-ar fi strigat: „Dar cine l-a lăsat să plece?" Și alergă imediat nu se știe unde. Totuși după aceea mai fusese văzut și în alte două sau trei case.

Pe înserat el găsi posibilitatea să pătrundă la Iulia Mihailovna, deși cu foarte mare greutate, pentru că aceasta nu voia

categoric să-l primească. Abia după trei săptămîni am aflat despre această împrejurare, de la dînsa personal, înainte de plecarea ei la Petersburg. Nu-mi dădu amănunte, dar mărturisi cutremurîndu-se că el „a uimit-o atunci peste măsură". Cred că a speriat-o pur şi simplu prin ameninţarea de complicitate, în cazul cînd i-ar trece prin cap „să vorbească". Necesitatea de a o speria însă era în strînsă legătură cu proiectele lui de atunci, desigur necunoscute ei, şi abia după aceea, cam peste vreo cinci zile, ea îşi dădu seama de ce fusese el atît de îngrijorat îndoindu-se de tăcerea ei şi temîndu-se de alte explozii de indignare din partea Iuliei Mihailovna.

Către orele opt seara, cînd se întunecase de tot, în capătul oraşului, în străduţa Fomin, într-o căsuţă scundă şi aplecată într-o parte de vechime, în locuinţa sublocotenentului Erkel, se adunară toţi ai *noştri*, nelipsind nici unul din cei cinci. Adunarea generală fusese fixată aici chiar de Piotr Stepanovici ; el însă întîrzie inadmisibil de mult şi membrii îl aşteptau de mai bine de o oră. Acest sublocotenent Erkel era acelaşi ofiţeraş venit din altă parte, care la serata lui Virghinski stătuse tot timpul cu creionul în mînă şi cu carnetul de note în faţă. Sosise în oraş de foarte puţin timp, îşi închiriase o locuinţă în această străduţă izolată la două surori, bătrîne tîrgoveţe, şi curînd urma să părăsească oraşul : era locul cel mai discret, indicat pentru întrunire. Băiatul acesta ciudat se remarca printr-o extraordinară capacitate de a tăcea ; era capabil să stea zece seri la rînd într-o companie zgomotoasă asistînd la cele mai banale conversaţii, fără să scoată un singur cuvînt, şi totuşi urmărind cu cea mai mare atenţie cu ochii lui copilăreşti tot ce se discuta. Era foarte drăguţ la chip şi avea o faţă ce producea o impresie de inteligenţă. Nu aparţinea grupului de cinci ; ai „noştri" erau convinşi că fusese învestit de undeva cu nişte însărcinări speciale, de ordin pur executiv. Acum se ştie prea bine că nu avusese nici un fel de însărcinări şi că probabil nici el nu-şi dădea prea bine seama de situaţia lui. Fusese impresionat de personalitatea lui Piotr Stepanovici întîlnindu-l recent, cu totul întîmplător. Dar întîmplarea ar fi făcut să întîlnească un monstru oarecare pervertit înainte de vreme şi acesta, sub un pretext oarecare, de natură social-romantică, l-ar fi atras în organizarea unei bande de tîlhari, iar pentru încercare i-ar fi poruncit să omoare şi să jefuiască pe cel dintîi ţăran

întîlnit, el desigur s-ar fi conformat întocmai și ar fi săvîrșit această faptă fără nici o ezitare. Avea o mamă bolnavă pe undeva, căreia îi trimitea jumătate din leafa lui mizeră, și probabil această mamă săruta cu multă dragoste căpșorul lui blond, tremura și se ruga pentru el. Am insistat mai mult asupra descrierii lui numai pentru că îmi pare deosebit de rău de acest biet tînăr.

„Ai noștri" erau foarte agitați. Evenimentele din noaptea trecută îi uluiseră și se pare că îi umpluseră de frică. Un simplu, deși sistematic organizat, scandal la care participaseră cu atîta rîvnă pînă atunci, luase o întorsătură cu totul neașteptată pentru ei. Încendiul din noaptea aceasta, asasinarea Lebeadkinilor, sălbatica linșare a Lizei doborîtă de pumnii mulțimii furioase — toate astea erau pentru ei niște surprize care nici pe departe nu bănuiseră că vor intra în programul lor. Cu multă pornire acuzau acum mîna care îi dirija de nesinceritate și despotism. Într-un cuvînt, în așteptarea lui Piotr Stepanovici se montară unii pe alții atît de mult, încît erau decișî să-i ceară explicații categorice și definitive, iar dacă el și de data aceasta, cum o mai făcuse, se va eschiva de la această explicație, să rupă total cu el destrămînd grupul de cinci, dar cu intenția de a înființa în locul acestuia o nouă societate secretă pentru „propagarea ideilor", dar după concepția lor și pe baza principiului democratic de egalitate în drepturi. Liputin, Șigaliov și cunoscătorul spiritului poporului apărau cu deosebită rîvnă această idee; Leamșin tăcea, deși cu un aer de acord deplin. Virghinski ezita dorind să-l asculte mai întîi pe Piotr Stepanovici. Hotărîră să rămînă la soluția audierii lui Piotr Stepanovici; dar acesta întîrzia să apară; o asemenea neglijență învenina și mai mult atmosfera. Erkel rămase tot timpul mut și dădu doar poruncă să se servească ceai, pe care îl aduse personal din încăperea gazdelor, în pahare rînduite pe o tavă, fără a mai aduce și samovarul și fără a lăsa să intre servitoarea.

Piotr Stepanovici apăru abia pe la ora opt și jumătate. Cu pași repezi el se apropie de masa rotundă din fața divanului, pe care se așezase întregul grup, rămînînd în picioare cu pălăria în mîini și refuzînd ceaiul. Avea un aer răutăcios, sever și trufaș. Observase probabil imediat, după fețele celor prezenți, că **„se revoltau"**.

— Înainte de a deschide eu gura, spuneţi voi tot ce aveţi de spus, pentru că vă văd cam încordaţi, observă el cu un surîs răutăcios, plimbîndu-şi privirea pe chipurile celorlalţi.

Liputin începu „în numele tuturor" şi, cu glasul tremurînd de jignire, declară „că dacă se va continua astfel, s-ar putea să se pomenească cu frunţile sparte". O, nu le e teamă că-şi vor sparge frunţile şi chiar sînt gata şi la aşa ceva, dar numai pentru cauza comună (animaţie generală şi semne de aprobare). De aceea ei doresc să li se vorbească deschis şi sincer ca să ştie de aci încolo totul, „altminteri unde ajungem ?" (Iar animaţie, şi cîteva sunete din gîtleje.) Este înjositor şi periculos pentru noi un asemenea mod de a proceda... Şi nu pentru că ni-e frică, dar dacă acţionează unul singur, iar ceilalţi nu sînt decît nişte pioni, s-ar putea ca acest unul singur să-şi facă de cap şi toţi ceilalţi să cadă vinovaţi. (Exclamaţii : da, da ! Aprobare generală.)

— Dracul să mă ia, nu înţeleg ce vreţi voi !

— Ce legătură au cu cauza comună, se aprinse Liputin, aceste aventuri ale domnului Stavroghin ? N-are decît să facă parte din cine ştie ce societate secretă de la centru, dacă acest centru fantezist într-adevăr există, şi despre care noi nici nu vrem să ştim. Dar s-a comis o crimă, a fost pusă în picioare poliţia ; vor dibui capătul firului şi vor ajunge pînă la ghemuleţ.

— Intri în bucluc cu Stavroghin al dumitale şi atunci intrăm şi noi o dată cu dumneata, adăugă specialistul în problemele poporului.

— Şi nici un folos pentru cauza comună, încheie abătut Virghinski.

— Ce prostii ! Crima nu-i decît un fapt incidental şi a fost săvîrşită de Fedka cu scop de jaf.

— Hm. Coincidenţa totuşi mi se pare ciudată, se strîmbă Liputin.

— Şi dacă vrei, s-a produs din cauza dumitale.

— Adică cum din cauza mea ?

— În primul rînd, dumneata, Liputin, personal ai participat la această intrigă, şi în al doilea rînd, şi acesta este esenţial, ai primit dispoziţia să-l expediezi pe Lebeadkin şi banii care i s-au dat, iar dumneata ce ai făcut ? Dacă îl expediai, nu se întîmpla nimic din toate astea.

— Dar n-ai fost chiar dumneata cu ideea că n-ar fi rău să fie scos pe scenă să-şi citească versurile ?

— Ideea nu este o dispoziţie. Dispoziţia a fost să-l expediezi.

— Dispoziţie. Un cuvînt destul de ciudat... Dimpotrivă, dumneata chiar ai dispus să se suspende expedierea.

— Ai înţeles greşit şi ai dat dovadă de prostie. Ai procedat arbitrar. Iar asasinatul este opera lui Fedka, care a acţionat singur cu scopul de jaf. Aţi auzit ce se zvoneşte prin oraş şi aţi dat crezare acestor zvonuri. V-aţi speriat. Stavroghin nu este atît de prost, şi drept dovadă el a plecat la ora douăsprezece astăzi, după o întrevedere avută cu viceguvernatorul ; dacă era la mijloc ceva, n-ar fi fost lăsat să plece la Petersburg ziua în amiaza-mare.

— Dar noi nu susţinem că domnul Stavroghin a comis omorul personal, reluă veninos şi fără nici o jenă Liputin, se putea nici să nu ştie despre asta, aşa cum n-am ştiut nici noi ; şi dumneata ştii prea bine că eu n-am ştiut nimic, deşi, poftim, am intrat ca musca în lapte, ca berbecul în cazan.

— Şi pe cine învinuieşti dumneata ? îl privi sumbru Piotr Stepanovici.

— Pe aceia care aveau nevoie să dea foc oraşelor.

— Nenorocirea este că dumneata cauţi mereu să vorbeşti în cimilituri. De altfel, fă bine şi citeşte asta şi transmite-o şi celorlalţi, cu titlu de informare.

Piotr Stepanovici scoase din buzunar scrisoarea anonimă a lui Lebeadkin adresată lui Lembke şi o înmînă lui Liputin. Acesta o citi, părînd vizibil surprins, şi o transmise îngîndurat vecinului ; scrisoarea trecu cu repeziciune din mînă în mînă.

— Este chiar de mîna lui Lebeadkin ? interveni Şigaliov.

— E scrisul lui, confirmară Liputin şi Tolkacenko (adică specialistul în problemele poporului.)

— V-am prezentat aceasta numai spre cunoştinţă şi numai fiindcă v-aţi arătat atît de sensibili la chestiunea Lebeadkin, repetă Piotr Stepanovici, luîndu-şi scrisoarea înapoi, aşadar, domnilor, un oarecare Fedka, cu totul din întîmplare, ne-a scutit de un om primejdios pentru noi. Iată ce înseamnă uneori întîmplarea ! Este instructiv, nu e aşa ?

Membrii schimbară priviri scurte.

— Iar acum, domnilor, mi-a venit şi mie rîndul să întreb, luă Piotr Stepanovici un aer grav. Daţi-mi voie să vă întreb. cu ce scop v-aţi apucat să daţi foc oraşului fără o permisiune specială ?

— Asta-i bună ! Dar ce, noi am dat foc orașului ? Fireste, e cel mai ușor lucru, cînd n-ai încotro, să dai vina pe alții !

Se auziră proteste.

— Înțeleg că ați sărit peste cal, continuă cu îndîrjire Piotr Stepanovici, dar asemenea lucruri nu se compară cu micile scandaluri cu Iulia Mihailovna. V-am adunat aici, domnilor, ca să vă explic în ce situație primejdioasă v-ați pus voi singuri și care este de natură să vă expună la multe altele, pe lîngă primejdia care vă amenință pe voi personal.

— Dă-mi voie, iar noi tocmai intenționam să protestăm contra inegalității și despotismului cu care a fost adoptată, fără consultarea prealabilă a tuturor membrilor, această măsură foarte gravă și în același timp foarte ciudată, strigă aproape cu indignare Virghinski, care pînă atunci tăcuse tot timpul.

— Prin urmare, negați ? Eu însă afirm că focul l-ați pus voi, numai voi și nimeni altul. Domnilor, nu încercați să mințiți, am informații precise. Prin acțiunea voastră de la sine putere ați supus primejdiei pînă și cauza comună. Voi nu sînteți decît un nod al acelei rețele infinite de noduri și sînteți obligați a da ascultare oarbă centrului. Cînd colo, trei dintre voi au atîțat pe cei de la fabrica Șpigulin să pună focul, neavînd nici un fel de instrucțiuni în acest sens și incendiul a avut loc.

— Cine sînt acei trei ? Care trei dintre noi ?

— Acum trei zile la ora patru dimineața dumneata, Tolkacenko, l-ai îndemnat pe Fomka Zavialov în localul „Nezabudka".

— Dar bine, dădu acesta să sară din loc, n-am rostit decît un singur cuvînt, și fără nici o intenție, și numai pentru faptul că în dimineața aceea el a fost bătut cu nuielele, dar imediat l-am lăsat în plata Domnului, văzînd că este prea beat. Dacă nu-mi aminteai de acest lucru, l-aș fi uitat complet. Nu se naște un foc, un incendiu mare, de la un simplu cuvînt rostit.

— Semeni cu omul care s-ar mira că din cauza unei scîntei micuțe a sărit în aer o întreagă fabrică de explozive.

— I-am vorbit în șoaptă într-un colț, la ureche, de unde ai putut să afli ? se dumeri deodată Tolkacenko.

— Eram acolo, ascuns sub masă. N-aveți nici o grijă, domnilor, îmi sînt cunoscute toate mișcările voastre. Zîmbești

cu perfidie, domnule Liputin ? Dar eu știu, de pildă, că acum patru zile ai ciupit-o pînă la sînge pe soția dumitale la miezul nopții, în dormitorul vostru, înainte de a vă culca.

Liputin păli rămînînd cu gura căscată.

(Ulterior s-a aflat că despre isprava lui Liputin Verhovenski știa de la Agafia, servitoarea lui Liputin, căreia îi dădea bani chiar de la început ca să-l spioneze.)

— Aș putea să fac o constatare ? se ridică brusc Sigaliov.

— Poftim.

Șigaliov se așeză și se încordă :

— Pe cît mi-a fost dat să înțeleg, de altfel nici nu s-ar putea să nu se înțeleagă, chiar dumneata personal la început și pe urmă încă o dată, într-o expunere foarte frumoasă, deși cam prea teoretică, ai înfățișat tabloul unei Rusii, acoperite de o rețea infinită de noduri. La rîndul său fiecare dintre grupurile în acțiune, atrăgînd aderenți și dezvoltîndu-se prin infinite ramificații laterale, are sarcina printr-o propagandă sistematică demascatoare să submineze necontenit importanța și poziția autorității locale, să provoace prin sate confuzii și nedumeriri, să provoace scandaluri și atitudini cinice, o lipsă de încredere totală în orice ar fi, o sete de mai bine și, în sfîrșit, recurgînd la incendieri, ca un mijloc prin excelență în spiritul poporului, să arunce țara, la un moment fixat, dacă este nevoie, chiar și într-o stare de exasperare. Sînt sau nu cuvintele dumitale, pe care am căutat să le reproduc literalmente ? Este sau nu este aceasta programul dumitale de acțiune, comunicat nouă în calitate de împuternicit al comitetului central, dar necunoscut pînă acuma nouă și aproape fantezist pentru noi ?

— Așa este, numai că te rog să n-o lungești atîta.

— Oricine are dreptul să-și spună cuvîntul. Lăsîndu-ne să înțelegem că pe întreaga Rusie există în ziua de astăzi cîteva sute de asemenea noduri din rețeaua generală, și dezvoltînd supoziția că dacă fiecare își va desfășura cu succes activitatea, atunci țara întreagă, la termenul fixat, la semnalul convenit...

— Ei, drăcia dracului, mă așteaptă atîtea treburi ! se răsuci în fotoliu Piotr Stepanovici.

— Bine, voi renunța la rest și voi încheia printr-o întrebare : am văzut pînă acum scandaluri, am văzut nemulțumirea populației, am asistat și am participat la prăbușirea administrației de aici și în sfîrșit, cu ochii noștri, am văzut in-

cendiul. Ce te nemulţumeşte ? Nu este realizarea programului dumitale ? Care este acuzaţia pe care ai putea să ne-o aduci ?

— Vă acuz de insubordonare ! strigă furios Piotr Stepanovici. Cît timp mă aflu aici, n-aveaţi dreptul să acţionaţi fără învoirea mea. Destul. Un denunţ este pe cale să fie făcut şi, poate chiar mîine sau chiar în noaptea aceasta, veţi fi toţi arestaţi. Poftim. Ştirea este absolut exactă.

Cei de faţă rămaseră cu gura căscată.

— Arestaţi nu numai ca incendiatori, dar şi ca membri ai grupului de cinci. Denunţătorul cunoaşte tot secretul reţelei. Iată ce aţi făcut voi !

— Nimeni altul decît Stavroghin ! strigă Liputin.

— Cum... de ce tocmai... Stavroghin ? articulă buimac Piotr Stepanovici. Ei drăcie, ce vorbă multă, îşi reveni el îndată, este Şatov ! Mi se pare că ştiţi acum cu toţii că Şatov într-un timp făcea parte din organizaţie. Trebuie să vă spun că, supraveghindu-l prin persoane pe care el nici nu le bănuieşte, am aflat spre mirarea mea că el cunoaşte şi întreaga organizaţie a reţelei şi... într-un cuvînt, tot. Ca să scape de învinuirea pentru participarea sa anterioară, el ne va denunţa pe toţi. Pînă acum făcea impresia că şovăie, şi l-am cruţat. Acum însă, prin acest incendiu al vostru, l-aţi dezlegat de orice obligaţie : este zguduit şi nu mai are nici un motiv de ezitare. Chiar mîine vom fi cu toţii arestaţi ca incendiatori şi criminali politici.

— E adevărat ? De unde ştie Şatov ?

Emoţia era de nedescris.

— E absolut adevărat. N-am dreptul să vă dezvălui căile prin care am reuşit să descopăr acest lucru, dar iată ce aş putea face eu pentru voi : prin intermediul unei anumite persoane aş putea exercita o oarecare influenţă asupra lui Şatov, încît, fără să bănuiască nimic, să întîrzie cu denunţul, măcar pentru douăzeci şi patru de ore. Peste acest termen îmi va fi imposibil. Aşadar, vă puteţi considera în siguranţă pînă poimîine dimineaţă.

Toţi tăceau.

— Ia, să-l trimitem la mama dracului ! strigă primul Tolkacenko.

— De mult trebuia ! strecură cu răutate Leamşin, izbind cu pumnul în masă.

— Dar cum s-o facem ? murmură Liputin.

Piotr Stepanovici, prinzînd imediat momentul, îşi expuse planul : Şatov să fie atras, pentru predarea tipografiei secrete aflate la el, în acel loc singuratic unde este îngropată tipografia, chiar mîine la căderea nopţii, şi „acolo să se facă tot ce trebuie". Apoi intră în numeroase detalii necesare, peste care acum trecem, şi explică în mod amănunţit relaţiile ambigui în care se complăcuse Şatov faţă de societatea centrală şi care sînt deja cunoscute cititorului.

— Mă rog, nimic de zis, observă nehotărît Liputin, dar nu credeţi, întrucît va constitui... o nouă aventură de acelaşi gen... că toate astea vor zgudui spiritele...

— Fără îndoială, conveni Piotr Stepanovici, dar şi acest lucru a fost prevăzut. Avem un mijloc sigur de a înlătura orice bănuială.

Şi cu aceeaşi meticulozitate înfăţişă cazul Kirillov, intenţia lui de a se împuşca şi promisiunea de a aştepta semnalul convenit, lăsînd înainte de a muri un bileţel prin care va lua asupra-şi tot ce i se va dicta. (Într-un cuvînt, tot ce este deja cunoscut cititorului.)

— Hotărîrea lui fermă de a-şi pune capăt zilelor e de natură filozofică, zice el, iar eu aş zice dementă, este cunoscută *acolo* (continuă să explice Piotr Stepanovici). *Acolo* nu se pierde nici un fir de păr, nici un firicel de praf, totul e folosit în interesul cauzei comune. Prevăzînd un anumit folos şi convingîndu-se că intenţia lui este absolut serioasă, i s-au oferit mijloace şi posibilităţi de a se deplasa în Rusia (nu se ştie de ce vrea neapărat să moară în Rusia), dîndu-i-se o însărcinare, pe care el s-a obligat s-o îndeplinească (şi a îndeplinit-o) şi în plus a fost obligat, pe baza promisiunii deja cunoscute vouă, să-şi pună capăt zilelor numai atunci cînd i se va spune. A promis să se conformeze întocmai. Notaţi-vă că el aparţine cauzei pe baze cu totul speciale şi doreşte să fie de folos ; mai mult nu vă pot dezvălui nimic. Mîine, *după Şatov*, eu îi voi dicta biletul, în care el va scrie că este vinovat de moartea lui Şatov. Va apare absolut verosimil : au fost prieteni şi au călătorit împreună în America, acolo s-au certat, şi toate acestea vor fi arătate în bilet... Şi... şi chiar, judecînd după circumstanţe, va fi posibil poate să i se dicteze ceva lui Kirillov şi despre manifeste, de exemplu, sau poate chiar şi relativ la incendiu. La acest lucru, de altfel, trebuie să mai reflectez. N-aveţi nici o grijă, este absolut liber de orice prejudecăţi ; va semna orice.

Se auziră glasuri de îndoială. Povestea li se părea cu totul fantezistă. Despre Kirillov auziseră ei toţi cîte ceva ; cele mai multe ştia despre el Liputin.

— Dar dacă se răzgîndeşte totuşi şi nu acceptă, zise Şigaliov, oricum, este de fapt un nebun, deci nu e prea sigur.

— Nici o grijă domnilor, va fi de acord, reteză Piotr Stepanovici. Conform înţelegerii, sînt obligat să-l previu din ajun, chiar astăzi adică. Îl invit pe Liputin să meargă chiar acum cu mine şi să se convingă, iar el, reîntorcîndu-se la voi, domnilor, vă va comunica, dacă e nevoie chiar astăzi, dacă este adevărat sau nu tot ce v-am spus. De altfel, scurtă el brusc cu o enervare evidentă, ca şi cum ar fi simţit că prea multă onoare le face stăruind şi bătîndu-şi capul atîta cu aceşti indivizi, de altfel, procedaţi cum doriţi. Dacă nu sînteţi decişi, asociaţia se dizolvă, dar exclusiv din cauza nesupunerii şi trădării voastre. Aşadar, chiar din momentul de faţă ne despărţim şi fiecare pleacă unde-l duce capul. Dar să ştiţi că în cazul acesta voi, afară de neplăcerile denunţului din partea lui Şatov şi urmările acestui denunţ, vă expuneţi şi la încă o mică neplăcere, despre care aţi fost preveniţi categoric de la constituirea asociaţiei. În ce mă priveşte, domnilor, nu prea mă tem de voi... Să nu vă închipuiţi cumva că depind de voi într-o măsură oarecare... De altfel, îmi este absolut egal.

— Ce mai vorbă, sîntem hotărîţi, declară Leamşin.

— N-avem altă ieşire, murmură Tolkacenko, şi dacă Liputin ne confirmă consimţămîntul lui Kirillov, atunci...

— Eu sînt contra, prin toate fibrele fiinţei mele protestez împotriva unei asemenea soluţii sîngeroase, se ridică de pe locul lui Virghinski.

— Dar ? întrebă Piotr Stepanovici.

— Ce *dar* ?

— Dumneata ai spus *dar*... şi eu aştept.

— Mi se pare că n-am spus nici un *dar*... am vrut numai să spun că, dacă sînt hotărîţi, atunci...

— Atunci ?

Virghinski tăcu.

— Eu cred că se poate nesocoti propria siguranţă a vieţii, deschise pe neaşteptate gura Erkel, dar dacă asta dăunează cauzei comune, atunci eu cred că nu este îngăduit a se nesocoti propria siguranţă a vieţii...

Se încurcă şi roşi. Oricît de preocupat era fiecare cu ale lui, dar îl priviră cu toţii surprinşi, atît de necrezut li se păru faptul că şi el a deschis gura să vorbească.

— Sînt pentru cauza comună, rosti deodată Virghinski.

Toată lumea se ridică în picioare. Hotărîră să se întîlnească a doua zi la amiază încă o dată pentru a se informa reciproc, fără a se întruni însă cu toţii laolaltă, şi pentru a conveni definitiv asupra celor ce are de făcut fiecare. Se preciză locul unde era îngropată tipografia, se distribuiră rolurile şi sarcinile. Liputin şi Piotr Stepanovici plecară imediat la Kirillov.

II

Toţi „ai noştri" acceptară fără pic de îndoială afirmaţia că Şatov îi va denunţa ; dar tot atît de neîndoielnic era pentru ei şi faptul că Piotr Stepanovici îi manevrează ca pe nişte pioni. Mai ştiau apoi cu toţii că a doua zi negreşit se vor prezenta, absolut pînă la unul, la locul fixat şi că soarta lui Şatov fusese hotărîtă. Se simţiră dintr-o dată prinşi ca nişte muşte în ţesătura unui monstruos păianjen ; clocoteau de mînie, dar şi tremurau de frică.

Piotr Stepanovici avea incontestabil o mare vină faţă de ei ; totul putea să decurgă mai în deplin acord şi mai *uşor*, dacă el ar fi avut grijă măcar un pic să îndulcească culorile sumbre ale realităţii. În loc să prezinte faptul într-o lumină discret înălţătoare, ca o datorie civică de tip roman, să zicem, sau ceva în felul acesta, el acţionase brutal punînd accentul exclusiv pe grozava primejdie ce-i paşte şi pe frica pentru propria lor piele, ceea ce li se păru o totală lipsă de bun simţ. Bineînţeles, principiul luptei pentru existenţă în toate este singurul valabil, orice s-ar spune, o ştie toată lumea, şi totuşi...

Dar Piotr Stepanovici nu avea timp să zguduie pe romani ; el însuşi se simţea îmbrîncit de pe şine. Fuga lui Stavroghin îl ului şi îl copleşi. Minţise spunînd că Stavroghin stătuse de vorbă cu viceguvernatorul ; tocmai aici era buba, că acela plecase fără să dea ochi cu el, sau cu maică-sa, şi într-adevăr părea ciudat că nu fusese de loc deranjat în această afacere. (Ulterior autorităţile trebuiră să dea socoteală în mod special

pentru acest lucru.) Piotr Stepanovoci alergase toată ziua căutînd să afle măcar ceva despre el, dar deocamdată nu reușise să afle nimic și niciodată nu se simțise atît de îngrijorat. Și cum putea el oare așa deodată să renunțe la Stavroghin? Iată de ce nu fu în stare să se arate ceva mai delicat față de „ai noștri". Afară de aceasta, ei îl legau de mîini și de picioare: hotărîse imediat să pornească în urmărirea lui Stavroghin, și iată că îl reținea Șatov, trebuia neapărat și definitiv să cimenteze legătura dintre cei cinci din grup, pentru orice eventualitate. „Doar nu pot s-o las așa baltă, fără să-i am în rezervă la nevoie." Îmi închipui că așa judeca el.

În privința lui Șatov, Piotr Stepanovici era absolut convins că acesta va denunța. Mințise spunînd grupului despre existența unui denunț scris: nu văzuse și nu auzise nimic concret; dar era convins că un asemenea denunț există, așa cum era sigur că doi ori doi fac patru. I se părea că Șatov nu va fi în stare să suporte acest moment, moartea Lizei, moartea Mariei Timofeevna, și tocmai acum negreșit se va hotărî s-o facă. Cine știe, poate că avea și anumite date concrete să creadă astfel. Se știa de asemeni că-i purta lui Șatov o ură personală; cîndva avusese cu el o ceartă, iar Piotr Stepanovici nu era omul care să ierte vreodată jignirile primite. Sînt convins chiar că tocmai acesta era motivul principal.

Trotuarele noastre sînt înguste, de cărămidă roșie, ba pe alocuri și în porțiuni podite. Piotr Stepanovici mergea chiar prin mijlocul trotuarului, ocupîndu-l în întregime, și nu dădea nici o atenție lui Liputin, care nu mai avea loc alături, încît trebuia fie să-l urmeze la un pas după, fie, ca să poată vorbi, să coboare pe caldarîmul noroios al străzii. Deodată Piotr Stepanovici își aduse aminte cum abia cu cîteva zile în urmă alergase și el la fel prin noroi ca să se țină după Stavroghin, care ca dînsul acum mergea prin mijlocul trotuarului, nelăsîndu-i loc. Își aduse aminte de scena aceea și simți că se sufocă de furie.

Dar și Liputin simțea că se sufocă de revoltă. Piotr Stepanovici n-are decît să se poarte cu „ai noștri" cum îi place, dar cu el? Că doar el *știe* mai multe decît toți „ai noștri", se află cel mai aproape de cauză, este cel mai intim legat de ea, și pînă acum, fie chiar și indirect, a luat parte necontenit la acțiunile în folosul cauzei comune. O, el știa prea bine că Piotr Stepanovici chiar și acum putea să-l piardă fără

milă *într-un caz extrem.* Dar începuse să-l urască pe Piotr Stepanovici încă de mult şi nu din cauza primejdiei la care îl expunea, ci pentru atitudinea lui plină de trufie. Acum, cînd urma să se decidă la un asemenea pas, el era mai furios decît toţi „ai noştri", luaţi împreună. Vai, el ştia că mîine cel dintîi „ca un sclav" va fi prezent negreşit la locul fixat, ba îi va aduce şi pe toţi ceilalţi, şi dacă ar fi fost cumva în stare să-l omoare acum, pînă mîine, pe Piotr Stepanovici, bineînţeles fără să se expună pierzaniei, l-ar fi ucis negreşit.

Adîncit în sentimentele lui, el tăcea tropăind în urma călăului său. Acesta părea că uitase de dînsul ; uneori numai, neatent şi nepoliticos, îl împingea cu cotul. Deodată, în plin centrul străzii noastre principale, Piotr Stepanovici se opri şi se îndreptă spre intrarea unui tractir.

— Încotro ? se înfurie Liputin. E un local public.

— Am poftă să mănînc un biftec.

— Cum se poate, e totdeauna plin de lume.

— Puţin îmi pasă.

— Dar... întîrziem. E ora zece.

— Acolo nu e niciodată tîrziu să vii.

— Dar întîrzii eu ! Ei aşteaptă întoarcerea mea.

— Lasă-i să aştepte ; de altfel ar fi şi cam stupid să te întorci la ei. Din cauza tămbălăului vostru de astăzi nici n-am stat la masă, iar la Kirillov cu cît vom merge mai tîrziu, cu atît va fi mai bine.

Piotr Stepanovici reţinu un separeu. Liputin se aşeză mînios şi jignit într-un fotoliu, departe de masă, şi se uita cum acesta mănîncă. Trecu mai bine de o jumătate de oră. Piotr Stepanovici nu se grăbea, mînca cu poftă, sună pe ospătar să-i aducă un muştar special, apoi încă odată şi ceru bere, lui însă nu-i adresa nici un cuvînt. Era absorbit de gînduri. Avea capacitatea să facă concomitent aceste două lucruri : să mănînce cu poftă şi să mediteze adînc. În cele din urmă Liputin se umplu de atîta ură faţă de el, încît nu mai fu în stare să-şi smulgă ochii de pe chipul lui. Ajunsese într-un fel de criză nervoasă. Număra fiecare bucăţică de biftec expediat de acela în gură, îl ura pentru felul cum deschide gura, cum mestecă, cum savurează bucăţelele mai grase, ura chiar acest biftec. La urmă, totul începu să se tulbure înaintea ochilor săi ; capul începu să i se învîrte, pe spinare îi treceau alternînd fiori fierbinţi şi de gheaţă.

— Fiindcă tot n-ai treabă, citeşte asta, îi aruncă deodată o hîrtiuţă Piotr Stepanovici.

Liputin se apropie de lumînare. Peticul de hîrtie fusese acoperit cu un scris mărunt, urît şi cu pete pe fiecare rînd. Cînd reuşi în sfîrşit să-l descifreze, Piotr Stepanovici făcuse deja plata şi pleca. Pe trotuar Liputin îi restitui hîrtiuţa.

— Las-o la dumneata ; îţi spun mai tîrziu. Deşi, ce părere ai ?

Liputin tresări.

— După părerea mea... un asemenea manifest... este ceva ridicol, stupid...

Furia răzbise în afară ; avu senzaţia omului luat şi dus pe sus.

— Dacă ne hotărîm, tremura el scuturat de un tremur mărunt, să răspîndim asemenea manifeste, vom culege un dispreţ total pentru prostia şi incapacitatea noastră.

— Hm, eu sînt de altă părere, păşea ferm Piotr Stepanovici.

— Iar eu de alta ; e posibil să fi compus dumneata aşa ceva ?

— Nu te priveşte.

— Cred de asemenea că şi stihurile *O personalitate luminoasă* sînt de cel mai prost gust din cîte ar putea să existe şi niciodată Herzen n-ar fi fost în stare să compună aşa ceva.

— Greşeşti, versurile sînt bune.

— Mă surprinde, de pildă, chiar şi faptul, îi dădea înainte Liputin purtat de iureşul furiei, că ni se propune să acţionăm în aşa fel încît totul să se ducă de rîpă. În Europa e firească asemenea dorinţă, ca totul să se ducă de rîpă, pentru că acolo acţionează proletariatul, pe cînd noi aici nu sîntem decît nişte amatori şi, după părerea mea, aruncăm numai praf în ochi.

— Credeam că eşti fourierist.

— Altceva e la Fourier, cu totul altceva.

— Ştiu un singur lucru, că e prostie.

— Nu, nu, nu e de loc prostie ceea ce spune Fourier... Scuză-mă, dar nu pot să cred că în luna mai va izbucni răscoala.

Liputin trebui să se descheie la nasturi, atît de înfierbîntat se simţea.

— Să lăsăm asta, şi ca să nu uităm, zise Piotr Stepanovici schimbînd vorba cu un calm înspăimîntător, această foaie va

trebui s-o culegi personal și s-o tipărești. Vom dezgropa tipografia lui Șatov și chiar mîine o vei lua în primire. În termenul cel mai scurt vei culege textul și vei tipări un număr cît mai mare de exemplare, și apoi toată iarna le vei difuza. Mijloacele îți vor fi indicate. Este nevoie de cît mai multe exemplare, pentru că vor veni la dumneata cereri și din alte localități.

— Nu, scuză-mă, dar eu nu pot lua asupră-mi asemenea... Refuz.

— Și totuși va trebui să accepți. Acționez conform instrucțiunilor comitetului central, și trebuie să te supui.

— Iar eu consider că centrele noastre din străinătate au uitat complet realitatea rusă, au pierdut orice legătură cu ea și de aceea aiurează... aberații... Ba înclin să cred că numeroasele sute de grupuri de cîte cinci din Rusia se reduc numai la unul singur și că nu există nici un fel de rețea, răbufni în cele din urmă Liputin aproape sufocîndu-se.

— Cu atît mai rușinos pentru dumneata că, fără să ai încredere în cauza noastră, te-ai ataşat alergînd după dînsa... Și acum alergi după mine, ca o javră ticăloasă.

— Ba să mă ierți, nu alerg de loc. Avem tot dreptul să ne desprindem și să constituim o societate nouă.

— Im-be-cilule ! tună înfricoșător Piotr Stepanovici, fulgerîndu-l cu privirea.

Amîndoi se opriseră unul în fața celuilalt. Piotr Stepanovici se întoarse iară brusc și își reluă mersul cu pași fermi.

Prin mintea lui Liputin scăpără un gînd : „Îl las și mă întorc înapoi : dacă nu plec acum, nu mai scap niciodată". Stăpînit de acest gînd mai făcu exact zece pași, la al unsprezecelea un gînd nou și desperat miji în capul lui : nu se mai întoarse și nu mai plecă îndărăt.

Ajunseră la casa Filippov, dar înainte de a se apropia, apucară pe o străduță, sau mai bine zis pe o cărăruie abia vizibilă de-a lungul gardului și un timp se strecurară pe bordul înclinat al rigolei, ținîndu-se cu mîna de gard pentru a nu luneca în șanț. În colțul cel mai întunecat al gardului vechi și strîmb Piotr Stepanovici desprinse o scîndură și vîrîndu-se prin această deschizătură trecu dincolo. Mirat, Liputin se strecură la rîndu-i, după care scîndura fu așezată

la loc. Era acea intrare ascunsă, pe care o folosea Fedka cînd venea la Kirillov.

— Şatov nu trebuie să ştie că sîntem aici, şopti sever Piotr Stepanovici lui Liputin.

III

Kirillov, ca de obicei la această oră, şedea pe divanul său de piele în faţa unei ceşti de ceai. Nu se ridică să-i întîmpine, dar se încordă tot uitîndu-se îngrijorat la cei doi vizitatori nocturni.

— N-ai greşit, zise Piotr Stepanovici, am venit conform înţelegerii.

— Astăzi ?

— Nu, nu. Mîine... Cam la aceeaşi oră.

Şi se aşează grăbit lîngă masă, scurtînd cu oarecare nelinişte chipul tulburat al lui Kirillov. Dar acesta îşi recăpătă repede calmul şi privea acum cu aerul lui de totdeauna.

— Dumnealor n-au vrut să creadă. Nu te superi că l-am adus pe Liputin ?

— Astăzi nu mă supăr, dar mîine vreau să fiu lăsat singur.

— Dar nu înainte ca să viu eu, şi deci în prezenţa mea.

— Aş fi preferat fără prezenţa dumitale.

— Dar ai uitat promisiunea de a scrie şi semna tot ce-ţi voi dicta ?

— Îmi este absolut indiferent. Acum aveţi de gînd să staţi mult ?

— Aş avea nevoie să mă întîlnesc cu cineva şi să rămîn aici cam o jumătate de oră ; de aceea n-am încotro, şi va trebui să-mi rabzi prezenţa în această jumătate de oră.

Kirillov n-a mai spus nimic. Liputin se aşeză deoparte sub portretul arhiereului. Gîndul desperat de adineauri punea stăpînire tot mai mult pe cugetul lui. Kirillov aproape că nici nu-l observa. Liputin cunoştea teoria lui Kirillov mai demult şi îşi bătea joc de el totdeauna ; dar acum tăcea şi se uita în jurul său cu o faţă posomorîtă.

— N-aş avea nimic împotriva unui pahar de ceai, trase scaunul mai aproape de masă Piotr Stepanovici, am mîncat adineauri un biftec şi contam pe un ceai la dumneata.

— Poftim, poţi să bei.

— Altădată mă tratai personal, observă cu o expresie acră Piotr Stepanovici.

— Nu importă. Să bea şi Liputin.

— Nu, eu... nu pot.

— Nu vreau sau nu pot? se întoarse către el cu repeziciune Piotr Stepanovici.

— Nu vreau să beau la dumnealui, refuză precizind Liputin.

Piotr Stepanovici îşi încruntă sprîncenele.

— Miroase a misticism; dracu ştie ce fel de oameni sînteţi voi toţi!

Nimeni nu-i răspunse; tăcerea dură un minut.

— Ştiu însă un lucru, adăugă el brusc şi cu glas tăios, că nici un fel de prejudecată nu va opri pe nici unul dintre noi să-şi facă datoria.

— Stavroghin a plecat? întrebă Kirillov.

— A plecat.

— Bine a făcut.

Ochii lui Piotr Stepanovici scînteiară, dar el se stăpîni.

— Puţin îmi pasă ce crede fiecare, principalul este să se ţină de cuvîntul dat.

— Eu mă voi ţine de cuvînt.

— De altfel, am fost totdeauna convins că îţi vei face datoria, ca un om independent şi progresist.

— Eşti ridicol.

— N-are a face, îmi pare bine că te amuză. Sînt bucuros întotdeauna să-i fiu pe plac omului.

— Se vede că tare vrei să mă împuşc, şi ţi-e frică să nu dau brusc înapoi?

— De fapt, după cîte ştiu eu, dumneata singur ţi-ai legat planul de acţiunile noastre. Contînd pe planul dumitale, noi am şi întreprins unele acţiuni, încît ar fi imposibil să mai dai acum înapoi, pentru că ar însemna că inducîndu-ne în eroare ne-ai băgat la apă.

— Dar fără să aveţi un drept cît de mic.

— Înţeleg, înţeleg e voinţa dumitale absolut liberă, noi nu contăm, totul este ca voinţa dumitale deplin liberă să se împlinească.

— Şi va trebui să iau asupra mea toate mîrşăviile voastre ?

— Ascultă, Kirillov, nu cumva te-a apucat frica ? Dacă vrei să renunţi, spune-o imediat.

— Nu mi-e frică.

— A trebuit să-ţi vorbesc aşa pentru că te văd întrebînd prea multe.

— Vă căraţi repede ?

— Iar întrebi ?

Kirillov îi aruncă o privire dispreţuitoare.

— Ei vezi, continuă Piotr Stepanovici tot mai îngrijorat şi mînios, nereuşind să găsească un ton potrivit, vrei ca eu să plec, pentru a rămînea singur, pentru a putea să te concentrezi, dar toate acestea sînt nişte indicii primejdioase chiar pentru dumneata, pentru dumneata în primul rînd. Ai vrea să meditezi cît mai mult. Părerea mea este că n-are nici un rost să faci asta, e mult mai bine ca totul să rămînă aşa. Lucrul acesta, mărturisesc, îmi provoacă îngrijorarea.

— Mă scîrbeşte numai faptul că în clipa aceea va fi în preajma mea o lighioană ca dumneata.

— Cît despre asta, pot să-ţi spun că-mi este absolut egal. Aş putea să ies în momentul acela ca să aştept în pridvor. Dacă hotărîndu-te să mori nu eşti în stare să rămîi total indiferent la asemenea lucruri... e cam primejdios. Eu ies în pridvor, iar dumneata imaginează-ţi că sînt un om care nu înţelege nimic şi infinit inferior dumitale.

— N-aş spune infinit ; eşti un om cu anumite capacităţi, dar nu înţelegi foarte multe lucruri, pentru că eşti mîrşav.

— Îmi pare bine, îmi pare bine. Ţi-am mai spus că sînt fericit dacă pot să-ţi fac o plăcere... într-un asemenea moment.

— Nu înţelegi absolut nimic.

— În orice caz eu... te ascult cu multă stimă.

— Nu eşti în stare de nimic ; nici chiar acum nu eşti în stare să-ţi ascunzi ura mizeră, cu toate că nu este de loc în interesul dumitale s-o manifeşti. Dacă mă întăriţi, aş fi în stare să amîn încă o jumătate de an.

Piotr Stepanovici îşi controlă ceasul.

— Niciodată n-am înţeles nimic din toată teoria dumitale, dar ştiu că n-ai conceput-o pentru noi, ceea ce înseamnă că o vei realiza şi fără noi. Mai ştiu de asemenea că nu dumneata ai devorat ideea, ci ideea te-a devorat pe dumneata, şi prin urmare nu vei amîna.

— Cum? Ideea m-a devorat pe mine?

— Da.

— Nu eu am devorat-o? E bine spus. Ai şi dumneata ceva idei în creieraşul dumitale. De fapt, scopul dumitale e să mă aţîţi şi asta mă face să mă simt mîndru.

— Şi foarte bine, foarte bine, exact aşa trebuie să fie, să te mîndreşti.

— Destul; ţi-ai băut ceaiul, poţi pleca.

— Să mă ia dracul, va trebui să plec, se ridică în picioare Piotr Stepanovici. E cam devreme totuşi. Ascultă, Kirillov, îl găsesc eu la Measniciha pe omul acela, înţelegi? Sau a fost o minciună din partea ei?

— Nu-l vei găsi, pentru că e aici şi nu acolo.

— Cum adică aici, dracu să mă ia, unde e?

— E dincolo, în bucătărie, mănîncă şi bea.

— Dar cum şi-a permis? se roşi de mînie Piotr Stepanovici. Era obligat să aştepte... Prostii! N-are nici acte, nici bani!

— Nu ştiu. A venit să-şi ia rămas bun; e gata de plecare. Pleacă şi nu se mai întoarce. Zice că dumneata eşti un ticălos şi nu vrea să aştepte bani de la dumneata.

— Aha! se teme că eu... Păi, eu şi acum pot să-l... dacă... Unde e, în bucătărie?

Kirillov deschise o uşă care dădea într-o cămăruţă întunecoasă; din cămăruţa aceasta trei trepte duceau jos în bucătărie, dînd direct în despărţitura bucătăriei în care de obicei se afla patul bucătăresei. Aci, într-un colţ, sub icoane, şedea acum Fedka la o masă de brad neacoperită. Pe masă, în faţă, avea o jumătate de rachiu, pe o farfurie nişte felii de pîine şi într-o strachină o bucată de carne de vită rece cu cartofi. Degusta fără grabă şi era într-o stare de semiebrietate, dar şedea îmbrăcat în cojoc şi evident gata să pornească oricînd. În dosul despărţiturii de scînduri clocotea samovarul, dar nu pentru Fedka, ci însuşi Fedka avea grijă să-l ţină în clocot încontinuu de o săptămînă încoace sau poate de mai mult, în fiecare noapte, pentru „Alexei Nilîci, pentru că e tare obişnuit

să bea ceai noaptea". Mă bate gîndul că mîncarea de carne cu cartofi, în lipsa bucătăresei, o preparase pentru Fedka chiar în dimineaţa aceea însuşi Kirillov.

— Ce ţi-a trăsnit? coborî la el cu repeziciune Piotr Stepanovici. De ce n-ai aşteptat acolo unde ţi-am poruncit?

Şi izbi tare cu pumnul în masă.

Fedka se îndreptă cu un aer grav.

— Stai puţin, Piotr Stepanovici, stai, vorbi el pronunţînd răspicat fiecare cuvînt, trebuie să ţii seama, în primul rînd, că te afli în vizită nobilă la domnul Kirillov, la Alexei Nilîci, căruia ar fi cazul să-i cureţi cizmele întotdeauna, pentru că în faţa ta el este o minte învăţată, iar tu nu eşti decît — ptiu!

Şi Fedka scuipă artistic într-o parte, repezind un scuipat sec pe podea. Avea un aer arogant, hotărît şi de un calm forţat, al omului dispus pentru moment să discute cu răbdare, pînă la cea dintîi explozie. Dar Piotr Stepanovici nu mai avea cum să observe primejdia, de altfel nici nu se potrivea cu felul lui de a privi lucrurile. Evenimentele şi eşecurile din ziua aceea îl copleşiseră de tot... Liputin se uita cu multă curiozitate în jos din pragul celor trei trepte ale cămăruţei întunecoase.

— Vrei sau nu vrei să ai un buletin de identitate sigur şi bani destui ca să pleci unde ţi s-a poruncit? Da sau nu?

— Să vezi, Piotr Stepanovici, chiar de la început m-ai dus de nas, fapt pentru care eşti faţă de mine un adevărat ticălos, un păduche scîrnav, iată cine-mi eşti. Mi-ai făgăduit pentru sînge nevinovat bani mulţi şi mi-ai jurat ca pentru domnul Stavroghin, şi de fapt nu este din partea dumitale decît o nesimţire. Eu n-am luat parte nici cît negru sub unghie, necum, să zicem, de o mie cinci sute, iar domnul Stavroghin ţi-a tras la palme dăunăzi, ceea ce ştim şi noi. Acum văd că mă ameninţi iarăşi şi îmi făgăduieşti bani, pentru ce anume — taci. Iar eu aşa chibzuiesc cu mintea mea, că de aceea mă trimiţi la Petersburg ca să mă răzbun împotriva domnului Stavroghin, Nikolai Vsevolodovici, punînd temei pe buna mea credinţă. De aceea te socot pe tine ăl mai mare ucigaş. Ştii ce ţi s-ar cuveni, fie chiar şi prin punctul acela că din cauza stricăciunii tale ai încetat să crezi în Dumnezeu însuşi, creatorul cel adevărat? Aidoma unui închinător la idoli, şi pe aceeaşi treaptă cu tătarul sau cu mordveanul te

afli. Alexei Nilîci, ca un filozof ce este, ţi-a lămurit adevărul despre Domnul şi ziditorul adevărat de nenumărate ori şi despre zidirea lumii, precum şi şartul viitor al schimbării la faţă a oricărei vietăţi şi oricărei lighioane din cartea apocalipsului. Iar tu, ca un idol nătîng, în surzenie şi muţenie stăruieşi şi l-ai adus în acelaşi hal şi pe sublocotenentul Erkel, ca acel răufăcător şi ispititor, cu numele de ateist...

— Mutră de beţivan ce eşti ! Jefuieşti icoanele şi ai încă obraz să-mi ţii predici despre Dumnezeu !

— Să-ţi spun o vorbă, Piotr Stepanovici, aşa este, am jefuit ; dar nu luam decît mărgăritarele şi n-ai de unde să ştii, poate că şi lacrima mea în faţa focului Celui-de-sus în clipa aceea a fost primită de bunul Dumnezeu pentru o anumită nedreptate care mi s-a făcut, pentru că aşa cum mă vezi sînt lepădat de izbelişte, neavînd nici măcar un adăpost unde să mă aciuiez. Ştii tu ce scrie în cărţi că odinioară, în timpuri străvechi, un negustor oarecare, la fel, cu astfel de lacrimi, suspine şi rugăciuni a furat de pe icoana sfintei născătoare o perlă care-i împodobea cununa luminoasă şi pe urmă în faţa întregii obştii căzînd în genunchi a întors toţi banii luaţi pentru această perlă şi i-a pus în faţa icoanei ; şi maica Domnului ocrotitoare în faţa lumii întregi l-a binecuvîntat acoperindu-l cu un văl minunat, încît despre asta chiar şi pe vremea aceea se spunea prin cărţile stăpînirii că s-a făcut o minune. Iar tu ai strecurat în icoana sfîntă un şoarece, înseamnă că ţi-ai bătut joc de însăşi degetul lui Dumnezeu. Şi de n-ai fi tu stăpînul meu lăsat de fire, pe care eu copil fiind încă l-am purtat în braţe, să ştii că acum te-aş fi răpus pe loc fără să mă mişc chiar de pe această laviţă.

Piotr Stepanovici se înfurie teribil :

— Spune, l-ai văzut astăzi pe Stavroghin ?

— Nicicînd să nu îndrăzneşti ca să mă iei la întrebări. Domnul Stavroghin stă în faţa ta plin de mirare şi nici cu vrerea lui nu e amestecat, necum să fi dat vreun ordin ori bani. Tu m-ai îndemnat.

— Bani vei primi, şi două mii de asemenea capeţi la Petersburg, acolo pe loc ; toţi deodată, ba şi ceva peste asta.

— Mă minţi, drăguţule, şi îmi vine să rîd văzîndu-te ce minte scurtă ai. Domnul Stavroghin faţă de tine ca pe o scară stă sus, iar tu latri la el de jos ca un ţînc nerod, în

timp ce dumnealui socoate că ţi-ar face prea mare cinste chiar şi scuipînd pe tine de acolo de sus.

— Dar ştii tu, nemernicule, urlă furios Piotr Stepanovici, că nu te las să faci nici un pas de aici şi te dau pe mîna poliţiei ?

Fedka sări în picioare şi ochii îi scînteiară de mînie. Piotr Stepanovici scoase cu repeziciune revolverul. Aci se produse o scenă rapidă şi respingătoare : înainte să fi apucat Piotr Stepanovici să îndrepte împotriva lui Fedka revolverul, acesta se răsuci fulgerător şi-l izbi din toată puterea în obraz, apoi răsună încă o lovitură groaznică, şi încă una şi a patra, tot în obraz. Piotr Stepanovici rămase năuc, cu ochii căscaţi, bîigui ceva şi deodată se prăbuşi lungit pe duşumea.

— Poftim, luaţi-l ! strigă Fedka cu un aer triumfător.

Repede puse mîna pe căciulă, trase de sub bancă o bocceluţă şi dus a fost. Piotr Stepanovici hîriia fără cunoştiinţă. Liputin crezu chiar că se comisese un omor. Kirillov se repezi în bucătărie.

— Să turnăm apă pe el ! strigă şi cu un polonic mare de tablă luă apă din căldare şi o vărsă pe capul lui Piotr Stepanovici.

Acesta se mişcă, înălţă capul, se ridică în capul oaselor şi se uita buimac în faţa lui.

— Ei, cum te simţi ? întrebă Kirillov.

Acesta îl privi ţintă fără să-l recunoască, dar zărindu-l pe Liputin, care se uita la el din bucătărie, schiţă obişnuitu-i zîmbet dezgustător şi sări brusc, luîndu-şi de jos revolverul.

— Dacă ai de gînd să fugi mîine ca ticălosul de Stavroghin, se năpusti el turbat asupra lui Kirillov, palid ca varul, bîlbîindu-se şi stîlcind cuvintele, te voi găsi şi la capătul celălalt al pămîntului... te voi strivi ca pe o muscă... te voi strivi... înţelegi !

Lipi ţeava revolverului drept în fruntea lui Kirillov, dar aproape în aceeaşi clipă, revenindu-şi în sfîrşit de tot, îşi trase mîna înapoi, vîrî revolverul în buzunar şi fără a mai spune un cuvînt alergă afară. Liputin se luă după el. Se strecurară prin acelaşi loc din gard şi porniră pe aceeaşi cărăruie, ţinîndu-se de scînduri. Piotr Stepanovici o luă prin străduţa întunecoasă atît de repede, încît Liputin abia reuşea să se ţină după dînsul. La cea dintîi încrucişare de străzi el se opri brusc.

— Ei ? se întoarse el sfidător către Liputin.

Acesta reţinuse în minte manevrele lui cu revolverul şi tremura încă sub impresia scenei care se petrecuse ; dar răspunsul veni, cumva de la sine, şi cu totul pe neaşteptate îi ţîşni brusc de pe limbă.

— Eu cred... eu cred că „de la Smolensk la Taşkent nu-l aşteaptă chiar cu atîta nerăbdare pe student".

— Dar ai văzut ce a băut Fedka la bucătărie ?

— Ce să bea ? A băut vodcă.

— Ei bine, să ştii că a băut votcă pentru ultima oară în viaţa lui. Te sfătuiesc să ţii minte acest lucru pentru viitor, iar acum cară-te la dracu, n-am nevoie de dumneata pînă mîine... Dar bagă de seamă : să nu faci prostii !

Liputin porni în fuga mare drept acasă.

IV

Avea pregătit de mult un buletin de identitate pe nume fictiv. Oricît de absurd ar fi fost să-şi închipuie cineva un asemenea lucru şi totuşi acest omuleţ ordonat, mic tiran al familiei sale, în orice caz un funcţionar (deşi fourierist) şi mai cu seamă un capitalist şi cămătar, de mult de tot avusese ideea fantastică de a-şi procura pentru orice eventualitate acest act, care să-i permită s-o şteargă în străinătate, *dacă*... va să zică, admitea posibilitatea acestui *dacă !*, deşi bineînţeles niciodată n-ar fi fost în stare să-şi formuleze cam ce ar putea să reprezinte acest *dacă*...

Acum însă dintr-o dată sensul acestui dacă se preciză de la sine şi într-o formă cu totul neaşteptată. Ideea desperată cu care intrase la Kirillov, după invectiva „imbecilule" înghiţită din partea lui Piotr Stepanovici pe trotuar, consta în aceea că trebuia chiar mîine dis-de-dimineaţă să lepede totul şi să se expatrieze în străinătate ! Cine nu crede că asemenea lucruri fantastice se întîmplă în realitatea noastră cotidiană şi acum — să se informeze cercetînd biografiile tuturor emigranţilor ruşi de astăzi aflaţi în străinătate. Nici unul din ei n-a fugit într-un mod mai inteligent şi mai realist. Aceeaşi domnie nestăvilită a fantasmelor şi nimic altceva.

Ajungînd acasă el începu prin a se încuia, îşi scoase sacul de drum şi îşi făcu febril pregătirile. Grija principală îi fu

la bani, cît şi cum va reuşi să salveze. Acesta e cuvîntul — să salveze, pentru că după judecata lui nu mai putea întîrzia nici o oră şi înainte de a se lumina de ziuă el trebuie să ajungă la şosea. Nu ştia nici cum va reuşi să se urce în tren ; hotărîse vag să ia trenul undeva la a doua sau a treia staţie mai mare după cea din oraş, iar pînă acolo să ajungă fie chiar şi pe jos. În felul acesta în mod instinctiv şi aproape cu totul maşinal, cu un noian de gînduri în cap, se moşmonea deasupra sacului, ca deodată să se oprească, să lase baltă totul şi cu un geamăt profund să se culce pe divan.

Îşi dădu seama limpede deodată că de fugit poate că va fugi, dar este absolut incapabil acum să hotărască cînd s-o facă *înainte* sau *după* Şatov ? Că acum el este total lipsit de voinţă şi nu reprezintă decît un corp vlăguit şi insensibil, o masă inertă, dar că este mînat de o forţă străină înspăimîntătoare şi cu toate că are un paşaport pentru străinătate, şi cu toate că ar putea să fugă de Şatov (altfel pentru ce atîta grabă ?), va fugi totuşi nu înainte de Şatov, şi nu de Şatov, ci *abia după* cazul lui Şatov, şi că aşa a fost hotărît, semnat şi pecetluit. Torturat de o spaimă insuportabilă, tremurînd în fiecare clipă şi mirîndu-se de el însuşi, gemînd şi amorţind alternativ, rămase aşa, încuiat şi întins pe divan, pînă la ora unsprezece a zilei următoare, cînd interveni brusc impulsul aşteptat, care-l făcu să ia o decizie. La ora unsprezece, în momentul cînd descuie uşa şi apăru în mijlocul familiei sale, află de la ei că tîlharul, ocnaşul evadat Fedka, care băgase spaima în toată lumea, jefuitorul de biserici, recentul ucigaş şi incendiator, pe care-l urmărea şi nu reuşea să-l prindă poliţia noastră, a fost găsit în zorii zilei asasinat, la şapte verste de oraş, în locul unde un drum de care coteşte de la şosea spre satul Zaharino şi că despre asta vuieşte tot oraşul. Imediat porni în mare grabă în oraş ca să afle amănunte şi într-adevăr află mai întîi că Fedka, găsit cu capul spart, fusese după toate semnele jefuit şi, în al doilea rînd, că poliţia avea motive temeinice să bănuiască, ba şi unele indicii precise ca să ajungă la concluzia că Fedka a fost ucis de lucrătorul Fomka de la fabrica Şpigulin, chiar acela cu care el, fără îndoială, îi înjunghiase pe Lebeadkini, încercînd să dea foc casei, şi că cearta dintre ei s-a iscat pe drum din cauza banilor, chipurile dosiţi de Fedka, furaţi de la Lebeadkin... Liputin alergă spre locuinţa lui Piotr Stepanovici şi

reuşi să afle de la cei din curte, în mod discret, că Piotr Stepanovici, deşi se întorsese aseară acasă pe la ora unu din noapte, toată noaptea dormise liniştit la el acasă pînă la ora opt de dimineaţă. Nu începea, aşadar, nici o îndoială că moartea tîlharului Fedka nu prezenta nimic extraordinar şi că asemenea cazuri de deznodămînt sînt cele mai frecvente în carierele de natura aceasta, dar coincidenţa cuvintelor faticide: „Că Fedka pentru ultima dată în seara aceasta a băut vodcă", cu urmarea imediată adeveritoare a acestei preziceri i se păru lui Liputin atît de plină de tîlc, încît el încetă să mai ezite. Impulsul fusese dat, ca şi cum un pietroi i-ar fi căzut deasupra ţinîndu-l sub greutatea lui pentru totdeauna. Întorcîndu-se acasă el împinse cu piciorul sacul său de drum sub pat, iar seara la ora fixată se prezentă cel dintîi la locul indicat pentru întîlnirea cu Şatov, e adevărat, avînd încă paşaportul în buzunar...

Capitolul al cincilea

O CĂLĂTOARE

Catastrofa cu Liza şi moartea Mariei Timofeevna produseră o impresie profundă şi deprimantă asupra lui Şatov. Am amintit undeva că în dimineaţa aceea, întîlnindu-l întîmplător timp de cîteva clipe, îmi făcuse impresia că n-ar fi chiar în toate minţile. Între altele îmi spusese că în ajun pe la orele nouă seara (va să zică, cu vreo trei ore înainte de incendiu), a fost la Maria Timofeevna. Fusese a doua zi dimineaţa să vadă cadavrele, dar după cîte ştiu, atunci nu i se ceruse să depună nici un fel de mărturie. Dar frămîntarea din cursul zilei către seară se transformase într-o adevărată furtună şi... şi cred că aş putea afirma, a fost un moment cînd, o dată cu înserarea, voi să se scoale şi să se ducă pentru a declara totul. Ce era acest *tot*, ştia numai el. Bineînţeles n-ar fi obţinut nimic, ci pur şi simplu s-ar fi trădat pe el însuşi. N-avea nici un fel de dovezi ca să demaşte monstruoasa crimă săvîrşită, de altfel el însuşi nu avea decît unele presupuneri vagi

care numai pentru el constituiau un argument temeinic pentru o deplină convingere. Era însă gata să se sacrifice mergînd la pierzanie, numai pentru a-i „strivi pe aceşti nemernici", cum s-a exprimat el. Piotr Stepanovici nu se înşela prea tare, bănuind la el posibilitatea unei asemenea porniri, şi-şi dădea seama perfect că riscă mult amînînd executarea ideii sale groaznice pînă a doua zi. Şi aci se manifesta la el obişnuita şi excesiva lui încredere în sine şi acel total dispreţ faţă de toţi „omuleţii" aceştia, şi în special faţă de Şatov. Îl detesta pe Şatov de mult pentru „idioţia lui lăcrimoasă", cum se exprimase despre acesta încă în străinătate, şi era convins ferm că va reuşi să-i vină de hac acestui om naiv, supraveghindu-l toată ziua şi împiedicîndu-l să facă vreo mişcare la cel dintîi semn de primejdie. Şi totuşi „nemernicii" scăpară pentru un timp destul de apreciabil datorită unei împrejurări cu totul neaşteptate şi absolut neprevăzute de ei...

Pe la orele opt seara (adică exact în timpul cînd „ai noştri" erau adunaţi la Erkel şi în aşteptarea lui Piotr Stepanovici tunau şi fulgerau), Şatov zăcea, cu dureri în cap şi cuprins de o febră uşoară, întins pe patul său în întuneric, fără să fi aprins lumînarea ; era chinuit de nedumeriri, se înfuria, gata să ia o hotărîre, nu reuşea să se decidă definitiv şi, blestemînd, presimţea că toate acestea nu vor duce la nimic. Treptat el aţipi şi adormind pentru o clipă avu un vis ce semăna a coşmar ; se făcea că este legat de patul lui cu frînghii atît de tare, încît nici nu se putea mişca, iar prin toată casa răsună lovituri cumplite în gard, în poartă, în uşă, în pavilionul lui Kirillov, încît se cutremura întreaga clădire ; o voce tînguioasă, dar cunoscută şi chinuitoare pentru el, ce venea de departe, îl chema mereu. Trezindu-se brusc, el se ridică în capul oaselor. Spre mirarea lui loviturile în poartă continuau. Şi, cu toate că nu răsunau atît de tare cum i se arătase în vis, erau stăruitoare şi necontenite, iar glasul ciudat şi „chinuitor" se auzea din faţa porţii, nici pe departe atît de jalnic, ci dimpotrivă nerăbdător şi supărat, împreună cu un alt glas, mai reţinut şi obişnuit. Sări din pat, deschise gemuleţul şi scoase capul afară.

— Cine e acolo ? strigă el, literalmente îngheţînd de frică.

— Dacă eşti dumneata, Şatov, i se răspunse tăios şi ferm de jos, binevoieşte să-mi spui cinstit şi deschis, consimţi să mă laşi să intru sau nu ?

Asta era : recunoscuse acest glas !

— Marie !... Tu eşti ?

— Da sînt eu, eu, Maria Şatova, şi te rog să mă crezi că nu pot reţine nici o clipă mai mult pe birjar.

— Imediat... Lumînarea... strigă el cu glasul stins.

Apoi se repezi să caute chibriturile. După cum se întîmplă în asemenea cazuri, chibriturile nu se lăsau găsite. Scăpă sfeşnicul cu lumînarea jos şi, auzind iar de afară strigătul acelui glas nerăbdător, se repezi în fugă pe scara lui foarte abruptă ca să deschidă portiţa.

— Fii bun, ţine-mi sacul pînă îl plătesc pe acest nerod, îl întîmpină jos doamna Maria Şatova şi-i vîri în mîini sacul ei de drum destul de uşurel şi ieftin, din pînză bătută în cuie de bronz, de confecţie drezdeneză, după care se întoarse şi se năpusti enervată asupra birjarului :

— Te asigur că ceri prea mult. Dacă m-ai purtat peste cît trebuia o oră întreagă pe străzile murdare de aici, eşti singur vinovat, pentru că înseamnă că nu cunoşti unde este această stradă stupidă, şi această casă caraghioasă. Binevoieşte să iei cele treizeci de copeici ale dumitale şi să te convingi că nu vei căpăta nimic mai mult.

— Vai, cuconiţă, chiar dumneata m-ai mînat în strada Voznesenskaia şi cînd colo îţi trebuia strada Bogoiavlenskaia : strada Voznesenskaia e mult departe de aici. Mi-am omorît calul.

— Voznesenskaia, Bogoiavlenskaia, numele acestea stupide trebuie să le ştii dumneata mai bine decît mine, fiindcă eşti de aici şi apoi nici n-ai dreptate : înainte de toate ţi-am spus că vreau să ajung la casa Filippov şi dumneata mi-ai confirmat că o cunoşti. În orice caz poţi să mă dai în judecată mîine, dar acum te rog să mă laşi în pace.

— Poftim, poftim încă cinci copeici ! îşi scoase Şatov repede din buzunar pitacul şi-l împinse birjarului.

— Te rog, să nu faci aşa ceva ! se aprinse *m-me* Şatova, dar birjarul îşi pornise calul, iar Şatov, prinzînd-o de mînă, o trase pe poartă.

— Mai repede, Marie, mai repede... n-are nici o importanţă, iar tu eşti udă leoarcă ! Încetişor, trebuie să urcăm, ce rău îmi pare că n-am apucat să aprind lumina, scara este foarte abruptă, ţine-te mai bine, mai bine de balustradă, aşa,

iată și chiliuța mea. Scuză-mă, n-am apucat să aprind lumina... Imediat !

Ridică de jos sfeșnicul, dar îi trebui încă mult timp ca să găsească chibriturile. Doamna Șatova rămase în picioare în mijlocul camerei, tăcută și nemișcată.

— Slavă Domnului, în sfîrșit ! strigă el bucuros, aprinzînd lumînarea.

Maria Șatova aruncă o privire fugară prin încăpere.

— Mi s-a spus că o duci rău și totuși nu mi-am închipuit că stai în halul acesta, zise ea cu scîrbă și se îndreptă spre pat. Sînt foarte obosită ! se așează ea, sleită de puteri, pe patul tare. Pune, te rog, undeva sacul și așază-te pe scaun. Deși, cum vrei, ai rămas stană de piatră. Primește-mă provizoriu, pînă-mi găsesc de lucru, nu cunosc aici pe nimeni și nici bani nu am. Dar dacă te incomodez, fă bine, iarăși te rog, și spune-mi imediat, așa cum ești dator s-o faci dacă ești un om cinstit. Aș putea să vînd ceva ca să-mi plătesc hotelul, dar pînă la hotel fă bine să mă conduci dumneata... Vai, ce obosită sînt !

Șatov se cutremură.

— Nu trebuie, Marie, nu e nevoie de hotel ! Pentru ce hotel ? Ce rost are, ce rost ?

Își împreună rugător mîinile.

— Bine, dacă ne putem dispensa de hotel, fie ; dar trebuie să lămurim lucrurile. Adu-ți aminte, Șatov, că am stat împreună căsătoriți la Geneva două săptămîni și cîteva zile, ne-am despărțit acum trei ani, de altfel fără prea mare gîlceavă. Dar să nu-ți închipui cumva că m-am reîntors ca să reluăm prostia de altădată. Am venit să-mi caut de lucru și, dacă am venit direct în acest oraș, numai pentru că îmi este indiferent unde să mă oploșesc. N-am venit să-ți prezint regrete și nici s-o fac pe pocăita ; fă bine și nu te gîndi la asemenea prostii.

— O, Marie ! Nu e cazul, nu e de loc cazul să vorbești astfel ! murmura zăpăcit Șatov.

— Dacă e așa, dacă ești un om cu idei atît de avansate, încît poți înțelege și asta, îmi voi permite să mai adaug că, dacă acum m-am adresat direct dumitale și am tras la locuința dumitale, în bună parte numai și numai pentru că întotdeauna te-am considerat departe de a fi un ticălos, și poate chiar mult mai bun decît alții... nemernici !...

Ochii i se aprinseră. Suferise probabil mult din cauza unor „nemernici".

— Şi, te rog, să fii sigur că nu-mi bat joc acum de dumneata, spunîndu-ţi că eşti un suflet bun. Ţi-am spus deschis ceea ce cred, fără elocinţă, de altfel nici nu e în firea mea aşa ceva. Dar să lăsăm aceste prostii. Întotdeauna am nutrit speranţa că vei fi destul de inteligent ca să nu stărui... Vai, ce obosită sînt!

Se uită la el cu o privire lungă, chinuită, obosită. Şatov stătea în faţa ei cam la vreo cinci paşi distanţă şi o asculta sfios, dar cu sufletul înnoit parcă, cu faţa radiind de o lumină neobişnuită. Acest om voinic şi dur, cu înfăţişarea mereu zbîrlită, dintr-o dată se îmblînzi şi se lumină la chip. În sufletul lui vibră ceva neobişnuit, cu totul neaşteptat. Cei trei ani de despărţire, trei ani de căsătorie desfăcută nu i-au alungat din inimă nimic. Şi poate că zi de zi în aceşti trei ani el visa la ea, fiinţa atît de dragă lui, care îi spusese o dată: „Te iubesc". Cunoscîndu-l pe Şatov, afirm cu tărie că nu şi-ar fi îngăduit nicicînd să viseze că o femeie ar putea să-i spună vreodată „te iubesc". Era auster şi ruşinos pînă la sălbăticie, îşi vîrîse în cap că are o înfăţişare oribilă, îşi ura chipul şi caracterul, se considera drept un monstru bun de purtat şi de expus prin iarmaroace. Din cauza aceasta punea cel mai mare preţ pe cinste, iar convingerile şi le cultiva cu o stăruinţă fanatică, era posac, mîndru, supărăcios şi tăcut. Şi iată că singură această fiinţă, care i-a iubit timp de două săptămîni (întotdeauna, întotdeauna crezuse că aşa a fost!), fiinţă pe care el o considera incomparabil superioară lui, cu toate că îşi dădea seama prea bine de rătăcirile ei, o fiinţă căreia el putea să-i ierte *totul*, absolut totul (dar despre aşa ceva nici nu putea fi vorba, ci dimpotrivă, în credinţa lui el era vinovat faţă de dînsa), această femeie, această Maria Şatova deodată apăru iarăşi în casa lui, se afla iar în faţa lui... Era un lucru aproape de neînţeles pentru dînsul! Fusese atît de uluit, evenimentul acesta cuprindea atîtea lucruri înspăimîntătoare pentru el şi în acelaşi timp atîta fericire, încît el nu izbutea, desigur, sau poate că nici nu voia să-şi vină în fire. Era un vis. Dar cînd ea îl privi cu aceşti ochi chinuiţi, el înţelese că fiinţa aceasta atît de dragă lui suferă şi probabil poartă în inimă o profundă jignire. Inima i se opri în loc. Îi scrută cu durere trăsăturile: de mult dispăruse de pe acest

chip obosit strălucirea primei tinereți. E drept, era încă foarte drăguță, iar în ochii lui, ca și altădată, foarte frumoasă (în realitate era o femeie de vreo douăzeci și cinci de ani, destul de voinică, înăltuță — mai înaltă decît Șatov — cu un păr bogat, blond, de o nuanță mai închisă, cu un chip palid oval, cu ochi mari negri, care acum străluceau febril). Dar exuberanța ei de altădată, superficială, ușuratică, naivă și încrezătoare, atît de cunoscută lui, cedase locul unei stări de ursuzenie irascibilă, decepționată, aproape cinică, cu care ea încă nu apucase să se obișnuiască și care o deprima. Principalul era însă că ea era bolnavă, de acest lucru el își dădu prea bine seama. Cu toată teama lui față de dînsa, el se apropie brusc și o prinse de ambele mîini :

— Marie... Știi... poate că ești foarte, foarte obosită, te implor nu te supăra... Dacă ai accepta, de pildă, măcar o ceașcă de ceai, ce zici ? Ceaiul o să te întărească, nu-i așa ? Dacă ai accepta !...

— Ce să te mai rogi, bineînțeles că accept, tot copil ai rămas, ca și altădată. Dacă ai posibilitatea, dă-mi ceai. Ce strîmt e la tine ! Ce frig !

— O, aduc imediat lemne, lemne... am lemne ! se agită Șatov. Lemne... adică, dar... imediat aduc ceaiul, și cu un gest din mînă, de parcă lua o hotărîre desperată, își apucă șapca.

— Unde vrei să te duci ? Înseamnă că n-ai în casă ceai ?

— Va fi, va fi, va fi, imediat aduc tot... eu... luă de pe poliță revolverul. Vînd imediat acest revolver... sau îl amanetez...

— Ce prostie și apoi cere și timp ! Ia, uite, am niște bani, dacă n-ai nimic. Am vreo opt grivne, e tot ce am, mi se pare. La dumneata e ca într-o casă de nebuni.

— Nu e nevoie, nu e nevoie să-mi dai bani, imediat, într-o clipă, chiar și fără revolver...

Și se repezi direct la Kirillov. Toate acestea se petrecură probabil cu vreo două ore înainte ca la Kirillov să fi venit Piotr Stepanovici și Liputin. Șatov și Kirillov, care locuiau în aceeași curte, aproape nu se vedeau de loc. Iar întîlnindu-se nu se salutau și nu schimbau nici o vorbă : prea mult „zăcuseră" împreună în America.

— Kirillov, știu că bei întotdeauna ceai ; ai samovar și ceai ?

Kirillov, care se plimba prin cameră (după obiceiul lui toată noaptea, de la un colţ la altul), se opri brusc şi se uită ţintă la cel intrat în fugă, de altfel fără nici o mirare.

— Am şi ceai, am şi zahăr, am şi samovar, dar nu e nevoie de samovar pentru că e apă încă fierbinte. Ia loc şi bea.

— Kirillov, am zăcut împreună în America... Mi-a sosit nevasta... Eu... dă-mi ceai... Am nevoie de samovar.

— Dacă ţi-a venit nevasta, e nevoie de samovar. Dar lasă samovarul pe urmă. Am două. Acum însă ia de pe masă ceainicul. E plin cu apă fierbinte, aproape în clocot. Ia tot; ia zahăr; ia-l tot. Pîine... am pîine destulă; ia-o toată. Am friptură rece. Bani, o rublă.

— Dă-mi, prietene, îţi restitui mîine! Ah, Kirillov!

— E nevastă-ta aceea, care e în Elveţia? E foarte bine. Şi faptul că ai venit în fugă, tot e bine.

— Kirillov! strigă Şatov, cu ceainicul atîrnînd pe braţ, iar în ambele mîini ţinînd zahărul şi pîinea. Kirillov! Dacă... dacă ai putea să renunţi la fanteziile dumitale groaznice şi la aiureala dumitale ateistă... O, ce fel de om ai fi dumneata, Kirillov!

— Se vede că-ţi iubeşti nevasta chiar şi după Elveţia. E foarte bine, dacă şi după Elveţia. Cînd vei mai avea nevoie de ceai vino iar. Poţi să vii în tot cursul nopţii. Eu nu dorm de loc. Samovarul va fi în clocot. Ia rubla aceasta, poftim. Du-te la nevastă. Eu aici mă voi gîndi la dumneata şi la soţia dumitale.

Maria Şatova părea vizibil mulţumită de repeziciunea cu care se aprovizionase el şi aproape cu nerăbdare se apucă să bea ceai, dar n-a mai fost nevoie şi de samovar: bău numai o jumătate de ceaşcă şi înghiţi doar o felioară mică de pîine. Carnea, friptura o respinse cu dezgust şi enervare.

— Eşti bolnavă, Marie, ai nişte manifestări atît de bolnăvicioase... observă sfios Şatov, servind-o cu timiditate.

— Da, sînt bolnavă, firește; fii bun şi ia loc. De unde ai luat ceai, dacă nu l-ai avut?

Şatov îi povesti pe scurt despre Kirillov. Ea auzise ceva despre el.

— Ştiu că e un nebun; te rog, ajunge; cîţi nerozi nu există pe lumea asta? Zici că aţi fost împreună în America? Am auzit, ai scris.

— Da, eu... am scris la Paris.

— Ajunge, şi te rog să vorbim despre altceva. Eşti slavofil după convingeri?

— Eu... nu că... din cauza imposibilităţii de a fi rus, am devenit slavofil, surîse el acru, cu expresia omului care face un spirit cu totul nelalocul lui şi cu multe eforturi.

— Cum nu eşti rus?

— Nu, nu sînt rus.

— Vorbeşti prostii. Fii bun, ia loc, în sfîrşit. Ce tot te învîrţi încolo şi încoace? Crezi că aiurez? Poate că ajung şi să aiurez. Zici că nu sînteţi decît voi doi în toată casa?

— Numai noi doi... Jos...

— Şi tot atît de deştepţi. Ce este jos? Ai spus jos?

— Nu e nimic.

— Ce nu e nimic? Vreau să ştiu.

— Vreau să spun că acum nu sîntem decît doi oameni în toată curtea, jos trăiau înainte Lebeadkinii...

— Aceea pe care au asasinat-o în noaptea aceasta? se încordă ea brusc. Am auzit. Cum am ajuns aici, am auzit. Aţi avut şi un incendiu?

— Da, Marie, da, şi poate că fac o ticăloşie în clipa aceasta că-i cruţ pe nemernici, se sculă el brusc şi începu să se plimbe prin cameră, cu mîinile ridicate deasupra capului ca într-un gest de supremă desperare.

Dar Marie nu prea îl înţelese bine. Îi asculta răspunsurile distrată; întreba doar, fără să asculte.

— Se petrec lucruri grozave aici la voi. Ce mîrşăvie! Ce ticăloşi sînt toţi! Dar aşază-te te rog, în sfîrşit. O, cum mă enervezi! şi îşi lăsă sleită de puteri capul pe pernă.

— Marie, încetez... Poate că ai vrea să te culci, Marie?

Ea nu răspunse, închizînd, istovită, ochii. Faţa ei palidă căpătă o nuanţă cadaverică. Adormi aproape instantaneu. Şatov se uită în jurul lui, îndreptă lumînarea, îi privi încă o dată faţa cu nelinişte, îşi strînse palmele cu putere şi părăsi camera în vîrfuri ieşind în antreu. În faţa scării se lipi cu faţa într-un colţ şi rămase astfel vreo zece minute, tăcut, nemişcat. Ar fi stat poate şi mai departe aşa, dar de jos se auziră deodată paşi prudenţi şi rari. Cineva urca în sus. Şatov îşi aduse aminte că a uitat să încuie portiţa.

— Cine e acolo? întrebă el în şoaptă.

Vizitatorul necunoscut urca fără grabă şi fără să răspundă. Ajungînd sus se opri; în întuneric era greu să-i distingi faţa; şi deodată se auzi întrebarea lui prudentă:

— Ivan Șatov ?

Șatov își spuse numele, dar imediat își întinse mîna ca să-l oprească ; dar vizitatorul îl prinse el de mînă și Șatov tresări, ca de atingerea unei lighioane înspăimîntătoare.

— Stai aici, șopti el grăbit, nu intra, nu pot să te primesc înăuntru acum. S-a întors nevastă-mea. Aduc o lumînare.

Revenind cu lumînarea aprinsă în mînă, văzu în fața lui un ofițeraș tînăr ; nu-i cunoștea numele, dar îl văzuse undeva.

— Erkel, se recomandă acesta. M-ai văzut la Virghinski.

— Mi-aduc aminte ; ședeai lîngă masă și notai. Ascultă, se aprinse brusc Șatov, apropiindu-se de dînsul cu o furie crescîndă, dar continuînd să vorbească în șoaptă ; mi-ai făcut acum un semn, cînd m-ai prins de mînă. Dar să știi că aș putea să scuip pe toate semnele acestea ! Nu recunosc... nu vreau... Aș putea să te arunc pe scară jos, știi asta ?

— Nu, nu știu nimic și nici nu înțeleg de ce te-ai supărat în așa hal, răspunse musafirul fără pic de pornire, aproape cu naivitate. Am însărcinarea să-ți transmit ceva și am venit în acest scop, mai ales că n-am nici timp de pierdut. Ai la dumneata o tiparniță care nu-ți aparține și pentru care ești obligat să dai socoteală, după cum îți este bine cunoscut. Am poruncă să-ți cer s-o predai chiar mîine, exact la ora șase după amiază, lui Liputin. Afară de aceasta, am poruncă să-ți comunic că nimic și niciodată nu ți se va pretinde mai mult.

— Nimic ?

— Absolut nimic. Cererea dumitale este satisfăcută și pentru totdeauna ești îndepărtat. Iată ceea ce mi s-a spus să-ți comunic.

— Cine te-a trimis ?

— Cei ce mi-au transmis semnul convențional.

— Vii din străinătate ?

— Faptul acesta... faptul acesta cred că-ți este indiferent.

— Ei drăcie ! Dar de ce n-ai venit pînă acum, dacă ai avut asemenea însărcinare ?

— Am urmat instrucțiile primite și nici n-am fost singur.

— Înțeleg, înțeleg că n-ai fost singur. Ei... drăcie ! Dar de ce n-a venit Liputin personal ?

— Așadar, vin să te iau mîine exact la ora șase seara și ne vom duce acolo pe jos. Afară de noi trei nu va fi de față nimeni.

— Vine şi Verhovenski ?

— Nu, Verhovenski nu vine. El pleacă mîine dimineaţă din oraş la ora unsprezece.

— Eram sigur, şopti furios Şatov şi se lovi cu pumnul în şold, fuge, canalia !

Tulburat, rămase pe gînduri. Erkel se uita la el ţintă şi aştepta în tăcere.

— Şi cum o veţi ridica ? Nu se poate transporta dintr-o dată luînd-o în braţe.

— Nici nu va fi nevoie. Vei indica numai locul, iar noi ne vom încredinţa că într-adevăr acolo este îngropată. Noi nu ştim decît aproximativ unde se află, locul exact însă nu-l cunoaştem. Ai arătat cumva şi altcuiva acest loc ?

Şatov îl privi fix.

— Mă mir de dumneata, un puşti, un puşti naiv, de ce te-ai băgat ca un bleg în această afacere ? Bineînţeles, au nevoie numai de din ăştia ca dumneata ! Bine, poţi să pleci ! Ca să vezi ! Nemernicul acela v-a păcălit pe toţi şi a şters-o.

Erkel se uita calm şi cu ochi senini, dar părea că nu înţelege.

— Verhovenski a şters-o, Verhovenski ! scrîşni din dinţi Şatov.

— Păi, n-a plecat încă, e aici. Abia mîine va pleca, observă Erkel blînd şi cu convingere. Am stăruit personal să asiste în calitate de martor ; instrucţia mea se adresa lui (mărturisi el ca un adolescent lipsit de experienţă). Dar el n-a consimţit din păcate, pretextînd plecarea de mîine ; şi, într-adevăr, l-am văzut foarte grăbit.

Şatov îl privi încă o dată pe sărmanul naiv cu un aer plin de compătimire, apoi dădu din mînă, ca şi cum şi-ar fi spus în gînd : „nu merită nici o milă".

— Bine, voi veni, scurtă el brusc, acum însă poţi să pleci, marş !

— Aşadar, la ora şase fix, salută politicos Erkel şi coborî fără grabă pe scară.

— Prostălăule ! nu-l răbdă inima să nu-i strige în urmă Şatov din capătul de sus al scării.

— Poftim ? răspunse acela de jos.

— Nimic, du-te.

— Am crezut că mi-ai spus ceva.

II

Erkel era un „prostălău" în capul căruia nu-şi găsise loc decît capacitatea de a vedea lucrurile în mare, de a discerne esenţialul : era, cum s-ar zice, fără scaun la cap ; dar o pricepere de a se descurca în situaţii concrete de subordonare avea în suficientă măsură, ba uneori ajungea pînă la isteţime. Devotat în mod fanatic, copilăresc, „cauzei comune", şi de fapt lui Piotr Verhovenski, el proceda conform instrucţiunilor acestuia, primite cu prilejul şedinţei din seara precedentă la *„ai noştri"*, cînd se stabiliseră şi se distribuiseră rolurile pentru a doua zi. Piotr Stepanovici îi încredinţă rolul de curier, apucînd să stea cu el de vorbă vreo zece minute între patru ochi. Rolul de executant era o necesitate a firii lui şterse, lipsite de personalitate, prea puţin cerebrale şi mereu setoase de a se supune unei voinţi străine — o, bineînţeles, exclusiv în interesul unei cauze „comune" sau „măreţe". Dar acest lucru n-avea importanţă, pentru că fanaticii mărunţi, de speţa lui Erkel, nici nu concep slujirea unei idei, altfel decît identificînd-o cu însăşi persoana, care după înţelegerea lor exprimă această idee. Sensibil, bun şi blînd, Erkel era poate cel mai nemilos dintre ucigaşii adunaţi să-l execute pe Şatov ; ar fi asistat la uciderea lui fără nici un fel de ură personală şi fără a clipi din ochi. I se spusese, de pildă, să observe cu atenţie starea şi atitudinea lui Şatov, cu prilejul îndeplinirii ordinului, şi cînd Şatov, primindu-l pe scară, ca o justificare lăsă să-i scape, nerăbdător cum se arătase, vorba că i s-a întors nevasta, Erkel avu imediat atîta şiretenie instinctivă ca să nu manifeste nici un fel de curiozitate în această privinţă, cu toate că în capul lui miji presupunerea că faptul de a se fi reîntors nevasta lui Şatov prezintă mare importanţă pentru succesul acţiunii lor...

Şi nu greşise : singurul acest fapt îi salvă pe „nemernici" de realizarea intenţiei lui Şatov, şi totodată îi şi ajută să „scape" de el... Sosirea atît de neaşteptată a soţiei îl tulbură pe Şatov, îl scoase din făgaş, îi paraliză perspicacitatea şi prudenţa obişnuită. Nici un gînd la propria siguranţă nu avea acum loc în capul lui preocupat de cu totul altceva. Dimpotrivă, el crezu cu toată convingerea că Piotr Verhovenski fuge, de vreme ce pleacă mîine, ceea ce coincidea atît de mult cu bănuielile lui ! Reîntorcîndu-se în cameră, el se aşează iar în

colţ, îşi propti coatele pe genunchi şi-şi acoperi faţa cu palmele. Îl chinuiau gînduri amare...

Şi iar îşi ridica fruntea, se ducea în vîrfurile picioarelor s-o privească : „Doamne ! Te pomeneşti că pînă mîine dimineaţă o cuprinde febra, pare să fi început chiar ! A răcit, desigur. Nu e obişnuită cu această climă groaznică ; şi apoi trenul, vagonul de clasa a treia, un timp mizerabil cu furtună şi ploaie, şi e îmbrăcată atît de uşor, aproape că nu are nimic mai gros pe dînsa... Cum s-o lase acum fără nici un ajutor ! Ce sac micuţ, uşor, nici patru kilograme ! Sărmana, e sleită de puteri, cîte o fi îndurat ! E mîndră şi de aceea nu se plînge. Dar e nervoasă, nervoasă ! Semn că e bolnavă : şi un înger poate deveni irascibil la boală. Ce fierbinte trebuie să-i fie fruntea, ce cearcăne mari are la ochi şi... şi totuşi ce minunat este ovalul acestui chip şi acest păr bogat, ce..."

Se grăbea să-şi smulgă privirea, să se retragă cît mai repede, temîndu-se parcă de gîndul să vadă în ea şi altceva decît o biată fiinţă nefericită şi suferindă ce are nevoie de ajutor. „Despre ce speranţe mai poate fi vorba ! O cît de meschin, cît de mîrşav este omul !" şi se întorcea iar în colţul său, se aşeza iar acoperindu-şi faţa cu mîinile şi iar visa, iar îşi amintea... şi iar i se năzăreau tot felul de speranţe.

„Vai, ce obosită sînt, vai, ce obosită sînt !" îşi amintea el exclamaţiile ei, glasul ei slăbit, întretăiat. „Doamne ! Cum s-o lase acum, n-are decît opt grivne ; şi-a întins portmoneul vechi, minuscul ! A venit să-şi caute aici loc, ce înţelege ea care e situaţia aici cu locurile, ce ştie ea despre cele ce se petrec în Rusia ? E aidoma acelor copii răsfăţaţi care trăiesc într-o lume de fantezii, creată de ei înşişi ; şi se mai supără sărmana de ce Rusia nu seamănă cu visurile lor de oameni trăiţi în străinătate ! O, sărmanii nenorociţi, o sărmanii nevinovaţi !... Şi totuşi e cam frig aici, într-adevăr..."

Îşi aduse aminte că ea s-a plîns de frig şi că i-a promis să facă focul. „Ar trebui să aduc lemne, numai să n-o trezesc. Voi căuta să umblu încet. Dar cum să fac în privinţa fripturii ? Cînd se scoală va voi poate să mănînce... Dar asta mai pe urmă ; Kirillov nu doarme toată noaptea. Cu ce aş putea s-o acopăr ? Doarme profund, dar i-e frig probabil, frig, frig fireşte."

Şi încă o dată se duse s-o vadă ; rochia i se desfăcuse puţin şi un picior rămăsese dezvelit pînă-n genunchi. El se trase brusc, aproape speriat, îşi scoase de pe umeri paltonul

cald şi, rămînînd în hăinuţa lui ponosită, o acoperi evitînd să privească locul dezvelit.

Încinsul focului, umblatul pe vîrfuri, cercetarea repetată a chipului adormitei, pauzele cît a stat pe scaun, furat de visuri, în colţul lui şi mereu alte reveniri, ca să vadă cum doarme Maria, toate acestea luară mult timp. Trecuseră vreo două-trei ore. Între timp Kirillov primise vizita lui Verhovenski şi Liputin. În cele din urmă Şatov aţipi în locul lui din colţ. Deodată auzi un geamăt; ea se trezise şi-l chemă; el sări ca un criminal.

— Marie! M-a furat somnul... Ah, ce mizerabil sînt, Marie!

Ea se ridică în capul oaselor, privind în jurul ei cu mirare, nedîndu-şi seama parcă unde se află şi deodată se agită de indignare, de mînie:

— Ţi-am ocupat patul, am adormit fiindcă mă simţeam sleită de puteri; de ce nu m-ai trezit? Cine ţi-a dat dreptul să crezi că am intenţia să-ţi fiu o povară?

— Da cum puteam să te trezesc, Marie?

— Puteai; trebuia! N-ai alt pat în cameră şi eu ţi l-am ocupat pe-al tău. Nu trebuia să mă pui într-o situaţie falsă. Sau poate că ţi-ai închipuit că am venit să profit de binefacerile dumitale? Ocupă-ţi imediat patul, iar eu mă culc în colţ pe scaune...

— Marie, n-am atîtea scaune, şi nici n-aş avea ce să aştern.

— Mă culc direct pe jos. Dumneata nu vei fi nevoit să te culci pe podea? Vreau să mă culc jos, imediat, imediat!

Ea se ridică, voi să facă un pas, brusc însă o durere ascuţită, spasmodică, îi tăie toate puterile şi toată hotărîrea, şi cu un geamăt ascuţit ea se prăbuşi pe pat. Şatov alergă la dînsa, dar Marie, ascunzîndu-şi faţa între perne, îl prinse de mînă strîngînd-o şi frămîntînd-o convulsiv. Asta dură cam un minut.

— Marie, draga mea, dacă e nevoie cunosc un doctor prin apropiere, Frenzel... Aş da o fugă să-l chem.

— Prostii!

— Nu sînt prostii. Spune, Marie, ce te doare? Poate că aş putea să-ţi pun comprese... pe abdomen, de pildă, pot s-o fac şi fără doctor... sau cataplasme cu muştar.

— Ce e asta? întrebă ea ciudat, înălţîndu-şi capul şi uitîndu-se la el speriată.

— Ce anume, Marie? nu înţelegea Şatov. Despre ce întrebi? Dumnezeule, mi-am pierdut capul, Marie, iartă-mă că nimic nu înţeleg.

— Lasă-mă, nici nu trebuie să înţelegi. Ar fi fost şi ridicol... zise ea cu amărăciune. Spune-mi ceva. Plimbă-te prin cameră şi vorbeşte, nu sta lîngă mine şi nu mă privi, mai ales asta, te rog mult, ţi-am spus de cinci sute de ori!

Şatov începu să se plimbe prin cameră, cu privirea în jos, căutînd cu grijă să nu se uite la ea.

— Aş putea, să nu te superi, Marie, te implor, să-ţi aduc puţină friptură de viţel, e aproape, şi ceai... ai mîncat atît de puţin adineauri...

Ea dădu din mîini cu scîrbă şi mînie. Şatov tăcu desperat.

— Ascultă, mă gîndesc să deschid aici o legătorie [70], pe principiul asocierii. Întrucît stai aici mai demult, ce crezi: există şanse sau nu?

— Vai, Marie, la noi aici nimeni nu citeşte cărţi, şi de fapt nici nu există. Ţi-ai găsit să-ţi aducă el aşa ceva, ba încă la legat?

— Cine el?

— Cititorul de aici, locuitorul de aici în general, Marie.

— Păi, aşa spune, mai clar, zici *el*, dar cine el, nu se ştie. Nu cunoşti gramatica.

— E spiritul limbii, Marie, murmură Şatov.

— Fugi de acolo cu spiritul dumitale, mă plictiseşti. De ce adică locuitorul sau cititorul de aici n-o să vrea să-şi lege cărţile?

— Pentru că a citi o carte şi a avea grijă s-o legi sînt două etape imense în dezvoltarea omului, foarte diferite. La început el mai citeşte cîte puţin şi cu trecerea veacului se obişnuieşte, bineînţeles; dar în mîinile lui cartea ajunge ferfeniţă, fiindcă nu consideră că e un lucru serios. A lega o carte înseamnă a simţi pentru ea un respect, înseamnă că nu numai că a îndrăgit-o, dar şi i-a recunoscut utilitatea, importanţa. Rusia încă n-a ajuns la stadiul acesta. Europa de mult îşi leagă cărţile.

— Deşi e cam pedant, dar cel puţin e inteligent spus şi-mi aminteşte timpul de acum trei ani; te dovedeai uneori destul de inteligent, cu vreo trei ani în urmă.

Rosti aceleaşi cuvinte cu acelaşi dezgust, cu care rostise toate frazele ei capricioase de pînă atunci.

— Marie, Marie, i se adresă înduioşat Şatov, o Marie!

Dacă ai ştii cîte s-au întîmplat şi s-au scurs în aceşti trei ani! Am auzit mai tîrziu că ai început să mă deteşti pentru că mi-am schimbat convingerile. Dar pe cine am părăsit? Cine sînt ei? Duşmani ai vieţii însufleţite; liberali anacronici care se tem de propria lor independenţă; slugoi ai ideii, duşmani ai personalităţii şi libertăţii, propovăduitori ramoliţi a tot ce este mort şi mucegăit! Ce reprezintă ei: senilitatea, mediocritatea cea mai filistină, cea mai ticăloasă incapacitate, o egalitate plină de invidii, egalitate fără simţul propriei demnităţi, egalitate aşa cum o concepe un lacheu sau cum o concepea francezul din anul nouăzeci şi trei... dar mai ales peste tot şi pretutindeni numai şi numai nişte ticăloşi şi nemernici, ticăloşi şi nemernici!

— Da, mulţi nemernici există, zise ea tăios şi cu accente de durere. Stătea culcată întinsă şi nemişcată, temîndu-se parcă să facă cea mai mică mişcare, cu capul lăsat pe pernă, puţin înclinat într-o parte, privind în tavan cu ochii obosiţi, dar febrili. Avea faţa palidă, buzele arse.

— Va să zică îţi dai seama, Marie, îţi dai seama! strigă Şatov. Ea ar fi vrut se pare să facă un semn negativ cu capul, dar deodată se cutremură, zguduită de acelaşi spasm. Îşi ascunse iar faţa în pernă şi-l apucă iar de mînă, strîngînd-o aproape un minut pînă la durere, atunci cînd el, cuprins de spaimă, alergase la dînsa.

— Marie, Marie, poate să fie ceva foarte, foarte grav, Marie!

— Taci... nu vreau, nu vreau, striga ea aproape furioasă, întorcîndu-se iar cu faţa în sus, să nu îndrăzneşti să te uiţi la mine cu aceşti ochi compătimitori! Plimbă-te prin cameră şi spune ceva, vorbeşte...

— Cu ce te ocupi aici? întrebă ea cu nerăbdare scîrbită, Pierzîndu-şi cumpătul, Şatov începu iar să bîiguie ceva. întrerupîndu-l.

— Lucrez la scriptele unui negustor. Eu, Marie, dacă aş vrea cu adevărat, aş putea şi aici să cîştig ceva bani.

— Cu atît mai bine pentru dumneata...

— Să nu înţelegi greşit, Marie, am spus-o aşa, într-o doară...

— Şi altceva ce faci? Ce propovăduieşti? Dumneata doar nu poţi trăi fără să propovăduieşti; e în firea dumitale!

— Îl propovăduiesc pe Dumnezeu, Marie.

— În care, dumneata personal, nu crezi. Ei bine, ideea aceasta niciodată n-am putut s-o înţeleg.

— Să lăsăm asta, Marie, pe urmă.

— Ce reprezenta aici această Maria Timofeevna?

— Şi despre asta vorbim mai pe urmă, Marie.

— Să nu îndrăzneşti să-mi faci asemenea observaţii! E adevărat că moartea aceasta poate fi atribuită crimei... acestor oameni?

— Negreşit, scrîşni din dinţi Şatov.

Marie ridică deodată capul şi strigă cu durere în glas:

— Să nu îndrăzneşti să-mi vorbeşti mai mult despre asta, niciodată să nu îndrăzneşti, niciodată!

Şi iar recăzu pe pernă într-un acces de durere spasmodică; o simţea pentru a treia oară, dar de data aceasta gemetele ei deveniră mai tari şi se transformară în ţipete.

— O, ce nesuferit eşti, ce nesuferit! se zbătea ea fără nici o milă de ea însăşi, respingîndu-l pe Şatov care stătea aplecat deasupra patului.

— Marie, dacă vrei mă voi plimba prin cameră vorbindu-ţi...

— Dar nu vezi că a început?

— Ce a început, Marie?

— Ce ştiu eu? Parcă pricep ceva... O, blestemata! Fie blestemat totul dinainte!

— Marie, dacă-mi spuneai că anume începe... căci eu... ce să înţeleg?

— Eşti un flecar abstract şi inutil. O, fie blestemat totul pe lume!

— Marie! Marie!

Se gîndi serios că ea e în pragul unei crize de nebunie.

— Dar nu înţelegi, omule, nu înţelegi că au început chinurile naşterii, se ridică ea puţin uitîndu-se la el cu o mînie cumplită, dureroasă, care îi desfigura chipul. Fie blestemat dinainte acest copil!

— Marie, strigă Şatov, dumirindu-se în sfîrşit despre ce este vorba. Marie... de ce nu mi-ai spus de la început? se agită el brusc, punînd mîna cu hotărîre pe şapcă.

— De unde să ştiu eu intrînd aici? Nici n-aş fi venit la dumneata! Mi s-a spus că peste zece zile! Unde pleci, unde? Să nu îndrăzneşti!

— Chem o moaşă! Vînd revolverul; în primul rînd, bani!

— Să nu îndrăzneşti să faci nimic, să nu chemi moaşa,

o femeie oarecare simplă, o bătrînă, am în portmoneu opt grivne... cîte femei de pe la sate nu nasc fără moașă, iar dacă mor, cu atît mai bine...

— Va veni și moașa, va veni și o bătrînă. Numai cum să te las pe tine singură, Marie?

Dar chibzuind că e mai bine s-o lase așa singură, cu toată starea ei de furie, decît să rămînă fără nici un ajutor, el nu mai ținu seamă de gemetele și strigătele ei mînioase și, punînd toată nădejdea pe picioarele sale, fugi afară în mare goană.

III

Mai întîi se repezi la Kirillov. Era cam pe la ora unu noaptea. Kirillov stătea în mijlocul camerei.

— Kirillov, naște nevastă-mea!

— Adică cum?

— Naște, naște un copil!

— Dumneata... nu greșești?

— O, nu, nu, au început spasmele!... E nevoie de o femeie o bătrînă oarecare, negreșit, imediat... unde aș putea găsi? Veneau mai multe la dumneata...

— Îmi pare rău că nu mă pricep să nasc, răspunse îngîndurat Kirillov, adică nu eu să nasc, ci să fac așa ca să nască altcineva, nu mă pricep... Stai, ei bine, nu știu cum să spun.

— Adică nu poți personal să ajuți la naștere, dar nu despre aceasta este vorba; o bătrînă, o bătrînă îmi trebuie, o servitoare, cineva să asiste!

— O bătrînă găsim poate, dar nu chiar acum. Dacă vrei, vin eu în loc de...

— Nu se poate; eu alerg la moașa Virghinskaia.

— Ticăloasa aceea!

— Așa e, Kirillov, așa e, dar e mai pricepută ca altele! Firește, totul va fi fără evlavie, fără bucurie, cu dezgust, cu ocară, cu blasfemie la această mare taină a venirii unei ființe noi!... Ea de pe acum îl și blestemă!...

— Dacă vrei, eu...

— Nu, nu, alerg eu deocamdată (o, o aduc eu pe Virghinskaia!), dumneata din cînd în cînd apropie-te de scara mea și ascultă, dar să nu intri, ai s-o sperii, în nici într-un caz să nu intri, ascultă numai... pentru cazul că s-ar întîmpla ceva

groaznic. Iar dacă într-adevăr se petrece ceva cu totul neobișnuit, atunci intră.

— Înțeleg. Iată încă o rublă. Poftim. Am vrut mîine să-mi iau o găină, dar acum nu mai vreau. Aleargă mai repede, aleargă cît te ţin puterile. Samovarul va fierbe toată noaptea.

Kirillov nu știa nimic despre ceea ce se urzea împotriva lui Șatov, de altfel nici înainte nu știuse despre primejdia extrem de gravă care-l păștea. Știa doar că are niște socoteli vechi cu „oamenii aceia", și cu toate că personal fusese întrucîtva amestecat în această chestiune prin instrucțiunile ce i se comunicaseră din străinătate (de altfel foarte superficiale, pentru că nu participase direct sau prea apropiat la nimic), dar în ultimul timp se lepădase de tot, de orice însărcinări, se trăsese deoparte de orice treburi, și în primul rînd de „cauza comună", abandonîndu-se total unei existențe contemplative. Piotr Verhovenski, deși cu prilejul adunării îl chemase pe Liputin să vină cu el la Kirillov ca să se convingă că acesta va lua asupra sa în momentul de față „afacerea Șatov", în explicația pe care o avusese cu Kirillov atunci nu pomeni nici un cuvînt despre Șatov, nu făcu nici o aluzie, socotind probabil așa ceva apolitic, iar pe Kirillov poate chiar drept un om pe care nu se poate conta, amînînd totul pentru a doua zi cînd treaba va fi făcută, și cînd pentru Kirillov va fi deci „absolut egal" ; în orice caz, acestea erau socotelile pe care și le făcuse Piotr Stepanovici în privința lui Kirillov. Liputin observase și el că despre Șatov, cu toată promisiunea, nu se pomenise nimic, dar Liputin era prea tulburat ca să se gîndească a formula vreo obiecțiune.

În cea mai mare goană, Șatov se îndreptă spre strada Muravinaia, căreia nu-i vedea capătul, blestemînd distanța.

Trebui să bată îndelung la ușa lui Virghinski : toată lumea era de mult adîncită în somn. Dar Șatov începu să bată din toate puterile în oblon, fără nici o jenă. Cîinele legat în lanț în curte sărea și se smucea lătrînd cu furie. Săriră și cîinii din toată strada și se stîrni o asurzitoare larmă cîinească.

— De ce baţi și ce dorești dumneata ? se auzi, în sfîrșit, la fereastră glasul lui Virghinski, blînd și cu totul necorespunzător „jignirii".

Oblonul se întredeschise, și prin oberlihtul deschis se auzi un glas de femeie strident și care într-adevăr exprima jignire.

— Cine e nemernicul care bate ? strigă bătrîna fată, ruda lui Virghinski.

— Sînt Șatov, s-a reîntors nevastă-mea și acum se află în chinurile nașterii...

— Atunci las-o să nască și cară-te !

— Am venit după Arina Prohorovna, nu plec fără Arina Prohorovna !

— Nu poate veni ea la oricine. Noaptea e o practică specială... Du-te la Makșeeva și nu mai face atîta gălăgie ! țipă cu răutate femeia. Se auzea de afară cum Virghinski încearcă s-o potolească ; dar fata bătrînă îl combătea și nu ceda.

— Eu nu plec de aici ! strigă iar Șatov.

— Așteaptă, așteaptă ! strigă în sfîrșit Virghinski, reușind să potolească furia fetei bătrîne. Te rog, Șatov, așteaptă vreo cinci minute, o trezesc pe Arina Prohorovna și încetează te rog să mai bați și să țipi... O, dar e îngrozitor !

Peste cinci nesfîrșite minute apăru Arina Prohorovna.

— Ți-a venit soția ? se auzi prin oberliht glasul ei și, spre surprinderea lui Șatov, absolut lipsit de mînie, ci numai poruncitor ca de obicei ; dar acesta era felul de a vorbi al Arinei Prohorovna.

— Da, soția, și naște.

— Maria Ignatovna ?

— Da, Maria Ignatovna, bineînțeles, Maria Ignatovna !

Se făcu tăcere. Șatov aștepta. Prin casă se auzeau șoapte.

— De mult a sosit ? întrebă iar *m-me* Virghinskaia.

— În seara aceasta, la ora opt. Vă rog, mai repede.

Iar se auziră șoapte, ca și cum cei dinăuntru se sfătuiau.

— Ascultă, nu greșești ? Chiar ea te-a trimis să mă chemi ?

— Nu, nu m-a trimis după dumneata, vrea o bătrînă oarecare, o femeie simplă, ca să nu mă împovăreze cu cheltuieli, dar n-aveți nici o grijă, eu achit.

— Bine, vin, n-are importanță dacă plătești sau nu. Am prețuit totdeauna sentimentele de independență ale Mariei Ignatovna deși poate că nu mă ține minte. Ai ceva din lucrurile cele mai necesare ?

— N-am nimic, dar procur tot ce trebuie, procur, procur...

„Există totuși la oamenii ăștia și unele generozități, gîndea Șatov, îndreptîndu-se spre Leamșin. Convingerile și omul sînt pare-se două lucruri mult deosebite. Poate că am și eu o mare vină față de ei !... Toți sînt vinovați, toți sînt vinovați și... dacă s-ar fi convins toată lumea de acest lucru !..."

La ușa lui Leamșin nu trebui să bată prea mult ; spre surprinderea sa acesta deschise îndată ferăstruica, sărind din aș-

ternut desculţ şi dezbrăcat, riscînd să capete guturai ; era un om foarte prudent şi se îngrijea de sănătatea lui. Dar graba cu care răspunse îşi avea explicaţia ei : Leamşin tremurase toată seara şi nici pînă acum nu reuşise să adoarmă, tulburat de şedinţa de la „ai noştri ; i se năzărea mereu că-l vizitează nişte musafiri nepoftiţi şi absolut nedoriţi. Îl neliniştea mai ales vestea denunţului lui Şatov şi iată că se pomeni deodată cu aceste bătăi îngrozitoare în fereastră !...

Se speriase într-adevăr văzîndu-l pe Şatov, că închise brusc ferăstruica şi se refugie în pat. Şatov începu să bată şi să strige şi mai tare.

— Cum îţi permiţi să baţi în felul acesta în miez de noapte ? strigă ameninţător, dar tremurînd de frică, Leamşin, care peste vreo două minute se hotărî totuşi să deschidă iar ferăstruica şi să se convingă dacă Şatov este singur sau nu.

— Ţi-am adus revolverul ; ia-l înapoi şi dă-mi cincisprezece ruble.

— Ce, eşti beat ? E jaf curat ; am să răcesc. Aşteaptă să iau ceva pe mine.

— Dă-mi îndată cincisprezece ruble. Dacă nu mi-i dai, bat şi strig pînă-n zori ; îţi sparg geamurile.

— Iar eu am să strig ajutor şi te vor închide.

— Dar eu ce, n-am gură ? Nu pot să strig ajutor ? Cine trebuie să se teamă de asemenea strigăte, dumneata sau eu ?

— Şi dumneata eşti în stare să ai asemenea gînduri ticăloase... ştiu la ce te gîndeşti... aşteaptă, aşteaptă, nu mai bate, pentru Dumnezeu ! Unde s-a mai pomenit să dea cineva bani noaptea ? Ce nevoie ai de bani, numai dacă nu eşti beat ?

— S-a întors nevastă-mea. Ţi-am redus cu zece ruble, n-am tras niciodată, ia-ţi revolverul. Ia-l îndată.

Leamşin întinse maşinal prin ferăstruică mîna şi luă revolverul ; aşteptă puţin, şi deodată îşi scoase capul prin ferăstruică, bîiguind înnebunit şi cu fiori reci în spate :

— Minţi că s-a întors nevasta dumitale. Dumneata... vrei pur şi simplu să fugi de aici.

— Eşti un prost, încotro să fug ? Piotr Verhovenski al vostru n-are decît să fugă, dar eu n-am de ce să fug. Vin acum de la moaşa Virghinskaia, şi s-a învoit să vină la mine. Verifică dacă te interesează. Nevastă-mea se chinuieşte ; am nevoie de bani ; dă-mi banii !

Un foc întreg de artificii sclipi în creierul perspicace al lui Leamşin. Totul începu să capete o altă întorsătură, dar frica îl împiedica încă să judece mai bine.

— Păi, cum aşa... Doar eşti despărţit de nevastă ?

— Vrei să-ţi sparg capul pentru asemenea întrebări ?

— O, Doamne, iartă-mă, înţelege că sînt uluit... Dar acum înţeleg, înţeleg şi... şi zici că Arina Prohorovna vine la dumneata ? Mi-ai spus acum că ea a primit să meargă ? Mi se pare că nu-i adevărat. Vezi, vezi, vezi că nu este nimic adevărat din tot ceea ce spui dumneata.

— Sînt sigur că acum e lîngă nevastă-mea. Nu mă întîrzia, n-am nici o vină că eşti un prost.

— Nu-i adevărat, nu sînt prost. Iartă-mă, nu pot de loc...

Şi, pierzîndu-şi total cumpătul, pentru a treia oară dădu să închidă ferăstruica, dar Şatov zbieră atît de tare, încît acela îşi scoase iar capul.

— Dar e un atentat asupra persoanei ! Ce vrei de la mine ? Ce anume, spune ? Şi notează bine, vii în miez de noapte !

— Cer să-mi dai cincisprezece ruble, cap de bou ce eşti !

— Dar poate că nici nu vreau să primesc revolverul înapoi. N-ai nici un drept. Ai cumpărat obiectul şi cu asta s-a terminat, nu mai ai nici un drept. Nu pot noaptea să-ţi dau atîţia bani. De unde să iau această sumă ?

— Ai întotdeauna la dumneata bani ; am scăzut zece ruble, dar tu văd că nu vrei să-ţi dezminţi năravul.

— Vino poimîine, poimîine dimineaţă, exact la ora douăsprezece îţi dau toată suma, e bine aşa ?

Şatov pentru a treia oară bătu furios în ramă :

— Dă-mi zece ruble, iar mîine dis-de-dimineaţă cinci.

— Nu, poimîine dimineaţă îţi dau restul de cinci, mîine nu pot, zău. Nici să nu vii, să nu vii.

— Dă-mi cele zece, ticălosule.

— Şi de ce înjuri ? Aşteaptă, să fac lumină ; uite, mi-ai spart geamul... Cine se apucă să înjure în halul ăsta noaptea ? Poftim ! întinse el prin geam bancnota.

Şatov smulse din mîna lui bancnota, era o hîrtie de cinci ruble.

— Zău nu pot, să mă tai nu pot, poimîine îţi dau tot, dar acum nu pot.

— Nu plec, zbieră Şatov.

— Poftim ia şi asta, atîta tot, mai mult nu dau. Poţi să zbieri cît te ţine gura, nu dau. Întîmplă-se orice, nu dau ; nu dau şi nu dau !

Părea că îl cuprinsese o desperare turbată, transpirase tot la faţă. Cele două hîrtii pe care se îndurase să le mai dea, erau de cîte o rublă. În total Şatov ţinea în mînă şapte ruble.

— Dracul să te ia, vin mîine. Să ştii că te omor în bătaie, Leamşin, dacă nu-mi pregăteşti pentru mîine opt ruble.

„Nu mă mai găseşti acasă, prostule !" îşi zise în sinea lui Leamşin.

— Ia stai, stai ! strigă el cît îl ţinea gura în urma lui Şatov care o luase la fugă. Aşteaptă, întoarce-te ; spune, te rog, este adevărat ce mi-ai spus că ţi s-a întors nevasta acasă ?

— Imbecilule ! scuipă Şatov şi o luă la fugă spre casă.

IV

Notez că Arina Prohorovna nu ştia nimic despre hotărîrile de aseară, luate în şedinţă. Virghinski, întorcîndu-se acasă uluit şi deprimat, nu îndrăzni să-i comunice acest lucru ; dar nu rezistă ispitei să dezvăluie taina pe jumătate, adică ştirea comunicată de Verhovenski că Şatov are intenţia negreşit să-i denunţe, adăugînd însă că el, Virghinski, nu prea dă crezare acestei ştiri. Arina Prohorovna se sperie groaznic. Nu ştiu de ce, în momentul cînd Şatov veni s-o cheme, ea, cu toate că era foarte obosită veghind la patul unei lehuze în noaptea precedentă, se hotărî imediat să plece. Întotdeauna era convinsă că „un mizerabil ca Şatov este capabil să facă o ticăloşie cetăţenească" ; dar sosirea Mariei Ignatievna putea să dea lucrurilor o altă întorsătură. Chipul speriat al lui Şatov, tonul desperat al rugăminţilor sale, felul cum implora ajutor marca o schimbare de sentimente la trădător : un om hotărît chiar să se trădeze pe el, numai ca să-i aducă la pierzanie pe alţii, ar fi trebuit să aibă o altă înfăţişare şi un alt ton decît cum apărea în realitate. Într-un cuvînt, Arina Prohorovna se hotărî să se convingă personal la faţa locului. Virghiski rămase foarte mulţumit de hotărîrea ei, ca şi cum i s-ar fi luat de pe umeri o grea povară ! Începuse şi el să nutrească o speranţă : înfăţişarea lui Şatov i se păru cu totul necorespunzătoare presupunerii lui Verhovenski...

Șatov nu greșise ; ajungînd acasă o găsi pe Arina Prohorovna lîngă Marie. Îndată ce apăru, ea îl alungă cu dispreț pe Kirillov, care veghea jos lîngă scară ; făcu în grabă cunoștință cu Marie, care nu voi să recunoască de a fi cunoscut-o înainte ; o găsi pe aceasta „într-o stare deplorabilă". Adică înrăită, buimacă și „în cea mai lașă desperare" ; dar în cinci minute îi răsturnă toate obiecțiunile.

— Ce ți-ai vîrît în cap că nu vrei o moașă scumpă ? spunea Virghinskaia în clipa cînd apăru Șatov. E curată prostie, gînduri deformate din cauza situației dumitale anormale. Cu ajutorul unei bătrîne oarecare, unei moașe primitive, ai fi avut cincizeci la sută risc să se încheie totul în modul cel mai nefavorabil ; și după aceea ai fi avut infinit mai multe cheltuieli decît cu o moașă scumpă. Și de unde știi, mă rog, că sînt o moașă scumpă ? Îmi veți plăti pe urmă, nu iau nimic peste cît trebuie, iar rezultatul îl garantez ; la mine n-ai să mori, am văzut eu multe. De altfel și copilul aș putea chiar mîine să ți-l trimit la orfelinat, iar după aceea poate fi trimis și la țară ca să crească acolo și cu aceasta totul se va aranja. Între timp dumneata te însănătoșești, te apuci de o muncă potrivită și în scurt timp îi restitui lui Șatov cheltuielile pe care le va face și care de fapt nici nu vor fi atît de mari...

— Nu-i vorba despre asta... N-am dreptul să-l împovărez...

— Înțeleg aceste sentimente rezonabile și de justificată ținută civică, dar crede-mă că Șatov nu va cheltui aproape nimic, dacă va accepta să se transforme dintr-un individ fantezist, într-un om cu idei cît de cît juste. N-are decît să nu mai facă prostii, să nu bată toba, să nu alerge cu limba scoasă prin tot orașul. Dacă nu-l reținem, este în stare pînă mîine dimineață să pună în picioare pe toți medicii de aici. N-a stîrnit toți cîinii din strada mea ? De doctor însă nu e nevoie, am mai spus, garantez că totul va fi bine. O femeie bătrînă, mă rog, n-ar fi rău să fie angajată pentru diferite servicii, nu costă cine știe cît. De altfel, și el personal ar putea să ne fie de folos, n-o fi capabil numai de prostii. Are mîini, are picioare, va alerga la farmacie, fără să-ți jignească sentimentele cu cine știe ce acte de binefacere. Și ce binefacere, mă rog ? Nu este el acela care te-a adus în starea aceasta ? N-a fost el acela care te-a făcut să te cerți cu familia în care erai guvernantă, și cu scopul exclusiv egoist de a se căsători cu dumneata ? Am auzit noi... De altfel, a și alergat la noi ca un nebun, zbierînd în gura mare. N-am intenția să mă bag îm-

potriva voinței nimănui și am venit numai din principiu, pentru că toți ai noștri sînt obligați să fie solidari ; i-am spus-o asta încă înainte de a ieși din casă. Dacă crezi că sînt de prisos, n-am decît să-ți spun adio și plec ; dar să nu ne pomenim pe urmă cu cine știe ce complicații pe care am putea să le evităm atît de ușor acum.

Și se sculă de pe scaun.

Marie era atît de neajutorată, suferea atît de mult și, trebuie s-o spunem deschis, se temea atîta de ceea ce o așteaptă, încît nu îndrăzni s-o lase să plece. Dar femeia aceasta îi deveni deodată nesuferită ; vorbea despre lucruri cu totul străine de ceea ce era în sufletul Mariei ! Dar avertismentul despre o eventuală moarte în mîinile unei moașe nepricepute o făcu să-și învingă repulsia. În schimb, față de Șatov din clipa aceea se arătă și mai pretențioasă, și mai necruțătoare. Ajunse, în cele din urmă, pînă la a-i interzice nu numai să se uite la dînsa, dar și să stea cu fața spre dînsa. Suferința ei se înteța. Blestemele, chiar și înjurăturile, deveneau mai violente.

— Păi, dacă e așa, să-l expediem mai bine afară, reteză Arina Prohorovna, are fața albă ca varul, mai mult te sperie ; e palid ca un cadavru ! Dar dumneata ce ai, om ciudat și caraghios ce ești ? Ce comedie !

Șatov nu răspunse ; era decis să nu răspundă nimic.

— Am mai văzut eu tați proști în asemenea cazuri, care aproape să înnebunească, dar aceia cel puțin...

— Încetează, sau lasă-mă să crăp aici ! Să nu mai rostești nici un cuvînt ! Nu vreau, nu vreau ! strigă Marie.

— Ca să nu rostesc nici un cuvînt, îmi este imposibil, dacă nu cumva ți-ai pierdut mințile ; cam așa te văd eu în situația în care te afli. Dar avem nevoie să vorbim și despre ceea ce ne interesează direct : spune, ai ceva pregătit ? Răspunde dumneata, Șatov, ea nu mai este în stare.

— Spune, ce anume trebuie ?

— Va să zică, n-aveți nimic pregătit.

Virghinskaia înșiră repede tot ce îi trebuia și, ca să fim drepți, mărginindu-se numai la cele absolut necesare, pînă la limita mizeriei. Cîte ceva se găsi la Șatov. Marie îi întinse cheița sacului ca să caute el și acolo ce mai avea. Întrucît însă mîinile îi tremurau, zăbovi destul de mult, încercînd să descuie lacătul necunoscut. Marie se supără groaznic, dar cînd sări Arina Prohorovna ca să încerce ea, aceasta nu-i permise

în ruptul capului să se uite în sacul ei și cu un strigăt capricios stărui ca sacul să fie deschis numai de Șatov.

Unele lucruri trebui să le ceară de la Kirillov. Dar îndată ce Șatov dădu să plece, Marie imediat începu să strige, chemîndu-l înapoi, și nu se liniști decît atunci cînd Șatov, reîntors de pe scară, o asigură că nu va lipsi decît un minut cît îi trebuie ca să aducă ce mai este necesar.

— Dumitale, cucoană, e greu cineva să-ți intre în voie, rîse Arina Prohorovna : ba stai cu fața la perete și să nu îndrăznească nimeni să se uite la dumneata, ba să nu îndrăznească să plece nici pentru o clipă, gata să izbucnești în lacrimi. Îl duci pe om în stare să intre la idei. Ia lasă, lasă mofturile, și nu te mai necăji, glumesc doar.

— N-are voie să intre la nici un fel de idei !

— Asta e acum, dacă nu era îndrăgostit de dumneata, nu alerga ca un turbat pe străzi, cu limba scoasă, și n-ar fi stîrnit prin oraș toți cîinii. Știi că mi-a spart rama de la fereastră !

V

Șatov îl găsi pe Kirillov tot așa, plimbîndu-se de la un capăt la celălalt al camerei și atît de distrat, încît părea că uitase de sosirea nevestei acestuia și-l asculta fără să înțeleagă.

— A, da, își aduse el aminte brusc, smulgîndu-se cu greu parcă și numai pentru o clipă de la ideea care-l preocupa.

— Da, da... o bătrînă... Soție sau bătrînă ? Ia, stai : și soția și bătrîna, nu e așa ? Mi-aduc aminte ; am fost ; bătrîna vine, dar nu chiar acum. Ia perna asta. Altceva ? Da... Ascultă, Șatov, ți s-a întîmplat vreodată să ai clipe de armonie veșnică ?

— Știi, Kirillov, n-ai voie să nu dormi de loc nopțile.

Kirillov își reveni și — lucru ciudat — începu să vorbească mult mai legat chiar decît vorbea întotdeauna ; se vedea că totul fusese la el formulat de mult, poate chiar și în scris :

— Există clipe, nu durează decît cinci sau șase secunde nu mai mult, cînd simți brusc prezența armoniei veșnice, deplin atinse. Nu e ceva pămîntesc ; și nu în sensul că ar fi ceva

celest, ci în sensul că omul, în întruparea lui pămînteană, este incapabil s-o suporte. Trebuie să se transforme fiziceşte sau să moară. Este un sentiment clar şi indiscutabil. Ai brusc senzaţia că simţi natura în toată plenitudinea ei şi te surprinzi îndată spunînd : da, e adevărat. Zidind lumea, Dumnezeu la sfîrşitul fiecărei zile de creaţie a zis : „Da, e adevărat, e bine". Nu este... nu e îndoiaşare, ci numai aşa, bucurie. Nici că ierţi ceva, pentru că nu mai ai ce ierta. Nici iubire nu este, o nu ! — e ceva deasupra iubirii ! E înfricoşător mai ales că e atît de limpede şi e atîta bucurie. Dacă ţine mai mult de cinci secunde sufletul nu mai suportă şi trebuie să dispară. În aceste cinci secunde trăiesc o viaţă şi pentru ele îmi voi da întreaga viaţă, pentru că merită. Ca să suporţi zece secunde, trebuie să te transformi fiziceşte. Eu cred că omul trebuie să înceteze de a naşte. Ce rost are să aduci pe lume copii, ce rost are evoluţia, dacă scopul este atins ? În evanghelie se spune că după înviere nu se va mai naşte nimeni şi vor fi numai îngerii Domnului. E o aluzie. Soţia dumitale naşte ?

— Kirillov, îţi vine des asta ?

— La trei zile o dată, la o săptămînă o dată.

— Nu ai epilepsie ?

— Nu.

— Înseamnă că te pîndeşte. Fereşte-te, Kirillov, am auzit că epilepsia începe exact aşa. Un epileptic mi-a descris amănunţit această senzaţie premergătoare crizei, dar la fel cu ceea ce-mi spui dumneata ; tot la cinci secunde limita şi el timpul, spunînd că mai mult nu se poate suporta. Adu-ţi aminte de ulciorul lui Mahomed [71], care nu se golise de tot, în răstimpul ce-i trebui lui Mahomed, zburînd pe calul său, să facă ocolul raiului. Ulciorul acesta reprezintă tocmai acele cinci secunde ; prea seamănă cu armonia dumitale, iar Mahomed era un epileptic. Fereşte-te, Kirillov, să nu te lovească epilepsia !

— Nu va avea timp, surîse blînd Kirillov.

VI

Noaptea trecea. Şatov era luat la goană, certat, chemat. Marie ajunsese în ultimul grad de frică pentru viaţa ei. Ţipă că vrea să trăiască „negreşit, negreşit !", că se teme de moarte,

„Nu trebuie, nu trebuie!" repeta ea. Dacă nu era Arina Prohorovna, într-adevăr, ar fi fost rău de tot. Treptat ea reuşi să-şi domine cu desăvîrşire pacienta. Aceasta începu să asculte de fiecare cuvînt al ei, de fiecare strigăt, ca un copilaş. Arina Prohorovna se impunea prin severitate şi nu prin blîndeţe, în schimb lucra cu o pricepere extraordinară. Se lumina de ziuă. Moaşei îi trăsni deodată să inventeze că Şatov ieşind mereu pe scară se roagă lui Dumnezeu şi izbucni în rîs. Rîse şi Marie, rîse cu răutate, veninos, ca şi cum s-ar fi simţit mai uşor după acest rîs. În cele din urmă, îl dădură pe Şatov afară de tot. Veni şi dimineaţa, rece şi umedă. El îşi lipi obrazul de perete, în colţ, exact ca în ajun cînd primise vizita lui Erkel. Tremura ca frunza, se temea să cugete, dar creierul lui se agăţa cu gîndul de tot ce îi răsărea în închipuire, cum se întîmplă în vis. Visurile îl captivau mereu şi mereu se destrămau cum s-ar rupe un fir de aţă putredă. Dar iată că dinăuntru gemetele se transformară în zbierete îngrozitoare, pur animalice, insuportabile, imposibile. Voi să-şi astupe urechile, dar nu mai putu şi, căzînd în genunchi, repeta inconştient: „Marie, Marie!" Şi iată, în sfîrşit, se auzi un ţipăt nou, un ţipăt care-l făcu pe Şatov să tresalte şi să sară în picioare, un ţipăt de prunc, slab, plesnit. Îşi făcu semnul crucii şi se repezi înăuntru. În braţele Arinei Prohorovna ţipa şi se vînzolea mişcînd din mînuţe şi picioruşe o fiinţă mică, roşie, zbîrcită, îngrozitor de neputincioasă şi depinzînd, ca un firicel de praf, de cea dintîi suflare a vîntului, dar care striga şi-şi afirma prezenţa, ca şi cum avea şi ea un drept deplin la viaţă... Marie zăcea fără simţire, dar peste un minut îşi deschise ochii şi se uită la Şatov cu o privire foarte ciudată: era cu totul nouă această privire, cum anume el nu era încă în stare să-şi dea seama, dar niciodată înainte nu văzuse la dînsa o asemenea privire.

— E băiat? Băiat? o întrebă ea cu glas suferind pe Arina Prohorovna.

— Un puşti! strigă aceasta, răspunzîndu-i şi înfăşurînd copilul.

Pentru un moment, după ce-l înfăşură şi înainte de a-l culca de-a curmezişul patului între două perne, ea îl trecu în braţele lui Şatov să-l ţină puţin. Marie, cu coada ochiului şi temîndu-se parcă de Arina Prohorovna, îi făcu un semn din cap. El înţelese imediat şi apropiindu-se îi arătă pruncul.

— Ce... drăguț... șopti ea cu un zîmbet palid.

— Ia te uită la dumnealui cum privește! rîse veselă și triumfătoare Arina Prohorovna, scrutînd fața lui Șatov. Ce mutră are!

— Veselește-te, Arina Prohorovna... e o mare bucurie... bîigui Șatov cu o expresie idioată de fericire pe fața lui care se lumină la auzul celor două cuvinte spuse de Marie despre copil.

— Despre ce mare fericire vorbești dumneata? se distra Arina Prohorovna, agitîndu-se prin cameră, dereticînd de zor ca să pună totul în ordine.

— Taina apariției unei ființe noi, marea și inexplicabila taină, Arina Prohorovna, și-mi pare rău că nu înțelegi asta!

Șatov bîiguia cuvintele fără șir, confuz, extaziat. Părea că-și pierduse capul și, peste voința lui, sufletul lui se descărca de la sine.

— Erau doi și deodată a apărut un al treilea om, un spirit nou, complet, deplin închegat, cum nu poate crea mîna omului; un cuget nou și o dragoste nouă, e aproape înfricoșător... Nimic mai sublim nu poate exista pe lume!

— Poftim, ce e în stare să îndruge! E pur și simplu dezvoltarea continuă a organismului și nimic mai mult, nici un fel de taină nu există în asta, rîse cu sinceritate Arina Prohorovna. Dacă o luăm așa, orice musculiță este o taină. Altceva însă: oamenii de prisos n-ar trebui să se nască. Întîi și întîi refaceți totul în așa fel ca ei să nu fie de prisos, și pe urmă nașteți-i. Dar așa, uite, acesta mîine-poimîine va trebui să fie dus la orfelinat... De altfel, e mult mai bine așa.

— Nu voi lăsa niciodată să fie dus de la mine la orfelinat! zise ferm Șatov cu privirea în dușumea.

— Îl înfiezi?

— Este fiul meu.

— În definitiv ce mai vorbă multă, el este Șatov după lege, este Șatov și n-ai de ce să pozezi în binefăcător al neamului omenesc. Dumnealor nu pot fără fraze pompoase. Ei bine, bine, numai că iată ce vreau să vă spun, domnilor, zise ea isprăvind dereticatul, eu trebuie să plec. Mai vin în dimineața aceasta și deseară, de va fi nevoie de mine; dar acum, întrucît totul a decurs cu bine, trebuie să alerg și în altă parte, sînt așteptată acolo. Am văzut, Șatov, că te așteaptă

acolo o bătrînă : e foarte bine că ai chemat-o, dar nu conta prea mult pe ea şi stai aici, rămîi lîngă lehuză, poate va fi nevoie de dumneata ; am impresia că Maria Ignatievna nu te va alunga... Bine, bine, glumesc...

Şatov ieşi s-o conducă pînă în poartă şi pe drum ea mai adăugă :

— Nici nu ştii ce caraghios erai, n-am s-o uit o viaţă întreagă ; bani nu-ţi iau ; şi în somn am să rîd. Ceva mai caraghios de cum erai dumneata în noaptea asta nu mi-a fost dat să văd.

Virghinskaia plecă deplin satisfăcută. După înfăţişarea lui Şatov şi felul cum vorbea era limpede ca ziua că omul acesta „se pregăteşte să ia în serios rolul de tată şi e un molîu cum nu găseşti altul pe lume". Porni direct acasă, ca să-i împărtăşească lui Virghinski constatările ei, deşi îi venea mai aproape să treacă pe la o altă pacientă.

— Marie, ea te sfătuieşte să nu dormi un timp, deşi îmi dau seama c-o să-ţi fie greu... începu Şatov sfios ; rămîn aici lîngă fereastră ca să veghez lîngă tine, ce zici ?

Se aşeză lîngă fereastră în spatele divanului, ca să nu stea în ochii ei. Dar nu trecu nici un minut şi Marie îl chemă, rugîndu-l cu dezgust să-i îndrepte perna. El se apucă s-o facă. Ea se uita mînioasă în perete.

— Nu aşa, of, nu aşa... Ce neîndemînatic !

Şatov încercă să aranjeze şi mai bine perna.

— Apleacă-te spre mine, zise ea brusc cu un glas aproape sălbatic, ferindu-şi privirea.

El tresări, dar se aplecă.

— Mai mult... Nu aşa... Mai aproape, şi deodată mîna ei stîngă îl cuprinse cu repeziciune pe după gît şi el simţi pe fruntea lui un sărut tare, umed.

— Marie !

Buzele ei tremurau, se vedea că luptă să se stăpînească, brusc însă se ridică puţin sprijinită pe mîini şi cu ochii scînteietori strigă :

— Nikolai Stavroghin e un ticălos !

Recăzu cu faţa în pernă sleită, ca o tulpină tăiată de coasă, izbucnind într-un plîns isteric şi strîngînd cu putere în mîna ei mîna lui Şatov.

Din clipa aceea ea nu-l mai lăsă să se depărteze de lîngă dînsa şi-i ceru să se aşeze chiar la căpătîiul ei. Nu era în

stare să vorbească mult, dar tot se uita la el, zîmbind fericită. Părea că devenise brusc o biată ființă prostuță. Amîndoi păreau renăscuți. Șatov ba plîngea ca un băiețaș, ba îndruga Dumnezeu știe ce, confuz, înflăcărat, nebun ; îi săruta mîinile; ea îl asculta încîntată, poate chiar și fără să înțeleagă, dar își trecea duios mîna slăbită prin firele chicii lui, apoi le netezea, bucurîndu-se. El îi vorbi despre Kirillov, despre viața nouă pe care ei acum „o vor reîncepe împreună și pentru totdeauna", despre existența lui Dumnezeu, și despre oameni care toți sînt buni... Entuziasmați, luară iar pruncul să-l admire.

— Marie, strigă el ținînd pruncul în brațe, s-a terminat cu coșmarul de pînă acum, cu rușinea și putreziciunea ! Ne apucăm de muncă și pornim pe un drum nou tustrei, da, da !... Dar cum îl vom numi, Marie ?

— Pe el ? Cum îl vom numi ? repetă ea cu mirare și deodată pe chipul ei se zugrăvi o profundă tristețe.

Își plesni palmele și, aruncîndu-i o privire plină de reproș, își ascunse fața în pernă.

— Marie, ce-i cu tine ? strigă el dezolat.

— Și ai fost în stare, ai fost în stare... O, ingratule !

— Marie, iartă-mă, Marie... Te-am întrebat numai cum îl vom numi. Eu nu știu...

— Ivan, Ivan, își ridică ea fața aprinsă și scăldată în lacrimi, cum ai fost în stare să-ți închipui că îi vom da un alt nume, *îngrozitor* ?

— Liniștește-te, Marie, vai ce tulburată ești !

— Altă grosolănie ? Ce înțeles vrei să atribui tulburării mele ? Pariez că dacă aș fi vrut să i se dea... numele acela îngrozitor, te-ai fi declarat imediat de acord, nici n-ai fi băgat de seamă ! O, ce ingrați sînteți, ce meschini, toți, toți !

Peste un minut, desigur, veni iar împăcarea. Șatov o convinse să adoarmă. Ea adormi, dar continuînd să țină mîna lui în a ei, se trezea des, se uita la el, temîndu-se parcă să nu plece și adormea iar.

Kirillov trimise pe bătrînă „cu felicitări" și totodată și ceai fierbinte, pîrjoale calde și bulion cu pîine albă pentru „Maria Ignatievna". Bolnava sorbi bulionul cu lăcomie, bătrîna reînfășă copilul. Marie îl sili pe Șatov să mănînce o pîrjoală.

Timpul trecea. Șatov, sleit de puteri, adormi apoi pe scaun, sprijinindu-și capul pe perna Mariei. Așa îi găsi Arina Prohorovna, care se ținu de cuvînt. Îi trezi făcînd haz, discută cele trebuincioase cu Marie, cercetă copilul și porunci iar lui Șatov să rămînă nelipsit lîngă lehuză. Apoi mai făcînd haz de „soți" cu un aer de oarecare dispreț și orgoliu, plecă la fel de mulțumită ca și dimineața.

Întunericul se lăsase de tot cînd Șatov se trezi. Aprinse repede lumînarea și alergă să cheme pe bătrînă ; dar în clipa cînd dădu să coboare scara, niște pași liniștiți și discreți se auziră urcînd spre el. Era Erkel.

— Nu intra ! șopti Șatov și, prinzîndu-l de mînă, îl trase înapoi spre poartă. Așteaptă aici, vin îndată, am uitat cu totul de dumneata ! O, cum ai știut să-mi amintești !

Era atît de grăbit, încît nici nu mai trecu pe la Kirillov, ci se mulțumi s-o cheme numai pe bătrînă. Marie se arătă desperată și indignată că „a fost posibil să-i treacă prin cap s-o lase singur".

— Dar gîndește-te, strigă el entuziasmat, că e ultimul pas ! După aceea pornim pe un drum nou, și niciodată, niciodată nu ne vom mai aminti coșmarul acesta !

Reuși cu greu s-o convingă promițînd să se întoarcă exact la ora nouă ; o sărută fierbinte, sărută și copilul și coborî repede la Erkel.

Amîndoi se îndreptată spre parcul Stavroghinilor de lîngă conacul Skvoreșniki, la marginea căruia, într-un loc izolat unde începe pădurea de brazi, cu un an jumătate în urmă Șatov îngropase tipografia ce îi fusese încredințată. Locul era pustiu și sălbatic, nevăzut din conacul Skvoreșniki care se afla la o distanță considerabilă. De la casa Filippov urma să parcurgă vreo trei și jumătate sau chiar patru verste.

— Și mergem așa pe jos ? Iau un birjar.

— Vă rog foarte mult să nu faceți asta, obiectă Erkel, au insistat mult să venim pe jos. Și birjarul poate fi martor.

— Bine... la dracu ! Totuna, numai să terminăm, să terminăm odată !

Porniră în pas grăbit.

— Erkel, băiețașule, strigă Șatov, ai fost vreodată fericit ?

— Dumneata pari acum fericit, zise Erkel privindu-l cu multă curiozitate.

Capitolul al şaselea

O NOAPTE DE CAZNĂ

I

În cursul zilei Virghinski pierdu două ore ca să treacă pe la toţi „ai noştri" şi să-i anunţe că Şatov nu va denunţa sigur, pentru că se întorsese nevastă-sa şi născuse în camera lui un copil şi deci, „ştiută fiind inima omenească", era imposibil să-şi închipuie cineva că în aceste momente el poate fi primejdios. Dar spre surprinderea lui nu găsi aproape pe nimeni acasă, afară de Erkel şi de Leamşin. Erkel îl ascultă în tăcere, uitîndu-se cu o privire senină în ochii lui, şi la întrebarea directă : „Va merge la ora şase sau nu ?" răspunse cu zîmbetul cel mai candid că „va merge, desigur".

Leamşin zăcea, probabil bolnav foarte serios, cu plapuma trasă peste cap. Văzîndu-l pe Virghinski se sperie, şi îndată ce acesta începu să-i vorbească, se apucă să dea din mîini de sub plapumă, rugîndu-l să-l lase în pace. Şi totuşi vestea despre Şatov o ascultă ; iar ştirea că ceilalţi n-au fost găsiţi acasă îl uimi vizibil. Se dovedi cu acest prilej că el aflase (de la Liputin) despre moartea lui Fedka şi se grăbi la rîndul lui să povestească în vorbe confuze lui Virghinski, care la rîndu-i rămase uluit. Iar la întrebarea directă a lui Virghinski : „Trebuie să meargă sau nu trebuie ?", începu să-l implore dînd din mîini că el „nu se amestecă, nu ştie nimic şi să fie lăsat în pace".

Virghinski se întoarse acasă deprimat şi profund tulburat ; îl apăsa de asemeni faptul că trebuia să ascundă totul de familia sa ; era obişnuit să spună totul soţiei şi dacă nu s-ar fi aprins în creierul lui încins în clipa aceea un gînd nou, un plan nou împăciuitor în privinţa acţiunii de urmat, probabil că ar fi căzut şi el bolnav la pat, ca şi Leamşin. Dar gîndul acesta nou îl întări, ba mai mult, începu să aştepte acum cu nerăbdare ora fixată şi porni chiar mult mai înainte spre locul de adunare.

Era un loc sumbru, în capătul imensului parc al Stavroghinilor. M-am dus după aceea anume ca să-l văd şi, cum era şi de aşteptat, părea extrem de sumbru în seara aceea mohorîtă de toamnă. Se afla la marginea unei păduri bătrîne ce aparţinea rezervaţiilor statului; imenşi brazi seculari se puteau distinge ca nişte pete negre şi neclare în întunericul nopţii. Era atît de întuneric încît la doi paşi distanţă doi oameni nu-şi puteau distinge siluetele; dar Piotr Stepanovici, Liputin şi apoi şi Erkel aduseră felinare. Nu se ştie de ce şi cînd, din timpuri imemorabile fusese construită aici din bolovani de piatră necioplită o grotă destul de bicisnică. Masa, scaunele dinăuntrul grotei de mult putreziseră şi se fărîmaseră. La vreo două sute de paşi spre dreapta era marginea celui de al treilea eleşteu al parcului. Aceste trei eleştee, începînd de la conac, se continuau unul după altul, mai bine de o verstă distanţă pînă la marginea parcului. Era greu de presupus că vreun zgomot, strigăt sau chiar şi împuşcătură ar fi putut ajunge la urechile locuitorilor bătrînului conac părăsit al Stavroghinilor. O dată cu plecarea de ieri a lui Nikolai Vsevolodovici şi în acelaşi timp a lui Alexei Egorovici, în toată casa nu rămăseseră decît vreo cinci-şase oameni din personal şi toţi, ca să zicem aşa, invalizi. În orice caz aproape cu certitudine se putea presupune că, dacă ar fi auzit chiar vreunul din aceşti locatari rămaşi în singurătate ţipete sau strigăte de ajutor, s-ar fi făcut probabil mici de frică şi nici unul din ei nu s-ar fi mişcat ca să sară în ajutor de pe cuptoarele lor calde.

La orele şase şi douăzeci de minute aproape toţi, afară de Erkel, trimis după Şatov, se prezentară la faţa locului. Piotr Stepanovici de data aceasta nu mai întîrzie; venise împreună cu Tolkacenko. Tolkacenko era posomorît şi îngrijorat; tot aerul lui hotărît şi insolent-lăudăros pe care-l afişase pînă atunci dispăruse. Aproape că nu se depărta cu nici un pas de Piotr Stepanovici şi părea că devenise brusc nemărginit de devotat acestuia; preocupat, căuta mereu să schimbe şoapte cu el; dar acesta aproape nu-i răspundea de loc sau mormăia numai ceva cu necaz, ca să scape de insistenţele lui.

Şigaliov şi Virghinski veniseră chiar ceva mai devreme decît Piotr Stepanovici şi la apariţia acestuia se traseră imediat puţin mai deoparte, profund şi evident hotărîţi să tacă.

Piotr Stepanovici îşi ridică felinarul şi-i cercetă cu o atenţie insolentă şi jignitoare. „Vor să vorbească", miji în capul lui.

— Leamşin lipseşte ? întrebă el pe Virghinski. Cine a spus că e bolnav ?

— Sînt aici, făcu să se audă Leamşin apărînd pe neaşteptate din umbra unui copac. Era îmbrăcat într-un palton călduros şi înfăşurat bine cu un pled pe umeri, încît era greu să i se distingă chipul chiar şi la lumina felinarului.

— Va să zică, lipseşte numai Liputin ?

Dar şi Liputin apăru în tăcere din grotă. Piotr Stepanovici ridică iar felinarul.

— Ce v-aţi ascuns cu toţii, de ce nu vă arătaţi ?...

— Eu cred că avem cu toţii dreptul să ne păstrăm libertatea... mişcărilor noastre, murmură Liputin, deşi probabil fără să-şi dea seama ce anume a vrut să spună.

— Domnilor, ridică glasul Piotr Stepanovici, pentru prima oară depăşind semişoapta de pînă atunci, ceea ce produse impresie, cred că vă daţi seama prea bine că n-are nici un rost acum s-o lungim. Ieri s-a spus şi s-a discutat totul precis şi definitiv. Poate că unii, judecînd după fizionomii, ar avea ceva să declare ; în cazul acesta îi rog s-o facă mai repede. La naiba, avem prea puţin timp la dispoziţie, şi Erkel poate să vină cu el din clipă în clipă...

— Îl aduce negreşit, nu se ştie de ce strecură Tolkacenko.

— Dacă nu mă înşel, mai întîi se va proceda la predarea tipografiei ? se informă Liputin cu acelaşi aer al omului care nu-şi dă seama pentru ce pune această întrebare.

— Bineînţeles, n-are nici un rost să pierdem obiectul, ridică Piotr Stepanovici felinarul spre faţa lui. Totuşi ieri ne-am înţeles că în mod efectiv nu va avea loc predarea-primirea. El ne va arăta punctul unde e îngropat obiectul ; iar noi îl vom dezgropa după aceea. Ştiu că se află la vreo zece paşi de la unul din colţurile acestei grote... dar dracul să mă ia, cum ai reuşit să şi uiţi acest lucru, Liputin ? Am convenit să-l întîmpini aici dumneata singur, şi după aceea vom apare noi... Mă miră că mai întrebi, sau numai o faci aşa, ca să te afli în treabă ?

Liputin tăcu posomorît. Tăceau şi ceilalţi. Vîntul clătina vîrfurile brazilor.

— Sper, domnilor, că fiecare îşi va face datoria, reteză cu nerăbdare Piotr Stepanovici.

— Am aflat din sursă sigură că la Șatov s-a întors nevastă-sa și peste noapte a născut un copil, vorbi deodată Virghinski, emoționîndu-se și grăbindu-se, abia izbutind să formuleze cuvintele și gesticulînd agitat. Cunoscînd inima omenească... putem fi siguri că acum el nu va denunța... pentru că e fericit... De aceea am trecut adineauri pe la voi toți, dar n-am găsit acasă pe nimeni... și să vedem, poate că nici n-ar mai fi cazul acum...

El se opri : i se tăiase respirația.

— Dacă ai fi devenit brusc, domnule Virghinski, fericit, păși spre dînsul Piotr Stepanovici, ai fi renunțat să faci nu un denunț, despre așa ceva nu este vorba, ci o faptă eroică cetățenească de mare risc, pe care ai fi conceput-o înainte de a veni fericirea și pe care ai fi socotit-o drept o datorie și o obligație, cu tot riscul de a-ți pierde fericirea ?

— Nu, n-aș fi renunțat ! În ruptul capului n-aș fi renunțat ! zise agitîndu-se Virghinski cu o înflăcărare aproape comică.

— Ai fi preferat mai curînd să devii iarăși nefericit, sau să ajungi un ticălos ?

— Da, da... ba chiar dimpotrivă... aș fi preferat să fiu un ticălos absolut... adică nu... poate că nu ticălos, ci dimpotrivă, absolut nefericit, decît ticălos.

— Ar trebui să știi în cazul acesta că Șatov consideră acest denunț drept o faptă eroică cetățenească, convingerea sa supremă, și drept dovadă este că riscă personal să fie tras la răspundere de autorități, deși i se vor ierta multe desigur pentru acest denunț. Unul ca el nu mai renunță. Nici o fericire nu poate învinge aici ; peste o zi își va veni în fire, reproșîndu-și, și se va duce să-și facă datoria. De altfel, nici nu văd ce mare fericire poate să fie pentru el sosirea unei soții care apare peste trei ani și anume să nască la el pruncul lui Stavroghin.

— Și totuși nimeni n-a văzut denunțul lui, zise deodată cu hotărîre Șigaliov.

— Denunțul l-am văzut eu, strigă Piotr Stepanovici, el există, și toate discuțiile astea mi se par foarte stupide, domnilor !

— Eu însă, se înfierbîntă deodată Virghinski, eu protestez... și protestez din toate puterile... Eu vreau... iată ce vreau eu : vreau ca, atunci cînd va veni el, să ieșim cu toții și înconjurîndu-l să-l întrebăm — dacă este adevărat, să-l facem

să-şi regrete pasul şi dacă-şi dă cuvîntul de onoare să-l lăsăm în pace. În orice caz, o judecată ; să-l judecăm. Dar nu aşa, ascunzîndu-ne cu toţii şi apoi năspustindu-ne asupra lui.

— Să rişti o cauză comună, pe simplul cuvînt de onoare, e culmea prostiei ! Să mă ia dracu, dar e stupid, domnilor, într-un astfel de moment ! Şi ce rol vă asumaţi într-o clipă de primejdie ?

— Eu protestez, eu protestez, o ţinea într-una Virghinski.

— Cel puţin nu zbiera, nu vom auzi semnalul. Şatov, domnilor... (să mă ia dracul, ce stupide mi se par toate astea într-un moment ca acesta !) V-am mai spus, Şatov e slavofil, adică unul dintre oamenii cei mai reduşi... deşi, dracu să mă ia, n-are nici o importanţă şi puţin îmi pasă ! Mă derutaţi, domnilor !... Şatov, domnilor, a fost un om înrăit şi, întrucît făcea parte din societate, intenţiona sau nu intenţiona, voia sau nu voia, eu pînă în ultimul moment am sperat că poate fi folosit pentru cauza comună şi anume folosit tocmai pentru că e un om înrăit. L-am cruţat şi l-am păstrat, cu toate dispoziţiile absolut precise... l-am cruţat de o sută de ori mai mult decît merita ! Şi totuşi a sfîrşit prin a denunţa ; ei dar, să mă ia dracu, puţin îmi pasă !... Să vă văd acum pe careva încercînd s-o şteargă ! Nici unul dintre voi nu are dreptul să se eschiveze de la sarcină ! Puteţi să vă pupaţi cu el dacă vreţi, dar să trădaţi pe cuvînt de onoare cauza comună n-aveţi nici un drept ! Aşa poate proceda numai un porc de cîine sau unul vîndut guvernului !

— Adică cine de aici e vîndut guvernului ? strecură iar Liputin.

— Poate chiar dumneata. Mai bine ai tăcea, Liputin, vorbeşti ca să-ţi răceşti gura degeaba. Sînt vînduţi, domnilor, toţi aceia care se arată laşi în momentul primejdiei. De frică, se va găsi totdeauna vreun imbecil, care în ultimul moment să fugă şi să strige : „Vă rog, iertaţi-mă, şi vi-i vînd pe toţi !" Dar să ştiţi, domnilor, că nici un fel de denunţ de aci încolo nu vă mai foloseşte. Chiar dacă vă scad cu vreo două grade pedeapsa din punct de vedere juridic, tot Siberia vă aşteaptă şi afară de aceasta nu veţi scăpa şi de cealaltă sabie. Iar cealaltă sabie e mai ascuţită decît cea a guvernului.

Piotr Stepanovici era furios şi-l cam luă gura pe dinainte. Şigalicv făcu ferm spre dînsul vreo trei paşi.

— Începînd de aseară am chibzuit mult, începu el cu multă siguranţă şi metodic, după obiceiul lui şi, mi se pare,

chiar de s-ar fi prăbuşit sub picioarele lui pămîntul, el nu şi-ar fi accentuat intonaţia sa şi n-ar fi schimbat nici o iotă din expunerea lui metodică), după ce am chibzuit temeinic, am hotărît că omorul proiectat nu este numai o pierdere de timp preţios, care s-ar putea folosi pentru chestiuni mai substanţiale şi mai apropiate de ţel, dar mai reprezintă şi acea deviere dăunătoare de la calea normală, care întotdeauna a prejudiciat cel mai mult cauzei şi pentru zeci de ani a îndepărtat realizarea succeselor, supunîndu-se influenţei unor oameni superficiali şi prin excelenţă politici, în loc să-i urmeze pe socialiştii puri. Am venit aici numai şi numai ca să protestez împotriva acţiunii întreprinse şi ca să fiţi bine lămuriţi cu toţii, iar după aceea să mă retrag de la acest moment, pe care dumneata nu ştiu de ce îl califici drept un moment de primejdie ce te paşte. Plec, dar nu de frica acestei primejdii şi nici dintr-un imbold sentimental faţă de Şatov, cu care n-am nici un chef să mă pup, ci numai pentru că toată afacerea aceasta de la început şi pînă la sfîrşit este absolut contrară programului meu. Cît despre posibilitatea denunţului şi eventualitatea de a intra în solda guvernului, în privinţa mea puteţi fi absolut liniştiţi : nici un denunţ nu voi face.

Şigaliov le întoarse spatele şi porni.

— Ei drăcie, se va întîlni cu ei şi-l va preveni pe Şatov ! strigă Piotr Stepanovici scoţînd revolverul din buzunar. Se auzi ţăcănitul trăgaciului ridicat.

— Poţi fi sigur, se întoarse către ei Şigaliov, că întîlnindu-l pe Şatov în drum voi schimba poate cu el un salut, dar n-am de gînd să-l previn.

— Dar ştii că s-ar putea s-o păţeşti pentru asta, domnule Fourier ?

— Îţi atrag atenţia că eu nu sînt Fourier. Confundîndu-mă cu acest molîu sentimental şi abstract, dumneata confirmi că manuscrisul meu, deşi s-a aflat în mîinile dumitale, nu-ţi este cunoscut de loc. Iar în ce priveşte răzbunarea dumitale îţi voi spune că degeaba ai ridicat trăgaciul : în clipa de faţă nu-ţi convine de loc aşa ceva. Iar dacă te gîndeşti la o ameninţare pentru mîine sau poimîine, afară de nişte griji peste măsură de plicticoase, n-ai nimic de cîştigat, împuşcîndu-mă : chiar dacă mă omori, mai curînd sau mai tîrziu tot va trebui să ajungi la sistemul meu. Adio.

În clipa aceea la vreo două sute de paşi de parc, dinspre eleşteu, se auzi un fluierat. Liputin răspunse imediat, potrivit

înțelegerii din ajun, tot printr-un fluierat (în care scop, nefiind sigur de gura lui cam știrbă, cumpărase în dimineața aceea din piață cu o copeică un signal de lut, jucărioare din acelea pentru copii). Erkel apucase pe drum să-l prevină pe Șatov că se vor schimba semnale cu fluierături, încît acesta nu avu nici o bănuială.

— Nici o grijă, voi trece la o distanță respectabilă de ei și nu mă vor observa, preveni cu o șoaptă gravă Șigaliov și după aceea, fără nici o grabă și fără a-și iuți pasul, plecă definitiv prin parcul întunecos.

Acum se știe pînă în cele mai mici amănunte cum s-a produs acest groaznic eveniment. Mai întîi Liputin îi întîmpină pe Erkel și pe Șatov în fața grotei; Șatov nu-l salută și nu-i întinse mîna, dar imediat, foarte grăbit și cu glas tare, întrebă:

— Ei, unde e cazmaua și n-aveți încă un felinar? Nici o teamă, nimeni nu vine pe aici, iar în Skvoreșniki nu se va auzi chiar dacă tragi cu tunul. Iată locul, chiar aici, în acest punct...

Și, într-adevăr, el izbi cu piciorul într-un loc aflat la vreo zece pași de la colțul din spate al grotei, în direcția pădurii. În aceeași clipă se năpusti asupra lui din spate Tolkacenko, care stătea ascuns în dosul unui copac, iar Erkel îl prinse tot din spate ținîndu-l de coate. Liputin sări asupra-i din față. Toți trei îl doborîră imediat și-l apăsară la pămînt. Atunci sări și Piotr Stepanovici cu revolverul în mînă. Se spune că Șatov apucă să-și întoarcă capul spre dînsul și să-l recunoască. Trei felinare luminau scena. Șatov scoase deodată un strigăt scurt și desperat; dar n-a mai fost lăsat: Piotr Stepanovici lipi țeava revolverului încet și sigur de fruntea lui și apăsă pe trăgaci. Împușcătura se pare n-a fost prea răsunătoare, pentru că cel puțin la Skvoreșniki n-a auzit-o nimeni. O auzi, bineînțeles, Șigaliov, care probabil nici n-apucase să se depărteze mai mult de trei sute de pași, auzi și strigătul și împușcătura, dar după propria lui mărturie nu se întoarse și nu se opri. Moartea a fost fulgerătoare. O prezență de spirit completă — n-aș spune și calm — păstrase numai Piotr Stepanovici; lăsîndu-se pe vine, el cercetă în grabă, dar cu mîna sigură buzunarele mortului. Bani nu se găsiră asupra lui (portofelul rămăsese pe perna Mariei Ignatievna). Se găsiră două-trei petice de hîrtie, fără importanță, o notiță de birou, titlul unei cărți și un cont vechi de la un restaurant din străinătate, Dumnezeu știe pentru ce păstrat

în buzunarul celui ucis. Toate hîrtiuţele acestea Piotr Stepanovici le trecu în buzunarul său şi, observînd deodată că toţi se îngrămădiseră cu ochii aţintiţi pe cadavru şi nu fac nimic, începu să înjure brutal şi mînios, îndemnîndu-i să se grăbească ; Tolkacenko şi Erkel, revenindu-şi, se repeziră în grotă şi aduseră de acolo două pietre de cîte şapte-opt kilograme greutate fiecare, ascunse acolo încă în cursul dimineţii şi pregătite în acest scop, adică bine legate în frînghii. Întrucît cadavrul urma să fie dus pînă la eleşteul cel mai apropiat (al treilea) şi aruncat în apă, se apucară să-i lege pietroaiele de picioare şi de gît. Lega Piotr Stepanovici, iar Tolkacenko şi Erkel ţineau şi îi dădeau pe rînd pietrele. Erkel îi dădu piatra primul şi în timp ce Piotr Stepanovici, mormăind şi înjurînd, o lega cu funia de picioare, Tolkacenko, în tot timpul acesta destul de lung, ţinu piatra lui în mîini, aplecîndu-se mult şi cu respect parcă cu tot corpul înainte, ca să servească piatra imediat, la cel dintîi semn, şi nu se gîndi măcar un moment să-şi depună deocamdată povara jos. Cînd, în sfîrşit, amîndouă pietroaiele fură legate, şi Piotr Stepanovici se ridică de jos ca să vadă feţele celor prezenţi, interveni un fapt foarte ciudat şi cu totul neaşteptat, care îi uimi pe toţi.

După cum spuneam, aproape toţi stăteau fără să facă nimic, afară de Tolkacenko şi Erkel. Virghinski, deşi se repezise o dată cu ceilalţi spre Şatov, nu puse mîna pe el şi nici nu ajută să fie ţinut. Iar Leamşin apăru în grup abia după împuşcătură. Cu toţii în decursul percheziţionării şi legării cadavrului, care ţinu poate vreo zece minute, păreau că îşi pierduseră o parte din conştiinţă. Se grupară cu toţii împrejur şi înainte de a încerca vreo nelinişte sau teamă rămaseră cîteva clipe cuprinşi de o nespusă mirare. Liputin stătea în faţă chiar lîngă cadavru. Virghinski, în spatele lui, se uita peste umărul său cu un fel de curiozitate cu totul aparte şi străină parcă, ba se ridica şi în vîrful picioarelor ca să vadă mai bine. Iar Leamşin se ascunse în spatele lui Virghinski şi numai uneori scotea capul cu teamă ca să privească şi iar şi-l ascundea. Cînd, în sfîrşit, pietrele fură legate şi Piotr Stepanovici se ridică în picioare, Virghinski fu apucat brusc de un tremur mărunt şi, plesnindu-şi palmele, strigă îndurerat cît îl ţinea glasul :

— Nu e asta, nu e asta ! Nu, de loc nu e asta !

Ar fi adăugat poate și altceva la această exclamație atît de tardivă, dar Leamșin nu-l lăsă să termine : cu toată puterea el îl cuprinse deodată pe la spate și scoase un țipăt absolut neverosimil. Există momente de mare spaimă, de pildă, cînd omul începe să strige cu un glas ce pare străin, un glas pe care nimeni înainte n-ar fi bănuit că ar putea să-l scoată, și momentul acesta este într-adevăr îngrozitor. Leamșin scosese un asemenea strigăt, care nu avea în el nimic omenesc, ci ceva de fiară. Strîngînd tot mai tare și mai tare mîinile care i se încleștaseră convulsiv în jurul lui Virghinski, el țipa fără încetare, fără nici o întrerupere, holbîndu-și ochii la toți și cu gura larg deschisă, iar cu picioarele izbea mărunt-mărunt pe loc în pămînt, ca un ropot de bătăi în tobă. Virghinski se sperie într-atîta, încît începu și el să țipe ca un nebun, cuprins parcă și el de o furie turbată, ceea ce de la Virghinski nu s-ar fi așteptat nimeni, și căutînd să se smulgă din înlănțuirea lui Leamșin, zgîriindu-l și izbindu-l cît putea să ajungă cu mîinile. Erkel îl ajută în cele din urmă să scape de Leamșin. Dar cînd Virghinski sări înspăimîntat la vreo zece pași de Leamșin, acesta văzîndu-l deodată pe Piotr Stepanovici scoase iar un țipăt prelung și se năpusti asupra acestuia. Poticnindu-se de cadavru el căzu peste Piotr Stepanovici, cuprinzîndu-l într-o îmbrățișare sălbatică, tot atît de strînsă și spasmodică, apăsîndu-și capul în pieptul lui, încît nici Piotr Stepanovici, nici Tolkacenko, nici Liputin în primul moment nu reușiră să facă nimic. Piotr Stepanovici striga, înjura, îl lovea cu pumnul în cap ; în sfîrșit, smulgîndu-se cumva din strînsoarea lui, scoase revolverul și-l îndreptă drept spre gura căscată a lui Leamșin, care continua să zbiere și pe care îl țineau acum de mîini Tolkacenko, Erkel și Liputin. Dar Leamșin continua să zbiere chiar și cu revolverul în dreptul gurii. În cele din urmă Erkel, făcîndu-și fularul boț, i-l vîrî cu dibăcie drept în gură și în felul acesta zbierătele încetară. Între timp, Tolkacenko îi legase mîinile cu capătul rămas de frînghie.

— E ceva foarte ciudat, zise Piotr Stepanovici cercetînd cu o privire îngrijorată chipul nebunului.

Părea uluit.

— L-am crezut cu totul altfel, adăugă el îngîndurat.

Deocamdată îl lăsară lîngă el pe Erkel. Trebuiau să se grăbească cu mortul : se produsese atîta gălăgie, răsunaseră atîtea zbierăte, încît s-ar fi putut ca cineva să-i fi și auzit.

Tolkacenko și Piotr Stepanovici ridicară felinarele și apucară cadavrul de sub cap; Liputin și Virghinski îl prinseră de picioare și porniră spre eleșteu. Din cauza celor două pietroaie povara era grea, iar distanța de parcurs, peste două sute de pași. Mai voinic decît toți era Tolkacenko. La un moment dat el îndemnă pe ceilalți să-și potrivească pasul, dar nu-i răspunse nimeni și merseră așa, care cum pornise. Piotr Stepanovici era de partea dreaptă și, aplecat mult, purta pe umărul său capul mortului, cu mîna stîngă susținînd piatra. Întrucît Tolkacenko aproape jumătate din drum nu se dumeri să-l ajute la susținerea pietrei, Piotr Stepanovici în cele din urmă țipă la el înjurîndu-l. Țipătul veni pe neașteptate și singuratic; ceilalți continuară drumul în tăcere și numai în fața eleșteului Virghinski, îndoindu-se sub greutatea poverii și sleit parcă de putere, strigă deodată cu același glas ascuțit și plîngător:

— Nu e asta, nu, nu, de loc nu e asta!

Locul unde ajungea capătul acestui eleșteu destul de mare și ultimul din parcul Skvoreșniki, la care aduseseră pe cel ucis, era unul din cele mai pustii și nefrecventate locuri din parc, mai ales în acest anotimp. La capătul acesta, lîngă mal, apa era plină de ierburi. Lăsară jos felinarul, făcură vînt cadavrului legănîndu-l de cîteva ori și-l aruncară în apă. Se auzi un sunet surd și prelung. Piotr Stepanovici ridică felinarul și toți se îmbulziră în spatele lui ca să vadă cum se duce la fund cadavrul; dar nu se văzu nimic: sub greutatea celor două pietroaie cadavrul se afundase dintr-o dată. Cercurile mari ce unduiau la suprafața apei se topiră repede. Treaba fusese făcută.

— Domnilor, se adresă tuturor Piotr Stepanovici, acum ne vom împrăștia. Fără îndoială, sînteți cuprinși de sentimentul unei mîndrii libere, pe care vi-o dă conștiința datoriei împlinite în mod liber. Dacă totuși, din păcate, tulburarea împiedică nașterea unui asemenea sentiment, îl veți trăi, fără îndoială, mîine, cînd va fi chiar o rușine să nu-l aveți. Izbucnirea scandalos de compromițătoare a lui Leamșin înclin s-o consider drept un acces de delir, cu atît mai mult că el, după cum mi s-a spus încă de dimineață, se simțea cam bolnav. Iar dumitale, Virghinski, o clipă de liberă meditație îți va demonstra că avînd în vedere interesele superioare ale cauzei comune nu se putea acționa punîndu-se bază numai pe cuvînt de onoare, ci numai în felul în care am procedat noi.

Consecinţele îţi vor dovedi că a existat un denunţ. Sînt dispus să uit exclamaţiile dumitale. Cît despre o eventuală primejdie, aşa ceva nu se prevede. Nimănui nu-i va veni în cap să bănuiască pe careva dintre noi, mai ales dacă veţi şti să vă purtaţi în modul corespunzător ; încît esenţialul oricum depinde numai de voi şi de convingerea voastră deplină pe care, sper eu, o veţi găsi desigur chiar mîine. Tocmai de aceea v-aţi şi reunit într-o organizaţie separată şi liberă a unor oameni de acelaşi crez, cu aceleaşi concepţii, să vă ajutaţi unii pe alţii, şi dacă va fi cazul şi să vegheaţi unul asupra celuilalt. Fiecare din voi este obligat să răspundă în faţa forului superior. Sînteţi chemaţi să înnoiţi o cauză anemiată şi pe cale să mucegăiască din cauza inactivităţii ; să aveţi în faţa ochilor voştri întotdeauna imaginea aceasta pentru a rămîne oricînd plini de vigoare. Paşii pe care urmează să-i faceţi deocamdată constă în a distruge : şi statul şi morala lui. Vom rămîne numai noi, cei care ne-am pregătit pentru luarea puterii : pe cei deştepţi îi vom atrage la noi, pe cei proşti îi vom călări. Nu trebuie să vă jenaţi de acest lucru. Generaţia trebuie reeducată ca să devină demnă de libertate. Vor mai fi încă mii de cazuri Şatov. Ne vom organiza pentru a domina curentul ; ceea ce zace nefolosit şi cască gura la noi e o ruşine să nu întinzi mîna ca să-l iei în stăpînire. Acum eu plec la Kirillov şi mîine vom avea acel document prin care el, înainte de a muri şi în chip de explicaţie faţă de autorităţi, va lua totul asupra sa. Nimic mai verosimil decît această combinaţie. În primul rînd, el era în duşmănie cu Şatov ; au stat împreună în America, încît au avut timp destul ca să se certe. Se ştie că Şatov şi-a schimbat convingerile ; va să zică, duşmănia lor izvorăşte din deosebiri de convingere, este deci de ordin principial, şi din teama unui denunţ, adică cea mai neiertătoare duşmănie. Acest lucru va apare clar acolo, în biletul lui. În sfîrşit, va fi menţionat şi faptul că în casa Filippov la locuinţa lui a stat ascuns Fedka. În felul acesta orice bănuială va fi îndepărtată de voi, pentru că aceste capete de berbeci vor fi complet derutate. Mîine, domnilor, nu ne vom mai revedea ; plec pentru scurt timp în judeţ. Dar poimîine veţi primi comunicările mele. V-aş sfătui toată ziua de mîine să rămîneţi fiecare acasă. Acum vom porni de aici pe două drumuri diferite. Pe dumneata, Tolkacenko, te rog să te ocupi de Leamşin şi să-l duci acasă. Ai posibilitatea să-l influenţezi şi mai ales să-i ex-

plici în ce măsură se expune el cel dintîi prin laşitatea sa. Nu vreau de loc să mă îndoiesc, domnule Virghinski, de ruda dumitale Şigaliov, ca şi de dumneata : el nu va denunţa. Rămîne să regretăm atitudinea lui ; el n-a declarat că ar vrea să părăsească societatea şi de aceea e prea devreme să-l îngropăm. Aşadar, grăbiţi-vă, domnilor ; deşi acolo stau nişte capete de berbeci, orice prudenţă se impune de la sine...

Virghinski porni împreună cu Erkel. Acesta, predîndu-l pe Leamşin lui Tolkacenko, apucă să-l aducă în faţa lui Piotr Stepanovici şi să declare, în numele lui Leamşin, că şi-a venit în fire, regretă şi cere iertare şi că de altfel nici nu ţine minte ce a fost cu el. Piotr Stepanovici porni singur, ocolind pe partea cealaltă a eleşteelor, pe lîngă parc. Drumul acesta era cel mai lung. Spre mirarea lui, aproape la jumătatea drumului, îl ajunse din urmă Liputin.

— Piotr Stepanovici, mă tem că Leamşin va denunţa !

— Nu, după ce-şi va reveni complet îşi va da seama că primul care va bate drumul Siberiei va fi el, dacă denunţă. Acum nimeni nu ne mai denunţă, nici dumneata.

— Dar dumneata ?

— Bineînţeles, vă bag pe toţi la zdup, imediat ce veţi face o singură mişcare pentru a trăda, şi voi ştiţi acest lucru. Dar nu veţi trăda. Pentru asta ai alergat după mine aproape doi kilometri ?

— Piotr Stepanovici, Piotr Stepanovici, poate că nici nu ne vom întîlni vreodată !

— De ce crezi aşa ceva ?

— Spune-mi un singur lucru numai.

— Ce anume ? Ei bine, aş vrea ca dumneata să te cari cît mai repede.

— Un singur răspuns, dar să fie exact : sîntem cumva singurul cerc de cinci pe lume, sau e adevărat că există cîteva sute de asemenea cercuri ? Întreb în sensul cel mai superior, Piotr Stepanovici.

— O văd după starea dumitale. Dar ştii că dumneata eşti mai primejdios decît Leamşin ?

— Ştiu, ştiu, dar mă interesează răspunsul, răspunsul dumitale !

— Cap sec ce eşti ! Dar nu-ţi este totuna acum, dacă există un singur cerc sau o mie ?

— Va să zică, unul singur ! Am ştiut eu ! strigă Liputin. Întotdeauna am ştiut că e unul singur, pînă în această ultimă clipă...

Şi fără să mai aştepte vreun alt răspuns, se întoarse şi dispăru repede în întuneric.

Piotr Stepanovici rămase un timp pe gînduri.

— Ba nu, nimeni nu va denunţa, zise el hotărît, dar grupul trebuie să rămînă grup şi să dea ascultare, sau îi... ce indivizi ticăloşi sînt totuşi !

II

Se duse mai întîi drept acasă la el şi, foarte meticulos, fără grabă, îşi făcu valiza. Dimineaţa la şase pleca trenul expres. Acest tren expres matinal circula o singură dată pe săptămînă şi fusese înfiinţat de foarte curînd, în chip experimental deocamdată. Piotr Stepanovici, deşi îi prevenise pe „ai noştri" că pentru un timp va pleca prin judeţ, avea în intenţie, după cum s-a constatat ulterior, cu totul altceva. Terminînd cu bagajele, el plăti gazdei anunţată din timp şi se mută cu o trăsură la Erkel, care locuia aproape de gară. Şi abia după aceea, cam pe la ora unu, porni spre locuinţa lui Kirillov, la care pătrunse iarăşi prin trecătoarea ascunsă a lui Fedka.

Piotr Stepanovici era într-o dispoziţie îngrozitoare. Afară de numeroase alte şi foarte importante pentru el nemulţumiri (tot nu ştia încă nimic despre Stavroghin), primi se pare — pentru că n-aş putea afirma cu siguranţă — în cursul zilei, de undeva (cel mai probabil din Petersburg), o ştire secretă despre primejdia care-l ameninţă în scurt timp. Bineînţeles, cu privire la intervalul acesta de timp, la noi în oraş circulă acum numeroase legende ; dar chiar dacă se ştia ceva sigur, acest lucru nu-l ştiau decît aceia care trebuiau să fie la curent. Eu personal presupun că Piotr Stepanovici s-ar putea să fi avut afaceri şi în alte părţi afară de oraşul nostru, încît într-adevăr putea să fi primit vreo înştiinţare. Ba sînt şi convins, contrar îndoielii desperate şi cinice a lui Liputin, că mai avea două-trei grupuri de cîte cinci afară de al nostru, de exemplu, în cele două capitale ; şi de nu erau chiar grupuri

de cinci, în orice caz avea niște legături și relații, ba din cele mai curioase poate. La vreo trei zile după plecarea lui din oraș se primi un ordin din capitală pentru arestarea lui imediată, pentru ce anume — pentru afacera noastră sau altele — nu știu. Ordinul sosi într-un moment cînd nu putea decît să intensifice sentimentul cumplit de frică, aproape mistică, care cuprinsese autoritățile noastre și întreaga societate constant ușuratică pînă atunci, imediat după descoperirea asasinării misterioase și foarte semnificative a studentului Șatov, asasinat care pusese vîrf tuturor absurdităților ce avuseseră loc la noi și circumstanțelor extrem de misterioase în care se produsese acest caz. Dar ordinul sosise cu întîrziere : Piotr Stepanovici se afla deja la Petersburg, sub alt nume, unde aflînd cum stau lucrurile se strecură peste granită... Dar văd că am anticipat prea mult.

El intră la Kirillov cu un aer răutăcios și sfidător. Voia parcă să smulgă de la Kirillov și ceva personal, afară de ceea ce îl interesa în primul rînd, să se răzbune asupra acestuia pentru cine știe se nemulțumire a sa. Kirillov păru că se bucură de venirea sa ; se vedea că-l așteptase mult și cu o nerăbdare bolnăvicioasă. Avea fața și mai palidă ca de obicei, privirea ochilor săi negri era grea și de o fixitate ciudată.

— Începusem să cred că nu mai vii, zise el apăsat de pe colțul divanului, de unde nici nu se mișcase în întîmpinarea lui Piotr Stepanovici. Acesta se opri în fața lui și, înainte de a vorbi, îi scrută cu multă atenție chipul.

— Înseamnă că totul e în ordine, și nu renunțăm la intenția noastră, bravo ! zîmbi el cu un aer insolent și protector. Ce să-i faci, adăugă el pe un ton de glumă răutăcioasă, n-ai de ce să te plîngi că am întîrziat : ți-am dăruit trei ore.

— Nu vreau să primesc de la dumneata în dar ore în plus, de altfel tu nici nu ești în măsură să-mi dăruiești... imbecilule !

pîni. Ce susceptibilități ! Nu cumva sîntem furioși ? răspică el cu același aer de superioritate jignitoare. În asemenea momente cred că e preferabil calmul. Mai bine să te consideri acum drept un Columb, să vezi în mine un șoarece și să nu te simți jignit. Încă de ieri ți-am recomandat.

— Nu vreau să văd în tine un șoarece.

— Cum să consider asta, un compliment ? Văd că şi ceaiul s-a răcit, va să zică, totul e pe dos. Ehe, se petrec aici lucruri suspecte. Aha ! Observ ceva acolo pe fereastră, pe farfurie (el se apropie de fereastră). Ia te uită, o găină fiartă, cu orez !... Şi nici nu te-ai atins măcar de ea ! Înseamnă că ne aflăm într-o dispoziţie atît de proastă, încît pînă şi găina...

— Am mîncat şi nu e treaba dumitale ; taci !

— O, bineînţeles, nu-i treaba mea. Dar n-aş putea spune că puţin îmi pasă ; închipuieşte-ţi, n-am mîncat astăzi aproape de loc şi de aceea dacă găina aceasta, cum îmi închipui, nu-ţi mai face trebuinţă... ?

— Mănîncă, dacă poţi.

— Mulţumesc, şi după aceea beau ceai.

Piotr Stepanovici se instală repede la celălalt capăt al divanului şi cu o lăcomie extraordinară se apucă să devoreze găina ; în acelaşi timp însă îşi supraveghea clipă de clipă victima. Kirillov îl privea cu o scîrbă mînioasă, nefiind în stare să-şi smulgă ochii aţintiţi asupra lui.

— Şi totuşi, se nelinişti deodată Piotr Stepanovici, continuînd să mănînce, să vorbim despre chestiunea noastră. Aşadar, nu dăm înapoi, nu e aşa ? Dar biletul ?

— Am hotărît în noaptea aceasta că-mi este absolut egal. Îl scriu. Despre manifeste ?

— Da, şi despre manifeste. De altfel, ţi-l voi dicta. Doar îţi este absolut egal. Ar putea să te preocupe conţinutul biletului într-un asemenea moment ?

— Nu te priveşte.

— Nu mă priveşte, bineînţeles. De altfel, numai cîteva rînduri : că dumneata împreună cu Şatov aţi răspîndit manifeste, ajutaţi de Fedka, care se ascundea în locuinţa dumitale. Acest din urmă punct despre Fedka şi locuinţa dumitale este foarte important, ba chiar cel mai important. Vezi, aşadar, că sînt absolut sincer cu dumneata.

— Cu Şatov ? De ce cu Şatov ? În ruptul capului nu despre Şatov.

— Ei asta e acum, ce-ţi pasă ? Nu-i mai poţi face nici un rău acum !

— I-a sosit nevasta. S-a trezit şi a trimis să-l caute la mine : unde este el ?

— A trimis să întrebe unde este el ? Hm, nu e bine. Te pomeneşti că iar mai trimite ; nimeni nu trebuie să ştie că mă aflu aici.

Piotr Stepanovici se neliniști.

— Nu va afla, doarme acum ; lîngă ea e moașa, Arina Virghinskaia.

— Păi, tocmai că... și nu va auzi, cum crezi ? Știi, ar fi mai bine să încuiem ușa de la intrare.

— Nu va auzi nimic. Iar dacă vine Șatov, te ascund în camera de alături.

— Șatov nu vine ; vei scrie că v-ați certat pentru trădare și denunț... în seara aceasta... și că ești cauza morții lui.

— E mort ! strigă Kirillov sărind de pe divan.

— Astă seară la ora opt, sau, mai bine zis, aseară pe la ora opt, pentru că acum e ora unu.

— Tu l-ai ucis ! Am prevăzut acest lucru încă de ieri !

— Cum să nu prevezi ? Uite, cu acest revolver (scoase revolverul, probabil ca să-l arate, dar nu-l mai vîrî în buzunar, ci continuă să-l țină în mîna dreaptă, rămînînd astfel gata pentru orice eventualitate). Ce om ciudat ești totuși, Kirillov, știai doar că așa urma să termine acest imbecil. Ce mai era de prevăzut ? Ți-am spus-o de cîteva ori. Șatov se pregătea să denunțe : l-am urmărit ; nu puteam lăsa lucrurile așa. De altfel, și dumneata ai primit instrucții ca să-l supraveghezi ; chiar dumneata mi-ai spus-o acum vreo trei săptămîni...

— Taci ! L-ai omorît pentru că la Geneva te-a scuipat între ochi !

— Și pentru asta și pentru altceva. Pentru multe altele ; deși fără nici un fel de pornire. Ce rost are să sari ? Ce sînt pozele astea ? Oho ! Așa va să zică !...

El sări și întinse amenințător revolverul. Într-adevăr Kirillov pusese mîna pe revolverul său de pe fereastră, pregătit și încărcat încă de dimineață. Piotr Stepanovici luă poziție ținînd în Kirillov. Celălalt rîse cu răutate.

— Mărturisește, ticălosule, că ai venit înarmat pentru că te voi împușca... Dar nu te împușc... deși... deși...

Și iar își îndreptă revolverul împotriva lui Piotr Stepanovici, ținînd și nefiind parcă în stare să-și refuze plăcerea de a-și închipui cum l-ar fi împușcat. Piotr Stepanovici, în aceeași poziție, aștepta, aștepta pînă în ultima clipă, fără să apese pe trăgaci, riscînd să primească primul un glonte în frunte : de la un „maniac" te puteai aștepta la orice. Dar „maniacul", în cele din urmă, lăsă mîna în jos, sufocîndu-se și tremurînd, nefiind în stare să vorbească.

— Ei, ne-am distrat și ajunge, coborî mîna cu revolverul și Piotr Stepanovici. Am știut eu că ți-a venit cheful să te joci ; să știi însă că ai riscat : puteam să apăs pe trăgaci.

Și destul de calm se așeză pe divan turnîndu-și ceai, de altfel cu o mînă puțin tremurătoare. Kirillov lăsă revolverul pe masă și porni să se plimbe de colo pînă colo.

— Nu voi scrie că l-am omorît pe Șatov și... nu voi scrie nimic acum. Nu las nici un bilet !

— Nu ?

— Nu.

— Ce ticăloșie și ce prostie ! se înverzi de mînie Piotr Stepanovici. De altfel o presimțeam. Să știi că nu mă surprinde de loc. Cum vrei. Dacă aș putea să te oblig cu forța, te-aș obliga. Dar văd că ești un ticălos, se înfierbînta tot mai mult Piotr Stepanovici. Atunci ne-ai cerut bani și ne-ai promis marea cu sarea... Dar să știi că nu plec de aici fără rezultat, să văd cel puțin cum îți vei crăpa țeasta singur.

— Vreau să pleci imediat, se opri ferm în fața lui Kirillov.

— A nu, așa ceva este imposibil, puse mîna iar pe revolver Piotr Stepanovici, te pomenești că acum de ciudă și lașitate îți va trăsni prin cap să amîi totul și mîine să te duci cu denunțul, ca să-ți faci iar rost de bani ; pentru asta îți vor plăti doar. Dracu să vă ia, indivizi ca dumneata sînt capabili de orice ! Dar să n-ai nici o grijă, am prevăzut totul : nu voi pleca de aici pînă nu-ți voi găuri țeasta cu acest revolver, cum am făcut și cu ticălosul de Șatov, dacă vei fi atît de laș și vei renunța la hotărîrea dumitale, dracu să te ia !

— Vrei neapărat să vezi curgînd și sîngele meu ?

— Nu din răutate, înțelege-mă ; puțin îmi pasă. Ci ca să fiu liniștit pentru cauza noastră. Nu pot conta pe oameni, vezi și dumneata. Eu nu înțeleg rostul fanteziei dumitale, să te omori. Nu ți-am sugerat eu asta. Ci dumneata singur ai declarat acest lucru și nu mie primul, ci membrilor din străinătate. Și adu-ți aminte, nimeni dintre ei n-a căutat să te tragă de limbă, nimeni dintre ei nu te cunoștea de loc, singur ai venit să-ți expui ideile din sentimentalism. Ce pot face eu, dacă pe aceasta s-a bazat, cu consimțămîntul și chiar la propunerea dumitale (bagă de seamă : la propunerea dumitale !), un anumit plan de acțiune al nostru de aici, care acum nu mai poate fi schimbat nicicum. Te-ai pus într-o situație care ți-a dat posibilitatea să cunoști prea multe din ceea ce

nu trebuia să cunoşti. Dacă-ţi căşunează să te duci mîine şi să ne denunţi, îţi închipui cumva că ne va conveni grozav, cum crezi ? Nu, nu ; te-ai obligat, ţi-ai dat cuvîntul, ai primit bani. Toate astea n-ai cum să le negi...

Piotr Stepanovici se înfierbîntase teribil, dar Kirillov nu-l asculta de mult. Se plimba prin cameră, adîncit în gînduri.

— Îmi pare rău de Şatov, zise el oprindu-se iar în faţa lui Piotr Stepanovici.

— Şi mie îmi pare rău, dacă vrei să ştii, cum...

— Taci, ticălosule ! urlă Kirillov, făcînd o mişcare cumplită şi prea grăitoare. Te omor !

— Bine, bine, să zicem că am minţit, de acord, nu-mi pare de loc rău ; hai destul, destul ! sări el cu teamă, întinzînd mîna înainte.

Kirillov se potoli brusc şi iar porni să se plimbe.

— Nu voi amîna de loc ; vreau chiar acum să mă omor : toţi sînt nişte ticăloşi.

— Iată o idee ; bineînţeles că toţi sînt nişte ticăloşi şi întrucît un om cinstit se umple de scîrbă, atunci...

— Imbecilule, şi eu sînt un ticălos ca şi tine, ca şi toţi, şi nu sînt un om cinstit. N-a existat nicăieri cinste şi onestitate.

— În sfîrşit, te dumireşti. Se poate ca pînă acum să nu-ţi fi dat seama, Kirillov, cu inteligenţa dumitale, că toţi sînt la fel, că nu există nici mai buni, nici mai răi, ci doar mai deştepţi sau mai proşti, şi că de vreme ce toţi sînt ticăloşi (lucru, de altfel, absurd), atunci înseamnă că nu trebuie să existe nici neticăloşi ?

— Aud ? Într-adevăr, nu glumeşti ? Kirillov îl privi cu oarecare mirare. Cu atîta foc şi atît de simplu... E posibil ca indivizi ca tine să aibă convingeri ?

— Kirillov, niciodată n-am putut înţelege de ce vrei să te omori. Ştiu doar că o faci din convingere... fermă. Dar dacă simţi nevoia să-ţi descarci sufletul, îţi stau la dispoziţie... trebuie însă să ţinem seama de timp...

— Cît e ora ?

— Oho, două fix, îşi controlă ceasul Piotr Stepanovici şi-şi aprinse o ţigare.

„Se pare că mai sînt ceva şanse de înţelegere", gîndi el.

— N-aş avea ce să-ţi spun, murmură Kirillov.

— Ţin minte că era vorba despre Dumnezeu... mi-ai explicat odată ; ba de două ori chiar. Dacă te împuşti, devii Dumnezeu, aşa mi se pare ?

— Da, devin Dumnezeu.

Piotr Stepanovici nici nu zîmbi măcar ; aştepta ; Kirillov îl privi scrutător.

— Dumneata eşti un escroc şi intrigant politic, vrei pur şi simplu să mă abaţi spre filozofie şi extaz şi să obţii împăcarea, ca să-mi alungi mînia şi, cînd mă vei vedea împăcat, să-mi smulgi menţiunea în bilet că eu l-am omorît pe Şatov.

Piotr Stepanovici răspunse cu o candoare aproape naturală :

— Să zicem că sînt o asemenea canalie, şi totuşi în aceste ultime clipe nu-ţi este absolut indiferent, Kirillov ? De ce adică să ne certăm : dumneata eşti aşa, eu sînt aşa, ce rost are ? Şi unde mai pui că amîndoi...

— Sîntem nişte canalii.

— Să zicem că sîntem şi canalii. Ştii doar că nu sînt decît vorbe.

— O viaţă întreagă am dorit ca să nu fie numai vorbe. De aceea am şi trăit, fiindcă n-am vrut să fie aşa. Şi acum, tot timpul, vreau să nu fie numai vorbe.

— Ce să-i faci, fiecare caută unde-i este mai bine. Peştele... adică fiecare caută un fel de confort ; atîta tot. E un lucru prea cunoscut.

— Confort, zici ?

— Nu merită să ne certăm din cauza unor cuvinte.

— Ba nu, ai spus-o foarte bine ; fie şi confort. Dumnezeu este necesar, şi de aceea trebuie să existe.

— Perfect.

— Dar eu ştiu că el nu există şi nu poate exista.

— Aşa e mai exact.

— Cum de nu înţelegi că un om stăpînit de asemenea două idei nu poate rămînea în viaţă ?

— Şi deci nu-i rămîne decît să se împuşte, nu-i aşa ?

— Cum de nu înţelegi că numai acest singur fapt impune omului să se împuşte ? Nu înţelegi că poate exista un asemenea om, unul dintr-o mie de milioane ale voastre, unul care nu vrea să admită aşa ceva şi nu poate suporta.

— Înţeleg doar atît : că dumneata, mi se pare, eziţi... E foarte rău.

— Şi pe Stavroghin l-a devorat ideea, trecu peste remarcă Kirillov, plimbîndu-se posomorît prin cameră.

— Cum adică, ciuli urechile Piotr Stepanovici, care idee? Ţi-a spus el ceva?

— Nu, am ghicit-o singur: Dacă crede Stavroghin, nu crede că crede. Iar dacă nu crede, nu crede că nu crede.

— Totuşi, Stavroghin mai are şi altceva, mai inteligent decît asta... murmură arţăgos Piotr Stepanovici, urmărind cu nelinişte întorsătura pe care o ia discuţia şi observînd chipul palid al lui Kirillov.

„Dracu să mă ia, nu se va împuşca, gîndea el, o presimţeam mereu, o scrîntează cerebrală şi nimic altceva; ce oameni păcătoşi!"

— Tu eşti ultimul om pe care-l văd: n-aş vrea să ne despărţim cu duşmănie, îl ferici deodată Kirillov.

Piotr Stepanovici nu răspunse imediat. „Ei drăcie, ce-o mai fi şi asta?" gîndi el iarăşi.

— Crede-mă, Kirillov, că n-am nimic împotriva dumitale, ca om, şi întotdeauna...

— Tu eşti un ticălos şi o pseudointeligenţă. Dar şi eu sînt la fel şi mă voi împuşca, iar tu vei rămînea în viaţă.

— Vrei să spui, deci, că sînt atît de mîrşav, încît voi dori să rămîn în viaţă.

Nu putea decide încă dacă continuarea acestei discuţii într-un asemenea moment e convenabilă sau nu pentru el şi de aceea hotărî „să se lase în voia împrejurărilor". Dar tonul de superioritate şi de dispreţ constant şi făţiş al lui Kirillov îl irita şi înainte întotdeauna, iar acum nu se ştie de ce îl irita şi mai mult. Poate că prin faptul că acest Kirillov peste o oră urma să moară (Piotr Stepanovici nu pierdea totuşi din vedere acest lucru), i se înfăţişa lui deja în chip de semiom, adică într-o situaţie care nu permitea să i se îngăduie o asemenea atitudine orgolioasă.

— Am impresia că te lauzi în faţa mea prin aceea că te vei împuşca?

— Întotdeauna mă mira faptul că toţi continuă să trăiască, nu-i auzi remarca Kirillov.

— Hm, să zicem că e o idee, dar...

— Maimuţoiule, îmi cînţi în strună ca să mă subjugi. Taci, nu vei înţelege nimic. Dacă nu există Dumnezeu, atunci eu sînt Dumnezeu.

— Tocmai acest punct nu l-am putut înțelege niciodată la dumneata : prin ce ești Dumnezeu, adică ?

— Dacă Dumnezeu există, atunci totul e în voia lui, și din această voință eu nu pot ieși. Dacă nu există, înseamnă că totul este în voința mea, și eu sînt dator să-mi afirm voința supremă absolut liberă.

— Voința absolut liberă ? Și de ce ești dator ?

— Pentru că întreaga voință a devenit a mea. E posibil ca nimeni din toată planeta aceasta, desființîndu-l pe Dumnezeu și crezînd în puterea absolut liberă a voinței sale suverane, să nu îndrăznească să-și afirme această voință absolut liberă, în sensul ei integral ? Ca și cum un sărac ar primi o moștenire și speriindu-se n-ar îndrăzni să se apropie de sac, considerîndu-se neînstare de a-l stăpîni. Vreau să-mi afirm voința absolut liberă. Chiar dacă voi fi singurul, dar o voi face.

— Fă-o atunci.

— Sînt dator să mă împușc, pentru că expresia integrală a voinței mele suverane absolut libere ar fi să-mi pun capăt zilelor singur.

— Dar nu ești singurul care te omori ; există mulți sinucigași.

— Din anumite cauze. Dar fără nici un fel de cauză, ci numai pentru a afirma libertatea deplină a voinței suverane, o voi face numai eu. „Nu se va împușca", se gîndi iar Piotr Stepanovici.

— Știi ce, remarcă el iritat, în locul dumitale eu aș demonstra această voință absolut liberă, omorînd pe altcineva și nu omorîndu-mă pe mine. Ai fi devenit în felul acesta util. Și-ți voi indica pe cine anume, dacă nu te sperie acest lucru. În cazul acesta nu te mai împușca astăzi. Am putea să ne înțelegem.

— A omorî pe altcineva ar fi punctul inferior extrem al voinței mele absolut libere, și pe acest punct extrem te afli tu. Eu nu sînt tu : eu tind spre punctul extrem superior și mă voi omorî pe mine însumi.

„Rodul meditației sale proprii", murmură mînios Piotr Stepanovici.

— Sînt obligat să afirm necredința, continua să se plimbe prin cameră Kirillov. Pentru mine nu există o idee superioară aceleia că Dumnezeu nu există. În sprijinul meu stă istoria omenirii. Omul n-a făcut altceva decît să-și născo-

ceasc㠠un Dumnezeu, pentru a putea trăi fără să se ucidă ; în aceasta constă întreaga istorie universală de pînă acum. Sînt primul în întreaga istorie universală care n-am voit să-mi născocesc un Dumnezeu. Să se afle acest lucru o dată pentru totdeauna.

„Nu se va împuşca", gîndi cu neliniş㠠Piotr Stepanovici.

— Dar cine să afle ? îl aţiţă el. Nu sîntem aici decît eu şi dumneata ; Liputin poate ?

— Toţi trebuie să afle ; vor afla toţi. Nu este nimic tăinuit care nu va fi cunoscut. A spus-o *el*.

Şi cu extaz febril Kirillov arătă spre icoana Mîntuitorului, în faţa căreia ardea candela. Piotr Stepanovici se înfurie.

— Va să zică, tot mai crezi în el, ba ai aprins şi candela ; nu cumva „pentru orice eventualitate" ?

Kirillov nu-i răspunse nimic.

— Ştii ce ţi-aş spune eu : am impresia că tu crezi mai mult chiar decît un popă.

— În cine să cred ? În *el* ? Ascultă, se opri Kirillov rămînînd cu privirea fixă plină de extaz aţintită în gol. Ascultă, o idee grandioasă : a existat pe faţa pămîntului o zi şi în centrul pămîntului, trei cruci. Unul de pe cruce credea atît de mult încît i-a spus celuilalt : „Astăzi vei fi cu mine în rai". Se sfîrşi ziua, amîndoi muriră, porniră şi nu găsiră nici raiul, nici învierea. Cele spuse nu se adeveriră. Ascultă : omul acesta era spiritul cel mai sublim de pe faţa pămîntului, constituia însăşi raţiunea lui de a fi. Întreaga planetă, cu tot ce există pe suprafaţa ei, fără acest om nu este decît o nebunie. N-a existat nici înainte, nici după el unul asemenea lui şi niciodată, pînă la această minune. Tocmai de aceea este o minune, pentru că n-a existat şi nu va exista unul ca el niciodată. Iar dacă este aşa, dacă legile naturii nu l-au cruţat nici pe acesta, nefiindu-le milă nici de propria lor minune, ci l-au obligat şi pe dînsul să trăiască în mijlocul minciunii şi să moară pentru minciună, înseamnă că întreaga planetă este o minciună, se întemeiază pe minciună şi pe o ironie stupidă. Înseamnă că înseşi legile planetei sînt o minciună şi o farsă diavolească. Ce rost are atunci să trăieşti, răspunde, dacă eşti om ?

— E un alt aspect al problemei. Mi se pare că ai confundat aici două cauze diferite ; ceea ce este departe de a oferi o certitudine. Dă-mi voie însă, să zicem, că dumneata eşti Dumnezeu ? ! Să zicem că s-a terminat minciuna şi dum-

neata ai ajuns să-ţi dai seama că toată minciuna provine din faptul că a existat pînă acum alt Dumnezeu. Mai departe ?

— În sfîrşit, ai înţeles ! strigă Kirillov entuziasmat. Va să zică, se poate înţelege, dacă şi unul ca tine a înţeles ! Îţi dai seama acum că salvarea tuturor stă în a demonstra această idee. Cine s-o demonstreze ? Eu ! Nu înţeleg cum a putut pînă acum un ateist, ştiind că nu există Dumnezeu, să nu se omoare imediat ? Să-ţi dai seama că nu există Dumnezeu şi să nu-ţi dai seama imediat că tu însuţi ai devenit prin aceasta Dumnezeu, este o inepţie, altminteri te omori imediat. În momentul cînd ai ajuns însă la această conştiinţă — tu eşti domn şi împărat şi nu te vei omorî, ci vei trăi în gloria cea mai sublimă. Şi numai acela care primul a ajuns conştient de aceasta trebuie să se omoare singur neapărat, altfel cine va începe şi va demonstra ? Eu mă voi omorî negreşit, pentru a începe şi a demonstra. Eu sînt deocamdată Dumnezeu fără voie şi sînt nefericit, pentru că *sînt obligat* să-mi afirm voinţa suverană absolut liberă. De aceea omul a fost pînă acum atît de nefericit şi sărac, pentru că s-a temut să-şi afirme punctul capital, al voinţei absolut libere, şi se manifesta astfel numai periferic, ca un şcolar. Sînt foarte nefericit, pentru că mă tem groaznic. Frica este blestemul omului... Dar îmi voi afirma libertatea absolută de voinţă, sînt obligat să cred că nu cred. Voi începe şi voi termina, şi voi deschide porţile. Şi voi salva. Numai acest lucru va salva pe toţi oamenii şi în generaţia următoare chiar îi va regenera fiziceşte ; pentru că în înfăţişarea lui fizică de acum, după cum mi-am dat seama eu, omul nu poate exista fără Dumnezeul anterior. Timp de trei ani am căutat atributul dumnezeirii mele şi l-am găsit : atributul dumnezeirii mele este Voinţa suverană, absolut liberă ! Iată tot prin ce aş putea să-mi demonstrez, în punctul esenţial, nesupunerea şi totodată libertatea mea nouă înfricoşătoare. Pentru că este într-adevăr înfricoşătoare. Îmi pun capăt zilelor, ca să-mi afirm nesupunerea şi libertatea mea cea nouă înfricoşătoare.

Chipul lui avea o paloare nefirească, privirea insuportabil de grea. Era ca într-un acces de febră intensă. Piotr Stepanovici avu impresia că e gata-gata să se prăbuşească.

— Dă-mi condeiul ! strigă cu totul pe neaşteptate Kirillov, pradă unei inspiraţii subite, dictează, semnez orice. Voi semna şi că l-am ucis pe Şatov. Dictează, pînă mă amuză. Nu mă

tem de ce vor crede sclavii aroganți ! Vei vedea că tot ce este tăinuit va fi cunoscut ! Iar tu vei fi strivit... Cred ! Cred !

Piotr Stepanovici sări din loc și-i întinse repede călimara, hîrtia și începu să dicteze, profitînd de această clipă și tremurînd pentru succesul ei. „Eu, Alexei Kirillov, declar..."

— Stai ! nu accept ! Cui declar ?

Kirillov tremura ca scuturat de friguri. Cuvîntul declar și o idee pe care i-o sugeră subit părea că îl absorbise cu totul, ca o portiță de ieșire spre care se avînta, măcar pentru o clipă, sufletul lui chinuit :

— Cui declar ? Vreau să știu, cui anume ?

— Nimănui, tuturor, primului care va citi. Ce rost ar avea să precizezi ? Lumii întregi !

— Lumii întregi ? Bravo ! Și fără nici un fel de căință. Nu vreau căință ; nu vreau autorități !

— Bine, bine, nu e nevoie, la naiba cu autoritățile ! Dar scrie odată, dacă ești hotărît în mod serios !... țipă la el cu glas isteric Piotr Stepanovici.

— Stai, vreau să desenez sus o mutră cu limba scoasă.

— Ce prostie, se mînie Piotr Stepanovici, se poate exprima totul și fără desen, numai prin ton.

— Prin ton ? Admirabil. Așa e, prin ton, prin ton ! Dictează în acest ton.

„Eu, Alexei Kirillov, dictă ferm și autoritar Piotr Stepanovici, aplecîndu-se deasupra umărului lui Kirillov și urmărind fiecare literă, eu, Kirillov, declar că astăzi... octombrie, la orele opt seara, l-am ucis pe studentul Șatov, pentru trădare, în parc, și pentru denunț despre manifeste și Fedka, ocnașul care a stat ascuns la noi amîndoi în casa Filippov, rămînînd zece zile și zece nopți. Mă împușc astăzi cu revolverul nu pentru că regret și mă tem de voi, ci pentru că am avut intenția încă în străinătate să-mi curm viața."

— Numai atît ? strigă Kirillov cu mirare și revoltă.

— Nici un cuvînt mai mult ! dădu din mînă Piotr Stepanovici, căutînd să-i smulgă declarația.

— Stai ! își apăsă mîna cu putere pe hîrtie Kirillov. Stai, e absurd ! Vreau să spun și cu cine am omorît. Ce amestec are Fedka ? Dar incendiul ? Vreau să arăt totul și să înjur, cu tonul, cu tonul !

— E destul, Kirillov, destul, te asigur că e prea destul ! aproape îl implora Piotr Stepanovici, tremurînd de teamă ca acesta să nu rupă hîrtia ; ca ei să creadă, trebuie ca totul

să apară cît mai confuz, exact aşa, numai prin aluzii. Adevărul trebuie să apară dezvăluit numai într-un colţişor şi numai atîta cît trebuie ca să-i aţîţe. Întotdeauna vor inventa mai mult decît a existat în realitate şi desigur se vor crede pe ei înşişi mai mult decît pe noi, ceea ce e mult mai bine, mult mai bine ! Dă-mi-o ; e admirabil scrisă şi aşa, dă-mi-o, dă-mi-o !

Şi tot încerca să smulgă foaia. Kirillov asculta cu ochii căscaţi, căutînd parcă să se dumirească ; dar părea că încetase să mai înţeleagă.

— Ei, drăcie, se înfurie deodată Piotr Stepanovici, nici n-a semnat încă ! Ce te holbezi aşa, semnează !

— Vreau să-i înjur... murmură Kirillov, luînd în mînă tocul şi semnînd. Vreau să-i înjur...

— Semnează : *Vive la république* *, şi atît.

— Bravo ! aproape urlă de entuziasm Kirillov. *Vive la république démocratique sociale et universelle ou — la mort !...*** Nu, nu aşa. *Liberté, egalité, fraternité ou la mort !...* *** aşa e mai bine, e mai bine, scrise el cu voluptate sub semnătura sa.

— Ajunge, ajunge, repeta mereu Piotr Stepanovici.

— Stai, încă puţin... Ştii, vreau să mai semnez o dată şi pe franţuzeşte : *„De Kirilloff, gentilhomme russe et citoyen du monde“* ****, ha, ha, ha ! rîse el cu hohote. Ba nu, nu, nu, stai, am găsit ceva mai bun, evrika : *gentilhomme — seminariste russe et citoyen du monde civilisé !* ***** Uite, aşa va fi cel mai bine... sări el de pe divan şi apucînd brusc cu o mişcare grăbită revolverul de pe fereastră fugi în camera de alături şi trase după el uşa închizînd-o bine. Piotr Stepanovici rămase un minut pe gînduri, cu privirea în uşă.

„Dacă nu ezită de loc, poate că apasă pe trăgaci, dacă mai rămîne pe gînduri nu va fi nimic !“

Deocamdată luă foaia de hîrtie scrisă şi aşezîndu-se o reciti. Redactarea îi plăcu iar : „Ce trebuie mai mult deocamdată ? E nevoie ca pentru început să fie complet derutaţi şi în felul acesta sustrasă atenţia. Parcul ? În oraş nu există nici

* Trăiască Republica. (Fr.)

** Trăiască republica democratică, socială şi universală sau — moartea ! (Fr.)

*** Libertate, egalitate, fraternitate sau moarte ! (Fr.)

**** Kirillov, nobil rus şi cetăţean al lumii. (Fr.)

***** Nobil-seminarist rus şi cetăţean al lumii civilizate ! (Fr.)

un parc, şi vor ajunge în cele din urmă să se gîndească la Skvoreşniki. Pînă una-alta va trece timp, pînă vor căuta mai trece un timp. Iar cînd vor găsi cadavrul, înseamnă că ce s-a scris aici e adevărat ; deci totul e adevărat ; înseamnă că şi despre Fedka e adevărat. Dar ce reprezintă Fedka ? Fedka e incendiul, Lebeadkinii : înseamnă că totul porneşte de aici, din casa Filippov, şi deci ei, va să zică, n-au văzut nimic, ei, va să zică, au căscat gura, asta îi va depăşi cu totul. Despre *ai noştri* nici prin cap nu le va trece ; Şatov, Kirillov, Fedka şi Lebeadkin ; dar de ce s-au omorît unul pe altul, iată încă o întrebare pentru ei. Ei drăcie, nu se aude nici o împuşcătură !..."

Chiar în timpul cînd citea şi-şi admira redactarea, atenţia lui încordată veghea şi ascultînd cu nelinişte chinuitoare, clipă de clipă, el se înfurie deodată. Îşi controlă îngrijorat ceasul şi văzu că e destul de tîrziu ; trecuseră vreo cîteva minute de cînd acela plecase... Apucă lumînarea şi se îndreptă spre uşa camerei în care se închisese Kirillov. Ajungînd în faţa uşii se gîndi că şi lumînarea se termină şi peste vreo douăzeci de minute se va stinge, iar alta nu va avea de unde să ia. Apucă de clanţă şi ascultă prudent, nu se auzi nici cel mai mic sunet ; brusc el deschise uşa, ridicînd sus lumînarea : ceva se năpusti cu un urlet spre dînsul. Trase cu putere uşa şi o ţinu astfel, dar nu se mai auzi nimic, se aşternu iar o tăcere de moarte. Rămase aşa mult timp, nehotărît, cu lumînarea în mînă. În frîntura de secundă cît ţinuse uşa deschisă prea puţin reuşi să vadă, şi totuşi zărise chipul lui Kirillov care stătea în fundul odăii lîngă fereastră şi observase furia turbată cu care acesta se repezi spre dînsul. Piotr Stepanovici tresări, lăsă lumînarea pe masă, îşi pregăti revolverul şi se trase pe vîrfuri în colţul opus, încît dacă acela ar fi deschis uşa şi s-ar fi repezit cu revolverul spre masă, el să aibă timp să ţintească şi să apese pe trăgaci înaintea lui Kirillov.

Nu mai credea acum în posibilitatea sinuciderii ! „Stătea în mijlocul odăii şi reflecta, chibzuia febril Piotr Stepanovici. Şi e întuneric beznă în odaia aceea înspăimîntătoare... S-a năpustit urlînd — una din două : ori l-am tulburat chiar în momentul cînd era gata să apese pe trăgaci, ori... stătea şi chibzuia cum să mă omoare. Da, aşa este, chibzuia... el ştie că nu plec, fără să-l omor, dacă el dă înapoi, deci va trebui să

mă omoare el înainte, ca să nu-l omor eu... şi iar, iar e linişte acolo. Groaznic : dacă deschide brusc uşa... porcăria cea mare e că el crede în Dumnezeu mai mult decît un popă... Nu se împuşcă în nici un caz. De-alde ăştia care dibuie soluţii «prin raţionamente proprii» sînt o mulţime astăzi. Canalia ! Ei drace, lumînarea, lumînarea ! Peste un sfert de oră se stinge precis... Trebuie să terminăm ; orice ar fi, trebuie să terminăm... Firește, acum pot să-l ucid... Faţă de hîrtia aceasta, nu-şi va închipui nimeni că eu l-am ucis. Aş putea să-l aranjez în aşa fel pe duşumea cu revolverul descărcat în mînă, încît oricine va crede că el singur... A naibii treabă, cum dracu să-l omor ? Dacă deschid, se năpusteşte iar şi trage primul. Aş ! greşeşte ţinta, bineînţeles !"

Astfel se frămînta el, tremurînd în faţa inevitabilităţii soluţiei şi din cauza nehotărîrii sale. În cele din urmă, apucă lumînarea şi iar se apropie de uşă, ţinînd revolverul gata să tragă ; iar cu mîna stîngă în care ţinea lumînarea apăsă pe clanţă. Dar o făcu fără îndemînare : clanţa scoase un ţăcănit. „Va trage îndată cè deschid !" se gîndi Piotr Stepanovici. Împinse cu toată puterea uşa cu piciorul, ridică lumînarea şi întinse revolverul înainte ; dar nu urmă nici împuşcătură, nici vreun strigăt... în odaie nu era nimeni.

Piotr Stepanovici tresări. Odaia nu avea o altă ieşire şi Kirillov n-ar fi avut pe unde să fugă. Ridică şi mai sus lumînarea şi privi cu atenţie : nu văzu pe nimeni. Îl strigă cu glasul coborît pe Kirillov, apoi încă o dată mai tare ; nici un răspuns.

„Te pomeneşti că a fugit pe fereastră ?"

Într-adevăr la una din ferestre era deschis oberlihtul. „Prostii, doar nu putea să iasă prin ferăstruică". Piotr Stepanovici străbătu camera spre fereastră : „Imposibil". Brusc el se întoarse pe loc şi ceva nemaipomenit îl făcu să se cutremure.

Lîngă peretele opus ferestrelor, în dreapta uşii, se afla un dulap. În partea dreaptă a dulapului, în colţul format de perete şi dulap, stătea Kirillov într-o poziţie îngrozitor de ciudată, nemişcat, cu mîinile şi corpul întinse ca în poziţie de drepţi ; cu capul puţin înălţat şi cu ceafa lipită chiar de colţ, ca şi cum ar fi vrut să se facă nevăzut, să se ascundă. După toată aparenţa se ascundea, dar nu era de loc de crezut. Piotr Stepanovici, care stătea pe o linie de unghi piezişă faţă de colţ, nu putea să observe decît contururile vizibile ale siluetei.

Nu îndrăznea însă să facă o mişcare spre stînga ca să-l vadă pe Kirillov în întregime, şi să înţeleagă ce se întîmplă. Inima începu să-i bată cu putere... Şi deodată îl cuprinse o furie nebună : se smulse din locul lui, zbieră bătînd din picioare şi se năpusti turbat spre acel loc înspăimîntător.

Ajungînd însă aproape de tot, el se opri iar stană de piatră, şi mai îngrozit. Îl surprinse mai ales faptul că celălalt, cu tot strigătul şi saltul său turbat, nu se urni din loc, nu mişcă nici o parte a corpului, rămînînd împietrit sau ca o figură de ceară. Paloarea chipului său era nefirească, ochii negri absolut ficşi priveau în gol. Piotr Stepanovici plimbă lumînarea de sus în jos şi de jos în sus, luminînd şi cercetînd bine acest chip. Şi deodată observă că Kirillov, deşi priveşte undeva în gol, se uită şi la el pieziş şi poate chiar îl urmăreşte. Aci îi trecu prin gînd să apropie flacăra chiar de faţa „acestui ticălos", şi să vadă cum reacţionează. I se păru deodată că bărbia lui Kirillov se mişcă şi pe buze îi apăru un zîmbet ironic, ca şi cum i-ar fi ghicit gîndul. Se înfioră şi, ieşit din minţi, îl prinse cu putere pe Kirillov de umăr.

Atunci se petrecu ceva atît de îngrozitor şi cu atîta repeziciune, încît Piotr Stepanovici nu mai fu în stare mult timp după aceea să-şi adune amintirea faptului într-o ordine oarecare. Chiar în momentul cînd îl atinse pe Kirillov, acesta îşi aplecă repede capul şi tot cu capul îi scoase lumînarea din mînă ; sfeşnicul se izbi cu zgomot de podea şi lumînarea se stinse. În aceeaşi clipă el simţi o durere îngrozitoare în degetul mic al mîinii stîngi. Scoase un ţipăt şi de aici încolo nu-şi mai aducea aminte decît că, orbit de turbare, izbi din toată puterea cu revolverul în capul care se lipise de el şi-i muşcase degetul. Apoi îşi smulse din gura lui degetul şi, fără să mai ştie ce face, se repezi glonţ şi ieşi din cameră direct spre ieşire. În timp ce căuta înnebunit uşa ce da în tindă, auzi în bezna întunericului, venind în urma-i din cameră, nişte zbierăte cumplite :

— Îndată, îndată, îndată, îndată...

De vreo zece ori. Însoţit de aceste zbierăte înspăimîntătoare, ajunse în tindă, cînd deodată răsună o împuşcătură puternică. Se opri brusc şi rămase aşa în întuneric vreo cinci minute chibzuind ; apoi se întoarse iar înăuntru. Dar avea nevoie să-şi facă rost de o lumînare. N-avea decît să găsească în dreapta dulapului sfeşnicul scos din mîinile sale şi căzut pe duşumea ; dar cum să aprindă mucul de lumînare ? În

capul lui miji brusc o impresie vagă : își aminti că în ajun, cînd coborîse în fugă spre bucătărie, ca să se năpustească asupra lui Fedka, zărise parcă în colțul raftului o cutie mare, roșie de chibrituri. Orbecăind se îndreptă spre stînga, căutînd ușa care ducea la bucătărie, o găsi, străbătu antreiașul și coborî pe scară. Pe raft, exact în locul despre care-și amintise, dădu pipăind în întuneric peste o cutie plină, încă neîncepută, de chibrituri. Fără a mai aprinde vreunul, se grăbi să se întoarcă sus și numai cînd ajunse lîngă dulap, la locul unde îl izbise cu revolverul pe Kirillov după acea mușcătură, își aduse aminte de degetul mușcat și în aceeași clipă simți o durere insuportabilă. Scrîșnind din dinți, el aprinse în cele din urmă restul de lumînare, îl vîrî iar în sfeșnic și privi în jurul său : lîngă fereastra cu gemulețul deschis, cu picioarele spre colțul drept al camerei, zăcea cadavrul lui Kirillov. Revolverul fusese descărcat în tîmpla dreaptă și glonțul ieșise în partea superioară a tîmplei opuse, străpungînd craniul. Se vedeau stropi de sînge și de creier. Revolverul rămăsese în mîna căzută pe podea a sinucigașului. Moartea survenise probabil instantaneu. Cercetînd totul cu meticulozitate, Piotr Stepanovici se ridică și părăsi odaia în vîrful picioarelor, trase ușa fără s-o închidă, lăsă sfeșnicul cu lumînarea pe masa camerei din față, se gîndi puțin și hotărî să n-o stingă, dîndu-și seama că nu poate da loc la un incendiu. Aruncînd o ultimă privire spre declarația scrisă de pe masă el surîse mașinal și după aceea, tot în vîrful picioarelor nu se știe de ce, părăsi casa. Se strecură iar prin deschizătura secretă a lui Fedka, trăgînd apoi scîndura la loc.

III

Exact la orele șase fără zece minute pe peronul stației de cale ferată, de-a lungul unui șir destul de lung de vagoane, se plimbau Piotr Stepanovici și Erkel. Piotr Stepanovici pleca, Erkel venise să-și ia rămas bun. Bagajul fusese predat, sacul dus în vagonul de clasa a doua pe locul ales. Sunase primul semnal de plecare, și erau în așteptarea celui de-al doilea. Piotr Stepanovici se uita cu privirea deschisă în toate părțile, observînd persoanele care intră în vagoane. Cunoscuți

mai apropiați nu văzuse ; de vreo două ori trebui să salute din cap pe un negustor, pe care-l cunoștea mai de departe, și apoi pe un tînăr preot de țară, care urma să coboare la a treia stație, pentru a ajunge la parohia sa. Erkel dorea vizibil ca în aceste ultime minute să discute chestiuni mai importante, deși poate că nici el nu știa despre ce anume ; dar nu îndrăznea să înceapă. I se părea mereu că îl jenează pe Piotr Stepanovici, care așteaptă cu nerăbdare ultimul semnal.

— Priviți în jurul dumneavoastră atît de senin, observă el cu oarecare sfiiciune, voind parcă să-l avertizeze.

— Și de ce nu ? N-am voie să mă ascund încă. E prea devreme. Nici o grijă. Singurul lucru de care m-aș teme este să nu-l pună dracul pe Liputin să apară ; dacă află, mă pomenesc cu el aici.

— Piotr Stepanovici, nu sînt oameni pe care să te poți bizui, zise hotărît Erkel.

— Liputin ?

— Toți, Piotr Stepanovici.

— Fleacuri, acum ei sînt legați într-un singur lanț de cele întîmplate aseară. Nici unul nu va trăda. Cine e nebun să se vîre în gura lupului de bună voie spre o pierzanie sigură !

— Piotr Stepanovici, nu este exclus să-și piardă mințile.

Gîndul acesta probabil îl încercase și pe Piotr Stepanovici, și de aceea observația lui Erkel îl supără și mai mult.

— Nu cumva ți-e frică, Erkel ? Mă bizui pe dumneata mai mult decît pe ei toți. Am văzut acum cîte parale face fiecare. Să le transmiți verbal chiar astăzi că-i pun în subordinea dumitale. Treci pe la ei chiar în dimineața aceasta. Instrucțiunile mele scrise să le citiți mîine sau poimîine, adunîndu-vă cînd ei vor fi în stare să asculte... Dar te asigur, chiar mîine vor fi în stare, pentru că sînt groaznic de speriați și vor deveni supuși ca ceara... Principalul e să nu-ți pierzi curajul dumneata.

— Ah, Piotr Stepanovici, mai bine ar fi să nu plecați !

— Păi, nu voi lipsi decît cîteva zile ; mă întorc imediat înapoi.

— Piotr Stepanovici, grăi prudent dar cu fermitate Erkel, chiar dacă plecați la Petersburg. Ce, nu-mi dau seama că tot ce faceți e în interesul exclusiv al cauzei comune ?

— Nici nu m-am așteptat la mai puțin din partea dumitale, Erkel. Dacă te-ai gîndit că plec la Petersburg, înseamnă că ai înțeles că ieri nu puteam să le-o spun, în momentul

acela, că plec atît de departe, ca să nu-i sperii. Ai văzut doar şi singur în ce hal erau. Dar îţi dai seama, bineînţeles, că o fac în interesul cauzei, în interesul cauzei principale şi extrem de importante, pentru cauza comună, şi nu pentru ca s-o şterg, cum îşi închipuie unul ca Liputin.

— Piotr Stepanovici, fie chiar şi peste graniţă, eu voi înţelege şi asta ; voi înţelege că trebuie să-ţi pui la adăpost persoana, pentru că dumneata reprezinţi totul, iar noi nu sîntem nimic. Sînt în stare să înţeleg, Piotr Stepanovici.

Bietul băiat era atît de emoţionat, încît îi tremura şi vocea.

— Îţi mulţumesc, Erkel... Ah, mi-ai atins degetul rănit (Erkel îi strînsese neîndemînatic mîna ; degetul bolnav fusese cu grijă înfăşurat cu un pansament negru). Dar îţi spun încă o dată că mă reped la Petersburg numai să aflu cîte ceva şi poate că nu voi rămînea acolo mai mult de douăzeci şi patru de ore, şi imediat mă întorc înapoi. După ce mă întorc, pentru salvarea aparenţelor, mă stabilesc la moşia lui Gaganov. Dacă ei vor simţi că-i paşte vreo primejdie, voi sări primul s-o împart cu ei. Iar de va trebui să mai zăbovesc la Petersburg, vă dau imediat de ştire... pe calea cunoscută, iar dumneata o comunici lor.

Se auzi al doilea semnal.

— Va să zică, mai sînt cinci minute pînă la plecare. Ştii, n-aş vrea ca grupul de aici să se destrame. Personal nu mă tem, nici o grijă despre mine ; asemenea grupuri în reţeaua generală există multe, şi n-am nici un motiv să pun atîta preţ pe cel de aici ; dar şi acesta chiar nu strică să existe. De altfel, în privinţa dumitale sînt complet liniştit, deşi te las aproape singur cu aceşti monştri : să n-ai nici o grijă, nu vor denunţa, nu îndrăznesc... Aha, şi dumneata pleci astăzi ? strigă el cu glasul schimbat de tot şi plin de voioşie unui tînăr care se apropiase cu zîmbetul pe faţă să-l salute. N-am ştiut că şi dumneata pleci cu expresul. Încotro, la mama ?

Mama acestui tinerel era o moşiereasă foarte bogată din gubernia vecină, iar tînărul o rudă depărtată a Iuliei Mihailovna şi stătuse ca musafir în oraşul nostru vreo două săptămîni.

— Nu, merg ceva mai departe, la R... Am de petrecut în vagon vreo opt ore. Pleci la Petersburg ? rîse tînărul.

— De ce crezi că neapărat la Petersburg ? rîse şi mai voios Piotr Stepanovici.

Tînărul făcu un gest de amenințare cu degetul înmănușat.

— Ai ghicit, așa este, îi șopti cu un aer misterios Piotr Stepanovici, duc niște scrisori din partea Iuliei Mihailovna și trebuie să vizitez vreo trei-patru persoane, știi dumneata cam ce fel de persoane, dracu să-i ia, între noi fie vorba. Păcătoasă slujbă!

— Dar de ce s-a speriat atîta, mă rog? șopti și tînărul. Nici pe mine ieri n-a vrut să mă primească; după părerea mea însă n-are de ce să-i fie frică pentru soț; dimpotrivă, el a căzut atît de exemplar la incendiu, ca să zic așa, riscîndu-și viața.

— Ca să vezi, rîse Piotr Stepanovici. Se teme, probabil, că de aici au plecat niște informații... adică unii domni de aici... pe scurt, principalul aici e Stavroghin; adică contele K... Ei, da ce să mai vorbim, o istorie întreagă; îți voi povesti cîte ceva pe drum, bineînțeles cît îmi permite spiritul de cavaler... Ruda mea, sublocotenentul Erkel din județ, făcu el prezentările.

Tînărul, care se uita pieziș la Erkel, își duse mîna la pălărie; Erkel îl salută.

— Știi, Verhovenski, opt ore să stai în vagon e un chin. Împreună cu noi pleacă într-un compartiment de clasa întîi Berestov, un colonel foarte nostim, vecin cu moșia noastră; e căsătorit cu Garina *(née de Garine)*, dar să știi că e un om de treabă. Ba e și un om cu oarecare idei. N-a stat aici decît două zile. Mare amator de whist; ce-ai zice să înjghebăm ceva? M-am gîndit și la un al patrulea, la Pripuhlov, un negustor de-al nostru bărbos, milionar, adică un adevărat milionar, crede-mă ce-ți spun. Vă fac cunoștință, un tip foarte interesant, e doldora de lucruri amuzante, vom rîde în hohote.

— Un whist aș face cu multă plăcere, mai ales îmi place în tren, dar eu am bilet de clasa a doua.

— N-are nici o importanță, să știi că nu te las! Vino cu noi. Dau dispoziții imediat să-ți treacă bagajul în clasa întîi. Conductorul-șef mă ascultă. Ce ai dumneata, un sac de voiaj? Un pled?

— Perfect, mergem!

Piotr Stepanovici își luă sacul de voiaj, pledul, o carte și imediat, cu cea mai mare grabă, se mută în clasa întîi. Erkel îl ajută. Sună și al treilea semnal.

— Dragă Erkel, îi întinse mîna cu un aer grăbit şi preocupat, prin fereastra vagonului, Piotr Stepanovici, după cum vezi mă aşez cu ei la cărţi.

— Dar de ce-mi explici, Piotr Stepanovici, eu doar înţeleg, înţeleg totul, Piotr Stepanovici!

— Aşadar, la bună vedere, strigă el şi se întoarse imediat la chemarea tînărului care voia să-i facă cunoştinţă cu partenerii. Şi de atunci Erkel nu-l mai revăzu pe Piotr Stepanovici al său!

Se întoarse acasă foarte trist şi nu pentru că îl neliniştea plecarea atît de pripită a lui Piotr Stepanovici, dar... dar îşi întorsese capul de la el atît de repede la chemarea acestui tînăr filfizon, şi apoi... ar fi fost cazul să-i spună altceva decît „la bună vedere" sau... să-i strîngă cel puţin mîna mai tare.

Tocmai acest din urmă fapt i se păru mai important. Ceva nedesluşit începu să-l rîcîie la inimă, ce nici el săracul nu înţelegea încă, dar simţea că este în legătură cu seara din ajun.

Capitolul al şaptelea

ULTIMA PEREGRINARE A LUI STEPAN TROFIMOVICI

I

Sînt convins că Stepan Trofimovici se lăsase tot mai mult cuprins de teamă, simţind apropierea termenului pentru realizarea întreprinderii sale nesăbuite. Sînt convins, de asemenea, că suferise mult de frică, mai ales în noaptea de ajun, în acea noapte cumplită. Nastasia spunea mai pe urmă că el se culcase foarte tîrziu şi adormise. Dar acest lucru nu demonstrează nimic; se zice că cei condamnaţi la moarte dorm adînc în ajunul execuţiei. Deşi el pornise încă pe lumină, cînd oamenii nervoşi se simt întotdeauna mai curajoşi (maiorul, ruda lui Virghinski, înceta chiar să creadă în Dumnezeu de cum se lumina de ziuă), sînt sigur că niciodată pînă atunci el n-a fost în stare să se gîndească fără groază închipuindu-se singur pe şosea într-o asemenea stare. Bineînţeles, o anumită desperare din capul lui atenua probabil într-o măsură oarecare, mai ales la început, ascuţimea acelei senzaţii groaznice de

singurătate subită, în care el se pomeni brusc, din momentul cînd părăsi pe Stasie * şi locul călduţ cu care se obişnuise în acest răstimp de douăzeci de ani. Dar independent de asta, şi avînd chiar deplina conştiinţă a tuturor grozăviilor care îl aşteaptă, el tot ar fi ieşit pe acest drum şi l-ar fi urmat! Exista în toate acestea ceva magnific şi care îl entuziasma, în ciuda oricăror alte consideraţii. O, ar fi putut accepta condiţiile admirabile ale Varvarei Petrovna şi să rămînă sub oblăduirea ei *comme un vulgaire* ** parazit! Dar el nu acceptase pomana şi refuzase să rămînă. Şi iată-l, părăsind-o el însuşi, ridicînd „steagul marii idei" şi pornind la moarte pe drumul larg în numele acestui steag! Desigur acesta era sentimentul pe care îl încerca atunci; şi tocmai aşa îşi închipuia el isprava sa.

Mi-am pus de multe ori şi o altă întrebare: ce anume îl făcea să fugă, adică să alerge literalmente cu picioarele, în loc să plece cu vreun vehicul? La început îmi explicai acest lucru printr-o totală lipsă de spirit practic dovedit în cei cincizeci de ani ai săi şi printr-o deviere fantezistă a ideilor sub influenţa unui sentiment puternic. Mi se părea că gîndul la un mijloc de transport (chiar şi cu clopoţei) i se înfăţişa prea banal şi prozaic; şi dimpotrivă, peregrinajul, fie chiar şi cu umbrela în mînă, apărea mult mai de efect şi cu o nuanţă de iubire răzbunătoare. Astăzi însă, cînd totul s-a terminat, sînt dispus să cred că lucrurile se petrecuseră atunci mult mai simplu: în primul rînd, se temuse să angajeze cai, pentru că Varvara Petrovna putea să afle şi să-l reţină cu forţa, ceea ce dumneaei ar fi făcut-o negreşit, iar el cu siguranţă s-ar fi supus şi atunci — adio *marii idei*, pentru totdeauna. În al doilea rînd, ca să angajeze un mijloc de transport, trebuia cel puţin să ştie încotro pleacă. Dar tocmai acest lucru, de a şti încotro pleacă, constituia principala lui suferinţă în acel moment: n-ar fi fost în stare să fixeze şi să indice locul unde pleacă. Pentru că, în momentul în care s-ar fi decis pentru un anumit oraş, chiar din clipa aceea toată întreprinderea lui ar fi devenit în ochii săi şi absurdă şi imposibilă; o presimţea prea bine. Ce avea să facă într-un asemenea oraş şi

* Nastasia.

** Ca un vulgar. (Fr.)

de ce neapărat acolo și nu în alt loc? Să-l caute pe *ce marchand?* * Dar pe care *marchand?* Și aci se ivea această a doua și cea mai înspăimîntătoare întrebare. De fapt, nu exista pentru el nimic mai înspăimîntător decît acest *marchand,* pe care el pornise cu atîta hotărîre să-l caute și de care se temea cel mai mult să-l găsească în realitate. Nu, decît așa, era preferabil, pur și simplu drumul cel mare; să iasă pur și simplu pe acest drum și să meargă fără a se mai gîndi la nimic, cît timp se va putea să nu se mai gîndească. Drumul cel mare e ceva lung, lung, al cărui capăt nu se vede, ca o viață de om, ca o visare omenească. Marele Drum e o idee; dar un vehicul angajat, ce idee poate întruchipa? Un vehicul angajat înseamnă sfîrșitul ideii... *Vive la grande route* **, iar încolo — ce-o da Domnul.

După întîlnirea neașteptată și uluitoare cu Liza, pe care v-am relatat-o, el porni înainte într-o uitare de sine și mai desprinsă de lumea reală. Drumul de șleau trecea cam la o jumătate de verstă distanță de Skvoreșniki și — lucru ciudat — el nici nu băgă de seamă cum păși pe el. Ca să judece temeinic sau cel puțin să-și dea seama cu ceva mai multă luciditate era peste puterile lui în clipele acelea, un lucru insuportabil. Ploaia măruntă ba înceta, ba începea iar să cearnă; dar el nu observa nici ploaia. Nu-și dădu seama nici cum își aruncă sacul peste umăr și nici cum îi veni astfel mai ușor să meargă. Parcursese probabil în starea aceasta un kilometru sau unul și jumătate, cînd se opri brusc și privi în jurul său. Drumul umblat, negru și desfundat de urmele roților se întindea înaintea lui ca un fir fără capăt, mărginit de un șir de sălcii albe; la dreapta, întinderi pustii, ogoare de mult cosite la stînga, niște tufe, iar dincolo de ele o pădurice. Iar în față, în depărtare, linia abia perceptibilă a căii ferate care o lua pieziș, și fumul unui tren; dar nu se mai auzea nici un zgomot. Stepan Trofimovici se simți cam speriat, dar numai pentru o clipă. Suspinînd fără nici un gînd el își lăsă sacul lîngă o tufă și se așeză să se odihnească. Făcînd mișcarea de a se așeza, simți fiorii unei febre și se înfășură în pled; observînd totodată că plouă, desfăcu umbrela. Rămase așa destul de mult, ținînd tare mînerul umbrelei. Tot

* Acel negustor? (Fr.)
** Trăiască drumul mare. (Fr.)

felul de chipuri se perindară într-un alai febril în fața ochilor, succedîndu-i-se cu repeziciune în creier. „Lise, Lise, gîndea el, împreună cu Maurice... ce oameni ciudați... dar ce incendiu ciudat a fost acolo și despre ce asasinați vorbeau ei?... Cred că Stasie n-a apucat să afle încă nimic și așteaptă să mă scol la cafea... La joc de cărți? Am pierdut eu oameni la joc de cărți? Hm... la noi în Rusia, pe timpul așa-zisului sistem de iobăgie... o, Doamne, dar Fedka?"

Tresări brusc și se uită în jurul său: „Nu cumva prin tufișurile astea stă ascuns acest Fedka; se zice că are o întreagă bandă de tîlhari de drumul mare! O, Doamne, atunci eu... atunci îi voi spune tot adevărul, că sînt vinovat... și că am suferit *zece ani* gîndindu-mă la el, mai mult decît el acolo la oaste, și... îi voi da portmoneul. Hm, *j'ai en tout quarante roubles; il prendra les roubles et il me tuera tout de même.*" *

De frică, nu se știe pentru ce, își închise umbrela punînd-o alături. Departe, dinspre oraș, apăru o căruță; el se uită cu neliniște într-acolo: „*Grâce à Dieu*** e o căruță și merge la pas; nu poate fi ceva primejdios. Niște căluți obosiți cum se văd pe aici peste tot... De atîtea ori am pus problema rasei... deși, mi se pare, că Piotr Ilici a fost acela care spunea la club despre rasă, iar eu atunci i-am luat potul, *et puis* *** dar ce văd acolo în spate... mi se pare că este și o femeie în căruță. O țărancă și un țăran, *cela commence à être rassurant* ****. Femeia în spate, iar mujicul în față, *c'est très rassurant* *****. În spatele căruței e legată de coarne o vacă, *c'est rassurant au plus haut degré.*" ******

Căruța ajunsese în dreptul lui, o căruță țărănească, destul de mare și solid făcută. Femeia ședea pe un sac plin, bine îndesat, iar țăranul pe loitră, cu picioarele atîrnate în partea drumului dinspre Stepan Trofimovici. În spatele căruței, într-adevăr, era legată de coarne o vacă roșcată. Țăranul și femeia se uitau cu ochii holbați la Stepan Trofimovici, care se holba și el la ei. După ce căruța se depărtă vreo douăzeci de

* Am în total patruzeci de ruble, îmi va lua rublele și totuși mă va omorî. (Fr.)

** Slavă Domnului. (Fr.)

*** Și apoi. (Fr.)

**** Începe să mă liniștească. (Fr.)

***** E foarte liniștitor. (Fr.)

****** E liniștitor în cel mai înalt grad. (Fr.)

pași, el se ridică brusc și porni grăbit s-o ajungă. În apropierea unei căruțe i se păru, firește, că se simte mai liniștit, dar ajungînd-o uită imediat de toate și se afundă iarăși în crîmpeiele sale de gînduri și închipuiri. Pășea astfel și nu bănuia, desigur, că pentru țăran și femeia din căruță în clipa aceea prezenta obiectul cel mai curios și enigmatic din cîte ar fi putut întîlni pe acest drum.

— Dacă-mi este îngăduit, din ce tagmă sînteți ? n-o răbdă inima să nu întrebe pe femeie, cînd Stepan Trofimovici, la un moment dat, o privi distrat.

Femeia era de vreo douăzeci și șapte ani, voinică, cu fața rumenă, avea sprîncenele negre și buzele roșii, surîzătoare, care lăsau să se vadă un șir de dinți albi și frumoși.

— Pe... pe mine mă întrebi ? murmură cu o mirare tristă Stepan Trofimovici.

— Din cea negustorească, pesemne, zise cu siguranță țăranul.

Era un țăran înalt și vînjos, cu o față lată și destul de isteață și cu o barbă roșcată impunătoare.

— Nu, nu sînt negustor, eu... eu... *moi c'est autre chose* *, se eschivă Stepan Trofimovici și pentru orice eventualitate rămase ceva mai în urma căruței mergînd acum în dreptul vacii.

— Dintre domni, va să zică, hotărî țăranul, auzind cuvinte nerusești și îndemnă căluțul.

— Ne miram de dumneata, ca și cum ai fi pornit la plimbare ? nu-și stăpîni curiozitatea femeia.

— De... de mine vorbiți ?

— Uneori trec pe aici străini cu trenul... nu prea seamănă cu cele obișnuite prin partea locului cizmele dumneavoastră...

— Cizme militare, strecură grav și cu aer competent țăranul.

— Nu, nu că aș fi militar, eu...

„Ce muiere curioasă, își zise înciudat Stepan Trofimovici, și cum mă examinează... *Mais enfin...* ** Într-un cuvînt, pare cam ciudat, ca și cum aș avea vreo vină față de ei, și de fapt nu sînt vinovat cu nimic față de ei."

Femeia schimbă cîteva vorbe în șoaptă cu țăranul.

* Eu sînt cu totul altceva. (Fr.)
** Dar în sfîrșit. (Fr.)

— Dacă nu vă este cu supărare, am putea să vă luăm în căruţă, numai dacă vă face plăcere.

Stepan Trofimovici se dumeri brusc.

— Da, da, prieteni, cu multă plăcere, pentru că mă simt tare obosit, dar cum să mă urc ?

„Ciudat, gîndi el, de atîta timp merg alături de vaca aceasta şi nu mi-a venit în gînd să cer să mă ia cu ei... «Viaţa aceasta reală» îţi oferă nişte aspecte foarte caracteristice..."

Totuşi ţăranul nu opri calul.

— Dar unde mergeţi ? se informă el cu oarecare suspiciune.

Stepan Trofimovici nu înţelese dintr-o dată.

— La Hatovo, pesemne.

— La Hatovo ? Nu, nu chiar la Hatovo... şi nici nu prea cunosc ; deşi am auzit parcă.

— Satul Hatovo, un sat, e la nouă kilometri distanţă de aici.

— Sat ? *C'est charmant* *, într-adevăr am auzit parcă...

Stepan Trofimovici mergea acum ţinîndu-se de căruţă, dar ţăranul nu-l pofti să urce. Un gînd genial îi trecu prin minte :

— Vă închipuiţi poate că eu... am acte şi sînt profesor, adică, dacă doriţi, învăţător... dar din cei superiori. Un dascăl superior. *Oui, c'est comme ça qu'on peut traduire.* ** Aş fi vrut să mă luaţi în căruţă, şi vă cumpăr... vă cumpăr pentru asta o jumătate de rachiu.

— Cincizeci de copeici, domnule, drumul e greu.

— Altfel ar fi nedrept, strecură şi femeia.

— Cincizeci ? Bine, fie cincizeci. *C'est encore mieux, j'ai en tout quarante roubles, mais..* ***

Ţăranul opri şi Stepan Trofimovici, cu ajutorul celorlalţi, fu urcat şi aşezat în căruţă alături de femeie, pe sac. Iureşul de gînduri nu-l părăsea. Uneori îşi dădea seama şi el că este îngrozitor de distrat şi gîndeşte cu totul altceva decît trebuie, şi părea foarte mirat. Conştiinţa slăbiciunii bolnăvicioase a creierului său îi devenea uneori foarte apăsătoare şi chiar jignitoare.

* Admirabil. (Fr.)

** Da, aşa se poate traduce. (Fr.)

*** Cu atît mai bine, n-am decît patruzeci de ruble în total, dar... (Fr.)

— Asta... cum vine, adică, vaca din spate? întrebă el deodată pe femeie.

— Vai, domnule, parcă n-ai mai văzut niciodată o vacă, rîse femeia.

— Am cumpărat-o în oraș, interveni țăranul, vitele noastre în primăvara asta au murit toate; molimă. Toate împrejurimile au pățit la fel, nici jumătate cîte erau n-au rămas, îți vine să urli.

Și iar îndemnă calul înglodat în noroi.

— Da, lucruri d-astea se întîmplă la noi în Rusia... și în general, noi, rușii... mă rog, se întîmplă, nu-și mai isprăvi gîndul Stepan Trofimovici.

— Dacă sînteți învățător, ce căutați la Hatovo, sau mergeți mai departe?

— Eu... nu că aș merge mai departe... *c'est a dire* *, la un negustor.

— La Spasov, va să zică?

— Da, da, la Spasov. De altfel mi-e totuna.

— Dacă mergeți la Spasov și ați pornit pe jos, în cizmulițele dumneavoastră, ar însemna să mergeți o săptămînă încheiată, rîse femeia.

— Așa-i, așa-i, de altfel îmi este egal, *mes amis,* ** îmi este egal, reteză nerăbdător Stepan Trofimovici.

„Ce lume curioasă; femeia vorbește mai curățel decît el, și observ că de la nouăsprezece februarie încoace s-a cam îmbunătățit și stilul lor, și... ce-i interesează, merg la Spasov sau nu merg la Spasov? Voi plăti doar pentru că m-au luat, de ce nu mă lasă în pace?"

— Dacă mergeți la Spasov, trebuie să luați vaporul, nu se lăsa țăranul.

— Așa este, se alătură și femeia cu însuflețire, pentru că dacă e să mergi cu căruța de-a lungul malului, faci un ocol de vreo treizeci de verste.

— Ba și patruzeci.

— Iar mîine exact la ora două la Ustievo aveți un vapor, întări femeia.

Dar Stepan Trofimovici tăcu îndărătnic. Tăcură și cei doi. Țăranul își îndemna căluțul; femeia din cînd în cînd schimba

* Adică. (Fr.)

** Prieteni. (Fr.)

cu el observații scurte. Stepan Trofimovici ațipi. Se miră grozav cînd femeia îl trase rîzînd de mînecă și se văzu într-un sat destul de mare, în fața intrării într-o casă cu trei ferestre.

— Ați ațipit, domnule?

— Ce este? Unde sînt? Ah, da! Îmi e totuna, suspină Stepan Trofimovici și coborî din căruță.

Privi trist în jurul său; priveliștea acestei așezări sătești i se păru foarte ciudată și îngrozitor de străină.

— Uitai să-ți dau cele cincizeci de copeici! se adresă el țăranului cu un gest excesiv de grăbit; părea că regretă că va trebui să se despartă de ei.

— În casă ne vom socoti, poftim intrați, îl invită țăranul.

— Ne vom simți bine, îl încurajă femeia.

Stepan Trofimovici păși pe scările șubrede ale pridvorului.

„Dar cum e posibil așa ceva", șopti el cuprins de o nedumerire profundă și cu un aer speriat, dar intră în casă. *„Elle l'a voulu"* *, i se înfipse ceva în inimă, și dintr-o dată uită totul, chiar și faptul că intrase în casă.

Era o casă țărănească luminoasă, destul de curată, cu trei ferestre și două camere; nu semăna cu un han, ci cu o casă de musafiri, în care în puterea unei vechi deprinderi se opreau unii trecători cunoscuți. Stepan Trofimovici, fără nici o jenă, trecu în colțul din față, zis de onoare, uitînd să dea bună ziua, se așeză și căzu pe gînduri. Între timp o senzație plăcută de căldură, după trei ore de drum în aer umed, îi cuprinse tot corpul. Pînă și fiorii, care îi treceau din cînd în cînd pe spate, cum se întîmplă întotdeauna într-o stare febrilă, dar mai ales la oamenii nervoși, la trecerea bruscă de la frig la cald, i se părură deodată ciudat de plăcuți. Ridică fruntea și un miros plăcut de blinele fierbinți, pe care le pregătea la cuptor gospodina, îi gîdilă nările. Cu un zîmbet copilăros pe față, el se întinse spre gospodină și bîigui:

— Ce sînt astea? Blinele? *Mais... c'est charmant.* **

— Nu doriți și dumneavoastră, domnule? îi oferi imediat politicos gospodina.

— Doresc, sigur că doresc, și... v-aș ruga și ceai, se învioră Stepan Trofimovici.

* Ea a vrut-o. (Fr.)

** Dar... e admirabil. (Fr.)

— Să pun samovarul? Cu multă plăcere din partea noastră.

Pe o farfurie mare cu niște modele mari albastre apărură blinelele, cunoscutele blinele țărănești, subțiri, din făină de grîu și hrișcă amestecate, stropite cu unt de vacă proaspăt și fierbinte, niște blinele foarte gustoase. Stepan Trofimovici gustă cu plăcere.

— Ce grase și gustoase! Și dacă s-ar putea *un doigt d'eau de vie.* *

— Doriți cumva puțină votcă, domnule?

— Da, da, puțină, *un tout petit rien.* **

— De cinci copeici, va să zică?

— De cinci, de cinci, de cinci, de cinci, *un tout petit rien,* repetă cu un zîmbet fericit Stepan Trofimovici.

Rugați-l pe un om simplu să facă ceva pentru dumneavoastră și el vă servește, dacă poate și vrea, cu multă rîvnă și plăcere; dar cereți-i să aducă rachiu și atunci ospitalitatea lui calmă și obișnuită se transformă brusc într-o grijă prevenitoare grăbită și fericită, aproape pioasă față de dumneavoastră. Cel care pleacă să aducă votcă, deși veți bea numai dumneavoastră, și nu el, lucru pe care-l știe de altfel singur, participă și el personal într-o măsură oarecare la plăcerea ce vă așteaptă... Nu trecură nici trei-patru minute (cîrciuma era la doi pași) și în fața lui Stepan Trofimovici apăru pe masă un șip și un pahar mare de sticlă verzuie.

— Și tot rachiul acesta este pentru mine? se miră el nespus; am avut totdeauna rachiu la masă, dar n-am știut că atîta rachiu se dă pentru cinci copeici.

Umplu un pahar, se sculă în picioare și cu un aer oarecum ceremonios traversă camera pînă în colțul opus, unde se instalase însoțitoarea lui de drum, femeia cu sprîncenele negre, care-l plictisise atît de mult cu întrebările ei. Femeia se rușină și încercă să refuze, dar rostind tot ce se cuvenea după ritual, în cele din urmă se ridică în picioare, bău cu decență, în trei sorbituri, cum beau femeile, și exprimînd pe fața ei o suferință extraordinară restitui paharul făcînd o plecăciune în fața lui Stepan Trofimovici. Cu același aer grav el îi răs-

* Un pic de votcă. (Fr.)
** Un picuț. (Fr.)

punse tot printr-o plecăciune şi se întoarse la masă plin de mîndrie.

Toate acestea se petrecură la el ca dintr-o inspiraţie subită : nici el cu o secundă înainte nu ştia că se va apuca s-o trateze pe femeie.

„Mă pricep de minune, dar absolut de minune să stau de vorbă cu oamenii din popor, şi le-am spus-o întotdeauna", gîndi el cu satisfacţie, turnîndu-şi restul de rachiu din şip ; cu toate că paharul nu se umplu, băutura îl învioră, ba i se urcă şi puţin la cap.

„Je suis malade tout a fait, mais ce n'est pas trop mauvais d'être malade." *

— Nu doriţi să achiziţionaţi un exemplar ? se auzi lîngă el un glas blînd de femeie.

Îşi ridică privirea şi spre surprinderea lui văzu în faţa sa o doamnă — *une dame et elle en avait l'air***, de cam peste treizeci de ani, foarte modestă la înfăţişare, îmbrăcată orăşeneşte, cu rochie de culoare închisă şi cu un şal mare cenuşiu pe umeri. Chipul ei radia de bunătate şi-i plăcu imediat lui Stepan Trofimovici. Chiar atunci ea intrase în casă, şi se oprise lîngă locul pe care se aşezase între timp Stepan Trofimovici. Observase că avea cu ea o servietă, băgase bine de seamă acest lucru, în momentul cînd intrase. O examină cu multă curiozitate şi văzu că mai avea şi un sac de muşama de mărime mijlocie. Din sacul acesta ea scoase două cărţi frumos legate cu semnul crucii imprimat pe copertă şi le oferi lui Stepan Trofimovici.

— Eh... *Mais je crois que c'est l'Evangile* *** ; cu multă plăcere... Aşa, acum înţeleg... *Vous êtes ce qu'on appelle* **** colportoare de cărţi ; am citit de mai multe ori... Cincizeci de copeici ?

— Cîte treizeci şi cinci copeici, răspunse vînzătoarea.

— Cu cea mai mare plăcere. *Je n'ai rien contre l'Evangile, et...* ***** De mult voiam să recitesc...

Îi trecu prin minte în acel moment că nu mai citise Evanghelia cel puţin de treizeci de ani şi numai cu vreo şapte ani

* Sînt bolnav de tot, dar nu e chiar aşa de rău să fii bolnav. (Fr.)
** Arăta întocmai ca o doamnă. (Fr.)
*** Mi se pare că este Evanghelia. (Fr.)
**** Sînteţi ceea ce se numeşte. (Fr.)
***** N-am nimic împotriva Evangheliei şi... (Fr.)

în urmă își mai reamintise cîte ceva de acolo, și numai citind cartea lui Renan *Vie de Jésus.* * Întrucît nu avea bani mărunți, își scoase cele patru bancnote de cîte zece ruble — tot ce avea. Gazda se oferi să schimbe și abia atunci el băgă de seamă că în odaie se adunase destul de multă lume, că toți aceștia îl observă de mult și se pare că discută despre dînsul. Mai vorbeau și despre incendiul din oraș, mai ales stăpînul căruței cu vaca, fiindcă chiar atunci se întorsese din oraș. Se vorbea despre faptul că focul fusese pus de cineva, despre muncitorii de la fabrica Șpigulin.

„Ca să vezi, tot drumul a vorbit vrute și nevrute, dar despre incendiu nu mi-a spus nimic", gîndi deodată Stepan Trofimovici.

— Tăicuțule, Stepan Trofimovici, dumneavoastră sînteți? Nici n-aș fi crezut!... Nu mă recunoașteți? strigă un om destul de în vîrstă, cu înfățișarea de om de curte de altădată, cu barba rasă și îmbrăcat într-o manta cu guler mare pînă la umeri.

Stepan Trofimovici se sperie auzindu-și numele.

— Scuză-mă, bîigui el, nu-mi aduc aminte cine ești...

— Ați uitat! Sînt doar Anisim, Anisim Ivanov. Am fost în serviciul răposatului boier Gaganov și v-am văzut de atîtea ori împreună cu Varvara Petrovna la răposata Avdotia Sergheevna. Vă aduceam din partea dumneaei cărți și bomboane sosite din Petersburg, de două ori v-am adus...

— Așa, acum îmi aduc aminte, Anisim, zîmbi Stepan Trofimovici. Locuiești aici?

— Aproape de Spasov, la mănăstirea V., în posadă la Marfa Sergheevna, sora Avdotiei Sergheevna, poate că mai țineți minte, și-a frînt piciorul cînd a sărit din caleașcă, pleca la bal. Acum locuiește în preajma mănăstirii și eu sînt în serviciul dumneaei, m-am oprit aici în drum spre ai mei din gubernie, mă duc să-i văd...

— Așa, așa.

— Tare m-am bucurat cînd v-am văzut, ați fost totdeauna bun față de mine, zîmbea entuziasmat Anisim. Dar încotro ați pornit, boierule, așa singur-singurel... Niciodată, mi se pare, nu plecați singur?

Stepan Trofimovici îl privi speriat.

* Viața lui Isus. (Fr.)

— Nu cumva la noi, la Spasov?

— Da, merg la Spasov. *Il me semble que tout le monde va à Spassof...* *

— Te pomenești că mergeți la Feodor Matveevici? Se va bucura mult. Vă purta respect încă de pe atunci; chiar și astăzi își aduce aminte deseori...

— Da, da și la Feodor Matveevici.

— Așa, așa. Tare s-au mirat țăranii de aici, cică ați pornit pe șosea pe jos. Niște proști.

— Eu... să vezi... eu, știi, Anisim, am pus rămășag, cum fac englezii, că voi ajunge pe jos, și...

Broboane de sudoare îi apărură pe frunte și pe tîmple.

— Așa, așa... îl asculta cu o curiozitate nemiloasă Anisim.

Dar Stepan Trofimovici nu mai era în stare să reziste mai departe. Se simți atît de rușinat, încît hotărî să se ridice și să iasă din izbă. Dar tocmai atunci aduseră samovarul și imediat după aceea se întoarse și colportoarea de cărți sfinte. Cu gestul omului care caută salvarea, se întoarse el către dînsa oferindu-i ceai. Anisim trebui să se retragă.

Într-adevăr, printre țărani plutea o mare nedumerire: „Ce fel de om este ăsta? A fost găsit mergînd singur pe drum, zice că e dascăl, îmbrăcat în haine europenești, iar la judecată e ca un copilaș, răspunde anapoda. Ca și cum ar fi fugit de cineva, ba are și bani!" Le trecea prin cap să anunțe autoritățile — „mai ales că în oraș nu prea e liniște". Dar Anisim izbuti să-i potolească într-o clipă. Ieșind în tindă, el povesti celor care voiră să-l asculte că Stepan Trofimovici nu că ar fi un învățător, ci „un mare învățat care se îndeletnicește cu științe înalte, este un moșier din partea locului și stă de mai bine de douăzeci de ani la cucoana generalului plin Stavroghin, că e socotit drept omul cel mai de seamă din casă, și că în oraș se bucură de mare cinstire. La clubul dvorenilor pierdea la cărți într-o singură seară cîte douăzeci și cinci și chiar o sută de ruble, că are gradul de consilier, egal cu gradul de locotenent-colonel, cu un singur grad mai mic decît un colonel plin. Iar faptul că are bani nu-i de loc de mirare, întrucît poate avea prin generăleasa plină Stavroghina bani nenumărați" etc. etc.

* Am impresia că toată lumea merge la Spasov... (Fr.)

„*Mais c'est une dame, et très comme il faut*"*, răsufla Stepan Trofimovici de atacul lui Anisim, examinînd cu o curiozitate plăcută pe vecina sa, colportoarea de cărți sfinte, care își bea ceaiul din farfurioară, de altfel, și luînd în gură zahărul fărîmat în bucățele. „*Ce petit morceau de sucre ce n'est rien...* ** Chipul ei degajează o anumită distincție și independență și în același timp multă blîndețe. *Le comme il faut tout pur* ***, dar întrucîtva în alt gen."

Curînd află de la dînsa că se numește Sofia Matveevna Ulitina și locuiește de fapt la K.; are acolo o soră văduvă din tagma tîrgoveților; că și ea este văduvă, iar soțul ei, cu gradul de sublocotenent ridicat din plutonier-major, a fost ucis la Sevastopol.

— Dar sînteți atît de tînără, *vous n'avez pas trente ans...* ****

— Treizeci și patru, zîmbi Sofia Matveevna.

— Văd că înțelegeți și franțuzește?

— Puțin; am stat vreo patru ani într-o casă de oameni intelectuali și am mai prins ceva de la copii.

Povesti apoi că, rămînînd văduvă la vîrsta de optsprezece ani, a stat un timp la Sevastopol „ca soră de caritate", după aceea s-a mutat prin diferite alte locuri, iar acum umblă vînzînd Evanghelia.

Mais, mon Dieu *****, nu cumva tocmai dumneavoastră vi s-a întîmplat în oraș istoria aceea cam ciudată, chiar foarte ciudată?

Ea se roși la față; într-adevăr despre ea era vorba.

— *Ces vauriens, ces malheureux!...* ****** începu el cu glasul tremurînd de indignare; o amintire dureroasă și oribilă renăscu în inima lui. Pentru un minut el păru că rămăsese fără să mai știe de sine.

„Ce e asta, iar a plecat? se agită el observînd că femeia dispăruse de lîngă dînsul. Pleacă mereu și e preocupată de

* Dar e o doamnă, și încă foarte bine. (Fr.)
** Bucățica aceasta de zahăr... dar nu contează. (Fr.)
*** Cu adevărat foarte bine. (Fr.)
**** N-aveți treizeci de ani. (Fr.)
***** Dar, Dumnezeule. (Fr.)
****** Acești neisprăviți, acești nenorociți!... (Fr.)

ceva; observ chiar că pare îngrijorată... *Bah, je deviens egoiste.*" *

Își înălță ochii și iar îl văzu pe Anisim, dar de data aceasta într-o ambianță cu totul amenințătoare. Izba întreagă era plină de țărani pe care îi adusese probabil Anisim. Era de față și stăpînul casei, și țăranul cu vaca, alți doi țărani (care se dovediră apoi că sînt cărăuși), încă un omuleț aproape beat de tot, îmbrăcat țărănește, dar ras și cu înfățișarea de tîrgoveț bețiv și care vorbea cel mai mult. Cu toții discutau despre el, Stepan Trofimovici. Țăranul cu vaca știa una și bună, că mergînd pe mal e de făcut un ocol de vreo patruzeci de verste și că e mai bine să plece neapărat cu vamporul. Tîrgovețul beat și stăpînul casei susțineau cu foc că nu e bine așa.

— Pentru că, măi frățioare, pentru dumnealui sigur că pe vampor e mult mai scurt drumul dacă trece lacul; asta așa este; dar vamporul, se știe, poate că nici nu vine.

— Vine, vine, o săptămînă încă mai umblă, susținea cu multă tărie Anisim.

— Așa este, trebuie să vină! Da nu vine regulat, pentru că e vremea tîrzie, la Ustievo uneori lumea așteaptă cîte trei zile.

— Mîine vine sigur, la ora două o să fie aici. Pînă-n seară ajungeți la Spasov, domnule, stăruia cu multă pasiune Anisim.

— *Mais qu'est ce qu'il a cet homme* **, tremura Stepan Trofimovici așteptînd cu frică să i se decidă soarta.

Păși înainte și cărăușii, începînd să se tocmească; cereau pînă la Ustievo trei ruble. Ceilalți strigau că nu este mult, că așa e prețul, și că toată vara pînă la Ustievo li se plătea cărăușilor acest preț.

— Dar... și aici e bine... Nu vreau să plec, încercă să se opună Stepan Trofimovici.

— Ba e foarte bine, boierule, aveți dreptate, la Spasov la noi e foarte bine acum, și Feodor Matveevici se va bucura mult.

— *Mon Dieu, mes amis* ***, toate astea mi se par atît de neașteptate.

* O, devin egoist! (Fr.)
** Dar ce are omul ăsta. (Fr.)
*** Doamne, prieteni. (Fr.)

În sfîrşit se reîntoarse Sofia Matveevna. Dar se aşeză pe bancă, foarte tristă şi deprimată.

— N-am noroc să ajung la Spasov, zise ea gazdei.

— Cum, şi dumneavoastră mergeţi la Spasov ? se învioră Stepan Trofimovici.

Reieşi că o moşiereasă, Nadejda Egorovna Svetliţîna, îi spusese s-o aştepte la Hatovo promiţînd s-o ducă pînă la Spasov, dar n-a mai venit.

— Ce mă fac eu acum ? repeta mereu Sofia Matveevna.

— *Mais, ma chère et nouvelle amie* *, aş putea să vă duc eu, în locul moşieresei, în satul acela, cum îi zice, pentru care am angajat o căruţă. Şi atunci mîine, chiar mîine pornim împreună la Spasov.

— Dar dumneavoastră mergeţi tot la Spasov ?

— *Mais que faire, et je suis enchanté !* ** Vă voi lua cu dragă inimă pînă acolo ; uite, dumnealor vor să mă ducă, şi i-am angajat... pe care din voi l-am angajat ? se umplu brusc Stepan Trofimovici de dorinţa de a pleca la Spasov.

Peste un sfert de oră ei se aşezau într-o brişcă cu coviltir ; Stepan Trofimovici foarte voios şi mulţumit, iar Sofia Matveevna cu sacul ei şi cu un zîmbet recunoscător, lîngă el. Anisim îi ajută să se urce.

— Drum bun, boierule, se agita el cu multă rîvnă în jurul briştei, nici nu ştiţi ce bucuroşi vor fi acolo de venirea dumneavoastră.

— Adio, adio, dragul meu, adio.

— Să mergeţi, boierule, la Feodor Matveici...

— Da, dragă prietene, da... la Feodor Petrovici... Aşadar, adio.

II

— Vedeţi, dragă prietenă, îmi daţi voie să mă consider prietenul dumneavoastră, *n'est-ce pas ?* *** începu grăbit Stepan Trofimovici, de cum brişca se puse în mişcare. Să vedeţi,

* Dar, draga şi noua mea prietenă. (Fr.)

** Dar ce să fac, şi sînt încîntat ! (Fr.)

*** Nu-i aşa ? (Fr.)

eu... *J'aime le peuple, c'est indispensable, mais il me semble que je ne l'avais jamais vu de près. Stasie... cela va sans dire qu'elle est aussi du peuple... mais le vrai peuple* *, adică adevăratul popor, cel de pe drumul mare, mi se pare că n-are altă treabă decît să ştie încotro merg... Dar să lăsăm nemulţumirile deoparte. Mi se pare că o iau cam razna, dar numai pentru că mă grăbesc.

— Mi se pare că nu vă simţiţi bine, îl privi scrutător, dar cu respect, Sofia Matveevna.

— Nu, nu, n-am decît să mă înfăşor mai bine; şi în general suflă un vînt cam rece, chiar foarte rece, dar să uităm asta. De fapt, eu altceva am vrut să spun. *Chère et incomparable amie***, mi se pare că sînt aproape fericit şi de vină sînteţi dumneavoastră. Mie nu-mi convine să fiu fericit, pentru că sînt gata imediat să-mi iert toţi duşmanii...

— Dar de ce, e chiar foarte bine.

— Nu totdeauna, *chère innocente. L'Evangile.. royes vous, desormais nous le prêcherons ensemble* ***, şi voi porni cu plăcere să vînd frumoasele dumneavoastră cărţulii. Da, simt că aceasta ar fi o idee, *quelque chose de très nouveau dans ce genre.* **** Poporul este religios, *c'est admis* *****, dar el nu cunoaşte încă Evanghelia. Le voi face expuneri... Printr-o expunere orală se pot îndrepta unele erori din această remarcabilă carte, faţă de care eu, bineînţeles, sînt gata să am tot respectul. Voi fi de folos şi pe drumul mare. Întotdeauna am fost de folos, întotdeauna le-am spus *lor* acest lucru *et à cette chère ingrate...* ****** O, să-i iertăm, să-i iertăm, înainte de toate să-i iertăm pe toţi şi întotdeauna... să sperăm că ni se va ierta şi nouă. Da, pentru că toţi şi fiecare sîntem vinovaţi unul faţă de celălalt. Toţi sîntem vinovaţi !...

— Ceea ce aţi binevoit a spune este foarte, foarte bine spus.

* Iubesc poporul, aşa trebuie, dar mi se pare că nu l-am văzut niciodată mai îndeaproape. Nastasia... bineînţeles, e tot din popor... dar poporul adevărat. (Fr.)

** Scumpă şi incomparabilă prietenă. (Fr.)

*** Dragă inocentă. Evanghelia... să ştiţi, de aci încolo o vom propovădui împreună. (Fr.)

**** Ceva cu totul nou în genul acesta. (Fr.)

***** E un fapt cunoscut. (Fr.)

****** Şi acestei scumpe, nerecunoscătoare... (Fr.)

— Da, da... Simt că vorbesc foarte bine. Le voi vorbi foarte bine ; dar ce am vrut eu să spun, ceva foarte important ? Mereu mă încurc şi uit... Îmi dai voie să nu mă despart de dumneata ? Simt că privirea dumitale şi... mă surprinde chiar maniera dumitale : eşti simplă, îţi răstorni ceaşca cu fundul în sus pe farfurioară... cu această bucăţică oribilă de zahăr ; dar ai ceva adorabil, şi văd după trăsăturile dumitale... o, nu te roşi şi nu te feri de mine ca bărbat. *Chère et incomparable, pour moi une femme c'est tout.* * Nu pot să trăiesc fără o femeie lîngă mine, dar numai atît, să fie lîngă mine... M-am încurcat groaznic, groaznic... nu sînt în stare să-mi aduc aminte ce am vrut să spun. O, e fericit acela căruia Dumnezeu mereu îi scoate în cale femeia, şi... şi eu cred că sînt întrucîtva şi entuziasmat. Şi pe drumul cel mare există o mare idee ! Iată, iată ce am vrut să spun despre această idee, acum mi-am adus aminte, mereu îmi scapă. Dar de ce ne poartă mai departe ? Acolo era atît de bine, iar acum *cela devient trop froid. A propos, j'ai en tout quarante roubles et voilà cet argent* **, ia-i, ia-i, eu nu mă pricep, îi voi pierde şi mi-i vor lua, şi... Mi se pare că mi-e somn ; mi se învîrte capul. Aşa, se învîrte, se învîrte, se învîrte... O, ce bună eşti, cu ce mă înveleşti ?

— Aveţi probabil friguri, şi v-am învelit cu pătura mea, în ce priveşte însă banii, eu...

— O, pentru numele lui Dumnezeu, *n'en parlons plus, parce que cela me fait mal* ***, o, cît de bună eşti !

Încetă brusc să vorbească şi aproape imediat adormi, cuprins de un somn neliniştit, cu fiori de febră. Drumul de ţară pe care străbătură cele şaptesprezece verste nu era de loc neted şi trăsura îi zdruncina groaznic. Stepan Trofimovici se trezea des, îşi ridica repede capul de pe pernuţa pe care i-o vîrîse sub cap Sofia Matveevna, o prindea de mînă şi întreba : „Eşti aici ?“, ca şi cum se temea ca dînsa să nu-l părăsească. O asigura că i se arătase în vis o falcă deschisă cu dinţi oribili şi că asta îl dezgusta. Sofia Matveevna se îngrijora tot mai mult de starea lui.

* Scumpă şi incomparabilă, pentru mine o femeie este totul. (Fr.)

** Se face prea frig. De altfel, n-am decît patruzeci de ruble, şi iată aceşti bani. (Fr.)

*** Să nu mai vorbim despre asta pentru că îmi face rău. (Fr.)

Cărăuşii se opriră în faţa unei izbe mari cu patru ferestre şi cu mai multe anexe locuite în curte. Trezindu-se, Stepan Trofimovici se grăbi să intre în casă şi pătrunse direct în odaia din fund, cea mai bună şi încăpătoare din toată casa. Chipul lui somnoros căpătă deodată un aer foarte preocupat. Lămuri imediat pe gospodină, o femeie voinică şi înaltă, de vreo patruzeci de ani, cu părul foarte negru şi aproape cu mustăţi, că angajează întreaga cameră, şi că „cere să fie ţinută sub cheie şi nimeni să nu mai fie lăsat să intre, *parce que nous avons a parler. Oui, j'ai beaucoup à vous dire, chère amie.* * Plătesc, plătesc !" dădu el din mîini spre gazdă.

Deşi arăta atît de grăbit, îşi mişca limba cu destulă greutate. Gospodina îl ascultă cu un aer cam posomorît, dar tăcu în semn de acceptare, în care de altfel se simţea o ameninţare ascunsă. El nu observă nimic din toate astea şi tot aşa de grăbit (se grăbea groaznic) ceru gospodinei să plece imediat şi să servească cît mai repede masa de prînz, „fără nici o zăbavă".

Aci femeia cu mustăţi nu se mai stăpîni.

— Nu sînteţi aici într-un han, domnule, nu servim masa călătorilor. Putem să vă aducem nişte raci fierţi sau un samovar, altceva n-avem nimic. Mîine vom avea peşte proaspăt.

Dar Stepan Trofimovici îşi vîntură braţele a mînie repetînd cu nerăbdare: „Plătesc, numai cît mai repede, mai repede". Hotărîră pentru masă o ciorbă de peşte şi găină friptă; gospodina anunţă că în tot satul nu se poate găsi o găină; de altfel, consimţi să plece în căutare, dar cu aerul că le face un mare serviciu.

De îndată ce gazda ieşi, Stepan Trofimovici se aşeză într-o clipă pe divan şi o invită lîngă el şi pe Sofia Matveevna. În cameră se afla un divan şi nişte fotolii în cea mai deplorabilă stare În general toată odaia aceasta destul de încăpătoare (cu o despărţitură într-un colţ, unde se afla patul), cu nişte tapete galbene vechi şi sfîşiate, cu litografii îngrozitoare pe teme mitologice pe pereţi, cu un lung şir de icoane şi tripticuri bătute în alamă, în colţul de onoare, cu tot mobilierul adunat la întîmplare şi cu un aspect foarte ciudat, înfăţişa un amestec jalnic de elemente orăşeneşti şi tipic ţărăneşti. Dar el nici nu

* Pentru că avem de vorbit. Da, am multe să-ţi spun, dragă prietenă. (Fr.)

se uita la toate astea, nu aruncă măcar o privire spre lacul imens, al cărui mal ajungea la vreo treizeci de paşi de izbă.

— În sfîrşit sîntem numai noi, şi nici nu vom lăsa să intre alţii ! Vreau să-ţi povestesc totul, totul chiar de la început.

Sofia Matveevna, îngrijorată la culme, îl opri :

— Ştiţi, Stepan Trofimovici...

— *Comment, vous savez déjà mon nom ?* * zîmbi el fericit.

— L-am auzit pronunţat adineauri de Anisim Ivanovici, cînd aţi stat de vorbă cu dînsul. Iată ce aş îndrăzni să vă spun...

Şi începu să-şi şoptească grăbit, uitîndu-se mereu spre uşa închisă, ca să nu audă nimeni, că în satul acesta nu e bine. Toţi ţăranii de aici, deşi sînt pescari, se ocupă mai mult cu găzduirea călătorilor contra plată, luînd de la ei cît vor. Satul nu se află pe un drum de mare circulaţie, ci cam într-o parte ; dar călătorii vin pentru că aici se opreşte vaporul şi cînd se întîmplă să nu vină vaporul, din cauza timpului rău, atunci se adună în cîteva zile multă lume şi toate izbele din sat sînt pline, iar gazdele atîta aşteaptă ; pentru cel mai mic lucru cer preţuri întreite, iar stăpînul casei acesteia este un om îngîmfat şi jecmănitor, pentru că trece prin partea locului drept cel mai bogat ; are un năvod care costă numai el o mie de ruble.

Stepan Trofimovici se uita la Sofia Matveevna cu cîtă aprindere vorbea despre aceste lucruri şi o expresie de reproş i se arătă pe faţă ; de cîteva ori schiţă un gest ca s-o oprească. Dar ea stărui şi îşi spuse gîndul din care se putea înţelege că a mai fost pe aici vara cu „o doamnă foarte nobilă" din oraş şi au trebuit să rămînă peste noapte pînă la sosirea vaporului care a întîrziat două zile şi că a păţit atîtea, încît se îngrozea chiar amintindu-şi. „Iată, dumneavoastră, Stepan Trofimovici, aţi cerut această cameră numai pentru dumneavoastră... V-o spun, ca să vă previn... Dincolo, în cealaltă încăpere, s-au şi adunat alţi călători, un om mai în vîrstă şi un om tînăr, o doamnă cu copii, iar mîine în toată casa se va aduna lume multă pînă la ora două, deoarece vaporul, care de două zile este aşteptat, vine sigur mîine. Pentru o cameră separată şi pentru masa pe care aţi comandat-o şi pentru faptul că ceilalţi călători au fost lăsaţi în

* Cum, îmi cunoaşteţi deja numele ? (Fr.)

înghesuială, ei vor pretinde atîta, încît nici prin capitale nu există asemenea preţuri..."

Dar el suferea, suferea în modul cel mai sincer :

— *Assez, mon enfant* *, te implor ; *nous avons notre argent, et après, et après le bon Dieu.* ** Mă şi surprinde că dumneata, cu vederile dumitale superioare... *Assez, assez, vous me tourmentez* ***, zise el nervos : în faţa noastră e tot viitorul, iar dumneata... dumneata mă sperii cu ce ni se poate întîmpla în acest viitor...

Imediat se apucă să-şi povestească toată istoria, şi cu atîta grabă, încît de la început nici nu se înţelese nimic din ce spunea. Expunerea aceasta ţinu destul de mult. Se servi ciorba de peşte, se servi găina friptă, li se aduse la urmă şi samovarul, el tot mai vorbea... Toată istorisirea lui suna cam bizar şi bolnăvicios ; de altfel şi arăta realmente bolnav. Era o încordare bruscă şi intensă a forţelor sale intelectuale, după care, desigur, şi acest lucru îl prevedea Sofia Matveevna în tot timpul povestirii, ar fi urmat inevitabil o depresiune profundă cu o scădere extraordinară a forţelor organismului său atît de sleit. Începu aproape cu vîrsta copilăriei, cînd „cu pieptul proaspăt alergam pe cîmp" ; abia peste o oră ajunse la cele două căsătorii ale sale şi la viaţa berlineză. De altfel, n-aş îndrăzni să fac haz de asta. Pentru el, într-adevăr, toate acestea reprezentau ceva sublim şi, folosind un limbaj modern, însăşi lupta lui pentru existenţă. Vedea în faţa sa fiinţa pe care o şi alesese ca să meargă alături de el pe drumul viitorului, şi se grăbea, ca să zicem aşa, să i se destăinuie. Genialitatea lui nu trebuia să mai rămînă pentru dînsa o taină... Se prea poate că exagerase mult în privinţa Sofiei Matveevna, dar o şi desemnase în gînd aleasa lui. Nu se putea lipsi de prezenţa unei femei. Îşi dădea seama el însuşi, după expresia chipului ei, că dînsa aproape că nu-l înţelege de loc şi nici măcar esenţialul din ceea ce spunea el.

„*Ce n'est rien, nous attendrons* ****, deocamdată ar putea înţelege prin intuiţie..."

— Dragă prietenă, n-am nevoie decît de inima dumitale ! striga el întrerupîndu-şi povestirea. Şi de această privire de

* Destul, copila mea. (Fr.)

** Avem banii noştri şi pe urmă, şi pe urmă Dumnezeu cu noi. (Fr.)

*** Destul, destul, dumneata mă chinuieşti (Fr.)

**** Nu-i nimic, mai aşteptăm. (Fr.)

acum a ochilor dumitale fermecători și dragi, cu care te uiți la mine. O, nu trebuie să roșești ! Ți-am spus doar...

Urmară lucruri și mai confuze pentru înțelegerea sărmanei Sofia Matveevna, cînd istoria se transformă aproape într-o adevărată disertație pe tema faptului că nimeni niciodată n-a fost în stare să-l înțeleagă pe Stepan Trofimovici, și cum „pier la noi în Rusia talentele". Toate astea erau prea „inteligente", povestea ea mai tîrziu cu tristețe. Îl asculta vădit chinuită, cu ochii puțin holbați, iar cînd Stepan Trofimovici se lansă în aprecieri umoristice și în spirite usturătoare pe seama „progresiștilor și diriguitorilor noștri", de amărăciune ea încercă de vreo două ori și să zîmbească răspunzînd la rîsul lui, dar efortul ei apăru mai deplorabil chiar decît dacă ar fi lăcrimat, încît Stepan Trofimovici în cele din urmă se simți el însuși jenat, năpustindu-se, drept consecință, cu o vehemență și mai neiertătoare împotriva nihiliștilor și „oamenilor noi". Dar această nouă explozie pur și simplu o sperie. În sfîrșit, găsi prilejul să mai răsufle puțin, în modul cel mai înșelător de altfel, abia cînd începu romanul propriu-zis. Femeia rămîne întotdeauna femeie, chiar și atunci cînd este o călugăriță. Zîmbea, dădea din cap și totodată roșea mult și-și pleca ochii, ceea ce avu darul să-l aducă pe Stepan Trofimovici într-o stare de extraordinară admirație și să-i ațîțe și mai mult inspirația, încît își permise chiar să strecoare și cîteva exagerări conștiente. Varvara Petrovna apărea în descrierea lui ca o brunetă fermecătoare („care stîrnea admirația întregului Petersburg și a multor alte capitale din Europa"), iar soțul ei se lăsase „răpus de un glonte la Sevastopol", numai și numai pentru că se simțea nedemn de dragostea ei și pentru a o ceda astfel rivalului său, adică aceluiași Stepan Trofimovici... „Nu te jena, blînda mea creștină, exclamă el, adresîndu-se Sofiei Matveevna, aproape crezînd el însuși în cele ce povestea, a fost ceva de neînchipuit, ceva atît de sublim, încît noi nici chiar nu ne-am mărturisit niciodată dragostea în tot restul vieții !" Cauza unei asemenea situații era, după cum reieșea din continuarea povestirii, o blondină (dacă nu se gîndea la Daria Pavlovna, nici nu mai știu la cine se referea aici Stepan Trofimovici). Această blondină îi datora tòtul brunetei și în calitate de rudă depărtată fusese crescută în casa acesteia. În cele din urmă bruneta, observînd dragostea blondinei față de Stepan Trofimovici, se încuie în lumea sentimentelor ei intime. Blondina la rîndul

ei, observînd dragostea brunetei față de Stepan Trofimovici, se încuie și dînsa în lumea ei. Și astfel tustrei, purtînd povara generozității reciproce, au tăcut mereu timp de douăzeci de ani, rămînînd izolați fiecare în lumea sa. „O, ce pasiune mare a fost, ce pasiune mare!" striga el cu lacrimi de cel mai sincer entuziasm. Am văzut o înflorire deplină a frumuseții ei (brunetei), vedeam „cu durere în inimă" zilnic cum trecea pe lîngă mine, ruşinîndu-se parcă de frumusețea ei. (O dată îi scăpă : „ruşinîndu-se de plinătatea ei"). În cele din urmă, el fugi, desprinzîndu-se de tot visul acesta arzător care durase două decenii. *Vingt ans!* * Și iată-l acum pe drumul cel mare... Apoi, într-un fel de învăpăiere a creierului, se apucă să-i explice Sofiei Matveevna ce ar trebui să însemne „întîlnirea lor, atît de neprevăzută și atît de fatală, în vecii vecilor". Sofia Matveevna se ridică în sfîrșit de pe divan extrem de încurcată ; el dădu chiar să se lase în fața ei în genunchi, întrucît ea izbucnise în plîns. Umbrele înserării deveneau tot mai întunecoase ; amîndoi stătuseră în această odaie încuiată mai bine de cîteva ore...

— Vă rog, lăsați-mă mai bine să trec în odaia de alături, bîigui dînsa, ce-ar putea să creadă oamenii despre mine ?

În sfîrșit ea scăpă ; Stepan Trofimovici o lăsă să plece, făgăduindu-i să se culce imediat. Luîndu-și rămas bun, se plînse că îl doare tare capul. Sofia Matveevna încă înainte de a intra își lăsase sacul și lucrurile în prima încăpere, intenționînd să rămînă peste noapte împreună cu gazdele ; dar nu-i fu dat să se odihnească.

Peste noapte Stepan Trofimovici avu acel acces de holerină atît de cunoscut mie și tuturor prietenilor săi, acces cu care se sfîrșeau toate momentele de încordare nervoasă violentă și zguduirile sale morale. Sărmana Sofia Matveevna nu dormi toată noaptea. Întrucît, îngrijindu-l pe bolnav, trebui să iasă și să intre destul de des trecînd prin încăperea gazdelor, acestea, ca și călătorii găzduiți peste noapte, mormăiau, ba către sfîrșit începură s-o și certe cînd ea se apucă, spre ziuă, să pună samovarul. Stepan Trofimovici, în tot timpul accesului, se afla într-o stare de semiconștiență ; uneori i se părea că cineva aduce samovarul, că i se dă ceva de băut (cu gust de zmeură), i se oblojește cu ceva cald abdomenul,

* Douăzeci de ani ! (Fr.)

pieptul. Dar simţea aproape în fiecare clipă că *ea* se afla lîngă dînsul ; că ea era aceea care venea şi pleca, îl cobora de pe pat şi iar îl culca. Către ora trei din noapte se simţi în sfîrşit mai bine ; se ridică în capul oaselor, îşi lăsă picioarele jos pe podea şi, fără să se gîndească la nimic, se prăbuşi în faţa ei pe podea. Nu mai era însă îngenuncherea de mai înainte ; pur şi simplu căzu la picioarele ei şi-i săruta poala rochiei...

— Nu trebuie, nu merit eu asta, bîiguia dînsa, încercînd să-l ridice ca să-l culce în pat.

— Salvatoarea mea, îşi împreună el mîinile privind-o cu veneraţie : *vous êtes noble comme une marquise* *, iar eu, eu sînt un mizerabil ! O, toată viaţa mea am fost un infam...

— Liniştiţi-vă, îl implora Sofia Matveevna.

— Mai înainte ţi-am spus numai minciuni, de dragul gloriei, din răsfăţ, din trîndăvie, totul, totul pînă la ultimul cuvînt a fost o minciună, o, ce mizerabil, mizerabil !

În felul acesta holerina se transformă într-un alt acces, într-un acces de autoblamare isterică. Am mai amintit despre aceste accese cu prilejul relatării scrisorilor sale către Varvara Petrovna. Deodată el îşi aduse aminte de Lise, despre întîlnirea de ieri cu dînsa : „O, era îngrozitor şi se afla probabil într-o mare nenorocire, iar eu nici n-am întrebat-o, n-am aflat ! Eram preocupat numai de mine însumi ! O, ce s-o fi întîmplat cu dînsa, nu ştii cumva, ce e cu dînsa ?“ o implora el pe Sofia Matveevna.

Apoi începu să se jure că „n-o va trăda“, că se va reîntoarce la *dînsa* (adică la Varvara Petrovna). „Noi ne vom apropia zilnic de pridvorul ei (adică împreună cu Sofia Matveevna), cînd ea urcă în cupeu pentru plimbarea ei matinală şi o vom privi discret... O, vreau ca dînsa să mă lovească în celălalt obraz ; o aştept cu voluptate ! Îi voi întoarce celălalt obraz al meu *comme dans votre livre !* ** Abia acum, abia acum am înţeles ce înseamnă să-ţi întorci celălalt... «obraz». N-am fost niciodată în stare s-o înţeleg pînă acum !“

Pentru Sofia Matveevna urmară două zile îngrozitoare din viaţa ei ; şi astăzi îşi aduce aminte de aceste zile cutremurîndu-se. Stepan Trofimovici se îmbolnăvi atît de grav, încît

* Eşti nobilă ca o marchiză. (Fr.)

** Ca în cartea dumitale. (Fr.)

nu mai fu în stare să ia vaporul, care de data aceasta sosise regulat, după itinerar, exact la ora două după-amiază ; iar dînsa nu se simţi în stare să-l lase singur, renunţînd şi ea să plece la Spasov. După cum spunea ea, Stepan Trofimovici se arătă chiar bucuros cînd vaporul plecă.

— Foarte bine, admirabil, murmura el în aşternut, tot mă temeam că va trebui să plecăm. E atît de bine aici, nicăieri nu e mai bine decît aici... N-ai să mă laşi ? O, dumneata nu m-ai părăsit !

Dar „aici" nu era nici pe departe atît de bine. El nu voia să ştie nimic despre dificultăţile ei ; capul lui era împuiat numai de fantezii. Iar boala şi-o considera o indispoziţie trecătoare, nu se gîndea de loc la starea lui, şi nu visa decît la momentul cînd vor porni împreună ca să vîndă „aceste cărţulii". O rugă să-i citească ceva din Evanghelie.

— De mult n-am citit-o... în original. S-ar putea totuşi să mă întrebe cineva şi să greşesc ; trebuie să mă pregătesc pentru orice eventualitate.

Ea se aşeză lîngă patul lui şi-şi deschise cartea.

— Citeşti admirabil, o întrerupse el chiar de la primul rînd. Văd, văd, că n-am greşit ! adăugă el confuz, dar entuziasmat.

Şi în general se afla tot timpul într-o stare de necontenit entuziasm. Ea îi citi predica de pe munte.

— *Assez, assez, mon enfant* *, ajunge... Îţi închipui cumva că *atîta* nu este de ajuns !

Îşi închise ochii, sleit de puteri. Era foarte slăbit, dar încă nu-şi pierdea cunoştinţa. Sofia Matveevna dădu să se ridice crezînd că vrea poate să doarmă. Dar el o opri :

— Dragă prietenă, am minţit toată viaţa. Chiar şi atunci cînd spuneam adevărul. Niciodată nu vorbeam pentru adevăr, ci numai pentru mine însumi, o ştiam şi înainte, dar numai acum îmi dau seama... O, unde sînt prietenii mei, pe care-i jigneam prin prietenia mea toată viaţa ? Şi totul, şi totul ! *Savez-vous* **, mint poate şi acum ; sigur că mint şi acum. Esenţial este că mă cred eu însumi cînd mint. Cel mai greu e în viaţă să trăieşti şi să nu minţi... Şi... şi să nu crezi min-

* Destul, destul, copila mea. (Fr.)

** Ştii. (Fr.)

ciunile tale ; da, da, asta este ! Dar să lăsăm asta, pentru mai tîrziu... Noi împreună, împreună ! adăugă el cu extaz.

— Stepan Trofimovici, îl rugă timid Sofia Matveevna, ar trebui să trimitem în oraş după doctor ?

El păru uluit.

— Pentru ce ? *Est-ce que je suis si malade ? Mais rien de sérieux.* * Ce ne trebuie aici oameni străini ? Se află, şi atunci ce se întîmplă ? Nu, nu, nu ne trebuie străini, noi împreună, împreună ! Ştii, zise el, după un pic de tăcere, citeşte-mi încă ceva, ce crezi dumneata, sau la nimereală — pe ce îţi cade privirea.

Sofia Matveevna desfăcu cartea ca să citească.

— Acolo unde se va deschide pagina, unde se va deschide la nimereală, repetă el.

— „Îngerului Bisericii din Laodicea scrie-i..."

— Ce-i asta ? Ce ? De unde e ?

— Din Apocalips.

— *O, je m'en souviens, oui, l'Apocalypse. Lisez, lisez* **, mi-am propus să ghicesc viitorul nostru după ceea ce se va spune în carte, vreau să ştiu ce s-a nimerit ; citeşte despre înger, despre înger...

„Îngerului Bisericii din Laodicea scrie-i. Iată ce zice Cel ce este Amin, Martorul credincios şi adevărat, începutul zidirii lui Dumnezeu. Ştiu faptele tale ; că nu eşti nici rece, nici fierbinte. O, dacă ai fi rece sau fierbinte ! Dar fiindcă eşti căldicel, nici rece, nici fierbinte, am să te scuip din gura Mea. Pentru că zici : sînt bogat, m-am îmbogăţit şi nu duc lipsă de nimic ; şi nu ştii că eşti ticălos, şi nenorocit, şi sărac, şi orb, şi gol."

— Şi asta... şi asta scrie în cartea dumitale ! strigă el, cu privirea scînteietoare şi ridicîndu-se de pe pernă. Niciodată n-am cunoscut acest pasaj sublim ! Auzi : mai curînd rece, rece, decît căldicel, decît *numai* căldicel. O, voi demonstra. Numai să nu mă părăseşti, să nu mă părăseşti lăsîndu-mă singur ! Noi vom dovedi, vom dovedi !

— Dar n-am să te părăsesc, Stepan Trofimovici, niciodată n-am să te părăsesc ! îl prinse ea de mîini, strîngîndu-i-le în ale ei, ducîndu-le la inimă, cu lacrimi în ochi, uitîndu-se la

* Sînt chiar atît de bolnav ? Dar nu e nimic serios. (Fr.)

** O, îmi aduc aminte, da, Apocalipsul. Citeşte, citeşte. (Fr.)

dînsul. („O milă sfîşietoare mă cuprinsese în acea clipă", relata ea.) Buzele lui se contractară într-un tremur convulsiv. Şi totuşi, Stepan Trofimovici, ce ne facem ? N-ar fi mai bine să anunţăm pe careva dintre cunoscuţii dumneavoastră, sau vreo rudă ?

Dar la auzul acestor cuvinte el păru atît de speriat, încît ea regretă amar stăruinţa aceasta repetată. Înfiorat şi tremurînd, el o implora să nu cheme pe nimeni, să nu întreprindă nimic ; îi cerea să-şi dea cuvîntul şi repeta mereu : „Pe nimeni, pe nimeni ! Numai noi singuri, numai noi doi, *nous partirons ensemble*". *

Mai rău era că şi gazdele începuseră să se îngrijoreze, bodogăneau şi n-o lăsau în pace pe Sofia Matveevna. Ea achitase tot ce se cuvenea căutînd să facă aşa încît ei să vadă că au bani ; pentru moment aceştia se potoliseră ; dar stăpînul casei ceru „actele" lui Stepan Trofimovici. Bolnavul, cu un zîmbet dispreţuitor, arătă spre sacul său minuscul ; Sofia Matveevna găsi acolo ordinul lui de demitere şi încă alte acte de acest gen pe baza cărora trăise toată viaţa. Gazda nu se lăsa, stăruind că „dumnealui trebuie să fie luat undeva, pentru că aici nu e spital, iar dacă moare, cine ştie ce se întîmplă ; ne luăm belea pe cap". Sofia Matveevna încercă să deschidă vorba despre doctor, dar reieşea că dacă ar fi să cheme un doctor de la „gubernie" ar costa atît de mult, încît orice gînd la un doctor părea irealizabil. Ea se întoarse deprimată la bolnavul ei. Stepan Trofimovici slăbea văzînd cu ochii.

— Citeşte-mi acum încă un pasaj... Despre porci, zise el deodată.

— Poftim ? se sperie nespus Sofia Matveevna.

— Despre porci... Tot pe acolo... *ces cochons*... ** Mi-aduc aminte, demonii au intrat în porci şi toţi s-au înecat. Citeşte-mi acest pasaj negreşit ; îţi voi spune pe urmă pentru ce. Vreau să-mi reamintesc cuvînt cu cuvînt. Am nevoie să ştiu cuvînt cu cuvînt.

Sofia Matveevna cunoştea bine Evanghelia şi găsi imediat pasajul din Evanghelia lui Luca, pe care eu l-am pus ca epigraf la cronica mea. Îl voi reproduce şi aici :

„Iar acolo era o turmă mare de porci, care păşteau pe

* Vom pleca împreună. (Fr.)

** Aceşti porci. (Fr.)

munte. Şi l-au rugat să le îngăduiască lor să intre în porci; şi le-a îngăduit. Şi ieşind demonii din om, au intrat în porci, iar turma s-a repezit de pe povîrniş în lac, şi s-a înecat. Iar păstorii, văzînd ce s-a întîmplat, au fugit şi au dat de veste în cetate şi prin colibe. Atunci locuitorii au ieşit să vadă ce a fost şi au venit la Isus, şi au găsit pe omul din care ieşiseră demonii, îmbrăcat şi cu minte, şezînd jos, la picioarele lui Isus, şi s-au înfricoşat. Şi cei ce văzuseră le-au spus cum a fost mîntuit demonizatul."

— Scumpa mea prietenă, zise Stepan Trofimovici profund tulburat, *savez-vous,* acest pasaj minunat şi extraordinar mi-a fost în viaţă o piatră de care m-am poticnit totdeauna... *Dans ce livre...* * încît pasajul acesta l-am reţinut în memorie încă din copilărie. Acum însă mi-a venit un gînd, *une comparaison.* ** Îmi vin acum tot felul de idei. Să vezi, ar fi exact ca Rusia noastră. Aceşti demoni, care ies din bolnav şi intră în porci, sînt toate tarele, racilele, toate miasmele, toate necurăţeniile, toţi demonii şi toţi drăcuşorii, care s-au acumulat în marele şi scumpul nostru bolnav, în Rusia noastră, în decurs de veacuri, de veacuri! *Oui, cette Russie, que j'aimais toujours.* *** Dar o idee măreaţă şi o voinţă măreaţă o vor lumina de sus, ca pe acel demonizat şi vor ieşi toţi demonii, toată necurăţenia, toată scîrnăvia care s-au încuibat purulent pe suprafaţa ei... şi vor cere singure să intre în porci. De altfel au şi intrat poate! Sîntem noi, noi şi ceilalţi, şi Petruşa... *et les autres avec lui,* **** şi eu, poate, cel dintîi, în frunte, şi ne vom arunca, nebuni şi turbaţi, de pe stîncă în mare şi ne vom îneca cu toţii şi aşa se cuvine, pentru că nu sîntem buni decît pentru aşa ceva. Dar bolnavul se va vindeca şi „se va aşeza la picioarele lui Isus"... şi va privi în jurul său cu uimire... Scumpa mea, *vous comprendrez après,* ***** iar acum gîndul acesta mă tulbură nespus... *Vous comprendrez après... nous comprendrons ensemble.* ******

Începu să delireze şi în cele din urmă îşi pierdu cunoştinţa. Starea aceasta ţinu şi a doua zi. Sofia Matveevna şedea lîngă

* În această carte. (Fr.)
** O comparaţie. (Fr.)
*** Da, această Rusie pe care am iubit-o întotdeauna. (Fr.)
**** Şi ceilalţi împreună cu el. (Fr.)
***** Vei înţelege mai tîrziu. (Fr.)
****** Vei înţelege mai tîrziu... vom înţelege împreună. (Fr.)

el și plîngea ; nu dormise trei nopți la rînd și evita să apară în fața gazdelor, care, o presimțea, puseseră ceva la cale. Salvarea veni abia a treia zi. În dimineața aceea Stepan Trofimovici își recăpătă cunoștința, o recunoscu pe Sofia Matveevna și-i întinse mîna. Ea își făcu semnul crucii cu speranța renăscută. El își exprimă dorința să se uite pe fereastră : „*Tiens, un lac,* * zise el, ah, Dumnezeule, și eu nu-l văzusem..." În clipa aceea în fața izbei se auzi uruitul unei trăsuri și prin casă se iscă o agitație nemaipomenită.

III

Era Varvara Petrovna în persoană, sosită într-un cupeu de patru locuri, înhămat cu patru cai, însoțită de Daria Pavlovna și de doi valeți. Miracolul se întîmplase simplu : mort de curiozitate, Anisim, a doua zi după sosirea sa în oraș, trecuse pe la casa Varvarei Petrovna și povestise servitorilor că l-a întîlnit pe Stepan Trofimovici într-un sat, singur, că niște țărani l-au văzut mergînd pe jos pe șosea și că se îndrepta spre Spasov prin Ustievo, acum împreună cu Sofia Matveevna. Întrucît Varvara Petrovna, cuprinsă de neliniște, pusese deja să fie căutat prietenul ei fugar, cei din curte îi raportaseră îndată despre cele auzite de la Anisim. Ascultîndu-l pe acesta și mai ales amănuntele plecării la Ustievo împreună cu o oarecare Sofia Matveevna într-o brișcă, ea hotărî imediat să plece și sosi pe urme proaspete la Ustievo. Nu știa încă nimic despre boala lui Stepan Trofimovici.

În curte răsună îndată glasul ei aspru și poruncitor, încît pînă și gazdele se speriară. Se oprise numai ca să întrebe și să se informeze, convinsă că Stepan Trofimovici ajunsese de mult la Spasov ; aflînd însă că el este aici și e bolnav intră în izbă, cuprinsă de emoție.

— Unde e el ? A, tu ești ! strigă ea văzînd-o pe Sofia Matveevna, care tocmai apăruse în pragul primei camere. După fața ta nerușinată mi-am dat seama că ești tu. Afară, nemernico ! Imediat să dispară din casa aceasta ! Șterge-o,

* **Iată, un lac. (Fr.)**

altminteri te trimit la închisoare. Ţineţi-o sub pază într-o altă casă. A mai stat ea la închisoare în oraş, şi o să mai stea. Şi te rog, pe tine ca stăpîn, să nu laşi pe nimeni să intre cît timp sînt eu aici. Sînt generăleasa Stavroghina şi ocup întreaga casă. Iar tu, scumpo, o să-mi dai socoteală de toate.

Accentele cunoscute ale glasului ei îl zguduiră pe Stepan Trofimovici. Începu să tremure. Dar ea păşise deja în despărţitura unde era patul. Scînteind din ochi trase cu piciorul scaunul şi, sprijinindu-se de spetează, strigă Daşei :

— Aşteaptă alături lîngă gazdă. Ce atîta curiozitate ? Şi închide uşa bine după ce ieşi.

Cîtva timp ea îi scrută chipul speriat cu o privire sălbatică.

— Ei, cum o mai duci, Stepan Trofimovici ? Cum ai petrecut ? lăsă ea deodată să-i scape o ironie furioasă.

— *Chère,* bîigui Stepan Trofimovici complet aiurit, am cunoscut viaţa rusească reală... *Et je precherai l'Evangile...* *

— Om ingrat şi neruşinat ce eşti ! zbieră ea plesnindu-şi palmele. Nu ţi-a fost de ajuns că mă faci de rîs, te-ai şi înhăitat... O bătrîn senzual şi neruşinat !

— *Chère...*

Glasul i se tăie şi el nu mai putu să scoată nici o vorbă, uitîndu-se la dînsa cu nişte ochi căscaţi de spaimă.

— Cine este *ea ?*

— *C'est un ange... C'était plus qu'un ange pour moi,* ** toată noaptea... O, nu ţipaţi la ea, n-o speriaţi, *chère, chère...*

Varvara Petrovna sări deodată cu zgomot de pe scaun ; se auzi strigătul ei speriat : „Apă, apă !" Cu toate că el îşi revenise în fine, ea continua să tremure de frică şi se uita palidă la chipul lui schimonosit : abia acum pentru prima oară se dumeri dînsa despre gravitatea bolii.

— Daria, şopti ea deodată Dariei Pavlovna, să plece imediat după doctor, după Salzfisch ; să plece imediat Egorîci ; să tocmească aici cai, iar din oraş să vină cu un alt cupeu. La noapte să fie aici.

Daşa se repezi să execute ordinul. Stepan Trofimovici se uita cu aceeaşi privire aiurită, speriată ; buzele lui, aproape albe, tremurau.

— Mai aşteaptă, Stepan Trofimovici, mai aşteaptă, dragul meu ! îl îndemna ea ca pe un copilaş. Aşteaptă, aşteaptă

* Şi voi propovădui Evanghelia. (Fr.)

** E un înger, a fost pentru mine mai mult decît un înger. (Fr.)

puţin, se întoarce Daria îndată şi... ah, Dumnezeule, gospodino, gospodino, vino măcar tu aici, femeie!

Nerăbdătoare, alergă personal s-o cheme pe stăpîna casei.

— Imediat, imediat *aia* să fie adusă înapoi. Înapoi, înapoi!

Din fericire, Sofia Matveevna nu apucase să plece şi tocmai ieşea pe poartă cu sacul şi legăturica ei. Fu adusă înapoi. Era atît de speriată, încît mîinile şi picioarele îi tremurau. Varvara Petrovna o prinse de mînă ca uliul un puişor şi o tîrî cu repeziciune lîngă Stepan Trofimovici.

— Poftim, iat-o. Nu ţi-am mîncat-o. Ai crezut că am şi mîncat-o.

Stepan Trofimovici prinse mîna Varvarei Petrovna, o duse la ochi şi se porni în hohote de plîns bolnăvicios, isteric.

— Ei bine, bine, linişteşte-te, linişteşte-te, hai, dragul meu, hai, linişteşte-te! Dumnezeule, dar linişteşte-te odată, strigă ea ieşindu-şi din fire. O, cît mă chinuieşti, m-ai chinuit mereu, mereu!

— Suflete bun, bîigui în sfîrşit Stepan Trofimovici, adresîndu-se Sofiei Matveevna, mai aşteaptă puţin dincolo, drăguţo, vreau aici să spun...

Sofia Matveevna se grăbi să iasă îndată din cameră.

— *Chérie, chérie...* se sufoca el.

— Aşteaptă cu vorba, Stepan Trofimovici. Aşteaptă puţin pînă cînd îţi revii mai bine, odihneşte-te puţin. Poftim, bea apă. Dar aşteaptă, te rog!

Varvara Petrovna se aşează iar pe scaun. Stepan Trofimovici o ţinea strîns de mînă. Îl obligă să stea astfel mult timp, fără să-l lase să scoată o vorbă. El îi duse mîna la buze şi începu s-o sărute. Ea îşi strînse dinţii privind undeva într-un colţ.

— *Je vous aimais!** lăsă el să-i scape deodată.

Niciodată nu auzise dînsa de la el un asemenea cuvînt, rostit în felul acesta.

— Hm, făcu ea drept răspuns.

— *Je vous aimais toute ma vie... vingt ans!***

Ea continuă să tacă timp de vreo două-trei minute.

— Dar cînd te pregăteai să te duci la Daşa, ţi-ai dat cu parfum, zise ea deodată într-o şoaptă înspăimîntătoare.

Stepan Trofimovici rămase înlemnit.

* **Te-am iubit! (Fr.)**

** **Te-am iubit toată viaţa... douăzeci de ani! (Fr.)**

— Ţi-ai pus cravată nouă...

Se aşternu iar o tăcere timp de vreo două minute.

— Ţi-aduci aminte de ţigară?

— Draga mea prietenă, îngăimă el cuprins de spaimă.

— Ţigara, în seara aceea, la fereastră... la lumina lunii... după chioşc... la Skvoreşniki? Îţi aduci aminte, îţi aduci aminte, sări ea din loc apucînd de ambele colţuri perna lui şi scuturînd-o împreună cu capul lui. Îţi aduci aminte, om laş, neserios veşnic, veşnic neserios ce eşti! şuiera dînsa în şoapta ei furioasă, stăpînindu-se să nu strige. Apoi trînti perna şi recăzu pe scaun, acoperindu-şi faţa cu mîinile. Destul! reteză ea, încordîndu-se ţeapănă pe scaun. Cei douăzeci de ani au trecut, nu se mai întorc; şi eu sînt o proastă.

— *Je vous aimais,* îşi împreună el mîinile iar.

— Dar ce tot îi dai cu *aimais* şi *aimais!* Destul! sări ea din nou de pe scaun. Şi dacă nu adormi imediat, atunci eu... ai nevoie de linişte; trebuie să dormi, neapărat să dormi, închide ochii. Ah, Dumnezeule, el poate că vrea să mănînce! Ce mănînci? Ce mănîncă el? Ah, Dumnezeule, unde e aia? Unde e ea?

Se iscă iar o mare agitaţie. Dar Stepan Trofimovici bîigui cu glasul slăbit că ar dormi într-adevăr *une heure* *, şi după aceea — *un bouillon, un thé... enfin il est si heureux.* ** Îşi lăsă capul pe pernă şi într-adevăr părea că adormise. (Probabil se prefăcu.) Varvara Petrovna mai aşteptă puţin şi ieşi în vîrful picioarelor din despărţitură.

Se aşeză în odaia gazdelor, alungîndu-i afară pe aceştia şi porunci Dariei s-o cheme pe *aia.* Şi începu un interogatoriu cumplit.

— Povesteşte-mi acum, draga mea, toate amănuntele; aşază-te aici lîngă mine, aşa. Ei?

— L-am întîlnit pe Stepan Trofimovici...

— Aşteaptă, stai. Te previn că dacă vei mînti sau vei ascunde ceva, te găsesc şi sub pămînt. Aşadar?

— Eu şi cu Stepan Trofimovici... îndată ce am ajuns la Hatovo... bîigui aproape sufocîndu-se Sofia Matveevna.

— Aşteaptă, taci, stai; ce trăncăneşti? Mai întîi şi întîi cine eşti şi ce hram porţi?

* O oră. (Fr.)

** O supă, un ceai... în sfîrşit este atît de fericit. (Fr.)

Sofia Matveevna povesti cu chiu cu vai, de altfel în foarte puţine cuvinte, despre viaţa ei, începînd cu Sevastopolul. Varvara Petrovna o ascultă în tăcere, stînd drept pe scaun, uitîndu-se sever şi fix în ochii povestitoarei.

— Dar de ce eşti aşa speriată? Ce tot te uiţi în pămînt? Îmi plac oamenii care se uită drept în ochi şi ţin piept cu vorba discutînd cu mine. Continuă.

Sofia Matveevna povesti apoi cum l-a întîlnit, despre cărţi, cum Stepan Trofimovici a cinstit o ţărancă cu rachiu...

— Aşa, aşa, să nu uiţi nici un amănunt, o încurajă Varvara Petrovna.

În sfîrşit, cum au plecat şi cum Stepan Trofimovici i-a tot vorbit „complet bolnav", şi cum aici şi-a povestit toată viaţa chiar de la început, timp de mai multe ore.

— Spune-mi ce ţi-a povestit despre viaţa lui.

Sofia Matveevna, aci, nu mai ştiu ce să-i spună.

— Nici nu ştiu ce să spun, murmură ea aproape plîngînd, aproape că n-am înţeles nimic.

— Minţi, nu se poate să nu fi înţeles chiar nimic.

— Despre o doamnă nobilă cu părul negru a vorbit mult, roşi pînă în vîrful urechilor Sofia Matveevna, deşi observase că Varvara Petrovna are părul bălai şi nu seamănă de loc cu acea „brunetă".

— Cu părul negru? şi ce anume a spus? Vorbeşte!

— Cum că această doamnă nobilă era tare îndrăgostită de dumnealui, toată viaţa, douăzeci de ani; dar nu îndrăznea să-i mărturisească reţinîndu-se în faţa dumnealui, pentru că era foarte grasă...

— Imbecilul! reteză îngîndurată, dar hotărît, Varvara Petrovna.

Sofia Matveevna plîngea acum cu lacrimi.

— Nu sînt în stare să povestesc nimic, pentru că eram cuprinsă de spaimă pentru dumnealui şi nu puteam înţelege deoarece dumnealui este un om atît de inteligent...

— Despre inteligenţa lui n-ai nas ca să judeci. Ţi-a propus să te ia în căsătorie?

Femeia se cutremură.

— S-a îndrăgostit de tine? Vorbeşte! Ţi-a propus să te ia în căsătorie? strigă poruncitor Varvara Petrovna.

— Aproape că aşa a fost, sughiţă printre lacrimi cealaltă. Numai că eu n-am luat în seamă vorbele lui, din cauza stării

de boală în care se afla, adăugă ea cu fermitate, ridicînd ochii.

— Cum te cheamă : adică numele tău şi al tatălui ?

— Sofia Matveevna.

— Ei bine, să ştii, Sofia Matveevna, că este omul cel mai păcătos, cel mai neserios... Doamne, Doamne ! Mă consideri drept o mizerabilă ?

Cealaltă holbă ochii.

— O mizerabilă, o tirană ? Care i-a distrus viaţa ?

— Cum se poate aşa ceva, cînd văd că şi dumneavoastră plîngeţi ?

Într-adevăr ochii Varvarei Petrovna erau înlăcrimaţi.

— Hai, şezi, şezi, nu te teme. Priveşte-mă drept în ochi încă o dată ; de ce roşeşti ? Daşa, vino încoa şi te uită la dînsa : cum crezi, are o inimă cinstită...

Şi spre mirarea, sau poate spre mai marea spaimă a Sofiei Matveevna, ea îi mîngîie obrazul.

— Păcat numai că eşti o proastă. Prea proastă pentru vîrsta ta. Bine, drăguţă, voi avea grijă de tine. Văd că totul n-a fost decît o prostie. Vei locui deocamdată lîngă el, îţi vom închiria o locuinţă, iar de la mine vei avea asigurată masa, şi atîta tot... deocamdată.

Sofia Matveevna încercă să spună speriată că trebuie să plece cît mai repede.

— N-ai de ce să te grăbeşti. Îţi cumpăr toate cărţile, iar tu rămîi aici. Taci, nici un cuvînt. Dacă n-aş fi sosit eu, tot nu l-ai fi părăsit, nu e aşa ?

— În ruptul capului nu l-aş fi părăsit, zise Sofia Matveevna încet şi hotărît, ştergîndu-şi lacrimile.

Doctorul Salzfisch a fost adus noaptea tîrziu. Era un bătrînel foarte respectabil şi un practician cu multă experienţă, care îşi pierduse la noi postul nu demult din cauza unei certe cu superiorii săi. Din momentul acela Varvara Petrovna căuta în tot chipul să-l „protejeze". Acesta examină cu multă atenţie pe bolnav, puse nişte întrebări şi cu multă prudenţă o informă pe Varvara Petrovna că starea „suferindului" este foarte gravă, din cauza complicaţiilor intervenite în mersul bolii, şi că trebuie să ne aşteptăm chiar şi „la deznodămîntul cel mai rău". Varvara Petrovna, care în decursul celor douăzeci de ani se dezobişnuise chiar şi de a gîndi că ar putea să intervină ceva serios şi grav în tot ce pornea personal de la Stepan Trofimovici, se simţi profund zguduită, ba şi păli.

— Chiar aşa, nici o speranţă ?

— Nu există stări fără nici o speranţă, dar...

Varvara Petrovna nu se mai culcă să se odihnească, toată noaptea aşteptînd cu nerăbdare să se facă ziuă. În clipa cînd bolnavul deschise ochii revenindu-şi (era deplin conştient, deşi forţele-i scădeau vizibil de la o oră la alta), i se adresă pe tonul cel mai hotărît :

— Stepan Trofimovici, se cuvine să prevedem totul. Am trimis după preot. Trebuie să-ţi îndeplineşti îndatorirea...

Cunoscîndu-i convingerile se temea mult de un refuz. El o privi mirat.

— Prostii, prostii ! strigă ea crezînd că el refuză. Acum nu mai e momentul pentru glume. Ne-am distrat destul.

— Dar... sînt chiar aşa de grav bolnav ?

Îngîndurat, se învoi. Şi, în general, cu multă surprindere am aflat pe urmă de la Varvara Petrovna că nu se speriase de loc la gîndul morţii. Poate că nici nu crezuse în el şi continua să-şi considere boala drept ceva cu totul trecător.

Se mărturisi şi se împărtăşi cu multă plăcere. Toată lumea, inclusiv Sofia Matveevna, ba şi servitorii, veniră să-l felicite de sfînta împărtăşanie. Toţi pînă la unul plîngeau stăpînindu-se, privind faţa slăbită şi istovită a bolnavului, buzele lui palide şi tremurătoare.

— *Oui, mes amis* *, şi mă miră numai că vă bateţi capul atîta cu mine. Mîine probabil că voi fi în picioare şi noi... vom pleca... *Toute cette ceremonie...* ** faţă de care, bineînţeles, îmi manifest cele cuvenite... a fost...

— Te rog, părinte, să rămîi negreşit lîngă bolnav, opri cu repeziciune Varvara Petrovna pe preot care-şi scotea odăjdiile. Imediat după ce se va servi ceaiul, te rog să-i vorbeşti despre cele dumnezeieşti, ca să-i întăreşti credinţa.

Preotul începu să-i vorbească ; toată lumea şedea în jurul patului.

— În vremea noastră încărcată de păcate, începu preotul cu glas lin, ţinînd ceaşca de ceai în mîini, credinţa în cel de sus este singurul refugiu al neamului omenesc în lumea aceasta plină de griji şi încercări, precum şi în speranţa fericirii veşnice, făgăduită celor drepţi...

* Da, prieteni. (Fr.)

** Toată această ceremonie. (Fr.)

Stepan Trofimovici păru că se înviorează brusc ; un surîs fin miji pe buzele sale.

— *Mon père, je vous remercie, et vous êtes bien bon, mais...* ★

— Nici un *mais*, nici un *mais!* strigă Varvara Petrovna smucindu-se de pe scaunul ei. Părinte, se adresă ea preotului, ai în fața dumitale un om, un asemenea om... peste o oră va trebui iar să-l împărtășești ! Iată ce fel de om este dumnealui !

Stepan Trofimovici zîmbi reținut.

— Dragii mei prieteni, zise el, am nevoie de prezența lui Dumnezeu fie chiar și pentru faptul că este singura ființă care poate fi veșnic iubită.

Nu se știe, se pătrunsese într-adevăr de credință, sau ceremonia solemnă a tainei împărtășaniei îl zguduise într-atît, încît îi răscolise receptivitatea artistică a firii sale, fapt este că el rosti cîteva cuvinte absolut contrare convingerilor sale de pînă atunci, cu toată fermitatea și, se zice, cu multă emoție.

— Nemurirea mea este necesară fie chiar și prin aceea că Dumnezeu nu va voi să săvîrșească o nedreptate și să stingă de tot flacăra dragostei față de el, o dată aprinse în inima mea. Și ce poate fi mai scump decît dragostea ? Dragostea este mai presus de existență, dragostea este încununarea existenței, și cum s-ar putea ca existența să nu-i fie subordonată ? Dacă m-am pătruns de dragoste față de el și m-am bucurat de această dragoste a mea, este posibil oare ca el să stingă în mine și prin mine această dragoste și să ne transforme pe amîndoi în zero ? Dacă există Dumnezeu, eu sînt nemuritor ! *Voilà ma profession de foi !* ★★

— Dumnezeu există, Stepan Trofimovici, crede-mă, există, îl implora Varvara Petrovna, leapădă-te, renunță la toate aceste prostii măcar o dată în viață ! (Se pare că ea nu prea înțelesese această *profession de foi* a lui.)

— Draga mea prietenă, se însufleța el tot mai mult, deși vocea i se întrerupea des, draga mea prietenă, cînd am înțeles... tîlcul vorbei despre celălalt obraz întors, am înțeles

★ Părinte, vă mulțumesc, sînteți prea bun, dar... (Fr.)
★★ Iată crezul meu ! (Fr.)

totodată şi încă ceva... *J'ai menti toute ma vie* *, toată, toată viaţa ! Aş fi vrut... de altfel, mîine... mîine plecăm cu toţii.

Varvara Petrovna izbucni în plîns. El căuta pe cineva cu privirea.

— Iat-o, iat-o, e aici ! prinse ea de mînă pe Sofia Matveevna şi o aduse lîngă el. El zîmbi înduioşat.

— O, aş fi vrut mult să trăiesc iar ! strigă el din nou cu o energie neaşteptată. Fiecare minut, fiecare clipă de viaţă trebuie să fie spre fericirea omului... Trebuie, trebuie neapărat ! Este o datorie a omului însuşi să facă să fie astfel ; este o lege pentru el, o lege ascunsă, dar negreşit existentă... O, aş fi vrut să-l văd pe Petruşa... şi pe ei toţi... şi pe Şatov !

Notez că despre Şatov nimeni din ei nu ştia încă nimic, nici Daria Pavlovna, nici Varvara Petrovna, nici chiar Salzfisch, venit ultimul din oraş.

Stepan Trofimovici se tulbura tot mai mult şi mai mult, în mod dureros, peste puterile lui.

— Ideea că există ceva infinit mai drept şi mai ferice decît mine mă umple şi pe mine de o duioşie nemăsurată şi de glorie, o, oricine aş fi eu, orice aş fi făcut eu ! Pentru om mult mai necesar decît conştiinţa propriei sale fericiri este să ştie şi clipă de clipă să creadă că undeva există deja o fericire perfectă şi netulburată pentru toţi şi pentru toate... Întreaga lege a existenţei umane constă numai în posibilitatea pentru om de a se închina în faţa a ceva infinit de măreţ. Lipseşte-i pe oameni de acest infinit măreţ, ei nu vor accepta să trăiască şi vor muri pradă desperării. Incomensurabilul şi infinitul sînt tot atît de necesare omului, ca şi acea mică planetă, pe care el vieţuieşte... Dragii mei prieteni, toţi, toţi : trăiască Măreaţa Idee ! Veşnică şi incomensurabilă Idee ! Orice om, oricine ar fi el, are nevoie să se închine în faţa a ceea ce reprezintă Măreaţa Idee. Chiar şi omul cel mai mărginit are nevoie de ceva măreţ. Petruşa... o, cum aş vrea eu să-i văd pe toţi ! Ei nu ştiu, nu ştiu că şi în ei este cuprinsă aceeaşi veşnică Măreaţă Idee !

Doctorul Salzfisch nu asistase la ceremonie. Intrînd pe neaşteptate, el se îngrozi şi împrăştie imediat această adunare, insistînd ca bolnavul să nu fie tulburat.

* Am minţit toată viata. (Fr.)

Stepan Trofimovici decedă după trei zile, dar într-o stare de inconştienţă totală. Se stinse cu încetul, ca o lumînare arsă pînă la capăt. Varvara Petrovna, după ce îndeplini rînduiala datinei prohodului, transportă corpul neînsufleţit al sărmanului ei prieten la Skvoreşniki. Mormîntul lui se află în curtea bisericii şi este deja acoperit cu o lespede de marmoră. Inscripţia şi grilajul îngrăditor urmau să fie făcute în primăvară.

Absenţa cu acest prilej a Varvarei Petrovna din oraş ţinu cam vreo opt zile. Împreună cu dînsa şi alături în cupeul ei sosi şi Sofia Matveevna care şi rămase, mi se pare, pentru totdeauna să stea lîngă dînsa. Notez că din momentul cînd Stepan Trofimovici îşi pierduse cunoştinţa (chiar în dimineaţa aceea), Varvara Petrovna o îndepărtă îndată din nou pe Sofia Matveevna, spunîndu-i să iasă din izbă, şi îl îngriji pe bolnav personal, singură pînă la sfîrşit ; iar după ce el îşi dădu sufletul, o chemă imediat înapoi. Nici un fel de obiecţiuni din partea acesteia, care se speriase groaznic de propunerea (mai bine zis porunca) de a locui totdeauna la Skvoreşniki, nu voi să ia în seamă Varvara Petrovna.

— Prostii ! O să merg şi eu cu tine să vindem Evanghelii. Nu mai am acum pe nimeni pe lume !

— Dar aveţi un fiu, încercă s-o consoleze Salzfisch.

— N-am nici un fiu ! reteză Varvara Petrovna, şi a fost ca o profeţie.

Capitolul al optulea

ÎNCHEIERE

Toate mîrşăviile şi crimele săvîrşite ieşiră la iveală cu o repeziciune extraordinară, mult mai repede decît presupusese Piotr Stepanovici. Se începu prin aceea că nefericita Maria Ignatievna, în noaptea asasinării soţului ei, se trezi către ziuă şi văzînd că Şatov lipseşte de lîngă dînsa fu cuprinsă de o tulburare de nedescris. În casă împreună cu ea rămăsese o îngrijitoare angajată de Arina Prohorovna. Bătrîna femeie nu reuşea s-o liniştească şi cum se lumină de

ziuă alergă la moaşă, asigurînd-o pe Şatova că moaşa trebuie să ştie unde este soţul ei şi cînd se va întoarce. Între timp Virghinskaia intrase la rîndul ei într-o mare nelinişte : aflase de la soţul ei despre isprava nocturnă de la Skvoreşniki. Acesta se întorsese acasă cam după ora zece din noapte într-o stare îngrozitoare ; frîngîndu-şi mîinile, se aruncă cu faţa în jos pe pat, zguduit de un plîns convulsiv şi repetînd mereu printre sughiţuri : „Nu este asta, nu ; de loc nu este asta !" Bineînţeles, în faţa stăruinţelor Arinei Prohorovna, sfîrşi prin a mărturisi totul — dar numai ei singură din toată casa. Arina Prohorovna îi porunci să rămînă în pat, atrăgîndu-i atenţia cu severitate că „dacă vrea să plîngă, s-o facă cu nasul în pernă, ca să nu audă nimeni, şi că va fi un prost dacă a doua zi se va da cumva de gol". Profund îngrijorată, ea se apucă imediat să-şi ia anumite măsuri de prevedere pentru orice eventualitate : toate hîrtiile compromiţătoare, cărţile, ba poate şi manifestele, izbuti să le ascundă sau să le distrugă fără urmă. Tot chibzuind însă ajunse la concluzia că personal dînsa, sora ei, mătuşa şi studenţa, poate chiar şi blegul ei de fraţior n-au de ce să se teamă. Cînd se pomeni dimineaţa cu îngrijitoarea Mariei Ignatievna, se duse la aceasta fără ezitare. De altfel, voia să afle cît mai repede dacă este adevărat ceea ce îi spusese aseară într-o şoaptă speriată şi nebună, care semăna mult cu un delir, soţul ei, despre anumite socoteli ale lui Piotr Stepanovici pe care acesta şi le făcuse cu privire la Kirillov în interesul cauzei comune.

Dar sosise la Maria Ignatievna prea tîrziu : după plecarea îngrijitoarei, rămasă singură, aceasta nu mai putu rezista şi părăsind patul de lehuzie trase pe dînsa ce se nimeri din îmbrăcăminte, ceva foarte uşor se pare şi nepotrivit cu anotimpul, şi porni singură spre clădirea anexă unde locuia Kirillov, făcîndu-şi socoteala că acesta poate să-i spună mult mai precis decît alţii ceva despre soţ. E lesne de închipuit ce impresie făcu asupra lehuzei tot ce văzu ea acolo. E de notat că ea nu citi scrisoarea lui Kirillov lăsată pe masă la vedere, desigur din cauza spaimei în care se afla. Se întorsese în fugă în odăiţă, apucase în braţe pruncul şi pornise cu el pe stradă. Era o dimineaţă umedă, ceţoasă. Nici un trecător nu se vedea pe strada aceasta izolată. Alergînd astfel, prin noroiul rece şi lipicios, şi sufocîndu-se ea încercă în sfîrşit să bată la uşile oamenilor ; într-o casă nu-i răspunse nimeni, într-o altă casă oamenii dinăuntru zăboviră mult pînă să-i deschidă ; ea re-

nuntă şi de nerăbdare începu să bată în uşa altei case. Nimerise tocmai în casa negustorului nostru Titov. Aci provocă o mare zarvă, zbierînd şi susţinînd fără noimă că „soţul ei a fost ucis". Titov îl cunoştea pe Şatov şi ceva din istoria lui; oamenii fură îngroziţi de faptul că ea, a doua zi după naştere, după cum reieşea din vorba ei, alerga îmbrăcată atît de uşor şi pe o vreme atît de rece pe străzi cu pruncul abia învelit în braţe. Se gîndiră la început că e în stare de febră, cu atît mai mult cu cît nu se putea înţelege; cine a fost omorît, Kirillov sau soţul ei? Dîndu-şi seama că nu este crezută, ea voi să fugă mai departe, dar fu oprită cu forţa şi se zice că se zbătea şi zbiera groaznic cu acest prilej. Se duseră să cerceteze casa Filippov şi peste două ore sinuciderea lui Kirillov şi biletul lui lăsat înainte de moarte ajunseră cunoscute întregului oraş. Poliţia veni s-o întrebe pe lehuză, care era încă lucidă; cu acest prilej se constată însă că ea nu citise biletul lui Kirillov, şi nu se putea explica de ce crezuse ea că şi soţul ei fusese omorît; nu reuşiră să scoată nimic de la ea. Atîta doar că striga mereu că „dacă acela este ucis, şi soţul ei este ucis; au fost împreună!" Către amiază ea îşi pierdu cunoştinţa, din care nu-şi mai reveni, şi peste vreo trei zile muri. Copilul răcit murise înaintea ei. Arina Prohorovna, negăsind-o în camera ei pe Maria Ignatievna şi nici pe copil, dîndu-şi seama că se întîmplă ceva rău, se gîndi să alerge acasă, dar se opri în poartă şi trimise pe îngrijitoare „să întrebe în clădirea de alături la domnul de acolo dacă Maria Ignatievna nu este la dumnealui sau dacă ştie ceva despre dînsa". Îngrijitoarea se întoarse zbierînd ca apucată, de răsună strada. Convingînd-o să nu strige şi să nu spună nimănui prin argumentul consacrat: „te vor chema în judecată", Arina Prohorovna părăsi curtea în cea mai mare grabă.

Bineînţeles, chiar în dimineaţa aceea, ea trebui să dea o declaraţie cam moaşă a lehuzei, din care însă autorităţile nu aflară prea mare lucru: cu vocea calmă şi multă precizie ea povesti tot ce a văzut şi a auzit la Şatov, dar despre cele întîmplate în afară de locuinţa acestuia declară că nu ştie şi nici nu înţelege nimic.

E lesne de închipuit ce tămbălău se iscă în tot oraşul. O nouă „istorie", un nou asasinat! Dar aici lucrurile se înfăţişau puţin într-altfel: devenea tot mai evident că există, într-adevăr, o societate secretă de ucigaşi, incendiatori, revoluţionari, răzvrătiţi. Moartea îngrozitoare a Lizei, asasinarea soţiei lui

Stavroghin, însuşi Stavroghin, incendiul, balul în beneficiul institutoarelor, dezmăţul din jurul Iuliei Mihailovna... Pînă şi dispariţia lui Stepan Trofimovici părea să constituie o enigmă. Multe, foarte multe şoapte circulau pe seama lui Nikolai Vsevolodovici. Spre sfîrşitul zilei se află şi despre absenţa lui Piotr Stepanovici, dar, lucru ciudat, despre acesta se vorbea cel mai puţin. Cel mai mult însă în ziua aceea se vorbi despre „senator". În faţa casei Filippov aproape tot timpul s-au îmbulzit în dimineaţa aceea o mulţime de oameni. Într-adevăr, autorităţile se lăsară induse în eroare de biletul lui Kirillov. Crezură şi în afirmaţia că Şatov a fost ucis de Kirillov, ca şi în sinuciderea „ucigaşului". Totuşi, în pofida dezorientării iniţiale, autorităţile nu-şi pierdură complet cumpătul. Cuvîntul „parc", de pildă, atît de vag înserat în biletul lui Kirillov, nu derută pe nimeni, cum sconta Piotr Stepanovici. Poliţia se deplasă imediat la Skvoreşniki şi nu numai pentru faptul că singurul parc existent în localitate era cel de acolo şi nicăieri în altă parte în jurul oraşului nu se afla altul, ci oarecum instinctiv, deoarece toate grozăviile din ultimele zile, direct sau indirect, erau într-o legătură oarecare cu Skvoreşniki. Cel puţin aşa cred eu. (Notez că Varvara Petrovna, dis-de-dimineaţă, şi fără să fi aflat ceva, plecase în urmărirea lui Stepan Trofimovici). Corpul fu găsit în eleşteu chiar în după-amiaza aceleiaşi zile, după urmele rămase la faţa locului ; chiar pe locul unde fusese ucis Şatov se găsi şapca lui, uitată cu multă nesocotinţă de ucigaşi. Observaţii asupra felului cum a fost săvîrşită crima, un examen minuţios medico-legal al cadavrului şi unele supoziţii treziră bănuiala, chiar de la primul pas, că era exclus ca ucigaşul, adică Kirillov, să nu fi avut şi complici. Se contura, aşadar, existenţa unei societăţi secrete sub conducerea lui Şatov şi Kirillov, legată de manifeste. Dar cine erau aceşti complici ? La „ai noştri" nimeni nu se gîndi cîtuşi de puţin în ziua aceea. Se află că Kirillov ducea o viaţă singuratică şi izolată, încît împreună cu el într-adevăr ar fi putut să locuiască, după cum reieşea din bilet, atîtea zile Fedka, care era atît de căutat peste tot... Mai ales îi deprima pe toţi faptul că din toată confuzia aceasta nu se putea trage nici o concluzie cît de cît închegată. E greu să-şi închipuie cineva la ce concluzii năstruşnice şi la ce speculaţii fanteziste s-ar fi ajuns în cele din urmă în rîndurile societăţii noastre cuprinsă de panică, dacă totul nu s-ar fi lămurit dintr-o dată, chiar a doua zi, datorită lui Leamşin.

Nu rezistase. Surveni la el acea stare pe care pînă la urmă și Piotr Stepanovici începuse s-o presimtă. Dat în paza lui Tolkacenko, iar apoi în a lui Erkel, toată ziua următoare el zăcu în pat, după toată aparența foarte cuminte, cu fața întoarsă spre perete, fără a rosti nici un cuvînt, și aproape fără a răspunde cînd i se adresa cineva. În felul acesta nu aflase nimic în cursul zilei despre cele ce se petreceau în oraș. Tolkacenko însă, care știa deja tot ce se mai întîmplase, decise către seară să-și lepede rolul încredințat lui de către Piotr Stepanovici de a sta nelipsit lîngă Leamșin și plecă din oraș în județ, adică fugi pur și simplu : într-adevăr, își pierduseră cu toții capul, cum se exprimă despre ei cu multă profeție Erkel. Notez între altele că și Liputin în ziua aceea dispăru din oraș, încă înainte de amiază. Dar cu acesta lucrurile se petrecură astfel, încît despre dispariția lui autoritățile aflară abia a doua zi seara, cînd începură să se informeze la familia lui, speriată de această dispariție și care tăcuse de frică. Revin însă la Leamșin. Din clipa cînd rămase singur (Erkel, cu nădejdea în Tolkacenko, plecase mai înainte), fugi din casă și, bineînțeles, curînd află totul. Fără a mai trece pe acasă, el o luă razna încotro văzu cu ochii. Dar noaptea era atît de întunecoasă, iar întreprinderea lui atît de înspăimîntătoare și plină de încercări grele, încît străbătînd două-trei străzi, hotărî să se întoarcă înapoi, încuindu-se iar în casă. Se pare că spre ziuă el încercă să se sinucidă ; dar nu izbuti. Rămase astfel încuiat aproape pînă la prînz și deodată porni în fugă direct la autorități. Se zice că s-ar fi tîrît în genunchi, plîngînd și țipînd. Săruta podeaua și striga că nu este demn nici să sărute cizmele funcționarilor superiori în fața cărora se afla. Reușiră cumva să-l liniștească și-i arătară multă bunăvoință. Interogatoriul dură se pare vreo trei ore. Mărturisi absolut totul, relată toate dedesubturile, tot ce știa, toate amănuntele ; uneori anticipa, grăbindu-se cu mărturisirile, relata pînă și lucruri streine de cauză și fără să fie întrebat. Se dovedi astfel că el cunoștea destul de multe și înfățișă destul de corect întreaga afacere : tragedia cu Șatov și Kirillov, incendiul, moartea Lebeadkinilor etc. trecură pe plan secundar. Pe primul plan apărură Piotr Stepanovici, societatea secretă, organizația, rețeaua. La întrebarea : „pentru ce au fost comise atîtea omoruri, scandaluri și ticăloșii", el răspunse cu o grabă febrilă : „pentru zdruncinarea sistematică a temeliilor ; pentru descompunerea sistematică a societății și a tuturor princi-

piilor ; pentru a descuraja, a exaspera pe toată lumea şi provocînd în felul acesta o derută şi un haos în societatea descompusă, atinsă de maladia depresiunii, cinismului şi necredinţei, dar setoasă de a găsi o idee diriguitoare şi mînată de instinctul autoconservării, să fie luate brusc frînele acestei societăţi în mînă şi să fie ridicat steagul răzvrătirii şi cu sprijinul unei reţele întregi de grupuri de cinci, care între timp acţionau intens, convertind şi recrutînd prozeliţi, să caute să găsească mijloace practice şi să dibuiască locurile vulnerabile de unde s-ar putea începe". Îşi încheie spovedania prin afirmaţia că aici, în oraşul nostru, a fost organizată de către Piotr Stepanovici prima asemenea încercare de a provoca în mod sistematic dezordinea, care să constituie, ca să zicem aşa, un fel de program de acţiune pentru viitor, ba chiar şi pentru restul de nuclee de cîte cinci, dar că această din urmă afirmaţie nu este decît o deducţie a sa (a lui Leamşin), o supoziţie a sa personală şi că roagă să nu se uite acest lucru şi să se atragă atenţia celor în drept asupra faptului că el a lămurit toată chestiunea cu atîta sinceritate şi bună credinţă şi că ar putea fi util poate şi pe viitor autorităţilor prin serviciile sale. La întrebarea precisă : cîte nuclee de cîte cinci există, răspunse că există un număr infinit de nuclee de cîte cinci, şi că toată Rusia este împînzită cu o reţea întreagă, şi eu cred că, deşi în această privinţă n-a putut aduce nici un fel de dovadă, răspunsul lui era absolut sincer. Prezentă numai programul tipărit al societăţii, imprimat în străinătate, şi proiectul de dezvoltare a sistemului de acţiuni viitoare, în ciornă, scris personal de Piotr Stepanovici. Se constată că despre „subminarea temeliilor" Leamşin cita textual din această foaie, fără a uita pînă şi punctele şi virgulele, ceea ce nu-l împiedică să revendice această idee drept a sa. Despre Iulia Mihailovna se exprimă destul de spiritual şi fără să fie întrebat, anticipînd oarecum, că „ea este nevinovată, ci numai a fost dusă de nas". E de remarcat totuşi că pe Nikolai Stavroghin îl excluse total de la orice amestec sau participare la societatea secretă, de la orice înţelegere cu Piotr Stepanovici. (Leamşin habar n-avea despre speranţele tainice, atît de ridicole pe care le nutrea Piotr Stepanovici în privinţa lui Stavroghin.) Asasinarea Lebeadkinilor, după afirmaţia lui, fusese organizată numai de Piotr Stepanovici singur, fără participarea lui Nikolai Vsevolodovici, cu scopul viclean de a-l atrage pe acesta într-o crimă şi deci de a căpăta asupra lui

un ascendent, adică de a-l face să depindă de Piotr Stepanovici ; dar în loc de recunoştinţă, pe care miza desigur şi cu multă uşurinţă Piotr Stepanovici, uneltirile lui provocară numai indignarea, ba şi desperarea în inima „nobilă" a lui Nikolai Vsevolodovici. Îşi încheie relatările despre Stavroghin la fel de grăbit şi fără să fie întrebat, printr-o aluzie intenţionată, probabil, că acesta este, pare-se, un personaj important, dar că asupra acestei chestiuni planează un mare secret ; că se afla în acest oraş, ca să zicem aşa, *incognito,* că are anumite însărcinări şi că probabil va mai veni în oraşul nostru din Petersburg (Leamşin era convins că Stavroghin se află la Petersburg), dar în alt chip şi într-o ambianţă cu totul deosebită, în anturajul unor persoane despre care, posibil, se va auzi şi la noi curînd, şi că toate acestea el le auzise de la Piotr Stepanovici, „duşmanul ascuns al lui Nikolai Vsevolodovici".

Nota bene. După două luni Leamşin mărturisi că-l apărase atunci pe Stavroghin intenţionat, contînd pe protecţia lui şi sperînd că acesta va obţine la Petersburg pentru el o atenuare a pedepsei cu două grade, iar la plecarea în deportare îi va da bani şi scrisori de recomandaţie. Din această mărturisire reiese că el într-adevăr îşi făcuse o imagine exagerată asupra poziţiei lui Nikolai Stavroghin.

În aceeaşi zi, bineînţeles, fu arestat şi Virghinski, iar în pripă şi întreaga familie. (Arina Prohorovna, sora, mătuşa ei, ba şi studenta, care astăzi se află de mult liberă ; se zice chiar că Şigaliov va fi negreşit eliberat şi el în scurt timp, întrucît nu se încadrează în nici una din categoriile de acuzaţi ; de altfel, nu redau decît ceea ce se vorbeşte.) Virghinski mărturisi dintr-o dată tot : zăcea bolnav cuprins de febră mare, în momentul arestării. Se zice că se simţi aproape bucuros : „Mi s-a luat o piatră de pe inimă", ar fi zis el. Se povesti că a dat depoziţii sincere, dar şi cu oarecare demnitate, şi n-a renunţat la nici una din „speranţele sale luminoase", blestemînd totodată calea politică (spre deosebire de cea socială), pe care se lăsase atras atît de imprudent şi nesăbuit, prins „de iureşul unui concurs de împrejurări". Comportarea lui cu prilejul asasinatului este interpretată ca o circumstanţă atenuantă şi se pare că şi el poate spera într-o îndulcire a soartei sale. Cel puţin, aşa se vorbeşte la noi.

Nu cred însă că același lucru s-ar putea întîmpla în ce privește soarta lui Erkel. Acesta, chiar din momentul arestării sale, preferă să tacă sau, pe cît i se pare posibil, să denatureze adevărul. Nu lasă să-i scape nici un cuvînt de căință sau regret. Or, tocmai el suscitase, pînă și la cei mai severi judecători, o oarecare simpatie, prin tinerețea sa, prin incapacitatea lui totală de a se apăra, prin faptul incontestabil că a fost o victimă fanatizată a unui aventurier politic ; dar mai ales prin atitudinea sa cu adevărat filială față de maică-sa căreia, după cum s-a constatat, îi trimitea aproape jumătate din leafa lui destul de mizeră. Această mamă acum e la noi ; e o femeie slabă și bolnavă, îmbătrînită înainte de vreme ; plînge și literalmente se tăvălește la picioarele autorităților, implorînd cruțarea fiului ei. Nu se știe cum se va termina, dar față de Erkel la noi foarte multă lume manifestă multă compătimire.

Liputin a fost arestat la Petersburg, unde reușise să rămînă timp de două săptămîni încheiate. Cu el s-a întîmplat un lucru aproape cu totul neverosimil, care nu-și poate găsi o explicație plauzibilă. Se zice că avea un pașaport pe alt nume și, deci, posibilitatea deplină de a reuși s-o șteargă în străinătate, cu atît mai mult că se găsi asupra lui și o sumă importantă de bani, și totuși rămăsese la Petersburg și nu plecase nicăieri. Un timp umblase să-i găsească pe Stavroghin și pe Piotr Stepanovici și deodată se apucase să bea și să ducă o viață desfrînată fără nici o măsură, ca omul care și-a pierdut total rațiunea și conștiința situației sale. Fusese arestat la Petersburg undeva într-o casă de toleranță și în stare de ebrietate. Se aude că a dat dovadă de mult curaj, că în depozițiile sale minte cum poate și se pregătește să apară în fața judecății cu un anumit aer solemn și plin de speranțe (?) ; ba intenționează să țină și un discurs în fața instanței. Tolkacenko, arestat undeva prin județ la vreo zece zile după fuga sa are o comportare mult mai cuviincioasă, nu minte, nu umblă cu șiretlicuri, declară tot ce știe, nu caută să se justifice, își recunoaște vina cu multă modestie, dar și el manifestă o tendință spre oratorie ; perorează mult și cu plăcere, iar cînd vine vorba despre cunoașterea poporului și a elementelor lui revoluționare (?), nu-și poate refuza nicicum plăcerea de a poza și epata. Se aude că și el intenționează să țină un discurs în fața instanței. În general, nici el, nici

Liputin nu prea se arată intimidaţi, ceea ce mi se pare destul de straniu.

Repet, afacerea nu este încă încheiată. Acum, după ce au trecut trei luni, societatea noastră a răsuflat, şi-a revenit, s-a lămurit, ba şi-a format şi o opinie proprie şi în aşa măsură încît unii îl consideră pînă şi pe Piotr Stepanovici aproape un geniu, în orice caz „un om cu aptitudini geniale". „Ce organizaţie!" auzi spunîndu-se la noi la club cu degetul ridicat în sus. De altfel, o şi spun fără cine ştie ce gînd anume, cu multă naivitate, şi nici nu sînt aşa de numeroşi măcar. Alţii, dimpotrivă, nu-i contestă o anumită acuitate a capacităţilor, dar subliniază totodată la el o totală necunoaştere a realităţii, o viziune cumplit de abstractă a stărilor, o dezvoltare diformă obtuză şi complet unilaterală, de unde şi aceea superficialitate extraordinară de care a dat dovadă. În ce priveşte profilul său moral, toată lumea este de acord; aici nu încape nici o discuţie.

Nici nu mai ştiu despre cine să mai amintesc, ca să nu fie uitat. Mavriki Nikolaevici a plecat nu se ştie unde. Bătrîna Drozdova s-a senilizat complet... Deşi îmi rămîne să mai povestesc un episod foarte sumbru. Mă limitez la relatarea faptelor.

Reîntorcîndu-se, Varvara Petrovna se opri în casa ei din oraş. Şi dintr-o dată fu copleşită de veştile acumulate între timp, care o zguduiră profund. Se izolă complet încuindu-se în casă. Era seară; toată lumea se simţea foarte obosită şi se culcă devreme.

A doua zi dimineaţa o slujnică înmînă Dariei Pavlovna cu un aer misterios o scrisoare. Scrisoarea aceasta, după spusa ei, venise încă din ajun, dar la o oră tîrzie, cînd toată lumea dormea, încît ea nu îndrăznise s-o trezească. Nu sosise prin poştă; ci se primise direct la Skvoreşniki; un necunoscut o predase lui Alexei Egorîci. Iar Alexei Egorîci o adusese aseară, personal, îi înmînase scrisoarea şi imediat se întorsese la Skvoreşniki.

Daria Pavlovna, cu inima palpitînd, privi mult timp scrisoarea neîndrăznind s-o deschidă. Ştia de la cine este: îi scria Nikolai Stavroghin. Citi adresa de pe plic: „Lui Alexei Egorîci pentru a fi transmisă Dariei Pavlovna, strict secret".

Iată conţinutul acestei scrisori, textual, fără nici o corectură în greşeli şi în stilul acestui senior rus, cu o instrucţie

nedesăvîrşită în ce priveşte gramatica rusă, în ciuda culturii lui europene :

„Dragă Daria Pavlovna,

Cîndva ţi-ai exprimat dorinţa de a-mi fi «soră de caritate» şi ţi-am promis atunci să te chem cînd va fi nevoie. Plec peste două zile şi nu mă mai întorc. Vrei să vii cu mine ?

Anul trecut eu, după pilda lui Herzen, am obţinut cetăţenia cantonului Uri [72], fapt necunoscut nimănui. Mi-am cumpărat acolo o căsuţă. Mai am douăsprezece mii de ruble ; vom pleca şi ne vom stabili acolo împreună pentru totdeauna. Nu mai vreau să plec de acolo nicăieri şi niciodată.

Localitatea este deprimantă ; un defileu ; munţii înalţi de jur împrejur stînjenesc şi înghesuie privirea şi gîndurile. E un loc sumbru. L-am cumpărat fiindcă tocmai se oferea pentru vînzare. Dacă nu-ţi va plăcea, îl voi vinde şi voi cumpăra într-alt loc.

Nu sînt sănătos, dar sper să scap de halucinaţii datorită aerului de acolo. Aceasta în ce priveşte starea mea fizică ; cea morală o cunoşti ; este într-adevăr totul ?

Ţi-am povestit multe din viaţa mea. Dar nu totul. Nici chiar dumitale nu ţi-am spus totul ! Da, fiindcă veni vorba, confirm că în conştiinţă mă simt vinovat de moartea soţiei. Nu te-am mai văzut de atunci şi de aceea ţin să ţi-o confirm. Mă simt vinovat şi faţă de Lizaveta Nikolaevna ; dar în privinţa aceasta dumneata eşti în cunoştinţă de cauză ; ai prezis aproape totul.

Mai bine să nu vii. Faptul că te chem la mine este o groaznică ticăloşie. Şi ce te-ar putea îndemna să-ţi îngropi viaţa alături de mine ? Îmi eşti dragă, şi în momentele grele m-am simţit bine lîngă dumneata. Numai în prezenţa şi în faţa dumitale puteam vorbi cu glas tare despre mine. Dar aceasta nu înseamnă nimic. Singură te-ai oferit să-mi fii «soră de caritate», este expresia dumitale ; ce rost are această jertfă ? Gîndeşte-te apoi că nu am nici o milă faţă de dumneata, dacă te chem, şi nici respect, dacă te aştept. Şi totuşi, te chem şi te aştept. În orice caz am nevoie de răspunsul dumitale, pentru că trebuie să plec foarte curînd. Dacă va fi cazul voi pleca singur.

Nu mă aştept la nimic de la şederea în Uri ; pur şi simplu plec. N-am ales anume acest loc sumbru. De Rusia nu mă leagă nimic, totul îmi este străin ca şi pretutindeni. E ade-

vărat, mai mult decît în orice altă parte nu mi-a plăcut să trăiesc în Rusia ; dar nici chiar aici n-am fost în stare să prind ura împotriva a ceva !

Mi-am încercat peste tot forţele. M-ai sfătuit s-o fac pentru «a mă cunoaşte pe mine însumi». Încercările făcute asupra mea însumi şi cele cu caracter de demonstraţie faţă de alţii dovedeau, ca şi altădată în cursul vieţii mele, că această forţă este nelimitată. Sub ochii dumitale am suportat palma dată de fratele dumitale ; mi-am recunoscut căsătoria în mod public. Dar ce să fac cu această forţă, n-am întrezărit niciodată şi nicăieri o cale, nu văd nici acum, cu toate încurajările şi cu toată aprobarea dumitale din Elveţia, în care eram încrezător. La fel ca şi înainte şi întotdeauna, sînt capabil să doresc a săvîrşi o faptă bună şi a simţi o plăcere în urma ei ; dar totodată şi concomitent doresc şi răul, simţind şi atunci o plăcere. Dar amîndouă aceste sentimente ca de obicei sînt totdeauna prea mărunte, iar cele puternice nu se ivesc niciodată. Dorinţele mele sînt prea minore ; nu mă pot călăuzi. Pe un trunchi de copac se poate trece înot rîul, dar pe o surcea, nu. O spun asta ca să nu-ţi închipui că plec la Uri nutrind cine ştie ce speranţe.

Ca şi pînă acum, nu învinuiesc pe nimeni. Am încercat desfrîul cel mai nerușinat şi mi-am irosit în el forţele ; dar nu-mi place şi n-am vrut desfrîul. În ultimul timp ochii dumitale au stat de veghe asupra mea. Ştii că mă uitam cu ură pînă şi la nihiliştii noştri, din invidie pentru speranţele lor ? Te-ai temut însă degeaba : nu eram în stare să devin tovarăş cu ei, pentru că nu puteam împărtăşi nimic din ce era al lor. Iar s-o fac în bătaie de joc, sau de mînie, nu puteam de asemenea şi nu pentru că îmi era teamă de ridicol, n-aş putea să mă sperii de ridicol, ci pentru că mi-am format totuşi deprinderi de om bine crescut, şi îmi provoca scîrbă. Dacă aş fi simţit însă mai multă mînie şi invidie faţă de ei, poate că m-aş fi asociat lor. Judecă şi dumneata cît de uşor îmi era şi cît m-am frămîntat !

Scumpă prietenă, fiinţă gingaşă şi generoasă, pe care am ghicit-o în tine ! Poate că visezi să-mi dăruieşti atîta iubire şi să reverşi asupra mea atîta frumuseţe din sufletul dumitale minunat, încît speri prin aceasta să mă pui, în sfîrşit, în faţa unui scop ? Nu, e mai bine să fii mai prudentă : dragostea mea va fi tot atît de măruntă, meschină, ca şi eu însumi, iar dumneata vei fi nefericită. Fratele dumitale mi-a spus o

dată că cel ce își pierde legătura cu pămîntul natal își pierde și zeii, adică toate scopurile sale. Orice poate fi discutabil pînă la infinit, dar din mine nu a răzbit decît negarea, fără nici un fel de generozitate și fără nici un fel de forță. Așadar, nici măcar o negare adevărată n-am fost în stare să întruchipez. Totul și întotdeauna n-a fost decît meschin și fără vlagă. Supragenerosul Kirillov n-a suportat ideea și s-a împușcat; dar eu îmi dau seama că a fost atît de generos pentru că nu era în toate mințile. Eu nu sînt capabil să-mi pierd rațiunea vreodată și nu sînt în stare să cred vreodată într-o idee, în măsura în care a crezut el. Nici chiar să mă preocupe o idee în aceeași măsură nu sînt în stare. Niciodată, niciodată, nu voi fi capabil să mă împușc.

Îmi dau seama că ar trebui să mă omor, să mă înlătur de pe suprafața pămîntului ca pe o gînganie respingătoare, dar mă tem de sinucidere, pentru că mi-e frică să arăt mărime sufletească. Știu că va fi încă o înșelăciune, ultima înșelăciune într-un șir nesfîrșit de înșelăciuni. Ce folos să te înșeli pe tine însuți, numai pentru a-l face pe generosul? Nu sînt capabil de indignare sau rușine și, prin urmare, nici de desperare.

Iartă-mă că-ți scriu atît de mult. Mi-am revenit, și cu totul întîmplător. În starea în care mă aflu și o sută de pagini n-ar fi de ajuns, dar și zece rînduri sînt suficiente. Ajung și zece rînduri pentru o chemare să-mi fii «soră de caritate».

Din ziua plecării mele, locuiesc în casa șefului de gară, a șasea gară de oraș. M-am împrietenit cu el cu ocazia unor chefuri acum cinci ani la Petersburg. Nimeni nu știe că stau la el. Scrie-mi pe adresa lui. Alăturat anexez această adresă,

Nikolai Stavroghin"

Daria Pavlovna se repezi îndată și arătă scrisoarea Varvarei Petrovna. Aceasta o citi, apoi o rugă pe Dașa s-o lase singură ca s-o mai recitească o dată; dar foarte repede, prea repede o chemă înapoi.

— Pleci? întrebă ea sfioasă.

— Plec, răspunse Dașa.

— Pregătește-te! Plecăm împreună!

Dașa o privi întrebătoare.

— Ce rost mai are să rămîn eu aici singură? Nu e totuna? Mă înregistrez şi eu la Uri şi voi trăi în defileu... Nici o grijă, nu vă stînjenesc cu nimic.

Începură repede pregătirile de plecare ca să prindă trenul de amiază. Dar nu trecu nici o jumătate de oră, cînd apăru Alexei Egorîci venind de la Skvoreşniki. Acesta raportă că Nikolai Vsevolodovici a sosit „deodată" acasă, cu trenul de dimineaţă, şi că se află la Skvoreşniki, dar „într-o asemenea stare, încît nu răspunde la întrebări; a trecut prin toate camerele şi apoi s-a încuiat în apartamentul dumisale."

— Fără porunca dumisale mi-am zis că trebuie să vin aici şi să vă raportez, adăugă Alexei Egorîci, cu un aer foarte preocupat.

Varvara Petrovna îl fixă cu o privire pătrunzătoare şi nu mai întrebă nimic. Imediat cupeul fu tras în faţa pridvorului, şi Varvara Petrovna plecă împreună cu Daşa. În tot timpul cît merseră, se spune, îşi făceau mereu semnul crucii.

În „apartamentul dumisale" toate uşile erau vraişte şi Nikolai Vsevolodovici nu fu găsit nicăieri.

— N-o fi cumva la mezanin? zise prudent Fomuşka.

E de remarcat că în urma Varvarei Petrovna în „apartamentul dumisale" pătrunseseră şi cîţiva servitori din personalul casei; ceilalţi aşteptau adunaţi cu toţii în salon. Niciodată înainte, ei nu şi-ar fi permis o asemenea încălcare a etichetei. Varvara Petrovna observă acest lucru, dar nu zise nimic.

Urcară scara care ducea la mezanin. Aici erau trei camere, dar în nici una din ele nu găsiră pe nimeni.

— Nu cumva s-o fi urcat acolo sus? arătă careva spre uşa mansardei.

Într-adevăr, uşiţa mansardei care de obicei era închisă acum fusese dată de perete. Trebuia să urci acolo aproape pe sub acoperiş pe o scară de lemn înaltă, foarte îngustă şi foarte abruptă. Era şi acolo o mică încăpere.

— Nu mă duc. Ce rost avea să urce acolo? păli groaznic Varvara Petrovna, cercetînd cu îngrijorare chipurile slugilor.

Aceştia o priveau în tăcere. Daşa tremura.

Varvara Petrovna se repezi pe scăriţă în sus; Daşa o urmă, dar în clipa în care pătrunse în mansardă, scoase un ţipăt şi căzu în nesimţire.

Cetăţeanul cantonului Uri atîrna spînzurat chiar în spatele uşii. Pe o măsuţă zăcea un bileţel scris cu creionul:

„Să nu fie învinuit nimeni. Eu singur.“ Tot aici pe măsuță se aflau un ciocan, o bucată de săpun și un cui mare, luat probabil de rezervă. Șnurul rezistent de mătase, pregătit și ales probabil dinainte, și de care atîrna spînzurat Nikolai Vsevolodovici, era dat bine cu săpun. Intenția, hotărîrea și starea de luciditate pînă în ultimul moment erau evidente.

Medicii noștri, după autopsie, au respins categoric ipoteza unei stări preexistente de alienație mintală.

Sfîrșit

L'A TIHON

(SPOVEDANIA LUI STAVROGHIN)*

Nikolai Vsevolodovici nu dormi în noaptea aceea. Pînă la ziuă el şezu pe divanul său, îndreptîndu-şi uneori o privire fixă spre un colţ din spatele scrinului. Lampa lui arse toată noaptea. Spre orele şapte dimineaţa adormi, tot şezînd, şi atunci cînd Alexei Egorîci, după un vechi obicei, veni cu cafeaua exact la ora nouă şi jumătate şi îl trezi, el păru neplăcut surprins că putuse să doarmă atît de tîrziu. Bău repede cafeaua, se îmbrăcă şi ieşi cu pas grăbit. Cînd Alexei Egorîci îl întrebă prudent: „Care sînt poruncile dumneavoastră?", el nu răspunse nimic. Cutreieră străzile cu ochii plecaţi, profund preocupat; din cînd în cînd doar, cînd îşi ridica privirea, părea că e în prada unei agitaţii greu de definit, dar penibilă. La o răscruce de drumuri, nu prea departe de casă, un grup de vreo cincizeci de oameni îi tăie drumul. Înaintau liniştiţi, aproape în tăcere, păstrînd o oarecare ordine în rînduri.

Lîngă prăvălia unde trebui să aştepte puţin, cineva îi spuse: „Aştia sînt muncitorii de la Şpigulin". De-abia dacă

* Acest capitol care face parte din *Carnetele* scriitorului n-a fost inclus în ediţiile antume ale romanului (v. comentariile la prezentul volum, pag. 744). Noi îl publicăm, dată fiind bogăţia excepţională a acestor pagini care explorează în adîncime insondabilă psihologia unuia dintre tipurile cele mai negre ale literaturii lui Dostoievski şi ale literaturii moderne.

luă în seamă cele spuse. În cele din urmă, pe la zece și jumătate, ajunse la poarta cea mare a mănăstirii noastre închinată Fecioarei de la Spasso-Evfimi, la ieșirea din oraș, lîngă rîu. Se opri atunci brusc, ca și cum și-ar fi amintit de ceva, își pipăi repede și îngrijorat buzunarul de la piept și zîmbi. Intrînd în curte, ceru primului novice pe care îl întîlni să-l conducă pînă la episcopul Tihon, care trăia retras la această mănăstire. Novicele îl conduse cu multe plecăciuni. La capătul unei clădiri lungi, cu două etaje, un călugăr voinic cu părul cărunt îl preluă energic și îl conduse pe un coridor lung, fără să *înceteze să-l salute* (cum era foarte gras și nu se putea apleca bine, scutura capul cu o mișcare scurtă și regulată). Cu toate că Stavroghin înainta fără să se lase rugat, el îl invita mereu să-l urmeze. Nu înceta de asemenea să-i pună întrebări și să vorbească de părintele arhimandrit; neprimind nici un răspuns devenea din ce în ce mai respectuos. Stavroghin băgă de seamă că era cunoscut în mănăstire, cu toate că, pe cît își putea aminti, nu mai fusese pe-acolo din copilărie. Cînd cei doi bărbați ajunseră la ușa de la capătul coridorului, călugărul o deschise cu un gest autoritar, întrebă pe un ton familiar pe slujitorul care se repezise dacă se putea intra și, fără să mai aștepte răspunsul, deschise larg ușa și lăsă să intre „oaspetele lui drag". Mulțumindu-i-se, se făcu imediat nevăzut, parcă ar fi luat-o la goană.

Nikolai Vsevolodovici intră într-o cameră strîmtă; aproape imediat după aceea, în pragul ușii camerei învecinate își făcu apariția un bărbat înalt și slab, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat într-un anteriu ordinar, cu o figură cam bolnăvicioasă, o privire stranie, timidă, cu un zîmbet nehotărît pe buze. Acesta era Tihon despre care Nikolai Vsevolodovici auzise pentru prima oară de la Șatov și pe seama cui culesese el mai apoi diferite informații. Aceste informații erau contradictorii, însă toate aveau o trăsătură comună: cei care îl iubeau pe Tihon, cît și cei care nu-l iubeau (erau și din aceștia) treceau sub tăcere ceva; cei care nu-l iubeau, din dispreț, iar adepții săi, chiar cei înfocați, dintr-un soi de discreție; voiau parcă să ascundă o slăbiciune, o manie nevinovată. Nikolai Vsevolodovici aflase că locuia la mănăstire de șase ani și că era deseori vizitat (de oameni din popor, dar și de oameni de cel mai înalt rang), că avea admiratori înfocați, chiar la Petersburg, și mai ales admiratoare. Dar el îl mai auzise și pe unul din cei mai vîrstnici și importanți

membri ai clubului nostru, un om foarte cuvios, declarînd că „Tihon ăsta este aproape nebun ; în orice caz e un om neînsemnat şi, fără îndoială, un beţiv". Trebuie să spun că această ultimă învinuire era cu desăvîrşire neîntemeiată şi că Tihon suferea numai de reumatism la picioare şi uneori de convulsii nervoase. Nikolai Vsevolodovici mai aflase că fie dintr-o slăbiciune de caracter, fie dintr-o neglijenţă de neiertat şi incompatibilă cu demnitatea sa, episcopul pensionar nu reuşise să-şi impună în mănăstire respectul cuvenit rangului său. Se vorbea chiar că părintele arhimandrit, om auster şi foarte sever în tot ce privea îndatoririle sale de stareţ şi care în plus era cunoscut ca fiind un om cult, nutrea faţă de Tihon un oarecare simţămînt de ostilitate şi dezaproba (la drept vorbind indirect) viaţa lui lipsită de stricteţe şi ceea ce numea el „ereziile lui". Şi călugării se purtau cu episcopul bolnav dacă nu cu dispreţ, cel puţin cu oarecare familiarism.

Cele două camere care formau apartamentul lui Tihon erau mobilate cam curios. Alături de piese vechi şi grele, îmbrăcate în piele tocită, se puteau vedea cîteva obiecte frumoase : un fotoliu foarte amplu şi confortabil, o masă de scris mare lucrată admirabil, un dulap de cărţi elegant, mese, etajere. Toate acestea erau daruri. Un covor bogat de Buhara stătea alături de preşuri. Se aflau cîteva gravuri „lumeşti", mitologice, iar într-un colţ, umplîndu-l tot, erau icoane acoperite cu aur şi argint şi din care una, foarte veche, conţinea relicve. Se pare că şi biblioteca era alcătuită prea eclectic : alături de operele părinţilor bisericii, erau piese de teatru „şi poate chiar mai rău".

După ce fură schimbate primele saluturi, nu se ştie de ce foarte indiscret şi cu vădită stinghereală, Tihon îl pofti pe oaspetele său în camera de lucru şi îl invită să ia loc pe canapea, în faţa mesei ; el însuşi se aşează foarte aproape, într-un fotoliu din nuiele. Stăpînit de o emoţie interioară, Nikolai Vsevolodovici păstra un aer distrat. Arăta ca şi cînd ar fi luat o hotărîre extraordinară, implacabilă, dar totodată şi nerealizabilă. Cercetă camera cu privirea, dar fără să se oprească asupra ceea ce vedea. El cugeta, dar cu siguranţă nu ştia la ce. Tăcerea îl trezi şi i se păru deodată că Tihon, cam încurcat, plecase ochii şi că avusese chiar un zîmbet ciudat. Asta stîrni de îndată în el un soi de dezgust, de revoltă. Vru să se ridice şi să plece, cu atît mai mult cu cît, după părerea lui, Tihon era complet beat. Dar acesta ridică

deodată ochii şi îl studie cu o privire atît de hotărîtă, atît de încărcată de gînduri şi, în acelaşi timp, atît de neaşteptată şi de enigmatică, încît Nikolai Vsevolodovici aproape tresări. I se păru că Tihon ştia pentru ce venise, că fusese înştiinţat (cu toate că nimeni de pe pămînt nu putea să ştie scopul vizitei lui) şi că dacă nu era el cel care vorbea primul, aceasta pentru că îl cruţa şi se temea să-l umilească.

— Mă cunoaşteţi ? întrebă brusc, cu o voce sacadată. M-am prezentat oare cînd am intrat, sau nu ? Sînt atît de distrat...

— Nu v-aţi prezentat, însă am avut o dată plăcerea de a vă vedea, acum patru ani, chiar în această mănăstire, din întîmplare.

Tihon vorbea foarte încet, cu o voce egală, blîndă, rostind fiecare cuvînt în mod clar, desluşit.

— Spuneţi că am venit aici acum patru ani ? răspunse Nikolai Vsevolodovici cam grosolan. N-am fost pe aici decît cînd eram încă copil ; deci dumneavoastră nu eraţi...

— Poate aţi uitat ? remarcă Tihon prudent şi fără să stăruie.

— Nu, n-am uitat ; ar fi ridicol să uiţi, insistă cu oarecare exagerare Stavroghin. Probabil că aţi auzit vorbindu-se de mine, şi v-aţi format o părere ; şi acum vă închipuiţi că m-aţi văzut ?

Tihon tăcu. Nikolai Vsevolodovici observă atunci că faţa lui era uneori străbătută de frisoane, indiciu al unei vechi boli de nervi.

— Văd numai că nu vă simţiţi bine astăzi, spuse el, şi ar fi poate mai bine să plec.

Se ridică.

— Da, ieri şi azi am avut dureri violente în picioare şi noaptea am dormit puţin...

Tihon se opri. Oaspetele lui recăzu brusc în starea sa de visare. Tăcerea dură mult timp, aproape două minute.

— Mă studiaţi ? întrebă deodată cu îngrijorare şi neîncredere Stavroghin.

— Vă priveam şi-mi reaminteam trăsăturile feţei mamei dumneavoastră. Cu toată lipsa de asemănare exterioară, există o mare asemănare interioară, spirituală.

— Nici o asemănare, în special spirituală. Ab-so-lut nici una, făcu Nikolai Vsevolodovici cu o insistenţă exagerată,

fără să știe nici el de ce. Spuneți asta... din compasiune pentru situația în care mă aflu... Prostii !... spuse el deodată. Dar ce ? Oare mama mea vine la dumneavoastră ?

— Da.

— Nu știam acest lucru. Niciodată nu mi-a vorbit despre asta. Și deseori ?

— Aproape în fiecare lună ; uneori și mai des.

— Niciodată, dar niciodată nu am știut nimic despre asta. Nimic. Dar dumneavoastră, dumneavoastră cu siguranță că ați aflat de la dînsa că sînt nebun ? adăugă el brusc.

— Nu, ea nu mi-a vorbit despre dumneavoastră chiar ca despre un nebun. De fapt, am mai auzit vorbindu-se de asta ; dar de la alte persoane.

— Aveți cu siguranță o memorie bună dacă vă puteți aminti astfel de fleacuri. Și despre palmă n-ați auzit nimic vorbindu-se ?

— Ba da, cîteva cuvinte.

— Adică tot. De altfel aveți și mult timp. Și despre duel vi s-a povestit ?

— Și despre duel.

— Aveți multe lucruri aici. Iată un loc unde ziarele sînt de prisos. Șatov v-a vorbit despre mine ?

— Nu. Îl cunosc pe domnul Șatov, dar e mult de cînd nu l-am văzut.

— Hm ! Ce e cu harta aceea pe care o aveți acolo ? Oh ! E harta ultimului război. Ce nevoie aveți dumneavoastră de ea ?

— O studiam împreună cu textul. Este o descriere deosebit de interesantă.

— S-o văd ! Da, nu e rău scris. Totuși ciudată lectură pentru un om ca dumneavoastră.

Își apropie cartea și aruncă în ea o privire. Era o istorie foarte detaliată și foarte bine alcătuită a ultimului război, scrisă de altfel dintr-un punct de vedere mai mult general și literar decît neapărat militar. Întoarse cartea pe toate fețele și apoi o aruncă enervat.

— Hotărît lucru, nu știu de ce am venit aici, rosti el cu un aer de dezgust privindu-l pe Tihon drept în ochi, ca și cînd aștepta de la el un răspuns.

— Și dumneavoastră păreți să fiți suferind.

— Într-adevăr, nu mă simt bine.

Și deodată începu să povestească, cu fraze scurte, frînte, uneori chiar greu de înțeles, că avea halucinații ciudate, în-

deosebi noaptea, că uneori vedea sau simțea lîngă el un fel de ființă rea, batjocoritoare și „rezonabilă", care i se înfățișa sub diferite aspecte, cu caractere diferite ; „dar e mereu aceeași și eu turbez mereu..."

Ciudate și confuze erau aceste revelații care păreau să fie făcute într-adevăr de un nebun. Dar Nikolai Vsevolodovici vorbea în același timp atît de extraordinar de deschis, cu o sinceritate atît de străină caracterului său, încît părea că vechiul om din el dispăruse dintr-o dată și cu desăvîrșire. Nu-i fusese de loc rușine să exprime teama pe care i-o dădea fantoma lui. Dar totul nu dură decît o clipă și această pornire pieri tot atît de neașteptat cum apăruse.

— Astea toate sînt prostii, spuse el necăjit, revenindu-și. O să mă duc să văd un doctor.

— Duceți-vă, trebuie să mergeți neapărat, confirmă Tihon.

— Vorbiți cu multă siguranță. Ați mai văzut oameni ca mine, suferind de acest fel de halucinații ?

— Da, am văzut, dar foarte rar. Îmi amintesc de un caz : era un ofițer, după ce-și pierduse soția care fusese pentru el o ființă fără pereche. Am auzit vorbindu-se și de un altul. Amîndoi s-au însănătoșit în străinătate... E mult de cînd suferiți de asta ?

— De aproape un an. Dar astea sînt prostii. O să mă duc la doctor. Prostii ! Prostii ridicole ! Sînt tot eu, sub diferite aspecte, asta e tot. Fiindcă am adăugat această frază, veți gîndi cu siguranță că eu continui să mă îndoiesc și că nu sînt sigur dacă sînt într-adevăr eu și nu dracul.

Tihon îl privi întrebător.

— Și... îl vedeți într-adevăr ? rosti el. Vreau să spun, fără să păstrați de loc ideea că n-ar fi decît o halucinație înșelătoare și bolnăvicioasă ? Vedeți într-adevăr o imagine oarecare ?

— Este curios că stăruiți atît asupra acestui lucru, cînd eu v-am și explicat ce văd, răspunse Stavroghin, a cărui enervare creștea din nou la fiecare cuvînt... Văd în mod limpede, așa cum vă văd pe dumneavoastră... Uneori văd și nu sînt sigur că văd, cu toate că știu că este adevărul : sînt eu sau este el... Prostii ! Dar vă este oare imposibil să admiteți că ar fi dracu ? adăugă el rîzînd și căpătînd prea brusc un ton zeflemitor. E mai potrivit cu profesiunea dumneavoastră ?

— Este mai probabil că e vorba de boală, cu toate astea...

— Cu toate astea ?

— Demonii există, fără îndoială ; dar pot fi concepuți în chipuri diferite.

— Din nou ați plecat ochii, reluă Stavroghin pe un ton enervat și batjocoritor, pentru că vă este rușine pentru mine că aș putea crede în dracu ; dar făcînd pe incredulul vă pun cu viclenie întrebarea : există el într-adevăr sau nu ?

Tihon avu un zîmbet vag.

— Nu vă stă de loc bine să plecați ochii : nu este firesc, este ridicol, este manierat. Ei bine, pentru a compensa această grosolănie, am să vă spun serios, cu nerușinare : da, cred în diavol. Cred în mod canonic ; cred în dracu personal, și nu alegoric, și nu am nici o nevoie să vă întreb ; iată, asta-i tot. Trebuie să fiți deosebit de fericit.

Izbucni într-un rîs forțat, nervos. Tihon îl fixă curios, cu o privire foarte blîndă, oarecum timidă parcă.

— Credeți în Dumnezeu ? aruncă brusc întrebarea Stavroghin.

— Cred în Dumnezeu.

— Dar stă scris : Dacă crezi și dacă poruncești muntelui să se miște, el se va supune... Prostii de altfel ! Sînt curios să știu totuși : puteți transporta un munte ?

— Da, dacă Dumnezeu ordonă aceasta, rosti cu blîndețe și rezervă Tihon, plecînd din nou ochii.

— Atunci e ca și cînd însuși Dumnezeu l-ar pune în mișcare. Nu, dumneavoastră înșivă, chiar dumneavoastră, drept răsplată pentru credința în Dumnezeu ?

— Poate că da.

— Poate ! Nu e rău. De ce vă îndoiți ?

— Credința mea e imperfectă.

— Cum ? Și a dumneavoastră ? Imperfectă ? N-aș fi crezut acest lucru văzîndu-vă, făcu celălalt uitîndu-se la el cu un aer surprins, chiar naiv, de loc în armonie cu tonul batjocoritor al întrebărilor sale precedente.

— Da, este cu putință ca credința mea să nu fie perfectă.

— Totuși dumneavoastră credeți că veți muta muntele cu ajutorul lui Dumnezeu ; asta nici nu este atît de rău. Dumneavoastră vreți cel puțin să credeți. Și luați „muntele" în sensul literal. Asta este mult. Este un principiu excelent. Am remarcat că dintre popii noștri, cei mai înaintați au o predilecție puternică pentru luteranism și sînt gata să explice minunile prin cauze naturale. E totuși mai bine decît acel

„foarte puțin" al unui anume episcop, sub cuțit, ce-i drept. Sînteți cu siguranță creștin ?

Stavroghin vorbea foarte repede, cu o voce cînd batjocoritoare, cînd serioasă. Probabil că el însuși nu știa de ce spunea toate acele lucruri, de ce îl întreba pe Tihon și se agita.

— Nu mă voi rușina de crucea ta, Doamne, făcu Tihon parcă șoptit, cu un fel de patimă și înclinînd capul și mai jos.

Colțurile buzelor sale începură deodată să tremure.

— Dar poți crede în dracu fără să crezi în Dumnezeu ? întrebă Stavroghin surîzînd.

— Oh ! E foarte posibil și se întîmplă des.

Tihon ridică ochii și zîmbi și el.

— Și sînt sigur că considerați o asemenea credință ca fiind mai respectabilă decît necredința completă.

Stavroghin izbucni în rîs. Tihon zîmbi din nou.

— Dimpotrivă, ateismul complet este mai respectabil decît indiferența oamenilor de lume, replică el aproape vesel, continuînd totuși să-și studieze musafirul cu o oarecare îngrijorare.

— Oh, oh ! Cum o întoarceți ! Într-adevăr, mă surprindeți.

— Ateul desăvîrșit ocupă penultima treaptă care precedă credinței desăvîrșite (că va face sau nu acest ultim pas, asta este o altă chestiune) ; indiferentul, dimpotrivă, nu are nici o credință, ci numai o teamă rea din cînd în cînd, și dacă este un om sensibil.

— Hm !... Ați citit Apocalipsul ?

— Da.

— Vă amintiți : „Îngerului Bisericii din Laodicea scrie-i"?...

— Îmi amintesc.

— Unde e cartea ? întrebă Stavroghin privind în jurul lui agitat. Aș dori să vă citesc acest pasaj. Aveți o traducere rusească ?

— Cunosc pasajul, mi-l reamintesc foarte bine, rosti Tihon.

— Îl cunoașteți pe dinafară ? Citați-l !...

Își plecă repede ochii, puse palmele întinse pe genunchi și se pregăti să asculte. Tihon cită pasajul :

„Îngerului bisericii din Laodicea scrie-i : Acestea zice Amin, martorul cel credincios și adevărat, începutul zidirii lui Dumnezeu :

Știu faptele tale ; că nu ești nici rece, nici fierbinte. O, de ai fi rece sau fierbinte ! Astfel, fiindcă ești căldicel — nici fierbinte, nici rece — am să te vărs din gura mea. Fiindcă tu zici : Sînt bogat și m-am îmbogățit, și de nimic nu am nevoie ! Și nu știi că tu ești cel ticălos și vrednic de plîns, și sărac și orb și gol !"

— Destul ! întrerupse Stavroghin. Știți, vă iubesc mult.

— Și eu, răspunse cu jumătate de glas Tihon.

Stavroghin tăcu și recăzu brusc în visarea sa. Acest lucru se repeta pentru a treia oară, ca un fel de criză. Și era într-una din aceste crize cînd îi trînti lui Tihon : „Vă iubesc." El însuși nu se aștepta la asta.

Urmă un minut de tăcere.

— Nu vă supărați, șopti Tihon atingînd ușor cu degetul cotul lui Stavroghin, ca și cînd el însuși s-ar fi temut.

Stavroghin tresări și încruntă sprîncenele, enervat.

— Cum ați știut că eram supărat ? întrebă el repede.

Tihon vru să vorbească, dar celălalt îl întrerupse, cuprins de o emoție de neînțeles.

— De ce ați presupus că trebuia să mă fi supărat ? Da, eram enervat, aveți dreptate și tocmai fiindcă vă spusesem că vă iubesc. Aveți dreptate. Dar sînteți un cinic grosolan. Aveți o părere prea josnică despre natura umană. Această furie s-ar fi putut să nu se trezească dacă ați fi avut de-a face cu un altul decît cu mine... De altfel nu este vorba de un om oarecare, ci de mine. Totuși sînteți un om original, un nevinovat.

Își dădea drumul din ce în ce mai mult și, lucru ciudat, pierdea orice reținere în vorbele lui.

— Ascultați, mie nu-mi plac psihologii și spionii, cel puțin aceia care vor să se bage în sufletul meu. Nu chem pe nimeni, n-am nevoie de nimeni, mă voi aranja singur. Credeți că mi-e frică de dumneavoastră ? Ridică glasul și-și îndreptă capul într-o mișcare de sfidare : Sînteți sigur că am venit să vă mărturisesc un secret teribil și îl așteptați cu toată curiozitatea pioasă de care sînteți în stare. Ei bine, aflați că nu vă voi revela nimic, nici un secret, pentru că nu am nici o nevoie de dumneavoastră... pentru că nu există nici un secret... Numai imaginația dumneavoastră...

Tihon îl privi ferm.

— Ați fost uluit să vedeți că Mielul preferă pe cei reci celor căldicei, spuse el, nu vreți să fiți căldicel. Simt că o

hotărîre extraordinară, poate oribilă, pune stăpînire pe dumneavoastră. Vă implor, nu vă mai chinuiți și spuneți tot.

— Sînteți deci sigur că am venit cu un oarecare gînd ascuns ?

— Am ghicit asta... după figura dumneavoastră, murmură Tihon, cu ochii plecați.

Nikolai Vsevolodovici era puțin palid, mîinile îi tremurau ușor. Timp de cîteva secunde îl fixă pe Tihon în tăcere. În cele din urmă trase din buzunarul de sus al redingotei cîteva foi imprimate și le puse pe masă.

— Aceste foi sînt destinate să fie răspîndite, rosti el cu o voce oarecum întretăiată. Dacă sînt citite fie chiar de o singură persoană, să știți că eu nu le voi ascunde și toți le vor citi. E lucru hotărît. Nu am nici o nevoie de dumneavoastră pentru că eu am hotărît totul. Dar citiți... În timp ce le veți citi, nu spuneți nimic, și cînd veți termina, spuneți tot...

— Trebuie citite ? întrebă Tihon nehotărît.

— Citiți ! Sînt perfect calm.

— Fără ochelari nu deslușesc nimic ; literele sînt foarte mici ; asta a fost tipărit în străinătate.

— Iată ochelarii.

Stavroghin îi luă de pe masă și i-i întinse ; apoi se aruncă pe spate și se rezemă de speteaza divanului.

Tihon se adînci în lectură.

II

Erau cinci foi de hîrtie de scrisori legate, format mic, care fuseseră într-adevăr tipărite în taină în străinătate, în vreo tipografie rusească clandestină probabil ; la prima vedere, foile semănau mult cu niște proclamații. În cap se citea : *Din partea lui Stavroghin.*

Citez textual acest document (trebuie crezut că în prezent mulți îl cunosc). Mi-am permis numai să corectez greșelile de ortografie, destul de numeroase și care m-au mirat chiar, fiindcă autorul era totuși un om cult și care citise mult (relativ). Cît despre stil, l-am lăsat așa cum era, în ciuda incorec-

titudinilor sale şi chiar a incoerenţelor sale. In orice caz e evident că autorul nu e un scriitor. Îmi permit să mai fac încă o observaţie, devansînd astfel faptele.

După părerea mea acest document este opera bolii, opera diavolului care a pus stăpînire pe acest om. Astfel, un bolnav suferind de dureri violente se agită desperat în pat în căutarea unei poziţii care, chiar pentru o clipă numai, îi alină durerea ; dacă noua poziţie nu i-o uşurează, cel puţin o înlocuieşte cu alta, pentru un minut. Şi atunci evident că nu mai se pune chestiunea să ştii dacă această schimbare este bună sau raţională. Ceea ce predomină în acest document este nevoia teribilă şi sinceră a pedepsei, nevoia crucii, a supliciului public. Însă această sete de răstignire chinuieşte o fiinţă care nu crede în cruce. „Chiar numai atît şi reprezintă deja o idee", după cum s-a exprimat într-o zi Stepan Trofimovici, în cu totul altă împrejurare de altfel.

Pe de altă parte, în aceste foi există ceva violent, provocator, o anume sfidare, cu toate că ele au fost scrise cu altă intenţie. Autorul declară că el „n-a putut" să nu scrie, că a fost „obligat", şi asta este posibil. El ar fi fost fericit să poate îndepărta acest potir ; dar asta i-a fost într-adevăr imposibil, şi atunci a profitat de acest prilej ca să dea curs violenţei lui. Da, bolnavul se zbate în patul său şi încearcă să înlocuiască o durere cu alta. Şi iată că i se pare că lupta împotriva societăţii îi va aduce o oarecare uşurare şi el o sfidează. Însăşi faptul de a fi scris acest document este o sfidare neaşteptată, o lipsă de respect faţă de societate. E vorba pentru autor de a provoca cît mai repede un adversar oarecare...

Şi cine ştie, este posibil ca toate acestea, adică foile destinate publicării, să aparţină aceleiaşi categorii de fapte ca şi muşcarea guvernatorului de ureche ! De ce îmi vine această idee astăzi, cînd atîtea lucruri au devenit clare, nu pot să înţeleg. Nu aduc nici o probă de altfel şi nu pot afirma că acest document ar fi fals, adică închipuit, de la un capăt la celălalt. Este probabil ca adevărul să se afle între aceste extreme... De altfel, prea devansez faptele ; e mai bine să ne referim la documentul însuşi. Iată deci ce citi Tihon.

Din partea lui Stavroghin.

„Eu, Nikolai Stavroghin, ofiţer în retragere, am petrecut anii 186... la Petersburg, dedîndu-mă desfrîului în care nu găseam nici o plăcere. Aveam pe atunci, pentru o anumită

perioadă, trei apartamente : într-unul locuiam cu o servitoare care avea grijă de menajul meu ; Maria Lebiadkina, astăzi soţia mea în faţa legii, locuia tot acolo. Închiriasem alte două locuinţe pentru a-mi primi acolo amantele : într-una primeam pe o doamnă care mă iubea şi în cealaltă servitoarea, camerista ei ; şi dorinţa mea în vremea aceea era de a le face pe amîndouă să se întîlnească la mine, şi doamna şi fata. Cunoscînd bine caracterul lor, prevedeam o mare distracţie din această glumă stupidă. Pentru a pregăti bine această întîlnire, trebuia să mă duc deseori într-unul din aceste două apartamente, situat într-o casă mare, pe strada Gorohovaia ; acolo venea camerista. Ocupam acolo o cameră la etajul patru, la nişte mic-burghezi ruşi. Proprietarii mei ocupau o altă cameră, mai mică, atît de mică chiar încît uşa care ne despărţea trebuia întotdeauna să rămînă deschisă ; era exact ce doream. Bărbatul, într-un caftan lung, lucra într-un birou : pleca dimineaţa şi nu se întorcea decît noaptea. Femeia, în vîrstă de vreo patruzeci de ani, cosea şi repara haine vechi ; ieşea deseori ca să-şi ducă lucrul la clienţi. Eu rămîneam deci singur cu fiica lor, o copilă. O chema Matrioşa. Mama ei o iubea, însă o bătea des şi o înjura, aşa cum e obiceiul la aceşti oameni. Această fetiţă mă servea şi făcea curat în cameră. Declar că am uitat numărul imobilului. Acum, după ce am cules informaţii, cred că vechea casă a fost dărîmată şi că pe locul a două sau trei case vechi s-a clădit una nouă, foarte mare. Am uitat de asemenea numele proprietarilor mei ; s-ar putea de altfel să nu-l fi ştiut niciodată. Îmi amintesc că pe femeie o chema Stafanida ; cît despre numele lui, nu mi-l amintesc. Unde sînt ei acum ? Nu ştiu de loc. Presupun că dacă se cer informaţii la comisariatul de poliţie din Petersburg, se poate da de urma lor. Clădirea dădea într-o curte în care ocupa un unghi. Asta se petrecea în iunie. Casa era vopsită în albastru-deschis.

Într-o zi îmi dispăru de pe masă briceagul ; n-aveam nevoie de el de altfel ; nu-mi folosea la nimic. Am vorbit despre asta cu proprietara mea, fără să bănuiesc de loc că-şi va biciui fiica ; dar ea o înhăţase din cauza unei cîrpe care se rătăcise şi o bănuia pe fetiţă că s-ar fi folosit de ea pentru a face o păpuşă ; o trăsese chiar de păr. Cînd această cîrpă fu găsită mai tîrziu sub faţa de masă, fetiţa nu vru să pronunţe nici un cuvînt de reproş şi rămase tăcută. Observasem că o făcea dinadins şi îmi amintii de asta pentru că

atunci pentru prima oară am remarcat faţa copilului care pînă în ziua aceea nu-mi atrăsese atenţia. Era o blondă palidă, cu pistrui, o faţă obişnuită ; dar avea în ea ceva foarte copilăros şi calm, extrem de blînd şi de calm. Mama fu nemulţumită că fiica nu-i făcu reproşuri şi tăcu ; exact atunci veni istoria cu briceagul. Femeia fu cuprinsă de furie că-şi bătuse fiica pe nedrept, apucă nuiaua şi biciui copilul pînă la sînge, chiar sub ochii mei, cu toate că împlinea aproape doisprezece ani. Matrioşa nu ţipă sub lovituri, desigur pentru că eram eu acolo ; dar la fiecare lovitură hohotea straniu ; continuă să hohotească încă o oră întreagă. Execuţia odată terminată, descoperii deodată briceagul pe pat, sub cuvertură ; îl băgai în tăcere în buzunarul jiletcii şi, cînd ajunsei afară, îl aruncai în stradă, pentru ca nimeni să nu ştie nimic. Am simţit imediat că am comis o laşitate, dar am simţit şi o anumită plăcere, căci o idee îmi trecu brusc prin minte şi mă arse ca un fier roşu ; am reflectat îndelung asupra ei. În această privinţă voi remarca că deseori fusesem stăpînit aproape pînă la nebunie de diverse sentimente urîte în care mă încăpăţînam cu patimă, dar niciodată pînă la a pierde orice control asupra mea. Chiar cînd intensitatea lor mă consuma, cînd ele atingeau cel mai înalt grad, eu puteam întotdeauna să le înving, să le opresc, dar rareori voiam s-o fac. Declar în acelaşi timp că nu încerc să pledez pentru iresposabilitate, invocînd influenţa mediului sau a bolii.

Am aşteptat după aceea două zile. După ce plînsese, copila deveni şi mai tăcută ; împotriva mea sînt sigur că nu avea nici un sentiment urît, cu toate că, cu siguranţă, resimţea o oarecare ruşine că a fost astfel pedepsită sub ochii mei. Însă ea, copil supus, se autoacuza de această ruşine. Indic asta pentru că este foarte important pentru povestirea mea... Am petrecut apoi trei zile în apartamentul meu principal. Era o casă mobilată, unde se respira un miros urît de mîncare, întotdeauna plină de lume : mici funcţionari, amploiaţi fără slujbă, doctori fără clientelă, tot felul de polonezi, întotdeauna atenţi faţă de mine. Îmi amintesc de tot. Trăiam în această Sodomă foarte solitar, solitar în interior, dar întotdeauna înconjurat de o bandă zgomotoasă de „camarazi", extrem de devotaţi şi care mă adorau aproape, din cauza portmoneului meu. Cred că făceam cu toţii multe mîrşăvii ; ceilalţi chiriaşi chiar se temeau de noi, adică ei continuau să fie politicoşi în ciuda strengăriilor şi prostiilor noastre, uneori

chiar de neiertat. Repet. Mă gîndeam chiar cu oarecare plăcere la ideea de a fi deportat în Siberia. Mă plictiseam în aşa măsură, încît aş fi putut chiar să mă spînzur ; dacă nu m-am spînzurat, este pentru că mai speram ceva, ca în tot lungul vieţii mele. Îmi amintesc că mă îndeletniceam atunci cu teologia, chiar foarte serios, şi că parvenisem să mă distrez întrucîtva ; dar mă plictiseam şi mai mult după aceea. Cît despre sentimentele mele sociale, ele se reduceau la dorinţa de a face ca totul să sară în aer, numai dacă asta ar fi meritat truda. De altfel fără nici o răutate, ci numai pentru că mă plictiseam mult ; nu de altceva. Eu nu sînt de loc socialist. Presupun că era o maladie. La întrebarea mea glumeaţă : „Nu există niscaiva picături pentru a excita energia civică ?", doctorul Dobroliubov, un om sfîrşit, fără slujbă, cu o familie numeroasă, locuind în casa noastră mobilată, îmi răspunse într-o zi : „Pentru a excita energia civică nu există cred, dar în ce priveşte energia criminală, s-ar găsi poate". Cu toate că era îngrozitor de sărac şi împovărat cu o femeie însărcinată şi cu două fetiţe înfometate, această glumă îi făcu mare plăcere. De fapt, dacă oamenii n-ar fi mulţumiţi de ei înşişi, nimeni n-ar voi să trăiască.

Mai trecură trei zile şi mă întorsei pe strada Gorohovaia. Mama se pregătea să plece cu un pachet mare ; tatăl nu era acasă, firește ; rămîneam deci singur cu Matriosa. Ferestrele (dinspre curte) erau deschise. Erau mulţi meşteşugari în casă şi toate etajele răsunau de zgomotul ciocanelor şi al cîntecelor. Se scursese o oră. Matriosa stătea în colţul ei aşezată pe o băncuţă ; cosea ceva, cu spatele la mine. Deodată începu să cînte încet, foarte încet ; asta i se întîmpla uneori. Mă uitai la ceas ; era ora două. Inima începu să-mi bată foarte tare. Mă ridicai şi mă apropiai încet de Matriosa. Ferestrele erau împodobite cu muşcate ; soarele era arzător. Mă aşezai în tăcere lîngă ea, pe podea. Ea tresări, cuprinsă de o teamă îngrozitoare în primul moment, şi se ridică brusc. Îi luai mîna şi i-o sărutai, o făcui să se aşeze din nou pe băncuţa ei şi o privii fix în ochi. Faptul că îi sărutasem mîna o făcu să rîdă ca un copil ; dar numai un moment, pentru că se ridică din nou cuprinsă de o astfel de spaimă, încît faţa i se convulsionă. Mă privi cu nişte ochi cumplit de ficşi, în timp ce buzele începură să-i tremure, ca şi cînd ar fi fost gata să plîngă. Dar nu strigă. Îi mai sărutai odată mîna şi o luai pe genunchi. Ea

avu atunci o mișcare bruscă de recul și surîse, dar cu un surîs rușinat, oblic. Toată fața ei se făcu roșie de rușine. Eu nu începeam să rîd și să-i murmur ceva. În fine, se produse un fapt atît de straniu, încît nu-l voi uita niciodată și care mă buimăci. Copila îmi înconjură gîtul cu amîndouă brațele și începu să mă sărute cu patimă. Părea subjugată. Mă ridicai aproape furios: gestul acesta din partea micii făpturi îmi fu foarte neplăcut din cauza milei pe care o resimții subit..."

Foaia se oprea aici și fraza se întrerupea. Se produse atunci un fapt care este necesar să fie relatat.

Erau cu totul cinci foi; una era în mîinile lui Tihon; ultima frază nu era terminată. Celelalte patru erau în mîinile lui Stavroghin. Drept răspuns la privirea întrebătoare a lui Tihon, el îi dădu imediat urmarea.

— Dar această frază nu e completă, spuse Tihon examinînd foaia. Asta este a treia foaie, iar eu am nevoie de a doua.

— Da, este a treia; cît despre a doua... A doua deocamdată o cenzurez, răspunse repede Stavroghin zîmbind stîngaci.

Era așezat pe un colț al canapelei și înfrigurat, imobil, nu-l slăbea din ochi pe Tihon.

— O veți primi îndată, cînd... cînd veți fi demn de asta, adăugă el cu un gest care voia să fie familiar.

Rîse, dar îți făcea milă să-l vezi.

— Totuși, în punctul în care ne aflăm, a doua sau a treia foaie nu este totuna? remarcă Tihon.

— Cum? De ce? strigă Stavroghin, îndreptîndu-se brusc. Nu e de loc același lucru. Ah! Voi ăștia, călugării, bănuiți imediat cele mai îngrozitoare mîrșăvii. Călugării ar fi foarte buni judecători de instrucție.

Tihon îl privi în tăcere.

— Liniștiți-vă, nu este vina mea dacă fetița a fost o proastă și nu m-a înțeles. Nu s-a petrecut nimic. Absolut nimic.

— Slavă Domnului!

Tihon făcu semnul crucii.

— Sînt multe de spus... aici a fost... aici a fost o neînțelegere psihologică.

Deodată roși. Pe fața lui apăru dezgustul, neliniștea, desperarea. Tăcu. Nu se mai priveau, și tăcerea domni între ei peste un minut.

— Știți, ar fi mai bine să citiți, rosti mașinal Stavroghin, ștergîndu-și cu degetele sudoarea rece care-i uda fruntea.

Şi... cel mai bine ar fi să nu mă priviţi de loc... Mi se pare că este un vis... Şi... nu-mi tociţi răbdarea, adăugă el cu glas încet.

Tihon îşi întoarse repede ochii, apucă a treia foaie şi începu să citească, fără să se mai oprească pînă la sfîrşit. Nimic nu mai lipsea din cele trei foi pe care i le dăduse Stavroghin; a treia foaie începea aşa:

„...Fu un moment de adevărată groază, deşi nu prea intens. Eram vesel în dimineaţa aceea şi foarte bun faţă de toţi, şi banda mea era prea satisfăcută de mine. Dar i-am părăsit pe toţi şi m-am dus pe strada Gorohovaia. Am întîlnit-o jos, la intrare. Se întorcea de la prăvălie, unde fusese să cumpere cicoare. Văzîndu-mă, se repezi pe scări, pradă unei groaznice temeri. Nici nu era temere, ci o teroare mută, paralizantă. Cînd am intrat, mama ei o bătea «pentru că se năpustise în cameră cu capul în jos». În felul acesta putu să ascundă adevărata cauză a teroarei pe care o simţea. Totul era deci încă liniştit. Ea se piti într-un colţ şi nu se mai arătă în timpul pe care îl mai petrecui în casă. După o oră ieşii. Dar seara mi-a fost din nou teamă, şi de data asta mult mai tare. Cel mai penibil pentru mine în această teamă era faptul că eram perfect conştient de ea. Nu cunosc nimic mai stupid şi mai atroce. Niciodată pînă atunci nu am ştiut ce e frica şi niciodată de atunci nu am resimţit-o. În acel moment însă mi-era frică, tremuram chiar. Eram perfect conştient de asta cît şi de umilirea mea. Dacă aş fi putut, m-aş fi omorît. Dar nu mă simţeam demn de moarte. De fapt nu din această cauză nu m-am omorît, ci tot din cauza acestei frici. Uneori te omori de frică, dar se întîmplă ca tot de frică să continui să trăieşti. Omul începe prin a nu îndrăzni să se omoare şi apoi actul devine imposibil. Mai mult, seara, la mine, am resimţit o astfel de ură împotriva copilei încît am hotărît s-o omor. Din zori am alergat cu această idee în cap pe strada Gorohovaia. În timp ce mergeam îmi reprezentam cum am s-o omor şi cum am s-o batjocoresc. Ura mea se întetea în special la amintirea surîsului ei: în mine creşteau dispreţul şi dezgustul pentru felul în care se aruncase de gîtul meu, imaginîndu-şi nu ştiu ce. Dar traversînd strada Fontanka mi se făcu rău. În acelaşi timp o nouă idee îmi apăruse în minte, teribilă, şi cu atît mai teribilă cu cît aveam conştiinţa ei. Reîntors la

mine, mă culcai tremurînd de febră şi în prada unei astfel de groaze, că ajunsei să nu mai urăsc copila. Nu mai voiam s-o omor şi asta era tocmai noua idee de care îmi dădusem seama traversînd strada Fontanka. Atunci am înţeles pentru prima oară că dacă frica este extremă, ea goneşte ura şi chiar orice dorinţă de răzbunare.

Mă trezii spre prînz oarecum bine dispus şi mirîndu-mă chiar de intensitatea sentimentelor pe care le trăisem în ajun, mă ruşinai că voisem să omor. Eram totuşi prost dispus şi, în ciuda scîrbei mele, mă simţii obligat să mă duc pe strada Gorohovaia. Îmi amintesc că aş fi dorit mult ca în acel moment să am o ceartă cu cineva, o ceartă într-adevăr serioasă. Dar intrînd la mine, pe Gorohovaia, o găsii acolo pe Nina Savelievna, camerista, care mă aştepta de o oră. Nu-mi plăcea de loc această fată şi ea venise cu o oarecare sfială, temîndu-se nu cumva să-mi displacă vizita ei. Venea întotdeauna cu această temere. Dar am fost foarte fericit s-o văd, ceea ce o încîntă. Era destul de bine făcută; în plus era modestă şi poseda acele bune maniere pe care micii-burghezi le apreciază în mod special; de aceea gazda mea mi-o lăudase de mult. Le găsii pe amîndouă bîndu-şi cafeaua, iar gazda mea părea încîntată de conversaţia plăcută. Într-un colţ din cealaltă cameră o zării pe Matrioşa: era în picioare şi le privea insistent şi cu fixitate, pe mama şi pe vizitatoare. Cînd intrai, nu se ascunse aşa cum făcuse data trecută, şi nu fugi. Este un amănunt de care îmi amintesc bine, fiindcă m-a izbit. De la prima vedere am remarcat că slăbise foarte mult şi părea să aibă temperatură. M-am purtat afectuos cu Nina şi ea s-a simţit foarte fericită. Am ieşit împreună şi timp de două zile nu m-am mai întors pe strada Gorohovaia. Mă săturasem; dar mă plictiseam.

În sfîrşit, hotărîi să termin odată cu toate şi chiar să părăsesc Petersburgul dacă trebuia. Dar cînd mă dusei pe strada Gorohovaia ca să-mi anunţ plecarea, o găsii pe proprietăreasa mea într-o mare durere şi într-o mare agitaţie: Matrioşa era bolnavă de trei zile şi delira toate nopţile. Desigur, o întrebai imediat ce spunea în delirul ei (noi vorbeam foarte încet în camera mea). „Nişte lucruri îngrozitoare, îmi şopti mama: «L-am omorît pe Dumnezeu».“ Îi propusei să aduc un doctor pe cheltuiala mea, dar ea refuză: „Dumnezeu o să ne ajute, asta o să treacă de la sine; de altfel n-a stat culcată tot timpul; mai adineauri am trimis-o undeva.“ Mă hotărîi s-o

văd pe Matrioșa singură, și cum gazda mea scăpase în conversație că va trebui să meargă în tîrg, hotărîi să mă reîntorc seara. Nu știam de altfel sigur de ce și nici ce voiam să fac.

Luai cina la restaurant, apoi la cinci și un sfert mă întorsei. Intram oricînd cu cheia mea. Matrioșa era singură; era culcată în spatele unui paravan pe patul mamei ei și am remarcat că a ridicat capul să vadă cine intră, dar făcu ca și cînd n-ar fi fost nimic. Ferestrele erau deschise; aerul era cald, chiar fierbinte. Făcui cîțiva pași, apoi mă așezai pe canapea. Îmi amintesc totul pînă în ultimul moment. Resimțeam o mare satisfacție să nu vorbesc cu Matrioșa și s-o fac astfel să tînjească, nu știu de ce. Am așteptat o oră întreagă, și deodată am auzit-o ridicîndu-se brusc din spatele paravanului. Am auzit izbitura picioarelor ei pe podea cînd s-a ridicat, apoi cîțiva pași repezi, și apăru în pragul camerei mele. Eram atît de laș, încît am fost fericit că am rezistat. Oh! cît de murdare erau toate astea și cît de umilit mă simțeam. Ea stătea în picioare și mă privea în tăcere. Din ziua în care am văzut-o pentru ultima dată de aproape, într-adevăr slăbise extrem de mult. Fața îi părea ofilită și fruntea cu siguranță că îi ardea. Ochii, măriți, mă fixau cu o curiozitate năucă, așa mi se păru la început. Continuam să stau jos și o priveam nemișcat. Și din nou am resimțit ură. Dar curînd am remarcat că Matrioșa nu se temea de loc de mine și că probabil delira. Dar nu! nu era nici delir. Ea începu deodată să clatine capul așa cum fac oamenii foarte naivi și care nu au maniere, cînd adresează cuiva un reproș; apoi își ridică brusc pumnișorul și mă amenință cu el de departe. În primul moment acest gest mi se păru ridicol, dar nu am mai fost în stare să-l suport mai departe; mă ridicai brusc și mă apropiai de ea, îngrozit. Fața ei exprima o desperare greu de văzut la o ființă atît de mică; continua să mă amenințe cu pumnul și să clatine capul în semn de reproș. Îi vorbii cu prudență, foarte încet, cu blîndețe, căci mă temeam, dar am văzut imediat că ea nu mă putea pricepe, și teroarea mea crescu. Dar ea își acoperi repede fața cu ambele mîini, ca și data trecută, și se duse spre fereastră întorcîndu-mi spatele. Atunci m-am întors și eu, și m-am așezat lîngă fereastră. Nu pot de loc să înțeleg de ce nu am ieșit și stăteam acolo să aștept; deci într-adevăr așteptam ceva. Poate aș fi rămas

mult timp așezat pe locul acela, pentru a o omorî apoi din desperare, ca să termin într-un fel sau altul.

Curînd după aceea auzii din nou pașii ei grăbiți ; ieșise pe ușa care dădea spre un coridor de lemn prin care se ajungea la scară. M-am apropiat repede de balustradă și am apucat s-o zăresc intrînd într-o magazie mică, un fel de coteț, care era alături de o altă anexă. Cînd m-am așezat din nou lîngă fereastră, o idee ciudată își făcu loc în mintea mea : nici acum nu pot înțelege de ce tocmai ideea aceasta mai degrabă decît alta îmi veni întîi în minte ; deci totul convergea spre asta. Era evident că eu nu puteam încă să cred, „și totuși..." Îmi amintesc perfect ; inima îmi bătea. După un minut m-am uitat din nou la ceas și am constatat ora exactă. Ce nevoie aveam s-o aflu ? Nu știu ; dar în momentul acela în mine exista voința de a observa tot. Îmi amintesc deci foarte bine de tot și văd tot, ca și cînd aș fi încă acolo. Seara se lăsa. O muscă bîzîia în jurul meu și venea mereu să mi se așeze pe față. Am prins-o, am ținut-o cîteva momente între degete și am lăsat-o să zboare pe fereastră. Un camion intră în curte făcînd un zgomot mare. Un ucenic croitor cînta din răsputeri (de mai demult) lîngă fereastra lui, într-un colț al curții. Lucra și eu puteam să-l văd de la locul meu. Îmi dădu prin minte că, din moment ce nimeni nu m-a întîlnit cînd am traversat curtea și am urcat scara, era desigur mai bine să nu fiu întîlnit nici la ieșire ; așadar, mi-am îndepărtat cu prudență scaunul de fereastră și m-am așezat în așa fel, încît vecinii să nu mă poată vedea. Oh ! ce lașitate ! Am luat o carte, apoi am azvîrlit-o și m-am apucat să urmăresc mișcările unui minuscul păianjen roșu pe o frunză de mușcată ; am uitat de mine cîtva timp. Dar astăzi îmi amintesc de tot.

Mi-am scos brusc ceasul. Trecuseră douăzeci de minute de cînd ieșise. Dar mă hotărîi să aștept exact un sfert de oră. Îmi acordam acest răgaz. Îmi trecu de asemenea prin minte că s-ar fi putut ca ea să se fi întors și eu să n-o fi auzit. Dar era cu neputință. Acum era o liniște de mormînt și aș fi putut auzi și o muscă zburînd. Deodată inima începu să-mi bată mai tare. M-am uitat la ceas : mai erau trei minute ; am rămas nemișcat pe scaun, cu toate că inima îmi bătea nebunește, de mă durea aproape. M-am sculat în cele din urmă, mi-am pus pălăria, m-am încheiat la nasturii paltonului și am cercetat camera : lăsasem vreo urmă a trecerii mele pe-acolo ?

Am apropiat scaunul de fereastră și l-am așezat exact pe locul unde se afla la venirea mea. În sfîrșit am deschis ușa, am închis-o încet cu cheia și m-am îndreptat spre magazie; ușa era închisă, dar nu cu cheia; știam bine lucrul acesta, dar nu voiam s-o deschid. M-am ridicat în vîrful picioarelor și m-am uitat printr-o crăpătură care era în partea de sus a ușii. Chiar în clipa cînd mă ridicam așa, în vîrful picioarelor, mi-am amintit că atunci cînd ședeam lîngă fereastră și priveam micul păianjen roșu, în răstimpul scurt cît uitasem de mine, de fapt mă și închipuiam ridicîndu-mă în vîrful picioarelor și privind prin crăpătură, așa cum făceam acum. Citez acest detaliu pentru că țin să arăt pînă la ce punct eram în posesia facultăților mele și că, prin urmare, nu sînt de loc nebun și trebuie să răspund de faptele mele. Am privit îndelung prin crăpătură, fiindcă era întuneric în magazia aceea. Nu era beznă totuși; așa că în cele din urmă am zărit ce voiam...

Mi-am zis atunci că pot pleca și am coborît treptele. Nu am întîlnit pe nimeni; deci nimeni nu a putut mai tîrziu să depună mărturie împotriva mea. Trei ore mai tîrziu, la mine acasă, jucam cu toții cărți, în cămașă, bînd ceai. Lebiadkin citea versuri, povestea tot felul de istorii și, parcă dinadins, lucruri foarte nostime în locul prostiilor cu care ne împuia capul de obicei. Era și Kirillov acolo. Nimeni nu bea, cu toate că era o sticlă de rom pe masă; Lebiadkin o onoră. Prohor Malov remarcă: „Cînd Nikolai Vsevolodovici este mulțumit și bine dispus toată banda noastră este veselă și vorbim bine". Am remarcat această frază; deci eu eram vesel, mulțumit, bine dispus și spuneam lucruri nostime. Dar îmi amintesc, știam perfect că bucuria de a mă fi simțit eliberat se baza pe o lașitate infamă și că niciodată nu voi putea să mă simt nobil, nici pe pămînt, nici într-o altă viață, niciodată. Încă ceva: mi-am dat seama atunci de proverbul evreiesc: «Nu-ți simți propriul miros împuțit». Eram perfect conștient că sînt un mizerabil, dar nu-mi era rușine de asta și în general sufeream puțin. În acel moment, în timp ce beam ceai și vorbeam cu prietenii, mi-am putut da seama foarte precis, pentru prima dată în viața mea, că eu nu înțelegeam și nu simțeam Binele și Răul; că nu numai că pierdusem acest sentiment, dar că Binele și Răul, în sine, nu existau (asta îmi convenea) și că nu erau decît prejudecăți, că eu puteam cu

siguranță să mă eliberez de orice prejudecată, dar că, dacă ajungeam la această eliberare, eram pierdut. Am devenit conștient de toate astea pentru prima dată, într-o formulare netă, în fața acelei mese de ceai, în timp ce glumeam și rîdeam cu camarazii mei despre nu mai știu ce subiect. Dar îmi amintesc de tot. Se întîmplă deseori ca idei vechi pe care toată lumea le cunoaște să ne apară deodată noi, originale.

Totuși, nu încetam să aștept ceva. Și într-adevăr, spre orele unsprezece seara, văd venind în grabă fiica portăresei pe care o trimisese gazda mea de pe strada Gorohovaia ca să-mi spună că Matrioșa se spînzurase. Mersei cu fetița și am putut constata că nici proprietăreasa mea nu-și dădea seama de ce mă chemase. Plîngea în hohote și țipa, așa cum fac acești oameni în asemenea împrejurări. Acolo era lume multă, agenți de poliție. Am așteptat să treacă un timp, apoi am ieșit.

Nu am fost deranjat cîtuși de puțin pentru afacerea asta ; mi se puseră totuși cîteva întrebări. Dar eu declarai doar atît : că copilul fusese bolnav și delirase și că propusesem să chem medicul pe cheltuiala mea. Mi se vorbi și despre briceag ; povestii că gazda mea își biciuise fiica, dar că asta n-avea nici o importanță. Nimeni nu a știut că mă întorsesem seara. Afacerea se termină deci în felul acesta.

Timp de o săptămînă întreagă mă abținui să mă întorc pe strada Gorohovaia și în cele din urmă nu m-am mai dus decît pentru a anula contractul de închiriere. Gazda continua să verse lacrimi (și îmi amintesc că asta mi-a fost dezagreabil), dar reîncepuse să-și vadă de croitorie. „Din cauza briceagului dumneavoastră am jignit-o", îmi spuse ea, fără mare dojană. Încheiai conturile mele cu ea sub pretextul că nu mi-ar mai fi posibil de acum înainte s-o primesc pe Nina Savielevna în locuința lor. În timp ce ne luam rămas bun, îmi mai vorbi de bine despre Nina Savielevna. Îi făcui cadou cinci ruble peste ceea ce îi datoram pentru cameră.

În perioada aceea mă plictiseam de moarte. Pericolul odată trecut, aș fi uitat de tot de povestea de pe Gorohovaia, ca și de toate evenimentele din acea perioadă, dacă din cînd în cînd nu mi-aș fi amintit cu furie de teroarea pe care o resimțisem. Îmi vărsam furia pe cine îmi ieșea în cale. Atunci îmi veni ideea — dar fără nici un motiv — de a-mi prăpădi viața în chipul cel mai prostesc posibil. Cu un an în urmă mă gîn-

disem să-mi trag un glonte în cap ; se oferi un alt mijloc, mult mai bun. Într-o zi, văzînd-o pe Maria Timofeievna Lebiadkina, cea cu picioarele strîmbe, care își vedea de treaba ei prin casă, îmi veni ideea de a o lua de nevastă. Nu era încă complet nebună, dar era o idioată în permanent extaz, și prietenii mei dezvăluiseră că mă iubea nebunește pe ascuns. Ideea unei căsătorii între Stavroghin și această creatură infirmă îmi excita plăcut nervii. Nu se putea imagina nimic mai ridicol, mai stupid. Dar nu-mi pot da seama dacă hotărîrea mea a fost determinată, fie chiar în mod inconștient (cu siguranță inconștient), de furia împotriva mea care mă cuprinsese din cauza fricii josnice resimțite în povestea cu Matrioșa. Într-adevăr, nu cred asta. În orice caz această căsătorie nu a fost numai „rezultatul unui pariu făcut după o masă bine stropită". „Martorii" au fost Kirillov și Piotr Verhovenski, atunci în trecere prin Petersburg, apoi însuși Lebiadkin și Prohor Malov (astăzi decedat). În afară de aceștia, nimeni nu știe nimic, și ei îmi dădură cuvîntul de onoare că vor tăcea. Această tăcere mi s-a părut întotdeauna o mîrșăvie; dar pînă acum secretul nu a fost trădat, cu toate că am avut intenția să declar totul ; deci îl declar acum. După căsătorie m-am dus la mama, la țară. M-am dus acolo ca să mă distrez, căci viața îmi era de nesuportat. În orașul nostru am produs impresia unui dement, și această impresie dăinuie și azi, ceea ce poate să-mi provoace mari prejudicii, după cum o să explic mai departe. Am plecat apoi în străinătate unde am petrecut patru ani.

Am vizitat Orientul ; pe muntele Atos am asistat la slujbe religioase care durau cîte opt ore ; am fost în Egipt, în Elveția, chiar în Islanda ; timp de un an am urmat cursurile Universității din Göttingen. În timpul ultimului an de ședere în străinătate, la Paris, m-am împrietenit cu o familie de ruși foarte bine situați, iar în Elveția cu două tinere rusoaice. Acum doi ani, fiind în trecere prin Frankfurt, am remarcat în vitrina unei papetării, printre diverse fotografii, portretul unei fetițe elegant îmbrăcată, dar care semăna mult cu Matrioșa. Am cumpărat imediat portretul și, întors la hotel, l-am așezat pe cămin. Nu m-am atins de el o săptămînă întreagă, nici măcar o privire nu i-am aruncat, și cînd am părăsit Frankfurt-ul am uitat să-l iau cu mine.

Citez acest fapt pentru a arăta pînă la ce punct îmi puteam stăpîni amintirile și cît eram de insensibil la ele. Le respingeam pe toate odată, în masă, și toată masa lor dispărea imediat, de îndată ce o doream. Întotdeauna m-a plictisit să-mi amintesc de trecut și niciodată nu am putut vorbi mult despre trecut, așa cum face aproape toată lumea.

Acum un an, în primăvară, călătorind prin Germania, din distracție, am depășit stația la care trebuia să cobor pentru a lua alt tren. M-am oprit la stația următoare ; era ora trei după-amiază, ziua era luminoasă. Era un foarte mic orășel german. Mi s-a indicat un hotel ; trebuia să aștept : trenul următor nu trecea decît la ora unsprezece seara. Eram mulțumit de această aventură, căci nimic nu mă grăbea. Hotelul era prost și mic, dar înconjurat pretutindeni de pomi și de straturi de flori. Mi se dădu o cămăruță îngustă. Am cinat bine și fiindcă petrecusem toată noaptea în tren am adormit foarte adînc la ora patru după-amiază.

Am visat ceva cu totul neașteptat pentru mine, fiindcă niciodată nu visasem ceva asemănător. Visurile mele erau întotdeauna prostești sau teribile. În muzeul din Dresda există un tablou al lui Claude Lorrain care în catalog figurează sub titlul *Acis și Galatea,* cred. Eu l-am denumit, nu știu de ce, *Vîrsta de aur.* Îl remarcasem de mult și îl mai revăzusem cu trei zile în urmă. Poate chiar că m-am dus la Dresda numai pentru asta. Acesta era tabloul pe care l-am văzut în vis, dar totuși nu ca un tablou, ci ca o realitate. Se făcea că există la fel ca în tablou un colț din arhipelagul grecesc și eu, pare-se, mă întorsesem cu trei mii de ani în urmă. Valuri albastre și mîngîietoare, insule și stînci, țărmuri înfloritoare ; în depărtare o priveliște încîntătoare, chemarea soarelui care apune... Cuvintele nu pot descrie totul. Aici era leagănul omenirii, și acest gînd îmi umplea sufletul de o dragoste frățească. Era paradisul pe pămînt ; zeii coborau din cer și se uneau cu oamenii ; aici se desfășurau primele scene din mitologie. Aici trăia un neam de oameni frumoși. Oamenii se trezeau și adormeau fericiți și nevinovați ; pădurile răsunau de cîntecele lor vesele ; prisosul forțelor lor abundente se revărsa în dragoste, în bucurie naivă. Și eu îl simțeam, în timp ce discerneam și viitorul nemărginit care îi aștepta și pe care nici nu-l bănuiau, și inima mea se înfiora la aceste gînduri. Oh ! cît eram de fericit că inima mea se înfiora și că fusesem în sfîrșit în stare să iubesc ! Soarele își revărsa

razele pe insule şi pe mare şi se bucura de frumoşii lui copii. Viziune admirabilă ! Iluzie sublimă ! Cel mai nerealizabil vis dintre toate, dar căruia omenirea i-a dăruit toate forţele sale, căruia i-a sacrificat totul ; în numele căruia s-a murit pe cruce, s-au omorît profeţi, fără de care popoarele nu ar vrea să trăiască, fără de care nici nu ar putea să moară. Şi toate astea eu le-am trăit în visul meu. Nu ştiu exact ce am văzut ; era vorba mai degrabă de o senzaţie. Dar stîncile şi marea, razele oblice ale soarelui care apune, toate astea mi se părea că le mai văd cînd m-am trezit şi am deschis ochii, care pentru prima oară în viaţa mea erau literalmente scăldaţi în lacrimi. Senzaţia unei fericiri încă necunoscute îmi străpunse inima, mă duru chiar. Era deja seară ; prin verdeaţa florilor care împodobeau fereastra, soarele apunînd arunca în cameră un mănunchi oblic de raze fierbinţi şi mă scălda în lumină. M-am grăbit să reînchid ochii pentru a încerca să evoc încă o dată visul dispărut, dar deodată am zărit în mijlocul unei lumini vii, foarte vii, un minuscul punct roşu. Astfel a început lucrul ăsta. Şi deodată mi-am adus aminte de micul păianjen roşu. L-am văzut aşa cum l-am contemplat pe frunza de muşcată în timp ce soarele îşi revărsa razele oblice, ca în acest moment. Ceva mă străpunse ; m-am ridicat şi m-am aşezat pe pat. Iată exact cum s-au petrecut lucrurile.

Văzui în faţa mea (oh ! nu în realitate ! de-ar fi fost o fantomă căreia să-i pot vorbi !), o văzui pe Matrioşa slăbită, cu ochii înfrigurați, exact aşa cum era cînd stătea pe pragul camerei mele şi, clătinînd din cap, mă ameninţa cu pumnul ei mic. Şi niciodată n-am resimţit ceva mai dureros. Disperarea jalnică a unei mici fiinţe neputincioase, cu mintea încă neformată şi care mă ameninţa (cu ce ? ce putea să-mi facă ?), dar cu siguranţă nu se acuza decît pe sine. Niciodată pînă acum nu mi s-a întîmplat ceva asemănător. Am stat toată noaptea nemişcat, pierzînd noţiunea timpului. Acum aş vrea să explic şi să spun ce s-a petrecut cu mine, cît mai clar cu putinţă. Oare asta este ceea ce se cheamă mustrări de conştiinţă, căinţă ? Nu ştiu nici pînă azi. Ce nu pot îndura este numai şi numai această viziune, şi tocmai în prag, cu pumnul ridicat şi ameninţător ; nici înainte nici după, ci exact în clipa aceea ; nimic altceva decît înfăţişarea pe care o avea ea atunci, nimic altceva decît această clipă, nimic altceva decît această clătinare a capului. Acest gest, tocmai faptul că mă

amenințare, nu mi se mai pare ridicol, ci oribil. Resimt pentru ea o milă cumplită, înnebunitoare, și sînt gata să-mi las trupul pradă tuturor torturilor numai ca acel lucru să nu se fi petrecut în ziua aceea. Eu nu regret crima mea, nici moartea copilei ; exclusiv această clipă îmi este cu neputință, absolut cu neputință de îndurat, căci de atunci încoace îmi apare în fiecare zi și știu cu certitudine că sînt condamnat. Ea nu vine de la sine, eu sînt acela care o evoc, dar îmi este imposibil să nu o evoc, cu toate că nu pot trăi cu asta. Oh ! de-aș putea s-o văd odată cu adevărat, măcar în halucinație ! Aș vrea să mă mai privească măcar o singură dată, ca în ziua aceea, cu ochii ei mari înfrigurați, să se uite drept în ochii mei și să vadă acolo... Ce stupiditate ! Niciodată nu se va întîmpla.

De ce oare nici una din amintirile mele nu trezește în mine nimic asemănător ? Am totuși multe amintiri, și poate chiar mai urîte după părerea oamenilor... Or, ele nu trezesc în mine decît cel mult o simplă ură, provocată de altfel de starea mea actuală ; altădată le uitam cu cel mai mare sînge rece, le îndepărtam pe toate și eram în mod artificial liniștit.

Am rătăcit un an întreg după asta încercînd să găsesc cu ce să mă ocup. Știu că mai pot îndepărta imaginea fetiței cînd doresc acest lucru. Sînt pe deplin stăpîn pe voința mea, ca întotdeauna. Dar toată problema este tocmai că niciodată nu am vrut s-o fac, că în străfundul meu nu vreau s-o fac și nu voi mai voi s-o fac ; știu asta foarte bine. Asta va dura astfel pînă la nebunia mea totală.

Două luni mai tîrziu, în Elveția (era probabil reacția organismului care lupta totuși ca să trăiască), am resimțit din nou unul din accesele de pasiune, unul din acele elanuri nebunești, asemănătoare cu cele pe care le-am cunoscut în tinerețe. M-am simțit tentat de o nouă crimă, bigamia (pentru că eram deja însurat), dar am fugit de această tentație urmînd sfatul unei alte fete căreia i-am mărturisit aproape totul, destăinuindu-i chiar că n-o iubeam de loc pe cea pe care o doream și că în general eu nu puteam iubi pe nimeni, și că nu era nimic altceva în mine decît dorință. De altfel, această nouă crimă nu m-ar fi eliberat de loc de Matriosa.

De aceea, m-am hotărît să tipăresc aceste foi și să le introduc în Rusia în trei sute de exemplare. Cînd va veni momentul le voi trimite la poliție, la autoritățile locale ; le voi face să ajungă în același timp la redacțiile tuturor ziarelor

cu rugămintea de a le publica, cît şi la numeroasele mele cunoştinţe din Petersburg, din toată Rusia. Ele vor apărea de asemenea în străinătate, traduse. Ştiu că probabil nu voi fi hărţuit de justiţie sau în orice caz foarte puţin. Mă acuz eu însumi şi nu am acuzatori. În plus, nu există dovezi sau foarte puţine. În sfîrşit, un număr de oameni cred că creierul meu este deranjat şi e cert că rudele mele vor depune toate eforturile pentru a profita de această părere şi astfel să stingă orice urmărire judiciară periculoasă. Asta o spun printre altele, pentru a dovedi că sînt în depline facultăţi mintale şi că înţeleg situaţia mea. Vor mai fi însă cei care vor şti tot şi care se vor uita la mine şi la care mă voi uita şi eu. Vreau ca toată lumea să se uite la mine. Oare asta mă va uşura? Nu ştiu. Este ultima mea resursă.

Repet: dacă se caută bine în arhivele poliţiei din Petersburg se va descoperi poate ceva. Aceşti mic-burghezi sînt încă în Petersburg poate. Sigur îşi vor reaminti de casă: era zugrăvită în albastru-deschis. Cît despre mine, nu mă voi îndepărta şi un an sau doi încă voi locui la Skvoreşniki, proprietatea mamei mele. Dacă mi se va cere mă voi prezenta unde va trebui.

Nikolai Stavroghin"

III

Lectura ţinu aproape o oră. Tihon citea încet şi poate chiar recitea unele pasaje. De la întreruperea provocată prin foia pusă deoparte, Stavroghin rămăsese nemişcat, tăcut, rezemat de speteaza canapelei, şi părea că aşteaptă. Tihon îşi scoase ochelarii, zăbovi un moment, apoi aruncă o privire nehotărîtă asupra lui Stavroghin. Acesta tresări şi se plecă înainte cu o mişcare rapidă.

— Am uitat să vă previn, rosti el pe un ton brusc şi sec, că toate cuvintele dumneavoastră vor fi zadarnice; nu-mi voi modifica intenţiile; nu vă mai osteniţi să mă convingeţi de contrariul. Voi publica aceste foi.

Roşi şi tăcu.

— Nu aţi omis să mă preveniţi de asta înainte de a începe lectura.

Era o oarecare iritare în tonul lui Tihon. „Documentul" produsese, evident, o puternică impresie asupra lui. Simţămîntul său de creştin fusese jignit şi nu era întotdeauna în stare să se reţină. În această privinţă voi observa că nu în zadar îşi cucerise el reputaţia „de a nu şti să se poarte cu publicul", cum vorbeau călugării despre el. În ciuda spiritului său caritabil, în voce îi răzbătea o adevărată indignare.

— Nu face nimic, continuă Stavroghin pe un ton tăios şi fără să remarce schimbarea care se produsese în Tihon. Oricare ar fi puterea argumentelor dumneavoastră, eu nu voi renunţa la intenţiile mele. Reţineţi că cu ajutorul acestei fraze abile — sau neabile, cum doriţi — eu nu mă gîndesc de loc să provoc argumentele şi rugăminţile dumneavoastră.

Pronunţînd aceste ultime cuvinte, avu un rînjet.

— Nu pot discuta cu dumneavoastră şi nici să vă cer să renunţaţi la hotărîre. Intenţia este foarte nobilă şi ar fi imposibil de exprimat mai bine o idee autentic creştină. Pocăinţa nu poate merge mai departe : ar fi o faptă admirabilă aceea de a se pedepsi singur aşa cum proiectaţi, numai dacă...

— Dacă ?

— Dacă ar fi într-adevăr o pocăinţă, dacă ar fi realmente o idee creştină.

— Astea toate sînt subtilităţi, murmură Stavroghin, gînditor şi distrat.

Se ridică şi începu să străbată camera cu paşi mari, fără măcar să-şi dea seama ce face.

— Mi se pare că aţi vrut dinadins să vă arătaţi mai grosolan decît sînteţi, decît ar dori inima dumneavoastră să fie, făcu Tihon prinzînd curaj.

— Să mă arăt ? Eu nu mă „arătam" şi, în special, nu jucam teatru ; „mai grosolan" ! Ce vrea să însemne „mai grosolan" ?

Roşi din nou şi asta îl enervă.

— Ştiu că este un fapt minor, neînsemnat, mizerabil, spuse el arătînd foile, dar trebuie ca însăşi micimea lui să servească pentru a adînci...

Se opri deodată, ca şi cînd i-ar fi fost ruşine să continue şi ar fi considerat umilitor să se lanseze în explicaţii ; dar în acelaşi timp se supunea dureros, fie chiar inconştient, nece-

sitații de a se explica. Trebuie observat că nici o vorbă nu fu rostită în legătură cu confiscarea celei de a doua foi ; această foaie părea să fi fost uitată atît de unul, cît și de celălalt. Stavroghin se oprise lîngă masa de scris ; luă de acolo un mic crucifix de fildeș, începu să-l învîrtească între degete și, deodată, îl rupse în două. Surprins, își reveni și aruncă lui Tihon o privire perplexă ; dar deodată buza lui superioară tremură, ca și cînd ar fi fost jignit și se pregătea să arunce o orgolioasă sfidare.

— Credeam că îmi veți spune ceva serios. Pentru asta am venit, spuse el cu jumătate de glas, ca și cînd ar fi făcut un efort cumplit să se stăpînească ; aruncă pe masă crucifixul rupt.

Tihon plecă repede ochii.

— Acest document exprimă în mod direct nevoia unei inimi rănită mortal ; așa trebuie să-l interpretez ? întrebă el cu insistență și aproape cu înflăcărare. Da, este nevoia firească de pocăință care v-a cuprins. În așa măsură v-a impresionat suferința unei ființe pe care ați jignit-o, încît pentru dumneavoastră acest lucru a devenit acum o chestiune de viață sau de moarte ; deci există o speranță pentru dumneavoastră și acum urmați adevărata cale, pregătindu-vă să primiți în fața tuturor pedeapsa rușinii. Vă adresați judecății Bisericii, cu toate că nu credeți în Biserică. Vă înțeleg bine oare ? Se pare că urîți de pe acum și îi disprețuiți pe toți cei care vor citi ceea ce stă scris acolo ; se pare că le aruncați o sfidare.

— Eu ! Să le arunc o sfidare ?

— Nu v-a fost rușine să vă mărturisiți crima ; de ce vă este rușine să vă pocăiți ?

— Mie ! Mie mi-e rușine ?

— Da, vă e rușine și vă e frică.

— Mi-e frică ?

Stavroghin avu un rîs convulsiv și din nou buza superioară îi tremură.

— Să se uite la mine, spuneți. Dar dumneavoastră cum să vă uitați la ei ? Așteptați de pe acum ura lor pentru a le răspunde cu o ură și mai mare. Unele pasaje din spovedanie sînt subliniate chiar de stilul dumneavoastră. Aveți aerul că vă admirați propria psihologie și profitați de lucrurile cele mai neînsemnate pentru a uimi cititorul prin insensibilitatea, prin cinismul dumneavoastră, pe care poate nici nu-l aveți.

Pe de altă parte, patimile murdare şi trîndăvia v-au făcut într-adevăr insensibil şi prost.

— Prostia nu e un viciu, rînji Stavroghin, pălind.

— Uneori este un viciu, continuă Tihon, înflăcărat şi inexorabil. Rănit de moarte de vedenia care vă apare în prag, păreţi totuşi să nu vedeţi — în acest document — în ce constă crima pe care aţi comis-o şi de ce trebuie să vă fie ruşine în faţa oamenilor cărora le cereţi să vă judece : este oare din pricina insensibilităţii în faţa crimei, sau a teroarei pe care aţi resimţit-o ? La un anumit moment vă grăbiţi chiar să asiguraţi cititorul că gestul de ameninţare al fetiţei nu vi se mai părea ridicol, ci mortal. Dar oare într-adevăr el vi s-a putut părea ridicol, fie chiar pentru o clipă ? Da, aşa vi s-a părut, garantez.

Tihon tăcu ; vorbea ca o persoană care a renunţat să se stăpînească.

— Vorbiţi, vorbiţi ! stărui Stavroghin. Sînteţi iritat şi... mă certaţi. Asta îmi place din partea unui călugăr. Dar iată ce mă miră : au trecut zece minute de cînd discutăm de asta (el arătă foile), şi cu toate că mă certaţi, nu văd la dumneavoastră nici un semn deosebit de dezgust, de ruşine... nu sînteţi dezgustat şi vorbiţi cu mine de la egal la egal.

Coborîse vocea şi cuvintele „de la egal la egal" păruseră să ţîşnească de pe buzele lui, fără să se fi gîndit la ce spunea. Tihon îl privea atent.

— Mă uimiţi, spuse el după o tăcere, pentru că vorbele vă sînt sincere, văd asta, şi în acest caz... eu sînt vinovat faţă de dumneavoastră. Aflaţi deci că am fost nepoliticos şi dezgustat, dar că în setea dumneavoastră de pocăinţă nici n-aţi observat asta, cu toate că aţi observat nerăbdarea mea pe care aţi numit-o „ceartă". Dar consideraţi că meritaţi un dispreţ infinit mai profund, iar cuvintele : „de la egal la egal", cu toate că au fost pronunţate involuntar, sînt cuvinte frumoase. Nu vă voi ascunde : mă îngrozeşte această mare forţă trîndavă care nu se manifestă decît în infamii. Nu degeaba te transformi într-un străin ; o pedeapsă urmăreşte pe toţi cei care se dezlipesc de pămîntul natal ; plictiseala şi trîndăvia îi asaltează chiar dacă ei caută acţiunea. Dar creştinismul admite responsabilitatea, indiferent în ce mediu trăieşti. Dumnezeu nu v-a privat de inteligenţă ; gîndiţi-vă singur : dacă puteţi să vă puneţi întrebarea : „Sînt sau nu sînt răspunzător

de actele mele?" înseamnă implicit că sînteţi responsabil. Este cu neputinţă ca ispita să nu se strecoare în lume, dar vai de acela prin care ea se strecoară. De altfel, în ceea ce priveşte... greşeala dumneavoastră, mulţi acţionează cum aţi făcut dumneavoastră, dar continuă să trăiască în pace şi linişte, şi merg pînă la a considera aceste greşeli ale tinereţii ca fiind inevitabile. Există bătrîni care răspîndesc deja miros de mormînt, dar care păcătuiesc şi se consolează cu voie bună. Lumea este plină de asemenea grozăvii. Dumneavoastră cel puţin aţi resimţit toată adîncimea ei; la un asemenea grad este extrem de rar.

— N-o să vă apucaţi acuma să mă stimaţi după citirea acestor foi! rînji Stavroghin. Dumneavoastră... onorabile părinte Tihon — am mai auzit lucrul acesta — n-o să ştiţi să fiţi un bun duhovnic, continuă el cu un surîs forţat. Sînteţi criticat pe-aici. Se spune că de îndată ce descoperiţi în păcătos puţină umilinţă, puţină sinceritate, cădeţi imediat în admiraţie, sînteţi gata să vă căiţi, să vă umiliţi şi să vă aruncaţi în faţa... celui ce se căieşte.

— Nu voi răspunde direct la asta, dar este cert că eu nu ştiu să mă adresez oamenilor. A fost întotdeauna marele meu defect, suspină Tihon şi cu o astfel de simplitate, încît Stavroghin îl privi zîmbind. Cît despre astea — şi se uită la foi — cu siguranţă că nu poate să existe o crimă mai atroce, mai teribilă, decît aceea pe care aţi comis-o.

— Să n-o mai măsurăm cu cotul, spuse după o tăcere Stavroghin, nu fără ciudă în glas. Poate că suferinţa mea nu este atît de mare pe cît am descris-o aici; de asemenea, se poate să mă fi acuzat prea mult, încheie el deodată.

Tihon nu spuse nimic. Stavroghin, cu capul plecat, cufundat în meditaţia sa, păşea în lung şi în lat.

— Şi persoana aceea tînără, cu care aţi întrerupt relaţiile în Elveţia, unde este acum? întrebă deodată Tihon.

— Aici.

O nouă tăcere se lăsă.

— S-ar putea ca eu să vă fi minţit în ceea ce mă priveşte, repetă Stavroghin insistînd. Nici eu nu ştiu bine... De altfel chiar dacă provoc oamenii prin nerușinarea mărturisirii mele — pentru că aţi observat provocarea mea — ce importanţă are asta? Asta şi trebuie. O merită din plin.

— Cu alte cuvinte, vă este mai uşor să-i urîţi decît să acceptaţi mila lor.

— Aveţi dreptate. Nu am obiceiul să fiu deschis, dar fiindcă am început... cu dumneavoastră, aflaţi că îi disprețuiesc tot atît ca şi pe mine, tot atît, dacă nu mai mult, infinit mai mult. Nici unul din ei nu poate fi judecătorul meu... Am scris aceste prostii pentru că asta mi-a venit în minte, din cinism... Se poate chiar să fi minţit numai, într-un moment de furie.

Se întrerupse subit, enervat, şi din nou roşi, fiindcă vorbise împotriva voinţei lui. Se apropie de masă, întorcînd spatele lui Tihon, şi apucă un fragment din crucifixul rupt.

— Răspundeţi la întrebarea mea, dar sincer, numai mie, sau ca şi cum v-aţi vorbi dumneavoastră înşivă, noaptea. Dacă cineva v-ar ierta asta (el arătă spre foi), nu unul din cei pe care îi stimaţi sau de care vă temeţi, ci un necunoscut, un om pe care nu l-aţi cunoaşte niciodată, care v-ar ierta în tăcere în sinea lui, citind mărturisirea dumneavoastră, oare acest gînd v-ar uşura, sau v-ar fi indiferent? Dacă este prea penibil pentru amorul dumneavoastră propriu, nu-mi răspundeţi, dar gîndiţi-vă...

— Asta m-ar uşura, răspunse Stavroghin cu jumătate de glas. Dacă m-aţi ierta, asta mi-ar face mult bine, adăugă el foarte repede, şi aproape în şoaptă, fără totuşi să se întoarcă de la masă.

— Dar cu condiţia ca şi dumneavoastră să mă iertaţi.

— Ce! A! da, asta e formula dumneavoastră mănăstirească. Urîtă umilinţă! Ştiţi, toate vechile voastre formule monahale nu sînt de loc frumoase. Dar dumneavoastră vă imaginaţi că sînt foarte frumoase. Izbucni într-un rîs nervos. Într-adevăr, nu ştiu de loc de ce mă aflu aici, adăugă el deodată întorcîndu-se. A! da, sînt distrus... Spuneţi, asta costă chiar douăzeci şi cinci de ruble?

— Nu vă faceţi griji cu asta, spuse Tihon.

— Sau cincizeci? De ce să nu mă îngrijorez? Pentru care motiv aş veni să vă distrug obiectele şi pentru ce m-aţi ierta de această pagubă? Poftim, iată cincizeci de ruble. Scoase banii din buzunar şi îi puse pe masă. Dacă nu vreţi să-i luaţi pentru dumneavoastră, luaţi-i pentru săraci, pentru biserică... Se întărîta din ce în ce mai mult. Ascultaţi, vă voi spune tot adevărul: vreau ca dumneavoastră să mă iertaţi şi încă unul

alături de dumneavoastră și un al treilea, dar ca toți, toți să mă urască.

— Ați fi capabil să suportați în deplină umilință mila generală ?

— Nu, nu aș putea. Nu vreau mila tuturor. De altfel, această chestiune este lipsită de sens : ea nu poate exista, această milă. Ascultați, eu nu vreau să aștept, voi publica aceste foi... nu încercați să mă convingeți... Nu pot să aștept, nu pot.

Era scos din sărite.

— Mă tem pentru dumneavoastră, spuse Tihon aproape timid.

— Vă temeți că nu pot să rezist ? Că nu voi putea suporta ura lor ?

— Nu, nu numai ura lor.

— Dar ce altceva ?

— ...Rîsul lor.

Rosti aceste cuvinte foarte încet, parcă fără voia lui.

Nefericitul nu se putuse stăpîni și începuse să vorbească despre ceea ce ar fi fost mai bine să tacă : știa de altfel că ar fi fost preferabil să tacă. Stavroghin se turbură, îngrijorarea îi apăru pe față.

— Presimțeam asta. Deci în timp ce citeați „documentul" meu v-am apărut drept un personaj comic ? Nu vă speriați, nu vă turburați. Mă așteptam la asta.

Într-adevăr, Tihon era încurcat ; încercase să se explice cît mai repede, dar nu făcuse decît să strice și mai mult lucrurile.

— Pentru a realiza astfel de acțiuni, liniștea morală este indispensabilă ; chiar în suferință trebuie păstrată o înaltă seninătate... or, în zilele noastre seninătatea morală lipsește. Pretutindeni nu sînt decît discuții și certuri. Oamenii nu se înțeleg mai bine între ei ca pe vremea turnului Babel.

— Toate astea sînt foarte plicticoase ! Știu asta. S-a mai spus de mii de ori îl întrerupse Stavroghin.

— De altfel, nici nu v-ați atinge scopul, continuă Tihon, trecînd direct la problemă. Din punct de vedere juridic sînteți aproape inatacabil. Este primul lucru asupra căruia vi se va atrage atenția, zeflemisindu-vă. Apoi, mulți se vor arăta uimiți ; cine va înțelege adevăratele cauze ale spovedaniei dumneavoastră ? Vor face înadins ca să nu fie înțelese, căci

asemenea fapte sînt temute ; sînt întîmpinate cu groază, sînt detestate şi li se răspunde prin răzbunare : omenirii îi place noroiul ei şi nu vrea să fie răscolit. De aceea nu va trece mult timp şi lumea va lua această chestiune în derîdere ; căci oamenii rezolvă cel mai uşor aceste lucruri cu glume.

— Vorbiţi mai desluşit. Spuneţi tot, stărui Stavroghin.

— Firește, la început ei îşi vor exprima oroarea, dar această oroare va fi mai curînd simulată decît sinceră şi nu va avea drept scop decît să satisfacă convenienţele. Eu nu vorbesc de sufletele curate ; acestea vor fi îngrozite, dar ele se vor acuza şi vor tăcea şi deci nu se vor face observate. Ceilalţi, oamenii de lume, nu se tem decît de ceea ce le ameninţă în mod direct interesele. O dată trecută prima mirare, prima teroare convenţională, primii care vor rîde vor fi tocmai aceştia. Nebunia dumneavoastră li se va părea foarte curioasă ; căci vă vor considera puţin dement, acordîndu-vă totuşi destulă responsabilitate pentru a putea rîde de dumneavoastră. Veţi putea suporta asta ? Inima nu vi se va umple oare de o ură atît de mare, încît vă va distruge ? Iată de ce mă tem.

— Ei bine... şi dumneavoastră... şi dumneavoastră chiar... Mă mir că aveţi o părere atît de proastă despre oameni ; cu ce dezgust îi judecaţi ! replică Stavroghin oarecum plictisit.

— Credeţi-mă ! exclamă Tihon. Cînd vorbesc astfel despre oameni, îi judec în special după mine.

— Să fie oare în sufletul dumneavoastră ceva care se va delecta cu suferinţa mea ?

— Cine ştie ? Poate că da. Ei da, se prea poate.

— Ajunge ! Spuneţi-mi totuşi ce vi se pare ridicol în atitudinea mea în această relatare ? Ştiu eu însumi, dar vreau ca dumneavoastră să-mi arătaţi cu degetul. Vorbiţi-mi cu cel mai mare cinism posibil, căci sînteţi un mare cinic... Voi ăştia, oamenii sfinţi, sînteţi îngrozitor de cinici, voi înşivă nu ştiţi în ce măsură disprețuiţi oamenii... Vorbiţi-mi cu toată sinceritatea de care sînteţi în stare. Vă repet încă o dată : sînteţi foarte original.

— Există ceva ridicol faţă de oameni şi într-o oarecare măsură ceva fals pînă şi în intenţia admirabilei penitenţe pe care vi-o impuneţi... fără să mai vorbim de forma în care vreţi s-o faceţi — turbure, insuficient de hotărîtă, şovăitoare, probabil din cauza fricii... Oh! nu vă îndoiţi de victoria dum-

neavoastră ! strigă el deodată revenindu-şi, aproape în extaz. Această formă va învinge (el arătă spre foi) cu condiţia să acceptaţi cu toată sinceritatea palmele şi scuipăturile... dacă le veţi suporta pînă la capăt. Pedepsirea cea mai infamă sfîrşeşte întotdeauna prin a atinge cea mai înaltă glorie şi putere, dacă umilinţa este sinceră. Dar sînteţi capabil de o astfel de umilinţă ? Ceea ce vă trebuie este umilinţă şi umilire. Trebuie să nu disprețuiți judecătorii dumneavoastră, ci să aveţi încredere în ei, ca în Biserică. Numai atunci îi veţi învinge şi îi veţi aduce prin pildă la dumneavoastră, şi vă veţi uni cu ei în dragoste... Oh ! dacă aţi fi în stare să îndurați totul pînă la capăt !...

— Spuneţi-mi, după părerea dumneavoastră, ce este ridicol în aceste foi ?

— De ce, de ce această grijă de ridicol ? De ce această boală la dumneavoastră ? strigă brusc Tihon, clătinînd din cap.

— Să lăsăm asta ; arătaţi-mi mai bine ce este ridicol...

— Urîţenia este acea care vă va ucide, şopti Tihon cu ochii plecaţi.

— Urîţenia ? Care urîţenie ?

— Urîţenia crimei. Este într-adevăr urîtă. În general, oricare ar fi crima, cu cît se varsă mai mult sînge, cu cît este mai îngrozitoare, cu atît efectul ei este mai mare, cu atît este mai pitorească, am putea spune. Dar există crime ruşinoase, mîrşave, a căror grozăvie se trage din josnicia lor...

Tihon nu isprăvi.

— Adică, consideraţi ridicolă atitudinea mea cînd sărutam mîinile unei mici spurcăciuni... apoi cînd tremuram de frică... şi restul. Vă înţeleg foarte bine. Şi vă temeţi pentru mine, fiindcă asta e urît, ticălos, nu, nu ticălos, ci ruşinos, ridicol. Şi credeţi că tocmai asta nu voi putea suporta ?

Tihon tăcea. Stavroghin păli, faţa lui se contractă.

— Înţeleg acum de ce m-aţi întrebat dacă domnişoara din Elveţia este aici, şopti el ca pentru sine.

— Nu sînteţi pregătit, nu sînteţi destul de călit, adăugă Tihon.

— Ascultaţi, vreau să obţin propria mea iertare ; iată scopul meu principal ; scopul meu unic, declară deodată Stavroghin cu un entuziasm sălbatic. Asta este toată spovedania mea, tot adevărul, restul minciună. Numai atunci, asta o ştiu bine, va dispare vedenia. Iată de ce aspir la o suferinţă nemărginită, iată de ce o caut eu însumi. Nu mă descurajaţi,

căci altfel voi muri de mînie ! strigă el aproape involuntar.

Acest elan fu atît de neașteptat pentru Tihon, încît se sculă în picioare.

— Dacă credeți că vă puteți ierta singur și că veți obține iertarea pe această lume prin suferință, dacă căutați numai și numai să obțineți această iertare, oh ! atunci aveți o credință deplină, strigă Tihon cu bucurie. Cum ați putut atunci să spuneți că nu credeți în Dumnezeu ?

Stavroghin păstra tăcerea.

— Dumnezeu vă va ierta lipsa de credință, căci îl veneraţi pe Sfîntul Duh fără să-l cunoașteți.

— Nu poate să existe iertare pentru mine, spuse Stavroghin cu un aer sumbru. Stă scris în cartea dumneavoastră că nu există crimă mai mare decît să batjocorești „unul din acești copii mici". Da, în această carte.

Arătă Evanghelia.

— La asta vă voi răspunde, replică Tihon, cu un glas pătruns, că dacă veți reuși să vă iertați pe dumneavoastră înșivă, și Cristos vă va ierta... O nu, nu ! să nu mă credeți ! Am comis un sacrilegiu. Chiar dacă nu veți reuși să vă împăcați cu dumneavoastră înșivă, și să vă iertați, chiar și atunci el vă va ierta pentru intenția dumneavoastră și pentru marea suferință... Căci limbajul omenesc nu are cuvinte, nu are gînduri destule pentru a exprima toate căile Mielului pînă în ziua „cînd aceste căi ne vor fi dezvăluite în întregime". Cine va măsura pe cel care depășește orice măsură, cine va înțelege toată profunzimea sa ?!

Colțurile buzelor lui tremurară ca mai înainte și o ușoară strîmbătură îi convulsionă fața. Efortul fusese prea mare, și el plecă ochii.

Stavroghin își luă pălăria de pe canapea.

— Voi reveni în altă zi. Părea epuizat. Vom mai vorbi despre toate astea... A fost o imensă plăcere pentru mine să vorbim împreună... și apreciez onoarea... și sentimentele dumneavoastră. Credeți-mă că acum înțeleg de ce unele persoane simt atîta afecțiune pentru dumneavoastră...

— Chiar plecați ? întrebă Tihon ridicîndu-se și el, foarte surprins. Și eu... Păru că șovăie. Voiam să vă fac încă o rugăminte... dar acum nu știu dacă... mă tem...

— Vă rog.

Stavroghin se reașeză, tot cu pălăria în mînă. Tihon se uită la această pălărie și la ținuta lui Stavroghin, o ținută de

om de lume ; dar acest om de lume era pe jumătate nebun. Tihon se turbură şi mai mult.

— Vă întreb numai... Vă daţi oare seama, Nikolai Vsevolodovici (dacă nu mă înşel acesta este numele dumneavoastră), că dacă publicaţi aceste foi viaţa dumneavoastră e distrusă... cariera dumneavoastră, de pildă... şi tot restul...

— Cariera mea ?

Nikolai Vsevolodovici se strîmbă.

— De ce să distrugeţi totul astfel ? De ce această încăpăţînare ? spuse Tihon parcă implorînd şi dîndu-şi seama în acelaşi timp de stîngăcia lui.

Faţa lui Stavroghin luă o înfăţişare dureroasă.

— V-am mai spus şi vă repet : toate spusele dumneavoastră sînt de prisos... De altfel toată această conversaţie devine insuportabilă.

Se frămînta pe scaun.

— Nu mă înţelegeţi. Ascultaţi-mă fără să vă supăraţi. Cunoaşteţi părerea mea : dacă ea ar fi rodul umilinţei, fapta dumneavoastră ar fi cea mai frumoasă dintre faptele creştineşti, dacă aţi fi în stare s-o suportaţi. Şi chiar dacă nu aţi fi în stare, Domnul ar ţine seama de sacrificiul dumneavoastră. S-ar ţine seama de tot, de fiecare din cuvintele noastre, de fiecare frămîntare a sufletului nostru, de cel mai neînsemnat gînd al nostru. Dar vă propun un alt sacrificiu, cu mult mai mare...

Stavroghin păstră tăcerea.

— Sînteţi însetat de suferinţă şi de sacrificiu. Ei bine, învingeţi şi această dorinţă ; lăsaţi aceste foi, renunţaţi la acest plan şi atunci veţi învinge totul, vă veţi zdrobi orgoliul, vă veţi zdrobi demonul. Veţi triumfa, veţi atinge eliberarea...

Ochii îi străluceau. Împreună mîinile într-un gest de implorare.

— Cît suflet puneţi în asta, cîtă importanţă îi acordaţi... De altfel, credeţi-mă, apreciez... spuse politicos Nikolai Vsevolodovici, însă cu un aer uşor scîrbit. Observ că vreţi să-mi întindeţi o capcană, cu cele mai bune intenţii din lume, desigur, pentru binele meu, din filantropie. De fapt, aţi vrea să pun capăt la toate, poate chiar să mă însor, să-mi închei viaţa ca membru al unui club şi să vin la mănăstire în zilele de sărbătoare. Nu e aşa ? De fapt, în calitatea dumneavoastră

de cunoscător al inimilor şi de cinic, poate şi prevedeţi că exact aşa se vor petrece lucrurile şi că este vorba doar să insistaţi, nu-i aşa ? Pot paria chiar că vă gîndeaţi chiar şi la mama mea şi la liniştea ei...

Avu un zîmbet plin de răutate.

— Nu, nu este vorba de această pocăinţă ; eu vă pregătesc alta, continuă Tihon cu căldură, fără să acorde nici o atenţie rîsului şi remarcilor lui Stavroghin. Eu cunosc un bătrîn ; nu e aici, dar nu stă departe de noi. Un pustnic, un ascet cu o asemenea înţelepciune creştinească, că nici dumneavoastră nici eu n-o putem concepe. El o să-mi asculte rugămintea ; îi voi povesti toată istoria dumneavoastră. Îmi daţi voie ? Duceţi-vă la el, supuneţi-vă autorităţii lui timp de cinci sau şapte ani, timp pe care îl veţi considera mai tîrziu necesar. Împuneţi-vă această pocăinţă şi graţie acestui mare sacrificiu veţi obţine tot ce năzuiţi şi chiar ceea ce nici nu speraţi. Căci astăzi nici nu puteţi bănui ceea ce veţi dobîndi.

Stavroghin îl ascultă cu multă seriozitate ; sîngele îi năvăli în obrajii săi palizi.

— Îmi propuneţi să depun jurămînt monacal în această mănăstire ?

— Nu este nevoie să deveniţi călugăr, nu trebuie să depuneţi jurămînt ; rămîneţi doar un novice, şi asta în taină ; puteţi chiar continua să trăiţi în lume.

— Lăsaţi, părinte Tihon, întrerupse Stavroghin cu o expresie de scîrbă.

El se ridică, şi Tihon de asemenea.

— Ce-aveţi ? strigă el deodată, privind spre Tihon aproape cu teroare.

Acesta era în picioare în faţa lui, cu braţele întinse înainte ; un spasm rapid îi schimonosi faţa îngrozită.

— Ce-aveţi ? Ce-aveţi ? repetă Stavroghin, îndreptîndu-se repede spre el pentru a-l susţine. I se păruse că preotul era să cadă.

— Eu văd... eu văd limpede, strigă Tihon cu o voce pătrunzătoare şi care exprima o suferinţă intensă, eu văd că niciodată, nefericite tînăr, nu ai fost atît de aproape de o nouă crimă şi mai fioroasă decît cealaltă !

— Liniştiţi-vă, stărui Stavroghin, foarte îngrijorat pentru Tihon. S-ar putea să amîn în cele din urmă totul pentru mai tîrziu ; aveţi dreptate.

— Nu, nu după publicare, ci înainte de asta, cu o zi înainte, cu o oră înainte de acest mare sacrificiu, vei căuta o ieşire într-o nouă crimă şi nu o vei săvîrşi decît pentru a evita publicarea acestor foi.

Stavroghin se cutremură de furie şi de frică.

— Psiholog blestemat, strigă el cu mînie şi fără să se întoarcă părăsi camera.

PREZENTĂRI ȘI COMENTARII
DATE BIBLIOGRAFICE
NOTE EXPLICATIVE

Geneza *Demonilor* este unul din cele mai palpitante subiecte ale istoriografiei literare ; în linii esențiale, ea a putut fi reconstituită pe baza scrisorilor și însemnărilor autorului însuși, apropiate de ceea ce se va numi „romanul unui roman".

Pentru început, notăm cîteva fapte, așa cum reies ele din corespondența romancierului. La sfîrșitul anului 1868, pe vremea cînd mai lucra la definitivarea *Idiotului*, Feodor Mihailovici proiectează un „roman enorm", *Ateismul*, care, fără să fi fost vreodată realizat, avea să stea la baza cărților sale viitoare. Parabola înfruntării și înfrîngerii necredinței îl obsedează luni de-a rîndul ; revenit însă la Dresda, el scrie mai întîi povestirea *Eternul soț*, și îi comunică între timp, la 17/29 septembrie 1869, lui Maikov, intenția de a trimite o nouă lucrare revistei *Russki Vestnik*. Să fi fost acesta primul semnal al *Demonilor* ? Puțin probabil, deoarece asasinarea studentului Ivanov de către Neceaev și membrii organizației „Narodnaia Rasprava', ce avea să declanșeze elaborarea romanului-pamflet „antinihilist", se va produce doar la 21 noiembrie. În lumina unei scrisori ulterioare către Strahov și a primelor însemnări din *Carnetele la Demonii*, cercetătorii sînt aproape unanimi în a aprecia că Dostoievski începe să lucreze efectiv la noul său roman în decembrie 1869. Curios este însă faptul că tot de atunci și pînă în mai 1870 el elaborează simultan un al doilea proiect, o variantă îmbogățită a *Ateismului*, cunoscut sub titlul *Viața marelui păcătos*. Pendularea între „poem" și „pam-

flet", între ideea „artistică" şi cea „tendenţioasă" durează aproximativ o jumătate de an, timp în care scrisorile conţin referiri ample atît la *Viaţa marelui păcătos*, cît şi la *Demonii*. La un moment dat se părea chiar că din această competiţie va ieşi învingătoare epopeea filozofică despre scepticul ce-şi recîştigă credinţa pravoslavnică ; izbînda a fost repurtată însă, în cele din urmă, de romanul pe care-l cunoaştem, de fapt în multe privinţe diferit de cel pe care-l cunoaştem, deoarece metamorfoza interioară a *Demonilor* e departe de a lua sfîrşit prin amintita „victorie" asupra rivalului său. De altfel, însăşi izbînda presupunea asimilarea multor elemente ale *Vieţii marelui păcătos*, fapt care va determina asemănarea pregnantă a lui Stavroghin cu îndelung proiectatul personaj ateist.

Carnetele şi scrisorile ne dezvăluie fazele noi şi chinuitoare ale elaborării planului, întrerupte de seria crizelor de epilepsie din iulie, şi culminînd într-un moment de depresiune artistică, prevestitoare a revelaţiei finale. La 11 august e consemnat eşecul căutărilor de pînă atunci : scriitorul se hotărăşte să distrugă tot ce realizase şi să ia munca de la capăt, pe baza unui plan nou, de astă dată definitiv. Cum însă maniera sa de a lucra se opunea în mod programatic calmului şi opţiunilor definitive, mutaţiile interioare nu încetează nici după ce primele capitole de roman sînt trimise spre publicare. Faptul e confirmat de scrisoarea din 7/19 octombrie, către revista *Russki Vestnik ;* o zi mai tîrziu, Dostoievski îi mărturisea lui Katkov că eroul său, Piotr Verhovenski, deşi inspirat după Neceaev, ar putea să nu-i prea semene acestuia, cu atît mai mult cu cît a căpătat o alură semicomică, cedîndu-şi în bună măsură demonismul altui personaj, prin excelenţă tragic, gata să acapareze prim-planul acţiunii şi atenţia principală a cititorilor — anume lui Nikolai Stavroghin ; după încă o zi, schimbarea necesară a rolurilor de căpetenie, pusă de multă vreme la cale în laboratorul intim al autorului, este reafirmată.

Schema primului an de muncă se conturează, aşadar, suficient de clar : iniţial Dostoievski se gîndeşte la o dezbatere filozofică pe tema „Rusia sau Occidentul ?", sinonimă pentru el cu tema „credinţa sau necredinţa ?" *(Ateismul)*, proiect ce se revarsă într-unul mai amplu, epopeic *(Viaţa marelui păcătos*, conceput ca o pentalogie, ca un nou *Erou al timpului nostru*, povestea unei golgote moderne, implîntată în istoria Rusiei vreme de trei decenii) dar se şi modifică, sub impulsul unui asasinat politic şi al urmă-

rilor lui, într-o direcție acut contemporană și tendențioasă (*Demonii*); un timp, ideea filozofic-religioasă și cea politică sînt paralel investigate, apoi prima pare a fi amînată în favoarea celei din urmă, pe care însă scriitorul o aprofundează tocmai în sens metafizic, transformînd *romanul-pamflet* (istoria lui Piotr Verhovenski, adică a lui Neceaev) într-un *roman filozofic* (tragedia lui Nikolai Stavroghin, adică de fapt a „marelui păcătos"). Revenim astfel, pe spirală, deasupra punctului inițial, dovadă că pe parcursul unei creații conștiente și temeinic edificate pierderile sînt aparente și recuperabile, pregătesc revelatoare însumări. Nikolai Stavroghin și Ivan Karamazov, monumentali reprezentanți ai negativismului etic și filozofic, exponenți sintetici ai „subteranei", sînt de neconceput fără proiectul *Vieții marelui păcătos*.

Demonii au apărut în *Russki Vestnik*, pe parcursul anului 1871 (Nr. 1, 2, 4, 7, 9, 10, 11) și — după o întrerupere destul de lungă — în ultimele două numere (11, 12) ale anului următor. Proiectele s-au dovedit și de data aceasta prea optimiste, Dostoievski cerea mereu amînări. Lovitura cea mai dureroasă a fost însă refuzul lui Katkov de a tipări capitolul central al romanului, *La Tihon*, apărut doar după Revoluția din Octombrie, în 1923, sub titlul *Spovedania lui Stavroghin*. (Inițial, el trebuia inclus între capitolele VIII și IX ale părții a doua, ca al nouălea și ultimul ei capitol.) Presimțind parcă dramatica întorsătură, romancierul amintea încă din Dresda de părțile viitoare ale romanului, care „în ciuda faptului că pot fi citite și unei fetițe", nu-i sînt totuși recomandabile (v. *Pisma*, II, 315). După întoarcerea în Rusia și după ce redacția respinsese capitolul, gata cules, Dostoievski a înlocuit varianta inițială („moscovită") cu o versiune atenuată („petersburgheză"), nici ea admisă. Textul din revistă ca și ediția de sine stătătoare din 1873 au fost astfel private de capitolul-cheie, prin care se lămuresc intențiile creatorului.

Tabloul modificărilor vizibile și tainice ale *Demonilor* ar trebui acum întregit prin dinamica personajelor sale, așa cum rezultă ea din cele patru *Carnete* publicate în 1935 de E.N. Koncina. Din pricina caracterului deosebit de eterogen al acestor însemnări și a dificultăților restabilirii cronologiei lor exacte, ne vom limita doar la cîteva precizări, ce urmează a fi completate cu prilejul analizei lui Nikolai Stavroghin.

„O idee subterană pentru Mesagerul Rus" (C. 762 — după ediția *Les Démons*, Bibl. de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1955), citim la începutul acestor neobișnuit de voluminoase note, ca dovadă a

continuității preocupărilor lui Dostoievski. Personajele viitorului roman pot fi lesne identificate: „doamna importantă" va deveni Varvara Petrovna Stavroghina, „fata adoptivă" — Daşa, „frumoasa" — Liza, „prinţul" sau „prinţul A.B." — Nikolai Stavroghin, „şchioapa" — Maria Timofeevna Lebiadkina, „un institutor" — Şatov. Ultimul este de la început clar conturat; elev al credinciosului de rit vechi Golubov, curînd eliminat din proiecte, Şatov continuă un timp să se menţină în avanscena însemnărilor, într-o legătură strînsă cu „prinţul", căruia i se opune din răsputeri şi pe care doreşte să-l convertească. Raporturilor contradictorii şi des modificate dintre „institutor" şi „prinţ", ca şi ideologiei şatoviene, mai amplu prezentată decît în forma definitivă a romanului, le sînt consacrate numeroase pagini.

Un alt personaj conturat de timpuriu este bătrînul Stepan Trofimovici Verhovenski, liberal al „anilor patruzeci", vinovat pentru eşecul generaţiei „anilor şaizeci". Prototipul său e deconspirat prin alternarea numelui său cu a istoricului Granovski, după cum şi pe fiul său, Piotr Verhovenski, autorul îl numeşte adesea Neceaev. Conceput iniţial ca principal erou al cărţii, Piotr Stepanovici îşi cedează treptat unele idei lui Şigalev (vag descris în *Carnete*) şi lui Kirillov (apărut doar în însemnările tîrzii), iar întîietatea, lui Nikolai Stavroghin, mulţumindu-se în cele din urmă — în conformitate cu remarcile anterior amintite, din scrisori — cu un rol minor şi de factură comică („...fiul lui Stepan Trofimovici — în genul lui Hlestakov. Mizerabil, plat, necinstit" — C. 781).

Aducînd la un numitor comun toate regrupările efectuate de autor în arhitectonica romanului şi în relaţiile dintre eroi, remarcăm aceeaşi deplasare permanentă şi esenţială în favoarea lui Nikolai Vsevolodovici, implicit restrîngerea ponderii „concurenţilor" săi virtuali, uneori pînă la anihilare. Pe Golubov autorul îl exclude din roman, lui Şatov şi lui Piotr Verhovenski le reduce masiv rolurile, şi — prin jocul hazardului — nu mai poate opune diabolicului său erou nici pe ieromonahul Tihon: proiectatul diptic al întunerecului (Stavroghin) şi luminii (Tihon) se metamorfozează într-un enorm Apocalips! În *Idiotul*, prinţul Mîşkin fusese totul, lui Ippolit Terentiev revenindu-i o partitură modestă. Ambiţiile acestui Mefisto jalnic se împlinesc acum, graţie urmaşului său, „prinţ" nu doar prin titlul ce i se atribuie (cu deosebire în perioada genezei sale), dar mai ales prin funcţia ce şi-o revendică. Ippolit se războise cu Mîşkin, Stavroghin îşi pierde adversarii, unul după altul, înfruntarea copleşitoare mutîndu-se

în propriul său suflet. El devine nu pur și simplu eroul principal al cărții, ci singurul ei erou, multiplicat în diverse ipostaze, toate celelalte personaje există prin el și pentru el! Stavroghin trebuie să-și asume, în același timp, rolul lui Faust și al lui Mefisto, al lui Hamlet, Claudius și Fortinbras. Dreptatea ni se pare a fi neîndoielnic de partea acelor exegeți, care văd în *Demonii* o amplă și complexă „spovedanie" a lui Stavroghin, considerînd personalitatea sa drept cheia de boltă a romanului, alfa și omega oricărei investigații adecvate. Pentru a ne putea concentra atenția asupra acestui teribil personaj, trebuie să precizăm în prealabil implicațiile concret-istorice, politice, publicistice ale cărții.

Intențiile retrograde ale lui Dostoievski, mai violente în cazul de față decît oricînd înainte, au fost înțelese exact atît de comentatorii democrați, de la Mihailovski pînă la Gorki, cît și de apologeții extremiști ai acestor intenții. Nu există nici un motiv de revizuire a punctului de vedere categoric împărtășit de către cercetătorii marxiști, confirmat și prin strădaniile de cîteva decenii ale comentatorilor mistici, iraționaliști, anticomuniști de a ridica în slăvi tocmai ideile politice cele mai reacționare ale acestui roman (scris într-o epocă de activizare a literaturii reacționare ruse — dovadă „romanele antinihiliste" ale lui Pisemski, Leskov, Kliușnikov, Avenarius, Krestovski, Markievici, Avseenko ș.a.). Nu există motiv pentru o asemenea revizie, de vreme ce autorul însuși și-a mărturisit tendențiozitatea în repetate rînduri, dîndu-i frîu liber și pe parcursul cărții, uneori pînă la periclitarea logicii artistice și a autenticității caracterelor.

„Toți nihiliștii sînt socialiști" *(Pisma* IV, 280) — prejudecata formulată de Dostoievski, într-o scrisoare adresată lui Katkov, în timpul elaborării romanului *Crimă și pedeapsă*, s-a accentuat, în anii exilului occidental, într-o paradoxală îmbinare cu crescînda sa furie antiburgheză. Dostoievski opune capitalismului și socialismului — suprapuse — „lumina din Răsărit", ideea pravoslavnică, Hristosul rus; el defăimează Comuna din Paris, prilej pentru a-și înnoi izbucnirile violente și nedrepte la adresa lui Bielinski, Cernîșevski, Dobroliubov și Pisarev, parabola din Evanghelie, despre demonii intrați în porci, vizîndu-i, în chip mărturisit, pe socialiștii ruși. „Ideea mea constă în aceea că socialismul și creștinismul sînt antiteze" *(Pisma* IV, 298), declară el în februarie 1873, lună în care îi trimite lui Alexandru al III-lea, pe atunci prinț moștenitor, un exemplar al romanului abia apărut, împreună cu o scrisoare explicativă, în care Bielinski și Granovski sînt numiți

„părinții direcți" ai lui Neceaev, iar mișcarea acestuia — dedusă din influențele europene dizolvante și din înstrăinarea de „principiile scumpe și originale ale vieții rusești" : să fim, conchide autorul, *„orgolios* de independenți" *(Pisma* III, 50).

Violența prejudecăților s-a făcut din plin simțită în *Demonii,* romanului potrivindu-i-se de minune aprecierea lui Saltîkov-Șcedrin, după care Dostoievski scrie cu „mîinile tremurînd de furie". O simplă recapitulare a cîtorva adrese vizate ne sugerează gama largă a acestei furii polemice. Prototipul liberalului vlăguit Stepan Trofimovici, „părintele" răspunzător pentru lipsa de scrupule a „tinerilor", este Granovski, iar cel al „marelui scriitor" Karmazinov — însuși Ivan Turgheniev, pe care Dostoievski dorește să-l discrediteze pentru „occidentalismul" său mărturisit. Povestirea *Merci* este o antologie răsturnată a motivelor turghenieviene, o mostră a „europeismului" ridicol, sentimental și aristocratic, străin necesităților efective ale neamului. Acestei parodii i se alătură altele nu mai puțin acide, de pildă poezia *O personalitate luminoasă,* satiră a unei poezii protestatare aparținînd lui Ogariov, citată și la procesul Neceaev ; istoria, meșter în iscusite reabilitări, a răspuns însă acuzațiilor printr-o neașteptată „critică a criticii" : luată în serios, *O personalitate luminoasă* a fost la un moment dat răspîndită ca o autentică proclamație antiguvernamentală.

Pentru a obține un efect cît mai amplu și variat cu putință, Dostoievski înlănțuie verigile polemicii sale, îi folosește ca acuzatori chiar pe acuzați. Procedeul este pe larg aplicat în înfățișarea raporturilor dintre „părinți" și „copii" : Stepan Trofimovici vinovat pentru dezordinea nihilistă a tineretului — Piotr Stepanovici e fiul, iar Nikolai Vsevolodovici, elevul său — devine implicit judecătorul acestei dezordini, judecătorul presupușilor ei inspiratori. Estetismul său iluminist, deși ineficient sau ridicol, constituie rampa de lansare a atacurilor împotriva utilitarismului antiartistic, atribuit lui Pisarev și Cernîșevski. Proiectele inițiale îi rezervaseră lui Stepan Trofimovici un întreg curs despre *Madona Sixtină* și o amplă demonstrație în favoarea lui Shakespeare, fără de care omenirea nu poate și nu va putea exista ; într-o formă mai laconică, argumentația sa în sprijinul umanismului tradițional și a valorilor artistice nepieritoare a rămas unul din laitmotivele romanului ; subiectivismul autorului îi trădează însă tentativa, de loc plauzibilă, de a împrumuta tocmai generălesei Varvara Petrovna Stavroghina (ca și soției guvernatorului, Iuliei Mihailovna,

şi „marelui scriitor" Karmazinov) argumentele ostile *Madonei Sixtine*, parodie a concepţiilor estetice ale lui Cernîşevski. Denunţînd vîrfurile nobiliare ale guberniei în care se petrece acţiunea, şi implicit întreaga administraţie ţaristă, romancierul stabileşte o solidaritate tainică sau afişată între păturile privilegiate — străine de Rusia pravoslavnică prin origine şi simţăminte — şi „nihiliştii" socialişti, împreună cu învăţătorii lor: Piotr Stepanovici Verhovenski poate dezlănţui acţiunile sale criminale în primul rînd graţie sprijinului obţinut din partea Iuliei Mihailovna şi, prin ea, a guvernatorului von Lembke. Împinsă la absurd, această optică preconcepută îl uneşte pe Cernîşevski cu cei ce-l aruncaseră în temniţele siberiene. De pe poziţiile unui rusism exclusivist, ce şi-ar găsi echivalentul în ţărănimea tradiţională, sînt rînd pe rînd stigmatizate toate celelalte pături ale societăţii, vinovate, chipurile, de a fi contribuit direct sau indirect, cu bună ştiinţă sau nu, la răspîndirea molimei „nihiliste" şi de a fi capitulat în faţa ideilor dizolvante ale socialiştilor occidentali. În această furibundă filipică se confundă cu socialismul nu numai „burghezismul", dar şi liberalismul tradiţional sau pseudoliberalismul moşieresc, după cum se amestecă Turgheniev cu Petraşevski, Petraşevski cu Cernîşevski, Cernîşevski cu Neceaev, Neceaev cu Turgheniev! Cercul se lărgeşte treptat, cuprinzînd rînd pe rînd pe Granovski, Nekrasov, Bielinski, Ogariov, Herzen, Pisarev, acuzaţi de-a valma pentru ideile lui Bakunin şi acţiunile lui Neceaev, cărora, la rîndul lor, le sînt nediferenţiat atribuite ideile socialiştilor utopici („gîngăniile sociale franceze") şi acţiunile *Internaţionalei*, denunţate, toate la un loc, în caricaturala imagine a „grupului celor cinci", condus de Piotr Verhovenski. Crimele comise de Virghinski, Liputin, Tolkacenko sau Erkel, la comanda lui Verhovenski — ilustrare, deocamdată parţială şi „imperfectă" a concepţiei lui Şigaliov — sînt extrapolate asupra tuturor personajelor cu simpatii presupus „socialiste", asupra tuturor autorităţilor invocate de ele; Stepan Trofimovici poate fi astfel readus pe banca acuzaţilor, alături de fiul şi de elevul său, de Varvara Petrovna şi Karmazinov, de Fourier şi Cernîşevski; toţi au de răspuns pentru asasinarea mişelească a lui Şatov, şi pentru celelalte fărădelegi, pe care nu le-au comis şi nu le-ar fi aprobat. Ideea lui Dostoievski este însă tocmai aceea că toţi cei ce se dezic de credinţa strămoşească, trădează sfînta Rusie şi se angajează în slujba puterilor întunericului — liberale şi catolice, burgheze şi socialiste — im-

portate din Occident, iau de fapt parte activă în comiterea tuturor crimelor.

Susținînd responsabilitatea comună pentru nelegiuirile diverșilor „înstrăinați" de popor, descrise în carte, Dostoievski țintește fără doar și poate mai ales în criminalii propriu-ziși, Piotr Verhovenski și complicii lui. În măsura în care a rămas un *roman-pamflet* (și a rămas într-o măsură considerabilă), *Demonii* se centrează pe figura odioasă a lui Piotr Stepanovici, aventurier amoral și cinic. Intrigile urzite de el stau la temelia subiectului propriu zis al cărții ; întîmplarea de la fabrica Șpigulin, balul și serata literară acoperite de ridicol, incendiul provocat cu bună știință, crimele comise de Fedka-ocnașul, moartea Lizei, lichidarea lui Șatov în numele cimentării prin sînge a grupului terorist, sinuciderea lui Kirillov, ultima călătorie a propriului său tată și chiar sfîrșitul lui Nikolai Stavroghin, al cărui jalnic lacheu fusese — toate i se datoresc lui, acestui diavol modern de dimensiuni reduse, călău-farsor, Iago și Falstaff, neîndurător și neserios, ucigaș prin meserie și clovn prin vocație. Piotr Verhovenski *vis-à-vis* de Stavroghin înseamnă cam ceea ce fusese Svidrigailov față de Raskolnikov și ceea ce avea să fie Smerdeakov pentru Ivan Karamazov : dublura sa vulgară, cel ce transpune ideile în practică, smulgîndu-le prin aceasta aureola ; prin cumplitul și ridicolul său demonism *politic* se urmărește discreditarea demonismului *filozofic* al învățătorului, mai fundamental, mai grav și, în consecință, mai periculos.

Vom reveni asupra legăturilor dintre practicianul plat și cavalerul ideii ; acum ne preocupă îndeosebi stabilirea confuziei de adrese, săvîrșite de autor prin persoana lui Piotr Stepanovici. Atribuindu-i acestuia toate viciile posibile, înfățișîndu-ni-l în postura unui jalnic, dar extrem de abil aventurier politic, Dostoievski îl are în vedere pe Neceaev, se referă tot timpul la mișcarea socialistă în ansamblul ei, și de cîteva ori în mod particular la *Internațională*. Ceea ce se cere lămurit în acest context ni se pare nu atît îngroșarea pînă la neverosimil a datelor proprii politicianismului aventurier, imposibilitatea unor comportări asemănătoare cu ale lui Verhovenski sau ale grupului său (nici vorbă, romancierul supralicitează o serie de elemente negative în direcția grotescului tendențios, pentru a obține efectul scontat), cît mai ales falsul în esență al acestor extrapolări succesive, opoziția dintre procedeele și țelurile urmărite de Piotr Stepanovici și conținutul real al socialismului (utopic, dar mai ales științific). Neadevă-

rată este nu logica internă (chiar şarjată) a terorismului verhovenskian, ci logica sa „exterioară", corelarea forţată cu ceea ce nicidecum nu se lasă corelat. „Demonii" politici ai lui Dostoievski sînt de fapt nişte individualişti care, ripostînd în mod anarhic anarhismului orînduirii capitaliste, acţionează practic în spiritul şi în favoarea acestei orînduiri ; ca atare, dacă diagnosticul poate fi, cu unele amendamente, acceptat, nicidecum nu poate fi acceptată pretenţia lui Dostoievski de a fi definit natura mişcării revoluţionare autentice. E drept, confuzia poate fi în parte explicată prin tenacitatea cu care încă de pe atunci se autoproclamau „socialişti" tocmai unii dintre cei mai extremişti exponenţi ai „burghezismului", oameni ale căror acţiuni oglindeau adesea în chip fidel — şi agravau totodată — racilele zgomotos denunţate de ei.

Dostoievski era însă un scriitor prea onest pentru a nu fi intuit lipsa de temei a pretenţiilor, cărora el însuşi le dăduse crezare. „Neceaev nu este un socialist, ci un răzvrătit, idealul său este revolta şi distrugerea, după care «fie ce-o fi» — pe baza principiului socialist că orice-o fi, tot e mai bun decît ceea ce este acum şi că a sosit deci timpul pentru acţiuni şi nu pentru predică" (*C.* 1030). Prima parte, lucidă, a acestei remarci, se opune finalului ei : „fie ce-o fi" este identic cu principiul individualist „după mine potopul", lozinca favorită, de inspiraţie evident nesocialistă, a tuturor răzvrătiţilor anarhişti, nihilişti. Recunoaşterea din debutul citatului de mai sus e subliniată, în termeni categorici, şi în roman, atunci cînd Piotr Stepanovici îi propune lui Stavroghin să devină „Ivan-Ţarevici" al mişcării, „papa", „soarele" noii religii teroriste, „America noastră". Pe parcursul cumplitei sale fantasmagorii, în care cere să i se taie limba lui Cicero, să i se scoată ochii lui Copernic, iar Shakespeare să fie ucis cu pietre, şi preconizează despotismul total, scufundarea omenirii în cea mai neagră, neîndurătoare robie, Verhovenski însuşi deconspiră taina de mult înţeleasă de către cititori : „Sînt un escroc, nu un socialist, ha-ha-ha !" Iar Nikolai Vsevolodovici recunoaşte evidenţa şi el : „Aşadar, dumneata într-adevăr, nu eşti socialist, ci un fel de... ambiţios politic ?" Escroc, escroc, i-am putea răspunde noi prin cuvintele istericului său preopinent — în măsură mai mare chiar decît prinţul Valkovski, Aristov şi locotenentul Jerebiatnikov, Lujin şi Svidrigailov, Feodor Pavlovici Karamazov şi Smerdeakov, dar în genul lor, ducînd la ultimele consecinţe tipica lor lipsă de scrupule, supralicitînd imoralismul lor devorant. La

niveluri mai umile, escroci sînt şi Virghinski, Liputin, Liamşin, Tolkacenko, fiecare e în felul său un „Quasimodo moral" ; cu toţii sînt însă în mod similar înrudiţi „diavolilor" periferici şi de forţe reduse din opera scriitorului, unui Lebeziatnikov sau Rakitin, nici ei socialişti, ci mici ambiţioşi politici. Atîta doar că uneori, graţie împrejurărilor mai puţin violente, nelegiuirile se menţin la nivel potenţial, pe cînd Piotr Stepanovici şi complicii săi sînt „siliţi" să facă vărsare de sînge !

După cum am mai spus, Dostoievski s-a inspirat îndeaproape din procesul lui Neceaev din iulie-august 1871 ; el a urmărit ştirile şi comentariile presei ruseşti şi germane privitoare la asasinarea lui Ivanov, a studiat proclamaţiile revoluţionare scoase la lumină cu prilejul procesului, ca şi *Catehismul revoluţionar* al lui Bakunin, din ale cărui precepte anarhiste se inspiraseră membrii grupării „Narodnaia Rasprava". Cercetătorii au demonstrat corespondenţele şi necorespondenţele, de ansamblu şi detaliu, dintre eroii romanului şi acuzaţii la proces, au enumerat cu scrupulozitate erorile viziunii şi comportării lui Neceaev, ca şi unele indiscutabile virtuţi ale sale, trecute de obicei sub tăcere (şi care îl distanţează de odioasa imagine făurită întru totala sa nimicire de către Dostoievski) ; ei au cîntărit şi argumentele care par să pledeze, alături de certa apropiere dintre tînărul Verhovenski şi Neceaev, în favoarea înrudirii lui Nikolai Stavroghin cu Mihail Bakunin (opinia profesorului L. P. Grossman, bazată pe numeroase fapte : Bakunin a fost moşier în Tver, oraş în care Dostoievski îşi încheiase exilul şi în care cunoscătorii au identificat localitatea anonimă din *Demonii ;* Dostoievski îl văzuse pe Bakunin la Geneva în 1868 etc., etc.) şi elementele de caracter, comportare, concepţie potrivnice unei atari rudenii. Dincolo de toate aceste investigaţii, utile pentru descifrarea mecanismului ascuns al creaţiei şi restabilirea adevărului istoric în întreaga sa complexitate, esenţială sub raport ideologic rămîne şi de astă dată delimitarea clară a adresanţilor efectivi de cei presupuşi (de către Dostoievski şi „dostoievskologii" retrograzi). Chiar acceptarea unei identităţi desăvîrşite între Piotr Stepanovici Verhovenski şi Serghei Neceaev, sau — prin intermediul acestuia din urmă ori al lui Stavroghin — cu Mihail Bakunin, nu ar justifica extinderea acestei paralele asupra mişcării revoluţionare şi a concepţiilor socialiste autentice. Atît tactica terorii individuale şi a complotismului, preconizată de Neceaev, cît şi ideologia anarhismului mic-burghez bakuninist, radical opus principiilor *Internaţionalei,* merită a fi respinse, şi

dacă ar fi vizate doar aceste manifestări pseudorevoluționare, Dostoievski s-ar fi întîlnit cu necruțătoarea critică adusă acestor fenomene în acei ani și în legătură cu aceleași evenimente de către întemeietorii marxismului (Vezi Marx și Engels *Opere*, vol. 17, 1963, pp. 461, 501, 517, vol. 18, 1964, pp. 16, 337, 339, 345, 350, 401, 402, 404, 407, 408, 425, 439, 552, vol. 19, 1964, p. 372) „Acești anarhiști atotdistrugători care vor să reducă totul la o stare amorfă cu scopul de a instaura anarhia în domeniul moralei — conchid Marx și Engels asupra lui Bakunin și Neceaev — duc la extrem imoralitatea burgheză" (*Opere*, 18, pp. 426—427). Concluzia lor facilitează stabilirea apartenenței exacte a imoralismului, negativismului, nihilismului — fenomene de criză pătrunzător surprinse de Dostoievski, dar atribuite adesea nu celor (sau nu numai celor) care sînt cu adevărat răspunzători de ele. Aprecierile lui Marx și Engels sînt valabile implicit pentru Piotr Verhovenski și pentru teoriile lui Șigalev, iar dacă ar fi să le extindem semnificația — pentru omul din subterană, Raskolnikov și Svidrigailov, Ippolit Terentiev, Smerdeakov și marele inchizitor. În zadar încearcă scriitorul să amestece iezuitismul lui Ignatio de Loyola cu mișcarea revoluționară, în zadar le atribuie socialiștilor cînd principiul cazon și mortificator al lui 2 × 2 = 4, cînd ura față de artă și frumusețe, cînd lozincile „fie ce-o fi" sau „după mine potopul" — toate aceste idei, indiferent de veșmintele în care apar, își trădează pînă la urmă „origina pur burgheză". Se întîmplă desigur să mai apară și „iezuiți ai revoluției" (*Opere*, 18, p. 435) de teapa lui Piotr Verhovenski ; mai devreme sau mai tîrziu ei sînt însă apreciați în consecință. *Anarhia în domeniul moralei duce la extrem imoralitatea burgheză* — iată concluzia la care ne obligă „nihiliștii" lui Dostoievski, concluzie pe care am căutat s-o desprindem analizînd omul din subterană, pe Raskolnikov, pe Ippolit (vezi notele la volumele 4, 5, 6), pe care cu atît mai hotărît sîntem în drept s-o reafirmăm în cazul „marelui păcătos" Nikolai Vsevolodovici Stavroghin !

Între romanele lui Dostoievski, *Demonii* se disting prin cîteva particularități certe. Mai întîi, prin absența „oamenilor sărmani", a celor „umiliți și obidiți". Nu există în această carte o lume care să semene cu alde Ihmenev, Marmeladov, Ivolghin și Sneghirev, un personaj de factura și anvergura Nastasiei Filippovna. Aparent doar tematică, deosebirea se răsfrînge asupra straturilor ei celor mai adînci, ideatice și estetice : imoraliștii și teoriile lor nu se confruntă cu un univers real al suferințelor, practic și social,

de unde şi dificultatea de a sancţiona „crima" printr-o „pedeapsă" alimentată şi din exterior. Polul negativ se defineşte prin raportarea sa la un pol pozitiv, şi oricît de discutabil ar fi idealul pe care Dostoievski îl opune de obicei nihilismului, să nu uităm că el izvorăşte din universul celor sărmani şi obidiţi. Ce se întîmplă atunci cînd întreaga această zonă dispare, cînd negativismul etic şi filozofic se vede obligat să se anihileze fără vreun sprijin din afară, prin forţe proprii, exclusiv din *interior ?!*

Lizaveta Ivanovna, Pulheria Raskolnikova, Katerina Ivanovna şi Sonia Marmeladova reprezintă partea integră a conştiinţei lui Rodion, norocul lui, şansa principală a reînvierii sale. Ivan Karamazov se condamnă exact în clipa în care ajunge să priceapă „suferinţa omenească" şi zecimea ei la care îşi limitează demonstraţia, pe cît de absurdă pe atît de reală, anume a copiilor sfîşiaţi de cîini şi izgoniţi din casă în toiul iernii — deoarece din acel moment nu mai pot lăsa nerăzbunate nici propriile crime ! Cum să-şi verifice însă vinovăţia Nikolai Stavroghin, de unde să-şi tragă forţa pentru a-şi aplica, asemenea lui Rodion şi Ivan, pedeapsa ?!

Nu vrem să spunem că în cazul său nu s-ar manifesta continuitatea criteriilor de apreciere, de mult circumscrise de romancier, şi tocmai pentru a nu le trece sub tăcere am apelat la mărturia lui Ivan despre suferinţele copiilor. În balanţa nelegiuirilor prinţului Valkovski cel mai greu atîrna lenta agonie a micuţei Nelli, şi motivul sinuciderii lui Svidrigailov se dovedeşte a fi nu numai refuzul Avdotiei Romanovna, ci şi amintirea fetiţei siluite, vină de neiertat pe care ar dori-o cumva răscumpăra prin suma donată „logodnicei" sale (pregătită a deveni noua sa victimă minoră), şi care în forma unor oribile halucinaţii îi împovărează ultima noapte. La fel încearcă Nikolai Stavroghin să-şi recîştige liniştea pentru totdeauna pierdută prin dragostea frumoasei şi nobilei Lizaveta Nikolaevna, care îl iubeşte şi-şi dă seama că nu îl poate iubi şi, mai ales, că el nu o poate iubi, nici pe ea, nici pe altcineva ; ea îi mărturiseşte că încă în Elveţia i se păruse „că te apasă pe suflet ceva oribil, murdar şi sîngeros şi... în acelaşi timp care te pune într-o postură teribil de ridicolă", şi se mai gîndise „că mă vei duce într-un loc, unde trăieşte un imens păianjen de statură omenească, şi noi vom sta acolo toată viaţa şi-l vom privi, stăpîniţi mereu de frică." Păianjenul uriaş e simbolul lui Svidrigailov ; ridicolul este elementul psihologic despre care stareţul Tihon îl prevenise că nu-i va fi suportabil, mai ales în

prezența Lizei, și că va comite noi crime pentru a-l evita ; iar acel lucru îngrozitor, murdar și sîngeros de pe suflet e marea taină a lui Stavroghin și tema nereușitei sale spovedanii, siluirea în tinerețe a copilei de doisprezece ani și apoi sinuciderea Matriosei, cu știrea și în prezența lui ! Într-o măsură mai mare decît în cazul lui Svidrigailov, drama e dezlănțuită de crima față de un copil, decăderea ulterioară, pas cu pas, e fatal hotărîtă din momentul săvîrșirii acestei crime. Dar el nu e pregătit să-și poarte crucea (după unii, între numele Stavroghin și cuvîntul grec „stauros", cruce, ar exista o tainică legătură), să îndure palma și batjocura, nu este călit pentru a suferi rușinea și, după cum îi prezice „blestematul psiholog", se lansează într-o nelegiuire nouă pentru a nu o da în vileag pe cea anterioară. Știrea despre uciderea soției sale, îndelung pregătită de Piotr Stepanovici și înfăptuită de Fedka-ocnașul, Stavroghin o află anume în timpul ultimei sale întrevederi cu Lizaveta Nikolaevna, iubita sa neiubită căreia îi și mărturisește : „Nu i-am omorît și am fost împotriva acestui omor, dar știam că vor fi omorîți și nu i-am oprit pe ucigași. Pleacă de la mine, Liza..." — ceea ce echivalează cu a o condamna pe ea și a se condamna pe sine la moarte. *Demonii*, cartea cea mai întunecată, apăsătoare, disperată a lui Dostoievski, o împărăție a întunericului, în care romancierul nu a lăsat să pătrundă aproape nici o rază de lumină, se încheie printr-un lanț de catastrofe, întrecînd finalurile de groază shakespeariene : mor rînd pe rînd Lebiadkin și Maria Timofeevna Lebiadkina, Liza, Șatov și Maria Șatova, Kirillov, Stepan Trofimovici, moare Fedka, cel ce ucisese cu cuțitul, și Nikolai Stavroghin, cel ce ucisese cu gîndul, cel care pusese totul la cale, toate nenorocirile descrise în cele trei părți, din ce în ce mai trepidante, ale romanului, începînd cu prima crimă, comisă asupra Matriosăi, cînd pentru întîia oară „nu l-a împiedicat pe asasin", adică pe sine însuși !

Să revenim la întrebarea anterior formulată : înseamnă așadar că Stavroghin se află în situația fraților săi damnați, ajutați de întregul lor mediu, și de cîteva persoane cu deosebire, să recunoască măsura exactă a vinei lor și să se condamne fără milă ?! Ca mai totdeauna în cazul lui Dostoievski, răspunsul este afirmativ și negativ. Da, așa este într-adevăr, dovadă episodul cu Matriosa, de o însemnătate hotărîtoare, dovadă înfruntarea dintre Nikolai și părintele Tihon — care se comportă exact așa cum are să se comporte Isus cu marele inchizitor, Aleoșa cu Ivan, Makar

Dolgoruki cu Versilov, nu foarte diferit de cum se purtase Sonia Marmeladova cu Raskolnikov sau scriitorul Ivan Petrovici cu prinţul Valkovski — dovadă opoziţia pe care Liza Tuşina, Maria Lebeadkina şi Ivan Şatov i-o opun lui Stavroghin. Nu, deosebirea este enormă ; şi asta nu doar pentru că excluderea *Spovedaniei lui Stavroghin* din roman echivalează cu îndepărtarea lui Tihon şi reducerea episodului cu Matrioşa la un motiv aluziv şi niciodată explicat pînă la capăt, ci şi pentru că Maria este o figură ştearsă, învăluită într-o puţin convingătoare ceaţă mistică, privată de viguroasele semnalmente ale „obidiţilor" dostoievskieni : ea este incapabilă să îndeplinească rolul etic al Soniei Marmeladova ; la fel Liza Tuşina, deşi înzestrată cu unele calităţi ale Nastasiei Filippovna, îndeplineşte în cele din urmă o funcţie tot pasivă şi tot secundară, de martor resemnat şi de victimă a dramei ; în sfîrşit, Ivan Şatov, purtînd un nume care sugerează nehotărîrea (şatanie = şovăială), se dovedeşte a fi opus lui Stavroghin şi legat totodată de el prin fire ce se lasă anevoie tăiate, părtaş al vinei lui Stavroghin ; şi el doreşte să scape de păcat prin idei purificatoare şi printr-o dragoste pură, dragoste faţă de soţia lui, regăsită şi din nou — definitiv — pierdută ; el, Şatov, nevinovat şi vinovat, moare altfel decît muriseră Lizaveta Ivanovna şi Nastasia Filippovna, cu totul altfel de cum se prăpădise Matrioşa şi se va stinge Iliuşa Sneghirev ! Nu, situaţia lui Nikolai Stavroghin e mult mai ingrată decît a lui Raskolnikov sau Ivan Karamazov, el trebuie să străbată toate cercurile infernului singur, fără călăuză, trebuie să-şi recunoască damnarea prin puteri proprii, fără parteneri pe măsura lui, în stare să-l avertizeze, în stare să opună demonismului său un ideal regenerator. Comparaţia, iniţial defavorabilă cărţii, se arată în cele din urmă favorabilă personajului ei principal, pe care Dostoievski a trebuit să-l încarce cu atîta forţă, încît să-l poată purta de unul singur prin întunericul din jur şi din el, să-l facă să recunoască eşecul forţei care ştie să genereze doar imperii întunecoase — şi să-l nimicească ! Nikolai Stavroghin se deosebeşte de învăţăcelul şi lacheul său, Piotr Verhovenski, prin faptul că regăseşte în cele din urmă *legea morală*, capabilă să-i sancţioneze *imoralitatea !* Pedeapsa capitală anume născocită pentru Piotr Stepanovici este privarea de dreptul la pedeapsă, dreptul elementar al omului căzut în păcat. Dostoievski absolvise pînă şi pe un Svidrigailov sau Smerdeakov de cazna atît de cumplită a neputinţei de a avea remuşcări, de a avea „suflet". După prinţul Valkovski, tînărul Verhovenski este poate

singurul personaj adus la limita monstruozității, cînd crima se comite fără bănuiala măcar că ea ar fi o crimă — deci fără privilegiul (uman !) de a fi pedepsit. Piotr Verhovenski este singurul personaj al romanului, care nu are șansa să moară — pentru că niciodată nu a trăit ! Nikolai Stavroghin este, spre deosebire de el, un om, un om complicat, pe jumătate mort, pe jumătate viu, insensibil și chinuit, crud și înțelegător, vrăjmaș al său nu mai puțin decît al celorlalți. El cunoaște imperativul etic, de aceea își înțelege crima și își poate aplica pedeapsa. Iar dacă el își pronunță neajutorat de mîntuitori fățișii sau mascați verdictul, pe care dintre toate viețuitoarele numai omul și-l poate pronunța, înseamnă că este demn de stima noastră, înseamnă că prin însăși prăbușirea lui a știut să înmulțească argumentele în favoarea măreției umane !

Descoperirea punctelor de reper, exterioare sau lăuntrice, pentru înfrîngerea imoralismului stavroghinian ni se pare a fi fost o preocupare centrală în toată perioada pregătitoare a *Demonilor*. Sarcina grea a contraponderii Dostoievski a încredințat-o cînd lui Golubov, cînd lui Tihon, cînd lui Șatov. Stadiul cel mai interesant al gestației este însă acela — fixat cu precădere în *Carnetele* nr. 2 și 3 — în care Stavroghin e apropiat idealurilor pozitive ale lui Șatov, cu intenția reeditării miraculoasei mîntuiri de la ocnă a lui Raskolnikov — „învierea lui Lazăr" (*C.* 954). Creștinească „pozitivare" a prințului e timp îndelungat și cu încăpățînare urmărită ; eroul este „abandonat", lăsat în voia lui, să se descurce cum știe, numai după ce vor fi eșuat aceste tentative de renaștere ; pînă atunci însă Dostoievski se străduiește din răsputeri să-l „ajute" pe Nikolai, să-l transfigureze într-un *„om nou"*, grație amintitei corelări cu Șatov.

„Prințul", ni se spune în această etapă, „dorește cu tot dinadinsul să devină un om *nou*" (*C.* 821). Nesuportînd să se desprindă de solul binefăcător al patriei, poporului, credinței, el dorește să lucreze, să fie util, să-și înfrîngă ezitările, să posede certitudini — „el este un om *nou*" (824). Îndemnat de dorința înnoirii sufletești, el îi ascultă, aproape fără replică, pe Stepan Trofimovici-Granovski sau pe tînărul Verhovenski-Neceaev, de care fie că se atașează pentru că speră să găsească astfel un ideal autentic (822), fie că, din același impuls, i se opune cu frenezie („...în roman, el este judecătorul nihilismului" — 916). Cu adevărat e legat doar de Șatov („Iubesc mult pe rușii care cred în ceva" — 794) și de Dașa, de la care speră însănătoșirea : „Ideea principală

(adică patosul romanului) sînt prințul și fiica adoptivă — niște *oameni noi* care au înfruntat tentația și au hotărît să înceapă o viață nouă, regenerată. În legătură cu asta prințul are o explicație cu Șatov..." (882). Experimentînd diversele variante ale evoluției „prințului", pe linia acumulării tenebrelor sau dimpotrivă, Dostoievski ni-l înfățișează la un moment dat ca pe un om simplu, onest, bun, impresionabil, melancolic, pasionat, inteligent, simpatic, frumos (epitetele se găsesc toate în *Carnete*), un om care, alături de Șatov și în deplină înțelegere cu el, „descoperă adevărul în idealul Rusiei și al creștinismului" (902). Sub titlul general *„Gîndurile prințului"*, sînt reproduse — drept pozitive — prejudecățile principale ale autorului însuși: apologia țarului, critica democrației occidentale, a convingerilor republicane, a iacobinismului, comunismului, idealul creștin, singur în stare să asigure „totala regenerare morală" (939). Se răstoarnă chiar raporturile inițiale, „prințul" devine învățătorul lui Șatov întru Hristos, un asiduu propagandist al trinității morală — ortodoxie — rusism, apa vie, salvatoare de la descompunere („Fără creștinism, umanitatea s-ar dizolva și ar pieri" — 956). Este interesant de observat cum, în apologia sa creștină, „prințul" reia o idee formulată negativ în *Însemnări din subterană* și pozitiv în *Idiotul*, ideea antinomiei dintre morală și știință, morală și economie — „forța morală mai presus de economie" (960), un deziderat care deplasează într-o direcție retrogradă și utopică o contradicție efectivă a dezvoltării capitaliste, ale cărei urmări dezastruoase Dostoievski le remarcase cu prilejul călătoriilor sale occidentale.

În fazele pregătitoare, scriitorul a încercat așadar să-l apropie pe Stavroghin de Tihon, să-l transforme într-un exponent al convingerilor, pentru care, mai puțin amplu și detaliat, pledează în roman Șatov și pe care Maria Lebeadkina le sugerează într-un plan mistic. Această variantă a personajului a fost abandonată. Nu de tot, Dostoievski neplămădind nicicînd caractere lineare, monovalente; Șatov, propovăduitorul lui Dumnezeu și al poporului purtător de har, e doar ucenicul lui Stavroghin, înviat din morți prin învățătura acestuia, identică aceleia consemnate în *Carnete* — atîta doar că aceste convingeri pravoslavnice și slavofile Stavroghin i le inoculase elevului său cu ani în urmă, în străinătate, fără a crede în ele, sau, mai bine zis, crezînd în ele tot atît de mult ca și în contrariul lor: „...în același timp, adică în timp ce sădeai în inima mea ideea dumnezeirii și a patriei — exclamă Șatov — în același timp, sau poate chiar în aceleași

zile, umpleai de venin inima acestui nenorocit, acestui maniac, Kirillov..." Iată clasica situaţie a dedublatului ; dar dacă în roman Stavroghin evoluează mai degrabă în direcţia ucenicului său Kirillov decît a ucenicului său Şatov (de aceea se sinucide în loc să fie omorît), pe parcursul însemnărilor pregătitoare balanţa înclinase în favoarea „şatovismului". Stavroghin fusese conceput şi atunci ca un dedublat, înger şi demon, dar trăsăturile sale presupus îngereşti păreau a precumpăni.

Niciodată însă — sublinierea este necesară tot pentru a proba, de astă dată într-un sens invers, complexitatea caracterizărilor — Stavroghin nu şi-a lepădat demonismul cu totul. Confirmarea o găsim în notele neiertătoare (v. C. 865, 884, 962, 967, 997, 1040, 1103) din imediata vecinătate a celor „pozitive", anterior citate. În aliajul personajului intraseră din capul locului, chiar dacă într-o proporţie variabilă, elementele care aveau să-i definească locul în roman.

Demonii — cronică a unor „evenimente" şi nu „tablouri", carte expresiv-muzicală şi nu descriptiv-plastică — are o complicată şi nu totdeauna imediat descifrabilă ţesătură, a cărei principală caracteristică constă însă în aceea că, din orice punct am începe cercetarea, am ajunge invariabil la acelaşi nucleu. Dacă Nikolai ar chema-o, Lizaveta ar fugi la el de sub pirostrii ; dacă ar chema-o pe Daria, la urmă de tot, cînd nu i-a mai rămas nimeni, la capătul relelor făptuite sieşi şi altora, ar veni negreşit şi ea. „Bună ziua, prinţe", îl salută urmaşa lui Mîşkin, „idioata"-vizionară Maria Lebeadkina, dar îşi dă seama în curînd că în faţa ei nu se află cel îndelung aşteptat, că şoimul ei „s-a făcut bufniţă" ; ea îl numeşte „impostor", exact cum îl va titula şi Piotr Stepanovici, cînd îi va propune rolul de „Ivan-Ţarevici", exact aşa şi totodată invers, pentru că ceea ce lui Verhovenski i se pare culmea gloriei, în ochii ei echivalează cu eşecul total. „Afară, impostorule — strigă ea poruncitor — eu sînt soţia prinţului meu, nu mi-e teamă de cuţitul tău !" — o exclamaţie în care sînt concentrate trei motive simbolice ale cărţii şi ale eroului, ale cărţilor şi ale eroilor lui Dostoievski : şi cuţitul lui Rogojin figurase doar la loc de cinste în *Idiotul*, şi acolo i se recunoscuse doar dinainte destinaţia !

Istoria Lizei, resemnarea Daşei, extazul Mariei Timofeevna au deci un singur scop, o singură justificare. „Nikolai Stavroghin e un ticălos !" spune, cu ochi scînteietori, o altă Marie, soţia lui Şatov, întoarsă acasă pentru a aduce pe lume copilul lui Stavro-

ghin, nu, al lui Șatov, fiindcă numai el ar merita să devină părinte. „E o mare bucurie... — bîigui Șatov cu o expresie idioată de fericire pe fața lui care se lumină la auzul celor două cuvinte spuse de Maria despre copil...“ — exact în felul cum se comportă Mavriki Nikolaevici cu Liza, după noaptea petrecută de ea la Stavroghin, sau prințul Mîșkin cu Nastasia Filippovna, sau Alexei Feodorovici cu Gruşenka, iubita fratelui său, tainic și de el dorită...

Bărbații gravitează și ei în jurul lui Stavroghin. Mavriki Nikolaevici, pentru că e logodnicul Lizei, căpitanul Lebeadkin, pentru că e fratele Mariei Timofeevna și ar vrea s-o obțină pe Liza (*pendant*-ul comic, parodistic, al tragicului Don Juan !), Stepan Trofimovici, pentru că e educatorul său și prietenul mamei sale, Șatov, pentru că e fratele Daşei și creația lui Nicolas, după cum tot creația lui sînt și Kirillov, și Piotr Stepanovici, iar prin acesta din urmă — Liputin, Liamșin, cuplul Virghinski, Erkel, Tolkacenko și, desigur, Șigaliov... Șatov vede în Nikolai „soarele“ în a cărui putere stă orice, și care, dacă ar voi, ar putea ridica steagul credinței în Rusia pravoslavnică ; numai la el se gîndește, evident, și Verhovenski, cerîndu-i, la fel, „să ridice steagul“ șigaliovismului și ultrașigaliovismului.

„Adu-ți aminte de ceea ce ai însemnat dumneata pentru mine, Stavroghin“ — cuvintele sînt ale lui Kirillov, dar ar putea aparține în aceeași măsură tuturor personajelor cărții, care, deși pe orbite diferite, gravitează toate în jurul aceluiași soare. Să nu trecem însă cu vederea timpul trecut la care e formulată ideea : „ai însemnat“. Așa gîndesc Șatov, soția lui, Liza, Stepan Trofimovici, umilul narator al povestirii Anton Lavrentievici (Gorki a atras atenția în 1933 asupra figurii sale interesante, pînă atunci prea puțin remarcate). Urzelile sînt descoperite, șchioapa „idioată“ Maria Lebeadkina intuiește că Nikolai Stavroghin *l-a ucis* pe Nikolai Stavroghin, că toate crimele sale sînt îndreptate de fapt împotriva lui însuși, îl demistifică, îl privează de aureola lui solară, îl degradează din semizeu în gînganie. Ivan Șatov dă și el de urma acestui adevăr, de aceea se încumetă să-l pălmuiască în public ; îl știe și Nikolai, de aceea răspunde Daşei, cînd acesta îi vorbește despre „demonul“ lui : „Aș, ce demon ! Un mic drac răutăcios, scrofulos și guturăiat, un drac ratat“ (precum dracul ce-l va vizita în delir pe Ivan Karamazov, destăinuindu-i marea taină a micimii sale). Numai Piotr Verhovenski nu vrea să ia în seamă adevărul, pentru el Stavroghin continuă să rămînă „lumi-

nă și soare" și după asasinarea Mariei Timofeevna și a lui Lebeadkin — pentru că Verhovenski e lipsit de criterii morale și trebuie să se încreadă în cineva mai puternic și mai înțelept decît el : „Oi fi eu caraghios, dar nu vreau ca dumneata, principala mea jumătate, să devii caraghios !"

Fiecare „demon" al lui Dostoievski este totodată și jumătatea principală (sau secundară) a altcuiva ; fiecăruia i se înfățișează o parte a sufletului său sub chipul obiectivat, exteriorizat al unui prieten sau dușman, care e perceput de cele mai multe ori, întrucît îi certifică aievea dedublarea, și ca prieten și ca dușman. Grație acestei tehnici, scriitorul obține o scară a valorilor, cu trepte interșanjabile, un adevărat lanț mobil, pe care-l poți apuca din orice punct al său. Capetele acestei scări le definesc simboluri ca „soarele", „prințul", „șoimul" și „gîndacul", „bufonul", „păianjenul", „lacheul". Dar, în măsura în care urcușul este și coborîș, în măsura în care nici o verigă nu este nici prima și nici ultima, se poate ușor întîmpla ca „lacheul" să se metamorfozeze în „soare", dar mai ales „soarele" să devină „lacheu". Este firesc să se petreacă asemenea schimbări, de vreme ce fiecare erou este în raport cu robul — stăpîn, și în raport cu stăpînul — rob ! „Piotr Stepanovici mergea chiar prin mijlocul trotuarului, ocupîndu-l în întregime, și nu dădea nici o atenție lui Liputin, care nu mai avea loc alături, încît trebuia fie să-l urmeze la un pas după, fie, ca să poată vorbi, să coboare pe caldarîmul noroios al străzii. Deodată Piotr Stepanovici își aduse aminte cum abia cu cîteva zile în urmă alergase și el la fel prin noroi ca să se țină după Stavroghin care, ca dînsul acum, mergea prin mijlocul trotuarului, nelăsîndu-i loc. Își aduse aminte de scena aceea și simți că se sufocă de furie." „Ai noștri" sînt lacheii lui Piotr, care este lacheul lui Nikolai, despre care Șatov nu poate pricepe cum de s-a amestecat „în această aberație... a unor nulități cu mentalitate și apucături de slugoi ?" Iată înlănțuirea celor sortiți prăbușirii, nici unul nu-l lasă pe celălalt să-i scape din mînă, îl tîrăște după sine și se tîrăște după el într-un fără de sfîrșit și absurd dans macabru. Fiecare moare fiindcă a omorît sau a vrut moartea cuiva. Numai Șatov moare fiindcă a încercat să rupă lanțul damnării, ieșind din joc, și prin sîngele lui pecetluiește indestructibila complicitate a ucigașilor. Servitutea celor buni, umili, „idioți" este la Dostoievski suprema dovadă a libertății — dar demonica libertate se întoarce în cea mai mizeră și de disprețuit servitute ! „Raiul pămîntesc" al lui Șigaliov înseamnă instaurarea ordinei infernale,

care, asemenea celei visate de marele inchizitor, prefigurează, cu mai bine de jumătate de secol în urmă, lagărele de exterminare.

„Şigaliovismul" e libertatea totalei lipse de libertate ; dar oare „kirillovismul" nu este acelaşi lucru ?! Inginerul-constructor Alexei Nilîci Kirillov, tot de douăzeci şi şapte de ani ca şi Stavroghin, vrea să se sinucidă numai spre a demonstra omenirii curajul nelimitat, libertatea totală, spre a o elibera de frică, minciună, înşelătorie, spre a ridica omul pe piedestalul atribuit pînă atunci exclusiv dumnezeirii. Întrebat cînd anume are de gînd să-şi manifeste suprema nesupunere, el îi răspunde lui Nikolai Stavroghin : „După cum ştii, nu depinde de mine ; cînd mi se va porunci". Lanţul se închide iarăşi, noul „soare" este un nou „lacheu", lacheul lacheului Verhovenski, în drept să decidă momentul fatal ; demonstrarea libertăţii totale se dovedeşte a fi elementul ultim al unei intrigi murdare, menită să acopere o crimă şi să confirme principiile fără de principii „şigalioviste". „Teoreticienii" îşi dau seama rînd pe rînd cum practica le perverteşte ideile : Şigaliov părăseşte parcul din Skvoreşniki (aparţinînd domeniilor Stavroghin !) fiindcă uciderea lui Şatov „este absolut contrară programului meu" ; Kirillov nu aprobă nici el această crimă şi nu aprobă nici faptul că trebuie să se împuşte pentru a o acoperi ; Stavroghin este conştient, la rîndul său, de inutilitatea, absurditatea *tuturor* crimelor săvîrşite de Piotr Verhovenski în numele şi din însărcinarea lui. Cu toţii s-ar împotrivi, dar nu se opun desfăşurării fatale a evenimentelor, deoarece — susţine autorul — ele se produc literalmente după programul lor. Patosul demonstraţiei rezidă în obligativitatea pervertirii, în autopervertirea produsă sub imperativul unei tiranice dialectici, ce metamorfozează stăpînul în rob, soarele în lacheu, libertatea în teroare şi servitute. Fiecare „demon" se demască pe sine demascîndu-i pe ceilalţi, efectul compromite motivele aparent dezinteresate, acţiunea compromite ideea ce stă de fapt la temelia sa, deşi pare a nu i se conforma.

„Eu, Alexei Kirillov — dictă ferm şi autoritar Piotr Stepanovici..." Iată situaţia antinomică a „demonilor" : independenţi, liberi, curajoşi, tuturora li se *dictează !* Scrisoarea de adio a marelui răzvrătit Alexei Nilîci e rodul măruntei supuneri ; iar tonul scrisorii exprimă fidel ceea ce Kirillov voise la început să sugereze printr-un desen — „o mutră cu limba scoasă". Mai este nevoie să reamintim că limba scoasă fusese gestul preferat al omului din subterană ?!

Laitmotivele facilitează trecerea între personajele uneia sau cîtorva cărți. „Ideea frumuseții veșnice, Madona Sixtină", cunoscuta trimitere din *Idiotul* și de mai înainte, reapare în chiar primul capitol al *Demonilor*, și devine un criteriu estetic constant al valorizării: prin el denunță Stepan Trofimovici utilitarismul vulgar, apărat de Varvara Petrovna și Iulia Mihailovna; Rafael și Shakespeare înseamnă pentru bătrînul și îmbătrînitul exponent al estetismului (al unui estetism ce nu-și cunoaște și nu-și recunoaște suportul etic) infinit mai mult decît eliberarea țăranilor, chimia, socialismul, tînăra generație. Într-o formă parodiată, cuvintele lui prelungesc principiul „schillerian" din *Umiliți și obidiți* sau *Crimă și pedeapsă*, teza iluministă a „tot ce-i frumos și sublim", stigmatizată de către eroul *Însemnărilor din subterană;* ea se va împlini doar cu prilejul ultimei călătorii a lui Stepan Trofimovici, prin reafirmarea concepțiilor creștine ale prințului Mîșkin.

Motivele se perindă, așadar, de la un personaj la altul, dintr-un roman într-altul, dezvăluindu-se sub fațete înălțătoare sau mizere, tragice și grotești. Epilepticul prinț Mîșkin îi explicase lui Rogojin sensul expresiei din *Apocalips*, „timpul nu va mai fi". În romanul prin excelență eshatologic al lui Dostoievski abundă din nou referirile la viziunea Sfîntului Ioan Teologul, inclusiv la această tulbure prezicere a sa. Ea este invocată mai întîi de Nikolai Vsevolodovici, după ce Kirillov îi explică felul cum poate fi obținută viața veșnică și atemporală aici, și nu după moarte, apoi reluată într-o și mai frapantă concordanță cu *Idiotul* în finalul romanului, atunci cînd Kirillov laudă „prezența armoniei veșnice", intuită cîteva secunde sau minute și echivalentă cu oprirea timpului, iar Șatov îl avertizează să se păzească de epilepsie.

Mîșkin și Kirillov — cine ar fi crezut că între ei, între preainimosul cavaler și destructivul inginer constructor, pe care l-a devorat ideea, poate fi descoperită o punte. Sigur că poate: Kirillov este doar și dușmanul, nu numai complicele lui Verhovenski, el este un pasionat, preocupat de soarta omului și dornic să izbăvească prin jertfa lui suferințele omenirii, gata să reediteze Golgota și să devină un nou Mîntuitor; prin necredința sa arzătoare — Tihon ne-o spune limpede — el ajunge în imediata apropiere a credinței, a lui Mîșkin deci...

De vreme ce punctele de contact sînt posibile nu numai între Kirillov și omul din subterană, ci și între Kirillov și Mîșkin, cu atît mai verosimilă apare osmoza ideatică și artistică largă dintre

Stavroghin şi toţi eroii romanului, eroii tuturor romanelor lui Dostoievski. După monstruoasa lui crimă, la Dresda Stavroghin e adînc impresionat de tabloul lui Claude Lorrain *Vîrsta de aur*, precum fi-va şi Versilov şi „omul ridicol" de aceeaşi pictură; această capacitate de a admira pe cei „frumoşi şi nevinovaţi", care, asemenea lui Acis şi a Galateei, trăiseră pe vremuri într-un „paradis pămîntesc", nu este oare înrudită şi cu pornirile mîşkiniene ale lui Kirillov şi Stepan Trofimovici, cu idealurile lui Mîşkin şi ale lui Aleoşa Karamazov, înfrăţind „subterana" cu visul cel mai splendid al omenirii, cu ideea de „frumos şi sublim"?!

Frate de sînge şi de chin cu Dmitri şi Ivan, Stavroghin nu-i poate fi străin nici lui Aleoşa Karamazov! Diagnosticul pus acestui „domnişor trîndav şi nehotărît" coincide, în spirit şi adesea în termeni, cu „spovedania în versuri a unei inimi arzătoare", a lui Dmitri Karamazov, despre „idealul madonei", veşnica frumuseţe pe care o cîntă poezia lui Schiller *Către bucurie*, şi despre „idealul Sodomei", latura tenebroasă şi dominantă a „karamazovismului". Iar pentru a nu invoca decît un singur argument în favoarea paralelei Stavroghin — Ivan, fundamentală din orice unghi am privi-o, să ne gîndim la asemănarea diavolilor care-i vizitează. Nikolai îi divulgă Daşei cît de neînsemnat este diavolul care-i apare în vedenii şi cît de diabolic i se pare tocmai faptul că e neînsemnat. El îşi începe spovedania la mînăstire, vorbindu-i lui Tihon despre aiurelile sale nocturne, real-fantastice. Halucinaţii asemănătoare avusese şi Svidrigailov, iar vizitatorul lui Ivan îl va pune pe acesta într-o dilemă identică — dacă adevărul e de partea „mea" sau a „lui", dacă acest diavolaş ponosit este „el" sau „eu". De altfel, prima vizită a lui Nikolai acasă se termină, ne amintim, printr-un violent delir, prevestind boala lui Ivan!

Alături de aceste paralele interne ale creaţiei lui Dostoievski, Nikolai Stavroghin mai poate fi confruntat şi cu celebre personaje ale literaturii universale. Posibilitatea unei asemenea prime asocieri, cu Don Juan, o confirmă *Carnetele*. „Sceptic şi Don Juan, dar numai din deznădejde" (C. 905), e o notaţie din timpul cînd „prinţul" mai fusese conceput ca o figură simpatică şi elevată. La 9 iunie 1870 ideea este expusă mai amplu sub titlul „PRINŢUL ARE REPUTAŢIA DE MARE DON JUAN", şi apoi „REZULTATUL: UN ARISTOCRAT DEPRAVAT, ŞI NIMIC MAI MULT. NIMIC DECÎT DEZORDINE" (C. 1050—1051). Ulterior, caracterizarea rămîne doar în parte aceeaşi: Stavroghin continuă să fie

privit ca un aristocrat depravat și dezordonat, dar în nici un caz „nimic mai mult". Dimpotrivă, acest „mai mult" deplasează analogia cu Don Juan spre Faust, respectiv îmbină cele două tipologii. Nikolai rămîne un Don Juan modern, care iubește de fapt ideea sa despre ispita și înnoirea umană, dar care în strîmtorările sale sufletești caută întotdeauna alinare — fără s-o găsească vreodată — la femei; fiecare victorie sentimentală sau erotică este pentru el un nou eșec, pînă la cel hotărîtor, cu Liza, la Skvoreșniki.

Stavroghin este însă mai cu seamă un Faust, căutător al adevărului, al elixirului vieții, al Graal-ului, gata, în vîltoarea acestei riscante aventuri, să-și vîndă sufletul diavolului. Da, viața lui este o neîntreruptă aventură — fizică și metafizică — iar el însuși, un aventurier fără tihnă și fără leac, aventurier și în sensul bun și în sensul infam, un alchimist, în a cărei retortă magică fierb și se sting suflete vii, propriul său suflet! Margareta și frumoasa Elena îl atrag mai puțin, doar ca un mijloc pentru atingerea scopului suprem, care privește sensul existenței și prețul eternității. El este un Faust morbid, damnat pentru vecie și incapabil să-și redobîndească liniștea, un „mare păcătos" și un „demon" descinzînd din marea familie a răzvrătiților romantici, dar pervertind elanul și chemarea lor, un urmaș și un antipod al eroilor lui Byron, Pușkin, Lermontov, și — de ce nu? — al Luceafărului eminescian, nemuritor și rece; el este un nou „om de prisos" în galeria acestor personaje, care au invadat în secolul trecut peisajul literar rus, un „erou al timpului nostru", măreț și mărunt, cutezător și laș, înfricoșător și înfricoșat.

Stavroghin este un Hamlet bolnav, însingurat și neputincios. Asocierea lui cu prințul Harry, din cronica shakespeareană *Henric al IV-lea*, în tinerețe tovarăș de chef cu Sir John Falstaff, Poins și Mistress Quickly, Varvara Petrovna o deplasează în mod semnificativ spre un Hamlet toată viața hărțuit de „neprevăzutul demon al ironiei", lipsit de Horatio și de Ofelia. Umbra lui Hamlet cutreieră întreaga operă destoievskiană: proiectatul personaj al *Vieții marelui păcătos* „se pasionează teribil pentru ceva, *Hamlet* de exemplu..." (C. 829), iar unul din portretele lui Stavroghin începe astfel: *„Prințul* — întunecat, pasionat, caracter demonic și dezordonat. Fără nici o măsură, problema lui supremă, a fi sau nu fi? A trăi sau a se distruge?" (784) Este nodul gordian pe care vor și nu pot să-l dezlege „supraoamenii" lui Dostoievski. În spiritul unui fundamental diptic al romancierului,

Carnetele se referă şi la Don Quijote (877 şi 1110), iar trăsăturile cavalerului blajin le recunoaştem în comportarea lui Stepan Trofimovici, ca şi în figurile „sfioşilor" — Maria Timofeevna, Daşa, Satov, Mavriki Nikolaevici sau părintele Tihon.

Don Quijote înseamnă, în reinterpretarea lui Dostoievski, căldura sufletească *versus* „hamletiana" răceală intelectuală. Cu vocea lui dulce şi învăluindu-l în privirea sa atotînţelegătoare, părintele mănăstirii Sf. Eftimie îi destăinuie vizitatorului principiile atît de simple ale crezului său: sinceritatea desăvîrşită, iubirea aproapelui pînă la uitarea de sine, dragostea fără limite. Acest om grav, încercat de boli şi suferinţe, opune revoltei anarhice şi mistuitoare smerenia, pe care scriitorul o va proslăvi neîncetat, şi o va formula drept program de viaţă şi acţiune în cuvîntarea rostită cu prilejul comemorării lui Puşkin. Convins că dacă munţii nu se urnesc din loc, de vină e doar imperfecţiunea credinţei sale, Tihon nu urmăreşte decît desăvîrşirea ei, printr-un ritual al înţelegerii, compasiunii, amorului sacru, întotdeauna acelaşi la „sfinţii" lui Dostoievski. De ce ne-ar mira faptul că el nu este respectat de înaltele feţe bisericeşti, că arhimandritul îl duşmăneşte şi-l suspectează de erezie? „Idioţii" sînt întotdeauna pentru semenii lor nişte eretici, crezul lor nu este canonizat de vreo instanţă oficială, absolutismul lor etic nu se supune vreunei jurisdicţii. Tihon sau Zosima îşi oficiază slujba singuri, nu în biserică, ci într-un cadru simplu şi intim; ei sînt adepţii solitari ai unei secte solitare, ca şi Dostoievski, întemeietor şi adept al unui creştinism eretic, autorul bibliilor apocrife ale acestei neinstituţionalizate şi neinstituţionalizabile religii.

Pe Mîntuitorul cel bun, înţelegător şi vrednic de dragoste, autorul îl confruntă cu omul prea deştept pentru a fi bun, care îşi refuză dragostea lui şi altora — care deci se lasă anevoie sau nu se lasă de fel mîntuit. Dacă n-ar exista, Tihon ar trebui inventat numai din cauza existenţei lui Stavroghin — şi invers: Tihon trebuie pus la încercare, verificat în puritatea sa morală, şi de aceea a fost descoperit şarpele, diavolul, Stavroghin. Tihon e dorul de empireu al lui Stavroghin şi chinul de a nu mai putea intra în empireu; Stavroghin e pentru Tihon ispita iadului, a pervertirilor preaomeneşti şi diabolice. Tihon e căldura prin care se măsoară frigul; Stavroghin — răceala (sau fierbinţeala) prin care ne dăm seama de valoarea temperaturilor fireşti, prielnice vieţii şi omului.

Răceala calmă, rațională, respingătoare este, în subterană, compensația orgolioasă a unei insuportabile tensiuni. „Observă cu răceală", „ochii săi aruncau priviri reci", „îl privi rece", „un surîs rece" — cuvîntul revine de infinite ori în caracterizarea lui Stavroghin. Remarcăm o coincidență frapantă, aproape simbolică, între figura personajului principal și descrierile naturii înconjurătoare, pe cît de laconice pe atît de univoce : ploaia, noroiul, frigul sînt constantele cadrului în care se desfășoară toate aceste acțiuni frenetice (întîmplările din *Demonii* au loc în septembrie-octombrie, iar peisajul sumbru, de toamnă, are aceeași însemnătate ca și sufocanta vară petersburgheză din *Crimă și pedeapsă*). Clocotul interior al eroului, incandescența și erupțiile sale vulcanice sînt înainte de exteriorizare nemilos cenzurate, deoarece în cazul lui Stavroghin răceala înseamnă nu atît rigoare, ordine, disciplină cît mai ales toate aceste virtuți împinse pînă la strangularea personalității, pînă la limita la care omul se transformă într-o inexpresivă, neînsufletită, mortuară figură de ceară ! Piotr Stepanovici îi demonstrează — „ca doi ori doi" — tatălui său că în amiciția sa cu Varvara Petrovna principalul rol l-au jucat interesele reciproce ; același Piotr Stepanovici e convins, mai tîrziu, de iminența — „ca doi ori doi" — trădării lui Șatov (care, bineînțeles, niciodată nu și-ar fi denunțat foștii stăpîni și actualii călăi, sufletul lui nefiind construit „matematic"). Motivul *Insemnărilor din subterană* e reluat tot cu scopul stigmatizării morții : ideile lui Șigaliov, Kirillov, Stavroghin stau sub semnul înăbușitor al lui doi ori doi, ele sînt contrafăcute, mecanic confecționate, nu slujesc viața și nu se vor împlini niciodată.

Ajungem astfel la imputarea fundamentală și cea mai gravă pe care Dostoievski i-o aduce lui Stavroghin, formulată în termenii cunoscuți, dar, prin natura situației date, mai categorici : maladia nevindecabilă a indiferenței egoiste ! Cangrenei personalității scriitorul îi găsește un șir de corespondențe, formule simbolic-lingvistice, asemănătoare sau echivalente. Cea mai bună mască, îi spune, de pildă, Piotr Stepanovici lui Nikolai, este propria-ți față, nu juca adică nici rolul unui om prea deștept, nici pe al unuia din cale afară de prost, pentru că ambele ar fi „extreme". Stavroghin își însușește lecția și găsește drumul „intermediar" între foc și gheață. Ideii „mediei de aur" îi corespunde parabola din *Apocalips*, invocată de Tihon : „O, de ai fi rece sau fierbinte ! Astfel, fiindcă ești căldicel, nici fierbinte, nici rece, am să te vărs din gura mea" (3,15—16).

Iată arta dialecticianului : de la premisa, după care Stavroghin este *şi* rece, *şi* fierbinte (dovadă că se poate dedubla în Kirillov şi Şatov), el sfîrşeşte prin a demonstra că nu este *nici* rece, *nici* fierbinte, că tot oscilînd se mulţumeşte cu resturile mizere ale ambelor extreme, neutralizate într-o stare ambiguă, fără caracter, „căldicică". Kirillov îi este superior părintelui său spiritual, fiindcă ia în serios măcar propria sa nebunie, fiindcă vrea să demonstreze *ceva*, pentru el nemăsurat de important, un lucru absurd, dar de o mare gravitate, fiindcă nu este nici indiferent şi nici monden. Stavroghin, în schimb, suportă să fie pălmuit de Şatov, ţine în mînă fierul încins la roşu, spre a o cuceri pe Liza, îşi subordonează forţa titanică succesului monden (pe care de fapt nu-l doreşte). El îşi compromite indiscutabila sa măreţie şi o anihilează prin mărunte motivări secrete, sau prin mizerele sale urmări ; sublimul făpturii lui se destramă iremediabil, şi fiecare renaştere prilejuieşte o mai jalnică prăbuşire. Mecanismul e finalmente identic şi în cazul lui Kirillov ; la Stavroghin, autorul îl pune însă de nenumărate ori în acţiune şi în forme din ce în ce mai violente, cu o tainică voluptate. Batjocorindu-l pe „vampirul Stavroghin", Liza nu doreşte să afle ce anume se ascunde în spatele „imposibilei" sale sincerităţi : „Fereşte-te să-mi dezvălui ceva, dacă e adevărat [trecutul lui murdar. I. I.] : îmi voi bate joc de dumneata. Voi rîde de dumneata în hohote toată viaţa..."

Cei ce nu cunosc discuţia lui Nikolai cu Tihon ar putea trece uşor peste această replică, în fond revelatoare, deoarece conţine spovedania şi eşecul spovedaniei lui Stavroghin, o extraordinară negare a negaţiei, fără momentul pozitivării, socotită de Katkov ca nedemnă de publicare.

Spovedania propriu-zisă este în acelaşi timp produsul satanei, ce-şi stăpîneşte victima, şi strigătul sincer al fiinţei chinuite, însetată de pocăinţă şi de pedeapsă ; ea este tot un aliaj al extremelor, o pendulare între infern şi paradis, între stări extatice „reci" şi „fierbinţi". Stavroghin povesteşte cum, ofiţer în rezervă fiind, se deda desfrîului în care nu găsea nici o plăcere, se complăcea în ruşinoasa voluptate a chinuirii Matrioşăi, îşi bătu joc de biata copilă, şi cum aceasta se spînzură în prezenţa lui, fapt după care el s-a aşezat la masă cu prietenii flecărind şi bîndu-şi în linişte ceaiul (alt celebru motiv al *Însemnărilor din subterană*). Pragul o dată depăşit, decăderea nu mai poate fi oprită : în loc să-şi zboare creierii, Nikolai o ia în căsătorie pe şchiopa idioată Maria Timofeevna — pe care ulterior o va ucide tot pentru a-şi amîna sinuciderea !

Citindu-i părintelui Tihon spovedania, Stavroghin e convins că se află la ultima repetiție înaintea ispășirii publice a păcatelor: documentul va fi tipărit în trei sute de exemplare, pentru ca lumea să afle totul, cu toții să aibă ochii ațintiți asupra lui, căința supremă să-i ușureze suferința! Dostoievski se distinge însă între scriitori nu numai prin nelimitata sa înțelegere și compasiune față de om, ci și printr-o intransigență etică exemplară. Crima cere pedeapsă, iar pedeapsa cea mai cruntă constă în a nu-i dezlega păcatele, în a-i opri dreptul la ispășire. Cititorul este cutremurat de tragedia dedublatului Stavroghin, „rece" și „fierbinte", josnic și sublim, este dispus să-l creadă pe cuvînt și să-i acorde circumstanțe atenuante; romancierul nu se lasă însă înduioșat, ci, asemenea unui teribil judecător, descins mai degrabă din *Vechiul* decît din *Noul Testament*, inflexibil în învățătura sa despre bine și rău, despre granița de netrecut între bine și rău, îl zdrobește pe păcătos. El își concepe cu o neîntrecută măiestrie lovitura de grație: lăudînd ideea confesiunii, Tihon îi cere lui Nikolai „oarecare modificări" *stilistice*, pentru că „stilul silit" al monologului destăinuie de fapt frica și rușinea de căință, deturnează smerenia în orgoliu, îl substituie acuzatului pe acuzator — dovadă că întreaga confesiune e nesinceră, și a fost scrisă și citită pentru a nu fi niciodată dată în vileag! „Blestematul psiholog" ajunge să descopere în spatele falsului stilistic — falsul de fond, trece de la straturile de suprafață la cele situate în adîncime, procedeu pe care l-am putea aplica și confesiunii omului din subterană sau a lui Ippolit. Există crime frumoase, cu mult sînge și multe grozăvii — își continuă Tihon savanta lui analiză *estetică*, urmărind un obiectiv *etic* — dar și altele de ocară, infame, neelegante, ridicole în urîțenia lor, crime ce se cuvin mărturisite anume în urîțenia lor ucigătoare, cu riscul ca groaza pe care o vor suscita să fie mai mult disimulată — „dar rîsul va fi obștesc". Lovitura țintește în punctul nevralgic al caracterului, în orgoliul său incomensurabil: nelegiuirea a fost măruntă și hidoasă, spovedania este ridicolă! Stavroghin ar trebui să suporte cu smerenia creștinească palma și scuipatul și „rîsul lor", cea mai cumplită dintre pedepse; el nu este însă pregătit să-și poarte crucea, va comite noi monstruozități, în speranța deșartă că ele măcar vor fi „frumoase" și îi vor restabili reputația. Demonstrația lui Tihon e demonstrația dintotdeauna a scriitorului în raport cu „demonii" subteranei, păcătoși ridicoli, iar nu — cum speră — criminali teribili, titanici, irezistibili. „Idioții" își doboară oponenții smul-

gîndu-le aureola, iar acum gestul e mai eficient ca oricînd : supraomul, în fața căruia tremură toți, ar accepta să fie torturat, sfîșiat, biciuit de moarte, ars de viu, dar nu suportă zîmbetul batjocoritor și compătimitor al Lizei — zîmbet de care nu va scăpa și căruia nu-i va supraviețui. Lizaveta Nikolaevna află și singură taina descoperită de Tihon, mobilul slăbiciunilor lui Stavroghin. Acestuia Dostoievski nu-i permite, nici la Tihon și nici în fața Lizei, să se demaște „frumos", ci îi împlinește pierzania în chip lamentabil. Nikolai iese din chilia călugărului curmîndu-și vorba și fără să se întoarcă : comedia s-a terminat, fără să ia întorsătura tragică scontată, drumul rușinei va trebui parcurs pînă la capăt, nu mai există posibilitate de întoarcere și nici vreo speranță a renașterii, actul final are trăsături de bufonadă. În scrisoarea trimisă Dașei, Nikolai va afirma că nu se poate sinucide, pentru că, spre deosebire de Kirillov, el e în depline facultăți mintale, și nu poate fi deci mărinimos. Constrîngîndu-l la o ultimă confesiune în fața ultimei femei care îl iubește — și-l iubește în ciuda tuturor trădărilor sale — judecătorul-romancier îl obligă în clipa imediat următoare să se omoare, deci să-și trădeze și această intenție. Ultima victorie este și ultima înfrîngere a lui Nikolai Stavroghin, redobîndindu-și măreția prin cumplite eforturi, Sisif o și pierde totodată !

Stavroghin moare „căldicel". Nedemna „medie" se compune, fără îndoială, din nenumărate extreme, culoarea cenușie și structura vîscoasă reprezintă efectul multor elemente strălucitoare și caracteristice, ce folos însă dacă mixturile și neutralizările îl apropie în cele din urmă de poziția intermediară și insignifiantă a lui Piotr Verhovenski ? „...Dacă crede, Stavroghin nu crede că crede. Iar dacă nu crede, nu crede că nu crede", sună celebra sentință a lui Kirillov, în ambiguitatea ei cea mai exactă cu putință. Credincios printre necredincioși și necredincios printre credincioși, Stavroghin este un dezrădăcinat, un „om în genere", neataşat de pămînt, de națiunea sa, de poporul din care se trage, incapabil să iubească pe cineva. Trădarea Rusiei romancierul o corelează cu trădarea lui Dumnezeu : a nu crede *suficient* înseamnă a nu crede *de loc*, a nu voi regenerarea *totală* echivalează cu acceptarea *totalei* disoluții ! „Ironia" lui Nikolai este expresia incertitudinilor sale în raport cu lumea, cu oamenii, cu propria sa persoană. Pentru Verhovenski lucrurile sînt limpezi, dezgustător de simple și de limpezi ; Stavroghin pune „totul sub semnul întrebării" (C. 803), dar ce folos dacă pe calea sa lungă și întortocheată

ajunge la același cinism?! „Prințul se plictisește" (816); „sînt o inteligență leneșă și mă plictisesc" (976); *„...prințul: mă plictisesc..."* (1067) — cuvîntul atît de des reluat în *Carnete* e echivalentul sintetic al unui aristocratism social și metafizic, sinonim cu „ironia orgolioasă" sau cu eșecul „călduț" al tuturor pornirilor sublime și mefistofelice. Tihon este înspăimîntat „de această mare forță trîndavă care nu se manifestă decît în infamii". „O mare forță trîndavă" este o formulă excelentă, ea surprinde cum nu se poate mai bine fatala impreciziune a personajului. Stavroghin este un caracter lipsit de caracter, asemenea omului din subterană, un acaracter grandios și lipsit de grandoare. De aceea cuvintele prin care își ia rămas bun de la Daşa (în varianta inițială a scrisorii) se confundă, în chip slugarnic, cu cele gîndite de slugarnicul său predecesor în prezența Lizei: „Nu căuta dragostea; nu te voi iubi, eu sînt pretutindeni un străin. Divaghez. Uneori foarte bolnav. De o boală teribilă. Vreau să mă închid singur. Dacă s-ar putea, sub pămînt" (C. 1103).

Cercul se închide, varietatea infinită își deconspiră monotonia, monotonia voită, urmărită, accentuată cu bună știință: scriitorul cel mai incert, fluid, „deschis" cu putință, îi impune eroului său o clasică fixitate caracterologică, reintră în tiparele pe care le spărsese anterior, se supune, printr-o voință titanică și tiranică, mult hulitei rigori, discipline, sfericități! Stavroghin a fost elaborat sub acest paradoxal impuls al ordonării clasiciste. Timp îndelungat el ne scăpa printre degete, se sustrăgea oricărei definiții, respectiv impunea aglomerarea unui număr foarte mare de definiții opuse și complementare. Urmărindu-i acțiunile, ne simțeam în fața unei himere, care-și bate joc de noi, schimbîndu-și permanent măștile și ascunzîndu-se în clipa identificării. Impresia era exactă, corespundea unei funciare impreciziuni. Și totuși romancierul ne-a și sprijinit permanent în încercarea noastră de a materializa o apariție fantomatică, fixîndu-i el însuși, într-un chip tainic, dar perseverent, coordonatele. Nu poți intra de două ori în aceeași apă curgătoare, ne învățase dialecticianul antic, dar urmașul său îi relativizase preceptul: nici o singură dată nu te poți scufunda în ea! Dialectica lui Stavroghin a ajuns și ea la limita relativismului: el ne apărea mereu *altul!* Dar dacă apa curgătoare este de fapt o apă stătătoare?! Rejese că ne-am scăldat tot timpul în aceeași apă! Iată surpriza ce ne-o rezervă scriitorul: Stavroghin este permanent *același*, ideile sale fără număr sînt o *singură* idee, trăsăturile lui multiple se reduc la una *singură*, el

are o *unică* mască, *aceeași* cu a omului din subterană, cu a lui Raskolnikov sau Ippolit, cu a lui Kirillov, Versilov sau Ivan Karamazov.

„Sînt un egoist și vreau să trăiesc în egoism" (C. 825). „Pentru moment, principalul este propriul meu EU și interesele lui. Chestiunile filozofice îl preocupă numai în măsura în care îl privesc" (833). Descentrarea ineluctabilă a personalității lui Stavroghin o explică egocentrismul său, monstruoasa hipertrofiere a „eu"-lui provoacă atrofia sa morală fără precedent. Nici o tumoră, repetă fără încetare Dostoievski, nu este atît de periculoasă ca egoismul, nici o boală nu-l distruge atît de necruțător pe omul modern ca nesăbuita adorație de sine — tentativă dementă de a inversa raportul obștei cu personalitatea, de a supune individului omenirea, lumea toată. Lucrul cel mai dăunător i se pare însă încercarea de a justifica acest expansionism al „eu"-lui, de a teoretiza privilegiile sale ilimitate, de a transforma individualismul în condiția firească și necesară a vieții contemporane, de a-l impune ca țel suprem al dezvoltării viitoare.

Cuvîntul ultim al *Demonilor* e îndreptat astfel tot împotriva filozofiei supraomului, împotriva ideii potrivit căreia personalității alese „totul îi este permis". În numele ei ucide Piotr Verhovenski, în numele ei se sinucide Kirillov, în numele ei plănuiește Șigaliov să instaureze împărăția ucigașilor ; ea este ideea centrală, unica idee a lui Stavroghin, în numele căreia o siluiește pe Matriosa, o ia de nevastă pe Maria Timofeevna, o batjocorește pe Lizaveta, în numele căreia îi nenorocește pe toți din jur și își transformă spovedania, ba chiar și moartea, într-o ironică, grotească și sîngeroasă farsă a omului subteran, obișnuit să chinuie și să se chinuie, dornic să lase lumii amintirea unei mutre cu limba scoasă.

Destinul lui Stavroghin întruchipează eșecul global al supraomului, pe care „compartimentat" îl exprimă Verhovenski, Șigaliov, Kirillov. Ultimul este poate cea mai interesantă dublură particularizatoare a lui Nikolai, prin el obsesia comună e proiectată într-un plan metafizic-religios, revelator pentru că e „nud", linear, extremist ; prin mijlocirea lui, absurdul dobîndește o expresie cristalină, ilogismul e prins în tipare precise ; formulele sale geometrice, frazele sale de un ostentativ simplism gramatical constituie poate cel mai fidel echivalent teoretic al „demonismului" stavroghinian.

Kirillov se exprimă eliptic, abrupt, schematic, în jumătăți de frază sau în cuvinte răzlețe, a căror răceală absolută e vecină cu frenezia, cu „entuziasmul" nietzschean. Acest stil „amputat" e opus flecărelii vulgare și încurcate a lui Piotr Stepanovici, care vorbește întotdeauna mult, cu scopul expres de a nu spune nimic, deosebit însă și de „ironia" lui Nikolai; este un stil „nerusesc" (Dostoievski îi aplică acest epitet de la început, prin naratorul său) și foarte caracteristic. Kirillov face parte din categoria oamenilor „cu gînduri scurte", pe care i-a „devorat ideea". În lungile sale nopți de insomnie, bîndu-și ceaiul și măsurîndu-și în pași cămărița în lung și în lat, Alexei Nilîci e stăpînit nu de idei, ci de o singură idee: detronarea lui *„Dumnezeu-om"* prin *„omul-Dumnezeu"!* Toate discuțiile pe care le are cu cei din jur se reduc la acest unic țel al supraomului, și la sinucidere, ca modalitatea sa de împlinire. În rest totul îi este „egal", inclusiv felul cum vorbește: el n-are timp să cunoască și să studieze poporul rus, n-are timp să construiască poduri, n-are timp nici măcar să devină epileptic!

Omul cu „privirea fatală", rar luminată de cîte o „expresie copilărească" (dovadă a unei ascunse simpatii ce i-o poartă autorul), își expune „ideea" pe larg de două ori — naratorului la începutul acțiunii și, aproape de capătul ei, lui Piotr Stepanovici. Sînt sinucideri prea puține, îi explică el umilului Anton Lavrentievici, din pricina fricii de durere și a lumii de apoi, oamenii își refuză „libertatea principală" de a-și lua viața. Cel ce se va sinucide, numai pentru a-și ucide frica, își va demonstra libertatea, va deveni Dumnezeu, va schimba lumea, faptele, gîndurile, simțămintele și chiar fizicul oamenilor...

În noua sa ipostază, răsturnată, dilema hamletiană ajunge „absolut egal dacă trăiește sau dacă nu trăiește". Refrenul „mi-e indiferent" îl întovărășește pe Kirillov în existența sa, din toate punctele de vedere „scurtă", atunci cînd îl secundează pe Stavroghin în duelul cu Gaganov, cînd îl ajută pe Șatov cu o rublă, la sosirea miraculoasă a Mariei, și cînd acceptă asasinarea lui Șatov, adică să devină un pion neînsuflețit și nedemn în jocul lui Piotr.

Înainte de a-și împlini promisiunea, el ține să explice scopul jertfei sale și acestuia din urmă, deși e convins că nu va fi înțeles. Concluzia sa el o deduce din două premise antitetice: „Dumnezeu este necesar și de aceea trebuie să existe" — „dar eu știu că el nu există și nu poate exista". Înseamnă că măcar un singur om trebuie să-și „proclame bunul plac", să refuze adică pentru

întîia oară în istorie iluzia lui Dumnezeu și, sinucigîndu-se, să devină el însuși Dumnezeu. Oamenii vor trăi fericiți numai dacă se vor elibera de teroarea credinței lor; dar pentru aceasta se cere o primă jertfă demonstrativă, un prim „Dumnezeu fără voie", care să le arate drumul.

„Dacă nu există Dumnezeu, atunci eu sînt Dumnezeu" — iată alfa și omega supraoamenilor lui Dostoievski, a tuturor celor ce ucid sau se ucid spre a-și dovedi nesupunerea și noua, groaznica lor libertate. „...atributul dumnezeirii mele este Voința suverană!" Acesta e cuvîntul ultim și definitiv al „subteranei", scris cu majusculă, pentru a fi înțeles în întreaga sa însemnătate. Interlocutorilor li se atribuie două poziții extreme pe scara bunului plac: sinuciderea — „superioară" — a lui Kirillov și reversul ei, uciderea — „inferioară" — a lui Șatov de către Verhovenski. Se reconfirmă imposibilitatea distingerii demonilor „buni" și „răi", Stavroghin și Kirillov se confundă cu Piotr Stepanovici, Raskolnikov — cu Svidrigailov, Ivan Karamazov — cu Smerdeakov!

Și totuși nu se confundă — în măsura în care freneticul ateism propovăduit de Kirillov este considerat doar o treaptă premergătoare a credinței, premergătoare idealurilor unui Tihon, Mîșkin sau Zosima. Părăsindu-l pe Kirillov, după ce aflase de la el *propria sa* teorie despre „omul-Dumnezeu", Stavroghin are impresia că data următoare cînd va veni, „o să ajungi să crezi și în Dumnezeu", iar după ce ascultă ultima mărturisire a inginerului, Piotr are aceeași senzație. Este limpede că Dostoievski îl simpatizează pe Kirillov, în calitate de frenetic căutător al absolutului. Apropierea extremelor îi permite scriitorului să transforme pledoaria pentru ateism într-o apologie a lui Hristos (pe urmele lui Ippolit, care în confesiunea sa procedase la fel, invocase aceleași argumente în aproape aceiași termeni, și anticipase spiritul nuvelei lui Ivan Karamazov, *Marele inchizitor*), să-l transforme pe chiar Kirillov într-un Hristos *à rebours*, răstignit spre a mîntui omenirea!

Rechizitoriul individualismului și individualistului, fără pereche în istoria literaturii universale, Dostoievski îl încheie prin cunoscuta sa chemare la iubirea creștinească; filozofia sa e teologică, prezența sau absența *idealului* e redusă la prezența sau absența *credinței* pravoslavnice. „Toată problema este, așadar, de a afla dacă este posibil să crezi?" (C. 967). Angrenîndu-și eroii în înfruntări vitale, de o imensă acuitate în existența omului modern, romancierul îi plasează în cele din urmă pe des citata sa

scară valorică, potrivit răspunsului dat la această întrebare, potrivit intensității cu care ei ajung să recunoască obligativitatea credinței. „...Nu cred în Dumnezeu, dar nădăjduiesc că sînt un om cinstit" (C. 825), spune la un moment dat „prințul", dar imensa construcție romanescă, multele sute de pagini cu nenumăratele lor acțiuni, conflicte, mărturisiri și eșecuri nu urmăresc decît să demonstreze imposibilitatea acestei iluzii : necredința este principalul „demon" pe care omul trebuie să-l poată izgoni din sufletul său, pentru ca cel mîntuit să-și poată redobîndi locul la picioarele lui Isus !

Ateismul rămîne păcatul cel mare în ochii lui Dostoievski ; pentru acest păcat îl bate ucigașul Fedka pe Piotr Stepanovici, stăpînul și poruncitorul său, își denunță Maria Timofeevna „prințul" uzurpator, îl ține Șatov pe Stavroghin o jumătate de oră sub biciul demascării. În pledoaria lui Șatov sînt reunite — ca idealuri ale sale și foste idealuri ale lui Nikolai Vsevolodovici — cele mai conservatoare și mistice convingeri ale romancierului : un ateist sau chiar un nepravoslavnic nu poate fi rus, poporul trebuie înălțat pînă la Dumnezeul său, fiindcă unica lui menire e aceea de a fi poporul „purtător de Dumnezeu" și mîntuitor al întregii omeniri. Dacă cineva — se continuă într-un extaz din ce în ce mai vijelios — ar demonstra matematic că adevărul e în afara lui Hristos, omul rus, omul acestui sacru pămînt trebuie să opteze pentru Mîntuitorul său și nu pentru adevăr ! Supus asediului laic al lumii moderne, Dostoievski reface demonstrația lui *„credo quia absurdum"*, „preferă regresiunea din civilizația dizolvantă în străvechea certitudine a „pămîntului" și „poporului". „Sărută pămîntul, scaldă-l cu lacrimile tale, cere-i iertare !" își somează Șatov învățătorul (cum îl somase Sonia pe Raskolnikov), în spiritul „idioatei" Maria Timofeevna Lebeadkina, a cărei caracterizare e întemeiată pe mitul unirii mistice cu pămîntul zămislitor, al unui „tolstoism" caracteristic mai multor scriitori ruși ai sfîrșitului de secol, înspăimîntați de ravagiile civilizației capitaliste și incapabili de a redobîndi certitudinile morale pe o cale reală și realistă.

„Găsește-l pe Dumnezeu prin muncă", prin „muncă țărănească", îl sfătuiește pe Stavroghin Șatov, credinciosul care nici el nu crede (încă) în Dumnezeu, care nici el n-a reușit să treacă de la penultima treaptă, a lui Kirillov, pe treapta finală, treapta desăvîrșirii lui Tihon. Kirillov, afirmă Șatov, s-a înrăit prin „slugărnicia gîndurilor" — dar destinul lui, al celui condamnat să creadă în Stavroghin „în vecii vecilor" nu este același ?! „Demo-

nii" mor rînd pe rînd, indiferent de gradul vinovăţiei lor, moare Kirillov, moare Şatov, moare părintele lor spiritual, Stavroghin (şi Liza e ucisă cu strigătul : „E iubita lui Stavroghin !"). Turma de porci se repede de pe povîrniş în lac şi se îneacă, iar scriitorul se simte păstorul care, văzînd cele petrecute, a fugit şi a dat de veste în cetate şi în colibe.

Moare şi Stepan Trofimovici, bunul şi păcătosul bătrîn (unul dintre personajele cărora li se potriveşte expresia lui Maikov, acceptată ca excelentă de către Dostoievski — *„eroii lui Turgheniev la bătrîneţe — Pisma,* I, 333), moare după ce romancierul îi acordă privilegiul „învierii lui Lazăr". Ambele parabole biblice pe care e arcuit romanul, despre „demonizatul" mîntuit şi despre omul „căldicel", nici fierbinte şi nici rece, sînt reluate cu prilejul acestei „renaşteri" nu lipsite de accente umoristice. *„...Je prêcherai l'Évangile..."* (*C.* 683), promite muribundul, care îşi exprimă noua sa credinţă în poporul rus tot în limba franceză. Dostoievski acordă totuşi ridicolului căutător al adevărului circumstanţe atenuante : Stepan Trofimovici Verhovenski, tatăl şi educatorul principalilor „demoni" se desparte de viaţă preamărind iubirea şi răspunzînd preceptului nihilist al lui Kirillov „dacă nu există Dumnezeu, atunci eu sînt Dumnezeu" prin profesiunea de credinţă „dacă există Dumnezeu, eu sînt nemuritor !"

Aşa ia sfîrşit cronica sîngeroasă a vieţii „marelui păcătos", răzvrătitul admirat, temut şi detestat, pe care la capătul unei istovitoare lupte Dostoievski „şi l-a vărsat din gura lui" — „fiindcă tu zici : Sînt bogat şi m-am îmbogăţit şi de nimic nu am nevoie ! — Şi nu ştii că tu eşti cel ticălos şi vrednic de plîns, şi sărac şi orb şi gol !" (*Apocalips,* 3, 17)

Romanul *Demonii* apare pentru prima dată în traducere românească în ediţia de faţă. *Spovedania lui Stavroghin* a mai apărut în traducerea lui R. D. la Ed. Rampa, 1925, Bucureşti şi în traducerea lui George B. Rareş la Alcalay, 1928, Bucureşti (Biblioteca pentru toţi nr. 1117—1118).

---

1. (p. 10) *Ceaadaev,* Piotr Iakovlevici (1794—1856), gînditor rus, adversar al iobăgiei, fapt care i-a atras persecuţiile regimului ţarist.

2. (p. 10) *Granovski,* Timofei Nikolaevici (1813—1855), istoric şi sociolog ; din 1839, profesor la Universitatea din Moscova. Concepţiile sale au fost influenţate de ideile revoluţiei franceze din 1789, ale revoluţiilor burgheze din 1848—1849, precum şi de ideile democraţilor

revoluționari ruși (Bielinski, Herzen, Ogariov). Granovski nu s-a situat însă niciodată pe poziții atît de radicale ca aceștia din urmă. În descrierea activității științifice și pedagogice a personajului său, Stepan Trofimovici Verhovenski, Dostoievski vizează, într-o formă ironică, un șir de împrejurări din viața lui Granovski. Astfel Granovski a scris o disertație consacrată orașelor medievale ; lucrările lui au stîrnit nemulțumirea și opoziția slavofililor ; în urma arestării grupului revoluționar al *petrașevților* (v. nota următoare) s-a descoperit și o scrisoare în care aceștia apreciau ca pozitivă — din punctul lor de vedere — influența lui Granovski asupra studenților, fapt care a dus la punerea sub urmărire secretă a profesorului moscovit ; în anul 1849, acuzat că ar fi dat o orientare antireligioasă prelegerilor sale, Granovski a fost obligat să dea „explicațiile" de rigoare mitropolitului Moscovei, Filaret, etc.

3. (p. 12) „*...o vastă asociație de aproximativ treisprezece persoane care urmăreau abolirea legilor... statului*" — caracterizare zeflemitoare a cercului revoluționar al *petrașevților* (Petersburg, 1845—1849), denumit astfel după întemeietorul său Mihail Vasilievici Petrașevski (1821—1866). Membrii cercului, recrutați cu precădere din rîndurile tineretului intelectual revoluționar, erau puternic influențați de ideile socialismului utopic. După cum se știe, Dostoievski însuși aderase în tinerețe la cercul lui Petrașevski.

4. (p. 12) „*...un poem scris de Stepan Trofimovici... un fel de alegorie*" — din descriere, poemul lui Stepan Trofimovici poate fi identificat, cel puțin parțial, cu poemul alegoric al lui Vladimir Sergheevici Pecerin (1807—1885) *Triumful morții*, publicat de Herzen la Londra în 1861 în culegerea „Literatura rusă secretă a secolului al XIX-lea" *(Russkaia potaionnaia literatura XIX stoletia)*. Ironia lui Dostoievski a fost prilejuită probabil și de faptul că, pe lîngă atitudinea sa opoziționistă față de absolutismul țarist (datorită căreia a și trebuit, de altfel, să emigreze), Pecerin a îmbrățișat în 1840 catolicismul.

5. (p. 15) „*Ca o întruchipare a reproșului*" — citat din poezia lui Nekrasov (1821—1878) *Vînătoarea de urși*, apărută în 1866.

6. (p. 25) „*...manifestele clandestine care începuseră tocmai atunci să apară*" — Dostoievski se referă la proclamațiile revoluționare difuzate frecvent în Rusia, începînd cu deceniul al 7-lea din secolul trecut, de către democrații revoluționari.

7. (p. 25) *Radișcev*, Alexandr Nikolaevici (1749—1802), întemeietorul gîndirii revoluționare în Rusia. Principala sa lucrare *Călătorie de la Petersburg la Moscova* (1790) este cunoscută și publicului român prin traducerea apărută în 1956.

8. (p. 28) „*...de la Pasaj*" — în deceniul al șaptelea din secolul trecut, în pasajul Steinbock din Petersburg aveau loc frecvente întruniri ale tineretului cu vederi progresiste, se organizau conferințe și discuții.

9. (p. 28) „*...utilitatea dezmembrării Rusiei pe naționalități*" — Dostoievski se referă probabil la proclamația „Tînăra Rusie" difuzată în 1862. care cerea, între altele, transformarea Rusiei într-o federație

republicană a diferitelor ei regiuni, înlocuirea treptată a armatei ca o gardă națională, independența deplină a Poloniei, egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații etc.

10. (p. 28) *Kraievski,* Andrei Alexandrovici (1810—1889), ziarist veros și editor, care a reușit pe seama unor cîștiguri dubioase să-și clădească o casă la Petersburg. Dostoievski îl mai atacase, de altfel, încă din 1864 într-un articol apărut în revista *Epoha.*

11. (p. 30) „*...o pereche de cizme este mai prejos decît un Pușkin*" — referire cu caracter polemic la adresa unor opinii formulate de publicistul și criticul literar revoluționar-democrat Pisarev (1840—1868).

12. (p. 30) „*Vek și Vek, și Lev Kambek*" — combinație de cuvinte fără nici un sens, parodiind versurile satirei gazetărești a timpului. *Vek* — săptămînal literar editat la Petersburg între anii 1861—1862 ; *Lev Kambek* — ziarist și editor contemporan cu Dostoievski.

13. (p. 32) „*...ideea frumuseții eterne, Madona Sixtină*" — Dostoievski se referă adesea în romanele sale la celebra pictură a lui Rafael, ca la un simbol al frumuseții desăvîrșite.

14. (p. 34) „*...Liputin, funcționar la cancelaria gubernială*" — așa după cum o mărturisește în *Carnetele* sale de note la roman, Dostoievski s-a folosit în crearea personajului Liputin de figura lui A. P. Miliukov (1817—1897), pedagog și istoric al literaturii, de orientare liberal-moderată, pe care scriitorul îl cunoștea personal.

15. (p. 38) „*Dragă prietenă, pînă acum te-am iubit numai, acuma te și stimez*" — Dostoievski nu scapă prilejul să facă o aluzie ironică la adresa lui Cernîșevski (1828—1889) și la romanul său *Ce-i de făcut ?* (1862—1864), în care acesta își expune, între altele, și concepțiile cu privire la familie, dragoste, căsătorie. (De altfel, cu aceeași nuanță batjocoritoare, fraza mai fusese pusă de Dostoievski în gura lui Lebeziatnikov, din romanul *Crimă și pedeapsă.*) Atunci cînd, în continuare, Dostoievski arată că „întreaga familie" pleacă să ia ceaiul afară din oraș, el vizează ideea exprimată de Rahmetov în respectivul roman, potrivit căreia cei trei eroi principali — Vera Pavlovna, Lopuhov și Kirsanov — vor putea să-și continue prietenia și „lua ceaiul împreună" — în ciuda celor petrecute între ei.

16. (p. 41) *Rachel* (Elisabeth Félix) (1820—1858), celebră tragediană franceză, care în anii 1853—1854 a întreprins în Rusia un turneu de răsunător succes.

17. (p. 42) *Anton-Goremîka,* titlul uneia din povestirile lui Dmitri Vasilievici Grigorovici (1822—1899), în care acesta își exprimă compasiunea pentru țăranii iobagi.

18. (p. 42) *Anton Petrov* (Anton Petrovici Sidorov), țăran iobag, conducătorul unei răscoale crunt reprimate, în gubernia Kazan în 1861.

19. (p. 42) *Peterschule,* școală medie generală de limbă germană pentru băieți, fondată la Petersburg în secolul al XVIII-lea.

20. (p. 43) „...*la vremea lui Igor*" — Igor (data nașterii necunoscută — 945), mare cneaz al Kievului, întemeietorul dinastiei Ruricilor.

21. (p. 44) „...*lui Gogol în străinătate cunoscuta lui epistolă*" — este vorba de scrisoarea pe care Bielinski (1811—1848) a adresat-o, fiind la Salzburg, în iunie 1847, lui Gogol cu ocazia apariției cărții acestuia *Pagini alese din corespondența cu prietenii (Vibranniie mesta iz perepiski s druziami)*. Scrisoarea conține un necruțător rechizitoriu la adresa ideilor retrograde profesate de Gogol în această carte, constituind, în același timp, un fel de program minimal al democrației revoluționare ruse, la baza căruia stătea cerința desființării iobăgiei. Lenin considera scrisoarea lui Bielinski drept „una dintre cele mai bune lucrări ale literaturii democratice legale". (*Opere*, vol. 20, pp. 240—241).

22. (p. 45) „...*gîngăniilor sociale franțuzești*" — referire zeflemitoare la adresa propagatorilor ideilor socialismului utopic.

23. (p. 48) *Prințul Henry de Wales*, fiul regelui Henric al IV-lea al Angliei, unul din personajele dramei lui Shakespeare *Henric al IV-lea*. După o tinerețe aventuroasă, devine, în urma încoronării sale ca rege al Angliei în 1378, un bun general și un om politic abil. *Sir John Falstaff, Poins, Mistress Quickly* — personaje ale piesei mai sus amintite.

24. (p. 57) *Golos*, ziar de mare tiraj, editat la Petersburg între anii 1863—1883.

25. (p. 80) *Cîntecul oastei lui Igor*, operă fundamentală a literaturii ruse vechi, povestind campania cneazului Igor Sviatoslavovici din Novgorod împotriva polovțienilor, în primăvara anului 1185 (în ce privește autorul ei, problema este pînă în prezent controversată).

26. (p. 89) *Badinguet* — după încercarea neizbutită de a-l răsturna de la putere pe Ludovic-Filip, Charles-Louis Napoleon Bonaparte, viitorul împărat Napoleon al III-lea al Franței, este condamnat la detențiune pe viață la Ham. În 1846 evadează sub identitatea falsă a zidarului Badinguet și se refugiază la Londra, de unde revine în Franța după revoluția din 1848.

27. (p. 95) „...*am citit într-o revistă un articol de el*" — după părerea unor cercetători, Dostoievski, povestind articolul scris de Karmazinov, parodiază de fapt maniera lui Turgheniev din eseul *Execuția lui Tropman*. Dostoievski își mai exprimase ironia într-o scrisoare adresată publicistului și criticului literar Nikolai Nikolaevici Strahov (1828—1896), puțin timp după apariția eseului în numărul din iunie 1870 al revistei *Vestnik Evropi*.

28. (p. 99) *L'homme qui rit, (Omul care rîde)*, roman de Victor Hugo (1861).

29. (p. 105) „...*la ultimul Congres al păcii*" — referire la Congresul „Ligii păcii și libertății", care s-a desfășurat la Geneva în septembrie 1867, și la cîteva din ședințele căruia a participat și Dostoievski. Într-o scrisoare datată din octombrie 1867, scriitorul își relatează impresiile

avînd în vedere, se pare, discursul cunoscutului lider anarhist Bakunin.

30. (p. 115) *„...crăişori à la Peciorin"* — Peciorin — figura centrală a romanului lui M. Lermontov *Un erou al timpului nostru* (1840).

31. (p. 130) *„...n-am fost la Sevastopol"* — Dostoievski se referă la luptele de apărare a Sevastopolului, în timpul războiului Crimeii (1853—1856).

32. (p. 132) *Korobocika,* personaj feminin al romanului lui Gogol *Suflete moarte* (1842).

33. (p. 145) *„...clubul pentru protecţia marilor dobitoace"* — referire ironică la „Societatea rusă pentru protecţia animalelor", întemeiată la Petersburg în 1865.

34 (p. 162) *„Am venit să te salut"* — Lebeadkin recită incorect versurile lui Afanasi Afanasievici Fet (1820—1892) *Am venit să te salut* (1843).

35. (p. 168) *„În anul cumplitei foamete"* — referire la anul 1867, cînd a bîntuit o secetă cumplită de pe urma căreia au avut de suferit 15 gubernii din Rusia.

36. (p. 188) *Ermolov,* Alexei Petrovici (1772—1861), comandant militar şi erou al războiului din 1812.

37. (p. 188) *Moskovskie vedomosti (Curierul Moscovei)* — ziar de orientare conservatoare, editat cu începere din 1863 de către jurnalistul şi publicistul Mihail Nikiforovici Katkov (1818—1887).

38. (p. 191) În anul 1856 i-a fost ridicată fabulistului Krîlov o statuie impunătoare în Grădina de vară din Petersburg, operă a sculptorului Piotr Karlovici Klodt.

39. (p. 192) *Davîdov,* Denis (1784—1834), erou al războiului din 1812, unul din iniţiatorii luptei de partizani împotriva armatei napoleoniene.

40. (p. 220) *„...despre decembristul L-n"* — Dostoievski îl are în vedere pe decembristul Mihail Sergheevici Lunin (1787—1845), condamnat, pentru apartenenţa sa la organizaţiile secrete revoluţionare, la 20 de ani muncă silnică.

41. (p. 229) *Bazarov,* personaj central al romanului lui Turgheniev *Părinţi şi copii* (1862).

42. (p. 229) *Nozdrev,* personaj al romanului lui Gogol *Suflete moarte* (1842).

43. (p. 250) *„Puşkin i-a scris lui Heeckeren"*, adică ambasadorului Olandei în Rusia, între anii 1826—1837. Poetul a murit în urma duelului pe care l-a susţinut cu fiul adoptiv al acestuia, J. Dantes, iar motivul nemijlocit al duelului l-a constituit tocmai scrisoarea adresată de poet ambasadorului, la 26 ianuarie 1837.

44. (p. 280) *„...trăiesc ca Zosima"* — Dostoievski îl are în vedere probabil pe călugărul ascet Zosima, întemeietorul mînăstirii din So-

loveţk (sec. XV). „Zosima" îl va denumi scriitorul şi pe celebrul stareţ din romanul *Fraţii Karamazov.*

45. (p. 280) *„Noaptea rătăcesc fără popas"* — Lebeadkin citează cu unele inexactităţi versuri din poezia *În amintirea pictorului Orlovski* de Piotr Andreevici Viazemski (1792—1878).

46. (p. 288) *„...sînt un sclav, un vierme"* — Gavrila Romanovici Derjavin (1743—1816) spunea în oda sa intitulată *Dumnezeu* (1784) : *„Sînt ţar — sînt sclav, / o rimă sînt — sînt Dumnezeu".*

47. (p. 297) *Otrepiev* Grigori (familiar Grişka), călugăr al mînăstirii Ciudov ; majoritatea istoricilor îl consideră ca fiind uzurpatorul care, la începutul secolului al XVII-lea, dîndu-se drept ţareviciul Dmitri Ivanovici, a ridicat pretenţii la succesiunea tronului Rusiei.

48. (p. 303) *„manifestul din 19 februarie"* — este vorba de „reforma ţărănească" din 1861, prin care au fost eliberaţi 22,5 milioane de ţărani iobagi.

49. (p. 316) *„justiţiei noi"* — Dostoievski se referă la noile instituţii apărute în urma reformei judecătoreşti din 1864.

50. (p. 319) *„Madona de la Dresda"* — Madona Sixtină, pictură păstrată în galeriile de la Dresda.

51. (p. 323) *„Era romanul CE-I DE FĂCUT ?"* Aprecierile lui Stepan Trofimovici la adresa romanului lui Cernîşevski sînt menite să exprime probabil, conform părerii lui Dostoievski, atitudinea cercurilor liberale din Rusia timpului faţă de cartea gînditorului revoluţionar-democrat. De altfel, după cum se ştie, romanul lui Cernîşevski era în perioada anilor 1860—1870 una dintre cele mai îndrăgite cărţi în cercurile progresiste, fapt ce-i atrage aprecierea ironică a scriitorului, care o numeşte, în continuare, „catehismul" acestora din urmă.

52. (p. 328) *Fra Diavolo,* operă comică a compozitorului francez Esprit Auber (1782—1871).

53. (p. 335) *„...instituţii — fie ale zemstvei"* — organe locale de conducere în diferitele unităţi administrativ-teritoriale din Rusia ţaristă. Autonomia largă ce li s-a acordat prin reforma din 1864 a fost o concesie făcută de regim în vederea atenuării valului revoluţionar antiţarist din acea vreme.

54. (p. 345) *Semion Iakovlevici, scrintit întru Domnul, cu darul prezicerilor"* — în persoana lui Semion Iakovlevici, Dostoievski îl prezintă într-o manieră personală pe Ivan Iakovlevici Koreişa (1780—1861), pretins proroc de mare vogă, atît în rîndul moscoviţilor cît şi al locuitorilor altor oraşe.

55. (p. 359) *„Încearcă să pictezi un măr"* — Dostoievski prezintă în mod caricatural teza lui Cernîşevski, expusă în lucrarea *Raporturile estetice ale artei faţă de realitate,* teză potrivit căreia „creaţiile artistice sînt mai prejos decît sublimul din realitate".

56. (p. 362) *„Pătruns de-o dragoste curată"* — versurile sînt din poezia lui Puşkin *A fost odată un nobil cavaler* (1829).

57. (p. 366) Dostoievski se referă la un episod povestit de Herzen în cartea sa *Amintiri şi cugetări* (1861—1867) (partea VII, cap. LXVI, intitulat „Tînăra emigraţie").

58. (p. 367) *acea „istorie"* — relatarea este inspirată de evenimentele petrecute în lunile mai-iunie 1870 la Petersburg, în urma grevei muncitorilor de la manufactura de textile Nevski, grevă considerată de unii istorici sovietici ca marcînd începutul unei noi etape în mişcarea muncitorească din Rusia. Dostoievski redă faptele din punctul său de vedere, unilateral, trunchiat.

59. (p. 371) *„O personalitate luminoasă"* — versurile lui Dostoievski sînt o parodie după poezia *Studentul* a poetului şi publicistului revoluţionar Ogariov (1813—1877). Poezia lui Ogariov se bucura de o largă circulaţie în rîndurile mişcării revoluţionare ilegale din Rusia, servind adesea în scopuri agitatorice. În perioada în care Dostoievski îşi elaborează cartea (1871—1872), Ogariov se afla de mult (1856) în emigraţie, la Londra, de unde continua să-şi desfăşoare activitatea literară şi publicistică revoluţionară.

60. (p. 385) *Rileev*, Kondrati Feodorovici (1795—1826), poet remarcabil, unul din conducătorii mişcării decembriştilor.

61. (p. 412) *Kolokol (Clopotul)* — publicaţie liberă editată de Herzen şi Ogariov (vezi şi notele la pp. 12, 371), la Londra, între anii 1857 şi 1867. Ziarul a apărut sub deviza *„Vivos voco"*, primele cuvinte ale poeziei lui Schiller *Clopotul*. *Kolokol* a devenit cu adevărat un glas al epocii, concentrînd în jurul său cele mai bune forţe progresiste din Rusia şi din emigraţie. Activitatea sa agitatorică revoluţionară a căpătat ulterior o înaltă apreciere din partea lui Lenin.

62. (p. 422) *„coloane de aluminiu"* — aluzie la descrierea societăţii viitoare pe care o face Cernîşevski în romanul *Ce-i de făcut ?*, la palatele de cristal şi coloanele de aluminiu pe care acesta le descrie în capitolul *Cel de-al patrulea vis al Verei Pavlovna*.

63. (p. 441) *Ivan Ţarevici*, unul din personajele centrale ale basmelor populare ruse, viteaz ajutat în faptele sale de forţe miraculoase.

64. (p. 464) *„Flibustierii"* — de la substantivul francez „flibustier", pirat al mărilor din America în secolele XVII-XVIII.

65. (p. 500) *„Ancus Martius"* (sec. VII î.e.n.), nepot al regelui Numa, este cel de-al patrulea rege legendar al Romei.

66. (p. 511) *„Sofia"*, catedrală în oraşul Novgorod.

67. (p. 521) *„Birjevîie"* — denumire prescurtată a unuia dintre cele mai răspîndite ziare în deceniul al optulea al secolului trecut din Rusia, *Birjevîie vedomosti (Curierul bursei)*.

68. (p. 530) *„cadrilul literaturii"* — după unii cercetători (C. Panov în „Zvenia" VI, 1936) materialul faptic folosit de Dostoievski în descrie-

rea cadrilului literaturii şi a balului organizat de Iulia Mihailovna l-a constituit probabil balul mascat al „Cercului artistic din Moscova" din 28 februarie 1869.

69. (p. 559) *„...aţi citit POLINKA SAKS ?"* — *Polinka Saks*, povestire de Alexandr Vasilievici Drujinin (1824—1864), în care acesta se manifestă ca adept al demnităţii şi drepturilor femeii.

70. (p. 601) *„...mă gîndesc să deschid o legătorie"* — o nouă aluzie la romanul lui Cernişevski *Ce-i de făcut ?* în care se descrie activitatea desfăşurată de Vera Pavlovna pentru întemeierea unor ateliere organizate după principiile socialismului utopic.

71. (p. 613) *„Adu-ţi aminte de ulciorul lui Mahomed"* — legenda musulmană spune că Mahomed a avut o vedenie potrivit căreia a săvîrşit, călare pe un cal miraculos, o călătorie la Ierusalim şi apoi în ceruri, unde a stat de vorbă cu Allah, cu îngerii şi cu prorocii. Totul s-a petrecut atît de fulgerător, încît, la întoarcerea sa, apa din ulciorul pe care-l răsturnase la plecare nu apucase încă să se scurgă.

72. (p. 696) *„...după pilda lui Herzen, am obţinut cetăţenia cantonului Uri"* — Dostoievski se referă la faptul că, în anul 1851, refuzînd să se înapoieze în Rusia ţaristă, Herzen obţine cetăţenia cantonului elveţian Freiburg.

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎIA 9
PARTEA A DOUA 223
PARTEA A TREIA 481
LA TIHON (Spovedania lui Stavroghin) . 702
Prezentări și comentarii. Date bibliografice.
Note explicative de ION IANOȘI . . . 741

Coli tipar 49. Comanda 95.

TIPARUL EXECUTAT LA

COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÎNTEII"